

מהדורת שוטנשטיין

הוצאת
ארטסקרול / מסורה

סדר זרעים מהדורת גז

מסכת ברכות

מהדורת
שוטנשטיין

הלמוד

סדר זרעים מהדורת גז

מסכת ברכות

כרך א דפים ב-ל

מבואר, בתוספת הערות והארות
עם צילום ש"ס ווילנא

כרך זה מופיע בסיוע
קרן „מסורה הריטג' פונדישון“

A PROJECT OF THE

Mesorah
Heritage
Foundation

בבלי

עורכים ראשיים

בארץ ישראל

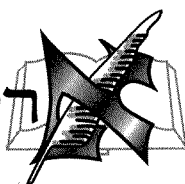
הרב אפרים זוריבין הרב יצחק גולדשטיין

בארה"ב

הרב ישראל שמחה שארר הרב חיים מלינוביץ

יו"ל ע"י

חברה הוצאת ספרים
דטסקרול / מסורה

המשתתפים בכרך זה:

עורכים ראשיים

הרב אפרים זוריבין   הרב יצחק גולדשטיין
הרב חיים מלינוביץ   הרב ישראל שמחה שאר
הרב ישראל רייזמאן

עורכים

הרב משה רוזנבלום   הרב שמואל יעקובוביץ   הרב צבי גרטנר
הרב ישעיהו לוי   הרב יחזקאל דנציגר   הרב מנחם זילבער
הרב דוד ארץ   הרב משה ראק
הרב שבתי בולמן   הרב נתן דוד רבינוביץ   הרב צבי וויינשטיין

חברי המערכת

הרב גדליה זלטוביץ   הרב הלל דנציגר   הרב יוסף דיוויס   הרב אליעזר הערצקא
הרב שמואל היימן   הרב פייוול וואהל   הרב יוסף אשר ווייס
הרב הענאך משה לוין   הרב זאב מייזלס   הרב דוד פאהרמאן
הרב נתנאל קזנט   הרב אברהם יוסף רוזנברג   הרב אליהו שולמאן

מהדורה ראשונה

הדפסה ראשונה – מנחם אב תשנ"ז

הדפסה שניה – מנחם אב תשנ"ז

הדפסה שלישית – אלול תשנ"ז

מהדורה שנייה

הדפסה ראשונה – אדר ב' תש"ס

המו"ל ומפיץ ראשי

חברה הוצאת ספרים "מסורה-ארטסקרול" בע"מ

הפצה בארץ ישראל "ספריית" (גיטלר) בע"מ 10 רח' השומר בני ברק 51361	הפצה באירופה בימ"ס י. לעהמאן 20 קמברידז' טער. גייטסהעד, אנגליה	הפצה בדרום אפריקה בימ"ס "הכולל" חנות א8 נורווד הייפרמרקט נורווד 2196 / יוהנסברג	הפצה באוסטרליה בימ"ס גולד'ס 36 רח' וויליאם בלקלבה 3183, ויק.
---	---	--	---

מהדורת שוטנשטיין – הוצאת ארטסקרול

תלמוד בבלי – מס' ברכות כרך א

© COPYRIGHT 1997 – כל הזכויות שמורות

MESORAH PUBLICATIONS LTD. – חברה הוצאת ספרים מסורה-ארטסקרול בע"מ
4401 2ND AVENUE, BROOKLYN, NY 11232 – 4401 שדרת 2, ברוקלין ניו יורק 11232
פקס 718/680-1875 / טל' 718/921-9000 TEL.

בהכנת מהדורה זו הושקעו עבודה רבה וממון רב ולכן

כל הזכויות שמורות

אין להעתיק או להפיץ ספר זה או קטעים ממנו בשום צורה ובשום אמצעי,
אלקטרוני או מכני, לרבות צילום והקלטה, ללא אישור בכתב מהמו"ל

כרך זה מן המסכת הראשונה של התלמוד,
מוקדש לזכרו של
הפטרון הראשוני של מפעל זה

יעקב מאיר חיים בן אפרים אליעזר הכהן שוטנשטיין ז"ל

נפטר ה' אדר ב' תשנ"ב

אדם שנשא נפשו לרעיונות נעלים,
בעל חסד בלתי רגיל, ועניו אמיתי.
נתן צדקה למוסדות תורה וחסד בנדיבות עצומה,
ו"מתן בסתר" ליחידים שלעולם לא נדע כמה רבים היו.
אהב את התורה ומסור היה להפצתה.

נדיבותו איפשרה לתלמידי חכמים מכל העולם
להשתתף יחד בביאור התלמוד,
שהוא עיקרה של תורתנו הקדושה והמקור הראשי
ללימוד הלכה, מוסר ואמונה,
ולהגישו בצורה קלה ונוחה ללימוד לקרובים ולרחוקים.
לעולמי עד, כל עוד יילמד התלמוד בכלל ישראל, ייזכר שמו הטוב.

פטירתו בלא עת היתה אבידה כבדה
לא רק למשפחתו האוהבת ולרבים שהיו קרובים אליו,
אלא גם לכל אותם האנשים, והם רבים מספור,
שנהנו ממעשיו הטובים ומתלמוד התורה שבזכותו.

תוצב"ה

הוקדש ע"י

יהושע אליעזר ושמחה שוטנשטיין
ובניהם אפרים יוסף, יהודה, אברהם יונה

1. The first part of the document discusses the importance of maintaining accurate records of all transactions and activities. It emphasizes the need for transparency and accountability in financial reporting.

בטרוני התלמוד

גמ"ח תורת ה' בפיק

להשאלת התלמוד המבואר (שוטנשטיין וחסצי קיוסד

רח' מאה שערים 85 (בתי ניטין) טל 5323689

קבלת קהל כל ערב 7.00-8.00

מהדורת שוטנשטיין
תלמוד בבלי

מוקדש על ידי מחזיקי תורה, ראשי וראשונים לכל דבר שבקדושה

יהושע אליעזר הכהן (ג'יי) ורעיתו מרת שמחה (ג'יני) שוטנשטיין שיחיו

ובניהם אפרים יוסף, יהודה, אברהם יונה

לכבוד אמו מרת גיטל (ג'רלדין) תחי'

ולכבוד הוריה אריה (לנרד) והענדל (הדי) ראב שיחיו

לעילוי נשמת אביו

יעקב מאיר חיים (ג'רום) בן אפרים אליעזר הכהן ז"ל

נפטר ה' אדר ב' תשנ"ב

זקניו

אפרים אליעזר בן יהושע הכהן שוטנשטיין ז"ל

ורעיתו חנה בת צבי הירש ע"ה

יוסף בן מרדכי הלוי הורביץ ז"ל

ורעיתו חוה בת אליעזר הלוי ע"ה

וזקניה

שמעון בן לייבל רבינוביץ ז"ל

ורעיתו שטארקא בת דוד ע"ה

יהודה בן יהודה גומפרץ ז"ל

ולכבוד זקנתה מרים גומפרץ תחי'

This Hebrew edition of the Talmud Bavli is dedicated by

Jay and Jeanie Schottenstein

and their children **Joseph Aaron, Jonathan Richard, and Jeffrey Adam**

— in honor of their cherished loved ones who have left indelible marks on their own lives
and the lives of countless others, as models of inspiration, generosity, integrity,
and devotion to the noblest causes in Jewish life:

his parents **JEROME ז"ל AND GERALDINE SCHOTTENSTEIN,**

her parents **LEONARD AND HEDDY RABE**

and **SAUL AND SONIA SCHOTTENSTEIN**

JAY AND JEANIE SCHOTTENSTEIN

have a perspective that transcends time and community.

Through their dedication of this Talmud, they spread Torah study
around the globe and across generations.

Multitudes yet unborn will be indebted them for their vision and generosity.

פטרונים הסדרים

אלה הפטרונים שבחזון לבם הבחינו בצו השעה: שיהא "ים התלמוד", שהוא מורשה קהלת יעקב, בהישג ידם של המוני בית ישראל, על ידי ביאור השווה לכל נפש בלשוננו הקדושה. בגדיבות לב ובנפש חפצה הקדישו הפטרונים אחד מששת הסדרים של תלמוד בבלי. הודות להתמסרותם ולאומץ רוחם, יישמר הקשר הנצחי בין עם ישראל ותורתו בתוקף ובעוז, כהבטחת ה' על ידי משה נביאו: "כי לא תשכח מפי זרעו", מעתה ועד עולם.

סדר זרעים מהדורת גז

לזכר נשמת אביהם
פליקס מזל בן אברהם גז ז"ל
ולכבוד אמם
הגב' מרגו אסתר שתחי'
מוקדש על ידי בניהם
שלמה הי אברהם אבנר יהושע
ובנותיהם
אביבה מיטה שמחה אורלי

סדר נשים מהדורת אליהו (אליס) צפדייה

לעילוי נשמות
ר' יהודה אצלן ז"ל
ורעייתו צלחה ויקטוריה ע"ה
מוקדש על ידי בנם
ר' אליהו (אליס) צפדייה הי"ו ורעייתו אלטון שתחי'
ונכדיהם
יהודה ורחל יוסף ורחל עזרא וויקטוריה מיכאל ורבקה
ומשפחותיהם שיחי'

בנדיבות ובהתמסרות הקדישו הפטרוניס כרכים במפעל זה להגדיל תורה ולהאדירה ולקיים מה שנאמר "לא ימוש מפך ומפי זרע ומפי זרעך אמר ה' מעתה ועד עולם."

ברכות (א) מוקדש לעילוי נשמת הפטרון הראשוני של מפעל זה
יעקב מאיר חיים בן אפרים אליעזר הכהן שוטנשטין ע"ה
על ידי בנו
יהושע אליעזר הכהן ורעיתו שמחה שוטנשטין שיח"י (קולומבוס, אוהיו)

ברכות (ב) **צבי ובטי רייזמן** (לוס אנג'לס)
ובניהם משה ושלי פעניג - עליזה, יששכר דוד, ובת-שבע
אליהו ועדינה רינה רייזמן - שיינדל ליאורה
אברהם, ורפאל
לכבוד אביו הרב יהושע השל רייזמן שליט"א
ולזכר נשמת אמו מרת הלינה שיינדל בת ר' צבי ע"ה - נפ' ה' מנחם אב תשנ"ז
ולכבוד הוריה הרב אהרן יעקב קורנווסר ומרת מירל שיח"י

שבת (א) **מרת העסי ניימאן** (נוא יארק)
ובניה ובנותיה
צבי יצחק ורחל לאנגנער   **דב מתתיהו ואסתר ליבאביק**
שלמה ורחל שבע ניימאן   **רבקה ניימאן**
לכבוד בעלי-אבינו
הרב משה ניימאן שליט"א

עירובין (ב' כרכים) מוקדש לעילוי נשמות
אפרים אליעזר בן יהושע הכהן שוטנשטין ע"ה
ורעיתו חנה בת צבי הירש ע"ה
על ידי בניהם
יעקב מאיר חיים הכהן וגיטל שוטנשטין (קולומבוס, אוהיו)
ונכדיהם

יהושע אליעזר ושמחה שוטנשטין
יונתן וחיה שרה דיימנד
ארי וחנה דשא
לאה בילא שוטנשטין

This Hebrew edition of the Talmud owes its approach and much of its research to the monumental English-language Schottenstein Edition of the Talmud, that was dedicated and pays tribute to the memory of the unforgettable

Jerome Schottenstein ז"ל

whose wisdom, warmth, vision, and generosity wrote new chapters of Jewish life and learning in America and around the world. Generations from now, he will be remembered as the one whose enlightened support made the Talmud accessible to English-speaking Jews everywhere.

This Hebrew edition of the Talmud continues the work he inspired and supported.

Geraldine Schottenstein תחי'

wears her mantle with unusual grace and firm adherence to the values that she poured to form the strong foundation of her family. Whether circumstances were tempting or trying, her character sees her through untainted, and sets a powerful and principled example for her children and grandchildren. She continues her support of this project with her children

JAY AND JEANIE SCHOTTENSTEIN, ANN AND ARI DESHE, SUSAN AND JON DIAMOND, AND LORI SCHOTTENSTEIN.

They bring energy, devotion, magnanimity, and graciousness to a host of vital Torah and *chessed* causes in their native Columbus and throughout the world.

פסחים (א) **שבתי ורעיתו פערל ברכה מילר** (אנטוורפן)

לזכות בנם ובנותיהם היקרים
בנימין יואל שרה אלישבע רחל אביגיל מיכל לאה
לעילוי נשמת אמו החשובה
מרת לאה בת ר' יצחק ע"ה
נלבע"ה ביום ז"ך כסלו תנש"א

פסחים (ג) **משה יעקב ורעיתו דבורה מינדל סמיט** (ירושלים-ניו יורק)

לזכות בניהם היקרים
יאיר דוד טובה מרים רחל פרומה מרדכי זלמן צבי ישראל
לעילוי נשמות
אביו ברוך בן אברהם דוד ז"ל
סבתה ברכה בת משה ע"ה

ולכבוד הוריהם שיחיו לאורך ימים טובים
אסתר בת יוסף יוזפא שתחי' – סמיט
הרב אריה אליקום בן יהושע מנחם הלוי ורעיתו חיה שרה לאה בת אורי שיחיו – שיינער

ראש השנה **אבי ומאירה שנוור** (סביון) ובניהם חנה ואלון וולקן רפאל ורויטל רחל תמרה איתן

לעילוי נשמות הוריהם
ר' אברהם יצחק ב"ר אהרן הי"ד מרת חנה בת ר' חיים יעקב ע"ה
ר' חיים אהרן ב"ר ישראל יצחק ז"ל – ברלינר

יומא (א) **פרץ ופרידא פרידבערג** (טורונטו)

ובניהם דוב וגיטל חיה פרידבערג יעקב זאב ושרה יעקבוביץ יעקב יוסף ודבורה ביסטריצד
ומשפחותיהם שיחיו
לעילוי נשמת הוריהם וזקניהם

אלתר מרדכי יהודה ב"ר דוב ז"ל – פרידבערג רעכיל בת ר' שמואל מרדכי הכהן ע"ה – גאלדהירש
יונה ב"ר משה ז"ל – צאודערעד שרה בת ר' מאיר ע"ה – האבער

יומא (ב) **אברהם נח הלוי קליין ומשפחתו** (ניו יארק)

לעילוי נשמות הוריו
הרה"ח ר' אפרים חיים הלוי זצ"ל בהרה"ח ר' אברהם נח הי"ד
מרת מרים רחל ע"ה בת ר' חיים הכהן ז"ל
חמיו הרה"ח ר' אברהם ישראל זצ"ל בהרה"ח ר' משה זאב הי"ד
וחמותו מרת קנדל ע"ה בת ר' יעקב הי"ד

ביצה **חיים אליעזר וחיה פינק** (תל אביב)

ובניהם שרון חיה ואיתמר הלוי שיינר והודיה גיטל אילינור אסתר וישראל אליעזר שופר
אודליה צפורה מוריאל מרים שיראל טובה
לכבוד חתונת הזהב של הוריהם וזקניהם
ר' צבי זאב ולאה פינק שיחיו' (אנטוורפן)

תענית **מנחם משה (מנדי) ואיטה קליין** (קליבלנד)

ובניהם אמיר ועדנה בלומה יפה, שושנה רחל אליהו
אשר יונה דינה אסתר נתן בנימין זאב
לעילוי נשמת אמו והסבתא רבקה בת ר' יונה ע"ה
ולכבוד הוריהם וזקניהם שיזכו לימים טובים וארוכים – בזכות הרבצת תורה זו
ר' נפתלי הירצקה קליין שיחיו' ר' חיים ישראל ורעיתו ויקי פריד שיחיו'
הרב בצלאל ורעיתו שרה יפה שיחיו' ר' משה יפה שיחיו'
מרת ניחה קמנצקי שתחי'
ולעילוי נשמות

ר' יונה ז"ל ב"ר נפתלי הירצקה קליין שיחיו' מרת בלומה בת ר' אברהם משה יפה ע"ה
הרב אליהו ב"ר שמעון קמנצקי ז"ל

מגילה	מוקדש לעילוי נשמת הפטרון הראשוני של מפעל זה יעקב מאיר חיים בן אפרים אליעזר הכהן שוטנשטין ע"ה
מועד קטן	ישראל ושושנה לעפקאוויץ (ניו יורק) ובניהם יחזקאל ישעיה וצפורה נעמי פאנעט הרב אברהם ואסתר דינה לעפקאוויץ שמעון אלעזר וחנה יהודית לעפקאוויץ אברהם דוב ורחל אביגיל שערמאן חיים דוד לעפקאוויץ לעילוי נשמות הוריהם וזקניהם ר' יצחק דב ב"ר אברהם ז"ל ושרה בת ר' אברהם ע"ה – לעפקאוויץ ר' אברהם ב"ר מרדכי הי"ד ופערל בת ר' שלמה ע"ה – ראזענבלום ר' אברהם ב"ר ישראל הי"ד ומרים בת ר' עקיבא ע"ה – לעפקאוויץ ר' יהושע אהרן ב"ר אלעזר ישכר דב ז"ל ופייגא בת ר' אשר חיים ע"ה – הערצבערג ר' אשר חיים ז"ל ורייזל ע"ה – גליקמאן ר' אלעזר ישכר דב ב"ר יהודה ז"ל וחיה בת ר' משה יהודה ע"ה – הערצבערג ולעילוי נשמות מירל בת ר' אברהם ע"ה – ראזענבלום מלכה בת ר' יהושע אהרן ע"ה – זאקס
חגיגה	חנוך והדסה וייס ומשפחתם (ניו יורק) לזכות בניהם ובנותיהם היקרים מלכה צבי נעמי רחל רפאל יהודה ולכבוד הוריהם שיחיו לאורך ימים טובים מרת יענטא וייס (וינה) ר' נוראל ורעיתו גיטל לאה אריה (טורונטא) ולכבוד הסבא והסבתא שיחיו לאורך ימים טובים ר' יהושע ורעיתו יענטא אסטרייכר (טורונטא)
יבמות (א)	שמור
יבמות (ב)	שמור
יבמות (ג)	שמור
כתובות (א)	יחיאל בנציון פישאהף ומשפחתו (ניו יורק) לעילוי נשמת אשתו ואמם היקרה מינדל בת ר' ישראל ע"ה ולעילוי נשמות זקניהם ר' דוב ב"ר מנחם אשר ז"ל מירל בת ר' מנחם מענדל ע"ה – פישאהף ר' ישראל ב"ר אברהם ז"ל מרת חיה זיסא בת ר' שרגא פייוול ע"ה – ניידער
כתובות (ב)	יעקב ואסתר לאה – גאלד (ניו יורק) ובניהם
שמואל משה ושפרה רבקה גאלד שמחה אהרן והינדא מרים רייט נפתלי חיים ובריינדל רחל גאלד לעילוי נשמות הוריהם, זקניהם, ומשפחתם הנאמנים לתורה ולמצוה, שקידשו את השם בשנות הזעם שמואל משה ב"ר מרדכי יהודה הי"ד (ה' סיון תש"ג) ורעיתו אסתר הינדא בת ר' דוד הי"ד (ה' סיון תש"ג) ובתם פייגע צירל בת ר' שמואל משה הי"ד (ה' סיון תש"ג) ובנם יצחק שלמה ב"ר שמואל משה הי"ד (ה' סיון תש"ג)	
כתובות (ג)	ר' אליעזר דוד הלוי ורעיתו ראצא – לוי (ניו יורק) לעילוי נשמות הוריו ר' משה ב"ר אברהם הלוי ז"ל – לוי (י"ב ניסן תשמ"ח) גיטל שרה בת ר' יואל ע"ה – לוי (כ"ה אדר ב' תשל"ג)
ולעילוי נשמות הוריה ר' חנוך זונדל ב"ר אברהם ניסן ז"ל – ניימן (י"ט טבת תשל"ט) ריסא בת ר' אלתר יעקב ע"ה – ניימן (ד' אייר תש"ד) ולעילוי נשמות בני משפחתה שנהרגו בימי הזעם (ג' סיון תש"ד) אחיה ואחיותיה אברהם ניסן ז"ל הי"ד רבקה ע"ה הי"ד טויבע ע"ה הי"ד דודתה רייזה בת ר' אלטר יעקב ע"ה הי"ד	

בסדרונג התלמוד

- נדרים (א)** **נתן שלום (סולי) ודבורה (ורה) שפירא** (ניו יורק-ירושלים)
ובניהם
מאיר דוד וחנה בלזברג ברוך ונעמי שפירא מנחם חיים ורחל שפירא
שמואל ז"ק ליאורה ז"ק משה אליהו ז"ק
לעילוי נשמות רבבות מאחינו בני ישראל, קדושים וטהורים
שנהרגו על ידי הגרמנים הרשעים הארורים בשנות הזעם בימי מלחמת העולם השנייה
וקידשו שם שמים לעיני כל העמים. ה' ינקום דמם.
- נזיר** **שלמה ואסתר פערל בן הרא"ש** (ירושלים)
ובניהם מרים ברוך אלעזר חיים
לעילוי נשמת אבינו וסבנו היקר שמעון בן יחייא ז"ל
ולכבוד אמנו וסבתנו היקרה תבדל"ח נדג'מה (סוזן) שתחי' (נתניה)
- סוטה** **מרדכי הלוי ומלכה קליין** (ניו יורק) לזכות בניהם ובנותיהם היקרים
אסתר וחיים ברוך פוגל דוד בנימין צבי אילנה לאה משה יוסף יעקב אליהו
לכבוד הוריהם שיחיו לאורך ימים טובים
ר' יהודה ורעייתו שרה קליין שיחיו
לעילוי נשמת אביה
ר' אשר אנשיל ב"ר משה יוסף ז"ל – גראס
ולעילוי נשמות זקניהם שנהרגו על קידוש השם הי"ד
ר' דוד ב"ר יעקב הלוי ע"ה ופערל בת ר' צבי ע"ה הי"ד – קליין
ר' מרדכי ב"ר דוד הלוי ע"ה ולאה בת ר' יעקב הלוי ע"ה הי"ד – קליין
ר' משה יוסף ב"ר בנימין צבי ע"ה ומלכה בת ר' יחיאל מיכל ע"ה הי"ד – גראס
ר' חיים אליהו ב"ר מרדכי ע"ה ויוטא בת ר' שלמה אליעזר ע"ה הי"ד – גארטענבערג
- גיטין (א)** **מרת קילה טוננבאום**
שמואל ודבורה טוננבאום יחזקאל ורבקה לאה זיזמור
ומשפחותיהם
לעילוי נשמת בעלה, אביהם, וסבם
ר' נפתלי ב"ר יהודה אריה ז"ל – טוננבאום
נפ' ח' ניסן תשנ"ב
- קידושין (א)** **ר' אליהו (אליס) צפדיה הי"ו ורעייתו ובניו** (ניו יורק)
לעילוי נשמות
אביו ר' יהודה אצלן ז"ל
אמו צלחה ויקטוריה ע"ה
- בבא קמא (א)** **אריה לייב והדסה קילסון** (ניו יורק) לזכות בניהם היקרים
אברהם שלום ואילנה צבי הירש ופערי יצחק דוב ורבקה יהונתן יאיר שרה רחל
ולעילוי נשמות
אביו ר' יוסף ב"ר אברהם שמריהו ז"ל
אמה שרה רחל בת ר' צבי הירש ע"ה
- בבא קמא (ב)** **שרגא ברוך ורויזא דבורה וויינרייך** (ניו יורק)
ובניהם חוה, שלום, חיה רבקה, אהרן, שרה עטל, שבע רחל
לכבוד אמו פערל וויינרייך שתחי'
ולעילוי נשמת אביו ר' שלום ב"ר שרגא ברוך וויינרייך ז"ל
ולכבוד חמיו ר' משה וליבא פערלמאן שיחי'

פטרונגי התלמוד

בבא מציעא (א) ר' אלטר יוסף ורעיתו רחל לאה ניימאן (מונסי)

לעילוי נשמות

אביו ר' זושא ב"ר משה ז"ל – ניימאן

הוריה ר' יעקב שמואל ב"ר משה הלוי ז"ל ומרת רבקה בת ר' יששכר דוב ע"ה – טויבער

ולעילוי נשמות בניהם

יעקב שמואל ע"ה ישראל ע"ה יששכר דוב ע"ה חיים מאיר ע"ה

בבא מציעא (ב) שלמה ותרזה איזנברג (בני-ברק)

ובניהם

אליהו ומיכל איזנברג פנחס ורויטל קליין אוריאל

מנחם אילה

לעילוי נשמות הוריו

ר' יצחק ב"ר מרדכי ז"ל – נפ' י"ח שבט תשנ"ז

מרת אלה בת ר' שלמה ע"ה – נפ' כ"ד אלול תשכ"ח

בבא מציעא (ג) אהרן אשר זעליג ורעיתו צביה ריזל סאקס (ניו יורק)

לעילוי נשמות

זאב בן דוד צבי ז"ל ורעיתו אסתר בת אשר זעליג ע"ה – גלאק

– ליבא, אשר זעליג, דוד צבי, שמואל, מנשה, יחזקאל שרגא גלאק ז"ל

יעקב יצחק בן זאב ז"ל ורעיתו מיימי בת זאב ע"ה – סאקס

זאב בן חיים דוד ז"ל ורעיתו חיה ביילע בת יצחק יעקב ע"ה – סאקס

רעלע ורבקה ע"ה – סאקס

יחיאל בן משה ז"ל – נוישטאדטער

פיוול בן אליה ז"ל ורעיתו מלכה בת ר' אברהם ע"ה – פיינס

סנהדרין (א) אלימלך יצחק הכהן וחיה בילה רבקה רפפורט (ירושלים)

ובניהם

מרדכי עזריאל יהודה אריה מרים דריזל שמשון

לאה פנינה אליהו מאיר ברכה

לעילוי נשמת אביהם וזקנם

ר' יהודה אריה ב"ר מרדכי הכהן ז"ל – רפפורט

ולעילוי נשמת אמם וזקנתם

חנה גיטל בת ר' עזריאל ע"ה – ברגר

ולעילוי נשמות כל קרוביהם שמסרו נפשם על קידוש השם בימי השואה הי"ד

סנהדרין (ג) מוקדש לכבוד

ר' יוסף ורעיתו אניטה לאיו"ט – וואלף (תל אביב)

ע"י בניהם ומשפחתם

שבועות יעקב פינחס ומרים מאנדערער (אנטוורפן)

ובניהם

ישראל מאנדערער איתמר שמחה ושרה רבקה לאה אקשטיין

לעילוי נשמות

ר' שמואל ב"ר פינחס מאנדערער ז"ל

שרה מאנדערער בת ר' יעקב ראבינוויץ ע"ה

ר' חיים אהרן ב"ר שמואל מאנדערער ז"ל

ר' ישראל ב"ר נתן שלום שטערן ז"ל

פראדל שטערן בת ר' יחזקאל הלוי פאסטאג ע"ה

ר' נתן שלום ב"ר ישראל שטערן ז"ל

מכות ר' צבי יעקב (הרשל) ורעיתו רעכל וואלף (ניו יורק)

לעילוי נשמות

אביו ר' חיים ב"ר ברוך מנחם מענדל ז"ל – וואלף

זקינו ר' ברוך מנחם מענדל ב"ר נתן אהרן הי"ד – וואלף ורעיתו שיינדל בת ר' שאול הי"ד – קוראל

זקינו ר' נחמיה ב"ר צבי יעקב ז"ל – בראדט ורעיתו לאה בת ר' איתמר ע"ה – פארטגאנג

אמה חניקה בת ר' נתן נטע ע"ה

ולכבוד

אמו מרת חיה בילא בת ר' נחמיה תחי' – וואלף

אביו ר' ישראל ב"ר לוי יצחק שליט"א – זליחובסקי

זאב (וואלי) הלוי ורעיתו חיה שטרן (סן פאולו, ברזיל) הוריות-עדיות

לעילוי נשמת הוריו

ר' צבי בן ר' חיים הלוי ומרת מרים ז"ל – שטרן

מרת דאכא בת ר' פרץ ומרת ברכה ע"ה – טאג

ולעילוי נשמת הוריה

ר' דוד אריה בן ר' יעקב ומרת שיינדל ז"ל – ברנר

מרת איטלה בת ר' חיים ומרת מדל ע"ה – שטרן

ולעילוי נשמת מחותניהם

ר' ישראל מרדכי ב"ר צבי יוסף סג"ל ז"ל – לנדא

ר' יששכר טוביה ב"ר יוסף ז"ל – וויטמן

ר' שמואל עקיבא ב"ר שלמה צבי ז"ל – קירשנבוים

ולכבוד בניהם

יעקב וחנה פערל הלוי שטרן

חיים אהרן ואריאלה ברכה סג"ל לנדא

משה אפרים פישל ואילה קירשנבוים

לעילוי נשמת חולין (א)

הרה"ח הנכבד ר' יצחק בן הרה"ח ר' שמואל יוסף פלוטשעניק ז"ל

מקראקא – אנטווערפן תלמיד ישיבת "חכמי לובלין"

נלב"ע בשם טוב, ח' תמוז תשנ"ז לפ"ק תנצב"ה

אברהם דוד הלוי ורעיתו חי' בילא קליין (מאנסי) חולין (ב)

לעילוי נשמת חותנו ואביו

ר' מאיר צבי בן הרב יהודא גאטטליעב ז"ל אב"ד מישקאלץ

נפ' ט"ז אדר ב' תשנ"ז

חיים שלמה וחיה בלטר (ניו יורק) בכורות (ב)

ובניהם פערל נפתלי אריה לייב

לכבוד אביהם וסבם

ר' דוד זאב בלטר שיחיה לאורך ימים טובים

ולעילוי נשמת אמם וסבתם

רחל בת ר' חיים ע"ה – נפ' ו' שבט תשנ"ט

לעילוי נשמת ערכין

ר' יוסף בונים ב"ר אליהו ז"ל

נפ' ט"ו תמוז תשמ"ג

חבורת אנשי רוח אשר נדבה לבם אותם להרביץ תורה ולהרחיב גבולה.

דוד, יעקב שמעון ואסתר אקשטיין
 משה צבי בוננפלד
 יעקב יצחק אברהם ורעיתו חיה שרה גאלד
 הרב אברהם יהודה לעווי ורעיתו רייזי
 אסתי ודוד מרטין וב"ב
 נחום סילברמן ורעיתו מלכה
 משפחת פרייער ובלומנפרוכט
 ברוך נפתלי ולאה שטיינמעץ

לעילוי נשמת ולזכרון עולם

רבקה בת ר' שמעון ע"ה – אקשטיין
 דוד בן שלמה ע"ה וחיה אייגא בת שלום ע"ה – אתריג
 ר' חיים ישראל דוד ב"ר משה צבי ז"ל – בוננפלד
 דוד מאיר ב"ר דוד הכהן ז"ל
 החבר אפרים בן רפאל ז"ל
 הרב אהרן ב"ר מאיר יעקב והרבנית פרומא בת ר' חיים צבי ע"ה
 ר' אהרן ב"ר דוד הכהן ז"ל
 הרב דוב ב"ר דוד מאיר ע"ה ור' דוד מאיר בן הרב יעקב יצחק ע"ה – גאלד
 ר' אורי שרגא בן החבר ר' יהודה דוד ז"ל – גולדשמידט
 ר' יוסף יואל ב"ר ישראל הכהן ז"ל ומרת באשא בת ר' זלמן דוב ע"ה
 ר' אברהם אבא ב"ר מרדכי ומרת חיה בת ר' ישראל מרדכי (לבית שפירא) ז"ל – מרטין
 ר' צבי ב"ר זאב הלוי ז"ל ודבורה אסתר בת ישראל ע"ה – סילברמן
 ר' יעקב עקיבא ב"ר אשר זעליג ז"ל ונפתלי בנימין ב"ר אברהם יצחק הכהן ז"ל – פערלמאן
 ר' ישעיה צבי בר חיים אלכסנדר יוסף ז"ל ושיינדל בת ר' משה הלוי ז"ל – פרייער
 הרב משה ב"ר אליעזר הלל ז"ל ודבורה גולדה בת ר' אברהם משה יוסף ע"ה – פרלוביץ
 ר' חיים חייקל ב"ר שמואל ז"ל וחיה בת הרב ישראל יהודה ע"ה
 ר' אברהם דוד ב"ר שמואל נטע ז"ל וליבא בת ר' זאב וואלף ע"ה
 ר' משה ב"ר ברוך ז"ל
 טויבא בת ר' אליהו שרגא ע"ה – פעלמאן
 רויזא מינצא בת הרב ישראל יהודה ע"ה – קריגעל
 ר' אשר זעליג ב"ר אברהם ז"ל

משה יהושע הגר
בהרצ'צ מנחם-מ' זצ"ל מויוניץ
קרית ויוניץ - בני ברק
טל' 6748494 - 6749057

בס"ד אדר תשנ"ח

שמחתי לשמוע מפי הגאונים שליט"א מצדיקי הרבים העוסקים במלאכת הקודש
של הדפסת הש"ס במקורו ולצדו תרגום ללשון הקודש בסגנון קל וצח אשר
תועלתה מרובה מאד להקל על הצמאים לדבר ד' הכניסה להיכל הקודש של
התלמוד לקרבם ללמוד הגמרא.

הנני לחזק את ידי עושי המלאכה ואומר תחזקנה ידיכם ויברך ד' חילכם ופועל
ידכם ירצה, חפץ ד' בידכם יצליח ותזכו להוציא מתח"י דבר נאה ומתקבל לרומם
קרן התורה ולהאיר לבות בני ישראל באור התוה"ק להגדיל תורה ולהאדירה.
ונאמן הוא נותן התורה לשלם גמולכם להתברך בכל משאלות לבכם לטובה
ולברכה, ונזכה כולנו לראות בישועתן של ישראל ובהרמת קרנם בב"א.

כ"ד הכו"ח למען כבוד התוה"ק ולומדיה
המצפה לישועת ד' ולרחמי שמים

ה"ק משה יהושע הגר
1133 ה"ה

שמואל אויערבאך
פעניק ירושלים תשכ"א

Rabbi Shmuel Auerbach
Jerusalem

ב"ה, ירושלים, כ"א אב תשנ"ז

יום ראשון לסדר ראה אנכי נותן לפניכם היום ברכה.

הגני גם אני בעניי להצטרף לברכה, אל ידידי
משכבר דמים, אנשי רוח אשר באמונה הם עושים,
הלוא המה בש"ת הרב נתן שרמן והרב מאיר יעקב
ולטוביץ שלומם ישגא ונעימות בימינם נצח.

וכבר איתמחו נברי וקמיעא במפעלם הכביר
בדוצאת השי"ס בתרגום יפה וצח ומועיל בשפת
המדינה, ודבר גדול עשו בזה להרחבת גבולי לומדי
התורה להקל להבין ולהשכיל בצילותא
דשמעתתא, ולמנוע שלא יצטרכו ח"ו לרעות
בשרות ורים תרגומים שונים אשר לא ידעו ולא יבינו
ברוממות קדושת התלמוד אשר לנו למורשה,
וכאשר כבר כתב בן מרן הגר"ש אלישיב שליט"א.

ועתה תלית הולכים מחיל אל חיל, בתרגום
השי"ס בלשון הקודש, אשר כאמור זה דבר גדול
וחשוב לצורך השעה, ועת לעשות לך להקל בעין
יפה על המעיינים המבקשים דבר ה' להגדיל תורה
ולהאדירה.

והגני בכל חותמי ברכה לידידי הרבנים הג"ל
שליט"א, אשר יזכו להמשיך ולהוסיף עצמה
במלאכת הקודש תוך מנוחת הצפצפה והרחבת הדעת
להרבות כבוד ה' ותורתו עם שובע נחת דקדושה
מצאצאיהם שיחיו ויצליחו סלה.

לשם הגדלת תורת ישראל
לפי דברי רבינו זצ"ל

זכר דוד רוקח
קדית בטלזא
ירושלים ת"ו

בס"ד, חודש אדר סמוך לניסן תשנ"ח לפ"ק

בואו ונחזיק טיבותא להני תרי צנתרא ודהבא,
הרבנים החשובים, מזכי הרבים, היה מח"ר ר'
מאיר יעקב ולטוביץ שליט"א ומח"ר ר' נתן שרמן
שליט"א, שנטלו על עצמם לערוך את השי"ס תלמוד
בבלי בתרגום ללשון הקודש ובביאור חמצתי
ובהערות חשובות מלוקטות מגדולי המפרשים
באופן השווה לכל נפש, וכבר קיבלו הסכמות
ומכתבי חיווק ועידוד מגדולי הרבנים וראשי
הישיבות שליט"א.

וכידוע שקירוב הגאולה העתידה לבא במהרה
בימינו תלוי בעסק התורה, כדאי בגמי (כבא בתרא
ח.) עה"כ (הושע ח.) י"ג גם כי יתנו בגוים עתה
אקבצם ויחלו מעט ממשא מלך ושרים: "אי תנו
כלהו" (וברשי"י: וכן רובן יהיו שונק ועוסקים בתורה
כשיגלו בעמים) - "עתה אקבצם" (בקרוב אקבצם),
"ואם מעט מהם - יחלו ממשא מלך ושרים",
(וברשי"י: ואם מעט מהם וכן השונק בעמים... יהיו
בטלים מלשאת משא מלך ושרים), ושם בגמי:
"פסוק זה בלי ארמית נאמר", והוא רמז למ"ש בגמי
(פסחים פז): לא הגלה הקב"ה את ישראל לבבל
אלא מפני שקרוב לשונם ללשון תורה ע"כ.

על כן אף ידי תיכון עמדם ואמינא לפעלא סבא
י"שר כוחם וחילם, והשי"ת יעזור שיוזכו להוציא את
מחשבתם אל הפועל ולהגדיל את כל השי"ס בלי
שום, ולברך על המוגמר, להגדיל תורה
ולהאדירה, מתוך רוב נחת והרה"י בלי שום.

הכריח למען כבוד התורה ולומדי

הק' יאני 2/8

מרדכי ניפסער

ישיבת טלז

RABBI MORDECAI GIFTER
28570 NUTWOOD LANE
WICKLIFFE, OHIO 44092

בע"ה

יום ג' לסדר ואתה תצוה את בני ישראל ז' אדר התשנ"ו
מע"כ ידינ"ע האהובים הרב ר' מאיר והרב ר' נתן, נר"ו
שלום וברכה נצח;
אחדשה"ט באהבה ויקר

לשמחה רבה היא לי להודיע שעומדים אתם להרחיב גבול עבודתכם בקדש
בהוספת טבעת חרשה באותה שלשלת זהב של הפצת תורת ה' בתורה שבע"פ
בהוצאת הש"ס בביאור ותרגום בלשון הקדש. וב"ה שכבר הצלחתם במדה מרובה
כפי התכנית שהתויתם לעצמכם בחברת "ארטסקרול" להגדיל תורה ולהאדירה.
בפנותכם למפעל זה בתורה שבע"פ יפתח אופק חדש בתורת ה' לאלה שקשה
עליהם ללמוד הדברים במקורם, ומפני כן משתמשים בתרגומים שאינם מוסמכים,
וע"כ רואה אני בעבודה זו משום קדוש שם שמים. ואני תפלה לה' שישמשו
הדברים דחף ללימוד הש"ס, וכמו"כ ללימוד הש"ס במקורו, וגדול יהי שכרכם.
אני תקוה שתשימו לב שיצאו הדברים מתוקנים מנקודת ההלכה, וחזקה עליכם
שתוציאו דבר נאה ומתוקן, אחרי אשר המתרגמים הם יראי ה' העמלים בתורה
רבות בשנים, ועוסקים בהפצת תורת ה' לעם ה', ולקרב לב ישראל לאבינו
שבשמים בתורה ואמונה טהורה.
יהא ה' עמכם להגביר חילכם במפעל קדוש זה, שיש בו משום קירוב היעוד של
„ומלאה הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים“.
אוהבכם מלונ"ח דושה"ט כל הימים

נרנ"כ

אברהם פאם

RABBI ABRAHAM PAM

582 E. 7th STREET

BROOKLYN, N.Y. 11218

לכבוד ידידי היקרים ומאד נכבדים, הרב ר' מאיר זלאטאוויץ שליט"א והרב ר' נתן
שערמאן שליט"א - שפע של וברכה!

הנה זכיתם בס"ד להצלחה מרובה בהוצאת השי"ס בתרגום אנגלי וביאור תמציתי
הערות חשובות מאירות עינים מגדולי המפרשים, כדי להקל על הלומדים הרגילים
בשפת המדינה להבין ולהשכיל סוגיות הגמרא. ואמנם כן נתרכו הלומדים ע"י
מהדורא חדשה ומפוארה זו. אשריכם ואשרי חלקכם!

הנה בעוד שעדיין עסוקים אתם בגמור הוצאה ראשונה של השי"ס, כבר עיניכם
נשואות להוצאה שני של השי"ס - בתרגום ללשון הקודש, וכמעשהו בראשון
מעשהו בשני. בביאורים והערות הפותחים שערי בינה למעינים.

תחזקנה ידיכם לבצע את כל העולה על רוחכם להגדיל תורה ולהאדירה ולזכות
את הרבים, ותתברכו בתוך כל העושים מלאכת ר' באמונה, כביאות הגוף ומנוחת
הנפש ושמחת לבב.

אברהם פאם י"ד כסלו ה'תש"פ

ישיבה שער התורה-גרודנה
Yeshiva Shaar Matorah-Grodno

בס"ד

Rabbi Zelik Epstein
Rosh Hayeshiva

אהרן זליג הלוי עפשטיין
ראש הישיבה

כ"ו אדר, ה'תשנ"ו

כבוד ידידי הדגולים, הרב ר' מאיר יעקב זלוטוביץ והרב ר' נתן שערמאן שליט"א.
שמחתי באומרים לי כי החלטתם לגשת אל הקודש ולהוציא לאור מהדורה של
הש"ס עם תרגום ללשון הקודש ובתוספת ביאורים והערות בשקלא וטריא של
הסוגיות. יהי רצון שמפעל נועז זה יצא מן הכוח אל הפועל. כבר התמחיתם בכגון
זה במפעל הענקי שאתם עוסקים בו מזה שנים, והוא מהדורת הש"ס עם תרגום
והערות נחוצות ומועילות בלשון המדינה, וכבר קניתם אימונם והוקרתם של גדולי
התורה שבדורנו בזה. אשריכם שזכיתם לקנות אלפים ורבבות ללימוד התורה
ולהרבות כבוד התורה וכבוד שמים. קבלו את ברכתי בזה שתראו ברכה בעמלכם
הרב, ויהי נועם ה' עליכם להגדיל כבוד התורה וכבוד שמים.

בידידות ובהוקרה רבה

איהן ז"ל ה"א. מנחם

אהרן זליג הלוי עפשטיין

117-06 84th Avenue Kew Gardens, N.Y. 11418 (718) 864-1940

ב"ד, ב"ת ארר תשנ"ו

ישמח לב מבקשיה - אלו אשר קנאו קנאח סופרים ברוב התועלת אשר ריבשו רגילים בשפת המדינה עם הוצאת הש"ס ע"י חברת ארסטקרול מסורה - ועוררו ררב מאיר ולאסאויץ שליט"א וררב נתן שערטאן שליט"א מנהלי הוצאה, ובקשו מהם שכן יעשו להוציא הש"ס עם הוצאת דברי הגמ' בלשון קדש קל מסביב לה, שיחזקו מלמד להועיל גם להם, כאשר הם רגילים בלשון קדש וזקיקים לה, וידעו על ידיהם כי כל רכריח בדיוק כמו שיוצא מפרשיי, וגם ההערות המוכרחות בבדי לתפוס כוחות הדברים בכל הוצאה מנדולי המפרשים, ללמוד בה ולחזור בה עד שידעו ויבינו מנחת הגמ' - ויקים בהם כל אחד לפי מדרגתו והאר עיניו בתורתך, וגם בניהם ילמדו.

ומעוך העלים לדוגמא ויכר יגיעת הוצאת הת"ת העובדים בזה שקלעו אל המטרה להאיר הדברים בעד הלומדים בהם בעוד שלא הוציחו נאמנותם להדברים במקום.

ויש בכל זה צעד חדש - חכמי המסורה הבתיבו הש"ס בכדי שלא תשתבח תורה מישראל, וגדולי הדורות שגשאו ונתנו בדבריהם לפרשם נהגו ג"כ בבה אחריהם, וכל זה נעשה מצד מסורי התורה - אבל אלו המבקשים הבתיבו ע"י בקשתם מלמד לעצמם, בסענת למה נגרע באו בני ישראל לסדר רצוננו ללמוד לדעת התורה, הבינו לנו כלים לקבל אותה על ידם, וכאן יש הוצאת התעוררות מקבלי התורה, ויש בזה חשיבות מיוחדת בזמננו, רמזב הגלות נשתנה מאד לאחרונה, במקום הריגות אבוירית מצד האומות, פעם מחמת שמד, ופעם מחמת שנאה וכוונה לאבד, הרי עיקר הצרה היום היא מהצרים מבפנים שכאים בויזמים ובסילופים עלינו, אמנם חידושם היום הוא כי אינם מסתפקים עוד בסילופי תורה כאומנותם מקדם, אלא רוצים הם בזהגם אחר סילופי עם ישראל - והמתבונן ידע כי לא דבר קטן הוא מה שהחליפו והסירו שם ישראל מעם ה' וחנינו אותו על הארץ, כאילו עיקר השם שלה הוא - במקום שמעולם היה תפארת הארץ מה שהיא מתיחסת לעם, ארץ ישראל, וסימן הוא זה להחושך הנפשי שהוציאו לעולם, ברוגמת הא דמעתה יתכן להיות ישראל מכלי לידע ולהרגיש עצמיות האומה, בלי דעת דרכיה ומועציה, בלי דעת דברי ימינו, בלי לדעת אבותיה הקדושים - ושוב מה איכפת בשמירת יחוסיה - ושוב מה איכפת כלל להיות ישראל, תופעה אחת היא הסרת תפארת ישראל ויקרחתה ועמידת המלשינים והדוים, סילוף השם הוא איבוד השם, ובאיבוד השם נעשה תנוף עצמו אבידה שאינה מתבקשת.

והרי בני ישראל נקראו לראשונה בהשם ויקר ישראל על ים סוף, וישעיה' ביום ההוא את ישראל וגו' וגו', ומתוך כך שרו שירת דים עם משה עבדו, ואח"כ נקראו ישראל במדבר סיני, ויחן שם ישראל נגד החר".

זהו סוד האומה וסוד שמם - ובזמנים אלו של החרשך, נשמתה של האומה דורשת ומבקשת סוד עצמיותה ואור היתות, והנפשיות שבהם פועמת ודרישה זו חוזרים מתוך כל מעבי הגלות לדרוש ולבקש שרשם בתורה, ומתיצבים תחת החר.

מתוך, ויחן ישראל נגד החר" יתגלה שוב, וישעיה' ביום ההוא את ישראל מיד וגו' ה', ואו ישיר משה ובני ישראל וגו' י', גרולה וכותה של הוצאת ארסטקרול בחלק שנטלה ונטלת בדרישת העם את תורת ה', והיא שתעמוד להם שיוכו הלאה להגדיל התורה בתוך העם ולהאדירה, ויתגלה לעין כל כי ישראל ואוריינתא חד הוא.

RABBI CH. KREISWIRTH

CHIEF RABBI OF ANTWERP

QUINTEN MATSUSSEI 38

2018 ANTWERP, BELGIUM

TEL: 2343148

חיים קרייטוויטש

אב"ד ק' אנטוורפן

בשם ה' ובעזרתו ית"ש

ר"ח מנחם אב תשנ"ו

הן באו לפני מחברת ארסטקרול ותלמודם ביום אשר טרחו ועמלו לפרש מסכתות בלשון הקודש, וכבר התירו רבותינו דבר זה.

ואף שראיתי רק מעט, אך דפדפתי הנה הנה וראיתי שהיא לא רק מלאכה אלא גם חכמה, ואני בטוח שיהי לתועלת גדולה לבע"ב הקובעים עתים לתורה, ובוזה פתחו שער לדופקים על ולתות הגמרא.

ממני המצפה להרמת קרן התורה.

חיים קרייטוויטש
אב"ד ק' אנטוורפן

משיבת נפש
אברהם

Mesiuta Yeshiva Rabbi Chaim Berlin

1605 Coney Island Avenue / Brooklyn, N.Y. 11230

ישיבה דפילאדעלפיא

TALMUDICAL YESHIVA OF PHILADELPHIA

6063 Drexel Road
Philadelphia, Pennsylvania 19131
215 - 477 - 1000

בס"ד ר' לסדר יה"ר שתשרה שכינה במע"י תשנ"ו
מה טוב ומה נעים בשבת יחד במצות הרבצת
התורה לרבים הני תרי גברי יקירי המסורים בלב
ונפש להרבות כבוד שמים, כב' הרב ר' מאיר יעקב
זלאטאוויץ שליט"א וכב' הרב ר' נתן שערמאן
שליט"א.

מה מאד שמח לבי לשמוע שהיו בקשות הרבה
לתרגם ולבאר תורה שבע"פ – תלמוד בבלי –
בלשון הקודש לאחר שכבר תורגם ומבואר
באנגלית. כל מה שאפשר להתאים בתורה תבלין
ולחטעים לכל מאן דבעי, למצוה גדולה יחשב,
וזהו תורה של חסד.

בטוח אני שיצא מידכם, יחד עם כל הצוות של
תלמידי חכמים שליט"א, דבר מתוקן ומהודר, כי
יש לכם חזקה ברורה כאשר עינינו רואות, ועי"ז
יתרבה הלימוד.

תחזקנה ידיכם ותזכו להמנות ממזכי ומצדיקי
הרבים כבוכבים לעולם ועד.

בידידות נאמנה,

שמואל קמנצקי

מתיבתא תפארת ירושלים

Mesivtha Tifereth Jerusalem
of America

141-7 East Broadway / New York, N.Y. 10002
(212) 964-2830

הנה ראינו, בדוק ומנוסה, שמה ש"מסורה
ארטסקראל" הוציאו התלמוד הבבלי מתורגם
ומפורש בלשון אנגלית, הקריב כמה וכמה ללימוד
הגמרא שהיתה כספר החתום להם, וממילא
נתעלו גם כן ביראת שמים.

עכשיו רוצים הם להוציא גם לאלו שאינם
מבינים לע"ז זה אלא לשון הקודש בצורת פירוש
על הגמרא כרב מלמד לתלמידים, ותועלת גדולה
היא לא רק להמון בית ישראל לקרבם ללימוד
הגמרא, אלא אף לבני תורה, שיש מסכתות
י"תומות" שלא הורגלו בלימודן משום שצריכות
עמל רב, ובזה ילמדו ויבינו אף אותן הגמרות
הסתומות להם.

ואומר להם – ובפרט לעמודי המוסד שהם
ידידי הרב מאיר יעקב זלאטאוויץ שליט"א והרב
נתן שערמאן שליט"א והרב יעקב יהושע בראנדר
שליט"א – חזקו ואמצו והצליחו, כמו שהצלחתם
בגמרא שבלשון אנגלית.

ועל זה באתי על החתום

בפ' יהי רצון שתשרה [כבוד] שכינה במעשי

ידיכם, תשנ"ו

דוד פיינשטיין

הרב נפתלי צבי הלברשטאם

Rabbi Nattali Halberstam

4909 - 15th Avenue

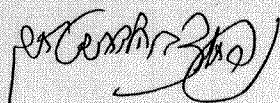
Brooklyn, N. Y. 11219

לכבוד הרבנים החשובים מצדיקי הרבים
ומרביצי תורה מפי כתבם
כש"ת הרב ר' מאיר יעקב זלאטאוויץ שליט"א
והרב ר' נתן שערמאן שליט"א

תתחזקנה ידיכם במפעלכם הכביר אשר נתן השי"ת
בלבכם לתרגם ולבאר את דברי חז"ל בתלמוד בבלי
בלשון הקודש בסגנון קל וצח למען להקל על הלומדים
להבין ולהשכיל לשמוע ללמוד וללמד את סוגיות
השי"ס בבהירות נכונה. והלא שמעתתא בעי צילותא,
ובעודה"ר מתמעטים הדורות והלבבות וכשל כח הסבל
מרוב הטידודות ותלאות הזמן, ודין גרמא שהרבה
מאחב"י אין לאל ידם לעבור על דף גמרא ולהתייגע
לעמוד על דעת חז"ל והראשונים ללא עזר וסעד,
והגיע עת לעשות לדי' לעשות טצדקאות לסייע שיוכלו
כל בית ישראל לשבוע ולהתענג מדברי אלקים חיים
המרוממים והמעודדים והנותנים כח ועזר להחזיק
מעמד בימי הגלות אשר אין לנו שיוור רק התורה הזאת.
ולפיכך אשריכם שבאתם לעזרת די' בגבורים להושיט
בקנה נופת צוף דבש דברי חכמינו ז"ל לכל החפץ חיים
הצמא לדבר די' מתוך עריכת פירוש וביאור מילות
השי"ס כשולחן הערוך ומוכן לאכול, בצירוף הערות
והארות שהן קילורין לעינים. ואוקמי לגברי יקרי
אחזקתייכו שלא יצא מתחת ידכם דבר שאינו מתוקן,
דכבר אתמחי גברי ואתמחי קמיעי.

יהי רצון שתשרה שכינה במעשי ידיכם, ותתגלגל
זכות על ידיכם להרים קרן התורה הקדושה מתוך
שיתרבו לומדי ומביני שי"ס ברחבי העולם. ובזכות
תורה שבע"פ נוכח במהרה לקיבוץ גלויות כמו שדרשו
רז"ל מהפסוק גם כי יתנו בגוים עתה אקבצם, ומלאה
הארץ דעה את די' בב"א.

הכו"ח לכבוד התורה ומפיצי

RABBI YAAKOV PERLOW
1569 - 47TH STREET
BROOKLYN, N.Y. 11219

יעקב פרלוב
בחימ"ד עתה יעקב טוואמינסקי
ברוקלין, נ"י.

יום א' י"ט אדר תשנ"ו

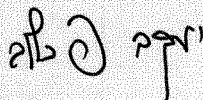
כבוד ידידי היקרים והנעלים, מזכי הרבים בהפצת התורה
והוגי דעות ביראת אלקים כש"ת הרה"ג ר' מאיר זלאטאוויץ
שליט"א וכש"ת הרה"ג ר' נתן שערמאן שליט"א, שפעת
שלומים וישע רב.

נתבשרתי מכם על המפעל החדש שהנכם מתכוננים
לקראתו וגם ראיתי הקונטרס לדוגמא של תרגום סוגיית
הגמרא ללשון הקודש עם ההערות המאירות. ואומר לכם עלו
והצליחו במסלה העולה בית אל להגדיל תורה ולהאדירה.
מכבר חשבתי כי בהשגחת השם על עמו ועל מסירת
התורה מדור לדור, מקום הניחו לכם מן השמים וזכות גדולה
להתגדר בה ע"י מעשיכם הכבירים בספרי ארטיסקרול
להרביץ אולפנא דאורייתא בקרב רבבות אלפי ישראל
ולהשקות ממעיין היוצא מבית השם לכל הצמאים ללימוד
ומבקשים להבין במקרא ולהשכיל בשמעתתא דמשנה
וגמרא. וכעת כל רואה יראה ומעשים בכל יום לאלפים יוכיחו
איך ספרי הגמרות ארטיסקרול מרחיבים את לבותיהם של
אלה הזקוקים לעזר ותרגום, וע"י כך נבנסים בשערי התלמוד
בהבנה ישרה ועונג רוח. ואין עמלה של תורה מתמעטת
חלילה ע"י זה אלא אדרבה ע"י שטף הביאור וההערות
המאליפות הצליחו רבים להוסיף חיל בלימודם ולחדור
ביותר לסוגיא שלומדים מכח העזר היסודי שקיבלו מן
התרגום וההערות המסדרים לפנייהם את הפרק וההלכה עד
שתהא סדורה בפייהם כמשנתם.

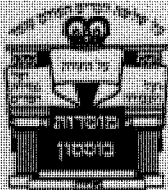
האומנם שעד עתה לא נהנו מזה רק אלה הרגילים בשפה
האנגלית ועכשו נודע שיש צורך גם למביני לה"ק וכן בקשו
הרבה מארצות אחרות להעניק גם להם ממיטב הגיון אשר
הופיע בשי"ס ארטיסקרול ולהציע להם את סוגיית הגמרא
בסגנון צח וקל להקל עליהם את הכניסה להיכל הקדש של
התלמוד, ולואת אצרך גם דעתי לדעת הרבנים הגדולים
במדינתנו שהסכימו ואמרו ברוך על המפעל להוציא לאור
את מתכונת המסכתות של ארטיסקרול בתרגום והערות
בלשון הקודש כדרך שנעשה בטוב טעם ודעת בקונטרס
הדוגמא שהובא לפני.

ואני תפלה ותקוה כי חפץ השם יצליח בידי הרבנים
המובהקים שבמערכת, תלמידי חכמים גדולים ובעלי דעה
רחבה, ובראשם ידידי הנ"ל הרה"ג ר' מאיר שליט"א והרה"ג
ר' נתן שליט"א להוציא יקרת מחשבתם מן הכח אל הפועל,
להגביר חיילים בתורה ולעשות חסד עם אחינו הצמאים
לדבר השם זו הלכה.

יהי נעם השם עליכם ותתברכו ממעון הברכות בכל
מעשה ידיכם לאורך ימים טובים, כעתירת ידידכם עוז
בלונ"ח, הכותב לכבוד התורה ולומדיה

הרב לוי יצחק הלוי הורוויץ דער באסטאנער רבי Grand Rabbi Levi Y. Horowitz

ב"ה בסלו תשנ"ח

מצינו במדרש רבה (פר' כי חבוא פי') "אמר רבי שמעון בר יוחאי, אילו היו חסרים אפילו אדם אחד לא היתה השכינה נגלית עליהם, דכתיב 'כי ביום השלישי ירד ה' לעיני כל העם על הר סיני' - ומסיף עוד המדרש ומספר: מעשה ברבי שהיה דורש בבית המדרש הגדול וכשהיה מבקש ליכנס לדרוש היה אומר ראו אם נתכנסו כל הקהל, ומסביר המדרש - ומדכן אתה לומר - שצריכים להסתכן לכולם - ממתן תורה, מן שנאמר באמור אלי הקהל לי את העם ואשמיעם את דברי ע"כ לשון המדרש.

למדנים אני מבאן שצריכים לפעול - בקום ועשה - כדי שכל הקהל יבא ללמוד תורה, למשכם אל לימוד התורה, לעשות פעולות ותחבולות כדי שישמעו רחוקים ויבואו. ומבאן שזכות גדולה היא בידיהם של ראשי ומנהלי ארץ-סקרול-מסורה ניו יורק, ידידי היקרים הרב מאיר ולטובין, והרב נתן שרמן וז"ל, אשר בזכות פעולתם מתרבים ספסלים בבתי המדרש.

וב"ה, הנה זכינו להתגלות חרשה, בנוסף על כל מה שראינו בחרוזות הלב ובתקוות קודש, במשך כל השנים, את התבססות פעולותיהם בהוצאת ארץ סקרול, ויחזקותיהם המקוריות, לקרב בני ישראל להכרת התורה ללימודה ועיונה, ועתה הגדילו ועשו ביזמתם את מפעל תרגום השי"ס וסוגיותיו ללשון הקודש, ובמעשיהם בראשון, בהוצאה האנגלית של שי"ס זה, כן מעשיהם באחרון וכוונתם להרבות, להפיץ ולווד לימוד התורה שבע"פ, בתוך הציבור הרחב, בקרב אותם האלפים אשר עמדו בפני הפתח הסתום של הבנה פשוטה של דברי התלמוד והנה במעשי זה פותחים מנהלי ארץ סקרול - בפני כל האלפים - מתחים כאלה, להבין אפילו דברים הקשים כגידין, להשכיל בדברי חז"ל הקדושים.

וזכרנו כי עוד מאז הכינו את פירוש המשניות - ששה סדרי משנה בפירושם הנפלא באנגלית, פנינו והצענו כי יתרגמו ספרים גם ללשון הקודש וז"ה שזכינו, עתה, לראות בהתחלת המבצע, ובאן המקום להזכיר, כי בזמנו כתב המורה הגדול הרמב"ם ז"ל, את פירוש המשניות שלו, בשפת לע"ז, כדי שירוצו בו עמך ודק אח"כ באו המתרגמים והכינו את הפירוש גם בלשון הקודש, להועלת הרבים.

כמו שתמך תמיד בפעולותיהם הנשגבות, בתרגום ספרי הקודש לשפה האנגלית, אמינא ישר כחכם ליזמה החודשה, להביא את סוגיות הגמרא בלח"ק, באופן צח וקל, עבור הציבור הרחב, לקרב אותם אל הקודש, וחפץ ה' בידם יצליח שלא תצא תקלה מתחת ידם, וכבר אתחזקו גברי ואחזקה ההוצאה להגיש מטעמים רוחניים, בדוקים ונקיים סולת נקיה.

ועז"ה בעז"ח המצפה לישועת השם ולהרמת קרן ישראל

הרב לוי יצחק הלוי הורוויץ מבוסטון

90 Ross Street Apt. I-E
Brooklyn, N.Y. 11211
Tel. (718) 782-7135

אפרים פישל הערשקאוויטש
אב"ד דק"ק האליץ י"א
כעת דמי"ז וס"ט צאנז-סליצטבורג

בעזה"ש"ת

לכו חזו המפעל הגדול והנשגב אשר נעשה ע"י כבוד הרבנים מצדיקי רבים עורכי מערכות גדולות עושים כוונים למלאכת שמים ה"ה הרב ר' מאיר יעקב זלאטאוויץ שליט"א והרב ר' נתן שערמאן שליט"א אשר סדרו שי"ס מבואר ובתוספות הערות והארות וכבר יצא לאור שני כרכים על מס' ברכות עם הביאור והערות דברים השווים לכל נפש כי כותלי בית המדרש יוכיח רבין לומדים ובין בעלי בתים בכל דבר הקשה יביאון ויחפשו בו וימצאו בו דברי חפץ ויגילו וישמחו להעביר מהם הדברות הקשות בהזויות אב"י ור"ב כי בדורנו קשה לשוטט בים התלמוד ונעשה עכשיו חבית של שיטין לחתור היבשה וכעת נסתמו מעיינות החכמה ובוה נעשה פתיחת החלונות לחיות מציץ להבין אמרי בינה ונפתח לנו שערי אורה בתלמוד ועשו אזנים לתורה ועל זה נאמר אם חכם בני ישמח לבי גם אני ופועל ידיהם תרצה ונוצר תאנה יאכל פרי ויזכו לברך על המוגמר ולהוציא לאור הביאור הזה אבולי תלמודא.

הכו"ח ד' וירא תשנ"ח לפ"ק ברוקלין יע"א

אברהם פישל
אב"ד האליץ י"א

בס"ד, יג ניסן ה'תשנ"ז

בברכת הוקרה להני גברי מזכי הרבים שזוכים להרביץ תורה לרבים ה"ה מהור"ר מאיר ולוטוביץ ומהור"ר נתן שערמאן שליט"א.

אשרי העוסקים בעבודת שמים ועושים מלאכת ה' נאמנה – ומהות „מלאכת ה' בכל דור ודור מיום שחבורה הגמרא" הגדיר הרמב"ם ז"ל בהקדמתו לספר המצוות היא „ללמד דרך הגמרא להוציא לאור תעלומותיו וביאור עניניו לפי שדרך עמוקה דרכו עד למאוד ועוד שהוא בלשון ארמי מעורב עם לשונות אחרות לפי שאותה הלשון היתה ברורה לכל אנשי שנער בעת שחבורה הגמרא". ואם בימיו כבר „אין אדם מכיר אותה לשון עד שמלמדים אותו" – בימינו על אחת כמה וכמה.

ובימינו הנכנסים בעובי הקורה ללמד בני יהודה קשת להרגילם ללשון חז"ל ולדרכי הגמרא הלא המה הנושאים עול יחדיו חברי "ארטסקרול", שתירגמו וגם ביארו את תלמוד הבבלי בלע"ז ולא הוסיפו ולא שינו מאומה לא מצורת הדף ולא מצורתא דשמעתתא, ובכך שמשו תועלת לאלפים ורכבות שבקשו לקבוע מקומם בבית המדרש. ועכשיו בראותם שגם בין דוברי העברית החדשה הפכה לשון רבותינו למשא כבד ולמגילת סתרים, ואין עזרה בלי קלקול בצדה – הנה נשאם לבם לבא לעזרת ה' בגיבורים לתרגם ולבאר את תלמוד הבבלי בלשון קלה ונקיה המדוברת, וגם בזה לא הוסיפו ולא שינו מאומה לא מצורת הדף ולא מצורתא דשמעתתא. יישר חילם לאורייתא וחפץ ה' בידם יצליח.

בתפלה לנותן התורה שיתרבה לומדי בית המדרש לזכותכם,

שמאל יעקב וינברג

שמאל יעקב וינברג

TEL: (718) 261-6144

בס"ד

אלתר חנוך הענאך בלאמור הגר"ח הכהן לייכאוויטש
RABBI A. HENACH LEIBOWITZ
67-18 GROTON STREET
FOREST HILLS, N.Y. 11375

יום ב' לסדר דברים ר"ח מנחם אב תשנ"ז

לכבוד ידידים נאמנים העוסקים בל"נ להרבצת תורה ויראת שמים לרבים, הרבנים המובהקים ר' מאיר יעקב ולוטוביץ ור' נתן שרמן שליט"א

נפלאים הם דברי הנביא אשר התקיימה והתאמתה בדורנו נבואתו באופן נדיר ומיוחד "הנה ימים באים נאום ה' והשלחתי רעב בארץ, לא רעב ללחם ולא צמא למים כי אם לשמוע את דברי ה'" [עמוס ח"א]. אי אפשר לתאר או להסביר את הכח הרוחני הכביר שנטע יוצרנו בקרב לב כל אחד מבני עמנו אחרי הסבל הנורא של אותה התקופה החשובה והמכאיבה אשר בה נספו רב מנין ובנין של קדושי וגאוני ישראל ונשארו אבלים ועוזבים כמעט מבלי לומדי ומלמדי תורתנו הקדושה, ובכל זאת לא נפסק החבל הנצחי והנפלא שבין עמנו לתורתנו הקדושה.

הרי היום נמצאים המוני צעירינו וגם מבוגרינו כן ירבו הצמאים לדבר ה' השואפים לחדור לתוך תוכם של דברי חכמינו ז"ל ומחפשים עצה לפתוח פתח לשערי התלמוד שבו טמונים יסודות ההלכה והשקפת תורתנו הקדושה.

לעת כזאת ניתן להאמר השבח וההודיה לחברת "ארטסקרול" אשר שמו לבם להוציא לאור ולהמציא למבקשי השם הרבה ספרים בשפה המדוברת והצליחו להשפיע על ההמונים ולהראות להם את הדרך אשר ילכו בה ברוח ישראל סבא. כי זה ברור שאפילו תשובה שלמה מעומק הלב צריכה להיות רק ע"פ דרך המסורה לנו מאבותינו ורבותינו הקדושים, כמבואר בדברי רבינו בחיי פ' נצבים [ל"ח] שכתב שם וז"ל הקדוש "ועשית את כל מצותיו אשר אנכי מצוך היום. אחר שאמר ושבת, ואמר ואתה תשוב, הוסיף ואמר: אשר אנכי מצוך היום. וכן אמר למעלה ככל אשר אנכי מצוך היום. וזה לבאר כי עיקר התשובה אינו אלא לאחוז ולתמוך דרך תורת משה ולכיר עמו התשובה בכל פעם ופעם: אשר אנכי מצוך היום. וזה דבר ירמיה: הלא זאת תעשה לך עוזב את ה' אלקיך בעת מוליכך בדרך [ירמיה ב'יז] כלומר בדרך הידוע הוא דרך תורת משה שהחזיקו בו אבותיך הראשונים."

ולכן באתי בשמחה לקראת המבצע הענקי של חברי ה"ארטסקרול", ת"ח מובהקים אשר עליהם נאמר חזקה על חבר וכו', שקבלו על עצמם לתרגם ולבאר את הש"ס בלשון הקודש בלשון צחה ובהירה בהסכמת גדולי דורנו, והנני מברך אותם שיצליחו בעבודתם – ולסיום הדברים אוסיף הערה עקרונית שעלינו לדעת שעיקר ההצלחה בלימוד התורה היתה תמיד על ידי תלמידי חכמים שעמדו תמיד על המשמר להדריך וליישר את סברות תלמידיהם על פי דברי הראשונים והאחרונים ביגיעה ועיון עמוק בדברי הקדמונים, ולכן לא יעלה על דעת התלמידים שספרים אלו יספיקו להגיעם לדרגה גבוהה בלימוד התורה כי אין תמורה לרבי מובהק אשר ממנו יוכל ללמוד רוב חכמתו ולהתעמק בהבנה ישרה בסוגיות הש"ס.

והנני חותם בברכת התורה ולומדי להגדיל תורה ולהאדירה.

אלתר חנוך הענאך הכהן לייכאוויטש

דוד קאהן

ביהמ"ד גבול יעבץ
ברוקלין, נוא יארק

בס"ד

„וכתבת על האבנים את כל דברי
התורה הזאת באר היטב“ (דברים כז:ח)
בשבעים לשון (רש"י שם מסוטה לב).

יש לעמוד על שתי מטרות לתרגם בשבעים לשון.
מלבד הטעם שלא יהא פתחון פה להאומות לומר לא
היה לנו מדיכין ללומדה (רש"י לסוטה לה: ד"ה היאך)
היה בזה ענין נוסף. מתורתו של הרמב"ן (במדבר
יא:טו; ועיין בדברי סופרים לרב צדוק הכהן אות כט)
למדנו ששבעים אומות ושבעים לשון ושבעים
שבסנהדרין הם כנגד שבעים דעות וכוחות שסך הכל
הוא מספר של שלימות, ועל ידי המשא ומתן של
כוחות שונים אלו יוצאת ההלכה מפי הסנהדרין
מחוורת ומלובנת. כנראה שלהגיע לשיא השגשוג של
בהירות בתורה צריכים לתרגמה בשבעים לשון ורק
על ידי זה זוכים לקיים „באר היטב“.

חברת ארטסקרול העומדת תחת הנהלת ידידי
הרבנים ר' נתן שערמאן שליט"א ר' מאיר יעקב
זלאטאוויץ שליט"א ור' יעקב יהושע בראנדר שליט"א
לקחה על שכמה עול של הרבצת תורה לקיים מצות
„באר היטב“ לדורות, ועל ידי הצלחתה בביאור
התלמוד באנגלית זכתה לבהירות בתורה באופן
שמרגשת חובה נעימה לגלות מצפוני ומכמניו גם
בלשון הקודש, כדי לבארו היטב לאלו שאינם יכולים
ללקוט בשדות אחרים בנקל. הרי כמה מאחינו רצונם
העז לעסוק בתלמוד ונחוץ להם עזר לעסק זה, ולשון
הקודש היא השפה שעל ידה יוכלו להגיע למחוז
חפצם.

ולכן באתי לחזק ידיים חזקות בעבודתם בקודש
ללמד לבני יהודה קשת הלא הם כתובים במאות
ספרים שחברת ארטסקרול הוציאה לאור.
החותם לכבוד לומדי תורה ומרביצי תורה

9/3 קאהן

רב דביהמ"ד גבול יעבץ
שושן פורים תשנ"ו

אל כבוד מעלת חברי מערכת „ארטסקרול מסורה“
העובמ"ש גברי דמראייהו סייעיהו ואין מו"מ
ה"ה כבוד הרה"ג מאיר יעקב זלוטוביץ
וכבוד הרה"ג נתן שרמן שליט"א יצ"ו

הגני נדרש לבקשתכם וענותכם תרבני מאד לבא
בכתובים בנושא מאד רציני וחשוב. והנה ראיתי
מכתבים מגדולי ת"ח ששבחו ועודדו וברכו אתכם על
המפעל הכביר באיכותו וכמותו והוא הדפסת הש"ס
במקורו ובצדו תרגום ללשון הקודש. ובודאי הגיעו
למסקנא שהפסדו של התרגום יצא בשכרו הגדול
לקרב מאחינו בני ישראל לתושבע"פ המקורית וחזקה
עליהם שלהם הרבה סמוכים לדבר זה ולא נשאר לי
עוד אלא להודות לכם שהדפסתם הש"ס במקורו עם
צורת הדף המקובלת מכבר שהיא העיקר, ובצדו
התרגום והפירוש, כפי שעשיתם.

ואני תפלה כי יערה ה' רוח על עמו ישראל ומלאה
הארץ דעה כמים לים מכסים ויקוים בנו וכל בניך
לימודי השם בתושבע"פ במקורה אמן. והגני בברכת
הדיוט יהי רצון שתשכילו בכל אשר תעשון. ותזכו
להגדיל תורה ולהאדירה ויקוים בכם כל המזכה את
הרבים זכות הרבים תלויה בו.

המוקירכם מאד,

יוסף הררי רפול

RABBI FEIVEL COHEN

1722 Avenue N
Brooklyn, NY 11230

שרגא פייוול כהן

בעמ"ח ספרי "בדי השולחן"

בס"ד אדר, תשנ"ז

מעלת כבוד חברי מערכת, ארטסקול-מסורה שליט"א
נעימות ביניכם נצח!

אמר הנביא, "הנה ימים באים נאם ה' אליקים והשלחתי רעב בארץ לא רעב ללחם ולא צמא למים כי אם לשמוע את דברי ה'". זאת אומרת שיבאו ימים שתביא בהם ההשגחה רגשי מצוקה וכאב לנשמה היהודית כשחסרה לה התנונה של דברי תורה ואמנם כשם שהכאבים הכאים לאדם מסיבת רעבון וצמאון טובה הם לאדם, דוחלת זה מנין ידע שגופו צריך למונוט, והיה נמצע מאכילה ושתיה וכא בכך לידי חולשה בגופו, כן כאבי הנשמה מחוסר דברי תורה הם לשבת האדם שהוא מתורבן על ידם ללימוד התורה ולהנחתה הראויה.

והנה עדים אנו כדיום בדורנו זה להתגשמותו של חזיון מרנן זה שרבים מאחינו בני ישראל מרגישים מצוקה זו בנפשם והם משתוקקים לחשק רעבונם ולרוות צמאונם לדברי תורה, ונעלה מכל ספק שעל תופשי התורה למלא השתוקקות זו ולהשביעם דברי תורה ככל אות נפשם.

ואמנם דא עקא שאחוז גדול של אחינו אלו המבקשים את דבר זה עומדת לפניו למניעה מיעוט הכרתם והנחתם כלשון שנמסרו לנו בה דברי חכמינו ז"ל בתלמוד, והרי מוטל עלינו לשים לפניו דברי תורה, בשלחן ערוך ומוכן לאכול לפני האדם, וכמו שכתב רש"י ריש פרשת משפטים.

והנה לפני שנים אחדות קמו מתוך העדה זוגא ודרכן היה הרב ר' מאיר זלאטאוויץ שיחי ודבר ר' נתן שערמאן שיחי ולבשו עו דקדושה לקרבה אל המלאכה לעשות אותה, וזה מעשהו - להרגם ולבאר את דברי התלמוד בשפה המדוברת פה במדינתנו, עד שעלה בידם בעת להוציא לאור עולם בעשרים מסכתות המחורגות ומבוארות ע"י תלמידי חכמים מצוינים בשום שכל בבדידות ובדיקנות, ועם רב מאחינו בני ישראל - יחידים, קבוצות, ואבות עם ילדיהם - מרוצים את צמאונם לדברי תורה ושקיעים הם בים התלמוד הודות למלאכת הקודש של חברת "ארטסקול-מסורה".

והנה עכשיו נשאם לבם של הרבנים הנ"ל להוסיף עוד טבעת רבת-ערך לשלשלת קדושה זו, וזהו להרגם את התלמוד גם (להבדיל) ללשון הקודש ולבאר, והכל בלשון צח כמעשהו בראשון, ומטרתם בזה מכוונת כלפי אלו שגח להם יותר השימוש בלשון הקודש ולדושיט גם להם יד עזרה להביא תאוותם על סיפוקה ללימוד התורה הקדושה והנחתה הנכונה.

ובכרכת כזו הדיוט הנני מאחל לכם ולכל הצוות העוסק במלאכה כוננות למעשי ידיכם, ובכרצות ה' דרככם יתקבלו לרצון אצל עם קודש, וחפץ ה' בירכם יצלח להגדיל תורה ולהאדירה.

הכותב וחוזם לכבוד החזרת, מרביציה, ולומדיה

שרגא פייוול כהן

Rabbi Hillel David

1118 East 12 Street
Brooklyn, NY 11230

הלל דייוויד

רב דקהל
ישיבה שערי תורה

בס"ד יום שהוכפל בו כי טוב כ"ח אדר תשנ"ז

כבוד ידידי ויקירי הה"ג ה"ה ר' מאיר זלאטאוויץ שליט"א ור' נתן שערמאן שליט"א
אחדשה"ט.

מאוד נתרגשתי על קבלת הידיעה אודות רעיונכם להוציא לאור סדרה חדשה של ספרים ספרי הש"ס תלמוד בבלי מוסברים בלשון הקודש, כמעשיכם בראשונה בסדרת ספרים של ש"ס המוסברים בל אנגלית הוצאת ארטסקול-מסורה אשר בהם מוסברים לא רק פירוש המלות ועצם המשא ומתן של סוגיות הש"ס עפ"י פירושי רש"י ועוד גדולי המפרשים ז"ל אלא גם בתוספת הגהות מועילות אשר בהן מובאים גם לקט פירושים שונים מגדולי הראשונים והאחרונים ז"ל בתוספת הרבה מראי מקומות לספרים המבארים כל חמירא, וגם עם ציורים רבים שנעשו בחכמה וכשרון רב, אשר תועלתם כבר ידוע בעולם לא רק אצל המוונים שלא נתגדלו על ברכי התורה אלא גם אצל הרבה בני תורה. כי המלאכה יש בה גם הרבה חכמה ונעשית ע"י חבורת תלמידי חכמים ומנופה ב"ג נפה קודם שעולה על מזבח הדפוס.

ומשוכנע אני כי יש צורך גם לסדרה החדשה הנ"ל אצל יהודים רבים ברחבי העולם, ותזכו בעו"ה להמשיך עוד להגדיל תורה ולהאדירה.

וידועים דברי הח"ס ז"ל בשו"ת חאו"ח סי' ר"ח שהודיע בעצמו כי כל מגמתו לשם הי"ת להגדיל תורה ולהאדירה ורק מונע בר מפני חשש מבקרי מומין וכו' עבירה הוא בידו וכו'. ועל זה אני אומר כשם שקבלתם שכר על הדרישה כן תזכו לקבל עוד שכר ועוד שכר על תוספת דרישתכם כל הימים, ונזכה כולנו לברך על המוגמר גם יחד.

ידידכם

הלל דייוויד

יום ה' לפרשת אשר תשים לפניהם, אדר שנת תשנ"ו
שלום רב לאוהבי תורתו הקדושה לשלשה אלופים
שקבלו על שכמם עול הפצת התורה לרחבי תבל ע"י עט
סופר מהיר וברור ה"ה הרב מאיר ולאטאוויץ שליט"א
והרב נתן שערמאן שליט"א והרב יעקב יהושע בראנדר
שליט"א, ה' יחנם מרב טוב.

הנני עומד כעת בפרשת „ואלה המשפטים אשר תשים
לפניהם“, והביא רש"י דברי חז"ל שאמר לו הקב"ה למשה,
לא תעלה על דעתך לומר אשנה להם הפרק וההלכה ב' או
ג' פעמים עד שתהא סדורה בפיהם כמשנתה, ואיני מטריח
עצמי להבינם טעמי הדבר „ופירושו“, לכך נאמר אשר
תשים לפניהם – כשולחן ערוך ומוכן לאכול לפני האדם.
ציוריו של הקב"ה לא למשה רבינו ע"ה לבד נאמר אלא
לכל דור ודור, שהרי תורה היא נצח. וכל תיבה ותיבה
תורת חיים היא. ואתם ידידי הדגולים שמעתם הציור,
ומרוב חשקכם להיות מוכי הרבים ולהרבות כבוד שמים
וכבוד התורה בכל ארבע כנפות הארץ קבלתם עליכם
משא כבד מאד מאד, ורק הקב"ה יכול להיות בעורכם
להוציא לאור עולם מחשבתכם לפרש בלשון הקודש את
התלמוד הבבלי בלשון קלה, כדי להקל על אלו הרחוקים
מלימוד תורה שבעל פה ומפחדים ליקרב אל הקודש פנימה
מחמת אי ידיעתם וקושי הבנתם.

כשהלכו ישראל במדבר שלשה ימים בלי מים, והיינו
בלי תורה, דאין מים אלא תורה, לא היתה למשה שום עצה
אחרת רק ע"י „ויורהו ה' עץ וישלך אל המים וימתקו
המים“ וכך הוא בכל הדורות, שהעצה לקרב הלבבות
לתורה היא רק להמתיק המים ולהקל כובד עול פירוש
תורה שבעל פה, וביחוד בדור זה, הדור שאחרי החורבן
הגדול והגורא שירדו פלאים וקצרו הלבבות מלהבין
תורתנו הקדושה.

יהי רצון מלפני אבינו שבשמים, שתצליחו להוציא לאור
עולם מחשבתכם לשם שמים, ותשרה השכינה במעשה
ידיכם, ותזכו לקרב הלבבות של אחינו בני ישראל בכל
אתר ואתר לתורה ולתעודה, ועל ידי זה תתקרב ותגיע
במהרה הגאולה השלמה שכולנו מחכים לה.

ברגשי ידידות ואהבה

אליעזר גינזבורג

הקדמת המוציא לאור

אתחיל לכתוב חדושים בפירוש התורה
באימה ביראה ברתת בזיע במורא . . .
ונפשי יודעת מאוד בידיעה ברורה
שאין ביצת הנמלה כנגד גלגל העליון צעירה
כאשר חכמתי קטנה ודעתי קצרה
כנגד סתרי תורה הצפונים בביתה הטמונים בחדרה.
(הקדמת הרמב"ן לפירושו על התורה)

באימה

וביראה מגישים אנו לפני קהל הלומדים ביאור על תלמוד בבלי בלשון הקודש.
השאלה העקרונית, האם להוציא לאור עולם ביאור שכזה, נענתה בחיוב על ידי
גדולי ישראל, ובראשם מרן הגאון רבי יוסף שלום אלישיב שליט"א וזקני ראשי הישיבה בארה"ב,
אשר תמכו ועודדו את הוצאתו לאור של ביאור זה. מכתביהם והסכמותיהם מעטרים כרך זה.
בשעה זו נשאלת השאלה, מה צורך יש בביאור רהוט על מסכתות הש"ס בעת זו, יותר מבשנים
קדמוניות?

כיום, כמהים רבים מאחינו בני ישראל לשוב לצור מחצבתם. כמיהה זו חזקה עתה יותר משהיתה
אי פעם בדורות האחרונים. כמו כן, רבים אחרים המה המשתוקקים להכנס לבית האוצר של תורה
שבעל פה, דהיינו לימוד הגמרא מתוך המקור. דלתותיה של תורה שבעל פה היו נעולות בפניהם,
בשל אי יכולתם להבין דברי חז"ל מן המקור ללא מורה דרך ומדריך.

מפלאי דורנו, דור תהפוכות, שבעלי בתים העמלים לפרנסתם, עוסקים בתורה בשעות הפנאי
ומסיימים מסכתות בתדירות. בלחץ העבודה, קשה ללמוד גמרא בצורה מסודרת, בבחינת "רחיים
בצוארו ויעסוק בתורה"!! בעיה זו חריפה שבעתיים בבואם ללמוד את המסכתות אותן לא למדו
בתקופת לימודיהם בישיבות.

השאלה העקרונית, האם
להוציא לאור עולם
ביאור שכזה, נענתה
בחיוב על ידי גדולי
ישראל, ובראשם מרן
הגאון רבי יוסף שלום
אלישיב שליט"א וזקני
ראשי הישיבה בארה"ב.

כיום, כמהים רבים
מאחינו בני ישראל
לשוב לצור מחצבתם.

מפלאי דורנו, דור
תהפוכות, שבעלי בתים
העמלים לפרנסתם,
עוסקים בתורה בשעות
הפנאי ומסיימים
מסכתות בתדירות.

בזמן הזה נזדמנו לנו אפשרויות ייחודיות להרחיב את גבולות הקדושה; להוסיף ספסלים רבים של לומדי תורה, אשר חפצים ללמוד תורה מתוך המקור וקובעים עיתים ללימודם.

מטרת הביאור אחת היא: לעודד, להדריך ולהביא כל אחד ואחד ללמוד את דברי חז"ל מן המקור, הלא הוא דף הגמרא הנלמד על ידי רבבות אלפי ישראל זה יותר מאלף שנים.

ביאור זה אינו מהווה תחליף, בשום פנים ואופן, ללימוד גמרא, רש"י ותוספות (גפ"ת), בצורה שנלמדו מן קדמת דנא, על פי מסורת אבותינו ורבותינו הק', ראשונים ואחרונים נ"ע. במקום זה יצויין, כי בביאור זה אין גם משום תחליף לחובת העמל והיגיעה בתורה המוטלת על כל אחד ואחד מבני ישראל. אין לראות בו קיצור דרך בלימוד הגמרא. כל המכוון בו הוא, להיותו אמצעי להביא את הלומד, במיוחד את זה שאינו מנוסה בלימוד זה, אל דף הגמרא, כפי שזה נלמד מאז שנחתם התלמוד.

מטרת הביאור

מטרת הביאור אחת היא: לעודד, להדריך ולהביא כל אחד ואחד ללמוד את דברי חז"ל מן המקור, הלא הוא דף הגמרא הנלמד על ידי רבבות אלפי ישראל זה יותר מאלף שנים.

בביאור זה אין גם משום תחליף לחובת העמל והיגיעה בתורה המוטלת על כל אחד ואחד מבני ישראל.

התלבטנו רבות, האם להדפיס את הביאור כספר נפרד, מבלי שדף הגמרא יהיה לצידו, או להציג אותו בעמוד נפרד, אבל מול דף הגמרא. מרן ורבנן מאורי הדור, ובראשם מרן הגרי"ש אלישיב שליט"א וזקני ראשי הישיבה בארה"ב שליט"א, הכריעו שהופעת הביאור כאשר מולו דף הגמרא, יעודד את הלומדים ללמוד את הדף מן המקור ולהשתמש בביאור רק בשעת הצורך.

צורת הדף

לפני כעשרים שנה העניק מרן הגאון רבי משה פיינשטיין זצוק"ל, בעל ה"אגרות משה", את הסכמתו לביאור שיצא לאור בשפת האידיש, כאשר זה הופיע לצד דף הגמרא.

מרן ורבנן מאורי הדור, ובראשם מרן הגרי"ש אלישיב שליט"א וזקני ראשי הישיבה בארה"ב שליט"א, הכריעו שהופעת הביאור כאשר מולו דף הגמרא, יעודד את הלומדים ללמוד את הדף מן המקור.

על פי אותה פסיקה, נערכת גם מהדורה זו כאשר הביאור מופיע לצד דף הגמרא. בדרך זו ילמדו את הדף כצורתו, וימעטו בשימוש בביאור. במשך הזמן ישתמשו בו רק בעת הצורך, כאשר יעמדו בפני קושי בהבנת דברי הגמרא. אילו הופיע הביאור כספר בפני עצמו, או לחילופין, בסוף כרך הגמרא, הלומד היה מתקשה לדפדף בספר הלך וחזור. הוא היה לומד את הביאור ולא את הדף, היפך מטרתו.

מרן הגאון רבי משה פיינשטיין זצוק"ל העניק את הסכמתו לביאור... כאשר זה הופיע לצד דף הגמרא.

עובדה זו היא גם אחת הסיבות להצלחתו המרשימה של הביאור באנגלית שהוצאנו לאור למסכתות רבות – כאשר הופיע מול דפי הגמרא. רבים רבים הם אלה שבמשך הזמן הצליחו להתנתק לגמרי מהשימוש בביאור והחלו – או חזרו – ללמוד גפ"ת כמו שעשו רבבות אלפי ישראל בכל הדורות. גדולי ישראל ספרו לנו על אנשים שעד הנה לא הצליחו ללמוד גפ"ת בעצמם, ובזכות הביאור, שהעלה אותם על דרך המלך, לומדים כעת בעמל וביגיעה. כמו כן שמענו על אבות רבים שבפעם הראשונה מתאפשר להם ללמוד גפ"ת עם צאצאיהם הלומדים בישיבות.

גדולי ישראל ספרו לנו על אנשים שעד הנה לא הצליחו ללמוד גפ"ת בעצמם, ובזכות הביאור, לומדים כעת בעמל וביגיעה.

בביאור דברי הש"ס לא לנו לבחור מתוך דברי רבותינו הראשונים והאחרונים. צעדנו בדרך ישראל סבא להסביר כל סוגיא על פי רש"י הקדוש על אתר, ועל הלומד לדעת שפשט דברי הגמ' בביאור

צעדנו בדרך ישראל סבא להסביר כל סוגיא על פי רש"י הקדוש על אתר.

בסיס הביאור

הוא ע"פ רש"י, אא"כ צויין אחרת. מסיבה זו גם הבאנו, לפעמים, את יישובי האחרונים לקושיות הראשונים על רש"י. ברם, לא ניסינו להציג בפני הלומד מבחר מתוך שיטות הראשונים ואחרונים, אלא התמקדנו בהבנה יסודית של הסוגיא כדי שיוכל הלומד להמשיך בלימודו, לצלול במעמקי ים התלמוד. לפעמים הראינו מקום לעניינים הצריכים עיון, אבל בדרך כלל לא הבאנו שיטות אחרות אא"כ נגעו ישירות ליסודות הבנת הסוגיא על פי הפשט. במקומות מסוימים חרגנו מכלל זה, בפרט במס' ברכות, כאשר הסוגיא עוסקת בשאלות הנוגעות להלכה למעשה, וההלכה הפסוקה בהם אינה כדברי רש"י. במקומות אלו הבאנו, לפעמים, גם את דברי השו"ע – כי הבאת דברי רש"י לחוד היתה גורמת לפעמים להשענות הלכה למעשה על דברי רש"י, כאשר אין ההלכה כן.

התמקדנו בהבנה יסודית של הסוגיא כדי שיוכל הלומד להמשיך בלימודו, לצלול במעמקי ים התלמוד.

במקומות מסוימים בהם הרחבנו בביאור השקלא וטריא, העברנו את הדברים למדור ה"הערות" כדי שלא להכביד על הלומד.

עמוד גמרא בגודל רגיל מצריך בדרך כלל יותר מעמוד אחד של ביאור בלה"ק. לכן מופיע אותו עמוד פעמיים או שלש כפי הצורך. קו אפור בצד דברי הגמ' מציין את השורות אליהם מתייחס הביאור שממול.

שלמי תודה

ראשי הישיבות

וגדולי התורה מהדור שעבר ומדורנו, אשר מפיהם אנו חיים, נהגו בנו טובת עין, קרבנו והעניקו לנו עצה ותושיה בכל עת ובכל זמן. הם הורו לנו שוב ושוב כי צו השעה הוא שדברי תורתנו הקדושים יהיו בהישג ידם של בני דורנו בשפתם הם, וכפי שהתבטא פעם מרן הגאון רבי יעקב קמנצקי זצ"ל, "אם רוצים שדברי תורה יהיו דברים הנכנסים אל הלב – הם חייבים להיות בשפה שאותו לב מבין."

במשך שנים רבות הם הדריכו את עבודתנו בשפה האנגלית, ובשנים האחרונות הם עודדונו להמשיך עבודה זו גם בלשון הקודש. אנו אסירי תודה להדרכה ולתמיכה שקבלנו מגדולי הדור שעבר ובראשם מרן הגאון רבי משה פיינשטיין זצ"ל ומרן הגאון רבי יעקב קמנצקי זצ"ל, אשר בניהם הגאונים ה"ה הגאון רבי דוד פיינשטיין שליט"א והגאון רבי שמואל קמנצקי שליט"א ממשיכים להדריך אותנו בכל עת ובכל ענין כפי שעשו אבותיהם נ"ע. מכתביהם מעטרים כך זה.

מכתבו של מרן הגאון רבי יוסף שלום אלישיב שליט"א אינו צריך פירוש. אין עדות גדולה מזו על הצורך במפעל זה בזמנים אלה. מרן הגאון רבי מרדכי גיפטר שליט"א ראש ישיבת טעלז הדריך אותנו מאז, כאב רחמן וכמדריך ומכוון. הוא עיצב מפעל זה מתחילתו וכיוון אותו אל מתכונתו הסופית. ממרן הגאון רבי זעליג עפשטיין שליט"א נהנינו תמיד עצה ותושיה.

במשך שנים עברו זכינו לקירוב ולהדרכה ממרן ורבנן, קדושים אשר בארץ המה, הגאונים רבי אלעזר שמחה ווסרמאן, רבי יוסף חיים שניאור קוטלר, רבי גדלי' שארר, ורבי שמעון שוואב זכר כולם לברכה.

ידידותם של הרב משה שרר שליט"א והרב נפתלי נויברגר שליט"א היתה לנו לאחיעזר ולאחיסמך. כמו כן אנו חייבים שלמי תודה להגאון רבי דוד קאהן שליט"א ולהגאון רבי הלל דייוויד שליט"א שעמדו תדיר לימינו בהדרכה ועצה, למרות אחריותם לציבור הלומדים ושואלי הלכה למעשה. אנו אסירי תודה לידידנו הגאון רבי אליעזר גינזבורג שליט"א אשר תמיד היה לצדנו בעידוד ובעזרה.

עוסקים רבים בצרכי ציבור ומנהיגי העדה היו לנו למקור תמיכה ועזרה, וביניהם הרב ישראל צבי אידלמאן, הרב רפאל בוטלר, הרב ברוך בורכרדט, הרב יעקב בנדר, הרב בצלאל יפה, הרב מיכאל לעווי, הרב דוד עוזרי, הרב יהושע פישמן והרב דוד רפסון.

עלינו להודות גם לידיד מפעלנו הגאון רבי יוסף יקותיאל אפרתי שליט"א מירושלים עיה"ק עבור עצתו ועזרתו.

זכות גדול נפלה בחלקם של אלו הראשונים לדבר שבקדושה, שנתנו מהונם להקדיש כרכים במפעל זה. הראשון בהם היה ר' אבי שנור, ואחריו ר' מרדכי צבי גראס, ר' הירש וואלף, ר' חנוך וייס, ר' מרדכי שלמה לייאנס, ר' יוסף ניימן, ר' חיים פינק, ר' בנציון יחיאל פישאקה, ר' אליהו (אליס) צפדייה, ור' צבי רייזמן שהקדישו כרכים בהוצאה זו. אחרים ישתתפו עמם אי"ה, אבל להם זכות הבכורה.

עוד חייבים אנו הכרת הטוב לרבים שעזרתם ותמיכתם היו חיוניים. ביניהם נמנים ר' ראובן דסלר, ר' שמעון הורן, ר' מנחם מנדל יארמיש, ר' נחום סילברמן, ר' ישראל יהודה ספטימוס, ר' צבי יעקב צוקרמן, ר' אברהם יוסף שטרן, ר' שלום נתן (סולי) שפירא, ור' שלמה שגב (שמוחה).

אחרון אחרון חביב, משפחת שוטנשטיין. תמיכתו של ר' יעקב מאיר חיים שוטנשטיין ע"ה איפשרה את הוצאתו לאור של ביאור הש"ס בלשון האנגלית. המנוח היה אוהב תורה וחסד. שמו ייזכר לעד בדורות הבאים כמי שגרם ללימוד תורה בקנה מידה גדול. משפחת שוטנשטיין ממשיכה לתמוך בהוצאתו לאור של הביאור בשפת האנגלית. אנו אסירי תודה למנהיגה הרוחני של משפחה זו, הרב אליעזר גבריאל צינר, רב ומנהיג של ק"ק אגודת אחים בקולומבוס, על עזרתו במפעל זה באנגלית. כעת, בנו ר' יהושע אליעזר שוטנשטיין נ"י נדבה רוחו להיות הפטרון של מהדורת לשון הקודש הנוכחית, לעילוי נשמת אביו, ולכבוד אמו מרת גיטל שתבלח"א. יה"ר שהוא, יחד עם רעיתו מרת שמחה שתחי', ירוו רוב נחת מצאצאיהם, ושיזכו לראות מתוך בריאות ואושר את ההשפעה הגדולה שתהיה למהדורה זו על לימוד התורה של רבבות מאחינו בני ישראל די בכל אתר ואתר.

התודה ההערצה והברכה לרבנים, תלמידי חכמים מובהקים, שהשתתפו בעריכת הביאור של כרך זה. בנוסף ללימודם הם, זכו גם לשמש כרבותיהם של ציבור גדול, להגדיל תורה ולהאדירה.

מיומנותו ומסירותו של חברנו ר' **יעקב יהושע הכהן בראנדער** היא הסיבה לכך, שכרך זה ועוד מאות ספרים, יוצאים לאור ברוב פאר והדר. יוזמה זו בפרט חתומה בטביעתו, טביעת מכוון ומארגן, ששכלו הישר וחריצותו ללא-ליאות התמזגו בו להביא ספר זה לידי שכלולו המפואר. זכות הרבים תלויה בו, וזכות לימוד התורה של רבים תעמוד לו ולמשפחתו בזה ובבא.

תודתנו נתונה לצוות של חברת "מסורה" ולעומדים בראש "מסורה הריטג' פאונדיישן" המאפשר את הוצאתם לאור של ספרים רבים. עלינו לציין במיוחד את ר' **שמואל בליץ**, מנהל משרדנו בירושלים; ר' **אליהו קרוין**, גרפיקאי מצויין; ור' **אברהם בידרמן**, המטפל בכל שלבי הוצאתו לאור של ספר זה.

תודתנו לבורא עולם שהגיענו עד הלום, שהעניק לנו את הזכות להפיץ את דברו. יה"ר מלפני אבינו שבשמים שישים בלבנו אהבתו ויראתו שנוכל להמשיך בעבודתנו זו, כדי שהצמאים לדבר ה' יוכלו לרוות צמאונם מן המים החיים של תורתנו הקדושה.

מאיר יעקב זלטוביץ נתן שערמאן

ה מנחם אב, תשנ"ז

סדר זרעים

פתיחה לסדר זרעים

כל המצוות

שניתנו למשה בסיני, ניתנו לו עם פירושן, שמלבד המקרא הכתוב בתורה היה הקדוש ברוך הוא אומר לו פירושו וביאורו, וכל ההלכות השייכות לענין. ופירוש זה מסרו משה רבינו בעל פה ליהושע ולזקנים, ונקרא "תורה שבעל פה" (רמב"ם, הקדמה לפירוש המשנה ול"משנה תורה"). וכשם שנמסרה התורה שבכתב מדור לדור, כך נמסרה התורה שבעל פה, ובכל דור ודור גם נתחדשו דינים שלא למדום מפי השמועה אלא ממה שדרשו ב"ג מידות שהתורה נדרשת בהן (רמב"ם שם), והוסיפו עוד גזירות ותקנות ומנהגים, וכל אלה נמסרו בעל פה מדור לדור. וכמה דורות אחרי חורבן הבית השני עמד רבי יהודה הנשיא (המכונה גם "רבינו הקדוש" או "רבי") וסידר את התורה שבעל פה על כל חלקיה בששה סדרי המשנה. ובדורות שלאחר מכן נתחברו שני התלמודים, הירושלמי (בארץ ישראל) והבבלי (בבבל), הכוללים פירוש למשנה וביאור טעמיה, וגם דברים שנתחדשו על ידי החכמים בדורות שמימי רבינו הקדוש עד חתימת התלמודים (רמב"ם שם).

המשנה קרויה כך מפני שהיא "שניה לתורה", שהיא מכילה את התורה שבעל פה, השניה לתורה שבכתב (ערוך ערך משנה). ויש מפרשים מלשון שינון, כמו בפסוק (דברים ו, ז): "ושננתם לבניך" (ערוך שם). המשנה חלוקה לששה "סדרים", שכל אחד מהם עוסק בנושא מסוים בתורה. בכל סדר כמה "מסכתות"^[1], שכל אחת מהן עוסקת בנושא מסוים הנוגע לנושא הכללי של הסדר. המסכתות חלוקות לפרקים, ובכל פרק כמה "הלכות" (לשון הירושלמי) או (כפי שרגילים יותר לכנותן) "משניות".

ששת הסדרים הם: (א) "זרעים", בעניני המצוות התלויות בארץ, כגון הפרשת תרומות ומעשרות ושמיטה וכיוצא באלה. (ב) "מועד", בעניני שבת ומועדים. (ג) "נשים", בדיני אישות, כגון קידושין וגירושין ועוד. (ד) "נזיקין", בדיני נזקים שמזיק אדם לחברו ובדיני ממונות בכלל. (ה) "קדשים", בעניני הקרבנות ובית המקדש. (ו) "טהרות", בדיני טומאה וטהרה.

חז"ל (שבת לא, א) מצאו רמז לששת סדרי המשנה בפסוק (ישעיהו לג, ו): "וְהָיָה אֱמוּנַת עַתִּיק חֶסֶן יְשׁוּעוֹת חֶכְמַת וְנָדָעַת, יִרְאֵת ה' הִיא אוֹצְרוֹ". ודרשו כך: "אמונת" – זה סדר זרעים, שנקרא "אמונה" מפני שסומכים על נאמנותו של אדם שיפריש מעשרותיו כראוי (רש"י שם), או שנקרא אמונה מפני שהזרוע שדהו מאמין בה ובוטח בו (תוספות שם). כי אין הגידול תלוי רק במעשיו, ואינו זורע אלא מפני שבטח בה שוריד גשם והיבול יצליח. "עתיק" – זה סדר מועד, הקשור לעתים וזמנים; "חוסן" – זה סדר נשים; "ישועות" – זה סדר נזיקין; "חכמת" – זה סדר קדשים; "נדעת" – זה סדר טהרות^[2]. וסיום הפסוק הוא "יראת ה' היא אוצרו", שיראת ה' חשובה בעיניו של האלוקים ל"אוצר", כלומר: המקום בו נשמרת התורה, ושבלעדיו אין חשיבות וקיום ללימוד התורה. פתח רבינו הקדוש את המשנה בסדר זרעים, מפני שהוא דן בפירות הארץ, שהן מזונותיו של אדם, ובלא מזון אין אדם יכול לעבוד את ה' (רמב"ם בהקדמה לפירוש המשנה), והרי עבודת ה' היא תמצית ותכלית כל התורה, ו"יראת ה' היא אוצרו"^[3].

המסכתות הכוללות בסדר זה הן: ברכות (על תוכנה, ועל טעם הדבר שנכללה בסדר זרעים ושמוקמה בראש הסדר – עיין בפתיחה למסכתנו); פאה (העוסקת בחלקי התבואה שחייבים לתת לעניים); דמאי (בדיני פירות שספק אם הופרשו מהם מעשרות); כלאים (העוסקת באיסור לזרוע יחד מינים שונים, ללבוש שעטנז, ועוד איסורים הקרויים כלאים); שביעית (הלכות שנת השמיטה); תרומות (העוסקת בדיני תרומה גדולה ותרומת מעשר שמפרישים מן התבואה לתת לכהן); מעשרות (דינים הנוהגים בכל התרומות והמעשרות); מעשר שני (הלכות מעשר שני ונטע רבעי שאוכלים בירושלים); חלה (הלכות חלה שמפריש האופה מעיסתו לתת לכהן); ערלה (דיני האיסור לאכול מפרי העץ בשלש השנים הראשונות); וביכורים (דיני הביכורים שמפרישים מן הפירות הראשונים של שבעת המינים להביאם למקדש).

הערות

- יש מפרשים "מסכת" מלשון אריגה, כמו "עם המִסְכָּת" (שופטים טז, יג"ד), שהוא כלי האריגה או חוטי השתי שעל הנול שאורגים בו (עיין במפרשים, שופטים שם). והרמיון לאריגה הוא שהמסכת מקבצת כל ההלכות המפורשות של ענין אחד ועושה מהם ענין שלם, בדרך שהאורג עושה בגד מחוטים שונים (ספר חסידים סי' תתקכח, מובא בפתיחה לתוספות יום טוב למשניות, ועיין תוספות אנשי שם שם). לפי זה יש לקרוא "מִסְכָּת". ויש מפרשים מלשון (משלי ט, ב): "מִסְכָּה יִינָה", שפירושו "מזוגה", שכל מסכת מזוגה ומעורבת מהלכות שונות וכולן תלויות זו בזו.
- ועיין רש"י ומהרש"א שבת שם על ביאור הדרשה.
- ויש לומר עוד על פי הדרשה הנזכרת, שסדר זרעים הוא סדר ה"אמונה" (אמונתו של אדם ובטחונו בה'), והאמונה היא עיקרה וראשיתה של עבודת ה' (ועיין תוספות יום טוב בפתיחה).

מסכת ברכות

פתיחה למסכת ברכות

מסכת ברכות עוסקת בברכות שתיקנו חכמים לברך בהזדמנויות שונות, וכן עוסקת המסכת בענייני תפילה בכלל וקריאת שמע בפרט.

"ברכה" במובן ההלכתי היא נוסח קבוע ("מטבע") שתיקנו חכמים, הפותח או מסיים תמיד ב"ברוך אתה ה'". וכמה מיני ברכות הן: ברכות הנהנין, שמברך אדם על אכילה ושתייה ועל עוד הנאות שנהנה מן העולם; ברכות המצוות, שמברך לפני עשיית מצוה; ברכות שבח והודאה בזמני שמחה או צער או על ראיית תופעות מיוחדות (עיין רמב"ם הלכות ברכות א, ג-ד). הצד השווה שבכולן שהן באות "לזכור את הבורא תמיד" (רמב"ם שם), ולהכיר בכך שהוא שציוונו לעשות מצוה פלונית, והוא שנתן לנו הנאה פלונית, והוא בורא העולם כולו על כל נפלאותיו. פעמים שתוכן הברכה הוא רק הכרה בכך שדבר פלוני הוא מאת ה', ופעמים שיש בברכה גם משום תפילה לה' למלא משאלותינו.

חז"ל אמרו שחייב אדם לברך מאה ברכות בכל יום (מנחות מג, ב). ודרשו זאת מן הפסוק: (דברים י, יב) "וְעַתָּה יִשְׂרָאֵל מַה ה' אֱלֹהֶיךָ שָׂאֵל מֵעַמּוֹךְ כִּי אִם לִירְאָה אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ, לִלְכֹת בְּכָל דְּרָכָיו וּלְאַהֲבָה אוֹתוֹ וְלַעֲבֹד אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ בְּכָל לִבְּךָ וּבְכָל נַפְשְׁךָ", שכאילו נאמר במקום "מה ה' אלוֹקֶיךָ שואל מעמך" – "מאה [ברכות] ה' אלוֹקֶיךָ שואל מעמך"^[1]. דרשה זו קרובה לעומק פשוטו של הכתוב, כי על ידי הברכות שאדם מברך על כל דבר ודבר הוא מתקרב אל הבורא יתברך, ולומד ליראה אותו, ללכת בכל דרכיו ולעבדו בכל לב.

תשעה פרקים במסכת ברכות, והם עוסקים בארבעה ענינים עיקריים: א) קריאת שמע (פרקים א-ג). ב) תפילת "שמונה עשרה" (פרקים ד-ה). ג) ברכות הנהנין (פרקים ו-ח). ד) ברכות שבח והודאה (פרק ט).

הטעם שהתחיל רבינו הקדוש, מסדר המשנה, את סדר "זרעים" במסכת ברכות^[2], פירש הרמב"ם (בהקדמה לפירוש המשניות) שסדר זרעים עוסק בהלכות הקשורות למזון האדם מן הצומח, הנחוץ לו כדי להתקיים ולעבוד את ה', והברכות נחוצות הן כדי לתקן את האוכל, שאסור לו לאדם לאכול עד שיברך. וכשם שהרופא הרוצה לשמור על בריאותו של אדם מורה לו בראש ובראשונה מה לאכול וכיצד, כך מתחילה המשנה בהוראת ההלכות הנחוצות לתיקונו הרוחני של המזון^[3].

ועוד מבאר הרמב"ם, שהטעם שפתח רבי את המסכת בקריאת שמע הוא לפי שהיא מצוה תדירה, שהיא חובה לכל אדם בכל יום^[4], ואחר כך חזר לבאר דיני הברכות שלפני קריאת שמע ולאחריה. ובפסקי ריא"ז (רבינו ישעיה אחרון, ומובא ב"שלטי הגיבורים" בתחילת המסכת) כתב שפתח רבי בקריאת שמע משום שנאמר (תהלים קיא, י): "ראשית חכמה יראת ה'", והרי קריאת שמע היא ענין של "יראת ה'", שיש בה יחוד ה' וקבלת עול מלכות שמים ועול תורה ומצוות, ולפיכך הקדימה לשאר ההלכות.

כוונת הברכות

עצם הענין של "ברכה" ביחס לקב"ה, שהאדם מברך את בוראו, אינו מובן לכאורה. וכבר דנו הראשונים מה מובן המלה "ברוך" שאנו אומרים בברכותינו, ומה תוכן הענין של ברכה בכלל. יש מהראשונים מפרשים "ברוך" כלשון שבח והודאה, כמו "מהולל" או "משובח"^[5]. ויש מפרשים, שברכה פירושה ריבוי שפע וטובה^[6], ו"ברוך" פירושו "מקור השפע והטוב" המשפיע עלינו כל טוב וחיים ומחיה בכל רגע את כל העולם כולו^[7]. ואין הברכות שמברכים את ה' כברכה שמברך אדם את חברו, שהרי הקב"ה אינו צריך

הערות

1. כך מפרש רש"י במנחות שם. ועיין תוספות שם ר"ה שואל מעמך ובעל הטורים דברים שם ובראשית יד, יט פירושים אחרים.
2. בהקדמת המאירי למסכת ברכות כתב, שבזמן הגאונים צירפו את מסכת ברכות לסדר מועד. ומסביר המאירי, שבזמן ההוא למדו בעיקר סדרי "מועד", "נשים" ו"נזיקין", ורק יחידים עסקו בסדרי "זרעים", "קדשים" ו"טהרות" (המדברים על ענינים שאינם נוהגים בזמן הזה ובחוץ לארץ). ולפיכך העבירו את המסכתות הבודדות שבסדרים אלו העוסקות בענינים הנוגעים להלכה בזמן הזה (והן ברכות מסדר זרעים, חולין מסדר קדשים, ונדה מסדר טהרות) וצירפון לסדרים אחרים (ברכות וחולין ל"מועד", ונדה ל"נשים"). כבר לפני מאות שנים בטל מנהג זה, והחזירו את המסכתות הללו לסדריהן המקוריים.
3. והמאירי (בהקדמתו שם) כתב שהקדימו מסכת ברכות בתחילת הלימוד בגלל חשיבות עניניה, שהיא עוסקת ביחוד השם ובתפילה לפניו, וענינים אלה ראוי
- להקדימם ולחנך כהם את האדם מקטנותו. ועוד כתב (בהקדמתו הכללית) שהקדימו מסכת זו מפני שהיא עוסקת בענינים תדירים ומצויים יום יום (ועיין שם טעמים נוספים).
4. אמנם עיין רמב"ם הלכות תפילה א, א וביאור הלכה למשנה ברורה א, ב.
5. עיין ספר השרשים לרד"ק ערך ברך, וספר השרשים לרבי יונה אבן ג'נאח ערך זה, וחזקוני בראשית כד, כז.
6. כמו בפסוק (שמות כג, כה): "וברך את לחמך ואת מימך".
7. רבינו כחיי דברים ח, י ובספרו כד הקמח ערך ברכה "על דרך הפשט", ספר החינוך מצוה תל, ספר העיקרים מאמר ב, כו, אבודרהם סדר שחרית של חול. ועיין ספר החינוך שם על פירוש המלה "יתברך" לפי זה. ועיין דברים עמוקים בענין זה בשו"ת הרשב"א א, תבג זה, נא ובחי' אגרות לרשב"א לקמן ז, א (וכהדעותינו לגמרא שם).

לברכותינו ואינן מועילות לו כלום, אלא הן שבח והודאה, שמכירים אנו בזה שהוא מקור כל הטוב והברכה. ונמצא שהברכות הן "צורך הדיוט", צורך האדם המברך^[8]. עוד יש מהראשונים המסבירים על פי תורת הנסתר, וכתבו שענין זה סוד עמוק הוא ואינו מובן אלא למי שזכה לעמוד בסוד התורה^[9].

§ מפרשים המובאים בהערותינו למסכת זו:

השתמשנו בהערותינו בכמה וכמה ספרים, שלא כולם ידועים לקהל הלומדים. להלן רשימה של הספרים הפחות ידועים שבהם, ושל הספרים שקיימת אי-בהירות באשר לשמותיהם, כדי להקל על הרוצה לעיין בדברים במקורם. (ספרים ידועים כמו חידושי הרשב"א ופסקי הרא"ש או פני יהושע, צ"ח, ראש יוסף, אינם כלולים ברשימה זו.)

הרשימה אינה שלימה, וכוללת בעיקר ספרים שהובאו הרבה. מפרשי הרמב"ם והשו"ע וספרי שו"ת אינם כלולים ברשימה.

ראשונים:

רבינו יונה – ליתר דיוק: "תלמידי רבינו יונה", כי הפירוש על הרי"ף למסכת ברכות הוא מאחד מתלמידי רבינו יונה גירונדי (מחבר "עליות דרבינו יונה" לבבא בתרא ו"שערי תשובה" ועוד), שכתבו על פי תורת רבו. נדפס ליד הרי"ף.

תוספות ר' יהודה החסיד – ליתר דיוק: "תוספות רבי יהודה שירליאון". נדפס ב"ברכה משולשת" על ברכות, ומהדורה שלימה עפ"י כתיב נדפסה על ידי הרב ניסן זק"ש (י"ם תשכט).

"ריטב"א" – כוונתנו לחידושים שנדפסו בתחילה ב"ברכה משולשת" בשם "שיטה מקובצת", ונדפסו שוב עפ"י כתב יד בתוך "גנוי ראשונים" על ברכות (י"ם תשכז) בשם "שיטה להרא"א אשבילי", ובשלישית בשם חידושי הריטב"א על ברכות במהדורת "מוסד הרב קוק" (י"ם תשמ"ד). ועיין בהקדמת המהדיר על זיהוי המחבר שהוא אכן הריטב"א.

פירוש האגדות (או חידושי אגדות) לרשב"א – חיבור מיוחד של הרשב"א על עניני אגדה, שחלק גדול ממנו מובא ב"עין יעקב". מהדורה שלימה על פי כתיב יצאה לאור ע"י הרב ש"מ וינברגר (י"ם תשכז). וכן על ידי מוסד הרב קוק (י"ם תשנ"א).

המפרשים שב"עין יעקב":

"הכותב" – ר' יעקב אבן חביב (העורך הראשון של עין יעקב) דפוס ראשון שאלוניקי רעו, והמהדורות הבאות של עין יעקב.

רי"ף – ר' יאשיהו פינטו, מהדורה קמא, אמשטרדם תג, מהדורה בתרא מנטובה תקג.

"הבונה" – ר' יהודה אריה די מודינה, ונציה שצה.

"עין יעקב" – ר' יעקב ריישר (בעל "חק יעקב" ושו"ת "שבות יעקב").

"עץ יוסף" ו"ענף יוסף" – ר' חנוך זונדל.

אחרונים:

א"י הים (על האגדה) – ר' יהודה לייב הלוי אידל מסלונים (מחבר מים טהורים על סדר טהרות) ווארשא, תרכ"ה; נדפס מחדש, ירושלים תשנ"ד.

אמת ליעקב (על אגדה) – ר' יעקב מליסא (מחבר נתיבות המשפט, וחוות דעת), פיעטרקוב, תרע"ב; נדפס מחדש, ניו יורק תשנ"ג.

אמת ליעקב (על ברכות) – ר' יעקב קמנצקי, ניו יורק תשנ"ג.

בית יוסף על ברכות – ר' אברהם דירנפלד, תרצ"ח.

דברי דוד – ר' דוד טעבל ממינסק (מחבר נחלת דוד), ווילנא תרמ"ה; נדפס ביחד עם נחלת דוד, ירושלים תשל"ב.

חדשים גם ישנים – ר' יונתן שטייף, ניו יורק תשי"ט.

חידושי וביאורי הגר"א – לקט מספרי הגר"א, ערוך לפי סדר המסכת, ירושלים תשכ"ח.

חפץ השם – ר' חיים אבן עטר (מחבר אור החיים על התורה) נדפס מחדש, ירושלים תשנ"ה.

מגדים חדשים – ר' דוד יואל ווייס, ירושלים תשמ"ט.

מילי דברכות – ר' צבי הירש גרודזינסקי, נדפס מחדש, ניו יורק תשמ"א.

ענינים למשפט – ר' יצחק אריאלי, ירושלים תשז.

שלימה משנתו – ר' עזריאל אריה לייב רוקובסקי, נדפס מחדש, ניו יורק תשמ"א.

שפתי חכמים – ר' אברהם אבא הרצל, פרשבורג תרמ"ח, נדפס מחדש בא"י תשנ"ג.

הקדמה לפרק ראשון

מצוה לקרוא "שמע" פעמיים בכל יום, בערב ובבוקר. לדעת רוב חכמי הש"ס (עיין גמרא לקמן כא, א) מצוה זו היא מן התורה, ונלמדת מהפסוק בפרשת שמע (דברים ו, ו): "וְשָׁמַעְתֶּם לְבַנְיָהּ וְדִבַּרְתֶּם בָּם בְּשִׁבְתְּכֶם בְּבֵיתְכֶם וּבְלֶכְתְּכֶם בְּדֶרֶךְ וּבְשֹׁכְבְּכֶם וּבְקוּמְכֶם". המלים "ובשכבך ובקומך" פירושן, לדעה זו, שיש מצוה לקרוא "שמע" בלילה, "בשעה שבני אדם שוכבים", ובבוקר, "בשעה שבני אדם קמים" (משנה לקמן י, ב).

קריאת שמע כוללת שלש פרשיות: א) פרשת "שמע", המתחילה בפסוק "שמע ישראל ה' אלקינו ה' אחד" ומסתיימת "על-מזוזות ביתך ובשעריך" (דברים ו, ד-ט); ב) פרשת "והיה אם שמוע", המתחילה בפסוק "והיה אם שמוע תשמעו", ומסתיימת ב"כימי השמים על הארץ" (דברים יא, יג-כא); ג) ופרשת "ויאמר" [הנקראת גם פרשת "ציצית"], המתחילה בפסוק "ויאמר", ומסתיימת ב"אני ה' אלקיכם" (במדבר טו, לז-מא). כל שלש הפרשיות יחד קרויות בשם כללי "קריאת שמע" על שם הפסוק הראשון שבפרשת שמע. (ובכמה סוגיות במסכת זו כבר דנו המפרשים אם קריאת כל שלש הפרשיות היא מצוה מן התורה, או שרק חלק מהן מצוה מן התורה לקרות, והשאר מצוות מדרבנן, עיין להלן בתחילת פרק שני וב"שאגת אריה" סימן א, ב באריכות).

ישנן מצוות רבות בתורה התלויות בזמני היום והלילה, מפני שמצוה לעשותן רק ביום או רק בלילה. אולם זמנה של קריאת שמע לא הוגדר בתורה כ"יום" או "לילה", אלא כ"זמן שבני אדם שוכבים" ("ובשכבך") ו"זמן שבני אדם קמים" ("ובקומך"). זמנים אלה אינם שווים בדיוק לחילופי היום והלילה, ומשום כך ישנן דעות שונות על זמנה של קריאת שמע, כפה שמבואר בפרקנו.

חלק גדול מפרק זה דן בזמן קריאת שמע ובפרטים נוספים בקיום המצוה, ונוסף על כך דנים בברכות שתיקנו חכמים לומר לפני קריאת שמע ואחריה ("ברכות קריאת שמע"). בתוך הדיונים בהלכות אלו שזורים הרבה דברי אגדה.

פרק ראשון

משנה מצוה לקרוא "שמע" בבוקר ובערב (עיין בהקדמתנו לפרק זה), ומשנתנו דנה מתי הוא זמן המצוה של קריאת שמע של ערבית. מכיון שהמצוה נלמדת מהפסוק "בשכבך" - "בזמן שבני אדם שוכבים" (עיין בהקדמתנו), הרי זמנה הוא הזמן שבו בני אדם רגילים לישון (או ללכת לישון, וכפי שנראה). הדבר אינו תלוי בכל אדם ואדם, אלא בזמן שבו רגילים רוב בני אדם לעשות כן^[1], והמשנה מבארת מתי הוא זמן זה^[2]:

מאימתי קורין את שמע בערבין - ממתי מתחיל זמן קריאת שמע של ערבית, שאם קוראים או יוצאים ידי חובת המצוה? **משעה שההגנים שנטמאו והיו אסורים באכילת תרומה**, וטבלו להיטהר מטומאתם, **ונכנסים לאכול בתרומתן**, דהיינו בצאת הכוכבים. שאף על פי שכבר טבלו ביום, אסורים עדיין באכילת תרומה עד שתחשך^[4], וזהו גם תחילת הזמן של קריאת שמע^[5]. ואם לא קרא בתחילת הזמן, ובא לקרוא אחר כך, נמשך זמן המצוה בערב עד סוף האשמורה **הראשונה** - סוף השליש הראשון של הלילה, כמבואר בגמרא (להלן ג, א), **דבריו רבי אליעזר**^[6]. **וחכמים** חולקים ואומרים: זמנה עד חצות הלילה. **רבן גמליאל חולק ואומר**: זמנה כל הלילה עד שיעלה עמוד השחר^[7], שכל הלילה קרוי זמן שכיבה.

ומספרת המשנה מעשה בענין זה:

מעשה ובאו בניו של רבן גמליאל מבית המשתה^[8] לביתם אחרי חצות הלילה, ואמרו לו לרבן גמליאל: עדיין לא קרינו את שמע, ושאלו אם עדיין יכולים לקיים את המצוה או שכבר עבר זמנה. אמר להם רבן גמליאל לבניו: אם עדיין לא עלה עמוד השחר, חייבין אתם לקרות, כי זמנה הוא עד שיעלה עמוד השחר. והוסיף ואמר להם: ולא זו בלבד - לא רק בענין קריאת שמע אמרו חכמים שזמנה עד חצות, אף על פי שבאמת זמנה מן התורה הוא עד שיעלה עמוד השחר, אלא כל מה שאמרו חכמים בכמה מצוות שזמנן עד חצות, זמן מצותן מן התורה הוא עד שיעלה עמוד השחר, כגון במצוה של הקטר חלבית של כל הקרבנות ואבריהם של עולות, שמקטירים על המזבח^[9], זמן מצותן מן התורה הוא עד שיעלה עמוד השחר^[10]. וכן במצות אכילת בשר הקרבנות: וכל הקרבנות הנאכלים ליום אחד - שזמן אכילתם הוא ביום ההקרבה

הערות

1. רבן זה מבואר במשנה ובגמרא לקמן י, ב-יא, א. ועיין בפירוש רש"י לפסוק "ובשכבך ובקומך" (דברים ו, ו) שמביא מן ה"ספרי" דרשה לבאר מניין לנו שכך פירוש הפסוק.
2. בשאגת אריה (סימן ח ו-ט) כתב שמשנתנו והסוגיא שעליה מדברות רק על זמן קריאתן של שתי הפרשיות הראשונות של "שמע", שנאמר בהן "ובשכבך ובקומך", אבל הפרשה השלישית של שמע ("פרשת ציצית") לא נאמר בה "ובשכבך ובקומך", ומצות קריאתה היא כדי להזכיר יציאת מצרים (עיין משנה לקמן יב, ב), וממילא אין זמנה תלוי בזמני שכיבה וקומה אלא ב"יום" ו"לילה". ועיין רבינו יונה המובא להלן בסוף הערה 5.
3. "קריאה" פירושה בדרך כלל מתוך הבתב, אבל קריאת שמע אפשר לומר גם בעל פה (עיין שלחן ערוך אורח חיים מט, א, ותוספות תמורה יד, ב ד"ה דברים שבבתב). ולכן יש מפרשים לשון "קריאה" כאן, שקוראים אותה בקול רם (תפארת ישראל אות א; ואמנם יש נוהגים לקרוא בקול רם, כמבואר בשלחן ערוך אורח חיים סא, כו). ויש אומרים שהואיל והמצוה היא לומר פרשיות מן התורה, הרי זה בכלל לשון קריאה, שכל האומר פסוק מן המקרא, אפילו כשהוא אומר בעל פה הוא בכלל "קורא" (תוספות אנשי שם, ועיין שם דוגמא ללשון זו ממשנה יומא סח, ב).
4. תבואה ושאר פירות הגדלים בארץ ישראל אסור לאוכלם בלא הפרשת "תרומות ומעשרות". תרומה היא החלק שמפרישים ונותנים לכהן, ומותרת באכילה רק לכהנים טהורים (או לנשיהם ובנותיהם ועבדיהם). כהן שנטמא אסור באכילת תרומה עד שיתבטל במקוה ביום הראוי, וימתין עד חשיכה ("הערב שמש") (נגעים יג, יבמות עד, ב).
5. ובגמרא מבואר מפני מה תלתה המשנה את זמן קריאת שמע באכילת תרומה ולא אמרה סתם "מצאת הכוכבים". והקורא את שמע לפני צאת הכוכבים, לא יצא ידי חובתו, כי עדיין אין זה "זמן שכיבה" (רש"י).
6. רש"י באן רן במנהג שהיה נהוג במקומות רבים, להתפלל ערבית לפני צאת הכוכבים ולקרוא אז את שמע. וכתב שאמנם אין יוצאים ידי חובה בקריאה זו שהיא קודם הזמן, ומקיימים מצות קריאת שמע מן התורה בזה שקוראים את שמע לפני השנייה על המיטה. ואף על פי שקוראים על המטה רק פרשה ראשונה, יוצאים בזה ידי חובה (בי לדעתו רק חייב פרשה זו הוא מן התורה). ומכל מקום קוראים את שמע גם בבית הבנסת קודם צאת הכוכבים כדי לעמוד בתפילה מתוך דברי תורה, כפי שנאמר בירושלמי.
7. תוספות (ד"ה מאימתי) הקשו על רש"י כמה קושיות. לדעת רבינו תם אכן אין המנהג הנזכר מתאים לדברי משנתנו, אלא הוא מבוסס על דעת רבי יהודה במשנה לקמן בו, א שזמן מנחה מסתיים ב"פלא המנחה" (שעה ורכיע קודם הלילה). ואם כן מתחיל זמן תפילת ערבית כבר משעה זו, ואף יכולים אז לצאת ידי קריאת שמע. ומכל מקום רבים סוברים בדעת רש"י (רב עמרם גאון ורב האי גאון, מובאים ברא"ש; ר"י; רמב"ם הלכות קריאת שמע א, ט; רבינו יונה; רשב"א, ועוד). וכן פסק בשלחן ערוך (אורח חיים רלה, א). ויש סוברים שלא די בקריאת הפרשה הראשונה

אחרי צאת הכוכבים: לדעת רבינו יונה יש לומר שוב את שתי הפרשיות הראשונות; ובמשנה ברורה (רלה, יא), על פי שאגת אריה סימן כ ו-ג) כתב שראוי לומר גם את הפרשה השלישית (ועיין גם מגן אברהם שם).

6. בלילה יש שלש "אשמורות" (ועיין לקמן ג, א-ב).

רבי אליעזר מפרש "זמן שבני אדם שוכבים" - שרגילים ללכת לישון, והוא בתחילת הלילה (רש"י כאן ולקמן ג, א) ד"ה לאו רבי אליעזר, ואחרי סוף האשמורה הראשונה כבר הלך לשכב כל מי שדעתו לישון (רש"י ד, א) ד"ה לימרו כרבי אליעזר.

7. נחלקו הפוסקים בזמן עלות השחר. יש מפרשים שהכוונה לרגע הראשון שמאיר השחר (מגן אברהם פט, ג), ויש מפרשים שהזמן הוא מאוחר יותר, כשמאירים פני כל המזרח (אלהו רבה שם. ועיין עוד משנה ברורה פט, ג וביאור הלכה שם ד"ה ואם). יש מחשבים את שעת עלות השחר שבעים ושתים דקות לפני הנץ החמה (פירוש המשנה של הרמב"ם, למשנה זו), ויש מחשבים תשעים דקות קודם הנץ החמה (עיין רש"י ב, ב ד"ה ומקדמי, ומגן אברהם פט, ב; ועיין פסחים צד, א).

לדעת רבן גמליאל, משמעות המלה "בשכבך" היא כל משך הזמן שבני אדם שוכבים וישנים, שהוא כל הלילה, ולא השעה שהולכים לישון כדעת רבי אליעזר. וגם לחכמים כך הוא עיקר הדין, אלא שתקנו לקרוא רק עד חצות להרחיק את האדם מן העבירה, עיין במשנה להלן ובגמרא לקמן ד, ב וט, א. ועיין לקמן סוף הערה 12.

8. היינו סעודת נישואין (תוספות יום טוב עירובין ח, א, וכן פירוש בכל מקום בדברי חז"ל ובראשונים). ועיין בית יוסף אר"ח סימן צט שרצה מתחילה לפרש כאן משתה הרשות [ונפקא מינה להלכה בזה], ורצה פירוש זה, וכן דחה זאת במור וקציעה שם).

9. כל בהמה שמקריבים לקרבן, מקטירים על אש המזבח חלקים מסויימים ממנה (שנקראים "אימורים"), ובעיקר מקטירים את ה"חלבים" (עיין ויקרא ג, ג-ד), ואילו הבשר נאכל. קרבן עולה הוא "כליל", דהיינו שמקטירים את כולו על המזבח. הקטר חלבים הוא איפוא בשאר הקרבנות, והקטר אברים הוא בעולה.

הקרבת הקרבנות (וריקת דמם על המזבח) אינה כשירה אלא ביום, אבל הקטרת החלבים או האיברים כשירה גם בלילה שלאחר יום הקרבנות. ואם לא העלו על גבי המזבח כל הלילה, בבוקר הם נפסלים, כמו שנאמר בקרבן פסח (שמות לד, כה): "ולא ילין לבקר". (רש"י). ועיין צ"ח פני יהושע שדנו למה הביא רש"י פסוק זה ולא הפסוק "ולא ילין חלב חגי עד בקר" [שמות כג, יח], שהוא מוקדם יותר).

10. ומשמע שמדברנו זמן הקטר חלבים ואיברים הוא עד חצות, כשאר הדברים שהזכירו כאן, וכן רעת הרמב"ם (הלכות מעשה הקרבנות ד, ב) ותוספות פסחים קכ, ב ד"ה אמר להריטב"א כאן. אולם דעת רש"י כאן שגם מדברנו זמנם עד שיעלה עמוד השחר, וכן סובר הרשב"א בשו"ת (א, תמה). שהרי לא מצינו שגזרו על כך, ולא הביאה המשנה דין זה אלא לומר שכל דבר הנוהג בלילה מצותו כל הלילה. וכן שנינו במשנה במסכת מגילה כ, ב: "כל הלילה בשר לקצירת העומר, ולקטר חלבים ואברים". ועיין מאירי וצל"ח מהו הטעם שבאמת כזה לא גזרו חכמים שהא זמן עד חצות, ועיין עוד אבי עזרי על הרמב"ם הלכות קריאת שמע א, ט.

ובלילה שאחריו^[11], זמן מצותן מן התורה הוא עד שיעלה עמוד השחר, ורק מדרבנן אמרו (במשנה זבחים נג, א ועוד) שזמנן עד חצות. ואם כן שמן התורה הזמן הוא עד עלות השחר, למה אמרו חכמים על מצוות אלו שיש לקיימן רק עד חצות הלילה? כדי להרחיק אדם מן העבירה, שאף על פי שהזמן מן התורה הוא כל הלילה, יש לחשוש שמא יתירשל ויבוא לידי עבירה, שלא יקרא שמע בזמנה או יאכל מבשר הקרבנות לאחר עמוד השחר. ולכן תיקנו חכמים שיקיים מצוות אלה עד חצות^[12].

גמרא הגמרא שואלת על סדר המשנה ולשונה: **התנא** ששנה את משנתנו היכא קאי דקתני מאימתי - על מה מוסבים דבריו^[13] שהוא שונה "מאימתי"? שהרי משמע שעצם החיוב לקרוא שמע בערבים ידוע לו, ושאלתו היא רק מה הוא זמן המצוה; ואם כן, מהיכן למד התנא חיוב זה?

ותו - ועוד יש לשאול: **מאי שנא דתני דערבית**^[14] **ברישא** - למה שנה התנא קריאת שמע של ערבית בראשונה, לתני דשחרית **ברישא**! - היה לו להקדים ולשנות בתחילה דיני קריאת שמע של שחרית (המתפרשים במשנה לקמן ט, ב)^[15]!

משיבה הגמרא:

תנא אקרא קאי - דברי התנא מוסבים על הפסוק בתורה שהוא המקור למצוות קריאת שמע, **דכתיב** - שנאמר (דברים ו, ז): **"בשכבך ובקומך"**, **והכי קתני** - וכך אומרת המשנה: **זמן קריאת שמע דשכיבה** שחיובה ידוע לנו מן התורה שבכתב, מהפסוק הנזכר, **אימת** - אימתי הוא? **משעה שהפנהים נכנסין לאכול בתרומתן**! ובוה מיושבת גם הקושיה למה הקדים התנא קריאת שמע של ערבית לשל שחרית, שהרי דבריו מוסבים על הפסוק **"ובשכבך ובקומך"**, ובפסוק זה נזכרת הקריאה של ערבית בתחילה; ולפיכך שנה אף התנא משנתו בסדר זה.

ותירוץ אחר לשאלה מפני מה הקדים התנא ערבית לשחרית: **ואי בעית אימא** - ואם תרצה, אמור: **זליף** - למד התנא סדר זה, **מפריותו של עולם**, **דכתיב** - שנאמר בבריאת העולם (בראשית א, ה): **"ויהי ערב ויהי בקר יום אחד"**, הרי שהערב קודם לבוקר^[16]. ומקשה הגמרא על ההסבר השני:

אי הכי - אם כן, **בסיפא** של משנתנו, כלומר במשנה הבאה (לקמן יא, א)^[17], **דקתני** - ששנינו בה: **"בשחר מברך שתיים לפניו - שתי ברכות לפני קריאת שמע, ואחת לאחריה, ובערב, מברך שתיים לפניו, שתי ברכות לפני קריאת שמע, ושתיים לאחריה"**, ופתח

11. רוב הקרבנות בשרם נאכל (לכהנים או לבעלים, לפי סוג הקרבן), ויש זמן מוגבל לאבילתם: שלמים נאכלים לשני ימים ולילה אחד (כלומר: ביום ההקדשה, ובלילה ובוים שלאחריו). ויש קרבנות שינאכלים ליום אחד, כלומר, ביום הקרבנותם ובלילה שלאחריו, כמו שנאמר בענין קרבן תודה (ויקרא ו, ט): **"לא יניח ממנו ער בקר"**, ולומרים שאר קרבנות מתודה. אסור להותיר מבשר הקרבן עד אחר זמן האכילה, ואם נותר מן הבשר אסור לאוכלו וצריך לשורפו, והאוכלו חייב כרת.

12. באכילת בשר הקרבנות החשש הוא שיאכלם לאחר עלות השחר, שאז הם "נותר" וחייבים עליהם כרת, ובקריאת שמע החשש הוא שיבטל מצות קריאת שמע, שיאמר שיש לו שהות לקרוא עד הבוקר, ובתוך כך יעבור הזמן (רש"י). לענין אם אכן אסרו חכמים אכילת בשר הקרבנות הללו לאחר חצות הלילה, מרש"י כאן (ר"ה כרי להרחיק) משמע שאסורים באכילה (שאגת אריה סימן ד; תפארת ישראל [יב]; תוספות אנשי שם ד"ה כדי להרחיק). אבל תוספות פסחים (קכ, ב ד"ה אמר רבא) חולקים ומתירים כריעבד לאכלם (שאגת אריה שם).

לרעת רש"י (לקמן ג, א ר"ה לאו ר"ה אלעזר) רבן גמליאל עצמו סובר שאף לכתחילה אפשר לקרוא שמע כל הלילה, ומה שאמרו כאן שהזמן הוא עד חצות הוא רק לרעת חכמים, וכן סוברים הרשב"א, הרא"ש (סימן ט), והטור (אורח חיים רלה). ולרעת רבינו יונה גם רבן גמליאל מודה שלכתחילה יש לקרוא את שמע קודם חצות, ועיין בדבריו פירוש אחר למחלוקת רבן גמליאל וחכמים. ועיין שלחן ערוך אורח חיים רלה, ג וביאור הלכה שם.

13. בתרגום מילולי: "היכן הוא עומד".

14. על פי הגהות הב"ח, ולפנינו: **"בערבית"**.

15. הטעם להקדים של שחרית הוא, שמצינו בן כתורה (שמות כט, לט) בקרבנות התמיד, שתמיד של שחר מוזכר קודם לשל בין הערביים (תוספות ד"ה ליתני).

ועיין תוספות הרא"ש וריטב"א המביאים עוד מקורות להקדמת הכורך לערב). ואף יומו של אדם ועבודת השם מתחילים בכורך ("אמת ליעקב" לרבי יעקב קמנצקי זצ"ל. גם ה"שלחן ערוך" מתחיל בהלכות הנהגת האדם בכורך).

16. וכך הדין ברוך דיני התורה התלויים ביום, שהלילה קודם ליום (כגון בשבת ובמועדים, שתחילתם היא בלילה). ועיין זצ"ח, ומהרש"א על תוספות ד"ה אי הכי סיפא.

17. אף על פי שהיא משנה אחרת, דרך הגמרא לראות את כל המשניות שבאותו פרק כאילו היו "סיפא" ו"רישא" של משנה אחת ארוכה.

18. לפי הטעם הראשון, שהקדים התנא ערבית לשחרית לפי סדר הפסוק **"ובשכבך ובקומך"**, לא קשה, כי רק בענין קריאת שמע שנאמר פסוק זה מקדימים ערבית לשחרית, אבל לענין הברכות שתיקנו חכמים לפניו ולאחריה מקדים התנא שחרית לערבית. ורק לטעם השני, שככל דבר יש להקדים ערב לבוקר לפי סדר בריאתו של עולם, קשה למה לא הקדים התנא אף דיני הברכות של ערבית לשל שחרית (תוספות ד"ה אי הכי, ועיין מהרש"א שם וצ"ח).

19. בדרך כלל נוקטת הגמרא לשון "אמר מד" בשחזורים ודנים בכרייתא או משנה שהובאו קודם לכן בדרך אגב, אבל כשרנים במשנה העיקרית שעליה מסודרת הגמרא, כמו בסוגייתנו, לא מצינו לשון כזו. ועיין על קושי זה בספר יכין שמועה (פירוש על ספר "הליכות עולם" על כללי הש"ס) כלל לו, ועיין גם בספר מגדים חרשים.

20. שעת "צאת הכוכבים" היא הזמן ששלשה כוכבים כינוניים נראים בשמים. אולם מחמירים שלא לקרוא שמע עד שיראו שלשה כוכבים קטנים, כדי שלא יבואו לסמוך בטעות על ראית כוכבים גדולים, שאפשר לטעות בין כינוניים לגדולים, וכשנראים רק שלשה כוכבים גדולים עדיין יום הוא (משנה ברורה רלה, א).

הערות

א מ מיי' פיל מבלט
 קטבלט פ' פפג
 עפין קיט פור ופפג אפ
 פפג רליט ופפג א'
 ב ב נ מיי' ופפג פ
 פפג פ פפג ג':
 ג נ מיי' פד מבל' פפג
 פפג פפג פ' פפג
 פפג (קפג) (קפג):
 ד ה מיי' פ' פפג פ
 פ (פפג):
 ה מיי' פיל מבל' קט
 פפג פ' פפג פפג
 פפג פפג אפ
 פפג ופפג רליט פפג
 ו מיי' פ' מבל' פפג
 פפג (פפג לאפ רפג):

מאִמתי

לחצתה ארצה אלא בבבלי המיוקין
כדלמך בסמוך (דף ה.) ואם תלמוד
חסס הוא ח"ט נר"ך. ועוד קשה דל"כ
פסקין דרבי יוחנן בן לוי דלמך
תפלתו בלחצת הקטן פ"י בלחצת בין
שני קריאת חתום פ"י קריאת שבע על
כתביו ובין ק"ש של ערבים. ואכן
ק"ל כ"י יוחנן דלמך לקמן (דף ד')
אירחו בן העולם הבא זה השומך
בלחצתו של ערביה תפלה. לכן פ"י
ר"ח דלדרכיה שבע על בית
הכנסת עיקר. ואם תלמוד הירך לא
קורין כל כך מצעוד יום. ויש לומר
דקיימא לן דרבי יהודה דלמך בפרק
תפלת המנחה (דף י.) דיומן תפלת
מנחה עד אשר המנחה ירמינו אחד
עשר שעות פחות דרבינו ומד בבבלי
ומן המנחה מתחיל זמן ערבים. ואם
תלמוד הירך לאו מתפללין תפלת מנחה
בסוף לחצתה ואפילו לאחר פג
המנחה. יש לומר דקיימא לן בדבני
דלמך ומן תפלת המנחה עד הערב
ואחריו לקמן (דף י.) הכהה ל"כ
תלמוד הלכתא לא בחד ולא בחד
דערב בחד עמד דועבד בחד עמד.
מכל מקום קשיא דהוי כתריו קולי
דכתרין אחריו ערבי מחריו שבע
או מתפללין ערבים שרי לאחך פג
המנחה משום דקיימא לן דשעת
המנחה בלה דבבלי רבי יהודה ומד
הוי זמן ערבים ובזמן תפלה עולה
לא קיימא לן דרבי יהודה אלא בדבני.
על כן אומר ר"י ודאי קריאת שבע
של בית הכנסת עיקר ואילו שמתפללין
ערבים מצעוד יום בבירא לן כהני
הכלי דנמרח דלמך שבעה שקדים
היום וגם משבע שני ארס נכנסים
להבס דריינו מצודה ע"י ויהי היתה
מצבוע יום ומאחריו שעה יום
תפלה. וגם ראהו (לקמן יז) דרב

קריאת שמע של ביה הכנסת היא שיקר.
 אם כמו שאת רגילין לומר אחרי החלה
 מולין בדרך וגם אחרי חזון לקרות אל
 סוף דקתה שחיות בריבא. ח' אמת
 ול שולם א' קפיד אכל מילי ח' א"כ סוף
 הנהיגים קרב) ולא קא חשיב יראו עיני
 ירודים בשרה ורס מסוכנים מן המזיקים
 א"כ הא תיגאל חדא זמנא בחד' נגעים
 עינין בקולר חף למה שחפזת ככר* :
 דמלמל

[illegible]

(*) למיטת הג'י' החמוצת וז"ל מוכרת ודברי רבינו ז"ע ועי' פסרי דאף סיבא ע"ז (פי' הנוס' הישנה רע"א מחומה כו' :

עליהן קרבן הוא צריך להתכפר בקרבן למחרת היום, ומשמיענו התנא שמכל מקום אין כפרה זו מעכבת לענין אכילה בתרומה, ומיד בצאת הכוכבים הכהנים נכנסים לאכול בתרומתן^[21]; ומביאים מיד מקור מן התורה לדין זה, שאין הכפרה מעכבת:

בְּדִתְנִיא בְּרִייתא: נאמר בתורה לגבי כהן שנטמא וטבל (ויקרא כב, ז): **"וּבֹא הַשֶּׁמֶשׁ, וְטָהַר, וְאַחֵר יֹאכֵל מִן הַקֹּדְשִׁים"**^[22], ודורשים: רק **בִּיאַת שֶׁמֶשׁוֹ** לאחר שטבל, היא לבדה **מְעַכְבֶּתוּ מִלְּאֲכֹל בְּתִרְוּמָה**, שלאחר ש"בא השמש" ואף יצאו הכוכבים מותר לאכול

בתרומה, **וְאֵין כְּפָרְתוּ** - הקרבת קרבנו למחרת, **מְעַכְבֶּתוּ מִלְּאֲכֹל בְּתִרְוּמָה**.

שואלת הגמרא:

וּמֵמַאי דִּהָאֵי "וּבֹא הַשֶּׁמֶשׁ" - ומנין לך שזה שנאמר "ובא השמש" פירושו **בִּיאַת הַשֶּׁמֶשׁ**, היינו שקיעתה, **וְהָאֵי "וְטָהַר", טָהַר יוֹמָא** - וזה שנאמר "וטָהַר" פירושו שהיום "נטהר" ופנה ועבר מן העולם לגמרי, ששקעה החמה לגמרי ויצאו הכוכבים, ומכאן שמותר לו לאכול בקדשים בצאת הכוכבים^[23],

הערות

ואין הוכחה מן המשנה אלא שהכפרה אינה מעכבת ויכולים הכהנים לאכול תרומה בערב, אבל עדיין אפשר שאין זמן זה תלוי דוקא בצאת הכוכבים. רק בברייתא שבהמשך הסוגיא מבואר דבר זה, שזמן זה הוא בצאת הכוכבים (ריטב"א).
22. "הקדשים" המוזכרים בפסוק זה היינו תרומה (עיין יבמות עד, ב).

23. פשוטו של פסוק זה הוא, שבשקיעת החמה נטהר הטמא ואחר כך מותר בתרומה (עיין אבן עזרא על הפסוק, ופירושי רמב"ם ורע"ב על המשנה, זבחים ב, א ותוספות יום טוב, שם), והמלה "וטָהַר" מתייחסת איפוא לאדם. אולם חכמים דרשו את המלה "וטָהַר" על היום, ובא הפסוק לומר שזמן האכילה הוא כשהשמש מסתלקת לגמרי ונראים הכוכבים, ולא די בתחילת שקיעתה (רש"י, מובא במוסף רש"י).

21. לא בכל הטומאות חייבים להביא קרבן, אלא רק בזב וזבה ויולדת ומצורע (משנה כריתות ח, ב). כהן שנטמא באחת מן הטומאות הללו וטבל, מותר עם חשכה לאכול בתרומה, ורק לעניין אכילת קדשים לא נשלמה טהרתו ואסור לאכול בהם עד שיביא קרבנותיו למחרת (רש"י. ארבעת הדיבורים האחרונים של פירוש רש"י לעמוד זה, שהופיעו בדפוס הראשון של התלמוד [מהדורת שונצינו, שנת רמד] הושמטו בטעות בדפוסים, ונדפסו מחדש ב"מוסף רש"י", במהדורת "נהרדעא" של התלמוד, הוצאת וגשל, ירושלים).

ואף שלא הזכירה המשנה במפורש שמדובר בטמאים הצריכים קרבן, מכל מקום משמע ממנה שכל הכהנים שטבלו יכולים לאכול בתרומתן בערב, אף אלה שעדיין צריכים להביא קרבן למחרת (רשב"א, עיין שם ביתר ביאור).

רשעים ביום השמיני ויטור האדם עליו
 כל: **אם כן** . דהאי קרא ויטור לשון נזי
 טור: **לדפי** . לשון עבר נחפזת מן העולם
 קמן בשמעתין (2) משעה שהביתס נבדקין
 אור לאכול בתרומתן ורואה לדבר זאת
 הכובעים ש"מ לון כפרת מעבדות :
 מושעני . שאין לו כל הדיק
 בסעודה: **פירא דעלי פליגא אמתני**
 דקמי הכא עד שעה שצומד ליפטר
 מתוך הסעודה והיינו לא כד' אליעזר
 ולא כרבנן ולא כרבן גמליאל . דרדיש
 ובשכד חתלת מן שביבה ובמתני'
 עני עד סוף השמירה הראשונה:
עני וכהן . עני כל ילוליו וסני טמא
 לאכול בתרומה: **חד שערא הוא** .
 זאת הכובעים: **בערבי שבתות** .
 ממחרת לסעודה שהכל מוכן: **שאין**
רואה לדבר . שהיום כלה בלאת
 הכובעים ובר לדבר אימא: **דמתחשי** .
 ועושין מלאכה בלילה משקיפת החמה
 עד ללאת הכובעים: **ומקדמי**
 ומשמימין קודם היום דלימא יום לא
 הוי עד הכן החמה והם מקדימין
 מעלות השחר דהוי כמו מהלך ט'
 מיילין (פסחים דף ע"א): **ת"ש ויהי לו**
הבילה ששחר . מתקדמין והיום
 מלאכה אלמא האי דעבר מעלות
 השחר עד ללאת הכובעים יממא הוא.
 וזכר לדבר אימא דכל עת מלאכה
 קודם הכובו יום: **קס"ד** . רוב בני
 אדם היינו עניים כלומר בני האדם
 בערבי שבתות ועניים בימות החול
 חד שערא הוא: **משעה שקדש היום**
בערבי שבתות . היינו בין השמשות
 ספק יום ספק לילה וביין דספק הוא
 קדש היום מספק: **משעה שהביתים**
טובלים . היינו קודם בין השמשות
 כדי שיאכל ללם קודם בין השמשות
 הערב שמש והכי אמרינן במה
 מדליקין (דף לה) דזמן הטבילה קודם
 בין השמשות מעט: **והלא כהנים**
מבער יום הם טובלים . רבי יוחנן
 לטעמות דאמר במה מדליקין* בין
 השמשות כדי מהלך חצי מיל קודם
 ללאת הכובעים קרוי בין השמשות והי
 ספק מהלך טבילה דמקמי הכי מבעור
 יום הוא ולאו זמן שביבה הוא ולקמן
 מפרש מאי אהדר ליה רבי מאיר:
נכנסין להסב . אימא דאמרינן בימות
 החול ואימא דאמרינן בשבתות מכל
 מקום מאוחר הוא (לכולם): **והי**
מניייהו מאוחר . (לטול) דעני או
 דבין: **ה"א** או ש"ר דעני קודם ר'
 מינא היינו ר' אליעזר: בין השמשות
 דר' יהודה מהלך חצי מיל לפני ללאת
 הכובעים ורבי יוחי כהרף עין
 לפני ללאת הכובעים ורבי מאיר כרבי
 יוחי ס"ל וכי טביל מקמי הכי סמוך
 למשנה הוא וזמן שביבה קרינן ביה:
 קשיא

הנהרות
הביה

(6) גב' ודדל
ששוי ליה
מכרייתא :
(7) רש"י ד"ה
מכרייתא וכו'
הכחטס
ומחין לאכול
מחומותן סימן
לדבר זאת :
(8) רש"י פלג
דילתא וכו' פלג
הארץ מדקטס
קקדא וכו'
השטח וכו'
מכרייתא סימן
לדבר :
(9) בא"ר
השפירט השט
דחטס (היטס
זילת לוחו)
תיבות הלל
קוקטס כהנא
לכנס וכו'כ
גדוד ס"א
היטס ללו דוקא
השפירט חממה
חוססא גרסט
ס"ק

צילט כ :

[לר: ע"ז
סיקט ועין
רש"י דה נג
ד"ה כ"כ"ט]

ס"א פ"א
ס"ל פ"א

כת לר כ'י
הכ ר"נ.

[illegible]

פתו במלח, ונמשך זמן קריאת שמע עד שעה שעומד העני ליפטר מתוך סעודתו^[4]. ושאלת הגמרא:

הסיפא של הברייתא בנוגע לסוף זמן קריאת שמע, ודאי פליגא אמתניתין - חולקת על משנתנו, שזמן זה שהעני מסיים סעודתו קודם לכל הזמנים שהוזכרו במשנתנו, שהרי אפילו רבי אליעזר המקדים מכל התנאים במשנתנו סובר שהזמן הוא עד סוף האשמורה הראשונה^[5], אבל הרישא של הברייתא, שתחילת הזמן היא כשהעני נכנס לאכול פיתו, מי לימא פליגא אמתניתין - האם מוכרחים לומר שחולקת היא על המשנה, שקבעה את הזמן כשהכהנים נכנסים לאכול בתרומתן^[6]?

משיבה הגמרא:

לא, אין הכרח לומר כך, כי אפשר לומר ש"עני" - הזמן שעני נכנס לאכול, ו"כהן" - הזמן שכהנים נכנסים לאכול תרומה, חד שיעורא הוא - שיעור זמן אחד הוא, כי הזמן שהעני נכנס לאכול פיתו במלח הוא עצמו הזמן שבו הכהנים נכנסים לאכול בתרומתו, ואין כאן כל סתירה. ואף שהעני אין לו נר והוא אוכל מוקדם, מכל מקום אינו אוכל קודם צאת הכוכבים.

ומקשה הגמרא על תירוץ זה, שעני וכהן הוא שיעור אחד, מברייתא:

ורמינהו מהברייתא הבאה: מאימתי מתחילין לקרות קריאת שמע בערבית? משעה שבני אדם נכנסין לאכול פתן בערבי שבתות - בלילי שבת, וזמן זה מוקדם יותר מהזמן שאוכלים בחול, לפי שהסעודה מוכנה כבר מערב שבת, דברי רבי מאיר. וחכמים חולקים ואומרים: משעה שהכהנים זכאין לאכול בתרומתן, סימן לדבר: צאת הכוכבים. ואף על פי שאין ראיה גמורה לדבר שאמרנו, שהיום מסתיים בשעת צאת הכוכבים^[7], מכל מקום יש זכר לדבר בכתובים, שנאמר (נחמיה ד, טו): "ואנחנו עושים במלאכה וחצנים מחזיקים פרמחים מעלות השחר עד צאת הכוכבים", ואומר בפסוק הבא: "והיו לנו הלילה משמר, והיום מלאכה", הרי שהזמן שבו עשו מלאכה, מעלות השחר עד צאת הכוכבים, נקרא "יום". עד כאן הברייתא. ולפני שמבארת הגמרא את הקושיה מברייתא זו, היא מבארת את הברייתא עצמה, ושואלת: מאי "ואומר"? - לשם מה הביאה הברייתא את הפסוק השני ("והיום מלאכה") ולמה לא הספיקה הראיה מהפסוק הראשון, שעשו מלאכה מעלות השחר עד צאת הכוכבים? ומבארת הגמרא שהפסוק השני הובא כדי לדרוח את הטענה הבאה: וכי תימא מפי ערבא שמשא,

דילמא - שמא "ובא השמש" ביאת אורו הוא, כלומר: זריחת החמה בבוקר, ולפי זה מאי "וטהר"? טהר גברא! - שיטהר האדם את עצמו בהבאת קרבנותיו בבוקר יום המחרת לטבילתו, ואחר כך יאכל מן הקדשים, ובא הפסוק לומר שהכפרה מעכבת את הטהרה ואינו יכול לאכול בתרומה עד שיביא קרבנותיו, ומנין לך שאין לפרש כך? מתרץ רבה בר רב שילא:

אמר רבה בר רב שילא: אם כן, כקושייתך, לימא קרא - יאמר הכתוב "וטהר", בלשון ציווי, שהרי כוונת הפסוק היא לצוות עליו שיטהר עצמו בהבאת הקרבנות^[8], מאי "וטהר"? - ולמה נקט לשון "וטהר", שאין משמעה לשון ציווי? אלא על כרחך פירוש "וטהר" הוא טהר יומא - הזמן שבו "נטהר" היום ועבר לגמרי, דהיינו צאת הכוכבים, כדאמרי אינשי - בדרך שרגילים בני אדם לומר בארמית: איערב שמשא ואדפי יומא - השמש שקעה, והיום "נטהר", כלומר: עבר, הרי שמשמשים בלשון בני אדם בביטוי זה ש"נטהר היום" לומר שהיום עבר, ואף פסוק זה כך פירושו.

ומביאה הגמרא דיון נוסף בענין זה באופן אחר:

במשנה רא - במערב, כלומר: בארץ ישראל^[9], הא דרבה בר רב שילא שילא לא שמיע להו - לא שמעו את דבריו של רבה בר רב שילא ובעו לה מיבעיא - ואכן נסתפקו בפירוש הפסוק, ושאלו: האם האי "ובא השמש", ביאת שמשו הוא - שקיעת החמה, ומאי "וטהר", טהר יומא, כפי שביארנו למעלה, או דילמא - או שמא ביאת אורו הוא - זריחת החמה בבוקר, ומאי "וטהר" טהר גברא - שיטהר עצמו בהבאת קרבנותיו, כפי שביארנו? והדר פשטו לה מברייתא - ואחר כך פשטו ספק זה על פי הברייתא המובאת לקמן, מדקתני - ממה ששינוי בברייתא שתובא להלן: "מאימתי מתחילין לקרות קריאת שמע בערבית ... משעה שהכהנים זכאין לאכול בתרומתן, סימן לדבר צאת הכוכבים", שמע מינה ביאת שמשו הוא - משמע מכאן כצד הראשון של הספק, ש"ובא השמש" היינו שקיעת החמה, ומאי "וטהר" טהר יומא, בצאת הכוכבים^[10].

וחזרת הגמרא לביאור עיקר הדין שבמשנה:

אמר מר - נאמר במשנתנו: משעה שהכהנים נכנסין לאכול בתרומתן. ומקשים על כך:

ורמינהו מהברייתא הבאה: מאימתי קורין את שמע בערבין? משעה שהעני, שאין לו נר להדליק בלילה בסעודתו נכנס לאכול

הערות

1. בנגעים, שלא נאמר בהן מתי הוא הזמן המדויק שמותרים בתרומה. ולכן פשוט במערבא את הספק מהברייתא שנאמר בה במפורש שהזמן הוא בצאת הכוכבים. פירוש זה של התוספות קשה ליישבו בלשון קושיית הגמרא, כפי שתמה בפני יהושע, עיין שם. ומטעם זה יש מהראשונים (בעל המאור, רשב"א וריטב"א) שגורסים כאן באופן אחר על פי הגאונים, ומפרשים גירסה זו כפירוש התוספות, עיין בדבריהם. ועיין פני יהושע שמיישב גירסת רש"י ופירושו.

4. והקשו התוספות: עני עצמו אימתי קורא את שמע? הרי זמן המצוה הוא זמן סעודתו, ואסור לסעוד קודם שיקרא את שמע (עיין לקמן ד, ב). ותירצו, שהזמן הוא מעט קודם שמתחיל לאכול, שעד שמכניס לו את הסעודה קורא שמע ומתפלל. וזהו שנאמר בברייתא "משעה שהעני נכנס לאכול", ולא משעה ש"אוכל", כי הזמן הוא כשנכנס לביתו ומכניס לו את האוכל (ריטב"א).

5. ולרעת הברייתא פירוש "ובשכבך" הוא תחילת הזמן שבו רגילים ללכת לישון, ובשעה שהעני מסיים סעודתו הרי הוא הולך לישון ומסתיים זמן המצוה. (רש"י).

6. שהרי הזמן שבמשנה הוא בצאת הכוכבים, ואילו העני, שאין לו נר, זקוק לאור כדי לאכול ואם כן הוא אוכל מוקדם יותר.

7. רש"י. אבל התוספות ועוד ראשונים מפרשים שאכן יש ראיה גמורה מן הפסוקים הבאים שהיום מסתיים בצאת הכוכבים, אלא שאין זו ראיה גמורה שאף זמן קריאת שמע של ערבית מתחיל בשעה זו, שהרי זמן קריאת שמע אינו תלוי בשם "לילה" אלא בזמן שרגילים ללכת לשכב.

1. ואף על פי שבכמה מקומות נאמר "וטהר" והכוונה היא לציווי שיטהר, שם אי אפשר לטעות ולפרש "טהר יומא", אבל כאן - אילו היתה כוונת הפסוק לציווי שיטהר האדם עצמו - היה צריך לומר "וטהר" כרי שלא נטעה לפרש "טהר יומא" (תוספות ר"ה אם כן, ועיין עוד הסבר בספר "איי דים").

2. ארץ ישראל נמצאת דרומית מערבית לבבל, ולכן היא נקראת בבבל "מערבא" (ועיין תוספות בכורות נה, ב ד"ה מטרא במערבא).

3. פירוש זה הוא פירוש רש"י, שספקם של בני מערבא היה אם הבהנים מותרים בתרומה בערב או למחרת בבוקר לאחר הבאת הקרבן. אולם תמהו התוספות, שאם כן למה הוצרכו להוכיח דין זה מברייתא? היה להם להוכיח דין זה ממשנה מפורשת בנגעים (יד, ג): "העריב שמשו אוכל בתרומה". ועוד הקשו הראשונים, שהיה להם להוכיח דין זה ממשנתנו שזמן קריאת שמע בערבית הוא כשהכהנים נכנסים לאכול בתרומתם, ולמה הוצרכו להוכיח מברייתא? (כעל המאור, ועיין מהרש"א).

ומשום כך (וגם מטעמים נוספים) פירשו התוספות את כל הסוגיא באופן אחר לגמרי, שלא היה כל ספק בזה שהכהנים אוכלים בתרומתן בערב ואין הבאת הקרבנות מעכבת, אלא שהספק הוא אם נטהרים בצאת הכוכבים, או שיכולים לאכול בתרומה כבר בשקיעת החמה, לפני צאת הכוכבים. אם "וטהר" - טהר גברא, זמן הטהרה הוא "ובא השמש", היינו שקיעת החמה, ואז נטהר האדם; אבל אם "וטהר" - טהר יומא, פירוש הרבר שממתינים להסתלקות גמורה של אור השמש, והזמן הוא בצאת הכוכבים. ספק זה אין לפשוט ממשנתנו או מהמשנה

הגהות
הב"ח

(א) גב' וחדש
שס"י ליה
מנריתחא :
מנריתחא וט'
שהבטס
זכאין לחסל
כתומתן סימן
ד'רש' :
(ג) רש"י וט'
דילמא וט' פג'
הארץ מדרקס
קקרא וט'
השכס וט'
מנריתחא סימן
ד'דנר :
(ד) בא"ר
הפריז שמו
ד'הס (הייט
כ"אס חריו)
חיוט חלו
חוקקס כהאל
לכנה ונכב
גדו ס"א
הייט ללו דוקא
שקעס כחמה
טכסחא נרסס
ס"ק

אילס כ :

[לד] ט"ז
סיסח ויין
רש"י דס ג'
ד'ס כ"ס"ט

ט"ח פ"ז
ט"ז פ"ז

ונת לך כ'
דס ר"ג.]

[illegible]

לשעת צאת הכוכבים^[11], שהואיל ובין השמשות הוא ספק יום ספק לילה, חייבים לנהוג בו קדושת שבת מספק, ומשעה זו מתחיל זמן קריאת שמע בכל יום, **דְּבָרֵי רַבִּי אֱלִיעֶזֶר**. (ב) **רַבִּי יְהוֹשֻעַ אומר: מְשַׁעָה שֶׁהַכֹּהֲנִים מְטוֹהֲרִים לֶאֱכֹל בְּתְרוּמָתָן**, בצאת הכוכבים, כדעת משנתנו. (ג) **רַבִּי מֵאִיר אומר: מְשַׁעָה שֶׁהַכֹּהֲנִים שֶׁנִּשְׁמָאוּ, טוֹבְלִין כְּדִי לֶאֱכֹל בְּתְרוּמָתָן** בלילה, דהיינו מעט קודם "בין השמשות", כדי שתהא הטבילה בזמן שהוא יום ודאי ואחר כך ייטהרו לאכול בתרומה על ידי הערב השמש^[12]. ולפי זה נמצא לכאורה שזמן קריאת שמע של ערבית הוא ביום, קודם שקיעת החמה, דבר הנראה תמוה, ואכן תמה על כך רבי יהודה: **אָמַר לוֹ רַבִּי יְהוּדָה לְרַבִּי מֵאִיר: וְהֵלֵא כֹהֲנִים מִפְּעוּד יוֹם הֵם טוֹבְלִים** ואיך יקרא אז שמע? הלא אין זה "זמן שכיבה"^[13]? (ד) **רַבִּי חֲנִינָא אומר: מְשַׁעָה שֶׁעֵינִי נִכְנָס לֶאֱכֹל פֶּתוֹ בְּמֶלֶח**, כדעת התנא בברייתא הראשונה המובאת למעלה. (ה) **רַבִּי אַחָא, וְאֶמְרֵי לֵהּ – וְיֵשׁ אומרים רַבִּי אַחָא אומר: מְשַׁעָה שֶׁרֹב בְּנֵי אָדָם נִכְנָסִין לֶהֱסֵב לֶאֱכֹל סְעוּדָתָם**^[14]. עד כאן הברייתא. ומקשה הגמרא: **וְאֵי אֲמַרְתָּ – ואם תאמר, ש"עני" ו"כהן" חד שעוֹרָא הוּא**, אם כן **רַבִּי חֲנִינָא** האומר שהשיעור הוא משעה שעני נכנס לאכול **הֵינּוּ רַבִּי יְהוֹשֻעַ** שאומר שהזמן הוא משעה שכהנים טהורים לאכול בתרומה, שהוא השיעור של "כהן", וזמן אחד הוא, והרי דעותיהם של רבי חנינא ושל רבי יהושע מוזכרות בברייתא כשתי דעות שונות וחלוקות! **אֵלָא לֹא שְׁמַע מִינָהּ – ודאי משמע מכאן ששעוֹרָא ד"עני" לחוד, ושעוֹרָא ד"כהן" לחוד, ושני זמנים שונים הם!** ומסיקה הגמרא: **אֲכַן שְׁמַע מִינָהּ**.

לאחר שהוכיחה הגמרא ש"עני" ו"כהן" אינם זמן אחד, שואלת

הגמרא:

הִי מְנִיחָהּ – איזה מהם, מבין שני הזמנים הללו מאוחר יותר?

ומבארת הגמרא:

מִסְתַּבְּרָא – מסתבר ד"עני" מאוחר מ"כהן", דְּאֵי אֲמַרְתָּ – שאם תאמר דְּעֵי מוֹקְדָם, אם כן **רַבִּי חֲנִינָא האומר שהזמן הוא כשעני נכנס לאכול פתו **הֵינּוּ רַבִּי אֱלִיעֶזֶר** האומר שהזמן הוא משעה שקדש היום בערבי שבתות, שהרי הזמן של "עני" הוא קודם לצאת הכוכבים ("כהן"), והוא הזמן שקדש היום בערבי שבתות, שאף הוא קודם לצאת הכוכבים^[15], **אֵלָא, לֹא שְׁמַע מִינָהּ – האם לא משמע מכאן ד"עני" מאוחר לצאת הכוכבים?** ומסיקה הגמרא שאכן **שְׁמַע מִינָהּ**.**

לִילָא הוּא – שאם תאמר שבאמת משעת שקיעת החמה מתחיל הלילה, וְאֵינָהּ דְּמַחְשָׁבִי וּמִקְדָּמִי – והם, עושי המלאכה מעלות השחר עד צאת הכוכבים, "החשיכו והשכימו", היינו שהשכימו בבוקר לעבוד קודם תחילת היום^[16], והמשיכו לעבוד אחר תחילת הלילה עד צאת הכוכבים, ומניין לנו שהיום מסתיים בצאת הכוכבים? אם תטען כך, תָּא שְׁמַע – בא ולמד מהפסוק השני: "וְהָיוּ לָנוּ הַלֵּילָה מִשְׁמֶר, וְהַיּוֹם מִלְּאִכָּה", שכל זמן המלאכה נקרא בכתוב "יום".

ועכשיו חוזרת הגמרא לבאר את הקושיה מברייתא זו על התירוץ ש"עני וכהן חד שיעורא הוא":

קָא סִלְקָא דְּעֵתָךְ – עלה על הדעת, כלומר סבורים היינו בתחילה ד"עני", הזמן שעני נכנס לאכול פתו בימי חול, ו"בְּנֵי אָדָם", הזמן שבני אדם נכנסים לאכול בערבי שבתות, **חַד שְׁעוֹרָא הוּא – שיעור זמן אחד הם^[17], ועל פי זה יש לשאול: **וְאֵי אֲמַרְתָּ – ואם תאמר, כפי שאמרנו לעיל, שגם "עני" ו"כהן" חד שְׁעוֹרָא הוּא**, נמצא איפוא שכל השיעורים הנזכרים כולם שעה אחת הם, בצאת הכוכבים, ואם כן **חֲכָמִים** האומרים שהזמן הוא כשהכהנים וכאים לאכול תרומה **הֵינּוּ רַבִּי מֵאִיר** שאומר שהזמן הוא כשבני אדם נכנסים לאכול פיתם בערב שבת, שדברי שניהם שוים לגמרי, והרי בברייתא מפורש שמחלוקת היא, ובמה איפוא נחלקו? **אֵלָא שְׁמַע מִינָהּ – משמע מברייתא זו ש"עני" שְׁעוֹרָא לְחֹד, ו"כהן" שְׁעוֹרָא לְחֹד, ובזה נחלקו רבי מאיר וחכמים, שלרבי מאיר הזמן הוא כשבני אדם נכנסים לאכול פיתם בערב שבת (שהוא שוה לזמן שעני נכנס לאכול בימות החול), ולחכמים הזמן הוא בצאת הכוכבים, כשהכהנים וכאים בתרומה.****

דוחה הגמרא:

לֹא, לְעוֹלָם אִפְשָׁר לומר ש"עני" ו"כהן" חד שְׁעוֹרָא הוּא, וְאֵילוּ "עני" ו"בְּנֵי אָדָם" לֹא חַד שְׁעוֹרָא הוּא – אינם זמן אחד, שבני אדם נכנסים לאכול פיתם בערבי שבתות לפני צאת הכוכבים ואילו עני נכנס רק בצאת הכוכבים, ונמצא שרבי מאיר, שסובר שהשיעור הוא הזמן של "בני אדם", וחכמים, שתלו השיעור ב"כהן", שהוא בצאת הכוכבים, חלוקים זה על זה, וכמבואר בברייתא שמחלוקת היא^[18]. ומקשה הגמרא עוד על התירוץ שעני וכהן הוא שיעור אחד מברייתא אחרת:

וְעֵינִי וְכֵהָן חַד שְׁעוֹרָא הוּא? וְרַמְיָנָהּ – מהברייתא הבאה: מְאִימְתִּי מִתְחִילִין לְקִרְוֹת שְׁמַע בְּעֶרְבֵינָן? כמה דעות תנאים בדבר: (א) **מְשַׁעָה שְׁקִדְשׁ הַיּוֹם בְּעֶרְבֵי שְׁבֻתוֹת, שהיא שעת "בין השמשות", הקורמת**

הערות

8. לכאורה לא היתה הגמרא צריכה להוסיף בהסבר זה את המלה "ומקדמי", שהרי הגידון הוא כאן אם הלילה מתחיל בשקיעת החמה או בצאת הכוכבים, ואין גנים באן על תחילת היום אם הוא בעלות השחר. אלא שהואיל והוצרכה הגמרא לומר שאין להוכיח מהפסוק אם היום מסתיים בצאת הכוכבים או בשקיעת החמה, הוסיפה שאין להוכיח ממנו אף אם היום מתחיל בעלות השחר או בורחת החמה. עלות השחר הוא קודם לזריחה משך שבו אדם בינוני הולך מרחק של חמישה או ארבעה מיל (עיין רש"י כאן ופסחים צג, ב. ועיין בהערותינו בעמ' א).

9. מכיון שבערב שבת אוכלים מוקדם, שהכל מוכן לסעודה, ואף העני שאין לו אלא מעט לאכול ואין צורך להכין את סעודתו אוכל מוקדם, מסתבר איפוא שזמן אחד הוא (מאירי, ריטב"א. ועיין מאירי שלפיכך נקטה הברייתא שהעני נכנס לאכול פתו "במלח", לרמוז שאינו צריך להכין הסעודה).

10. לסיכום: שלשה זמנים הוזכרו בדברי התנאים על תחילת זמן קריאת שמע בערבית: (א) כשהכהנים נכנסים לאכול בתרומתם (משנתנו, וכן חכמים בברייתא השנייה), והיינו בצאת הכוכבים. (ב) כשעני נכנס לאכול פיתו בימות החול (ברייתא ראשונה בסתם). (ג) כשבני אדם נכנסים לאכול בערבי שבתות (רבי מאיר בברייתא השנייה). לפי דברי הגמרא בתירוץ זה זמנים א' וב' הם שוים, שהעני נכנס לאכול פיתו בצאת הכוכבים (ואם כן הברייתא הראשונה היא כדעת חכמים שבברייתא השנייה וכדברי משנתנו) ואילו זמן ג' מוקדם לזה קצת.

11. וזמן זה שנוי במחלוקת תנאים (בברייתא שבת לר, ב). לדעת רבי יהודה (שהלכה כמותו), "בין השמשות" מתחיל בשקיעת החמה. רבי יוסי חולק עליו (ורעתו מובאת בהמשך סוגיותינו).

12. ונחלקו ראשונים כ"בין השמשות" לרבי יהודה, שמתחיל בשקיעת החמה, שיש

12. כהן שנטמא נטהר לאכילת תרומה על ידי טבילה במקוה ו"הערב שמש", שממתיין עד הלילה. ואם טבל בלילה, אינו נטהר עד למחרת בלילה. נמצא שאין הכהן יכול לטבול אלא קודם בין השמשות, שאם יטבול בשעה שהיא ספק לילה אינו יכול לאכול תרומה עד למחרת בלילה.

13. ולהלן דנה הגמרא בטעמו של רבי מאיר שלא חשש לקושיא זו.

14. רגילים היו לאכול כל סעודותיהם ב"הסבה" (כדרך שאנו מסובין בליל הסדר). יש מפרשים דברי רב אחאי על הזמן שבו נכנסים לאכול בימי החול, ויש אומרים שכוונתו לסעודת ליל שבת (שהיא מוקדמת קצת יותר, כמבואר למעלה). ומכל מקום, זמן זה מאוחר יותר מכל הזמנים האחרים שהוזכרו (רש"י, מאירי, ריטב"א. ועיין מהרש"א שמגיה דברי רש"י).

15. לכאורה קשה, שאף אם זמן "עני" קודם לצאת הכוכבים, מניין לנו שהוא בשעה שקדש היום בערבי שבתות (כלומר: בשקיעת החמה), ושמן הוא מאוחר לו או מוקדם לו מעט? ותירצו התוספות, שאין זה מסתבר לחלק כל כך בשיעורי "זמן שכיבה", שתנא אחד יסבור שהוא בשקיעת החמה והאחר יסבור שהוא מעט לפניו או אחריו (ועיין רש"י, ריטב"א, ומהרש"א).

וחזרת הגמרא לביאור הברייתא:

אמר מר – בברייתא הנזכרת: **אמר ליה רבי יהודה לרבי מאיר: והלא כהנים מפעור יום הם טובלים!**

שואלת הגמרא:

שפיר קאמר ליה – יפה אמר לו **רבי יהודה לרבי מאיר**? ומה הוא באמת טעמו של רבי מאיר?

משיבה הגמרא:

ורבי מאיר, הכי קאמר ליה – כך ישיב רבי מאיר לרבי יהודה: **מי סברת דאנא אבין השמשות דידך קא אמינא** – האם סבור אתה שאני על בין השמשות שלך דיברתי? כלומר, שהזמן שאמרתי, שהכהנים טובלים בו, והוא קודם בין השמשות, הוא לפי שיטתך,

שיטת רבי יהודה, בענין "בין השמשות", שהוא משקיעת החמה, זמן רב לפני צאת הכוכבים, ונמצא שהטבילה היא ביום לפני השקיעה^[16]? לא כן הדבר! **אנא אבין השמשות דרבי יוסי קא אמינא** – אני על בין השמשות שלפי שיטת רבי יוסי דיברתי, **דאמר רבי יוסי: זמן בין השמשות הוא פהרף עין** – כשיעור הזמן של קריצת עין לפני צאת הכוכבים, **זה נכנס וזה יוצא** – והלילה נכנס מיד כשיוצא היום, וזמן המעבר הוא הנקרא בין השמשות, **ואי אפשר לעמוד עליו על זמן קצר זה להבחין אם הוא יום או לילה**^[17], ולדעה זו, שאף רבי מאיר סובר כמותה, יכולים הכהנים לטבול עד זמן קצר ביותר קודם צאת הכוכבים, שעדיין הוא יום וראי, וזמן זה הוא אחר שקיעת החמה ונקרא כבר "זמן שכיבה" לדעת רבי מאיר^[18].

הערות

בשיטת רבי מאיר) – משעה שבני אדם נכנסים לאכול פיתן בערבי שבתות. וכך היא שיטת רבי אחאי או רבי אחא בברייתא השלישית לפי פירוש אחד בדברי רש"י, וזמן זה הוא המאוחר שבכולם. אך יש מהראשונים (רשב"א ומאירי) מפרשים שזמן זה זהה לזמן של שיטה ד', שעני נכנס לאכול פיתו בימות החול, (שהרי בתחילה אמרו בגמרא ש"עני" בימות החול ו"בני אדם" בערבי שבתות, הם שיעור אחד, ולא דחו זאת אלא כדי לקיים את השיטה ש"עני" ו"כהן" הם שיעור אחד, ומכיון שלמסקנה "עני" ו"כהן" אינם שיעור אחד, שוב חוזרים לסברה שעני ובני אדם שיעור אחד הם), ולשיטתם זמנו של רבי אחאי מתפרש באופן אחר, עיין להלן.

ו. **שיטת רבי אחאי או רבי אחא** – משעה שבני אדם נכנסים להסב. לפי פירוש אחד של רש"י (וכן סוברים רשב"א, מאירי וריטב"א) הכוונה לזמן שנכנסים לאכול בימות החול, והוא מאוחר אף לזמן שעני נכנס לאכול. ויש מפרשים שנכנס בערבי שבתות, וכשיטה ד', ראה לעיל.

סיכום זה הוא על פי המאירי בסוגייתנו. ומה שביארנו שהזמן שנכנסים לאכול בלילי שבת הוא לאחר צאת הכוכבים שנוי במחלוקת ראשונים, שכן זו היא דעת רש"י (עיין לקמן ג, א ד"ה קשיא דר"מ אדר"מ), רב האי גאון (מובא ברשב"א) והמאירי. אולם לדעת התוספות (לעיל עמ' א ד"ה מאימתי) בשם ר"י זמן זה קודם אף לשקיעת החמה והוא מוקדם מכל הזמנים הנוכחים. ולשיטת רבינו תם בתוספות שם סובר רבי יהודה שזמן קריאת שמע של ערבית מתחיל מפלג המנחה (שעה ורביע לפני השקיעה או לפני צאת הכוכבים), כשם שלדעתו מתחיל אז זמן תפילת ערבית (עיין לקמן כו, א וגמרא שם).

16. פירש רש"י שלדעת רבי יהודה זמן "בין השמשות" מתחיל מהלך חצי מיל לפני צאת הכוכבים (וכן כתב ר"י נדה גג, א ד"ה בין השמשות). אולם בשבת לד, ב נאמר שלרבי יהודה בין השמשות הוא שני שלישי מיל או שלשת רבעי מיל, וכבר תמה על רש"י רבי עקיבא איגר בגליון הש"ס. ועיין גם הגהות הגר"א, הגהות ר' בצלאל רנשבורג, מצפה איתן).

17. ועיין על ענין זה בהרחבה בסוגיא שבת לד, ב ובהערותינו שם.

18. ורבי יהודה שהקשה על רבי מאיר הולך לשיטתו, שבין השמשות הוא משקיעת החמה, ולפיכך תמה איך אפשר שיקראו שמע בשעה שהכהנים טובלים (רש"י לעיל ד"ה והלא כהנים).

לסיכום הסוגיא: הגמרא הביאה שלש בדייתות שיש בהן כמה דעות של תנאים על תחילת זמן קריאת שמע של ערבית, ולמסקנת הסוגיא סדר הזמנים מן המוקדם למאוחר הוא זה:

- שיטת רבי אליעזר** – משעה שקדש היום בערב שבת, דהיינו משקיעת החמה.
- שיטת רבי מאיר בברייתא השלישית** – משעה שהכהנים טובלים, דהיינו כמה רגעים לפני צאת הכוכבים.
- שיטת רבי יהושע וסתם משנתנו וחכמים בברייתא השניה** – משעה שהכהנים טהורים, דהיינו בצאת הכוכבים.
- שיטת רבי חנינא וסתם ברייתא** – משעה שעני נכנס לאכול פיתו במלח, שהוא לאחר צאת הכוכבים.
- שיטת רבי מאיר לפי הברייתא השניה** (ובהמשך הסוגיה דנים על הסתירה

ומקשה הגמרא:

קְשִׁיָּא דְרַבִּי מַאִיר אֲדַרְבֵּי מַאִיר! – דבריו של רבי מאיר בברייתא המובאת לעיל, שהזמן הוא משעה שבני אדם נכנסים לאכול פיתן בערבי שבתות, סותרים את דבריו בברייתא האחרונה, שהזמן הוא משעה שטובלים הכהנים לאכול בתרומתן^[1]?

ומשיבה הגמרא:

תְּרֵי תַנָּאי אֵלִיבָא דְרַבִּי מַאִיר – שני תנאים ששנו ברייתות אלה אכן נחלקו מה היא דעת רבי מאיר.

ומקשה הגמרא עוד על דברי רבי אליעזר שבברייתא האחרונה:

קְשִׁיָּא דְרַבִּי אֱלִיעֶזֶר אֲדַרְבֵּי אֱלִיעֶזֶר! – דבריו של רבי אליעזר בברייתא, שהזמן הוא משעה שקדש היום בערבי שבתות, דהיינו משקיעת החמה, סותרים את דבריו במשנתנו, שהזמן הוא משעה שהכהנים נכנסים לאכול בתרומתן, דהיינו בצאת הכוכבים^[2]?

ומשיבה הגמרא:

תְּרֵי תַנָּאי אֵלִיבָא דְרַבִּי אֱלִיעֶזֶר – שני תנאים הם החלוקים בדעת רבי אליעזר, שלדעת התנא של משנתנו סובר רבי אליעזר שהזמן הוא בצאת הכוכבים, ולדעת התנא של הברייתא סובר רבי אליעזר שהזמן הוא בשקיעת החמה.

ותירץ אחר:

וְאִיבְעִית אֵימָא – ואם תרצה, אמור כך: לעולם דעת רבי אליעזר היא כמובא בברייתא, שהזמן הוא משקיעת החמה, והרישא של משנתנו, "משעה שהכהנים נכנסים לאכול בתרומתן", **לֹא רַבִּי אֱלִיעֶזֶר הָיָא** – אינה מדברי רבי אליעזר, אלא דברי סתם משנה הם. כלומר: מה שנאמר במשנה "דברי רבי אליעזר" מוסב רק על סוף המשפט "עד סוף האשמורה הראשונה", אבל דעתו של רבי אליעזר בענין תחילת הזמן לא הובאה כלל במשנתנו^[2].

הגמרא ממשיכה לפרש את משנתנו:

עַד סוּף הָאֲשְׁמוּרָה הָרִאשׁוֹנָה, דברי רבי אליעזר.

ומקשה הגמרא:

מַאי קָסֵבֶר – מה סובר **רַבִּי אֱלִיעֶזֶר? אִי קָסֵבֶר** – אם סובר הוא **שְׁשֵׁלֶשׁ מִשְׁמֵרוֹת הָיוּ הַלֵּילָה**, היינו שהלילה כולו נחלק לשלש אשמורות או "משמרות"^[3], וכל משמרת היא אם כן בת ארבע שעות^[4], **לִימָא** – יאמר איפוא בפירוש "עַד אַרְבַּע שָׁעוֹת", שזהו סוף האשמורה הראשונה! **וְאִי קָסֵבֶר שְׁאֲרַבַּע מִשְׁמֵרוֹת הָיוּ הַלֵּילָה**, וכל משמר נמשך שלש שעות, **לִימָא "עַד שְׁלֹשׁ שָׁעוֹת"**! שהואיל ויש שתי דעות במספר המשמרות, אם ארבע או שלש, היה לרבי אליעזר לנקוט לשון "שעות", שהוא זמן הניכר שאין

בו ספק, ולא לשון "משמרות"!

מתרצת הגמרא:

לְעוֹלָם קָסֵבֶר – באמת סובר רבי אליעזר, **שְׁשֵׁלֶשׁ מִשְׁמֵרוֹת הָיוּ הַלֵּילָה**, והטעם שנקט לשון משמרות, **הָיָא קְמַשְׁמַע לָן** – דבר זה בא להשמיענו, **דְּאֵיבָא** – שיש משמרות של מלאכים בְּרִקְיעַ, וְאֵיבָא גַם מִשְׁמֵרוֹת בְּאֶרֶץ – בארץ, היינו שאפשר להבחין גם בארץ בחילופי המשמרות של המלאכים ברקיע, כפי שיבואר להלן, ונמצא שזמן המשמרות הוא זמן ניכר לכל אדם, ולכן נקט רבי אליעזר זמן זה לסימן אימתי מסתיים זמן קריאת שמע, והדבר מבואר בברייתא הבאה, **דְּתַנָּיָא בְּבֵרִיתָא: רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אָמַר: שְׁלֹשׁ מִשְׁמֵרוֹת הָיוּ הַלֵּילָה, וְעַל כָּל מִשְׁמֵר וּמִשְׁמֵר, יוֹשֵׁב הַקֹּדֶשׁ בְּרוּךְ הוּא, וְכַבִּיכּוֹל שׂוֹאֵג בְּאֶרֶץ**^[5] מתוך צער על חורבן בית המקדש וגלות ישראל, **שְׁנַאמֵר** (ירמיהו כה, ל): **"ה' מִמְּרוֹם יִשְׁאָג, וּמִמַּעַן קִדְּשׁוּ יָתֵן קוֹלוֹ, שְׂאוּג וְיִשְׁאָג עַל-נִוְהוּ"**, שהואיל ויש בפסוק זה שלש פעמים לשון שאגה ("שֹׁאֵג", "שְׂאוּג", "יִשְׁאָג") רומז הדבר לשלש המשמרות שבליילה שבהם הקב"ה שואג על "נוהו", בית המקדש שחרב^[6]. **וְסִימָן לְדָבָר** להכיר אימתי הן המשמרות: **מִשְׁמֵרָה רִאשׁוֹנָה** – **חֲמֹר נֹזֵעַר, שְׁנִיָּה** – **כְּלָבִים צוֹעֲקִים, שְׁלִישִׁית** – **תִּינוּק יוֹנֵק מִשְׁדֵּי אִמּוֹ**, שקרוב לאור היום התינוק מתעורר רעב ומתחיל לינוק^[7], **וְאִשָּׁה מִסְפֶּרֶת עִם בַּעְלָהּ**, שהם מתעוררים משנתם ומדברים זה עם זה^[8].

הגמרא מבררת את דברי רבי אליעזר בברייתא, ומקשה:

מַאי קָא חֲשִׁיב רַבִּי אֱלִיעֶזֶר? – מה מונה רבי אליעזר, כלומר: סימנים אלו שנותן רבי אליעזר למשמרות בארץ באיזה זמן הם, בתחילת המשמרות או בסופן? **אִי תַחֲלַת מִשְׁמֵרוֹת קָא חֲשִׁיב** – אם הסימנים שמנה הם בתחילת המשמרות, קשה: **תַּחֲלַת מִשְׁמֵרָה רִאשׁוֹנָה, סִימָנָא** – סימן למה לי? **הֲרֵי אוֹרְתָא** – ערב הוא! שהרי תחילת המשמרת הראשונה היא בתחילת הלילה, בצאת הכוכבים, ואין צורך לתת בה סימן מיוחד! **וְאִי סוּף מִשְׁמֵרוֹת קָא חֲשִׁיב** – ואם הסימנים הם סוף המשמרות, קשה להיפך: **סוּף מִשְׁמֵרָה אַחֲרוֹנָה לְמָה לִי סִימָנָא?** **הֲרֵי יָמָא הוּא** – יום הוא! שהרי סוף המשמרת האחרונה הוא בסוף הלילה, בתחילת היום, ולמה לי סימן להבחין בזה?⁹

מתרצת הגמרא:

אֵלָּא, חֲשִׁיב סוּף מִשְׁמֵרָה רִאשׁוֹנָה, וְתַחֲלַת מִשְׁמֵרָה אַחֲרוֹנָה, וְאִמְצָעִית דְּאִמְצָעִיתָא – שבסוף המשמרת הראשונה נוער החמור, ובאמצע האמצעית כלבים צועקים, ובתחילת האחרונה תינוק יונק וכו', והן השעות שהקב"ה "שואג" על החורבן.

ותירץ אחר:

וְאִיבְעִית אֵימָא – ואם תרצה, אמור: **כּוֹלָהוּ, סוּף מִשְׁמֵרוֹת קָא**

הערות

4. הלילה (כמו היום) נחלק לשתיים עשרה שעות. השעות המוזכרות בדברי חז"ל הן "שעות זמניות", היינו שלעולם מחלקים את הלילה (או את היום) לשתיים עשרה שעות, בין לילות הקיץ הארוכים ובין לילות החורף הקצרים, ושעה של לילה בקיץ קצרה יותר משעה של לילה בחורף (פירוש המשנה לרמב"ם, ברכות א, ב), בניגוד ל"שעות שוות" שמשמשות בהם בימינו, שאורכה של כל אחת ואחת שווה לעולם, בין בקיץ ובין בחורף.

5. בפסוק נזכרה שאגה סתם, ולא "כארי", אבל מצינו בבמה מקומות שסתם "שואגה" היא שאגת הארי (מהרש"א; עיין למשל עמוס ג, ד, ח, יחזקאל כב, כה).

6. דבר משל הוא. ותורף הדבר, שיש על ישראל במשמרות הלילה להפיל תחנה על חרבן הבית, כענין שנאמר: קומי רני בלילה לראש אשמורות (רב האי גאון, מוכא ב"אוצר הגאונים", ועיין רד"ק לירמיהו כה, ל). [כלומר, ששאגתו של הקב"ה הינה משל לכך שאנו צריכים לשאוג ולהתחנן].

7. צ"ח.

8. ונקט "אשה" ו"בעלה" לפי שדרכם לשכב יחד ולדבר זה עם זה (רש"י, לפי "הכותב" ב"עין יעקב").

9. דברים אלה הם פשוטים כמשמעם – סימנים ממש למשמרות. ומכל מקום, בזה שנקט רבי אליעזר דווקא סימנים אלה יש רמז לענינים רוחניים, ויש ללמוד מהם כמה דברים (עיין חידושי אגדות למהרש"א וה"כותב" בעין יעקב).

1. ואין לומר ששני זמנים אלה שווים הם, שהרי השעה שטובלים הכהנים לאכול בתרומתן היא מעט קודם צאת הכוכבים, ואילו השעה שבני אדם נכנסים לאכול בערבי שבתות היא מאוחרת לצאת הכוכבים (רש"י, ועיין תוספות ד"ה קשיא ביתר ביאור. עיין גם בהערותינו בסוף העמוד הקודם).

2. נמצא איפוא שלרבי אליעזר זמן קריאת שמע הוא משקיעת החמה עד סוף האשמורה הראשונה של לילה, ולחכמים של משנתנו הזמן הוא מצאת הכוכבים עד עלות השחר (אלא שעשו סייג עד חצות, ורבן גמליאל חולק על סייג זה).

3. עלות המחלוקת הוא, שרבי אליעזר מפרש "ובשכבך" – כל זמן שבני אדם הולכים לשכב, וזמן זה מתחיל קודם הלילה, בשקיעת החמה, שאז מתחילים המקדימים ללכת לשכב ולישון, ונמשך עד סוף האשמורה הראשונה, אבל אחרי כן כבר שוכבים כולם ואין לזמן זה דין של זמן שכיבה. ואילו חכמים מפרשים "ובשכבך" – כל זמן שבני אדם שוכבים, וזמן זה הוא כל הלילה, מצאת הכוכבים עד עלות השחר, אבל קודם צאת הכוכבים עדיין אין בני אדם שוכבים במטתם, אף על פי שעסוקים ללכת לשכב לישון (רש"י, וראה רש"י ד, א, ד"ה אי כר' אליעזר).

3. המשמרות שבליילה נקראות כך על שם המשמרות של עובדת המלאכים והשיר שלהם, שבחלקו הראשון של הלילה עובדת בת אחת של מלאכים, ואחריו משמרת של כת אחרת וכו', ונחלקו תנאים (לקמן עמ' כ) אם שלש משמרות הן ככל לילה או ארבע (רש"י).

ולד המסמחה היט
מכלל דבועלן אין
(מכרת פקדון מן
ותוך דבר הלה
המפועל אין לו מן
שבתותיה פסאן
הקודש יש לו
אשר והינינו בקד
שנתנו לה מבלי
שחיה דבועלה אשר
אשר בתורה וקו
אשר מבלי יום מן
לבדן בין השכל
בפוק צלוחית (אשר
למ חכמים אשר
אלי השכל ויצא
שכלם מבעבור לזה
מבשר יום ולתורה
ס *

ונכנסתי לחורבה אחת מחורבות ירושלים, להתפלל. בא אליהו הנביא, זכור לטוב^[12], ושמר לי - והמתין לי^[13] על יד הפתח של החורבה, (והמתין לי) עד שסיימתי תפילתי. לאחר שסיימתי תפילתי אמר לי אליהו: "שלום עליך רבי". ואמרתי לו: "שלום עליך רבי ומורי". ואמר לי: "בני, מפני מה נכנסת לחורבה זו?" אמרתי לו: "להתפלל"^[14]. ואמר לי: "היה לך להתפלל בדרך, ולא להכנס לחורבה"^[15]. ואמרתי לו: "לא התפללתי בדרך, כי מתיירא הייתי שמא יפסיקו בי עובדי דרכים". ואמר לי: "אם כן, היה לך להתפלל בדרך תפלה קצרה", כלומר תפלת "הביננו"^[16], ולא יפסיקו עובדי דרכים. ואומר רבי יוסי: באותה שעה למדתי ממנו, מאלו הנביא ודבריו, שלשה דברים: (א) למדתי שאין נכנסין לחורבה, מכמה טעמים המבוארים בגמרא להלן. (ב) ולמדתי שמתפללין בדרך, כשאין מקום אחר להתפלל בו^[17]. (ג) ולמדתי שהמתפלל בדרך מתפלל תפלה קצרה^[18]. וממשיך רבי יוסי לספר על שיחתו עם אליהו: ואמר לי אליהו: "בני, מה - איזה קול שמעת בחורבה זו?" ואמרתי לו: שמעתי בת קול^[19] שמנהמת פיונה^[20] ואומרת: "אוי לבנים שבפנוניהם"^[21] החרבתי את ביתי ושרפתי את היכלי והגליתים לבין האומות". ואמר לי: "חייך וחי ראשך"^[22]! לא בשעה זו בלבד אומרת ה"בת קול" כך, אלא

חשיב - כל הסימנים ניתנו בסוף המשמרות, וכי תימא - ואם תאמר: הרי אחרונה לא צריך לתת בה סימן, שהרי היא בתחילת היום, וכפי שהקשינו, יש לומר: למאי נפקא מינה? למיקרי קריאת שמע למאן דגני בבית אפל - אמנם סתם אדם אינו צריך סימן זה, אבל יש נפקא מינה מסימן זה לאדם הישן בבית חשוך שאין בו חלונות, ורוצה לקרוא קריאת שמע של שחרית, ולא ידע - ואינו יודע זמן קריאת שמע, אימתי הוא, ועל ידי סימן זה יוכל לדעת את הזמן: פיון - בשעה ראשה מספרת עם בעלה, ותינוק יונק משדי אמו, ליקום וליקרי - יקום ויקרא שמע, שהרי סימנים אלה מורים על תחילת היום^[9].

הגמרא מביאה מימרא של רב בענין "שאגתו" של הקדוש ברוך הוא: אמר רב יצחק בר שמואל משמיה דרב: שלש משמרות הן הלילה, ועל כל משמר ומשמר יושב הקדוש ברוך הוא, ושואג בארי, ואומר: אוי לבנים שבפנוניהם^[10] החרבתי את ביתי, בית המקדש, ושרפתי את היכלי^[11], והגליתים לבין אומות העולם.

ומובא מעשה בענין זה:

תניא בברייתא: אמר רבי יוסי: פעם אחת, הייתי מהלך בדרך

הערות

9. ולא נתבאר בגמרא מהו הצורך לרעת את זמנה של המשמרת האמצעית. ופירש רב האי גאון (באוצר הגאונים, ומובא בחידושי הרשב"א, ועין גם ברא"ש) שבשעות אלה ראוי להתחנן על חורבן הבית, כמו שנאמר (איכה ב, יט): "קומי רני פללה לראש אשמות, שפכי פנים לבך נבחר פני ה'" (ראה הערה 6 לעיל). והטעם, כי בשעות אלה, דהיינו תחילת (ראש) האשמורות [שאת זמן אנו יודעים מתוך ידיעת זמן סופי האשמורות] משתמש הקב"ה במידת הרחמים, וכביכול הוא מתנחם על החורבן והגלות ו"שואג" על כך (ריטב"א). ועין טור או"ח סי' א (ועין גם שו"ע שם סי' ב) שגם בסוף האשמורת השלישית (תחילת היום) ראוי לעשות כן. ולתירוצו הראשון של הגמרא, שהסימנים הם לזמנים של סוף האשמורה הראשונה ותחילת השלישית, וגם לזמן של אמצע האמצעית, שהוא חצות הלילה, כתבו ראשונים שנפקא מינה מסימן זה (לדעת מתי הוא חצות) לאכילת קדשים שזמנה ער חצות (עין במשנה). ובמגן אברהם (או"ח סי' א, ד) כתב שאף חצות הוא עת רצון לתחנונים על החורבן, כי לתירוצו זה הקב"ה "שואג" על החורבן גם בשעה זו (ומביא מכאן מקור למה שכתבו המקובלים להתפלל על החורבן בחצות הלילה; ועין צ"ח שכתב שמדברי רב האי גאון והרשב"א מוכח שהם חולקים על פירוש זה, אמנם הביא ראיה לדברי המקובלים).
- ועין רש"י (איכה שם) שפירש "ראש אשמורות" על תחילת האשמורת השנייה והשלישית, ואינו מוכיר הראשונה. ועי' מהרש"א שדן למה לא פירש שאף תחילת האשמורת הראשונה היא עת רצון.
10. בדפוסים ישנים ובראשונים וגם בכתבי היד אין כאן (וגם בהמשך הגמרא) המילים "לבנים שבפנוניהם" אלא "אוי שהחרבתי וכו', או: אוי לי שהחרבתי", ובהמשך "הגלית את בני" במקום "הגליתים", ועין פירוש הרברים בתוספות הרא"ש ובריטב"א. וכתב ברקוקי סופרים שהגירסה שלפנינו "לבנים שבפנוניהם" היא "תיקון" של הצנונה.
11. יש מפרשים את כפל הלשון "החרבתי את ביתי ושרפתי את היכלי", ש"החרבתי את ביתי" מכון לסילוק השכינה מבית המקדש, ואילו "שרפתי את היכלי" מכון לחורבן הגשמי. רק אחרי שהסתלקה השכינה מבית המקדש יכלו האויבים לשורפו. וכעין זה יש מפרשים שהכפילות רומזת לחורבן שני בתי המקדש, בית המקדש "של מטה", ו"בית המקדש של מעלה", וכמו שאמרו במסכת תענית (ה, א): "אמר הקב"ה: לא אבוא בירושלים של מעלה עד שאבוא בירושלים של מטה" (על פי תורת חיים סנהדרין צו, ב).
12. הברכה "זכור לטוב" מצויה בדברי חז"ל רק על אליהו הנביא. ועין אסתר רבה (י, ט) שמה שאומרים גם על חרבונו "זכור לטוב", הוא על פי הדרשה שהיה זה אליהו הנביא שנדמה לחרבונו ואמר למלך "גם הנה העץ" וגו'.
13. רש"י (והביא כמה דוגמאות ל"שמר" במובן של המתנה, עין סנהדרין סג, ב, בבא קמא צ, ב והפסוקים בבראשית לו, יא וישעיהו כו, ב). המלים בגמרא להלן בסוגריים "והמתין לי" הן פירוש ל"ושמר לי" שנכנס בטעות לתוך הגמרא (עין דקדוקי סופרים אות ו).
14. כוונת רבי יוסי היתה, שאף על פי שהיכנס לחורבה יש בכך טכנה (עין בגמרא להלן), מכל מקום הואיל ועשה כן לצורך מצוה של תפילה - בטח בזכות המצוה שתגן עליו (ראש יוסף, ועין גם רי"ף בעין יעקב, ועין פני יהושע).
15. עין להלן על טעמי האיסור להיכנס לחורבה.
- ופירשו המפרשים, שאף על פי שרבי יוסי לצורך מצוה של תפילה הוא שנכנס, מכיון שמותר להתפלל בחוץ לא היה לו לסמוך על זכות המצוה שתגן עליו. ואף

על פי שעדיף להתפלל במקום צנוע ולא בחוץ (עין גמרא לקמן לד, ב ושו"ע אורח חיים ג, ה) מכל מקום לא היה לו להיכנס למקום סכנה משום כך (רי"ף בעין יעקב, ועין ראש יוסף ופני יהושע).

16. הכוונה היא לנוסחה מקוצרת של תפילת שמונה עשרה, המבוארת לקמן בט, א (רש"י, תוספות ושאר ראשונים).

17. עין הערה 14.

18. מלבד הפירוש הפשוט למעשה זה, כותב רבי יעקב אבן חביב (מסדר ה"עין יעקב", בפירושו הקרוי "הכותב") שאפשר שיש לו גם משמעות נוספת: רבי יוסי (מתלמידי רבי עקיבא, שחי בתקופה שלאחר החורבן ולאחר כשלון מרד בר-כוכבא, כשבעים שנה אחרי החורבן, בזמן של גירות שמד נוראות) נכנס לחורבה אחת מחורבות ירושלים להתפלל על בנין המקדש החרב, כדרך שנאמר בדניאל "אני דניאל בינוני בספרים... למלאת לחרבות ירושלים שבעים שנה... ואתפללה לה: אלוקי" (דניאל ט, כד). ומרוב רבקות הגיע ל"גילוי אליהו", שהוא כעין נבואה, ונשאל "מפני מה נכנסת לחורבה זו?", כלומר: מפני מה נכנסת לענין זה ברבקות כזו, ואולי מתרעם אתה על מידותיו של הקב"ה בענין הגלות והחורבן? ועל כך ענה "להתפלל", שאין כוונתו אלא להתפלל על בנין המקדש במהרה. ושוב נאמר לו "היה לך להתפלל בדרך", כלומר: ער שאתה מתפלל על הגאולה, יש לך להתפלל על ה"דרך" הארוכה שעומד עם ישראל לעבור בגלות, שעבור אותה בשלום, כי הגאולה עדיין רחוקה היא. ואמר רבי יוסי שהוא מתיירא מפני "הפסקה" של "עובדי דרכים", כלומר, מפני אומות העולם המעיקות ומצירות לישראל ועלולות חלילה ל"הפסקה" את ה"דרך" של ישראל בגלות, ועל כן הוא מתפלל על הגאולה. ושוב נענה שהיה לו להתפלל תפילה קצרה, היינו, שנכון הוא שאין להאריך בתפילה על צרות הגלות, אלא שמכל מקום יש להתפלל עליהן תפילה כעין "הביננו", שהיא קצרה, אך מכילה בקיצור את כל מה שמכילה תפילת שמונה עשרה המליאה. ושלושת הרברים שלמד רבי יוסי מענין זה היו: (א) ש"אין נכנסים לחורבה", היינו שאין להיכנס יותר מדי לענין החורבן, לא להעמיק יותר מדי בטעם החורבן ולא לתהות יותר מדי על פשר הגלות הארוכה, ולא להיות ממחשבי הקיצים. (ב) ש"מתפללים בדרך", שיש להתפלל על קיום עם ישראל גם כשהוא בגלות. (ג) ושתפילה זו צריכה להיות "קצרה". כי אילו היינו מקדישים את עצמנו רק להתבוננות בצרות הגלות ולתפילה עליהן היינו טרודים עד שלא היה נותר בנו כח לדברים אחרים.

19. "בת קול" היא רגה של התגלות נבואית הנמוכה מנבואה ממש, כמו שאמרו: "משמתו נביאים האחרונים, חגי זכריה ומלאכי, נסתלקה רוח הקודש מישאל, ואף על פי כן היו משתמשים בבית קול" (סנהדרין יא, א). יש מפרשים לשון "בת קול" שהוא כעין "הר" של ה"קול" הנבואי היוצא מן השמים (תוספות סנהדרין שם. ועין בתוספות יום טוב יבמות טו, ו הסבר אחר).

20. כנסת ישראל נמשלה ליונה (עין לקמן ג, ב). ואולי משום כך מנהמת ה"בת קול" רוקק כיונה, לבטא את צער השכינה על הגלות ולקדוה לכלל ישראל לשוב לאביהם שבשמים ולהביא את הגאולה, כינה הקוראת לחברתה. ועין "עץ יוסף" (בעין יעקב).

21. עין הערה 10.

22. לשון שבועה (עין סוטה י, כ, וסנהדרין כר, א). וכפל את לשון השבועה (שאף הלשון "חייך" לחור או "חיי ראשך" הוא לשון שבועה) כדי להרגיש את הרברים.

שזונה עומדת להיפגש עמו שם, שכך דרכן ללכת לחורבות^[28], (ב) **מפני המפולת**, שכותלי החורבה רעועים ויש לחשוש שמא יתמוטטו עליו, (ג) **ומפני סכנת המזיקין** - השדים, המצויים בחורבות. והגמרא מבררת את ההבדלים שבין שלושת הטעמים, שהואיל והוזכרו שלשה טעמים שונים בוודאי יש מקומות שאין לאסור מפני טעם אחד ומכל מקום אסור מפני טעם אחר. ומקשה הגמרא: **"מפני חשד"** - למה לי טעם זה, **ותיפוק ליה** - הרי יש ללמוד דין זה שאין נכנסים לחורבה **משום מפולת!** ולשם מה זקוקים לטעם נוסף מפני החשד?

בְּכָל יוֹם וַיּוֹם שְׁלֹשׁ פַּעַמִּים, אוֹמְרֵת כֶּה^[23], וְלֹא זֶה בְּלִבְדָּה, אֶלָּא בְּשַׁעַה שִׁישְׁרָאֵל נִכְנָסִין לְבֵיתִי כְּנִסְיוֹת וּלְבֵיתִי מִדְּרָשׁוֹת, וְעוֹנִין בְּקִדְשׁוֹ: "יְהֵא שְׁמִיָּה - שְׁמוֹ^[24] הַגָּדוֹל מְבוֹרָךְ", הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא כְּבִיכּוֹל מְנַעֵנֶע רָאשׁוֹ^[25] וְאוֹמֵר: "אֲשֶׁרִי הַמֶּלֶךְ, שֶׁהִיוּ מְקַלְסִין אוֹתוֹ בְּבֵיתוֹ - בְּבֵית הַמִּקְדָּשׁ, כֶּה^[26], מַה לוֹ לֵאבֹב שֶׁהִגְלָה אֶת בְּנָיו, וְאוֹי לָהֶם לְבָנִים שְׂגָלוּ מֵעַל שׁוֹלְחַן אֲבִיהֶם^[27]".

בענין הכניסה לחורבה מובאת ברייתא: **תָּנוּ רַבָּנֵינוּ: מִפְּנֵי שְׁלֹשָׁה דְּבָרִים אֵין נִכְנָסִין לְחֹרֶבְהָ: (א) מִפְּנֵי חֲשָׁד, שְׁמָא יַחֲשָׁדוּ בּוֹ הַבְּרִיּוֹת**

הערות

23. היינו בשלש המשמרות של הלילה, כאמור לעיל (ועיין עיון יעקב).
24. על פי תוספות, ועיין שם מה שכתבו בשם מחזור ויטרי.
25. אין דברים אלו כמשמעם, חלילה, כי הקב"ה "נבדל מכל זה עליו רב", אלא על דרך "דיברה תורה כלשון בני אדם" (ה"כותב" בעין יעקב). אף בתורה עצמה מדובר על הקב"ה בכמה מקומות בלשונות המתאימים לפעולות ולתכונות של בני אדם, והדברים אמורים רק כדי לשבר את האוזן, כפי שהאריכו הרמב"ם ושאר הראשונים עפ"י חז"ל (ראה למשל ברמב"ם הל' יסודי התורה א, ט).
- כונת הדברים היא שמירת היושר והצדק של הקב"ה מחייבת שיענש עם ישראל על עוונותיו, ולפיכך נחרב הבית וגלו מן הארץ. אולם רצון ה' הוא שלא יחטאו ויזכו לשוב לארץ ישראל ולבנין בית המקדש, והקב"ה מנענע ראשו,
- כביכול, בצער על הצורך וה"הכרח" להעניש את ישראל (ה"כותב" שם).
26. רש"י. כי בשעה שישאל מקלסין אותו בבתי כנסיות הקב"ה מצטער, כביכול, שאין קילוס זה בשלימות כמו בזמן שהיתה שכינה שורה בישראל בבית המקדש (עיין בהערה הקודמת).
27. בזמן בית המקדש היה הקב"ה קרוי "מלך" ("אשרי המלך שמקלסין אותו בביתו"), ואילו על זמן החורבן נאמר "מה לו לאב שהגלה את בניו", כי בזמן הגלות אין מלכות ה' בעולם ניכרת ו"אין הכסא שלם" (מהרש"א, ועיין "אמת ליעקב").
28. וצריך אדם להתרחק מכל דבר העלול להביאו לידי חשד, אף על פי שאין בדעתו לעשות שום עבירה, כמו שנאמר (במדבר לב, כב) "והייתם נקיים מה' ומישראל" (רבינו יונה).

ו א קושי' אר"ה סימן
א' סיף ב ג :
ד ב סוד אר"ה סי' ר"ז :
ה ג מ"י פ"ה מ"ה' חלה
ה"ו ופ"ה מ"ה' חלה
ו אמרת נחל הלכה ו'
(ס"ח ע"ן י"ט וס"ן
ע"ט) קושי' אר"ה סימן
ז' סיף ו' :

רב נסים גאון

[illegible]

וזה משנה שני אדם נכנסין
וזהו משל כהן. והכל אמר
קשיא דר' אלעזר. דרבייחא
הני? ולאו ר' אלעזר היל. והכל
תורה אור

קשיא דר' מאיר אדר"מ תרי תנאי אליבא
דר"מ קשיא דר' אלעזר אדר' אלעזר תרי
תנאי אליבא דר' אלעזר ואב"א רישא לאו ר'
אלעזר הוא : עד סוף האשמורה : מאי קסבר
ר' אלעזר אי קסבר שלש משמרות הוי הלילה
לימא עד ארבע שעות ואי קסבר ארבע
משמרות הוי הלילה לימא עד שלש שעות
לעולם קסבר שלש משמרות הוי הלילה והא
קמ"ד ראינא משמרות ברקע ואיכא משמרות
בארעא דתניא ר' אלעזר איכר שלש משמרות
הוי הלילה ועל כל משמר ומשמר יושב הקב"ה
וישואג כארי שנאמר ה' ממרום ישאג וממקוץ
קדשו יתן קולו שאוג ישאג על נהר וסימן
לדבר משמרה ראשונה הונק נוער שניה
כלבם צועקת שלישית הנינוק יונק משדרי אמו
ואשה מספרת עם בעלה. מאי קא חשיב ר'
אלעזר אי תחלת משמרות קא חשיב תחלת
משמרה ראשונה סימנא למה לי אורתא הוא
אי סוף משמרות קא חשיב סוף משמרה
אחרונה למה לי סימנא ימנא הוא אלא חשיב
סוף משמרה ראשונה ותחלת משמרה אחרונה
ואמצעית דאמצעיתא ואב"א כולו סוף
משמרות קא חשיב וכי תימא אחרונה לא צריך
למאי נפקא מינה למיקרי ק"ש לכאן דגני
בבית אפל ולא ידע זמן ק"ש אימת כיון דאשה
מספרת עם בעלה והנינוק יונק משדרי אמו
ליקום ולקרי. אמר ר' יצחק בר שמואל משמי'
דרב ג' משמרות הוי הלילה "ועל כל משמר
ומשמר יושב הקב"ה ושואג כארי וכלב ואמר
לבנים שבענו ותיהם הדרבנא ביתי וישפתי
את היכלי והגליתים לבין אומות העולם: תניא
א"ר יוסי פגע אחת הייתי מהלך בדרך ונכנסתי
לחורבה אחת מחורבות ירושלים להתפלל בא
אליה וזכר לזכר ושמר לי על הפתח (והמתין
לי) עד שסיימתי תפילתי לאחר שסיימתי
תפילתי אמר לי שלום עליך רבי ואמרת לי
שלום עליך רבי ומורי ואמר לי בני מפני מה
נכנסת לחורבה זו אמרתי לו להתפלל ואמר
לי היה לך להתפלל בדרך ואמרת לי מתיירא
רבים ואמר לי היה לך להתפלל תפלה קצרה
שה דברים למדת שאין נכנסין לחורבה ולמדת
תתפלל בדרך מתפלל תפלה ארוכה ואמר לי בני
אמרת לי בדרך מתפלל בת *קול שמנחמת כיונה
והדרבתי את ביתי וישפתי את היכלי והגליתים
י ראשך לא שעה זו בלבד אומרת כן אלא בכל
יולא זו בלבד אלא בשעה שישאל נכנסין לבתי
הא *שמיא הגדול מבורך הקב"ה מנענע ראשו
ו בביחו קמה לו לאב שהגלה את בניו ואוי להם
: ת"ר מפני שלשה דברים אין נכנסין לחורבה
ני המזיקין. מפני חשד ותיפוק ליה משום מפולת
בהמה

קָשִׁיאוֹ דְרַבִּי מֵאִלֵּי אֲדָר' מֵאִלֵּי . לַעֲלֹל
לֵאכּוֹל פֶּתֶן בְּעֶרְבֵי שְׁבוּתָו וְהוּא שְׁעוֹר
מִשְׁמַעַת עֲצִיבָה שֶׁהָיָה קוֹרֵם בֵּין הַשְּׁמִשּׁוֹת
אֲדָר' אֲלִיעִזֵּר דִּמְתָּנִי' : וְאֵלֶּכֶּה יִשְׁאֵל . דֵּר
דִּקְמִי דְבָרִי ר' אֲלִיעִזֵּר אֲבוּק הָאֵמֶן
קָלִי דִקְדָּמָר עַד סוּף הָאֲשִׁמּוּרָה
הִרְאֵשׁוּהוּ וּפְלִיגִי רַבְּנָן עֲלֶיהָ וְאִמְרִי עַד
חֲלוּתָו . דְרַבִּי אֲלִיעִזֵּר דְרִישׁ בִּשְׁכָּבֻךְ זִמְנָא
הֶחָחֹלֶת שְׂכִיבָה שְׂבָנִי אֲדָם הוֹלֵכִים
לִשְׁכֵּב זֶה קוֹדֵם זֶה מֵאַחֵר . וְרַבְּנָן דְרִישׁ
כֹּל זִמְנָא שְׂכִיבָה דְרִישׁ כֹּל הַלֵּילָה אֲלֵא
שַׁעֲשׂוּ סִיגֵי דְלִדְבָר וְאִמְרוּ עַד חֲלוּתָו . וְר"צ
לֵית לִיהּ הֵהוּא סִיגֵי : מֵאִלֵּי קֶסֶדֶר ב' .
הוּא לִיהּ לִמְרָא זִמְנָא הַיְכִירָה : אִי קֶסֶדֶר .
דְּפִלְגִי . חֲנַלִּי לִקְמָן בְּהָא מִלְחָא אִיכָא
מֵאִן דִּלְמָר ג' מִשְׁמֵרוֹת הוּי הַלֵּילָה
בְּמִשְׁמֵרוֹתָו עֲבוּדָה מִלְּאִכְרִים וְסִיר
שְׁלֵהֶם חֲחֹלֶת לִשְׁלֵשׁ חֲלָקִים רִאשׁוֹנָה לֵכֶת
אַחַת שְׁנִיָּה לֵכֶת אַחֲרָת שְׁלִישִׁית לֵכֶת
שְׁלִישִׁית . וְאִיכָא מֵאִן דִּלְמָר אֲרַבְעָה
מִשְׁמֵרוֹת הוּי הַלֵּילָה : וְהָא קמ"ל .
כְּשֶׁתֵּן לָךְ סִימָן זִמְנָא הַקִּיָּיָה בְּסוּף
הָאֲשִׁמּוּרָה וְלֵאמֹר פ' לָךְ סִימָן מִפּוֹרֶשׁ
לְמִדְּךָ שֶׁיֵּשׁ הַיְכִירָה לְכֹל אֲדָם דְּבָרֵךְ כִּי
הֵיכִי דְאִיכָא בְּקִיָּיָה : שְׁאֵלָה שְׁאֵלָה .
הָרִי ג' : וְהָשֵׁא מִשְׁמֵרוֹתָו עִם בְּעִלָּה . כְּבֵר
הַגִּיעַ קְרוֹב לְיוֹם וְכֵן אֲדָם מִתְּעוֹרְרִי
מִשְׁנִינָא וְהַשְׁכָּבִים יַחַד מִסְפָּרִים זֶה עִם
זֶה : מֵאִלֵּי קֶסֶדֶר חֲשִׁיב . סִימָנִים הֵלְלוּ שְׁתֵּן
לְמִשְׁמֵרוֹת הָאֲדָרִי הֵיכֵן נִהְיָ . בְּהַחֲלָה
הָאֲשִׁמּוּרָה זֶה בְּסוּף : וְהָרִיתָ הָאֵל . לֵאמֹר
הַיְכִירָה : וְהָשֵׁא . וְהַתִּיבָן כְּמוֹ לֹא יֵאמָר
אֲדָם לְחִזְרִיכוּ שְׁמוֹר לִי בְּזֵד ע"צ פְּלוּגִי
(סִימְהִידִי יָד כֵּן) : וְכַבֵּ"ק בַּפ' הַחוּבֹל
(דָּק 5') : שְׁמֵרָה עוֹמֶדֶת עַל פֶּתַח חֲלָהָה .
וְכֵן וְאִזְכִּיר שְׁמֵר אֶת הַדְּבָר (= דְּרִישׁ 1) :
שְׁמוֹר אֲמוּסִים (יִשְׁפִּי 10) : מִשְׁפָּלָה קִלְדָּה .
(הֵינִינִי) וְלִקְמָן מִפְּרָשׁ לֵה בַּפ' חֲתֵלָה
הַשְׁחָר (דָּק 75) : אֲשִׁרִי הָאֲדָרִי שְׁמִקְלָסְכִין
אֲדָרִי בְּכִימֵי קָד . אֲשִׁרִי כֹל זִמְנָא שְׁהִיָּה
קָלוֹם זֶה בְּהוֹךְ בְּהַמ"ק : מִשְׁנֵי חֶסֶד .
שֵׁלָא יֵאמְרוּ זֹכֶה מוֹכֵל לוֹ שֵׁס : וּמִשְׁנֵי
הַמִּשְׁפָּלָה . שְׁחוּמָתָה הַחוּרְבָה רַעוּעָה
וּמוֹסְכוֹן הוּא פֶּן תְּפֹל הַחוּמָה עֲלָיו :
מִשְׁחָק לִיָּה . לְלוֹמַר לֵמָּה לֵגו ג'
טַעמִים לְדִבְרָא א' הָרִי דִי בִּלְחֵת מֵהֵן
אֵם לֹא בֹא לְמִדְּךָ שֶׁיֵּשׁ שְׁעוֹת שְׁאִין
הַטַּעַם הַזֶּה וְזִרְדִּי לְהִנִּיחַ בְּשִׁבְלֵי זֶה :
בְּחִדְתִּי

[illegible]

ויהיו בפרק כל שעה (דף לז ועי' רמב"ם) אשר כי האי תנא ואביי
 ויהיו איתא כי משרתא מדרתא מפני (ישאר) לשתי תולדותיה דרב חילקא דהאי
 הילתלמא משרתא דריתאן אבן שרן לן כמה מילתא קדש א"ר. וכמה
 דין עומדין (דף לז) בעיניהן דברתאן אי עומדין לתלמא לא מתן דרב
 לא תלמי כי השני מהו אמר עשה לשתי שנים כי לתלמא מהו אמר
 אי דין כי חלקה דר"ה קטבא לא חלקא לא תלמי כלבר אמר בתלמא מהו
 עיי' בקדש כהנן (ערכא דמי מנא) (הראשון חולשין חולשין עקבאם
 ויחיקא נכדרא אמר התרביבם ויחברנו לאי תירושא שורשיהם רזיל לאי
 מהו ודריא לא חל פלג דהאי אשר ליה דרב שקרא קדש לכל ואבדו כי
 ואבדו עשרין לא מה השכח כריתוב חרובא (ויקרא לז) אי אבדו לא
 יתן קדש צריאת איתא (דף קז) מבל יז אורחיהו וזה דרבינא וזה
 דין תורה וחכמים איתבין שמיא שמיא אמר לא משקר התלמי חלמי
 לא מה שנוע בו מבל יז תורמיהו בקדשהו וזה עינימא פלג ואינו
 מדרבא דתנא סבא לא קדשא אמר תורמיהו אמר תלמיא אמר תפשא
 בכרייתא וכו' ומשנה כי מבל יז מוסל בקדש ואינו סבא לאי שפירי
 כי דרמא (ויקרא לז) אמר תפשא וזהו אמר אבן שרן קדשהו וזה שלמא
 כי דין מ' ומיתין לא יביטאם שם (ועיי') ופאד ער הדבר לכל דרב
 שם סמל וזהו שדרי יוסל דבר חלקא ואלא נשתדרי עלוי חלקיה

[illegible]

ד' א' ת"י ק"ג מלכות
אבינו אלכס' ס' פריג
טען זרנן ב' פור
זש' י"ד פמן שדמ
סעף טו :

וּרְגִילֵינוּ שֶׁסָּם הַמִּזְקִין . וְהִיא
יָבֵא מִשּׁוּם מִזְקִין אִיִּיר בְּסֵת
אֵלָּא דִּבְרֵיו שֶׁל מִתּ. וּפֶסֶק *כ
יֵה אֲבָל דְּבָרִים דַּעֲלֵמָא לִית לָן

מחומה שלה נפלה ועודנה בחזקתה : חשד
קדושין דף פ:) אבל אשה מתיחדת עם שני
רעין ההם לא שנו אלא בכשרים: בחזקתו
בין תדיר חיישין אפילו בתרי : בלדלדא .
ור בשדה : הדמו עמי אשמורת - אלא

[illegible]

ש שעות שית דלילא ותרתי דיממא הוו ליה
שמרה ופלגא נמי משמרות קרו להו: ואמר רבי
הושע בן לוי *איןאמרין בפני המת אלא דבריו
א לא אמרן אלא בדברי תורה אבל מילי דעלמא
דיבי אבא בר כהנא לא אמרן אלא* [אפילו] בדברי
ידוד בפלגא דלילא הוה קאי מאורתא הוה קאי
והוממאי דהאי נשף אורתא הוה דכתיב °בנשף
אמר רב אושעיא אמר רבי אחא הכי קאמר
ת לילה בשניה. רבי זירא אמר עד הצות לילה
אלך היה מתגבר כארי רב אשי אמר עד הצות
באן ואילך בשירות ותשבחות.ונשף אורתא הוה
יכנס דוד מהנשף ועד הערב למחרתם מאי לא
ועד אורתא אי הכי לכתוב מהנשף ועד הנשף
ר רבא תרי נשפי הוו נשף לילא ואתי יממא
הוה ידע פלגא דלילא אימת השתא משה רבינו
יילה אני יוצא בתוך מצרים מאי כחצות אילימא
וחצות *מי איכא ספיקא קמי שמיא אלא דאמר
(א) ואחא איהו ואמר כחצות אלמא מספקא לי
ה *דאמר רב אחא בר ביזנא א"ר שמעון חסידא
של דוד וכיון שהגיע הצות לילה בא רוח צפנית
ה עומד ועומק בתורה עד שעלה עמוד השחר
וכמי ישראל אצלו אמרו לו אחונוי המלך עמד
עם לכו ותתפרנסו זה מזה אמרו לו אין הקומץ
מתמלא מחולית *אמר להם לכו ופשטו ידיכם
מלביין בסנהדרין ושואלין באורים ותומים אמר
חרי אחרתפל בנייהו בן יהודה ואביתר ושר צבא
הא *ועצת אחרתפל אשר יעץ בימים ההם כאש

הנשף או המעבר ועד הערב אלה אמר
רב אשי מרי עשפי יוד : שף ימחול .
קפזעלה כמו לנשף מדוכסיה (גמלה
דף ג.) וכמו האי בוקא דלמחא דשף
מדוכסיה טרפס (חולין דף גב:) ואתא
איהו ואמר בחטא לפי שלא היה יודע
לכוין השעה להממיד דבריו בשעת
המאורע : מטר היה חלבי בעמלה
ממשהו . ונקביו ללד לפון כיון שהגיע
חלות הלילה רוח לפניות מנסבת בו
דאמר מר (גמ' דף כה.) ארבע רוחות
מנסבות כלל יום ויום שש שעות
ראשונות שלום מנסבת רוח מזרחית
מהלך החמה [א] ושש אחרונות רוח
דרומית ובתחלת הלילה רוח מערבית
ובתלות הלילה רוח לפניות (א) : אף הבוד
מתמלא מהחוליתג העוקר חוליתג מזכור
יבארי ויחזר ומשלים לחסו אין מתמלא
בדק . אף כאלו אס אין אחר מכן לפניות
שבת מזוות ממקום אסח אין אט
יכולין לפרינסם משל עמלום : ויעזים
באחיטופל איהו הדרך לטו והידק יליבו
מלב ומשחית וטכסיס מלרב מלחמה :
ועמלכין כסנהלדרין . טעולין מהס רשות
די שיתפלגו עליהם : וואולין בדרים
ותומי . אס ילליהו : סג"מ קרא ואחרי
אחיטופל בניהו בן יהוידע ואביצר ושר
בצל למך יואב אחיטופל זה יועז :
בגיהו

[illegible][illegible]

מתרצת הגמרא:

הטעם של חשד נחוץ בחדתי - בחורבה של בנין חדש, באופן שאין חשש למפולת של שאר הבנין^[1], ומכל מקום אין להיכנס לשם מפני החשד.

ושואלת הגמרא עוד על הטעם של חשד: ותיפוק ליה משום מזיקין! ועדיין למה לי טעם חשד, שהרי אף בחורבה חדשה שייך הטעם של מזיקין.
מתרצת הגמרא:

הטעם של חשד נחוץ בתרי - בכניסה של שני אנשים יחד לחורבה, שאין בזה חשש מפני המזיקים, שאינם פוגעים בשנים יחד^[2].
ומקשה הגמרא על תירוץ זה:

אי בתרי, חשד נמי ליכא - אם מדובר בשנים הנכנסים יחד - גם חשד אין, שאין לחשוד בשני אנשים שילכו יחד למעשה של זנות^[3]!
מתרצת הגמרא:

בתרי ופריצי - בשני אנשים פרוצים חושדים שמא הולכים הם יחד לזנות^[4], ונמצא שהטעם של חשד נחוץ בשנים פרוצים הנכנסים לחורבה חדשה, שאין בזה חשש לא מפני המפולת ולא מפני המזיקין, ומכל מקום אין להיכנס לשם מפני החשד.

ועכשיו דנה הגמרא בטעם השני, של סכנת מפולת, ומקשה: "מפני המפולת" - למה לי טעם זה, ותיפוק ליה משום חשד ומזיקין?!

ומתרצת הגמרא:

הטעם של מפולת נחוץ לאסור כניסה לחורבה בתרי וכשרי - בשני אנשים כשרים, שאין בהם סכנת מזיקים הואיל והם שנים, ואף חשד אין, שהרי הם כשרים, ורק משום סכנת מפולת אין להיכנס לשם.
ושוב דנה הגמרא בטעם השלישי, של סכנת מזיקין, ומקשה:

"מפני המזיקין" - למה לי טעם זה, ותיפוק ליה מפני חשד ומפולת?!

מתרצת הגמרא:

הטעם של מזיקין נחוץ בחורבה חדתי ובתרי וכשרי - בחורבה של בנין חדש ובשני אנשים כשרים, שהואיל והבנין חדש אין שם חשש מפולת, והואיל והנכנסים הם כשרים, אין בזה הטעם של חשד, ומכל מקום אין להיכנס מפני המזיקין.

ומקשה הגמרא על תירוץ זה:

אי בתרי, מזיקין נמי ליכא - אם בשניים, הרי גם הטעם של מזיקין אינו שייך, שהרי אין המזיקין פוגעים בשנים יחד!

מתרצת הגמרא:

במקומן של המזיקין, היינו במקום שידוע שהם מצויים שם תדיר, חיישינן - חוששים שמא יפגעו אפילו בשניים יחד^[5].

ותירוץ אחר לקושיה הראשונה, למה לי הטעם של מזיקין:

ואיבעית אימא - ואם תרצה, אמור: לעולם נחוץ הטעם של מזיקין אפילו בחד - באדם אחד לבדו, ובחורבה חדתי - ובחורבה של בנין חדש, שאין בה חשש מפולת, דקאי בדברא - העומדת בשדה, היינו במקום שומם, דהתם, משום חשד ליכא - שאין שם הטעם של חשד,

דקא אשה בדברא לא שכיחא - שאין זה מצוי שתהא אשה בשדה לבדה, ומשום מזיקין איכא, שהרי המדובר באדם אחד הנכנס לחורבה לבדו.

וחוזרים לדון בענין משמרות הלילה שהוזכרו בתחילת הסוגיא: תנו רבנן בברייתא: ארבע משמרות של שלש שעות כל אחת, הוי הלילה, דברי רבי. רבי נתן חולק ואומר: שלש משמרות, של ארבע שעות כל אחת.

ומביאה הגמרא מקור לדברי רבי נתן:

מאי טעמיה - מה טעמו דרבי נתן? דכתיב - שנאמר (שופטים ז, יט): "ויבא גרעון ומאה איש אשר אתו בקצה המחנה ראש האשמרת התיכונה", ותנא בברייתא: אין "תיכונה", אלא שיש לפניה ולאחריה, ש"תיכונה" פירושו "אמצעית" שבין ראשונה ואחרונה, ומכאן ששלש משמרות הן בלילה, ויש בהן ראשונה ואמצעית ואחרונה.

שואלת הגמרא:

ורבי שסובר שארבע משמרות בלילה, מאי "תיכונה" - כיצד יפרש פסוק זה?

ועונה הגמרא:

רבי יפרש: אחת מן התיכונה שבתוכונות - אחת משתי המשמרות האמצעיות, ששתייהן נקראות "תיכונות", שהרי יש לפניהן משמרת ראשונה ואחריהן משמרת אחרונה^[6].

ומבארת הגמרא את דעתו של רבי נתן, שלא פירש את הפסוק כפירושו של רבי:

ורבי נתן מפני מה אינו מפרש כך? כי לדעתו יש לשאול על כך: מי כתיב - וכי כתוב בפסוק "תיכונה שבתוכונות"? "תיכונה" בלבד כתיב! ומשמע שיש רק משמרת תיכונה אחת, ושלש משמרות בלבד הן.

ומביאה הגמרא מקור לדברי רבי, שארבע משמרות הן:

מאי טעמיה - מה טעמו דרבי? אמר רבי זריקא, אמר רבי אמי, אמר רבי יהושע בן לוי: כתוב אחד אומר (תהילים קיט, סב): "חצות לילה אקום להודות לך על משפטי צדקך", וכתוב אחד אומר (שם, קמח): "קדמו עיני אשמורות לשים באמרתך", ומלשון "אשמורות" משמע שהקדים לקום בשעה שנותרו עדיין (לפחות) שתי אשמורות בלילה, קא ביצר - כיצד נותרו שתי אשמורות, אם קם בחצות הלילה, כפי שנאמר בכתוב הראשון? ועל כרחך ארבע משמרות הוי הלילה, ונמצא שבחצות הלילה נותרו עדיין שתי משמרות.

ומבארת הגמרא כיצד מפרש רבי נתן את הפסוקים הללו:

ורבי נתן סבר לה - סובר רבי יהושע, דתנן במשנה (לקמן ט, ב): רבי יהושע אומר: זמן קריאת שמע של שחרית נמשך עד שלש שעות, שכן דרך מלכים לעמוד ממיטתם בבוקר בשלש שעות, היינו בתחילת השעה השלישית, ולכן אף שעה זו היא עדיין בכלל מה שנאמר "ובקומך", ולפי זה סובר רבי נתן שהפסוק "קדמו עיני

הערות

1. המדובר הוא בבנין חדש שנפל אחד מכתליו, ויש להניח שנפל מפני שלא נבנה כותל זה כראוי, אבל שאר הכתלים עומדים כמות שהיו ואין חוששים שיפלו (רש"י, על פי הגהות יעב"ץ, ועיין הגהות מהר"ן חיות ורש"י).
2. כפי שמבואר בגמרא לקמן מג, ב.
3. כמו ששינו במשנה קידושין פ, ב שמותר לאשה להתייחד עם שני אנשים, ואין בזה משום איסור "יחוד" (שאסור לאיש להתייחד עם אשה מחשש שמא יבואו לידי איסור), שבשניים אין חשש לאיסור, שכל אחד מהם מתבייש מחברו (רש"י).
4. ואף לענין איסור יחוד מבואר בקידושין שם, שאסור לאשה להתייחד עם שני פרוצים, ואף לא עם עשרה פרוצים.
5. בהגדרת "פרוצים" לענין איסור יחוד נחלקו הראשונים. יש סוברים שסתם אדם

נחשב כשר, ורק מי שידוע כפרוץ הוא בכלל האיסור (ריטב"א ור"ן קידושין פא, א ועוד ראשונים). ויש סוברים שרק מי שידוע ככשר מותר, וסתם אדם בכלל הפרוצים (רמב"ם, הלכות איסורי ביאה כב, ח, על פי המגיד משנה, ועוד ראשונים). המחבר בשלחן ערוך (אבן העזר כב, ה) מחמיר כדעת הרמב"ם, ואילו הטור (בשם הרא"ש) והרמ"א מקילים.
5. רש"י ותוספות. ועיין תוספות הרא"ש וריטב"א. ולעיל, שאמרו שאין לחשוש למזיקים בשנים, המדובר בסתם, שאין ידוע שהמזיקים רגילים שם (תוספות).
6. לשון "אחת מן התיכונה שבתוכונות" קשה במקצת. ויש גורסים (כתב יד מינכן, ראה דקדוקי סופרים) "אחת מן שתי התיכונות", ועיין בהגהות הרש"ש, ועל כל פנים הכוונה כמו שביארנו בפנים.

ד
ז
ח
ט

ש
לי
נת
תור

החוק
קד
תריס
יין

71
9
8

7

[illegible]

ה'תש"ח
ב' כסלו

הוא יאמר: "אני לא רוצה להיות חלק מההיסטוריה, אני רוצה להיות היסטוריה."

[illegible]

מ
י
הג
ר
וד
עד
לה
מ
אי
מ
י
א
מ
י
ה
ל
כ
ש
ה
י
ה
מ
ל
כ
י
א
כ

שנת ה'תשנ"א
 חודש אדר
 יום חמישי
 ט"ו אדר
 תשנ"א

ה'תשנ"ח
ה'תשנ"ט
ה'תשס"א
ה'תשס"ב
ה'תשס"ג
ה'תשס"ד
ה'תשס"ה
ה'תשס"ו
ה'תשס"ז
ה'תשס"ח
ה'תשס"ט
ה'תש"ע

אם
הוא
לא
יכול
לעמוד
במחנה
הזה
לפני
השם
הגדול
הוא
צריך
להתפלל
והוא
צריך
להתפלל
והוא
צריך
להתפלל

מִן
וְהָ
יָמָם
בֵּין
בֵּין
הָ
אֵת
שֶׁ
מִכָּר
וְכֵן
יָמָם
וְכֵן
מִכָּר
חַיִּים
(שֶׁ)
וְכֵן

קל - ק
קד
ח
שבת
בה
כל ה
הרק
ט ו
מ'ס'
ישנו
עח
סו
ל ת
כרע
ראח
שבנ
אם כ
אמ

הגדר

עמד
גם
שם
מן
עמ
חם
בל
חם
וד
תנ
לזה
ות
את
כרב
מי
היה
יתי
ק
עד

DE

ו"נשף" פירושו "ערב", כפי שמוכיחים מיד: **וּמָמָא** - ומניין **דְּהָא** **נֶשֶׁף**, **אוֹרְתָא** הוא - שפירושו של "נשף" הוא "ערב"? **דְּכָתִיב** (משלי ז, ט): **"בְּנֶשֶׁף בָּעֶרֶב יוֹם בְּאִישׁוֹן לַיְלָה וְאִפְלָה"**!
ומתרץ רב אושעיא:

אָמַר רַב אוֹשְׁעִיא אָמַר רַבִּי אֲחָא: הָכִי קָאָמַר (דוד)^[11] - כִּךְ הִיא כוונת הפסוק "חצות לילה אקום": לא שהיה קם אז אלא שמעולם לא עבר עלי חצות לילה בשינה, לפי שהיה קם עוד קודם חצות, וכפי שנאמר "קְדַמְתִּי בְּנֶשֶׁף"^[12].
תירוץ שני לסתירה בין הפסוקים:

רַבִּי יִזְרָא אָמַר: עַד חֲצוֹת לַיְלָה, הִנֵּה דוֹד מִתְנַמֵּם כְּסוֹס, שֶׁאִין שִׁנְתוֹ עֲמוּקָה אֶלָּא מִתְנַמֵּם וְנִיעוּר מִתְנַמֵּם וְנִיעוּר^[13], וְהִיא עוֹסֵק אִף אוֹ בְּתוֹרָה, וְעַל זֶה נֹאמַר "קְדַמְתִּי בְּנֶשֶׁף", וְאִילוּ מִכָּאֵן - מִחֲצוֹת וְאִילָךְ, הִנֵּה מִתְגַּבֵּר בְּאָרִי וְלֹא מִתְנַמֵּם כָּלֵל, וְעַל זֶה נֹאמַר "חֲצוֹת לַיְלָה אָקוּם".
ותירוץ שלישי לסתירה:

רַב אֲשִׁי אָמַר: עַד חֲצוֹת לַיְלָה, הִנֵּה עוֹסֵק בְּדַבְרֵי תוֹרָה, כְּפִי שֶׁנֹּאמַר "קְדַמְתִּי בְּנֶשֶׁף", מִכָּאֵן וְאִילָךְ, בְּשִׁירוֹת וְתִשְׁבָּחוֹת, כְּפִי שֶׁנֹּאמַר "חֲצוֹת לַיְלָה אָקוּם לְהוֹדוֹת לָךְ", וְאִין הַכוּוּנָה שֶׁעַד חֲצוֹת הִיא יֶשֶׁן, אֶלָּא שֶׁמִּכָּאֵן וְאִילָךְ הִתְחִיל לְהוֹדוֹת לָךְ בְּשִׁירוֹת וְתִשְׁבָּחוֹת^[14].

לעיל נאמר בתוך הסוגיא ש"נשף" פירושו "ערב". ומקשה הגמרא על כך:

"נֶשֶׁף" אוֹרְתָא - עֶרֶב הוּא? הָא "נֶשֶׁף" צִפְרָא הוּא - הֲרִי פִירוּשׁוֹ "בּוֹקֵר"! דְּכָתִיב (שמואל א ל, יז): "וַיִּפֹּם דָּוִד מִהֶנֶשֶׁף וְעַד הָעֶרֶב לְמַחְרָתָם", מָאִי לָאוּ מִצִּפְרָא וְעַד לַיְלָה - הָאִין כוֹנֵת הַפְּסוּק שֶׁהִכָּה בְּאוֹיְבָיו מִהֶבּוֹקֵר (ה"נשף") עַד הָעֶרֶב? וְהֲרִי שֶׁ"נֶשֶׁף" הוּא בּוֹקֵר! מִתְרַצָּת הַגְּמָרָא:

לֹא, אִין פִּירוּשׁ "נֶשֶׁף" "בּוֹקֵר" אֶלָּא "עֶרֶב", וְכוּנָתָהּ הַפְּסוּק הִיא שֶׁהִכָּה בָּהֶם מִאוֹרְתָא וְעַד אוֹרְתָא - מִהָעֶרֶב עַד הָעֶרֶב הִבָּא מִלְּחֶרֶת. וּמִקְשָׁה הַגְּמָרָא עַל פִּירוּשׁ זֶה:

אִי הָכִי - אִם כֵּן, הִיא לֹא לְכָתוּב: "מִהֶנֶשֶׁף וְעַד הָנֶשֶׁף" אוֹ "מִהָעֶרֶב וְעַד הָעֶרֶב", וּמִכִּיּוֹן שִׁשִּׁינָה הַכָּתוּב לְשׁוֹנוֹ וְאִמַר "מִהֶנֶשֶׁף עַד הָעֶרֶב" מִשְׁמַע שֶׁנֶּשֶׁף אִינוֹ עֶרֶב אֶלָּא בּוֹקֵר! מִתְרַצָּת רַבָּא:

אֶלָּא אָמַר רַבָּא^[15]: תְּרִי נֶשֶׁפִי הוּו - שְׁנֵי זִמְנִים קְרוּיִים "נֶשֶׁף": (א) הַזֶּמֶן שֶׁנֶּשֶׁף לַיְלָה וְאִתִּי וְאִתִּי יִמָּמָא - שִׁירָא ("נֶשֶׁף", עוֹבֵר)^[16] הַלֵּילָה וְנִכְנֵס הַיּוֹם, כְּלוּמַר: בּוֹקֵר, וְהוּו מָה שֶׁנֹּאמַר "מִהֶנֶשֶׁף עַד הָעֶרֶב", (וּב)

אשמורות" אינו מכוון להקדמה קודם עלות השחר, בזמן שקמים סתם בני אדם, אלא להקדמה לפני הזמן שקמים המלכים, שכן דוד המלך שאמר פסוק זה היה מקדים לקום קודם שאר המלכים וזמן של שתי אשמורות. וכך הוא החשבון: מחצות הלילה עד עלות השחר נותרו שית דליליא - שש שעות של הלילה, ועוד נותרו עד הזמן שקמים שאר המלכים תרתי דיממא - שתי שעות הראשונות של היום, כך הכל שמונה שעות, הווי להו שתי משמרות - ויש כאן משך זמן של שתי משמרות, שכל משמרת היא ארבע שעות, ושתי משמרות הן שמונה שעות^[7].

רב אשי מותר את הפסוקים לרבי נתן באופן אחר:

רַב אֲשִׁי אָמַר: מִשְׁמֶרֶת וּפְלָגָא, נָמִי "מִשְׁמֶרֶת" קְרוּ לָהּ - גַּם מִשְׁמֶרֶת וְחֲצִי קְרוּיֹת "אֲשִׁמּוּרֹת" בְּלִשׁוֹן רַבִּים, וְכִשְׁהָקִידִים דוֹד לְקוּם בְּחֲצוֹת הַלֵּילָה, נֹתְרוֹ עֲדִיין מִשְׁמֶרֶת וְחֲצִי עַד סוֹף הַלֵּילָה (כִּי כָל הַלֵּילָה יֵשׁ בּוֹ שְׁלֹשׁ מִשְׁמֶרֶת), וְעַל זֶה אָמַר "קְדַמּוּ עֵינֵי אֲשִׁמּוּרֹת".

אגב מאמרו של רבי זריקא בשם רבי אמי בשם רבי יהושע בן לוי, מביאה הגמרא עוד מאמר שלו בענין אחר:
וְאָמַר רַבִּי זְרִיקָא, אָמַר רַבִּי אָמִי, אָמַר רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֵוִי: אִין אוֹמְרִין בְּפָנֵי הַמֶּת אֶלָּא דְּבָרֵי שֶׁל מֵת - דְּבָרִים הַנוֹגְעִים לַמֵּת.

ושני לשונות יש בביאור דין זה. לשון ראשון:

אָמַר רַבִּי אָבָא בְּרַבִּי פְּהֵנָּא: לֹא אָמַרְן - לֹא נֹאמַר אִיסוּר זֶה, אֶלָּא בְּדַבְרֵי תוֹרָה, שֶׁגָּנְאִי הִדְבַּר לְדַבְרֵי תוֹרָה בְּפָנֵי הַמֵּת וְהוּא מַחְרִישׁ, וְאִין זֶה כְּבוֹד הַמֵּת, אֶבֶל מִיִּלִּי דְּעֵלְמָא, לִית לָן בָּה - אֲבָל בְּדַבְרֵים אַחֲרִים, שֶׁאִין זֶה גָּנְאִי לַמֵּת כּוֹזֵה שֶׁהוּא מַחְרִישׁ בָּהֶם, אִין לָנוּ אִיסוּר לְדַבֵּר בְּפָנֵי הַמֵּת^[8].
ולשון שני:

וְאִיכָא דְּאָמְרֵי - וִישׁ אוֹמְרִים, שֶׁכֵּךְ אָמַר רַבִּי אָבָא בְּרַבִּי פְּהֵנָּא: לֹא אָמַרְן אֶלָּא [אֶפִּילוּ] בְּדַבְרֵי תוֹרָה^[9] - אֶפִּילוּ דְּבָרֵי תוֹרָה שֶׁאִינֶם נוֹגְעִים לַמֵּת אִסוּר לְדַבֵּר בְּפָנָיו, אִף עַל פִּי שֶׁמְצוּה לְדַבֵּר בָּהֶם, וְכָל שֶׁכֵּן שֶׁאִסוּר לְדַבֵּר בְּפָנָיו בְּמִיִּלִּי דְּעֵלְמָא אִם אִינֶם נוֹגְעִים לַמֵּת^[10].

וחזרת הגמרא לרדן בפסוק שהוזכר למעלה: **"חֲצוֹת לַיְלָה אָקוּם לְהוֹדוֹת לָךְ עַל מִשְׁפָּטִי צִדִּיקְךָ":**

וְדוֹד בְּפִלְגָא דְּלַיְלָה הִנֵּה קָאִי - וְכִי דוֹד בְּחֲצוֹת הַלֵּילָה הִיא קָם מִשְׁנֹתָה הֲרִי מִאוֹרְתָא הִנֵּה קָאִי - כְּבֵר מִתְחִילַת הָעֶרֶב הִיא עַר! דְּכָתִיב - שֶׁהֲרִי נֹאמַר (תהלים קיט, קמז): "קְדַמְתִּי בְּנֶשֶׁף וְאִשְׁוַעָה",

הערות

- ובדקדוקי סופרים).
- ובהגהות הרש"ש פירש, שפעמים שהיה ער עוד מתחילת הלילה, ואף כשישן בתחילת הלילה, לעולם הקפיד לקום קודם חצות, ולא עבר עליו מעולם חצות הלילה בשינה. ואפשר שהקפיד להיות ער דוקא בחצות, לפי שהיא עת רצון לתפילה. עיין יבמות עב, א ולעיל ג, א הערה 9.
- שיעור הזמן של שינת הסוס נזכר בהלכה לענין מירת חסידות שיש שאין ישנים ביים יותר משינת הסוס (עיין שלחן ערוך אורח חיים ד, טז), וכן לענין נטילת ידים אחר השינה מחמת רוח רעה ששורה עליהם, שדוקא אם ישן כשינת הסוס צריך נטילה זו (משנה ברורה שם, לד). ושיעור הזמן של שינת הסוס (שישן בפעם אחת קודם שמתעורר) הוא "ששים נשימות" (סוכה כו, ב). יש מפרשים שהכוונה לששים נשימות של אדם, וזמן זה הוא כשלש דקות ושליש (שערי תשובה אורח חיים שם בשם רמ"ע מפאנו). ויש מפרשים שהכוונה לששים נשימות של סוס, ושיעור זה הוא מעט יותר מחצי שעה (שם בשם החיד"א. ועיין שערי תשובה שם וביאור הלכה שם שהביאו עוד דעה).
- לדברי רב אשי נמצא שלא ישן דוד המלך כלל בלילה (ועיין רמב"ם, הלכות תלמוד תורה יג, ג על חשיבות הלימוד בלילה, ועיין גם עירובין סה, א). ואף במשך היום היה דוד ישן רק כשינת הסוס, כאמור בגמרא סוכה כו, ב (מילי דברכות).
- רש"י גורס כאן "רב אשי", במקום "רבא".
- "נשף", פירושו "קפץ ועלה" (רש"י. ועיין ריטב"א שני פירושים).

- אף על פי שלרבי יהושע הזמן הוא עד סוף השעה השלישית, ואילו רבי נתן מפרש את הפסוק על הקדמה של שתי שעות, יש לומר שמתחילת השעה השלישית כבר יש מלכים שקמים ממיטתם, אולם יש המאחרים יותר ולפיכך זמן "ובקומך" הוא עד סוף השעה (פני יהושע). ועיין שנות אליהו במשנה ודברי דוד.
- האיסור לדבר דברי תורה בפני המת נלמד מהפסוק (משלי יז, ה): **"לֹעַג לְרֵשׁ חָרָף עֲשָׂהוּ"**. הואיל והכל חייבים בדברי תורה, והמת אינו יכול לדבר, הרי בזה שמדברים בפניו ניכר הרבר ויש בזה פגם בכבודו ו"לעג לרש". ואף שאר מצוות אין עושים בפני המת (ועיין על כך לקמן יח, א).
- הלשון "לא אמרן אלא [אפילו]" תמוהה, ובאמת שתי גירסאות הן: (א) "לא אמרן אלא בדברי תורה" (והיא הגירסא הישנה, ואף היא קשה במקצת, שאין זה מתאים עם ההמשך "ויכל שכן במילי דעלמא"). (ב) הגהת מהרש"ל, שמחק "לא אמרן אלא" וגרס: "אמר רבי אבא בר כהנא: אפילו בדברי תורה". ובראשונים ובכת"י יש גירסא שלישית: "לא נצרכה אלא לדברי תורה, ולא מיבעיא מילי דעלמא" (ראה דקדוקי סופרים).
- כדי שיהיו עסוקים בהספדו. ויש מפרשים: מפני שהמת יודע כל מה שאומרים לפניו לפני קבורתו (עיין שבת קנב, ב), ומצטער כששומע שמדברים בענינים שאינם מצרכיו (ריטב"א).
- הסוגריים הם על פי הגהת מהרש"ל, שמחק את המלה "דוד", כי לשון "הכי קאמר" נאמר בדרך כלל על פסוק או על משנה, ולא על אדם פרטי (ועיין שם

בחדתי. שנפלה מחדש שהחומה שלה נפלה ועודנה בחזקתה: חסד
נמי ליבא. דחנן (במסכת קדושין דף ע"ב) אבל אשה מתייחדת עם שני
אנשים: בתי ותיבתי. דאמרין ההם לא שט אלא בבשרים: במקום
החשישון. במקום שהם מטיין דתיר חשישין אפילו בשרי: בדרבא

בחדתי וחיפוק ליה משום מדקין בתרי אי כתר
 וחדש נמי ליכא בתרי ופריצי. מפני המפלות
 וחיפוק ליה משום חדש ומוזיקן בתרי וכשרי.
 מפני המזיקין וחיפוק ליה מפני חדש ומפלות
 בתרובה חדתי ובתרי וכשרי אי בתרי מוזיקן
 נמי ליכא במקומן חיישינן ואב"א לעולם בחד
 ובתרובה חדתי דקאי בדברא דהתם משום
 חדש ליכא דהא אשה בדברא לא שכיחא
 ומשום מוזיקן איכא : *ת"ר ארבע משמרות
 היו הלילה דברי רבי ר' נתן אומר שלש מ"ט
 דר' נתן דכתיב *ויבא גרעון ומאה איש אשר
 אתו בקצה המדנה ראש האשמרות התיכונה
 תנא אין תיכונה אלא שיש לפניה ולאחריה
 ורבי מאי תיכונה אחת מן התיכונה שבתיכונות
 ור' נתן מן כתיב תיכונה שבתיכונות תיכונה
 כתיב מ"ט דרבי א"ר וריקא א"ר אמי א"ר
 יהושע בן לוי כתוב אחד אומר *חצות לילה
 אקום לתורות לך על משפטי צדקך וכתוב אחד
 אומר *קדמו עיני אשמורות לא כיצד ארבע
 משמרות היו הלילה ור' נתן סבר לה כרבי
 יהושע דתנן *ר' יהושע אומר טד שלש שעות

שכן דרך מלכים לעמוד בשלש שעות שית דליליא ותרתי דימאס הוּ לְהוּ
שתי משמרות רב אשי אמר משמרה ופלגא נמי משמרות קרו להו: ואמר רבי
זורקא אמר רבי אמי אמר רבי יהושע בן לוי *אין אומרין בפני המת אלא דבריו
של מת אמר רבי אבא בר כהנא לא אמרין אלא בדברי תורה אבל מילי דעלמא
לית לן בה ואיכא דאמרי אמר רבי אבא בר כהנא לא אמרין אלא *אפילו בדברי
תורה וב"ש מילי דעלמא: ורוד בפלגא דליליא הוה קאי מאורחא הוה קאי
דכתיב *קדמתי בנשף ואשועה ומכאי דהאי נשף אורתא הוה דכתיב *בנשף
בערב יום באישון לילה ואפילה אמר רב אושעיא אמר רבי אחא הכי קאמר
(רוד) מעולם לא עבר עלי חצות לילה בשינה. רבי זירא אמר עד חצות לילה
הוה מתנמנם *כסום מכאן ואילך היה מתנבך כארי רב אשי אמר עד חצות
לילה היה עוסק בדברי תורה מכאן ואילך בשירות ותשבחות. ונשף אורתא הוה
לא *אש
מצפרא ועד ליליא לא מאורחא ועד אורתא אי הכי לכתוב מהנשף ועד הנשף
מאורחא ועד הערב אלא אמר רבא תרי נשפי הוה נשף ליליא ואתי יממא
נשף יממא ואתי ליליא. ורוד מי הוה ידע פלגא דליליא אימת השתא משה רבינו
לא הוה ידע דכתיב *בחצות הלילה אני יוצא בתוך מצרים מאי חצותא אילמא
דאמר ליה קודשא בריך הוא כחצות *מי איכא ספיקא קמי שמיא אלא דאמר
לילה (למחר) *בחצות (כי השתא) ואתא איהו ואמר חצותא אלמא מספקא ליה
רוד הוה ידע דוד סימנא הוה ליה *דאמר רב אחא בר בינא א"ר שמעון חסידא
בבביר היה תלוי למעלה ממטו של דוד וכיון שהגיע חצות לילה בא רוח צפונית
ונישבת בו ומגנן מאליו מיד היה עומד ועוסק בתורה עד שעלה עמוד השחר
ביון שעלה עמוד השחר נכנסו חכמי ישראל אצלו אמרו לו אדונינו המלך עמד
ישראל צריכין פרנסה אמר להם לכו והתפרנסו זה מזה אמרו לו אין הקומץ
משביע את הארי *ואין הבור מתמלא מחוליתו *אמר להם לכו ופשומו ידיכם
רב יוסף מאי קרא (דכתיב) *ואחרי אחותפל בגיהו בן יהידע ואביתר ושר צבא
למלך יואב אחותפל והייעוב כהנא *ועצא אחותפל אשר יען בימים ההם כאשר
אשתול צו

[illegible]

י א מדי סניג מלכות
חנינות הלכה מ' סניג
עשין דרנא ב' סניג
וה' סניג סניג סניג
סניג סניג :

ליגע בכלום דבר מקדיש
 חסומה עד שיביא
 הכהן שחזק שחייב
 זה וכן אגב לבקש
 משדיר ניקוד ולגים
 שחזק משה שבינה
 נחייב כרת אם היה
 מזיר ואם וזה שנג
 בחשבת כהנתם בתפא'
 (כלים טק א') כל הכהן
 שנגב משדיר ניקוד
 ולגים אפי' מרדכי
 כשרה חייב על ודון
 כרת ועל שנגח ופאת
 ובמשלה בתולה מותרת
 (כלים טק א' מ' מ' מ')
 עזרת ישראל מקדשה
 משה שאין מחזיר כשרים
 נכנס לשם חייבין עליה
 ופאת ובכשרי
 (כל) שפחה מותרת עזרה
 ולגים מותר שבינה
 הדיוט עזרת ישראל
 ותגיא בכשרי אפי'א
 ויהי לרבות את הפסל
 ויהי עד שימאט בו
 לרבות מהר כשרה
 ואיזה מניחות בשק
 ג' כינן (דף טז מ' מ' מ')
 וזהו שביא
 כשרות וישיבנה וכן
 בראי ובהנה וכשר
 עליו כבר נראה לה
 מותרת והנה לו ופסל
 בקדש מוכח ולחכם
 למטה שבינה חייב
 מעוות ישראל ולגים
 ובראש הכהן (ויקרא
 ג') וכשר עליה הכהן
 ומורה וכשר אחר
 וזהו כי הוא חייב
 כפילה לאחר ששקרב
 כשרות ואז יהא מותר
 לכול בקדש מוכח ברמת
 בפרק וצדק בקדש
 (מנינן דף כל) אגן
 ומוסר כשרים צדיק
 כפילה לקדש אבל לא
 לתחמה ואחרון בכרם
 (טז דף טז) כיון דעד
 ואחרת והוא אסורי לביע
 בקדש אצטרופה רבנן
 פבילה ואלו חסות שוק
 קריין לפסא כבו
 שהוכרנו איתגור
 מסדורין נמשנה בכרם
 מותרת (כלים טק א')
 מ' מ' מ' מ' מ' מ' מ'
 אסור בקדש ומותר
 בתחמה ובפסד חזר
 להיות מכל יום אסור
 בקדש ובתחמה ומותר
 בפסד חזר להיות ככל
 קרי אסור מילשתין
 ובמשנה נעלים בפרק יד
 (מ' מ' ג') כנס בניו
 ופסל מדר מלפא כשר
 ודי דא פסל יום אכל
 בפסד הערוב שביא
 אכל בתרומה הביא
 לפסד אכל בקדשים
 חייב מ' מ' מ' מ' מ' מ'
 מקדש ובכסותיו כשרת
 כל שעה (דף לה ט' מ')
 אסורין הערוב לא לא
 הערוב לא אסאי והא
 מותר דא אלא משה

וְהָיָה תִּבְרֵיךָ לֹא עֲנִשְׁךָ
 וְהִקְדַּשׁ מִאֲחֵר שֶׁל יוֹם
 (סֵפֶר ח"י) וְהָיָה הַקְדָּשָׁא
 וְחֵן הַלֵּילָה שֶׁכָּן מֵלֵךְ
 הַבִּסְמָן הַעֲלִיץ וְהִשְׁמַח
 שֶׁיֵּן קֵץ שְׁמֵחָה וְהָיָה
 בְּלִילָה אֵין יוֹצֵאן בֵּין יְדֵי
 אֵלָּא שֶׁהֵשֵׁעַ שְׂרָיָה בֵּין
 הַלֵּילוֹת קִדְּם וְהָיָה לִדְשֵׁן
 עֵץ מִסֵּךְ לִצְמִיחַת הַכֶּבֶד
 בֵּין הַשְּׁמֵשׁוֹת וְהָיָה חֵן
 מֵאִיר הַיּוֹדֵי לְקִדְּשָׁא
 לְמִבְרִילָה אֵלָּא קִדְּם שְׁקִיעַ
 הַשְּׁמֵשׁוֹת וְהָיָה אֲנִילֵי אֵין
 יוֹמִי אֵין מִכֹּחַ הַלֵּילוֹן אִשָּׁה
 רַבָּנָן מִנֵּי ל' דְּרִבְרִי מֵי
 קִבּוּץ לְמִסְתָּקִין דְּרִיבְרִין לְהַתִּיר
 עַם שְׁחֵן נִשְׁמָה אֵבֶל אִשָּׁה
 עֲשֵׂהוּ דְּרִבְרִי (ס"ט) אִמְרֵי
 * סֵפֶר ח"י חֶקֶךְ סֵפֶר ח"י

[illegible]

३७ १७ १८७

.ཁོ་པོ་
 ཁྱེད་ཀྱི་

סוכה פד:

פין ה
 י' בדבר סמ
 חטת ואמר
 מחזר כי הנה
 יאמר לא

וְהָיָה כִּי יִשְׁמַע
הַיְיָ אֱלֹהֵינוּ
הַיְיָ אֱלֹהֵינוּ
[דְּרָשׁוֹת]

י' עשר ע"פ
 בור וי"ט
 עשר עשר
 בור וי"ט
 תמלא עד

תחוסף בו עמר
הא ערוך ערד
[ליא]
שיתמט מני
בני מערבא
הא בו עמר

הוא שכן וזהו
השם ששם
עליו וזהו
השם ששם
עליו וזהו
השם ששם

ויפחדו מן
 ה' ויפחדו
 מן ה' ויפחדו
 מן ה' ויפחדו
 מן ה' ויפחדו
 מן ה' ויפחדו

(79 ג) תנו
אזע הסקס
וד איש אזוד
אפי' אם היו
חצות לילה

מן (אלא שז' אחרות) דוח מערבית ובהחלף כלילה
 י"ש ב"ח ס' בראשית):

גפ' נתני חסד נמי ליבא.ט.
פ"ח: תוס' ד"ה אין לאומ

הזמן שִׁנְשָׁף יִמָּא וְאֵתִי לִילֵא - שיוצא היום ונכנס הלילה, דהיינו הערב, ועל זה נאמר "קִדְמָתִי בִּנְשָׁף"^[17].

וחזרת הגמרא לפסוק "חצות לילה אָקום", ומקשה:

וְדוּד מִי הָיָה יָדַע פֶּלְגָא דְלִילָא אֵימַת? - וכי ידע דוד אימתי בדיוק הוא חצות הלילה, כפי שמשמע מן הפסוק "חצות לילה אָקום"? והרי דבר זה לא ייתכן: הִשְׁתָּא - הנה, אפילו מִשָּׁה רַבִּינוּ לֹא הָיָה יָדַע - לא ידע אימתי בדיוק הוא זמן חצות, דְּכֶתִיב (שמות יא, ד) בענין מכת בכורות: "וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה, כֹּה אָמַר ה', בַּחֲצוֹת הַלַּיְלָה אֲנִי יוֹצֵא בַתּוֹךְ מִצְרַיִם", ומלשון "בַּחֲצוֹת" (שלא נאמר "בַּחֲצוֹת") משמע שהכוונה לזמן הקרוב לחצות, אך לא לזמן המדויק של חצות הלילה, ומוכח מזה שלא ידע משה אימתי בדיוק הוא חצות, כפי שמבארים מיד: **מֵאִי** - למה אמר משה "בַּחֲצוֹת"? **אֵילִימָא** - אם תאמר, משום דְּאָמַר לִיה קוּדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא "בַּחֲצוֹת" - שכך אמר לו הקדוש ברוך הוא בלשון זו, זה לא ייתכן, כִּי מֵאִי אֵיבָא סְפִיקָא קָמִי שְׁמִיָּא? - וכי יש ספק לפני הקב"ה אימתי הוא חצות, שאמר למשה בלשון זו ולא אמר לו "בַּחֲצוֹת"? **אֵלָא** על כרחך דְּאָמַר לִיה הקדוש ברוך הוא למשה (לְמַחֲרָ) "בַּחֲצוֹת" (כִּי הִשְׁתָּא)^[18] שגלוי וידוע לפניו הזמן המדויק של חצות, ולכן אמר לו "בַּחֲצוֹת", וְאֵתָא אֵיהּ - ובא הוא, משה, לפני פרעה וְאָמַר לוּ בנבואתו "בַּחֲצוֹת", לפי שלא רצה לומר לפרעה דבר שלא יוכל להוכיח ולהראות לו אם ישאלנו, ולכן נקט לשון "בַּחֲצוֹת"^[19], **אֵלמָא**, מִסְפָּקָא לִיה - הרי שאפילו למשה רבינו היה ספק אימתי הוא חצות בדיוק, ולא ידע לכוון את השעה המדויקת של חצות הלילה, וְדוּד הָיָה יָדַע - ודוד כן היה יודע?

מתרצת הגמרא:

דוּד, סִימְנָא הָיָה לִיה - סימן מיוחד היה לו שעל פיו ידע אימתי חצות הלילה, דְּאָמַר רַב אָחָא בַר בִּינְיָא אָמַר רַבִּי שְׁמַעוֹן חֲסִידָא: **בְּנוֹר הָיָה תְּלוּי לְמַעְלָה מִמַּטָּתוֹ שֶׁל דוּד, וְכִינּוּן שֶׁהֵגִיעַ חֲצוֹת לַיְלָה בָּא רוּחַ צְפוֹנִית וְנוֹשְׁבֶת בּוֹ, וּמִנֵּהן מֵאֵלִיו^[20]. מִיָּד הָיָה עוֹמֵד וְעוֹסֵק בַּתּוֹרָה^[21] עַד שֶׁעָלָה עוֹמֵד הַשָּׁחַר. כִּינּוּן שֶׁעָלָה עוֹמֵד הַשָּׁחַר, וְכִנְסוּ חֲכָמֵי יִשְׂרָאֵל אֲצֵלוֹ^[22]. פֶּעַם אַחַת, אָמְרוּ לוֹ חֲכָמֵי יִשְׂרָאֵל לְדוּד: "אֲדוֹנֵינוּ הַמֶּלֶךְ, עִמָּךְ יִשְׂרָאֵל צָרִיכִין פִּרְנָסָה". אָמַר לָהֶם דוּד: "לָכוּ וְהִתְפַּרְנְסוּ זֶה מִזֶּה"^[23]. אָמְרוּ לוֹ הַחֲכָמִים: "אֵין הַקּוֹמֵץ"^[24] - מעט אוכל מִשְׁבִּיעַ אֶת הָאָרֶץ, וְאֵין הַבּוֹר מִתְּמָלָא מְחוּלָּתוֹ - בעפר שהוציאו ממנו ומחזירים אליו^[25], כלומר, שצרכי הפרנסה גדולים ואין די בזה שיתפרנסו זה מזה. אָמַר לָהֶם דוּד: "לָכוּ וּפְשְׁטוּ יְדֵיכֶם בְּגָדוֹד"^[26] - הלחמו בגדודי הזרים בארצנו, והתפרנסו מן השלל^[26]. מִיָּד הָיוּ יוֹעֲצִים בְּאַחִיתוֹפֶל בַּעֲנִין דְּרַבִּי הַמַּלְחָמָה, וּטְכִיסִיָּה, וְנַמְלָכִין בְּסִנְהֶדְרִין, נוֹטְלִים מֵהֶם רְשׁוֹת, כְּדֵי שִׁתְּפִלְלוּ עֲלֵיהֶם, וְשׁוֹאֲלִין בְּאוּרִים וְתוֹמִים אִם יִצְלִיחוּ אוֹ לֹא^[27]. אָמַר רַב יוֹסֵף: מֵאִי קָרָא? - מִנֵּין לָנוּ מִן הַכְּתוּבִים שֶׁהָיוּ נִמְלָכִים בְּאַחִיתוֹפֶל וּבְסִנְהֶדְרִין וּבְאוּרִים וְתוֹמִים לִפִּי סֵדֶר זֶה דּוּקָא^[28]? (דְּכֶתִיב)^[29] (דְּבָרֵי הַיָּמִים א כז, לד): "וְאַחֲרֵי אַחִיתוֹפֶל בָּנִיהוּ בֶן יְהוֹיָדָע וְאַבְיָתָר וְשָׂר צָבָא לְמֶלֶךְ יוֹאָב"^[30], וְדוֹרְשִׁים אֶת הַפְּסוּק כִּי: אַחִיתוֹפֶל - זֶה יוֹעֵץ, שֶׁעָמַד הָיוּ מִתִּיעֲצִים בַּעֲנִינֵי הַמַּלְחָמָה וְהַנְּהֻגָה הַמְּדִינָה, וְכֵן הוּא אֹמֵר בַּפְּסוּק אַחֵר (שְׁמוּאֵל ב טו, כג): "וַעֲצַת אַחִיתוֹפֶל אֲשֶׁר יַעַץ בְּיָמֵם הָהֵם כְּאֲשֶׁר יִשְׁאֵל אִישׁ בְּדָבָר הָאֵלֵהִים".**

הערות

17. אך אין לפרש "קִדְמָתִי בִּנְשָׁף" על הבוקר, כי אין כזה כל חידוש שקם בבוקר (מהרש"א).
18. רבים אינם גורסים את המילים המוסגרות "למחר", "כי השתא", ועיין צ"ח ופני יהושע, דקדוקי סופרים וחילופי גירסאות במסורת הש"ס.
19. עיין רש"י ותוספות.
20. רש"י מפרש (על פי בבא בתרא ב, א) שבכל יום מנשבות ארבע רוחות: בשש השעות הראשונות של היום מנשבת רוח מזרחית; בשש השעות האחרונות של היום, רוח דרומית. רוח מערבית מנשבת בשש השעות הראשונות של הלילה, ומחצות הלילה עד הבקר, רוח צפונית (ועיין הגהות הגר"א והגהות ר' יוסף מייזליש, ועיין עוד תוספות הרא"ש). נקבי הכינוי היו מכוונים לצד צפון, ובחצות הלילה החלה לנשב הרוח הצפונית ונשמע קול הכינוי. (רש"י, ועיין בספר "שלטי הגיבורים" לרבי אברהם שער אריה, פרק ט, ומובא בספר מגדים חדשים כאן, שמבאר כיצד העמיד את הכינוי, באופן שהרוח הרעידה את המיתרים בדיוק בשעה הנכונה ונשמע הקול).
21. ויש אומרים שנשיבת הרוח הצפונית בדיוק בחצות הלילה, היתה בדרך נס, כדי שינגן הכינוי (יערות דבש ח"א, דרוש טז).
22. רב האי גאון (מובא בחידושי הרשב"א) מבאר שהסימן היה נעשה על ידי שעון מסוג בלשון (שעון מים או שעון מסוג אחר). ונראה מדבריו שהשעון היה מכוון באופן שבשעת חצות בדיוק היתה הרוח מגיעה למיתרי הכינוי ומשמיעה קול (ואולי היה הכינוי מכוסה, ומתגלה על ידי השעון בדיוק בחצות). ולפי זה אין צורך לומר שהרוח החלה לנשב בדיוק בחצות.
23. לכאורה קשה, שהרי לעיל מבואר שאחרי חצות עסק דוד בשירות ותשבחות ולא בדברי תורה. ויש מתרצים, שהשירות והתשבחות הן מזמורי תהילים שאמר דוד, שרינג בדברי תורה ("חדשים גם ישנים"). ואף הרד"ק (תהלים קיט, סב) מפרש שהיה אומר אז מזמורים שחיבר, שענינם "להודות לך על משפטי צדקך", רצה לומר דברי הודאה לקב"ה על נתינת התורה.
24. כלומר: כך היו רגילים לעשות יום יום, לדבר עמו על צרכי צבור, ועכשיו
25. כלומר, שיפרנסו העשירים את העניים. או: שהכל יעזרו זה לזה, וכך לא יצטרכו להתפרנס מעמים אחרים (מרומי שדה).
26. "קומץ" הוא מלא היד (עיין ויקרא ב, ב "מלא קמצו"). ויש מפרשים שהוא מן הארמית "קמצא" - חגב, ופירושו שאין חגב אחד משיביע ארי גדול (רש"י, מובא בהגהות הב"ח אות ב). וכוונת הפתגם היא לומר שאין די בזה שיעזרו זה לזה, כי הצרכים גדולים מדי.
27. יש מפרשים פתגם זה, שאם היה בור חפור, אי אפשר למלאו על ידי הוצאת עור עפר ממנו והחזרתו לתוכו (רש"י לפי "עץ יוסף", ועיין גם רש"י סנהדרין טו, א ד"ה ואין הבור). ויש מפרשים, שאי אפשר למלא בור אפילו באותו עפר שחפרו ממנו בשעת כרייתו [כי בזמן הכרייה והמילוי חלק מן העפר הולך לאיבוד] (רש"י, לפי תוספות באן). ועיין תוספות כאן עוד פירושים. ועל כל פנים כוונת הפתגם היא שאין אדם מתפרנס מעצמו.
28. מצינו בזמן דוד שהיו גוררי עמלקים פושטים על ערי יהודה ובוזזים אותם (עיין שמואל א ל, א-יח). וזהו שאמר דוד לחכמים, שאפשר לכלות גדודים כאלה מן הארץ ולהתפרנס משללם (מרגליות הים סנהדרין טז, א).
29. רש"י.
30. ואף על פי שנענו באורים ותומים שינצחו, היו זקוקים לתפילת הסנהדרין שלא יפלו חיילים במלחמה (מרומי שדה).
31. ריטב"א.
32. מלה זו נוספה על פי הגהת מהרש"ל.
33. לפי פשוטו פירשו המפרשים שאחרי מות אחיתופל לקח לו דוד ליועצים את יהוידע בן בניהו ואביתר, ואילו יואב היה שר הצבא (ראה רש"י ורד"ק דברי הימים שם) ואילו רב יוסף דורש את הפסוק שקודם יציאה למלחמה היו מתייעצים עם אחיתופל, ואחרי עם בניהו ואביתר, כמבואר להלן.
34. לפנינו נאמר בדברי הימים שם "יהוידע בן בניהו", ולא "בניהו בן יהוידע", ומשום כך הגיהו התוספות (ד, א ד"ה כניהו) בגמרא "יהוידע בן בניהו". אולם רש"י פירש לפי הגירסא שלפנינו, ועיין הגהות כנין שלמה סנהדרין טז, א וישוכ דעתו של רש"י.

וַיֹּאמְרוּ מֹשֶׁה בְּדָאֵי הוּא, שהרי אמר שתהיה מכת בכורות בחצות, ולחשבונו הגיע כבר חצות ועדיין לא הגיעה המכה, ולפיכך נוהר ואמר "כחצות", דאָמַר מֶר, כפי שאמר התנא (דרך ארץ זוטא, פרק ג): לְמַד לְשׁוֹנָה לומר איני יודע אף על דברים שאתה יודעם, שאם לא תעשה כך שְׁמָא תִּתְּבַדָּה וְתִתְּאַחַז, שתיכשל בדבריך ויחשבוך אחרים כשקרבן ובדאי.

ותירוף אחר למה שאמר משה "כחצות" ולא "בחצות":
רַב אֲשֵׁי אָמַר: בְּפִלְגָא אֹרְתָא דְתַלְסַר נִגְהִי אַרְבָּסֵר הָהָא קְאִי -
 בחצות הלילה שבין שלשה עשר בניסן ובין ארבעה עשר בניסן היה משה עומד ומדבר עם ישראל דברים אלו, וְהָכִי קְאָמַר - וכך אמר משה לְיִשְׂרָאֵל באותה שעה: אָמַר הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, לְמַחַר בַּחצוֹת הַלַּיְלָה כִּי הָאִידְנָא - מחר (כליל חמשה עשר בניסן) בחצות הלילה, כמו חצות הלילה שאנו עומדים בה עכשיו, אָנִי יוֹצֵא בְּתוֹךְ מִצְרַיִם, ואין ה"כף" של "כחצות" מורה על ספק בדיוק השעה, אלא היא "כף הדמיון", ופירוש המלה: "כמו חצות שאנו עומדים בה עכשיו".

הגמרא מביאה עוד דרשות הקשורות לענין קימתו של דוד בחצות:
 נאמר (תהלים פו, א-ב): "לְדוֹד... שְׁמֵרָה נִפְשִׁי בִּי חֲסִיד אֲנִי".
 והאמוראים לִי וְרַבִּי יִצְחָק דְּרִשׁוּ פֶסוּק זֶה בְּשְׁנֵי אֹפְנִים, מהי חסידות זו שדיבר עליה דוד^[7] - חד - אחד מהם אָמַר: כָּךְ אָמַר דָּוִד לְפָנֵי הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא: "רְבוּנוּ שֶׁל עוֹלָם, לֹא חֲסִיד אֲנִי? שְׁהִי כָל מַלְכֵי מִזְרַח וּמַעֲרָב"^[8] יִשְׁנִים עַד שְׁלֹשׁ שָׁעוֹת, וְאֲנִי, חֲצוֹת לַיְלָה אֶקוּם לְהוֹדוֹת לָךְ (תהלים קיט, סב). וְאִידֶךָ - והאחר, האמורא השני, דרש כך: כָּךְ אָמַר דָּוִד לְפָנֵי הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא: "רְבוּנוּ שֶׁל עוֹלָם, לֹא חֲסִיד אֲנִי? שְׁכָל מַלְכֵי מִזְרַח וּמַעֲרָב יוֹשְׁבִים אֲגוּדוֹת אֲגוּדוֹת בְּכַבּוּדָם, וְאֲנִי, יָדִי מְלוּכָלוּת בְּדָם, שֶׁהִנֵּשִׁים מֵרָאוֹת לִי דָם נָדָה לְבִדְקוֹ אִם הוּא טָמֵא אוֹ טָהוֹר, שְׁהִי לֹא כָל מֵרָאָה דָם טָמֵא הוּא, וּבִשְׁפִיר, שהוא עור הולך שבו גדלים עצמות וגידים וכשר כשהוא במעי אמו, ונשים שהפילו "שפיר" קודם זמן מראות לי אותו לבדקו אם דינו שהאשה יושבת עליו ימי טומאה של לידה או שהוא מאלה שאינם מטמאים^[9], וּבִשְׁלֵיָא, שהיא כמין לבוש שהולך שוכב בתוכו במעי אמו, ומראות לי הנשים שליות של נפלים לראות אם דינן כולד גמור לטמא את האשה טומאת לידה או לא^[10], וכל הבדיקות הללו אני עושה כְּדִי לִטְהַר אִשָּׁה לְבַעֲלָהּ. וְלֹא עוֹד, אֵלָּא כָּל מָה

ואחרי אחיתופל היו נמלכים בַּנִּיחוּ בֶן יְהוֹדָע - זֶה סְנֵהֲדִרִין, שבניחו היה אב בית דין, ואחר כך נאמר: "וְאֶבְיָתָר" - אֵלֹה אֹרִים וְתוֹמִים, שהרי אביתר היה הכהן הגדול והוא השואל באורים ותומים^[1]. וקודם סיום הדרשה מפסוק זה אומר רב יוסף: וְכֵן הוּא אֹמֵר שֶׁהִסְתַּדְרִין קוֹרְמִים לְשֵׁאלָה בְּאֹרִים וְתוֹמִים, גַּם בִּפְסוּק אַחֵר (דברי הימים א יח, יז): "וּבִנְיָהוּ בֶן יְהוֹדָע עַל הַכְּרָתִי וְעַל הַפְּלָתִי"^[2], כלומר, שבניחו היה קודם ל"כרתי ופלתי", שהוא כינוי לאורים ותומים^[3], וְלִמָּה נִקְרָא שְׁמָם שֶׁל ה"אורים ותומים" "כְּרָתִי וּפְלָתִי"^[4]? "כְּרָתִי" שְׁבוֹרֵתִים דְּבִרְיָהֶם - שאומרים בתשובה לשואל בהם דברים קצובים וגמורים, לא יותר מן הצורך ולא פחות, ו"פְּלָתִי" - שְׁמוּפְלָאִים בְּדְבָרֵיהֶם. וחזר רב יוסף ומסיים את דרשתו מן הפסוק הראשון, שהתייעצו באחיתופל ובבניחו ובאביתר, וְאַחֵר כֶּךָ, נאמר שם: "[וְ] שֶׁר צָבָא לְמֶלֶךְ יוֹאָב", הרי שרק לאחר כל ההתייעצויות הנוכחות יצא שר הצבא יואב למלחמה, וכפי שמסופר למעלה.

וחזרת הגמרא למה שנאמר לעיל, שכינור היה תלוי למעלה ממיטתו של דוד:

אָמַר רַב יִצְחָק בְּרֵי אֲדָא, וְאָמְרֵי לֵה - וִישׁ אֹמְרִים שְׁאָמַר וְזֶה רַב יִצְחָק בְּרֵי אֲדָא: מַאי קָרָא - מִנֵּין לָנוּ מִן הַכְּתוּבִים דְּבִרַּךְ זֶה, שְׁהִי נִיעוֹר מִשְׁנֵתוֹ עַל יְדֵי כִינּוֹר? שְׁנֵאמַר עַל יְדֵי דוֹד (תהלים נז, ט): "עוֹרָה כְּבוֹדִי עוֹרָה הַנֶּבֶל וְכִנּוֹר אַעֲיֶרָה שְׁחֵר"^[5].

הגמרא חוזרת ליישוב הקושיא שפתחה בה, איך ייתכן שידע דוד אימתי היא חצות הלילה, ואילו משה רבינו לא ידע לכוון שעה זו. לעיל תירצו שדוד ידע על ידי הכינור, ועכשיו מביאים דברי אמוראים המתריצים באופן אחר, שגם משה רבינו ידע אימתי חצות:
רַבִּי יוֹנָא אָמַר: מֹשֶׁה לְעוֹלָם הָהָא יָדַע אימתי חצות הלילה, וְזֶה שְׁאָמַר "כחצות", ולא "בחצות" - יבואר מיד להלן, וְדוֹד נִמְי הָהָא יָדַע דְּבִרַּךְ זֶה אֵף בְּלֹא כִינּוֹר. וְכִינּוֹר דְּדוֹד הָהָא יָדַע, כִּנּוֹר לְמָה לֵּיה - לשם מה היה צריך לכינור שינגן בחצות? לְאַתְעוּרֵי מִשְׁנֵתֵיהָ - כדי להתעורר משנתו, ולא כדי לכוון את שעת חצות^[6]. וְכִינּוֹר דְּמֹשֶׁה הָהָא יָדַע לְמָה לֵּיה לְמִימַר - למה היה לו לומר "בַּחצוֹת", ולא "בחצות"? מֹשֶׁה קָסַפֵּר - משה סבר שאם יאמר "בַּחצוֹת" שְׁמָא יִטְעוּ אַצְטְגִּינִי פְּרַעָה, החוזים בכוכבים, בחישוב הזמן המדויק של חצות,

הערות

- כל ימי דוד עד מרד אבשלום היה אביתר הכהן הגדול. בזמן מרד אבשלום שאל אביתר באורים ותומים, ולא נענה, ואילו צדוק הכהן שאל ונענה, ונסתלק אביתר מן הכהונה הגדולה (רש"י על פי "סדר עולם").
- אורים ותומים - הם - לדעת רוב הראשונים - שמות קדושים או השם המפורש שהיו נתונים בתוך החושן שהיה נושא הכהן הגדול על לבו (עיין רש"י ורמב"ן על התורה שמות כח, ל, ועוד). והיו משתמשים בהם לשאול על ענינים חשובים של הציבור, כפי שנאמר וְלִפְנֵי אֱלֹהֵי הַכֹּהֵן יַעֲמֹד וְשָׁאֵל לוֹ בְּמִשְׁפַּט הָאֹרִים" (במדבר כז, כא). והתשובה היתה מתקבלת על ידי האותיות של שמות בני ישראל שבאבני החושן, שהיו מצטרפות למלים (עיין יומא עג, א-ב, ובהערותינו שם).
- בפסוק לפנינו שם: "עַל הַכְּרָתִי וְהַפְּלָתִי".
- וכיון שבניחו נזכר כאן לפני האורים ותומים - מסתבר שגם בפסוק הראשון, בו נזכר אביתר אחרי בניחו, הרי זה משום שהיה אביתר נשאל באורים ותומים (עיין רש"י סנהדרין טז, ב ד"ה ואביתר).
- והוצרכו להביא הדרשה מפסוק זה כדי להוכיח שאביתר הכהן הגדול נזכר בפסוק הראשון משום שהיה נשאל באורים ותומים, כי לולא פסוק זה אפשר היה לומר שנמלכו בו מטעם אחר, כדי שיתפלל עליהם (מרומי שדה).
- פירוש זה הוא על פי רש"י. אך התוספות פירשו שכרתי ופלתי הוא כינוי לסנהדרין, ועיין בדבריהם כיצד פירשו את הגמרא.
- רש"י מפרש שדוד המלך אומר לגשמתו: "עוֹרָה כְּבוֹדִי" - אל תתכבדי בשינה בדרך שאר המלכים, אלא "אעירה שחרי" - שאני משכים לקום וכאילו "מעורר" את השחר.
- רבי יורא הולך לשיטתו, שאמר לעיל (ג, ב) שער חצות היה דוד מתנמנם כסוס, והוצרך להתעורר על ידי הכינור, אבל למי שאומר שהיה ער גם קודם חצות אין לומר כך (ריטב"א).

- כפי שמבואר להלן, שני האמוראים דורשים את הפסוק על חסידותו של דוד בעניני המלכות, שלא נהג כמלכי הנכרים אלא בחסידות מיוחדת. הם לא דרשו את הפסוק על חסידותו של דוד באופן כללי, אף על פי שהדבר ידוע ממדרש חז"ל בכמה מקומות שהיה דוד חסיד גדול בהרבה ענינים, מפני שאין זה דרך החסידים להתפאר בחסידותם ולומר "כי חסיד אני", ולפיכך פירשו את הפסוק על ענין המלוכה. וענין הדרשה הוא שהיה דוד מתיירא שלא ייתפס בעוון הדור, שהרי באותו דור ביקשו ישראל מלך, ומקצתם התכוונו בזה להיות "כָּכָל הַגּוֹיִם" (שמואל א ח, ה), ושואל הוכיחם על כך, ואמר להם "יֵאָמֶר הָרַע תִּרְעוּ, גַּם אַתֶּם גַּם מְלָכְכֶם תִּסְפּוּ" (שם יב, כה). על כן התפלל דוד על כך: "שְׁמֵרָה נִפְשִׁי" שלא אכשל בענין זה ולא אהיה כמלכי הגוים, "כי חסיד אֲנִי", ואיני נוהג כמלכים אלו (פני יהושע בפירוש שני, ועיין ענף יוסף ו"בן יהודע" עוד פירושים).
- "מזרח ומערב" פירושו כל העולם המיושב, ומצינו ביטוי זה בעוד מקומות, ולא נקטו "צפון ודרום", לפי שהמקומות הצפוניים והדרומיים ביותר אינם מיושבים בגלל הקור העז שם (מהרש"א).
- אשה הולדת ולד גמור טמאה שבע (אם ילדה זכר) או שבועיים (אם ילדה נקבה), ואחר כך יש לה ימי טוהר (עיין ויקרא יב, א-ח). והמפלת שפיר, אם היה "שפיר מרוקם", שאפשר להכיר שיש בו צורה של איברים קטנים, טמאה, אבל שפיר שאינו מרוקם, שאין בו אלא מים ודם, אינו חשוב ולד, ואשה שהפילתו אינה טמאה (רש"י, ועיין נדה כד, ב).
- השליא שבדברי חז"ל היא כעין כיס מלא נוזלים שבו גדל העובר, וכשהגיע זמנו לצאת הוא קורע אותו ויוצא. [בימינו רגילים הרופאים לכנות בשם "שליא" אבר מיוחד המצוי ברחם האשה בזמן ההריון והעובר מחובר אליו בחבל הטבור, ודרכו עובר הדם והמוזן אל העובר. אחרי הלידה יוצא אבר זה יחד עם השאריות של הכיס

מאימתי פרק ראשון ברכות

בנינו בן יהודה זה סנהדרין . שהיה אז בית דין : וכן הוא אומר
ובנינו בן יהודה על הכרתי ועל הפלתי ראשון וקודם להם שנתחילה
טעמים רשומים ואח"כ שאלים הם ילניחו : ואביתר אלו אוריים ותומים .
שכל ימי דוד היה נשאל בלבייתר עד מלחמת אבשלום שאל אביתר ולא
פעלה לו ושאל לדוקועלנה לו כדלמרי' תורה אור

בנינו בן יהודה זה סנהדרין ואביתר אלו
אוריים ותומים וכן הוא אומר : ובנינו בן
יהודה על הכרתי ועל הפלתי ולמה נקרא
שםם כרתי ופלתי כרתי שכורתיים דבריהם
פלתי שמופלאים בדבריהם* ואח"כ שר צבא
למלך יואב אמר רב יצחק בר ארא ואמרי לה
אמר רב יצחק בריה דרב אידי מאי קרא עורה
כבודי עורה הגבל וכבוד אעירה שחר . רבי
זורא אמר משה לעולם הוה ידע וידד נמי הוה
ידע וביון דרוד הוה ידע כבוד למה ליה
לאתעורי משנתיה וביון דמשה הוה ידע למה
ליה למימר כחצות משה קסבר שמא יטעו
אצטגניני פרעה ויאמרו משה בראי הוא דאמר
מר *למר לשונך לומר איני יודע שמא

בנינו זה סנהדרין . מסביר אומר בן . אביתר אלו אוריים ותומים
וכן הוא אומר ובנינו בן יהודה על הכרתי ועל הפלתי
כלומר היה קודם להם אס בן אוריים ותומים היו אחר בנינו . א"כ
אביתר שהוזכר אחר בנינו היינו אוריים ותומים כך פירש רש"י . ותימא
לפירושו פשוט דלבייתר כהן היה בימי
דוד שלא היה כהן אחר שטלם נהרגו
בטב עיר הכהנים ולמה נקרא ראה
עליה . ועוד לגירסת הקונטרס בנינו
בן יהודה אין זה הפסוק בשום מקום .
לכך (מגדש) [גריס] רבינו חס דלוי'
(בג"ה א"כ) "ואחרי אתיפתלי יהודה בן
בנינו זה סנהדרין וקדוהו אומר ובנינו
בן יהודה על הכרתי ועל הפלתי ופי'
ר"ס דכרתי ופלתי היינו סנהדרין
שכורתיים דבריהם לאמרי ופלתי
שמופלאים כהוראה כמו מופלא שבית
דין . וא"כ היכי פשיט יהודה בן בנינו
מבנינו בן יהודה . וי"ל דמסתמא
ממלא מקום אביו היה וכו' היכי דלכיו
היה מסנהדרין גם הוא היה מהס* :
וקורא

תחברה ותאחו רב אשי אמר בפלגא אורתא דתליסר נגדי ארברס הוה קאי
והכי קאמר משה לישראל אמר הקב"ה למחר כחצות הלילה כי האינא אני
אמר דוד לפני הקב"ה רבונו של עולם לא חסיד אני ור' יצחק חד אמר כך
לפני הקב"ה רבונו של עולם לא חסיד אני שכל מלכי מורח ומערב יושבים
אגודות אגודות בכבודם ואני ידי מלכות בדם ובשפי' ובשליא כדי להמיר
אשה לבעלה ולא עוד אלא כל מה שאני עושה אני נמלך במפיבשת רבי
ואומר לו מפיבשת רבי יפה דנתי יפה חייבתי יפה זכיתי יפה מהרתי יפה
ממאתי ולא ברשתי א"ר יהושע בריה דרב אידי מאי קרא "אדרבה בעדותיך
נגד מלכים ולא אבוש תנא לא מפיבשת שמו אלא איש *בשת שמו ולמה
נקרא שמו מפיבשת שהיה מבייש פני דוד בהלכה לפיכך זכה דוד ויצא ממנו
כלאב וא"ר יוחנן לא כלאב שמו אלא דניאל שמו ולמה נקרא שמו כלאב
שהיה מכלים פני מפיבשת בהלכה ועליו אמר שלמה בחכמותו *בני אם חכם
לבך ישמח לבי גם אני ואומר "חכם בני ושמח לבי ואשיבה דורפי דבר . ודוד
והנא משמיה דרבי יוסי למה נקוד על לולא אמר דוד לפני הקב"ה רבש"ע
מובטח אני כך שאתה משלם שכר טוב לצדיקים לעתיד לבוא אבל איני יודע
אם יש לי חלק ביניהם אם לאו שמא יגרום החטא *כדר' יעקב בר אידי דר'
יעקב בר אידי רמי כתיב "ודנה אנכי עמך ושמרתיו בכל אשר תלך וכתיב
יעבור עם זו קנית עד יעבור עמך ה' זו ביאה ראשונה עד יעבור עם זו קנית זו
ביאה שנייה מכאן אמרו חכמים ראויים היו ישראל ליעשות להם גם בימי עזרא
כדרך שנעשה להם בימי יהושע בן נון אלא שגרום החטא : ורב"א עד חצות :
חכמים כמאן סבירא להו אי כרבי אליעזר סבירא להו לימרו כרבי אליעזר

רב נסים גאון
יורב וכנבנם כנס אורי'
בפסוק פסוק ב' היס
(דף ט) אמר רב אבא
לארס לישן ביום ימי'
משתה דמיס אמר אבי
שנתיה דמיס כדב דרב
כר דר' טרוד מלך
ישאל דודי כנסיהם
דמיס שיתן נישמי . הפ
דאמר (רב) (רב אורי)
וזא אין הוה פתחל
מחילתי סתפשא לך
מחילתי דנבוקי ודחיה
פסוק (דף ט) דחיה
בשעה שנקט וקב"ה
לחביא פסל לשלם פסל
ב' טבכוס כסיה חביא
פסל לשלם ובשקט
לסתם על ב' טבכוס
מעיש וסתם ומאקשק
ולתפוח בריה ויתקין
אין הוה פתחל
מחילתי שסת פתח
דבין וזא פירשה
שהבד אה תחילי לתוס
העשר שפילת סטנא אית
פסלא איתו אלא חיד
לחסיף עמר אדיר ולישק
לא הוה מספיקין טא
איתו ב' טבכוס שניסל
סטנא דחידן לישל ב'
טבכוס מעיש לסתק
ולח נטבוחי חסם
כאמור לוד דמלך אין
הוה פתחל מחילתי
חשיבה לדבריו שאב
להם לוי דחפסות ה
מה כלסרטי אין סתפיק
לז מה שאנו טעיה
מה אלא חידקין אור
תפסות סתפיק אור פיר
אמר להם לוי ופשיט
ידיבם מרוד :

וא' : שהיה מכלים פני מפיבשת . כל אז מכלים (ג) את
כבר מרדוני מירחיק כמו שנאמר כי גרשוני היום מהסתחפ נחלת ה' לאמר
לדרוש את הנקודה שהיא ממעטת את משמעות הכתוב לומר שלא דבר כדור היה לו לראות
היה לי (בראשית ה) : שמא יגרום החטא . הירוא הוא לעולם מוחזק בידו שהוא חסיד
לפי שהיה ירא שמה יתעל ויגרום החטא מלראות בטוב : ויירא יעקב . שמא אחר הבטחה חסדתי
שכאל (י) בימי יהושע : ביאה שנייה . כשעלו מגלות בבל בימי עזרא :
ולא הלכו אלא כרשות מרש וכל ימי מלכי פרס נשתעבדו להם לכורס
כדי אדם מוסקין ליק ולשכב זה מקדים זה מאחר : לימרו (י) כר' אליעזר בתורה : א"י כר' אליעזר סבירא להו דלוי' ליה בשכך כל זמן
לחץ פני יאסע : (ה) דיה רחיים היו ישרא' לישט : (י) דיה לימא כר' אליעזר דאמר עד סוף :

בנינו בן יהודה זה סנהדרין . שהיה אז בית דין : וכן הוא אומר
ובנינו בן יהודה על הכרתי ועל הפלתי ראשון וקודם להם שנתחילה
טעמים רשומים ואח"כ שאלים הם ילניחו : ואביתר אלו אוריים ותומים .
שכל ימי דוד היה נשאל בלבייתר עד מלחמת אבשלום שאל אביתר ולא
פעלה לו ושאל לדוקועלנה לו כדלמרי' תורה אור

בנינו בן יהודה זה סנהדרין ואביתר אלו
אוריים ותומים וכן הוא אומר : ובנינו בן
יהודה על הכרתי ועל הפלתי ולמה נקרא
שםם כרתי ופלתי כרתי שכורתיים דבריהם
פלתי שמופלאים בדבריהם* ואח"כ שר צבא
למלך יואב אמר רב יצחק בר ארא ואמרי לה
אמר רב יצחק בריה דרב אידי מאי קרא עורה
כבודי עורה הגבל וכבוד אעירה שחר . רבי
זורא אמר משה לעולם הוה ידע וידד נמי הוה
ידע וביון דרוד הוה ידע כבוד למה ליה
לאתעורי משנתיה וביון דמשה הוה ידע למה
ליה למימר כחצות משה קסבר שמא יטעו
אצטגניני פרעה ויאמרו משה בראי הוא דאמר
מר *למר לשונך לומר איני יודע שמא

בנינו בן יהודה זה סנהדרין . מסביר אומר בן . אביתר אלו אוריים ותומים
וכן הוא אומר ובנינו בן יהודה על הכרתי ועל הפלתי
כלומר היה קודם להם אס בן אוריים ותומים היו אחר בנינו . א"כ
אביתר שהוזכר אחר בנינו היינו אוריים ותומים כך פירש רש"י . ותימא
לפירושו פשוט דלבייתר כהן היה בימי
דוד שלא היה כהן אחר שטלם נהרגו
בטב עיר הכהנים ולמה נקרא ראה
עליה . ועוד לגירסת הקונטרס בנינו
בן יהודה אין זה הפסוק בשום מקום .
לכך (מגדש) [גריס] רבינו חס דלוי'
(בג"ה א"כ) "ואחרי אתיפתלי יהודה בן
בנינו זה סנהדרין וקדוהו אומר ובנינו
בן יהודה על הכרתי ועל הפלתי ופי'
ר"ס דכרתי ופלתי היינו סנהדרין
שכורתיים דבריהם לאמרי ופלתי
שמופלאים כהוראה כמו מופלא שבית
דין . וא"כ היכי פשיט יהודה בן בנינו
מבנינו בן יהודה . וי"ל דמסתמא
ממלא מקום אביו היה וכו' היכי דלכיו
היה מסנהדרין גם הוא היה מהס* :
וקורא

תחברה ותאחו רב אשי אמר בפלגא אורתא דתליסר נגדי ארברס הוה קאי
והכי קאמר משה לישראל אמר הקב"ה למחר כחצות הלילה כי האינא אני
אמר דוד לפני הקב"ה רבונו של עולם לא חסיד אני ור' יצחק חד אמר כך
לפני הקב"ה רבונו של עולם לא חסיד אני שכל מלכי מורח ומערב יושבים
אגודות אגודות בכבודם ואני ידי מלכות בדם ובשפי' ובשליא כדי להמיר
אשה לבעלה ולא עוד אלא כל מה שאני עושה אני נמלך במפיבשת רבי
ואומר לו מפיבשת רבי יפה דנתי יפה חייבתי יפה זכיתי יפה מהרתי יפה
ממאתי ולא ברשתי א"ר יהושע בריה דרב אידי מאי קרא "אדרבה בעדותיך
נגד מלכים ולא אבוש תנא לא מפיבשת שמו אלא איש *בשת שמו ולמה
נקרא שמו מפיבשת שהיה מבייש פני דוד בהלכה לפיכך זכה דוד ויצא ממנו
כלאב וא"ר יוחנן לא כלאב שמו אלא דניאל שמו ולמה נקרא שמו כלאב
שהיה מכלים פני מפיבשת בהלכה ועליו אמר שלמה בחכמותו *בני אם חכם
לבך ישמח לבי גם אני ואומר "חכם בני ושמח לבי ואשיבה דורפי דבר . ודוד
והנא משמיה דרבי יוסי למה נקוד על לולא אמר דוד לפני הקב"ה רבש"ע
מובטח אני כך שאתה משלם שכר טוב לצדיקים לעתיד לבוא אבל איני יודע
אם יש לי חלק ביניהם אם לאו שמא יגרום החטא *כדר' יעקב בר אידי דר'
יעקב בר אידי רמי כתיב "ודנה אנכי עמך ושמרתיו בכל אשר תלך וכתיב
יעבור עם זו קנית עד יעבור עמך ה' זו ביאה ראשונה עד יעבור עם זו קנית זו
ביאה שנייה מכאן אמרו חכמים ראויים היו ישראל ליעשות להם גם בימי עזרא
כדרך שנעשה להם בימי יהושע בן נון אלא שגרום החטא : ורב"א עד חצות :
חכמים כמאן סבירא להו אי כרבי אליעזר סבירא להו לימרו כרבי אליעזר

פ"ח ולמה
נקרא שםם
אוריים ותומים
אוריים
שפאריים את
דבריהם תומים
שמשלימים
את דבריהם
ומי' בימא עב :

מס' דרך ארץ
זוטא פ"ג

[פיון בינמות
דף פס כנס'
דגס ר"ח אלא
א"ס נפל שט
ועינ']

סנהדרין דף
מ :

ג"ז שם ופסוק
דף לו .

הנהיח
הב"ח

(ה) רש"י ד"ס
פליג וכו' לוי
שעבר על שגס
עבד ונחמתי
יוסי ארבעה
עשר : (ג) דיה
שהיה מכלים
ומי' מכלים את
ס"ה כר' :
(ג) דיה לולא
ומי' נכוח ה'
נלחץ ישרא'
סב מרדוני :
(ד) דיה ביה
ומי' שאל :

"חסיד?" והרי נאמר על ידי דוד עצמו (תהלים כז, יג): "לולא האמנתי לראות בטוב ה' בארץ חיים"^[22], ותנא בברייתא, משמיה דרבי יוסי: למה נקוד - למה יש נקודות, על פי המסורה, מעל המלה "לולא" שבפסוק זה? ועונה רבי יוסי שהניקוד בא לדרשה, למעט את משמעות הכתוב^[23], ולומר שלא היה ברור לדוד לגמרי שאכן יזכה לראות בטוב ה', כלומר לזכות לעולם הבא, ומבאר רבי יוסי מה היה הספק של דוד בענין זה: אמר דוד לפני הקדוש ברוך הוא: רבוננו של עולם, מובטח אני בך שאאתה משלם שכר טוב לצדיקים לעתיד לבוא, אבל אני יודע אם יש לי חלק ביניהם, אם לאו. ומבואר אפוא שהיה לדוד ספק בעצמו אם אכן הוא צדיק וראוי לקבל שכר לעתיד לבוא, ואיך ייתכן שקרא לעצמו "חסיד"?

מתרצת הגמרא:

וראי ידע דוד שחסיד הוא, והספק שהיה בלבו אם יהא לו שכר בעולם הבא טעמו היה משום שמה יחטא ויגרום החטא שיפסיד את שכרו, ודברים אלה הם בדרבי יעקב בר אידי, כלומר: מתאימים לדברים הבאים שאמר אמורא זה, דרבי יעקב בר אידי רמי - הקשה סתירה בין שני פסוקים: בתיב - נאמר שה' הבטיח ליעקב אבינו (בראשית כח, טו): "והנה אנכי עמך ושמרתך בכל אשר תלך". ובמקום אחר (שם לב, ח) בתיב שכאשר נאמר ליעקב, שעשו הולך לקראתו וארבע מאות איש עמו: "ויירא יעקב מאד". ומכיון שהבטיח הקדוש ברוך הוא ליעקב שישמור עליו, ממה נתיירא? ותיירא רב יעקב בר אידי, שאמר יעקב: "שמה חטאתי אחרי הבטחה זו ויגרום החטא שלא תתקיים ההבטחה"^[24].

ומביאה הגמרא דוגמה להבטחה שגרה החטא לבטלה:

בדתניא בברייתא: נאמר בשירת הים (שמות טו, טז): "עד יעבר עמך ה', עד יעבר עם זו קנית". ודורשים את הלשון הכפול "עד יעבור" כך: "עד יעבר עמך ה'", זו ביאה ראשונה של עם ישראל לארץ ישראל, בימי יהושע בן נון. "עד יעבר עם זו קנית", זו ביאה שנייה שבאו לארץ ישראל, בימי עזרא, לאחר גלות בבל. מכאן - ממה

שאני עושה, אני נמלך במפיבשת, רבי^[11], ואומר לו - שואל אותו^[12]: 'מפיבשת רבי^[13], האם יפה דנתי? יפה חיבבתי? יפה זפיתי? יפה טהרתי? יפה טמאתי^[14]? ולא בושתי לעשות כן'. ומביא רבי יהושע בריה דרב אידי מקור לזה שהיה דוד נמלך במפיבשת:

אמר רבי יהושע בריה דרב אידי: מאי קרא - מנין לנו דבר זה מן הכתובים? מן הפסוק הבא (תהלים קיט, מו): "ואנדרבה בעדתיך נגד מלכים ולא אבוש", כלומר, שהיה מדבר בענינים של הלכה ("עדותיך") עם תלמידי חכמים הקרויים "מלכים"^[15], ולא בוש לעשות כן.

ומביאה הגמרא ברייתא בענין מפיבשת ודוד:

תנא בברייתא: לא מפיבשת היה שמו, אלא איש בשת היה שמו^[16], ולמה נקרא שמו מפיבשת? שהיה מבייש פני דוד בהלכה, שדורשים את השם כך: מה שיצא מפיו ("מפי") גרם "בושת" לדוד, שלפעמים טעה דוד בהלכה, והיה אומר לו, "טעית"^[17], ולפיכך, מאחר שהכניע את עצמו לפני מפיבשת, נזה דוד, ויצא ממנו בלאב.

ומבארים מיד את הזכות שהיתה לדוד בזה שיצא ממנו כלאב:

ואמר רבי יוחנן: לא בלאב היה שמו, אלא דניאל היה שמו, כפי שמצינו שנקרא בפסוק אחר^[18], ולמה נקרא שמו בלאב? שהיה מכלים פני מפיבשת בהלכה, שדורשים את השם, כך: הוא הכלים ("כל") את ה"אב", כלומר את הרב, מפיבשת, שהיה אב בהוראה, כי עלה בחכמתו על מפיבשת והיה מבייש פניו בהלכה^[19], ועליו, על כלאב, אמר שלמה בחכמתו (משלי כג, טו): "בני, אם חכם לבך, ישמח לבי גם אני"^[20], וכן הוא אומר: (שם כז, יא): "חכם בני, ושמח לבי, ואשיבה חרפי דבר"^[21].

ושואלת הגמרא על הפסוק המובא לעיל "שמך נפשי כי חסיד אני":

ודוד מי קרי לנפשיה "חסיד" - וכי היה דוד עשוי לקרוא לעצמו

הערות

17. רש"י.

18. בספר שמואל נאמר על בניו של דוד (שמואל ב' ג, א): "ומשנהו כלבב לאבניגל". ובפסוק אחר (דברי הימים ג, א) נאמר: "שני דניאל לאבניגל" (רש"י).

19. לפי ההסבר הנ"ל של עץ יוסף (עיין הערה 21), היה כלאב מוכיח למפיבשת שטעה כשדחה את דברי דוד אביו.

20. לפי דרשה זו, שלמה כותב הדברים כאילו דוד אומרם על כלאב בנו (מהרש"א).

21. לפי דרשה זו "חורפי" הוא מפיבשת, שהיה מבייש פניו בהלכה מכבר, ודוד אומר שעל ידי חכמת כלאב זכה גם הוא להשיב ל"חורפו" דבר (מהרש"א).

22. פירוש הפסוק הוא, שאילו לא היה מאמין דוד שיוזכה לראות בטוב ה' בעולם הבא, היו אויביו מצליחים לטורדו מיראת ה' (רש"י).

23. בספר תורה, וכן בספרי נ"ך הכתובים על קלף כהלכתם, אין נקודות וטעמים, אבל יש מספר מילים בתנ"ך שעל פי המסורה יש נקודות מעל המלה כולה או מעל אותיות מסוימות בה. על פי רוב דורשים חז"ל נקודות אלו כרמז למעט ממשמעות הכתוב. ומהרש"א מפרש, שהואיל והנקודות הן מעל האותיות "לא" במלה "לולא", דורשים את האותיות המנוקדות בלבד, כאילו נאמר "לא האמנתי", לומר שלא היה הדבר ברור לו.

24. והקשו רבים על כך מהגמרא לקמן (ז, א) "כל דבור ודבור שיצא מפי הקדוש ברוך הוא לטובה, אפילו על תנאי, לא חזר בו", ואיך יגרום החטא לבטל את ההבטחה לטובה שניתנה ליעקב. ותיירא הרמב"ם ששם המדובר רק בהבטחות שאמר ה' לנביא לומר לעם, מה שאין כן בהבטחה שבין ה' לנביא שאפשר שיגרום החטא לבטלה (הקדמת הרמב"ם לפירוש המשניות, בעניין הנבואה, באמצע ד"ה והחלק השני. ועיין עוד לחם משנה הלכות יסודי התורה י, ד ומהרש"א כאן).

שקרע הולך בצאתו, וייתכן שהשם שליח שבח"ל כולל אף אבר זה].

המפלת שליח - טמאה, ולא מפני שהשליח עצמה היא ולד (במו במפלת שפיר מרוקם, עיין בהערה הקודמת, שהשפיר עצמו הוא הולד), אלא ש"אין שליח בלא ולד" (נדה כו, א), ואף על פי שאין אנו רואים ולד לפנינו, הואיל ויש כאן שליח, חזקה שהיה כאן ולד אלא שמת ונימוח, ולפיכך האשה טמאה. אלא שהדברים אמורים דוקא בשליח שיש בה שיעור טפח, ותחילתה (צד אחד שלה) כחוט של ערב (שהוא עבה יותר מחוט של שתי) וסופה (הצד השני) עבה כתורמוס (מין ירק) (נדה שם, ועיין רש"י שם ושבט קלד א ד"ה מקוטנא לאולמא). ובשמפלת אשה שליח בורקים אם השליח היא מן השליות המטמאות אותה אם לאו (רש"י).

11. בא לומר, שאינו עושה כל זאת כדי להתכבד בדבר (כדרך העושה על מנת שיקראוהו "רבי"), שהרי הוא נמלך במפיבשת, ולפעמים הוא מתבייש על ידי כך לעיני הכל, שאומר לו שטעה (עץ יוסף).

12. שאלה זו היתה קודם שפסק את הדין, שלאחר שהחליט בדעתו מה היא ההלכה נמלך במפיבשת ללמוד ממנו אם טעה (ענינים למשפט. ועיין בן יהוידע).

13. יש שהקשו, איך קרא לו כך, והרי אסור לתלמיד לקרוא לרבו בשמו (סנהדרין ק, א), ותיירצו ש"מפיבשת" לא היה שמו האמיתי של רבו אלא תואר כבוד, כמבואר בגמרא להלן (פרשת דרכים דרוש טו. ועיין צ"ח תירוצי אחר).

14. לשון "זכותי" ו"חייבתי" שייך בדיני ממונות ובדיני נפשות, ולשון "טמאתי" ו"טהרתי" בטומאה וטהרה (רש"י).

15. כמו שאמר "רבנן איקרו מלכים" (גיטין סב, א), והבונה היא למפיבשת רבו. ועוד יש לפרש, שמפיבשת קרוי מלך לפי שהיה מבית המלוכה של שאול, עיין להלן (מהרש"א).

16. התוספות (ביבמות עט, א ד"ה ארמוני ומפיבשת) פירשו שכונת הגמרא כאן - היא למפיבשת בן שאול, שנקרא גם אשבעל (עיין דברי הימים א ח, לו ו-ט, לט), ולפי זה יש לגרוס באן "אלא אשבעל שמו".

ויש סוברים שהכוונה כאן היא למפיבשת בן יונתן (בן שאול), שנקרא גם מריב - בעל, (עיין שם, ח, לו ו-ט, מ). ולדעתם, גורסים כאן "אלא מריב בעל שמו" (ריטב"א. ועיין מהרש"א).

לְאֶחָד מֵיָמֵינוּ יִכְשַׁע : (ב) ד"ה רחמים היו ישראל (יעקב) : (ו) ד"ה לימא כר' אליעזר דאמר עד סוף :

וחולקים בין על רבי אליעזר, שאומר "עד סוף האשמורה הראשונה", ובין על רבן גמליאל, שאומר "עד שיעלה עמוד השחר". שואלת הגמרא:

חֲכָמִים, כְּמָאן סְבִינְא לָהּ – כְּמִי סוֹבְרִים חֲכָמִים, בְּפִירוּשׁ הַמִּלָּה "וּבִשְׁכַּבְךָ" שְׁנֵאמְרָה בְּתוֹרָה עַל זְמַן קְרִיאַת שְׁמַע שֶׁל עֶרְבִית? אִי כְּרַבִּי אֱלִיעֶזֶר סְבִינְא לָהּ – אִם סוֹבְרִים הֵם כְּרַבִּי אֱלִיעֶזֶר, שֶׁהַכוּוֹנָה לְזֶמֶן שְׁבִנִי אָדָם עוֹסְקִים בְּהַלִּיכָהּ לִשְׁכַּב, וְזֶה מִקְדִּים וְזֶה מֵאַחֵר^[27], לִימְרוּ כְּרַבִּי אֱלִיעֶזֶר – הִיא לָהֶם לֹמֵר שֶׁהַזְמַן הוּא עַד סוֹף הָאֲשְׁמוּרָה הָרִאשׁוֹנָה, כְּדַעַת רַבִּי אֱלִיעֶזֶר, שֶׁכָּל מִי שֶׁדַּעַתוֹ לִישׁוֹן כִּבְר הֵלֵךְ לִשְׁכַּב בְּזֶמֶן זֶה, וְלִמָּה אִמְרוּ שֶׁהַזְמַן הוּא עַד חֲצוֹת^[28]?

שֶׁהִקִּישׁ הַכְּתוּב שְׁתֵּי הַ"בִּיאוֹת" זֶה לְזֶה בְּפֶסוּק אֶחָד, אָמְרוּ חֲכָמִים שִׁישׁ לְהַשוּוֹת אוֹתָן, וְלֹמַר: **רְאוּיָם הֵיוּ יִשְׂרָאֵל לִיעֲשׂוֹת לָהֶם נֶס בְּיָמֵי עֶזְרָא, וְלִהְיוֹנֵס לְאֶרֶץ בֵּיד רֵמָה וּבַעַל כְּרַחֵם שֶׁל מַלְכֵי פֶרֶס^[25], כְּדֶרֶךְ שֶׁנַּעֲשֶׂה לָהֶם בְּיָמֵי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן נֹון, שֶׁנִּכְנְסוּ לְאֶרֶץ בַּעַל כְּרַחֵם שֶׁל מַלְכֵי כְנַעַן וְנַעֲשׂוּ לָהֶם כְּמַה נִּסִּים (קְרִיעַת הַיַּרְדֵּן, נִפִּילַת חוֹמוֹת יְרִיחוֹ, וְעוֹד הַרְבֵּה), אֲלָא שְׁגֵרָם הַחֲטָא וְלֹא עָלוּ אֶלָּא בְּרִשׁוֹת כּוֹרֵשׁ מֶלֶךְ פֶּרֶס, וְכָל יָמֵי מַלְכֵי פֶרֶס הָיוּ מְשׁוּעָבְדִים לָהֶם^[26].**

הַגְמָרָא מְמַשִּׁיכָה לְפָרֵשׁ אֶת מִשְׁנַתָּנוּ:

וְחֲכָמִים אוֹמְרִים: עַד חֲצוֹת הַלַּיְלָה הוּא זְמַן קְרִיאַת שְׁמַע שֶׁל עֶרְבִית,

27. עיין לעיל, ג, א הערה 2, ולעיל ב, א הערות 7 ו-8.

25. רש"י סנהדרין צח, ב ד"ה לעשות להם נס.

28. ואין זה מסתבר שלחכמים הזמן שעוסקים בהליכה לשכב נמשך עד חצות. ועיין רש"י לקמן ט, א ד"ה רבנן פליגי עילווק, צל"ח כאן ולעיל ג, א על רש"י ד"ה ואב"א.

26. החטא שגרם זאת הוא החטא שחטאו ישראל בימי בית ראשון (רש"י סוטה לו, א ד"ה ליעשות).

מאימתי פרק ראשון ברכות

ד

בנייה בן יהודה זה פנהדרין - שהיה אב בית דין : וכן הוא אומר
ובנייה בן יהודה על הכרתי ועל הפלתי ראשון וקודם להם שכתבתי
טובים ראשון ואח"כ שואלים אם ילכו: ואח"כ אלו אורחים ותומים.
שכל ימי דוד היה נשאל באביתר עד מלחמת אשכול ששאל אביתר ולא
עלה לו וישאל לדוק ויעלה לו כדלמרי' תורה אור

בנייה בן יהודה זה פנהדרין - שהיה אב בית דין : וכן הוא אומר
ובנייה בן יהודה על הכרתי ועל הפלתי ראשון וקודם להם שכתבתי
טובים ראשון ואח"כ שואלים אם ילכו: ואח"כ אלו אורחים ותומים.
שכל ימי דוד היה נשאל באביתר עד מלחמת אשכול ששאל אביתר ולא
עלה לו וישאל לדוק ויעלה לו כדלמרי' תורה אור

[זכיה נעזר עין עכ"ל]

[ועי' גמ' פנהדרין
קמ: ד"ה ומה]

הוא המה
נקרא שם
אורחים ותומים
אורחים
שואלים את
דבריהם תומים
ששואלים
את דבריהם
ועי' כיוצא בזה:

מה דין לרין
זוה"ק פ"ג

[פי' כינסת
דף עט כח"פ
דגם ר"ה אלף
א"ש נגל שם
ופי']

פנהדרין דף
מ:

ג"מ עט וסוף
דף לו.

הנהגות
הב"ח

(ה) רש"י ד"ס
פליגי וכו' לוי
שעבד של מלכות
שעבד ופליגי
יבין לרש"י
שעבד: (ו) ר"ה
ש"ס מכלים
ועי' מכלים
פי' כרס:
(ג) ד"ה לול
ועי' כנסת
נאמן יבוא
כנס מדרשו:
(ז) ד"ה ביה
ועי' שבו

בסדר טולם ובסתלק אז מן הכהונה:
שפדתי את דבתי. שאלוהים.
דברים קטנים וגמורים שלא יפחיתו
ולא יסתייגו כלא נמלך יואל להילך
אנשי המלחמה: מהו קלא. דכנור היה
חלוי למעלה ממסעו ומעוררו: עורה
כפדי. אל תחבדי בשניה כשאל
מלכים: לעורה שחר. שאל מלכים
השחר מעורר ואלו מעורר את השחר:
שמה יעזר אלעזרי פרעה. אם אני
יודע לכין השעה הם אינם יודעים
לכין השעה וקודם שיגיע חלות יהו
סבורים שהגיע ועדיין לא באה המכה
ויאמרו משה בדלי הוא הלך טוב
לאחוז לשון איני יודע: דלמרי' מר.
במסכת דרך ארץ: ותלמדי. תהא נלחם
ונכשל בדבדוק: תלמיד נביא אלעזר.
ליל שער ששקע עשר (ה) ולמחרת יגיע
ארכנא עשר: יד מלכות ד"ס.
שהגשים מלאו לו דס דהא אס טמא
אס טמא ש"ס מלאו דס טמא כהנה:
וכשפיר. הוא עור הולד שהעצמות
והגידים והבשר נלדים בכוונו. ויש
שפיר שהאשה יושבת עליו ימי טומאה
וימי סהרה ואי זה זה המרוקס ובמס'
דה (דף ד' ג) מפרש לה ויש שפיר
מלא מים ודס שאינו חסוד ולד ליסב
עליו טומאה וילדת וימי סהרה:
וכשפיר. דקנן (ש"ס כ') אינן שילי בלא
ולד הוא כמין לבוש שהולד שוכן בכוה
וקורין וסמי' דור כנפי' ותיכא (ש"ס)
אין שילי פחותה מספח ותחלה כחוס
של פרס וסופה כחורמס והיו מביאין
אותה לפניו לראות אם יש בה כשיוע
ואם עשויה כדס שילי שנתקנה שהיה
ולד בכוה ונמחו ותשכ עליו ימי
טומאה וסהרה אס לול: ותיכא.
שייך בדיני ממונות ודיני נפשו: טומאה וסהרה:
והסאה. כהלכות טומאה וסהרה:
מפישת. [מפי בושח] בדברי הלכה:
היוצאין מפיו היה בושח לוד שפעמים
שהיה טועה והוא אומר לו טעית:
לפיד. בזכות שהיה דוד מקטין עצמו
וכה וילא ממנו כלאב: אלא דניאל שמת
במקום אחד אומר (שמואל ב' ג) ומשנהו
כללל לאביגיל אשח נבל וגו' ובמקום אחר אומר והשי
הרב שהיה אב בבוראות: לולא האמנתי לראות כטוב ה'.
לך עבד וגו' (שמואל א' ה') אינן על לולא.
בטוב ה' (ז). לולא לשון אס לא כמו לולי אלהי אבי וגו' היה לי (בראשית ה'): שמה יצאם האשח. תירוצא הוא לשלם מוחזק בידו שקוא חסיד
וזה שפסק בידו אס יראה בטוב ה' לפי שהיה ירא שמה יצאם ויגרסו החטא מלראות בטוב: ויירא יעקב. שמה אחר הכנסה חסאחי
וכדמיא שהחטא גורם שאין הכנסה מתקיימת: ביאה ראשונה. שכלו (י') בימי יהושע: ביאה שנייה. כשעלו מגלות בבל בימי עזרא:
ראשונה (י') ליעשות להם נס. לבוא ביד רמה: אלא שגם האשח. ולא הלכו אלא ברשות טרס וכל ימי מלכי פרס נשתעבדו להם לכורס
ולאחשורוס ולדריש האחרון: חכמים כמלאן פכידא לה. כמשמעות שכתב האמור בבורא: כי' אליעזר פכידא לה. דהיינו ליה שכתב כל זמן
שכני אדם עוסקין לילך ולשכב זה מקדים זה מאחר: לימנו (י') כי' אליעזר. דלמרי' סוף האשורה הראשונה דודלי כל שדעמו לישן כבר שישן:
לאין בימי יוסע: (ה) ד"ה ראשון היו ישראל יעשות: (ז) ד"ה יוסא כי' אליעזר דלמרי' עד סוף:

רב נסים גאון

יחבד ונכנס כנס אית'
במסכת סנה' כ"ה
(דף ט') אמר רב אשי
לומר לישן ביום יחד
בשית הסא אסר אשי
שיתיה דמר כדכר דרב
ט"ה ד"ה כד סלך
ישראל דוד כדסיה
דסמי שיתין נישמי. והו
דאמר (רב) [רב אשי]
רבא אין חבד פתחל
סדיליו פתחל
סדיליו דבפתח ודחנת
מקס (דף טו) דחנת
כשה שבקס וקבלי
לביא סמל לשלם פל
ב' טכבים כניסה חבית
סמל לשלם וכשבקס
לסכסם נפל ב' טכבים
סמיס וסמנן וסדאקס
וליסחפס בריה וסרקס
אין חבד פתחל
סדיליו שמת סנת
דכין הוא פידח
שדנד אס תחיד לוח
השני שפילס סמנ אש
סמל אשח אלא ציד
לסוסק עמר אשח וסוסק
לא ויו סספיק סן
אחון ב' טכבים שניסל
ססנה וסדוק לישל ב'
טכבים סמיס לסכס
לוח נכנסת
באסר לוד וסלך אין
חבד פתחל סדיליו
תשובה לרבי ששאר
לחם לוי וסדנרס
סח כלסר כי אין סספיק
לח סח שאנו נסיה
סח אלא צדיק אש
ווספת סספיק אש סר
אש לחם לוי וסספיק
דינרס כדכר:

וְאִי כִרְכֹן גְּמֻלָּא סְבִירָא לֵאמֹר. דְּמִשְׁמַע לִיה בִּשְׁכֵּךְ כֹּל זְמַן שְׂבִי אִדָּם
שׁוֹכְבִים וְיֵשׁ בְּכָלל הוּא כֹל הָיִילָה : לִימְזוּ כִרְכָּן. עַד מְמוּד הַסָּחַר :
מִן הָעִבְרִיָּה. שְׂמָא יִסְמָךְ עַל שְׂחוּת שֵׁיז לֹו כְּדִתְנִיז : קִימְעָא. מַעֲסָן
מֵאִסּוּ אֲרֻנֵּם שִׁינָה. הוֹחֲקִיפֵי עַל פְּטוּרֵי לֹו כְּמִימֵי חֲבִירָא : לְהִזְהִירוּ
חֲרוּדָא אֲדִיר. יִסְתֵּר : מִמְזִל דְּלִמְזוּ. לְמַזְן חֲבִירָא פִּתְלֵת

השחר (דף כז): אמר מד קורא ק"ש של ערבית תחלה ואח"כ מתפלל : משיע ליה לרי וזמן . לאחר ערבית גמי ק"ש ואחר כך תפלה כ"ד שיסמוך גאולה תחלה ודלא כרי יאשע בן לוי דאמר תפלה ואחר כך יאשע בן לוי . וכל שכן דשחרית דעיקר גאולה מזרס בשחרית הוה בדכתיב ממחרת הפסח יאלו בני ישראל (במדבר ג) ומשיכת גאולה לתפלה רמזה דוד בספר תהלים דכתיב : לורי וגאלי (תהלים) וסמוך ליה יעקב : ביום לרה (סס) ואחרי' דברסו ירשלוני (פ"ה) וי חליט סומך גאולה לתפלה למח הוא דומה לאהבו של מלך שבו ודפק על פתחו של מלך יאל המלך ותאלו שדפליג אף הוא הפליג אלל יהיה אלס מקרב אלל הקב"ה אליו ומרלכו בתקבחות וקלוסון של אליו מזרס הוא מוקרב אליו ובעדו קרוב אליו י ל נחבעו רכיו : בלמלע תתקס . בין שני ק"ש חקק כל פתלות של יוס דקא סבר תפלת ערבית קומת לק"ש גאולה ודאמלל אל דאמלל ודאמלל דאמלל

לא תשיבא לראשונה ענה סמיה
תפלה: הנה קיומה דור "ואח" כהנא
דבשחרית כולו מודו דבצי מסמך:
שלא פעמים. כנגד שלש הפטות: אחת
בית דרבי. אחת באל"ף בית ויש בו
שכן הכנת מזון לכל יחי' אחת הדי.
אף על פי שהפסוק ט"ז חפני נפילה
שבה ולא אחת הפילה חזר ורמו
סמיה אחת הפילה חזר ורמו
בפריחה אחת ולא הרגיעו יצחקים:

מועד ביער . שמי פריחה : בלחה .
 בפריחה אחת : אחרי כלכלה .
 אחרי מה שכתוב על לבך (דברים
 1) : על משכלה . שנאמר בשכלך
 (שם) : ודמו . בשינה אחרי קן :

שום דאית ביה פותח את ירך
גר רבי יוחנן מפני מה לא נאמר
תולת ישראל במערבא מתרצי
לן דבי (6) חזר דוד וסמכן ברוח

ל' יותר ממה שנאמר בגבר'אל
אל' אשר ראיתי בחזון בתחלה
תיב הכא ויעף אלי אחד מן
ב'אחת גבר'אל בשמים אליה
בא אדם ב"ש רבד'ר' מ'א'יה

אם

: ברגות מסיני : ארץ כנען ואלכזא .
: ע"א חוס' ד"ס דיון :

יִירוּשָׁיִן בָּא:

לקמן כו נ כפי שמדע
 וס נד הגליון וע"פ
 וס' שם ד"ר והלכתה

רַב נָסִים גִּאּוֹן
אִיבֵּיעִית
אִימָא
לִאפּוֹקִי
מִמָּן וְאִבְרָהָם דְּהַפְלֵת
בְּיַדֵּי רִשְׁתָּיָא מִי דִּיא
וְאִבְרָהָם דְּהַפְלֵת עֲרִיבִית
שִׁית ר' וְהִדְּעָא דִּיא
וְרַבָּנִי בְּרַק דְּהַפְלֵת
שְׁדֵּר (דָּף כו) אִמֵּר רַב
דִּיהָ אִמֵּר שְׁמַיָּאל
עֲרִיבִית רַבֵּן
פְּלֵא אִמֵּר חֲזֵה ר'
דִּישָׁא אִמֵּר רִשְׁתָּיָא :

לקמן י"א.

כע"י וכרכ אלפס אי' בר
בינא ובזה נכון ונאמר
סמך וז"ל שם וא"ר
חלעזר

חללים קיט
צבאים קיט .

יִשְׂרָאֵל

תל רב אבי אר רב
יוסף

השנים

מסלול. פי' הנהגה הכשרית. סיוע ח"ס: ברובותי חסדי'י. אחר כבוד ואכילה. ועי' פנימל
כע פלא חוס' דים כיון:

בגמ' וכל העובר על ד"ח. עירובין כ"א פ"א ועי' רש"י בטעם ד ע"כ ד"ה נעקב ונחום' שם: שם מאורחא נמי י. ע"ל ס ע"א: שם כיון דהקטו רבנן השכיבנו. פי' השוכח הרשע"א כימן נ"ה: שם בכל יום ג"פ. בהר"א שם וכן בטור וברוקה סימן ש"ך ח"ה"ח כל האומר תהלה לדוד בכל יום מנעמח לו: שם מאי שיש בה

שואלת הגמרא:

מאי שנא פלג דהכתא דלא קתני - מה הטעם שבכל מקום לא שנו חכמים לשון **"חייב מיתה"**, בכל ענין שמוזכר איסור דרבנן או סייג, ו**מאי שנא הכא דקתני** - ומפני מה דוקא כאן שנו שהעובר על סייג זה **"חייב מיתה"**?

הגמרא מתרצת בשני אופנים:

איבעית אימא - אם תרצה אמור שכאן הוצרכו להזהירו יותר מבמקומות אחרים **משום דאיכא** - שיש **אונס שינה** התוקפת אותו כשהוא בא עיף מן השדה בערב לעבור על דברי חכמים ולישון קימעה^[6].

ותירוץ שני:

ואיבעית אימא - ואם תרצה אמור שהוצרכו להזהיר על כך דוקא בענינו **לפוקי ממאן דאמר** - להוציא מדעת התנאים האומרים שתפלת שמונה עשרה של **ערבית רשות**^[6], ולכן **קא משמע לן** - השמיע לנו התנא **דחובה** היא, והמבטלה עובר על דברי חכמים וחייב מיתה^[7].

וחזרת הגמרא ודנה עוד בדברי הברייתא:

אמר רב בברייתא המובאת לעיל: **קורא קריאת שמע ומתפלל**. ואומרת הגמרא על כך:

מסייע ליה - ברייתא זו מסייעת ל**רבי יוחנן**, **דאמר רבי יוחנן**: **איזהו בן העולם הבא? זה הסומך ברכת "גאולה"** (ברכת **גאול ישראל** שאומרים אחרי קריאת שמע)^[8] **לתפלה של ערבית**^[9], כלומר, שקורא שמע וברכותיה ומיד אחר כך מתפלל שמונה עשרה

ואי ברבן גמליאל סבירא להו - ואם הם סוברים כרבן גמליאל בפירוש המלה **"ובשכבך"**, שהוא כל זמן שבני אדם שוכבים על מטתם, דהיינו כל הלילה, **לימרו ברבן גמליאל** - יאמרו כרבן גמליאל, שהזמן הוא עד עלות השחר! ומפני מה לדעתם הזמן הוא רק עד חצות? מתרצת הגמרא:

לעולם, חכמים **ברבן גמליאל סבירא להו** בפירוש המלה **"ובשכבך"**, ומן התורה אכן הזמן גם לדעתם הוא עד עלות השחר, **והא דקא אמרי** - וזה שהם אומרים שהזמן הוא עד חצות, אינו אלא סייג מדרבנן, **כדי להרחיק את האדם מן העבירה**, שלא יסמוך על שהות שיש לו ויתרשל מלקרוא ותבטל המצוה לגמרי. **כדתנא** בברייתא הבאה: **חכמים עשו סייג לדבריהם**, לקבוע שיהא זמן הקריאה רק עד חצות, **כדי שלא יהא אדם בא מן השדה בערב ואומר**: "הואיל ויש לי כל הלילה זמן לקרוא, **אלף לביתי, ואוכל קימעה** - מעט, **ואשתה קימעה, ואישן קימעה, ואחר כך אקרא קריאת שמע ואתפלל** שמונה עשרה של ערבית". ולפעמים **חוטפתו שינה, ונמצא ישן כל הלילה**, ולא יקרא שמע כלל. **אבל** כיון שעשו חכמים סייג לדבריהם והגבילו את הזמן עד חצות, לכן כאשר **אדם בא מן השדה בערב נכנס מיד לבית הכנסת**^[11], ואם עדיין לא הגיע זמן קריאת שמע, לא ישב בטל, אלא **אם רגיל לקרות מקרא**, שיודע ללמוד רק מקרא, **קורא שם בבית הכנסת, ואם רגיל לשנות** שיודע ומבין גם משנה, **שונה שם**^[12], ואחר כך, מיד כשמגיע זמן קריאת שמע ותפילה, **קורא קריאת שמע ומתפלל**, ואחר כך הולך לביתו **ואוכל פתו ומברך ברכת המזון**^[13]. **וכל העובר על דברי חכמים** שגזרו סייג זה **חייב מיתה**^[14].

הערות

הסייג שגזרו חכמים לקרוא עד חצות. להלכה נפסק בשלחן ערוך (אורח חיים רלה, ג) שלכתחלה יש לקרוא מיד בצאת הכוכבים, משום "זריזין מקדימין למצוות" (משנה ברורה שם, כו), אבל אין גזירה מיוחדת על כך, וזמנה הוא עד חצות, ואסור לאכול קודם קריאת שמע (שלחן ערוך שם, ב).

4. כפי שנאמר (קהל י, ח): "ופרץ גדר ושבנו נחש" (רבינו יונה), ומפרש רש"י (בקהלת שם): "גדר - סייג של חכמים לעבור על דבריהם. ישכנו נחש - מיתה בדי שמים" (ועיין עבודה זרה בז, ב ושבת קי, א).

דבר זה נראה לכאורה תמוה, שהעובר על דבר שאין בו איסור מן התורה יהא חייב מיתה, יותר מהעובר על עשה או לא תעשה דאורייתא, ומניין המקור לחיוב זה. ועיין שערי תשובה לרבינו יונה, שער ג אות ה, שכתב שהמדובר הוא בשעובר על דברי חכמים מתוך זלזול, שאינו מאמין בתקנותיהם, וכעין רין "זקן ממרא" שבתורה המתנגד לפסק בית הדין הגדול. והבררים מבוארים יותר בדרשות הר"ן דרוש ו, שחיוב המיתה הוא משום "כי דבר ה' בזה" (במדרש טו, לא), עיין שם. ועיין שערי תשובה שם אות ו עוד טעם לענין זה, ועיין עץ יוסף על עין יעקב עירובין כא, ב.

5. רש"י. ולתירוץ זה משמע שבכל איסור דרבנן נאמר שהעובר עליו חייב מיתה, וכמו שאמרו בעירובין בא, ב "כל העובר על דברי סופרים, חייב מיתה", אלא שהוצרכו להזכיר זאת כאן משום אונס שינה.

6. עיין לקמן בז, ב מחלוקת התנאים בדיון זה, ובהערותינו שם ביאור הענין.

7. לפי תירוץ זה "העובר על דברי חכמים" שבברייתא אין פירושו שעובר על הסייג בענין קריאת שמע, אלא שעובר על דברי חכמים שתיקנו תפילת ערבית, ובפי שהוכירה הברייתא "ומתפלל" (אמת ליעקב).

8. על הברכות שתיקנו חכמים לברך לפני קריאת שמע ולאחריה, עיין במשנה לקמן יא, א. הברכה הראשונה שלאחר קריאת שמע מסיימת ב"גאל ישראל", וענינה הוא שבח על גאולת ישראל ממצרים, ונקראת ברכת "גאולה".

9. "סמיכת גאולה לתפלה" פירושה שיש להקדים קריאת שמע וברכותיה לתפילת שמונה עשרה, וגם שלא להפסיק בין ברכת "גאולה" לבין תחילת התפילה. והזכיר רבי יוחנן ענין זה בערבית, וכל שכן בשחרית, שלדברי הכל יש לעשות כן, שהרי עיקר גאולת מצרים ביום היתה, כמו שנאמר (במדרש לג, ג): "מִמִּקְרַת הַפֶּסַח יֵצְאוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּיָד רַמָּה לְעֵינֵי כָל מִצְרַיִם" (רש"י).

וגאלי" (גאולה), והמזמור הסמוך אחריו מתחיל "יַעֲזֹב ה' בְּיָוִם צָרָה" (תפילה) (רש"י. ועיין ט"ז, אורח חיים קיא, א שהאריך בזה).

ובירושלמי (ברכות א, א לפי הנוסח המובא ברש"י) אמרו על סמיכת גאולה לתפילה: "מי שאינו סומך גאולה לתפלה, למה הוא דומה? לאוהבו של מלך שבא ורפק על פתחו של המלך. יצא המלך ומצאו שהפליג (שהלך לו ולא המתין עד

1. כלומר: הוא יכנס לבית הכנסת לקרוא קריאת שמע לפני שילך לביתו, מכיון שבביתו הוא עלול לאכול קימעה ולשתות קימעה ולישון קימעה, ויתכן שלא יתעורר עד אחר חצות ויפסיד קריאת שמע בעונתה. ונמצא שעל ידי הסייג שעשו חכמים לקרוא קודם חצות יודרו לקרוא מיד בתחלת הערב, ולולא הסייג היה עלול לפרקם לישון עד הבוקר ולהפסיד לגמרי מצות קריאת שמע.

2. על פי מגן אברהם רלב, ח (ועיין רבינו יונה למשנה ר"ה וחכמים אומרים). הברייתא אומרת, אם כן, שהסייג שגזרם לו לילך לבית הכנסת לצורך קריאת שמע מביא לו רווח נוסף - לימוד תורה. ויש מפרשים שהברייתא מזרזת את האדם לעשות כן, משום שיש ענין מיוחד ללמוד בזמן זה שקודם תפילת ערבית, כרי "לחבר" את היום והלילה בלימוד תורה (פירוש "בנין יהושע" על אבות דרבי נתן ב, ח, על פי דברי השלי"ה המובאים במג"א א, א).

3. פירשו את הברייתא שהסייג הוא שיקרא עד חצות, וכן פירש הרא"ה באן, וכן משמע בריטב"א כאן ובכסף משנה הלכות קריאת שמע א, ט, וכן פירש בספר "דברי דוד" על פי דברי רש"י במשנה (לעיל ב, א) שיוצאים את המצוה בקריאת שמע שעל המטה, ומשמע מדבריו שאין חיוב לקרוא שמע מיד בצאת הכוכבים, ואף אין איסור לאכול קודם שמע (שהרי כשקורא על המיטה אינו קורא מיד בצאת הכוכבים וכבר אכל ושתה), ולא הוכירה הברייתא ענין אכילה ושתיה כאיסור בפני עצמו, אלא שעל ידי זה שגזרו לקרוא קודם חצות ממילא יודרו אדם ויקרא מיד בצאת הכוכבים ולא ישתהה באכילה ושתיה.

אולם רבים מהראשונים פירשו את הסייג האמור בברייתא באופנים אחרים: יש מפרשים שהסייג הוא שחייבו חכמים לקרוא שמע מיד בצאת הכוכבים (ר"ף, לפי הראשונים רלהלן). ולרעה זו יש אומרים (רשב"א לקמן ט, א ברעת הר"ף) שלא נחלקו חכמים ורבן גמליאל בסייג זה, ואף לרבן גמליאל לכתחלה יש לקרוא מיד בצאת הכוכבים, אלא שלדעתו אם לא קרא הזמן הוא עד עלות השחר. והברייתא כאן הובאה כרוגמא בעלמא לסייג שגזרו חכמים בקריאת שמע שלא יתירשל בקריאתה, ולא זהו הסייג שגזרו חכמים לקרוא רק עד חצות (רשב"א שם). ולפי זה הסייג של הברייתא הוא למצות קריאת שמע שמן התורה, שלא יתירשל ויבטלנה. אך יש אומרים שהסייג הוא לגזירת חכמים שגזרו לקרוא קודם חצות, שעשו סייג נוסף לקרוא מיד בצאת הכוכבים, כדי שאף אם יתירשל יקרא על כל פנים קודם חצות, וזהו שאמרו שהחכמים עשו סייג "לדבריהם", ולא "לדברי תורה" (רבינו יונה לעיל במשנה). ולפי זה אפשר היה לומר שלרבן גמליאל לא עשו סייג זה, אך רבינו יונה עצמו סובר שגם לרבן גמליאל הומן לכתחילה הוא עד חצות, עיין לעיל (הערה 12) במשנה בשמו, ואם כן גם לרבן גמליאל עשו סייג זה.

ויש מהראשונים שמפרשים שהסייג שבברייתא, שאסרו חכמים לאכול ולשתות ולישון קודם קריאת שמע (רשב"א שם, רא"ש סימן ט, ועיין בית יוסף אורח חיים, רלה שלרעתו גם התוספות כאן סוכרים כך), ואין חיוב לקרוא שמע מיד בצאת הכוכבים, אם אינו אוכל ושותה וישן. ואף לפי זה הובאה הברייתא כרוגמא בעלמא לסייג שבקריאת שמע, ואם כן גם לרבן גמליאל יש לומר שקיים סייג זה, ואין זה

כשיטתו: **מְקִיֵּשׁ שְׂכִיבָה לְקִימָה, מֵה קִימָה קְרִיאַת שְׁמַע סְמוּךְ לְמִשְׁתּוֹ** - כמו שקריאת שמע של שחרית קורא אדם מיד בקומו ממִּישְׁתּוֹ, קודם שמתפלל שמונה עשרה, **אָף שְׂכִיבָה נְמִי קְרִיאַת שְׁמַע סְמוּךְ לְמִשְׁתּוֹ**, כך גם קריאת שמע של ערבית יש לקרוא סמוך לשכיבתו לישון, אחרי תפילת שמונה עשרה.

ומקשה מר בריה דרבינא על רבי יוחנן:

מְתִיב מַר בְּרִיה דְּרַבִּינָא מֵהַמְשָׁנָה הַבָּאָה (לְקַמֵּן יָא, א): בְּעָרֵב, מְכַרֵּךְ אֶדְמָס שְׁתֵּי בִּרְכּוֹת לְפָנֶיהָ, לְפָנֶי קְרִיאַת שְׁמַע שֶׁל עֶרְבִית, וְהֵן בִּרְכַּת "הַמְעַרֵּב עֶרְבִים" וּבִרְכַּת "אוֹהֵב עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל" וְשְׁתֵּי לְאַחֲרֶיהָ - אַחֲרֵי קְרִיאַת שְׁמַע: "גָּאֵל יִשְׂרָאֵל" ("גְּאוּלָּה"), וּבִרְכַּת "הַשְׂכִּיבֵנוּ"^[12]. עַד כָּאן הַמְשָׁנָה. וְאִי אִמְרַת בְּעֵי לְסִמּוּךְ - אִם תֹּאמַר כְּדִבְרֵי רַבִּי יוֹחָנָן שֶׁצִּירִיךְ גַּם בְּעֶרְבִית לְסִמּוּךְ גְּאוּלָּה לְתַפִּילָה, הֵיא לֹא קָא סְמָךְ - הִיא אִינוּ סוּמָךְ גְּאוּלָּה לְתַפִּילָה, דְּהָא בְּעֵי לְמִימַר "הַשְׂכִּיבֵנוּ" - שֶׁהִיא הוּא צִירִיךְ לומר אַחֲרֵי בִּרְכַּת גְּאוּלָּה וְקוֹדֵם שִׁיתַּחֲלִיל תַּפִּילַת שְׁמוֹנֶה עֶשְׂרֵה אֶת בִּרְכַּת "הַשְׂכִּיבֵנוּ", וּמִפְסִיק בּוֹה בֵּין "גְּאוּלָּה" ל"תַּפִּילָה"?

מתרצת הגמרא:

אָמְרִי: - אַמְרוּ: פִּינּוּ דְתַקִּינוּ רַבָּנָן - שְׁתִּיקְנוּ חֲכָמִים לומר בִּרְכַּת הַשְׂכִּיבֵנוּ אַחֲרֵי בִּרְכַּת "גְּאוּלָּה", הִיא בְּגְאוּלָּה אֲרִיכְתָא דְמִיָּא - כְּבִרְכָּה אַחַת אֲרוּכָה שֶׁל "גְּאוּלָּה" הִיא דוּמָה, שְׁבִרְכַּת "הַשְׂכִּיבֵנוּ" נִחְשָׁבַת כְּהַמְשָׁךְ שֶׁל בִּרְכַּת ה"גְּאוּלָּה" וְכֵאלִּיל הִיא בִּרְכָּה אַחַת עֲמָה, וְאִינָה מִפְסִיקָה בֵּין "גְּאוּלָּה" לְתַפִּילָה^[13].

ומוכיחה הגמרא כסברה זו, שיש לומר "כגאולה אריכתא דמיא":
דְּאִי לֹא תִימָא הָכִי - שֶׁאִם לֹא תֹאמַר כֵּן, בְּשַׁחֲרִית, הֵיכִי מִצֵּי סְמִיךְ - אֵיךְ אִפְשָׁר לְסִמּוּךְ גְּאוּלָּה לְתַפִּילָה? וְהִיא - וְהִיא אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן: בְּתַפִּילָה, קוֹדֵם שֶׁמִּתְחִיל אֶדְמָס תַּפִּילַת שְׁמוֹנֶה עֶשְׂרֵה, אֹמְרִי: "אֲדִנִּי שְׁפָתֵי תַפְתַּח, וְפִי יִגִּיד תְּהִלָּתְךָ" (לשון הפסוק בתהלים נא, יז), וּלְבִסּוּף, לֵאחֲרֵי שְׁסִיִּים אֶת תַּפִּילַת, הוּא אֹמְרִי: "וְהָיָה לְרָצוֹן אִמְרֵי פִי וְהִגִּינוּ לִבִּי לְפָנֶיךָ, ה' צוּרִי וְגֹאֲלִי" (לשון הפסוק שם יט, טו). וְנִמְצָא אִיפּוֹא שֶׁמִּפְסִיק בַּפְסוּק "אֲדִנִּי שְׁפָתֵי תַפְתַּח" בֵּין בִּרְכַּת גְּאוּלָּה לְבֵין תַּחֲלִילַת הַתַּפִּילָה, וְאִינוּ סוּמָךְ גְּאוּלָּה לְתַפִּילָה! אֲלָא עַל כִּרְחֹךְ צִירִיךְ לומר, שְׁהֵתִם - שֶׁם, לְעֵנִין הַפְסֵק זֶה שֶׁל אִמְרִית "אֲדִנִּי שְׁפָתֵי תַפְתַּח", פִּינּוּ דְתַקִּינוּ רַבָּנָן לְמִימַר - שְׁתִּיקְנוּ חֲכָמִים לומר "אֲדִנִּי שְׁפָתֵי תַפְתַּח", בְּתַפִּילָה אֲרִיכְתָא דְמִיָּא - אִמְרִית פְּסוּק זֶה דוּמָה כְּתַפִּילָה אֲרוּכָה, שֶׁאֵף זֶה כְּחֶלֶק מִן הַתַּפִּילָה, וְאִין בְּכָךְ מִשּׁוֹם הַפְסֵק בֵּין גְּאוּלָּה לְתַפִּילָה^[14], וְאִם כֵּךְ מוֹכֲרִים אֲנִי לומר סְבֵרָה כּוֹז לְגַבִּי תַפִּילָה, שֶׁתּוֹסֵפֶת לְתַפִּילָה דִּינָה כ"תַּפִּילָה אֲרִיכְתָא", הֵכָא נְמִי - אֵף כָּאן, לְעֵנִין

של ערבית, והברייתא, שנקטה אף היא סדר זה של "קורא שמע ומתפלל", מסייעת איפוא לדבריו.

ומכל מקום **רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לִוִּי** חולק על רבי יוחנן ואומר: **תַּפִּלוֹת בְּאִמְצַע תְּקִנּוֹם חֲכָמִים, כְּלומר, שְׁכַל תַּפִּלוֹת "שְׁמוֹנֶה עֶשְׂרֵה" שֶׁבִּמְשַׁךְ הַיּוֹם (שַׁחֲרִית מִנְחָה וְעֶרְבִית) תִּיקְנוּם בְּאִמְצַע, בֵּין קְרִיאַת שְׁמַע שֶׁל שַׁחֲרִית שֶׁבִּתְחִילַת הַיּוֹם וּבֵין קְרִיאַת שְׁמַע שֶׁל עֶרְבִית שֶׁבִּסּוּפוֹ, וְלִדְעוֹתָ יֵשׁ לְהַתְפַּלֵּל שְׁמוֹנֶה עֶשְׂרֵה שֶׁל עֶרְבִית לְפָנֶי קְרִיאַת שְׁמַע וּבִרְכוּתֶיהָ, וְאִין סוּמָכִים "גְּאוּלָּה" לְתַפִּילָה בְּעֶרְבִית, שֶׁלֹּא תִיקְנוּ סְמִיכָת גְּאוּלָּה לְתַפִּילָה אִלָּא בְּתַפִּילַת שַׁחֲרִית.**

ומבארת הגמרא את המחלוקת:

בְּמֵאֵי קָא מְפַלְגִי - בְּמָה נִחְלָק, וּמָה טַעַם הַמַּחְלוקָה? שְׁנֵי הַסְּבָרִים לְדַבְּרִי: אִי בְּעֵית אִימָא קְרָא - אִם תִּרְצֶה אִמּוֹר שֶׁנִּחְלָקוּ בְּדִרְשַׁת הַכְּתוּבִים, וְאִי בְּעֵית אִימָא - וְאִם תִּרְצֶה אִמּוֹר שֶׁנִּחְלָקוּ בְּסִבָּרָא, כְּפִי שֶׁמִּבְּאָרִים מִיד:

אִי בְּעֵית אִימָא שֶׁמִּחְלוקֶתם בְּסִבָּרָא, כֵּךְ: דְּרַבִּי יוֹחָנָן סָבַר שֶׁהֲגְאוּלָּה מִמְצָרִים מְאוּרְתָא נְמִי הָיוּ - הִיתָה גַּם בְּלִילָה שֶׁל ט"ו בְּנִיסָן, וְאֵף עַל פִּי שִׁיצֵאוּ מִמְצָרִים רַק בְּבוֹקֵר, מְכַל מְקוֹם כְּבֵר בְּלִילָה נִתֵּן לָהֶם פְּרֻעָה רְשׁוּת לְצִאת^[10], אֲלָא שְׁגְאוּלָּה מְעַלְיָתָא - מְעוּלָה וְשְׁלִימָה לֹא הָיוּ אֲלָא עַד צַפְרָא - לֹא הִיתָה אִלָּא עַד הַבֹּקֶר, שְׁאוּ יִצְאוּ מִמְצָרִים, וְהוּאִיל וְתַחֲלִילַת הַגְּאוּלָּה הִיתָה בְּלִילָה, אֵף בִּרְכַּת ה"גְּאוּלָּה" שֶׁל הַלִּילָה חֲשׁוּבָה וְתִיקְנוּ לְסִמּוּךְ לָהּ אֶת הַתַּפִּילָה. וְרַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לִוִּי סָבַר שֶׁפִּינּוּ דְלֹא הָיוּ אֲלָא מְצַפְרָא - שֶׁלֹּא הִיתָה יִצִּיאַת מִצָּרִים אִלָּא בְּבוֹקֵר, לֹא הָיוּ אֲלָא מְעַלְיָתָא - אִין הַגְּאוּלָּה שֶׁל לִילָה גְּאוּלָּה שְׁלִימָה, וְלִכֵּן לֹא תִיקְנוּ סְמִיכָת גְּאוּלָּה לְתַפִּילָה בְּעֶרְבִית.

וההסבר השני:

וְאִיבְעֵית אִימָא קְרָא - וְאִם תִּרְצֶה אִמּוֹר שֶׁהַמַּחְלוקָה הִיא בְּדִרְשַׁת הַכְּתוּבִים, וְשִׁנְיָהֶם, רַבִּי יוֹחָנָן וְרַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לִוִּי, מִמְּקָרָא אֶחָד דְּרִשּׁוּ דְּבִרְיָהֶם, אִלָּא שְׁכַל אֶחָד מֵהֶם דִּרְשׁוּ בְּאוֹפֵן אַחֵר: דְּבְּתִיב - שֶׁנֹּאמַר (דְּבָרִים ו, ז): "בְּשִׁכְבְּךָ וּבְקוּמְךָ", רַבִּי יוֹחָנָן סָבַר שֶׁהוּאִיל וְהַכְּתוּב מְקִיֵּשׁ שְׂכִיבָה לְקִימָה - קְרִיאַת שְׁמַע שֶׁל עֶרְבִית, שֶׁנִּלְמַדַּת מִהַמְלָה "וּבִשְׁכַּבְךָ" לְקְרִיאַת שְׁמַע שֶׁל שַׁחֲרִית, שֶׁנִּלְמַדַּת מִ"וּבִקּוּמְךָ", וְהַכְּתוּב סִמְכָן זֶה לֹוֹ וְהַקִּישׁן, לְפִיכֵךְ יֵשׁ לְלַמּוֹד דִּינְיָהֵן זֶה מִזֶּה: מֵה קִימָה קְרִיאַת שְׁמַע וְאַחֲרֵי כֵךְ תַּפִּילָה, שֶׁלְּדַבְּרֵי הַכֹּל בְּקְרִיאַת שְׁמַע שֶׁל "קִימָה" בְּשַׁחֲרִית צְרִיכִים לְסִמּוּךְ גְּאוּלָּה לְתַפִּילָה^[11], אָף שְׂכִיבָה נְמִי - אֵף בְּקְרִיאַת שְׁמַע שֶׁל "שְׂכִיבָה" בְּעֶרְבִית קְרִיאַת שְׁמַע וְאַחֲרֵי כֵךְ בְּסִמּוּךְ לָהּ תַּפִּילָה. וְאִילוּ רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לִוִּי סָבַר שִׁישׁ לְדִרוֹשׁ דִּרְשָׁה זֶה עֲצָמָה

הערות

- שיצא המלך). אף הוא (המלך) הפליג! ומבאן שראוי לארם לנהוג כדרך שנוהג המבקש דבר מהמלך, שמקרבו אליו ואחד כך מבקש ממנו בקשותיו, ואף בתפילה יהא האדם מקרב להקב"ה אליו ומרצהו בשירות ובתשבחות ובקולוסין של יציאת מצרים, ובעודו קרוב אליו יש לו לבקש צרכיו (רש"י).
- רבינו יונה (כאן, רף ב, ב, בדפי הרי"ף) תמה מפני מה "מובטח לו שהוא בן העולם הבא"? וכי מפני שסומך גאולה לתפילה ראוי הוא לשכר כה גדול? ומבאר רבינו יונה, שעיקר תכליתה של יציאת מצרים היתה כדי שנהיה עבדי ה', כמו שנאמר "עֲבָדִי הֵם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אוֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם" (ויקרא כה, נה). המזכיר את יציאת מצרים בברכת גאולה ומתפלל מיד, מראה בזה שהוא מביר ומבין שהגאולה היא לתכלית זו של עבודת ה', שהרי התפילה היא "עבודה שכלב" (תענית ב, א) וכיון שכך רואי יעשה רצון ה' ומצוותיו ויזכה בודאי לחיי העולם הבא. ועוד כתב טעם אחר, שסמיכת גאולה לתפילה יש בה משום בטחון בה, שכמו שגאל את אבותינו ממצרים שלא כדרך הטבע כך ימלא בקשותינו בתפילה, ואף אבותינו כמצרים נענו בגלל בטחונם בה, והבטחון בה' הוא עיקר היראה והאמונה, ועל ירו יזכה לחיי העולם הבא.
- יש אומרים שבשבת אין חיוב לסמוך גאולה לתפילה, שהרי בפסוק שכו נרמז ענין זה נאמר "יענך ה' ביום צרה", ושבת איננה יום צרה (הגהות אשר"י בשם אור זרוע, מובא ברמ"א אורח חיים קיא, א, ועיין בית יוסף שם שחולק, ועיין עוד שאגת אריה טז וביאור הלכה שם).
- בקהילות יעקב (סימן ב) ובספר אמת ליעקב (עמ' 14-17) חקרו אם החיוב של

- סמיכת גאולה לתפילה הוא לצורך ה"גאולה" או לצורך התפילה, ועיין בדבריהם.
- עיין בגמרא לקמן ט, א ביתר ביאור.
- רש"י, ועיין הערה 9.
- כרכת "השכיבנו" היא הברכה המסתיימת ב"שומר עמו ישראל לעד", ונקראת כאן "השכיבנו" על שם פתיחתה.
- בשחרית, מברכים רק ברכה אחת ("גאולה") אחרי קריאת שמע.
- רבינו יונה מוסיף ומבאר, שבלי ט"ו בניסן, במכת בכורות, היו בני ישראל יראים שמא יגרום החטא ויבוא המשחית גם אל בתיהם, והתפללו לה שיעלם מכל רע, וברכת "השכיבנו" נתקנה כנגד התפילה של אותה שעה, שמתפללים בה שיעלמו ה' מכל דבר רע וישמור צאתנו ובואנו. וכיון שתקנה זו היא כנגד ענין שהיה בשעת הגאולה, נחשבת ברכה זו מענין הגאולה וכ"גאולה אריכתא".
- בקצת קהילות נוהגים לומר לאחר "השכיבנו" ברכה נוספת, המתחילה ב"ברוך ה' לעולם", וכתבו התוספות כאן (בתירוצו ראשון) שאף ברכה זו היא כגאולה אריכתא (ועיין גם רא"ש סימן ה, רשב"א, משנה ברורה רלו, ה). ויש שאין אומרים ברכה זו.
- ואף על פי שהפסוק נחשב כחלק מן התפילה לענין זה שאינו הפסק בין גאולה לתפילה, מכל מקום כתב בביאור הלכה (קיא, כ) שמי ששכח לומר "אֲדִנִּי שְׁפָתֵי תַפְתַּח" ... אינו חייב לחזור ולהתפלל משום כך, שאין הפסוק ממש מעצם התפילה.

מאימתי פרק ראשון ברכות

סביר
השם

יא - מ"י פ"ו מלפני
תפלה הלכה ז' סור
וט"פ א"ר סימן רל"ה
סע"ב ז'
יב ג' מ"י פ"ז שם הלכה
י"ח סמ"ע פ"ז יב
סור א"ר סימן רל"ה
וט"פ א"ר סימן רל"ה
סע"ב ז'
יג ג' מ"י פ"ז שם הלכה
ס' סמ"ע אורח ש"ס
א"ר סי' ק"ל סע"א ז'
יד ד' מ"י (והנה) שם
סמ"ע א"ר סימן
קכ"ג סע"ב ז'
טו ה' מ"י פ"ז שם
הלכה יב סמ"ע פ"ז
ס' סמ"ע א"ר סימן נ"א
סע"ב ז' (והנה) א"ר
א"ר סימן ק"ל ס' ז'
טז ו' מ"י פ"ז שם הלכה
ז' סמ"ע א"ר סימן
רל"ה סע"ב ז' :

פירושין כח:

[למך ז' כ"י שנים
שם כ"ד גמ"ל ו"ע
סמ"ע ז' ד"ה והנה] :

רב נסים גאון
ואיבעית א"כ
ממאן דאמר דהפלה
עריבת רשות. פי' ווא
שאמר דהפלה עריבת
רשות ר' יהושע ווא
ואיתא בפרק הפלה
השחר (דף כ') אמר רב
יהודה א"ר שמואל
תפלה עריבת רב
גמליאל א"ר חבה ר'
יהושע אמר רשות :

למך יא.

[כ"י זכר אלס"א ז' כ'
לכ"ה זכר נכון ונאמן
סמ"ע ז' ז' שם ווא
לעזר]
הלכה קס
סמ"ע ק"ח :

ישיב ו

[ז' רב א"ר א' רב
זיסק]

וקרא קריאת שמע ומהלל. מכאן משמע שמעשה שהגיע זמן
קריאת שמע של לילה שהיו לו לאכול סעודה עד שיקרא
ק"ש ויהפלה ערבות: **דאמר** רבי יוחנן איזהו בן העוה"ב? וואט
שואמרים יראו עינינו ופסוקים אחרים אחר הכניצנו. נראה הואיל
ותקינו להו רבנן ה"ל כגאולה אריכתא
דחקינו לומר זה שכתוב ק' יהפלה
חזירו גם הוא ולא יק' מכה"כ עד
שיגמור כל אחד תפלתו. וגם יש בלוחם
פסוקים י"ח אזכרות כנגד י"ח זכרות
דשמנה עשרה ואגב שקינו לומר לוחם
פסוקים תקנו לומר חתימה של יראו
עינינו. והלכה כר' יוחנן דברייתא
מסייע ליה וכן פסק ה"ג. וא"כ כן יש
לזהר שלא לספר בין גאולה דערבית
לשמנה עשרה. ומיהו כבוד רב עמרם
פ' מה שאלו אומרים קדיש בין גאולה
לתפלה ערבית לשמעי' דלא כפיין
מסמך גאולה דערבית לתפלה משום
דהפלה ערבית רשות. ולא נהירא
[דא"כ כן] ר' יוחנן סבירא ליה תפלה
ערבית חובה דפלוגתא היא "דרב ר'
יוחנן והלכה כר' יוחנן. וגבון להחמיר
ולזהר מלספר בינינו וסוף דומא קדיש
הלכה אלהכא דקיימא לן תפלה
ערבית רשות והכא פסקין כרבי יוחנן
לירך לומר דלפוליו סובר רבי יוחנן
כרז דאמר רשות היא מלל מקום
מחייב לסמוך. א"כ כן גם לוי' לסמוך:
ה'

בעית אימא קרא איבע"א סברא איבע"א סברא דר' יוחנן סבר גאולה "מאורתא
נמי הוי אלא גאולה מעלייתא לא הויא אלא עד צפרא ור' יהושע בן לוי סבר
בין דלא הויא אלא מצפרא לא הויא גאולה מעלייתא ואב"א קרא ושניהם מקרא
אחד דרשו דכתיב "בשכבך ובקוּמך ר' יוחנן סבר מקיש שכיבה לקומה מה
קומה ק"ש ואח"כ תפלה נמי ק"ש ואח"כ תפלה ר' יהושע בן לוי סבר
מקיש שכיבה לקומה מה קומה ק"ש סמוך למטתו אף שכיבה נמי ק"ש סמוך
למטתו כתיב מר בריה דרבינא "בערב מברך שתיים לפניה ושתיים לאחריה
ואי אמרת בעי לסמוך הא לא קא סמך גאולה לתפלה דהא בעי למימר השכיבנו
אמרי "בין דחקינו רבנן השכיבנו כגאולה אריכתא דמאי דאי לא תימא הכי
שחרית הוי מצי סמוך והא "אמר רבי יוחנן "בתחלה אומר ה' שפתי תפתח
ולבסוף "הוא אומר יהיו לרצון אמרי פי אלא התם כיון דחקינו רבנן למימר ה' שפתי
שפתי תפתח כתפלה אריכתא דמאי האבא נמי כיון דחקינו רבנן למימר השכיבנו
כגאולה אריכתא דמאי: אמר רבי אלעזר "א"ר אבינא "כל האומר "תהלה ליה
בכל יום "שלש פעמים מובטח לו שהוא בן העולם הבא מאי מעמא אילימא
משום דאיתא באל"ף ב"ת ניבא "אשרי תמימי דרך דאיתא בחמניא "אפין אלא משום דאית ביה פורת את ידך
ניבא "הלל הגדול דכתיב ביה "נותן לחם לכל בשר אלא משום דאית ביה תרתי אמר רבי יוחנן מפני מה לא נאמר
נ"ן באשרי "מפני שיש בה מפלתן של שונאי ישראל דכתיב "נפלה לא תוסיף קום בתולת ישראל במערבא מתרצי
לה הכי נפלה ולא תוסיף לנפול עוד קום בתולת ישראל אמר רב נחמן בר יצחק אפילו הכי (ה) חור דוד וסמבון ברוח
הקדש שנא' "סמוך ה' לכל הנופלים: א"ר אלעזר בר אבינא גדול מה שנאמר במיכאל ויתר ממה שנאמר בגבריאל
דאילו במיכאל כתי' "ויעף אלי אחד מן השרפים ואילו נבי גבריאל כתי' "והאיש גבריאל אשר ראיתי בחזון בתחלה
מועף ביעף וגו' מאי משמע דהא אחד מיכאל הוא אמר ר' יוחנן אתיא אחד אחד כתיב הכא ויעף אלי אחד מן
השרפים ובתי' התם "והנה מיכאל אחד (מן) השרפים הראשונים בא לעזרני תנא מיכאל באחת גבריאל בשתיים אליהו
בארבע ומלאך המות בשמנה ובשעת המגפה באחת: א"ר יהושע בן לוי אע"פ שקרא אדם ק"ש בביתו כ"נ מצוה
לקרותו על מטתו אמר רבי "יוסי מאי קרא "רגזו ואל תחמאו אמרו כלבבכם על משכבכם ודומו סלה אמר רב נחמן
אם

גליון הש"ס

ואי כרבן גמליאל סבירא להו לימרו כרבן
גמליאל לעולם כרבן גמליאל סבירא להו
והא דקא אמרי עד הצות כדי להרדוק את
האדם מן העבירה כדתינא חכמים עשו סייג
לדבריהם "כדי שלא יהא אדם בא מן השדה
בערב ואומר אלך לביתי ואוכל קימנא
ואשתה קימנא ואישן קימנא ואח"כ אקרא
ק"ש ותתפלל ותטפתו שינה ונמצא ישן כל
הלילה אבל אדם בא מן השדה בערב נכנס
לבית הבנסתא אם רגיל לקרות קורא ואם רגיל
לשנות שונה וקורא ק"ש ומתפלל ואוכל פתו
ומברך "וכל העובר על דברי חכמים חייב
מיתה מאי שנא בכל דוכתא דלא קתני חייב
מיתה ומאי שנא הכא דקתני חייב מיתה
איבעית אימא משום דאריכתא אינא שניה
ואיבעיתא לאפוקי ממאן דאמר *תפלה ערבית
רשות קמ"ל דחובה: אמר מר קורא ק"ש
ומתפלל מסייע ליה לר' יוחנן "דאמר ר' יוחנן
"איזהו בן העולם הבא זה המוכן גאולה
לתפלה של ערבית רבי יהושע בן לוי אומר
תפלות באמצע תקנו במאי קא מפלגי "אי

ה' שפתי תפתח
ולבסוף "הוא אומר
יהיו לרצון אמרי פי
אלא התם כיון דחקינו
רבנן למימר ה' שפתי
שפתי תפתח כתפלה
אריכתא דמאי האבא
נמי כיון דחקינו רבנן
למימר השכיבנו
כגאולה אריכתא
דמאי: אמר רבי אלעזר
"א"ר אבינא "כל
האומר "תהלה ליה
בכל יום "שלש
פעמים מובטח לו
שהוא בן העולם
הבא מאי מעמא
אילימא משום
דאיתא באל"ף ב"ת
ניבא "אשרי תמימי
דרך דאיתא בחמניא
"אפין אלא משום
דאית ביה פורת את
ידך ניבא "הלל הגדול
דכתיב ביה "נותן
לחם לכל בשר אלא
משום דאית ביה
תרתי אמר רבי יוחנן
מפני מה לא נאמר
נ"ן באשרי "מפני
שיש בה מפלתן של
שונאי ישראל
דכתיב "נפלה לא
תוסיף קום בתולת
ישראל במערבא
מתרצי לה הכי
נפלה ולא תוסיף
לנפול עוד קום
בתולת ישראל
אמר רב נחמן בר
יצחק אפילו הכי
(ה) חור דוד וסמבון
ברוח הקדש שנא'
"סמוך ה' לכל
הנופלים: א"ר
אלעזר בר אבינא
גדול מה שנאמר
במיכאל ויתר ממה
שנאמר בגבריאל
דאילו במיכאל כתי'
"ויעף אלי אחד
מן השרפים ואילו
נבי גבריאל כתי'
"והאיש גבריאל
אשר ראיתי בחזון
בתחלה מועף
ביעף וגו' מאי
משמע דהא אחד
מיכאל הוא אמר
ר' יוחנן אתיא אחד
אחד כתיב הכא
ויעף אלי אחד מן
השרפים ובתי' התם
"והנה מיכאל אחד
(מן) השרפים הראשונים
בא לעזרני תנא
מיכאל באחת
גבריאל בשתיים
אליהו בארבע
ומלאך המות
בשמנה ובשעת
המגפה באחת:
א"ר יהושע בן לוי
אע"פ שקרא אדם
ק"ש בביתו כ"נ
מצוה לקרותו על
מטתו אמר רבי
"יוסי מאי קרא
"רגזו ואל תחמאו
אמרו כלבבכם על
משכבכם ודומו
סלה אמר רב נחמן
אם

ה' שפתי תפתח
ולבסוף "הוא אומר
יהיו לרצון אמרי פי
אלא התם כיון דחקינו
רבנן למימר ה' שפתי
שפתי תפתח כתפלה
אריכתא דמאי האבא
נמי כיון דחקינו רבנן
למימר השכיבנו
כגאולה אריכתא
דמאי: אמר רבי אלעזר
"א"ר אבינא "כל
האומר "תהלה ליה
בכל יום "שלש
פעמים מובטח לו
שהוא בן העולם
הבא מאי מעמא
אילימא משום
דאיתא באל"ף ב"ת
ניבא "אשרי תמימי
דרך דאיתא בחמניא
"אפין אלא משום
דאית ביה פורת את
ידך ניבא "הלל הגדול
דכתיב ביה "נותן
לחם לכל בשר אלא
משום דאית ביה
תרתי אמר רבי יוחנן
מפני מה לא נאמר
נ"ן באשרי "מפני
שיש בה מפלתן של
שונאי ישראל
דכתיב "נפלה לא
תוסיף קום בתולת
ישראל במערבא
מתרצי לה הכי
נפלה ולא תוסיף
לנפול עוד קום
בתולת ישראל
אמר רב נחמן בר
יצחק אפילו הכי
(ה) חור דוד וסמבון
ברוח הקדש שנא'
"סמוך ה' לכל
הנופלים: א"ר
אלעזר בר אבינא
גדול מה שנאמר
במיכאל ויתר ממה
שנאמר בגבריאל
דאילו במיכאל כתי'
"ויעף אלי אחד
מן השרפים ואילו
נבי גבריאל כתי'
"והאיש גבריאל
אשר ראיתי בחזון
בתחלה מועף
ביעף וגו' מאי
משמע דהא אחד
מיכאל הוא אמר
ר' יוחנן אתיא אחד
אחד כתיב הכא
ויעף אלי אחד מן
השרפים ובתי' התם
"והנה מיכאל אחד
(מן) השרפים הראשונים
בא לעזרני תנא
מיכאל באחת
גבריאל בשתיים
אליהו בארבע
ומלאך המות
בשמנה ובשעת
המגפה באחת:
א"ר יהושע בן לוי
אע"פ שקרא אדם
ק"ש בביתו כ"נ
מצוה לקרותו על
מטתו אמר רבי
"יוסי מאי קרא
"רגזו ואל תחמאו
אמרו כלבבכם על
משכבכם ודומו
סלה אמר רב נחמן
אם

גליון הש"ס
מפתח. פי' תשובת הכניא סימן מ"ט: בהגדה מהרי"ב א"ר כ"ד והכחא. ופי' פתח
כ"ג פ"א חוס' ד"ס כיון:

מפני ד' ז'
ד"ה וליפיד

וגרות
הב"ה
(ה) ב' חר
דוד וסמבון
כחם סק"ש:

[למך ז' כ'
שבת פ' ז' זכר
ס' ז']
למך ישי:

[יבמות לה:
קדושין לה:
כ"ד מ"ס. פ"א
ל"ד: סנהדרין ז'
שמות כ"ג:
מש' מות'
זכרון כ'
ז' מנחות.
יג: פג:
תולין ק"ח:
המורה ל' ז']

למך ז' כ'
ד"ס כיון

ס' סמ"ע
ס' קל'
סמ"ע ז'

תלמי קמ'
ד"מל פ'

ס' ס'

תלמי ד'

ההפסק של "השכיבנו" יש לומר כך, שבינן דתקינן רבנן למימר "השכיבנו" בגאולה אריכתא דמנא, וכפי שאמרנו^[15].

הגמרא מביאה עוד מאמר על תפילה שהאומרה "מובטח שהוא בן עולם הבא"^[16].

אמר רבי אלעזר, אמר רבי אבינא^[17]: כל האומר "תהלה לדוד" (תהלים מזמור קמה), והוא המזמור הקרי "אשרי"^[18], בכל יום של פעמים^[19], מובטח לו שהוא בן העולם הבא^[20].

ומבררת הגמרא מה חשיבותו המיוחדת של מזמור זה:

מאי טעמא - מהו טעם הדבר? אילימא משום דאתיא באלי"ף ביי"ת - אם תאמר משום שמזמור זה בא באלף-בית, היינו סדר הפסוקים בו הוא לפי האלף-בית^[21], אם כן, נימא - נאמר במקום "תהלה לדוד" את המזמור "אשרי תמימי דרך", מזמור קיט בתהלים, דאתיא בתמניא אפי"ן - שבא ב"שמונה פנים", כלומר, שכל אחת מאותיות הא"ב חוזרת בו שמונה פעמים, ששמונת פסוקיו הראשונים מתחילים באות א', ושמונה הפסוקים הבאים באות ב', וכו', ונמצא שמזמור זה חשוב הרבה יותר מ"תהלה לדוד", שאין בו אלא סדר אחד של הא"ב! אלא, חשיבותו של "תהלה לדוד" היא משום דאית ביה - שיש בו הפסוק "פותח את ידך ומשביע לכל חי רצון" (תהלים קמה, טז). שהוא שבח גדול, שהקב"ה מכין מזון לכל חי בכל עת^[22], אך אם כן עדיין קשה: נימא - נאמר במקום "תהלה לדוד" הלא

הגדול, מזמור קלו בתהלים^[23], דכתיב ביה - שכתוב בו הפסוק "נתן לחם לכל בשר" (תהלים קל, כה), והוא אותו שבח עצמו, שה' מכין מזון לכל חי?

ומשיבה הגמרא:

אלא, משום דאית ביה תרתי - משום שיש בו במזמור "תהלה לדוד" שתי מעלות, שהוא בסדר א"ב ויש בו שבח הכנת מזון לכל חי בפסוק "פותח את ידך", ואילו המזמורים האחרים שהזכרנו יש בהם רק אחת המעלות: או שמסודרים בסדר הא"ב, או שיש בהם שבח זה של הכנת מזון.

ודנים עוד במזמור "תהלה לדוד":

אמר רבי יוחנן: מפני מה לא נאמר פסוק המתחיל באות נון, ב"אשרי" - במזמור "תהלה לדוד"^[24], שפסוקיו הם לפי סדר כל הא"ב, כאמור, מחוץ לאות נון, שלה אין פסוק, והפסוקים מרלגים מ,מס, ל,סמך? מפני שיש בה באות נון רמז למפלתן של שונאי ישראל - של עם ישראל (בלשון סגי נהור)^[25], דכתיב - שנאמר (עמוס ה, ב): "נפלה, לא תוסיף קום בתולת ישראל", פסוק המתחיל באות נון^[26].

הגמרא מביאה פירוש אחר לפסוק:

במערכא - במערב, היינו בארץ ישראל^[27], מתרצי לה הכי - מתרצים ומפרשים את הפסוק לטובה, כך: "נפלה ולא תוסיף לנפול

הערות

הכף לזכות האדם ולהביאו לחיי העולם הבא, כגון שהיו מעשיו שקולים, מחצה זכויות ומחצה עוונות, ומצוה זו מכריעה את הכף (אהל מועד, מובא בבית יוסף אורח חיים, נא), והשמיענו חכמים שאף מצוה זו, שנראית קלה, הרי היא כשאר מצוות ויכולה להכריע את הכף לזכות (אבודרהם, מהדורת ירושלים תשכג עמ' קב).

ובספר בן יהוידע כתב שעל ידי אמירת המזמור ככוונה כראוי, זוכה שלא להיכשל בעבירות ולאבד את חלקו לעולם הבא.

ועיין בספר משך חבמה תחילת פרשת בחקותי הסבר עמוק בענין זה.

21. הפסוק הראשון ב"תהלה לדוד" מתחיל באות א ("ארומק אלוהי המלך"), השני באות כ ("בכל יום אכרך"), השלישי באות ג ("גדול ה'"), וכן הלאה עד סוף האלף בית.

מעלת הסדר של האלף בית היא, שמסדר שבחו של הקדוש ברוך הוא בכל האותיות (רישב"א) ומשבח לה' בכל סוגי הדיבור (אבודרהם שם). ועיין בפירוש עץ יוסף לסידור אוצר התפלות (עמוד 262) בשם מדרש שאף שירת מלאכי השרת היא בסדר הא"ב. ומצינו גם פיוטים רבים שחזרו בסדר אלף בית מטעם זה (ועיין מהרש"א טעם אחר).

22. על פי רש"י. השבח המיוחד בזה הוא גודל החסד, שהקב"ה זן את כל הבריות (מהרש"א). ועוד, שבוה כלול שבחו של הקב"ה גם בזה שהוא כל יכול לזון את כל הבריות מגרלות ועד קטנות, וגם בגודל רחמינו לספק צרכי כל בריה ובריה (אבודרהם שם).

אמירת הפסוק "פותח את ידך... צריכה כוונה, ואם לא כיוון בו, צריך לחזור ולאומרו (שלחן ערוך אורח חיים נא, ז. ועיין משנה ברורה שם).

23. מזמור זה מתחיל "הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו", ואומרים אותו בליל פסח וכן כשירדו גשמים לאחר עצירת גשמים. "ולמה נקרא שמו ה' הגדול? אמר רבי יוחנן: מפני שהקדוש ברוך הוא יושב ברומו של עולם ומחלק מוונות לכל בריה" (פסחים קיח, א). היינו שהואיל ונאמר במזמור זה השבח הגדול "נתן לחם לכל בשר", נקרא ה' הגדול, להבדיל מה"הלל" הרגיל הנאמר במועדים שנקרא "הלל המצרי" (לקמן נו, א ועיין רש"י שם ד"ה הלל מצראה) על שם יציאת מצרים.

24. המזמור "תהלה לדוד" נקרא גם "אשרי", עיין הערה 18.

25. כשמדברים על פורענות של ישראל, משתמשת הגמרא בלשון "סגי נהור" כלומר, שאומרים להפך ממה שבאמת מתכוונים - "שונאי ישראל" במקום "ישראל" - כדי לא להזכיר דבר רע במפורש.

26. אף על פי שכתובים רבים מדברים כמפלתם של ישראל (ורבים מהם מתחילים באותיות אחרות). רק בפסוק זה נאמר שתהיה מפלה ללא תקומה אחריה - "לא תוסיף קום" (ואמנם משום כך פירשו ב"מערבא" את הפסוק לטובה, ראה להלן) - ובמזמור "תהלה לדוד" שכולו שבח לה' אין זה מן הראוי להזכיר מפלתן של ישראל, שהקב"ה כביכול מצטער עליה (שו"ת הרשב"א, א, מט).

והמהרש"א פירש שחסרון הנון ב"אשרי" רמז שהנפילה של ישראל היא אכן חסרה ואינה גמורה, ועוד תוסיף לקום בתולת ישראל, כדרשת בני מערבא שבסמוך.

27. הנמצאת מערבית לבבל, ועיין לעיל ב, ב הערה 2.

15. ההלכה נפסקה בענינו כרבי יוחנן, שאף בערבית יש לסמוך גאולה לתפילה. ומכל מקום יש הבדל בין חיוב הסמיכה של גאולה לתפילה בשחרית לחיוב זה בערבית, שבשחרית קודם חיוב זה אף לתפילה בציבור, ולכן, המאחר לבוא לבית הכנסת ומצא את הציבור לאחד קריאת שמע וקודם שמונה עשרה, בשחרית אינו מתפלל עמהם, אלא קורא שמע ומתפלל ביחודות, (שלחן ערוך אורח חיים קיא, ג), ואילו בערבית תפילה בציבור קודמת לסמיכת גאולה לתפילה, ולכן מי שאיחר מתפלל שמונה עשרה עם הציבור, וקורא שמע וברכותיה ביחודות לאחר מכן (שם רלו, ג). וכן נדחה החיוב של סמיכת גאולה לתפילה בערבית מפני הכרות "עלה ויבוא" בראש חודש וכיוצא בזה, שמכריזים בין גאולה לתפילה (שם סעיף ב), ואילו בשחרית אין מכריזים כן (ט"ז אורח חיים קיד, ב לענין הכרות "מוריד הגשם").

16. זאת בעקבות מאמרו של רבי יוחנן לעיל, שהסומך גאולה לתפילה כערבית זוכה לשכר זה.

17. ויש גורסים "אמר רבי אלעזר בר אבינא" (מסורת הש"ס בשם ר"ף ועיין יעקב; דקדוקי סופרים). ועיין לקמן הערה 30.

18. כדלהלן בגמרא. המזמור עצמו מתחיל בפסוק "תהלה לדוד", אך נוהגים להקדים לו שני פסוקים, "אשרי יושבי ביתך" (תהלים פד, ה), ו"אשרי העם שפכה לו" (תהלים סוף מזמור קמד). את הפסוק הראשון "אשרי יושבי ביתך", הוסיפו, כי ממנו למדים בגמרא (לקמן לב, ב) שצריך המתפלל לשהות שעה אחת קודם התפילה כדי להכין מחשבותיו ולבו אליה, ולפיכך תיקנו להוסיף פסוק זה כאן (התוספות שם ד"ה קודם). להזכיר למתפלל דבר זה קודם תפילתו. טעם זה שייך בתפילת מנחה, כשאומרים "אשרי" מיד וסמוך לשמונה עשרה, ומכל מקום אומרים כן גם בשחרית משום "לא פלוג" (ספר עולם התפילות). הפסוק השני שמוסיפים, "אשרי העם שפכה לו, אשרי העם שה' אלהיו", הוא הפסוק האחרון שבמזמור הקודם ל"תהלה לדוד", ויש בו שתי פעמים המלה "אשרי". יחד עם המלה "אשרי" שבפסוק "אשרי יושבי ביתך" נמצא שיש כאן שלש פעמים "אשרי", כנגד שלש הפעמים שצריך לומר תהלה לדוד בכל יום (מטה משה, נ).

19. כנגד שלש התפילות שבכל יום (רש"י). ואין אנו אומרים "אשרי" אלא בשחרית ומנחה, ולא בערבית, אלא שבשחרית אומרים אותו פעמיים, פעם אחת בתוך "פסוקי דזמרה" ופעם שניה לאחר שמונה עשרה, ונמצא שאומרים אותו שלש פעמים (ועיין מהרש"א על הטעם שאין אומרים אותו בערבית). ויש שאין גורסים "שלש פעמים" בגמרא (עיין גליון הש"ס בשם רא"ש ורוקח וטור).

ב"פסוקי דזמרה" שאומרים כל יום בשחרית, אומרים ששה מזמורי תהלים (קמה - קנ). המזמור העיקרי שבהם הוא "אשרי", ולכן, כשאנו יכול לומר את כל המזמורים (כגון שאיחד לבוא לבית הכנסת, וממהר כדי להתפלל שמונה עשרה עם הציבור, או כדי שלא לאחד את זמן התפילה) אומר רק "אשרי" (שלחן ערוך אורח חיים נב, א).

20. הדבר נראה תמוה, שעל ידי אמירת מזמור מובטח האדם שהוא בן עולם הבא. וכתבו ראשונים שפירוש הדברים הוא, שמתוך התכוננות בפירוש הפסוקים ובמשמעות העמוקה שלהם יכיר "נפלאות תמים דעים" ויתחזק לבו באמונה ובעבודת ה', ועל ידי כך יזכה לחיי העולם הבא (רבינו כחיי ויקרא ז, לו, מובא במגן אברהם אורח חיים א, ז ובמשנה ברורה שם יג, וכעין זה בפני יהושע כאן, עיין שם שהאריך). ויש שפירשו שמצוה זו של אמירת "תהלה לדוד" יכולה להכריע את

אמר רבי יוחנן: אתיא - דבר זה "בא", כלומר: נלמד, מגזירה שוה שבין המלה "אחד" שבפסוק זה, ובין המלה "אחד" במקום אחר: כתיב הכא - נאמר כאן "ויעף אלי אחד מן השרפים", וכתיב הтам - וכתוב שם, במקום אחר (דניאל י, יג): "והנה מיכאל אחד (מן) השרים הראשנים בא לעזרני", וכמו ש"אחד השרים" הוא מיכאל, כך "אחד מן השרפים" הוא מיכאל.

ומביאה הגמרא עוד ברייתא בעניין זה: **תנא בברייתא: מיכאל באחת - עושה שליחותו ב"פריחה" אחת; גבריאל בשתיים; אליהו הנביא בארבע, ומלאך המות בשמונה**^[32], **ובשעת המגפה מלאך המות באחת.**

הגמרא חוזרת לעניני קריאת שמע^[33]:

אמר רבי יהושע בן לוי: אף על פי שקרא אדם קריאת שמע בבית הכנסת בתפילת ערבית, מצוה לחזור ולקרותו על משתו, לפני השינה^[34].

ומביאים רמז לדין זה מן המקרא:

אמר רבי יוסי^[35] **מאי קרא - איזה פסוק רומז לדבר זה? "רגזו ואל תחטאו, אמרו בלבבכם על משכבכם ודמו סלה" (תהלים ד, ה), שיש לדורשו: אמרו קריאת שמע, שנאמר בה "בלבבכם" ("על לבבך") על משכבכם**^[36], **ואחר כך "דומו", היו דוממים בשינה. הרי שקודם השינה יש לקרוא שמע על משתו.**

רב נחמן מוסיף בדין זה:

אמר רב נחמן

עוד. קום בתולת ישראל! כאילו המלים "לא תוסיף" שייכות לתחילת הפסוק ("נפלה, אך לא תוסיף עוד לנפול"), והמלה "קום" לסוף הפסוק ("קומי, בתולת ישראל!"), ולא כפשוטו, שקוראים "נפלה. לא תוסיף קום"^[28].

הגמרא ממשיכה בענין זה:

אמר רב נחמן בר יצחק: אפילו הכי - אף על פי כן, אף על פי שלא נאמרה נון ב"אשרי", כדי לא לרמוז למפלתן של ישראל, חזר דוד וסמך ברוח הקדש^[29] **- "סמך" את ישראל הנופלים במזמור זה גופו, כלומר, רמז בפסוק שבא מיד אחרי האות נון החסרה, שה' סומך את ישראל בנפילתם, שנאמר שם (פסוק יד): "סומך ה' לכל הנפלים".**

הגמרא מביאה עוד מאמר של רבי אלעזר בר אבינא^[30]:

אמר רבי אלעזר בר אבינא: גדול מה שנאמר במיכאל המלאך, יותר ממה שנאמר בגבריאל המלאך, דאילו במיכאל כתיב (ישעיהו ו, ו): "ויעף אלי אחד מן השרפים", ואילו לגבי גבריאל כתיב (דניאל ט, כא): "והאיש גבריאל אשר ראיתי בחזון בתחלה מעף ביעף" וגו', שבמיכאל נאמר רק "ויעף", משמע שעושה שליחותו מיד ב"פריחה" אחת באויר, ואילו בגבריאל נאמר לשון כפול "מועף ביעף", שעושה שליחותו בשתי "פריחות", ומפסיק באמצע^[31].

שואלת הגמרא:

מאי משמע דהאי "אחד" מיכאל הוא - איך משמע מן הפסוק "ויעף אלי אחד מן השרפים" שמיכאל היה אותו "אחד"? ומבאר רבי יוחנן:

הערות

- שכתב שם בענין אליהו, מפני מה אליהו בארבע).
33. אפשר שנסמך מאמר רבי יהושע בן לוי על קריאת שמע שעל המטה כאן, מפני שלעיל נאמר שלרבי יהושע בן לוי מצות קריאת שמע היא שתהא "סמוך למיטתו".
34. מי שקרא שמע כדון, לאחר צאת הכוכבים, יצא עיקר המצוה מן התורה, וקרא אז על משתו רק פרשה ראשונה של שמע (עיין בהקדמה לפרקנו). אך מי שהקדים לקרוא שמע בבית הכנסת קודם צאת הכוכבים (עיין רש"י בתחילת הפרק) לא יצא ידי חובה מן התורה, ומקיים את עיקר המצוה כשקוראה בזמנה על מיטתו, ולפיכך צריך לקרוא את כל שלש הפרשיות של שמע. ומכל מקום, גם מי שכבר קרא שמע כדון - טוב שיקרא על משתו כל השלש פרשיות, שיש בהן רמ"ח (248) מלים, לשמור על רמ"ח איברים שבגוף (משנה ברורה רלט, א).
35. יש להגיה כאן "רב אסי", או "רב יוסף" (מסורת הש"ס), כי רבי יוסי תנא היה, ואי אפשר שיבאר דברי רבי יהושע בן לוי האמורא.
36. כמו שנאמר "בשכבך" (רש"י), כלומר, שמתעם זה תפס הפסוק לשון "משכבכם" ולא "משתכם", שגם בזה רמז לקריאת שמע (שפתי חכמים; וראה בהגהות רבי יהודה בכרך שנדפסו בש"ס ווילנא בסוף הספר, ובספר "שלמה משנתו", שהגיהו דברי רש"י אלו).

28. לכאורה קשה איך פירשו את הפסוק לטובה, והרי כל הענין בספר עמוס שם עוסק בקינה על מפלת ישראל. וביאר הגר"א, שודאי קינה היא, אלא שהואיל והגיעו ישראל לשפל המדרגה בצורה נוראה כל כך - שוב אינם יכולים לרדת יותר, ומתוך כך מוכרחה לצמוח גאולתם, ונמצא שמתוך "לא תוסיף קום" בא בהכרח "קום בתולת ישראל" (ועיין בספר ישמח משה על התורה בהקדמה, ד"ה ונקדים עוד מאמרינו, שהאריך בזה).
29. ההדרגה "ברוך הקודש" באה לומר, שאף על פי שנבואת עמוס היתה הרבה שנים לאחר דוד המלך, "סמך" דוד ברוח הקודש שלו את המפלה שניבא עליה עמוס מאוחר יותר (שפתי חכמים).
30. מכאן ראייה לגירסת שהבאנו בהערה 17 (מסורת הש"ס לעיל; וכן הוא בדקדוקי סופרים. ולפי זה צריך לומר: ואמר רבי אלעזר . . .).
31. מיבאל [הוא "שרם של ישראל", ו]ממונה על הרחמים, ואילו גבריאל ממונה על הדין, ולפי שרומי שמים מרובים ניתן כח למיכאל לעשות שליחותו מיד, ואילו לגבריאל לא ניתן כח לעשות דין ברשעים מיד, אלא ניתנת שהות לרשעים לחזור בתשובה (מהרש"א).
32. מלאך המות מפסיק שבע פעמים בדרכו להמית את האדם, כדי לתת לאדם הזדמנויות רבות לשוב בתשובה ולבטל את גזירת המיתה (מהרש"א, ועיין מה

משנה ^[9]: "אשר כתבתי" - אלו נביאים וכתובים, שהם חלק מן התורה שבכתב ^[10], "להורתם" - זה גמרא ^[11], הסבר טעמי המשניות, שממנו יוצאת הוראת הלכה למעשה, כי אין להורות הלכה מתוך המשנה בלי להבין את טעמיה ^[12]. **מלמד שכולם**, תורה ונביאים וכתובים ומשנה וגמרא, נתנו למשה מסיני, כפי שנאמר בפסוק הנזכר: "עלה אלי ההרה ויהיה שם ואתנה לך את לחות האבן..."

הגמרא חוזרת לענין קריאת שמע שעל המטה:
אמר רבי יצחק: כל הקורא קריאת שמע על מנתו, באלו אוהו חרב של שתי פיות - חרב חדה משני צדיה בידו להגן עליו מפני המזיקין ^[13], **שנאמר** (תהלים קמט, ו): "רוממות אל בגרונם, וחרב פיפיות בידם", שכשמוציא מגורנו "רוממות אל" בקריאת שמע, הרי זה כאילו "חרב פיפיות בידו". ושואלים מיד:
מאי משמע - מנין משמע שפסוק זה עוסק בקריאת שמע על המטה? ומבארים אמוראים:
אמר מר זוטרא, ואיתימא - ויש אומרים שרב אשי אמר כך: הרמו הוא מרישא דענינא - מתחילת הענין, דכתיב בפסוק הקודם לזה: "יעלו חסידים בכבוד, ויננו על משכבותם", הרי שמדברים במי שנמצא על משכבו, וכתיב בתריה - וכתוב מיד לאחר מכן "רוממות אל בגרונם, וחרב פיפיות בידם".

ועוד מאמר של רבי יצחק בענין זה:
ואמר רבי יצחק: כל הקורא קריאת שמע על מנתו מזיקין - שדים ^[14] **בדילין הימנו, שנאמר** (איוב ה, ז): "ובני רשף יגביהו עוף" - ודורשים פסוק זה, ש"בני רשף", היינו שדים ורוחות, מגביהים ומסתלקים מן האדם על ידי "עוף", דהיינו על ידי התורה (כפי שמבארים מיד), שעל ידי לימוד התורה, וקריאת שמע בכלל זה ^[15], מסתלקים השדים ^[16], ומבאר רבי יצחק מנין לנו ש"עוף" כאן פירושו "תורה" וש"בני רשף" הם המזיקין: ואין "עוף" אלא "תורה", שנאמר (משלי כג, ה): "התעוף עיניך בו, ואיננו", ומפרשים פסוק

אם תלמיד חכם הוא אין צריך לחזור ולקרוא שמע על מנתו, לפי שרגיל לחזור על תלמודו תמיד ודיו בזה ^[1].
ומביאים דברי אביי בענין זה:
אמר אבוי: אף תלמיד חכם שאינו צריך לומר שמע על מנתו, מיפעי ליה למימר חד פסוקא דרחמי - צריך לומר על מנתו פסוק אחד של בקשת רחמים, כגון (תהלים לא, ו): "בידך אפקיד רוחי, פדיתה אותי ה', אל אמת".

הגמרא מביאה דרשה נוספת על הפסוק הנזכר, "רגו ואל תחטאו, אמרו בלבבכם על משכבכם..."
אמר רבי לוי בר חמא, אמר רבי שמעון בן לקיש: לעולם ירגיו אדם יצר טוב שבו על יצר הרע שבו, לעשות עמו מלחמה ^[2], **שנאמר** (תהלים ד, ה): "רגו ואל תחטאו", שעל ידי הרגו שתרגיו יצר טוב על יצר הרע לא תחטאו ^[3]. אם נצחו על ידי זה, מוטב. ואם לאו, יעסוק בתורה, ויתגבר בזה על היצר, שנאמר בהמשך הפסוק: "אמרו בלבבכם", היינו: אמרו דברי תורה ותהגו בהם בלבבכם ^[4]. אם נצחו על ידי כך, מוטב, ואם לאו ^[5] יקרא קריאת שמע, שנאמר באותו פסוק: "על משכבכם", והוא רמו למלה "ושכבך" שבקריאת שמע ^[6]. אם נצחו על ידי קריאת שמע, מוטב, ואם לאו, יזכור לו יום המיתה, ובוה יתגבר עליו, שנאמר בסוף הפסוק: "יודמו סלה", כלומר: יום הדומיה המוחלטת, שהוא יום המות ^[7].

ועוד מאמר של אמוראים אלה:
ואמר רבי לוי בר חמא אמר רבי שמעון בן לקיש: מאי דכתיב - מה פירוש הכתוב (שמות כד, יב): "ואתנה לך את לחות האבן ותתורה והמצוה אשר כתבתי להורתם", שהאריך הכתוב בלשונו "לחות האבן" ו"תורה" ו"מצוה" וכי? "לחת" - אלו עשרת הדברות שנכתבו על הלוחות; "תורה" - זה מקרא, כלומר: חמשה חומשי תורה, שמצוה לקרוא בהם בציבור ^[8], "והמצוה" - זו

הערות

1. רש"י. ותורתו מגינה עליו (מהרש"א). ומשמע מלשון רש"י שלרב נחמן אין צריך תלמיד חכם לומר אפילו פסוק אחד, שלא כדעת אביי דלהלן.
יש שכתבו שבזמן הזה אין תלמיד חכם כראוי שחזור על תלמודו תמיד, והכל צריכים לקרוא שמע (תפארת שמואל על הרא"ש אות ז).
2. הלשון "לעולם" באה להזהיר את האדם, שאף אם דומה לו שכבר ניצח את יצרו הרע, יחזור וירגיו יצר הטוב עליו, כי לעולם אורב לו היצר לפתותו (ביאורי הגר"א). וכמו שנאמר בפרקי אבות (ב, ד) "אל תאמן בעצמך עד יום מותך" (ועיין חובות הלבבות שער יחוד המעשה פרק ה).
3. הדרשה באה ליישב את הקושי איך אפשר שעל ידי שירגו לא יחטא, והלא אדרבה, הרגו מידה רעה היא ומביא לידי חטא, ואמרו לקמן כט, ב "לא תרתח ולא תחטי (לא תרגו ולא תחטא)", ולפיכך מפרשים "רגו" - להרגו יצר טוב על הרע (מהרש"א).
4. לשון "אמרו בלבבכם" בא לומר שלימוד התורה יהא בלבו של אדם ולא רק בפיו, וכשיהא לבו מלא במחשבת התורה לא יבוא לחשוב בדברים של עבירה, וכמו שכתב הרמב"ם (הלכות איסורי ביאה כב, כא): "יפנה עצמו ומחשבתו לדברי תורה, וירחיב דעתו בחכמה, שאין מחשבת עריות מתגברת אלא בלב פנוי מן החכמה" (צל"ח). ועיין הסבר אחר ב"עין יעקב".
5. שלא היתה תורתו אלא מן השפה ולחוץ (ולא היתה בבחינת "בלבבכם") ולכן לא התגבר על יצרו (עין יעקב).
6. בלילה על משכבו עלול אדם להיכשל יותר בהרהורי עבירה, וקריאת שמע מבטלת הרהורים אלה ומגינה עליו מן החטא ומן המזיקים, כמו שאמרו בגמרא להלן (מהרש"א. ועיין צ"ח ומאירי).
7. לשון "יום המיתה" מרמו שזכיר לעצמו שאינו יודע מתי יום מותו, ואפשר שימות מחר, וכמו שאמרו "שוב יום אחד לפני מיתתך וכו', ישוב היום שמא ימות למחר" (שבת קגג, א). ועל ידי כך יזכור לפני מי הוא עתיד ליתן דין וחשבון (עין יעקב. ועיין מהרש"א הסבר אחר).
8. הזכרת יום המיתה מובאת כעצה אחרונה, כי אין העצבות מדה טובה, ושמחה של מצוה עדיפה עליה, ורק כשאין אפשרות אחרת להתגבר על היצר ולא הועיל לו עסק התורה ושאר עצות, יזכיר לעצמו יום המיתה (עין יעקב).

8. רש"י. בדרך כלל הוראת המלה "מקרא" היא כל התנ"ך, אבל כאן הכוונה לתורה בלבד, ולשון מקרא הוא על שם הקריאה בציבור, שרק התורה נקראת כולה בבית הכנסת בציבור (מגיד תעלומה).
9. כלומר: ההלכות שב"תורה שבעל פה" הכלולות במשנה (ועיין מהרש"א שמפרש מדוע נקראת כאן המשנה "מצוה"). רש"י מפרש: "שיתעסקו במשנה", ועיין בדברי פירוש הכותב בעין יעקב על ביאור דבריו.
10. המפרשים התקשו למה נזכרה המשנה לפני נביאים וכתובים, ועיין על כך בפני יהושע ובאהבת איתן.
11. וכלולים בלשון "אשר כתבתי", שאינם כמשנה וגמרא שהם תורה שבעל פה ולא ניתנו להיכתב, ואינם כחמשה חומשי תורה שניתנו להיקרא בציבור ולא רק להיכתב (מהרש"א).
12. לפי פשוטו מתייחסות המלים "אשר כתבתי" גם למלים "והמצוה" ו"להורתם" שדרשו על המשנה והגמרא, שהן תורה שבעל פה ולא ניתנו להיכתב, ועיין יישוב לזה במשך חכמה סוף פרשת משפטים.
13. הגירסא בכל הדפוסים הישנים וכתבי היד "תלמוד", והגירסא "גמרא" (שהיא תרגום המלה "תלמוד" לארמית) היא שינוי של הצנור (ראה דקדוקי סופרים).
14. והמורים הלכה מתוך המשנה בלי הבנת הטעמים נקראים (בסוטה כב, א) "מבלי העולם", שמורים הוראות מוטעות (רש"י).
15. רש"י, ועיין להלן על ענין המזיקים.
16. יש מפרשים לשון "חרב של שתי פיות", שקריאת שמע על המטה מועילה בשני ענינים, שתועלתה היא בין ברוחניות, להתגבר על יצר הרע (ראה בגמרא לעיל), ובין בגשמיות, להגן מפני המזיקים (חדשים גם ישנים).
17. על ענין השדים בכלל עיין להלן ג, א הערה 2.
18. הטעם שנרמזה קריאת שמע בפסוק זה בלשון "עוף" שמדבר על התורה באופן כללי, כתב בפני יהושע שאפשר שבאו ללמדנו שאין המזיקין בדלים מן האדם אלא כשקורא שמע בכונה ובדקדוק אותיותיה וטעמיה כדרך שאדם לומר תורה (ועיין שם ובצל"ח מנין לנו שהפסוק מתכוון לרמוז דוקא לקריאת שמע).
19. לפי פשוטו בוונת הפסוק שבני רשף (מלאכים ורוחות) מגביהים לעוף (רש"י איוב שם), אך רבי יצחק דורש את המלה "עוף" כשם דבר וכמבואר בפנים.

מאימתי פרק ראשון ברכות

ה רב נסים גאון

ואם תלמיד חכם הוא. שרגיל במשנתו לחזור על גרסאות חמיר דיו
בכך: ידעו ילד טוב. שיעשה מלחמה עם ילד הרע: ודומה סלה.
יום הדומה הוא יום המות שהוא דומה עולמית: זה מקדל. חומש
שמטה לקרות בתורה: זו משנה. שיתעסקו במשנה: זה גמרא.
סברת טעמי המשניות שממנו יולאה תורה אור

אם תלמיד חכם הוא אין צריך אמר אביי אף
תלמיד חכם מיבעי ליה למימר חד פסוקא
ה' אל אמת: א"ר לוי בר חמא אמר ר"ש בן
לקיש לעולם ריגזו אדם יצר טוב על יצר הרע
שנא' רגזו ואל תחמאו. אם נצחו בוטב ואם
לאו יעסוק בתורה שנאמר אמרו בלבבכם אם
נצחו בוטב ואם לאו יקרא קריאת שמע שנאמר
על משבבכם אם נצחו בוטב ואם לאו יזכור
לז יום המיתה שנאמר ודומו סלה. וא"ר לוי
בר חמא אמר ר' שמעון בן לקיש מאי דכתיב
ואתנה לך את לוחות האבן והתורה והמצוה
אשר כתבתי לדורותם לוחות אלו עשרת
הדברות תורה זה מקרא והמצוה זו משנה אשר

אכל המורים האלה מן
המשנה נקראו מצלי העולם במס'
סוטה (דף כג-): כאלו לוחות חכמים
שתי פיות בידו. להרוג את המזיקין:
מאי משמע? דכקריאת שמע: התעורר
ענין ס'. אם תכפל וסגרת עיניך
בתורה (ז) ה"א תשתכח ממך: ובני
רשף יצאנו עף. יהעוף מסלק ממך (ז):
קטב מרידי. זה שם עד ההרים
במסכת פסחים (דף ק"א): ולחומי
רשף. כתיב בין רעב למזיקין נדרש
לפניו ולחמיו יסורין ומזיקין: חסילו
חיותות של בית רבן ידעו. שהתורה
מגינה שלמדו מספר חומש אם
שמוע תשמע כל המלה אשר
שמתי וגו'. וחסילו הקנים שלא
הגיעו לספר לזכר ככר למדו:

מ' מיל
י"ב כ'
פסלים קמח
ס'

לזכר
דברים נג'

נפון כס'
מזין פה:
שמות טו

פסלים נג'
פסלי ד'

לזכר
פסלים נג'

פסלי נג'
ישעיה נג'

סס.
סס.

פסלים ס'
ס'

ר"ל חלילית
בסול אלא
בציר (מס')

ויקרא נ'
דברים כח

פסלים ס'
יחזו וספרי פ'
ולחמיו ע"ס

סס
פסלי

האשתי מטוב. מן התורה: ופלא נעמד. מכה עכורה: העושה
על. שפירש היינו דבר חשוב כזה ומתוך דוחקו מכרו: ושמח.
שהרי הקב"ה מזהירם מלעזוב לוחם ומשכנה לפניהם בלוק טוב אחר
שנתנה להם: פשפש ולא מלא. לא מלא עבירה בידו שבטילה רחוקין
יסורין הללו לנא: אשרי הגבר אשר
תיסרנו והמתורתק תלמדנו שבטיל
יסורין לרדף לזכר לנא לידו תלמוד
תורה: יסורין של אהבה. הקב"ה
מייסרו בעוה"ז בלא שום עון כדי
להרבות שכרו בעולם הבא יותר מכדי
זכויותיו: זה' חפץ דכאו החלי. מי
שהקב"ה חפצו מחלה ביסורין: חפץ
קרבן: נפשו. מדעו: דלד זה.
שאשרי לזכר אשר תיסרנו: מתורתק
תלמדנו. כלומר מתורתק לט למדין
לוחות נאמר בידו ביסורין דכתיב לזכר
דכדי הצדק. אחר הקלות נאמר
במשנה תורה: אף יסורין ממדקין כל
עונותיו של אדם גרים: ודעך מייס. חיי
העוה"ז כהו"ן לו תוכחות מוסר ללדס:
ונכס

מה אשם לרשת אף
יסורין לרשת. כי
התקנות אין פה
לחקרין אלא פה
בעלים לא בעל תורה
כרתניא (מכין דף
כ"א וס"ג) יקריב אותו
מלמד שבתא אותו וכל
בעל תורה ת"ל לרשות
וא בידי טעין עד
שיאמר דעתא אני ואפס
עד מנין למעשה
בקשים שפסל ור' אבי
לעבב מנין תלמוד
לזכר לרצונם תוספת
(לרצונם) ודעך
זכר ואיתא בזה
שיאמר דעתא אני ואפס
עד מנין למעשה
(דף י"ג ובס"ג) בידו
בשר אין בין סוד
תאמר בזה (דף נ"ג)
איתא אפ"ר יותן הכל
צדיקין [דעך] חפץ
במסור כפיה:

פסלי נג'

לזכר מה: פ"ז יס'
מסות נג': אבות ט'

ס"א פשפש ונא יס'
תשבה שנאמר תשבה

[יחזן לזכר חיי אבר
אבא א"ר יוחנן א"ר רבי'
ועיין שם דף כג.]

הגדות הב"ה
(א) נב' חס קבל פניו
מלכס מה מכר:
(ב) רש"י ד"ה מל פחש
סנן דנקיאלת סנן:
(ג) ר"ה סתף וס'
מורה הסד ולמל מיה
ולעט ה"א מלכס:
(ד) ר"ה וני רכ"ס'
סנן מלכס מל א"ר נב'
רש"י סד':

וקובר

מ"טוב", היינו מן התורה, (כפי שמבארים מיד), "כאבי נעכר", כלומר, באו עלי יסורים מכוערים ועכורים^[20], ואין פירוש המלה "טוב", כאן, אלא "תורה", שגאמר (משלי ד, ב): "כי לקח טוב נתתי לכם, תורת אלה תעזבו", הרי שהתורה קרויה "לקח טוב".

ועוד דרשה על הפסוק "כי לקח טוב נתתי לכם":

אמר רבי ירמיה, ואיתימא - ויש אומרים שאמר זאת רבי חנינא בר פפא: בא וראה, שלא כמדת הקדוש ברוך הוא, מדת בשר ודם: מדת בשר ודם שכאשר אדם מוכר חפץ לחבירו, מוכר עצב על שהוכרח למכור את החפץ החביב עליו, מתוך דוחקו, ולקח שמח שזכה בחפץ חשוב כזה. אבל הקדוש ברוך הוא אינו כן; נתן להם תורה לישראל, ושמה, שגאמר: "כי לקח טוב נתתי לכם, תורת אלה תעזבו", הרי שלאחר שנתן את התורה לישראל הוא מפציר בהם שלא יעזבוה ומשבחה בפניהם שהיא "לקח טוב"^[21].

הגמרא מביאה עוד מאמר בענין יסורים וביטול תורה:

אמר רבא, ואיתימא - ויש אומרים שאמר זאת רב חסדא: אם רואה אדם שיסורין באין עליו, ופשפש במעשיו - יחפש במעשיו איזו עבירה עבר שבשבילה ראויים לכא עליו יסורים אלה^[22], שגאמר בענין יסורי החורבן והגלות (איכה ג, מ): "נחפשה דרכינו ונחקרה, ונשובה ער ה'". פשפש במעשיו, ולא מצא עבירה שבשבילה ראויים יסורים אלה לבוא עליו^[23], יתלה את היסורים בבטול תורה, שבודאי באו משום עון ביטול תורה^[24], שגאמר (תהלים צד, יב): "אשרי הגבר אשר תיסרנו יה, ומתורתך תלמדנו" - אשרי אדם שיסוריו מביאים אותו לידי תלמוד תורה. ואם תלה את היסורים בביטול תורה ולא מצא שיש בידו עון זה, בידוע שיסורין של אהבה הם, שהקדוש ברוך הוא מייסרו בעולם הזה בלא עון כדי להרבות שכרו לעולם הבא יותר מכדי זכותו^[25], שגאמר (משלי ג, יב): "כי את אשר יאהב ה' יוכיח"^[26].

הערות

17. ופירוש הפסוק הוא: "התעייף" - כלומר: אם תסגור ותעצום את "עיניך בו", מיד "ואיננו", תשתכח ממך תורתך. "התעייף" הוא מלשון "עייף" בארמית שפירושו "כפול" (ולכפול את העינים פירושו לעוצמן) (רש"י).

18. "קטב מרידי" הוא שמו של שד הצהריים (רש"י על פי פסחים קיא, ב), ומכאן שגם "רשף" הוא אחד השדים.

19. מאחר שהמלה "רשף" כתובה בין "רעב" ל"מויקין" (קטב מרידי), אפשר לפרשה "יסורים" בדומה ל"רעב", כדרשת ריש לקיש, או "מויקים" בדומה ל"קטב מרידי", כדרשת רבי יצחק (עין רש"י).

20. רש"י מפרש: "וכאבי נעכר" - מכה עכורה, ועיין מצודת ציון שפירש "נעכר" מלשון השחתה, כמו "עכבתם אתי" (בראשית לז, ל).

21. רש"י.

ולפיכך פתח הכתוב בלשון מקח וממכר ("לקח טוב"), וסיים בלשון מתנה ("נתתי לכם"). להשוות מקח וממכר של בשר ודם עם מידתו של הקב"ה, שבשר ודם המוכר עצב, והיה רוצה שיתבטל המקח ויחזור אליו החפץ הנמכר, אבל הקב"ה אינו כן, אלא נתן את התורה בעין יפה, בדרך מתנה, שהנותן בעין יפה הוא נותן, ומבקש מאתנו שלא נעזבנה (מהרש"א, ועיין עץ יוסף).

הגר"א מוסיף, שאדם המוכר חפץ נוטל דמים, ואפילו הנותן מתנה עושה כן בדרך כלל משום שהיה לו טובת הנאה בעבר מן המקבל, ובכל זאת "המוכר עצב", אך נתינת התורה היא מתנה גמורה, ללא שום תמורה, ומכל מקום הקב"ה שמח (ביאורי הגר"א).

22. "מעיקרי הדת, להאמין שכל מה שיקרה לאדם, מטוב ועד רע, הכל מושגח מאתו יתברך השגחה פרטית" (לשון המאירי שבת נה, א. ועיין בהרחבה ברמב"ם הלכות תענית א, ב-ג וברמב"ן שמות יג, טו [בסוף דבריו]). ומשום כך מי שבאים עליו יסורים ודאי מן השמים נגזר שיבואו, וצריך לפשפש במעשיו אם היסורים באים כעונש על חטא ולתקן את מעשיו.

23. מדרכי ה' לענוש את החוטא "מידה כנגד מידה", היינו שיש קשר בין החטא ובין העונש (למשל: כשחטא באבר מסוים במיוחד, נענש באבר זה, וכל כיוצא בזה, עיין סוטה ח, ב - ט, א ועוד מקומות). אחד הטעמים לזה הוא שעל ידי כך יכול אדם ללמוד מהיסורים היכן חטא ומה עליו לתקן ("נפש החיים" שער ד פרק כט). ופעמים שאינו מוצא חטא שראוי שבגללו יבואו עליו יסורים אלו.

24. ועיין לעיל על מי שיכול לעסוק בתורה ואינו עוסק שהקב"ה מביא עליו יסורים. ויש להקשות: הרי הדברים אמורים במי "שפשפש ולא מצא" בידו עון, ואין

יתכן שיש בידו עון חמור של ביטול תורה, הרי אין לך "מצא" גדול מזה! יש מתרצים, ש"פשפש ולא מצא" אין פירושו שלא מצא כלל עון בידו, אלא שלא מצא עון המתאים ליסורים שבאו עליו, לתלות שהם באים עליו בדרך "מדה כנגד מדה" (עין בהערה הקודמת). ולכן יתלה בביטול תורה, שקדושת התורה מחיה את כל אברי גופו של האדם וכל יסורים שבאים עליו יש לתלותם בביטול התורה (נפש החיים לרבי חיים מוולוז'ין שם, וכן בספרו רוח חיים על אבות ד, יא).

ויש מפרשים כך: אם פשפש ולא מצא עבירה בידו, יתלה את זאת שלא מצא (לא את היסורים!) בביטול תורה. עכשיו סבור הוא שכל מעשיו הם כשורה ואין עון בידו, אבל אילו היה לומד תורה כראוי, היה מוצא שכמה דברים שהוא עושה אינם על פי דין ואכן יש עבירות בידו (ביאורי הגר"א).

25. רש"י. ועיין בהערה הבאה בהרחבה.

26. לפני פסוק זה כתוב (משלי שם, יא): "מוסר ה' בני, אל תמאס, ואל תקץ בתוכחתו". כלומר: אם לא מצאת עון בידך, אל תמאס ביסורים הבאים עליך מאת ה' ואל תקץ בתוכחתו, כי "יסורים של אהבה" הם, שהרי "את אשר יאהב ה', יוכיח" (מהרש"א).

יסורים של אהבה - בענין זה נחלקו ראשונים: רש"י פירש (כמבואר לעיל), שיסורים של אהבה באים בלא עון, כדי להרבות שכרו של אדם לעולם הבא. דברים אלה הם על פי מסקנת הגמרא במסכת שבת (נה, ב) ש"יש יסורין בלא עון" (ועיין גם תוספות לקמן מו, ב ד"ה מר בשם בה"ג; חובות הלבבות, שער הביטחון פרק ג; מהר"ל, נתיבות עולם נתיב היסורים, פרק א; דרך השם לרמח"ל, ב, ג. ועיין שו"ת אגרות משה חלק יורה דעה א, קמ פירוש אחר בדברי רש"י). אך כמה ראשונים חולקים על כך וסוברים שאין יסורים בלא חטא (רמב"ן בשער הגמול, בכתבי רמב"ן חלק ב מעמוד רסט ואילך, ומאירי כאן ובשבת נה, א. וכן סובר בעיקר הדבר גם הרמב"ם במורה נבוכים ג, יז וכד, אך אינו מפרש את הגמרא כאן כדבריהם). ולדעת הרמב"ן יסורים של אהבה אף הם באים על חטא, אלא שהם באים על חטאים שעשה אדם בשוגג, ונקראים יסורים של אהבה מפני שאינם באים בתורת עונש: מי שחטא בשוגג אינו ראוי לעונש, אלא שסוף סוף החטא מלכלך ומטמא את הנפש, וכדי לזכר את הנפש זקוק האדם למרק את החטא על ידי יסורים ולהיות נקי לעולם הבא, ויסורים אלה באים מתוך אהבת ה' לאדם ורצונו לקדשו ולטהרו. מי שפשפש ולא מצא בידו עון של זדון או ביטול תורה בזדון, יתלה ביסורין של אהבה (ועיין שער הגמול שם דברים עמוקים בביאור הדעה במסכת שבת ש"יש יסורין בלא עון").

אף מהר"ל (ב"נתיב היסורים" שם) מבאר כעין דברי הרמב"ן, על פי השיטה

מאימתי פרק ראשון ברכות

ה רב נסים נאמן

מה אדם לרשת אף
ישראל רשע. כי
הקב"ה אין פתח
להקדיש אלא בדרך
בעלים ולא בעל טהור
כדנציא (פסוק דף
כ"א וס"ג) יקריב אותו
במזבח שטותי אדם יוכל
בעל טהור תל לרשות
ואם בידי טעין עד
שאמר וזה אני ואסור
עד מתי לבעול
בדשים שטותי ואי
לעבד מתי תלמוד
לרשע לרבותם וזהו
(לרבותם וזהו) וזהו
זכר ואיתא בזה
דף כ"א וס"ג וזהו
בשר אין בין סוד
הבשר והבשר (דף כ"א)
איתא אמר ר' יוחנן וכל
צדיקין (דף כ"א)
בסודם בזה:

האשית ממוז. מן התורה: וכלי נעדר. מכה עטרה: המורה
על. שפירש הימנו דבר חשוב כזה ומתוך דוחקו מכר: ושמה.
שדרי הקב"ה מהירים מלעזוב אותה ומשכחה לפניהם בלוקח טוב אחר
שנתנה להם: פשפש ולא מלא. לא מלא עבירה בידו שבשכילה רחוק
יסורין הללו ללא: אשתי הגבר אשר
מיסרתי יה ומתורתך תלמודי ששכיל
יסורין לך חסד ללא ליד תלמוד
תורה: יסורין של אהבה. הקב"ה
מייסרו בעו"ל בלא שום עון כדי
להכריז שכל בעולם הנא וזהו מדי
זכיונו: וה' חפץ דעלו החלי. מי
שהקב"ה חפצו מחלוק ביסורין: אשש.
קרבן: נפשו. מדעו: דבר זה.
ששדרי חסד אשר תסרנו: מתורתך
תלמודי. כלומר מתורתך חסד למדין
אוח: נאמר מתי ביסורין דמתי חסד
דמתי הגרית. אחר הקלות נאמר
במשנה תורה: אף יסורין ממרקינן כל
עוונותיו של אדם גרם: וזהו חסד. מי
העו"ל הוין לו תוכחות מוכר ללמד:

ואם תלמוד חסד הא. שרגיל במשנתו לחזור על גרסתו חסד דין
בכ: ויגזיר יצר טוב. שיעשה מלחמה עם יצר הרע: ודומה סלה.
יום הדומה הוא יום המות שהוא דומה עולמית: זה מקדל. חומש
שמטה לקרות בתורה: זו משנה. שיתעסקו במשנה: זה גמול.
סברה טעמי המשניות שמטה יוללה תורה אור
הוראה. אכל המורים הוראה מן
המשנה נקראו מכלי העולם במס'
סוטה (דף כ"א): בלא אוח חסד של
שמי פיות בידו. להרוג את המזיקין:
מתי משמט (דף כ"א) דבריהם שמטה: התעורר
ענין פ. אס חסד וסגרת ענין
בתורה (דף כ"א) הלא משכחת ממך: וכו'
רשף יצא עוף. התעורר משלם ממך (דף כ"א)
קטב מדיני. זה שם של הלהבים
במשכת פסחים (דף ק"א): ולחומי
רשף. כתיב בין רעב למזיקין נדרש
לפניו ולחמיו יסורין ומזיקין: חסד
חיותות של בית רב וזהו. שהתורה
מגינה שלמדין מספר חומש אס
שמע שמע כל המחלה אשר
שמתי וגו'. ואפילו הקנינים שלא
הגיעו לספר איוב כבר למדו:

אמר רב

לרשע מתי מתי מתי

לרשע מתי מתי מתי

לרשע מתי מתי מתי

לרשע מתי מתי מתי

לרשע מתי מתי מתי

לרשע מתי מתי מתי

לרשע מתי מתי מתי

לרשע מתי מתי מתי

לרשע מתי מתי מתי

לרשע מתי מתי מתי

בתבתי אלו נביאים וכתובים להורות זה גמרא *מלמד שכולם נתנו למשה
מסיני: א"ר יצחק בל הקורא ק"ש על מפתו כאלו אוחו חרב של שתי פיות בידו שנאמר *רוממות אל בגרונם
וחרב פיפיות בידם מאי משמע אמר מר זוטרא ואיתימא רב אשי מרישא דענינא דכתיב *יעלו חסידים בכבוד
ירגו על משכבותם וכתיב בתריה רוממות אל בגרונם וחרב פיפיות בידם. ואמר רבי יצחק בל הקורא קריאת
שמע על מפתו מוזיקן בדילין הימנו שנאמר *ובני רשף יגבירו עוף ואין עוף אלא תורה שנאמר *התעורר ענין
בו ואינו ואין רשף אלא מוזיקן שנאמר *מזי רעב ולחומי רשף וקטב מרי. אמר רבי שמעון בן לקיש כל
העוסק בתורה יסורין בדילין הימנו שנאמר *ובני רשף יגבירו עוף ואין עוף אלא תורה שנאמר *התעורר ענין
בו ואינו ואין רשף אלא יסורין שנאמר *מזי רעב ולחומי רשף אמר ליה רבי יורנן *דא אפילו תניקנות של בית רבן
יודעין אותו שנאמר *ויאמר אם שמעו תשמע לקול ה' אלהיך והישר בעיניו תעשה והאונת למצותיו ושמרת
כל חקיו כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך כי אני ה' רופאך אלא כל שאפשר לו לעסוק בתורה
ואינו עוסק הקב"ה מביא עליו יסורין מכווערין ועוברים אותו שנא' *נאלמתי חכיה החשיתי ממוז ובאבי נעכר *ואין
שוב אלא תורה שנאמר *כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזבו. אמר רבי יורא ואיתימא רבי חנינא
בר פפא בא וראה שלא כמדת הקב"ה מדת בשר ודם אדם מוכר חפץ לחבירו מוכר עצמו ולוקח
שמה אבל הקב"ה אינו כן נתן להם תורה לישראל ושמה שנא' *כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזבו. אמר
רבא ואיתימא רב חסדא אם רואה אדם שיסורין באין עליו יפשפש במעשיו שנא' *נחפשה דרכינו ונתקדשה *נשובה
עד ה' פשפש ולא מצא יחלה בבטל תורה שנאמר *אשרי הגבר אשר תסרנו יה ומתורתך תלמודי
ואם תלה ולא מצא בידעו שיסורין של אהבה הם שנאמר *כי את אשר יאהב ה' יוכיח. אמר רבא אמר רב
סוררה אמר רב הונא כל שהקב"ה חפץ בו מדכאו ביסורין שנאמר *וה' חפץ דכאו החלי יכול אפילו לא קבלם
מאתה תלמוד לומר *אם חשיתם אשם נפשו מה אשם לדעת אף יסורין לדעת ואם קבלם (ה) מה שברו *יראה זרע
יארץ ימים ולא עוד אלא שתלמודו מתקיים בידו שנא' *וחפץ ה' בידו יצלה פליגי בה רבי יעקב בר אידי ורבי
אחא בר חנינא חד אמר אלו הם יסורין של אהבה כל שאין בהן בטול תורה שנאמר אשרי הגבר אשר תסרנו
יה ומתורתך תלמודי וחד אמר אלו הם יסורין של אהבה כל שאין בהן בטול תפלה שנאמר *ברוך אלהים
אשר לא הסיר תפלתו וחסדו מאתי אמר לחו רבי אבא ברית דר' חייא בר אבא הכי אמר *ר' חייא בר אבא
א"ר יוחנן אלו ואלו יסורין של אהבה הן שנאמר כי את אשר יאהב ה' יוכיח אלא מה ת"ל ומתורתך תלמודי
אל תקרי *תלמודי אלא תלמודי דבר זה מתורתך תלמודי ק"ו משן ועין מה שן ועין שהן אחד מאבריו של אדם
עבר ויצא בהן לחרות יסורין שממרקין כל גופו של אדם על אחת כמה וכמה והיינו דרבי שמעון בן לקיש דאמר
רשב"ל נאמר ברית במלח ונאמר ברית ביסורין נאמר ברית במלח דכתיב *ולא תשביח מלח ברית ונאמר
ברית ביסורין דכתיב *אלה דברי הברית מה ברית האמור במלח ממתקת את הבשר אף ברית
האמור ביסורין יסדין ממרקין כל עונותיו של אדם: *חנינא רבי שמעון בן יוחאי אומר שלש מתנות
שובות נתן הקדוש ברוך הוא לישראל וכולן לא נתנן אלא ע"י יסורין אלו הן תורה וארץ ישראל והעולם
הבא תורה מנין שנאמר אשרי הגבר אשר תסרנו יה ומתורתך תלמודי ארץ ישראל דכתיב *כי כאשר
ייסר איש את בנו ה' אלהיך מיסוך וכתיב בתריה כי ה' אלהיך מביאך אל ארץ טובה העולם הבא דכתיב
*כי נר מצוה ותורה אור ודרך חיים תוכחות מוסר. חנינא קמיה דר' יוחנן כל העוסק בתורה ובגמילות חסדים

הגיעו לספר איוב כבר למדו:
מסיני: א"ר יצחק בל הקורא ק"ש על מפתו כאלו אוחו חרב של שתי פיות בידו שנאמר *רוממות אל בגרונם
וחרב פיפיות בידם מאי משמע אמר מר זוטרא ואיתימא רב אשי מרישא דענינא דכתיב *יעלו חסידים בכבוד
ירגו על משכבותם וכתיב בתריה רוממות אל בגרונם וחרב פיפיות בידם. ואמר רבי יצחק בל הקורא קריאת
שמע על מפתו מוזיקן בדילין הימנו שנאמר *ובני רשף יגבירו עוף ואין עוף אלא תורה שנאמר *התעורר ענין
בו ואינו ואין רשף אלא מוזיקן שנאמר *מזי רעב ולחומי רשף וקטב מרי. אמר רבי שמעון בן לקיש כל
העוסק בתורה יסורין בדילין הימנו שנאמר *ובני רשף יגבירו עוף ואין עוף אלא תורה שנאמר *התעורר ענין
בו ואינו ואין רשף אלא יסורין שנאמר *מזי רעב ולחומי רשף אמר ליה רבי יורנן *דא אפילו תניקנות של בית רבן
יודעין אותו שנאמר *ויאמר אם שמעו תשמע לקול ה' אלהיך והישר בעיניו תעשה והאונת למצותיו ושמרת
כל חקיו כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך כי אני ה' רופאך אלא כל שאפשר לו לעסוק בתורה
ואינו עוסק הקב"ה מביא עליו יסורין מכווערין ועוברים אותו שנא' *נאלמתי חכיה החשיתי ממוז ובאבי נעכר *ואין
שוב אלא תורה שנאמר *כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזבו. אמר רבי יורא ואיתימא רבי חנינא
בר פפא בא וראה שלא כמדת הקב"ה מדת בשר ודם אדם מוכר חפץ לחבירו מוכר עצמו ולוקח
שמה אבל הקב"ה אינו כן נתן להם תורה לישראל ושמה שנא' *כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזבו. אמר
רבא ואיתימא רב חסדא אם רואה אדם שיסורין באין עליו יפשפש במעשיו שנא' *נחפשה דרכינו ונתקדשה *נשובה
עד ה' פשפש ולא מצא יחלה בבטל תורה שנאמר *אשרי הגבר אשר תסרנו יה ומתורתך תלמודי
ואם תלה ולא מצא בידעו שיסורין של אהבה הם שנאמר *כי את אשר יאהב ה' יוכיח. אמר רבא אמר רב
סוררה אמר רב הונא כל שהקב"ה חפץ בו מדכאו ביסורין שנאמר *וה' חפץ דכאו החלי יכול אפילו לא קבלם
מאתה תלמוד לומר *אם חשיתם אשם נפשו מה אשם לדעת אף יסורין לדעת ואם קבלם (ה) מה שברו *יראה זרע
יארץ ימים ולא עוד אלא שתלמודו מתקיים בידו שנא' *וחפץ ה' בידו יצלה פליגי בה רבי יעקב בר אידי ורבי
אחא בר חנינא חד אמר אלו הם יסורין של אהבה כל שאין בהן בטול תורה שנאמר אשרי הגבר אשר תסרנו
יה ומתורתך תלמודי וחד אמר אלו הם יסורין של אהבה כל שאין בהן בטול תפלה שנאמר *ברוך אלהים
אשר לא הסיר תפלתו וחסדו מאתי אמר לחו רבי אבא ברית דר' חייא בר אבא הכי אמר *ר' חייא בר אבא
א"ר יוחנן אלו ואלו יסורין של אהבה הן שנאמר כי את אשר יאהב ה' יוכיח אלא מה ת"ל ומתורתך תלמודי
אל תקרי *תלמודי אלא תלמודי דבר זה מתורתך תלמודי ק"ו משן ועין מה שן ועין שהן אחד מאבריו של אדם
עבר ויצא בהן לחרות יסורין שממרקין כל גופו של אדם על אחת כמה וכמה והיינו דרבי שמעון בן לקיש דאמר
רשב"ל נאמר ברית במלח ונאמר ברית ביסורין נאמר ברית במלח דכתיב *ולא תשביח מלח ברית ונאמר
ברית ביסורין דכתיב *אלה דברי הברית מה ברית האמור במלח ממתקת את הבשר אף ברית
האמור ביסורין יסדין ממרקין כל עונותיו של אדם: *חנינא רבי שמעון בן יוחאי אומר שלש מתנות
שובות נתן הקדוש ברוך הוא לישראל וכולן לא נתנן אלא ע"י יסורין אלו הן תורה וארץ ישראל והעולם
הבא תורה מנין שנאמר אשרי הגבר אשר תסרנו יה ומתורתך תלמודי ארץ ישראל דכתיב *כי כאשר
ייסר איש את בנו ה' אלהיך מיסוך וכתיב בתריה כי ה' אלהיך מביאך אל ארץ טובה העולם הבא דכתיב
*כי נר מצוה ותורה אור ודרך חיים תוכחות מוסר. חנינא קמיה דר' יוחנן כל העוסק בתורה ובגמילות חסדים

אמר רב

לרשע מתי מתי מתי

לרשע מתי מתי מתי

לרשע מתי מתי מתי

לרשע מתי מתי מתי

לרשע מתי מתי מתי

לרשע מתי מתי מתי

לרשע מתי מתי מתי

לרשע מתי מתי מתי

לרשע מתי מתי מתי

לרשע מתי מתי מתי

לרשע מתי מתי מתי

ועוד מאמר על יסורים של אהבה:

אָמַר רַבָּא אָמַר רַב סְחוּרָה אָמַר רַב הוּנָא: כָּל מִי שֶׁהִקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא חָפֵץ בּוֹ - אוֹהֵבוּ וּרוּצָה בּוֹ, מְדַבְּרָא - מְכַנְיָעוּ בְּיִסּוּרֵי, שְׁנֵאֲמַר (ישעיה נג, י): 'וְהָ חָפֵץ - דְּבָא הַחֲלִי' - מִי שֶׁהָ חָפֵץ בּוֹ, הוּא מְדַבֵּר אוֹתוֹ בְּיִסּוּרִים שֶׁל מַחֲלָה^[27]. יָכוֹל אֵתָּה לִסְבּוֹר שְׁאִפִּילוּ לֹא קָבָלָם - אֵת הַיִּסּוּרִין מֵאַהֲבָה, מְכַל מְקוֹם הֵם מְכַפְרִים, תִּלְמוּד לומר שאין הדבר כך, שנאמר בהמשך אותו פסוק: "אִם תִּשִּׁים אֶשֶׁם נִפְשׁוֹ", וְדוֹרְשִׁים שֶׁהַיִּסּוּרִים שֶׁבִּתְחִילַת הַפְּסוּק הוֹקְשׁוּ ל"אֶשֶׁם", הֵינּוּ לִקְרֹב אֶשֶׁם הַמְּכַפֵּר עַל חֵטָא: מָה אֶשֶׁם לְדַעַת - כִּשֶּׁם שֶׁקָּרַב אֶשֶׁם אֵינוֹ מְכַפֵּר אֲלָא כִּשְׁהוֹקֵרֵב מִדַּעַת בְּעַלְיוֹ^[28], אֵף יִסּוּרִין אֵינָם מְכַפְרִים אֲלָא לְדַעַת, כִּשְׁמִקְבָּלָם בְּאַהֲבָה. וְאֵם קָבָלָם, אֵת הַיִּסּוּרִים, בְּאַהֲבָה, מָה שֶׁכָּרוּ? מָה שֶׁנֶּאֱמַר בַּהֲמִשְׁךְ הַפְּסוּק: "יִרְאֶה זֶרַע, יִאֲרִיךְ יָמִים". וְלֹא עוֹד, אֲלָא שֶׁתִּלְמִידוֹ מִתְקַיֵּם בִּידוֹ וְאֵינוֹ מִשְׁתַּכַּח מִמֶּנּוּ, שְׁנֵאֲמַר בְּסוֹף הַפְּסוּק: "וְחָפֵץ ה' בִּידוֹ יִצְלַח" - כְּלוּמַר, הַתּוֹרָה שֶׁהִיא "חָפֵץ ה'", הֵינּוּ הַדָּבָר שֶׁהִקְבִּה חָפֵץ בּוֹ וְאוֹהֵבוֹ^[29], בִּידוֹ תִּצְלַח.

ועוד דיון של אמוראים ביסורים של אהבה:

פְּלִיגֵי בְּהָ - נַחֲלָקוּ בְּהָ, בְּשִׁמּוּעָה זֹו, רַבִּי יַעֲקֹב בַּר אִידִי וְרַבִּי אֲחָא בַּר חֲנִינָא: יְחַד - אֶחָד מֵהֶם אָמַר: אֵלּוּ הֵם יִסּוּרֵי שֶׁל אֲהֲבָה? כָּל שְׂאִין בְּהָ, שְׂאִינִים גּוֹרְמִים בְּטוֹל תּוֹרָה, שְׁנֵאֲמַר (תהלים צד, יב): "אֲשֶׁרִי הִגְבֵּר אֲשֶׁר תִּיִסְרֶנּוּ וְהָ, וּמִתּוֹרַתְךָ תִּלְמְדֶנּוּ", שֶׁאֵף בְּשִׁעָה שֶׁאֵתָּה מֵיִסְרָו אֵתָּה מִלְּמִדוֹ תּוֹרָה. וְיְחַד אָמַר: אֵלּוּ הֵם יִסּוּרֵי שֶׁל אֲהֲבָה? כָּל שְׂאִין בְּהָ בְּטוֹל תְּפִלָּה, שְׁנֵאֲמַר (שם סו, כ): "בְּרוּךְ אֱלֹהִים אֲשֶׁר לֹא הִסִּיר תְּפִלָּתִי וְחִסְדּוֹ מֵאִתִּי", וְדוֹרְשִׁים "לֹא הִסִּיר תְּפִלָּתִי" - שֶׁלֹּא נָטַל מִמֶּנִּי אֵת הַיְּכִוֶּלֶת לְהַתְּפַלֵּל מִתּוֹךְ חוֹלֵי וִיִּסּוּרִים^[30].

הגמרא מביאה דעה שלישית בענין זה:

אָמַר לְהוֹ, לְרַב יַעֲקֹב בַּר אִידִי וְלְרַב אֲחָא בַּר חֲנִינָא, רַבִּי אֲבָא בְּרִיָּה דְּרַבִּי חִינָא בַּר אֲבָא: הִכִּי - כִּךְ אָמַר רַבִּי חִינָא בַּר אֲבָא אָמַר רַבִּי

יוֹחָנָן: אֵלּוּ וְאֵלּוּ, בֵּין יִסּוּרִים הַמְּבִיאִים לִידֵי בִּיטוּל תּוֹרָה וּבֵין הַמְּבִיאִים לִידֵי בִּיטוּל תְּפִלָּה, מְכַל מְקוֹם יִסּוּרֵי שֶׁל אֲהֲבָה הֵן, שְׁנֵאֲמַר (משלי ג, יב): "כִּי אֵת אֲשֶׁר יִאֲהֵב ה', יוֹכִיחֶנּוּ"^[31]. אֲלָא, מָה תִּלְמִיד לומר "וּמִתּוֹרַתְךָ תִּלְמְדֶנּוּ", שֶׁמִּשְׁמַעוֹ שֶׁאֵין יִסּוּרֵי שֶׁל אֲהֲבָה גּוֹרְמִים בִּיטוּל תּוֹרָה, כִּפִּי שֶׁאִמְרָנוּ לְמַעֲלָה? אֵל תִּקְרִי - אֵל תִּקְרָא בַּפְּסוּק^[32] "תִּלְמְדֶנּוּ", הֵינּוּ: "תִּלְמֵד אוֹתוֹ" אֲלָא "תִּלְמְדֶנּוּ", כְּלוּמַר: "תִּלְמֵד אוֹתוֹ", וּפְסוּק זֶה אֵינוֹ מְדַבֵּר כָּלִל בִּיִּסּוּרֵי שֶׁל אֲהֲבָה אֲלָא בִּיִּסּוּרִים הַבָּאִים לְכַפֵּרַת עוֹוֹן^[33], וּפִירוּשׁ הַפְּסוּק הוּא: דְּבַר זֶה, שֶׁ"אֲשֶׁרִי הִגְבֵּר אֲשֶׁר תִּיִסְרֶנּוּ" מִתּוֹרַתְךָ תִּלְמְדֶנּוּ, אֲפֻשֶׁר לְלַמּוֹד אוֹתוֹ מִן הַתּוֹרָה. כִּיצַד? קָל וְחֹמֶר מִ"שֵׁן וְעֵין", שֶׁהָאֲדוֹן שֶׁהִפִּיל אֵת שֵׁינוֹ אוֹ סִימָא אֵת עֵינוֹ שֶׁל עֶבֶד הַכְּנַעֲנִי, חַיִּיב לְהוֹצִיא אֵת הָעֶבֶד לְחִירוֹת^[34], וְכִךְ הוּא ה"קֵל וְחֹמֶר": מָה שֵׁן וְעֵין, שֶׁהֵן - כָּל אַחַת מֵהֶן רַק אֶחָד מֵאֲבָרָיו שֶׁל אָדָם, וּמְכַל מְקוֹם עֶבֶד יוֹצֵא בְּהֵן לְחִירוֹת, קָל וְחֹמֶר יִסּוּרֵי שֶׁמֶמְרָקִין כָּל גּוֹפּוֹ שֶׁל אָדָם, עַל אַחַת בְּמָה וְכִמְהָ שִׁיוּצָא אָדָם לְחִירוֹת מְעוֹוֹנוֹתָיו בְּשִׁבְלִים^[35]!

ועוד דרשה על מירוק העוונות על ידי יסורים:

וְהֵינּוּ דְּרַבִּי שְׁמַעוֹן בֶּן לָקִישׁ - הַדְּבָרִים שֶׁאִמַּר רַבִּי יוֹחָנָן, שִׁיִּסּוּרִים מְמַרְקִים כָּל גּוֹפּוֹ שֶׁל אָדָם וְיוֹצֵא בָּהֶם לְחִירוֹת מְעוֹוֹנוֹתָיו, הֵם כְּדַבְּרֵי רַבִּי שְׁמַעוֹן בֶּן לָקִישׁ, דְּאָמַר רַבִּי שְׁמַעוֹן בֶּן לָקִישׁ: נֶאֱמַר בַּתּוֹרָה לְשׁוֹן "בְּרִית" בְּעֵינֵי מִלָּח, וְנֶאֱמַר "בְּרִית" גַּם בְּיִסּוּרֵי. נֶאֱמַר "בְּרִית" בְּמִלָּח, דְּכִתִּיב (ויקרא ב, יג): "וְלֹא תִשָּׁבֵית מִלָּח בְּרִית אֶל־הֵיךְ מִעַל מִנְּחֻתְךָ", וְנֶאֱמַר "בְּרִית" בְּיִסּוּרִים, דְּכִתִּיב - שֶׁנֶּאֱמַר בְּסוֹף קְלָלוֹת ה"תּוֹכַחָה" (דברים כח, טט): "אֲלֵה דְבָרֵי הַבְּרִית". וְדוֹרְשִׁים אִיפּוֹא "גּוֹזִירָה שׁוֹה" בֵּין מִלָּח לְבֵין יִסּוּרִים, כִּךְ: מָה בְּרִית הָאֲמוֹר בְּמִלָּח, מִלָּח מִמֶּתֶקֶת אֵת הַבֶּשֶׂר, כְּלוּמַר: מִטַּעֲמִים אֵת הַבֶּשֶׂר וּמִכְשִׁירוֹ לֹאכִילָה, אֵף בְּרִית הָאֲמוֹר בְּיִסּוּרֵי, יִסּוּרֵי מִמְרָקִין כָּל עוֹנוֹתָיו שֶׁל אָדָם^[36].

הערות

28. עיין ערכין בא, א"ב ובפירושו רב נסים גאון כאן. ועיין מהרש"א שפירש באופן אחר.
29. וכפי שנאמר (משלי ג, טו): "יִקְרָה הוּא מִפְּנִינִים וְכָל חֶפְצֶיךָ לֹא יִשּׁוּ בְּהָ" (מהרש"א).
30. מהרש"א. ונקט הכתוב שם "אלקים" שהוא מדת הדין, שאף בזמן יסורים ודין לא כיטל ממנו את התפילה (עץ יוסף).
31. בפסוקים קודמים שם נרמזו גם ענין התפילה וגם ענין התורה, ומכל מקום נאמר לבסוף ש"את אשר יאהב ה' יוכיח", ומכאן שאף יסורים שיש בהם ביטול תורה ותפילה נחשבים יסורים של אהבה (מהרש"א, ועיין שם ביתר ביאור).
32. אין הכוונה ל"הגיה" את לשון הכתוב, אלא שיש בו גם משמעות נוספת בדרך דרש. וכך הוא בהרבה מקומות שדורשים בלשון זו "אל תקרי כך אלא כך" (יבין שמועה, תקלט. ועיין בספר קורא באמת לר"ד במבגר המיוחד לביאור דרשות "אל תקרי").
33. מהרש"א.
34. עיין שמות כא, כ"ז.
35. "עבד בנעני" אינו אלא כינוי, ואינו דוקא מצאצאי הכנענים, אלא כל עבד מן הנכרים נקרא כך (עיין ויקרא כה, מד-מה ורש"י שם).
36. יש מפרשים ענינו של לימוד זה, שכמו שהעבד יוצא לחירות על ידי שן ועין, ונהפך מעבד בנעני לישראל גמור, כך נהפכים הצדיקים הסובלים יסורים מ"עבדי ה'" ל"בנים למקום" (פני יהושע).
- המהרש"א מפרש את הענין על פי הגמרא להלן, האומרת שיסוד דרשה זו שוה למה שדרש ריש לקיש שיסורין ממרין כל עוונותיו של אדם, ולפי זה גם בעבד, הרי מה שנשתעבד הוא מחמת עוון אבותיו - חם וכנען - שלכן נתקלל ב"ידיה כנען עבד למ" (בראשית ט, כו), ואם כן מה שעבד יוצא לחירות בשן ועין הוא משום שעל ידי היסורים הללו מתמרק בבחינת מה אותו עוון, וקל וחומר למי שסובל יסורים בכל גופו שיתמרקו עוונותיו. ועיין עוד נתיבות עולם למהר"ל נתיב היסורים פרק א.
36. יש מפרשים את הדמיון בין יסורים לבין מלח, שמליחת הבשר מכשירתו לאכילה על ידי הוצאת הדם מתוכו, ואף היסורים מזככים את האדם על ידי הוצאת "רתיחת הדם" המביאה לידו חטא מקרבו, וממרקים את עוונותיו (מהרש"א, וכעין זה בפני יהושע).

ש"יש יסורין בלא חטא", שיסורין של אהבה באים לזכך את נפש האדם, להרחיקה מן החומרות ולקרבה אל הרוחניות, כדי שיוכל לזכות לשכר הרוחני הנצחי בעולם הבא (וכעין זה פירש בפני יהושע כאן). וכעין זה כתב הר"ן בדרשותיו (דרוש י), שאפילו אדם צדיק שלא חטא כלל אי אפשר שלא יימשך קצת אחרי תאוות העולם הזה וייתרד מדבקות בבורא, ויסורים של אהבה מרחיקים אותו מעניני העולם הזה שלא יתפתה אחריהם כלל.

אולם מלשון רש"י, שיסורים של אהבה מרבים את שכרו של אדם יותר מזכויותיו, לא משמע כפירוש זה, שהרי לפי זה אינו זוכה אלא לשכר הראוי לו על פי מעשיו. ותמה בפני יהושע, שאין זה ראוי להביא יסורים על האדם כדי להרבות לו שכר. ולפיכך פירש בפני יהושע לדעתו, שיסורים של אהבה באים על הצדיק כדי למרק עוונותיהם של ישראל. וכך הוא ביאור הענין לדעתו: אין הקב"ה רוצה בהשחתת העולם אלא בקיומו, ואם יביא יסורים על הבינוניים להענישם על עוונותיהם אפשר שלא יקבלו היסורים וימרדו בה, ולפיכך הוא מביא את היסורים על הצדיקים שיקבלם באהבה לטובת ישראל, ובעולם הבא נוטל הצדיק אף חלקם של החוטאים הללו בגן עדן, שמנכים להם מחלקם כנגד עוונותיהם, שהרי הוא יזכה את הרבים וזכותם תלוי בה (ועיין רד"ק ישעיה נג, ד שלדעתו אין צדיק סובל יסורים על חטאי אחרים).

ובצל"ח כאן פירש הטעם שמרבים שכרו יותר מזכויותיו, שהואיל וממשיך לעבוד את ה' ולקיים מצוותיו למרות יסוריו ולמרות הקושי שבדבר, "לפום צערא אגרא" (אבות ה, כג: "לפי הצער - השכר"), ושכרו גדול יותר.

אף לסוברים שאין יסורין בלא חטא, יש יסורים שבאים על צדיק גמור לשם נסיון (עיין רמב"ם במורה נבוכים שם ורמב"ן שם ובפירושו לתורה בראשית כב, א), "שיבוא עליהם בעבודתו של הקב"ה ובעשיית מצוותיו טורח ועמל, לפי שיש בני אדם שעושים מצוות ומעשים טובים כשידם משגת וכשהם בשלוה ובריוח, אבל מתוך הדוחק או כשהעבודה באה עליהם בטורח ובעמל גדול אינם עושים, לפיכך הקב"ה מטריח על יראיו כקצת נסיון כדי שיקבלו מצוותיו ויעשו אותם מתוך הטורח, כרי שיהא שכרם באותן מצוות כפול ומכופל" (רמב"ן בשער הגמול שם). אבל יסורים אלה אינם אלא נסיון זמני, ואינם נמשכים לאורך זמן ואף אינם מביאים לידו ביטול מצוות, בניגוד ליסורים שעסקנו בהם לעיל (רמב"ן שם). וראה עוד על יסורי הצדיקים בגמרא לקמן ז, א ובהערה 41 שם.

27. הפסוק השלם (שדורשים כאן כל אחר מחלקיו לחוד) הוא: "וְהָ חָפֵץ בְּכָאוֹ הַחֲלִי, אִם תִּשִּׁים אֶשֶׁם נִפְשׁוֹ יִרְאֶה זֶרַע יִאֲרִיךְ יָמִים, וְחָפֵץ ה' בִּידוֹ יִצְלַח". והרבים אמורים על "עבד ה'" (הצדיק, או כלל ישראל, עיין במפרשים שם) הסובל יסורים, ועיין במפרשי הפשט שם פירושים שונים לפסוק זה.

מאמתי פרק ראשון ברכות

ה רב נסים נאמן

ואם תלמיד חכם הוא . שרגיל במשנתו לחזור על גרסתו תמיד דיו
בכך : ידעו יצר טוב . שיעשה מלחמה עם יצר הרע : ודעו סלה .
יום הדומים הוא יום המות שהוא דומה עולמית : זה מקדש . חומש
שמנה לקרות בתורה : זו משנה . שיתעסקו במשנה : זה גמרא .

תורה אור

אם תלמיד חכם הוא אין צריך אמר אביי אף
תלמיד חכם מיבעי ליה למימר חד פסוקא
דרחמי כגון בידך אפקיד רוחי פדיתיה אותי
ה' אל אבות : א"ר לוי בר חמא אמר ר"ש בן
לקיש לעולם ירגיו אדם יצר טוב על יצר הרע
שנא' רגזו ואל תחמאו . אם נצחו כוונת ואם
לאו יעסיק בתורה שנאמר אמרו בלבבכם אם
נצחו מוטב ואם לאו יקרא קריאת שמע שנאמר
על משכבכם אם נצחו מוטב ואם לאו יזכור
לו יום המיתה שנאמר ודעו סלה . וא"ר לוי
בר חמא אמר ר' שמעון בן לקיש מאי דכתיב
ואתנה לך את לוחות האבן והתורה והמצוה
אשר כתבתי להורותם לוחות אלו עשרת
הדברות תורה זה מקרא והמצוה זו משנה אשר

אם תלמיד חכם הוא . שרגיל במשנתו לחזור על גרסתו תמיד דיו
בכך : ידעו יצר טוב . שיעשה מלחמה עם יצר הרע : ודעו סלה .
יום הדומים הוא יום המות שהוא דומה עולמית : זה מקדש . חומש
שמנה לקרות בתורה : זו משנה . שיתעסקו במשנה : זה גמרא .
סברת טעמי המשניות שממנו יולדה
הוראה . אצל המורים הוראה מן
המשנה נקראו מבלי העולם במס'
כוסה (דף כג) : מאלו לוחות חרב של
שתי פיות בידו . להרוג את המזיקין :
מלי משמע (ב) דבקריאת שמע : התעניף
עניף ט . אם תכפל וסגרת עניף
בתורה (ג) ה"א מסתכמת ממך : ופלי
רשף יגביה עף . העניף מסלק ממך (ד) :
קטוב מרדכי . זה שם שד הלהרים
במסכת פסחים (דף ק"א) : ולחומי
רשף . כתיב בין רעב למזיקין נדרש
לפניו ולחמיו יסורין ומזיקין : אפילו
חיתוקות של בית רב יודעים . שהתורה
מגינה שלמדן מספר חומש אם
שמוע תשמע כל המלה אשר
שמתי וגו' . ואפילו הקנים שלא
הגיעו לספר לזכר ככר למדו :

[פ' תנאים
יו"ט
פסחים קמ"ט
טז]

א"ר רב
דברים ג'

[נחמן מדינה
מנחם מדינה
שמות טז]

פסחים לג'
פסחים ד'

א"ר רב
פסחים ד'

מנחם מדינה
ישעיה ג'

סע . סע .
סע

פסחים טז'

ר"ל הילית
בבבא אלא
בבבא (מ"ח)

ויקרא ג'
דברים כח

בבבא אלא
תנא וספרי פ'
והתנא נ"ח

סע מ

פסחים ו'

התקיימה משנה . מן התורה : ופליגי נעכר . מכה עכורה : הנעכר
עכר . שפירש הימנו דבר חשוב כזה ומתוך דוחקו מכרו : ושמה .
שהרי הקב"ה מזהירם מלעזוב אותה ומשכחה לפניכם בלוקח טוב אחר
שנתנה להם : שפשו ולא מלא . לא מלא עכירה בידו שבשכילה רלוין
יסורין הללו לנא' : אשרי הגבר אשר
תיסרת והמתורקת תלמדנו ששכילה
יסורין נר"ך אדם לנא' לידו תלמוד
תורה : יסורין של אהבה . הקב"ה
מייסרו בעו"ז בלא שום עון כדי
להרבות שכרו בעולם הבא ויזכר מקו
זכויותיו : וה' חפץ דלפני תחלי . מי
שהקב"ה חפץנו ממלואו כיסורין : אשם .
קרבן : נפשו . מדעתו : דבר זה .
שאר אדם אשר חסרנותו : מתורקת
תלמוד . כלומר מתורקת לטו למדן
אוסר : נאמנו בידו כיסורין דמיון אלה
דברי הבית . אחר הקלות נאמר
במשנה תורה : אף יסורין ממדקין כל
עונותיו של אדם גרסי : ודבר מייסר
העוה"כ הוי"ו לו תוכחות מוסר לאדם :
וכנים

מה אשם לרשת אף
יסורין לרשת . כי
הקרבנות אין שהיו
לחקיקה אלא שהיו
בעלים לא בעל חוק
כדמיון (ערכין דף
כ"א וס"ג) יקריב אותו
השור שנתן איתו יטל
בעל חוקו ת"ל לרשות
הוא כיצד טעין עד
שיאמר רצונה ואומר
עד כהן למעשה
בקדשים שפסל וה' יטל
לעבד כהן תלמוד
אשר לרבותו תובעו
(ירמיהו וכו') תעשה
וכו' ואומר שיהיה
הוא בעל חוקו
(דף י"ג) ובס"ג בידים
בפך אין כן חסד
ותאהב הדבר (דף ל"ג)
איתא אמר ר' יוחנן הכל
צריך [ע"פ] :
בסודו נאמר :

בסודו נאמר :

גבר מ

נחמן מדינה
מנחם מדינה
שמות טז

ר"ל פסחים וכו' וכו'
תשובה שנאמר תשיבה

[נחמן מדינה וכו' וכו'
אבא א"ר יוחנן אלו וכו'
ועיין שם דף כ"ג]

הגהות הב"ח
(א) ע"פ חס קבלה ענין
מחזיק פה שכתב :

(ב) רש"י ד"ה מלי משמע
סמן דבקריאת שמע :

(ג) ר"ה התעניף וכו'
במורה השיר והל"ח מיה
וליוט ה"א פתקתה :

(ד) ר"ה וכו' רש"י
סוף מלק ממך את נמי
רש"י ביד :

כתבתי אלו נביאים וכתובים להורותם זה גמרא *מלמד שכולם נהגו למושה
מסיני : א"ר יצחק כל הקורא ק"ש על מפתח כאלו ארזו חרב של שתי פיות בידו שנאמר רוממות אל בגרונם
וחרב פיפיות בידם מאי משמע אמר מר זוטרא ואיתיבא רב אשי מרישא דענינא דכתיב יעלו חסידים בכבוד
ירגנו על משכבותם וכתוב רוממות אל בגרונם וחרב פיפיות בידם . ואמר רבי יצחק כל הקורא קריאת
שמע על מפתח מויקין ברילין הימנו שנאמר וכו' רשף יגביהו עוף ואין עוף אלא תורה שנאמר התעניף עניף
בו ואינו ואין רשף אלא מויקין שנאמר מ"ו רעב ולחומי רשף וקטב מרידי . אמר רבי שמעון בן לקיש כל
העוסק בתורה יסורין ברילין הימנו שנאמר וכו' רשף יגביהו עוף ואין עוף אלא תורה שנאמר התעניף עניף בו
ואינו ואין רשף אלא יסורין שנאמר מ"ו רעב ולחומי רשף אמר ליה רבי יוחנן *הא אפילו תינוקות של בית רבן
יודעין אותו שנאמר ויאמר אם שמעו תשמע לקול ה' אלהיך והישר בעיניו תעשה והאונת למצותיו ושמרת
כל חקיו כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך כי אני ה' רופאך אלא כל שאפשר לו לעסוק בתורה
ואינו עוסק קב"ה מבאי עליו יסורין מכווערין ועוכרין אותו שנא' *נאלמתי רחמיה תחשיתי מוטב וכאבי נעכר *ואין
מוטב אלא תורה שנאמר *כי לקח מוטב נתתי לכם תורתו אל תעוובו . אמר רבי זירא ואיתיבא רבי חנינא
בר פפא בא וראה שלא כמדת הקב"ה מדת בשר ודם מדת בשר ודם אדם מוכר חפץ לחבירו מוכר עצבו ולוקח
שמח אבל הקב"ה אינו כן נתן לתת תורה לישראל ושמח שנא' כי לקח מוטב נתתי לכם תורתו אל תעוובו . אמר
רבא ואיתיבא רב חסדא אמר רואה אדם שייסורין באין עליו יפושפש במעשיו שנא' *נחפשה דרכינו ונחקרה *נישובה
עד ה' פושפש ולא מצא יתלה בבטל תורה שנאמר *אשרי הגבר אשר תיסרנו יה ומתורקת תלמדנו
ואם תלה ולא מצא בידוע שייסורין של אהבה הם שנאמר *כי את אשר יאהב ה' יוכיח . אמר רבא אמר רב
סחורה אמר רב הונא כל שהקב"ה חפץ בו מדכאו ביסורין שנאמר *וה' חפץ דכאו החלי יכול אפילו לא קבלם
מאהבה תלמדנו לומר *אם תשים אשם נפשו מה אשם לדעת אף יסורין לדעת ואם קבלם (ה) מה שברו *יראה זרע
יארץ ימים ולא עוד אלא שתלמדנו מתקיים בידו שנא' *וחפץ ה' בידו יצלה פליגי בה רבי יעקב בר אידי ורבי
אחא בר תינא חד אמר אלו הם יסורין של אהבה כל שאין בהן בטול תורה שנאמר אשרי הגבר אשר תיסרנו
יה ומתורקת תלמדנו וחד אמר אלו הם יסורין של אהבה כל שאין בהן בטול תפלה שנאמר *ברוך אלהים
אשר לא הסיר תפלתי וחסדו מאתי אמר ליה רבי אבא בריה דר' חייא בר אבא הכי אמר ר' חייא בר אבא
א"ר יוחנן אלו ואלו יסורין של אהבה הן שנאמר כי את אשר יאהב ה' יוכיח אלא מה ת"ל ומתורקת תלמדנו
אל תקרי *תלמדנו אלא תלמדנו דבר זה מתורקת תלמדנו ק"ו משן ועין מה שן ועין שהן אחד מאבריו של אדם
עבר יוצא בהן לחרות יסורין שממרקין כל גופו של אדם על אחת כמה וכמה והיינו דרבי שמעון בן לקיש דאמר
רשב"ל נאמר ברית במלח ונאמר ברית ביסורין נאמר ברית במלח דכתיב *ולא תשבות מלח ברית ונאמר
ברית ביסורין דכתיב *אלה דברי הברית מה ברית האמור במלח מלח מכתת את הבשר אף ברית
האמור ביסורין יסורין ממרקין כל עונותיו של אדם : *תניא רבי שמעון בן יוחאי אומר שלש מתנות
מוכות נתן הקדוש ברוך הוא לישראל וכולן לא נתנן אלא ע"י יסורין אלו הן תורה וארץ ישראל והעולם
הבא תורה נתן שנאמר אשרי הגבר אשר תיסרנו יה ומתורקת תלמדנו ארץ ישראל דכתיב *כי כאשר
ייסר איש מצו בן ה' אלהיך מוסר וכתוב בתורה כי ה' אלהיך מבאיך אל ארץ טובה העולם הבא דכתיב
*כי נרמצה ותורה אור ודרך חיים תוכחות מוסר . תני רגא קמיה דר' יוחנן כל העוסק בתורה ובגמילות חסדים
וקובר

ועוד בענין מעלת היסורים:

תנאי בברייתא: רבי שמעון בן יוחאי אומר: שלש מתנות טובות נתן הקדוש ברוך הוא לישראל, וכולן, לא נתן אלא על ידי יסורין. אלו הן: תורה וארץ ישראל והעולם הבא. תורה מנין שנקנית ביסורין? שנאמר (תהלים צד, יב): "אשרי הגבר אשר תנסנו ויה ומתורתך תלמדנו", שעל ידי היסורים שאתה מייסרו הוא זוכה ללימוד תורה^[37]. ארץ ישראל מנין שנקנית ביסורין? דכתיב (דברים ח, ה): "כי באשר יסר איש את בנו, ה' אלהיך מנסך", וכתיב בתריה - וכתוב מיד אחר כך (פסוק ז): "כי ה'

אלהיך מביאך אל ארץ טובה", הרי שעל ידי היסורים זוכים לארץ ישראל^[38]. העולם הבא מנין שנקנה ביסורין? דכתיב (משלי ו, כג): "כי נר מצנה ותורה אור, ודרך חיים תוכחות מוסר", ודורשים ש"חיים" הם חיי העולם הבא, והדרך לחיים היא "תוכחות מוסר", יסורים הממרים את עונותיו^[39].

בריייתא העוסקת ביסורין של אהבה:

תני תנא - תנא אחד^[40] שנה ברייתא קמיה (לפני) דרבי יוחנן: כל העוסק בתורה ובגמילות חסדים

הערות

37. תענוגי העולם הזה מביאים לידי ביטול תורה, ותורה נקנית במיעוט התענוגים

וביסורים, כדרך שנאמר במסכת אבות (ו, ד), "כך היא דרכה של תורה, פת במלח תאכל, ומים במשורה תשתה וכו'" (מהרש"א).

38. ארץ ישראל נקנית ביסורים, להורות שלא ניתנה הארץ לאכול מפריה ולשבוע מטובה אלא לעבוד בה את ה', אם לא יזכור זאת עלול אדם לבא לידי גאווה ולמרוד

39. על פי רש"י ומהרש"א.
40. "תנא", כאן, אין פירושו תנא מחכמי המשנה, אלא חכם (בזמן האמוראים) הבקי בברייתות בעל פה, שהיה שונה ברייתות לפני החכמים בבית המדרש.

[illegible]

יסורין הללו נכח : משני הצדדים
 חסידות והמתודות תלמדת שבשכיל
 יסורין גרין אדם לבח ליד תלמוד
 יסוד : יסורין של אלהה "הקב"ה
 מייסדו צדוק" בלא שום שום דרי
 להרבות שכרו בעולם הבא ויהא מדי
 וזכור : וה' חפץ דברו האלי . מי
 שהקב"ה חפצו מחלה ביסורין : אשם .
 צדק : מדשו : דבר :
 שארין אדם אשם ביסודות : מתודות
 תלמדת . כלומר מתודות אלו למדין
 אחר : נאמר בדת ביסורין דכחיד אלה
 דמי הדידת . אחר הקלות נאמר
 במשנה שורה : אף יסורין ממדין כל
 שנותיו של אדם גרבו : תמיד חיים . מי
 השו"ב היין לו תוכחות מזה לאדם
 וצניס

*מלמד שכולם נתנו למשה
שנאמר °חוממות אל בגרונם
בכתוב °יעלו חסידים בכבוד
רבי יצחק בל הקורא קריאת
תורה שנאמר °התעוף עיניך
אמר רבי שמעון בן לקיש כל
תורה שנאמר התעוף עיניך בו
אאפילו תינוקות של בית רבן
שה והאונות למצותיו ושמרת
כל שאפשר לו לעסוק בתורה
שיתי ממוב וכאבי נעכר *ואין
רבי יורא ואיתמא רבי תינא
חפץ לחבירו מוכר קעצבולוקח
לכם תורת אל תעוזבו. אמר
פשה דרבינו ונתקורה *ונישובה

וְיִשְׁכְּנוּ יְהוָה וּמִתּוֹרֶתָיִם תִּלְמְדוּ
 יוֹצִיטָה. אָמֵר רַבָּא אָמֵר רַב
 אֵל הַחַי יוֹכֵל אֶפִּילוּ לֹא קִבְּלֵם
 בְּכֻלָּם (ב) מִה שִׁכְּרוּ יִירָאָה וְרַע
 גִּי בַה רַבִּי יַעֲקֹב בְּרִי אִידִי וְרַבִּי
 מִמֵּר אֲשֶׁרִי הִגְבֵּר אֲשֶׁר תִּסְתְּרוּ
 תַּפְּלָה שְׁנֵאמֹר 'בְּרוּךְ אֱלֹהִים
 הָכִי אָמֵר י'ר' חֵיִיא בְרֵי אָבָא
 מִמֵּה הִל' וּמִתּוֹרֶתָיִם תִּלְמְדוּ
 עֵין שְׁהָן אֲחֵד מִכֻּבְּרֵי שְׁלֵי אֲרָם
 וְרַבִּי שְׁמַעוֹן לֹא לְקִישׁ רַאמֵּר
 לֹא תַשְׁבִּית מִלָּה בְּרִית וְנֵאמֹר
 מִתַּקָּת אֵת הַבֶּשֶׂר אֵף בְּרִית
 בֵּן יוֹתָאי אוֹמֵר שְׁלֹשׁ מִתְּנוֹת
 תּוֹרָה וְאַרְץ יִשְׂרָאֵל וְהָעוֹלָם
 עֵין יִשְׂרָאֵל דְּכֵתִיב 'כִּי כַּאֲשֶׁר
 עָרַץ מִוִּבְה הָעוֹלָם הִבֵּא דְּכֵתִיב
 עֵינֶסֶק בְּתוֹרָה וּבְנִמְלוֹת חֲסִידִים
 וְקוֹבֵר

לקח מזה פיו יס:
מנהגו ע: אבות ש

ט"ז פאדש ודצא יעשת
תשובה שאמר תשובה

[יחזקן להבית דתי אביר
אבא א"ר יודנן אלז רבי
ועיין שו"ת דף כב.]

וְהַחַיִּים הַבְּרִיָּה

(א) נָח אֵלֶּם קָלָם טַלְחַ
מִלְּהֶנָּה מִהַ מְכַר :
(ב) רָשִׁי דִּיבַּ מִלִּי מִשְׁמַע
דְּבִקְרִיחָא שִׁמְעַ :
(ג) רַחֲמָא מִשְׁמַע וְסִי
בְּתוֹבֵה בְּסִדֵּר וְלִמְסִי מִיֵּה
וְלִינֵט יִיחַ מִשְׁמַעֲתָה :
(ד) דִּיחַ וְנִי רַחֲמָא
מִשְׁמַע מִשְׁמַע אֵלֶּם נִי
רַחֲמָא בְּסִדֵּר :

רמב"ם :

ישראל שנאמר וידעתה צור ממקומו ואין צור אלא הקדש

אמר
ישראל (לא מניח שיהיה לו כהן ואף י

אמר וס'
אז היו להם
יום וקן

יִסְכַּפּ לֹא מֵיִם שֶׁיֵּיכּ לֵב נִדְרָם וְאִי מִשּׁוֹם בְּמִתָּה •

יְקוֹבֵר אֶת בְּנָיו, כְּלוּמָר: שְׁבָנִיו מֵתִים בַּחַיִּי, מוֹחֲלִין לוֹ עַל כָּל עֲוֹנוֹתָיו.

ותמה רבי יוחנן על ברייתא זו:

אָמַר לִיה רַבִּי יוֹחָנָן לאותו תנא: **בְּשִׁלְמָא** - מובן הדבר שהעוסק בתורה וגמילות חסדים נמחלים עוונותיו, **דְּכָתִיב** (משלי טז, ו): **"בַּחֶסֶד וָאֱמֶת יִכָּפֵר עוֹן"** ופירוש "חסד" כאן זו גמילות חסדים, שעל ידי העסק בה מכופר עוון^[1], כמו שְׁנֵאֲמַר במקום אחר (שם כא, כא): **"רִדְף צַדִּיקָה וְחֶסֶד, יִמָּצֵא חַיִּים צַדִּיקָה וְכְבוֹד"**, ו"חסד" הנזכר שם בסמיכות לצדקה פירושו גמילות חסדים, וה"אֱמֶת" המוזכרת כאן שבזכותה מכופר עוון, זו תורה, כמו שְׁנֵאֲמַר במקום אחר (שם כג, כג): **"אֱמֶת קִנְיָה וְאֶל־תִּמְכֹּר"**^[2], אֵלָּא שהקוֹבֵר אֶת בְּנָיו מוֹחֲלִין לוֹ עַל כָּל עֲוֹנוֹתָיו מִנֵּיין לְנוֹ?

ומשיבים:

תֵּנָּא לִיה הָהוּא סָבָא - שנה לו זקן אחד^[3] לרבי יוחנן משום - בשם **רַבִּי שְׁמַעוֹן בֶּן יוֹחָנָן**: **אֲתֵּנָּא** - דבר זה בא, כלומר נלמד, בגזירה שוה **"עוֹן"**, **"עוֹן"**, ומבארים מיד: **כְּתִיב הָכָא** - נאמר כאן, בפסוק הנזכר: **"בַּחֶסֶד וָאֱמֶת יִכָּפֵר עוֹן"**, וכתוב שם, במקום אחר (ירמיה לב, יח): **"וּמִשְׁלֵם עוֹן אָבוֹת אֶל־חֵיק בְּנֵיהֶם"**, כלומר, שבנים מתים בעוון אבותם, ולומדים גזירה שוה "עוון עוון" שגם הפסוק **"בַּחֶסֶד וָאֱמֶת יִכָּפֵר עוֹן"** רומז אף למיתת בנים, שמכפרת על עוון אבות.

ועוד מאמר בענין יסורין של אהבה:

אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן: נִגְעִים, מִי שֶׁנַּעֲשֶׂה מַצּוּרָה^[4], וּבָנִים, שְׁבָנִיו מֵתִים בַּחַיִּי^[5], אֵינָן יִסּוּרִין שֶׁל אֲהֵבָה.

מקשה הגמרא:

וְנִגְעִים לֹא? - האם אינם יסורין של אהבה? **וְהֵתֵנָּא בְּבֵרִיתָא: כָּל מִי שֵׁשׁ בּוֹ אֶחָד מֵאַרְבָּעָה מִרְאוֹת נִגְעִים הִלָּל^[6]** שמשמאים את המצורע אינן אלא כמזבח כפרה לו על עוונותיו, הרי שנגעים הם אכן יסורין של אהבה^[7]?

מתרצת הגמרא:

"מִזְבֵּחַ כִּפְרָה" הוּא - אבן מזבח כפרה הם יסורים אלו, כדברי הברייתא, אך **"יִסּוּרִין שֶׁל אֲהֵבָה" לֹא הוּא**, וכדברי רבי יוחנן, כי הם

שני ענינים שונים, שהנגעים מכפרים על עוונותיו של אדם והם "מזבח כפרה", ואילו יסורים של אהבה אינם באים לכפר על חטא^[8].

עוד תירוצן:

וְאִי בְּעִית אֵימָא - ואם תרצה אמור תירוצך אחר, שאין הבדל בין "מזבח כפרה" ל"יסורין של אהבה", אלא **הָא לָן וְהָא לָהּ** - זה לנו, לבני בבל, וזה להם, לבני ארץ ישראל, כלומר: בארץ ישראל שעריה מקודשות ויש לשלח את המצורע מתוך כל עיר חומה, ובושתו מרובה, אין יסוריו בבחינת יסורין של אהבה, וכדברי רבי יוחנן, אבל בבבל, שאין המצורע טעון שילוח מן העיר ואין בושתו מרובה, יסוריו הם יסורים של אהבה ומזבח כפרה, ובזאת דיברה הברייתא^[9].

תירוצן שלישי:

וְאִי בְּעִית אֵימָא - ואם תרצה אמור חילוק אחר: **הָא בְּצִנְעָא הָא בְּפִרְהֶסְיָא** - נגעים שהם בצינעה תחת בגדיו הם אכן מזבח כפרה ויסורים של אהבה וכדברי הברייתא, ואילו נגעים שבחלקי גופו הגלויים לכל ויש לו בושה מרובה בפרהסיא, אין אלו יסורים של אהבה, וכדברי רבי יוחנן^[10].

ומקשה עוד הגמרא על דברי רבי יוחנן ש"בנים" אינם יסורים של אהבה:

וּבָנִים לֹא? - אינם יסורין של אהבה? **הִיכִי דְמִי** - במה מדובר? **אֵילִמָּא דְהוּא לְהוּ וּמָתוּ** - אם תאמר שהכוונה למי שהיו לו בנים ומתו, איך יתכן שאין אלו "יסורין של אהבה"? **וְהָא אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן עֲצֻמוֹ: דִּין גְּרָמָא דְעִשְׂרִינָא בִּיר** - "זו עצם של בני העשירי", שמתו לו עשרה בנים והיה נושא עמו עצם של בנו המת ורגיל לומר כן^[11], ודאי אדם גדול כרבי יוחנן לא באו לו יסורים שאינם של אהבה^[12]?

ומתרצת הגמרא:

אֵלָּא, הָא דְלֹא הוּא לִיה כָּלָל - מה שאמר רבי יוחנן "ובנים" מדבר במי שאין לו בנים כלל, שאין אלו יסורים של אהבה, **וְהָא דְהוּא לִיה וּמָתוּ** - ומה שהוכחנו שבנים הם יסורים של אהבה מדובר הוא כשהיו לו בנים, ומתו בחייהם^[13].

הגמרא מביאה מעשים על חכמים שבאו עליהם יסורין:

רַבִּי חִיָּיא בֶר אָבָא חֲלַשׁ - חִלָּה, עַל לְגִבְיָה - נכנס אצלו רבי יוחנן לבקר. **אָמַר לִיה רַבִּי יוֹחָנָן לְרַבִּי חִיָּיא בֶר אָבָא: הָאִם חֲבִיבִין עֲלֶיךָ**

הערות

1. אפשר היה לפרש "חסד" על חסדו של הקב"ה שמכפר עוון, והלימוד הוא שמדברים על חסד הנעשה בידי אדם ובזכותו מתבפר העוון (ועיין רי"ף בעין יעקב ועץ יוסף שם).
2. רש"י (משלי שם) מפרש פסוק זה (על פי בכורות כט, א) כך: קנה תורה אפילו בשכר, אם לא תמצא מי שמלמד בחינם, אבל "אל תמכור", למד אחרים בחינם, ואל תאמר: כשם שלמדתי בשכר כך אלמדנה לאחרים בשכר.
3. יש אומרים שבכל מקום שנזכר "ההוא סבא" הכוונה לאלהיה הנביא. (תוספות, חולין ו, א ד"ה אשכחיה בשם יש מפרשים), ויש חולקים (תוספות שם ותשובת גאון באוצר הגאונים כאן).
4. הכוונה היא לצרעת שבתורה (ויקרא פרק יג, ומסבת "נגעים"), ולא למחלה הקרויה בימינו "צרעת".
5. כך פירשה הגמרא בתחילה דברי רבי יוחנן, ולבסוף פירשה באופן אחר, עיין להלן (רש"י).
6. ארבעה סוגי נגעים הם שמשמאים את המצורע: "שאת" ו"בהרת" ו"תולדת" ו"תולדת בהרת" (משנה נגעים א, א). ההבדל בין הנגעים הוא במידת הלובן של הנגע (רש"י).
7. לכאורה תמוה מה סבר המקשה, שהרי ברור שהם שני ענינים, מזבח כפרה על חטאים, ויסורים של אהבה שאינם באים על חטא, וכתירוצן הגמרא. ויש מפרשים שסבר המקשה ש"מזבח כפרה" פירושו, שכמו שהמזבח מכפר על כלל ישראל, כך צדיק זה סובל יסורים לכפר על חטאי אחרים, ככתוב (ישעיה נגד, ד): **וְהוּא מִחֻלָּל מִפְּשָׁעֵינוּ**. והם יסורים של אהבה (רי"ף בעין יעקב, ועיין בהערותינו לעמ' א על יסורים של אהבה).
8. ועיין צ"ח ואהבת איתן שדנים למה נקטה הברייתא דווקא צרעת, והלא כל יסורים מכפרים על חטא, ולמה נקטה לשון "מזבח כפרה".
9. רש"י. נאמר בתורה שהמצורע חייב לצאת מן המחנה (ויקרא יג, ו) ובמדבר ה, כ. ועיין כלים א, ז). דין זה נוהג בכל עיר המוקפת חומה בארץ ישראל (ודווקא במקופת חומה מימות יהושע בן נון), ואינו נוהג בחוץ לארץ.
10. הרברים אמורים בבבל, אך בארץ ישראל אף צרעת שבמקום צנוע מתפרסמת על ידי שילוחו של המצורע מן העיר (עיין צ"ח).
11. ועשה כן משום עגמת נפש (רש"י). ויש אומרים שעשה כן כדי לנחם בה אבלים אחרים (רש"י) כבא בתרא קטז, א ד"ה דין גרמא, וכן משמע בתוספות כאן ד"ה והאמר) שהיה אומר להם: ראו מה אירע לי, וצערי גדול משלכם (ערוך ע' גרם א). הראשונים תמחו: היתכן שנשא ר' יוחנן עצם מן המת שמשמאת כל שעה? ותירץ רש"י שהעצם היתה פחות מכשעורה, שאינה מטמאת. ויש מתרצים שלא היתה זו עצם ממש אלא שן, שאינה מטמאת (ריטב"א כאן, רש"י וערוך שם). ועיין רב נסים גאון שכתב שהיתה זו עצם של אצבע קטנה, וע' מהר"ץ חיות שתירץ ע"י פירוש מחודש כמלה "ביר".
12. רש"י. ועיין בהערה הבאה.
13. פירש רש"י, שצער האבלות מכפר על עוונותיו, ומפרשים שכוונתו, שהואיל ונתכפר באבלות על מיתת בנו, הצער שיש לו על היותו חשוד בנים מכאן ואילך הוא יסורים של אהבה, מה שאין כן מי שלא היו לו בנים כלל, שצערו הוא לכפרת עוונות ואינו יסורים של אהבה (ה"כותב" ו"עיון יעקב").

תוספות כאן תמחו, שהרי כמה אנשים גדולים לא היו להם בנים כלל, ולמסקנת הגמרא אין אלו יסורים של אהבה, והרי פירש רש"י שארם חשוב כרבי יוחנן ודאי לא היו לו יסורים שאינם של אהבה. ולפיכך פירשו באופן אחר, ועיין רי"ף בעין יעקב כישוב דברי רש"י, ועיין גם צ"ח.

גליון השם
 נוס' ד"ה לה כו'. אין
 אדם זוכה כו'.
 י' שנה דף נכ פ"ב
 סוף ד"ה לעצמה :

לוי חיוב ית
מי שם
יציאת לז

ימי'על תפילתי שתהא לפני
לפני מטתי אילימא לפני מ
ר חוצץ בינו לבין הקיר שנא
מתי ועל מטתי שתהא נתונ
ן לרחם הויין ליה בנים וכו
ותו מפת נפלים כתיב הכא
וא אבא בנימין אומר ישנים
תפלתו בפניו שנאמר מורק
שראל שנאמר ויעתק צור מ

שתי יועל מנתי שתתננה בין צפון לדרום
ממש והאמר רב יהודה אמר רב ואיתמא ר
"ויסב חוקיהו פניו אל הקיר ויתפלל לא תימא
בין צפון לדרום דא"ר חמא ברבי תנינא אמר
שנאמר "וצפונך תמלא בטנם ישבעו בגי' ר
צפונך תמלא בטנם וכתיב התם "וימלאו ימיה
ובנסו לתתפלל וקדם אחד מהם להתפלל ולא
יששו באפי הלמענך תעזב ארץ ולא עוד אלא
קמו ואין צור אלא הקב"ה שנאמר "צור ילדך

ל תפלתו שחזרה לפני משה
אין יצאנו למחלל שלא הוא
פני משה אלא אימא יסמוך
בי יצאנו כל העוון משהו בין
נחמן בר יצחק אמר אף אין
לדת והנה תומים בבבשה :
ממחית את חברו ויצא מורפין
שגורם לשכינה שחשחלק
שי ואם המתיח לו מה שכר

אמר
יִסְכֵּשׁ לֹא תֵינֵס שָׂרִיב לִי בְּרִית וְאִי מֵהָ

א' וס'
מורה מוס
ט מספח
ע וביב
ז קצור
ו' ירו
מת :
ד"ה
עק וס'
ת מר"ם
ח חגיד
לק
נה :-
יום ד"ה
ר וס'

אין
צוים וק
יטענע לא מליס שרייב לו צוים ולי מאס צוים -

ואי משום בני - ואם משום בניך שמתו אתה בוכה, דין גרמא דעשריאה ביר - זו העצם של בני העשריאה!^[19] אמר ליה רבי אלעזר לרבי יוחנן: להאי שופרא דכלי בעפרא קא בכינא! - על יופי זה (של רבי יוחנן) שעתיד לבלות באדמה, אני בוכה!^[20] אמר ליה רבי יוחנן: על דא נדאי קא בכית! - על זה ודאי ראוי לבכות! ובכו תרניוהו - שניהם. אדהכי והכי - בינתיים, אמר ליה רבי יוחנן לרבי אלעזר: חביבין עליך יסורין? אמר ליה רבי אלעזר: לא הן ולא שברן! אמר ליה רבי יוחנן: הב לי נדף - תן לי ירך. יהב ליה נדיה ואוקמיה - נתן לו ידו והעמידו.

עוד מעשה הנוגע לענין יסורין:

רב הונא תקיפו ליה ארבע מאה דני דחמרא - החמיצו לו ארבע מאות חביות של יין, והיה לו הפסד מרובה. על לגביה - נכנס אצלו רב יהודה אחוה דרב סלא חסידא, ורבנן - וחכמים, ואמרי לה - ויש אומרים שנכנסו אצלו רב אדא בר אהבה ורבנן, ואמרו ליה החכמים הנזכרים לרב הונא: לעזין מר במיליה! - יפשפש מר במעשיו, לדעת על מה נענש ולתקן מה שיש לתקן!^[21] אמר להו רב הונא לחכמים: ומי חשידנא בעיניכו? - וכי חשוד אני בעיניכם שחטאתי? אמרו ליה החכמים לרב הונא: מי חשיד קודשא בריך הוא, דעביד דינא בלא דינא? - וכי חשוד הקדוש ברוך הוא לעשות משפט שלא בצדק?^[22] אמר להו רב הונא לחכמים: אי איכא מאן דשמיע עלי מלתא, לימא! - אם יש בכם מי ששמע עלי דבר שעלי לחזור בו ולתקנו, יאמר מה הדבר! אמרו ליה החכמים: הכי שמיע לן - כך שמענו, דלא יהיב מר שבישא לאריסיה - שאינך נותן לאריס העובד בשבילך בכרם את החלק המגיע לו בשכרו בזמורות הגפן!^[23] אמר להו רב הונא לחכמים: מי קא שביק לי מידי מיניה? - וכי מותר הוא לי משהו מן הכרם? הא קא גניב ליה בוליה! - הרי הוא גונב ממני את כולו, כלומר: לוקח הרבה יותר מחלקו!^[24] אמרו ליה החכמים: היינו דאמרי אינשי - הרי זה כמו הפתגם השגור בפי הבריות: "ביתר גנבא גנוב, וטעמא טעים" - "הגונב מן הגנב אף הוא טועם טעים גניבה!"^[25] אמר להו רב הונא לחכמים: קבילנא עלי דיהיבנא ליה - מקבל אני על עצמי לתת לאריס את חלקו!^[26] איכא דאמרי: - יש אומרים שמיד הדר חלא ויהוה חמרא - חזר החומץ ונהפך ליין בדרך נס. ואיכא דאמרי: - ויש אומרים שמיד אייקר חלא

יסורין אלו, שתזכה לשכר עליהם? אמר ליה רבי חייא בר אבא לרבי יוחנן: לא הן, ולא שברן!^[14] - איני רוצה לא כיסורין ולא בשכרם! אמר ליה רבי יוחנן: הב לי נדף - תן לי את ירך. יהב ליה נדיה ואוקמיה - נתן לו רבי חייא בר אבא את ידו, ורבי יוחנן העמיד אותו ממיתו והבריא.

ועוד מעשה כזה:

רבי יוחנן חלש - חלה. על לגביה - נכנס אצלו רבי חנינא לבקרו. אמר ליה רבי חנינא: חביבין עליך יסורין? אמר ליה רבי יוחנן: לא הן ולא שברן! אמר ליה רבי חנינא: הב לי נדף - תן לי את ירך. יהב ליה נדיה ואוקמיה - נתן לו רבי יוחנן את ידו, והעמידו מחוליו.

מקשה הגמרא:

אמאי? - למה היה צריך רבי יוחנן לעורתו של רבי חנינא? לוקים רבי יוחנן לנפשיה? - יעמיד רבי יוחנן את עצמו מחוליו, כשם שהעמיד את רבי חייא בר אבא!^[15]

מתרצת הגמרא:

אמרי - אמרו: אין חבוש - אסיר הכלוא בבית הסוהר מתיר עצמו מבית האסורים, ואף הצדיק שבכוחו להושיע אחרים אינו יכול להושיע את עצמו, אלא הוא זקוק לעזרת אחרים.

ועוד מעשה כזה:

רבי (אלעזר) [אלעזר] חלש - חלה. על לגביה - נכנס אצלו רבי יוחנן לבקרו. חזא - ראה רבי יוחנן דהיה קא גני - שהיה רבי אלעזר שוכב בבית אפל שאין בו אור, ולכן גליה לדרעיה - חשף רבי יוחנן את זרועו ונפל נהורא - והאיר הבית, שהיה בשרו של רבי יוחנן מבהיק!^[16] חזיה דהיה קא בכי רבי (אלעזר) [אלעזר] - ראה רבי יוחנן שרבי אלעזר בוכה. אמר ליה רבי יוחנן לרבי אלעזר: אמאי קא בכית - מפני מה אתה בוכה? אי משום תורה דלא אפשת - אם משום תורה שלא הרבית ללמוד כרצונך, אינך צריך להצטער על כך, שהרי שנינו במשנה לענין קרבנות (מנחות קי, א): "אחד המך בה, ואחד הממעיט, בהבאת קרבנות, שניהם טובים בעיני ה', ובלבד שיכנין לבו לשמים"^[17], ואף אתה הרי כוונתך לשם שמים, ולמדת כפי יכולתך, ומפני מה אתה מצטער? ואי משום מזוני - ואם משום מזונות שאין לך, שאינך עשיר, הרי יודע אתה שלא כל אדם זוכה לשתי שלחנות, לתורה ולעושר כאחד!^[18] ומה לך להצטער על כך?

הערות

22. אף על פי שיש יסורים של אהבה, שאינם באים על חטא, מכל מקום אמרו החכמים לרב הונא כן מפני שידוע היה להם שנהג שלא כהוגן כלפי אריסו, כמבואר בהמשך המעשה (רשב"א בשם רב האי גאון, ועיין גם תוספות ד"ה רינא).

23. אריס הוא מי שעובד בשרה חבירו ונטול בשכרו חלק מן הפירות כפי מה שהתנו ביניהם ("למחצה, לשליש או לרביעי"). אריס העובד בכרם נטל מלבד חלקו בפירות, גם בזמורות הגפן (עיין בבא מציעא קג, ב).

24. כלומר: האין הוא חשוד בעיניכם שעושה כך? (רש"י). וראוי לכם לחשוד בו ולא בי! (שפתי חכמים).

ועיין "חפץ חיים" (באר מים חיים הלכות לשון הרע י, לא), שמבאר שלא היה בדברי רב הונא על אריסו משום איסור לשון הרע, ועיין שם טעם הדבר.

כפי הנראה ידע רב הונא שהאריס נטל כפעמים קודמות זמורות יותר מחלקו, ולפיכך לא נתן לו חלקו בפעם זאת, או שידע שנטל פירות יותר מחלקו, ולפיכך לא נתן לו מן הזמורות.

25. והקשו ראשונים, שהרי ההלכה היא שעושה אדם דין לעצמו במקום הפסד (בבא קמא ב, ב), ומפני מה אסור היה לרב הונא להחזיר לעצמו את הגזילה מן הזמורות?

יש מתרצים שרק אותו חפץ עצמו שגזול ממנו מותר לו להשיבו לעצמו, אבל כאן נטל זמורות אחרות שלא גנבן האריס (מררכי ב"ק פ"ג סי' ל, מובא להלכה ברמ"א ח"מ סי' ר, ועיין עוד תירוצים בראב"ה סי' ח ובאוצר הגאונים חלק הפירושים כאן, ובמרומי שרה).

עונשו של רב הונא היה "מדה כנגד מדה" (עיין הערה 23 לעיל עמ' א), שהפסיד את היין היוצא מן הגפן משום גזילת זמורות הגפן (ר"ף בעין יעקב).

26. עיין הערה הקודמת.

14. אמר כך, אף על פי שצדיקים מקבלים יסורים באהבה (עיין בבא מציעא פד, ב), לפי שדווקא במקום שאין היסורין גורמים ביטול תורה והם יסורים של אהבה אומרים כן, אבל במעשה זה, וכן במעשים שאחריו, תקפה עליו המחלה עד כדי ביטול תורה, וכיסורים כאלו לא רצה (מהרש"א).

15. מה שלא הקשתה הגמ' כן לגבי ר' חייא בר אבא, בפשוטו הוא משום שלא מצינו בו שהיה יכול להועיל לאחרים בזה, וממילא אין להקשות שיועיל הוא לעצמו, "שא"ר ר' יוחנן שכבר הועיל לר' חייא בר אבא. ועיין מהרש"א שתיירץ באופן אחר.

16. רבי יוחנן היה יפה תואר מאד (כמו שנאמר בבא מציעא פד, א) ובשרו הבהיק והאיר את הבית (רש"י).

דבר זה נראה תמוה במקצת לפי פשוטו, ועיין "חידושי גאונים" בעין יעקב.

17. שנאמר כעולת בהמה (ויקרא א, ט ויג): "ריח ניחוח", ונאמר בקרבן מנחה, שהוא קרבן מועט ודרך עני להביאו (שם ב, ב): "ריח ניחוח", הרי שאחד המרבה ואחד הממעיט (רש"י). ועיין משנה שם, ורש"י ויקרא א, יז). "ריח ניחוח" פירושו, שיש לקב"ה כביכול "נחת רוח" שאמר ונעשה רצונו (רש"י ויקרא א, ט).

18. עיין תוספות כאן שיש גרולים שזכו לשניהם כאחד, אבל לא כל אחד זוכה לזה.

19. עיין הערה 12.

20. דבר זה נראה תמוה, שראוי לבכות על היופי יותר מאשר על תורה ובנים. וכתב מהרש"א שיש לבאר על פי המבואר בבבא מציעא (פר, א) שרבי יוחנן היה האחרון שנותר מיפי התואר של ירושלים, ועל זה בכה רבי אלעזר, שהצטער בזכרון חורבן ירושלים, שכשימות רבי יוחנן יכלה מן העולם אף השריד האחרון שנותר מיופיה של ירושלים.

21. כפי שמבואר לעיל (עמ' א) שאם באים עליו יסורים יפשפש במעשיו.

ישיבה לה
תהלים יז
ראשית כה
חיוב יח
שם
דגריס לנ

דני דחמרא על לגביה רב יתורה אתוה דרב סלא חסו
אדאב אהבה ורבנן ואמרו ליה לעיין מר במיליה א
בעיניו אמרו ליה מי חשוד קב"ה דעבד דינא בלא נ
מאן דשמיע עלי מלתא לימא אמרו ליה הכי שמיע לן
לארסייה אמר להו מי קא שביק לי מידי מיניה הא קא
ליה היינו דאמרי אינשי בטר גנבא גנוב וטעמא טעים
דיהיבנא ליה איכא דאמרי הדר תלא והוה חמרא ואי
איוורבן בדמי דחמרא : תניא אבא בנימין אומר על שנ
כל ימי על תפלתי שתהא לפני מטתי איעל מטתי שתהא
מאי לפני מטתי אילמא לפני מטתי מכש והאמר רב יד
דבר הוצץ בינו לבין הקיד שנאמר ויטב חוקיה פניו א
למטתו ועל מטתי שתהא נתונה בין צפון לדרום דא"ר
צפון לדרום הויין ליה בנים זכרים שנאמר ויצפונך תמ
אשתי מפלח נפלים בתיב הכא וצפונך תמלא בטנא ו
תניא אבא בנימין אומר ושנים שנבכסו להחפיל וקדם
לו תפלתו בפניו שנאמר מורף נפשו באפו הלמענך ר
מישראל שנאמר וייעתק צור ממקומו ואין צור אלא הכ

ופנים . קח סלקא דעתיא הקובר את בניו : ארבע מדרגות . שבת
ותולדה בזהר ותולדה . בזהר עוז כשל עניה לה כבוד ההיכל .
שאל כחמ לבן עניה לה כקדוש בילה : הא לן ואל לזר . בל"ז שמרי
תומה מקדושתו בה ומטרע טעון שילוח חולה לכן אינן יסורין של
תורה אור אהבה(ב).כלן טעונין שילוח וכן
מזבח כפרה הוו יסורין של אהבה :
בנענא . תחת בגדיו : דין גרמא
דעשיאלה ביד . זה עלם של בן עשירי
מן שמה לו : ביד . כמו בר ורע עטס
פחות מכשעורה ממנו (ג) בבודרו
מלעגמנה נפש . גרמא רבא כר"י לאו
כלו לו יסורין שאינן של אהבה : דלא
לזר בנים ומתו . הוו להו יסורין של
אהבה שהכללות מכפרת על טעותיו :
בליה . ר' יוחנן דרדשי : ונפל
נארא . שהיה בשירו מבחין שיפה
היה מאלד כדאמרינן בב"מ כהשוכר
את הפועל(ד) (דף פד) : א"י משום תורה .
שלא לתלמיד הרבה כדלעיל : אלהי
המדרגה ואחד האממיעלענין קרבנות
שטיה בשליה מנחות (דף קי) . נאמר
בעולות בזהמה רוח נוחות ובמחנה רוח
ניחוח למלמד שאלה המדרגה וכו' : א"י
משום מזוני . שאינן עשיר : על דא
דלא קא כביט . עיל דו דלא שן :
לככות : דלי . חביות : תקיפו . החמישי .
לעיון מדר במיליה . יפאשט במעטיו :
אזי ארבע קשמיש עלי מילתא לימא .
אם יש בכס ששטע עלי דבר שאני
לריך לחזור בי וידעני : שפאשט . חלקן
בזמורות הנפן שחוקטין מתן בשטע
הזמר וזמן (בג"מ דף קג) . כסס
שחולקין בין קד חולקין בזמורות
ובקנים . שריגס מתגרמנין ששני
(בראשית ה) : מי שביק לי מידי מיניה
וכי אינו חסוד בעיניסם שהוא גונב
הרבה יותר מחלקו : כחד גנגא גנב
פ"י . הגונב מן הגנב קח הוא טועס
טעס גנבה : סמנד למעתי . כל ימי
זוהרתי שלא לעשות מלאכה ושלא
לעסוק בחורה כשעמדי ממתני עד
שקדקד ק"ש וחספאל : לפון לדרוס .
רלשה ומרגלותיה זה לפון זה לדרוס .
וגדלה כעניי שהשכינה בחרת
במערב לשיקן נפון להסד דרך שמיש
לדוחות אחרות : ואשקד . לפון לפון
וסופיה דקדק ישבעו בנים : תמלא
בטנס . תמלא ימי הריגוס : פוזק
נפשו בלשו . קא אמר אשר גרמא קח
תעורק את נפשו בפניך ומה ה"ל
הנפס זה תפלה כמו שנאמר ואשקד את
נפשי לפני ה' (ש"פ ה) : הלמענך
תעזב ארץ . וכי סבור היית
ששכילך שילאח (י) תסתלק השכינה
ויעזוב את חבירך המסתלק לפניו :
לאו

תכשעורכ מחס
 תאיו מחס
 תגע וזכ
 זשא קער
 כולרו
 ענמח :
 ד' דה
 למשק וס'
 יולאח מרס
 הכנח חניק
 סלק
 שבינה :
 ט' רעס' דה
 האמר וס'
 ללכ היו ללכ

יבאשע לא מליס שהיה לו צהים ואי מקום צהים -

ואיזנבן בדמי דחמרא - התייקר החומץ ונמכר במחיר של יין.

הגמרא חוזרת להלכות תפילה^[27]:

תנאי בברייתא: אבא בנימין אומר: על שני דברים הייתי מצטער - דואג וטורח כל ימי לקיימם: על תפילתי שתהא לפני מטתי, כפי שמבארים מיד, ועל מטתי שתהא נתונה בין צפון לדרום, ראשה לצפון ומרגלותיה לדרום, או להיפך: ראשה לדרום ומרגלותיה לצפון, ולא ממזרח למערב^[28].

הגמרא מבארת את דברי אבא בנימין: "על תפילתי שתהא לפני מטתי". ושואלים:

מאי - מה פירוש "לפני מטתי"? אילימא - אם תאמר: "לפני מטתי ממש", בשעת התפילה לפני מיטתו, איזה הידור יש בדבר זה? והאמר - והרי אמר רב יהודה אמר רב, ואיתימא - ויש אומרים שאמר כן בשם רבי יהושע בן לוי: מניין למתפלל שלא יהא דבר חוצץ בינו לבין הקיר? שנאמר (ישעיהו לח, ב): "וישב חזקתו פניו אל הקיר ויתפלל"^[29], ואיך הקפיד אבא בנימין להתפלל כשמיטה חוצצת בינו ובין הקיר?

מתרצת הגמרא:

לא יתימא - אל תאמר שהפירוש הוא "לפני מטתי" ממש, אלא אימא - אמור שהפירוש הוא: "סמוך למטתי", סמוך לזמן קימתו מן המיטה, שהיה אבא בנימין נוהג שלא לעסוק במלאכה ואף לא לעסוק בתורה מהשעה שקם ממטתו עד שקרא קריאת שמע והתפלל^[30].

הגמרא מבארת גם את המשך דבריו של אבא בנימין: "ועל מטתי שתהא נתונה בין צפון לדרום". ומסבירים: דאמר רבי חמא ברבי חנינא אמר רבי יצחק: כל הנותן מטתו בין צפון לדרום, הניין ליה - יהיו לו בנים זכרים, שנאמר (תהלים יז, יד): "וצפונך

תמלא בטנם, וישבעו בנים", ודורשים "וצפונך" מלשון "צפון", שהנותנים מיטתם לצפון "ישבעו בנים" זכרים. רב נחמן בר יצחק אומר: אף אין אשתו מפלת נפלים, שהרי כתיב הכא - כתוב כאן, בפסוק הנזכר: "וצפונך תמלא בטנם", וכתיב התם - וכתוב במקום אחר (בראשית כה, כד): "וימלאו ימיה ללדת, והנה תומיו)ם בבטנה", ודורשים "תמלא" שנאמר בפסוק הראשון כמו "וימלאו ימיה ללדת" שבפסוק השני, שימלאו ימי ההריון ולא תפיל עובריה קודם זמנם^[31].

ועוד מדברי אבא בנימין בעניני תפילה:

תנאי בברייתא: אבא בנימין אומר: שנים שנכנסו לבית כנסת להתפלל, וקדם אחד מהם להתפלל וסיים לפני חברו, ולא המתין את חברו עד שיסיים גם הוא ויצא מבית הכנסת, והשאיר את חברו שם לבדו, טורפין - משליכים לו תפלתו בפניו, כלומר, שאין תפלתו מתקבלת^[32], שנאמר (איוב יח, ד): "טרף נפשו באפו הלמענך תעזב ארץ", ודורשים ש"נפש" המוזכרת בפסוק זה פירושה תפילה^[33], וכך נדרש הפסוק: אתה, שגרמת לעצמך שתיטרף תפילתך בפניך ("באפו" פירושו "בפניו"), האם סבור היית ש"למענך תעזב ארץ", כלומר, שמפני שיצאת מבית הכנסת תסתלק משם השכינה^[34]? ולא עוד, אלא שגורם לשכינה שתסתלק מישאל, שנאמר בהמשך הפסוק הנזכר: "ויעתק צור ממקמו", ואין פירוש המלה "צור" כאן, אלא הקדוש ברוך הוא, שנאמר על הקדוש ברוך הוא במקום אחר (דברים לב, יח): "צור ילדך תשי", ואף כאן "צור" הוא הקדוש ברוך ש"נעתק ממקומו", כלומר: סילק שכינתו מישאל בעוון זה.

הברייתא ממשיכה:

ואם המתין לו, לחברו המתפלל, מה שכרו?

הערות

לא ילמד קודם התפלה יש לחשוש שתתבטל קביעותם ולא ילמדו אחר כך (ועיין גם ביאורי הגר"א).

31. על פי רש"י, ואף "כטנם" שבפסוק זה דורשים על מעי האשה, כמו "והנה תומים בבטנה" שבפסוק השני.

32. עיין רש"י, לקמן לד, ב ד"ה שהוא מטורף. מאחר שהניח את חברו יחיד, אין חברו יכול לבזבז בתפלתו, שהוא מתיירא להיות שם לבדו, ולכן נפרעים ממנו "מידה כנגד מידה" שאף תפלתו אינה מקובלת (רבינו יונה).

יש פוסקים שהאיסור להניח את חברו מתפלל יחיד, אינו אלא בבית כנסת הנמצא מחוץ לעיר (תוספות ו, אר"ה המתפלל) או בלילה (שו"ע אורח חיים ז, טו).

יש אומרים שדין זה נוהג אף ביום ובבית כנסת שבתוך העיר (רמ"א שם).

33. כמו שנאמר (שמואל א א, טו): "ואשפוך את נפשי לפני ה'".

34. רש"י. ונראה שהכוונה היא, שמתוך מעשיו נראה שהוא סבור שאין תפילת חברו חשובה כלל ורק תפילתו היא שראוי שהקב"ה יאזין לה, וכביכול מסתלקת השכינה מבית הכנסת כשהוא יוצא.

27. ואפשר שנשמך מאמר זה באן, מפני שמדובר בו על תפילה "סמוך למיטה", ולעיל דובר על קריאת שמע של המיטה (וענין היסורין הובא אגב דרשת הפסוק "ובני רשף יגביהו עוף", עיין לעיל).

28. רש"י. וטעם הדבר מפני שהשכינה נמצאת כביכול במזרח או במערב (עיין בבא בתרא כה, א ובמפרשים שם), לפיכך נכון שיהיו פניו לצד אחר בשעת תשמיש (רש"י ותוספות). ועיין עוד בר"י מלוגיל ובריטב"א כאן, וברמב"ם ומפרשיו (הלכות בית הבחירה ז, ט).

29. וטעם הדבר, כדי שלא יתבונן ברכדים אחרים (מאירי). ואין זה אלא מצוה מן המובחר (משנה ברורה סי' צ ס"ק סג).

30. רש"י. אבל התוספות חולקים ומוכיחים שמותר ללמוד תורה קודם התפילה, ולא הקפידו אלא על עשיית מלאכה.

ולדעת רש"י כתב הרא"ש (בדרך "אפשר") לחלק, שמי שרגיל להתפלל בבית מדרשו ביחידות ואינו הולך לבית הכנסת אסור ללמוד, שמא ישכח להתפלל מתוך עיון בלימודו, אבל הרגיל ללכת לבית הכנסת מותר ללמוד קודם התפילה. ורבינו יונה מחלק באופן אחר, שאם לומד לעצמו, אסור ללמוד קודם התפילה, אלא יתפלל קודם, אבל אם מלמד לאחרים מותר, כי זכות הרכים הוא דבר גדול, ואם

דִּתְרַנְגוּלָא - ובבוקר יראה סימנים בתוך האפר, שהם דומים לעקבות התרנגול, כי רגלי המזיקין דומות לרגלי תרנגולים^[10].
הגמרא מלמדת כיצד ניתן לראות את השרים, ועם כל זה להישמר מהזיקין:

האי מאן דְּבִעֵי לְמַחְזִינְהוּ - מי שרוצה לראות השרים, לִיתֵי שִׁלְיֵיתָא דְּשׁוֹנְרֵתָא יביא שליה מחתולה שילדה, **אֹפְקֵמָתָא בַּת אֹפְקֵמָתָא** - וחתולה זאת תהא שחורה, ותהא בתה של חתולה שחורה, **בּוֹכְרֵתָא בַּת בּוֹכְרֵתָא** - ותהא בכורה לאמה, שהיתה אף היא בכורה לאמא שלה, **וְלִיקְלִיָּה בְּנוֹרָא וְלִשְׁחִקִיָּה** - וישורף את השליה באש, ויטחון אותה, **וְלִימְלִי עֵינִיָּה מִנִּיָּה וְחֻזִּי לְהוּ** - וימלא את עינו מהאפר הטחון^[11], ואז יראה אותם. **וְלִשְׁדִּיָּה בְּגֻבְתָּא דְּפִרְזָלָא** - וישים את הנשאר מן האפר בתוך שפופרת של ברזל, **וְלַחְתָּמִיָּה בְּגוֹשְׁפִנְקָא דְּפִרְזָלָא** - ויחתום את השפופרת בחותמת של ברזל, **דִּילְמָא גְּנָבִי מִנִּיָּה** - שמא יגנבו השרים את האפר ממנו^[12], **וְלַחְתוּם פּוּמִיָּה פִּי הִיכִי דְּלֵא לִיתִּיק** - ויהדק את פיו בחוץ כדי שלא ינזק. **רַב פִּיבִי^[13] בְּרַב אֲבִי עֲבָד הָכִי** - עשה כן, כלומר את האמור למעלה, ואפילו הכי **חָזָא וְאַתִּיק** - ראה את המזיקין וניזוק^[14]. **בְּעוּ רַבְּנֵי רַחֲמֵי עֲלֵיהּ וְאַתְסִי** - החכמים התפללו ובקשו עליו רחמים, ונתרפא.

עוד מאמר של אבא בנימין:

תִּנְיָא בְּרִייתָא: אָבָא בְּנִימִין אֹמֵר: אֵין תְּפִלָּה שֶׁל אָדָם נִשְׁמַע אֱלָא כְּשֶׁמִּתְפַּלֵּל אוֹתָהּ בְּבֵית הַכְּנֶסֶת^[15], **שְׁנֵאמַר** (מלכים א, ח, כח): **"וַיִּפְתָּה... ה'... לְשִׁמְעַם אֶל הַרְנָה וְאֶל הַתְּפִלָּה אֲשֶׁר עֲבָדךָ מִתְּפִלֵּל לְפָנֶיךָ הַיּוֹם"**. מכאן שבמקום רנה, כלומר בבית הכנסת, שאומרים שם הציבור שירות ותשבחות בנעימת קול ערב, שם תהא תְּפִלָּה^[16].

עוד מאמר בענין קדושת בית הכנסת:

אָמַר רַבִּין בְּרַב אָבָא אָמַר רַבִּי יִצְחָק: מִנֵּין שֶׁהַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא מְצוּי בְּבֵית הַכְּנֶסֶת? שְׁנֵאמַר (תהלים פב, א): **"אֱלֹהִים נָצַב**

אָמַר רַבִּי יוֹסִי בְּרַבִּי חֲנִינָא: זֹכָה לְפָרְכּוֹת הִלְלוּ, שְׁנֵאמַר (ישעיהו מח, יח"ט) **"לֹא הִקְשַׁבְתָּ לְמִצּוֹתַי"** - אילו המתנת לחברך בשביל מצותי שצויתי לגמול חסד^[1], אז היית מתברך בברכות המפורטות בהמשך הפסוק, והן **"וַיְהִי כִנְהָר שְׁלֹמֶךָ, וַצְדִּיקְתָּךְ בְּגִלִּי הַיָּם. וַיְהִי כְחֹל וְרָעַךְ וַצֶּאֱצָאִי מֵעֵיף וְגו' "**.

עוד ברייתא המביאה מדברי אבא בנימין:

תִּנְיָא בְּרִייתָא: אָבָא בְּנִימִין אֹמֵר: אֲלֵמְלִי נִתְּנָה רְשׁוּת לְעֵין לְרֵאוֹת אֵין כָּל בְּרִיָּה יְכוּלָה לְעֲמוֹד מִפְּנֵי הַמְּזִיקִין - אילו יכלו הבריות לראות את כל השרים העומדים לפניהם לא היו יכולים לעמוד בפניהם מתוך אימתם^[2].

הגמרא מביאה כמה מאמרים בענין המזיקין:

אָמַר אֲבִי: אֵינְהוּ נְפִישֵׁי מִינֵן - הם יותר מרובים ממנו, **וְקִימִי עַלְן כִּי פִסְלָא לְאוּגִיָּא** - והם טובבים אותנו מכל הצדדים, כמו התלם המקיף את התל^[3]. **אָמַר רַב הוֹנָא: כָּל חַד וְחַד מִינֵן אֲלָפָא מִשְׁמָאֲלִיָּה, וְרַבְּתָא מִימִינִיָּה** - כל אחד ואחד מאתנו - נמצאים אלף מזיקין משמאלו, ועשרת אלפים מימינו^[4].

אָמַר רַבָּא: הָאִי דִּיחְקָא דְּהָיִי בְּכֹלָה מִנִּיָּהוּ הָיִי - הרגשת הדוחק שמרגישים בעת הדרשה אף על פי שיושבים מרווחים, הוא מהם^[5]. **הָיִי בְּרַבִּי דְּשִׁלְיָה, מִנִּיָּהוּ** - כשהברכיים מתעייפות, הוא מהם^[6]. **הָיִי מֵאֵין דְּרַבְּנֵן דְּבָלּוּ** - כשבגדי התלמידים בלים, על אף שאין הם בעלי מלאכה שיכלו בגדיהם כל כך מהר, **מְחוּפְּיָא דִּידְהוּ** - הוא בא מן המזיקין היושבין לצדם ומתחככים בהם. **הָיִי פְּרַעֵי דְּמִנְקָפֵן, מִנִּיָּהוּ** - כאשר הרגלים נפצעות הוא מהם^[7].

הגמרא מלמדת כיצד ניתן להכיר במזיקין הנמצאים בסביבתו:

הָאִי מֵאֵין דְּבִעֵי לְמִידַע לְהוּ - מי שרוצה להוכיח במציאותם סביבו לִיתֵי קִיטְמָא נְהִילָא - יביא אפר מנופה^[8], **וְנִהְדַּר אֲפוּרִיָּה** - ויפזר אותו מסביב למטתו קודם שילך לישון^[9], **וּבִצְפָרָא חֻזִּי כִי פְּרַעֵי**

הערות

- המלה "הקשבת" מתפרשת כאן במובן של המתנה (רש"י, ועיין במהרש"א). ולפי פשוטו של מקרא היא לשון שמיעה וצוית - אילו שמעת אל מצותי, אז היית מתברך ששלומך יהיה נובע כנהר וגו'.
- עין רש"י. [בני האדם מוקפים הם על ידי שרים, והללו אינם נראים לעין. זהו מחסדי הבורא יתברך, כי האדם היה נבהל עד מאוד אילו היה רואה את כל המזיקים הסובבים אותו והמבקשים את רעתו. והקב"ה מצילם מידם.] וכפני יהושע פירש כי על ידי כך שהבריות היו רואות את המזיקין, היו המזיקין מתקנאים בהם ביותר, והיו מזיקים אותם.
- את המונח "מזיקין" פירשנו כ"שרים", על פי רש"י כאן ומפרשים נוספים באבות ה, ו. וראה רמב"ן (ויקרא יז, ז) שמבאר את מהות השרים. ועיין בספר נשמת חיים (לרבי מנשה בן ישראל) ג, יב שמאריך הרבה בענין השרים.
- היו נוטעים את הגפן בתל [אוגיא], שהיה מוקף בתעלה [כסלא] ששמש לצורך אסיפת מים להשקאה (רש"י, ועיין תוספות).
- [ובתחילת דברי רש"י כאן נראה שפירש בדרך אחרת, שהאוגיא היא התעלה שחופרין סביבות הגפן (וכן פירשו הרמב"ם והרע"ב במועד קטן א, א, וכן פירש רש"י שם ד, ב ד"ה עוגיות) וה"כסלא" היא שורת העפר שמסביב לתעלה. ובספר שלמה משנתו כתב שרש"י באמת מפרש את לשון הגמרא בשני אופנים.]
- בנוסח הגמרא שבספר עין יעקב, רב הונא ממשיך ומסמך את דבריו מן המקרא: **שְׁנֵאמַר** (תהלים צא, ז): **"פֶּלַח מִצְדָּךְ אֶלְף, וְרַבְּכָה מִימִינְךָ"**. והשווה מאמרו של רב הונא למאמר המדרש (דברים רבה ד, ד): **"אֵין בֵּית רוֹבַע [פִּירוּשׁ, שֶׁטַח קֶטַן] בְּחִלְלוֹ שֶׁל עוֹלָם שְׁאִין בּוֹ כְּמָה אֲלֵפִי מִזִּיקִין"**.
- בשבת שלפני הרגל היו מתאספין כולם לשמוע דרשה בהלכות הרגל, וזהו "כלה" (רש"י ו, ב ד"ה אגרא רכלה).
- בזמן שהאדם הולך קדימה, ברכיו מתעייפות ללא סיבה הנראה לעין, מפני שהן צריכות לדחוף את המזיקין אל הצד.
- כוונת הגמרא בפירוט סימנים האלו, כדי ללמד את האדם שאם אירע לו אחד מן הדברים האלו, ראוי לו שיאמר מומזר צא שבספר תהלים (הקרא "שיר של פגעים", עיין שבועות טז, ב), והוא מועיל להגן עליו מפני המזיקין (עין יעקב).
- שמותר כך האפר דקיק ורך, ללא תערובות גופים זרים, ומהווה משטח נוח לקליטת רשמים.

- כי בלילה, כשהאדם ישן על מטתו, המזיקין שביחים אצלו ביותר (מהרש"א).
- רש"י, גיטין סח, ב ד"ה בדקו בכרעיה; ספר הערוך, ערך כרע.
- כלומר, ישים מעט ממנו בעינו. נתינת דבר לתוך העין, ואפילו דבר מועט, נקראת "מילוי" בלשון הגמרא, כי העין מתמלאת גם על ידי דבר מועט (רש"י).
- אין לשרים שליטה על דבר עטוף או חתום, כמו שמתבאר בגמרא חולין קה, ב (רש"י).
- כך רגילים לבטא את השם, עם חיריק. אולם בספר שני לחיות הברית (שלי"ה) דף תח סוף עמוד ב כתב שהנכון לבטאו "בְּכִי", והוא על פי עזרא ב, יא.
- ראה מה שכתבנו למעלה (הערה 2) בשם הפני יהושע. ובדומה לזה, מצאנו שהמזיקין מתגרין רק במי שמתגרה בם (ראה ספר החסידים תתשעב; הובא ברמ"א יורה דעה קעט, טז).
- כוונת הגמרא, שאדם המתפלל בבית הכנסת ואפילו ביחיד, תפלתו נשמעת בכל עת. מה שאין כן במתפלל במקום אחר, כגון בביתו, שאין מוכרח לו שתפלתו תתקבל, אלא אם כן התפלל בשעה שהצבור מתפללים (לחם משנה, הלכות תפלה ח, א). ובמאירי פירש שתפלתו מתקבלת ביותר בבית הכנסת מפני שכוונת הלב מצויה שם יותר. אבל בחכמת מנוח מפרש שלעולם אין תפלתו נשמעת כשהתפלל שלא בבית הכנסת. ומכל מקום אין תפלתו אלו לבטלה, מפני שבאשר יתפלל אחר כך תפלה הגונה וראויה בבית הכנסת, אז גם תפלתו הראשונה תתקבלנה עמה.
- וראוי לו לאדם שיתפלל בבית הכנסת אפילו כשאין הצבור מתפללים שם, מפני שהוא מקום קבוע ומיוחד לתפלת הצבור (רבונו יונה, ד, א ד"ה אימתי; שלחן ערוך אורח חיים צ, ט, ומשנה ברורה שם, לג). וזה מדויק בלשון הגמרא: **"אֵין תְּפִלָּתוֹ שֶׁל אָדָם (כלומר, של יחיד) נִשְׁמַעַת אֱלָא בְּבֵית הַכְּנֶסֶת"**, שמשמעותו, שבבית הכנסת נשמעות תפלותיו, על אף שהוא "אדם" ולא צבור (צל"ח). אך, אף על פי כן תפלה בצבור תמיד עדיפה מחפלה ביחידות. לכן כאשר הצבור מתפללים מחוץ לבית הכנסת, כגון בבית פרטי, עדיף להתפלל אתם מלהתפלל בבית הכנסת ביחידות (משנה ברורה צ, כח, מהפרי מגדים).
- פתח הכתוב בשתיים - רנה, ותפלה ("לשמע אל הרנה ואל התפלה"), וסיים באחת - בתפלה ("אשר עבדך מתפלל לפניך היום"), ולמדנו אם כן ש"הרנה" שבתחלת הפסוק באה רק ללמדנו דבר זה, שבמקום רנה שם תהא תפלה (הרי"ף בספר עין יעקב).

כא א תי"ח תלכות
חלכה תלכה א (סס)
טשין ים) חור ושרי
א"ח פיתן 5 טע"ף ט :

7

. בשביל מותי אשר לויית ***המתפלל** ולא המת
 לפניו: **כי כסאל לאחוא** חס דזה
 חחת הגפנים כמו ששנינו ולכן בליה יש להמתין. וה
 פסם מים להשקות הגפן. כולם וחס ברוך כך היה
 ה אור

לראתה הקשבה. לשון המחנה היא: למטותי
לגמול חסד: לבראות. כל השדים העומדים
כשורת חפירה המקפת האוניא שעושין
(מ"ק דף נ) חין עושין אוניות לגפנים לאחור
כסלה הוא תלם של מענה המקפת תור

אמר ר' יוסי ברבי חנינא זוכה לברכות הללו שנאמר "לוא הקשבת למצותי ויהי כנהר שולמך וצדקתך כגלי הים ויהי כחול זרעך וצאצאי מעד וגו' : תניא אבא בנימין אמר אלמלי נתנה רשות לעין לראות אין כל בריה יכולה לעמוד מפני המויוקן אמר אביי אינהו נפיש מינן וקיימי עלן כי כסלא לאוניא אמר רב הונא כל חד וחד מינן אלפא משבאלה רבבתא מיימיניה* אמר רבא האי דווקא דהו' דהני מאני דרבנן דכלו מחופיא דידהו הני דבעי דמנפן מנייהו האי מאן דבעי למידע ליהו לית קיטמא נהילא ונהדר אפרייה בבצפרא חזי כי כרעי דתרנגולא האי מאן דבעי למחזינהו לית שלייתא שושרתא אוכלתא בבת אוכלתא בוכרתא בת בוכרתא ולכלתא בכורא ולשחקיה ולמלי עיניה מניה וחזי ליה לשדייה בנובתא דפרולא ולתתמי' בגושפנקא דפרולא דילמא גנבי מניה ולחתום פומיה כי יזכי דלא ליתוק רב ביבי בר אביי עבד הוי חזא ואתוק בעו רבנן רחמי עליה ואחסי : תניא אבא בנימין אמר* אין תפלה של אדם ששמעת אלא בבית הכנסת שנאמר לשמיע אל דרנה ואל התפלה במקום רנה שם תהא תפלה אמר רבין בר רב אריא א"ר יצחק מינן צב בעדת אל ומנין לעשרה שמתפללין שששכינה עמם שנאמר אלהים נצב בעדת אל* ומנין לשלשה שיושבין בדין ששכינה עמם שנאמר בקרב אלהים ישפוט ומנין לשנים שיושבים ועוסקין בתורה ששכינה עמם שנאמר או נדברו יראי ה' איש אל עהו ויקשם ה' וגו'* מאי ולחושבי שמי אשר ב ב אשי (ג) חשב אדם לעשות מצוה ואנס ולא עשה מעלה עליו הכתוב כאילו עשה מבנין שאפילו אחד שיושב ועוסק בתורה

סביב סביב את כל האוהב והגון
 נסוע בתל וברכש נדריים (ד' ו' ב') הדין
 אוהב לאו פאה: האז דחוקא דהי
 כלה. פעמים שני אדם יושבים
 רווחים ביום השבת (א) שבין לשמוע
 דרשה ודומה להם כיושבים דחוקים:
 הני דרי דסלה. בריס עיפוס:
 האני דרבנן דכל. בגדי החלמיים
 שלים מהר וזה אוהב בני מלאכה
 שיכלו בגדיהם: מחושים דידה. בזין
 המחזיקים ויושבים אולם ומחמכים
 בהם. חופיא לשון חופה ומספס
 (שבת דף ג) פרייז בלעז: שלחא
 דשונתא. שלית הולד של חתול
 נקבה: ודחא. הבכורה לאמה:
 בת סבתא. ואף אמה היתה בטורה:
 ולמלי עניה מנה. ישים מיתה מעט
 בטינו. כל לשון נהינה בעין קוררו
 בלשון גמרא לשון מלי לפי שבדבר
 מוטע הוא מלא: גובחא דערנא.
 קנה חלול של ברזל: בחושתא. לקנה:
 גובשתיא דערנא. בחושתא של ברזל
 דמחזיק לזייר ותמים לית ליה רשאה
 דאמרינן בכל השבשש בשחיטת חולין
 (דף ק"ג) במוקם נה. בבהכ"ז
 שסס לומרים לנבור שירות ומשכחות
 בנעימת קול ערב: בעדא אל. כבית
 חמד שלו: ומנין לעשרה וכו'. ערה
 קריה בשבשה עניו ער מתי לערה
 הרעה הזאת (במדבר יד) ילאו כלב
 ויהושע: בקרב אלהים יושע. ואין
 בית דין קדוים אלהים אלא ב' כפ"ק
 דסנהדרין (דף ג) ואקשה ה' ממחין
 על שם: לא אורי את שמי. אשר
 יוכר שמי על (ז) מלואי ודברי: אלה
 אלה. לשון יחיד הוא: מכתב
 מליא. בדכתיב וכתב ספר זכרון
 לפניו (ספס דקרא): קדמה שבינה
 ואחיא. קודם שיהיו כל העשרה:
 נבב בעדא אל. משיקרא משמע:
 עד דהכי. דכתיב יושע בשבש
 ויחיה.

שנאמר ישר
מצדך אלף
והבבה
מימין סוף
[וכי' הגי'
צילקס ובע"י]

דגהית
הב"ה
(א) גם דלסני
מיכילוב
כ"י : (ב) דס
אמר רב חשי
אפי' חישב
אדס: (ג) דרמי
ד"ס ב"ה
דוחקא וכו'
כשנאנן [שמוס:
(ד) ד"ה אשר
אזכירכו וכו'
על פי מלחמי
(ה) ד"ה בשלח
כח מלח' חביב
כו: שרי:
(ו) דחמ' ד"ס
אלו תפילין
שגדלו פרכי
[במנחות י"א]
לפי שיש:

שבת כג. ע"ה
קדושין ת ע"ה

לקמן דף נו.
מנחות לה:
[מגילה טז:
סוטה יז.
חולין סס.]

[ס' ציור אחד
בשלם כלומר
דבר דציור
שאין כמותו .
טחך כפרך
אמר ג']

53

[וְעַתָּה הוּא' שָׁנָה כַּבֶּד דָּ"ה
 שִׁין וְהוּא' שִׁיחֻבִּין לֹא.
 דָּ"ה קֶדֶר וּמִגִּילָה כֹז:
 דָּ"ה פִּגְמִישִׁי וְהוּסָסִים
 מִנְחֻחַת לֹכֶ: דָּ"ה אֶלֶן

גליון השנים
גמ' אין חסות של אדם
גו' עי' עי' ע' כ' חס'
ד' כיון . וגרסא אלא
ה' כצנור : רעמי דים
ו' מתנין לעשר וכו' ערס
ז' . לקמן כ"א ע"כ :

דנרס ז

၇ ရက်

דברים פז

חגיגה ס"ק דף ג.

1 DE

7 8
 7 8

1. **Introduction**

שנים שעוסקים בה, ולמה לנו דרשה מיוחדת ללמד על זה?
הגמרא מתרצת:

הדרשה הנוספת מלמדת שתרי מפתכן מליהו בספר הזכרונות - שנים שעוסקים בתורה יש להם מעלה מיוחדת, והיא שדבריהם נכתבים בספר וזכרונות^[24], אבל חד - אדם יחידי היושב ועוסק בתורה לבדו, לא מפתכן מליה בספר הזכרונות - אין דבריו נכתבים בספר הזכרונות^[25].

הגמרא מקשה עוד:

וכי מאחר דאפילו תרי תלתא מבעיא - ומכיון שהשכינה שורה אפילו אצל שנים שעוסקים בתורה, האם יש צורך לומר שהיא שורה אצל שלשה היושבים בדיון, ולמה לנו דרשה מיוחדת ללמד על זה?
הגמרא מתרצת:

מהו דתימא דינא שלמא בעלמא הוא - אילולא הפסוק אולי היית אומר שהעסק בדיון אינו נחשב כעסק בתורה, אלא כהבאת שלום בין הבריות בלבד, ולא אתיא שכינה - והשכינה אינה באה לשרות אצל הדיינים. קמשמע לן דדינא נמי היינו תורה - לכן בא הפסוק ללמדנו שגם העסק בדיון נחשב כעסק בתורה, שלכן באה השכינה ושורה אצל הדיינים^[26].

הגמרא מקשה עוד:

וכי מאחר דאפילו תלתא עשרה מבעיא - ומכיון שהשכינה שורה אפילו אצל שלשה שיושבים בדיון, האם יש צורך לומר שהיא שורה אצל עשרה המתפללים ביחד, ולמה לנו דרשה מיוחדת ללמד על כך?
הגמרא מתרצת:

הדרשה הנוספת מלמדת שבמקרה של עשרה אנשים המתפללים יחד, קדמה שכינה ואתיא - השכינה באה עוד לפני שמגיעים המתפללים, אבל תלתא עד דיתבי - במקרה של שלשה דיינים, אין השכינה באה עד שהם יושבים ודנים את הדיון^[27].

עוד מאמר של רבי אבין בר רב אדא בשם רבי יצחק:

אמר רבי אבין בר רב אדא אמר רבי יצחק: מנין שהקדוש ברוך הוא מניח תפילין^[28]? שנאמר (ישעיה סב, ח) "נשבע ה' בימינו, ובכרוע עזו". "בימינו", זו תורה, שנאמר (דברים לג, ב):

הערות

- ברור שאפילו דבריו של יחיד נכתבים בספר לפניו יתברך, שהרי שנינו במסכת אבות (ב, א) "וכל מעשיך בספר נכתבים", הן לטוב והן לרע. אולם חילוק יש בדבר, שדברי היחיד נכתבים בספר המיוחד לאותו אדם, ואילו דברי השנים נכתבים בספר הכולל מעשיהם של אחרים (תוספות, ועין ברש"י ובספר בן יהודה).
26. מכאן למדו שאסור להם לדיינים להקל ראש ולדבר דברים בטלים בזמן שהם בבית דין (שלחן ערוך חושן משפט ח, ב).
- ממה שנתבאר בגמרא שההעסקות בדיון נחשב לעסק התורה, היה נראה שאסור להם לדיינים לפסוק את הדיון או אפילו לדון בסברות הענין קודם שיברכו ברכות התורה (חדשים גם ישנים).
27. רש"י. ההבדל שבין שלשה לעשרה מרומז בפסוקים עצמם. אצל עשרה כתוב "אלהים נצב בעדת אל", ומשמעות המלה "נצב" היא שהשכינה מקדימה לבא לפניו אסיפת העשרה (רש"י). מקור הדיוק הוא, שהפסוק משתמש בביטוי "נצב" במקום "עומד". משמעותו של "נצב" הוא לעמוד הבן, כאשר מצאנו בשמות לג, כא. לפי זה, פירוש הפסוק הוא: ה' עומד הכן לקראת ביאת "עדת אל", שהם עשרה (עץ יוסף, על פי בראשית רבה מח, ז).
- שונה הדברים בשלשה. אצלם כתוב "בקרב אלהים ישפט". משמעותו של "ישפט" הינו שהשכינה נמצאת שמה רק בעת שהיא שופטת בפועל, והוא כאשר הדיינים יושבים כבר ודנים את הדיון, ולא לפני כן (רש"י).
28. בביאור מימאר זו נאמרו כמה פירושים. רב האי גאון (הובאו דבריו בחידושי רשב"א) פירש שקיבל מחכמים שלפניו כי הכוונה בזה שהראה הקב"ה למשה קשר של תפילין והנחת תפילין ולימדו במראית העין בדרך שלמדו מעשה המשכן כמו שנאמר שם: "בכל אשר אני מראה אותך וכו'". והרשב"א הקשה על פירושו ממה שממשיכה הגמרא לשאול מה כתוב בפרשיות תפילין של הקב"ה, שלפי דברי הגאון אין מקום לשאלה זו. וכתב שם הרשב"א שיש לשאר החכמים ענין נעלם אחר בזה. ובפירושי ההגדות לרשב"א (שהורפסו בעין יעקב, וגם בכרך מיוחד על ידי מה"ק) הרחיב לבאר פירושו זה.
- ובמהרה"א פירש בדרך זו: יסודה של מצות תפילין היא, שיש לנו להיות דבקים

בעדת אל", ה' עומד בבית מועד שלו, במקום שנועדים שם בני אדם להתפלל אליו^[17].

הגמרא מפרטת ארבעה מצבים נוספים שהשכינה שורה בהם:

ומנין לעשרה אנשים שמתפללין ביחד, ששכינה עמהם? שנאמר (שם): "אלהים נצב בעדת אל", ו"עדה" היא קבוצה של עשרה אנשים^[18].

ומנין לשלשה דיינים שיושבים בדיון ששכינה עמהם? שנאמר בהמשך של אותו הפסוק: "בקרב אלהים ישפט" - "אלהים" הכתוב כאן הוא בית דין אשר יש בו לא פחות משלשה דיינים^[19], וכוונת הפסוק הוא - ה' בא לשפוט ביחד עם דייני בית הדין.

ומנין לשנים שיושבים ועוסקין בתורה ביחד ששכינה עמהם? שנאמר (מלאכי ג, טו): "אז נדברו יראי ה', איש אל רעהו, ויקשב ה' וגו'". המלה "ויקשב" מתפרשת כאן במובן של "המתנה"^[20]. ובכן, כוונת הפסוק היא: "כאשר אותם אנשים שהם יראי ה' מדברים בדברי תורה זה עם זה, ה' ממתיק להם שם, ושומע לדבריהם".

הגמרא מפסיקה כדי לבאר את סוף הפסוק שהובא:

בפסוק נאמר: "אז נדברו יראי ה' איש אל רעהו, ויקשב ה' וישמע, ויקתב ספר זכרון לפניו, ליראי ה' ולחשבי שמו". מאי "ולחשבי שמו"? אמר רב אשי: כוונת הפסוק שאם חשב אדם לעשות איוו מצוה, ונאנס ולא עשה, אף על פי כן מעלה עליו הכתוב כאילו עשה - הפסוק מחשיבו לאדם זה כאילו עשה את המצוה. לכן זוכה זה שחשב לעשות מצוה ("חושבי שמו") להיכתב בספר זכרון יחד עם "יראי ה' " (אלו שעשו מצוה)^[21].

הגמרא חוזרת לפרט את המצבים שהשכינה שורה בהם:

ומנין שאפילו אחד שיושב ועוסק בתורה לבדו, ששכינה עמו? שנאמר (שמות כ, כא): "בכל המקום אשר אזכיר את שמי" - כלומר, בכל מקום שאני נותן לך רשות להזכיר את שמי^[22], וזהו במקום שלומדים בו תורה, שמותר להזכיר שם ה' דרך לימודו, "אבוא אליך ובכרתיך" אפילו אם אתה יושב יחידי^[23].

הגמרא מקשה:

וכי מאחר דאפילו חד תרי מבעיא - מכיון שהשכינה שורה אפילו אצל אדם יחידי שעוסק בתורה, האם יש צורך לומר שהיא שורה אצל

17. מטרת אגדה זו ללמדנו שראוי לו לאדם שיתנהג בכבוד ראש בבית הכנסת, משום כבוד השכינה הנמצאת שם. המשנה במגילה (כח, א"ב) מפרטת את הפעולות שאסור לעשותן בבית הכנסת מטעם זה (חדשים גם ישנים).
18. שהרי בענין המרגלים שהוציאו דבה על ארץ ישראל, נאמר (במדבר יד, כז): "עד מתי לעדה תרעה ה' וגו'". והמרגלים הלא היו שנים עשר אנשים, צא מהם יהושע וכלב שלא דברו בגנות הארץ, הרי נשארו עשרה אנשים, שעליהם נאמר "עדה רעה". מכאן ש"עדה" היא עשרה אנשים (רש"י על פי סוגיית הגמרא למטה כא, ב).
19. שאין בית דין נקראים אלהים אלא בשלשה, כפי שהגמרא דורשת בסנהדרין ג, ב (רש"י).
20. רש"י; ועין הערה 1 לעיל.
21. והטעם שמעלה עליו הכתוב כאילו עשה, שהרי כל אדם מישראל רוצה לעשות את המצוות. לכן יש להניח שאילו לא נאנס היה מוציא מחשבתו הטובה מן הכה אלו הפועל, וראוי הוא שיקבל שכר עליו. [ומובן בזה מדוע רק בחושב לעשות מצוה ולא עשה הכתוב מחשיבו כאילו עשה, מה שאין כן בחושב לעשות עבירה ונאנס ולא עשה, הבלל הוא שאין הקדש ברוך הוא מצרף מחשבה רעה למעשה להחשיבו כאילו עבר העבירה בפועל (קידושין מ, א; ועין מרומי שדה להנצי"ב קידושין שם, ד"ה אמר עולא).
22. רש"י, שמות שם, ועין מהרש"א.
23. "אליך" לשון יחיד הוא (רש"י).
24. כמאמר הפסוק אשר ממנו למדנו שהשכינה מצויה עם שנים העוסקים בתורה: "אז נדברו יראי ה' איש אל רעהו, ויקשב ה' וישמע, ויקתב ספר זכרון לפניו" (רש"י).
25. מתוך משאם ומתנם בדברי התורה השנים מתכוונים בדרך כלל אל האמת, והיא היא הראויה להיכתב "בספר הזכרונות". אבל אדם הלומד יחידי אפשר לו לטעות בהבנת הדברים, ודברים שסוּרם בטעות לא ניתנו להיכתב (מהרש"א).

מאימתי פרק ראשון ברכות

ו

עין משפט
נר מצוה

כא ה' י"ח פ"ח פ"ח
חמ"ה חמ"ה א
פ"ח פ"ח
חמ"ה חמ"ה א
חמ"ה חמ"ה א

לוא הקשבת. לשון המכנה היא: למטותי. בשביל מנחם אשר לויתי. המתפלל. כל השדים הנמורים לפניו: כי כפלה לאחוריו. לשון חסד: לרחות. כל השדים הנמורים לפניו: כי כפלה לאחוריו. לשון חסד: לרחות. כל השדים הנמורים לפניו: כי כפלה לאחוריו. לשון חסד: לרחות. כל השדים הנמורים לפניו: כי כפלה לאחוריו.

אמר ר' יוסי ברבי חנינא זוכה לברכות הללו. לוא הקשבת למצותי ויהי כנהר שלובך וצדקתך כגלי הים ויהי כחול וזרעך וצאצאי מעדך וגו'. תניא אבא בנימין אומר אלמלי נתנה רשות לעין לראות אין כל בריה יכולה לעמוד מפני המזיקין אמר אביי אינהו נפיש מינן וקיימי עלן כי כסלא לאוגיא אמר רב הונא כל חד דרבי מינן אלפא משמאליה ורבנא מבימיניה* ואמר רבא דארי דודקא דריו בבלי מנייהו דוי הני ברכי דשלי מנייהו (ה) הני מאני דרבנן דבלי מחפאי דידהו הני כרעי דמנפן מנייהו האי מאן דבעי למידע ליה לית קיטמא נהילא ונהדר אפרייה ובצפרא חוי כי כרעי דתרנגולא האי מאן דבעי למחוינהו לית שלייהא דשונרתא אוכמתא בת אוכמתא בוכרתא בת בוכרתא ולקליה בגורא ולשחקיה ולמלי עיניה מניה וחוי ליה ולשדייה בגובתא דפרולא ולחתימא בגושפנקא דפרולא דילמא גבי מניה ולחתימא פומיה כי היכי דלא ליתוק רב ביבי בר אביי עבד הכי חזא ואתקן בעו רבנן רחמי עליה ואחסי: תניא אבא בנימין אומר* אין תפלה של אדם ששם לאומרים הגבור שירות ותשבחות (דף ק"ג) בנמקס רנה. בבהכ"ל ששם לאומרים הגבור שירות ותשבחות בנעומת קול ערב: בעלת אל. בניה מעוד שלו ומנין לעשרה וכו'. עשרה קרויה בעשרה שאל עד מה לעשרה הרעה הוא (במדרש יד) יאלו כלב ויהושע: מקדש אלהים ישפט. ואין בית דין קרויים אלהים אלא בג' כפ"ק דמנהדרין (דף ק"ג) ויקרא ה' ממתיק להם שם: אשר אומר את שמי. אשר יזכר שמי על (ו) מנחם ודברי: אלא אלקי. לשון יחיד הוא: מכתבן מליה. כדכתיב וכתב ספר זכרון לפניו (ספ"ה דק"ה): קדמה שכינה ואחרי. קודם שיהי כל העשרה: נצב בעדלת אל. מטיקרא משמע: עד דיתבי. כדכתיב ישפט בשעת המשפט: עח לעמו. ומיין שהתפללין עוה הם לישראל דכתיב ויראו וגו' ויראו ממך: מה מתיב עו. בשלמא בתפילין דידן כתיב שמע (דברים ו) והיה אם שמעו (שם י"א) קדש לי כל בשר (שמות י"ג) והיה כי יביאך (שם) פרחות שנעטו בהם לשם זכרון מנחם של הקב"ה אות וזכרון להם לישראל אלא בדליה מאי כתיב עו: האמת. לשון חסידות וזכנה כמו יתאמרו כל דברים שפועלי און (חמ"ה ד') שכתבו: כשאר בתי מלך (ה) שהרי ארבעה בתיים הם: וכולהו

נ"ע ח"ס' שנה פ"ח ד"ה
פ"ח חמ"ה חמ"ה א
חמ"ה חמ"ה א
חמ"ה חמ"ה א

נליין הש"ס
ג"ה אין תפלה של אדם
ס"ה ע"י פ"ד ע"ב חמ"ה
ד"ה כיון. ונראה אלא
ע"ה חמ"ה חמ"ה א
חמ"ה חמ"ה א
חמ"ה חמ"ה א

שנה פ"ח ד"ה
קדמה חמ"ה חמ"ה א

לוא הקשבת. לשון המכנה היא: למטותי. בשביל מנחם אשר לויתי. המתפלל. כל השדים הנמורים לפניו: כי כפלה לאחוריו. לשון חסד: לרחות. כל השדים הנמורים לפניו: כי כפלה לאחוריו. לשון חסד: לרחות. כל השדים הנמורים לפניו: כי כפלה לאחוריו. לשון חסד: לרחות. כל השדים הנמורים לפניו: כי כפלה לאחוריו.

אמר ר' יוסי ברבי חנינא זוכה לברכות הללו. לוא הקשבת למצותי ויהי כנהר שלובך וצדקתך כגלי הים ויהי כחול וזרעך וצאצאי מעדך וגו'. תניא אבא בנימין אומר אלמלי נתנה רשות לעין לראות אין כל בריה יכולה לעמוד מפני המזיקין אמר אביי אינהו נפיש מינן וקיימי עלן כי כסלא לאוגיא אמר רב הונא כל חד דרבי מינן אלפא משמאליה ורבנא מבימיניה* ואמר רבא דארי דודקא דריו בבלי מנייהו דוי הני ברכי דשלי מנייהו (ה) הני מאני דרבנן דבלי מחפאי דידהו הני כרעי דמנפן מנייהו האי מאן דבעי למידע ליה לית קיטמא נהילא ונהדר אפרייה ובצפרא חוי כי כרעי דתרנגולא האי מאן דבעי למחוינהו לית שלייהא דשונרתא אוכמתא בת אוכמתא בוכרתא בת בוכרתא ולקליה בגורא ולשחקיה ולמלי עיניה מניה וחוי ליה ולשדייה בגובתא דפרולא ולחתימא בגושפנקא דפרולא דילמא גבי מניה ולחתימא פומיה כי היכי דלא ליתוק רב ביבי בר אביי עבד הכי חזא ואתקן בעו רבנן רחמי עליה ואחסי: תניא אבא בנימין אומר* אין תפלה של אדם ששם לאומרים הגבור שירות ותשבחות (דף ק"ג) בנמקס רנה. בבהכ"ל ששם לאומרים הגבור שירות ותשבחות בנעומת קול ערב: בעלת אל. בניה מעוד שלו ומנין לעשרה וכו'. עשרה קרויה בעשרה שאל עד מה לעשרה הרעה הוא (במדרש יד) יאלו כלב ויהושע: מקדש אלהים ישפט. ואין בית דין קרויים אלהים אלא בג' כפ"ק דמנהדרין (דף ק"ג) ויקרא ה' ממתיק להם שם: אשר אומר את שמי. אשר יזכר שמי על (ו) מנחם ודברי: אלא אלקי. לשון יחיד הוא: מכתבן מליה. כדכתיב וכתב ספר זכרון לפניו (ספ"ה דק"ה): קדמה שכינה ואחרי. קודם שיהי כל העשרה: נצב בעדלת אל. מטיקרא משמע: עד דיתבי. כדכתיב ישפט בשעת המשפט: עח לעמו. ומיין שהתפללין עוה הם לישראל דכתיב ויראו וגו' ויראו ממך: מה מתיב עו. בשלמא בתפילין דידן כתיב שמע (דברים ו) והיה אם שמעו (שם י"א) קדש לי כל בשר (שמות י"ג) והיה כי יביאך (שם) פרחות שנעטו בהם לשם זכרון מנחם של הקב"ה אות וזכרון להם לישראל אלא בדליה מאי כתיב עו: האמת. לשון חסידות וזכנה כמו יתאמרו כל דברים שפועלי און (חמ"ה ד') שכתבו: כשאר בתי מלך (ה) שהרי ארבעה בתיים הם: וכולהו

דברים ו

ד"ה ח

דברים ח

מנה פ"ח ד"ה

ס

ס ד ס

ס ד

ס ד

ס ד

לחן דף מ.
מנחם לה:
נעלין סו:
סמור יו.
מנחם סו:
מנחם סו:

נ"י יציר אחר
בשלם כחמ"ה
דבר הענין
שאין כחמ"ה
מנחם כמנחם
מנחם סו:

ס

אָעֲשֶׂה אֶתְכֶם חֲטִיבָה אַחַת בְּעוֹלָם, שְׁנָאֹמֶר (דברי הימים-א, יז, כא): **יְוֹמִי בְּעֶמְקָ יִשְׂרָאֵל, גּוֹי אֶחָד בְּאַרְצָי**."

תפילין של ראש יש בהם ארבעה בתים, אשר בכל אחד מהם מונחת פרשה אחת מפרשיות התורה. ולכן שואלת הגמרא: **אָמַר לִיָּה רַב אֶחָא בְּרִיָּה דְּרַבָּא לְרַב אִשִּׁי: תִּינַח בְּחַד בֵּיתָא - יפּה הסברת בקשר לבית אחד של תפילין של הקב"ה, אבל בְּשָׂאָר בְּתֵי מַאי - מה הן הפרשיות שנמצאות בשלשלת הבתים האחרים? רב אשי משיב:**

אָמַר לִיָּה: אלו הן: (א) **"כִּי מִי גּוֹי גָּדוֹל אֲשֶׁר לוֹ אֱלֹהִים קְרִבִּים אֵלָיו, בְּה' אֱלֹהֵינוּ בְּכָל קְרָאֵנוּ אֵלָיו"** (דברים ד, ז); (ב) **"וְיֹמִי גּוֹי גָּדוֹל אֲשֶׁר לוֹ חֲקִים וּמִשְׁפָּטִים צְדִיקִים, כָּל הַתּוֹרָה הַזֹּאת אֲשֶׁר אֲנִי נָתַן לְפָנֶיכֶם הַיּוֹם"** (שם, ח); (ג) **"אֲשֶׁרִיךָ יִשְׂרָאֵל מִי כְמוֹךָ, עִם נוֹשֵׁעַ בְּה' מִגֵּן עֶזְרָךְ וְאֲשֶׁר חֲרַב גְּאוֹתְךָ, וַיִּכְשְׁשׁוּ אֵיכָךְ לָךְ, וְנָתַתָּה עַל כְּמוֹתֶימוּ תְדַרְךָ"** (שם לג, כט); (ד) **"אִי הִנֵּסָה אֱלֹהִים לְבֹא לְקַחַת לוֹ גּוֹי מִקְרָב גּוֹי, בְּמִסַּת בָּאֵת וּבְמִפְתִּים וּבְמִלְחָמָה וּבְיָד חֲזָקָה וּבְכֹרֶעַ נְטוּיָה וּבְמוֹרָאִים גְּדוֹלִים, כָּל אֲשֶׁר עָשָׂה לָכֶם ה' אֱלֹהֵיכֶם בְּמִצְרַיִם לְעֵינֶיךָ"** (שם ד, לד); (ה) **"וּלְתַתָּךְ עֲלִיּוֹן עַל כָּל הַגּוֹיִם אֲשֶׁר עָשָׂה, לְתַהֲלָה וּלְשֵׁם וּלְתַפְאֶרֶת, וְלִהְיוֹתְךָ עִם קֹדֶשׁ לַה' אֱלֹהֶיךָ כְּאֲשֶׁר דִּבֶּר"** (שם כו, ט).

רב אחא שואל:

אִי הָכִי, נְפִישִׁי לְהוֹ טוֹבֵי בְּתֵי - אם כן, שחמשה הפסוקים האלו, בנוסף לפסוק שהוזכר מקודם, מונחים כולם בתפילין של הקדוש ברוך הוא, הרי יוצא שיש יותר מארבע בתים (הואיל וכל בית מכיל בתוכו רק פסוק אחד).

רב אשי משיב:

אָלָא הפסוק "כִּי מִי גּוֹי גָּדוֹל" והפסוק "וְיֹמִי גּוֹי גָּדוֹל" דְּרַמִּינִין לְהַדְרִי - שהם דומים זה לזה, שניהם מונחים בְּחַד בֵּיתָא - בבית אחד. והפסוק **"אֲשֶׁרִיךָ יִשְׂרָאֵל"** והפסוק **"וְיֹמִי בְּעֶמְקָ יִשְׂרָאֵל"** שניהם מונחים אף הם בְּחַד בֵּיתָא - בבית אחד. והפסוק **"אִי הִנֵּסָה אֱלֹהִים"** מונח בְּחַד בֵּיתָא, והפסוק **"וּלְתַתָּךְ עֲלִיּוֹן"** מונח בְּחַד בֵּיתָא, הרי ארבעה בתים.

"מִימֵינוּ אֶשׁ דֵּת לָמוּ" - ה' העביר את התורה, שהיא נקראת **"אש דת"**^[29], מיד ימינו אל עמו ישראל. **"וּבְכֹרֶעַ עֲזוֹ", אֵלּוּ תְּפִלִּין, שְׁנָאֹמֶר** (תהלים כט, יא): **"ה' עֹז לְעַמּוֹ יִתֵּן"**^[30]. **וּמִנֵּין שֶׁהַתְּפִלִּין "עֲזוֹ" הֵם לְיִשְׂרָאֵל? דְּכֵתִיב** (דברים כח, י): **"וְיָרָאוּ כָּל עַמֵּי הָאָרֶץ בִּי שֵׁם ה' נִקְרָא עֲלֶיךָ וְיָרָאוּ מִמֶּךָ"**. **וְתִנָּא בְּבֵרִיתָא: רַבִּי אֱלִיעֶזֶר הַגָּדוֹל אָמַר: אֵלּוּ הֵן הַתְּפִלִּין שְׁמוֹנִים בְּרָאשׁ שִׁירָאוּ אוֹתָם כָּל עַמֵּי הָאָרֶץ עַל רֹאשֵׁינוּ וְיִירָאוּ מִמֶּנּוּ.** הרי שהתפילין הם **"עוז"** לישראל, שגורמים שיפחדו אויביהם מהם^[31].

הגמרא דנה במהות התפילין של הקדוש ברוך הוא:

אָמַר לִיָּה רַב נַחֲמָן בְּרִי יִצְחָק לְרַב חֵיָּא בְּרִי אֲבִין: הֲנִי תְּפִלִּין דְּמִרִי עֲלָמָא - תפילין אלו של רבונו של עולם מה בְּתִיב בְּהוּ - מה כתוב בהם? כל אחת מן הפרשיות שבתפילין שלנו^[32] כוללת בתוכה הצווי לשים זכרון מצוותיו של הקדוש ברוך הוא אות וזכרון לישראל **"בֵּין עֵינֵינוּ"** ו"על ידינו". מה הן, אם כן, הפרשיות המתאימות להיות בתפיליו של הקדוש ברוך הוא^[33]? **אָמַר לִיָּה רַב חֵיָּא בְּרִי אֲבִין:** כתוב בהן: **"וְיֹמִי בְּעֶמְקָ יִשְׂרָאֵל, גּוֹי אֶחָד בְּאַרְצָי"** (דברי הימים-א, יז, כא)^[34].

רב נחמן בר יצחק חוזר ושואל ממנו:

וְיֹמִי מִשְׁתַּבַּח קוֹדֶשׁא בְּרִיךְ הוּא בְּשִׁבְחֵיהּ דְּיִשְׂרָאֵל - האמנם כן הדבר, שהקדוש ברוך הוא משתבח בשבחם של ישראל, כמו שאמרת שהתפילין של הקדוש ברוך הוא מכילים בתוכם פסוק המדבר בשבחם של ישראל?

רב חייא בר אבין משיב:

אֵין - אכן! **דְּכֵתִיב** (דברים כו, יז): **"אֵת ה' הֶאֱמַרְתָּ -** שיבחת **הַיּוֹם"**^[35] **(וּכְתִיב)** עוד (שם, יח): **"נָה' הֶאֱמִירְךָ -** שיבח אותך **הַיּוֹם"**^[36]. פסוקים אלו מתפרשים כך: **אָמַר לָהֶם הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לְיִשְׂרָאֵל: "אַתֶּם עֲשִׂיתֶנִּי חֲטִיבָה אַחַת -** אתם עשיתם אותי נושא של שבח מיוחד בְּעוֹלָם^[37] **וְאֲנִי אֶעֱשֶׂה אֶתְכֶם חֲטִיבָה אַחַת -** נושא של שבח מיוחד בְּעוֹלָם. **אַתֶּם עֲשִׂיתֶנִּי חֲטִיבָה אַחַת בְּעוֹלָם, שְׁנָאֹמֶר** (דברים ו, ד): **"שָׁמַע יִשְׂרָאֵל, ה' אֱלֹהֵינוּ, ה' אֶחָד, וְאֲנִי**

הערות

בשם ר"י במנחות לה, ב ד"ה שם ה'; ועיין עוד רש"י שם במנחות, ד"ה שם ה' וד"ה קשר של תפילין).

פירוש אחר: רבי אליעזר מדיגש תפילין של ראש מפני שהם בגובהו של ראש והם נראים לעין. לפיכך, שייך בהם מאמר הכתוב **"וְיָרָאוּ כָּל עַמֵּי הָאָרֶץ ..."** אבל תפילין של יד, מכוסים הם מתחת בגדיו, ואין הם נראים לעמי הארץ (תוספות).

32. והם "שְׁמַע" (דברים ו, ד-ט), "יְהִי אֵם שְׁמוֹעַ" (שם יא, יג-כא), "קִשָּׁש" (שמות יג, א-י), "יְהִיָּה כִי וְיִבְאֶךָ" (שם, יא-טז).

33. רש"י, ולפי המהרש"א (עיין הערה 28 למעלה) שאלת הגמרא היא: איזה פסוקים מונחים בתוך התפילין של הקדוש ברוך הוא המורים על דבקותו עם עמו ישראל?

34. בהמשך הפסוק כתוב שם: **"... גּוֹי אֶחָד בְּאַרְצָי, אֲשֶׁר הִלָּךְ הָאֱלֹהִים לְפָדוֹת לוֹ עַם, לְשׁוֹם לָךְ שֵׁם גְּדוֹלוֹת וְנִזְרָאוֹת, לְגִרְשׁ מִפְּנֵי עַמְּךָ אֲשֶׁר פָּדִיתָ מִמִּצְרַיִם גּוֹיִם. וְנָתַתָּן אֶת עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל לָךְ לְעַם עֵד עוֹלָם, וְנָתַתָּה ה' הִיָּיתָ לָהֶם לְאֱלֹהִים"**.

35. הפסוק בשלימותו הוא: **אֵת ה' הֶאֱמַרְתָּ הַיּוֹם לְהִיּוֹת לָךְ לְאֱלֹהִים, וְלִלְכָת בְּדַרְכָּיו וְלִשְׁמֹר חֻקֵּיוּ וּמִצְוֹתָיו וּמִשְׁפָּטָיו וּלְשַׁמֵּעַ בְּקוֹל"**.

36. הפסוק בשלימותו הוא: **"נָה' הֶאֱמִירְךָ הַיּוֹם לְהִיּוֹת לוֹ לְעַם סֻגְלָה כְּאֲשֶׁר דִּבֶּר לָךְ, וְלִשְׁמֹר כָּל מִצְוֹתָיו"**.

37. כלומר, שיבחתם אותי בשבח מיוחד לומר **"אֵין כְּמוֹךְ"**, שביחרתם אותי לאלוהי (רש"י, חגיגה סוף ג, א).

מקורו של לשון **"חֲטִיבָה"** הוא בתרגום אונקלוס (דברים שם, יז) המתרגם **"האמרת" - "חטבת"**, והוא מלשון **"לחטוב עצים"**, רוצה לומר, לחלק או להפריד. (מהרש"א, חגיגה שם ד"ה את, על פי דברי רש"י שם בדברים). לפי זה, משמעות הלשון היא להפריש ולייחד לשבח.

בה; והנחתם עלינו גורמת להשראת השכינה עלינו. ולעומת זה יש לו להקדוש ברוך הוא דביקות בישראל, כמו שנאמר (שיר השירים ו, ג): **"אֲנִי לְדוּדִי וְדוּדִי לִי"**. וזהו ענין הנחת תפילין של הקדוש ברוך הוא, להתדבק ולהתפאר בנחלתו ישראל. הגמרא תבאר בהמשך כי כשם שהפרשיות המונחות בתפילין של ישראל מוכיחות שיש לנו דביקות בה', כן הדבר בפרשיות המונחות בתפילין של הקדוש ברוך הוא, שהן מוכיחות על שיש לו דביקות בישראל (מהרש"א). לדיון יותר מפורט בנושא זה, עיין פירושי ההגרות להרשב"א. ועיין עוד בחידושי הגר"א, ובעיני יעקב.

29. מפני שהיא דת אשר ניתנה לישראל מתוך האש הבווערת על ראש הר סיני. פירוש אחר, מפני שהיתה כתובה באש שחורה על גבי אש לבנה (רש"י, דברים שם).

30. לפי דרשת הגמרא כוונת הפסוק היא שה' נשבע בתורה שביד ימינו, ובתפילין המונחים על זרועו השמאלית. [השבעה מקבלת משנה תוקף כאשר האדם אוזן חפץ של קדושה בידו בעת שבוועתו, עיין שבוועת לח, ב.] ועיין מהרש"א.

31. התפילין מטילים אימה על אויביהם של ישראל, כי על ידי הנחתם האדם משרה את השכינה על עצמו, והתוצאה היא שעמי הארץ מתייראים מהם בהרגישם את כחו וגבורתו של ה' השוררים עליהם (מהרש"א).

רבי אליעזר מדיגש במאמר שהפסוק נאמר לגבי תפילין של ראש (בניגוד לתפילין של יד), כי האות **"ש"** חקוקה בשני צדי הבית, והרצועות קשורות מאחורי הראש בצורת אות **"י"**. נמצא שרוב אותיות שם **"ש-די"** מצויות בתפילין של ראש. אבל בתפילין של יד נמצא מבחוץ רק האות **"י"** מן השם **"ש-די"** בקשר הרצועות. לפיכך, הסביר נותנת שפסוק זה, התולה יראת עמי הארץ בראיית שם ה' עליך, מדבר בתפילין של ראש דוקא, שיש בהם רובו של שם, שהוא ככולו (תוספות כאן

מאמתי פרק ראשון ברכות

כא א מיי פת מלכות
תלם כלסא א (מס)
שין יט) מדר ורע
אריה שין 3 פסוק 5 :

לוא הקצפת. לשון המהנה היא: למלאה. כשכיל מלואי אשר לוייתו. *המתפלל ולא המחין את הכירו עורפין לו וכו'. פירש רבינו לנמול חסד: לרצות. כל השדים העומדים לפניו: כי כסלם לאוניא. כשורת חפירה המקפת האוניא שעושין תחת הנפנים כמו ששנינו: ולכן כלילה יש להמחין. והר"ה היה מאחר תפלתו ומאריך עד שילאו (מ"ק דף ג) אין עושין חנוניות לנפנים לאסוף שם מים להשקות הנפן. א"ל כולם ואם בחור כך היה שם אדם כל בניות הנכנסת היה מפעין כסלם הוא תלם של מענה המקפת תורה אור סביב סביב את תל האוניא והגפן נמוט כהל ובריש גדרים (דף ו ב) הדין חנוניות לאוי פאה: האז דוחקא דהא מח כסלה. פעמים שני אדם יושבים רוחים ביום השבת (א) שבאין לשמוע דרשה ודומה להם כיושבים דחוקים: האי כרמי דקלה. ברכים עייפים: מאני דרבנן דכלו. בגדי התלמודים שכלים מהר והם אינם בני מלאכה שיכלו בגדיהם: מחושיא דידהו. כאין המזיקים ויושבין הללם ומתחככים בהם. חופיא לשון חופק ומפספס (שבת דף ג) פריי"ל בלע"ז: שליחא קשונתא. שליית הולד של חתול נקבה: סנדקא. הבכורה לאמה: בת סנדקא. ואף אמה הייתה בכורה: ולמלא עניניה מניה. ישים ממנה מעט בעיניו. כל לשון נתינה בעין קוראו כלשון גמול לשון מלוי לפי שדבר מוטע הוא מלא: גזמא דפדולא. קנה חלול של כרזל: ולחממיה. לקנה: כשנמקא דפדולא. כחוסם של כרזל דמדידי דלייר וחמים לית להו רשותא כדאמרין בכל הבשר בשחיטת חולין (דף קד ב) : כמקום תה. כבהכ"ז ששם חומרים הכבד שירות ותשבחות כנעימת קול ערב: בעדת אל. בבית מועד שלו: ומנין לעשרה וכו'. עדה קרויה בעשרה שנה עד מתי לעדה העדה הזאת (במדבר יד) יאלו כלב ויהושע: כקרב אלהים ישפט. ואין בית דין קרוים אלהים אלא ב"ב כפ"ק דסנהדרין (דף קד ב) : ויהקש"ה. ממחין להם שם: אשר אחרית את שמי. אשר יוכר שמי על (ז) מלואו ודברי: אלא חלק. לשון יחיד הוא: מתחבן מלואו. כדכתיב ויכתב ספר זכרון לפניו (ספח דקדק): קדמה שכינה ואחיה. קודם שהיה כל העשרה: נצב בעדת אל. מעיקרא משמע: עד דיתבי. כדכתיב ישפטו בשעת המפטט: עני לעמו. ומנין שהתפללין עמו הם לישראל דכתיב ויראו וגו' ויראו ממך: מה כתיב כהו. בשלמא בתפילין יידן כתיב שמע (דברים ו) והיה אם שמע (שם יא) קדש לי כל בכור (שמות יג) והיה כי יביאך (שם) פרשיות שנלמנו בהם לשון זכרון ומלואו של הקב"ה אות זכרון להם לישראל אלא כדכתיב מלי כתיב בהו: האמרת לשון חשיבות ושבה כמו יתאמרו כל פועלי און (תהלים נד) ישכחו: כשאר כמי מלי (א) שהיה ארבעה בחים הם: וכולהו

אמר ר' יוסי ברבי חנינא וזכה לברכות הללו שנאמר *לוא הקשבת למצותי ויהי כנהר שלומך וצדקתך כגלי הים ויהי כחול ורעך וצאנאי מעיד וגו'. תניא אבא בנימין אומר אלמלי נתנה רשות לעין לראות אין כל בריה יכולה לעמוד מפני המזיקין אמר אביי אינהו נפישו מינן וקיימי עליו כי כסלם לאוניא אמר רב הונא כל חד וחד מינן אלפא משמאליה ורבבא מימיניה *אמר רבא האי דוחקא דהוי בבליה מנייהו הוי הני ברכי דשליה מנייהו הני מאני דרבנן דבלו מחופיא דידהו הני כרעי דמקנן מנייהו האי מאן דבעי למידע להו לייחי קיטמא נהילא ונהדר אפורייה ובצפרא חוי כי כרעי דתנינגולא האי מאן דבעי למחוינהו ליתו שליחא דשונרתא אוכמתא בת אוכמתא בוכרתא בת בוכרתא ולקליה בגורא ולשחקיה ולמלי עיניה מניה וחוי להו ולשרייה בגוכרתא דפרולא ולחממיה בגושפנקא דפרולא דילמא נגבי מניה ולחממיה פומיה כי היכי דלא ליתוק רב ביבי בר אביי עבד הכי הוא ואחוק בעו רבנן רחמי עליה ואתסי: תניא אבא בנימין אומר *אין תפלה של אדם נשמעת אלא בבית הכנסת שנאמר *לשמוע אל הנה ואל התפלה במקום ונה שם תהא תפלה אמר רבין בר רב אדא א"ר יצחק בנין שהקב"ה מצוי בבית הכנסת שנאמר *אלהים נצב בעדת אל ומנין לעשרה שמתפללין ששכינה עמם שנאמר אלהים נצב בעדת אל *ומנין לשלשה שיושבין בדין ששכינה עמם שנאמר *בקרב אלהים ישפוט ומנין לשנים שיושבים ועוסקין בתורה ששכינה עמם שנאמר *או נדברו וירא'ה איש אל רעהו ויקשבו'ה וגו' *מאי *ולחושבי שמואמר רב אשי (א) חשב אדם לעשות מצוה ונאנס ולא עשה מעלה עליו הכתוב כאילו עשהא ומנין שאפילו אחד שיושב ועוסק בתורה ששכינה עמו שנאמר *בכל המקום אשר אכיר את שמי אבוא אליך וברכתך וכו' מאחר דאפילו חד תרי מבעיא תרי מכתבן מלייהו בספר הזכרונות חד לא מכתבן מליה בספר הזכרונות וכו' מאחר דאפי' תרי תלתא מבעיא מרו דתימא דינא שלמא בעלמא הוא ולא אתיא שכינה קמ"ל דיינא נמי היינו תורה וכו' מאחר דאפי' תלתא עשרה מבעיא עשרה קדמה שכינה ואתיא תלתא עד דיתבי: א"ר אבין בר רב אדא א"ר יצחק בנין שהקב"ה מניח תפילין שנאמר *ושבע'ה בימינו ובזרוע עזו בימינו זו תורה שנאמר *מימינו אשר דת לנו *לוישראל דכתי' *וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך *ותניא ר' אליעזר הגדול אומר אלו תפילין שבראש א"ל רב נחמן בר יצחק לרב חייה בר אבין הני תפילין דמרי עלמא מה כתיב בהו א"ל *ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ ומי משתבח קב"ה בשבחייהו דישאל אין דכתיב *את ה' האמרת היום (וכתיב) וה' האמוך היום *אמר להם הקב"ה לישראל אתם עשיתוני *חמיבה אחת בעולם ואני אעשה אחת חמיבה אחת בעולם שנאמר *שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד ואני אעשה אחת חמיבה אחת בעולם שנאמר ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ אמר ליה רב אחא בריה דרבא לרב אשי תינה בחד ביתא בשאר בתי מאי א"ל *כי מי גוי גדול ומי גוי גדול *אשריך ישראל *או הנסה אלהים *ולתתך עליון אי הכי נפישו להו טובי בתי אלא כי מי גוי גדול ומי גוי גדול דמיון להדי' בחד ביתא אשריך ישראל ומי כעמך ישראל בחד ביתא אלהים בחד ביתא ולתתך עליון בחד ביתא וכולהו

שנאמר שפיל
מדר אף
דבבה
מייסד סוף
[וכי כתי'
שילקם וכו']

גדרות
הב"ה
(א) נמי דשלי
מייסד כיו
הי: (ב) סס
אמר רב אשי
אפי' חשב
אדם: (ג) רש"י
ד"ס כתי'
דוחקא דהא
סבאין וקשונת
(ד) ד"ה אלא
אחריכ' וכו' שמי
של פי מלואו:
(ה) ד"ה כהו
כתי מלי כתי
כתי שכי:
(ו) תוס' ד"ה
אלו תפילין
שבראש רש"י
[במנחת ליה]
לפי שם:
[פ' תוספת
ספח יג
ד"ה כשנא]

שבת ס. פ"ט
קדוש א פ"ט

לקמן דף מ.
מנחת ליה:
[מנחת ליה:
ספח יג:
חולין ספח.]

[פ' ציר אחד
בשילם כחבר
דבר וכו'
שאר כחבר.
ספח יג
אמר ג']

נפישו חו"ה שבת ס. ד"ס
שין וכו' עינין יג.
ד"ס קדש ומנינה סו:
ד"ס תשמיש ותוספת
מנחת ליה אלו]

גיליון השנים
במי' אין תפלתו של אדם
כו' מי' פ"ד פ"ט חוס'
ד"ס כיון. וגרסא אלא
שם כחבר: רש"י ד"ס
ומנין לעשרה וכו' מדר
סו. [לקמן כ"ה פ"ט:]

דברים א

דברים ח

דברים ט

דברים י

דברים יא

דברים יב

דברים יג

דברים יד

דברים טו

דברים טז

דברים טז

דברים טז

דברים טז

דברים טז

דברים טז

דברים טז

דברים טז

דברים טז

דברים טז

הגמרא מוסיפה:

וְכוֹלְהוּ בְּתִיבֵי בְּאֶדְרָעִיהּ – וכל הפסוקים האלו כתובים בתפילין של יד^[1]

הגמרא מביאה עוד מאמר מרבין בר רב אדא בשם רבי יצחק:

אָמַר רַבִּין בְּרַב רַב אָדָא אָמַר רַבִּי יִצְחָק: כָּל הַרְגִיל לְבָא לְבֵית הַכְּנֶסֶת, וְלֹא בָּא יוֹם אַחֵר, הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא מְשַׁאֵל בּוֹ – שׁוֹאֵל אוֹדוּתִי, מִפְּנֵי מָה לֹא בָּא לְבֵית הַכְּנֶסֶת^[2]. שְׁנָאֲמַר (ישעיה נ, י): "מִי בָכֶם יָרָא ה', שָׁמַע בְּקוֹל עֲבָדָיו, אֲשֶׁר הִלֵּךְ בַּחֲשָׁכִים, וְאֵין נֶגֶה – אִם לֹא, יִבְטַח בִּשְׁם ה', וְיִשְׁעֵן בְּאַלְהֵיוֹ"^[3]. מִי מְבִינִיכֶם הוּא זֶה שְׁעַד עֲכָשִׁיו הִיָּה "יָרָא אֶת ה'", כְּלוּמַר, שֶׁהִיָּה רָגִיל לְבֹא לְבֵית הַכְּנֶסֶת, וּמִפְּנֵי שֶׁעַבַד כַּךְ אֶת ה', הִיָּה ה' שׁוֹמֵעַ קוֹלוֹ בַּתְּפִלָּה^[4]? כְּשֶׁהִלֵּךְ עֲכָשִׁיו לִמְקוֹם "חֹשֶׁךְ", וּמִנֵּעַ עֲצֻמוֹ מִלְּהַשְׁכִּים לְבֵית הַכְּנֶסֶת^[5], תּוֹצֵאת מִעֲשֹׂהוּ תִּהְיֶה שֶׁלֹּא יִהְיֶה לוֹ "נֶגֶה"^[6].

רבי יצחק מסביר שהדבר תלוי בסיבת העדרו מבית הכנסת:

אִם לְדַבֵּר מִצְוַת הַלֵּךְ, נִגְהָ לֹא^[7]. וְאִם לְדַבֵּר הַרְשׁוֹת הַלֵּךְ, כִּגּוֹן לְצוּרֵךְ פְּרִנְסָתוֹ, "אֵין נֶגֶה לֹא" – כְּלוּמַר, שֶׁלֹּא יִצְלִיחַ בַּעֲסָקוֹ זֶה^[8]. הפסוק ממשיך:

"וְיִבְטַח בְּשֵׁם ה'" – כוונת הפסוק לבאר, **מֵאִי טַעְמָא** – מפני מה "לא נגה לוי" **מִשּׁוּם דִּהְוָה לִיָּה** – שהיה לו **לְבָטוּחַ בְּשֵׁם ה'**, וְלֹא בָטַח^[9].

הגמרא מביאה מאמר נוסף בענין ההעדר מן בית הכנסת:

הערות

1. בבית אחד (רש"י). עיין חידושי הגר"א שמבאר את החידוש בזה. דוקא תפילין של ראש מחולקים לארבעה בתים. אבל תפילין של יד יש להם בית אחד בלבד, ובו כל ארבע הפרשיות כתובות על קלף אחד (מנחות לד, ב).

מהרש"א (לעיל ו, א) מקשה על פירוש רש"י – אם לכך נתכוונה הגמרא, מדוע לא אמרה כן בפירוש ש"כולם כתובים בתפילין של יד, בבית אחד"? לכן, הוא מציע פירוש אחר: מאחר והוכחת הגמרא שתפילין נקראים "עוֹז" היא מן הכתוב "וְיָרָאוּ כָּל עַמֵּי הָאָרֶץ...", והכוונה היא לתפילין של ראש, היה מקום לומר שהקדוש ברוך הוא מניח תפילין של ראש בלבד, ולא תפילין של יד. להוציא מסביר זאת, הגמרא מדגישה ש"כולהו באדרעיה", כלומר שכל הנאמר עד כה שייך גם לתפילין של יד, וכמו שנראה מן הפסוק שהובא בתחלת הענין, "נִשְׁבַּע ה'... בְּרוּרֵעַ עוֹזוֹ", שגם תפילין של יד נקראים עוז.

2. רש"י. הגמרא מבארת בהמשך, שעיקר השאלה היא לסיבת העדרו מבית הכנסת – אם טרוד היה בדבר מצוה, או שמא בדבר רשות בעלמא.

3. הפסוק מפורש בפנים בהתאם לדרשת הגמרא. אולם בפשוטו של מקרא, הכוונה היא: מי מביניכם הוא הירא את ה' ושומע בקול נביאו? מי שהולך בחושך, כלומר שסובל יסורים, ואין לו אור, ובכל זאת בוטח בה' שיצילנו (על פי רש"י, ישעיה שם).

4. מרומי שדה; עיין גם מהרש"א.

5. רש"י. בעץ יוסף מפרש: "הִלֵּךְ חֲשָׁכִים", שהשכים קודם עלות השחר ויצא לדרך כשעדיין היה חושך בחוץ, ובגלל זה לא בא לבית הכנסת.

6. בן יהוידע מסביר שלשון הגמרא בתחילת המאמר "משאל", במקום "שואל", בא לרמז שהקדוש ברוך הוא מעורר את המלאכים לשאול עליו, בכדי להוכיח את עונו ולקטרג עליו. בלילה שלאחר אותו היום בו ביטל ביאת בית הכנסת, פונים המלאכים אל הנשמות בשעה שהן עולות למעלה, ואומרים אליהן, "מִי בָכֶם...".

7. במקרה זה, העדרו מן בית הכנסת מוצדק, כי כן הדין – העוסק במצוה אחת פטור הוא משאר המצוות, אפילו ממצוות התפלה (עיין לקמן, יא, א). לשון הגמרא, "נגה לוי" הוא על פי הפסוק (משלי ו, כג): "כִּי יָרַ מִצְנֶה" (מהרש"א). מן הראוי לציין, כי כלל זה, שהעוסק במצוה אחת פטור הוא משאר המצוות, אין לו תוקף בנוגע למצוות תלמוד תורה. לפיכך, האדם צריך להפסיק מלימודו כדי להתפלל, עיין שבת יא, א.

8. עץ יוסף.

9. היה מקום לחשוב שההליכה להרויח בסחורה כדי לפרנס את בני ביתו אף היא נחשבת לדבר מצוה, ומותר משום כך להימנע מללכת לבית הכנסת (עיין הערה 7). לכן, הפסוק אומר שאין זה כך, אלא היה לו לְבָטוּחַ בה' שיתן לו פרנסתו מבלי שיצטרך להעדר מבית הכנסת (מהרש"א).

הגר"א מפרש שבזמן התפלה אין לו מצוה להתעסק בצרכי פרנסתו, כי באותו זמן הוא חייב לבקש פרנסתו מאת ה', ואם הוא עוסק או בפרנסתו ומניח את התפלה, הרי שמדת בטחונו בה' לוקה בחסר (חידושי הגר"א).

10. אף שלמדנו למעלה (ו, א) שבעשרה השכינה מקדימה לבוא קודם ביאתם, ואם כן על מה הקדוש ברוך הוא כועס (הרשב"א בתשובה, סימן נ)? המאירי מבאר שכוונת הגמרא היא, שכיון שהגיע זמן התפלה ואין בבית הכנסת מניין הראוי

אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן: בְּשַׁעֲרֵי שְׁהַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא בָּא בְּבֵית הַכְּנֶסֶת, וְלֹא מִצָּא בָּהּ עֲשָׂרָה אֲנָשִׁים, מִיָּד הוּא בּוֹעֵס^[10]. שְׁנָאֲמַר (ישעיה נ, ב): "מִדּוּעַ בָּאתִי, וְאֵין אִישׁ, מִדּוּעַ קָרָאתִי, וְאֵין עוֹנֶה"^[11].

הגמרא מתחילה בסדרת מאמרים של רבי חלבו בשם רב הונא: **אָמַר רַבִּי חֲלָבּוֹ אָמַר רַב הוֹנָא: כָּל הַקּוֹבֵעַ מְקוֹם מְיוּחָד לְתַפְלָתוֹ, שֶׁשֵּׁם הוּא מִתְּפַלֵּל תְּמִיד^[12], אֱלֹהֵי אֲבֹרָהֶם יִהְיֶה בְּעֶזְרוֹ, כִּשֶּׁם שֶׁהִיָּה בְּעֶזְרוֹ שֶׁל אֲבֹרָהֶם^[13]. וְכִשְׁמַת אוֹמְרִים לוֹ – מִסְפִּידִים עֲלֵיו^[14]; "אֵי – אוֹי, עַל אוֹבְדֵן אִישׁ עֲנִיו, אֵי – אוֹי עַל אוֹבְדֵן אִישׁ חֲסִיד, אֲשֶׁר הִיָּה מִתְּלִמְיָדָיו שֶׁל אֲבֹרָהֶם אָבִינוּ"^[15].** הגמרא שואלת:

וְאֲבֹרָהֶם אָבִינוּ, מָנָא לָן – מִנֵּין לָנוּ דְקָבַע מְקוֹם לְתַפְלָתוֹ דְּכָתִיב (בראשית יט, כז): "וַיִּנְשָׁבֶם אֲבֹרָהֶם בְּבֶקֶר אֶל הַמְּקוֹם אֲשֶׁר עָמַד שָׁם לִפְנֵי ה'". וְאֵין לִשּׁוֹן "עֲמִידָה" שֶׁבִּכְאֵן, אֲלֵא תַפְלָה, שְׁנָאֲמַר (תהלים קו, ל): "וַיַּעֲמַד פִּינְחָס, וַיַּפְלֵל" – וַיִּתְּפַל. וּבִכְן, פִּירוּשׁ הַפְּסוּק הָרִאשׁוֹן הוּא, שֶׁבִּיּוֹם הַקּוֹדֶם הִתְּפַלֵּל אֲבֹרָהֶם אֲבִינוּ אֶל ה' שֶׁלֹּא יִהְיוּךְ אֶת סְדוֹם וְאֶת עֲמֹרָה. וְעֲכָשִׁיו הִשְׁכִּים וַחֲזוֹר לְאוֹתוֹ הַמְּקוֹם, כְּדִי לְהִתְּפַלֵּל עַל הַצֵּלָת לִוְט מִשֵּׁם^[16].

עוד מאמר של רבי חלבו בשם רב הונא:

אָמַר רַבִּי חֲלָבּוֹ אָמַר רַב הוֹנָא: הַיּוֹצֵא מִבֵּית הַכְּנֶסֶת, אֶל יַפְסִיעַ

14. רבינו יונה.

15. יש מקשים: וכי בשביל זה בלבד שקבע מקום לתפלתו אומרים עליו שבח גדול כזה? התשובה לכך היא, שאף שאין אנו יודעים בבירור שהוא עניו וחסיד מכל מקום רשאים אנו להניח שאכן זכה לשתי המדות הללו. שמאחר שהוא מדקדק כל כך בתפלתו להיות נזהר לקבוע לה מקום, ואוהב הוא כל כך את התפלה, אם כן, בודאי שיש בו מידת הענוה, שבלא זה אין הוא יכול להתפלל בכוונה שתהא תפלתו מקובלת לפני ה', כמו שנאמר (תהלים נא, יט): "וְיִבְחֵי אֱלֹהִים רוּחַ נְשִׁכָּהֶּה". והואיל וזכה לענוה – זוכה הוא למדת החסידות, שהענוה מביאה לידי חסידות, כפי שאומרת הגמרא בעבודה זרה, כ, ב (רבינו יונה).

16. הר"ף בעין יעקב.

ממשא ומתן הוא על שיגעים וטורחים להבין טעם השמועה.
אמר רב פפא: אגרא דבי טמיא שתיוקתא – השכר שמקבלים על הביקור בבית האבל הוא בעד שתיקתם שם^[24].
אמר מר זוטרא: אגרא דתעניתא צדקתא – השכר שמקבלים על התענית הוא בעד הצדקה שנותנים בערב, לצורך פרנסת העניים שהתענו באותו היום^[25].
אמר רב ששת: אגרא דהספדא דלוי – השכר שמקבלים על אמירת ההספד, הוא בעד הרמת הקול בלשון קינה ועגמות נפש, כדי לעורר את השומעים לבכי.
אמר רב אשי: אגרא דבי הלילי, מילי – השכר שמקבלים על ההשתתפות בשמחת הנשואין, הוא בעד המלים שאומרים לחתן בכדי לשמחו^[26].

עוד מאמר מרב הונא:

אמר רב הונא: כל המתפלל אחורי בית הפנסת נקרא "רשע"^[27], **שנאמר** (תהלים יב, ט): **"סביב רשעים יתהלכון"**^[28].
 הגמרא מפרטת במה הדברים אמורים:
אמר אביי: לא אמרן אלא דלא מהדר אפיה לבי פנישתא – לא אמרנו כן אלא אם אינו מחזיר פניו כלפי בית הכנסת, **אבל מהדר אפיה לבי פנישתא לית לן בה** – אבל אם מחזיר פניו כלפי בית הכנסת – ומתפלל לאותו כיוון כמו הצבור – לא איכפת לנו בעמידתו אחורי בית הכנסת.
 מעשה הקשור לנושא:
ההוא גברא דקא מצלי אחורי בי פנישתא – אדם אחד התפלל

פסיעה גסה, כי מראה הוא בכך שהשהייה בבית הכנסת נחשבת בעיניו כמשא.

הגמרא מפרטת במה הדברים אמורים:

אמר אביי: לא אמרן אלא למיפק – לא אמרנו כן אלא ביציאתו מבית הכנסת; **אבל למיעל** – בכניסתו לשם, **מצוה למרקה** – מצוה לרוץ, **שנאמר** (הושע ו, ג): **"נרדפה – נרוץ"**^[17] **לדעת את ה'**^[18].
 מאמר בנושא הריצה לדבר מצוה:
אמר רבי זירא: מריש כי הנה חזינא להו לרבנן – בתחילה, כאשר הייתי רואה את התלמידים דקא רהטי לפרקא בשבתא – שהיו רצים אל הדרשה בשבת, **אמינא: "קא מחליין רבנן שבתא"** – אמרתי שהתלמידים מחללים את שבת, שהרי אסור לפסוע פסיעה גסה בשבת^[19]. **כיון דשמענא להא דרבי תנחום אמר רבי יהושע בן לוי** – אך, אחרי ששמעתי את מאמר רבי תנחום בשם רבי יהושע בן לוי: **"לעולם ירוץ אדם לדבר הלכה"**^[20], **ונאפילו בשבת**^[21], **שנאמר** (הושע יא, י): **"אחרי ה' ילכו, באריה וישאג וגו'"**^[21], **אנא נמי רהיטנא** – אף אני התחלתי לרוץ.
 עוד מאמר בנושא זה:

אמר רבי זירא: אגרא דפרקא רהטא – עיקר שכר האנשים הרצים לשמוע את הדרשה מפי חכם, הוא שכר הריצה^[22].
 הגמרא מביאה כמה מאמרים על דרך המאמר הקודם:
אמר אביי: אגרא דכלה דוחקא – שכר האנשים המתאספים בשבת שלפני הרגל לשמוע את הדרשה בענין הלכות הרגל^[23], הוא שכר הדוחק מפני רוב המשתתפים.
אמר רבא: אגרא דשמעתא, סבא – השכר שמקבלים כתוצאה

הערות

17. הוא לשון ריצה, שהרודף רץ הוא מן הסתם (רש"י).
18. מהרש"א מקשה: הרי רב הונא אמר כן בפירוש – "היוצא מבית הכנסת", ואם כן, מה מוסיף אביי ומתיר על פי הצעה חדשה בהבנת דברי אביי: האיסור לפסוע פסיעה גסה כשיוצאים מבית הכנסת הוא רק במי ש"יוצא", כלומר, במי שמטרת עזיבתו היא לעסוק בצרכיו הפרטיים. אבל אם יוצא מבית הכנסת כדי "לעלות", כלומר ללכת לבית המדרש [שקרושתו גדולה מקדושת בית הכנסת] (עין מגילה כו, ב – כז, א), או מצוה לרוץ. [כן הוא גם במגן אברהם (צ, כו) ומשנה ברורה (שם, מג) שמבית הכנסת לבית המדרש, מצוה לרוץ].
 פני יהושע, לעומת זה, משאיר הדברים כפשוטם, ומסביר כך: הגמרא (שבת קיג, ב) אומרת שאסור לפסוע פסיעה גסה בכל מקום ובכל זמן, כי היא מחלישה את כח הראיה של הפוסע. הואיל וכן, קשה מה בא רב הונא לחדש באומרו שאסור לפסוע פסיעה גסה כשיוצא מבית הכנסת? הרי תמיד אסור הוא בכך! וצריכים לומר, שיש מקרים בהם הטעם המוכר אינו שייך, כגון בהולך לדבר מצוה, שזכות המצוה מגינה עליו מכל היזק. לזה אמר רב הונא שאפילו כן, לא יפסיע פסיעה גסה בצאתו מבית הכנסת. על אף שהולך לדבר מצוה, כגון שהולך לבית המדרש, אין בכך סיבה להתיר פסיעה גסה, כי עדיין מראה הוא בעצמו שעיקבו בבית הכנסת נחשב עליו כמשא, מכיון שאין הכל יודעים שסיבת יציאתו היא ללכת אל בית המדרש. משום כך, מסיק אביי, שכאשר נכנס לבית הכנסת, ולא שייך לאסור פסיעה גסה מפני טעמו של רב הונא, שפיר יש עליו מצוה לרוץ. ולא שייך לאסור את הריצה עליו מחשש החלשת כח ראייתו, בי זכות המצוה תגן עליו.
19. הגמרא דורשת בן בשבת (קיג, ב), מן הפסוק (ישעיה נח, יג): **"אם תשיב משבת רגלך וגו'"** – אם עצרת את רגלך מפני השבת וגו' (רש"י; ועיין שפתי חכמים). פסיעה "גסה" היא פסיעה שרחבה יותר מאמה (רש"י, שבת שם). [שיעור האמה הוא כ"ט 48 ס"מ לדעת הגר"ח נאה, או כ"ט 60 ס"מ לדעת החזון איש (שיעורין דאורייתא). שיעור זה של אמה הוא באדם בינוני (משנה ברורה שא, ג). במגן אברהם (שא, ב) מביא פירוש אחר לפסיעה גסה – שהוא עוקר את רגלו השניה לפני שהוא מניח את הראשונה.
20. גירסת הרי"ף והרא"ש בגמרא היא "לדבר מצוה". ועיין בביאורי הגר"א.
21. השומע קול שאגת האריה ומתיירא – בודאי שירץ ממנו, ומותר לעשות כן אפילו בשבת, משום פיקוח נפש. ואומר הפסוק שכמו כן ילך האדם במרוצה "אחרי ה'", כלומר לשמוע דברי תורתו, ואפילו בשבת (מהרש"א).
 לפי פשוטו של מקרא, הפסוק אומר: **"עם ישראל ילכו אחרי ה'"**, כאשר ישאג להם כאריה שיצאו מן הגלילות (רש"י, הושע שם).
22. רוב האנשים שבאים לשמוע את הדרשה מפי החכם אינם מבינים אותה עד כדי שיוכלו לחזור ולומר לאחר זמן את השמועה ששמעו מפי רבם. לפיכך, עיקר שכרם אינו עבור לימוד התורה שבשמיעת הדרשה, אלא עבור הריצה שרצו לשמוע אותה (רש"י; עין גם מהרש"א).

- [עין פני יהושע ומרומי שדה שמסבירים את המאמרים האלו בדרכים אחרות].
23. ושבת זו נקראת "בלה" (רש"י); עיין גם רש"י, בבא קמא קיג, א, ד"ה לבני כלה בכלה, בבא מציעא פו, א, ד"ה דקא מבטל, ובבא בתרא כב, א, ד"ה ריש כלה. ראה גם תוספות להלן יז, ב, ד"ה תרי זימני בשתא.
24. כמו שאמרו (מועד קטן בח, ב) אין המנחמים מותרים לומר דבר עד שיפתח האבל בדיבור תחלה (מהרש"א). בנסיבות אלו ניוחם האבל היוצא משתיקתם גדול יותר ממה שהיה יוצא מדבורים אליו.
- פירוש אחר: הביטוי "בי טמיא" הוא "בית עצמות של מתים", כלומר, החדר שבו מונח המת. כי השווה במקום זה (כדי לשמור על גוף המת) אסור בתלמוד תורה [כפי שלמדנו למעלה ג, ב]. כוונת הגמרא, שבשם שברוב המקרים מקבלים שכר על העסק בתורה, כך במקרה זה מקבלים שכר על השתיקה וההפסק מללמוד, כיון שהוא כדי לקיים מצות ה' שהזהיר עליו במקום זה (עץ יוסף, בשם מעין ברכות).
25. רש"י; ועיין גם סנהדרין לה, א ורש"י שם, ד"ה כל תענית. הצדקה חשובה יותר מהתענית עצמה, כי כל תכלית התעניות היא לעורר את האדם לתשובה ולמעשים טובים (מאיר). לפירוש נוסף בענין זה, עין מהרש"א.
26. כשאומרים דברי שבח על הבלה (עיין בניהו).
27. חלקו הקדמי של בית הבנסת, כלפיו פונים המתפללים, נקרא "פני" בית הבנסת, והחלק שממול (בו נמצא הפתח דרך כלל) נקרא "אחורי" בית הכנסת. העומד מאחורי "אחורי" בית הבנסת, ואינו מחזיר פניו כלפי בית הכנסת כדי להתפלל לאותו כיוון אליו מתפללים הצבור [אלא מפנה גבו לצבור], נקרא "רשע". כי הוא נראה ככופר במי שהצבור מתפללים לפניו (רש"י; תוספות ו, א ד"ה אחורי בית הכנסת; ועיין שם בתוספות שמעתיקים דברי רש"י באופן שונה, ועיין פני יהושע; עיין עוד ברבינו יונה וריטב"א).
- בתי הכנסיות שבבבל פנו אל המערב, בי ארץ ישראל היא במערב בכל. שלפי זה מדובר באן במי שעומד מאחורי כותלו המזרחי של בית הכנסת ופניו אל המזרח, שלא כמו שאר הצבור הפונים מערבה. בארצות שהן למערבה של ארץ ישראל הכיוונים הם הפוכים (תוספות, שם).
- רבינו יונה סובר שרק העושה כן, והוא עומד מוחץ לבית הכנסת, נקרא "רשע". אבל אם עשה כן בפנים בית הכנסת, על אף שלא טוב עשה, מכל מקום אינו נקרא "רשע". המהרש"א לעומתו, מעלה את האפשרות שהדברים אמורים אפילו בעומד בפנים, ופונה לכיוון השונה מזה שפונים אליו הצבור, שאף הוא נקרא "רשע".
28. לדעת רבינו יונה (עיין סוף הערה הקודמת) משמעות המלה "סביב" היא שהוא נמצא "מסביב" לבית הכנסת, מבחוץ. לפירוש מהרש"א, שם, הכוונה היא שהוא מסבב פניו לכיוון השונה מזה שפונים אליו הצבור.
- פשוטו של מקרא הוא, שדוד המלך אומר: **רשעים הולכים סביבותי**, כדי להטמין מוקשים שיכשילו אותי (רש"י, שם).

מילוי. לשמח החתן בדבריו: **אחורי בית הכנסת**. כל פתחי בית הכנסת היו במזרח והבי חנינו בתוספתא רמניה (עק ג) מעין מקדש ומשכן פניהם למערב ואחוריהם למזרח והתפלל אחורי בית הכנסת ואילו מחויר פניו לבית הכנסת גראה כדובר במי שהאבור

לה לאחי (1) בדלא מהדר אפי' לה
בניסחא: חלף האר טייענא. כומר
ערבי: דרו פ"ב*. דרו שני דר קטור
פי האר דאמרינן במוסר (ד' מה): הא
טייעני דבר: כדום זלות. כסיפה
דקרא לזניל: דכדים שעמדות
בדמו של עולם. כגון חפלה שעולה
למעלה: פון שטענדיך אום לבדיות.
הוא ול בעיניהם: לראשט. להיות
טשה בזו דאמרינן במוסר (שמוח נכ)
כרשיא: עובר בחמשה קולות. מזול
בחמשה קולות שזיך בזה הקב"ה
אח ישראל: זאמן קולות דקדוש מינו
תורה אז. הק' קולות בחורא חתנו
הק' דאיידי בזה לעיל וקאמר דגראין
היו ואע"פ שהקול אינו גראי זה גראי:
מביאים תורה ביה ה'. פי אשיך את
שמות וז' כסיפה דקרא דחמשה קולות
לעיל לה: כפסיל זה. שזכר זה:
למות. גליון בעלי': גזלה העני.
והלא אף גזלה העשיר גזלה העני.
אלא גזלה העני שאין לו כלום לגזול
מתנו אלא שלא להשיב על שלמו:
1.

יומנע עלמז מלהשכים לפתח: ואין
 עונה. שיפור שיוכלו לענות דבר
 קדושה: אלהי אברהם. שקבע מקום
 להפלתו: בעצרו. כדרך שהיה עוזר
 לאברהם כי: אל יפסיע פסיעה גסה.
 לפי שמראה בצלמו שעבד בית
 הכנסת דומה עליו כמשי: נדרשה.
 לשון מרולה משמע שהורדף רץ:
 לפרקה. לשמוע הדרשה: מחבין
 רבנן שבתא. ולאמר רמי (שבת' קיג):
 אסור לפסוע פסיעה גסה בשבת
 שהאמר חס הטיב משבת רבין: אברהם
 דפרקא. שיקר קבול שבר הכסיות
 הראים לשמוע דרשה מפי חסם היא
 שבר המרולה שהרי רובם אינם
 מבינים להעמיד גרסא ולומר שמועה
 מפי רבן לאחר זמן שיקבלו שבר
 למוד: אברהם דכלה. שבה שלפני הרגל
 שהכל נאספין לשמוע הלכות הרגל:
 אברהם דשמעין סבדא. שהוא יגע
 ושורח ומחשב להבין סממו של דבר:
 אברהם דמענית' דקדמא. שומעין דקרא
 לערב לפרנסת העניים *סהטענו
 היום: דליי. להרים קול בשלון
 לפי נטותם גסה שיהיה חמוצים:

לעולם ירוץ אדם [א] לדבר הלכה ואפילו בשבת שנא' 'אחרי ה' ליבו כאריה ישאג וגו' (ה) אנא נמי דרמינא: אמר ר' וירא אגרא דפרקא דהמא אמר אביי אגרא דכלה דוחקא אמר רבא אגרא דשמעתא סברא אמר רב פפא אגרא דכי *טמאי שחיקתא אמר מר ווסרא אגרא דתעניתא צדקתא אמר רב ששת 'אגרא דהספדא דלויי אמר רב אשי אגרא דבי הלולי מילי: אמר רב הונא 'יכל המתפלל אלה אחריו בית הכנסת נקרא רשע שנאמר *סביב רשעים יתהלכון אמר אביי לא אמרן אלא דלא מהדר אפיה לבי כנישתא אבל מהדר אפיה לבי כנישתא לית לן בה הווא גברא דקא *מצלי אחרורי כי כנישתא ולא מהדר אפיה לבי כנישתא חלף *אליתו חיייה אידמי ליה כטייעא א"ל כדו בר קיימת קמו מרך שלף ספסרא וקטליה א"ל הווא מרבנן לרב ביבי בר אבוי ואמרי לה רב ביבי לרב נחמן בר יצחק מאי *כרום זלות לבני אדם אמר ליה אלו דברים *שעומדים ברומו של עולם ובני אדם מולולין בהן ר' יוחנן ור' אלעזר דאמרי תרווייהו כיון שנצטרך אדם לבריות פניו משתנות ככרום שנאמר כרום זלות לבני אדם מאי כרום כי אחא רב דימי אמר עוף אחד יש בכרכי הים וכרום שמו וכיון שחמה וזירות *מתהפך לכמה גונון ר' אמי ור' אסי דאמרי תרווייהו כאילו נדון בשני דינים אש ומים שנאמר 'הרכבת אנוש לראשנו כאנו באש ובמים: ואמר רבי חלבו אמר רב הונא 'לעולם יהא אדם וזהו בתפלת המנחה שהרי אליהו לא נענה אלא בתפלת הכנחה שנאמר 'ויהי בעלות המנחה ויגש אליהו תנבא ויאמר וגו' *עניי ה' עניי עניי שתרד אש מן השמים ועניי שלא יאמרו מעשה כשפים הם ר' יוחנן אמר אף בתפלת ערבית שנאמר 'תכון תפילתי קמרת לפניך משאת כפי מנחת ערב רב נחמן בר יצחק אמר אף תפלת שחרית שנאמר 'ה' בקר תשמע קולי בקר אעורך לך ואצפה: וא"ר חלבו אמר רב הונא 'כל בהמה מסעודת חתן ואינו משמחו עובר בחמשה קולות שנאמר 'קול ששון וקול שמחה קול חתן וקול כלה קול אימרים הורו את ה' צבאות ואם משמחו מה שכרו אמר רבי 'יהושע בן לוי וזכה לתורה שנתנה בחמשה קולות שנאמר 'ויהי ביום השלישי בהיות הבקר ויהי קולות וברקים וענן כבד על ההר וקול שופר וגו' ויהי קול השופר וגו' והאלהים יענוו בקול. איני והא כתיב 'וכל העם רואים את הקולות אותן קולות דקודם מתן תורה הו' רבי אבהו אמר כאילו הקריב תורה שנאמר *מביאים תורה בית ה' רב נחמן בר יצחק אמר כאילו בנה אחת מחורבות ירושלים שנאמר 'כי אשיב את שבות הארץ כבראשונה אמר ה': וא"ר חלבו אמר רב התא כל אדם שיש בו ריאת שמים דבריו ששמעין שנאמר 'סוף דבר הכל נשמע את האלהים ירא וגו' מאי *כי זה כל האדם *א"ר אלעזר אמר הקב"ה כל העולם כולו לא נברא אלא בשביל זה רבי אבהו בר כהנא אמר שקול זה כנגד כל העולם כולו *ר' שמעון בן עזאי אימר ואמרי לה ר' שמעון בן עזאי אימר כל העולם כולו לא נברא אלא לצוות לזה: וא"ר חלבו אמר רב הונא כל שיועד בתכרו שהו' גריל ליתן לו שלום יקדים לו שלום שנאמר 'בקש שלום ורדפוהו ואם נתן לו ולא החזיר נברא גזול שנאמר 'ואתם בעצרתם הברכם גזולם היינו ברחמי: *

[בשנת שס"ח ח"ת' שמעון
בן פזאי ופי' ברטור
רפ"ד דאבות ורפ"י קדושין
מס: ד"כ בן פזאי]
מסליס לר

לראשנו, באנו באש ובמים". אבל פשוטו של המקרא הוא: הרכבת אדם על ראשו לשלוט בנו, הגמרא דורשת את המלה "לראשנו" שבפסוק זה שלא כפשוטה, אלא במובן של "רשיא" הארמית, שביאורו דחיקת הלוח על פרעון חובו^[34]. לפי זה, הפסוק אומר: הרכבת עלינו אדם הדוחק בנו לפרוע את חובותינו, וכתוצאה מכך, באנו באש ובמים^[35].

הגמרא חוזרת לסדרת מאמרי רבי חלבו בשם רב הונא: **וְאָמַר רַבִּי חֲלָבּוֹ אָמַר רַב הוֹנָא: לְעוֹלָם יְהִי אָדָם זֶהִיר בְּתַפְלַת הַמִּנְחָה** להתפלל תיכף משיגיע זמן התפלה^[36], **שֶׁהָרִי אֵלֵיהּ לֹא נִעְנָה אֶלָּא בְּתַפְלַת הַמִּנְחָה, שְׁנֵאמַר (מלכים א', יח, לו-לז): "וַיְהִי בַּעֲלֹת הַמִּנְחָה" [37] וַיִּגַּשׁ אֵלֵיהּ הַנְּבִיא וַיֹּאמֶר וְגו', עֲנִי ה' עֲנִי**^[38] משמעות לשון "בעלות המנחה" הוא, שאלוהי הקפיד להתפלל תיכף בהגיע שעת המנחה, ובזכות הקפדתו זאת - נענה^[39].
הגמרא מסבירה שאלוהי אומר פעמיים "ענני", כי בקש שני דברים בתפלתו:

בפעם הראשונה בקש: **"עֲנִי שְׁתֵּרֵד אֵשׁ מִן הַשָּׁמַיִם"**, ובפעם השנייה בקש: **"וְעֲנִי שְׁלֹא יֵאמְרוּ: מַעֲשֵׂה כְּשָׁפִים הֵם"**^[40].
הגמרא מציינת הוראה דומה, בקשר לתפלת ערבית: **רַבִּי יוֹחָנָן אָמַר: לְעוֹלָם יְהִי אָדָם זֶהִיר אֶף בְּתַפְלַת עֶרְבִית**^[41], **שְׁנֵאמַר (תהלים קמא, ב): "תִּבְנוֹן תַּפְלֹתַי כְּקִטְרֹת לִפְנֵיהּ, מִשְׁאֵת כְּפִי כַּמִּנְחָת עֶרֶב" - תהיה תפילתי [של ערבית] סמוכה לעבודת הקטורת של בין הערביים, שהיתה לאחר קרבן התמיד של בין הערביים והיא העבודה החשובה האחרונה של היום. והמתפלל תפילת ערבית לאחר הקטורת הקטורת נמצא מתפלל אותה בתחילת הלילה^[42].**

הגמרא מסיימת בהוראה נוספת, והפעם בקשר לתפלת שחרית: **רַב נַחֲמָן בְּרִי יִצְחָק אָמַר: לְעוֹלָם יְהִי אָדָם זֶהִיר אֶף בְּתַפְלַת שְׁחִירִית**^[43], **שְׁנֵאמַר (תהלים ה, ד): "ה' בְּקֶרֶת תִּשְׁמַע קוֹלִי, בְּקֶר אֶעֱרָךְ לְךָ וְאֶצְפֶּה". כפילות המלה "בקר" מרמזת שידורו האדם להתפלל תפלת שחרית מוקדם בבוקר, בתחילת זמנה^[44].**

הערות

מאחורי בית הכנסת, ולא מהדר אפיה לבי בנישתא - ולא החזיר פניו כלפי בית הכנסת. חלף אליהו, חזויה, אידימי ליה כטייעא - עבר שם אליהו, ראהו, ונתגלה אליו בדמות של סוחר ערבי^[29]. **אָמַר לִיה אֵלֵיהּ: "בְּרֹו בְרִי קִימַת קָמִי מֶרֶךְ" - אתה עומד לפני אדוניך, ומתנהג כאילו יש שתי רשויות בעולם; שהרי הצבור מתפללים לרוח אחת, ואתה לרוח אחרת!**^[30] **שֶׁלֶף סַפְסָרָא וְקִטְלִיה -** שלף אליהו חרב, והרגו^[31].

הגמרא חוזרת אל הפסוק שהוזכר למעלה, ("סביב רשעים יתהלכו"). המשך הפסוק - **"כִּרְם זֵלֹת לִבִּי אָדָם" -** הוא סתום ביותר, והגמרא מפרשת אותו בשני פנים:

אָמַר לִיה הֵוָּא מֶרֶכְנָן - אחד החכמים לרב ביבי בר אבוי, ואמרי לה - ויש אומרים, שרב ביבי אמר לרב נחמן בר יצחק: מאי "כִּרְם זֵלֹת לִבִּי אָדָם"? **אָמַר לִיה: אֵלֹו דְּבָרִים שְׁעוֹמְדִים בְּרוֹמוֹ שֶׁל עוֹלָם, ("כרם").** כמו התפלה שעולה למעלה, ובני אדם מזלזלים בהן ("זלות"). כלומר, הרשע שהוזכר בתחלת הפסוק, מזלזל בחשיבות התפלה, בכך שהוא פונה לכיוון שונה מזה שהצבור פונה אליו^[32].
הפירוש השני בפירוש הפסוק:

רַבִּי יוֹחָנָן וְרַבִּי אֶלְעָזָר דְּאִמְרֵי תַרְוִיְהוּ - אמרו שניהם, **כִּינן שְׁנַצְטַרְךָ אָדָם לְבָרִיּוֹת, פְּנֵי מִשְׁתַּנּוֹת בְּכָרוֹם -** בזמן שהאדם תלוי בחסדי אחרים, כגון שלוח ממישרה כסף, מראה פניו משתנה כמראה ה"כרום", **שְׁנֵאמַר: "כִּרְם זֵלֹת לִבִּי אָדָם"**^[33].
הגמרא מסבירה:

מַאי "כָּרוֹם"? כִּי אֵתָא - כאשר בא רב דימי מארץ ישראל לבבל, **אָמַר: עוֹף אֶחָד יֵשׁ הַנִּמְצָא בְּכָרְפִי הֵיּם -** בערים שמעבר לים, ו"כָּרוֹם" שְׁמוֹ. **וְכִינן שְׁחִמָּה -** שהשמש זורחת עליו, הוא מתהפך לַכְּמָה גּוֹנוֹנִין - צבעים. כן הדבר באדם המזדקק לאחרים עבור סיפוק צרכיו; מראה פניו משתנה מרוב בושה.

הגמרא מוסיפה לתאר את מצוקת האדם שנצטרך לבריות:

רַבִּי אִמִּי וְרַבִּי אִסִּי דְּאִמְרֵי תַרְוִיְהוּ - אמרו שניהם, **בְּאֵלֹו נְדוֹן בְּשֵׁנִי דִינִים אֵלֵה: אֵשׁ וּמִים. שְׁנֵאמַר (תהלים סו, יב): "הִרְבַּכֶּת אָנוּשׁ**

29. גירסת רש"י ור"ף בגמרא היא: "חלף ההוא טייעא". לפי זה, אליהו לא היה בעל המעשה כאן. ועיין מהרש"א.

30. ריטב"א.

31. כי העובר על דברי חכמים חייב מיתה בידי שמים (בן יהוירע; עיין לעיל ד, ב, הערה 4).

32. מהרש"א.

33. גם לפי פירוש זה, סופו של הפסוק מהווה המשך של האמור בתחלתו, והפסוק כולו עוסק בענייני הנלחץ על ידי בעל חובו. הפסוק מתחיל "סביב רשעים יתהלכו" - כאשר בעל החוב "הולך סביב" הלוה על מנת להזכיר לו את חובו - הרי זה מדת "הרשעים", כי המלוה בסף להביר, ויודע שאין לו במה לשלם - אסור לעבור לפניו, עיין בבא מציעא עה, ב. הפסוק מסיים, "כִּרְם זֵלֹת לִבִּי אָדָם" - בהתנהגותו זאת, בעל החוב מזלזל ("זלות") בלוה בפני "בני אדם", עד שכתוצאה מכך מראה פניו משתנה ("כִּרְם"). מרוב בושתו (מהרש"א).

34. כך תרגם אונקלוס את המלה "כנושה", שבפסוק "לא תהיה לו כנושה" (שמות כב, ד), "כרשיא". מפסוק זה למדנו את האיסור לדחוק את הלוה על פרעון חובו, כשאין לו במה לפרוע.

35. שני העונשים - אש ומים - מסמלים את רגשי הבושה הפוקדים את הלוה באשר המלוה לוחץ עליו לשלם את חובו, והוא אין לו במה לפרוע. הגמרא (בבא מציעא נח, ב) מתארת את תהליך הבושה העובר או על האדם, כמי שצבע פניו משתנה לאדום (עיין תוספות שם), ומאדום ללבן, נמצא אתה אומר שהמתבייש הובא באש - הוא האדום, ובמים - הוא הלבן (מהרש"א; עיין גם בן יהוירע).

36. אין הכוונה שמותר להתרשל בשאר התפלות, שהרי בכללן הוא מחוייב. אלא רב הונא בא להזהיר על תפלת המנחה במיוחד, כי זמנה לאחר חצות היום, כאשר האדם טרוד בעסקיו, וקשה לו להפסיק באמצע כדי להתפלל. לכן, מזהיר רב הונא שלא ישהה, אלא יקפיד להתפלל אותה מיד כשיגיע זמנה (מהרש"א, עם תוספת הסבר של עץ יוסף; ועיין חידושי הגר"א וענף יוסף שפירשו את מאמרנו באופן שונה).

37. כלומר, קרבן מנחת הנסכים, שמקריבים עם התמיד של בין הערביים (תוספות, פסחים קז, א ד"ה סמוך; ועיין שם שכתבו שתפלת הצהרים נקראת תפלת "מנחה" מפני הנאמר בפסוק זה, כי "שמא בשעת הקרבת המנחה נענה כו' שאז היה שעת

רצון". אבל עיין רמב"ן, שמות יב, ו, ומצודת דוד מלכים שם.

38. פסוקים אלו (יט-מ) מתארים את המעמד בהר הכרמל. אליהו הנביא סיכם עם העם, שהוא ונביאי הבעל יקחו כל אחד פר, ויעלוהו על המזבח, הם לבעל, והוא לה, ואש לא ישימו. והיה האלקים אשר יענה באש, הוא האלקים. אחרי רוב מאמצי נביאי הבעל שלא הצליחו העלה אליהו את פרו שלו, והתפלל אל ה' שיוריד אש מן השמים לאכול את קרבנו. תפלתו התקבלה, ותפול אש ה', וידעו כל העם כי ה' הוא האלקים. (לביאור יותר מפורט של אירוע זה, ראה פירוש הגדות להרשב"א).

39. מהרש"א. אמנם לפי התוספות שהבאנו בהערה 37 ולפי הגר"א שהבאנו בהערה 36 הטעם שאלוה נענה לא היה משום שהקפיד להתפלל דוקא בתחילת זמן המנחה, אלא משום עצם זה שהתפלל בזמן המנחה, שהיא עת רצון.

40. והו' מה שהמשיך אליהו לומר "... עֲנִי, וַיִּדְעוּ הָעָם הָיָה כִּי אֵתָה ה' הַקָּלֵהִים" (מהרש"א).

41. אף כאן הכוונה היא שיקפיד האדם להתפלל תפלת ערבית תיכף כשיגיע זמנה. רבי יוחנן מזהיר על תפלת ערבית במיוחד, כי קיימת החשש (הנוכח לעיל ד, ב) שיבא האדם אל ביתו לעת ערב, ויאמר "אוכל מעט ואישן מעט, אחרי כן אקרא קריאת שמע ואתפלל", ומתוך כך הוא נרדם וישן כל הלילה, ומפסיד את התפלה (עץ יוסף, על פי מהרש"א).

לחידושי הגר"א וענף יוסף שהבאנו בהערה 36, רבי יוחנן משמיענו שגם לתפלת ערבית סגולה ומעלה מיוחדת, שאיננה בשאר התפלות. לפיכך הוא מזהיר עליה. ועל דרך זה מתפרש גם מאמרו של רב נחמן בר יצחק בהמשך. וראה מרומי שדה.

42. מהרש"א, על פי פסחים נט, א.

הגמרא מפרשת כן בדרך דרש. אולם כפי פשוטו, דוד מבקש מאת ה' שתתקבל תפלתו לפניו יתברך כמו קטורת הבוקר, וכמו קרבן המנחה הנקרב עם תמיד של בין הערבים (רד"ק, אבן עזרא שם).

43. כלומר, שלא לדחותה, אלא יהא זריז להתפלל בהשכמה (מהרש"א; עיין לעיל ד, ב, והערה 30, שם).

44. כמו שמצאנו (פסחים נח, ב - נט, א) שדרשו מלשון הכתוב בענין הקטורת "בִּבְקָר, בִּבְקָר" (שמות לז, ז), שאפשר להקדימה לכל העבודות, ואפילו לתמיד של שחר (מהרש"א).

שנאמר בסוף אותו הפסוק: "כי אָשִׁיב אֶת שְׁבוֹת הָאָרֶץ כְּבִרְאשׁוֹנָה אָמַר ה'".

הגמרא מביאה מאמר חמישי של רבי חלבו בשם רב הונא: ואמר רבי חלבו אמר רב הונא: כל אדם שיש בו יראת שמים, דבריו נשמעים^[52], שנאמר (קהלת יב, יג): "סוף דבר הכל נשמע, את האלהים ירא וגו'" - הפסוק נדרש כך: בגמר דיבורו, כל מה שאמר - נשמע ומתקבל על ידי השומעים. ומי הוא זה שכל דבריו נשמעים? "את האלהים ירא", מי שיש בו יראת שמים^[53].

הגמרא מבארת סוף הפסוק, ("... את האלהים ירא, ואת מצותיו שמר, כי זה כל האדם").

מאי "כי זה כל האדם"? אמר רבי אלעזר: אמר הקדוש ברוך הוא: כל העולם כולו לא נברא אלא בשביל אדם זה^[54]. רבי אבא בר כהנא אמר: שקול זה כנגד כל העולם כולו - הכוונה היא, שערכו של זה שווה לערך כל העולם כולו^[55]. רבי שמעון בן עזאי אומר, ואמרי לה - ויש אומרים רבי שמעון בן זומא אומר: כל העולם כולו לא נברא אלא להיות לו לצנות לזה - כלומר, להיות לו לחברה^[57].

מאמר ששי של רבי חלבו בשם רב הונא:

ואמר רבי חלבו אמר רב הונא: כל שיועד בביתו שהוא רגיל ליתן לו - לברכו לשלום, יקדים לו שלום. שנאמר (תהלים לד, טו): "בקש שלום וירדפהו". ואם חברו נתן לו שלום, ולא החזיר לו שלום, נקרא "גזולן", שנאמר (ישעיה ג, יד): "ואתם בערתם - אכלתם את הפרי, גזלת העני בבתים" - הגזילה שגזלתם מן העני נמצאת אצלכם^[57].

מאמר רביעי של רבי חלבו בשם רב הונא:

ואמר רבי חלבו אמר רב הונא: כל הנהנה מסעודת חתן, ואינו משמחו^[45] עובר - מזלזל בחמשה הקולות שברך בהם הקדוש ברוך הוא את ישראל, המפורטים בפסוק זה, שנאמר (ירמיה לג, יא): "קול ששון וקול שמחה, קול חתן וקול בלה, קול אנשים האמרים, 'הודו את ה' צבאות'".^[46]

הגמרא מבררת:

ואם משמחו לחתן, מה שברו?

הגמרא משיבה:

אמר רבי יהושע בן לוי: זוכה לתורה שנתנה בחמשה קולות, שנאמר (שמות יט, טז; יט, יז): "ויהי ביום השלישי בהיה הבקר, ויהי קולת ובקרים וענן כבד על ההר וקל שפר וגו' חזק מאד". "ויהי קול השפר וגו' הולך וחוץ מאד; משה יברך והאלהים יענו בקול".^[47]

הגמרא מקשה:

איני - האכן נכון הדבר, שהתורה נתנה בחמשה קולות בלבד, ולא יותר? והא בתיב עוד (שמות כ, טו): "וכל העם ראים את הקולת". הגמרא מתרצת:

אותן קולות דקודם מתן תורה הו - הקולות שבפסוק "וכל העם ראים את הקולת" הם הם הקולות שזוכרו למעלה, שקדמו למתן תורה^[48].

הגמרא מביאה הוראה נוספת בנדון המשמח את החתן:

רבי אבהו אמר: כאילו הקריב קרבן תודה^[49], שנאמר שם בירמיה, בהמשך: "מבאים תודה בית ה'".^[50]

עוד מאמר בשבח המשמח את החתן:

רב נחמן בר יצחק אמר: כאילו בנה אחת מחורבות ירושלים^[51].

הערות

45. לרקוד לפניו ולומר על הכלה שהיא נאה וחסודה (שולחן ערוך אבן העזר סה, א; וראה שו"ת באר שבע, נ; עיין עוד עזר מקדוש, אבן העזר סה, א).

46. ירמיה מתנבא שאף על פי שערי יהודה וחוצות ירושלים חרבים הם כעת, יבא יום בו ישובו חמשת הקולות האלו להישמע בהם.

אדם שאינו משמח את החתן כשזה נדרש ממנו, מראה בכך ששמחת החתן אינה יקרה בעיניו. בהתנהגותו זאת הוא מביע את חוסר הערכתו לחמשת הקולות אשר מביטח הקדוש ברוך הוא להשיב לישראל, אשר בתוכם גם קולות של שמחת חתן וכלה (על פי רש"י).

47. "קולות", כלשון רבים, הם שנים. לפיכך, יחד עם שלשת הפעמים שזוכר "קול" בפסוקים אלו - הרי לנו חמשה קולות. הפסוק בירמיה שתיאר את שמחת ישראל והזכיר בתוכה שמחת חתן, מזכיר חמשה "קולות". ולימדנו בזה, שהמשמח את החתן זוכה לתורה, שנתנה בחמשה קולות. כלומר, הוא נחשב כאילו קיים (או למד) את כל חמשת חומשי התורה (עץ יוסף).

שכר זה הוא בגדר מדה כנגד מדה. הואיל ושימח את החתן, הוא זוכה לתורה המביאה את השמחה, כפי שנאמר (תהלים יט, ט): "פקודי ה' ישרים משמחי לב" (עיין יעקב).

48. הפסוק הזכיר פעם נוספת ללמדנו שנעשה נס בקולות אלו, שנראו לעינים (רש"י).

49. המשמח את החתן נחשב כמקריב קרבן תודה, הבאה אף היא מתוך רגשי שמחה (עיין מהרש"א).

50. הפסוק (ירמיה לג, יא) בשלימותו אומר: "קול ששון וקול שמחה, קול חתן וקול בלה, קול אנשים הודו את ה' צבאות, כי טוב ה' בי לעולם חסדו, מבאים (מקריבים קרבן) תודה [ב] בית ה', כי אָשִׁיב אֶת שְׁבוֹת הָאָרֶץ כְּבִרְאשׁוֹנָה (את בני השבי של כל הארץ, להיות בטוב כמאז [מצורת דוד]), אָמַר ה'".

51. כי הנישואין, כמו בניית חורבה אחת בירושלים, הם קיומה וישובה של ארץ ישראל. (מהרש"א; עיין שפתי חכמים המרחיב ביאור).

52. כלומר, דבריו מתקבלים. כי הירא את ה' נעשה אהוב ומקובל על הבריות, כמאמר המשנה (אבות ג, י) כל שרוח המקום (פירוש, הבורא יתברך) נוחה הימנו, רוח הבריות נוחה הימנו. פירוש אחר: דברי תוכחתו יכנסו ללב השומעים, כי לא יוכלו לבטל את דבריו בתואנה שהוא "נאה דורש, ואינו נאה מקיים" (עץ יוסף). לפשוטו של מקרא, ראה להלן הערה 54.

53. דייטב"א; עיין מהרש"א.

54. לפי פשוטו, הפסוק מצווה לירא את ה' ולשמור מצוותיו, כי לתכלית זו נברא המין האנושי (רש"י קהלת שם). אולם בהתאם לדרשת הגמרא הקודמת, שהמשפט "את האלהים ירא, ואת מצותיו שמר", מרמז על האדם הירא את ה' והשומר מצוותיו, יוצא אם כן שכונת המשך הפסוק היא "כי האדם בהגיעו למדרגה זו, הוא כל המין האנושי כולו". הגמרא שואלת, איפוא, באיזה מובן אדם זה הוא כ"כל האדם"?

55. לדעת רבי אלעזר, תכלית ומטרת כל הבריאה היתה שיקום אדם זה, הירא את ה'. עכשיו שהוא נמצא, שאר הבריות, הן גדולות והן קטנות, אינן ממלאות כבר שום תפקיד של ממש (רש"י, לפי פירוש הכותב בעין יעקב; עיין עוד פירוש הר"ף בעין יעקב, ומהר"ל, הובא בהמשך, הערה 57).

ריטב"א מפרש, כי העולם נברא לצורך בני אדם, לשבח ולהודות לקדוש ברוך הוא, ולעבדו וליראה אותו. שאר כל העולם כולו מתקיים רק בזכות אלו שעושים כן בפועל.

56. רבי אבא סבור ששאר הבריות אכן ממלאות תפקיד חשוב גם אחרי שנמצא אדם זה, הירא את ה'. אולם, ערכן של כולן יחד אינו עולה על ערכו של זה (הכותב).

57. בן עזאי נוקט בשיטה ממוצעת בין רבי אלעזר ורבי אבא: לא יתכן שערך כל הבריות יחד יהיה שווה לערכו של זה, ולא יתכן גם להיפך, שאין הן ממלאות תפקיד חשוב כלשהו בבריאה. אלא תכלית שאר הבריות היא סיפוק צרכיו הגשמיים והחברתיים של אדם זה, הירא את ה' (ריטב"א; הכותב; עיין ח, א הערה 36).

מהר"ל מבאר עומק כוונת אמוראים אלו בצורה זאת:

(א) "כל העולם כולו לא נברא אלא בשביל זה" - האדם בהגיעו למדרגת "ירא את ה' ושומר מצוותיו", ממלא בתוכו את תכלית כל הבריאה. תוצאתו הטבעית של מצב זה היא שמטרת כל הבריאה הינה לשמש אדם זה.

(ב) "שקול זה כנגד העולם כולו" - הירא את ה' מגדיר את עצמו ואת תכליתו בחיים בצורה השונה בתכלית השינוי מזו של ההמון, המכלים רוב ימיהם ברדיפה אחר הבלי העולם הזה. על כן אדם זה מהווה עולם בפני עצמו, מובדל ומיוחד בעיקר מציאותו מהעולם בו שרויים רוב בני אדם, ואף שווה הוא להם בחשיבותו.

(ג) "כל העולם כולו לא נברא אלא לצוות לזה" - אדם זה, בהשיגו את תכלית כל הבריאה, משמש דוגמא חיה לאחרים. מן הראוי אם כן, ששאר הבריות יתאמצו להיות בחברתו - להצטרף אליו וללמוד ממעשיו.

58. למה הזכיר הכתוב את גזילת העני במיוחד? הרי גזילת העשיר אף היא אסורה! אלא, הפסוק מדבר בעני מרוד, שהדבר היחיד שניתן לגזול ממנו הוא ברכתו, אם אינו מחזיר לו שלום (רש"י). הפסוק מלמדנו, אם כן, שהמקבל ברכת שלום מחבירו ואינו מחזיר לו שלום נקרא "גזול".

הגמרא מתחילה בסדרת מאמרים של רבי יוחנן בשם רבי יוסי. הראשון שבהם דן בנושא התפלה:

אמר רבי יוחנן משום רבי יוסי: מניין אנו למדים שהקדוש ברוך הוא מתפלל? שנאמר (ישעיה נז, ז): "והביאותים אל הר קדשי, ושמוחתים בבית תפלתו"^[1]. "בית תפלתם", לא נאמר, אלא "בית תפלתו". מכאן, אנו למדים שהקדוש ברוך הוא מתפלל^[2].

הגמרא מבארת תפלתו של הקדוש ברוך הוא:

מאי מצלי – מה הוא מתפלל? אמר רב זוטרא בר טוביה אמר רב: "יהי רצון מלפני, שיכבשו רחמי את פעס; ויגולו – ויתגברו רחמי על מדותי המחייבות את בני בדין^[3], ואתנהג עם בני במדת רחמים, ואכנס להם, כלומר, למענם, לפנים משורת הדין^[4].

הגמרא מביאה ברייתא, ובה אותה תפלה, שהתפלל אותה הכהן הגדול:

תניא בברייתא: אמר רבי ישמעאל בן אלישע כהן גדול: פעם אחת נכנסתי ביום הכפורים להקטיר קטורת לפני ולפנים, בקדש הקדשים, וראיתי אכתריאל יהוה צבאות^[5], שהוא יושב על פסא

הערות

1. פשוטו של המקרא "בית תפלתו" הוא "בית התפלה, שלי", כלומר, "הבית שלי, שהוא בית תפלה", וכמפורש בסוף הפסוק: "כי ביתי בית תפלה וגו'". אולם ניתן לפרש זאת גם כ"הבית של תפלתו", כלומר "התפלה שלי". הפסוק נדרש כאן בהתאם למשמעות זו.

2. מפרשים רבים דנים בהרחבה בפשר מאמר זה, המעורר תמיהה רבה. היטיב לבטא את הקושי שבו ספר בן יהוידע: איזה צורך יש בתפלה זו, והרי התפלה מכוונת כלפי הקדוש ברוך הוא עצמו? מהות התפלה היא בקשת המתפלל שרצונו ימואל, והתניח בבן אדם, שתלוי בחסדו יתברך, אבל הקדוש ברוך הוא, שהכח והממשלה בידו, מי מעב על ידו מלעשות כרצונו, שיצטרך להתפלל על השגת רצונו יתברך?

רב סעדיה גאון (בתשובה, מובאת באוצר הגאונים) מפרש שהגמרא מודברת דרך משל. אין הכוונה שהקדוש ברוך הוא מתפלל בעצמו, אלא הוא מלמד אותנו איך נתפלל, והוא מצווה אותנו על התפלה. על אף שהמלה "מתפלל" היא פועל עומד, אנו מפרשים אותה כאן כפועל יוצא – המשמעות היא שהוא "משים" או "גורם" לאחרים שיחפלו, כלומר, הוא מלמד לאחרים להתפלל. [מצאנו כמה דוגמאות בכתבי הקודש, של פעלים עומדים המשמשים כפעלים יוצאים, ראה למשל, דברים כא, יז, ודברי הימים ב, לה, ג]. יוצא איפוא, שמאמר זה עולה בקנה אחד עם המאמר הידוע (ראש השנה יז, ב) "מלמד שהתעטף הקדוש ברוך הוא [בטלית] כשליח צבור, והראה לו למשה את סדר התפלה [של שלש עשרה מדות הרחמים]".

רשב"א (בחיידושי) מביא הסבר דומה בשם רב האי גאון, אולם מסיק (בפירושי הגהות) שאין משמעות לשון הגמרא מסכימה לכך.

מפני כך, רשב"א מפרש באופן שונה (על פי הסבר הצ"ח בדרכיו; ועיין עוד בפירוש הבית בעין יעקב, שמאריך): האדם נכבד בבחירה חפשית, המאפשרת לו בחירת הטוב וריחוק הרע, והמוכח אותו בתשלום שכר פעולותיו מאת ה'. רצונו יתברך הוא להעניק לבני האדם ברכה אין סופית, אולם דבר זה מותנה בתיקון מעשיהם. לפיכך, מבקש הוא מאתנו – מתפלל, כביכול – שנתקן מעשינו, כדי שנוכל בברכתו. אכן, עדים אנו להרבה מקראות, בהם הקדוש ברוך הוא מבקש ומתחנן מעמו ישראל שיתקנו מעשיהם, כאילו תועלת לו ממעשיהם הטובים. האמת היא, כמובן, שאין לקב"ה שום תועלת או נזק ממעשינו הטובים או הרעים, וכל מטרת בקשתו היא שנתקן מעשינו, בכדי שיוכל להשפיע עלינו את ברכתו, כרצונו. על דרך זה מצאנו גם במדרש: כל זמן שישאל עושים רצונו של מקום, כאילו מוסיפים כח בגבורה של מעלה, כלומר ה"כח" להשפיע עליהם את ברכתו (איכה רבה, א, לג; עיין עוד הערה 4).

3. "מדות" הן מדותיו של הקדוש ברוך הוא, והן מדה כנגד מדה – אם עשה האדם טובה, מטיבים לו, ואם עשה רעה, מרעים לו (עץ יוסף, בשם אבודרהם).

4. הקב"ה מבקש מאתנו שנתקן מעשינו, כדי שנוכל לרחמיו. זה הוא רצונו תמיד – לרחם עלינו ולגמול אתנו חסד, אלא שעוונותינו מעכבים (רשב"א, צ"ח; עיין עוד באריכות, נפש החיים ב, ב"ד).

תפלה זאת יש בה כפילות מיותרת לכאורה; בן יהוידע מבאר שארבעת חלקי התפלה הם נגד ארבעת סוגי העבירות החזקות לכפרה, ומנאם רבי מתיא בן חרש ביומא פו, א. (ועוד שם בבן יהוידע פירושים נוספים).

פני יהושע מבאר שענין תפלה זאת מרומז בגוף המקרא, "והביאותים וגו'", עיין שם.

5. "יהי", "הי", ו"צבאות" הינם שמות קדושים המצויים בכתבי הקודש. שונה הדבר ביחס לשם "אכתריאל", שאינו מופיע בכתובים. מצאנו אותו בסדר התפלה, ב"יוצר" לשבת הגדול (ב"אופן" המתחיל "בְּלוֹלֵי אֶשְׁ...") [בסידור "אוצר התפלות" שם הוא מנוקד כפי שניקדו בפנים – "אֶכְתָּרְיָאֵל", במחזור "כלבו" ואחרים הוא מנוקד "אֶכְתָּרְיָאֵל"].

רם ונשא, ואמר לי הקדוש ברוך הוא: "ושמעאל בני, ברכני"^[6]. אמרתי לו: "יהי רצון מלפני, שיכבשו רחמי את פעס, ויגולו – ויתגברו רחמי על מדותי המחייבות את בני בדין, ואתנהג עם בני במדת רחמים, ותכנס להם, כלומר למענם, לפנים משורת הדין". ונענע לי בראשו כשסיימתי, כמודה בברכתי ועונה "אמן"^[7].

הגמרא מסבירה את הלך שניתן ללמוד ממעשה זה^[8]:

וקמשמע לך – רבי ישמעאל בן אלישע מלמדנו בזה, שלא תהא ברכת הדיוט קלה בעיניך, שהרי אפילו הקדוש ברוך הוא ביקש ברכה מרבי ישמעאל בן אלישע^[9].

עוד מאמר של רבי יוחנן בשם רבי יוסי:

ואמר רבי יוחנן משום רבי יוסי: מניין אנו למדים שאין מרצין – מפייסים לו לאדם בשעת פעס? דכתיב (שמות לג, יד): "פני ילכו וינחתי לך", שפירושו: אמר לו הקדוש ברוך הוא למשה: "המתן לי עד שיעברו פנים של זעם, ואז אני לך", כלומר, רק

ואכן, נחלקו המפרשים בפירושו – האם הוא אחד משמותיו של ה', או אחד המלאכים. מלשון "היוצר" הנזכר קשה להכריע מה כוונתו. ברבינו חננאל ובריטב"א מבואר כאופן הראשון, שהוא שם ה', וככל הנראה זו היא גם דעת רוב המפרשים בבאור סוגיית הגמרא (ועיין עוד במהרש"א). אולם, עיין ברבינו חננאל שיש אומרים כי "אכתריאל" הוא שם של מלאך. לדעה זו, דברי רבי ישמעאל מתפרשים בדרך זה: אכתריאל, מלאכו של י, הי' צבאות.

אור זרוע (הלכות קריאת שמע, סוף סימן יח) מוסיף ראייה מקורית ביותר לשיטה זו שהוא שם ה': הלא מעשה זה התרחש ביום הכיפורים, כאשר נכנס רבי ישמעאל (שכיהן ככהן גדול בימי הבית השני) פנימה, להקטיר קטורת בקדוש הקדשים. על אותה עת התורה אומרת (ויקרא טז, יז): "וכל אדם לא יהיה באהל מועד בבואו לכפר בקדש, עד צאתו", ובתלמוד ירושלמי (יומא ה, ב) מפרש שהפסוק בא לרבות שאפילו למלאכי השרת לא הותרה הכניסה פנימה כעת עבודת הכהן הגדול. איך יתכן איפוא, מסיק האור זרוע, שרבי ישמעאל יראה אז את מלאך ה'?

[ראוי לציין, שגם לדעה ש"אכתריאל" הוא אחד משמותיו של הקדוש ברוך הוא, מכל מקום לא ראה רבי ישמעאל את ה' בראייה חושית, אלא בראייה שכלית בלבד. רבינו חננאל עצמו מאריך להוכיח את אמיתות קביעה זו: הרי אמרה תורה (דברים י, טו): "ונשמרתם מאד לנפשתיכם, כי לא ראיתם כל תמונה, ביום דבר ה' אליכם בחרב, מתוך האש". וכן ישעיה, שהזהיר (מ, יח): "ינאל מי תדמיון אל, ומה דמות תערכו לו", מצאנוהו אומר (ו, א): "ינארא את אדני ישב על פסא! כרור איפוא, שראייה האמורה אצל ישעיה, היא ראיית הלב, כלומר ראייה שכלית, וכן הדבר ברכי ישמעאל – הקב"ה מראה לנביאיו וחסידיה, בעין שכלם, כדמות יושב על כסא. [ומצאנו בקהלת א, טז: "ילכי קצה הקרבה תכמה ונעת", והכוונה שמה לראיית הלב, כלומר ראייה שכלית].

על דרך זה מפרש גם רב סעדיה גאון (בתשובה, מובאת כאן באוצר הגאונים), אך עם שינוי מה: הקב"ה, ברצונו לחזק את אמונת הצדיק או הנביא שהדברים או הנבואה שהוא שומע אכן באים מאת ה', מראה לו אור גדול, הוא האור שנברא תחילה לכל הנבראים. נביא הרואה אור זה, אומר "ראיתי את ה'", כאשר כוונתו לומר, "ראיתי את אות ה' ומופתו, המעיד על כבודו". ואף רבי ישמעאל, באומרו "וראיתי אכתריאל... והוא יושב...", לכך התכוון, שראה את האור הגדול, המסמל את ה'.

6. בן יהוידע מסביר ענין זה לאור הכתוב (משלי יט, יז): "מלנה ה' חונן דל", שהחונן את הדלים, נחשב כאילו מלווה את ה'. בן הרבר כמבקש טובה עבור ישראל – הוא נחשב כמבקש טובה עבור הקדוש ברוך הוא בעצמו, כביכול. לפיכך אמר לו ה' בלשון זה, "כרכני", כי "כבואך לבקש טובה עבור ישראל, מעלה אני עליך כאלו הנך מברך אותי". (אבל עיין עוד נפש החיים ב, ב, ט).

7. רש"י.

8. הגמרא נוקטת שללא ספק התכוון רבי ישמעאל ללמדנו דבר מה בספרו את אשר אירע לו, כי אם לא כן, הוא נראה כמתפאר בגדולתו, חס ושלום (עץ יוסף, כשם מעון הברכות).

9. בגמרא מגילה (טו, א) מובאות שתי דוגמאות של "ברכת הדיוט" שהועילה לגדול הדור: האחת בדוד, שנתברך על ידי ארונה, והשניה בדניאל, שנתברך על ידי דריוש. הגמרא כאן מביאה מעשה ברבי ישמעאל בן אלישע, שכן יש בו חידוש נוסף אותו לא שמענו מדוד ודניאל, והוא – שראוי לו לאדם לחזר בקום ועשה אחר ברכת ההדיוט (סמיכת חכמים, מובא בשיטה מקובצת החדש; מראה כהן).

אפילו ברכתו של גוי מסוגלת להועיל. בירושלמי (ברכות, סוף פרק ח) מבואר שראוי לענות "אמן" על ברכתו של גוי, כמאמר הכתוב (דברים יז, יד): "ברוך ה' מקל העמים" – כלומר, "תתברכו מפי אומות העולם".

פירא שאין
 גמדינר כד
 קאסדריק קס:
 מיכס ו
 שס
 נפדנר כג
 פסליס ל
 יאשדס כו
 פסליס קסס
 נפלי י
 נאשס נ
 נפלי יז
 ששסס לג
 [כריס פוז]
 שס שס
 שס לר
 דכריס כד
 [פי' תופר
 כשוטות כס.
 פריס חלו ונמי
 לו:דריס דקאמי]
 ששסס לג
 שס
 שס לר שס ג
 ששסס לג
 דכריס פ
 דכרל כג
 ששסס ח

הקדוש ברוך הוא לישראל: דעו כמה צדקות עשיתי עמכם, בזה שלא כעסתי בימי בלעם הרשע כשרצה לקלל אתכם, שלא למלי - שאם כעסתי, לא נשתיר משונאיהם של ישראל, כלומר מישראל^[16], שריר ופליט - שארית. והיינו דקאמר ליה בלעם לבלק: (במדבר כג, ח): "מה אקב (אקלל)? לא קבה אל; ומה אעזם? לא עזם ה'". פסוק זה מלמד שכל אותן הימים לא עזם הקדוש ברוך הוא.

הגמרא שואלת ומתרצת:

וכמה זמן נמשך זעמו? רגע. וכמה זמן אורך "רגע"^[17]? אמר רבי אבין, ואיתימא - ויש אומרים שרבי אבין אמר: רגע כמימריה - "רגע" הוא פרק הזמן בו ניתן לומר מלה זו "רגע"^[18].

הגמרא מחפשת מקור מן המקרא, שכעסו של ה' נמשך "רגע": ומנא לן דרגע רתח - מהיכן אנו יודעים שהוא כועס "רגע"? שגאמר (תהלים ל, ו): "פי רגע באפו, חיים ברגעו" - כלומר, רגע הוא כעסו, אבל עם רצונו, יהיה זמן רב וחיים ארוכים^[19]. ואי בעית אימא מהכא - ואם תרצה, תאמר שמקורו הוא מכאן (ישעיה כו, כ"א) "חבי [התחבאי] כמעט רגע עד יעבר עזם, פי הנה ה' יצא ממקומו לפקד [לזכור] עון ישוב הארץ עליו [בכדי להענישם]".

הגמרא מבררת מתי ה' כועס לרגע:

ואימת רתח - ומתי הוא כועס? אמר אבין: בהנף תלת שעי קמייטא - תוך אותן שלש שעות הראשונות של היום, פי חינוך ברבולתא דתרנגולא - כאשר צבע הכרבולת של התרנגול, [שבדרך

אחרי שיעבור הכעס שלי אתפייס]^[10]. ובכך לימד הקדוש ברוך הוא דרך ארץ למשה, שאין מרצין לו לאדם בשעת כעסו^[11].

הגמרא שואלת:

ומי איכא רתחא קמיה דקודשא בריך הוא - וכי יש כעס לפני הקב"ה^[12]?

הגמרא מביאה ברייתא המוכיחה שה' אכן כועס:

אין - כן! דתניא בברייתא: כתוב (תהלים ו, יב): "ואל זעם בכל יום". וכמה זמן נמשך זעמו? רגע. וכמה "רגע" זה? חלק אחר מחמשת רבוא ושמונת אלפים ושמונה מאות ושמונים ושמונה חלקים בשעה, וזו היא "רגע"^[13]. ואין כל בריה יכולה לכנין מתי מגיע אותה שעה בדיוק, חוץ מבלעם הרשע.

הגמרא מבססת את סוף דברי הברייתא:

דכתיב ביה - על אודות בלעם (במדבר כד, טו): "וידע דעת עליו". ויש לשאול, השתא - הנה, אפילו את דעת בהמתו לא הנה ידע, דעת עליו הנה ידע? ודאי שלא^[14] אלא, פסוק זה המתאר את בלעם כ"יודע דעת עליו" מלמד אותנו שהיה בלעם יודע לכנין אותה שעה שהקדוש ברוך הוא כועס בה. ואם היה מקלל או מישח, היתה הקללה פועלת את פעולתה. והיינו דאמר להו נביא לישראל (מיכה ו, ה): "עמי וקר נא מה יעץ בלק מלך מואב וגו' ומה ענה אותו בלעם בן בעור; [וזכור עוד את התקופה ש]מן השטים עד הגלגל^[15], למען [תוכלו ל]דעת צדקות ה' [שהתנהגתי עמכם לפניכם משורת הדין]". מאי "למען דעת צדקות ה' "? אמר רבי אלעזר: אמר להם

הערות

ד, ב, ובעין יעקב כאן: בדרכו למואב, כאשר הבחינו שרי בלק בסירוב האתון לציית לפקודותיו של בלעם, שאלוהו מדוע אין הוא רוכב על הסוס, שהוא צייתן יותר מן האתון. השיב להם בלעם, ששלח את סוסו לרעות באחו. מיד אמרה לו האתון, "הלא אנכי אתנך [שאתה רגיל להשתמש בי]...". בלעם הפסיקה, ואמר, "לשאת משאות, בלבד". המשיכה האתון, "... אשר רכבת עלי...". אמר בלעם, "במקרים בודדים בלבד". המשיכה האתון, "מעורר עד היום הזה, ולא עוד, אלא הנך נוהג בי מנהג אישות בלילות". לשמע תשובת האתון האחרונה, נסתתמו מענותיו של בלעם.

ובכן, בלעם לא "ידע", כלומר, לא הצליח, לנצח את האתון בויכוחה אתו. איך יתכן, אם כן, שבלעם יטען כי הוא "יודע דעת עליו", כלומר מכיר הוא את דעת בורא, עד שהבורא יאולץ, כביכול, לתת את הסכמתו על קללת ישראל? והרי אפילו מול בהמתו נכשל!

15. שחטאתם לה' בשטים, ואף על פי כן לא מנע מכם טובתו ועזרתו, אלא הביא אתכם אל הגלגל וכבש בפניכם את ארץ ישראל (רש"י, שם).

16. הביטוי "שונאיהם של ישראל", הוא כינוי לישראל עצמם (ועיין לעיל ד, ב הערה 25).

17. האמורא ששאל לא ידע את הברייתא הנ"ל, שה"רגע" הוא $\frac{1}{58,888}$ של שעה (מהר"ץ חיות). פירוש אחר: שאלת הגמרא שבכאן שונה משאלת הברייתא, והיא: מה ניתן להאמר בפרק זמן כל כך קצר, כמו "רגע"? (מהר"א, עבודה זרה ד, ב, ועיין הערה הבאה).

18. כלומר, בפרק זמן של "רגע" ניתן לומר מלה אחת בלבד. התוספות שואלים: איזה קללה היה יכול בלעם לומר בשעה מועטת כזאת? ומתריצים, שהיה יכול לומר את המלה, "בלעם". [אלא הקדוש ברוך הוא, שהפך את קללותיו של בלעם לברכות (עיין סנהדרין קה, ב) הפך גם את האותיות של קללה זו מ"בלעם" ל"מלך". מכך נבעה ברכת בלעם לישראל, "ותרועת [מלשון ריעות וחילה] מלך בו" (תוספות, עבודה זרה ד, ב, ד"ה רגע כמימרא).]

לדעת מהרש"א הנ"ל בהערה הקודמת, ה"רגע" של רבי אבין, כלומר, פרק הזמן בו ניתן לומר מלה אחת, הוא אותו ה"רגע" של הברייתא. והנה, לגירסת רבינו תם (הערה 13, למעלה), שה"רגע" הוא כרבע שנייה, דבר זה אפשרי, כי ה"חפץ חיים" כותב ב"מאמר תורת הבית" פרק שני, שישב ובדק בשעון, ומצא כי האדם הממוצע אומר כמאתיים מלים בדקה אחת; על פי חישוב זה, יתכן שהאדם יאמר מלה אחת בפרק זמן של רבע שנייה. אך לגירסת הגמרות שלנו, שה"רגע" הוא $\frac{1}{58,888}$ של שעה, או כ- $\frac{1}{16}$ של שניה, היתכן לו לאדם שיאמר 16 מלים בשניה? ואכן, רבינו תם עצמו מסתמך על הוכחה זאת, כין היתר, לקבוע את צדקת גירסתו כגמרא (של $\frac{1}{13,824}$ מול הגירסא המקובלת).

מהר"ץ חיות, לעומת זה, סובר ששיעור ה"רגע" של רבי אבין אינו עולה בקנה אחד עם שיעור ה"רגע" שבברייתא, ולדבריו ניתן לקיים את גירסת הגמרות שלנו. ומסיים מהר"ץ חיות שאכן כך מבואר במפורש בירושלמי (ברכות א, א), שם מובאים שני השיעורים ("רגע כמימריה", ו- $\frac{1}{58,888}$ של שעה) כרעות חלוקות זו מזו.

19. רד"ק שם.

10. כמו שהגמרא דורשת את הפסוק, "פני ילכו...". כך גם מתרגם יונתן בן עוזיאל שם; אך, אונקלוס ורש"י שם מפרשים את הפסוק באופן שונה: לא אשלח מלאך לפניך, אלא אני בעצמי אלך, ואתן לכם מנוחה (מהר"א).

11. והטעם לכך, מפני שהוא ללא תועלת, כי טבע האדם הוא, שכל עוד לא נתקררה דעתו אין הוא מסוגל לקבל פיוס (רש"י, אבות ד, יח). רבינו יונה (שם) מוסיף הסבר, כי אדרבא, מתוך זה יבוא חבירו לומר עליו דברים שאינם מהוגנים, כי נסיון הפיוס יוסיף כעס על כעסו. ועיין אברבנאל שם המבאר שפירוש רש"י ורבינו יונה משלימים זה את זה.

12. הגמרא יודעת שהקב"ה כועס כשמכעיסין אותו, ויעידו על כך כמה מקראות שבתורה. אולם, משמעות דברי רבי יוחנן היא, שקיים זמן קבוע בו הוא כועס אף על מי שלא הכעיסו אז. דבר זה עולה מתוך הפסוק, "פני ילכו ויגזחתי לך" עצמו. שכן אף על פי שהדברים נאמרו בעקבות מעשה עגל הזהב, אך הרי באותה עת כבר שכך עיקר כעסו של הקדוש ברוך הוא, וכבר דבר עם משה דברים של רציו. כיצד איפוא אמר לו ה' שימתין עד שיעברו פנים של זעם? אלא מכאן, שבכל יום יש זמן קבוע "לפנים של זעם", ומאחר ששעה זו התקרבה, אמר לו הקדוש ברוך הוא שימתין. על כך מתמה הגמרא: "ומי איכא וגו' ", כלומר, האמנם כן הוא שהקדוש ברוך הוא כועס בשעה מסוימת בכל יום? (צל"ח, ועיין גם בעיין יעקב ועץ חיים; עיין עוד בן יהוידע).

מן הראוי להקדים הקדמה אחת בקשר למדת הכעס המיוחסת כאן בגמרא לקדוש ברוך הוא, (וכן לענין יתר המדות מסוג זה, המיוחסות אליו יתברך בהמשך דף זה).

מיסודות האמונה היא שהקב"ה אינו גוף ואינו גוייה. הואיל וכן, לא יארע לו שום אחד ממאורעות הגוף - לא מקום ולא מדה, לא עלייה ולא ירידה, לא ימין ולא שמאל, ולא פנים ולא אחור. אין הוא משתנה, שכן אין שום דבר שביכולתו לגרום לו שינוי. כן לא שייך אצלו אחד ממקרי הגוף, כגון שינה או הקיעה, כעס או שחוק, או שמחה או עצבות. כל הדברים האלו (וכיוצא בהם), שנאמרו בתורה ובדברי הנביאים ביחס אליו, נאמרו דרך משל ומליצה. התורה דברה בלשון בני אדם, ולפי דעתם, שאינם מכירים אלא הגופות (ראה רמב"ם, יסודי התורה א, ח"ט, י"א, י"ב, שמאריך).

יד רמה (סנהדרין קה, ב) מפרש בהתאם לכך את סוגיית הגמרא: כשאנו מוצאים את המושג "כעס" אצל הקדוש ברוך הוא, אין להבין את הדברים כפשוטם, שהרי אין הכעס שולט בו כלל. אלא, הוא משל ומליצה למצב בו הקדוש ברוך הוא מתנהג בקשיות עם בריותיו, בדומה למלך בשר ודם, המבטא בדרך זה, את כעסו על עבריו שחטאו לפניו.

13. $\frac{1}{58,888}$ של שעה הוא בערך $\frac{1}{16}$ של שנייה. קיים בגמרא גם נוסח אחר של רבינו תם (ספר הישר, תרצא), בהסתמכו על התוספתא (ברכות א, ג) האומרת שהשעה יש בה 24 "עונות", ה"עונה" 24 "עתים", וה"עת" 24 "רגעים", הוא טוען שהגירסא הנכונה בגמרא היא שה"רגע" הוא $\frac{1}{13,824}$ של שעה, $24 \times 24 \times 24 = 13,824$. יוצא איפוא, שה"רגע" הוא קצת יותר מרבע שנייה. וראה להלן הערה 18).

14. הגמרא מרמזת לשיחת בלעם עם אתונו (המובאת בסנהדרין קה, ב, ועבודה זרה

לְמַעַבְדֵי הָכִי - ניתן להסיק מכך, שאין זה דרך ארץ, כלומר, אין זה מן הנכון, לעשות כן^[24]. זאת ועוד, "וְיִרְחֲמֻּם עַל כָּל מַעֲשָׂיו" בְּתִיב (תהלים קמה, ט). ומאחר שאף מין זה בכלל מעשי ה' הוא, הרי שרחמי ה' פרושים גם עליו. וּבְתִיב עוד (משלי יז, כו): "גַּם עֲנוּשׁ לַצַּדִּיק לֹא טוֹב"^[25].

עוד על הרגע המדויק של כעסו של ה':

תָּנָא בְּבֵרֵיתָא מִשְׁמִיָּה - בשמו דְּרַבִּי מֵאִיר: **בְּשַׁעָה שֶׁהַחֲמָה זִוְרַחַת** בבוקר^[26], **וְכָל מַלְכֵי מִזְרָח וּמַעֲרָב מְנוּחִים בְּתִרְהֶם בְּרֵאשִׁיהֶם, וּמִשְׁתַּחֲוִים** - ועובדים לַחֲמָה, מִזֶּד כּוֹעֵס הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא^[27].

עוד מאמר מרבי יוחנן בשם רבי יוסי:

וְאָמַר רַבִּי יוֹחָנָן מִשּׁוּם רַבִּי יוֹסִי: טוֹכָה מְרֻדוֹת אַחַת בְּלָבוּ שֶׁל אָדָם - רדוי והכנעה, כלומר, מוסר השכל שהאדם משים על לבו בעצמו, מועילים יוֹתֵר להחזירו למוטב מִכֶּמֶה מַלְקִיּוֹת, שְׁנֶאֱמַר (הושע ב, ח-ט): "לֵכֵן, הִנְנִי שֶׁךְ אֶת דְּרָכֶיךָ בְּסִירִים [כלומר, אסתום את הדרך שלך בקוצים], וְגִדְרָתִי אֶת גִּדְרָה [כלומר, אסתום את הפרצה שבגדר שלה], וְנִתְיֹבְתִיהָ לֹא תִמָּצֵא. וְרִדְפָה אֶת מֵאֲהָבֶיהָ וְגו', וְלֹא תִשָּׁג אִתָּם, וּבִקְשָׁתָם [ותבקש אותם], וְלֹא תִמָּצֵא [אותם], וְאָמְרָה - או תאמר, 'אֲלֵכָה וְאֶשׁוּבָה אֶל אִישִׁי הָרָאשׁוֹן, כִּי טוֹב לִי אֲזַי מֵעַתָּה"^[28].

וְרִישׁ לְקִישׁ אָמַר: טובה מרדות אחת בלבו של אדם יותר מִמֵּאָה מַלְקִיּוֹת, שְׁנֶאֱמַר (משלי יז, י): "תַּחַת גִּעְרָה בְּמִבִּין מֵהַבּוֹת בְּסִיל מֵאָה" - ההכנעה העצמית הבאה מתוך השפעתה של גערה, ניכרת על אדם מבין יותר מהשפעת מאה מכות שמכים את הכסיל^[29].

עוד מאמר מרבי יוחנן בשם רבי יוסי:

וְאָמַר רַבִּי יוֹחָנָן מִשּׁוּם רַבִּי יוֹסִי: שְׁלֹשָׁה דְּבָרִים בִּקְשׁ מִשָּׁה

כלל היא אדומה^[20], וְקָאִי אֶחָד בְּרַעָא - והוא עומד על רגל אחת.

הגמרא מקשה:

כָּל שַׁעְתָּא וְשַׁעְתָּא נִמְי קָאִי הָכִי - הרי דבר זה קורה לפעמים בכל שעה ושעה משעות היום, שהתרגול עומד על רגל אחת, וכרבותו מתלבנת?

הגמרא מתרצת:

כָּל שַׁעְתָּא אֵית בִּיה שׁוּרִיָּקִי סוּמְקִי - כאשר זה קורה באחת מהשעות האחרות של היום, הכרבות יש בה כתמים אדומים^[21], כלומר, נשאר בה קצת מן צבעה האדום המקורי, אך, בְּהֵיא שַׁעְתָּא - באותה שעה אשר בה כועס ה', לִית בִּיה שׁוּרִיָּקִי סוּמְקִי - אין בה כתמים אדומים^[22].

מעשה בחכם אחר שניסה להשתמש בסימן זה:

הָהוּא צְרוּקִי^[23] דִּהְנֶה בְּשִׁכְבוֹתִיהָ דְּרַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לִוִּי - מִין אֶחָד אֲשֶׁר הִיָּה בִּשְׁכוּנַת רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לִוִּי, הָהוּא קָא מַצְעֵר לִיה טוֹבָא בְּקֶרְאִי - היה מצערו הרבה על ידי ציטוט פסוקים מן המקרא אשר יש בהם משום הוכחה, כביכול, לדעותיו. **יוֹמָא חַד שָׁקֵל תִּתְּנוּגֻלָּא וְאוֹקְמִיה בֵּין בְּרַעִיָּה דְּעֶרְסָא וְעֵין בִּיה** - יום אחד, לקח רבי יהושע תרנגול, העמידו בין רגלי המטה, והביט בו בעין. סָבַר, "בִּי מָטָא הָהִיא שַׁעְתָּא, אֶלְטִיָּה" - הוא חשב, "כשתגיע אותה השעה, [בה עומד התרגול על רגלו האחת, וכרבותו מתלבנת], אקלל את אותו מין, שהרי הקללה מסוגלת או לפעול את פעולתה." **בִּי מָטָא הָהִיא שַׁעְתָּא, נְיִים** - אבל כאשר הגיעה אותה שעה, רבי יהושע נדרם. בעקבות מקרה זה אָמַר רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לִוִּי: שְׁמַע מִיָּנִיָּה, לֹאֹ אוֹרַח אֶרְעָא

הערות

כאשר מלכי אומות העולם פוגעים, כביכול, בכתר של מעלה, נפגעים גם הכתרים של מטה (שכרבות התרגול מסמלת). כענין מדה כנגד מדה.

28. הנביא מדבר בפסוקים אלו בדרך משל: "הבעל" הוא הקדוש ברוך הוא; "האשה הנואפת", עם ישראל; "ומאהביה" הם אלהי הנכר וכחות השמים להם הם עובדים, או אומות העולם אליהם הם פונים בבקשה לעזרה וסיוע. כלומר: הקדוש ברוך הוא יביא על עם ישראל יסורים, הם הקוצים, כעונש על עוונותיהם. בכל זאת, לא ישובו מדרכיהם הרעים, אלא יתפללו ויבקשו עזרה מכל אותם האלילים והכחות הורים עליהם התרגלו לסמוך עד כה; אך, ללא הועיל. אז יבואו מעצמם לידי הכרה שאין להם אלא לחזור אל ה', כפי שמסמלים הפסוק: "וְאָמְרָה, 'אֲלֵכָה וְאֶשׁוּבָה אֶל אִישִׁי הָרָאשׁוֹן כִּי טוֹב לִי אֲזַי מֵעַתָּה'".

מכאן, שההוריי תשובה שבאים על האדם מתוך שמכיר מעצמו בקלקול מעשיו - גורמים להחזירו למוטב יותר מאשר גורמים לכך עונשים הבאים עליו (הרי"ף בעין יעקב).

29. ריש לקיש מוסיף שאפילו אם החוטא מתקן בפועל את מעשיו בעקבות העונש, בכל זאת, ערך התשובה הבאה מתוך "מרדותו שלבו", גדול הוא מערך התשובה הבאה מתוך "מלקות", כלומר יסורין; כי הראשון הוא תשובה שמקורה באהבת ה', ואילו השני, תשובה שמקורה ביראת העונש (הרי"ף בעין יעקב).

רש"י מעיר שהטעם במלה "תחת" הוא למעלה, תחת האות "ת" - תַּחַת; מה שאינו כן בשאר מקומות שבמקרא, שם הטעם הוא למטה, תחת האות "ח" - תַּחַת. [ראה למשל, דברים א, כא "אֶל תִּיָּרָא וְאֶל תַּחַת"]. כאשר הטעם למטה - המלה היא פֶּעֶל ופירושה: תִּכְנֶנֶּה. וכאשר הטעם למעלה - המלה היא שם עצם, ופירושה: כְּנִיעָה.

זה לשון רש"י במשלי י, יז בפירושו על פסוק זה: תחת זו טעמו למעלה, בתי"ו, מה שאין כן בכל המקרא. לכך אני אומר שהוא שם דבר, כמו תַּחַת (איוב ו, כא). וכן פירושו: הכנעת גערה ניכרת במבין יותר ממאה מכות שמכין את הכסיל. עד כאן פירוש רש"י.

לפירוש זה, הסבר הפסוק הוא כך: הכסיל, אפילו אם יכו אותו מאה מכות - לעולם לא יבין במה חטא, ולכן עלול לשוב ולחטא, ואף אם לא ישוב ויחטא - אין זה מתוך שבפנימיותו השתנה למוטב, אלא רק מחמת פחד. מה שאין כן אדם מבין: אפילו אם לא יכוהו כלל, אלא רק יגער בו - יבין את חטאו ויכניע את עצמו, ואין כלל חשש שישוב ויחטא. לכן טובה יותר ההכנעה של המבין שבאה בהשפעת גערה מאשר הכאת הכסיל אפילו מאה מלקיות.

רש"י אצלנו מוסיף הסבר מדוע אי אפשר היה להשתמש במלה תַּחַת כרגיל במקרא, כפֶּעֶל וכשטעמה למטה, שכן מבחינה דקדוקית אין אפשרות להבין "תַּחַת" כפֶּעֶל יוצא - שמכניע את אחרים, אלא רק כפֶּעֶל עומד - שנכנע בעצמו, ואין זה מתאים לכוונת הפסוק, שהרי בפסוקנו המלה תַּחַת מתייחסת לגערה, ואין יהיה פירושה שהגערה תיכנע בעצמה - הגערה תַּחַת, והלא אין פסוקנו בא אלא לומר שהגערה מכניעה את המבין, ולא שהיא עצמה נכנעת.

20. כלומר, אין בזה רגע מדויק וקבוע מתי מתרחש הדבר, אלא יכול הוא להתרחש בכל רגע ורגע שבשלש השעות הראשונות של היום (רש"י; עיין הכותב בעין יעקב, ועיין עוד עץ יוסף).

21. רש"י; וראה אוצר לעזי רש"י. רש"י בעבודה זרה (ד, ב, ד"ה סוריין) מפרש בשינוי מה, ש"חוטטים" אדומים נשארים בכרבות.

22. נשאלת השאלה: מאחר שניתן להכיר בקלות את שעת כעסו של הקדוש ברוך הוא, באמצעות הסימן שבגמרא, במה אם כן נתייחד בלעם שידע לכוון שעה זו? עץ יוסף מבאר שבלעם ידע לכוון את השעה מעצמו, מבלי להסתייע בסימן כל שהוא. ואכן, בלעם הוא זה שגילה לראשונה סימן זה, ופרטמו לכל באי העולם, בשמו לב כי תמיד, בעת זממו של הקדוש ברוך הוא (שזמנו ידוע לו בין כך), התרגול עומד על רגלו האחת, וכרבותו מתלבנת.

ראה הערה 27, בהמשך, בהסבר תופעה זאת.

23. "ההוא מינא" היא הגירסא המקורית בכתבי יד ובדפוסים ישנים, ואילו גירסת הספרים שלנו, "ההוא צרוקי", היא מעשה ידה של הצנזורה. [תופעה זו חוזרת על עצמה, לקמן י, א] [דקדוקי סופרים]. [עיין גם תוספות עבודה זרה ד, ב, ד"ה שמע מינה].

24. אין זה מה הראוי לכוון קללתו לאותה שעה, ובכך לדחוק, כביכול, בידי שמים, ולהביא עונש על האדם בזמן שעוד לא הגיע זמנו להענש לפי שיקולי שמים (תוספות כאן, ובעבודה זרה ד, ב, ד"ה שמע מינה; עיין נוסח הרש"י שבעין יעקב, עבודה זרה ד, ב, וראבי"ה ברכות סימן טו; ועיין עוד נוסח הרש"י שש"ס ווילנא עבודה זרה שם).

על אף שרבי יהושע טבל הרבה מאותו מין, בכל זאת לא היה לו לבקש רעתו, אלא היה לו להתפלל עליו שיחזור בתשובה (מצפה איתן).

25. הגמרא (שבת קמט, ב) דורשת מפסוק זה, שכל מי שחבירו נענש על ידו - אין מכניסים אותו במחיצתו של הקדוש ברוך הוא בעולם הכא.

26. בהקשר זה, הביטוי "בשעה שהחמה זורחת" אפשר שאינו מורה על שעת הנץ החמה דוקא, אלא על שעות הבוקר המוקדמות. [מן הראוי לציין, שהמלים "שהחמה זורחת" אינם מופיעים בנוסח הברייתא שבעבודה זרה ד, ב]. ועיין מה שכתב השאגת אריה סימן ה, ועיין מה שכתב בהגהות הר"ר שמואל שמעלקא טויבש (הנמצאות בסוף המסכת).

27. וזאת הסיבה לזעמו של הקדוש ברוך הוא שבכל יום (מהרש"א).

תורת חיים (עבודה זרה ד, ב) מבאר ענין הכעס כאן, והוא: כי לה' המלוכה והממשלה, ולו יתברך הכתר והכבוד; אלא שהוא חולק מכבודו לבשר ודם, וממליך את מלכי אומות העולם. לכן, כאשר מלכים אלה משתחווים בכתריהם לחמה או לשאר עבודה זרה, ומחזיקים להם טובה על מלכותם - הם מורדים במלכותו של ה' יתברך, והוא כועס, כי אל קנא הוא. יתכן, שמשום כך הוקבעה דוקא הלבנת כרבות התרגול בסימן לכעסו של ה'. כי הכרבות היא כתר התרגול - לפיכך,

אבות – אין הבנים נענשים בגלל אבותיהם. ורמין קראי אהרדי – והצבענו על הסתירה בין שני הפסוקים^[37], ומשנין – ותרצנו: לא קשיא – אינו קשה. הא – בפסוק הראשון, מדובר בשאחזין הבנים את מעשה אבותיהם בדיהם – כלומר הם הולכים בעקבותם וחוטאים גם הם. במקרה זה הבן הרשע נענש על עונותיו ועל עוון אבותיו^[38]. הא – ובפסוק השני, מדובר בשאין הבנים אחזין מעשה אבותיהם בדיהם – לכן, אין הבנים נענשים על מעשי אבותיהם. ברור איפוא, שהבן הצדיק שאינו הולך בעקבות מעשי אביו הרעים, אינו נענש על עון אביו. איך יתכן לומר אם כן, שצדיק ורע לו הוא צדיק בן רשע? הגמרא מסכימה לקביעה זאת, ומציעה פירוש אחר מתשובת ה' אל משה:

אלא, הכי קאמר ליה – לכן, עלינו לומר שכך אמר ה' למשה: צדיק וטוב לו הוא צדיק גמור, וצדיק ורע לו הוא צדיק שאינו גמור. הקדוש ברוך הוא נפרע ממנו בעולם הזה על עוונותיו המועטות, כדי לזכותו לעולם הבא^[39]. רשע וטוב לו הוא רשע שאינו גמור, והקדוש ברוך הוא נותן לו את שכרו על זכויותיו המועטות בעולם הזה, כדי להיפרע ממנו לעולם הבא^[40], ורשע ורע לו הוא רשע גמור.

הגמרא מעירה, שקביעת רבי יוחנן בשם רבי יוסי שה' נתן למשה את כל שלשת בקשותיו אינה מוסכמת על הכל: ופליגא דרבי מאיר – ודברי רבי מאיר חולקים בזה על דעתו של רבי יוסי, דאמר רבי מאיר: שנים מבין שלש בקשותיו נתנו לו, ואחת מהן – שיודיעה ה' את דרכיו, לא נתנו לו, שנאמר (שמות לג, יט): "ונחתי את אשר אחן" – את אשר אחליט לחון, משמע אף על פי שאינו הגון, ואינו ראוי לחנו של ה'. "וירחמתי את אשר ארחם" – את אשר אחליט לרחם עליו, משמע, אף על פי שאינו הגון, ואינו ראוי לרחמי ה'^[41].

הערות

בולו נכתב כדי ללבן נושא זה על כל פרטיו. [מענין לציין בהקשר זה את הדעה המובאת במסכת בבא בתרא (טו, א), לפיה משה עצמו חבר ספר איוב!] [עיין סוף הערה 41, לקט מקורות בנושא זה].

בפירושה הכותב בעין יעקב מעיר, כי משה כלל בשאלתו אף את תופעת צדיק וטוב לו וכן רשע ורע לו, כי בכך בקש משה להחריף שאלתו: גם אם נמצא סיבה כלשהי המספקת הסבר המניח את הדעת לסבל הצדיקים – עדיין לא נפתרה התעלומה כל עוד לא הוסברה גם עובדת מציאותם של צדיקים אחרים שאינם סובלים – עם כל זאת שקיימת סיבה לסבל. וכן בענין אושר הרשעים, כל הסבר שיוצא לכך יצטרך לקפל בתוכו הסבר המניח את הדעת לתופעה ההפוכה, לפיה חלק מן הרשעים כן נענשים בעולם הזה.

35. בדרך כלל, הצדיק יכול להתמודד עם היסורים באופן טוב יותר מהרשע. הצדיק רגיל לשלול בתאוותיו והתרגל להסתפק במועט. ועוד, הוא מוצא את אושרו בחיים בעניים ורחנים. מצד שני, הרשע אף פעם אינו שבע. אם יש לו מאה, הוא מבקש מאתיים. והוא יותר קשה לו לסבול מחסור בצרכיו הגשמיים.

והנה, אם הצדיק גדל בביתו של אב רשע, יתכן שאף הוא ירגיש את הקושי שבחיים של צמצום, שהרי התחנך בנעוריו לחמוד דברים גשמיים. ובכן, צדיק בן רשע הוא הצדיק שרע לו, משום שאינו מרוצה מחייו. מצד שני, רשע בן צדיק התחנך בבית אביו לפרוש מן המתותרות. חינוך זה שקיבל בנעוריו עדיין משפיע עליו, אף שהפך להיות רשע, והוא יודע להיות מרוצה אף מחיים של צמצום. (חתם סופר).

36. על פי רש"י תהלים סב, יב. עיין גם תרגום אונקלוס ותרגום יונתן בן עוזיאל לשמות שם.

37. עיין סנהדרין כו, ב.

38. רש"י, סנהדרין בו, ב.

39. מהרש"א.

40. שם; ועיין תענית יא, א אל אמונה ואין עול וגו', ומהרש"א שם, בראשית רבה לג, א, דברים ז, י, ורש"י שם, וספר העקרים, מאמר רביעי, פרק יבי"ג; עיין גם קידושין לט, ב, תניא רבי יעקב אומר וגו', ומדרש תנחומא, ויגש, ח.

41. כלומר, יתכן מצב בו נכמרים רחמי ה' על אדם שאינו הגון [מטעם הכמוס אצל], לפרק זמן מסוים, ואכן, הוא מרחם עליו (רש"י). יוצא איפוא, שאפילו הרשע הגמור מצליח לפעמים (עיין עיין יעקב), מבלי שנוכל לדרת לעומקה של סיבת הדברים. לפיכך, מסקנת רבי מאיר היא שתופעת "צדיק ורע לו" [וכן להיפך], נשארת בגדר תעלומה שאינה בת-פתרון.

נראה, שדעת רבי מאיר עולה בקנה אחד עם דעת רבי ינאי, באבות ד, טו: "אין

מלפני הקדוש ברוך הוא^[30], ונתן לו ה' את בקשותיו^[31].

הגמרא מביאה את הראשונה שבין שלשת הבקשות:

בקש משה מה, שתשרה שכינה על ישראל, ונתן לו ה' את בקשתו, שנאמר (שמות לג, טז): משה אמר אל ה', "ובמה יודע אפוא (הדבר), כי (אכן) מצאתי חן בעיניך, אני ועמך, הלא בלבכתך עמנו", כלומר, על ידי שתשרה שכינתך עלינו.

בקשתו השניה של משה:

בקש מה' שלא תשרה שכינה על עובדי כוכבים^[32], ונתן לו ה' את בקשתו, שנאמר (שם): "ונפלינו (ונהיה מובדלים בדבר זה) אני ועמך מכל העם אשר על פני האדמה"^[33]. והבקשה השלישית:

בקש משה מה' להודיעו דרכיו של הקדוש ברוך הוא – כלומר, פשר מנהג מדת משפטי, ונתן לו ה' את בקשתו, שנאמר (שם, יג): "הודעני נא את דרךך". אמר משה לפניו: רבוננו של עולם, מפני מה יש צדיק וטוב לו בעולם הזה, ויש צדיק ורע לו בעולם הזה? מפני מה יש רשע, וטוב לו בעולם הזה, ויש רשע ורע לו בעולם הזה?^[34] אמר לו הקדוש ברוך הוא: משה, צדיק וטוב לו, הוא צדיק בן צדיק, וצדיק ורע לו, הוא צדיק בן רשע. רשע וטוב לו הוא רשע בן צדיק, ורשע ורע לו הוא רשע בן רשע^[35].

הגמרא מקשה על דברי התרצן הקובעים שיש זיקה בין מעשי האב ובין גורל בנו:

אמר מר – נאמר למעלה, במאמרו של רבי יוחנן, צדיק וטוב לו בעולם הזה, הוא צדיק בן צדיק, וצדיק ורע לו בעולם הזה, הוא צדיק בן רשע. איני – האם גורל האדם אכן תלוי במעשי אביו? והא בתיב – והרי במקום אחד כתוב (שמות כ, ה): "פקד עון אבות על בנים" – כלומר, גובה את עוון האבות מן הבנים, הנענשים בגלל אבותיהם^[36]. וכתוב – וכתוב במקום אחר (דברים כד, טז): "ובנים לא יומתו על

30. המאמר מפרש את בקשותיו של משה ותשובותיו של ה' כפרשה שבשמות לג, יב-יז. להלן חלקים מאותה פרשה: "ויאמר משה אל ה'... ועתה אם נא [אם אמת הדבר ש]מצאתי חן בעיניך, הודעני נא את דרךך [כלומר, פשר מנהג מדת משפטי]... ובמה יודע אפוא (הדבר), כי [אכן] מצאתי חן בעיניך, אני ועמך, הלא בלבכתך עמנו [כלומר, על ידי שתשרה שכינתך עלינו], ונפלינו [ונהיה מובדלים בדבר זה] אני ועמך, מכל העם אשר על פני האדמה".

"ויאמר ה' אל משה, גם את הדבר אשר דברת [שלא תשרה שכינה על עובדי כוכבים] אעשה, כי מצאתי חן בעיני, ואדעך בשם". להמשכה של פרשה זאת, ראה להלן הערה 42.

31. ההוכחה לכך שה' נענה לבקשותיו, היא תשובת ה' בסיום הבקשות (שמות לג, יז): "גם את הדבר הזה אשר דברת אעשה". משמעות המלה "גם", שנוסף על הבקשות הראשונות שאותן כבר הסכמתי לתת, אעשה גם את האחרונה.

32. כלומר, על אומות העולם.

33. משפט זה הוא המשך פסוק טז, בו ביקש משה מאת ה' "הלא בלבכתך עמנו", שתשרה השכינה על ישראל. נמצא איפוא, שבקשת משה כאן, שנהיה מובדלים משאר אומות העולם – הוא בדבר זה עצמו, שלא תשרה השכינה אלא עליהם.

חתם סופר מסביר מדוע בקש זאת משה דוקא עכשיו: אחרי חטא עגל הזהב, בקש משה מהקדוש ברוך הוא שישרה שכינתו רק על עם ישראל, ולא על אומה אחרת. כי קודם חטא העגל – כלל לא היה איכפת לו למשה אם יקום עוד חסיד מאומות העולם אשר יכיר את בוראו, וכמו אברהם אבינו בזמנו יעמוד בהצלחה במבחן נסיונות, והקדוש ברוך הוא יבחר בו להעמיד ממנו אומה שלמה; כי אדרבה, מי תן וכל הארץ תימלא דעת ה'! אבל עכשיו, אחרי שחטאו עם ישראל במעשה העגל, בקש משה לכבוד ישראל שלא תקום עוד אומה אחרת כמותם, כדי שלא ייווצר מצב שבו תהיה לאותה אומה יתרון על ישראל, כגון אם אותה האומה לא יחטאו בחטא גדול כמו העגל. לכן, משה סגר עליהם הדרך בתפלתו: מעתה ועד עולם, הבא להידבק בה' ובתורתו – אין לו דרך אחרת אלא להתגייר ולהידבק באומה הישראלית, ויהיו לעם אחד (חתם סופר, מהדורת מכון חתם סופר, ירושלים תשמ"ח; עיין עוד דרך השם ב, ד, ג-ה).

34. כלומר, מהו פשר תופעה זאת, לפיה אנו מוצאים לפעמים שהצדיק סובל יסורים קשים ואילו הרשע חי באושר?

אין זה מפתיע שמכל הבקשות האפשריות שהיה יכול לבקש – בקש משה דוקא את זאת. לדעת רמב"ן (בפירושו על איוב), תעלומת "צדיק ורע לו, רשע וטוב לו" נוגעת בשורש האמונה וביסודות התורה כולה. הרמב"ם כותב שהיא זו שהולידה מספר שיטות כוזבות בנושא השגחת ה' בעולמו. ולדעת מפרשים רבים, ספר איוב

ונענע לי בראשן. כמודה בדרכי ועונה אמן: דעת מהמנו לא הוה ידע. במסכת ע"א מפרש לה בפ"ק: מאי קרא. דאף הוה כרגע דכתיב
כי רגע בלש חיים ברטו: כחלת שעי קמייחא. כחלת מרגני חלת שעות ראשונות: שורייקי. טי"ש בלש: ללחך לא עוב. לעטס
את הכריות: מדרות אחת. לשון דריו והכנעה שאלם שם על לבו מאליו: ודרשה את מאהביו וגו'. וכשהתרחק שאין עוזר תשים על לבו
לאחר אשונה אל אישי הראשון: תחת גערה ממין. תחת גערה מככות כסיל מאה. תחת הטעם למעלה תחת הסיף
ולא כמו אל תירא ולא תחת (דברים ה) תורה אור

[לשון חס:
מדרגה א.
כח קרא שם:
כח קרא שם:
כח קרא שם:]

פגילת דף טו.

פ"ד דף טו
ספר

פ"ד שאין
גמרי כד
פגילת דף טו
פגילת דף טו

פגילת דף טו

פגילת דף טו

פגילת דף טו

פגילת דף טו

פגילת דף טו

פגילת דף טו

פגילת דף טו

פגילת דף טו

פגילת דף טו

פגילת דף טו

פגילת דף טו

פגילת דף טו

פגילת דף טו

פגילת דף טו

פגילת דף טו

פגילת דף טו

פגילת דף טו

פגילת דף טו

פגילת דף טו

פגילת דף טו

פגילת דף טו

פגילת דף טו

פגילת דף טו

פגילת דף טו

פגילת דף טו

פגילת דף טו

פגילת דף טו

פגילת דף טו

פגילת דף טו

פגילת דף טו

פגילת דף טו

פגילת דף טו

פגילת דף טו

פגילת דף טו

פגילת דף טו

פגילת דף טו

פגילת דף טו

שאלמלי כעסתי לא כשהייר

היה יכול לומר בשעת רגע. יס לומר
כלם. אי נמי מאחר שהיה מתחיל
קולתו בלחץ שעה היה מוסיף חסילו
לאחר כן: ההוא לדוקי יהיה
בשכונתו דריכל כו' לאו אורח
ארעה. אף על גב דהלדוקים וכו'
מורידין ולא מעלין. *היינו בידו חס
אל בידו שמים לאו אורח ארעה
להענישם ולהענישם ולהורגם בידו
שמים שלא כדרך בני אדם. ואי
דקאמר הכא כוונתו טעמים נוחה
דקאמר הכא כוונתו טעמים נוחה
בהמה דקה לא מעלין ולא מורידין: (פ"ד ס"ז)

משורת הרין ונענע לי בראשן

וא"ר יוחנן משום ר' יוסי מנין
שהיה יודע דעת עלין *השתא דעת
היה יודע דעת עלין *השתא דעת
היה יודע דעת עלין *השתא דעת

היה יודע דעת עלין *השתא דעת
היה יודע דעת עלין *השתא דעת

היה יודע דעת עלין *השתא דעת
היה יודע דעת עלין *השתא דעת

היה יודע דעת עלין *השתא דעת
היה יודע דעת עלין *השתא דעת

היה יודע דעת עלין *השתא דעת
היה יודע דעת עלין *השתא דעת

היה יודע דעת עלין *השתא דעת
היה יודע דעת עלין *השתא דעת

היה יודע דעת עלין *השתא דעת
היה יודע דעת עלין *השתא דעת

היה יודע דעת עלין *השתא דעת
היה יודע דעת עלין *השתא דעת

היה יודע דעת עלין *השתא דעת
היה יודע דעת עלין *השתא דעת

היה יודע דעת עלין *השתא דעת
היה יודע דעת עלין *השתא דעת

היה יודע דעת עלין *השתא דעת
היה יודע דעת עלין *השתא דעת

היה יודע דעת עלין *השתא דעת
היה יודע דעת עלין *השתא דעת

היה יודע דעת עלין *השתא דעת
היה יודע דעת עלין *השתא דעת

היה יודע דעת עלין *השתא דעת
היה יודע דעת עלין *השתא דעת

היה יודע דעת עלין *השתא דעת
היה יודע דעת עלין *השתא דעת

היה יודע דעת עלין *השתא דעת
היה יודע דעת עלין *השתא דעת

היה יודע דעת עלין *השתא דעת
היה יודע דעת עלין *השתא דעת

היה יודע דעת עלין *השתא דעת
היה יודע דעת עלין *השתא דעת

היה יודע דעת עלין *השתא דעת
היה יודע דעת עלין *השתא דעת

היה יודע דעת עלין *השתא דעת
היה יודע דעת עלין *השתא דעת

היה יודע דעת עלין *השתא דעת
היה יודע דעת עלין *השתא דעת

היה יודע דעת עלין *השתא דעת
היה יודע דעת עלין *השתא דעת

היה יודע דעת עלין *השתא דעת
היה יודע דעת עלין *השתא דעת

היה יודע דעת עלין *השתא דעת
היה יודע דעת עלין *השתא דעת

היה יודע דעת עלין *השתא דעת
היה יודע דעת עלין *השתא דעת

היה יודע דעת עלין *השתא דעת
היה יודע דעת עלין *השתא דעת

פ"ד דף טו
ספר

פ"ד דף טו

פ"ד דף טו

פ"ד דף טו

פ"ד דף טו

פ"ד דף טו

פ"ד דף טו

פ"ד דף טו

פ"ד דף טו

פ"ד דף טו

פ"ד דף טו

פ"ד דף טו

פ"ד דף טו

פ"ד דף טו

פ"ד דף טו

פ"ד דף טו

פ"ד דף טו

פ"ד דף טו

פ"ד דף טו

פ"ד דף טו

פ"ד דף טו

פ"ד דף טו

פ"ד דף טו

פ"ד דף טו

פ"ד דף טו

פ"ד דף טו

פ"ד דף טו

פ"ד דף טו

פ"ד דף טו

פ"ד דף טו

פ"ד דף טו

פ"ד דף טו

פ"ד דף טו

פ"ד דף טו

פ"ד דף טו

פ"ד דף טו

פ"ד דף טו

פ"ד דף טו

פ"ד דף טו

וַיֹּאמֶר ה', הִנֵּה מְקוֹם [מוֹכֵן] אֶתִּי וְנִצַּבְתָּ עַל הַצֹּר (הַאֲבֹן).
וְהָיָה בְעֵבֶר כְּבֹדִי, וְשִׁמְחִיד בְּנִקְרַת (בַּמְעֵרַת) הַצֹּר, וְשִׁבְתִּי כְּפִי עָלֶיךָ (וְאִסּוּכָךְ)
עַלִיר עִם כְּפִי, עַד עֲבִיר.

כז א"מ" פ"ס חלפת
דשת כלכס ז
כח ב"מ" פ"ס חלפת
סעסס חלכס ז

ונענע לי בראשן. כמורה צדכתי ועונה חסן: דעת דמחמיו לא היה ידע. במסכת פ"א מפרש לה צ"ק: מאי קרא. דלף הוי כרנע דכתיב
כי רגע בלש חיים ברטוט: כהלת שני קמיותא. בלחד מרגעי חלס שטות ראשונה: שוריקי. כיו"ש בלעז: ללדק לא עור. לעטש
לח הכריות: מדרות אחת. לשון רדיו והכנעה שארס שס על לבו מאליו: ודפסה את מאהביו וגו'. וכשתראה שאין עורר תשים על לבה
לאמר לאשובה אל אישי הראשון: תחת גערה במצין. תחת גערה בלדס מצין טובה מהכות כסיל מאה. תחת העטס למעלה תחת תחית
ולא כמו אל תירא ולא תחת (דברים א) תורה אור

סעטמו בתי"ת חלס למעלה תחת
התי"ת ראשון לומר סהא שס דבר שאי
אפשר לפתרו לשון חפסל לומר
חכניע את האדם חלס חכניע היא
בעלמה. ולקד שניה את נקודה לומר
סהא שס דבר: ג' דברים בקש משה
ותן לו. סהרי לסוף שאלנו כתיב גם
את הדבר הזה אשר דברת אעשה:
להדיו דדכין. מנהג מרת משפטי
בגון מפני מה לדיק וסוב לו רשע ורע
לו לדיקורע לו רשע וסוב לו: את אשר
לחון. את אשר יכמרו רחמי עליו לשעה
ולח"פ שחיו דכדי: כפסלתי. כסנה:
לא רלית. שגא' ויסתר משה פניו:
ולגלגא. דר' יהושע בן קריה שמענישו
על קד ארבי שמואל שאמר קבל שכר
על זה: לקלסתר פנים. כי קין עור
פניו: ותמנהג ה' יבט. זה מראה
חורוס קד שטי' כספרי (פ' דבשלוח):
קש של תפילין. מחמוריו הא
וחמרי' נפיל דקב"ה מניח תפילין:
חדי

[לחן חס:
כעטס ז.
כח קח ז:
כח קח ז:
כח קח ז:]

פגילס דף ח.
פגילס דף ח.

פגילס דף ח.
פגילס דף ח.

פגילס דף ח.
פגילס דף ח.

פגילס דף ח.
פגילס דף ח.

פגילס דף ח.
פגילס דף ח.

פגילס דף ח.
פגילס דף ח.

פגילס דף ח.
פגילס דף ח.

פגילס דף ח.
פגילס דף ח.

פגילס דף ח.
פגילס דף ח.

פגילס דף ח.
פגילס דף ח.

פגילס דף ח.
פגילס דף ח.

פגילס דף ח.
פגילס דף ח.

פגילס דף ח.
פגילס דף ח.

פגילס דף ח.
פגילס דף ח.

פגילס דף ח.
פגילס דף ח.

פגילס דף ח.
פגילס דף ח.

פגילס דף ח.
פגילס דף ח.

פגילס דף ח.
פגילס דף ח.

א"ר יוחנן משום ר' יוסי (ה) מנין שהקב"ה מתפלל
שנאמר "והביאותים אל הר קדשי ושמתים
בבית תפלתו תפלתם לא נאמר אלא תפלתו
מכאן שהקב"ה מתפלל. מאי מצלי אמר רב
וופרא בר מביה אמר רביה"ר מלפני שיכבשו
רחמי את בעסי ויגולו רחמי על מדותי ואתנהג
עם בני במדת רחמים ואכנס להם *לפני
משורת הרין. תניא א"ר ישמעאל בן אלישע
פעם אחת נכנסתי להקמיר קמורת לפני ולפנים
וראיתי אכתריאל יה ה' צבאות שהוא יושב
על כסא רסונשא ואמר לי ישמעאל בני ברכני
אמרת לי יה"ד מלפניך שיכבשו דחמך את
כעסך ויגולו רחמך על מדותיך ותתנהג עם
בניך במדת הרחמים ותכנס להם לפני
משורת הרין ונענע לי בראשו (ה) וקמ"ל *שלא
וא"ר יוחנן משום ר' יוסי מנין שאין מרצין לו לאדם בשעת כעס דכתיב *פני ילכו
והנודתי לך אמר לו הקב"ה למשה הכהן לי עד שיעברו פנים של זעם ואניח
לך ומי איכא רתמא קמיה דקדושא בריך הוא אין *דתניא *ואל זעם בכל יום
וכמה רגע וכמה רגע אחר *מהמשת רבוא ושמונת אלפים ושמונה מאות
ושמונים ושמונה בשעה וזו היא רגע *ואין כל בריה יכולה לכיון אותה שעה ריין
שהיה יודע לכיון אותה שעה שהקב"ה כועס בה והיינו דאמר להו נביא לישראל *עמי זכר נא מה יעץ בלך מלך
מואב וגו' מאי *רמז דעת צדקות ה' א"ד אלעזר אמר להם הקב"ה לישראל דעו כמה צדקות עשית עמכם שלא
בעסתי בימי בלעם הרשע שאלמלי בעסתי לא נשתיר משונאיהם של ישראל שריר ופליט והיינו דקא"ל בלעם
בללך *מה אקב לא קבה אל ומה אועס לא זעם ה' מלמד שכל אותן הימים לא זעם. וכמה ועמי רגע וכמה רגע
א"ר אבין ואיתמר רבי אבינא רגע כמימריה. ומנא לן דרגע רתח שנא' *כי רגע באפו דיים ברצונו ואב"א מהבא
חבי כמעט רגע עד יעבור ועס ואיתמר רתח אמר אב"י בהנך חלש שעי קמיתא כי דוורא כרבלתא דתרנגולא וקאי
אחד כרעא כל שעתא ושעתא נמי קאי הכי כל שעתא אית ביה שוריקי סומקי בההיא שעתא לית ביה שוריקי
סומקי. והוא צדוק דהוה בשבביתיה דר' יהושע בן לוי הוה קא מצער ליה מובא בקראי יומא חד שקל תרנגולא
ואוקמיה בין כרעי' דערסא ועיין ביה סבר כי מנא ההיא שעתא אלמיה כי מנא ההיא שעתא ניים אמר ש"מ
לא אורח ארעא למעבר הכי *ורחמי על כל מעשיו כתיב וכתוב *גם ענוש לצדיק לא טוב תנא משמיה דר'
מאיר בשעה שהחמה זורחת וכל מלכי מורח ומערב מניחים כתריהם בראשיהם ומשתחיים לחמה מיד כועס
הקב"ה: וא"ר יוחנן משום רבי יוסי טובה מדרות אחת בלבו של אדם יורר מכמה מלקיות שנא' *ורדפה את
מאהביה וגו' ואמרה אלהה ואשובה אל אישי הראשון כי טוב לי או מעתה וריש לקיש אמר יותר ממאה מלקיות
שנאמר *היה נערה במבין מהכות כסיל מאה: וא"ר יוחנן משום ר' יוסי שלשה דברים בקש משה מלפני הקב"ה
ונתן לו בקש שתשרה שכינה על ישראל ונתן לו שנאמר *הלא בלכתך עמנו *בקש שלא תשרה שכינה על
עובדי כוכבים ונתן לו שנאמר *ונפליט אני ועמך בקש להודיעו דרכיו של הקב"ה ונתן לו שנא' *הודיעני נא את
דרכיך אמר לפני רבש"ע מפני מה יש צדיק וטוב לו ויש צדיק וטוב לו ויש רשע וטוב לו ויש רשע ורע לו אמר לו
משה צדיק וטוב לו צדיק בן צדיק צדיק ורע לו צדיק בן רשע ורע לו צדיק ורע לו רשע בן
רשע: אמר מר צדיק וטוב לו צדיק בן צדיק צדיק ורע לו צדיק בן רשע ורע לו צדיק ורע לו רשע בן
וכתיב *ובנים לא יומתו על אבות ורמין *קראי אהדי ומשנינן לא קשיא הא כשאוחזין מעשה אבותיהם בידיהם
הא כשאין אוחזין מעשה אבותיהם בידיהם אלא הכי קא"ל צדיק וטוב לו צדיק גמור צדיק ורע לו צדיק שאינו
גמור רשע וטוב לו רשע שאינו גמור רשע ורע לו רשע גמור ופליגא דר' מאיר דא"ר מאיר שתיס נתנו לו ואחת
לא נתנו לו שנא' *ודגתי את אשר אתון אע"פ שאינו הגון ורחמתי את אשר ארחם אע"פ שאינו הגון *ויאמר לא תוכל
לראות את פני תנא משמיה דר' יהושע בן קרחה כך א"ל הקב"ה למשה כשרציתי לא רצית עכשיו שאתה רוצה
איני רוצה ופליגא דר' שמואל בר נחמני א"ר יוחנן דא"ר שמואל בר נחמני א"ר יוחנן בשכר שלש זכה לשלש בשכר
*ויסתר משה פניו וכת לקלסתר פנים בשכר כי ירא וכת *לויירא מנשת אליו בשכר מהכיס זכה *לוחמנה ה' יבט:
*הסתרתי את כפי וראית את אחי *אמר רב תנא בר ביונא א"ר שמעון חסידא מלמד שהראה הקב"ה למשה קשר
של תפילין: וא"ר יוחנן משום ר' יוסי *כל דבור ודבור שציא מפי הקב"ה לטובה אפי' על תנאי לא חור בו מנא לן משה
רבינו שנא' *הרף ממני ואשמיד וגו' ואעשה אותך לגוי עזים אע"ג דבעא משה רחמי עלה דמלתא ובמלתא אפי'
אוקמה בורעיה שנא' *בני משה גרשו ואלעזר ויהו בני אליעזר רחביה הראשון וגו' ובני רחביה רבו למעלה וגו' וחני
רב יוסף למעלה מששים רבוא אתיא רביה רביה כתיב הכא רבו למעלה וכתוב התם *ובני ישראל פרו וישרצו וירבו:

אמר

פ"ס חלפת
דשת כלכס ז
כח ב"מ" פ"ס חלפת
סעסס חלכס ז

פ"ס חלפת
דשת כלכס ז
כח ב"מ" פ"ס חלפת
סעסס חלכס ז

פ"ס חלפת
דשת כלכס ז
כח ב"מ" פ"ס חלפת
סעסס חלכס ז

פ"ס חלפת
דשת כלכס ז
כח ב"מ" פ"ס חלפת
סעסס חלכס ז

פ"ס חלפת
דשת כלכס ז
כח ב"מ" פ"ס חלפת
סעסס חלכס ז

פ"ס חלפת
דשת כלכס ז
כח ב"מ" פ"ס חלפת
סעסס חלכס ז

פ"ס חלפת
דשת כלכס ז
כח ב"מ" פ"ס חלפת
סעסס חלכס ז

פ"ס חלפת
דשת כלכס ז
כח ב"מ" פ"ס חלפת
סעסס חלכס ז

פ"ס חלפת
דשת כלכס ז
כח ב"מ" פ"ס חלפת
סעסס חלכס ז

פ"ס חלפת
דשת כלכס ז
כח ב"מ" פ"ס חלפת
סעסס חלכס ז

פ"ס חלפת
דשת כלכס ז
כח ב"מ" פ"ס חלפת
סעסס חלכס ז

פ"ס חלפת
דשת כלכס ז
כח ב"מ" פ"ס חלפת
סעסס חלכס ז

פ"ס חלפת
דשת כלכס ז
כח ב"מ" פ"ס חלפת
סעסס חלכס ז

פ"ס חלפת
דשת כלכס ז
כח ב"מ" פ"ס חלפת
סעסס חלכס ז

פ"ס חלפת
דשת כלכס ז
כח ב"מ" פ"ס חלפת
סעסס חלכס ז

פ"ס חלפת
דשת כלכס ז
כח ב"מ" פ"ס חלפת
סעסס חלכס ז

פ"ס חלפת
דשת כלכס ז
כח ב"מ" פ"ס חלפת
סעסס חלכס ז

פ"ס חלפת
דשת כלכס ז
כח ב"מ" פ"ס חלפת
סעסס חלכס ז

פ"ס חלפת
דשת כלכס ז
כח ב"מ" פ"ס חלפת
סעסס חלכס ז

פ"ס חלפת
דשת כלכס ז
כח ב"מ" פ"ס חלפת
סעסס חלכס ז

פ"ס חלפת
דשת כלכס ז
כח ב"מ" פ"ס חלפת
סעסס חלכס ז

מאימתי פרק ראשון ברכות

ספורה השני

(6) גבי' שגל אברהם
אליהו וקדו' (3) שם
קפ' סלן דוד כיון
(ג) רש"י ד"ס ואמר
וסי' כיוס וזל אשכ:

לא היה אדם שקראו אדון. וא"ת והא כתיב ברוך ה' אלהי שם
(בראשית טו) וי"ל דהתם אינו באל"ף דל"ת שהוא לשון אדנות.
וא"ת אמאי לא מיייתי קרא אדני (אלהים) מה תתן לי (שם פו) שהוא
כתוב קודם. וי"ל שהפרשיות לא נאמרו כסדר ואין מוקדם ומאוחר

בזמניהם והפסוק דבין הבתרים היה
קודם לכן. וכן ז"ל פ"ב שהרי אברהם
היה בן שבעים שנה בביתו בן
הבתרים. ואחר הדברים האלה (שם)
נאמר אחר מלחמת המלכים כדפירש
רש"י בפירוש חומש ובמלחמת המלכים
היה בן ט"ז שנים שהרי כל הימים של
חורם י"ב שנים כדאמר' בפ"ק דשנה
(דף יא.) לא מהם י"ב שנים שעבדו את
כדלעומר וי"ג שנים של מרידה ונאמר
מיסובה כ"ז שנים שהיה בשלה
ובהפסקה היה אברהם בן ל"ט שנה
שהרי היה ההפכה שנה אחת קודם
שטלד יצחק לא מהם שנה ושבעים
שנה למפרע של עולה מאלף שכן ע"ג
שנה היה במלחמת המלכים. אם כן
היתה מפרש בין הבתרים קודם לפרשת
אחר הדברים שלש שנים ואותה פרשה
מסיימת וימשיכה לו דקה ולקח הביא
אוסו פסוק דבמה אדע שהוא מוקדם.
ומזה מיישב רש"י דבמקום אחד
משמע שהיה לילה דכתיב וספור
הכבד' (בראש' לו) ובחר הכי כתי' ויהי
השמש לבוא משמע שהוא יום. אלא דה"ל
ש"מ דשני פרשיות הם ולא דבא אחת
נאמרו ואין מוקדם ומאוחר בזמניהם:

גליון השנים

גבי' אלהים לא אקנה
כיס ס'. עני' קב' ע"א
והטעם כחל' שם אלא
שטח. פ"י שם קב' ע"ב
שורש' שטח' שם קב'
לדוד מנח' ל"ה ע"ין
כע"כ פ"ה וז"ל ד"ה
והוא וזהו ב"ר כד'ה
דמנ' דמנ' דוד
דקד'ס סל'ק ל"ה חובי
לסכא עמל'ה. כיון דחמ'ה
דסכא כה"ל עמל'ה כע"י
למנ'ני מנ'ה ח"י ח'
דחמ'ה ח': שם ח'
כד'יק גמור ח'. פ"י
שורש' ח' ח' ח' ח' ח'
שטח' ח' ח' ח' ח' ח'
ח'. גמ' ח' ח' ח' ח'
לע"ג גמ' ח' ח' ח' ח'
ח' ח' ח' ח' ח' ח' ח' ח'
פ"א ד"ה מנח'ני י"ז

אלהי אלהים. כתוב באל"ף דל"ת: הפעם אחת את ה'. לפי שראתה
ברוח הקדש שיעקב מעמיד שנים עשר שבטים ולו ארבע נשים כיון
שילדה בן רביעי הודית על חלקה שעלה יוסף מן החשבון המגיע לה:
רצו מה בין בני לבן חמי. על שם העמיד קראה שמו כדאמרין לקמן
תורה אור שמה גרים: דות. המואביה משום

א"ר יוחנן משום ר"ש בן יוחי מיום שברא
הקב"ה את העולם לא היה אדם שקראו
להקב"ה אדון עד שבא אברהם (6) וקראו אדון
שנאמר ויאמר אדני (אלהים) כמה אדני כ
אירשנה. אמר רב אף דניאל לא נענה אלא
בשביל אברהם שנא' ויעתה שמע אלהינו אל
תפלת עבדך ואל תתנוני והאר פניך על
מקדשך השמם למען אדני למענך מבעי ליה
אלא למען אברהם שקראך אדון: וא"ר יוחנן
משום ר"ש בן יוחי מגין שאין מרצין לו לאדם
בשעת כעסו שנאמר פני ילכו והתנחתי לך
ואמר ר"ש משום ר"ש בן יוחי מיום שברא הקב"ה
את עולמו לא היה אדם שוהרה להקב"ה עד
שבאתה לאה והודתו שנאמר הפעם אודה
את ה': ראובן א"ר אלעזר אמרה לאה ראו מה
בין בני לבן חמי דאילו בן חמי אע"ג דמדעתיה
ובניה לבבירותיה דכתיב וימכר את בכרתו
ליעקב חזו מה כתיב ביה ויישמע עשו את
יעקב ובתיב ויאמר הכי קרא שמו יעקב
ויעקבני זה פעמים ג' ואילו בני אע"ג דעל
כרדיה שקליה יוסף לבבירותיה מניה דכתיב
ובחללו יצונו אביו נתנה בכרתו לבני יוסף דה"ל
א"פ' הכי לא אקנא ביה דכתיב ויישמע ראובן ויצילו מידם: רות *מאי רות

ס"א דחמאיות

פ"י פסד' שפ"י

שמות

שמות

שמות

שמות

שמות

כ"ב ד"ה פ"ח

ז"ל אלוהי

תלמיד

ש"ס

ש"ס

ש"ס

ש"ס

ש"ס

ש"ס

ש"ס

ש"ס

ש"ס

ש"ס

ש"ס

ש"ס

ש"ס

ש"ס

ש"ס

ש"ס

ש"ס

ש"ס

ש"ס

ש"ס

ש"ס

ש"ס

ש"ס

ש"ס

ש"ס

ש"ס

ש"ס

ש"ס

ש"ס

ש"ס

ש"ס

ש"ס

ש"ס

ש"ס

ש"ס

ש"ס

וְאָמַר רַבִּי יוֹחָנָן מִשּׁוֹם רַבִּי שְׁמַעוֹן בֶּן יוֹחִי: מִנֵּינָן אֲנִי לומדים שְׁאִין מְרִיצִין – מִפִּיִּיסִים לֹא לְאָדָם בְּשַׁעַת פְּעֻסָּה? שְׁהוּא לֹלָא תוֹעֵלַת, כִּי טַבַּע הָאֲדָרִם שְׂכַל עוֹד לֹא נִתְקַרְרָה דַּעְתּוֹ, אִין הוּא מְסוּגֵל לְקַבֵּל פִּיּוּס. שְׁנָאֲמַר (שְׁמוֹת לֵג, יד): "פְּנִי נִלְכוּ וְהִנְחֹתִי לָךְ" [5].

עוד מאמר של רבי יוחנן בשם רבי שמעון בן יוחי:

וְאָמַר רַבִּי יוֹחָנָן מִשּׁוֹם רַבִּי שְׁמַעוֹן בֶּן יוֹחִי: מִיּוֹם שְׁפָרָא הִקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא אֶת עוֹלָמֵנוּ [6], לֹא הָיָה אָדָם שְׁהוּדָה – שֶׁהִבִּיעַ תּוֹדָתוֹ, לְהַכִּיר טוֹב לְהִקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא, עַד שְׁפָאֲתָהּ לֵאמֹר בַּעֲקֻבֹּת לִידַת יְהוּדָה וְהוֹדָתוֹ, שְׁנָאֲמַר (בראשית כט, לה): "וְתֹאמַר [לֵאמֹר] הִפְעַם אוֹדָה אֶת־ה' [7]."

אחרי הזכרת נימוק לאה בקריאת שם בנה הרביעי, "יהודה", הגמרא מסבירה הנימוק לשם בנה הראשון, "ראובן":

רְאוּבֵן – אָמַר רַבִּי אֱלֵעָזָר: בְּקוֹרָאָה אוֹתוֹ רְאוּבֵן, אָמְרָה לֵאמֹר, כִּמְתַנְבָּאָת וְאוֹמַרְתָּ: "רְאוּ בֵן", כְּלוּמַר רְאוּ מַה הִתְבַּרְל בֵּין בְּנֵי, לְבִין עֲשׂוּ בֵּן יִצְחָק חֲמִי [8]. רְאִילוּ בֵּן חֲמִי, אָפַּי עַל גִּבּוֹ דְּמִדְעָתִיהּ וּבְנִיהּ

הערות

מטעם זה, פותחים אנו את תפילותינו באמירת הפיוט "ארון עולם" (סידור שער הרחמים, מאחר מתלמידי הגאון מוילנא; המחבר מציין שם שהגאון שיבא את ההסבר הזה).

הגמרא אומרת שדניאל "נענה" בשביל אברהם אבינו. אך, בפסוק עצמו לא מצאנו שום רמז לכך, שתפילותיו של דניאל אכן "נענו"? שפתי חכמים מציע לומר, שאת המלה "נענה" כאן אין לפרש כמובן "מענה", שה' ענה לבקשתו, אלא כמובן "עניית רברים", ו"הרמת הקול", שדניאל הרים את קולו בתפלה. מצאנו דוגמא לשימוש זה של לשון "נענה" בברייתא, בגיטין פג, א; עיין רש"י, שם, ד"ה נענה.

5. לעיל, ז, א, מובא מאמר זה של רבי יוחנן בשם רב יוסי. הגמרא שם מרחיבה בהסבר פסוק זה.

היות ורבי יוחנן קבל מאמר זה משני רבותיו, מרבי יוסי, ומרכי שמעון בן יוחי, הוא כלול למעלה (ז, א) בין סדרת המאמרים ששמע מרבי יוסי, וכאן, בין אלו ששמע מרבי שמעון בן יוחי (צל"ח).

6. צ"ח עומר על השינוי שבלשון הגמרא: כאן נאמר "מיום שברא את עולמו", ואילו למעלה, בקשר לאברהם, נאמר "מיום שברא את העולם"; עיין שם יישוב הדברים.

7. לאה ראתה ברוח הקודש שעתיר יעקב להוליד שנים עשר בנים. היות ולו ארבע נשים, הבינה לאה שכל אחת ראויה ללדת שלשה בנים. לכן, כאשר ילדה לו בן רביעי, היא קראה לו "יהודה", מלשון "הוראה". בכך היא הודתה לה' על שקבלה חלק גדול יותר מהמבנה לה' לפי החשבון (רש"י).

ללא ספק, היו אנשים שקדמו ללאה בהוראה לה' על הטובות שקבלו, (ראה למשל, בראשית כד, בו). אך, "הוראה" היא רגשי הכרת התורה של האדם החש כי קבל יותר מהמגיע לו. לאה היתה הראשונה שהכירה בכך שה' נתן לה יותר מחלקה הראוי (שפתי חכמים; עיין רשב"א).

המדרש (בראשית רבה עא, ד, והובא ברש"א) מרגיש רעיון זה בעזרת משל: בהן אחר ירר לתוך הגורן, כדי לקחת מעשרותיו. בעל הגורן נתן לו כור אחד [הוא מדה גדולה] של מעשר, ולא החזיק לו הכהן טובה. בא אדם אחר ונתן לו קומץ של חולין, והחזיק לו הכהן טובה. שאל אותו בעל הגורן, "ארוני הכהן, אני נתתי לך כור, והוא לא נתן לך אלא קומץ, ולו אתה מחזיק טובה, ולא לזי?" השיב לו הכהן, "אתה נתתי לי מחלקי (כלומר, מעשר, שדינו להנתן לכהן או ללוי), והוא נתן לי מחלקו. לכן, לו אני מחזיק טובה, ולא לך".

8. הגמרא אינה מתכוונת לומר שלאה הבינה את משמעות דבריה, לפיהם השם "ראובן" מורה על רברים שיקרו בעתיד, המתוארים כאן בגמרא. לאה עצמה קראה את שמו ראובן אך ורק מפני הטעם הכתוב בתורה (י"ב ראה ה' בעיניי). אבל הקב"ה היודע העתידות שם בלב לאה לקרא את כנה בשם זה, המתאים לו כמובן נוסף, אשר היה למעלה מהשגתה (הכתוב). בן יהוידע, לעומת זה, סבור שאכן, מלבד הנימוק הכתוב בתורה, היה ללאה נימוק נוסף בקריאת שם בנה ראובן, הוא "ראו מה בין בני לבן חמי", אלא, שהיא התכוונה לומר: בני יהיה צדיק דומה ליעקב אבי. בזה הוא יהיה שונה מעשו הרשע שאינו דומה לאביו יצחק הצדיק. מן השמים שמו הרברים בפיה של לאה, לכוננה יותר עמוקה ממה שהיא התכוונה, שהוא הכוונה כמתואר כאן בגמרא. עיין עור מהרש"א ושפת אמת כאן.

באמור, כפסוק (בראשית כט, לב) מובא טעם אחר לקריאת השם "ראובן" – "כי ראה ה' בעיניי, אולם, טעם זה הוא הסבר רק לחלקו הראשון של השם, "ראו", ואילו חלקו השני, "בן", נשאר ללא הסבר. הטעם שבגמרא, לעומת זה, הוא הסבר לשני חלקי השם (מהרש"א; הכותב; עיין גם צ"ח ופני יהושע).

הגר"א מעורר על העובדה שדוקא ביחס לשם "ראובן", חפשה הגמרא אחר הסבר נוסף, להסבר הכתוב בתורה; בשמותיהם של יתר בני יעקב, אין הגמרא מחפשת הסבר נוסף על הסבר הכתוב. הוא מסביר: הכלל הוא שמקדימים סיבה

הגמרא מתחילה בסדרה של מאמרים, שנמסרו על ידי רבי יוחנן, משמו של רבי שמעון בן יוחאי:

אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן מִשּׁוֹם רַבִּי שְׁמַעוֹן בֶּן יוֹחִי: מִיּוֹם שְׁפָרָא הִקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא אֶת הָעוֹלָם לֹא הָיָה אָדָם שְׁקָרָא לְהִקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא "אָדוֹן" – שְׁהוּא תוֹאֵר הַמּוֹרָה עַל אֲדוֹנָתוֹ וְשִׁלְטוֹנוֹ בְּעוֹלָם, עַד שְׁבָא אֲבָרְהָם וְקָרָא "אָדוֹן" [1], שְׁנָאֲמַר (בראשית טו, ח): "וַיֹּאמֶר אֲדֹנִי אֱלֹהִים בָּמָּה – בְּאִיּוֹ זָכוֹת אֲדַע כִּי אֵיךְ שָׁנָה" [2]. מאמר השייך לענין זה:

אָמַר רַב: אָפַי דְּנִיָּאל לֹא נִעְנָה בְּתַפְלָתוֹ אֲלָא בְּשִׁבְלֵי דְבַר זֶה שְׁאֲמַר אֲבָרְהָם, שְׁנָאֲמַר (דניאל ט, יז): "וְעַתָּה, שְׁמַע אֱלֹהֵינוּ אֶל־תַּפְלַת עַבְדְּךָ וְאֶל־תַּחֲנוּנָיו, וְהָאֵר פְּנֵיךְ עַל־מִקְדָּשְׁךָ הַשָּׁמַיִם, לְמַעַן אֲדֹנִי". ויש לשאול: "למענך", מַכְעִי לִיָּה – מִן הָרְאוּי שֶׁהַפְּסוּק יִשְׁתַּמֵּשׁ בַּמִּלָּה "למענך" [3]! למה נאמר "למען אדוני"? אֲלָא, כּוֹנֵנֶת הַפְּסוּק הִיא: "לְמַעַן אֲבָרְהָם שֶׁהָיָה הָרְאוּשׁ שְׁקָרָא "אָדוֹן" [4].

עוד מאמר של רבי יוחנן בשם רבי שמעון בן יוחי:

1. אברהם אבינו קרא לה' "אדון", כאשר הוא היה הראשון שהתייחס בגלוי אל ה' כאדון העולם, שלו הכח והיכולת לשרר את מערכות טבע העולם. ההמונים של אותה התקופה עברו את הכוכבים ואת המזלות, מתוך אמונתם, שיש להם שליטה מוחלטת על גורל האדם. אמונה כוזבת זו עקר אברהם מלבם, בלמדו אותם שאף על פי שה' נותן לבוכבים ומזלות השפעה כל שהיא על הליכות טבע העולם, עם כל זה, ביכולתו יתברך לשנות את אופן השפעתם, או לבטלה לגמרי, הכל בהתאם למעשי האדם.

אברהם אבינו עצמו שימש דוגמה לכך. הגמרא (שבת קנו, א"ב) מספרת שעל פי מזלו, אברהם לא היה מסוגל להוליד. כשאמר לו ה' שיוליד בן, התפלא אברהם, שהסתכל באיצטגנינות (כלומר, במערכת המזלות) שלו, ונזכר לרעת שאין הוא ראוי להוליד על כך ענה ה', "צא מאיצטגנינות שלך; אין מזל לישראל!" [כלומר, בירו של האדם לשנות את מזלו לטובה, באמצעות תפלה או זכות אחרת (רש"י, שם)]. אברהם אבינו התחיל קורא את ה' "אדון" כדי להרגיש בכך בפני אנשי דורו שקיים כלי-יכול, או "אדון", בעולם, ולו הכח והגבורה לבטל את שלטון המזלות. אברהם הפיץ בעולם את האמונה באדון, המשגיח על כל היקום, והעושה בו כרצונו; לעומתו, כל "כח" אחר הוא חסרי-יכולת, וכאפס ובאין יחשב (רשב"א, פירושי ההגרות).

מהרש"א סובר שאברהם הוא זה שהטביע את השם "אדוני" ביחס לה'. קודם לכן, המכירים במציאותו יתברך קראו לו בשם הו"ה [י"ה-י"ה]. שם זה האחרון מורה על מציאותו בלבד; השם "אדוני", לעומת זה, מלשון "אדנות", מורה על השגחתו על הנעשה עלי ארמות, (עיין תוספות, צל"ח).

ברוך ה' שגם בתקופות שקדמו לאברהם, היו צדיקים גמורים (דוגמת מתושלח, נח, ונח) שהכירו בה' כאדון העולם. אך, צדיקים אלו לא נהגו כאברהם, להכריז על אדנותו יתברך, כלפי אחרים. יתכן, והסיבה לכך, שלא נודמנה להם כל אפשרות לעשות כן, אחרי שמעולם לא נשתנה מזלם בצורה כה נפלאה, כמו שקרה לאברהם. בכל אופן, אברהם היה הראשון שיצא אל בני המין האנושי להודיע אדנותו יתברך (רשב"א, שם; עיין רמב"ם, הלכות עובד כוכבים, פרק א, וראב"י, שם, ד"ה והיה מהלך וקורא).

2. התוספות מעוררים, שבפסוק ב מפרשה זו כבר נאמר: "וַיֹּאמֶר אֲבָרָם, אֲדֹנִי אֱלֹהִים, מַה תֵּת לִי וְאֲנֹכִי הוֹלֵךְ עֲדִירִי". הואיל וכן, מקשים התוספות, מדוע לא הביאה הגמרא פסוק זה הקורם הכוכחה על היות אברהם הראשון שקראו להקדוש ברוך הוא "אדון"?

התוספות, על בסיס המקורות, מתרצים על פי הכלל ש"אין מוקדם ומאוחר בתורה" – אירועי פסוק ז ואילך התרחשו מספר שנים קודם אירועי תחילת הפרשה. יוצא איפוא שאכן, הפעם הראשונה בה אנו נפגשים בשימוש בשם "אדוני", והוא בפסוק ח, הוא הפסוק שהובא בגמרא.

ליישוב אחר על קשיית התוספות, המבוסס על פירוש מחורש בגמרא, ראה הרחב דבר, בראשית טו, ח.

3. ברומה לשאר הפסוק, בו דניאל דבר בלשון נוכח ("תפלת עבדך", "פניך", "מקדשך").

4. כאשר בית המקדש בחורבנו, תועי הרוח מייחסים בטעות את הצלחתם אל האלילים, אותם הם עוברים. מרמים הם בנפשם ש[אף שיש ה' בעולם, מכל מקום] אין הארנות והשלטון לה' יתברך. אך, כשהבית עומד על מכונן, והוא יתברך שוכן בתוכו, ניכר הרבר לכל שיש אֱלֹהִים, והוא שולט בכל וארון על הכל. לפיכך, התפלל דניאל אל ה', שיאיר את פניו על המקדש השמים, לבנותו מחדש, "למען אדוני", כלומר, למען יכירו שוב כל באי עולם שהוא לברו עליון על כל הארץ, כפי שלימד אברהם (רשב"א, פירושי ההגרות).

ברומה לדניאל, שלא נענה אלא בשביל אברהם, גם אנו, כבואנו להתפלל תפלת שחרית, שנתקנה בידי אברהם (ראה בהמשך, כו, ב), מבקשים להאחז במדתו זאת.

לכו וראו את מעשי ה', שפועל בעולם בהתאם לשמות תושביו^[18].

עוד מאמר של רבי יוחנן בשם רבי שמעון בן יוחי:
וְאָמַר רַבִּי יוֹחָנָן מִשּׁוֹם רַבִּי שְׁמַעוֹן בֶּן יוֹחִי: קֶשֶׁה תַּרְבוּת רַעָה בְּתוֹךְ בֵּיתוֹ שֶׁל אָדָם - יֶלֶד שֶׁהִתְקַלֵּק כְּתוּצָא מַחֲנוּךְ וְגִידוּל מוֹטְעִים^[14], מֵהוּ צָרָה שֶׁקֶשָׁה יוֹתֵר מִמִּלְחָמָה גּוֹג וּמִגּוֹג הֶעֱתִידָה לִהְיוֹת^[15] שְׁנֵאֲמַר (תהלים ג, א): "מִזְמוֹר לְדָוִד בְּכָרְחוֹ מִפְּנֵי אֲבִשְׁלוֹם בְּנֹו", וּבְכָתִיב בְּתַרְיָה - וְכָתוּב אַחֲרָיו, בַּפְּסוּק ב', שֶׁאֵמַר דָּוִד בְּקֶשֶׁר לֹאבְשָׁלוֹם, בְּנוֹ הַמְקוּלָּל: "ה' מֵה־רַבּוֹ צָרִי, רַבִּים קָמִים עָלָי^[16] וְאֵילֹו - אֵךְ, לִגְבִּי מִלְחָמָה גּוֹג וּמִגּוֹג, כְּתִיב (תהלים ב, א): "לְמָה רָגַשׁוּ גּוֹיִם, וְלֹאֲמִים יִהְיוּ-רִיק" - לְמָה מֵתֹאסְפִים הָעַמִּים, וְחוֹשְׁבוֹת הָאוֹמוֹת דְּבָרֵי שׁוֹא; כְּלוֹמַר, אִיזוֹ תוֹעֵלֶת צוֹמַחַת לָהֶם מִרִּיבֵי מַעֲשִׂיהֶם? וְאֵילֹו "מֵה־רַבּוֹ צָרִי", לֹא כְּתִיב בַּה. הֵרִי שְׁבַעֲנֵי דָוִד, מִלְחָמָה גּוֹג וּמִגּוֹג אֵינָה נִחְשָׁבֶת כְּצָרָה כֹּל כֵּךְ גְּדוּלָּה כְּמוֹ מֶרֶד אֲבִשְׁלוֹם.

הגמרא מביאה שוב את הפסוק שהובא לעיל:
"מִזְמוֹר לְדָוִד, בְּכָרְחוֹ מִפְּנֵי אֲבִשְׁלוֹם בְּנֹו".
 ומקשה:

"מִזְמוֹר לְדָוִד"! מאחר שקטע זה עוסק בעת צרה, בברית דוד מפני אבשלום בנו, הכותרת "מזמור" אינה מתאימה כלל, אלא "קִינָה לְדָוִד" מִיִּבְעֵי לִיָּה - מִן הָרָאוֹי הִיָּה לְקוֹרָא "קִינָה", לא "מזמור"!
 הגמרא מתרצת שלמרות הצרה שפקדה את דוד, היתה לו בכל זאת, סיבה לומר:

אָמַר רַבִּי שְׁמַעוֹן בֶּן אֲבִישָׁלוֹם: בְּדֶרֶךְ מִשָּׁל, לְמָה הִדְבַּר דּוֹמָה?

הערות

שם מסויים הראוי לילד, אף שאין טעמו ידוע לקורא השם. לאחר שנים, יש והמשמעות הנסתרית של השם מתגלית לכל. תופעה זו אינה מוגבלת לישראל בלבד. אף אצל גוי הקורא שם לבנו, שם ה' את השם המתאים בפיו (ראה למשל, אור החיים, שמות ב, י).

מובן, שאין שם האדם קובע אם יהיה צדיק או רשע. השם אינו מגביל את בחירתו החפשית של נושא השם. אלא, כפי שנאמר בזהר (בראשית נח, ב), למי שבחר בטוב, השם גורם טוב, ולמי שבחר ברע, השם גורם רע. כלומר, שם האדם מכיל בתוכו תכונותיו ומדותיו, וממילא, גם מעשיו ופעליו, באשר הם פרי כל ה"נל". אבל אין כל ספק שיש לאדם האפשרות להטות את מעשיו לכל כיוון אשר ירצה, הן לטוב והן לרע.

14. ה"תְּרִבּוּת", או הרקע, אשר מתובן צומח וגודל הילד, הוא גורם מביע. קלוקל הילד שהתחנך בצורה לא נכונה הוא קרוב לודאי, ושאלה של זמן בלבד. ההוכחה לכך, כפי אשר תבאר הגמרא, היא מקרה אבשלום בן דוד המלך, שחונך בתרבות רעה על ידי אמו [שהיתה לפני גידותה, "אשת יפת תואר", אשה לא יהודיה, שנשבתה במלחמה] (עיין רש"י, מלכים א, א, ו), ואביו, דוד, לא הוכיח אותו (עיין תנחומא, שמות א). עיין הערה הבאה.

15. מלחמה זאת, המתוארת ביחזקאל פרקים לח-לט, עתידה להתרחש סמוך לביאת המשיח, והיא תגרום סבל רב לכלל האנושות. בכל זאת, ילד מקולקל בתוך ביתו של אדם, הוא יותר קשה. ולפיכך, ראוי לו לאדם שיתפלל תמיד על הצלחתם הרוחנית של ילדיו (מגיד תעלומה).

16. מעשה אבשלום עם דוד מתואר כהרחבה כשמואל ב, פרקים טר-יט. להלן סקירה קצרה מאירועי פרשה זאת: בעזרת תחבולות שונות, "גנב אבשלום את לב אנשי ישראל", כלומר, משך אותם ללכת אחריו, ותפס את השלטון מידי אביו. דוד הוצרך לברוח מהר מפניו, ביחד עם אנשי ביתו, בוכה והולך יחף. בהמשך, נפגש עם שמעי בן גרא, אשר קללו קללה נמרצת, ואף זרק עליו ועל אנשיו אבנים ועפר. מאחר שיועצו של דוד, אחיתופל, בגד בו והצטרף אל שודרותיו של אבשלום, הוכרח דוד להגות איהו רעיון איך להפך עצותיו. ובכן, שלח דוד את חושי הארכי להצטרף אף הוא אל צוות יועציו של אבשלום, כדי להפך עצותיו של אחיתופל. אחיתופל יעץ לאבשלום שישכב את עשר פילגשי אביו (שהושארו בארמון המלך, לשמור על הכית), ולהראות בכך לאנשיו שמעולם לא ישלים עם דוד. ואכן, מילא אבשלום אחרי עצת אחיתופל, ובפרסום רב.

לאחר מכן, יעץ אחיתופל לאבשלום, שישגר כח מובחר של שנים עשר אלף איש, בראשות אחיתופל עצמו, במטרה לכודר את דוד משאר אנשיו, ולהורגו. אבשלום היסס להוציא פקודת הרג נגד אביו (עיין אברבנאל ומלבי"ם; עיין עוד מהרש"א, כאן, ד"ה לאדם שיצא עליו), ולכן פנה אל חושי, לשמוע מה בפיו. חושי הסתייג מעצת אחיתופל במקרה הזה, והציע שאבשלום יחכה זמן מה, עד אשר יאסוף חיל עצום מאד, שכראשו יעמוד אבשלום עצמו. עצת חושי התקבלה, ודוד

לְבְּכִירוּתָהּ - כי בנוגע לעשו, אף על פי שמכר את בכורתו ליעקב מדעתו, דְּכָתִיב (בראשית כה, לג): **"וַיִּמְכֹּר אֶת-בְּכִרְתּוֹ לְיַעֲקֹב"**, בכל זאת, **חָזוּ מֵה כְּתִיב בִּיה** - ראו מה כתוב אצלו (שם כז, מא): **"וַיִּשְׁטֹם עֲשָׂו אֶת-יַעֲקֹב"**. וכתיב עוד (שם, לו): **"וַיֹּאמֶר הָכִי קָרָא שְׁמוֹ יַעֲקֹב, וַיַּעֲקֹבֵנִי זֶה פַעַמִּים? וְגו'.** את בכרתי לקח, והנה עתה לקח ברכתו!^[9] **וְאֵילֹו** בנוגע לבני, **אֵךְ עַל גֵּב דָּעַל כְּרַחֲיָה שְׁקָלִיָּה יוֹסֵף לְבְּכִירוּתָהּ מִנִּיה** - אף על פי שיוסף לקח ממנו את בכורתו בעל כרחו, דְּכָתִיב (דברי הימים א, ה, א): **"וּבְכָלֵּל יָצוּעִי - מִטַּת אֲבִיו, נִתְּנָה בְּכִרְתּוֹ לְבָנִי יוֹסֵף"**, **אֲפִילוּ הָכִי, לֹא אֶקְנָא בִּיה** - עם כל זה, לא התקנא ראובן ביוסף, אלא השתדל להציל את חייו, דְּכָתִיב (בראשית לו, כא): **"וַיִּשְׁמַע רְאוּבֵן, וַיִּצְלָהוּ מִיָּד^[10]"**.

לאחר שבארה הגמרא ששם האדם רומז על מעשיו ופעליו העתידיים, היא ממשיכה לדרוש את השם "רות" ברוח זאת:
רוֹת הַמּוֹאבִּיָּה^[11], מָאִי - מֵה מַשְׁמַעוֹת הַשֵּׁם "רוֹת"? אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן: שְׁוֹכְתָהּ וַיִּצָּא מִמֶּנָּה דָּוִד שְׁ"רִינְהוּ" - ש"השביע", כביכול, לְהַקְדִּישׁ בְּרוּךְ הוּא בְּשִׁירוֹת וְתִשְׁבָּחוֹת^[12].
 הגמרא שואלת:

מָנָא לָן דְּשִׁמָּא גָרִים - מהיכן אנו יודעים ששם האדם גורם את אירועי העתיד?
 הגמרא משיבה:

אָמַר רַבִּי (אליעזר) [אֶלְעָזָר]: דָּאָמַר קָרָא - שְׁהָרִי נֹאמַר בַּפְּסוּק: (תהלים מו, ט): **"לְכוּ-חַזּוּ מַפְעָלוֹת ה', אֲשֶׁר-שֵׁם שְׁמוֹת בְּאֶרֶץ" - לכו וראו את מעשי ה', שעשה שממה בארץ. **אֵל תִּקְרִי "שְׁמוֹת"**, מלשון "שממה", **אֵלָּא "שְׁמוֹת"**. ובכן לפי הדרש, כוונת הכתוב היא:**

למסובב. לפי זה, הסדר הראוי בקריאת השמות הוא להוכיח קודם את הסיבה לקריאת השם, ורק אחר כך את השם עצמו. ואכן, כך היה אצל יתר בני יעקב: "כי שמע ה'... ותקרא את שמו שמעון"; "עתה הפעם ילדה אישי אלי... על כן קרא שמו לוי"; "הפעם אודה את ה'... על כן קראה שמו יהודה" (בראשית כט, לג-לה). וכן, אצל כולם. ויצא מן הכלל היה שמו של ראובן. שם נאמר, "ותקרא את שמו ראובן, כי אמרה כי ראה ה' בעיניי, חז"ל ראו בכך רמז, שאף ללא הטעם של הפסוק היה מן הראוי לקרוא "ראובן", מטעם אחר. משום כך, חקרו ודרשו אחרי הטעם ההוא (קול אליהו, בראשית כט, לב).

9. הגמרא מביאה גם את הפסוק "ויעקבני", כי בפסוק "ויושטום" כתוב רק על הברכה, ולא על על הבכורה. בפסוק "ויעקבני", לעומת זה, כתוב על שני הדברים, "את בכרתי לקח, והנה עתה לקח ברכתו" (עץ יוסף, בשם מעין הברכות). והטעם שהביאה גם את הפסוק "ויושטום", ובפרט תחילה, אף שבתורה הוא מאוחר לפסוק "ויעקבני", ראה ענף יוסף, בשם מעין הברכות.

10. מהרש"א (בבא בתרא קג, א) מקשה: משמעות הגמרא שם שיוסף קבל את הבכורה בסמוך למיתתו של יעקב, כשכר על שכלכל אותו ואת משפחתו אחרי ירידתם לארץ מצרים (עיין בראשית, מח). לא מובן איפוא, מהו שבחו של ראובן על שהציל את יוסף, במקום להתקנא בו. דאובן הרי הציל את יוסף הרבה לפני כן, כשיוסף היה בן שבע עשרה שנה (עיין בראשית לו, א-כב). הואיל וטרם הועברה ממנו הבכורה באותה שעה, נמצא שלא היתה לו כל סיבה להתקנא?
 מתרץ המהרש"א, שלמסקנת הגמרא בבבא בתרא שם, אין כל קושיא: הגמרא מצביעה על סיבה אחרת לחלוטין, להעברת הבכורה מראובן ליוסף. מתחילה היתה הבכורה ראויה לאחד מבני רחל, אלא, שרחמי ה' נכמרו על לאה, כתוצאה מתפללותיה, וזכתה היא ללדת את ראובן בכור יעקב. לאחר זמן, כשחטא ראובן בחילול יצועי אביו (בראשית לה, כב), ונלקחה ממנו הבכורה, היא הוחזרה לאחד מבני רחל, הוא יוסף, בזכות צניעותה. על פי הסבר זה, יתכן בהחלט שהבכורה ניתלה מראובן וניתנה ליוסף באותה שעה שחטא, עוד לפני שהציל את יוסף. ואכן, כך מפורש במדרש תנחומא (מהדורת בובער): כאשר עשה ראובן "אותו מעשה" (חילול יצועי אביו), נתן יעקב את בכורתו ליוסף.

11. כוונת הגמרא לרות המואביה, האשה, ולא לספר רות. (עיין רש"י; חדשים גם ישנים; עיין עוד מהרש"א, בבא בתרא יד, ב).

12. בדומה למה שהוסבר למעלה (הערה 7), אף כאן שם הקדוש ברוך הוא כלבם של הורי רות את השם הזה, "רות", המורה על מעשיו העתידיים של יוצא חלציה, דוד. עיין גמרא בהמשך, והערה הבאה.

אחרים סוברים שהשם ניתן לה בשעה שהתגיירה (עיין עץ יוסף).

13. מהרש"א. הכותב בעין יעקב (ד"ה אמרה לאה ראו כו) מכהיר: הקורא שם לילד הנולד, אינו עושה כן מתוך נבואה. אלא, הקדוש ברוך הוא שם כפי הקורא

(א) גם' שכל חכמים
אנים וקראו : (ב) שם
לך בן דוד כיון :
(ג) רש"י ד"כ וואמר
וסי' כיום וחי למשך :

[illegible]

3-

ז: השעם אורח את ה' . לפי שרשאת
ים עשר שבמים ולו ארבע נשים כיון
ה שעה יורד מן החשבון המגיע לה:
ים העידן קראה שמו בדאמריקן לקמן
שמה גרים: דוח . המואביה משום
דאמריקן פירושו השמות נקם להלמה
דכא ירייה מה חושלת נסח אל:
דבר קל הוא בעיניו: מי שלב טקפו .
הירא מעבדות סבירו: אומר כן .
מפרש אל תחמד במדעים אל תתקוטע
והוא איש כן אלף אל תחמד במדעים
המאגרות במדעים לומר אעשה כן
גם אני: ואומר אל יקנא לבך בתחלים
כי אם ביראת ה' כל היום . (א) אפשר
לומר אל תתקוטע עם רשעים כי אם
ביראת ה' יראי ה' אלף על כדרך אל
יקנא לעשות כמות: יחזי .
לומר . וחבירי על כן לא יחיל טוב
(איו כ): מרדס משפטיך מנצח .
מסולקין דיניך ברחוק הימט: וישיח
בחס . בעייתו הוא דוחה ואדם
קש: ושמתי מקום . כיפה דקרא
ולא יחזירו בני עולה לעטו: כתיב
לעטו: וספר ודמיו: ודמיו: כלתו
בדברי הימים (א י): מנחמה . שכנתו
הביט בנה על מנת שלא לעט עוד
יורשים לישראל: ולבסוף . כשתאו
גזר עליהם עניו ותפלתם מגיעה
עליהם מן הכליון: ולא ידעלת תש כחי:
ע

צִיָּלוֹת מִיָּדִים : חַת *מֵאֵי רוֹת
שָׂמָא גְרִים אִמֵּר רַבִּי *אֵלֶיְעֶזֶר
שִׁטְמוֹת : וְאִ"ר יוֹחָנָן מִשּׁוֹם רַבִּי
שִׁנְאֵמֵר *מוֹמֵר לֹחֵד בְּכִרְחֻ
לִחֲמַת גּוֹג וּמִגּוֹג כְּתִיב *לִמָּה
פָּנִי אֲבִשְׁלוֹם בְּנוֹ מוֹמֵר לֹחֵד
שִׁינְאֵי עֲלֵיו שִׁמֵּר דִּבְךָ קוֹדֵם
עֲלֵיךְ רַעָה מִבִּיתְךָ הִיָּה עֵצֶב
כִּכְבִּי אִמֵּר מוֹמֵר* : *וְאִ"ר יוֹחָנָן
לֵאלֹ רִשְׁעֵי וְשׁוֹמְרֵי תוֹרָה יִתְגַּדְּרוּ
שִׁנְאֵי *עֲזוּבֵי תוֹרָה הִלָּלוּ רִשְׁעֵי
מוֹמֵר לוֹ מִי שִׁלְבוֹ נִקְפָּא אוֹמֵר
שִׁי עוֹלָה אוֹמֵר *אֵל יִקְנֵא לְכָךְ
הִי מִשְׁחָקָת לוֹ אֵל תִּתְגַּדֵּר בִּי
מִגְדָּרוֹ וְלֹא עוֹד אֵלֶּא שְׁרוּאָה
אִיבְעִית אֵימָא הָא וְהָא בְּמִילֵי
קָתָּ לוֹ וְאִבִּיָּא הָא וְהָא בְּרִשְׁעֵי
דִּבְּ הוֹנָא מֵאֵי דְכְּתִיב *לִמָּה
כְּתִיב *ה' לֹא יַעֲזֹבֵנו בִּידּוֹ
וְאִבִּיָּא *שְׁעָה מִשְׁחָקָת לוֹ
בִּיּוֹ גּוֹפְלִים תַּתִּיּוֹ שִׁנְאֵמֵר
לֵה לַעֲנוּתִי כְּאִשֶּׁר בְּרִאשׁוֹנָה
רַי יוֹחָנָן מִשּׁוֹם רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן
קָמִים עַל יְדֵי אֵלֵיהּ לִמְדָּ לֹא
לֵאמֹר *לֹא אֵתִי מֵר לִבִּי כְּנִישְׁתָּא
גִּלְתָּ וְלִימָא לֵיה מִרְכָּ שִׁלְשׁוּתָא
דִּרַי יוֹחָנָן מִשּׁוֹם רַבִּי שִׁי יוֹחֵד

ע"י נאמני
שנים

צ"ב יד: פ"ח
צ"ב יד: פ"ח

2 DE
3 DE

שמואל ב' כ"ג

מס' ד"א רבם

חשלי פ

פוי על צו
תתן מלכות

תכלים י"ד
למח תרמ"ט

ומרוחקים ממנו. ולא עוד, אלא שאף רואה רשע זה במפלת צדקו – אויביו, שנאמר, שם: "כל צור ריו, יפית בהם", כלומר, ידחה את אויביו מלפניו בקלות כאדם הנופח בקש ודוחהו מלפניו. השאלה היא: איך ניתן ליישב מאמרו של רבי יצחק, שאין להתגרות ברשעים, עם הברייתא האומרת שמותר להתגרות בהם? הגמרא מיישבת את הסתירה:

לא קשיא – זה לא קשה, כי **הא במילי דידיה** – מאמרו של רבי יצחק שאסור להתגרות ברשעים, עוסק בהתגרות בקשר לענינים הפרטיים של המתגאה, והא **במילי דשמיא** – הברייתא המתירה להתגרות ברשעים, עוסקת בעניני שמים, כלומר להגן על התורה ועל מצוותיה.

תירוץ אחר:

ואיבעית אימא – ואם תרצה, תאמר, **הא והא במילי דשמיא** – גם מאמרו של רבי יצחק, וגם הברייתא, עוסקים בעניני שמים, ולא **קשיא** – ובכל זאת, הסתירה שביניהם אינה גורמת כל קושי, כי **הא** – מאמרו של רבי יצחק שאסור להתגרות ברשע, עוסק **ברשע שהשעה משחקת לו**, המצליח בדרכיו, והא – הברייתא שהתירה להתגרות ברשעים, עוסקת **ברשע שאין השעה משחקת לו**.

תירוץ שלישי:

ואיבעית אימא – ואם תרצה, תאמר, **הא והא** – גם מאמרו של רבי יצחק, וגם הברייתא עוסקים **ברשע שהשעה משחקת לו**, ובכל זאת, **לא קשיא**, כי **הא** – הברייתא המתירה להתגרות ברשעים, עוסקת **בצדיק גמור**, והא – מאמרו של רבי יצחק, האוסר להתגרות ברשעים, עוסק **בצדיק שאינו גמור**.^[28]

חילוק אחרון זה מוכח מהמיימרא הבאה:

דאמר רב הונא: מאי דכתיב – מהי משמעות הכתוב (חבקוק א, יג): **"למה תביט [ב] בוגדים, [למה] תחריש בבלע רשע צדיק ממנו"**. וכי **רשע בולע צדיק** – האכן יכול הרשע לבלוע את הצדיק? **והא כתיב** – והרי כתוב (תהלים לו, לג): **"צופה – מסתכל רשע לצדיק, ומבקש להמיתו, [אבל] ה' לא יעזובנו בידו"**, וכתיב עוד (משלי יב, כא): **"לא יאנח לצדיק כל-און"** – לא יארע לצדיק כל דבר רע. אלא, כך צריכים להבין את הפסוק בחבקוק: **צדיק ממנו בולע** – אכן יכול הרשע לבלוע אדם שהוא יותר צדיק ממנו, שעל כל פנים יש לו עבירות בידו, אבל **צדיק גמור אינו בולע**, והפסוקים בתהלים ובמשלי מדברים בצדיק גמור.

לאדם שניצא עליו שטר חוב. קודם שפרעו – ששילמו – **היה עצב**.^[17] **לאחר שפרעו הוא שמח. אף בן דוד. פיון** – מאחר שאמר לו **הקדוש ברוך הוא** (שמואל ב, יב, יא): **"הנני מקים עליך רעה מביתך"**, היה דוד עצב כי אמר: **שמה עבד או ממור**.^[18] הוא שיקים ה' עלי, **לא חייס** – שלא ירחם עלי^[19], אך, **פיון דחוא** – מאחר שראה **דאבשלום** בנו הוא זה שהקים ה' עליו, **שמה**, כי סמוך ובטוח היה שירחם עליו^[20]. **משום הכי אמר בראש הפרק, "ממור"**.

עוד מאמר של רבי יוחנן בשם רבי שמעון בן יוחי:

ואמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחי: מותר להתגרות ברשעים – לריב עם הרשעים **בעולם הזה**.^[21] **שנאמר** (משלי כח, ד): **"עוזי תורה יהללו"** – ישבחו **רשע, ושומרי תורה יתגרו בהם**.^[22] **תנאי נמי הכי** – גם בברייתא נשנית ככה: **רבי דוסתאי ברי מיתון אומר: מותר להתגרות ברשעים בעולם הזה, שנאמר: "עוזי תורה יהללו רשע וגו' ושומרי תורה יתגרו בהם"**. ואם **לחשף אדם** – ואם מישוהו ילחש לך באזנך **לומר: והא כתיב** – והרי בפסוק אחר כתוב (תהלים לו, א): **"אל-תתחר – אל-תתגרה במרעים, אל-תקנא** – אל תנהג בקנאות – **בעשי עולה"**, הרי משמע שאין להתגרות ברשעים? **אמר לו שרק מי שלבו** – מצפוננו **נוקפו** – כלומר, מי שמפחד מן העבירות שבידו, **אומר בן בפירוש הפסוק**.^[23] כי אין פירושו **"אל תריב אתם"**, אלא **פירשו "אל תתחר במרעים"** **להיות במרעים** – כלומר, **"אל תתחרה בהם, להתאוות לעשות כמעשיהם"**, ואין פירוש של המשך הפסוק **"אל תנהג בקנאות לריב עמם"**, אלא פירושו **"אל-תקנא בעשי עולה"** **להיות בעשי עולה** – כלומר, **"אל תקנא בהם ובגורלם בחיים להתאוות להיות כמותם"**. וכן **אומר הכתוב** (משלי כג, יז): **"אל יקנא לך בחטאים"** – בחוטאים, **פי אם-בן** מי שיש בו **יראת ה' כל-היום**, ושם ברור שהלשון **"אל יקנא"** מתפרש ככה, שלא להתאוות להיות כמותם.^[24] הגמרא מקשה:

איני – האכן, מותר להתגרות ברשעים? **והאמר רבי יצחק: אם ראיך רשע שהשעה משחקת לו** – מחייבת לו, כלומר הוא מצליח במעשיו, **אל תתגרה בו, שנאמר בקשר לרשעים**.^[25] (תהלים י, ה): **"יחילו – יצליחו"**.^[26] **דרך בבל-עת**. ולא עוד, אלא **שזוכה אותו רשע בדין**, שאין משפטי יסורים ופורעניות באים עליו מן השמים.^[27] **שנאמר בהמשך הפסוק: "מרום משפטיך מנגדו"** – דיניך מסולקים

הערות

17. בעולם הזה" במובן זה; לקמן לא, א, לפי טור, אורח חיים תקס, ה.
18. הפסוק פותח בלשון יחיד, "רשע", ומסיים בלשון רבים, "בהם". בשניהם משום החידוש: עוזי תורה יהללו אפילו רשע אחד – אף שאין להתייירא ממנו כל כך, מכל מקום יהללוהו; ושומרי תורה יתגרו בהם – אין מחניפים להרשעים אפילו כשהם רבים, כי הם בטוחים בה' שלא יעזובם בידם (עיון יעקב).
19. אדם כזה – מן הראוי שיפחד, ואין לו לקנא את קנאת ה' ולהצטרף אל המאבק נגד הרשעים. יתכן, ולא יצליח, אלא יפול בפני הרשע, ויגרום לחילול שם שמים (עץ יוסף).
20. כי מסיום הפסוק, "כי אם ביראת ה' כל היום", ברור שאין לפרשו כאופן הנ"ל, כלומר, "אל תהיה קנאי, לריב עם חוטאים, אלא תריב עם מי שיש בו יראת ה'!" ובכן, מוכרחים אנו לומר, שכחשך זה "קנא" פירושו להתקנא בחטאים להיות כמותם; הפסוק מלמדנו שבמקום להתקנא בחטאים, ראוי להתקנא רק ביראת ה', ללמוד ממעשיהם ולהדמות להם! (רש"י). [עיון בראשית ל, א, "ותקנא רחל באחתה"; לפי מדרש רבה (הובא ברש"י, שם), כוונת הפסוק היא, שרחל התקנאה במעשיה הטובים של אחותה].
21. הפסוק בשלימותו אומר: "יחילו דרכיו בכל עת, מרום משפטיך מנגדו, כל צורריו יפח בהם".
22. מצאנו דוגמתו באיוב (כ, כא): "על כן לא יחיל טובו" (רש"י); עיון עוד רד"ק וספורנו, תהלים שם.
23. רש"י, תהלים שם. כלומר, בשעה שמצליח בעסקיו, גם משפטי שמים אין באים עליו (אבל בסוף ודאי יהיה נידון ונענש על רשעתו).
24. עיון זה, פינחס ריג, א, מובא בגליון הש"ס.

- נצל את פרק הזמן שניתן לו להתקף את אבשלום. במלחמה זאת נהרגו עשרות אלפים, ואבשלום נשבה. בהמשך, נהרג אבשלום, בניגוד לרצונו של דוד. לצרות אלו מרמז דוד בפסוק: "ה' מה רבו צרי!" (עיון שמות רבה א, א ויפה תואר, שם).
17. מדובר באדם שחייב סכום גדול, ואין לו ממה לשלם את חובו (מהרש"א).
18. סתם ממור הוא עו פנים (מסכת כלה).
19. קודם שידע דוד מי עומד נגדו – חשש פן לא יצליח לעבור את המרד בשלום, בדומה ללוח שבמשל, החושש פן לא יצליח לפרוע את חובו (מהרש"א).
20. דוד אמר, "כל בן מרחם, מן הסתם, על אביו", (על פי גירסת הגמרא בעין יעקב), ואכן, כשעמדה בפני אבשלום ההודמנות להרוג את אביו, הוא היסס. (ראה לעיל, הערה 15).
- פירוש אחר: דוד שמח, כי ראה שהכריז אבשלום על המרד כפומבי, מה שאיפשר לו לברוח. או הבין דוד שאבשלום עשה כן מפני שבאמת לא רצה להמיתו, אלא רצה רק שיכריח מן המלוכה, וכי מאת ה' היתה זאת שתהיה הגלות מכפרת עליו ובוזה יפרע השטר חוב. לכן, הפרק מתחיל "ממור לדוד בברחו" (עיון יעקב). [מאמר הגמרא כאן מבואר היטב בלכ אליהו ג, עמ' 158].
21. כלומר, אין הדבר אסור מחשש סכנה, פן ירדפנו הרשע (מהרש"א).
- המלים "בעולם הזה" במאמרו של רבי יוחנן, "מותר להתגרות ברשעים בעולם הזה", אין להן כל מובן, לכאורה. ספר מגדים חדשים מציע, שמשמעות המלים היא "בתקופה הזאת" – כלומר, מותר להתגרות ברשעים אפילו בזמן הזה, אף על פי שאין כח ביד בית דין להענישם (שו"ת הסבא קדישא א, ד, מובא במגדים חדשים; עיון עוד עיון יעקב). מצאנו מקום נוסף בו הגמרא משתמשת בביטוי

(6) שנה אחרת
לכנס וקדש: (7) שנה
לא סוף דוד כיון:
(8) רש"י ד"ס ואמר
ו"ס: כיון וזו אחר:

לא היה אדם שקראו ארון. וא"ת והא כתיב בדרך ה' אלהי שם
(בראשית ט: ו) וי"ל דהתם אינו באל"ף דל"ת שהוא לשון ארנות.
וא"ת אמאי לא מיייתי קרא אדני (אלהים) מה תמן לי (שם טו) שהוא
כתוב קודם. וי"ל שהפרשיות לא נאמרו בסדר ואין מוקדם ומאוחר

בטורה וזה הפסוק דבין הכתרים היה
קודם לכן. וכן י"ל ע"כ שהרי אברהם
היה בן שבעים שנה בביתו בין
הכתרים. ואחר הדברים האלה (שם)
נאמר אחר מלחמת המלכים כדפירש
רש"י בפירוש חומש ובמלחמת המלכים
היה בן ע"ג שנים שהרי כל הימים של
חיים כ"ב שנים כדאמר' בפ"ק דשבת
(דף יא.) לא מהם י"ב שנים שעבדו את
כדלעומר וי"ג שנים של מרידה ונשאר
מיסובה כ"ז שנים שהיה בשלוה
ובהפיכתה היה אברהם בן ל"ט שנה
שהרי היתה ההפיכה שנה אחת קודם
שטל יצחק לא מהם שנה ושבעים
שנה למפרע של שנה נחלל שכן ע"ג
שנה היה במלחמת המלכים. אם כן
היתה פרשת בין הכתרים קודם לפרשת
אחר הדברים של שנים ואותה פרשה
מסיימת ויחשבה לו דקה ולקר הביא
אחר פסוק דבמה אדם שהוא מוקדם.
ומזה מיישב רש"י דבמקום אחר
משמע שהיה לילה דכתיב ופסוק
הכתיב' (בראשית טו) ובתה הכי כתיב' ויהי
השמש לבוא משמט שהוא יום. אלא ודאי
ש"מ דשני פרשיות הם ולא בבת אחת
נאמרו ואין מוקדם ומאוחר בטורה:

גליון השנים

גמ' א"ת לא אקנה
כ"ס ט'. ע"כ קב פ"א
וכת"ל נח"ל: שם אלא
שם. ט' שם קב ט"ז
תור"ס שני: שם קנה
לדוד מימיו ליה. ט"ו
כע"כ פ"א וי"ל ד"ס
וילן ונסה כדל כדנ"ה.
דשני דמש"ב דוד
דקד"ס סוף ליה חותי
לסוף עמ"ל. כיון דחמ"ה
דכ"ה כח"י סוף כתי
למנ"ה מימיו ח"י
דחמ"ה ט': שם כ"ה
כד"ק גמ' ט'. ט'
וה"ק ר"ס ט"ח: שם
שם שחמ"ה לו שני
ט'. ט"א ט"ס ק"ז
שם גמ' שם ט'.
ט' ח"י כחמ"ה י"ז
פ"א ד"ס חמ"ה:

בראשית לו

ספ"א

[ט"ז ח"י וי"ל כ"ה
והפסוק נכתוב ק"ד
ח"י שני]

ד"ל אחר פ"א
דחמ"ה על אבא

תלמיד לו

תלמיד י

ענינה ו: כ"ח ט"א.

מש"ב י

כ"ל לחרוזה

שט"ל כ"ז

כ"ס שד"ח

מק"ב לבלות

פ"ל כ"ג

אדני אלהים. כתוב באל"ף דל"ת: הפעם אלה אלה ה'. לפי שראתה
ברוח הקדש שיעקב ממעמד שנים עשר שבעים וזו ארבע נשים כיון
שילדה בן רביעי הודיע על חלקה שעלה יותר מן התשבון המגיע לה:
כל מה בן בני לבן חמי. על שם העמיד קראה שמו כדאמרין לקמן
תורה אור שם גרים: רות. המואביה משום

דאיירי בפירושי השמות נקט לה: למא
רש"י גרים. מה חושלת להם אלא
דבר קל הוא בעיניו: מי שלבו נקפו.
הי"ל מעבדות שנידו: ואמר כן.
מפרש אל תסחר במרעיים אל תחוקטט
והוא אינו כן אלא אל תסחר במרעיים

* להגדרות במעשרים לומר אע"פ כן
גם אני: ואומר אל יקנה לבן בתעלום
פי א"ס ביראת ה' כל היום. (א) אפ"ר
לומר אל תחוקטטט רשעים כי אם
ביראת ה' ירא' ה' אלא על כדכח אל
יקנה לבן לעשות כמותן: ויחזי.
ילינו. וחזירו על כן לא יחיל טובו

(א"ב כ): מזה משפטי מנצח.
מסולקין דייק כדחוק הימנו: ופיח
כח"ס. כנפיתו הוא דומה לוחם
קב: ושמי מקום. ספיח דקרא
ולא יוסיפו בני עולה לעשות: כתיב
לעשות. כספר שמואל: וכתוב לבלות.

כדברי הימים (א' י): מתחלה כשנכנס
הבית נכנס על מנת שלא לעטות עוד
אויבים לישראל: ולבסוף. כשחטאו
נגזר עליהם עניי ונפלת מנינה
עליהם מן הכליון: לא יוכלו לתקן כתי:

ע"כ
א"פ' הכי לא אקנא ביה דכתיב *וישמע ראובן ויצילו מידם: רות *מאי רות
כ"ז ד: ע"פ

דאמר קרא *לכו חזו מפעלות ה' אשר שם שמות בארץ אל תקרי שמות *אלא שמות: וא"ר יוחנן משום רבי
שמעון בן יוחי קשה תרבות רעה בתוך ביתו של אדם יותר ממלחמת גוג ומגוג שנאמר *מוזמר לרוד בברדו
מפני אבשלום בנו וכתיב בתריה ה' מה רבו צרי דבים קמים עלי ואילו גבי מלחמת גוג ומגוג כתיב *למה

רנשו גוים ולאומים יהגו ריק ואילו מה רבו צרי לא כתיב: מוזמר לרוד בברדו מפני אבשלום בנו מוזמר לרוד
ק"נה לרוד מיבעי ליה אמר ר' שמעון בן *אבישלום משל למה הרבר דומה לאדם שישא עוליו שמו דוב קודם
שפרעו היה עצב לאחר שפרעו שמה אף בן (ג) דוד כיון שאמר לו הקב"ה *הגני מקים עליך רעה מבייתך היה עצב
אמר שמה עבר או מוזר הוא דלא חיים עלי כיון דחזא דאבשלום הוא שמה משום הכי אמר מוזמר: *וא"ר יוחנן

משום ר"ש בן יוחי מותר להתגרות ברשעים בעולם הזה שנאמר *עוובי תודה יהללו רשע ושומרי תורה יתגרו
בם תניא גמ' הכי *רבי דוסחאי בר' מתון אומר מותר להתגרות ברשעים בעוה"ז שנא' עוובי תודה יהללו רשע
וגו' ואם לחשך אדם לומר והא כתיב *אל תתחר במרעים אל תקנא בעושי עולה אמר לו מי שלבו נקפו אמר
כן אלא אל תתחר במרעים להיות במרעים אל תקנא בעושי עולה להיות בעושי עולה ואומר *אל יקנא לבך

בחמאים כי אם ביראת ה' כל היום איני והאמר ר' יצחק אם ראית רשע שהשעה משחקת לו אל תתגרה בו
שנאמר *יחילו דרכיו בכל עת ולא עוד אלא שוביה בדין שנאמר *מרום משפמך מעגדו ולא עוד אלא שראתה
בצדו שנאמר *כל צוררו יפח בהם לא קשיא הא במילי דידה הא במילי דשמיא ואיבעית אימא הא והא במילי
דשמיא ולא קשיא הא ברשע שהשעה משחקת לו הא ברשע שאין השעה משחקת לו ואב"א הא והא ברשע

שהשעה משחקת לו ולא קשיא *הא בצדיק גמור הא בצדיק שאינו גמור *דאמר רב הונא מאי דכתיב *למה
תבטו בגוים תחריש בבלע רשע צדיק ממנו וכי רשע בולע צדיק והא כתיב ה' לא יעוובנו בידו
וכתיב *לא יאונה לצדיק כל און אלא צדיק ממנו בולע צדיק גמור אינו בולע ואב"א *שעה משחקת לו

שאני: וא"ר יוחנן משום רבי שמעון בן יוחי כל הקובע מקום *לתפלתו אויביו גופלים תחתיו שנאמר
*ושמתי מקום לעמי לישראל ונמעתיו ושכן תחתיו ולא ירגו עוד ולא יוסיפו בני עולה לענותו כאשר בראשונה
רב הונא רמי כתיב לענותו וכתיב *לכלותו בתחלה לענותו ולבסוף לכלותו: וא"ר יוחנן משום רבי שמעון בן
יוחי *גדולה שמושה של תורה יותר מלמורה שנא' *פה אלישע בן שפט אשר יצק מים על ידי אליהו למד לא
נאמר אלא יצק מלמד שגדולה שמושה יותר מלמורה: א"ל רבי יצחק לרב נתנן מ"ש לא אתי מר לבי כגישתא
לצלויי אמר ליה לא יכלנא א"ל לכנפי למר עשרה וליצלי אמר ליה פריחא לי מלתא ולימא ליה מר לשלוחא
דצבורא בעידנא דמצלי צבורא ליתי ולודעיה למר א"ל מאי כולי האי א"ל דאמר ר' יוחנן משום ר"ש בן יוחי

מאי

כ"ל לחרוזה

ט"ז ח"י וי"ל כ"ה
והפסוק נכתוב ק"ד
ח"י שני]

ד"ל אחר פ"א
דחמ"ה על אבא

תלמיד לו

תלמיד י

ענינה ו: כ"ח ט"א.

מש"ב י

כ"ל לחרוזה

שט"ל כ"ז

כ"ס שד"ח

מק"ב לבלות

פ"ל כ"ג

תלמיד לו

תלמיד י

ענינה ו: כ"ח ט"א.

מש"ב י

כ"ל לחרוזה

שט"ל כ"ז

כ"ס שד"ח

מק"ב לבלות

פ"ל כ"ג

תלמיד לו

תלמיד י

ענינה ו: כ"ח ט"א.

מש"ב י

כ"ל לחרוזה

שט"ל כ"ז

כ"ס שד"ח

מק"ב לבלות

פ"ל כ"ג

תלמיד לו

תלמיד י

ענינה ו: כ"ח ט"א.

מש"ב י

כ"ל לחרוזה

שט"ל כ"ז

כ"ס שד"ח

מק"ב לבלות

פ"ל כ"ג

תירוצ' רביעי:

ואיבעצט אימא – ואם תרצה, תאמר, שגם הברייתא וגם מאמרו של רבי יצחק עוסקים במי שאינו צדיק גמור, אך, ברשע שהשעה משחקת לו, שאני – הדבר שונה. כשאמר רבי יצחק שאין להתגרות ברשעים, הוא התכוון שאין לצדיק שאינו גמור להתגרות ברשע שהשעה משחקת לו; וכשאמרה הברייתא שמותר להתגרות ברשעים, הכוונה היתה שהצדיק שאינו גמור, מותר לו להתגרות ברשע שאין השעה משחקת לו^[29].

ועוד מאמר של רבי יוחנן בשם רבי שמעון בן יוחי:

ואמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחי: כל הקובע מקום לתפילתו, אויביו נופלים תחתיו^[30]; **שנאמר** (שמואל ב, ז, י)^[31]: **"וַיִּשְׁמְתִי מְקוֹם קְבוּעַ לְעַמִּי לְיִשְׂרָאֵל לְהִתְפַּלֵּל שָׁם, בְּבֵית הַמִּקְדָּשׁ וּנְטַעְתִּיו לְהִיּוֹת מְקוֹם קְבוּעַ לְתַפְלָה, וּמִכָּח זֶה – וַיִּשְׁכַּן תַּחְתָּיו, וְלֹא יָרָגוּ – יוֹפְרֵעַ עוֹד, וְלֹא-יִסִּיפוּ בְּנֵי-עוֹלָה לְעֲנֹתוֹ כְּאֲשֶׁר בְּרֹאשׁוֹנָה"** – כי במקום לענותם, אויביהם יהיו נופלים תחתיהם^[32]. הפסוק שהובא למעלה משמואל ב, נמצא גם בדברי הימים א (יז, ט) בשינוי קל. רב הונא מעורר על ההבדל שבין שני הפסוקים:

רב הונא רמי – הקשה סתירה: בפסוק בספר שמואל **כְּתִיב**: **"וְלֹא יִסִּיפוּ בְּנֵי עוֹלָה לְעֲנֹתוֹ"** כאשר בראשונה. ובפסוק המקביל בספר דברי הימים, **כְּתִיב**: **"וְלֹא יִסִּיפוּ בְּנֵי עוֹלָה לְכַלְתוֹ"**^[33] כאשר בראשונה. למה בפסוק אחד נאמר לדור שלא יענו האויבים את ישראל כלל, ואילו בפסוק השני מובטח לו רק שלא יכלו אותם כליל? הגמרא מסבירה:

בְּתַחֲלָה "לְעֲנֹתוֹ" – הפסוק בספר שמואל מתייחס אל תחילת התקופה, כשבית המקדש הראשון עמד להבנות. אז, עלתה המחשבה לפניו יתברך, שיותר לא יענו אותם אויבי ישראל בכלל. **וּלְכַסּוֹף "לְכַלְתוֹ"** – הפסוק בדברי הימים, לעומת זה, מתייחס אל סוף

התקופה, לאחר שחטאו ישראל, ומן השמים נגזר עליהם להענות. באותה העת, מועילה תפלתם של ישראל להגן עליהם מפני הכליון בידי שונאיהם.

עוד מאמר של רבי יוחנן בשם רבי שמעון בן יוחי:

ואמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחי: גדולה שמושה של תורה יותר מלמודה – שמושם של תלמידי חכמים גדול יותר מלימוד תורה מפיהם^[34]; **שנאמר** (מלכים ב, ג, יא): **"כֹּה אָלִישַׁע בֶּן-שַׁפָּט, אֲשֶׁר-יָצַק מִים עַל-יְדֵי אֱלֹהָיו"**. בתיאור הקשר שהיה בין אלישע לאליהו, "אשר למד תורה מפי אליהו", לא נאמר, אלא "אשר יצק מים על ידי אליהו". זה מלמד אותנו, שגדולה שמושה של תורה, יותר מלמודה^[35].

הגמרא מביאה שיחת שני אמוראים, הכוללת בתוכה מאמר נוסף של רבי יוחנן בשם רבי שמעון בן יוחי:

אמר ליה רבי יצחק לרב נחמן: מאי טעמא לא אתי מר לבי כְּנִישְׁתָּא לְצַלּוּנִי – מאיזה טעם לא בא מר [רב נחמן] לבית הכנסת להתפלל עם הציבור? **אמר ליה רב נחמן לרב יצחק: לא וְכִילָנָא** – אינני יכול, כי אני חלש מדי. **אמר ליה רבי יצחק לרב נחמן: לְכַנְפֵי לְמַר עֲשֶׂהָ וְלִיצְלֵי** – שיאספו עשרה אנשים לצורך מר, כדי שיוכל להתפלל בציבור. **אמר ליה רב נחמן לרבי יצחק: טְרִיחָא לִי מִלְתָּא** – הדבר הוא טירחא מדי גדולה בשבילי^[36]. אמר לו רבי יצחק: **וְלִימָא לִיה מַר לְשִׁלּוּחָא דְצַבּוּרָא** – ועל כל פנים, יאמר מר לשליח הציבור, **בְּעִידָנָא דְמַצְלֵי צַבּוּרָא, לִיתִי, וְלֹדְעִיה לְמַר** – שבשעה שמתפלל הציבור, יבוא ויודיע למר, כדי שיוכל להתפלל באותה שעה שהציבור מתפלל. **אמר ליה רב נחמן לרבי יצחק: מַאי כּוֹלֵי הָאִי** – מהו הצורך בכל זה? איזו חשיבות יש להתפלל בשעה שהציבור מתפלל, אם אין האדם נמצא יחד אתם? **אמר ליה רבי יצחק לרב נחמן: משום דְאָמַר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחי:**

הערות

29. בארנו את הגמרא על פי עץ יוסף (עיין עוד מהרש"ל וצל"ח שביארו בדרך אחרת). ההבדלים שבין התירוצ' השני, השלישי, והרביעי, הם כך:
  - (א) לתירוצ' השני, אין כל הבדל בין צדיק גמור, לשאינו גמור; ההבדל היחיד הוא ברשע, אם השעה משחקת לו, או לא. אם השעה משחקת לו, אז אפילו לצדיק גמור אסור להתגרות בו. ואם אין השעה משחקת לו, אז אפילו לצדיק שאינו גמור מותר להתגרות בו.
  - (ב) לתירוצ' השלישי, אין כל הבדל בין רשע שהשעה משחקת לו, לזה שהשעה אינה משחקת לו; ההבדל היחיד הוא בצדיק, אם הוא צדיק גמור או לא. הצדיק הגמור יכול להתגרות אפילו ברשע שהשעה משחקת לו. ואילו הצדיק שאינו גמור, אין לו להתגרות בשום רשע, אפילו זה שאין השעה משחקת לו.
  - (ג) לתירוצ' הרביעי, קיים הבדל בין שני סוגי הצדיקים, וכן בין שני סוגי הרשעים. בביתירוצ' השני, כל צדיק, אפילו צדיק שאינו גמור, מותר לו להתגרות ברשע שאין השעה משחקת לו; ובביתירוצ' השלישי, צדיק גמור יכול להתגרות בכל רשע, אפילו אם השעה משחקת לו. המקרה היחיד בו קיים איסור, הוא בזה של צדיק שאינו גמור, שאסור לו להתגרות ברשע שהשעה משחקת לו.
- הלכה למעשה, אין זה מן החכמה להתגרות ברשעים אלא אם כן התקיימו תנאי כל התירוצים: כלומר, הצדיק הגמור, המתגרה ברשע שאין השעה משחקת בו, ובמילי דשמיא דוקא. היות וצירוף נסיבות אלו הוא כמעט בלתי אפשרי, מן הראוי אם כן להמנע מלהתגרות ברשעים, שמא יבוא לידי סכנה, כפי שהוזכר לעיל בהערה 21. בשם מהרש"א (חדשים גם ישנים).
30. עיין לעיל, ו, ב, בענין חשיבותה של קביעת מקום לתפלה. אך, גירסת הרי"ף
31. כגמרא היא, "כל הקובע מקום לתורתו אויביו נופלים תחתיו", רבינו יונה מעיר שמשום כך, אפילו מי שאינו יודע אלא מעט – יש לו לקבוע מקום לעצמו ללמוד מה שיודע, ולחשוב בעניניו, ויכנס בלבו יראת שמים. ומי שאינו יודע כלל ללמוד – ילך לבתי המדרשות ששם לומדים אחרים, ויהיה לו לפחות שכר הליכה בידו.
32. בפסוקים הקודמים, מביע דוד המלך את רצונו לבנות את בית המקדש שהוא מקום קבוע לתפילה. בפסוק זה מובא חלק מתשובת הקדוש ברוך הוא.
33. רש"י; עיין עוד מהרש"א ובמצודת דוד שם.
34. לפי המסורת שלנו, כתוב כאן "לבלותה", עם "ב".
35. בי יש כמה הלכות שלומד האדם מרבו, שאינן נוגעות למעשה; מפני כך, נאמר "גדולה שמושה גוי", כי אז הוא רואה כיצד רבו נוהג הלכה למעשה (מהרש"א); ועיין עוד תוספות כתובות יז, א, סוד"ה מבטלין, והכותב בעין יעקב, כאן, ואכן, לאור חשיבותו של שימוש רבו, הגמרא בכתובות צו, א מלמדת שאין לו לרב למנוע את תלמידו מלשמשו. עוד על החשיבות שבשימוש תלמידי חכמים, עיין משנת רבי אהרן ג, עמ' 218.
36. וכן יהושע, תלמידו המובהק וממלא מקומו של משה רבינו, אינו מתואר במקרא כ"תלמיד משה", אלא כ"משרת משה" (הגר"א, בפירושו ליהושע א, א, מובא במגדים חדשים).
37. יש אומרים הכוונה, שלא רצה רב נחמן להטריח אחרים לבוא אצלו להתפלל (מגן אברהם צ, יז, בשם סמ"ג).

עוד מאמר בנושא התפלה בצבור:

אמר ריש לקיש: כל מי שיש לו בית הכנסת בעירו, ואינו נכנס שם להתפלל, נקרא שכן רע^[10], שנאמר (ירמיה יב, יד): "זה אמר ה' על כל שכני הרעים, הנגעים - לרעה, כלומר, הגורמים נזק בנחלה - בבית הכנסת אשר הנחלתי את עמי את ישראל^[11], ולא עוד, אלא שגורם גלות לו ולבניו, שנאמר בהמשך הפסוק, בקשר לאותם שכנים רעים, "הנני נתשם - עוקרם מעל אדמתם, ואת בית יהודה אתוש מתוכם^[12]."

הגמרא מספרת על שיחה הקשורה לנושא ההשתתפות בתפלה בבית הכנסת:

אמרו ליה לרבי יוחנן: "איכא סבי - יש זקנים בבבל^[13], תמה - התפלא על כך רבי יוחנן ואמר: הרי (דברים יא, כא): "למען ירבו ימיכם וימי בניכם על האדמה אשר נשבע ה' לאבותיכם לתת להם^[14], כתיב. משמע שרק בארץ ישראל קיימת הבטחת ה' לאריכות ימים. אבל בחוצה לארץ, לא. בין דאמרי ליה - אך, מאחר שאמרו לו לרבי יוחנן, שזקני בבל מקדמי ומחשבי לבי פנישתא - מקדמים לבא בבוקר לבית הכנסת, ומאריכים לשהות שם בערב עד "חשכה", אמר רבי יוחנן: היינו דאגנו להו - זאת היא שהועילה להם להאריך ימים, כדאמר רבי יהושע בן לוי לבניו - לבניו, "קדימו וחשיכו, ועיילו לבי פנישתא - הקדימו לבוא, והישארו עד שעה מאוחרת, כאשר אתם הולכים לבית הכנסת, כי היכי דתורכו חיי - כדי שיארכו ימיכם^[14]."

הערות

ישראל. אם הם הולכים בדרך הישר, ועושים כמו שהצטוו בידי ה', הם מבטיחים את קיומם; ואם הם עושים את ההיפך מזה, הם גורמים לסילוק השכינה, ולגלותם בין העמים.

שלושת הדברים המוזכרים בברייתא - תורה, תפלה, וגמילות חסדים - הם יסודי כל המצוות, (עיין אבות א, ב). על האדם לעבוד את ה' בדיובור, במחשבה, ובמעשה; תורה היא כנגד דיובור; תפלה, כנגד מחשבה (כי התפלה היא "עבודה שבלי"); האדם המתפלל צריך לבחון מחשבותיו ולהחליט בלבו, שמהי ההצלחה והרחמים, והוא שליט בכל, ולא ימנענו דבר; וגמילות חסדים, כנגד מעשה (פירושי ההגדות להרשב"א).

מהר"ל (נצח ישראל, פרק י) מסביר באופן שונה במקצת. להיות בגלות, פירושו להיות מפורד בין האומות, ותחת שלטונם. כאשר מתקבצים יהודים לתפלה, הם מתאספים אל ה' יתברך. בכך יוצאים הם מן הפיזור בין האומות ומרשותם, ומתעלים מתוכם אל ה'. בדרך זו, המתפלל עם הצבור פודה את ישראל מבין האומות. [וכן העוסק בתורה ובגמילות חסדים, מתעלה ומתרומם מעל סביבו, עיין מהר"ל, שם; עיין עוד רבינו יונה, ריטב"א].

10. רש"י (אבות ב, ט) בותב ששכן טוב (כלומר, שמעשיו טובים) יותר טוב מחבר טוב, כי שכנו רואה אותו בכל שעה, ביום ובלילה, ולומד ממעשיו הטובים. בדומה לכך, מי שאינו נכנס לבית הכנסת להתפלל, נקרא "שכן רע", כי בכך הוא משפיע על הנמצאים בסביבתו להיעדר אף הם מן בית הכנסת.

פירוש אחר: הוא נקרא "שכן רע", כי בהעדרו מן בית הכנסת, הוא מונע את השראת השכינה מן הצבור [כשהם זקוקים לו להשלים את ה"מנין"] (פרישה, אורח חיים צ, טו, בפירושו הראשון; עיין עוד פירושו השני, ושיטת ריב"ב על הרי"ף כאן).

11. לפי פשוטו של מקרא, "נחלה" היא ארץ ישראל, ו"שכני הרעים" הם האומות מסביב, דוגמת מצרים, עמון ומואב, וצור וצידון (רש"י ירמיה שם); אך הגמרא כאן דורשת "נחלה" כמובן של בתי כנסיות שבחוצה לארץ, העתידים להיקבע בארץ ישראל, כמאמר הגמרא במגילה כט, א (מהרש"א).

12. מי שאינו נכנס לבית הכנסת להתפלל נענש בגלות, מדה כנגד מדה: הרי השכינה מצויה בבית הכנסת בשיש שם עשרה אנשים המתפללים בו. זה שאינו בא לבית הכנסת ומבטל בכך את ה"מנין", גורם לגלות ולסילוק השכינה משם. לכן, אף הוא נענש בגלות ממקומו (עיין יעקב).

13. כלומר, זקנים מופלגים, דוגמת רבי יוחנן עצמו. סדר הדורות (תנאים ואמוראים, רבי יוחנן ו) מביא דעות שרבי יוחנן הגיע לקנה מופלגת (בן יהוידע; עיין עוד פני יהושע).

14. כשם שמאריכים הם ככית הכנסת, לפני התפלה, ואחר התפלה, באותה המדה מורד להם הקדוש ברוך הוא, ומאריך ימיהם (פירוש רבינו יהונתן הכהן מלוניל). רבי יוחנן התפלא על שהיו זקנים מופלגים בבבל, מאחר שהבטחת התורה, "למען ירבו ימיכם... היא רק... על האדמה אשר נשבע ה' לאבותיכם לתת להם", ולא בחוצה לארץ. אך כאשר נודע לו שמנהג אותם זקנים לשהות זמן רב בבית הכנסת - הבין את פשר התעלומה. הגמרא (מגילה, כט, א) אומרת שעתידיים בתי כנסיות ובתי מדרשות שבבבל להיקבע בארץ ישראל. כתוצאה

מאי דכתיב - מדי משמעות הכתוב (תהלים טז, יד): "ואני, תפילתי לך ה', [ב]עת רצון". אימתי היא "עת רצון"? בשעה שהצבור מתפלל. הפסוק מלמדנו שאפילו "תפלותי" - ביחידות, ראויה להיות ב"עת רצון" - היא השעה שהצבור מתפללים^[1].

רבי יוסי ברי חנינא אמר מהבא - דבר זה ניתן ללומדו מכאן (ישעיה מט, ח): "זה אמר ה', בעת רצון עניתיך" - הקדוש ברוך הוא אומר אל היחיד ("עניתיך"), שתפלתו ב"עת רצון", כלומר, בשעה שהצבור מתפלל - נענית^[2].

רבי אחא ברי חנינא אמר מהבא - דבר זה ניתן ללומדו מכאן (איוב לו, ה): "הן אל פביר ולא ימאס" - הנה, ה' לא ימאס את [תפלת] הרבים^[3], וכתיב עוד (תהלים נה, יט): "פדה בשלום נפשי מקרב לי, כי ברבים היו עמדי" - ה' הציל אותי בשלום מן המלחמה הבאה עלי, בזכות הרבים שהיו אתי^[4]. תניא נמי הכי - גם בברייתא גשנה כן: רבי נתן אומר: מנין - מהיכן אנו למדים שאין הקדוש ברוך הוא מואס בתפלתן של רבים? שנאמר: "הן אל פביר ולא ימאס", וכתיב עוד, "פדה בשלום נפשי מקרב לי" וגו'. למה הפסוק מתכוון באומרו "פדה בשלום נפשי מקרב לי"? אמר הקדוש ברוך הוא: כל העוסק בתורה ובגמילות חסדים, שהם דברי "שלום"^[7], ומתפלל עם הצבור, כהמשך הפסוק, "כי ברבים היו עמדי [התפללו]", מעלה אני עליו פאילו פדאני לי ולבני^[8] מבין אומות העולם^[9].

1. מהרש"א, ועיין שם.

רי"ף ורא"ש גורסים כאן, "אין תפלתו של אדם נשמעת אלא בבית הכנסת, שנאמר, "ואני... (עיין הגהות הגר"א). רבינו יונה כותב בשם הגאונים, שאפילו בשעה שאין הצבור מתפללים יש לו לאדם להתפלל בבית הכנסת, מפני שהוא קבוע ומיוחד לתפלת צבור (עיין אורח חיים צ, ט; למעלה ו, א ובהערה 15 שם).

2. מהרש"א.

3. הפסוק במלואו אומר: "הן אל פביר, ולא ימאס, פביר פח לב", ופירושו: הנה, ה' הוא גדול [בחכמה וברחמים (רש"י, שם)], ולא ימאס את הרבים [בשעה שהם נעשים אגודה אחת, ב]כח לב, [שהוא התפלה]. נמצא, ש"כביר" ראשון שבחו של מקום, ו"כביר" שני שבחם של ישראל. הגמרא מקצרת ומכילה רק חלקו הראשון של הפסוק, כאילו כתוב: "הן אל, פביר לא ימאס", ללא וי"ו, [כך מתבאר מן הרוב המתחיל של רש"י, ו"כביר" ראשון הוא שבחם של ישראל. (מנחת שי שם בשם רבי מנחם עזריה מפאנו).

הלימוד שתפלת היחיד רצויה בשעת תפלת הצבור מתבאר על ידי גירסא אחרת שהיתה לפסוק בגמרא שלנו, והיא: "הן אל פביר ולא ימאס תם". זו הרכבה של שני פסוקים: פסוקו - והפסוק "הן אל לא ימאס תם" שבאיוב כ, כ. הדרשה היא, שד' לא ימאס תם (יחיד המתפלל) בזמן שאל פביר (ה') לא ימאס פביר (צבור המתפללים) (מהרש"א; ועיין גם צ"ח).

4. כלומר, שהתפללו עמי (רש"י). מהרש"א מפרש שבזכות תפלות הצבור שנאמרו באותה שעה, קבל ה' את תפלות דוד, אף בשהתפלל לבדו.

[בן יהוידע ושפתי חכמים מסבירים את המיוחד שבכל אחד ואחד מן ארבעת הפסוקים המובאים כאן בגמרא. החיד"א בפתח עינים מבאר שהם כנגד ארבע מעלות של התפלה בצבור, המפורטים בספר בית אלהים למבי"ט].

5. על אף שבתוך הצבור נמצאים רשעים, שתפלותיהם אינן ראויות להתקבל (הגר"א באמרי נעם; ראה אמת ליעקב, המוצא סמוכין לכך בדברי הרמב"ם הלכות תפלה ח, א; ועיין צ"ח; עיין כריתות ו, ב).

6. ב"ח גורס שאלה זאת בנוסח הגמרא עצמו: "מאי פדה בשלום נפשי, אמר הקב"ה...".

7. התורה היא שלום, כמאמר הכתוב (משלי ג, יז): "נָכַל נְתִיבָתֶיךָ שְׁלוֹם", וכן גמילות חסדים היא שלום, שמתוך שגומל האדם חסד לחבירו בגופו, חבירו מכיר בו שהוא אוהבו, והוא בא לידי אחוה ושלום (רש"י).

8. פירוש "בני" נלמד מהמלה "מקרב", כשהיא מתפרשת מלשון קירבה, והפסוק נדרש כך: "פדה בשלום נפשי [ואת נפשות] הקרובים שלי, הם בני... (מהרש"א).

9. כבוד ה' בעולם קשור בקשר של קיימא עם כבודו של ישראל. כאשר ישראל הם בשפל, הדבר גורם ליריבו הכפירה בה; על ידי אומות העולם. הם חושבים אז - בטעות - שאין היכולת ביד ה' לעזור לעבדיו.

על דרך זו, אומרת הגמרא (מגילה כט, א) שבכל מקום שגלו ישראל, גלתה השכינה עמם; גלו למצרים, שכינה עמם... גלו לבבל, שכינה עמם... ואף כשהם עתידים להיגאל, תיגאל השכינה עמם. [כלומר, אומות העולם יתחילו להכיר באמתות אדנות ה' בעולם. אלא, שהשלוח והגלות תלויה במעשיהם של

על רצון. אלא לא יס עשה שהיה של רצון: כבוד לא ימאס. תפלת
הרבים לא ימאס: מקרב לי. ממלחמות הבאות עלי: פי דברים הא
עמדי. שהחפלו עמי: פדה בשלם. זה שפסק בדברי שלום דהיינו
תורה דכתיב וכל נתיבותיה שלום (משלי ג) וכן גמילות חסדים נמי
שלום הוא שמתוך שנומל חסד בגופו תורה אור
לחברו הוא מכיר שהוא אוהבו ונחלתו
לירי אחוה ושלום: הגני נחשק מעל
אלהם. כפייה דקרא הוא: מקדמי
שחרית: מתחשי. ערבים כלומר
מחריבין צדיק הכנסת: שיעור של שני
פתיים. רוחב יכנס לפניו שלא יס
סמוך לפתח דכרחה עליו כמשי עכו
בית הכנסת ויהא מוזמן סמוך לפתח
לנחת: יתפלל לעת מצא. יתפלל שיה
מלוין לו כשיטער: לעת מצא זו
מיתה. שמוות במיתה יפה ומה:
אשכחא. אישטרא אעגלונס בלעז
שבוך הגוף: כחידא כנכח דעמרא
ללאחרי נשחא. כענפי הסורים
הכנסים בגזא האמר כשאלס נטק
בחקו ומשליך לאחור שלי אפשר שלא
ינתק הלמר עמה: כפיטורי כפי וטע
יס אוקייטס יס צו מקומות שאי
מקבל כרול ומחברין לוי הספינה
ע"י חבלים ועקלים שחובי' בנקבו
ותוקעין אותו בדוחק לפי שהם נסין
מדת הנקב: פיטורי. חבלים
דמחרגמין ופטורי לויס (מלכים א')
אזונין: כפי וטע: כמחשחל מיתא מחלחל.
כמחשך נמט שער מתוך החלב:
יפולא בתרייתא שלמא. שיהא לו שלום
כל ימי חייו ואף כיום קבורתו עד
לשכנת עפר האחרונה שבכיו
קבורתו: פולא דלא בלעז:
לעת מצא זה בית הכסא. שיהא דר
במקום שיש בית הכסא סמוך לו לפי
שהיה קרקע של ככל מלול מים
ואין יכולין לחפור שם חפירות והיו
לריבין ללאת כשדות ולהתרחק מאל:
העטוינים. ליון ואסיפת לבור: ביני
עמדי. שבת המדרש נכון עליהם:
מלמעלה: שכל זמן ששמעי בן גרל
קיים ט'. דסמך לחיתא שמעי כתיב
וימתחן שלמה את פרעה (מלכים א')
הא דכיה ליה. אם כפוף הוא לרבו
לקבל חוכתו ידור אללו. ואם לאו טוב
למתרחק ממנו ויהי שוגג ואל
מויד: מהדר אפי' וגרים. משנתו
כשקורין כספר תורה: יפליס
פרשיותיו. של כל שבת ושבת:
ואפילו

[יחזק סג:
תפלת ד:
יבמות עב.
סגדרין סד.]

הגזרות
הב"ח
(א) גבי דרס
בשלום נפשי
מקרי לי וגו'
מלי פדה
בשלום נפשי
אמר הקב"ה:
(ב) שם
העניינים שם
הכלים
(ג) שם הכנסה
מניע כס
יחזק: (ד) שם
זה המנהג שיה
כשחא פתוח
ויואל: (ה) ותי
קודם ד"ס רב
שם גל ד"ס
שיעור עמי
פתיים פירש
כעגלום
שיעור ב'
פתיים ממה
לרין להכנס
לגית הכנסת
שיעור דוחב
כ' פתיים שהם
ח' אמת אלל
זה חית דמחל
שחא יוסף
כרית מה לי
סמוך לפתח מה
לי חית סמוך
וקם חית
בית הכנסת ר'
והיה שם רוב
שם כפי' ריב'
לשכ קרוב
וסמוך לפתח
אלל הכי פי'
שחא יוסף
להתפלל מיד
כשחא כתיב
הכנסת אלל
יבן עמדי
שחא יוסף דעתי
עליו שם זה
אין דבר בגון
לחתול מיד
שחא עליו
כשחא יוסף
(ו) ד"ס רב
שם וס'
אמתי הוא
וכח ואל
מסתבר:

לקמן דף ט'

תפלים קיב:
שם קח
[אבות סיד
מ"א מולין
מד:]

ישמח א

(א) ר' ששת מהדר אפי' וגרים. ואל' תהא אחרין בסוטה (פ"ד ר'
לס.) מלי דכתי' וכפתחו עמדה כל העם (נחמיה ח) כיון שפכתח
ספר תורה אסור לספר אפי' בדבר הלכה ויש לומר הסם איירי בקול
רס כדי שלא יבעלו קול קריאת התורה והסא איירי בנחת. והא' דקא
מהדר אפי' רבנא משמע אפי' דמהדר אפי' שגרה כמנהג ספר
תורה שפיר דמי והא' דמהדר אפי' כדי
שיקון גרסתו ורס אלפס (מגילה פ"ד)
כתב דה"ל מפריש דוקא שיש שם
עשרה אחרים או יכול ללמוד. אלל
אין שם עשרה כי אם עמו לא. והסא
מיידי שהיו שם עשרה בלא הוא ועוד
תיקן אלפסו אלני רב שש שחורו
לומתו הוא. (ו) ואלן מסתבר לן כי
לומתו הא' *תירולא*: שני ים מקרא אחד
ה"ל חרנוס. יס מפרשים והא' הדין
ללועזות בלעז שלהן היו כמו
הגרנס

ל' ו (סדר ח ח מ"י
שם סמ"ג שם סמ"ג
שם סמ"ג ד (רב אלפס
באן ובספר הקראת חת
התגולה דף רס"ג):
ל' ח מ"י סמ"ג שם
הלכה פ"ה סמ"ג שם
קור וסמ"ג ארית סימן
רס"ה סמ"ג ח:

הגזרות הגרא
(א) גבי מלי דכתי' ואני.
ר"ב ג"י רי"ף
והא' אין הפלתו של
אדם נמשעת אלא בבית
הבגשת שגאמר ואני:

[יבמות סג:
קבלת ו]

גליון השנים
גבי' כל השבוע כמנהג
ט'. כפי' חיתא ומתי
בכסא: שם בשלום
יחזק ט'. מלי סמ"ג
ה"ח סמ"ג: שם בין
סמ"ג לסמ"ג ט'. פי'
יומא ט ע"א כתי' ר"ס
ולא משני: רש"י ד"ס
מחשחל ט' כמחשך ט'.
כי מן הסום תפסחו
שחא יוסף (מחברס מן
מיתא שחיתים):

שחרב בית המקדש אין לו להקב"ה בעולמו אלא ארבע אמות של הלכה בלבד לא הוה מצלינא אלא היכא
דגריסנא. *רבי אמי ורבי אסי אף על גב דהוו להו תליסר בי כנישתא בטבריא לא מצלו אלא ביני
עמדי היכא דהוו גרסי: ואמר רבי חיאי בר אמי משמיה ועולא גדול הנהגה מיניעו (ו) יותר מירא שמים
דאילו גבי ירא שמים כתיב *אשרי איש ירא את ה' ואילו גבי הנהגה מיניעו כתיב *גניע כפיך בי
תאכל אשריך וטוב לך *אשריך בעולם הוה וטוב לך לעולם הבא ולגבי ירא שמים וטוב לך לא כתיב ביה:
ואמר רבי חיאי בר אמי משמיה דעולא *לעולם ידור אדם במקום רבו שכל זמן ששמעי בן גרא קיים לא נשא
שלמה את בת פרעה והתניא אל ידור לא קשיא הא דכיה ליה הא דלא כיה ליה: אמר רב הונא בר יהודה אמר
רבי מנחם אמר ר' אמי מאי דכתי' *ועובי ה' יכלו יוה המניח ס"ת (ו) ויוצא רבי אבהו נפיק בין גברא לגברא.
בעי רב פפא *בין פסוקא לפסוקא מהו תיקן *רב ששת מהדר אפי' וגרים אמר אגן בדין ואינהו בדידהו:
אמר רב הונא בר יהודה אמר רבי אמי *לעולם ישלים אדם פרשיותיו עם הצבור שנים מקרא ואחד תרגום
ואפילו

כס א מ"י סמ"ג סמ"ג
תפלת הלכה ח' סמ"ג
סמ"ג יס סמ"ג ט'
ל' ב מ"י סמ"ג ט'
סמ"ג ארית סימן
סמ"ג יא:
ל' ג מ"י סמ"ג הלכה ב
וסמ"ג סמ"ג ט'
אפי' שם סמ"ג כ:
לב ר מ"י סמ"ג הלכה ג
וסמ"ג שם סמ"ג
אפי' שם סמ"ג יח:
לב ג מ"י סמ"ג הלכה ד
וסמ"ג סמ"ג ט'
אפי' שם סמ"ג יח:
לב ד מ"י סמ"ג הלכה ה
וסמ"ג סמ"ג ט'
אפי' שם סמ"ג יח:
לב ה מ"י סמ"ג הלכה ו
וסמ"ג סמ"ג ט'
אפי' שם סמ"ג יח:

[ישי' חסד ט"ה לס.
ד"ס כיון]

ל' ו (סדר ח ח מ"י
שם סמ"ג שם סמ"ג
שם סמ"ג ד (רב אלפס
באן ובספר הקראת חת
התגולה דף רס"ג):
ל' ח מ"י סמ"ג שם
הלכה פ"ה סמ"ג שם
קור וסמ"ג ארית סימן
רס"ה סמ"ג ח:

הגזרות הגרא
(א) גבי מלי דכתי' ואני.
ר"ב ג"י רי"ף
והא' אין הפלתו של
אדם נמשעת אלא בבית
הבגשת שגאמר ואני:

[יבמות סג:
קבלת ו]

גליון השנים
גבי' כל השבוע כמנהג
ט'. כפי' חיתא ומתי
בכסא: שם בשלום
יחזק ט'. מלי סמ"ג
ה"ח סמ"ג: שם בין
סמ"ג לסמ"ג ט'. פי'
יומא ט ע"א כתי' ר"ס
ולא משני: רש"י ד"ס
מחשחל ט' כמחשך ט'.
כי מן הסום תפסחו
שחא יוסף (מחברס מן
מיתא שחיתים):

[תפלת סג. וסמ"ג
סמ"ג]

אמר רבי חנינא: "לעת מצא": זו אשה טובה, שנאמר (משלי יח, כב): "מצא אשה, מצא טוב"^[19].

הגמרא מפסיקה, כדי לציין מנהג הקשור עם פסוק זה: במערבא - בארץ ישראל, פי נסיב אינש אתתא, אמרי ליה הכי - כשנושא אדם אשה, שואלים אותו כך: "מצא" או "מוצא"? הגמרא מבארת את פשר אימרה זו: כששואלים אם "מצא", כוונתם לשאול אם היא אשה טובה, כמו דכתיב: "מצא אשה מצא טוב, ונפק רצון מה". וכששואלים אם "מוצא", כוונתם לשאול אם היא אשה רעה, כמו דכתיב (קהלת ו, כו): "ומוצא אני מר ממות, את האשה וגו' אשר היא מצודים"^[20].

הגמרא חוזרת אל נושא ה"מציאה" בעת הצורך: רבי נתן אומר: "לעת מצא", זו תלמוד תורה, שנאמר (משלי ח, לה): "בי מצאי מצא חיים וגו'" - המדבר בפסוק זה היא התורה עצמה^[21].

דעה שלישית: רב נחמן בר יצחק אומר: "לעת מצא", זו מיתה קלה, כלומר, יתפלל האדם, שכאשר יגיע זמנו למות, שימות במיתה יפה ונוחה, שנאמר (תהלים סח, כא): "ולאֵלֹהִים אֶרְנֶי לְמוֹת תּוֹצְאוֹת" - לה הרבה דרכים, להביא את המות^[22].

כדי להדגיש את הצורך בתפלה למיתה יפה ונוחה, הגמרא מביאה ברייתא המציינת את המספר הרב של מיתות הקיימות בבריאה, ואשר חלק מהן קשות ביותר^[23]:

תניא נמי הכי - גם בברייתא נשנה כן: תשע מאות ושלשה מיני מיתה נבראו בעולם, שנאמר: "למוות תוצאות". הגמרא מסבירה:

המלה "תוצאות" בגימטריא, הכי הו - כך הוא, תשע מאות ושלש^[24].

הערות

מייעורם זה - יש לבתי כנסיות שבחוצה לארץ מעלת ארץ ישראל, והשווה בתוכם חשוב כשוה בארץ ישראל. משום כך, ברכת אריכות ימים של ארץ ישראל חלה אף עליו (מהרש"א, יד רוד, ועוד; עיין אסיפת זקנים).

15. המלים "לשקד על דלתתי יום יום" מתייחסות למשכים ללכת לבית הכנסת, והמלים "לשמר מזוזת פתחי" - לנשאר שם עד שעה מאוחרת, כאילו הוא שומר על פתח בית הכנסת בלילה (מהרש"א).

פירוש אחר: המלה "לשמר" באה כאן במוכן של "להמתין" (עיין רוגמחה בבראשית לו, יא). לפי זה, סיומו של הפסוק מתפרש כך: לשמור, או להמתין [עד סוף היום], ליד מזוזת פתחי (רא"ה).

16. הקדוש ברוך הוא מצוי בבית הכנסת, כאמר הגמרא למעלה ו, א. ובכן, הפסוק אומר שהשווה בבית הכנסת, "מוצא" שם את הקב"ה, ימצא חיים ארוכים (מהרש"א).

17. עיין סוף הערה הבאה.

18. רש"י. רבינו יונה מפרש שכך הדין במי שאין לו מקום קבוע לשבת בבית הכנסת; אבל מי שיש לו מקום קבוע והוא ליד הפתח, מותר לו לשבת שם. במקרה הזה, הרי ברור הדבר שהוא שם אך ורק כי הוא מקום קביעותו (ולא יחשדו בו שרוצה לצאת מהר מן בית הכנסת).

קיימת מחלוקת בשיעור רוחב "שני פתחים". לאורחות חיים (מובא בבית יוסף, אורח חיים ז, ד"ה ולא ישב מיד) הוא 8 טפחים [64 - 77 ס"מ]; פירוש הרא"ש (מודפס בעין יעקב) כותב שלדעת רש"י הוא 8 אמות [פי 6 מהשיעור הקודם]. רש"י (פירושי ההגדות) מפרש שכוונת רב חסדא היא לשיעור זמן, ולא לשיעור מקום: ראוי לו לאדם שיששה זמן מה קודם שיתפלל, כדי שתתישב רעתו וישיב אל לבו לפני מי הוא עומד כתפלה, ולא יכשל בדבורו או בכוונתו, ולכן ודאי שלא ימהר להתפלל מיד בהכנסו לבית הכנסת (עיין גם רא"ש). ריטב"א מוסיף, שמהירות כזאת היא מנהג הרוטים.

אחרים מסבירים שרצה רב חסדא למנוע את המתפלל מלהסתכל החוצה דרך פתח בית הכנסת, שמא יתבטל מכוונתו (ספר המכתב; טור אורח חיים, ז בשם מהר"ם מרוטנברג). השפת אמת (תבוא, תרמ"ו) כותב בשם רבי שמחה בונים מפשיסחא, שבבואו להתפלל צריך האדם לעבור דרך שני "פתחים": הראשון - לצאת מהעולם הזה, והשני - להכנס לעולם העליון. רק אז ראוי לו להתפלל.

לפי הירושלמי (ברכות ה, א), רב חסדא לומד הלכה זו מהפסוק שהובא לעיל: "אשרי אדם שמע לי, לשקד על דלתתי יום יום, לשמר מזוזת פתחי". פסוק זה נדרש בדברים רבה (ו, ב), כך: מהו "לשקד על דלתתי"? אומר הקב"ה: אם הלכת להתפלל

הגמרא מביאה לכך מקור מן המקרא:

אמר רבי אחא ברבי חנינא: מאי קרא - מהו הפסוק שממנו אנו למדים שאריכות ימים היא שכרו של המקדים לבוא ומאחר לצאת מן בית הכנסת? כתוב (משלי ח, לד): אשרי אדם שמע לי, לשקד על דלתתי - למהר לבוא אל דלתות בית הכנסת ובית המדרש יום יום, לשמר מזוזת פתחי^[15]. ובכתיב בתריה - וכתוב אחריו, בפסוק הבא: "בי מצאי, מצא חיים"^[16].

הגמרא מביאה פסק הלכה הקשור לפסוק שהובא למעלה:

אמר רב חסדא: לעולם יכנס אדם שני פתחים בבית הכנסת^[17]. הגמרא מבינה את דברי רב חסדא כפשוטם, שאדם הבא לבית הכנסת, חייב להיכנס דרך שני פתחים, ותמחה על כך:

שני פתחים סלקא דעתך - התעלה על דעתך שאכן רב חסדא מצריך את האדם להיכנס לבית הכנסת דרך שני פתחים? ומה יעשה כאשר אין לבית הכנסת אלא פתח אחד?

לכן נוקטת הגמרא דרך אחרת בהבנת דברי רב חסדא:

אלא, אימא - אמור, שהתכוון רב חסדא לומר כך: אדם הנכנס לבית כנסת, יכנס פנימה שיעור רוחב שני פתחים, ואחר כך יתפלל, כי אם ישב סמוך לפתח, נראה הדבר כאילו עיכוכו בבית הכנסת הוא למשא עליו, ולכן הוא יושב על יד הפתח, כדי שיוכל לצאת מהר^[18].

הגמרא לעיל עסקה בתפלות הנאמרות ב"עת רצון". עכשיו היא דנה בתפלות שאומרים על "עת" מסוימת:

כתוב (תהלים לב, ו): "על זאת יתפלל כל חסיד אליך: לעת, מצא", כלומר, יתפלל לה, שבעת צורך מסויים ["לעת"], יוכהו ה' למצוא ["מצא"] את מה שהוא זקוק לו. מה טיבו של צורך זה, ומהי ה"מציאה" שתספק את צורכו?

הגמרא מציגה את הראשונה מבין חמש דעות בקשר למהות הצורך אליו מרמז הפסוק:

הגמרא מרחיבה את הדבור בסוגי מיתה שונים:

הַקֶּשֶׁה שֶׁבְּכֵלָן, היא אֶסְכְּרָא^[25], נִיחָא - הנוחה שֶׁבְּכֵלָן, היא מיתת נְשִׁיקָה^[26]. אֶסְכְּרָא דְמִיָּא בְּחִיזָא בְּגִבְבָּא דְעַמְרָא - האסכרא דומה לענפי קוצים הנסבכים בגיזת הצמר, דְּלֹאֲחֹרֵי נְשָׂא - שהאדם מנתקם בחזקה, ומשליכם לאחור; אי אפשר שלא ינתק קצת מהצמר עמם. וכן באדם המת מחמת אסכרא, נשמתו מתנתקת מגופו בדרך קשה ומכאיבה. וְאֵיכָא דְאֶמְרֵי - ויש אומרים שהאסכרא דומה כְּפִיטוּרֵי בְּפִי וְנֶשֶׁט - לחבלים גסים שתוקעים אותם בדוחק לתוך נקבים צרים^[27]. וכן באדם המת מחמת אסכרא, נשמתו מתנתקת מגופו בדוחק ובכאב. נְשִׁיקָה דְמִיָּא בְּמִשְׁחַל בְּנִיתָא מְחֻלָּבָא - מיתת ה"נשיקה" דומה למשיכת חוט של שער מתוך החלב^[28].

הגמרא מציגה דעה רביעית בנושא ה"מציאה" בעת הצורך:

רַבִּי יוֹחָנָן אָמַר: "לֵעֵת מִצָּא", זו קְבוּרָה^[29]. אָמַר רַבִּי חֲנִינָא: מִיָּא קָרָא - מהו הפסוק, ממנו אנו למדים דבר זה? ממה שנאמר (איוב ג, כא): "הַשְּׁמָחִים אֵלַי גִּיל^[30], וְיִשְׁשׁוּ בִּי וַיִּמְצְאוּ קָבֶר". אָמַר רַבָּה בַּר רַב שִׁילָא: הֵינִי דְאֶמְרֵי אֵינִשִּׁי - זה מתאים עם מה שאמרו הבריות: "לִיבְעֵי אֵינִשׁ רַחֲמֵי - ראוי לו לאדם לבקש רחמי שמים, אֶפִּילוּ עַד זִיבּוּלָא בְּתַרְיִיתָא שְׁלָמָא - שכל ימיו יעברו עליו בשלום; ושאפילו מלוא הִנְעָה האחרון של עפר יושלך על קברו בשלום

הערות

(ריטב"א).

מהרש"א מסביר שזאת היא עדיפותו של דעת מר זוטרא - שלפי ההסבר שלו, סוף פסוק הגרון ("דַּק לְשִׁטָּף מִיַּם רַבִּים אֵלָיו לֹא יִגְעֶנּוּ"). מתחבר יפה עם תחילתו ("עַל זֹאת יִתְפַּלֵּל... לֵעֵת מִצָּא") (עיין עוד גבול בנימין, מובא באסיפת זקנים, בן יהודע, ועץ יוסף).

33. כלומר, ללא ספק הפסוק אינו מתכוון ל"שערי ציון" ממש (ראה הערה הבאה), כי לא יתכן שהי יאהב אותם יותר מ"משכנות יעקב" (מהרש"א).

34. "שערים המצוינים" - ציון ואסיפת הצבור (רש"י). כלומר, אף על פי שכתוב בפסוק "ציון" [הוא מקום מסוים בתוך ירושלים, ועיין שו"ת צפנת פענח, סט; או לחלופין, הרעיונות הנשגבים שמקום זה מסמל], הגמרא מפרשת אותו כאילו כתוב "ציון", מלשון "סימן", או "מראה מקום". אף את המלה "שערי", מפרשת הגמרא בצורה דומה, כמובן של מקומות בהם מתאסף הצבור למטרת לימוד הגמרא בצורה המביאה לידי קביעת והכרעת ההלכה. (דוגמא לשימוש כזה מצאנו בדברים כא, יט, שם כונת המלה "שער" היא - בית דין, עיין מהרש"א). יוצא, איפוא, ש"שערים המצוינים" הם מקומות אסיפה, המסומנים ומיועדים ללימוד המביא לידי קביעת והכרעת ההלכה.

35. אף שאנשים רבים, צעירים כזקנים, פשוטי עם ותלמידי חכמים, פוקדים את הכנסיות ובתי המדרשות ללמוד תורה, מכל מקום, מגמת פניהם אינה ההלכה. בתי המדרשים מקרא, משנה, וספרי קורש אחרים, שלא ניתן להסיק מהם מסקנות בקשר ללסיקת הלכה. לעומת מקומות אלו, קיימים מקומות מסוימים ומיוחדים, שם מתקבצים תלמידי חכמים, ולומדים את התורה בצורה המביאה לידי קביעת והכרעת ההלכה. "שערים" אלה הם המקומות האהובים ביותר על ה' (מהרש"א).

נשאלת השאלה: רבא הרי בקש מפרס בר פפא שיאמר מקצת מן הדברים המעולים ששמע מרב חסדא בנושא בית הכנסת; ניתן היה לצפות אם כן, שיאמר איזה מאמר בשבחו של בית הכנסת. והנה במקום זה, ספר לו מאמר הקובע שביית הכנסת הוא פחות אהוב בעיני ה' מ"שערים המצוינים בהלכה"? פני יהושע מסביר שאפילו כן, רואים אנו את חשיבותו של בית הכנסת, שהרי הפסוק מנחנו "משכנות" ה"משכן" המקורי היה מקום דירתה, בביכול, של השכינה. נמצא, איפוא, שלתאר את בתי הכנסיות כ"משכנות", הוא השבח הגדול ביותר.

36. בזמן שבית המקדש היה קיים היתה שם לשכת הגזית, היא מקום מושב הסנהדרין, שמשם יצאה הוראה של הלכה פסוקה לכל ישראל; ללא ספק, השכינה היתה שרייה ביניהם. עכשיו, משחרב בית המקדש, השכינה שורה בכל מקום אשר תלמיד חכם קובע את עצמו להגות בתורה בצורה המביאה לידי קביעת והכרעת ההלכה, כי הרי תלמיד חכם כזה עומד הוא במקום הסנהדרין (מהרש"א).

עמודי אור (ק"ח, ב) מפרש באופן שונה: מיום שחבר בית המקדש ונתבטלה עבודת הקרבנות, אין לו להקדוש ברוך הוא בעולמו אלא ארבע אמות של הלכה בלבד. על אף שקדושת המקדש לא נתבטלה, ולא זוהי שכינה ממקום המקדש אף בחורבנה של ירושלים, מכל מקום אין לפניו קורת רוח שם, כי נתבטלו אישי ניהוחינו, ולהקדוש ברוך הוא אין לו מקום קורת רוח אלא ארבע אמות של הלכה, שם עוסקים בעניני העבודה.

בדברי חז"ל, "ארבע אמות" הן מקומו של האדם (ראה עירובין מח, א; ועיין גם בעל המאור שבת, תחילת פרק הוורק), ובכן, "ארבע אמות של הלכה" מסמלות את מקום התלמיד חכם, היושב והוגה בתורתו לאסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא

25. האסכרא היא מחלת הדיפתריה, הפוגעת בעיקר בגרון. חדרו ממנה בתקופת התלמוד, והחשיבה כאחת מן המחלות הקשות והמסוכנות ביותר, הגורמת מיתה מכוערת. רש"י מסביר שהגרון מתכווץ, והחולה נחנק למות (עיין רש"י כאן ד"ה אסכרא, רש"י לקמן מ, א ד"ה מונע אסכרא, ורש"י שבת לג, א ד"ה אסכרא).

26. בגמרא (בבא בתרא יז, א, ורש"י שם) מבואר שששה - אברם, יצחק, יעקב, אהרן, מרים, ומשה - מתו בנשיקה. המיוחד בנשיקה, שהשכינה עצמה נוטלת את נשמת הנפטר, ומלאך המות אינו שולט בהם כל עיקר.

27. יש באוקיינוס מקומות, שלספינה שחלק ממרכיביה עשויים מברזל, לא כדאי להפליג שם [כי נמצאים שם באזור אבני מגנט בקרקעית הים המושכים אליהם את הברזל (רש"י)]. לכן, אותן הספינות שהיו צריכות לעבור במקומות אלו, היו עשויות ללא ברזל. במקום זה, היו מחברים את לוחות העץ, מהם נבנו הספינות, זה לזה, באמצעות חבלים חזקים. לשם כך, היו עושים חורים בקצה כל לוח [כאשר אלו שבלוח זה היו מכוונים כלפי אלו שבמשנהו], והיו מכניסים לתוך החורים, חבלים שעוביים כעובי החורים. מפני עוביים, היו דוחפים את החבלים אל תוך החורים בכח (רש"י).

חור זה מכונה בגמרא "פי ושת", כי הוא עגול כפי הושת (שם).

28. בספר מכתב מאלוהיו (ד, עמוד 169) מסביר שהצדיק מרגיש מיתתו בלי צער וקושי, כמי שמושך שער מחלב, כי הקושי שבמיתתו הוא רק לרשע, שהוא דבוק ללבוש הגשמי - הואיל ובחייו היה דבוק ושקוע בשאיפות גשמיות, לשם גשמיות, מתקשה להיפטר מהם בשעת מיתתו; אבל הצדיק, מיד כשמכיר שרצונו יתברך לשים קץ לחייו בעולם הזה, הוא מקבל באהבה את הגזירה לפשוט את הלבוש הגשמי.

29. על אף שהקבורה היא אחת ממצוות גמילות החסדים המוטלות על החיים, מכל מקום לא הכל זוהים לכך, כמו שמצאנו בבית אחאב (מהרש"א). אחרים מסבירים, שיתפלל ששעת קבורתו תהיה סמוכה לשעת מותו (עץ יוסף בשם סמיכת חכמים).

30. הם האנשים שלימי הדעת השמחים אל דבר אשר ראוי ונכון לגיל בו, הלא המה ישישו בו (מצודת דוד).

31. יתפלל האדם שידור במקום שיש בית הכסא סמוך לו. [הצורך בתפלה כזאת נעוצה בעובדה ש]אדמת בבל היתה רוויה במים, ו[במקומות רבים] היה בלתי אפשרי לחפור שם חפירות לצורך זה, והרצוה להיפנות היה צריך לצאת אל השדות [שמחוץ לעיר], ולהתרחק מאוד (רש"י).

חמשת הדעות הללו נחלקו בפירוש המושג "לֵעֵת [הצורך]". מהי העת הידועה בחיי האדם, בה הוא זקוק במיוחד לעזרת ה'?: לדעת רבי חנינא, היא ימי הבחורות, כאשר הוא צריך לישא אשה; לדעת רבי נתן, היא בכל פעם ופעם שיש לו קביעות ללימוד התורה, בשצדיק לכון את דעתו ללימודי; לדעת רב נחמן בר יצחק, היא רגעי האחרונים בחיים, כאשר הוא זקוק למיתה יפה ונוחה; לדעת רבי יוחנן, היא לאחר מותו, בשעת קבורתו [כאשר הנשמה קשורה עוד במקצת אל עולם הזה]; ולדעת מר זוטרא, ה"עת" החשובה היא כאשר זקוק הוא לבית הכסא, בכדי להתפנות (עיין עץ יוסף).

32. מכמה סיבות: הרבה מחלות פוקדות את האדם כשאין לו בית הכסא בסמוך אליו, והוא מתאפק משום כך מלעשות את צרכיו. וגם כי המתפלל [או לומד תורה] ואין גופו נקי, תפלתו [או תורתו] אינה לרצון; ועוד כי המששה את נקביו עובר על אוהרת התורה (ויקרא כ, כה): "וְלֹא תִשָּׁקְצוּ אֶת נִפְשֵׁיכֶם" [עיין מכות טז, ב]

הגמרא מביאה אמוראים שנהגו בהתאם למאמר זה:

וְאָמַר אַבִּי: מְרִישׁ הוּא גְרִיסָנָא בְּגוּ בֵּיתָא, וּמְצִלָּנָא בְּבֵי
בְּנֵישָׁתָא – בַּתְחִילָה הֵייתִי לוֹמֵד בְּתוֹךְ בֵּיתִי, וּמִתְפַּלֵּל בְּבֵית הַכְּנֶסֶת.
פִּינּוֹן דְּשִׁמְעֵנָא לְהָא דְאָמַר – אַךְ, מֵאַחַר שִׁשְׁמַעְתִּי אֶת מַה שֶּׁאָמַר רַבִּי
חֲזִינָא בְּרַם אֲמִי מְשִׁמְיָה דְּעוֹלָא: מִיּוֹם שֶׁחָרַב בֵּית הַמִּקְדָּשׁ, אֵין לוֹ
לְהַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא בְּעוֹלָמוֹ אֲלָא אַרְבַּע אַמּוֹת שֶׁל הֶלֶכָה בְּלִבָּר,
לֹא הוּא מְצִלָּנָא אֲלָא הֵיכָא דְּגְרִיסָנָא – לֹא הֵייתִי מִתְפַּלֵּל אֲלָא
בְּמָקוֹם בּוֹ לְמַדְתִּי.^[37]

אמוראים אחרים נהגו כמותו:

רַבִּי אֲמִי וְרַבִּי אֶסִי אָף עַל גֵּב דְּהוּוּ לְהוּ תְּלִיסָר בֵּי בְּנֵישָׁתָא –
לְמַרְוֹת שֶׁעָמְדוּ לְרִשְׁתוֹם שְׁלֹשָׁה עֶשֶׂר בְּתֵי כְּנִסְיֹת בְּטַבְרָיָא, בְּהֵם הֵם
יִכְלוּ לְהִתְפַּלֵּל, מִכָּל מָקוֹם לֹא מְצִלוּ אֲלָא בֵּינוּ עַמּוּדֵי, הֵיכָא דְּהוּוּ
גְרִיסִי – לֹא הִתְפַּלְלוּ אֲלָא בֵּין הָעַמּוּדִים, שֶׁעֲלִיהֶם נִבְנְהָ עֲלִיית בֵּית

הערות

(עיין פירושי ההגדות לרשב"א).

הרמב"ם בהקדמתו לפירוש המשנה מאריך בהסבר מאמר זה (בש"ס וילנא היא כסוף מסכת ברכות דף נה, ב; ובפירוש המשנה מהדורת הרב קאפח, עמודים כ"ד). אין זו מסגרת מתאימה להעתיק את כל אריכות דבריו, אך מובאת בזה תמציתם: לכל אחד מן הנבראים תכלית, כשבילה הוא נברא. דבר זה ניכר בעליל, ביחס למעשי ידי אדם. הנפח, למשל, טרם נגש הוא לעשות מסור, כבר חשב על תכליתו, היא חתיכת עצים, ועל צורתו הרצויה, כדי שיוכשר המסור לביצוע פעולתו וזאת כאופן נאות; בהתאם לצורה שהוא מצייר בשכלו, הוא מתקנו. והוא הדין בכל דבר הנעשה על ידי האדם. אך, לא תמיד הדברים ברורים ביחס למעשי ידי ה' (בגון מיני הפירות, ומיני המתכות, ומיני העשבים, ומיני האבנים, ומיני החיות). קיימים דברים שאחרי עיון קל בלבד, ניתן כבר לעמוד על תכליתם; בדברים אחרים חייב האדם להשקיע עיון רב טרם יעמוד על טיבם; וקיימים גם דברים שלא ניתן כלל לדעת לעומק תכליתם ללא עזרת הנבואה והדומה. אדם אחד בלבד השיג את התועלת שבכל דבר (עד כמה שמסוגל השכל האנושי להשיג), והוא שלמה המלך (שידיעותיו בענינים אלו מתוארות במלכים א', ה, יג).

בחינה מדויקת של הנבראים אשר תכליתם ידועה מובילה למסקנה, שכלל הנבראים כולם הומצאו עבור תועלת מין האנושי. בין בעלי החיים, למשל, יש והם מהווים מקור למזון האדם, כמו הצאן והבקר; יש ותכליתם הובלת משאות – כמו החמור, או רכיבה – כמו הסוס; ויש ולפי ראות עינינו אין הם ממלאים תפקיד כלשהו – אך באמת, כל בעל חיים מן הפיל ועד התולעת וכן כל צמח וכל נברא אחר, משמש את האדם בצורה זאת או אחרת. מה שאין אנו משיגים תועלת מין מסויים, אין זה אלא מפני חולשת שכלנו. והראיה לזה, שבכל דור ודור מתגלים תועלות עשבים ומיני פירות, מה שלא נתגלה למי שהיה קודם, ומפיקים מהם תועלות רבות, ואין ביכולת האדם להקיף תועלות כלל צמחי הארץ, אבל הדבר מתגלה על ידי הנסיונות במשך הדורות.

ואחרי שנתברר כי תכלית כל הנבראים תועלת האדם, נשאלת השאלה: לשם מה נברא האדם עצמו?

מחריפה השאלה לאור העובדה שבניגוד לשאר הנבראים, להם כשרון אחד או שנים בלבד, המצביעים על תכליתם, (העכביש, למשל, יודע לארוג את קוריו, והנמלה, לאגור מזון), לאדם כשרונות רבים ומגוונים. חקירת כשרונות וכוחות האדם מגלה כי מה שמיוחדו ומבדילו מכין שאר כל הנבראים, הוא השכל, ובכך, האדם מגיע אל תכליתו באמצעות פיתוח שכלו, המאפשר לו לברר את האמת ולהשיג את החכמה. מטרת שאר פעולותיו ותכונותיו, לעומת זה, היא הכנסת המשך קיומו בעולם בלבד, כדי שיוכל להגיע אל תכליתו וזאת.

האמת החשובה ביותר, ועמוד כל החכמות הוא ידיעת ה' ואחדותו וכל הקשור לכך; ואין כל חשיבות בשאר כל החכמות אלא כהכנה להשגת החכמה האלהית. נמצא אתה אומר, שתכלית האדם בעולם הזה היא ידיעת האלהים.

אך, אין בזה די: חכמה אמיתית דורשת שלמות המעשה. התנהגות האדם חייבת להיות מתאימה לידיעותיו בחכמה. הכח האלהי אינו שוכן בקרב הרודף אחר תאוותיו ומחפש תענוגים גופניים. האדם יכול להגיע לתכליתו רק אם אין מעשיו עומדים בסתירה לשכלו.

מהיכן ניתן ללמוד מה היא החכמה האמיתית, ומה המעשה הראוי? מדברי חכמינו! דברי חז"ל מכוונים את האדם לעלות בהר ה', למעלה החסידות. האדם הבודד בבית המדרש, הכפוף על הגמרא ומעמיק בכירור ההלכה כדי לקבוע לעצמו את המעשה הראוי, הוא הוא תכלית הבריאה. ובכך, הוא חלק של ה' בכל היצירה – אין להקדוש ברוך הוא בעולמו אלא ארבע אמות של הלכה בלבד. רשב"א (בפירושי ההגדות) כותב שהרמב"ם כבר ביאר מאמר זה די הצורך, ועל דבריו "אין להוסיף".

[במאמר המוסגר, הרמב"ם מקשה: אדם כזה שתיארנו ודאי שאינו שכיח כלל! אם יחידים בודדים אלה הם תכלית כל הבריאה, לשם מה ברא ה' את כל ההמונים, הריקים מן החכמה, והרודפים אחר התאוות? כותב רמב"ם שיש שתי סיבות להוותיות: (א) להיות חברה לאותם חכמים המעטים, כי ללא חברה אלו ההמונים,

המדרש^[38] שם היו לומדים תורה^[39].

בעקבות הבאות מאמרו של רבי חייא בר אמי בשם עולא, הגמרא

מביאה מאמר נוסף משמם:

וְאָמַר רַבִּי חֲזִינָא בְּרַם אֲמִי מְשִׁמְיָה דְּעוֹלָא: גְּדוֹל הוּא יֵרָא שְׁמִים
הִנְהָנָה מִיָּגִיעוּ, יוֹתֵר מִיָּרָא שְׁמִים הִנְהָנָה מִיָּגִיעַם שֶׁל אַחֲרִים.^[40]
דְּאִילוּ – שֶׁהָרִי לִגְבִּי יֵרָא שְׁמִים הִנְהָנָה מִיָּגִיעַת אַחֲרִים, כְּתִיב (תהלים
קִיב, א): "אֲשֶׁרִי אִישׁ יֵרָא אֶת ה' ". וְאִילוּ – אֵךְ לִגְבִּי יֵרָא שְׁמִים
הִנְהָנָה מִיָּגִיעוּ, כְּתִיב (שם, קכח, ב): "יָגִיעַ כְּפִיךְ בִּי תֹאכַל, אֲשֶׁרִיךְ
וְטוֹב לָךְ". בַּפְּסוּק זֶה מְזַכְּרִים שְׁנֵי שְׁבָחִים, "אֲשֶׁרִיךְ", ו"טוֹב לָךְ",
מִשְׁמַע "אֲשֶׁרִיךְ" בְּעוֹלָם הַזֶּה, "וְטוֹב לָךְ" לְעוֹלָם הַבָּא. וְלִגְבִּי
יֵרָא שְׁמִים הִנְהָנָה מִיָּגִיעַת אַחֲרִים, הַשְּׁבַח הַשֵּׁנִי, "וְטוֹב לָךְ", לֹא
כְּתִיב בִּיה – לֹא כְּתוּב בּוֹ.^[41]

העולם יהיה שמם (ראה למעלה ו, ב). (ב) לשמשם בעיבוד האדמה, כתיקון כלים בגדים, וכדומה. אם אנשי חכמה יצטרכו לחרוש ולזרוע, לארוג לטוות ולתפור בגדים, לעשות כלים ולבנות בתים לעצמם, הדי כל שנות חיי מתושלח לא יספיקו להם ללמוד את כל המלאכות להם הם זקוקים למען קיומם. ועוד, אם יצטרכו לעסוק במלאכות אלו, לא יספיק להם זמן לעסוק בתלמוד תורה ובקיום מצוותיה. אם כן, ממשיך רמב"ם, למה אנו מוצאים לפעמים את ההפך מזה: הכסיל נהנה מן העולם אף שלא טרח בה, והאיש החכם עובד אותו! מזהיר אותנו רמב"ם, שאין הדבר כאשר נרמזה לנו. אלא, הסיבה למנוחתו ושלוותו הכסיל בעולם, היא מפני שגם הוא, בסופו של דבר, משמש בכך את החכם. לדוגמה, הכסיל מחליט ברוב עשרו לבנות ארמון מפואר, כאלו שבונים המלכים והדומים להם; והארמון ההוא מוֹמֵן לְאִישׁ חָסִיד אֲשֶׁר יָבוֹא בְּמִשְׁךְ הַזֶּמֶן, לַחֲסוֹת בְּצֵל אֶחָד מִקִּירוֹתָיו, ויִהְיֶה בְּכֶךְ הַצֵּלָה אוֹתוֹ הַחֲכָם מְמוּת. יוֹצֵא אִיפּוֹא, שֶׁכֵּל עוֹשֵׂדוֹ שֶׁל אוֹתוֹ הַכִּסִּיל בֹּא לוֹ כְּדִי לִשְׁמֵשׁ בְּרִבּוֹת הַיָּמִים, אֶת הָאִישׁ הַחֲכָם שֶׁהוּא אֶכָּן תְּכִלִּית הַבְּרִיָּאָה.

37. אביי אומר במגילה (כט, א) שכתחילה היה לומד בבית ומתפלל בבית הכנסת, ולאחר מכן התחיל ללמוד [ולתפלל] בבית הכנסת. עיין שם במהרש"א, יד דוד וטורי אבן, שמתרצים את הסתירה. עיין גם שו"ת מהר"י הלוי, יג, בתשובה שהשיב לאחיו הט"ז בענין זה. יש להעיר שבילקוט שמעוני (תהלים תרד) מובא המאמר במסכת מגילה בשם רבא, לא אביי (עיין עין יעקב למגילה).

38. רש"י, על פי פרישה אורח חיים צ, דר.

39. הגמרא מזכירה את המקום המסויים בתוך בית המדרש, שם הם למדו, כדי להדגיש שלא רק שבחרו להתפללו בבית המדרש כמקום להתפלל בבית הכנסת, אלא אף הקפידו להתפלל כאותו המקום שכבית המדרש, בו נהגו ללמוד (מעדני יום טוב, ע).

קיימת מחלוקת בין הפוסקים אם רבי אמי ורבי אסי התפללו שם עם "מנין", או ללא. ממחלוקת זו יש נפקא מינה למעשה: אם חייב התלמיד חכם לצאת ממקום לימודו וללכת לבית הכנסת בכדי להתפלל עם הציבור. רמב"ם כותב (הלכות תפלה ח, ג) שאין להעדיף את התפלה בבית המדרש על התפלה בבית הכנסת, אלא אם כן גם בבית המדרש יוכל להתפלל בצבור. לדעת "רבינו צרפת" (הובאה ברכינו יונה), עדיף להתפלל בבית המדרש, אפילו ללא מנין. ועוד שם ברכינו יונה, שקיים מקרה, בו עדיף להתפלל בבית מדרש ללא מנין, ואפילו לדעת הרמב"ם (עיין שם פרטיו). אך, מסיק הרא"ש, ראוי לו לתלמיד חכם בזמן הזה לעזוב את בית המדרש כדי להתפלל עם הצבור, כי אם לא יעשה כן, לא ידונו אותו הרואים לכך, וילמדו ממנו לזלזל כתפלת הצבור, ולבסוף יבטלו בתי הכנסיות (שו"ת הרא"ש ד, יא, בהסברו השני; עיין גם אורח חיים צ, יח).

40. פירוש זה הוא לפי מנחם משיב נפש. עיין גם חפץ ה'; ועיין עוד בצ"ח.

41. המסתמך על מתנות כשר ודם ממעט את חלקו לעולם הבא, כי במנהגו זה הוא מנצל את חלק מכוונותיו בעולם הזה. (עיין מעשה רבי חנינא בן דוסא, תענית כה, א). את הנהגה רק מיגיעת כפיו ואינו מסתמך על אחרים, מקבל שכרו שלם בעולם הבא (מהרש"א).

מאמר זה זכה לפירושים רבים. האמור בפנים משקף את דעת מנחם משיב נפש ואחרים, הסוברים ששני האנשים המוזכרים בגמרא – הנהגה מיגיעו, ומי שאינו עושה כן – הם יראי שמים. אך ניתן גם לפרש, כי הנהגה מיגיעו שבכאן באמת לוקה הוא בחסר כבוד יראת השמים שלו, ומכל מקום גדול הוא מן הירא שמים הממור, בבחינה אחת בלבד: הנהגה מיגיעו יכול להוכיח עוברי עבירה ללא פחד; המסתמך על חסדי אחרים, לעומת זה, מתכייש לפעמים לדבר נגדם (שפתי חכמים בשם ליקוטי חבר).

מפרשים אחרים נוטים כדרך אחרת לגמרי: שני האנשים המוזכרים כאן בגמרא, הם יראי שמים ועובדי ה', אלא שהאחד עובד את ה' מתוך אהבה, והשני מתוך יראה. ובכך, יש לפרש את המאמר כך: גדול הוא זה שנהנה מיגיעו בעבודת ה', יותר ממי שאינו אלא ירא ממנו (צל"ח, בן יהוידע, דברי יואל שלח, עמוד 432; למהלכים נוספים, ראה חפץ ה').

עוד מאמר של רבי חייא בר אמי בשם עולא:

וְאָמַר רַבִּי חֵיְיָא בַּר אַמִּי מִשְׁמִיָּה דְּעוּלָא: לְעוֹלָם יְדוּר אָדָם בְּמָקוֹם רַבּוֹ, שֶׁהָרִי כָּל זְמַן שְׂשֻׁמְעֵי בֶן גֵּרָא הִיָּה קָיִים, לֹא נִשְׂא שְׁלֵמָה תְּלִמִּידוֹ אֶת בֵּית פְּרַעָה^[42].

הגמרא מקשה על מאמר זה מברייטא:

וְהֵתִיבָא בְּבֵרֵיתָא: אֵל יְדוּר תְּלִמִּיד בְּמָקוֹם רַבּוֹ. הָרִי סְתִירָה לְדַבְרֵי עוּלָא?

הגמרא מיישבת את הסתירה:

לֹא קָשְׁיָא - אֵין זֶה קֶשֶׁה. הָא - זֶה שֶׁאִמַּר עוּלָא שִׁידוּר הַתְּלִמִּיד בְּמָקוֹם רַבּוֹ, הוּא בְּמִקְרָה דְּכִינִיף לִיה - שֶׁהַתְּלִמִּיד כְּפוֹף לְרַבּוֹ וּמִקְבֵּל תּוֹכַחְתּוֹ. וְהָא - זֶה שֶׁאִמַּר הִבְרִייתָא שֶׁאֵין לְתִלְמִיד לְדוּר בְּמָקוֹם רַבּוֹ, הוּא בְּמִקְרָה דְּלֹא כִינִיף לִיה - שֶׁאֵין הַתְּלִמִּיד כְּפוֹף לְרַבּוֹ וְאֵין הוּא מִקְבֵּל אֶת תּוֹכַחְתּוֹ. בְּמִקְרָה זֶה עֲדִיף לְהִתְרַחֵק מִן הָרֵב, כְּדִי שֶׁאֵם יַעֲבֹר עֲבִירָה, יַעֲבֹר בְּשׁוּגָג וְלֹא בְּמִזִּיד^[43].

הגמרא מביאה עוד מאמר של אמורא:

אָמַר רַב הוֹנָא בַּר יְהוּדָה אָמַר רַבִּי מְנַחֵם אָמַר רַבִּי אֲמִי^[44]: מֵאִי דְּכֶתִיב - מִהִי מִשְׁמַעוֹת הַכְּתוּב (ישעיה א, כח): "וְעֵזְבִי ה' יְכָלוֹ?" זֶה הַמִּנִּיחַ סֵפֶר תּוֹרָה פְּתוּחַ בְּשַׁעַת קְרִיאָתוֹ וְיִוָּצֵא מִבֵּית הַכְּנֶסֶת.

הגמרא מבארת על ידי מעשים של חכמים את פרטי ההלכה בזה:
רַבִּי אֲבָהוּ נָפִיק בֵּין גִּבְרָא לְגִבְרָא - יֵצֵא בֵּין עוּלָה לְתוֹרָה אַחַד לְבֵין עוּלָה שֵׁנִי. הוּאִיל וּסְפֵר הַתּוֹרָה אֵינוֹ פְּתוּחַ אֹז, אֵין בּוֹה כֹּל אִיסוּר^[45].
הגמרא שואלת:

בְּעֵי - שֶׁאֵל רַב פָּפָא: בֵּין פְּסוּקָא לְפְסוּקָא, מַהוּ - הָאֵם מוֹתֵר לַצֵּאת מִבֵּית הַכְּנֶסֶת בֵּין קְרִיאַת פְּסוּק אַחַד לְמִשְׁנָהוּ, כְּשֶׁמִּתְעַסְקִים בְּתַרְגוּמוֹ שֶׁל הַפְּסוּק הָרִאשׁוֹן^[46]?

הגמרא מסיימת:

תִּיקוּ - תַּעֲמֹד הַשְּׁאֵלָה בְּמִקּוֹמָה. הִיא נִשְׁאֶרֶת לֵלָא פְתוּרָן^[47].

התנהגותו של אמורא אחר בשעת קריאת התורה:

רַב שֶׁשֶׁת מְהֵדֵר אֶפִּיָּה וְגָרִיס - הִיָּה מַחְזִיר אֶת פָּנָיו וְלוֹמַד תּוֹרָה בְּשַׁעַת קְרִיאַת הַתּוֹרָה. אָמַר בְּהַסְבֵּר מַעֲשֵׂיו: אֲנִן בְּדִידָן, וְאֵינְהוּ בְּדִידָהוּ - אֲנִי עֹסְקִים בְּעֵנִין שְׁלֵנוּ, וְהֵם עֹסְקִים בְּעֵנִין שְׁלָהֶם^[48].

הלכה הקשורה בעקיפין לנושא הקריאה בתורה:

אָמַר רַב הוֹנָא בַּר יְהוּדָה אָמַר רַבִּי אֲמִי: לְעוֹלָם, יְשָׁלִים אָדָם פְּרָשִׁיּוֹתָיו, כְּלוֹמַר, יִגְמֹר אֶת פֶּרֶשֶׁת הַשְּׁבוּעַ מִיָּדִי שֶׁבֶת בְּשַׁבָּת, עַם הַצְּבוּר^[49]. עַל יְדֵי קְרִיאַת שְׁנַיִם מִקְרָא וְאַחֲרֵי תַרְגוּם - אֶת לְשׁוֹן הַמִּקְרָא עֲצֻמוֹ יִקְרָא פַּעַמִּים, וְאֶת הַתַּרְגוּם הָאֶרְמִי שֶׁל אֹנְקִלוֹס, פַּעַם אַחַת^[50].

הערות

42. מיד אחרי הזכרת מותו של שמעי (עיין מלכים א ב, מז) כתוב (מלכים א ג, א) שנשא שלמה את בת פרעה לאשה (רש"י).

43. רש"י; עיין שבת נה, א, קמח, ב, ביצה ל, א, ובבא בתרא ס, ב; עיין אורח חיים תרח, ב.

44. רי"ף ורא"ש גורסים כאן "ואמר רבי חייא בר אמי משמיה דעולא", בדומה למאמרים הקודמים. לפי זה, סיבת הצגת המאמר כאן מובנת היטב (אמת ליעקב).

45. פרישה קמו, ג.

46. המנהג היה בתקופת המשנה (וכן הוא המנהג אצל עדת התימנים עד היום הזה) לתרגם את קריאת התורה לארמית, שהיתה אז השפה המדוברת, כדי שיבינו הכל את דברי התורה. הקורא היה קורא פסוק אחד, ומפסיק; ואז המתורגמן היה מתרגם את הפסוק. רב פפא שואל אם מותר לצאת מן בית הכנסת בשעה שהמתורגמן מתרגם את הפסוק. קודם שיתחיל הקורא לקרוא את הפסוק הבא (רבינו יונה).

47. המלה "תיקו" היא קיצור של "תיקום", שפירושו "תעמוד", והיא מורה על כך שלא התברר הספק והשאלה נשארת במקומה.

יש מציעים לומר שהמלה "תיקו" היא ראשי תיבות של "תשבי (הוא אליהו הנביא, שבא מן העיר "תושב") יתרוץ קושיות ואבעיות" (תוספות יום טוב סוף מסכת עדויות; של"ה; מוסף הערוך ערך תק).

48. דברי הגמרא כאן עומדים בסתירה עם האמור במסכת סוטה לט, א: "כיון שנפתח ספר תורה, אסור לספר אפילו בדבר הלכה". נאמרו בזה כמה תירוצים: (א)

ההיתר ללמוד בשעה שספר התורה פתוח מוגבל למי ש"תורתו אומנותו", דוגמת רב ששת (רי"ף, רבינו חננאל). (ב) האיסור ללמוד בשעה זו, הוא רק כאשר לומד בקול רם, ומבטל קול קריאת התורה. רב ששת למד בשקט. הסיבה שהחזיר פניו, לפי זה, היתה בכדי שיוכל להתרכז בלימודו (תוספות, רא"ש). (ג) מי שהחזיר את פניו והתחיל כבר ללמוד קודם שהתחילו לקרוא בתורה, אינו חייב להפסיק, כיון שכבר קבע את עצמו ללמוד. לפי דעה זאת, הוכרח רב ששת להחזיר פניו, בכדי שיחול עליו היתר זו (רבינו יונה). (ד) כל ההיתר ללמוד בשעת קריאת התורה הוא לעזור כמו רב ששת. מאחר שלא היה יכול לקרוא מספר התורה עצמו, ואף לקרוא אותה בעל פה, אסור (עיין גיטין ס, ב), פטור היה מן חיוב הקריאה בתורה. [עיין שו"ת רדב"ז תתסז, וציונים לתורה ט, בענין הסיכה שהיה רב ששת פטור]. זאת היא כוונת דבריו: אני עסוק בתחום שלי (כלומר, בתורה שבעל פה), והם עסוקים בתחום שלהם (כלומר, בתורה שבכתב) (תוספות סוטה לט, א). עיין עוד אורח חיים קמו, ב, וביאור הלכה שם ד"ה ויש מתירים.

49. כלומר, שקודם שיקראו הצבור את הפרשה בבית הכנסת, יקרא אותה בביתו (רבינו יונה). לדעת רש"י, אין חובה להשלים כך את הפרשיות שקוראים בימים טובים (אמת ליעקב; עיין אורח חיים רפה, ז).

50. עיין מגילה ג, א.

הוא צריך לקרוא את המקרא פעמיים, כדי שיהיה בקי בו, ואת התרגום פעם אחת, כדי שיבין את מה שקרא. בתקופת התלמוד לשון התרגום היה שגור בפי המון העם (פירוש רבינו יהונתן הכהן מלוניל).

רח"טאה שערס 88 (בתי ניסין) טל 5323689
קבלת קהל כל שב 7.00-8.00

בהם בציבור, ולסדר את כל הפרשיות בשבת אחת או שנים. **אמר ליה ההוא סבא** - זקן אחד^[5]: **תנינא בכרייתא: ובלבד שלא יקדים ושלא יאחר** את קריאת הפרשיות, אלא יקראן בזמן עם הציבור^[6].

ומביאה הגמרא דברי רבי יהושע בן לוי, שהזהיר גם הוא על קריאת הפרשיות עם הציבור:

בדאמר להו רבי יהושע בן לוי לבניה - לבניו, דברים אלה: **אשלימו פרשיותיכו** - השלימו פרשיותיכם עם הציבור, שנים מקרא ואחד תרגום. ועוד ציוה אותם: **והזהרו בירידין**, שכשתשחטו עוף הזהרו לחתוך את ורידי הצואר, כרבי יהודה שסובר שכך יש לעשות, דתנן במשנה (חולין כו, א): **רבי יהודה אומר**: אין העוף מותר באכילה כששחטו עד שישחטו את הירידין^[7]. ועוד ציוה רבי יהושע בן לוי את בניו: **והזהרו בזקן** - בתלמיד חכם ששכח תלמודו מחמת אונסו, שחלה, או שהיה טרוד בפרנסתו, והזהרו בו לכבדו אף על פי שכבר שכח תלמודו, **דאמרין** - שהרי אמרו חכמים: הלוחות השניות ושברי הלוחות הראשונות ששבר משה רבינו, מונחות בארון^[8], וכשם שנהגו כבוד בשברי הלוחות והיו מונחים בארון הקודש יחד עם הלוחות השלמים, כך יש לכבד את החכם ששכח תלמודו כשאר תלמידי חכמים^[9].

הערות

וטעם הדבר, לפי שכל המכשיר עצמו לקיום מצוה, זוכה לשכר כאילו קיים מצוה זו מאירי. ועיין שפתי חכמים שמבאר למה נאמר דבר זה דוקא ביום הכיפורים ולא במצוה אחרת).

5. עיין לעיל ה, ב הערה 3 שיש אומרים ש"ההוא סבא" הוא אליהו הנביא, ושיש חולקים (ועיין מגדים חדשים שם).

6. וכתבו תוספות (ד"ה ישרים פרשיותיו) שמשעת תפילת מנחה בשבת אפשר לקרוא שנים מקרא ואחד תרגום את פרשת השבוע הבא, מכיון שמתחילים לקרוא כה בציבור במנחה (עיין משנה ברורה רפה, ו). וצריך לסיים קודם השלמת התורה בציבור (שהוא ב"שמחת תורה" או ב"שמיני עצרת" - עיין אורח חיים רפה, ד).

7. הכוונה היא לכלי דם המצויים בצואר. בימינו קוראים הרופאים "ירידים" לכלי הדם המחזירים את הדם מן הגוף אל הלב, אבל וירידים האמורים כאן פירש הרמב"ם (בפירוש המשנה חולין תחילת פרק שני) שהם מה שקוראים היום "עורקים", עורקי הצואר, כלי הדם הראשיים המביאים את הדם מן הלב אל הצואר. ויש סוברים שוירידים האמורים כאן הם מה שקוראים היום וירידים, או שהוא שם כולל לכל כלי הדם שבצואר (עיין רמ"א יורה דעה כב, א, ותבואות שור יורה דעה כב, ב).

חתיכת הורידין לרבי יהודה אינה חלק מהשחיטה, וטעמה הוא כדי להוציא את הדם מגוף הבהמה. אכילת דם אסורה מן התורה (עיין ויקרא ג, יז, כ"ז, יז - יד; דברים יב, טז, כג - כה), וכדי להוציא את הדם מן הבשר ולהכשירו לאכילה יש למלוח את הבשר או לצלותו. אולם אם לא נחתכו הורידים אין דם יוצא במליחה או צליה, מפני דיבוי דם (ב"ח יורה דעה שם בפירוש דברי הטור). וסובר רבי יהודה שיש לחתוך את הורידים בשעת שחיטה, כשהדם עדיין חם וחב בקלות, שאם ימתין אחר כך יקרש הדם ולא יזוב (חולין כח, ב). והואיל ואין חתיכת הורידים חלק מן השחיטה, אין צריך לחותכם בסכין השחיטה, אלא יכול לנקבם אפילו בקוץ ודיו (גמרא שם).

ומודה רבי יהודה שאם חותך את הבשר לאיברים איברים קודם צלייתו או מליחתו אין חתיכת הורידים מעכבת, ולא אמר אלא באופן שצולחו כולו שלם כאחד (חולין שם), אלא שעוף, שרגילים לצלותו כולו כאחד, סובר רבי יהודה שיש לחתוך וירידיו בכל אופן (שם). שמא יימלך ויצלהו בולו כאחד, מה שאין כן בבהמה, שרגילים לחותכה אבר אבר, אין צריך אלא כשדעתו לצלותה שלימה (רשב"א ורא"ש חולין שם).

8. דבר זה נדרש בכרייתא (המובאת בבבא בתרא יד, ב) מהפסוק (דברים י, ב): **"וְאָכַתְבָּ עַל הַלֶּחֶת אֶת הַדְּבָרִים אֲשֶׁר הָיוּ עַל הַלֶּחֶת הָרִאשִׁים אֲשֶׁר שִׁבַּרְתָּ וְשָׁמַתָּם בְּאָרוֹן"**, ומיתור המלים: **"אֲשֶׁר שִׁבַּרְתָּ"** דורשים כאילו נאמר: **"אשר שברת ושמתם"** שתשים בארון גם את הלוחות אשר שברת, היינו את שברי הלוחות (ועיין בבא בתרא שם עוד דרשות).

9. כשנשברו הלוחות פרחו האותיות מהן באויר (פסחים פז, ב), וזקן ששכח תלמודו ו"פרחה" ממנו חכמתו הוא כשברי לוחות (רי"ף בעין יעקב). כאן משמע שלא פקעה קדושת הלוחות כשפרחו מהן האותיות, ועיין ספר אור הישר שהקשה מהגמ' שבת קטז, א בספר תורה שנמחקו אותיותיו לגמרי שפקעה קדושתו ואין מצילין אותו מן הדליקה בשבת, ועיין שם מה שכתב ליישב. ועיין משנה ברורה (שלד, לו) שהדברים שם אמורים רק לענין הצלה מדליקה אבל גם ספר תורה שנמחק טעון גזירה ונהגים בו כבוד.

ואפילו הפסוק (במדבר לב, ג): **"עטרות ודיבן"** שאין לו תרגום ארמי, שאין בו אלא שמות מקומות, יקראנו שלש פעמים כמות שהוא^[1], **שכל המשלים פרשיותיו שנים מקרא ואחד תרגום עם הציבור זוכה שמאריכין לו ימיו ושנותיו**^[2]. מעשה בענין זה:

רב ביבי בר אביו סבר - התכוון לאשלומוניהו לפרשיותא דכולא שתא - להשלים את קריאת הפרשיות של כל השנה שנים מקרא ואחד תרגום במעלי יומא דכפורי - בערב יום הכיפורים^[3]. **תנא ליה** - שנה לו חייא בר רב מדפתי את הברייתא הבאה: **פתבי** - נאמר בתורה (ויקרא כג, לב) על יום הכיפורים, שזמנו הוא העשירי בתשרי: **"ועניתם את נפשותיכם בתשעה לחדש בערב"**, וקשה: **וכי בתשעה לחדש תשרי מתעניין? והלא בעשרה מתעניין**, שמתחילת ליל יום הכיפורים אין זה תשיעי בתשרי אלא עשירי בו, ולמה נאמר **"בתשעה לחדש"**? אלא, בא פסוק זה **לומר לך שכל האוכל ושותה בתשיעי**, בערב יום הכיפורים מבעוד יום, ומכין עצמו לעינוי יום המחרת באכילה ושתיה, **מעלה עליו הכתוב כאילו מתענה תשיעי ועשירי**^[4], ולכן אל תעסוק בהשלמת פרשיותיך ביום זה, אלא עסוק בו באכילה ושתיה. **סבר** רב ביבי לאקדומוניהו - להקרים את קריאת הפרשיות קודם שיקראו

1. רש"י, על פי תוספות ד"ה ואפילו. והחידוש שבדבר הוא שאף שאין לו תרגום לא די בקריאת שנים מקרא, אלא יש לקרוא עוד פעם לצאת ידי תרגום.

ותוספות פירשו באופן אחר, שהואיל ואין לפסוק זה תרגום אונקלוס, יקרא במקומו "תרגום ירושלמי", שמתרגם את שמות המקומות הללו לארמית ("מכללתא ומלבשתא" וכו').

המפרשים התקשו בדברי רש"י ותוספות, שהרי בחומשים שלפנינו יש תרגום אונקלוס לפסוק "עטרות ודיבן" (ומתרגם "מכללתא ומלבשתא" וכו'), כפי שכתבו תוספות בשם תרגום ירושלמי. ויש גורסים בגמרא כאן "דיבון ועטרות" (מסורת הש"ס בשם ספרים אחרים), והוא פסוק אחר (במדבר לב, לד), ושם אכן אין אונקלוס מתרגם את שמות המקומות לארמית. אולם בהגהות מהר"ץ חיות כתב שנראה לקיים את הגירסה שלפנינו "עטרות ודיבון", ולא תרגם אונקלוס פסוק זה, אלא שהמעתיקים הוסיפו את התרגום לפסוק זה מתוך ה"תרגום ירושלמי", ואמנם במהדורת סכינייטה שיו של אונקלוס, וכן בכתה"י של אונקלוס שהשתמש בו רבי נתן אדלר ב"יתניה לגר" על התרגום, אין תרגום לפסוק זה. ובתוספות רבי יהודה החסיד וברא"ש כתבו שיש שתי נוסחאות באונקלוס בפסוק זה, שיש ספרים שיש בהם תרגום לפסוק זה ויש ספרים שאין בו תרגום.

[בחומשים שלפנינו יש שלשה תרגומים ארמיים: אונקלוס, "יונתן בן עוזיאל", ו"ירושלמי". אולם כתבו רבים שהתרגום הקרוי "יונתן בן עוזיאל" אינו חיבורו של תנא זה, ואף שתירגם את הנביאים (במבואר במגילה ג, א), לא תירגם את התורה (עיין מהרש"א מגילה שם), ויש מהראשונים שהביאו תרגום זה בשם "תרגום ירושלמי", ונקרא "ירושלמי" מפני שהשתמשו בו בארץ ישראל, לעומת אונקלוס שהשתמשו בו בבבל. התרגום שבחומשים הקרוי "ירושלמי" הוא נוסח שונה של אותו תרגום עצמו הקרוי תרגום יונתן. ועיין בענין זה: החיד"א במראית העין מגילה כח, א ובשם הגדולים מערכת ספרים ערך תרגום יונתן; בתבי מהר"ץ חיות עמודים תקי"ד; תתקיא"ב; ערוך השלם ערך אשן (ב); תורה שלימה כרך כד, "תרגומי התורה" (ובפרט הקדמה שם), וכרך לה פרק ה; הקדמת הספר "נושא כלי יהונתן" על תרגום יונתן].

2. כיוצא בזה אמרו בעוד מקומות, ולכאורה "ימיו ושנותיו" הוא כפל לשון ללא צורך. וכיאר בספר "בן יהידיע" (לקמן יג, ב) שאריכות השנים היא בכמות, שיחיה שנים רבות, ואילו "אריכות ימים" פירושה באיכות, שייטב לו בכל יום ויום (ועיין גם מעדני יום טוב על הרא"ש כאן בפירוש שני, וכן משמע מרש"י שבת קה, ב ד"ה ימים האריכו). ויש מפרשים, שאם יש לו עוד שנים לחיות, יוסיפו לו שנות חיים, ואם הגיעה שנתו האחרונה, יוסיפו לו ימי חיים בשנה זו (מעדני יום טוב שם בפירוש ראשון).

3. כוונתו היתה להרבות זכויות בערב יום הכיפורים, שימחלו לו עוונותיו (הגהות יעב"ץ. ועיין עיני יעקב ושפתי חכמים).

רבינו חננאל גורס במקום "דכולא שתא" - "דכלא", ומפרש מלשון "כלה" (כמו "ירחי כלה"). שהיה המנהג בבבל שהיו מתקבצים ונאים מכל המקומות פעמיים בשנה, בחודש אלול ובחודש אדר, ולומדים חכם מסבת אחת (רבינו חננאל), או הלכות החג הסמוך (רש"י לקמן יז, ב ד"ה שבחא דאורייתא), ובחודש ה"כלה" היה רב ביבי טרוד בתלמודו ולא מצא פנאי להשלים פרשיותיו, וסבר להשלים ארבע הפרשיות של חודש הכלה בערב יום הכיפורים.

4. כלומר: כאילו נצטווה להתענות בתשיעי ובעשירי והתענה בהם (תוספות ד"ה כאילו).

ואגב המעשה בשלש דברים שאמר רבי יהושע בן לוי לבניו, מובא מעשה בשלשה דברים שאמר רבא לבניו:
אמר להו רבא לבניה: בשאתם חותכין בשר, אל תחתכו על גב - על גבי היד, אלא על השלחן או על דבר אחר.
ומבאר הגמרא מיד טעם הדבר:

איבא דאמרי - יש אומרים הטעם **משום סכנה**, שמא יחתוך את ידו. **ואיבא דאמרי** - ויש אומרים **משום קלקול סעודה**, שאף אם אין חשש סכנה ממש, מכל מקום אפשר שיפצע עצמו ואף מחבורה קטנה יכול לצאת דם וילכלך את המאכל וימאיסנו על הסועדים.
ועוד אמר רבא לבניו:

ואל תשבו על משת ארמית - אשה נכרית, כפי שמבארים להלן, **ואל תעברו אחורי בית הכנסת, בשעה שהצבור מתפלל**, ואף זה מבואר להלן.

הגמרא מבארת את הוראתו השניה של רבא:

"ואל תשבו על משת ארמית", ושלשה הסברים לדבר: **איבא דאמרי** - יש אומרים שהכוונה היא: **לא תגנו** - אל תלכו לישון בלא קריאת שמע שעל המטה, כי העושה כן מטתו דומה לזו של "ארמי", גוי^[10]. **ואיבא דאמרי** - ויש אומרים שהפירוש הוא: **דלא תנסבו גיורתא** - שלא תשאו גיורת (שהיתה "ארמית") לאשה^[11]. **ואיבא דאמרי** - ויש מפרשים: **ארמית ממש** - שלא ישבו על מטתה של אשה נכרית, **ומשום מעשה דרב פפא**, כמסופר להלן: **דרב פפא אזל לגבי ארמית** - הלך לביתה של אשה ארמית לאיזה צורך. **הוציאה לו**, לרב פפא, מטה, ואמרה לו **"שב עליה"**. **אמר לה: איני יושב עד שתגביהי את המטה**, כדי שאוכל לראות מה נמצא תחתיה. **הגביהה את המטה, ומצאו שם תינוק מת**^[12]. **מכאן אמרו חכמים: אסור לישב על משת ארמית**.

עכשיו מבארת הגמרא הוראתו השלישית של רבא:

"ואל תעברו אחורי בית הכנסת בשעה שהצבור מתפלל".
מאמר זה של רבא מסייע ליה לרבי יהושע בן לוי, דאמר רבי יהושע בן לוי: **אסור לו לאדם שיעבור אחורי בית הכנסת בשעה שהצבור מתפלל**, מפני שנראה כאילו הוא בורח מפתח בית הכנסת, שעובר שם ואינו נכנס^[13].

ומבאר אביו שיש כמה תנאים באיסור זה:

אמר אביו: ולא אמרן - לא אמרנו שהדבר אסור **אלא דליבא**

פתחא אחרניא - כשאין פתח אחר להיכנס בו לבית הכנסת, **אבל איבא פתחא אחרניא** - אם יש שם פתח אחר, **לית לן בה** - אין לנו בזה שום איסור, שבאופן זה אין כאן ולול בבית הכנסת, שהרואה אותו עובר ליד פתח זה סבור שהוא נכנס בפתח השני^[14], וכן, **לא אמרן אלא דליבא בי כנישתא אחרניא** - כשאין בית כנסת אחר באותה עיר, **אבל איבא בי כנישתא אחרניא לית לן בה** - אם יש שם בית כנסת אחרת אין איסור בדבר, שהרואה תולה שמתפלל בבית הכנסת השני. **ולא אמרן אלא דלא דרי טונא** - כשאינו נושא משא, **ולא רהיט** - ואף אינו רץ, **ולא מנח תפילין** - ואף אינו מניח תפילין^[15], **אבל איבא חד מהנך לית לן בה** - אבל כשיש אחד מהם, מהדברים הנזכרים, שהוא נושא משא או רץ או מעוטר בתפילין, אין בזה איסור, כי הרואה אותו כשהוא נושא משא או רץ ברור לו שהוא טרוד באיזה ענין ומשום כך לא נכנס, ואין זה גנאי לבית הכנסת^[16], וכן הרואהו כשתפילין עליו, לא יחשוד בו שאינו רוצה להיכנס להתפלל, שהמניח תפילין ברור לכל שהוא מקבל על עצמו עול מלכות שמים^[17].

הגמרא מביאה ברייתא הקשורה לאחת מהוראותיו של רבא:

תניא בברייתא: אמר רבי עקיבא: בשלשה דברים אוהב אני את המדיים: בשחוחכין את הבשר, אין חותכין אלא על גבי השולחן, ולא על גבי היד, מהטעמים המוזכרים לעיל^[18], **בשנושקין אין נושקין אלא על גב היד**, ולא על הלחי או על הפה, ודרך כבוד היא זו, מפני הרוק^[19], **ובשיועצין** - כשמתיעצים בענין חשוב **אין יועצין אלא בשדה**, שלא ישמע אדם^[20].

הגמרא מביאה מקור מן המקרא שאין יועצין אלא בשדה:

אמר רב אדא בר אבהו: מאי קראה - מהו הרמו מן המקרא לדבר זה? שנאמר (בראשית לא, ד): **"וישלח יעקב ויקרא לרחל וללאה השדה אל צאנו"**, להתייעץ עמן אם לעזוב את בית לבן.

הגמרא מביאה ברייתא דומה:

תניא בברייתא: אמר רבן גמליאל: בשלשה דברים אוהב אני את הפרסיים: הן צנועין באכילתן^[21], **וצנועין בבית הפסא**^[22], **וצנועין בדבר אחר** - בתשמיש המטה^[23].

הגמרא אומרת עוד על הפרסיים:

נאמר בענין מפלחה של בבל (ישעיה יג, ג): **"אני צויתי למקדשי"** לבוא ולהחריב את בבל. ועל כך תני רב יוסף בברייתא: **אלו**

הערות

- רש"י. ועיין מהרש"א פירוש אחר.
- רבא היה כהן (רש"י חולין קלא, א ד"ה זכי לי מתנתא, אבל עיין תוספות שם). וכהן אסור לשאת גיורת (עיין שלחן ערוך אבן העזר ו, ח). ולפיכך הוזכר את בניו הכהנים שלא יעברו איסור זה (עיין יעקב).
- ובהגהות יעב"ץ הוריות יג, א פירש שאף מי שאינו כהן עדיף שישא בת ישראל שאינה גיורת, אלא שכתב שמצינו שצדיקים גדולים כיהושע בן נון ובוועז נשאו גיורות, ועל כרחק לא ככל גיורת הדברים אמורים ואין כולן שוות, ועיין הגהות יעב"ץ באן.
- רב נסים גאון ורבינו חננאל מכיאים מסורת מהגאונים על פרטי המעשה: רב פפא הלוח כסף לנכרי (גירסתם בגמרא היא "מטה ארמית" כלומר מטה של ארמי, ולא של אשה ארמית). כיון שדחקו רב פפא לנכרי לשלם חובו רצה הגוי להעליל עליו עלילה במרמה כדי להינצל מן התביעה. מה עשה? נטל תינוק מת והשכיבו על מטתו מכוסה כבגדים כדי שלא ירגישו בו, והזמין את רב פפא לבוא עמו לביתו כדי שישלם לו שם את החוב. כשנכנס לביתו, אמר לו שישב על המטה, וזאת - כדי שיוכל להעליל עליו שהרגו על ידי שישב עליו, ורב פפא הרגיש בדבר.
- רש"י ורשב"ם פסחים קיב, ב הביאו מעשה דומה, אבל כשינויים, ועיין הגהות מהר"ץ חיות כאן בשם שו"ת מקום שמואל על יישוב הסתירות שבין דבריהם שם לבין המעשה שבגמרא כאן.
- רש"י. ולקמן סא, א כתב רש"י שמכיון שאינו נכנס נראה כפורק עול ומבזה את בית הכנסת.
- כפי שהסביר רש"י לעיל ו, ב (ד"ה אחורי בית הכנסת), בתי הכנסת בבבל פנו למערב, לארץ ישראל, ופתחיהם היו בצד מזרח, והעובר במזרח, שהוא "אחורי בית הכנסת", עובר ליד הפתח, ומכיון שעובר ליד הפתח ואינו נכנס יש בזה ולול
- כבוד בית הכנסת.
- רש"י לקמן סא, א.
- כלומר, אין תפילין עליו באותה עת. כגמרא לקמן סא, א מוסיפים עוד שאינו רוכב על חמור (ועיין שלחן ערוך אורח חיים צ, ח ומשנה ברורה שם).
- עיין רש"י לקמן סא, א.
- משנה ברורה, צ, כד.
- מהרש"א.
- רש"י. ועיין מהרש"א טעם אחר.
- רש"י: "דאמרי אינשי: אונים לכותל". [ביטוי זה נמצא גם במדרש, עיין ויקרא רבה לב, ב].
- בגמרא לא מבואר מה טיב הצניעות שנהגו בה באכילתם. ובספר בן יהוידע כתב שהיו נוהגים לאכול במקום מוצנע, שלא יראום בני אדם כשהם אוכלים, וכתב שטעמם היה משום שלפעמים המריח ריח מאכל אוהו בולמוס לאוכלו, ואם אינו אוכל, מסתכן (עיין יומא פב, ב). וכדי למנוע זאת אכלו במקום מוצנע.
- בשפתי חכמים פירש שהקפידו על צניעות כדרך הלכות הצניעות המבוארות לקמן כג, ב וסב, א. והביא עוד דברי הגמרא לקמן כו, א שבת הכסא של הפרסיים היו נקיים במיוחד ונכנו כאופן שהצוה היתה מתגלגלת מיד למקום המכוסה מן העין.
- בהגהות מלא הרועים הביא מכתובות מח, א שהפרסיים היו נוהגים לשמש מיטותיהם כשהם לבושים. אולם שם נאמר שאין לעשות כן, ואילו כאן שיבח רבן גמליאל את הפרסיים. ועיין מגילה יג, א על אחשוורוש מלך פרס, שלא שימש מטתו אלא בלילה ולא ביום.

[נקדושין דף
מס. המצנפ
פסוק כטרתו]

ס"א ד"מ
ועשרות
שנכסף משה
משהים דף
ס"ח: וזמל
דף ס"א:
ר"ב דף פ.

[סגסדרין ז].
חולין פ"ב
דף כז.
ב"ב פ"ק דף
יד: מנחות ז.

ספחים קכג:

לכתוב 97
ח' פ' ע'

for finding

הבית
(א) רשמי דים
אני עיני וסר
סרם לנא כנעל
ותינח ומדי
נמחק :
(ב) חסר דים
יאלים וסר
נמדרש יס ג'
גנרים :

השחר להנץ החמה נחשב לילה. והוא דקרי ליה "יום" - מה שרבי שמעון בן יוחי קורא זמן זה "יום" באמרו שבמשך זמן זה אפשר לצאת ידי חובת קריאת שמע של שחרית, הוא משום דאיכא אינשי דקיימי בההיא שעתא - שישנם אנשים הקמים משנתם באותו זמן. והרי זמן קריאת שמע של שחרית מוגדר בתורה במלת "ובקומך", הזמן שבני אדם קמים משנתם; ומכיון שישנם אנשים שמתחילים לקום כבר מעלות השחר ואילך, כלול גם זמן זה ב"זמן קימה", ואם כן - אפשר לצאת ידי חובת קריאת שמע של שחרית במשך זמן זה, אף על פי שלגבי שאר מצוות^[27] נחשב זמן זה לילה^[28].

הגמרא מביאה פסק הלכה בענין זה:

אמר רב אחא בר חנינא אמר רבי יהושע בן לוי, הלכה כרבי שמעון בן יוחי - כדבריו בברייתא.

הגמרא מביאה עכשיו נוסח אחר של פסק ההלכה:

איכא דמתני להא דרב אחא בר חנינא אהא - יש ששנו פסקו של רב אחא בר חנינא על מימרא אחרת של רבי שמעון בן יוחי. דתניא בברייתא, **רבי שמעון בן יוחי אומר משום רבי עקיבא, פעמים שאדם קורא קריאת שמע שתי פעמים ביום, אחת קודם הנץ החמה ואחת לאחר הנץ החמה**, והוא יוצא כהן - בשתי קריאות אלו **ידי חובתו של קריאת הלילה**, ואף שיש בין שתיהן רק הפרש זמן מועט^[26].

הגמרא מקשה:

הא גופא קשיא - מימרא זו סותרת את עצמה! **אמר** - בתחלה אתה אומר, **פעמים שאדם קורא קריאת שמע שתי פעמים בלילה**, אחת קודם שיעלה עמוד השחר ואחת לאחר שיעלה עמוד השחר, **אלמא לאחר שיעלה עמוד השחר ליליא הוא** - הרי, שהזמן שאחרי עלות השחר עד להנץ החמה נחשב לילה, שהרי הברייתא אומרת שקרא פעמיים „בלילה". **והדר תני** - ואחר כך התנא שונה, שהוא יוצא כהן **ידי חובתו אחת של יום ואחת של לילה**, ואת החובה של יום הוא יוצא בקריאתו שאחר עלות השחר, **אלמא יממא הוא** - הרי, שהזמן שאחר עלות השחר עד להנץ החמה נחשב יום! הגמרא מתרצת:

לא - אין שום סתירה. **לעולם ליליא הוא** - באמת הזמן שבין עלות

הערות

28. תוספות.

הראשונים נתקשו בפירוש זה שבדברי הברייתא, שהזמן שבין עלות השחר להנץ החמה נחשב לילה לשאר כל מצוות התורה, ופירשו כוונת הגמרא בפנים אחרות (ראה להלן ט, א הערה 1). אמנם הפני יהושע פירש דברי התוספות באופן אחר (אבל ראה בספר דברי דוד, ובספר אבן האול הלכות קריאת שמע א, א). ויש להעיר שמדברי רש"י להלן (ט, ב ד"ה מתפלל ביום) משמע שהבין דברי הגמרא כמו שביארנו בפנים לדעת התוספות.

[מכיון שהברייתא חושבת הזמן שבין עלות השחר להנץ החמה ללילה, משמע שאפשר לצאת גם ידי חובת קריאת שמע של ערבית במשך זמן זה. אבל היות והברייתא אומרת בפירוש שבמשך זמן זה אפשר לקרא קריאת שמע של שחרית, נמצא לפי זה שהיה אפשר לקיים שתי החובות יחד - בין של ערבית ובין של שחרית - בזמן שבין עלות השחר להנץ החמה. ואם כן יקשה, למה איפוא לא נקטה הברייתא דין זה, שהוא חידוש יותר? התוספות מוכיחים מכח קושיא זו שלדעת הברייתא אפשר לקרא במשך זמן זה - בין עלות השחר להנץ החמה - רק קריאת שמע של שחרית בלבד, לפי שאנשים מתחילים לקום כבר, ולכן מוגדר זמן זה "זמן קימה", ואם כן, שוב אי אפשר לקרא או קריאת שמע של ערבית. וכן נראה גם דעת רש"י (ראה בד"ה דקיימי בההיא שעתא). ענין זה יתבאר עוד להלן ט, א הערה 1.] אף שמתוך דברי הברייתא נראה שאפשר לקרא קריאת שמע של שחרית מיד אחרי עלות השחר, אין זו כוונת הברייתא למעשה, שהרי שנינו במשנה להלן (ט, ב) שהתחלת זמן קריאת שמע של שחרית היא כשהאיר היום עד כדי שהאדם יכול להבחין בין תכלת ללבן, או [לדעה אחרת] בין תכלת לכרתי. משום כך צריכים אנו לומר שמה שנקטה הברייתא "לאחר שיעלה עמוד השחר" לאו דוקא. ואכן צריך להמתין משך זמן מה, עד הזמן המפורש במשנה להלן (תוספות). ויש מתרצים, שדינה של הברייתא נאמר רק לענין שעת הדחק, כגון היוצא לדרך עם שירא שלא תעבור כנסיעתה משך כל זמן קריאת שמע, שמוחר לו לקרא קריאת שמע משעלה השחר, אבל אם אין לו שום מניעה לקרא קריאת שמע בזמנה, אסור לו לקרא קריאת שמע עד שיגיע הזמן האמור במשנה להלן (רי"ף, רשב"א). וכן נפסקה ההלכה בשלחן ערוך (אורח חיים נח, ג).

24. ואף על פי שהפריים מומונים לגיהנום, לא נמנעו חכמים מלשבחם על מנהגי הצניעות שלהם (עץ יוסף).

25. לפי מסקנא זו, מותר לאחר בקריאת שמע של ערבית לבתחלה עד סמוך לעלות השחר [אם אינו אוכל או הולך לישן, ראה לעיל ד, ב הערה 3] (רשב"א ט, א ד"ה ובני ר"ג; רא"ש סימן ט; טור אורח חיים, רלה).

אבל הרמב"ם (הלכות קריאת שמע א, ט) פוסק שצריך לקרא קריאת שמע קודם חצות הלילה, ורק אם כבר הגיעה חצות הלילה ועוד לא קרא קריאת שמע, יש לו לקרותה עד עלות השחר. הבית יוסף (אורח חיים רלה, ד"ה אבל הרמב"ם) מבאר דעת הרמב"ם, שפסק הגמרא "הלכה כרבן גמליאל" נאמר רק לגבי המחלוקת שלו עם רבי אליעזר בנוגע לסוף זמן קריאת שמע של ערבית מן התורה, אבל אין כוונת הגמרא לפסוק הלכה כרבן גמליאל לגבי המחלוקת שלו עם חכמים בנוגע לסייג שעשו חכמים לקרא קריאת שמע עד חצות. לגבי שאלה זו או סומכים על הכלל הידוע, יחיד ורבים הלכה כרבים, דהיינו שהלכה כדעת חכמים נגד דעת רבן גמליאל שהיא דעת יחיד (ראה גמרא ט, א). [ולפי זה היתה הגמרא צריכה לפסוק "הלכה כחכמים", אבל לא נקטה הגמרא כך, משום שחכמים בדבריהם במשנה אינם אומרים בפירוש שזמן חצות הלילה הוא משום סייג מדרבנן. ולכן הגמרא פוסקת ההלכה כרבן גמליאל, דהיינו שאם לא קרא קריאת שמע עד חצות הלילה יש לו לקרותה עד עמוד השחר (באור הלכה אורח חיים רלה, ג).]

וכן נפסקה ההלכה בשלחן ערוך, שלכתחלה חייב אדם לקרא קריאת שמע קודם חצות הלילה, אבל אם עדיין לא קרא קריאת שמע מאיזו סיבה, יש לו לקרותה עד עלות השחר (אורח חיים רלה, ג; ראה באור הלכה שם; ראה גם לעיל ד, ב הערה 3).

26. דהיינו, שהוא יוצא ידי חובת הלילה בקריאתו שבסוף הלילה טרם עלות השחר, והוא יוצא ידי חובת היום הבא בקריאתו שבתחלת היום מיד אחרי עלות השחר. הוא יוצא, איפוא, חובת של שתי קריאות בתוך הפרש זמן מועט בלבד (ראה בסוף הערה 28).

27. היינו מצוות שצריכים לקיימן ביום, כגון הנחת תפילין ולבישת ציצית.

הגמרא מתרצת:

לא - אין שום סתירה. **לעולם ימא הוא** - באמת הזמן שבין עלות השחר להנץ החמה נחשב יום. **והאי דקרו ליה "לילא"** - מה שרבי עקיבא קורא זמן זה "לילה" באמרו שבמשך זמן זה אפשר לצאת ידי חובת קריאת שמע של ערבית, הוא משום **דאיכא אינשי דגני בהיהא שעתא** - שישנם אנשים שעדיין ישנים באותו זמן. והרי זמן קריאת שמע של ערבית מוגדר בתורה במלת "ובשכבך", הזמן שבני אדם ישנים; ומכיון שישנם אנשים שישנים עד הנץ החמה, כלול גם זמן זה ב"זמן שכיבה", ואם כן אפשר לצאת ידי חובת קריאת שמע של ערבית במשך זמן זה, אף על פי שלגבי שאר מצוות נחשב זמן זה יום^[1].
הגמרא מביאה פסק ההלכה לפי נוסח זה:

אמר רבי אחא ברבי חנינא אמר רבי יהושע בן לוי, הלכה ברבי שמעון משום רבי עקיבא - כדבריו בברייתא^[2].

הגמרא מוסיפה השלמה לדינו של רבי שמעון בן יוחי:

אמר רבי זירא, ובלבד שלא יאמר "השכיבנו" - אמנם אפשר לקרא קריאת שמע של ערבית בסוף הלילה סמוך לעלות השחר, כדברי רבי שמעון בן יוחי בברייתא ראשונה, אבל לא יאמר או ברכת "השכיבנו", היא הברכה השנייה הנאמרת לאחר קריאת שמע בתפלת ערבית^[3].

הגמרא מביאה שיש מערערים על דברי רבי אחא ברבי חנינא:

בי אתא - כאשר בא רב יצחק בר יוסף מארץ ישראל לבלב, אמר - סיפר לחכמי הישיבה, שהא דרבי אחא ברבי חנינא אמר רבי יהושע בן לוי, שהלכה כרבי שמעון בן יוחי בשם רבי עקיבא, לאו בפירוש איתמר - לא נאמר בפירוש על ידי רבי יהושע בן לוי, **אלא מכללא איתמר** - אלא נאמר בשמו רק על סמך דיוק מתוך פסק הלכה שפסק. **דההוא זוגא דרבנן** - שהיה זוג של תלמידי חכמים, **דאשתכור בהלולא דבריה דרבי יהושע בן לוי** - שהשתכרו בעת

הגמרא ממשיכה לקטע הבא של משנתנו:
מעשה שבאו בניו וכו' של רבן גמליאל מבית המשתה בסוף הלילה ועוד לא קראו קריאת שמע. הם שאלו את אביהם אם יכולים הם עדיין לקרא קריאת שמע, ורבן גמליאל השיב להם כשיטתו, שאם עוד לא עלה עמוד השחר יש להם לקרא קריאת שמע.

הגמרא שואלת:

ועד השתא לא שמיע להו הא דרבן גמליאל - וכי יכול להיות שער עכשיו לא הכירו בני רבן גמליאל את שיטת אביהם? ודאי שכן! ואם כן, מהי שאלתם?

והגמרא משיבה:

הכי קאמרי ליה - זהו מה שאמרו לו: **"רבנן - חכמים במשנתנו שאמרו שאפשר לקרא קריאת שמע רק עד חצות הלילה, פליגי עילוןך האם הם חולקים עליך בענין סוף זמן קריאת שמע מן התורה,**^[5] **ואם כן, עלינו**

הערות

1. תוספות. והיוצא מזה, שברייתא זו חולקת על הברייתא הראשונה. הברייתא הראשונה סוברת שמכיון שישנם אנשים שמתחילים לקום כבר מעלות השחר ואילך, נחשב זמן זה ל"זמן קימה", וממילא קוראים בו קריאת שמע של שחרית בלבד. לעומת זה, הברייתא שלנו סוברת שהעיקר תלוי כמה שהרבה אנשים עדיין ישנים באותו זמן, וממילא מוגדר זמן זה כ"זמן שכיבה", וקוראים בורק קריאת שמע של ערבית. וכן היא גם דעת בעל המאור.

2. לפי פסק זה, מי שלא קרא קריאת שמע של ערבית לפני עלות השחר, יש לו לקרותה אחר כך עד הנץ החמה. אבל הרי"ף והרמב"ם (הלכות קריאת שמע א, י) פוסקים, שדין זה נאמר רק במי שלא קרא קריאת שמע לפני עלות השחר מחמת איזה אונס, כגון שהיה חולה או שכור, אבל לא אם עשה כן במזיד או בפשיעה; וכך היא ההלכה בשלחן ערוך (ראה אורח חיים נח, ה; רלה, ד). למקורו של חילוק זה, ראה להלן הערה 4.

3. ראה במשנה להלן יא, א. בברכה זו אנו מבקשים: **"השכיבנו ה' אלקינו לשלום וכו'**, דהיינו שישמור ה' אותנו מפחד כלילות. תפלה זו נאמרת, איפוא, רק בזמן שאנשים חולבים לישון שינת הלילה, ולא סמוך לעלות השחר שהוא כבר בסוף זמן השכיבה (רש"י).

לרעת רש"י, מוסב מאמרו של רבי זירא על דברי רבי שמעון בן יוחי בברייתא הראשונה, הדין בקריאת שמע פעם לפני עלות השחר ופעם לאחריו. התוספות מקשים על זה, למה הביאה הגמרא דברי רבי זירא רק אחרי הברייתא השניה, כשהוא בא להשלים דין המופיע בברייתא הראשונה? משום כך פירשו התוספות, שמאמרו של רבי זירא אכן מוסב על הברייתא השניה, שבה דנים על הקורא קריאת שמע לאחר עלות השחר, וזמן זה אינו זמן שכיבה גמור, ולכן אינו אומר או השכיבנו. אבל הקורא קריאת שמע אפילו סמוך לעלות השחר לפניו אומר השכיבנו, כיון שהוא לילה וזמן שכיבה לכל העולם. וכך נפסקה ההלכה בשלחן ערוך (אורח חיים רלה, ד).

4. אבל אם יכול היה לקרא קריאת שמע לפני כן אלא שהתעצל ולא קרא, אינו יכול לקרא אחד עלות השחר (רש"י). שהפקיעו חכמים את זכותו לקיים המצוה, כיון שלא נודרדו לקיימה בזמנה כדאוי. וכן מוכח מדברי רבן גמליאל לבניו כשחזרו מבית המשתה (במשנתנו ב, א; ראה בגמרא למטה). ש"אם לא עלה עמוד השחר חייבין אתם לקרות". ומכאן, שאם כבר עלה עמוד השחר אין הם חייבים לקרות, לפי ששוב לא יצאו ידי חובתם - אף שעדיין קודם הנץ החמה הוא! על כרחנו הטעם משום שבני רבן גמליאל לא נשתכרו שם בבית המשתה, אלא עסוקים היו במשתה ושמחה ולא שמו את לבם לקרא קריאת שמע בזמן הראוי. ומכיון שהיה להם לקרא קריאת שמע ולא קראו, פסק להם רבן גמליאל שיכולים הם לקרא קריאת שמע רק ע"י עלות השחר, ולא לאחר מכן (רשב"א; רא"ש; ראה ב"ח ובית יוסף אורח חיים צט. וראה לעיל הערה 2).

5. דהיינו, האם מסכימים חכמים לפירושו של רבי אליעזר במלת "ובשכבך", שיש לפרשו "בשעה שאתה הולך לישון", דהיינו חלקו הראשון של הלילה? אם כן,

1. תוספות. והיוצא מזה, שברייתא זו חולקת על הברייתא הראשונה. הברייתא הראשונה סוברת שמכיון שישנם אנשים שמתחילים לקום כבר מעלות השחר ואילך, נחשב זמן זה ל"זמן קימה", וממילא קוראים בו קריאת שמע של שחרית בלבד. לעומת זה, הברייתא שלנו סוברת שהעיקר תלוי כמה שהרבה אנשים עדיין ישנים באותו זמן, וממילא מוגדר זמן זה כ"זמן שכיבה", וקוראים בורק קריאת שמע של ערבית. וכן היא גם דעת בעל המאור.

כבר בארנו לעיל (ח, ב הערה 28) לדעת התוספות, שהברייתא הראשונה סוברת שמעלות השחר עד להנץ החמה נחשב לילה לגבי כל מצוות התורה חוץ מקריאת שמע (דברי דוד ואבן האזל קריאת שמע א, א בביאור דברי התוספות ח, ב ד"ה לעולם לילא הוא; אבל עיין פני יהושע). הרשב"א תמה על זה: הרי לעיל (ב, ב) הוכיחה הגמרא מלשונות הפסוקים שמעלות השחר ואילך נחשב יום! ועוד, הרי משנה מפורשת היא במסכת מגילה (ב, א) בלי שום חולק, שכל המצוות שחייבות להיעשות ביום - אם עשה אותן משעלה עמוד השחר יצא! ואיך תחלוק הברייתא על דין פשוט זה?

משום כך מפרש הרשב"א, שאין כוונת הברייתא הראשונה לומר שהזמן שבין עלות השחר להנץ החמה נחשב לילה לגבי שאר מצוות; אלא כוונתה שנחשב לילה רק לגבי חובת קריאת שמע של ערבית בלבד, לפי שכמה אנשים עדיין ישנים. אבל דין זה פשוט הוא ולא הוצרך התנא לשנותו. חידושה של הברייתא הוא שזמן זה נחשב גם זמן קימה [לפי שכמה אנשים קמים כבר], ואפשר לצאת גם ידי חובת קריאת שמע של שחרית במשך זמן זה. ואף הברייתא השניה סוברת כך, שאפשר לצאת במשך זמן זה בין חובת קריאת שמע של ערבית ובין חובת קריאת שמע של שחרית, ובעצם אין שום מחלוקת בין שתי הברייתות. ושואל הרשב"א, אם כן למה לא נקטה הברייתא חידוש יותר, שאפשר לקרא קריאת שמע פעמיים בין עלות השחר להנץ החמה ויצא בהן בין ידי חובתו של ערבית ובין ידי חובתו של שחרית? [הרי מחמת קושיא זו פירשו התוספות שכל אחת מהברייתות סוברת שאפשר לצאת רק ידי חובת קריאה אחת בלבד במשך זמן זה, וחלוקות הברייתות על איזו מהחובות אפשר לצאת או.] המלחמות והרא"ש (המסכימים לדעת הרשב"א שאין שתי הברייתות חלוקות) מתרצים קושיא זו, שאמנם יכול אדם לצאת ידי חובת קריאת שמע של ערבית בלבד או ידי חובת קריאת שמע של שחרית בלבד בתוך זמן זה, דהיינו שאפשר לחשב זמן זה או כזמן שכיבה או כזמן קימה; אבל אין אדם יכול לקרא קריאת שמע פעמיים בתוך זמן זה ולצאת ידי שתי החובות יחד, שאי אפשר לחשב משך זמן זה כזמן שכיבה וקימה בבת אחת שזו היא סתירה מיניה וביה [ועיין ברשב"א שמתיר תירוצו אחר על קושיא זו].

גם דעת הרי"ף היא כפירוש הרשב"א, וכן נקטו רוב הראשונים (רמב"ם הלכות קריאת שמע א, י"יב; רמב"ן במלחמות; רא"ש; ותוספות בתירוצם השני כאן ב"ה

חכמים שסוף הזמן הוא בחצות הלילה, הוא רק **בְּדִי לְהַרְחִיק אֶדָם מִן הָעֵבֶירָה** - כאמור לעיל, להרגיל את האדם לקרא קריאת שמע די מוקדם, ולא יאחר בטעות עד שיעבור זמנה. ורבן גמליאל עצמו - כהמשך לדבריו אלו - הוסיף לומר שלא רק לגבי הלכה זו בלבד אמרו חכמים כך [אלא אף לגבי הלכות אחרות].^[10]

הגמרא עוברת לדון בחלק הבא של משנתנו, האומרת: מצות **הַקָּטָר חֲלָבִים וְכוּ'** ואברים של הקרבנות, זמנה עד שיעלה עמוד השחר; וכל הקרבנות הנאכלים ליום אחד, מצות אכילתם היא עד שיעלה עמוד השחר.

הגמרא מעירה:

וְאֵילֹו אֲכִילַת פֶּסָחִים לֹא קָתְנִי - אבל אין משנתנו מונה את מצות אכילת קרבן פסח בין המצוות שזמן עד עלות השחר, ומשמע שבאמת אין זמנה כל הלילה.^[11]

הגמרא מקשה לפי זה:

וְרַמְיָנִיהּ - יש להקשות סתירה בין משנתנו לבין הברייתא הבאה, האומרת: **קְרִיאַת שְׁמַע שְׁקוּרָאִים בְּעֶרְבִית, וְקְרִיאַת הַהִלָּל בְּלֵילִי פֶסָחִים, וְאֲכִילַת קָרְבַּן הַפֶּסַח, זְמַן מִצְוַתָּן נִמְשָׁךְ עַד שִׁיעֻלָּה עֲמוּד הַשֶּׁחֶר.** הרי שזמן אכילת קרבן הפסח הוא, אכן, כל הלילה!^[12]

הגמרא מתרצת:

אָמַר רַב יוֹסֵף: לֹא קָשְׁיָא - אין זה קשה. **הָא** - משנתנו שאינה מונה את מצות אכילת הפסח בין המצוות שזמן עד עלות השחר, נשנית כפי דעתו של **רַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן עֲזַרְיָה**, אך **הָא** - הברייתא, שאכן מונה את מצות אכילת הפסח בין המצוות שזמן עד עלות השחר, נשנית כפי דעתו של **רַבִּי עֲקִיבָא. דְּתַנָּיָא** בברייתא הבאה שנחלקו רבי אלעזר בן עזריה ורבי עקיבא בדיון זה: כתוב בתורה בפרשת קרבן הפסח (שמות יב, ח): **וְאָכְלוּ אֶת הַבָּשָׂר בְּלֵילָה הַזֶּה**,^[13] **רַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן עֲזַרְיָה אָמַר: נֶאֱמַר בָּאֵן** בפסוק זה **"בְּלֵילָה הַזֶּה"**, וְנֶאֱמַר **לְהֵלֵךְ** בענין מכת בכורות (שם, יב): **"וְעִבְרָתִי בְּאָרֶץ מִצְרַיִם בְּלֵילָה הַזֶּה"**. ויש ללמוד גזירה שוה, כך: **מֶה לְהֵלֵךְ** - כמו ששם לענין מכת בכורות, כוונת הלשון "בְּלֵילָה הַזֶּה" היא **עַד חֲצוֹת**, שהרי מכת בכורות היתה בחצות, כמפורש בתורה^[14], **אָף בָּאֵן** בענין אכילת קרבן הפסח, כוונת הלשון

ללכת בעקבות הכלל **שִׁיחִיד וְרַבִּים הִלְכָּה בְּרַבִּים** - כאשר חולק יחיד עם רבים, ההלכה כדעת הרבים? או **דְּלָמָא רַבָּנָן פְּוֹתָךְ סְבִירָא לָהּ** - שמא מסכימים חכמים עמך בענין סוף זמן קריאת שמע מן התורה שהוא עד עלות השחר^[6], **וְהָאִי דְקָאָמְרִי עַד חֲצוֹת** - ומה שהם אומרים שסוף הזמן הוא בחצות הלילה, הוא **בְּדִי לְהַרְחִיק אֶדָם מִן הָעֵבֶירָה** - להרגיל את האדם לקרא קריאת שמע בשעה מוקדמת, כדי שלא ישהה בטעות עד לאחר עלות השחר בחשבו שיש לו זמן רב לקריאתו; אבל אם נאנס ולא קרא קריאת שמע עד חצות, יש לו לקראה אף אחר חצות^[7]. **אָמַר לָהּ** - ועל שאלה זו ענה להם רבן גמליאל: **"רַבָּנָן פְּוֹתִי סְבִירָא לָהּ** - אכן סוברים חכמים כמותי, כשיטתי, שמן התורה אפשר לקרא קריאת שמע של ערבית עד עלות השחר, ולכן **חֲזִיבִין אֲתָם** לקרא עכשיו קריאת שמע, **וְהָאִי דְקָאָמְרִי עַד חֲצוֹת בְּדִי לְהַרְחִיק אֶדָם מִן הָעֵבֶירָה** - לפי שמה שאמרו שסוף זמן קריאת שמע הוא בחצות הלילה, הוא אכן רק כדי להרגיל את האדם לקרא קריאת שמע בשעה מוקדמת, כדי שלא ישהה בטעות עד שיעבור זמנה".

בהמשך המשנה נאמר:

וְלֹא רק לגבי הלכה זו בלבד **אָמְרוּ חֲכָמִים "עַד חֲצוֹת"**, אף שעיקר הזמן מן התורה נמשך עד עלות השחר, **אֶלָּא וכו'** [אף לגבי הלכות אחרות].

הגמרא נוקטת עכשיו שמימרא זו הוסיף רבי יהודה הנשיא, עורך המשנה, כהשלמה לדברי רבן גמליאל^[8]. ולפי זה שואלים:

וְרַבָּן גַּמְלִיאֵל מִי קָאָמַר "עַד חֲצוֹת" - האם אמר רבן גמליאל שסוף זמן קריאת שמע הוא בחצות, **דְּקָתְנִי "וְלֹא זֶה בְּלַבֵּד אָמְרוּ"** - שעל זה יבא כהמשך שלא רק לגבי הלכה זו אמרו חכמים "עד חצות"^[9]?

הגמרא משיבה, שאכן אין זו דברי רבי יהודה הנשיא, אלא רבן גמליאל עצמו אמר כן לדעת חכמים:

הָכִי קָאָמַר לָהּ רַבָּן גַּמְלִיאֵל לְבָנִיהּ - רבן גמליאל, באמרו לבניו שאם לא עלה עמוד השחר הם חייבים לקרא קריאת שמע, כך אמר להם: **אֶפִּילוּ לְרַבָּנָן דְקָאָמְרִי "עַד חֲצוֹת"** - אפילו לדעת חכמים שסוף זמן קריאת שמע הוא בחצות, **מִצְוַתָּה מִן הַתּוֹרָה נִמְשַׁכַּת עַד שִׁיעֻלָּה עֲמוּד הַשֶּׁחֶר, וְהָאִי דְקָאָמְרִי "עַד חֲצוֹת"** - ומה שאמרו

הערות

תירוץ הגמרא מוכח כבר בדברי המשנה, ומה יש לשאול? על כרחנו נבין דברי הגמרא כפירוש הגר"א, שהגמרא סברה שמאמר זה אינו מדברי רבן גמליאל, והגמרא משיבה שאמנם הוא חלק מדבריו והמשך להם.

מאידך, במשניות לא מופיעה מלת "אמר"; ולפי זה כך יש לפרש: ולא לגבי הלכה זו בלבד הדין הוא כמו שאמרתי לכם, שמצותה עד שיעלה עמוד השחר, אלא אף לגבי כל מה שאמרו חכמים עד חצות הדין כן. פירוש זה מניח, איפוא, שרבן גמליאל מסביר את דעתו שלו, ולא דעת חכמים. ובהתאם לכך, הגמרא שואלת: האם סובר רבן גמליאל שחצות הלילה היא סוף הזמן, שיהא צריך להסביר גם שאר המקומות שחצות הלילה היא סוף זמנם? ועל זה הגמרא משיבה, שלא נתכוון רבן גמליאל להסביר את דעתו שלו, אלא דעתם של חכמים.

ביאור זה נוח יותר בדברי הגמרא; ואכן, המלאכת שלמח מוכיח משאלת הגמרא שלפנינו שמלת "אמר" במשנה טעות היא ויש להשמיטה! ואף הב"ח, בהגהותיו בגמרא בסוגיין, משמיט מלה זו.

11. ואין מצות אכילת קרבן פסח כלולה בדברי המשנה על הקרבנות הנאכלים ליום אחד; שהרי אין קרבן הפסח נאכל ביום בלל אלא בלילה בלבד (כפי שנלמד בהמשך דברי הגמרא).

12. הגמרא מעירה על הסתירה שבין משנתנו ובין הברייתא רק לענין זמן אכילת קרבן פסח, אף שאותה סתירה קיימת גם לגבי זמן קריאת ההלל. הצ"ח טוען (ומביא הובחה לדבריו) שזמן קריאת ההלל בלילי פסחים תלוי בזמן אכילת קרבן הפסח, ובכן, כאשר מקשה הגמרא [מתרצת] הסתירה שבין המשנה והברייתא לענין אכילת פסחים, ממילא כלולה בזה אף הסתירה בענין קריאת ההלל.

13. בפרשה זו נצטוו משה ללמד את בני ישראל במצרים את דיני קרבן הפסח שעליהם להקריב, ולהודיע להם על גאולתם המתקרבת. הם היו חייבים לשחוט את קרבן הפסח בארבעה עשר בניסן לפנות ערב, **וְאָכְלוּ אֶת הַבָּשָׂר בְּלֵילָה הַזֶּה** (פסוק ח) ... ולא תוותרו מִמֶּנּוּ עַד בֹּקֶר (פסוק י) ... וְאָכְלָתֶם אֹתוֹ בַּחֲפוּזִין (פסוק יא) ... וְעִבְרָתִי [אני ה'] בְּאָרֶץ מִצְרַיִם בְּלֵילָה הַזֶּה וְהִיָּתִי כֹל בְּכוֹר בְּאָרֶץ מִצְרַיִם. (פסוק יב).

14. שמות יא, ד"ה; יב, כט.

חולקים חכמים על רבי אליעזר רק עד כמה נמשך זמן זה - שלדעת רבי אליעזר הוא נמשך עד סוף האשמורה הראשונה בלבד, בארבע שעות בלילה; ולדעת חכמים הוא נמשך עוד עד חצות הלילה. אבל הם מסכימים עם שיטתו שאין חובת קריאת שמע אחרי הזמן שבו אדם הולכים לישון (רש"י; ראה רש"י ד, א ד"ה לימרו כרבי אליעזר, ושם בצ"ח ודברי דוד).

6. דהיינו, שהם מסכימים עם רבן גמליאל בפירוש מלת "ובשכבך", שהוא "בשעה שאתה ישן", דהיינו כל הלילה (רש"י). ולפי זה, מקבילה שאלת הבנים לשאלת הגמרא לעיל ד, א ר"ב ביחס לדעת חכמים (ראה מהרש"א), ותשובת הגמרא שם נאמרה על פי מסקנת הגמרא בסוגיין (למטה) בבאור דברי רבן גמליאל.

7. רש"י, וראה דברי דוד.

8. דהיינו, שרבן גמליאל - בהשיבו לבניו - לא הציע לפניהם שאר המקומות שאמרו בהם חכמים "עד חצות". הוא הודיע להם רק לגבי קריאת שמע שחכמים מסכימים לשיטתו שסוף הזמן מן התורה הוא בעלות השחר. אבל רבי יהודה הנשיא, בעריכת המשנה, ראה להוסיף שדברי רבן גמליאל נכונים גם לגבי שאר המקומות שנאמר בהם "עד חצות" כסוף זמנם. פירוש זה הוא לפי הגר"א בספרו שנות אליהו (על משניות).

9. המשנה אומרת שלא רק לגבי הלכה זו בלבד אין חצות הלילה סוף הזמן מן התורה, אלא אף לגבי הלכות אחרות. אבל למה ראה רבי יהודה הנשיא להוסיף מאמר זה לדברי רבן גמליאל שלא אמר כלום [לפי סברת הגמרא] במשנתנו ביחס לחצות - הוא רק אמר שחכמים מסכימים לשיטתו שמן התורה אפשר לקרא קריאת שמע עד עלות השחר! כמו כן, אי אפשר להסביר שהוספת רבי יהודה הנשיא מוסבת למעלה, לדברי חכמים, שהרי - על אף שהזכירו בדבריהם סוף הזמן שהוא בחצות, הם כלל לא אמרו שהוא רק סייג מדרבנן! ואם כן מאמר זה אין מקומו כאן כלל (שנות אליהו).

10. בארנו הגמרא לפי הגר"א, משום שגירסתנו במשנה [ובגמרא כאן] היא: "ולא זו בלבד אמרו", וכו', לשון רבים, ומוסב - כמוכן - על מה שאמרו חכמים למעלה, ולא על דעתו של רבן גמליאל. לפי זה, אם רבן גמליאל עצמו הוסיף דברים אלו, הרי

לח א מ"י פ"א מהל'
ק"ש הל' י' (סדר)
פ"י י"ח) פ"ד פ"ד
פ"י לה פ"ד י'
לח ב מ"י פ"א מהל'
ק"ש פ"א מהל' י'

[לח א מ"י פ"א מהל'
ק"ש הל' י' (סדר)
פ"י י"ח) פ"ד פ"ד
פ"י לה פ"ד י'
לח ב מ"י פ"א מהל'
ק"ש פ"א מהל' י']

[לח א מ"י פ"א מהל'
ק"ש הל' י' (סדר)
פ"י י"ח) פ"ד פ"ד
פ"י לה פ"ד י'
לח ב מ"י פ"א מהל'
ק"ש פ"א מהל' י']

[לח א מ"י פ"א מהל'
ק"ש הל' י' (סדר)
פ"י י"ח) פ"ד פ"ד
פ"י לה פ"ד י'
לח ב מ"י פ"א מהל'
ק"ש פ"א מהל' י']

הנהגות הב"ח
(א) ב"י ולא זו בלבד
כ"י קאמר כ"ל וחיבת
אמר מתקן: (ב) רש"י
ד"ס יטל י"א ו"י פ"ד
הב"ח מן העורר דמיון
ב"י: (ג) ר"ח פ"ד
שליש ו"י ב"ל
הפסח: י"ב ורש"י
סוף פסחים דף ק"כ פ"ד
כ"ל חלה פ"י רש"י
דכ"א ואח"כ סוף ח"ל
ו"י ב"א פ"ד ב"י
ב"ל ח"ה לא ב"א (למש)
אלא י"ח שמיטה שלח
ל"ה ב"א פ"ד ב"י
פ"ד פסח פ"ד ב"י
ש"י ק"ל פ"ד:

ועליו דקדו ליה ליליא . דקאמר יולא ב' ק"ש על לילה : משום דליליא
דגט . וקרינא ביה ובשכבך : ובלבד שלא יאמר השכיבט . הקורא ק"ש
של לילה שחרית סמוך לעמוד השחר לא יאמר השכיבט שאין עוד זמן
חמלה שכיבה אלא זמן סוף שכיבה : דלשחטתו . וישט ונרדמו עד
לאחר עמוד השחר : בשעת הדחק . תורה אור
אבל שלא בשעת הדחק לא : הכי קא'
אמר ליה לרבנן נמליאל ולא גרסא אלא:
רבנן פליגי עילוה . כלומר מי פליגי
רבנן עליו דהא דאמר עד חלות דוקא
קאמר דלא משמע להו ובשכבך כל
זמן שכיבה אלא כל זמן שדרך בני
אדם להתעסק לילך ולשכב ומיהו כהא
פליגי אדר' אליעזר דאלו רבי אליעזר
סבירא ליה זמן עסק שכיבה איט'
אלא עד השמירה הראשונה ולרבנן
עד חלות . והא סבירא לך ובשכבך
כל זמן שגבי אדם שוכבים והייט כל
הלילה ויחיד ורבים הלכה כרבים :
או דלמלא טווח סבירא להו . ומשמע
להו ובשכבך כל זמן שכיבה והא
דקאמר עד חלות הרחקתה הוא כדי
לזרז ומיהו ה"א דלמיתני ולא קרא
קודם חלות עדיין זמן חיובא הוא
ומחייב ונפקי ידי ק"ש בזמנו : טווח
סבירא להו . ומחייב אדם לקרות
גרסינן ולא גרסינן מותרים דלפילו
שלא בזמנו חסן (עמוד ב) הקורא מאחן
ואיך לא הפסיד כהא דהא קרא
בזמנו : שעת חפזו . שנחפזו ללילה
והייט עמוד השחר כדכתיב לא תלכו
איש מפחד ביום עד בקר (שמו"ב):
יטל י"א נאכל . כשאר קדשים ביום
שחיתו כדרך תורה שאין היא זמן
אכילה יום א' ואכלו והיך כל יום
שחיתו והלילה עד הבקר (ב) כדון
תורה דכתיב ביום קרבנו יאכל (ויקרא
י) י"ח שלמים נאכלין לשני ימים ולילה
אחד . שכינתים דכתיב ביום זבחכם
יאכל וממחרת (ש"ס י"א) אף פסח נמי
הואיל ואיט נאכל אלא בלילה טקס
שני לילות במקום שני ימים שלמים
ויהא נאכל בשני לילות ויום א' לא
שאיכלנו ביום אלא שיהא שבות זמן
שלא יפסל בחלילה בשביל המתנה
היום ויאכלנו בלילה השנית (ג) קמ"ל:
שם תזבח את הפסח בערב כהא
השמש מועד אחר ממזרים . הכי לך
שלשה זמנים שאינם שוים . בערב כ'
יבנו ללילי ערב הייט לאחר חלות
שנכחלקה חמה מראש כל אדם ונמטה
למערב . כהא בשמש משתכסה . מועד
אחר ממזרים בבקר . כידי יתקיימו
כולם . בערב לזמן שחיתו כהא השמש
התחלת זמן אכילה מועד אחר זמן
שריפה כלומר בבקר הוא נעשה טהר
שהגשם זמן שריפה אלא לפי שאין
שורפין קדשים ביום טוב ממזינין
ל עד בקר שני : עד מתי אתה
אוכל . הייט כר"ע אבל להנא קמא
עד חלות לילה הוי זמן אכילה ותו
לא דאי לא מאי בנייהו : הכל
מזדים . רבי עקיבא גופיה מודה
שהלילה מחמת וליך היתה שעת
חפזו למלאים לשלם מן הארץ :
מערב גאלי . נתנו להם רשות
ללכת : חפזו למלאים . מכה הבטרים שעל ידם נחפזו למחר לשלם : לא שמעו להם ללכת עד בקר :

ועליו דקדו ליה ליליא . דקאמר יולא ב' ק"ש על לילה : משום דליליא
דגט . וקרינא ביה ובשכבך : ובלבד שלא יאמר השכיבט . הקורא ק"ש
של לילה שחרית סמוך לעמוד השחר לא יאמר השכיבט שאין עוד זמן
חמלה שכיבה אלא זמן סוף שכיבה : דלשחטתו . וישט ונרדמו עד
לאחר עמוד השחר : בשעת הדחק . תורה אור
אבל שלא בשעת הדחק לא : הכי קא'
אמר ליה לרבנן נמליאל ולא גרסא אלא:
רבנן פליגי עילוה . כלומר מי פליגי
רבנן עליו דהא דאמר עד חלות דוקא
קאמר דלא משמע להו ובשכבך כל
זמן שכיבה אלא כל זמן שדרך בני
אדם להתעסק לילך ולשכב ומיהו כהא
פליגי אדר' אליעזר דאלו רבי אליעזר
סבירא ליה זמן עסק שכיבה איט'
אלא עד השמירה הראשונה ולרבנן
עד חלות . והא סבירא לך ובשכבך
כל זמן שגבי אדם שוכבים והייט כל
הלילה ויחיד ורבים הלכה כרבים :
או דלמלא טווח סבירא להו . ומשמע
להו ובשכבך כל זמן שכיבה והא
דקאמר עד חלות הרחקתה הוא כדי
לזרז ומיהו ה"א דלמיתני ולא קרא
קודם חלות עדיין זמן חיובא הוא
ומחייב ונפקי ידי ק"ש בזמנו : טווח
סבירא להו . ומחייב אדם לקרות
גרסינן ולא גרסינן מותרים דלפילו
שלא בזמנו חסן (עמוד ב) הקורא מאחן
ואיך לא הפסיד כהא דהא קרא
בזמנו : שעת חפזו . שנחפזו ללילה
והייט עמוד השחר כדכתיב לא תלכו
איש מפחד ביום עד בקר (שמו"ב):
יטל י"א נאכל . כשאר קדשים ביום
שחיתו כדרך תורה שאין היא זמן
אכילה יום א' ואכלו והיך כל יום
שחיתו והלילה עד הבקר (ב) כדון
תורה דכתיב ביום קרבנו יאכל (ויקרא
י) י"ח שלמים נאכלין לשני ימים ולילה
אחד . שכינתים דכתיב ביום זבחכם
יאכל וממחרת (ש"ס י"א) אף פסח נמי
הואיל ואיט נאכל אלא בלילה טקס
שני לילות במקום שני ימים שלמים
ויהא נאכל בשני לילות ויום א' לא
שאיכלנו ביום אלא שיהא שבות זמן
שלא יפסל בחלילה בשביל המתנה
היום ויאכלנו בלילה השנית (ג) קמ"ל:
שם תזבח את הפסח בערב כהא
השמש מועד אחר ממזרים . הכי לך
שלשה זמנים שאינם שוים . בערב כ'
יבנו ללילי ערב הייט לאחר חלות
שנכחלקה חמה מראש כל אדם ונמטה
למערב . כהא בשמש משתכסה . מועד
אחר ממזרים בבקר . כידי יתקיימו
כולם . בערב לזמן שחיתו כהא השמש
התחלת זמן אכילה מועד אחר זמן
שריפה כלומר בבקר הוא נעשה טהר
שהגשם זמן שריפה אלא לפי שאין
שורפין קדשים ביום טוב ממזינין
ל עד בקר שני : עד מתי אתה
אוכל . הייט כר"ע אבל להנא קמא
עד חלות לילה הוי זמן אכילה ותו
לא דאי לא מאי בנייהו : הכל
מזדים . רבי עקיבא גופיה מודה
שהלילה מחמת וליך היתה שעת
חפזו למלאים לשלם מן הארץ :
מערב גאלי . נתנו להם רשות
ללכת : חפזו למלאים . מכה הבטרים שעל ידם נחפזו למחר לשלם : לא שמעו להם ללכת עד בקר :

גמין יט.
[שבת מה.
פירושין מ.
ד"ה ו. ס:]

[לח א מ"י פ"א מהל'
ק"ש הל' י' (סדר)
פ"י י"ח) פ"ד פ"ד
פ"י לה פ"ד י'
לח ב מ"י פ"א מהל'
ק"ש פ"א מהל' י']

[לח א מ"י פ"א מהל'
ק"ש הל' י' (סדר)
פ"י י"ח) פ"ד פ"ד
פ"י לה פ"ד י'
לח ב מ"י פ"א מהל'
ק"ש פ"א מהל' י']

[לח א מ"י פ"א מהל'
ק"ש הל' י' (סדר)
פ"י י"ח) פ"ד פ"ד
פ"י לה פ"ד י'
לח ב מ"י פ"א מהל'
ק"ש פ"א מהל' י']

פס"י פ"ד

פס"י פ"ד

[פס"י פ"ד:
פס"י פ"ד:
פס"י פ"ד:
פס"י פ"ד:]

לילולת יום אחד בינתיים^[21]. לכן, כדי שלא נאמר כך, קמשימע לן - לימדה התורה אותנו בבטוי "בליילה הנה", שרק בליילה הנה, הלילה הראשון של חג הפסח, הוא נאכל, ואינו נאכל בליילה אחר. הגמרא צריכה להסביר עכשיו מהיכן יודע זאת רבי אלעזר בן עזריה:

ורבי אלעזר בן עזריה, מהיכן הוא לומד שאין קרבן הפסח נאכל אף בליילה השני^[22]? והתשובה היא: מלשון התורה (שמות יב, י): "לא תותירו ממנו [מבשר קרבן הפסח] עד בקר", שפירושו, מן הסתם, הבקר של חמשה עשר בניסן [היום הראשון של חג הפסח], נפקא - יוצא שאין לאוכלו אלא בליילה הראשון.

עכשיו צריכים להסביר למה לא למד רבי עקיבא למעט הלילה השני מפסוק זה:

ורבי עקיבא, למה אין הוא לומד כן מהפסוק "ולא תותירו ממנו עד בקר"? והתשובה: משום שהוא אומר, אי מהתם - אם משם היינו רוצים למעט את הלילה השני, לא יכולנו, כי הנה אמרנו - הייתי אומר, מאי - מה הכוונה בלשון "ולא תותירו ממנו עד בקר"? הכוונה היא לבקר שני, כלומר הבקר של ששה עשר בניסן, יום השני של חג הפסח; אבל מותר להותיר את בשר הקרבן לאחר הלילה הראשון של חג הפסח, ולאוכלו בלילה השני. ומאחר שהיה מקום להבין כך את לשון התורה "עד בקר", היתה צריכה התורה לכתוב "בליילה הנה", כדי למעט את הלילה השני.

והתשובה לזה לרעת רבי אלעזר בן עזריה:

ורבי אלעזר אומר לך, שלא היה מקום לפרש את ה"בקר" המוזכר בפסוק שהוא הבקר השני, שהרי כל לשון "בקר", מן הסתם, בקר ראשון הוא. משום כך, פשוט שאין הפסוק מתכוון לבקר השני, והמלה "הנה", פנויה ללמד את הגזירה שוה.

הגמרא מקשרת המחלוקת שבין רבי אלעזר בן עזריה ורבי עקיבא למחלוקת אחרת:

והני תנאי כהני תנאי - תנאים אלה, רבי אלעזר בן עזריה ורבי עקיבא, נחלקו באותה מחלוקת שנחלקו בה התנאים הבאים: דתנאי בברייתא: כתוב בפרשת קרבן הפסח (דברים טז, ו): "שם תזבח את הפסח בערב, כבוא השמש, מועד צאתה ממצרים". והנה, בפסוק זה מוזכרים שלשה זמנים: (א) "בערב", לאחר חצות היום, כאשר השמש נוטה למערב; (ב) "כבוא השמש", שעת שקיעת החמה; (ג) "מועד צאתה ממצרים", שהיה בבקר. איך ניתן ליישב שלשה זמנים אלה של מצות קרבן הפסח? רבי אלעזר אומר שפירוש הפסוק הוא כך: "בערב" של ארבעה עשר בניסן, לאחר חצות היום, אתה זובח את קרבן הפסח. ו"כבוא השמש", לאחר שקיעת החמה, אתה אוכל את הקרבן, כלומר: זו היא תחילת זמן אכילתה. ו"מועד צאתה ממצרים", דהיינו בבקר של חמשה עשר בניסן אתה שורף את

"בליילה הנה" היא עד חצות. ומכאן, שאין לאכול את בשר קרבן הפסח רק עד חצות הלילה^[15]. אומר ליה רבי עקיבא: וזה לא כבר נאמר (שם, יא): "ואכלתם אותו [את קרבן הפסח] בחפזון", ומשמע עד שעת חפזון, כלומר: עד עלות השחר, כאשר תחפזו לצאת ממצרים^[16], ובכן, זמן אכילת הפסח הוא כל הלילה עד עלות השחר. והוא מוסיף: אם כן, מה תלמוד לומר - מה בא הפסוק ללמד במלת "בליילה"? שהרי לפי פשוטו, כוונת הכתוב "ואכלו את הבשר בליילה הנה" היא שלא יאכלו אותו לאחר הלילה. אך לפי רבי עקיבא, שמלשון "בחפזון" כבר למדנו שהפסח נאכל "עד שעת חפזון", כלומר עד עלות השחר, יוצא שאין צורך למלת "בליילה" ללמדנו דין זה. אם כן, למה כתוב "בליילה"? והוא משיב: יכול - כי הייתי אומר שיהא קרבן הפסח נאכל בכל שאר הקדשים, שהם נאכלים ביום שבו הוקרבו וגם בלילה שלאחריו^[17], לכן, כדי שלא נטעה לומר כך, תלמוד לומר - התורה אומרת "בליילה", כדי ללמדנו שבליילה הוא נאכל, ולא ביום. כלומר, אין המלה "בליילה" באה ללמדנו שאין לאכול את הפסח ביום שלמחרת, אלא שאין לאוכלו ביום הקודם - יום הקרבתו.

נמצינו למדים מברייטא זו, שנחלקו רבי אלעזר בן עזריה ורבי עקיבא אם סוף זמן אכילת הפסח מן התורה הוא עד חצות או עד עלות השחר. ואם כן, אפשר לתרץ את הסתירה שבין משנתנו ובין הברייטא הראשונה ולומר, שמשנתנו, שאינה מונה את אכילת הפסח בין המצוות שזמנן עד עלות השחר, נשנית כפי דעת רבי אלעזר בן עזריה, הסובר שזמנה הוא רק עד חצות; והברייטא האומרת שזמן אכילת הפסח הוא עד עלות השחר, היא כפי דעת רבי עקיבא.

הגמרא מעמיקה במחלוקת התנאים, ומקשה:

בשלמא - מובן הדבר לרבי אלעזר בן עזריה, דאית ליה גזירה שוה - שסובר שדורשים מהמלים "הנה", "הנה", ללמד שהפסח נאכל רק עד חצות, משום כך אצטרף למכתב ליה - היתה התורה צריכה להוסיף את המלה "הנה" בפסוק "ואכלו את הבשר בלילה הנה", שהרי מלה זו היא שקושרת בין פסוק זה לפסוק "ועברתי בארץ מצרים בליילה הנה". אלא לרבי עקיבא הסובר שאין דורשים גזירה שוה זו, האי "הנה" מאי עביר ליה - מה הוא עושה עם המלה "הנה"? לשם מה נכתבה בתורה מלה זו, שהיא נראה כמיותרת - שהרי אם לא בא הפסוק ללמד אלא שאוכלים את בשר הפסח רק בלילה, היה מספיק לומר "ואכלו את הבשר בלילה", בלי המלה "הנה".

הגמרא מתרצת:

לרעת רבי עקיבא, המלה "הנה" למעוטי לילה אחר הוא דאיתא - היא באה למעט לילה נוסף מוזמן אכילת הפסח. שהרי, סלקא דעתך אמינא - היה עולה על דעתנו, שהואיל ופסח הוא קדשים קלים, ושלמים הם קדשים קלים^[18], הרי דיניהם דומים, מה - כמו שלמים נאכלין לשני ימים ולילה אחד שביניהם^[19], אף קרבן הפסח יהא נאכל שתי לילות במקום שני ימים^[20], ויהא נאכל, אפוא, לשני

הערות

- בעצם, מכת בכורות היתה ממש ברגע של חצות. והיות שלא יתכן לומר שזמן אכילת קרבן הפסח הוא גם כן דוקא ברגע של חצות, פשוט הוא שהגזירה שוה באה ללמד על גבול זמן אכילת הפסח שהוא בחצות. אלא יש לשאול: איך מוכיח רבי אלעזר בן עזריה שחצות הלילה היא סוף זמן אכילת הפסח, ולא תחילת זמן אכילתה? עיין צ"ח המציע שני תירושים לקושיא זו.
- בני ישראל יצאו ממצרים "בחפזון", כפי שנאמר בדברים טז, ג. והרי הם נצטוו (שמות יב, כב): "ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בקר" (רש"י). ומכאן, שהצווי לאכול את הפסח "עד שעת חפזון" הוא "עד הבקר", דהיינו בעלות השחר.
- כפי שנלמד בגמרא לקמן, אף רבי אלעזר בן עזריה מפרש את הפסוק שהתורה מחייבת לאכול את הפסח "עד שעת חפזון", אלא שלדעתו שעה זו היא בחצות הלילה, ולא בעלות השחר.
- כמו קרבן התורה, כפי שנאמר (ויקרא ז, טו): "ויבשר וזבח תודת שלמים ביום קרבנו נאכל, לא ימים ממנו עד בקר" (רש"י).
- הקרבתות נחלקים לשני סוגים: קדשים קלים וקדשי קדשים, לפי החומרות הנהוגות בהם. לדוגמא, קדשי קדשים נאכלים רק בתוך העזרה של בית המקדש,

והיא דקדו ליה ליליא. דקאמר ויאלו בו ק"ש של לילה: משום דלחייב
 דמי. והירמיהו ביה ובשכבו: וכלבד שנה יאמר השביעט. הקורא ק"ש
 של לילה שחריה סמוך לעמוד הלילה לא יאמר השביעט שאין עוד זמן
 חתלה שביעט אלול זמן קורא שביעה: **לראשטור**. וישט וגרדמו עד
 לומר עמוד השחר: **שבעה הדקס**. תורה אור

לֹא לְעוֹלָם יִמָּא הוּא וְהָאֵי דְקָרוּ לִיה לִילִיא
דְּרֵאִיכָא אִינְשֵׁי דִגְנוּ בְּהֵיאָא שְׁעָתָא אֲמַר רַבִּי
אֲהֵא בְּרַבִּי תִנְיָא אֲמַר רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לִוי
הִלְכָה בִּרְ"שׁ שְׁאֲמַר מִשּׁוּם רַבִּי עֲקִיבָא. אֲמַר
רַבִּי זִירָא "וּבְלִבְךָ שְׁלֹא יֵאמֶר הַשִּׁיבָנוּ . כִּי
אֲהֵא רַב יִצְחָק בֶּר יוֹסֵף אֲמַר הֵא דְרַבִּי אֵרָא
בְּרַבִּי תִנְיָא אֲמַר דְּרִב"ל "לֹא בְּפִירוּשׁ אִיתְּמַר
מְכַלְלָא אִיתְּמַר דִּהְוָא וּזְנָא דְרַבְנָן
דְּאִשְׁתַּכּוּר בְּהַלּוּלָא דְּבִרְיָה דְר' יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לִוי
לְאֵתָּו לְקַבְּיָא דְרִב"ל אֲמַר "כְּדָא הוּא ר' שׁ
לְסַמְדָּן עָלָיו בְּשַׁעֲתָּה דְהַרְקָּ: מַעֲשֵׂה שְׂבָאוּ
נִבְנוּ וְכו' : וְעַד הִשְׁתָּא לֹא שָׁמְעִי לְהוּ דְהַרְקָּ
הִכִּי קֵאֲמְרֵי לִיה. רַבְנָן פְּלוּנֵי עֵילוּךְ "יִיחִיד
יִרְבִּים הִלְכָה כְּרִבִּים אוּ דְלִמָּא רַבְנָן כּוּוּתָךְ
סְסִבִּירָא לְהוּ וְהָאֵי דְקֵאֲמְרֵי עַד הַצּוֹת כְּדִי
לְהַרְדּוּק אֲדָם מִן הָעִבְרִיָּה אֲמַר דְּהוּ רַבְנָן כּוּוּתִי
סְסִבִּירָא לְהוּ וְדִיבִין אֲתָם וְהָאֵי דְקֵאֲמְרֵי עַד
הַצּוֹת כְּדִי לְהַרְדּוּק אֲדָם מִן הָעִבְרִיָּה : וְלֹא וּ
כְּכַלְבֵּר אֲמַרו אֲלֵאוּכִי : וְר"ג מִי קֵאֲמַר עַד הַצּוֹת
קִתְּנֵי וְלֹא וּ בְלִבְךָ (6) אֲמַרו הִכִּי קֵאֲמַר דְּהוּ ר"ג
לְבִנְיָה אֲפִילוּ לְרַבְנָן דְקֵאֲמְרֵי עַד הַצּוֹת מִצּוֹתָהּ
שִׁיעִילָה עֲמִיד הַשַּׁחַר הַזֶּה וְהָאֵי אֲמַרֵי עַד
הַצּוֹת כְּדִי לְהַרְדּוּק אֲדָם מִן הָעִבְרִיָּה : הַקָּטָר
פְּסָחִים וְכו' : *וְאִילוּ אֲכִילַת פְּסָחִים לֹא קִתְּנֵי
רְמִינֵיהּ ק"ש עֲרִיבֵת וְהָלַל בְּלִילִי פְסָחִים
וְאֲכִילַת פֶּסַח מִצּוֹתָן עַד שִׁיעִילָה עֲמִיד הַשַּׁחַר
אֲמַר רַב יוֹסֵף לֹא קִשִּׁיא הָא ר' אֲלַעֲזָר בֶּן
עֲזַרְיָה הָא רַבִּי עֲקִיבָא *תְּרֵנְיָא "וְאֲכָלוּ אֶת

[illegible]

ד' אלעזר בן עזריה רומי
 נחמד כחן בליה
 הוה וכו'. וז"ל היכי מלי למימר רבי
 נלעזר בן עזריה עד חלות והכתיב
 לא תוסיפו ממנו עד בקר (שמות יב)
 ודמחמט עד בקר מיהא מלי לנלו.
 ויש לומר דמלי למימר דהכי קאמר
 ולא הטעו דבר שיבא לירי וטעו ד
 בבקר. כחש לנלו נאכל עד חלות ולא
 תוהב לנלו ולא לשורפו בליה דקא
 תאריין *צוה יהוה שורפו וזי אחו
 שורפו בליה ואם כן ישרא עד הבקר:
 אה

אחד : שביניהם דרכיו ביום זמנכם
 ויאלץ וזממרת (שם ים) אף פסח גמי
 הואיל ואיזו נאכל אלא בלילה טוקים
 שני לילות במקום שני ימים שלמים
 והוא נאכל בשני לילות ויום לא
 שיאכלט ביום אלא שיאכל שבות וזמן
 שלא יפסל באכילה בשביל המצות
 היום ויאלץ בלילה השני (קמ"ל :
 שם מזהב אם הפסח בערב ככל
 השמש מועד אחת ממזרים. הרי כך
 שלשה חודשים שאינם שים. בערב כי
 יעשו ללילה ערב היינו לאחר חות
 שנהלקה חמה מראש כל אדם וגעתי
 לערב. כבאשש משחשה. מועד
 אחת ממזרים בבקר. כיצד יתקיימו
 כולם. בערב זמן שחיטה כבאשש
 התחלת זמן אכילה מועד אחת זמן
 שריפה כלומר בבקר הוא נעשה טטר
 שהגיע זמן שריפה אלא לפי שאין
 שורפין קדשים ביום טוב ממתינין
 לו עד בקר שני : עד מחי אתה
 אחד. הרי כר"ם אבל לתנא קמא
 עד חות לילה היו זמן אכילה וזמן
 לא דאי לא מאי בנייהו : הכל
 מודים. רבי עקיבא גופיה מודה
 שהלילה מחמת ואיך היה ששם
 שפון למזרים ולנחם הם הארץ
 מערב געלי. נחת להם רשות
 לנחם : מחוץ למזרים. מחת הכבד

הבשר בלילה הזה רבי אלעזר בן עזריה אומר נאמר כאן בלילה הזה נאמר להלן *עוברתו בארץ מצרים בלילה הזה מה להלן עד חצות אף כאן עד חצות אומר ליה ר' עקיבא והלא כבר נאמר *בהפוזן *עד שעת חפון א"כ מה תלמוד לומר בלילה יכול יהא נאכל בקדשים ביום תלמוד לומר בלילה בלילה הוא נאכל ולא ביום בשלמא לר' אלעזר בן עזריה דאית ליה גזירה שוה אצטריך למכתב ליה הוה אלא לר' עקיבא הוא הוה מאי עביד ליה למעושי לילה אחד הוא דאחא סד"א הואיל ופסח קדשים קלים ושלמים קדשים קלים מה שלמים נאכלין לשני ימים ולילה אחד אף פסח נאכל שתי לילות במקום ב' ימים והוא נאכל לב' לילות ויום אחד קמ"ל בלילה הזה בלילה הזה הוא נאכל ואינו נאכל ככלילה אחד ור' אלעזר בן עזריה *מלא תותירו עד בקר נפקא ורבי עקיבא אי ממהתם הוה אמינא מאי בקר בקר שני ורבי אלעזר אמר לך כל בקר בקר ראשון הוא . והני תנאי כהני תנאי *דתנאי *שם תזבח את הפסח בערב כבוא השמש מועד צאתך ממצרים ר' אליעזר אומר בערב אתה וזבח וכבוא השמש אתה אוכל ומעיד צאתך ממצרים אתה שורף רבי יהושע אומר בערב אתה וזבח כבוא השמש אתה אוכל ועד מתי אתה אוכל והולך עד מועד צאתך ממצרים א"ר אבא הכל מודים משנגאלו ישראל ממצרים לא נגאלו אלא בערב שנאמר *הוציאה ה' אלהיך ממצרים לילה וכשיצאו לא יצאו אלא ביום שנא' *ממחרת הפסח יצאו בני ישראל ביד רמה על מה נחלקי על שעת חפון ר' אלעזר בן עזריה סבר מאי חפון חפון רמזים ורבי עקיבא סבר מאי חפון חפון דישאל *תנ"ה הוציאה ה' אלהיך ממצרים לילה וכי בלילה יצאו והלא לא יצאו אלא ביום שנא' ממחרת הפסח יצאו בני ישראל ביד רמה אלא מלמד שהתחילה להם גאולה מבערב : *דבר נא באוני העם וגו' אמרי רבי ר' ינאי יאין נא אלא לשון בקשה אמר ליה הקב"ה למשה בבקשה ממך לך ואמור להם לישראל בבקשה מכם שאלו ממצרים בלי כסף וכלי זהב שלא יאמר

יִם שֶׁעַל יָדָם נִחְפְּזוּ לְמַהֵר לְשַׁלֵּחַם : חֲפִזּוֹן דִּישְׁרָאֵל . לֹא שָׁמְעוּ לָהֶם לֵאמֹר עַד בִּקָּר :
לְאוֹתוֹ

לח א תי"י פ"ה מכלי
ק"ש ב"י י' (פ"ה)
פ"ה י"ח) פ"ה י"ח
פ"ה י"ח :
לח ב תי"י פ"ה מכלי
ק"ש ב"י י' :

[לקח יא: שבת פס.
לט: קטו: פירובין פס.
לד: יבמות ס: פטו:
ס: נצק כ: נצח לו: קיא:
כבא ברחא ח: קטו: קס:
פבוט פא: חולין לד:
לכ: קיא: תנחות ס:]

ג'עצין יס.
[שנת מה.
פירובין מ.
מדה ו. ס:]

[לקח לו שבת
ס: קל: בינה
יא. יומא לו:
יבטח מ. מו:
מו. ב"ק קב.
פ"ז ז.
בטוח לו.
פדס לו: מע.]

[ועי' תוספות
פסחים פס.
ד"ה דאלו]

פסחים קכ:
תגילה בא.
זכחים ח:
גבולתא דרמי
פרשת בא

פסרי פי ראה

ספ' 20

[פסס יד:
פססד יג:
פס:]

שעה זו, דהיינו עד חצות הלילה. ורבי עקיבא סבר: מאי - על איזה "חפזון" רמו הפסוק? חפזון דישראל - כאשר יצאו למעשה ממצרים, וזה היה בעלות השחר של חמשה עשר בניסן; ולכן, נאכל קרבן הפסח עד שעה זו, דהיינו עד עלות השחר. הברייתא הבאה מסייעת להנחתו של רבי אבא, שהגאולה ממצרים היתה בשני שלבים^[26]:

תנאי נמי הכי - נשנית כך גם בברייתא: כתוב בענין יציאת מצרים (דברים טז, א): **"הוציאך ה' אלהיך ממצרים לילה"**. ויש לשאול: **וכי בלילה יצאו ממצרים? והלא, לא יצאו אלא ביום, שנאמר** (במדבר לג, ג): **"ממחרת הפסח יצאו בני ישראל ביד רמה"**. אם כן, איך נפרש את הפסוק הראשון האומר שהוציא ה' את בני ישראל ממצרים בלילה? והתשובה: אין הכוונה שיצאו ממצרים בלילה ממש, אלא שפסוק זה מלמד שהתחילה להם גאולה מבפער, דהיינו לאחר חצות הלילה, כאשר נחפזו המצרים לשלחם ממצרים.

כהמשך לדיון בפסוקים שבפרשת יציאת מצרים, הגמרא ממשיכה לדון בפסוקים נוספים הכתובים בענין יציאת מצרים. קודם ליציאת מצרים אמר ה' למשה:

"דבר נא באזני העם וגו' וישאלו איש מאת רעהו ואשה מאת רעותה כלי כסף וכלי זהב" (שמות יא, ב). אמרי דבי רבי ינאי - אמרו בישיבתו של רבי ינאי: אין משמעות המלה "נא" כאן, אלא לשון בקשה^[27]. אמר ליה הקדוש ברוך הוא למשה: **"בבקשה ממך, לך ואמור להם לישראל: 'בבקשה ממך' שאלו ממצרים כלי כסף וכלי זהב"**^[28], שלא יאמר^[29].

הנותר ממנו^[23]. **רבי יהושע אומר** שפירוש הפסוק הוא כך: **"בפער"**, לאחר חצות היום, אתה זוכה את קרבן הפסח, ו"בבוא השמש", לאחר שקיעת החמה, אתה אוכל את הקרבן, כלומר, זו היא תחילת זמן אכילתה, ועד מתי אתה אוכל והולך? עד "מועד צאתך ממצרים", דהיינו עד הבקר. והנה, דעתו של רבי יהושע ברורה, שאוכלים את בשר הפסח כל הלילה עד הבקר כפי שסובר רבי עקיבא. ומאחר שהביאה הברייתא את דבריהם של רבי אליעזר ורבי יהושע כמחלוקת, צריכים לומר שדעתו של רבי אליעזר היא שאין הפסח נאכל אלא עד חצות הלילה, וכפי שסובר רבי אלעזר בן עזריה. ובכן מבואר, שנחלקו רבי אלעזר בן עזריה ורבי עקיבא באותה מחלוקת שנחלקו בה רבי אליעזר ורבי יהושע.

הגמרא מבחירה את נקודת המחלוקת שבין רבי אלעזר בן עזריה ורבי עקיבא:

אמר רבי אבא: הכל מודים, שבשנגאלו ישראל ממצרים, לא נגאלו אלא בפער, כלומר, כבר בלילה נתנו להם המצרים רשות לצאת, שנאמר (דברים טז, א): **"הוציאך ה' אלהיך ממצרים, לילה"**^[24], **וכשיצאו למעשה ממצרים, לא יצאו אלא ביום, שנאמר** (במדבר לג, ג): **"ממחרת הפסח יצאו בני ישראל ביד רמה"**^[25]. על מה נחלקו רבי עקיבא ורבי אלעזר בן עזריה? על "שעת חפזון" המרומזת בפסוק (שמות יב, יא): **"נאכלתם אתו בחפזון"**. רבי אלעזר בן עזריה סבר, מאי - על איזה "חפזון" רמו הפסוק? על החפזון דמצרים - שנחפזו המצרים לשלח את בני ישראל, וזה היה מחצות הלילה ואילך; ולכן, נאכל קרבן הפסח עד

הערות

בקשות: אחת מה' למשה ("דבר, נא") ואחת ממשה לישראל, בשם ה' ("נא", באזני העם) ("הריף על עין יעקב).

29. אם יש צורך לבקשה, משמע שיש איזה התנגדות מצד המתבקש. וזאת בגלל שבני ישראל במצרים לא היו שואלים בלי כסף וכלי זהב מהמצרים מעצמם. הם לא רצו להתעשר על ידי מרמה. על אף שהמצרים היו חייבים לישראל שכר עצום בשביל השנים הרבות של עבדות שנכפתה עליהם (עין סנהדרין צא, א). בכל זאת לא חשבו לנכון שיקבלו את שברם על ידי "שאלת" בליים שלא היה בכוונתם להחזיר. משום כך, היה הקדוש ברוך הוא צריך לבקש מהם, כביכול, לעשות כן. (דרשות הר"ן, סוף פירוש יא; הר"ן מוסיף שם להסביר למה היתה מרמה זאת נחוצה וגם ראויה).

"הכותב" (בעין יעקב) מסביר שזו היא הסיבה שהיה צריך ה', כביכול, לבקש ממשה לומר זאת לישראל; הבקשה לישראל היא מטעם אחר. מהרש"א מבאר (על פי המשך הגמרא) שהטעם הוא משום שכל רצונם של ישראל באותה שעה היה לצאת כבר ממצרים, עם או בלי רבושם של המצרים; ואם לא היה מבקש מהם משה לשאול מהמצרים את כלי הכסף והזהב, היו חושבים שמאחר שקבלת רבושם של המצרים אינה אלא לטובתם, יכולים הם לוותר על הטובה. לכן הדגיש ה' למשה, ומשה אחר כך לישראל, שחוץ מטובת בני ישראל עצמם, יש סיבה אחרת שהם צריכים לקבל את רבוש מצרים, וכפי שתבאר הגמרא בהמשך.

23. כלומר, בשעה זו, הבשר נחשב "נותר" וטעון שריפה בזמן הראוי לכך (עין שמות יב, י). אבל לא שורפים את הבשר באותו יום, שהרי אסור לשרוף "נותר" ביום טוב, אלא דוחים את השריפה עד הבקר של מחרת, שאינו יום טוב, אלא חול המועד (עין רש"י; עין עוד תוספות, שבת כד, ב ד"ה בקר שני, המסבירים למה אין שורפים את הנותר מיד בלילה השני).

24. רבי אבא מלמד שאף לדעת רבי עקיבא [הסובר ש"שעת החפזון" היא השעה שיצאו ממצרים, דהיינו בבקר], נחפזו כבר המצרים לשלח את בני ישראל ממצרים מחצות הלילה ואילך (רש"י). ובכן, נגאלו בני ישראל משעבוד מצרים כבר בלילה. 25. ובכן, אף רבי אלעזר בן עזריה [הסובר, ש"שעת החפזון" היא בחצות הלילה, כמבואר בסמוך - ועין לעיל, הערה 16] מודה שעצם היציאה ממצרים לא היתה אלא בבקר.

26. דהיינו, שהמצרים שיחררו את בני ישראל מן העבדות כבר בלילה, אלא שלא יצאו מארץ מצרים עד הבקר.

27. פירוש המלה "נא" בלשון המקרא הוא לפעמים "עבשיו". עין לרונגאם בראשית יח, ד ותרגום אונקלוס שם. אך כאן, הסבירו בני הישיבה של רבי ינאי, פירושו לשון בקשה.

28. המלה "נא" בלשון הפסוק "דבר נא באזני העם", גדרשת לפניך ולאחריה, כאילו היא מתייחסת למלה "דבר" ולמלים "באזני העם". ובכן, מוזכרות פה שתי

מאימתי פרק ראשון ברכות

ט

עין משפט
גרי כציה

לח א מיי' פה מהל
קדש ה' א (פסוק)
ענין (ת) מושג אדם
סמן לזה פסוק ד
לפ ב מיי' פה מהל
קדש פה ה' די

והיא דקדו ליה ליליא . דקאמר יולא בו ק"ש של לילה : משום דאמרי
דנני . וקרינא ביה ובשכר : ובלבד שלא יאמר השכיבט . הקורא ק"ש
של לילה שחרית סמוך לעמוד השחר לא יאמר השכיבט שאין עוד זמן
החלה שכיבה אלא זמן סוף שכיבה : דאשכחנא . וישט וגרדמו עד
לאחר עמוד השחר : בשעת ההקדש . תורה אור

לא לעולם יממא הוא והאי דקרו ליה ליליא
דאיכא אינשי דנגו בהדיא שעתא אמר רבי
אחא ברבי חנינא אמר רבי יהושע בן לוי
הלכה בר"ש שאמר משום רבי עקיבא . אמר
רבי יורא י"ב לבד שלא יאמר השכיבט . כי
אתא רב יצחק בר יוסף אמר הא דרבי אחא
ברבי חנינא אמר ריב"ל *לאו בפירוש איהמך
אלא מכללא איתמר דההוא זוגא דרבנן
דאשתכור בהלולא דרביה דר' יהושע בן לוי
אתו לקמיה דריב"ל אמר *בראי הוא ר"ש
לסמוך עליו בשעה ההדק : מעשה שבאו
בניו וכו' : ועד השתא לא שמיע להו האדר"ג
הכי קאמרי ליה . רבנן פליגי עילוה *ויחיד
ורבים הלכה כרבים או דלמא רבנן כוותך
סבירא להו והאי דקאמרי עד הצות כדי
להרדוק אדם מן העבירה אמר דהורבנן כוותי
סבירא להו ודייבין אתם והאי דקאמרי עד
הצות כדי להרדוק אדם מן העבירה : ולא זו
בלבד אמרו אלא וכו' : ור"ג מי קאמר עד הצות
דקתני ולא זו בלבד (א) אמרו הכי קאמר להור"ג
לבניה אפילו לרבנן דקאמרי עד הצות מצותה
עד שיעלה עמוד השחר והאי דקאמרי עד
הצות כדי להרדוק אדם מן העבירה : הקמר
הלבים וכו' : *ואילו אכילת פסחים לא קתני
ורמינהו ק"ש ערבית והלל בלילי פסחים
ואכילת פסח מצותן עד שיעלה עמוד השחר
אמר רב יוסף לא קשיא הא ר' אלעזר בן
עזריה הא רבי עקיבא *דחגיגה *ואבלו את

[לפון יא: שנת ספ.
לפ: קדש: עירובין ש.
גד: יבמות פ: כהנא
פ: ד"ק כ: כ"פ: ק"א.
כ"ב: כ"ב: כ"ק: ק"א.
שמואל פ: חולין ד:
זכ: ק"א: מנחות פ:]

גמין יע.
שבת מה.
עירובין ש.
מכ: ה. פ:]

[לפון ג: שנת
פ: ק"א: כ"ב:
י"א: יומא לו:
יבמות פ: חולין
מ: כ"ק: ק"א.
פ"ו: ז.
בטות לו:
מכ: ג: ספ.]

[ומי' פוסק
פסחים פ:
ד"ה דלג]

פסחים פ:
עירובין פ:
זבחים פ:
שבת פ:
פסחים פ:

[פסחים ג. זבחים טז]

הנהגות הבית

(ה) בני ולא זו בלבד
הכי קאמר כ"ל חזית
אמר נחמן: (ג) ורבי
ד"ב יבול וכו' וכו' פה
הבקר מן העורב דכתיב
ביום: (ג) ורבי מה
שלמים וכו' גלילה
השנים: י"ג ורבי
סוף פסחים דף ק"ב ע"ב
היה וכו' פה חז"ל
ולי כ"ל ש"ס חז"ל
שנינו וכו' וכו' פה
גלילה ה"ל כ"ל (למשק)
אלא יום שמיטתו ש"ס
לילה הראשון של סוכה
אלא מכלל וכו' וכו' פה
עד פסח השנה של ליל
שני קרי' עירובין:

הבשר בלילה הזה רבי אלעזר בן עזריה אומר נאמר כאן בלילה הזה ונאמר
להלן *ועברתי בארץ מצרים בלילה הזה מה להלן עד הצות אף כאן עד הצות
אמר ליה ר' עקיבא והלא כבר נאמר *ברפון יעד שעת הפזון א"כ מה תלמוד
לומר בלילה יכול יהא נאכל בקדשים ביום תלמוד לומר בלילה בלילה הוא
נאכל ולא ביום בשלמא לר' אלעזר בן עזריה דאית ליה גזירה שוה אצטרך
למכתב ליה הוה אלא לר' עקיבא האי הוה מאי עביר ליה למעוץ לילה אחד
הוא דאתא סד"א הואיל ופסח קדשים קלים ושלמים קדשים קלים מה שלמים
נאכלין לשני ימים ולילה אחד אף פסח נאכל שתי לילות במקום ב' ימים וידא
נאכל לב' לילות ויום אחד קמ"ל בלילה הזה בלילה הזה הוא נאכל ואינו נאכל
בלילה אחד ור' אלעזר בן עזריה *מלא תותירו עד בקר נפקא ורבי עקיבא אי
מהתם הוה אמינא מאי בקר בקר שני ורבי אלעזר אמר לך כל בקר בקר
השמש מועד צאתך ממצרים ר' אלעזר אומר בערב אתה זוכה וכו' השמש
אתה אוכל ומועד צאתך ממצרים אתה שוקף רבי יהושע אומר בערב אתה
זוכה כבוא השמש אתה אוכל ועד מתי אתה אוכל והולך עד מועד צאתך
ממצרים א"ר אבא הכל מודים כשנגאלו ישראל ממצרים לא נגאלו אלא בערב
שנאמר *הוציאה ה' אלהיך ממצרים לילה וכו' בלילה יצאו והלא
לא יצאו אלא ביום שנא' ממחרת הפסח יצאו בני ישראל ביד רמה על מה נחלקי על שעת הפזון ר'
אלעזר בן עזריה סבר מאי הפזון חפזון דמצרים ורבי עקיבא סבר מאי הפזון
חפזון דישאל *הצ"ה הוציאה ה' אלהיך ממצרים לילה וכו' בלילה יצאו והלא
לא יצאו אלא ביום שנא' ממחרת הפסח יצאו בני ישראל ביד רמה אלא מלמד
שהתחילה להם נאולה מבערב: *דבר נא באוני העם וגו' אמר רבי ר' ינאי
*אין נא אלא לשון בקשה אמר ליה הקב"ה למשה בבקשה ממך לך ואמור
להם לישראל בבקשה מבם שאלו ממצרים כלי כסף וכלי זהב שלא יאמר
אורו

ללאת: חפזון דמצרים . מכת הבכורים שעל ידם נחפזו למהר לשלם : חפזון דישאל . לא שמעו להם ללאת עד בקר :
אורו

שנאמר *הוציאה ה' אלהיך ממצרים לילה וכו' בלילה יצאו והלא
לא יצאו אלא ביום שנא' ממחרת הפסח יצאו בני ישראל ביד רמה אלא מלמד
שהתחילה להם נאולה מבערב: *דבר נא באוני העם וגו' אמר רבי ר' ינאי
*אין נא אלא לשון בקשה אמר ליה הקב"ה למשה בבקשה ממך לך ואמור
להם לישראל בבקשה מבם שאלו ממצרים כלי כסף וכלי זהב שלא יאמר
אורו

פסחים פ: ר"ה

פסחים פ:

[פסחים פ:
פסחים פ:
פסחים פ:]

[ע' תש"ז חס"ה
י"ב. וע"ז ס"ד:]

ר' [רפ"א ל"ג ע"י
תע"ט]

[פי' תוס' מנחות מג: ד"ה
בין וכו' דחו פי' רש"י
דכחא ופי' בלאוסן אהרן]

לקמן כב: בו.
תוספתא ס"א

רַב־נָסִים גִּאּוֹן
אֲחֵרִים אֲשֶׁר־כִּי
שָׂרָה אֵת הַחֹדֶם
בְּחֶדֶק דְּאִמְתּוֹ וַיִּכְרֹתוּ
בְּנֵי יִצְחָק אֶת־הָעֵלָּה
אֲנִי קִיָּסֶן אִם
בְּחֶדֶק בִּפְנֵי הָעַם
לֵאמֹר וְאִי בְּשֵׁם
רַגְלִי קָשִׁים נִבְּיָה
לֵאמֹר לִי אֵל אֲנִי
קִיָּסֶן בְּחֶדֶק וְאִי
רַגְלִי קָשִׁים לֵאמֹר
אֲחֵרִים אֲשֶׁר־כִּי

שבעה (י"ז) בן אליקים
 משום קהלה קהלה
 בנפ"ד דבני מערבא בנפ"ד
 דקדקדא שני (ס"ג) כלבס
 (י') מרש עדה קהלה
 ר' יוסי בן קהלה
 (המשלש) ר' אשעון בן
 מנסיא ובנפ"ד ר"ה טוב
 בערק אין צורק (ד' כז)
 רבי' אבא ר' אשעון בן
 מרש ובר' ר' ירמיה בן
 לי אבא ר' יוסי בן שאל
 אבא ר' משום קהלה
 קהלה בידיה רבי' אשעון
 בנפ"ד בן מנסיא וחבריו
 ובנפ"ד קהלה (ס"ק)
 כלס (ח"ס)
 אבא אשתו ערה קהלה
 בנפ"ד

דגרות הב"ח (ה)

ואתו צדיק °ועבדו
ואתרי כן יצאו ברכו
אמרו לו ולאי שנא
שהיה חבוש בבית
בני אדם מציאין אות
ונותנין לך ממון הרב
מכם הוציאוני היום
וישאלום א"ר אמי מ

ברדס איבא דאמיר בע
בעל כרחם דישאל מ
כתוב "נות בית תחל
ישאל משום משוי
א"ר אבי מלמד שעש
דגן ור"ל אמר עשאו
אזהיה אשר אזהיה
אמור להם לישאל א
אני אזהיה עמכם בשע
בש"ע דיה לצרה ב
אמור להם "אזהיה של
עני א"ר אבהו למה
אמור אזהיה לפ
שחרר אש מן השמי
מזובח ופניו תחס
מעשה כעניי שגא
כלם אחורנית: **מתנ**
שמע בשחרית משי
אליעזר אומר בין תכלת

והחמה *ר' יהושע *תקורא מכאן ו
לחבלת ללבן אילימא נ
כילימא נמי מידע ידע; ו
לכלב משיכיר בין זאב
אבא חכד' רחוק' אב
לחפילין נאחרים לק"י
הוא שמה הוא ומה

מאולה לחפלה ונמצא מ
ברח דוד דורים העיר ו
מאולה לחפלה אינו נוז
אל"מ במאי איתוקת דא
למחזוי אפי מלכא דא"ר
לא לקראת מלכי י
נכונה יבחי' בין מלכי
ני עיילת להתם שאיל
מול ושמה במצו
מפומיה בוליה וימא
שפתיא תפתח ולבסוף
החפלה של שורבם

א"ר אלעזר תתא ב
אריכתא דמא דאי לא
השכיבנו כנאולה א
דצון אמרי פי משמע
קרא א"ר יהודה בריה
חד י"ח ברכות. הני י"
שמעון בן פוי ק"ג פרי
ס מן הארץ ורשעים
למה רגשו גוים חדא

שליש נכלאנה ויש אומרים על ש
נשה שהיו משלשת את היום ויש

אזינו ליהוה. אברהם: **כַּמְטָה שֶׁאֵין בָּהּ דָּג.** דרך יידי שפות לרשק
דגן תחת מערות כדי שיבא שופות ונלכדין ובסאין בה דגן אין שוף
פונה אליה כך ריקין המחרים מכל ממונם. ויגלו ותרמונו ריקות:
כַּמְטָה שֶׁאֵין בָּהּ דָּגים. כמו מעולות ים. כלומר בתוך הסהוק אין
חורה איר מציין דגים אלא שפ שפם היה היבא

שיתאדריכא חזון : דיה ללרה בשעתה. דיה
 ללרה שיתאדריכונו בה בשעה שחבא
 עיניהם למה הדאריכום עכשין בבשורה
 קשה : שחסידיה דעמא . מלכא כלבם
 חזמה של רשע להכחישו ולומר על
 ידי כשפים הבחאי האל הואת :
מתנ' חבלל . ריחוק הוא וקריבו
 ללבב כדתי שוקרין פורר' : **גמ' קדו**
 שמת **חבלל שדה ללבב שדה** . יצחק אמר

שְׁלֹשָׁה הַכֹּלֶת וְיֵשׁ בָּהֶן מִקְוֹמוֹת שֶׁלֹּא
עָלָה עִם הָאֲבָעָה יִפָּה : עֲרֹד . חֲמֹר
הַבֵּר : לַחֲפִילָן . לַהֲגִיחַ תַּפְּלִין
שְׁמֹנוֹת הַנֶּחֱתָן קֹדֶם קְרִית שֶׁמֶעַ בֶּפ' הַלֵּים
סֵחַ
מוֹת
יב
שֶׁי (ד' יד) : וְחִיקָיו . אֲנָשִׁים עֲנוּיִם
וּמַחֲבִיזֵין מֵאוֹת : מַחֲפֹלֵל בָּיוֹם . דְּהֶגֶן
הַחֲמָה לְדַבְּרֵי הַכֹּל יוֹם הוּא : מֵאִי

[illegible]

שכן דרך מלכים לעמוד בשלש
הקורא בתורה: ג' מאי ב'י
א' ג'נבא דעמרא דתכלתא הא
לכלן שבה. תניא רבי מאיר אומר
יד *ואתרים אומרים משיראה
זונא הלכה כאחרים אמר אביי
תנו ותיסקין היו *גומזין אותה עם
העצם היו בזה בזה כד' וכו' וכו'

אי קראה ייראוך עם שמש ולפני
מקדישא דבירושלים יכל הסומך

אמיני והאנא סמכי ואיתוקי
התם נמי מבעי לך למיזב אנרי
אדם לרויז לקראת מלכי ישראל
ויזיל לקראת מלכי ערבים שאם
אמר ליה רבי אלעזר לעזולא
נחי במעמד כל התבורה דאדם
אזילה לתפלה ולא פסיק חוכא
ר' יוחנן* בתחלה הוא אומר ה'
במרי פי וגו' אמר ר' אלעזר תהא
גב התורה"ר יהודה הסומך גאולה

י אמר אפי' תימא אכולדו וכיון
כי מצי סמך והא בעי למימר
דקבעה רבנן בתפלה כתפלה
דא דבענא למימר מ"ס תקטור
יל ולא אמרו דוד אלא לאחר
ש ולמה רגשו גנים חדא פרשה
דזר הללויה עד שראה במפלת
ת ה' הללויה. הני ק"ג ק"ד היין
ומואל בר נחמני אמר רבי יוחנן
בר

מלאכה בימות הקצין ו' יצחק בן אלעזר קיי לו

מים קיים.
נ"ז בתוס'
ה' במעלה]

ציל 19

[בתות נע:]

אָפּן זי פּט:

ציל דף א:
רש"י על ז
לא לקמן י:

find find

י' קדרהין
שם פועל

פן יק: גת

:71

DE

१५८

ལྷན་ཁྲིམས་

פְּרָחֶם דִּישָׁרָאֵל, מסביר שהסיבה שלא רצו ישראל לקחת את הכלים היא **משום** שלא רצו לשאת אתם **משוי** כבד^[7].

הפסוק (שמות יב, לו) ממשיך:

"וַיִּנְצְלוּ אֶת מִצְרַיִם" - בני ישראל רוקנו את מצרים מרכושה. **אָמַר רַבִּי אָמִי**: פסוק זה **מְלַמֵּד**, שֶׁשָּׂאוֹהָ - את מצרים, בְּמִצְוֵהָ - הפרושה לצוד עופות^[8] **שְׁאִין בַּה דְּגָן**^[9]. **וְרִישׁ לְקִישׁ אָמַר**: עֲשָׂאוֹהָ, את מצרים, בְּמִצְוֵהָ^[10] - תהומות הים **שְׁאִין בַּה דְּגָיִים**^[11]. הגמרא דורשת פסוק נוסף בענין גלות מצרים:

כתוב בתורה (שמות ג, יד): **"וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל מֹשֶׁה, אֲהִיָּה אֲשֶׁר אֲהִיָּה"**^[12]. ומסבירים עכשיו משמעותו של השם "אהיה": **אָמַר לוֹ הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לְמֹשֶׁה: לָךְ אָמֹר לָהֶם לִישְׂרָאֵל: "אֲהִיָּה" - אֲנִי הֵייתִי עִמָּכֶם בְּשַׁעֲבֹד זֶה בְּמִצְרַיִם, "אֲשֶׁר אֲהִיָּה" - וְאֲנִי אֲהִיָּה עִמָּכֶם כְּמוֹ כֵּן בַּעַת הַשַּׁעֲבֹד שֶׁל שָׂר הַמִּלְכִּיּוֹת. מֹשֶׁה, בַּחֲשָׁבוֹ שֶׁרָצָה ה' שִׁיאֲמַר כֹּל זֶה לִישְׂרָאֵל, אָמַר לִפְנֵיָו^[13]: **"רְבוּנוֹ שֶׁל עוֹלָם, דִּיָּה לְצַרָּה שִׁיתְאוּנוּ בַּה בְּשַׁעֲתָהּ, בְּשַׁעָה שֶׁתִּבְּאוּ עֲלֵיהֶם, לְמַה לְהַדְרִיג אוֹתָם עַכְשִׁיו בְּשׁוּרָה עַל צָרוֹת הָעֵתִיד?"** או **אָמַר לוֹ הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא**: "לא התכוונתי שתאמר להם את השם המלא הזה המרמוז על הצרות העתידות"^[14], אלא, **לָךְ אָמֹר לָהֶם** (סיום הפסוק, שם): **"אֲהִיָּה שְׁלַחְנִי אֵלֵיכֶם"**, שם שאינו רומז אלא על הצרה של עכשיו^[15]. לאחר שדרשה הגמרא את הלשון הכפול "אהיה אשר אהיה", מוסיפים לדרוש לשון כפול הנמצא במקום אחר במקרא^[16]:**

"עֲנִי ה' עֲנִי" (מלכים א יח, לו)^[17]. **אָמַר רַבִּי אֲבָהוּ: לְמַה**

הערות

- ברור שהקדוש ברוך הוא היה מקיים את הבטחתו אף בלי הראגה לתלונתו של אברהם, ואף בלי שישאלו מהמצרים כלי כסף וזהב. שהרי ביום השביעי לצאת ישראל ממצרים בקע ה' את ים סוף והטביע את המצרים בתוכו, ובאותה שעה בזזו ישראל את תכשיטי הזהב והכסף של המצרים (עיין לקמן, הערה 11), ואז היתה ההבטחה לאברהם מתקיימת על כל פנים. אלא שבאותו שבוע שבין יציאת מצרים לקריעת ים סוף, לא היה יודע אברהם מה שה' מתכוון לעשות להם על הים, ואם כן היתה אפשרות של תלונה באותם הימים המעטים. לכן, ראג ה' שיקבלו ישראל את ה"רכוש הגדול" בשעת יציאתם ממצרים (עץ יוסף וענף יוסף, בשם נחלת יעקב).
- גם מצבם של בני ישראל במצרים היה דומה לזה: הם הובטחו שלאחר סוף עבודתם ועינויים יצאו ברכוש גדול. תגובתם היתה: הלא יצאנו עכשיו בלי הרכוש, ולא לאחר זמן עם הרכוש (עיון יעקב; עין עור צ"ח ועץ יוסף).
- ראוי היה לפסוק לומר רק "וישאלו", בלי "ם". הלשון "וישאלו" מרמז שהשאלה היתה בעל כרחו של אחר הצדדים (מהרש"א).
- אף שהפסוק אומר ששאלו בני ישראל את הבלים מהמצרים ולא תבעו אותם בחזקה, בכל זאת היתה בשאלתם ענין של כפייה, שהרי היו אומרים למצרים [ברוח הקודש ששרתה בהם]: "השאלנו כליך המונחים במקום זה", ולא יכלו המצרים להכחיש שהכלי היה שם (מהרש"א על פי מכילתא).
- כמו שנאמר (שמות ג, כב): **"וַיִּשְׁאַלְהָ אִשָּׁה מִשְׁכֶּנֶתָּה וּמִגֶּרֶת בִּיתָהּ כֶּסֶף וְכֶלִי וְקֶבֶד וְשִׁמְלוֹת"**.
- מהרש"א ופני יהושע. פסוקים שונים ממזמור זה מרברים על יציאת מצרים. קורם פסוק זה נאמר (פסוק 2): **"מוֹצִיא אֲסִירִים בְּכוֹשֹׁרוֹת"**, ה' הוציא את בני ישראל שהיו אסורים במצרים, בזמן כשר לצאת (פני יהושע; עין רש"י שם).
- בני ישראל חששו שמא ידרפו המצרים אחריהם, כמו שאכן קרה. לכן פתרו מלשאת אתם את המשא הכבד של הכלים, שמא זה ימנע מהם מלברוח מהר, ויהיו בסכנה (עיון יעקב).
- חתם סופר מסביר את דברי הגמרא "משום משוי", לאור האיסור לתת לבהמה לשאת משאות בשבת או ביום טוב. עיון חתם סופר על התורה, פרשת בא, ד"ה וישאלו.
- דורשים את המלה "וינצלו" כאילו היא בתובה "וינצרו", מלשון "מצודה", שהרי בהרבה מקומות האות "ל" והאות "ד" מתחלפות (תוספות פסחים קיט, א ר"ה כמצודה; עין מהרש"א שם).
- דרך צידי העופות היא לזרוק דגן תחת מצודה הפרושה על פני הקרקע כדי למשוך אליה עופות. אם אין שם דגן, לא יבואו שם עופות והמצודה תישאר ריקה (רש"י). ישראל עשו את מצרים כמצודה שאין בה דגן, כלומר: לרברק שאין בו תועלת.
- דורשים את המלה "וינצלו", מלשון "מצולה".
- הדגים נמצאים, בדרך כלל, קרוב לפני הים ששם המזון נמצא (רש"י). לפי בן יהוירע (בפירושו השני), לא נחלקו רבי אמי ורש"י לקיש, אלא כל אחד

אותו צדיק אברהם, שאת הגזירה שנאמרה לו בברית בין הבתרים (בראשית טו, יג): **"וַעֲבַדְמוֹ וְעָנּוּ אֹתָם"**, קיים בהם ה', אך ההבטחה שנאמרה לו שם (שם, יד): **"וְאַחֲרֵי כֵן יֵצְאוּ בְּרֶכֶשׁ גָּדוֹל"**, לא קיים בהם^[11]! וכאשר הודיע משה לישראל את דברי ה', אָמְרוּ לוֹ בני ישראל למשה: **"וְלֹאֵנִי שֶׁנִּצָּא בְּעַצְמֵנוּ!"** מִשָּׁל לְאָדָם שֶׁהָיָה חֲבוּשׁ בְּבֵית הָאֲסוּרִים, וְהָיוּ אֹמְרִים לוֹ בְּנֵי אָדָם: **"מוֹצִיאִין אוֹתָךְ לְמִחְרַת מִבֵּית הָאֲסוּרִין, וְאֵף נוֹתְנִין לָךְ מִמּוֹן הַרְבֵּה!"** וכששומע זאת, הוא עונה וְאֹמֵר לָהֶם: **"בְּכֶשֶׁה מָכֶם, הוֹצִיאֹנִי הַיּוֹם מִבֵּית הָאֲסוּרִים, וְאֵינִי מְבַקֵּשׁ כְּלוּם"**^[12]!

הגמרא דורשת פסוק אחר בענין זה:

כתוב בתורה (שמות יב, לה-לו): **"וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל עָשׂוּ כְּכָבֶד מֹשֶׁה, וַיִּשְׁאַלוּ מִמִּצְרַיִם כֶּסֶף וְכֶלִי וְקֶבֶד וְשִׁמְלוֹת. וְה' נָתַן אֶת חֵן הָעָם בְּעֵינֵי מִצְרַיִם, וַיִּשְׁאֲלוּם...". אָמַר רַבִּי אָמִי**: לשון פסוק זה מְלַמֵּד שֶׁהַשְּׂאִילוּם בַּעַל פְּרָחֶם^[3]. **אִיכָא דְאָמְרִי** - יש אומרים, שהכוונה היא שהכלים הושאלו בַּעַל פְּרָחֶם דְּמִצְרַיִם^[4]. **וְאִיכָא דְאָמְרִי** - ויש אומרים שהכוונה היא שהושאלו בַּעַל פְּרָחֶם דִּישְׂרָאֵל. מֵאֵן דְאָמַר - מי שאומר שהכלים הושאלו בַּעַל פְּרָחֶם דְּמִצְרַיִם, לומר כן ממה דְכָתִיב (תהלים טח, יג): **"וְיֹנֹת בֵּית תְּחֻלֵּק שְׁלָל"** - הדרה בבית מחלקת את השלל; כלומר: בני ישראל שדרו עם המצרים בבית אחד^[5], חילקו ביניהם את השלל, הכלים ששאלו מהם. ומכיון שכלים אלו מתוארים כ"שלל", דבר הנלקח מאדם נגד רצונו, משמע שהכלים הושאלו בעל כרחם של המצרים^[6]. מֵאֵן דְאָמַר - מי שאומר שהכלים הושאלו בַּעַל

ובלמים קד

י ד"ס ייראוך וט' נק"ש. נכתב בלדו פי' לקמן דף כט פ"ב פי' רש"י ייראוך עם שמש זו חסלת יצא

בְּדִי שֶׁלֹא יֵאמְרוּ מַעֲשֵׂה בְּשָׂפִים הֵם, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר בְּסוֹף אוֹתוֹ פְּסוּק: "וְאַתָּה הִסְבַּת אֶת לִבְּךָ אַחֲרֵינִי", כְּלוּמָר: עַל יְדֵי נֶס זֶה תִּסָּבֵב אֵלַיךְ אֶת לִבְּךָ, אֲשֶׁר הָיָה עַד עַכְשָׁיו "אַחֲרֵינִי" מִלְּפִנֵּי אֵלַיךְ^[18].

אָמַר אֱלֹהֵינוּ "עֲנִי" שְׁתִּי פְּעָמִים? לִשׁוֹן כְּפֹל זֶה מִלְּמַד שֶׁאֵמַר אֱלֹהֵינוּ שְׁתִּי בְּקִשׁוֹת לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא: רְבוּנוּ שֶׁל עוֹלָם, "עֲנִי" בִּבְקִשְׁתִּי שֶׁתִּרְדֵּא אֶשׁ מִן הַשָּׁמַיִם וְתֵאכַל כָּל אֲשֶׁר עַל הַמִּזְבֵּחַ, וְ"עֲנִי" בִּבְקִשְׁתִּי שֶׁתִּסִּיחַ דַּעְתָּם לְדַבֵּר אַחֵר,

כּוֹשֵׁנָה מִשְׁתַּנּוּ מִלְּמַד זְמַנִּי קְרִיאַת שְׁמַע שֶׁל שְׁחִרְיָה:

מַאימְתִי קוֹרִין אֶת שְׁמַע בְּשְׁחִרְיָה - מִתִּי מִתְחִיל זְמַן קְרִיאַת שְׁמַע בִּבְקִר^[19]: **מִשְׁיָכִיר בֵּין תְּכֵלֶת לְלָבָן** - מִזְמַן שְׁאוֹר הַיּוֹם מִסְפִּיק כְּדִי לְהַבְחִין בֵּין צֶמֶר הַצְּבוּעַ בְּצֶבַע תְּכֵלֶת^[20] לְצֶמֶר לָבָן שְׁאִינוֹ צְבוּעַ. **רְבִי אֱלִיעֶזֶר אוֹמֵר**: זְמַן קְרִיאַת שְׁמַע מִתְחִיל מִשְׁנִיתוֹן לְהַבְחִין בֵּין תְּכֵלֶת לְכֹהֲרֵי - בֵּין צֶמֶר הַצְּבוּעַ בְּצֶבַע תְּכֵלֶת לְצֶמֶר הַצְּבוּעַ בְּצֶבַע שֶׁל כְּרִישָׁה^[21]. (וְגוֹמְרָה) וְזֶמֶן הַקְּרִיאָה נִמְשָׁךְ עַד הַנֶּץ הַחֲמָה^[22]. **רְבִי יְהוֹשֻׁעַ אוֹמֵר**: זְמַן קְרִיאַת שְׁמַע נִמְשָׁךְ עַד סוֹף שְׁלֹשׁ שָׁעוֹת הָרַאשׁוֹנוֹת שֶׁל הַיּוֹם^[23], שֶׁכֵּן דְּרָךְ מַלְכִּים לְעֲמוּד מִשְׁתַּנּוּ בְּשֹׁלֶשׁ שָׁעוֹת^[24]. הַקּוֹרֵא קְרִיאַת שְׁמַע מִכָּאן וְאֵילָךְ - לְאַחֵר שְׁלֹשׁ שָׁעוֹת, לֹא הִפְסִיד לְגַמְרֵי אֶת כָּל שְׁכֻרּוֹ, אֲלֹא מִקְבֵּל שֶׁכֵּר בְּאֶדָם הַקּוֹרֵא בְּתוֹרָה^[25].

גְּמָרָא הִגְמָרָא מִנְסָה לְהַבְחִיר דְּבָרֵי הַתְּנָא קָמָא:

מַאי בֵּין תְּכֵלֶת לְלָבָן - מַהוּ פִּירוּשָׁם שֶׁל הַמְּלִים "מִשְׁיָכִיר בֵּין תְּכֵלֶת לְלָבָן"? אֵם תֵּאמַר שֶׁהַפִּירוּשׁ הוּא מִשְׁנִיתוֹן לְהַבְחִין בֵּין גִּבְבָּא דְּעֵמְרָא חִיּוּרָא לְגִבְבָּא דְּעֵמְרָא דְּתְּכֵלֶתָא - בֵּין חִבְלִית צֶמֶר תְּכֵלֶת לְחִבְלִית צֶמֶר לָבָן, אִי אִפְשָׁר לֹמַר כֵּן, הָא בְּלִילִיָא נִמְי מִידַע יָדְעִי - שְׁהָרִי וְדָאִי גַם בְּלִילָה נִיתָן לְהַבְחִין בֵּין שְׁנֵי צְבָעִים כֹּה שׁוֹנִים! וּמִמִּילָא אִי אִפְשָׁר לְהִיטֵי שֶׁהַפִּירוּשׁ לְהַבְחִין בֵּינֵיהֶם קוֹבַעַת הַתְּחֵלֶת הַיּוֹם. אֲלֹא צָרִיךְ לֹמַר שֶׁהַפִּירוּשׁ הוּא בֵּין תְּכֵלֶת שְׁפָה לְלָבָן שְׁפָה - כְּלוּמָר, בְּחִבְלִית צֶמֶר תְּכֵלֶת אַחַת, שֶׁצְבָעָהּ לֹא נִקְלַט יָפָה בְּכָל

חֲלָקֵי הַחִבְלִיָּה, וְנִמְצְאוֹת בְּחִבְלִיָּה דְּרָגוֹת שׁוֹנוֹת שֶׁל צְבָע הַתְּכֵלֶת, גּוֹוִנִים כְּדֵים וְגוֹוִנִים בְּהִירִים; וְיֵשׁ צוֹרֵךְ לְאוֹר הַיּוֹם כְּדִי לְהַבְחִין בֵּינֵיהֶם^[26].

הִגְמָרָא מְבִיאָה בְּרִייתָא הַמוֹסֶרֶת דְּעוֹת שׁוֹנוֹת לְתַחֲלִיל זְמַן קְרִיאַת שְׁמַע שֶׁל שְׁחִרְיָה:

תְּנִיָא רְבִי מֵאִיר אוֹמֵר: זְמַן קְרִיאַת שְׁמַע מִתְחִיל מִשְׁיָכִיר - מִשְׁנִיתוֹן לְהַבְחִין בֵּין וְאֵב לְלָבָן. **רְבִי עֲקִיבָא אוֹמֵר**: מִשְׁנִיתוֹן לְהַבְחִין בֵּין חֲמוֹר לְעֶרֶד - חֲמוֹר בִּר^[27]. **וְאַחֲרֵים אוֹמְרִים**: מִשְׁיָכָה אֶת חֲבֵרָה^[28]. הַנִּמְצָא רְחוּק מִמֶּנּוּ אֶרְבַּע אַמּוֹת וְיִכְיָרְנוּ מִמֶּרְחָק זֶה^[29].

הערות

18. אף שהפעל "הסבת" הוא בלשון עבר, דורשים אותו כאילו הוא בלשון עתיד (מצודת דוד, על הפסוק).

19. החיוב לקרא קריאת שמע בבוקר נלמד מהפסוק הכתוב בפרשת "שמע": "וּבְשִׁבְכָּךְ וּבְקוֹמָךְ" (דברים ו, ז), שהוא גם המקור לקריאת שמע של ערבית (ראה לקמן י, ב במשנה). המשנה שואלת מתי מתחיל "זמן קימה" שממנו אפשר לקרא קריאת שמע (רבינו יונה).

20. תכלת היא צבע מיוחד הידוע בשם זה, והוא מופק מחלון ימי מסויים (מנחות מר, א). על דברי רש"י שצבע התכלת הוא ירוק, ראה בארוכה בספר פתיל תכלת, פרט שני.

21. רש"י, ועיין עוד רבינו יונה וריטב"א. צבע כרתי הוא ירוק [נוטה לכחול] ודומה קצת לצבע תכלת (רש"י, ראה תוספות נדה יט, ב ד"ה הירוק). ולכן נדרש יותר אור להבחין בין צמר בצבע כרתי וצמר בצבע תכלת מאשר דרוש להבחין בין צמר לבן לצמר תכלת; ואם כן, זמן קריאת שמע לפי רבי אליעזר מתחיל יותר מאוחר מלפי תנא קמא.

הסבה שנקטה המשנה תלות תחלת זמן קריאת שמע של שחרית ביכולת להביר בצבע תכלת [אף שישנן הבחנות אחרות המתאימות לאותו זמן, ראה הערות 27 ו-29], היא משום הפסוק בפרשה השלישית של קריאת שמע המצוה לעשות פתיל תכלת בציצית. הפסוק מוסיף שם (במדבר טו, לט): "וְרָאִיתֶם אוֹתוֹ [את פתיל התכלת] וְזָכַרְתֶּם אֶת כָּל מִצְוֹת ה'". הגמרא במנחות מג, ב מפרשת שהמלים "כל מצות ה'" מרמזות למצות קריאת שמע עצמה. ומכאן שקריאת שמע עצמה תלויה ביכולת להביר "וראיתם אותה" בצבע תכלת (עיין ירושלמי א, ב; ועיין במלחמות ה' לרף ח, ב, א בדפי הרי"ף), ופני יהושע כאן).

22. בהנף החמה רוב האנשים קמים כבר, ולכן מוגדר זמן זה כ"זמן קימה" (תוספות רבי עקיבא איגר, ז). הרשב"א שואל: לרבי אליעזר, מתי המלכים עצמם קורים קריאת שמע? הרי הם ישנים עוד זמן רב לאחר הנף החמה (כמבואר להלן במשנה)? הוא מתרץ שדעת רבי אליעזר היא שעד הנף החמה יש קיום מצות קריאת שמע בזמנה; אבל אפשר לקרוא קריאת שמע גם אחר הנף החמה ויוצא ידי החובה לקרוא קריאת שמע, אבל אין הוא יוצא ידי החובה לקרוא אותה בזמנה הראוי [עיין לקמן כו, א בגמרא, לחילוק דומה בענין זמן תפלת שחרית]. ויש מפרשים שלרבי אליעזר הנף החמה הוא סוף זמן קריאת שמע לכתחלה, וסוף שלש שעות הוא סוף זמן קריאת שמע בדיעבד (רבינו יונה, ריטב"א; אבל עיין בדבריהם לענין דעת רבי יהושע המוזכר בסמוך, ועיין למטה הערה 24).

23. עיין בבית יוסף אורח חיים נח בד"ה כתב בהגהות מיימוניות, ובב"ח וביאור הגר"א שם.

24. כלומר אף שרוב האנשים כבר קמו הרבה לפני כן, אפשר להגדיר זמן זה כ"זמן קימה" משום שהמלכים עדיין קמים בשלש שעות (פירוש המשנה להרמב"ם, ריטב"א, תוספות רבי עקיבא איגר). לדיון בדעת רבי יהושע, עיין תוספות יומא לו, ב ד"ה אמר אביי, על פי הגמרא לקמן כה, ב; תוספות רבי עקיבא איגר; ולמעלה, הערה 22.

השעות המוזכרות במשנתנו אינן "שעות שוות" של ששים דקות, אלא שעות

"זמניות", שאורכן תלוי באורך היום, המשתנה לפי תקופות השנה. ראה לעיל ג, א הערה 4.

האחרונים נחלקו בהגדרת ה"יום" בנוגע לחישובים אלו. לפי מגן אברהם (נח, א) ה"יום" מתחיל עם עלות השחר ומסתיים בצאת הכוכבים; פרק זמן זה מחולק לשתיים עשרה שעות, וסוף זמן קריאת שמע הוא בשלש שעות מעלות השחר. לפי הגר"א (עיין שנות אליהו למשנה הקודמת, ובביאור הגר"א אורח חיים תנט, ב) ה"יום" מתחיל עם הנף החמה ומסתיים בשקיעת החמה. פרק זמן זה מחולק לשתיים עשרה שעות, וסוף זמן קריאת שמע הוא בשלש שעות מהנף החמה. (ועיין עוד במשנה ברורה נח, ד ובביאור הלכה נח, א ד"ה כמו שיעור שעה אחת).

[הפוסקים דנים אם סוף זמן קריאת שמע בבקר הוא מן התורה או מדרבנן, עיין כסף משנה הלכות קריאת שמע א, יג; מנחת כהן, מבוא השמש ב, יא"ב; מגן אברהם נח, ז; שאגת אריה, יב].

25. הקורא קריאת שמע בשעה זו אינו מקבל שכר למצות קריאת שמע, שהרי לא קרא בזמנה ולא יצא ידי חובתו, ומכל מקום הוא מקבל שכר כקורא דברי תורה (רש"י י, ב ד"ה הקורא).

רבינו יונה (י, ב) עומד על החידוש בדברי המשנה הללו, והוא אומר שדברים אלו הם לכאורה מיותרים. שהרי זה ברור שהוא מקבל שכר כקורא בתורה ואם כן מה בא התנא להשמיענו? רבינו יונה מתרץ בשם רבי שלמה מן ההר שהמשנה באה ללמדנו שהוא מקבל שכר כקורא בתורה אף אם קרא קריאת שמע בעל פה. והחידוש בזה, שאף שבדרך כלל אסור לקרוא פסוקים מתורה שבכתב בעל פה (עיין גיטין ס, ב) מכל מקום פסוקי קריאת שמע מותר לקרוא בעל פה; שמתוך שהותר לקרוא פסוקים אלו בעל פה לקיים מצות קריאת שמע (ראה לעיל ב, א הערה 3) הותר לאמרם בעל פה אף שלא לצורך קריאת שמע (עיין טור אורח חיים סימן מט ובית יוסף שם, שלחן ערוך שם ובמפרשים, ותוספות רבי עקיבא איגר למשנתנו). ועיין בגמרא לקמן י, ב ביאור נוסף על דברי המשנה.

26. פסקי הרי"ד מוסיף בשם רש"י: "ולא לבן דוקא אלא קרוב ללבן", כלומר: ה"לבן" כאן אין פירושו צמר לבן ממש, אלא גוון תכלת בהיר הנוטה ללבן.

27. בירושלמי למשנתנו מובאות שתי דעות אלו בשמו של תנא אחד, ולפי גיטין זה שני הזמנים שווים הם. הירושלמי אף מוסיף שזמן "משיכיר בין תכלת לכרתי" גם כן שווה לשני זמנים אלו (ועיין הערה 29).

28. אין הכוונה לידיד קרוב הרגיל אצלו הרבה אלא במקד שהוא פוגש מפעם לפעם (תוספות על פי הירושלמי; עיין רבינו יונה).

29. הרמב"ם (מלחמות ה' ח, ב) מסביר הסיבה שזמן קריאת שמע בבקר נקבע על פי היכולת להכיר את חבריו, משום שאנשים בדרך כלל ישנים עד לזמן שכבר ניתן להכיר אנשים, ולכן הזמן שלפני כן אינו "זמן קימה".

הירושלמי (שם, ומובא בבית יוסף, אורח חיים נח) אומר שזמן זה שווה לזמן "משיכיר בין תכלת ללבן" (ראה הערה 27). ולפי זה המחלוקת שבבבביתא תואמת את המחלוקת שבמשנה. ועיין בפני יהושע ביאור יפה לשלש השיטות שבבבביתא.

תפלת יצחק

להנץ החמה, אף שמותר לקרא קריאת שמע זמן רב לפני הנץ החמה כמו שלמדנו לעיל. על כרחנו הטעם הוא משום הצורך לסמוך גאולה לתפלה ואין להתפלל לפני הנץ החמה. רואים אנו מכאן שזמן תפלת שמונה עשרה לכתחלה הוא בהנץ החמה^[39].

הגמרא מלמדת מהו התגמול על סמיכת גאולה לתפלה בשעת הנץ החמה:

העיד רבי יוסי בן אלוקים משום קהלא קדישא דבירושלים - בשם הקהילה הקדושה שבירושלים^[40]. כל הסומך גאולה לתפלה בהנץ החמה כמנהג הותיקין^[41], אינו נזוק כל היום כולו^[42].

רבי זירא מקשה על עדות זו:

אמר רבי ירמיה: איני - האם זה נכון? והא אָנא סמכי - והרי אני סמכתי פעם גאולה לתפלה בהנץ החמה, ואיתניקי - ואירע לי נזק!

רבי יוסי בן אליקים משיב:

אמר ליה - רבי יוסי בן אליקים לרבי זירא: במאי איתניקת - איזה נזק נגרם לך? דאמטניתי אָסא לבי מלכא - האם זה שהוכרחת להביא הדסים לבית המלך, שהיה כרוך בהוצאות רבות^[43]? אין זה נחשב כנזק, לפי שהתם נמי מבעי לך למיהב אגרא למחזי אפי מלכא - במקרה כזה היית צריך לשלם אף ממון רב כדי לראות פני מלך! דאמר רבי יוחנן: לעולם ישתדל אדם לרוץ לקראת מלכי ישראל ולראות בכבודם, ולא לקראת מלכי ישראל בלבד אלא אפילו לקראת מלכי עובדי פוכבים; שאם יזכה לעולם הבא ויראה בכבוד מלך המשיח^[44], יבחיץ בין מלכי ישראל למלכי עובדי פוכבים - יהיה לו קנה־מדה להבחין בין הכבוד הגדול ביותר שאז יכולו בו מלכי ישראל, והכבוד הפחות בהרבה שעכשיו מתכבדים בו מלכי האומות^[45]. ומכאן, שחייבים אפילו לשלם כסף כדי לראות פני מלך,

הגמרא מביאה הכרעת האמוראים במחלוקת זו:

אמר רב הונא: הלכה בפאחרים - שהתחלת זמן קריאת שמע הוא משיכול להכיר חבר במרחק של ארבע אמות. אמר אביי: לתפילין פאחרים - בנוגע לתחלת זמן הנחת תפילין בבקר, ההלכה אכן כאחרים, שהיא משנית להכיר חבר הנמצא במרחק של ארבע אמות^[30], אבל בנוגע לתחלת זמן קריאת שמע ההלכה היא פותיקין - אנשים עניים המחבכים מצוות^[31], דאמר רבי יוחנן: ותיקין היו גומריין אותה - את קריאת שמע עם הנץ החמה, ולא היו יכולים, אפוא, להתחיל את קריאתם משנית להכיר את חבריו, שהוא זמן רב לפני הנץ החמה; אלא היו מתחילים לקרא שמע זמן מועט קודם הנץ החמה.

הגמרא מביאה ברייתא המסכימה עם פסק אביי:

תניא נמי הכי - שנינו כן גם בברייתא: ותיקין היו גומריין אותה - את קריאת שמע עם הנץ החמה, כדי שישמור גאולה לתפלה - כדי שיוכלו לחבר ברכת "גאל ישראל" [הברכה לאחר קריאת שמע] לתפלת שמונה עשרה, דהיינו: שיתחילו בתפלת שמונה עשרה תיכף לגמר אמירת קריאת שמע וברכותיה^[32], ונמצא מתפלל ביום - וגם יהיו מתפללים ביום בהנץ החמה^[33]. הותיקין הוכרחו לאחר קריאת שמע עד סמוך להנץ החמה, היות והם רצו לסמוך גאולה לתפלה, ולכתחילה אין להתפלל שמונה עשרה לפני הנץ החמה^[34]. ואביי פוסק כנוהג זה^[35]. אמר רבי ירמיה מאי קראה - מהו הפסוק שממנו נלמד דין זה, שזמן תפלת שמונה עשרה לכתחלה הוא בהנץ החמה^[36] "ויראוך עם שמש ולפני ירח דור דורים" (תהלים עב, ה)^[37]. היראה המוזכרת בפסוק זה היא קבלת עול מלכות שמים על ידי קריאת שמע^[38]. פסוק זה מלמדנו שמן הראוי לאחר קריאת שמע עד סמוך

הערות

30. לפני "זמן קימה" אסור להניח תפילין, לפני שחוששים שמא ידרם ויפח בהם (עיין רבינו יונה וריטב"א). מאידך, חייבים להניח תפילין לפני קריאת שמע כמכואר לקמן יד, ב (רש"י), וממילא מוכח שניתן להניח תפילין משיכיר את חבריו, שהוא תחלת זמן קריאת שמע. עיין לקמן הערה 37, ועיין בספר אמת ליעקב באורך.

31. הותיקין מקרימים לקיים מצוות ומשתדלים לעשותן בזמן וכדין (רש"י כו, א). רבינו יונה מפרש שותיקין הם אנשים מחודדים ומפולפלים (על פי גרסתו בתרגום יונתן בן עוזיאל מלכ"א יט, יא). הערוך (ערך ותק א) מסביר מקור המלה ביוונית, שמשמעו אנשים עדינים. ועיין עוד רמ"א אורח חיים נח, א, ראש יוסף, וחיורשי רבי עקיבא איגר.

32. למקור חיוב סמיכת גאולה לתפלה, עיין למעלה ד, ב הערה 9. ועיין למטה הערה 44.

33. לפי ההלכה ה"יום" מתחיל כבר מעלות השחר (מגילה כ, א במשנה), ומכל מקום ממתניין לכתחלה להתפלל שמונה עשרה עד לאחר הנץ החמה, משום שלפני הנץ החמה השמים עדיין חשוכים ולפי דעת רוב בני אדם עדיין לילה הוא (עיין ברא"ש לך ח, ב סימן ט; לכוז, אורח חיים תקפח, א).

אבל ברש"י (ד"ה מתפלל ביום) נראה שיש סיבה אחרת שממתניין עד לאחר הנץ החמה - משום שעל הזמן שלפני הנץ החמה יש מחלוקת אם הוא נחשב כיום, אבל לאחר הנץ החמה הכל מודים שכבר נחשב יום. פירושו זה נראה מתאים לביאור התוספות בפלוגתא הבריייתא לעיל ח, ב; לפי פירושם הבריייתא הראשונה שם באמת סוברת שמעלות השחר עד הנץ החמה עדיין לילה הוא ענין לכל המצוות חוץ מקריאת שמע. ראה הערה 34 שם, אבל עיין פני יהושע פה ושם.

34. אפשר היה לדחות קריאת שמע עד לאחר הנץ החמה, ולאחר כך להתפלל שמונה עשרה, אבל הותיקין הם "זרזים מקדימים למצוות", הממהרים לקרא קריאת שמע ולהתפלל שמונה עשרה בהזדמנות הראשונה; ולכן קראו קריאת שמע סמוך להנץ החמה ומיד התפללו שמונה עשרה תיכף לאחר הנץ החמה (עיין תוספות יומא לו, ב ד"ה אמר אביי; ועיין לקמן כו, א ריש פרק ד, הערה 10. אמנם עיין רבינו יונה, ולעיל הערה 42, לביאור וזיוותם של הותיקין באופן אחר). ובכן, נקבע נוהג זה על פי שלשה שיקולים: (א) להקדים קריאת שמע ותפלת שמונה עשרה ככל שאפשר; (ב) לסמוך גאולה לתפלה; (ג) ולהתפלל שמונה עשרה לאחר הנץ החמה. הותיקין השיגו את שלשתם בזה שדחו את קריאת שמע עד סמוך להנץ החמה והתפללו שמונה עשרה מיד לאחר הנץ החמה.

35. אביי אינו חולק על רב הונא; גם הוא סובר שאפשר לקרא קריאת שמע משיכיר את חבריו. אביי אומר רק שעדיף לדחות את קריאת שמע עד סמוך להנץ החמה, כדי לסמוך גאולה לתפלת שמונה עשרה הנאמרת תיכף לאחר הנץ החמה. (תוספות, רא"ש. ועיין עוד ברא"ש, רבינו יונה ותוספות יומא שם לביאור נוסף

בסוגיא).

הגמרא לעיל (ח, ב - ט, א) פוסקת בשם רבי יהושע בן לוי שהקורא קריאת שמע מעלות השחר ואילך יצא ידי חובתו, ופסק זה נראה כסותר פסקם של רב הונא ואביי, שפסקו שתחלת זמן קריאת שמע היא משיכיר את חבריו. הראשונים מתרצים שאף רבי יהושע בן לוי סובר שתחלת זמן קריאת שמע לכתחלה הוא כמו שפסקו רב הונא ואביי, אלא שהוא מחדש שאם אירע שקרא קריאת שמע קודם לכן, מעלות השחר ואילך, יצא ידי חובתו בדיעבד. וכמו כן, בשעת הדחק [כגון המשכים לצאת לדרך] אפשר לקרא קריאת שמע לכתחלה מעלות השחר (רי"ף; עיין רשב"א ט, א; רמב"ן במלחמות ח, ח; ב; אורח חיים נח, ג"ד ומשנה ברורה שם). עיין ברא"ש ותוספות יומא שם על סתירה נוספת בין הסוגיא שלנו לסוגיא לעיל ח, ב ועל דרכים שונות ליישבה.

36. רש"י, על פי הצ"ח. אבל עיין במנחת כהן, מבוא השמש א, יד.

37. כלומר: ישראל יהיו יראים אותך כל ימי השמש והירח לדורי דורות (רש"י שם). רבי זירא דורש שהמלים "ויראוך עם [וזריחת] שמש" מרמזות לקריאת שמע, כמו שיתבאר בסמוך, והמלים "ולפני ירח" מרמזות לתפלת מנחה, שעדיף לאומרה עם דמדומי חמה, דהיינו: בסוף היום, לפני שהירח נראית (רש"י; עיין מהרש"א ורש"י לקמן כט, א; אבל עיין תוספות יומא שם).

38. רש"י; ראה במשנה תחלת פרק ב. גם תפלת המנחה כלולה ב"ויראוך", משום שגם תפלה בכלל יראת ה' היא (עיין רבינו יונה).

39. רש"י, על פי הצ"ח; ועיין ראש יוסף ופני יהושע.

40. עיין רב נסים גאון המביא מקורות שונים מי הם חברי הקהל הקדוש אשר בירושלים. עיין גם ברש"י ומהרש"א ביצה כז, א; ובמסכת ביצה במהדורתנו שם, הערה 17.

41. תוספות.

42. מהרש"א מפרש שדבר זה נלמד מאותו פסוק שממנו נלמד גוף החיוב לסמוך גאולה לתפלה. חיוב זה נלמד מסמיכת הפסוק האחרון בפרק יט בתהלים, "יה' צורי וגואלי", עם הפסוק הראשון בפרק כ "יענך ה' ביום צרה" (עיין לעיל ד, ב הערה 9). דוד המלך סמך, אפוא, עניני גאולה, תפלה וישועה ה' [המרומזים במלים "ענך ה'"] ללמדנו שכל הסומך גאולה לתפלת שמונה עשרה יצא מכל נזק.

43. מרומי שדה. אף ש"קהלא קדישא" דיבר רק על נזק גופני, מכל מקום נזק ממוני חשוב כנזק גופני (גליוני הש"ס).

44. רש"י כאן ולקמן נח, א ד"ה שאם יוכה.

45. צפייה בכבוד מלכים בעולם הזה מקנה קנה־מדה להעריך את הכבוד הגדול לשומרי המצוות לעולם הבא (רש"י לקמן נח, א ד"ה יבחיץ).

לחודש שלישי במלואה ויש
ה קדושה שהיו משלשין את
לב וזה לבנו 36 ב"ב רב

שמונה עשרה, הרי פסוק זה [בצירוף עם תפלת שמונה עשרה] **כתפלה אריכתא דמיא** - הוא דומה לתפלה אחת ארוכה, וממילא אין שום הפסק בין גאולה לתפלה.

הגמרא מוכיחה כתירוץ זה מדוגמא אחרת בנוסח התפלה:

דאי לא תימא הכי - שאם לא תאמר כן, **ערבית היכי מצי סמיך** - איך אפשר לסמוך גאולה לתפלה בערבית? **והא בעי למימר השכיבנו** - הרי צריכים לומר בערבית ברכת "השכיבנו", והיא מפסקת בין ברכת גאולה לתפלת שמונה עשרה! **אלא** - כדי ליישב קושיא זו מוכרחים אנו לומר **שפיון דתקיננו רבנן השכיבנו** - מכיון שתקנו חכמים לומר "השכיבנו", הרי ברכה זו [בצירוף עם ברכת "גאל ישראל"] **בגאולה אריכתא דמיא** - היא דומה לברכת "גאולה ארוכה"^[49], וממילא אין היא הפסק בין גאולה לתפלה; **הכי נמי** - לפי זה אף כאן, בנוגע להוספת פסוק לפני שמונה עשרה, **פיון דקבעו רבנן בתפלה** - מכיון שקבעו חכמים לומר פסוק זה לפני תפלת שמונה עשרה, הרי פסוק זה [בצירוף עם תפלת שמונה עשרה] **כתפלה אריכתא דמיא** - תפלה אחת ארוכה, וממילא אין הוא הפסק בין גאולה לתפלה.

הגמרא דנה בסיום דברי רבי יוחנן, שיש להזכיר הפסוק "יהיו לרצון אמרי פי" בסוף שמונה עשרה:

מבדי - יש לנו להתבונן: **האי** - פסוק זה "יהיו לרצון אמרי פי", **משמע לבסוף** - יש לו משמעות נכונה אם נוסיף אותו אחר התפלה, והוא מוסב על התפלה שעבשיו סיימנו, **ומשמע מעיקרא דבעינא למימר** - ויש לו משמעות נכונה גם אם נוסיף אותו לפני התפלה, ואז הוא מוסב על התפלה שאנו עומדים להתפלל. ואם כן, **מאי טעמא תקנוהו רבנן לאחר שמונה עשרה ברכות** - למה קבעו חכמים לאומרו בסוף שמונה עשרה,^[50] **לימרו מעיקרא** - היה לנו לאומרו לפני התפלה?^[51]

הגמרא מתרצת:

אמר רבי יהודה בריה דרבי שמעון בן פזי: הואיל ולא אמרו דוד - מכיון שדוד המלך לא אמר פסוק זה **אלא לאחר שמונה עשרה פרשיות** - פרקי תהלים, **לפיכך תקינו רבנן לומר פסוק זה לאחר שמונה עשרה ברכות** של תפלת שמונה עשרה^[52].

הגמרא תמהה:

הני שמונה עשרה - וכי מספרם של פרקי תהלים אלו הוא שמונה עשר? **תשע עשרה הויין** - הלא תשעה עשר פרקים הם! שהרי הפסוק "יהיו לרצון אמרי פי וגו'" מופיע בסוף הפרק התשעה עשר, ולא בסוף הפרק השמונה עשר^[53].

הגמרא מתרצת:

"אשרי האיש" ו"למה רגשו גוים" - שני פרקי התהלים הראשונים, המתחילים במלים "אשרי האיש" ובמילים "למה רגשו גוים", **חדא פרשה היא** - הם בעצם פרק אחד. ולכן המספר המדויק של הפרקים שלפני הפסוק "יהיו לרצון אמרי פי וגו'" הוא שמונה עשר^[54].

ולכן הדורון שרבי זירא היה חייב להגיש למלך אינו נחשב כנוק אלא כתועלת.

הגמרא מביאה סיפור נוסף למעלת סמיכת גאולה לתפלה בהנף החמה:

אמר ליה רבי אלעא לעולא: כי עיילת להתם - כשתעלה לשם, לארץ ישראל, **שאל בשלמא דרב ברונא אחי במעמד כל החבורה** - תדרוש בשלום אחי רב ברונא בפני כל החבורה, **דאדם גדול הוא ושמח במצות** - שהוא אדם גדול בתורה השמח בקיום מצוות. רבי אלעא בקש לכבד בזה את רב ברונא. ומהו גדולתו? **וימנא חדא** - פעם אחת **סמך גאולה לתפלה** בהנף החמה, **ולא פסיק חוכא מפומיה כוליה יומא** - ולא הפסיק לחיך כל היום.

הגמרא תמהה איך אפשר לסמוך גאולה לתפלה:

היכי מצי סמיך - איך אפשר בכלל לסמוך גאולה לתפלה? **והא אמר רבי יוחנן: בתפלה הוא אומר** - לפני תחלת שמונה עשרה חייבים לומר את הפסוק (תהלים נא, יז): **"אדני שפתי תפתח"**, **ולבסוף תפלת שמונה עשרה הוא אומר** - חייבים לומר את הפסוק (שם יט, טו): **"יהיו לרצון אמרי פי וגו'"**. לפי זה, הפסוק "אדני שפתי תפתח וגו'" מפסיק בין ברכת "גאל ישראל" לתחלת שמונה עשרה; ואם כן, איך אפשר לסמוך גאולה לתפלה?

הגמרא מתרצת:

אמר רבי אלעזר: תהא בתפלה של ערבית - נעמיד את פסוק של רבי יוחנן, שמוסיפים "אדני שפתי תפתח וגו'" לפני שמונה עשרה, בתפלת ערבית, שגם בלי זה אין תפלת שמונה עשרה של ערבית באה מיד לאחר ברכת "גאל ישראל"^[46]. אבל בתפלת שחרית אכן אין להוסיף פסוק זה לפני שמונה עשרה, לפי שצריכים לסמוך גאולה לתפלה.

הגמרא דוחה תירוץ זה:

והא אמר רבי יוחנן: איזהו בן העולם הבא - את מי אפשר לתאר כמיועד לעולם הבא^[47]? **זהו הסומך גאולה של ערבית לתפלה של ערבית**. ומכאן, שגם בתפלת ערבית יש חיוב לסמוך גאולה לתפלה^[48], ואם נקדים פסוק "אדני שפתי תפתח וגו'" לפני שמונה עשרה שוב לא נוכל לסמוך גאולה לתפלה. ואם כן, אי אפשר להעמיד את פסוק של רבי יוחנן בתפלת ערבית!

הגמרא מתרצת באופן אחר:

אלא אמר רבי אלעזר: תהא בתפלת המנחה - אם כן, נעמיד את פסוק של רבי יוחנן בתפלת מנחה, שאין בה ברכת גאולה כלל; אבל בשחרית ובערבית אין להוסיף פסוק לפני תפלת שמונה עשרה, כדי שנוכל לסמוך גאולה לתפלה.

תירוץ נוסף:

רב אשי אמר: אפילו תימא אכולהו - אפילו אם תאמר שפסוק של רבי יוחנן נאמר לגבי כל תפילות היום, אף על פי כן לא נחשב פסוק "אדני שפתי תפתח וגו'" כהפסק בין גאולה לתפלה, **וכיון דקבעו רבנן בתפלה** - שמכיון שקבעו חכמים לומר פסוק זה לפני תפלת

הערות

46. אין אנו סומכים גאולה לתפלה בערבית, משום שגאולת מצרים [שעל פיה נקבע ברכה זו] אירעה ביום ולא בלילה (רש"י מר, א, עיין שם בהרחבה).
47. לביאור מאמר זה ומאמרים דומים לו, עיין פרי צדיק, חלק ג, עומדים 178-179.
48. עיין לעיל ד, ב.
49. ראה רבנו יונה לדף ד, ב (ב, ב בדפי הרי"ף) ד"ה ואע"ג, שביאר הקשר בין ברכת "השכיבנו" לגאולה.
50. תפלה זו ידועה כ"שמונה עשרה" משום שבמקורה היו בה שמונה עשרה ברכות, עיין למטה הערה 54, ובדף כו, א (פרק ד) הערה 1.
51. הפסוק "יהיו לרצון אמרי פי" מסתיים במלים "יה' צורי וגואלי", ומהו נלמד החיוב לסמוך גאולה לתפלה (עיין הערה 42). לכן הבינה הגמרא שראוי יותר לומר פסוק זה בתחלת שמונה עשרה, בין גאולה לתפלה, משום שהקשר ביניהן נלמד מפסוק זה (רשב"א, ריטב"א, מהרש"א, פני יהושע; אבל עיין ספר הפרדס לרש"י המובא בגליוני הש"ס, וביאורי הגר"א).
52. החכמים קבעו שיהיו שמונה עשרה ברכות בתפלה במקביל לשמונה עשר הפרקים הראשונים שבתהלים (ירושלמי ברכות ד, ג; עיין עוד שם ולקמן כח, ב על סיבות נוספות למספר זה). ולכן יש לקבוע את הפסוק "יהיו לרצון אמרי פי" בסוף תפלת שמונה עשרה, משום שאף בתהלים הוא בא אחרי המזמור השמונה עשר.
53. הפסוק "יהיו לרצון אמרי פי" מופיע בסוף הפרק התשעה עשר בנוסח הרגיל של ספר תהלים.
54. בנוסח שלנו בספר תהלים שני הפרקים האלו מחולקים לשנים אף שהגמרא סוברת שהם בעצם אחד. שיטה זו נקבעה על ידי בעלי המסורה שחיו בטבריה לאחר סיום התלמוד, ואנו נוהגים כמותם אף במקום שהם חולקים על התלמוד (ראה סוף ההערה). אמנם בנידון שלנו המהרש"א והב"ח (אורח חיים, קיז)

אחוריו דליק. אברהם: כמטלה שאין בה גזל. דרך זידי שפות לזרוק
בגן התח מעורות כדי שיבזרו שפלות וכלכאין בה גזל אין שוף
פונה אליה כך ריקון המהרים מכל ממנוס. ויבאנו בחרמנו ורדוקי:
כמטלה שאין בה גזים. כמו מלכותם. כי כלומה בחור התהום היא
תורה. איר מלויין גזים אלא על שפת הים היבא

שד"ח"כ"ח מאון: דיה ללרה בשעתה. דיה
 ללרה שיתאלינו זה בשעה שחבב
 עליהם למח דלח"ס עכ"ש בברכה
 קה: שחסי דעתם. מלכא בלבם
 מזומה של רשע להכחשי ולומר על
 ידי כשפים הבאתי האש הווא:
מתני' כחלה. ר' יוחנן הוא וקרב
 ללכע כרתי קריון פור"י"ס ר' יוחנן
 מוח"ס כחלה שבה ללכע קה. גי' ח' אמר
 שזבעה חלה וי' בה מקומות שלא
 עלה שם הלכע יפה: ערוד. חמור
 המור. לחפילין. לערוד חפילין
 שבת הגחתן קורס קרי' שמת צפ'
 שני (י' ד'): ומהו. לחפילין ענינים

וּמַחֲבִיץ מִנּוּה׃ מַחֲפֵל כִּיֹּם׃ דְּהִקֹּץ׃
הַחֲמֵה לְדַבְרִי הַכֹּל יוֹם הוּא׃ מֵאִי
תִּקְרָא׃ דְּמִנּוּהֹה לְהַחֲפֵל עִם הַכֵּן הַחֲמֵה׃
דְּכִמִּיץ יִיחָדֹךְ עִם שִׁמְשׁ וְגוֹ׃ מֵאִי
מִהִירֹךְ מִמֶּךְ שְׂמִירֹךְ מִקְבִּלִים
עֵלִיָּה דְהֵיטֵי מַלְבוֹשׁ שְׂמִירֹךְ שְׂמִקְבִּלִים
עֵלִיָּהִם בְּקֹץ׃ (ז) עִם שִׁמְשׁ׃ כְּלוּמֵךְ
כְּשֶׁשִּׁמְשׁ יוֹלֵא הֵיטֵי עִם הַכֵּן הַחֲמֵה׃
וּלְפָנֵי יְהוָה׃ אֵלֶּךְ תַּחֲלֵה הַמִּנְחָה מִנּוּהֹה
עוֹם דְּמִדּוּמֵי חֲמֵה׃ שֶׁלֹּא יִזְכֶּה׃
לְטוֹחֵב לְרִאשׁוֹ דְּגוֹלָתֵךְ עִם יִשְׂרָאֵל׃
יִמְחֹךְ׃ כִּמְה הִכְרַה דְּגוֹלָתֵךְ יוֹמֵךְ עַל
הָאֻמוֹת עֲבָשׁ׃ תִּסָּא׃ כֹּה דְלִרְבִּי יוֹמֵךְ
בְּחִפְלָה עֲרִבִית לֹא חִישׁוֹן לְסִמּוֹךְ
גְּזוֹלָה לְחִפְלָה גְּזוֹלָה כִּימָמָה הוּא׃
דְּאִיִּר יְהוֹדֵה בְּרִיהִי דְרִ׃ שְׁמִעוֹן גְּרִס׃

לְאַחַר עוֹמֵד הַשָּׁחַר מִיד וּלְקַמֵּן פֶּסֶק׃
וְהַלֵּכָה כִּי יִהְיֶה לְאַחַר עַד ג' שְׁעוֹת
וְהַכֵּחַ פֶּסֶק אֲבִי שֶׁהוּא בְּתֵרֵא וְאָמַר
וְסוּיָקִין וּמִשְׁמַע דְּרֵבִי הִלְכָּהּ. ו"ל
וְדוּרְאִי זִמְן ק"ש מִחֲלֵיל לְאַחַר עוֹמֵד
וְהַשָּׁחַר חֲמֵט עַד ג' שְׁעוֹת וְיִזְכֹּר מִלֵּט
זִמְן הַמּוֹבָחַר סוּיָקִין סוֹמֵךְ לְהֵנָּה
וְהַחֲמָה דְּרִי לִמְכּוֹן גְּזוּלָה לְתַפְלָה וְאִפִּי
וְסוּיָקִין גַּם מוֹדוּ לְרֵבִי יִהְיֶה שֶׁאִם
אֵל אֵל קָדָם קוֹדֵם הֵנָּה הַחֲמָה דִּיכּוֹל
וְקוֹרְטוֹם עַד שֶׁלֶשׁ שְׁעוֹת וְעַל ז' אִטּוּ
וְחִמְיִין וְכֵן כָּפִי מִשְׁמֹר (ד' כ"ג ז)
וְקִאֲמַר בַּעַל קִרִּי יִשִּׁיר לְעֻבּוֹל אֵם
כּוֹל לַעֲלֹת וּלְקַרְוֹת קוֹדֵם הֵנָּה וְכו'
מִמִּיקוֹן בְּזִמְרָא (ז' כ"ה ז) דִּילְחָא כִּי
יִהְיֶה וְכּוֹמִיקוֹן כְּלוֹמַר מִחֲנִי דְקִטְנִי
הֵנָּה הֵנָּה הֵנָּה הֵנָּה הֵנָּה הֵנָּה

הַגִּי' (ה) הַחֲמָה *ר' יְהוֹשֻעַ אוֹמֵר עַד שְׁלֹשׁ שָׁעוֹת שֶׁבֶן דָּרָךְ מַלְכִים לַעֲמֹד בְּשֵׁלֶשׁ שָׁעוֹת *הַקּוֹרָא מִכָּאֵן וְאֵילֶךְ לֹא הִפְסִיד כְּאֵדָם הַקּוֹרָא בְּתוֹרָה: (ג) מֵאֵי בֵין תִּכְלֹת לֵלֶבֶן אֵילִימָא בֵין גִּבְבָּא דַּעֲמָרָא חִזּוּרָא לְגִבְבָּא דַּעֲמָרָא דְתִכְלֹתָא הָא כִּלְיָלִיא נִמִּי מִדַּע יַדְעִי אֵלֶּא *בֵּין תִּכְלֹת שְׁבַה לֵלֶבֶן שְׁבַה. תִּנְיָא רַבִּי מֵאִיר אוֹמֵר מִשְׁכִּיר בֵּין זֶאב לְכֹבֵב ר"ע אוֹמֵר בֵּין חֲמֹר לַעֲרֹד *וְאַחֲרֵים אוֹמְרִים מִשִּׁירָא אֵת חֲבֵרוֹ רַחוּק' אֲמוֹת וִיכִינֹו אִמֵּר רַב הוֹנָא הִלְכָּה כְּאַחֲרִים אִמֵּר אֲבִי לַחֲפִילִין כְּאַחֲרִים לִק"שׁ בּוֹתִיקִין *דְּאִמֵּר ר' יוֹחָנָן וְתִיקִין הִיז' גּוֹמְרִין אוֹתָהּ עִם הַגִּי' הַחֲמָה תִּנְיָא נִמִּי הִכִּי *וְתִיקִין הִיז' גּוֹמְרִין אוֹתָהּ עִם הַגִּי' הַחֲמָה כְּדִי שִׁיִּסְמֹךְ גְּאוּלָּה לַחֲפִלָּה וְנִמְצָא מִתְּפַלל בְּיוֹם א"ו וִירָא מֵאִי קְרָאָה *וִירָאָךְ עִם שֶׁמֶשׁ וּלְפָנֵי יָרֵחַ דּוֹר דּוֹרִים הָעִיר ר"ב בְּנֵי אֱלִיָּהוּ מִשּׁוֹם קְהֵלָא קְדִישָׁא דְבִירוּשָׁלַיִם יָכֹל הַסּוֹכֵךְ

והיה יתקין נמי מודו לר' יהושע שאין שעה
נצרכת עד שלש שעות. ומיור קשה
לדמרינן ביומא (ד' לו וכו') אף היא
נצרכת היו נצטרות וילאנת הימנה והיו
והודיעין שהגיע הגז החמה ובא זמן
ק"ש של שחרית ומקוץ לה הסם בשחר
עומא דירושלים אלמא שמעמ דעיקר
ק"ש לאחר חזק החמה והא לא
היו כותיקין שהיו קורין קודם להגז
שמור להגז. וי"ל דלחזו זמן הוקבע

נאמרה לתפלה אינו נווק כל היום כדור א"ר וירא אינו והא אנא סמכי ואיתוקן
א"ל במאי איתוקת דאמשיית אסא לבי מלכא התם נמי מבעי לך למיהב אנרא
למחוי אפי מלכא דא"ר יוחנן *לעולם ישתדל אדם לרוץ לקראת מלכי ישראל
אלא לקראת מלכי ישראל בלבד אלא אפילו לקראת מלכי עמ"ס שאם
זכה יבחיץ בין מלכי ישראל למלכי עמ"ס. אמר לה רבי אלעא לעולא
כי עילית לדתם שאיל בשלמא דרב ברונא אחי במעמד כל החבורה אדרם
ברול הוא ושמה במצות וימנא חדא סמך נאולה לתפלה ולא פסיק חובא
מפומייה בוליה יומא. היכי מצי סמך והא א"ר יוחנן *בתחלה הוא אומר ה'
שפתי תפתח ולבסוף הוא אומר יהיו לרצון אמרי פי וגו' אמר ר' אלעזר תהא
בתפלה של ערבית. והא אמר ר' יוחנן *איהו בן העוה"ב *זהו הסמך נאולה
לא א"ר אלעזר תהא בתפלת המנחה רב אישי אמר אפי' תימא אכולהו וכיון
אריכתא דמיא דאי לא תימא הכי *ערבית היכי מצי סמך והא בעי למימר
ן השכיבנו כגאולה אריכתא דמיא ה"נ כיון דקבועה רבנן בתפלה כתפלה
רצון אמרי פי משמע לבסוף ומשמע מעיקרא דבעינא למימר מ"ס תקנתו
קרא א"ר יהודה בריה דר' שמעון בן פזי תויאל ולא אמרו דוד אלא לאחר
דוד י"ח ברכות. הגי י"ח תויין אשרי האיש ולמה רגשו גוים חדא פרשה
י שמעון בן פזי ק"ג פרשיות אמר דוד ולא אמר הללויה עד שראה במפלתן
סן מן הארץ ורשעים עוד אינם ברכי נפשי את ה' הללויה. הגי ק"ג קיד תויין
למה רגשו גוים חדא פרשה היא דאמר ר' שמואל בר עבמיאל רבי יודנן

נגדו כפי שנהגו יבויני להקיים
 למחר במוקדי כ' רוב בני חסד חסד
 יבויני לכוין אחיה שעה :
 בל הסומך גאולה לתפלה חינו
 נזק . וחלל כל השולם
 בומחין גאולה לתפלה ומלי רבותיה
 ידכ ברוחא דלא פקיו חובא ממוניה .
 ידכ לומר דהכי קאמר כל הסומך
 גאולה לתפלה במוקדי קאמרי ק"פ
 קודם הנך ותפלה לאחר הנך :
 כל
 של ערבית לתפלה של ערבית אה
 דקבעיה רבנן בתפלה בתפלה :
 השכיבנו אלא כיון דתקינו רבנן
 אריכתא דמיא . מכרי האי יהיו ל
 רבנן לאחר י"ח ברכות לימרו מוקדי
 י"ח פרשיות לפיכך תקינו רבנן לא
 היא דאמר ר' יהודה בריה דרב
 של רשעים שנאמר י"חמ חמא
 אלא שמע מינה אשרי האיש ו

[כִּתְּבָה לְפָנַי עוֹד]
[תוֹמָם]

[פ"י תוס' מנחות מג: ד"ה
בין וכו' דחו פ"י רש"י
דבבא ופ"י בלוסן אהר]

לקמן כב: דו.
הוסיפתא ס"ח

[illegible]

הנהגות הב"ח (ה)

חיים ק"ס.
נ"ח בתוס'
[ה כתאדס]

[ע"ז]

[צחות מע:]

צמן ד' פט:

ציל דף ג:
ירש"י על ז
לא לקמן י:

find find

ח' קדחין
י' תום פוכו
: ועי' תום
גוף לז: סוף
ס' חסד
חבין

פ' י"ב: נת

76

2

॥ ५ ॥

ומוכיחים הנחה זו:

דאמר רבי יהודה בריה דרבי שמעון בן פזי: מאה ושלש פךשיות – פרקי תהלים אמר דוד המלך, ולא אמר "הללויה" באף אחד מהם עד שראה בנבואה במפלתן של רשעים, ואז אמר הללויה^[56]. שנאמר בסוף פרק מאה ושלש מתהלים^[56]: "יתמו חטאים מן הארץ ורשעים עוד אינם ברכי נפשי את ה' הללויה".

והגמרא מדייקת:

הני מאה ושלש – וכי מספרם של פרקים אלה הוא מאה ושלשה? מאה וארבע הויין – הלא מאה וארבעה פרקים הם! ואם כן, מדוע

אמר מאה ושלשה?

והגמרא מסבירה:

אלא שמע מינה – מוכח מזה ששני הפרקים הראשונים בתהלים, "אשרי האיש" ו"למה רגשו גוים", חדא פךשה היא – הם בעצם פרק אחד. ולכן מה שנחשב כפרק המאה וארבעה בתהלים הוא באמת הפרק המאה ושלשה. וכמו כן, מה שנחשב לסוף הפרק התשעה עשר בתהלים הוא באמת סוף הפרק השמונה עשר, וכאמור לעיל.

הגמרא מביאה הוכחה נוספת ששני פרקי תהלים הראשונים הם

בעצם פרק ארוך אחד:

דאמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יוחנן:

הערות

בנוגע לגרסאות בתנ"ך אפילו בששיטת הגמרא חולקת. ראה שו"ת מהר"י מינץ ח; אור תורה במדבר יב, יד; מנחת שי ויקרא ד, לד; שו"ת חתם סופר, אורח חיים נב; קסת סופר ב בלשבת הסופר לה. וכן משמע בביאור הגר"א לאבן העזר קבט, נא; ועיין גם תוספות לקמן יח, א ד"ה למחר.

55. מהרש"א מקשה מגמרא סנהדרין לט, ב ומגילה י, ב המלמדת שאין הקב"ה שמח במפלתן של רשעים. עיין שפת אמת כאן לתירוץ לפי הוזהר; ועיין שו"ת חות יאיר, רבה לדיון נוסף.

56. בנוסח הרגיל של ספר תהלים בא פסוק זה בסוף פרק קד (פסוק לה), כמו שהגמרא מעירה בסמוך.

מיישבים שיטת הגמרא עם שיטת בעלי המסורה על פי דברי הגמרא לקמן כח, ב, שהוסיפו חכמים ברכה נוספת לשמונה עשרה הברכות והעמידו אותן לתשע עשרה ברכות. בגללה חלקו חכמים את הפרק הראשון לשני פרקים כדי שיקבילו לתשע עשרה ברכות, ופסוק "יהיו לך צון אִמְרֵי פִי" יבא בסוף הפרק התשעה עשר. לפי זה אף הגמרא סוברת ששני הפרקים הם נפרדים, אבל בתחלה היו אחד (עיין רש"י מגילה י, ב ד"ה בפרשה תשיעית, תוספות שם ד"ה ודוד כי אמרה, ומהר"ץ חיות כאן).

[חילוקים רבים קיימים בין נוסח המקרא שלנו לזה של חז"ל, עיין גליון הש"ס שבת מה, ב המונה עשרות דוגמאות. וכבר פסקו הפוסקים כדעת בעלי המסורה

על הבריונים שיחזרו בתשובה, ואכן חזרו בתשובה^[8]. סיפור נוסף על ברוריא, הקשור אף הוא בפירוש שנתנה לפסוק אחר:

אָמַר לָהּ הֵהוּא צְרוּקִי^[9] לְבְרוּרְיָא - מִן אֶחָד אָמַר לְבְרוּרְיָא: **כְּתִיב** - כְּתוּב בִּיחָס לִירוּשָׁלַיִם הָעִיר הַשּׁוֹמֵמָה (ישעיהו נד, א), **"רְנִי עֲקָרָה לֹא יִלְדָּה"**. **מִשּׁוּם דִּ"לֹא יִלְדָּה"**, **"רְנִי"?! הֲאֵם מָה שֶׁלֹּא יִלְדָּה** הוּא סִיבָה לְרִינָה^[10]? **אָמְרָה לִיה בְּרוּרְיָא: שְׁטָא** - שׁוּטָה! **שְׁפִיל לְסִיפִיָּה דְקָרָא** - תֵּרַד לְהַמְשֵׁךְ הַפְסוּק, **דְּכְתִיב (שם), "כִּי רַבִּים בְּנֵי שׁוֹמֵמָה [ירושלים] מִבְּנֵי בְעוּלָה [עיר ארום] אָמַר ה'".** הַפְסוּק עֲצָמוּ מִגְלָה שֶׁאֵין יְרוּשָׁלַיִם עָקְרָה שֶׁלֹּא יִלְדָּה כְּפִשּׁוּטוֹ; אֲדַרְבָּה, בְּנִים רַבִּים לָהּ! **אֲלֵא מַאי "עֲקָרָה לֹא יִלְדָּה"** הַכְּתוּב מִתְחִיל? כִּי אֹמַר הַפְסוּק: **רְנִי כְּנֶסֶת יִשְׂרָאֵל שְׂדוּמָה לֹאֲשֶׁה עֲקָרָה בְּכָךְ שֶׁלֹּא יִלְדָּה בְּנִים** שְׁסוּפָם **לְגִיהֶנָּם בְּנֵי אֲדוּמָה** - כְּמוֹתֵכֶם בְּנֵי אֲדוּמָה. הַכְּתוּב מְדַבֵּר, אִיפּוֹא, בְּשִׁבְחָהּ שֶׁל יְרוּשָׁלַיִם, שֶׁהִיא לֹא הוֹלִידָה בְּנִים שֶׁאֲחֵרִיתָם רַע כְּמוֹ בְּנֵיהֶם שֶׁל עִיר אֲדוּמָה; אֲכַל מְרֻבָּה הִיא מֵעִיר אֲדוּמָה בְּבָנִים שְׁסוּפָם לְנַחֵל שֶׁכֶר טוֹב. וּבִכֵּן יֵשׁ לָהּ לִירוּשָׁלַיִם הַ"עֲקָרָה" סִיבָה טוֹבָה לְשִׁמּוּחַ^[11].

ויכוח אחר עם אחד המינים:

אָמַר לִיה הֵהוּא צְרוּקִי^[9] לְרַבִּי אֲבָהוּ - מִן אֶחָד אָמַר לְרַבִּי אֲבָהוּ: **כְּתִיב** - בְּתַחֲלַת סֵפֶר תְּהִלִּים (ג, א) **"מִזְמוֹר לְדָוִד בְּכֶרְחוֹ מִפְּנֵי אֲבִשְׁלוֹם בְּנוֹ"**^[12], **וְכְתִיב** - וּבְהַמְשָׁךְ הַסֵּפֶר (נז, א) כְּתוּב: **"לְדָוִד מִכְּתָם בְּכֶרְחוֹ מִפְּנֵי שְׁאוֹל בְּמַעֲרָה"**^[13]. **הִי מַעֲשֶׂה הָיָה בְּרִישָׁא** - אִיזָה מַעֲשֶׂה אִירַע רֹאשׁוֹן: בְּרִיחַת דּוֹד מִשְׁאוֹל אוֹ בְּרִיחַתוֹ מֵאֲבִשְׁלוֹם? **מִכְּדִי** - יֵשׁ לָנוּ לְהַתְּבֹנֵן, **מַעֲשֶׂה שְׁאוֹל הָיָה בְּרִישָׁא!** בְּרִיחַת דּוֹד מִשְׁאוֹל אִירַע בִּימֵי מַלְכוּתוֹ שֶׁל שְׁאוֹל, וְאִילוּ מַעֲשֶׂה אֲבִשְׁלוֹם אִירַע בִּימֵי מַלְכוּתוֹ שֶׁל דָּוִד, שֶׁמֶלֶךְ אַחֲרֵי שְׁאוֹל. וְאֵם כֵּן, **לְכָתוּב בְּרִישָׁא** - הַפְּרָקִים הֵיוּ צְרִיכִים לִהְיוֹת מְסוּדָרִים בְּהִתְאֵם לְסֹדֶר זְמַנִּי הַמְּאֻרְעוֹת, וַיֵּשׁ לְכָתוּב אִפּוֹא אֶת הַהוֹדִיָּה עַל הַהֲצָלָה מִשְׁאוֹל לִפְנֵי הַהוֹדִיָּה עַל הַהֲצָלָה מֵאֲבִשְׁלוֹם! **אָמַר לִיה רַבִּי אֲבָהוּ** לְאוֹתוֹ מִן: **אֲתוֹן דְּלֹא דְרָשִׁיתוֹן סְמוּכִין קְשִׁיָּא לְכוּ** - אֲתֵם הַמִּינִים, שְׁאִינְכֶם רּוֹאִים מִשְׁמַעוֹת בְּסִמְכּוֹת שֶׁבִין פְּרָשִׁיּוֹת כְּפִי שֶׁהֵן סְדוּרוֹת בְּמִקְרָא, קֶשֶׁה לָכֶם קוּשִׁיָּא זֶה;

הערות

- ברוריא סברה שאם דוד המלך התכוון ל"חטאים" היה לו לומר "חוטאים" שאין בו משמעות אחרת; ומשלא כתב כן, מוכח שהתכוון ל"חטאים". לכן דחתה ברוריא את דברי רבי מאיר.
- רש"י, כפי שמנוקד בדפוס שלפנינו, וכן פירשו הכותב בעין יעקב, מהרש"א, והגהות ר' יעקב עמדין. לביאור אחר ראה מהרש"ל, באורי הגר"א, אמת ליעקב לר' יעקב מליסא, ובן יהודה. ועיין גם בכתבי ר' שמשון רפאל הירש חלק ז עמוד 423.
- הלא דוד הולך ודוד בא, ויקומו רשעים חדשים! (עין יעקב); ועיין ביאורי הגר"א.
- מקרה דומה מובא בתענית כג, ב, עין שם.
- מהרש"א מקשה הרי "הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים" (לקמן לג, ב), ואין הקב"ה מתערב בבחירת האדם אם לחטוא או לא, אם כן איך שייך להתפלל על חזרת הרשעים בתשובה? עיין ספר אמת ליעקב לר' יעקב מליסא, וענף יוסף, לביאורים שונים; ועיין בספר מגדים חדשים בארוכה. במהרש"א מחלק בין תפלת אדם על עצמו שיחזור בתשובה לתפלתו על אחרים שיחזרו בתשובה, עיין בדבריו.
- בדקדוקי סופרים הגירסא "מינא". ועיין דף ז, א הערה 25.
- עיין מהרש"א, חידושי הגר"א, ומצודת דוד שם.
- עיין גר"א (אמרי נועם; ביאורי הגר"א; פירוש לכמה אגדות בבורות ח, ב) ובן יהודה, לביאור יפה על דיון זה.
- מזמור זה הוא הודיה על הצלת דוד מידי בנו המורד - אבשלום. סיפור מרד אבשלום ומפלתו מובא בשמואל ב פרקים יג - יח.
- הוא מזמור הודיה שאמר דוד בברחו מפני שאל, כאשר התחבא במערה מפניו ושאל לא מצאו (שמואל א פרק כד). עיין אלשיך שם, ובהקדמת באר אברהם למזמור.
- "מכתם" פירושו: מזמור יקר (אבן עזרא ומצודת ציון תהלים טו, א). לפירושים אחרים עיין רש"י שם; תרגום יונתן בן עוזיאל, על פי ספר תרגום אברהם לר' אברהם בן הגר"א שמות כח, ט.

כָּל פְּרָשָׁה - כָּל פְּרָק בְּסֵפֶר תְּהִלִּים שֶׁהִיָּתָה חֲבִיבָה בִּיּוֹתֵר עַל דָּוִד הַמֶּלֶךְ, **פְּתַח בָּהּ בְּ"אֲשֵׁרִי"** - הוּא הַתְּחִיל אֶת הַפְּרָק בְּמִלַּת "אֲשֵׁרִי", וְסִיּוּם בָּהּ בְּ"אֲשֵׁרִי". וּבִכֵּן, הוּא פְּתַח אֶת הַפְּרָק הָרִאשׁוֹן בְּסֵפֶר תְּהִלִּים בְּמִלַּת "אֲשֵׁרִי", דְּכְתִיב (תְּהִלִּים א, א): **"אֲשֵׁרִי הָאִישִׁי"**; וְסִיּוּם אֶת הַפְּרָק בְּמִלַּת "אֲשֵׁרִי", דְּכְתִיב (שם ב, יב): **"אֲשֵׁרִי כָּל חוֹסֵי בּוֹ"**^[1]. וְהִרִי פִסּוּק "אֲשֵׁרִי כָּל חוֹסֵי בּוֹ" מוֹפִיעַ לִפְנֵינוּ בְּסוֹף פְּרָק שְׁנֵי שִׁבְתֵּהֶלִים [הַמְּתַחִיל עִם הַפְּסוּק "לְמָה רָגַשׁוּ"]! וּמִכָּאֵן הוֹכַחָה שְׁנֵי הַפְּרָקִים הָרִאשׁוֹנִים הֵם בְּאֵמֶת פְּרָק אֶחָד אֲרוּךְ.

מכיון שהזכירה הגמרא את הפסוק "יתמו חטאים מן הארץ", היא מביאה סיפור המלמד על פירוש הפסוק הזה:

הִנְהוּ בְּרִיּוֹנֵי דְהוּוּ בְּשִׁבְבוּתִיה דְּרַבִּי מַאִיר וְהוּוּ קָא מַצְעֵרוּ לִיה טוֹבָא - הֵיוּ כְּמָה בְּרִיּוֹנִים^[2] בְּשִׁכּוֹנָתוֹ שֶׁל רַבִּי מַאִיר, וְהוּוּ מַצְעֵרִים אוֹתוֹ הֶרְבֵּה. **הָיָה קָא בְּעֵי רַבִּי מַאִיר רַחֲמֵי עֲלוּיָהּ פִּי הֵיכִי דְלִימוֹתוֹ** - הִיָּה רַבִּי מַאִיר מִתְּפַלֵּל וּמִבְקֵשׁ עֲלֵיהֶם רַחֲמִים שִׁימוֹתוֹ^[3]. **אָמְרָה לִיה בְּרוּרְיָא דְבִיתָהּ** - אֲשֶׁתוֹ^[4]; **מַאי דַּעְתָּךְ** - מַהוּ נִמּוֹקֵךְ שֶׁאֲתָה מִתְּפַלֵּל שִׁימוֹתוֹ? הָאֵם **מִשּׁוּם דְּכְתִיב (תְּהִלִּים קד, לה): "יִתְּמוּ חַטָּאִים מִן הָאָרֶץ"**, וְדַעְתָּךְ לְנַהוּג כְּדוֹר הַמֶּלֶךְ שֶׁהַתְּפִלָּה עַל הַרְשָׁעִים שִׁימוֹתוֹ? אֲבָל: **מִי כְּתִיב "חֻטָּאִים"** - הָאֵם כְּתוּב "חֻטָּאִים"? הֲלֹא **"חַטָּאִים" כְּתִיב^[5]**. כִּיּוֹן שֶׁלֹּא נִקְטַד דּוֹד לְשׁוֹן "חֻטָּאִים", בּוּי"י, שֶׁהִיא לְשׁוֹן שְׁאִינָה מִשְׁתַּמֶּעֶת לְשִׁתֵּי פָנִים, אֲלֵא לְשׁוֹן "חַטָּאִים", בְּלִי וּי"ו, יֵשׁ לְפִרְשָׁהּ כְּמוֹ "חַטָּאִים", וְלֹא עַל הַחֻטָּאִים הַתְּפִלָּה דּוֹד שִׁימוֹתוֹ, אֲלֵא עַל יֵצֵר הָרַע הַמְּחַטֵּא אֶת בְּנֵי אָדָם שִׁיכְלָה מִן הָאָרֶץ, וְעַל יְדֵי זֶה יִתְּמוּ הַחַטָּאִים וְהַעוֹנוֹת^[6]. **וְעוֹד** הוֹכַחָה נּוֹסֶפֶת שֶׁלֹּא עַל הַחֻטָּאִים הַתְּפִלָּה אֲלֵא עַל יֵצֵר הָרַע: **שְׁפִיל לְסִיפִיָּה דְקָרָא** - תֵּרַד לְהַמְשֵׁךְ הַפְּסוּק שֶׁאֹמַר דּוֹד: **"וְרָשָׁעִים עוֹד אֵינָם"**; וְאֵם עַל הַחֻטָּאִים הוּא מְדַבֵּר, יֵשׁ לְשִׁאוֹל: **כִּיּוֹן דְּ"יִתְּמוּ חַטָּאִים"**, **"וְרָשָׁעִים עוֹד אֵינָם"?! וְכִי אִם יִתְּמוּ הַחֻטָּאִים מִן הָאָרֶץ**, כִּבֵּר נִהְיָה מוֹבְטָחִים שֶׁלֹּא יִהְיוּ עוֹד רָשָׁעִים אַחֲרֵים בְּעוֹלָם^[7]? **אֲלֵא** כִּי יֵשׁ לָךְ לְעִשׂוֹת: **בְּעֵי רַחֲמֵי עֲלוּיָהּ דְלִהְדֵּרוּ בְּתִשּׁוּבָה** - בְּקֶשׁ הוּא רַחֲמִים עֲלֵיהֶם שִׁיכְלָה יֵצֵרֵם הָרַע וְיִחְזְרוּ בְּתִשּׁוּבָה, וְעַל יְדֵי זֶה **"וְרָשָׁעִים עוֹד אֵינָם"** - לֹא יִהְיוּ עוֹד רָשָׁעִים. **בְּעָא רַחֲמֵי עֲלוּיָהּ וְהִדְרוּ בְּתִשּׁוּבָה** - קִיבֵל רַבִּי מַאִיר אֶת טַעֲנַת בְּרוּרְיָא אֲשֶׁתוֹ וְהַתְּפִלָּה

- תוספות שואלים: מלשון הגמרא "כל פרשה וכו'" משמע שתופעה זו מצויה מספר פעמים בספר תהלים; אבל לפי האמת הפרק הראשון בתהלים הוא הפרק היחיד המתחיל ומסתיים במלת "אשרי"; הם מתרצים שכלל זה לא נאמר לגבי מלת "אשרי" בלבד, אלא כל פרק המתחיל ומסתיים באותו ביטוי - כגון הפרקים הרבים המתחילים ומסתיימים במלת "הללויה" - הוא פרשה חביבה ביותר אצל דוד המלך. הגמרא הביאה את הפרק הראשון לדוגמה בלכד (ראה בהן יהודה לתירוץ אחר לבעיה זו).
- דוד המלך קבע תקדים בסיימו פרקים רבים עם הביטוי שבתחלתם. החכמים אימצו נוהג זה כשניסחו הברכות הארוכות, וקבעו לומר "מעין פתיחתן סמוך לחתימתן" (פסחים קד, א), שיש לסיים את הכרכה עם רעיון הדומה לזה שבתחלתה (רשב"א, ריטב"א).
- "בריונים" הוא לשון "בורים", כלומר עמי הארץ (עיין רש"י סנהדרין לו, א ד"ה הני בריוני; תענית כג, ב ד"ה משום בריוני). ויש מפרשים "בריונים" - לטטים (תוספות הרא"ש; עיין בערוך ערך בריוני).
- יש אנשים שהם כל כך רשעים שהם חפץ להענישם בעונש החמור ביותר - לשלם להם בעולם הזה שכר מעשים טובים שבידם, כדי להפסידם את כל שכרם לעולם הבא (עיין רש"י דברים ז, י). רבי מאיר חשב שבריונים אלו שייכים לקבוצת הרשעים האלה ורצה להציל אותם מעונש זה! לכן "היה מבקש עליהם רחמים", שיענשו בעולם הזה לטובתם; אם היה ה' ממית אותם בעוונם, ממילא היו זוכים לשכרם בעולם הבא (צל"ח; עיין לעיל ז, א; ועיין בתוספות הרא"ש ומאירי). וכן שנינו במשנה (סנהדרין עא, ב): "מיתתן של רשעים הנאה להן והנאה לעולם" (עיין מהרש"א כאן).
- ברוריא, אשת רבי מאיר, היתה בתו של רבי חנינא בן תרדיון. הגמרא (פסחים סב, ב) מוסרת על הפלגתה בחכמת התורה.
- ללא ניקוד ניתן לקרוא "חטאים" כ"חטאים" או כ"חטאים". "חטאים" הם החוטאים, בעלי העבירות, ואילו "חטאים" היא ריבוי של "חטא", ודג העבירות עצמן.

אמר לה וזה
לברדיא. ברדיא
היא בתו של ר' זענא
בן הדין והיא חתנה
אשתו של ר' מאיר ואית'
במירקא קמא דמסכת
ע"ו (דף י"ח) ברדיא
היא ברדיא דר' מאיר.

כל פרשה שהיה חגיגה על דוד
 כו' וא"ת מאיכל הפרשיות והא
 נח אשכחן שום פרשה אחרת שמתחלת
 בנאשרי ומסיימת בנאשרי אלא היא. וי"ל
 נלחו דוקא פתח בנאשרי וסיים בנאשרי .
 ואלא חגיגה חמין פתיחה כמו חלה
 שפתח בזהלה וסיים בזהלה חלה ה'
 דבר פי וכן הדבר פרשיות שמתחילות
 בהללויה ומסיימות בהללויה :
 גדול

א* כְּעִי רַחֲמֵי עֲלֵיהֶוּ דִלְהִדְרוּ
דְרוּ בְתִשְׁבּוּבָה: אִמֵּר לָהּ הִהוּא
לֹא יִלְדֶהנִי אִמֵּרָה לִי שֶׁאֵין
מִבְנֵי בְעוֹלָה אִמֵּר לִי * אֵלֹא
אִשָּׁה עֲקָרָה שֶׁלֹּא יִלְדֶה בְּנִים
כִּי מִזְמוֹר לְדוֹד בְּבִרְתּוֹ מִפְּנֵי
אֶזְלוֹ בְּמַעֲרָה הִי מַעֲשֶׂה חוּד
בְּרִישָׁא אִמֵּר לִי אֵתֵּן דְּלֹא
בְּנִים לֹא קִשְׁיָא לִן * דְּרֵא"ר יוֹהָנָן
לֹא עֲשִׂינִים בְּאֵמֶת וַיִּשְׁרֵר לָמָּה

מורד ברבו אף אתה אמור לו
שמעון בן יוחי מאי דכתיב
הלא אמרו אלא כנגד דוד
ברכי נפשי את ה' וכל קרבי
אמר "ברכו ה' מלאכיו גבורי

בדדיה ואמר שירה שנאמר

ה' דדים במקום בינה טעמא

ה' י"ג ט"ז שבט ה'תש"ח

ידלם מאל הור וקדר לזשת

ב. תסתיר פניך יבהלון תוסף

עֵין בֶּן פֵּי וְהוּא מְסַדֵּר אֲגִדָּתָא

שם קדשו אמר ליה בא וראה

בני הבית ואני יכול להפיל

י איז צור ראלדן? איז צייר

לא א"ז לבלותך שלא כמדת

מבלה מעשינו אל אנא הכי

ב"ה ובנגד נשמה מה הקב"ה

יָאֵה אֶת־עַם־נַשְׁכָּה רִחֵם וְאֶת־

יִיזֶה דְּרֵיבִּים בָּלֵל וּנְזִירֵם לְמִי

ידע פֿינע דבר מי' בהקדוש

וְאָמַר לִי יִשְׁעִיהוּ גְבִאִי

(ב) ישעיהו אמר ליתי חזקיהו

א יסורים על חזקתו ואמר לו

שֶׁיִּהְיֶה בְּנֵי אֱלֹהֵי הַנְּבִיאִים וְיִלְמְדוּ
וְיִשְׁלַח יְהוָה מִן הַשָּׁמַיִם אֶת הַקֹּדֶשׁ וְיִשְׁלַח
אֶת הַקֹּדֶשׁ וְיִשְׁלַח אֶת הַקֹּדֶשׁ וְיִשְׁלַח אֶת הַקֹּדֶשׁ

פרס ורדיס א"ל מישור דחנאי

א' דמפקדת אובע' לך למעבד

רמא ומתא דירי ודוד ונפקי

וְקָהַלְנִי מִבֵּית אֲבִי אֲנֹכִי אֲפִי

יוחנן ורבי* (אליעזר) דאמר

שנא י"הן יקטלני לו איהר (ג):

12

גליון הש"ס
גב' נצי רחמי . פיין
העמית כג ב ובוזבזק פי
יורא כמדרס האגלס נצי
המכסה אלי האגרנס :
שם דנצי מינאי . פי
טורי אכן ר"ס יז ב ד"ס
ליק : שם אטילו חרס
חרס . פי חוס' נדס
סז ב ד"ס הכל :

אֲנִי דִּדְרָשִׁינָּי סְמוּכִים לֹא קָשִׁיָא לָן – אבל אנחנו, שאנחנו דורשים סמיכות פרשיות ולמדים ממנה, אין קושיא זו קשה לנו: יש בידינו להסביר שמזמור ההודיה על ההצלה מאבשלום הוקדם כדי לסומכו למזמור אחר, בשביל שנלמד איזה לקח מתוך סמיכות זו.

ושילב רבי אבהו בתוך דבריו את מקור הכלל שדורשים סמיכות: **דְּאָמַר רַבִּי יוֹחָנָן: סְמוּכִין מִן הַתּוֹרָה מִיָּן** – מהיכן נלמד מן המקרא שניתן לדרוש דרשות מסמיכות ענינים בתורה? **שְׁנַאֲמַר** ביחס לדברי התורה (תהלים קיא, ח): **"סְמוּכִים לְעֵד לְעוֹלָם עֲשׂוּיִם בְּאֵמֶת וַיִּשָּׁר"**^[14], כלומר: הענינים סמוכים זה לזה בתורה, והם עשויים כן באמת וישר; מכאן שסמיכות ענינים בתורה אינה מקרית אלא היא ביטוי של אמת קיימת.

רבי אבהו מסיים את דבריו, שמזמור ההודיה על ההצלה מאבשלום אינו מופיע במקום הראוי לו לפי סדר המאורעות, אלא הוקדם לתחלת הספר כדי לסומכו למזמור שלפניו וללמוד מן הסמיכות:

לְמָה נִסְמְכָה פֶּרֶשֶׁת אֲבִשְׁלוֹם – "מִזְמֹר לְדָוִד בְּכַרְחוֹ מִפְּנֵי אֲבִשְׁלוֹם בְּנוֹ", **לְפָרֶשֶׁת גּוֹג וּמִגּוֹג** – למזמור שלפניו, **"לְמָה רָגַשׁוּ גּוִיִּם... וַיִּתְּצֻבוּ מַלְכֵי אֲרָץ... עַל ה' וְעַל מְשִׁיחוֹ"**, המדבר על מלחמת גוג ומגוג^[15]? **שָׁאֵם יֹאמַר לָךְ אֲדָם** – שאם ינסה אדם לערער על אמיתת הנבואה בדבר המלחמה העתידה של גוג ומגוג נגד ה', בטענה: **"כִּלּוֹם יֵשׁ עֶבֶד שְׁמוּרָד בְּרִבּוֹ"**^[16], **אָף אַתָּה אָמֹר לוֹ** – ענה לו, בהסתמך על מעשה אבשלום: **"כִּלּוֹם יֵשׁ בֶּן שְׁמוּרָד בְּאִבּוֹ?"** **אֲלָא הֵנָּה** – ככל שהדבר תמורה, הנה זה קרה: אבשלום הבן מרד ברוד אביו! **הֲכָא נִמְי הֵנָּה** – כך גם יהיה הדבר הזה, שלעתיד ימרוד גוג בה^[17]. שני מזמורים אלו נסמכו, איפוא, כדי לתת תשובה הולמת למכחישים את נבואת המזמור הראשון.

הגמרא מביאה דרשה על פסוקים שונים בתהלים, וביניהם הפסוק **"יִתְּמוּ חֲטָאִים מִן הָאָרֶץ"** שדרון למעלה:

אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן מִשּׁוּם רַבִּי שְׁמַעוֹן בֶּן יוֹחִי: מֵאִי דְכִתִּיב (משלי לא, כו): "פִּיָּה פִתְחָה בְּחֻכְמָה וְתוֹרַת חֵסֶד עַל לְשׁוֹנָה"^[18], **בְּנֶגֶד מִי** – ביחס למי אָמַר שְׁלֵמָה מְקַרָּא וְהָ? **לֹא אָמְרוּ אֲלָא בְּנֶגֶד דּוֹד אֲבִיו**,

הערות

14. הפסוק שלפניו מסתיים במילים: **"נֶאֱמְנִים כָּל פְּקוּדֵי"**, והכוונה לדברי התורה. הפסוק שלנו נמשך לקודמו וקובע שסמיכות ענינים בדברי התורה מכוננת היא על פי אמת וישר, ובכך יש לנו לדרוש "סמיכות" בכל מקום שהיא מופיעה, ולהפיק ממנה לימודים שונים (רש"י כאן ובתהלים).
15. עיין עבודה זרה ב, שם נדרש פסוק זה על מלחמת גוג ומגוג. [על מלחמת גוג מלך מגוג על אדמת ישראל באחרית הימים, ראה יחזקאל פרקים לח-לט].
16. עיין פני יהושע, צ"ח וכן יהוידע המסבירים מה בין המרד של גוג ומגוג לבין אלה של נמרוד, פרעה ושאר רשעי עולם.
17. רש"י; עיין צ"ח.
18. פסוק זה כלול בפרק "אשת חיל", הממשיל את התורה לאשת חיל. אולם, פסוק הזה אינו מוסב על התורה, שהרי התורה מוזכרת בו כמי שהיא "על לשונה" (מהרש"א). לכן מפרש רבי שמעון בר יוחאי שפסוק זה מוסב על דוד המלך, שאמר שירה ברוח הקודש כנגד חמשה "עולמות" (רש"י), והוא מוזכר בלשון נקבה בהתייחס לרוח הקודש שעוררה את דברי דוד (מהרש"א ופני יהושע, בביאור דברי רש"י).
19. פני יהושע, חידושי הגר"א ור' צדוק הכהן (בספרו שיחת מלאכי השרת, עמודים 49-46) קושרים חמשת ה"עולמות" עם חמש הדרגות שבנפש האדם: נפש, רוח, גשמה, חיה ויחידה (עיין בראשית רבה יד, ט). ה"נפש" נטועה באדם בעודו עובר ברחם אמו. דוד אמר שירה על התקופה שהיה ברחם אמו משום שאו הושרשה בו הנפש (ועיין עוד מהרש"א).
- ברור שלא אמר דוד שירה זו בעודו ברחם אמו, אלא לאחר מכן ברוח הקודש בהתייחס לתקופה זו. כמו כן לא אמר דוד שירה דוקא בעודו באחד ה"עולמות" האחרים, אלא לאחר מכן במשך חייו (רש"י, על פי צ"ח; עיין מהרש"א).
20. רש"י; עיין מהרש"א.
21. ה"רוח" באה לאדם עם לידתו (פני יהושע), והיא מורכבת משני חלקים. הגמרא מדמה שני חלקים אלו לאויר העולם ("רוח" כפשוטו הוא אויר) ולגופים שמימיים (ביאורי הגר"א עם פירוש; ועיין עוד מהרש"א).
22. ההנקה משרישה באדם את ה"נשמה" (ראה הערה 19). דוד אמר שירה על

שְׁדַר בְּחֻמְשָׁה עוֹלָמִים וְאָמַר שִׁירָה עַל כּוֹלָם!
העולם הראשון:

דָּר בְּמַעֲשֵׂי אָמוֹ וְאָמַר שִׁירָה עַל תְּקוּפָה זו^[19], **שְׁנַאֲמַר** (תהלים קג, א): **"בְּרַכִּי נַפְשִׁי אֶת ה' וְכָל קִרְבֵּי אֶת שֵׁם קְדֹשׁוֹ"**; מלת "קרבי" מכוננת לקרבי אמו, שבתוכם היה גר תחילה^[20].
העולם השני:

יָצָא לְאֹוִיר הָעוֹלָם וְנִסְתַּכַּל בְּכּוֹכָבִים וּמִזְלוֹת, **וְאָמַר שִׁירָה עַל תְּקוּפָה זו**^[21], **שְׁנַאֲמַר** (שם, כ-כא): **"בְּרַכִּי ה' מְלַאֲכָיו גְּבֻרֵי כַח עֲשֵׂי דְבָרוֹ לְשִׁמְעַע בְּקוֹל דְּבָרוֹ בְּרָכוֹ ה' כָּל צְבָאָיו וְגו'**; "צבאיו" הם צבאות השמים, דהיינו הכוכבים והמזלות. דוד אמר שירה על "עולם" זה.

העולם השלישי:

יָנַק מִשְׁדֵּי אָמוֹ וְנִסְתַּכַּל בְּדִדְיָה, **וְאָמַר שִׁירָה עַל תְּקוּפָה זו**^[22], **שְׁנַאֲמַר**: (שם, ב) **"בְּרַכִּי נַפְשִׁי אֶת ה' וְאֵל תִּשְׁבַּחֵי כָּל גְּמוּלָיו"**^[23]. **מֵאִי "כָּל גְּמוּלָיו"**? **אָמַר רַבִּי אֲבָהוּ**: "כָּל גְּמוּלָיו" רומז להנקה התינוק משדי אמו; דוד אמר שירה לה' על **שִׁעֲשָׂה לָהּ** – לאשה דדים **בְּמָקוֹם בִּינָה** דהיינו כנגד מקום הלב^[24]. **טַעְמָא מֵאִי** – ולמה ברא ה' את האשה כן, ולא עשה דדיה בין רגליה כרדי הבהמות^[25]? **אָמַר רַב יְהוּדָה**: **כְּדִי שְׁלֵא יִסְתַּכַּל הַתֵּינוֹק בְּשַׁעַת הַנִּקְתּוֹ בְּמָקוֹם עֲרוּהָ**. **רַב מִתְנָא אָמַר**: **כְּדִי שְׁלֵא יֵינַק הַתֵּינוֹק מִמָּקוֹם הַטְּנוּפֹת**^[26]. דוד אמר שירה על טובה זו.

העולם הרביעי:

רָאָה בְּמַפְלְתָן שֶׁל רִשְׁעִים וְאָמַר שִׁירָה עַל תְּקוּפָה זו^[27], **שְׁנַאֲמַר** (תהלים קד, לה) **"יִתְּמוּ חֲטָאִים מִן הָאָרֶץ וְרִשְׁעִים עוֹד אֵינָם בְּרַכִּי נַפְשִׁי אֶת ה' הַלְלוּהָ"**^[28].
העולם החמישי:

נִסְתַּכַּל בְּיוֹם הַמִּיתָה וְאָמַר שִׁירָה אֶף עַל תְּקוּפָה זו^[29], **שְׁנַאֲמַר** (שם, א) **"בְּרַכִּי נַפְשִׁי אֶת ה' ה' אֱלֹהֵי גְדֻלַּת מַאֲד הוֹד וְהָדָר לְבָשֶׁת"**; פסוק זה נאמר על יום המיתה. והגמרא מסבירה: **מֵאִי מִשְׁמַע דְּעַל יוֹם הַמִּיתָה נֶאֱמַר** – מה משמעות יש בפסוק זה שנפרשהו על יום המיתה?

אמר לו דעם שיש
לכבודך.
הוא חסד של יי
כן. תחילה ידע
אמור לו: 'האמר ויהי'
שפירא קרא ויפסד
(ד' קמ"ד) בזה
בכבודו 'דלפני' בחי'
הוא צדקה. כן תדריך
האריבך למה ידע
בכבודו לפני תרומת
החכמים. כפי מה
חסיד (ד' קמ"ד) בזה
הוא צדקה. כן תדריך
אמר בחי' דעם שיש
לכבודך. (שפירא)
בכבודך.
פניהם לא רחוק:
לכבוד נכסה משה
אמנם למה
נענוטם. משה נענוטם
הוא המוסר והפסד
שכתבו בו יחידים רבני
אין קשה להם וזה
בידך בזה. כל שיש
שכחתי נכסה העם
נכסה. כל שיש
נכסה (ש"פ ד' קמ"ד) רשע
לעולם ידעם. אמר
שכל המוסר והפסד
הוא המוסר והפסד
וזה
שכתבו בחי' שיש
לכבודך. כן תדריך
אמר בחי' דעם שיש
לכבודך. (שפירא)
בכבודך.
פניהם לא רחוק:
לכבוד נכסה משה
אמנם למה
נענוטם. משה נענוטם
הוא המוסר והפסד
שכתבו בו יחידים רבני
אין קשה להם וזה
בידך בזה. כל שיש
שכחתי נכסה העם
נכסה. כל שיש
נכסה (ש"פ ד' קמ"ד) רשע
לעולם ידעם. אמר
שכל המוסר והפסד
הוא המוסר והפסד
וזה
שכתבו בחי' שיש
לכבודך. כן תדריך
אמר בחי' דעם שיש
לכבודך. (שפירא)
בכבודך.

פְּרִיזִים : וְזָקָאִים כְּחֵץ . קָרִי בִּיה
מְזוּרִים לְעַד נְעוּטָם . כְּדַבְּרֵי מוֹרֵה
כְּלוֹם יֵשׁ עֹבֵד שְׂמוֹרֵד בָּרֵם . וַיִּבֹא
יֵשׁ : וְאִמֵּר שִׁירָה . כְּגֹד כְּלוֹם אִמֵּר

כל פֶּרֶשֶׁה שֶׁהִיא מְבִיבָה עַל דּוּד
כִּי"ו"א"ת מֵאִל כֹּל הַפְּרָשִׁיּוֹת וְהָא
לֹא אֶשְׁכַּחן שׁוֹם פֶּרֶשֶׁה אַחֲרֵימִסְתַּחַת
בְּזִשְׁרִי וּמִכִּימִסְתַּחַת בְּזִשְׁרִי אֵלֶּה הֵיא . וְכִי"ו
לֵדֵלֹא וְזָקָא פִּתְחֵה בְּזִשְׁרִי"ו וְכִימִסְתַּחַת
אֵלֶּה חֲמִימָה מֵעִין פֶּרֶשֶׁה כְּמוֹ חֲמֵלָה
שֶׁפִּתְחֵה בְּזִשְׁרִי וְכִימִסְתַּחַת בְּזִשְׁרִי חֲמֵלָה הֵיא
יִדְבַּר פִּי וְכֵן הִרְבֵּה פְּרָשִׁיּוֹת מִתְחִילוֹת
בְּהַלְלוּיָהּ וּמִכִּימִימֹת בְּהַלְלוּיָהּ :

בְּהַלְלוּיָהּ
בְּדוּל

אלא בעי רחמי עליהו דלהדרו
דרדור בתשובה: אמר לה הווא
אלא ילדה רני אמרה ליה שמיא
; מבני בעולה אמר ה' אלא
אנשה עקרה שלא ילדה בני
יוביב מזמור לדוד בברדו מפני
ששאלו במערה ה' מעשה הוה
ברישא אמר ליה אתון דלא
נינים לא קשיא לן דרא"ר יוחנן
גלגל עשויים באמת וישר למה
במודד ברבו אף אתה אמור לו
ששמעון בן יוחי מאי דכתיב
ה לא אמרו אלא כנגד דוד
ברכי נפשי את ה' וכל קרבי

כל פרשה שהיתה חביבה על דוד פתח בה באשרי וסיים בה באשרי פתח באשרי ⁶דכתוב 'אשרי האיש וסיים באשרי דכתוב 'אשרי כל חוסי בו : הגהו בריוני דהוו בשבבותיה דר"מ והוו קא מצערו ליה טובא הוה קא בעי ר' מאיר רחמי עליוהו כי היכי דלימותאמהל' ברוריא דביתו מאידעתך דמשום דכתוב 'אתמו חמאים מי כתיב חומאים חמאים כתיב ועוד שפיל לסיפיה דקראורשעים

עוד אינם כיוון דיתמו חמאים ורשעים עוד אינם
בתשובה ורשעים עוד אינם בעא רחמי עלייהו
יצדוקי לבחריא כתיב רני עקרה לא ילדה משום
שפיל לסיפיה דקרא דכתיב כי רבים בני שוממי
מאי עקרה לא ילדה רני כנסת ישראל שדומה
ילדינהם כותייבו : א"ל ההוא צדוקי לר' אבהו כ
אבשלום בנו וכתיב לדרוד מכתם בברחו מפני
ברישא מכדי מעשה שאלו היה ברישא לבת
דרשיהון סמוכין קשיא לכו אנן דדרשינן סמ
סמוכין מן התורה מנין שנא' סמוכים לעד לו

גוֹג וּמִגּוֹג שֶׁאֵם יֹאמֵר לְךָ אָדָם כֻּלָּם יֵשׁ עִבְרִי
וְהוּא הָבֵא נָמִי הוּא׃ אָמַר ר' יוֹדֵנָן מִשּׁוֹם רַב
חֲסֵד עַל לִשׁוֹנָה כְּגֵר מִי אָמַר שְׁלֵמָה מִקְרָא
וְאָמַר שִׁירָה דִּר בְּמַעֵי אִמּוֹ וְאָמַר שִׁירָה שְׁנֵאֲמַר
וְנִסְתַּבֵּל בְּכּוֹכָבִים וּמוֹלֹת וְאָמַר שִׁירָה שְׁנֵאֲמַר
וְזִכְרָו ה' כָּל צִבְאֵיו וְגו' יֵנֶק מִשְׁדֵּי אִמּוֹ וְנִסְתַּבֵּל
כָּל גְּמוּלָיו מֵאֵי כָל גְּמוּלָיו אָמַר ר' אֲבָהוּ עֲשֵׂה
וְיִסְתַּבֵּל בְּמִקְוֵם עֲדוּהוּ מִתְּנָא אִמֵּי כְּדֵי שֶׁ
יִשְׁתַּבֵּל שְׁנֵאֲמַר יִתְּנִימֵהוּ מִן הָרָאִי וְרִשְׁעֵיהֶם
וְאָמַר שִׁירָה שְׁנֵאֲמַר ״בְּרַכִּי נַפְשִׁי אֵת ה' אֱלֹהֵי
אֲמִירָה אֲמִירָה רַבָּה בֵּר רַב שִׁילָא מְסִיפָא דְעֵינֵינָא דִּכְנִי
בְּבֵא וְאָמַר לֵה מִר עֹקְבָא הוּא שְׂכִיחַ קְבִיחָה דִּר' שֶׁ
הָמָא דְכִתְּבִי ״בְּרַכִּי נַפְשִׁי אֵת ה' וְכָל קְרִבֵּי אֵת
מִמֶּנּוּ בְּשֵׁר וְדִם״ מִדֵּת בְּשֵׁר וְדִם צִר צוּרָה עֵלֶי
עֵינִים וְהִקְבִּי״ אֵינוֹ כֵּן צִר צוּרָה בְּתוֹךְ צוּרָה וּמִמִּיל
קִדְוֶשׁ כֹּה״ כִּי אֵין בְּלַחַךְ וְאֵין צוּר כְּאַלְהֵינוּ . מִ
מִמֶּר ר' יִתְרָה בֵּר מְנַסִּיא אֶל תְּקִירִי כִּי אֵין בְּלַחַךְ
מִדֵּת בְּשֵׁר וְדִם מְעֻשָׁה יְדִיו מְבֹלָן וְאִתּוֹ וְהִקְבִּי״
יִנְפֵשׁ כְּגֵר מִן אֲמִירָה רֹד לֹא אֲמִירָה אֵלָּא כְּגֵרָה
אֵת כָּל הַגּוֹף מִהַ תְּקִדְוֶשׁ בְּרֹדֶךְ הוּא רֹוֹאָה וְאֵינוֹ

פתח באשתי וסיים באשתי . אלחנח
הסיים שכולה יצר הרע : שפיל . השפיל
כתיב [אחר] האמנים כל פקודיו סמומם
להכניס אח דברי הגביה : אמר לו כי
שירה לכשעברה רוח הקודש עליו :
וכל קרבי . על שם קרבי אמו שדר
בחוק : מאי משמע . דעל יום המיתה
נאמר : בל ורעה ופי' . הוא כבר דהכי
בעי מאי נאח קרבים דנקט : חמשה
דברי נפשי . לעיל חשיב להו : מאי
דכתיב מי כהאנס ומי יודע ספר דבר .
משום דליירי בסופה בסמיכת גזולה
להפלה נקט ליה : דאשכחן דלחל אליהו
לבי אחאב . דכתיב ויך אליהו
להראות אל אחאב : יהושע אצל לבי
אלישע . כשהלכו על מוצב הוא ויהושפט
(במלכים ב ג) דמחל שוה היו הולכים
זמא אצל זה ולא היה מוביל על שלא
נשא אשה : ככשי דדחמא . סתרים
דהקבץ כמו רישא בכבשא (חולין
ד' עב) : בהטמנת האפר : גזירה
גזרה . שחמות : מחזקלני מבית
אבי אבא . דוד שראה את המלך
וחרבו שלשה בידו כבוק ספר שמואל
(ב כד) ולא מנע עלמא מן הרמחים :
אבי

נִסְמָכָה פִּרְשָׁת אַבְשָׁלוֹם לִפְרֹשֶׁ
כָּלוּם יֵשׁ בֶּן שְׁמוֹרֵד בָּאִבּוֹ אֶל
פִּיָּה פִּתְחָה בַּחֲכָמָה וְחוֹרֶת
אִבּוֹ שׁוֹרֵר בַּחֲמֻשָּׁה עוֹלָמִים
אֶת שֵׁם קִדְשׁוֹ יֵצֵא לְאִוִּיר הָעוֹיִן
כֹּחַ עוֹשֵׂי דַבְרוֹ לְשִׁמְעֵ בְקוֹל דֶּרֶךְ
בְּרָכִי נִפְשִׁי אֶת ה' וְאֵל תִּשְׁבַּח
מֵאֵי אֹמֶר (רַבִּי) יִדְוָהה כִּדֵּי שֵׁשׁ
בַּמִּפְלָחֹת שֶׁל רִשְׁעִים וְאֹמֶר שֶׁ
הַלֹּלִיָּה נִסְתַּכֵּל בְּיוֹם הַמִּיתָה
מֵאֵי מִשְׁמַע (ה) דַּעַל יוֹם הַמִּיתָה
רוּחַם יִגְוֹעוּן וְגו' רַב שִׁימֵ בֶר עוֹ
קְמִיָּה דר' יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לִי אֹמֵר
שֶׁלֹּא כְמוֹת הַקִּדְוֶשׁ בְּרוּךְ הוּא
בֶּה רוּחַ וְנִשְׁמָה קִרְבִּים וּבְנֵי
מַעִים הֵייוּ דֹאמְרָה נִהָ. אִי
כֹאֲלֵהוּנִי מֵמֵאֵי כִי אֵין בְּלֶחֶךְ
הַקִּדְוֶשׁ בְּרוּךְ הוּא מֵדַת בִּשְׁר
קֵא אֲמִינָא לֶךְ הֵנִי תִּשְׁמַע בְּר
מֵלֵא כָל הָעוֹלָם אֶת נִשְׁמָה מֵלֵא

[illegible]

גליון הש"ס
 ב' צע' רחמי . פיין
 ענינה כג ז וכוז'ס פ'
 ירא נחדר' העלם ב'פ'
 נחכס' א'י מאכרס :
 ש'ם נדק' מ'י' . פי
 וז'י א'ן ר'ס י' ז ד'ס
 י'ק : ש'ם א'ילו א'ג
 זר' . פי' ת'ס' נד'ס
 ט' ז ד'ס כ'ל :

[ציל אלעזר]

ידוע פשר דבר מי כחקדוש
ו אמר ליתי ישעיהו נבאי
(2) ישעיהו אמר ליתי חזקיהו
א יסורים על חזקיהו ואמר לו
שעיהו בן אמוץ הנביא ויאמר
ה ולא תודה מה אתה בעולם
פריה ורביה א"ל משום דחזאי
א דמפקדת איבעי לך למעבד
דמא וזביתא דידו ודירך ונפקי
קובלני מביה אבי אבא אפי'
והגן ורבי * (אלעזר) דאמרי
שנא הן יקסלני יא איהל (3):
א"ר

אמר רב המנונא מאי דכתיב ^זמִי כהחכם ומה
היה בין שני צדיקים בין חוקיהו לישעיהו חוק
אחאב (שנאמר ויִלָּךְ אליהו להראות אל אחאב
אחאב ראול לגבי אלישע מה עשה הקב"ה הב
נאמר כִּי־יָמִים הָיוּ חֹקֶיהָ לְמוֹת וַיָּבֹא אֵלָיו
וַיִּתֵּן כִּי־מָת אֶת־הָאֵל וְלֹא תָדִיעַ וְגו' מאי כי מָת א
יֵה מאי כולי האי אמר ליה משום דלא עסקת
בן דלא מעלו א"ל בהרי כבשי דרחמנא למה לך
ווא עביד אמר ליה השתא הו לי ברתך אפשר
לך עילך גזירה א"ל בן אמיך חבל נבואתך וצא כך
אדם גזירא עצמו מן דרחמי אחר נמי רב
על צטורא של אדם אל ימנע עצמו מן דרחמי

שִׁישׁ בִּי חֲמֹשֶׁה דְּבָרִים הֵלֵלָהּ
 בְּרוּךְ הוּא שְׂוֹדֵעַ לַעֲשׂוֹת פֶּסַח
 דִּהְיִי אֲשַׁכֵּחַן בְּאַלְהֵי דָּאוּל לֵל
 גְּבֵאֵי דִהְיִי אֲשַׁכֵּחַן בִּיהוֹרֵם בֶּן
 לִישְׁעֵיהִי דָךְ וּבִכֵּר אֶת הַדּוּלָהּ
 אֵלֶיז כֹּה אִמֵּר ה' (צִבְאוֹת) צוֹ
 הוּזָה וְלֹא תַחִיהַ לַעֲוֹלָם הִבָּא אֲמִ
 לִי בְּרוּחַ הַקֹּדֶשׁ דִּנְפִקִי מִינָאֵי בִי
 וּמַה דְּנִיתָא קֳדָמָה קוּדְשָׁא בְּרִיךְ
 מְנַאֲ בְנֵי דְרַמְעֵלֵי אֵ"ל כְּבֵר נִגְזוֹ
 חֲרִב חֲרִב מִנְתָּה עַל צֹארוֹ שֶׁל
 תַּחֲיִייהוּ אֲפִילָּה חֲרִב חֲרִב מִנּוֹ
 חֲרִיב יֵי

לְבָלוֹתָךְ – ופירושו: שלא כַּמֵּדֶת הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא מִדַּת בִּשְׁרָה
וְדָם: מִדַּת בִּשְׁרָה וְדָם, מַעֲשֵׂה יָדָיו מְבָלִין אוֹתוֹ – מעשי ידיו של אדם
יכולים להאריך ימים יותר ממנו, וְהַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא מְבָלֵה מַעֲשֵׂיו
– ואילו הקדוש ברוך הוא מאריך ימים יותר ממעשי ידין^[36].

הגמרא חוזרת להמשיך הדברים שדברו ביניהם האמוראים הנזכרים:
אָמַר לִיהוּבָא רַב שִׁמְיָא בְרַ עֲזַרְיָה (או מר עוקבא) לרבי שמעון בן פזי: אָנָּה
הָכִי קָא אָמִינָא לָךְ – אני כך התכוונתי לשאול אותך: הֲגֵי חֲמִשָּׁה
"בְּרָכִי נִפְשִׁי" בְּנֶגֶד מִי אָמַרְן דְּדוּד – ביחס למי אמר דוד את חמשת
הפסוקים הללו של "ברכי נפשי", הנזכרים למעלה?
רבי שמעון בן פזי משיב:

לֹא אָמַרְן אֲלָא בְּנֶגֶד הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא וּבְנֶגֶד נִשְׁמָה – נשמתו של
אדם. חמשת הפסוקים האלו אמרם דוד כנגד חמש תכונות אלוהיות
המצויות גם בנשמת האדם^[37]. תכונה ראשונה: מִה הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא
מְלֵא כָּל הָעוֹלָם אֵף נִשְׁמָה מְלֵאָה אֵת כָּל הַגּוֹף^[38]. תכונה שנייה: מִה
הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא רוּאָה וְאֵינוֹ נִרְאָה אֵף נִשְׁמָה רוּאָה וְאֵינָה
נִרְאִית^[39]. תכונה שלישית: מִה הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא זֵן אֵת כָּל הָעוֹלָם
כְּלוּ אֵף נִשְׁמָה זֵנָה אֵת כָּל הַגּוֹף^[40]. תכונה רביעית: מִה הַקָּדוֹשׁ
בְּרוּךְ הוּא טָהוֹר אֵף נִשְׁמָה טָהוֹרָה^[41]. תכונה חמישית: מִה הַקָּדוֹשׁ
בְּרוּךְ הוּא יוֹשֵׁב בְּחֻדְרֵי חֻדְרִים אֵף נִשְׁמָה יוֹשֵׁבֶת בְּחֻדְרֵי
חֻדְרִים^[42].

ומסיים רבי שמעון בן פזי את דבריו:

באומרו חמש פעמים "בְּרָכִי נִפְשִׁי אֵת ה'", ביקש דוד לומר: יְבֵא מִי
שֵׁשׁ בּוֹ חֲמִשָּׁה דְּבָרִים הִלְלוּ – הנשמה, וישבַח לְמִי שֵׁשׁ בּוֹ חֲמִשָּׁה
דְּבָרִים הִלְלוּ – הקדוש ברוך הוא.

הגמרא מביאה סיפור על חזקיהו מלך יהודה. מעשה זה מובא כאן
מפני שבסיסו מדובר בענין סמיכת גאולה לתפלה, שנדונה למעלה (ט,
ב)^[43].

אָמַר רַב הִמְנוּנָא: מֵאֵי דְבָתִּיב (קהלת ח, א): "מִי בִּהְחָכֵם וּמִי יוֹדֵעַ

אָמַר רַבָּה בְרַ רַב שִׁילָא: מְסִיפָא דְעֵנִינָא – הדבר מתברר מסוף
הענין, כלומר: מהמשך המזמור, ששם מדובר על יום המיתה במפורש,
דְּבָתִּיב (שם, כט): "תִּסְתִּיר פָּנָיִךְ יִבְהַלּוֹן תִּסָּף רוּחָם יִגְוְעוּן וְגו' וְאֵל
עֶפְרָם יִשׁוּבוּן"^[30].
עוד בענין שירת "ברכי נפשי":

רַב שִׁמְיָא בְרַ עֲזַרְיָה, וְאָמְרִי לָהּ – ויש אומרים מר עוקבא, הֲוָה
שְׂכִיחַ קָמִיָּה דְּרַבִּי שְׁמַעוֹן בֶּן פָּזִי – היה רגיל אצל רבי שמעון בן פזי,
וְהָוָה מְסַדֵּר אֲגָדָתָא קָמִיָּה דְּרַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֵוִי וְרַבִּי שְׁמַעוֹן בֶּן פָּזִי
הָיָה מְסַדֵּר דְּבָרֵי אֲגָדָה לִפְנֵי רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֵוִי^[31]. אָמַר לִיהוּבָא רַב שִׁמְיָא
בְרַ עֲזַרְיָה (או מר עוקבא) לרבי שמעון בן פזי: מֵאֵי דְבָתִּיב – מה כוונת
הפסוק: "בְּרָכִי נִפְשִׁי אֵת ה' וְכָל קְרָבִי אֵת שֵׁם קִדְשִׁי"?
רבי שמעון בן פזי חשב שנתכוון לשאול מה ענין הקרביים המוזכרים
באופן מיוחד בפסוק, ולכן השיב:

אָמַר לִיהוּבָא: בֵּא וְרָאָה שְׁלֹא כַּמֵּדֶת הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא מִדַּת בִּשְׁרָה
וְדָם – שאין תכונת הקדוש ברוך הוא כתכונת בן אדם: מִדַּת בִּשְׁרָה וְדָם,
אדם צָר צוּרָה עַל גְּבִי הַכּוֹתֵל וְהוּא אֵינוֹ יָכוֹל לְהִטִּיל בָּהּ רוּחַ
וּנְשָׁמָה, קְרָבִים וּבְנֵי מַעֲשֵׂים^[32], וְהַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא אֵינוֹ כֵּן, אֲלָא
הוּא צָר צוּרָה בְּתוֹךְ צוּרָה – היינו תינוק במעי אמו, וּמְטִיל בָּהּ רוּחַ
וּנְשָׁמָה, קְרָבִים וּבְנֵי מַעֲשֵׂים. עַל הַפֶּלֶא הַזֶּה שִׁיבַח דוּד כְּשֶׁאָמַר "וְכָל
קְרָבִי". וְהֵינִינוּ דְּאָמְרָה חֲנָה – ושבַּח זֶה הוּא גַם כֵּן מִה שֶׁנִּתְכַּוְּנָה
חֲנָה^[33], בְּאִמְרָהּ (שְׁמוּאֵל א, ב, ב): "אֵין קִדְשׁ בָּהּ" בִּי אֵין בְּלִתְּךָ וְאֵין
צוּר בְּאֵלֵהֶינוּ. מֵאֵי – מה כוונת המילים "אֵין צוּר בְּאֵלֵהֶינוּ"? אֵין
צִינִר בְּאֵלֵהֶינוּ! רַק הַקֶּבֶ"ה לְבַדּוֹ מְצִייר צוּרָה בְּתוֹךְ צוּרָה וּמְטִיל בָּהּ
רוּחַ וּנְשָׁמָה, קְרָבִים וּבְנֵי מַעֲשֵׂים, כְּאִמְרָה: וְאֵין עוֹד מַלְכּוֹדוֹ שִׁיכּוֹל לַעֲשׂוֹתוֹ
כְּמוֹתוֹ^[34].

בדרך אגב, הגמרא מפרשת גם דברי חנה הקודמים:

מֵאֵי "בִּי אֵין בְּלִתְּךָ"^[35] אָמַר רַבִּי יְהוּדָה בְּרַ מְנַסִּיא: אֵל תִּקְרִי
– אל תקראוהו בכתבו: "בִּי אֵין בְּלִתְּךָ", אֲלָא כְּאִילוֹ כְּתוּב: "אֵין

הערות

בפסוקים (קג, כ"ב) "בְּרָכִי ה' מְלָאכִיו... בְּרָכִי ה' כָּל צַבָּאֵיו... בְּרָכִי ה' כָּל מַעֲשֵׂיו
כָּל מְקוֹמוֹת מְשֻׁלָּתוֹ בְּרָכִי נִפְשִׁי אֵת ה'". הפתיחות "מְלָאכִיו, כָּל צַבָּאֵיו, כָּל
מַעֲשֵׂיו" מרמזות לשלשת העולמות המהווים את הבריאה כולה: המלאכים,
המנוכבים ומולות והעולם החומרי; סוף הפסוק ("כָּל מְקוֹמוֹת מְשֻׁלָּתוֹ") מתייחס
להכרה שה' ממלא את כל חלקי שלשת העולמות האלו (מהרש"א; עיין שו"ת
ריב"ש סימן קנו בשם ר' יהודה הלוי).

39. הפסוק (קג, א) "בְּרָכִי נִפְשִׁי אֵת ה' וְכָל קְרָבִי אֵת שֵׁם קִדְשִׁי" מתייחס למדת ה' זו.
בפסוק זה משבח דוד את ה' עם נשמתו [המתואר כאן "קְרָבִי"] הַרוּאָה וְאֵינָה נִרְאִית.
כמו כן ה' – רואה את העולם ואינו נראה (מהרש"א; עיין במדרש שוחר טוב לתהלים
קג, בנוגע למדה זו של ה').

40. דוד פותח את שבחו למדה זו במילים (קג, ב) "בְּרָכִי נִפְשִׁי אֵת ה', וְאֵל תִּשְׁכַּחֵי כָּל
גְּמוּלָיו", והוא ממשיך את השבח בהמשך המזמור (פסוק ה) במילים: "הַמְּשֻׁבָּע בְּטוֹב
עֲדִיךָ (=פֶּיךָ)" (עיין רד"ק שם; מהרש"א).

41. זה מתייחס לנשמה ככניסתה אל האדם, כשהיא נקיה מן החטא. הפסוק
המתייחס למדה זו היא (קד, לה) "יִתְּנוּ חֲסָאִים מִן הָאָרֶץ וְרָשָׁעִים עוֹד אֵינֶם, בְּרָכִי
נִפְשִׁי אֵת ה' הִלְלוּהָ". דוד מתכוון להבדיל בין נשמתו הטהורה והנשמות של
החוטאים שכבר אינם טהורות, וקורא לנשמתו שלו להודות לה' (מהרש"א).

42. דוד מתאר את המדה הזאת בפסוקים (קד, א"ב) "בְּרָכִי נִפְשִׁי אֵת ה', ה' אֱלֹהֵי
גְּדֻלַּת מֶלֶךְ, הוֹד וְהֶדָר לְבָשֶׁת, עֶטָה אוֹר כְּשֶׁלֶמָה נוֹטָה שְׁמִים כִּירִיעָה". פסוקים אלו
מתארים את נסתרות ה', חדרים בתוך חדרים (מהרש"א; עיין בן יהוידע לביאור).

הסברנו דרשות אלו על פי המהרש"א. אמנם, חידושי הגר"א (עם פירושו) מפרש
את הדרשות באופן אחר, ומקשר בין חמש המידות האלו לחמש הדרגות שבנשמת
אדם הנזכרות למעלה (הערה 19 והלאה): "זֵנָה אֵת כָּל הַגּוֹף" – זו הנפש. "מְלֵאָה אֵת
כָּל הַגּוֹף" – זו הדרגה הראשונה של רוח; ו"רואה ואינה נראית" זו הדרגה השנייה
של רוח (עיין לעיל הערה 21). "טָהוֹרָה" – זו הנשמה. "יוֹשֵׁבֶת בְּחֻדְרֵי חֻדְרִים" – אלו
שתי הדרגות האחרונות שבנשמה, חיה ויחידה. [ה"חידושים" הפנימיים הם החיה
והיחידה; וה"חידושים" החיצוניים הם הנפש, הרוח והנשמה]. לפי זה, הפסוק
המתאים לכל מדה אינו כמו שפירש המהרש"א, אלא אותו הפסוק המתייחס לאותה
הדרגה שכנשמה כמוזכר בגמרא למעלה.

43. רש"י; תוספות הרא"ש לקמן עמוד ב.

30. עיין צ"ח וכן יהודים.

31. רבי שמעון בן פזי היה בקי במיוחד בתחום האגדה, והוא היה שונה דברי אגדה
לפני הציבור בישיבתו של רבי יהושע בן לוי (עיין חידושי ר' יוסף חנינא ליפא
מייזליש, המודפס בסוף התלמוד דפוס וילנא).

32. עיין מהרש"א; ועיין בן יהוידע בפירוש מלת "רוח" כאן.

33. חנה, אמו של שמואל הנביא, גם היא נביאה היתה. דבריה המובאים כאן נכללים
בשירתה המובאת בשמואל"א פרק ב.

34. המלה "צור" בדרך כלל מתארת את חוזקו ותוקפו של ה', כאשר נאמר "אֵין צוּר
כְּאֵלֵהֶינוּ", משמע: יש גם "צור" אחר, אלא שאינו כאלהינו. ואם בתכונת החוזק
והתוקף מדובר, לא יתכן להתבטאות כך, שהרי אין לוולתו כל דמיון כלל לחוזקו
ותוקפו של הקב"ה! לכן מפרשת הגמרא את "צור" בדרך אחרת (מהרש"א).

35. רבי יהודה בר מנסיא חיפש לפסוק ביאור יותר עמוק מפשוטו, מפני שלפי פשוטו
קשה: אחר שהפסוק מתחיל במילים "אֵין קִדְשׁ בָּהּ", הסיים "בִּי אֵין בְּלִתְּךָ" נראה
מיותר (עיין מהרש"א). פירוש אחר: פשוטו של מקרא זה הוקשה לגמרא מפני
שיצורים רבים ישנם בעולם, ואין אפשר אפוא לומר "בִּי אֵין בְּלִתְּךָ" (יפה תואר
ומהר"ז לויקרא רבה יט, ב).

36. שכן הוא חי וקיים לנצח נצחים (עיין מלוא הרועים).

37. פסוקים אלו מלמדים שקשר ה' אל העולם נמשל לקשר הנשמה אל גוף האדם
(עיין נפש החיים שער ב, ה, שהאריך כוח). עם זאת, ברור שאין כוונת הגמרא לומר
שבתכונת האדם דומים ממש, בשום צד, לתכונות ה' – שכן כבר כתוב (ישעיה מ, יח):
"וְאֵל מִי תִּדְמִיּוּן אֵל" אלא כוונת הגמרא לומר שיש להם קצת דמיון בחמש תכונות
אלו. הגמרא משתמשת בדוגמא של קשר הנשמה עם הגוף כמשל לקשר של ה' עם
העולם מפני הסיבה הבאה: כשם שהדרך היחידה להכיר את נשמת האדם היא מתוך
קשרה אל הגוף החומרי – אף שהנשמה היא רק יצירה של ה' – כך בוודאי שהדרך
היחידה להתבונן בה, שהוא נעלם מכל, הוא רק מתוך מעשיו בעולם החומרי (אמרי
נועם להגר"א; נפש החיים שם, עם הגה). מהרש"א כותב שהאדם הוא עולם קטן
(לביאור הענין עיין מורה נבוכים א, עב; נפש החיים א, ד"ו, עם הגהות). ולכן מרמה
הגמרא את הכח המחיה את האדם – הנשמה, לכח המחיה את העולם כולו –
הקדוש ברוך הוא.

38. זה מיוסד על הכתוב בישיעיה (ו, ג) "מְלֵא כָּל הָאָרֶץ כְּבוֹדִי". דוד משבח מדה זו

ר' נסים גאון

"משום דלא עסקת בפריה ורביה - שלא נשאת אשה". אמר ליה חזקיהו לישעיהו: "מה שלא עסקתי בפריה ורביה היה משום דחזאי לי ברוח הקדש דנפקי מינאי בנין דלא מעלו - שראיתי ברוח הקדש שיצאו ממני בנים שאינם הגונים^[49]. עדיף היה לי להימנע מפריה ורביה מאשר להוליד צאצאים כאלה". אמר ליה ישעיהו לחזקיהו: "בהדי כבשי דרחמנא למה לך - מה לך עם סתריו של הקדוש ברוך הוא^[50]? מאי דמפקדת איבעי לך למעבר - היה לך לקיים את מה שנצטוו, דהיינו: מצות פריה ורביה, ומה דניחא קמיה קודשא בריה הוא לעביר - והקדוש ברוך הוא יעשה את הטוב לפניו. דבר זה אינו מסור לבחירתך! על זה אמר ליה חזקיהו לישעיהו: "השתא - עכשיו שהעמדת אותי על טעותי, הב לי ברכתך - תן לי את בתך לאשה וממנה אוליד בנים; אפשר דגרמא זכותא דידי ודיך - אולי זכותי וזכותך יגרמו יחדיו, ונפקי מנאי בנין דמעלו - ויצאו ממני בנים הגונים". אמר ליה ישעיהו לחזקיהו: "בכר נגזרה עליך גזירה שתמות^[51], ולא יועיל לך שתשא את בתי לאשה". אמר ליה חזקיהו לישעיהו: "בן אמוץ, בלה נבואתך וצא^[52]! כך מקובלני מבית דוד המלך אבי אבא: אפילו חרב חדה מונחת על צנארו של אדם והוא עומד ליהרג, אל ימנע עצמו מן בקשת הרחמים^[53], לעולם תוכל התפילה להועיל^[54]".

הגמרא מביאה מקור נוסף לכלל זה:

אתמר נמי - נאמר גם כן: רבי יוחנן ורבי [אֶלְעָזָר] (אליעזר)^[55] דאמרי תרוניהו - שניהם אמרו: אפילו חרב חדה מונחת על צנארו של אדם אל ימנע עצמו מן הרחמים, שנאמר באיוב בשעת יסוריו (איוב יג, טו): "הן יקטלני לו איחל" - בו בזמן שה' הורגני, אקוה לו ואתפלל אליו^[56]. מכאן שאפשר לצפות לרחמים אפילו בפני שערי המות.

פשר דבר, פסוק זה יש לקוראו על הקדוש ברוך הוא: מי בהקדוש ברוך הוא שיוצא לעשות פשרה^[44] בין שני צדיקים, בין חזקיהו המלך לישעיהו הנביא, שנחלקו בכבוד המלך וכבוד הנביא - כבוד מי מהם עדיף? חזקיהו אמר: "ליתי ישעיהו גבאי - יבא ישעיהו אלי, דהכי אשבחן באלהיו דאזל לגבי אחאב (שנאמר וילך אליהו להראות אל אחאב) - שכן מצינו באלהיו הנביא שהלך הוא אל אחאב מלך ישראל, ולא קרא לאחאב שיבא אליו^[45]. הרי שכבוד המלך עדיף מכבוד הנביא". ואילו ישעיהו אמר: "ליתי חזקיהו גבאי - יבא חזקיהו אלי, דהכי אשבחן ביהורם בן אחאב דאזל לגבי אלישע - שכן מצינו ביהורם מלך ישראל שהלך אצל אלישע הנביא, ולא קרא לאלישע שיבא אליו^[46]. הרי שכבוד הנביא עדיף מכבוד המלך^[47]. מה עשה הקדוש ברוך הוא לפשר ביניהם ולהביאם זה אצל זה בשלום? הביא יסורים על חזקיהו, ואמר לו לישעיהו: "לך ובקר את החולה!" שנאמר (מלכים ב, א; ישעיהו לח, א): "בנימים ההם חלה חזקיהו למות ויבא אליו ישעיהו בן אמוץ הנביא ויאמר אליו פה אמר ה' (צבאות) צו לביתך כי מת אתה ולא תחיה וגו'".

הגמרא מבארת נבואה זו:

מאי "כי מת אתה ולא תחיה"? הרי זה מובן מאליה שאם ימות לא יחיה, ואם כן סוף הפסוק נראה מיותר.

מפרשת הגמרא:

"מת אתה", בעולם הזה. "ולא תחיה", לעולם הבא. כפל הלשון נאמר כדי להודיע לחזקיהו שגם לעולם הבא לא יחיה.

בשמעו נבואה זו, ביקש חזקיהו לדעת מפי הנביא את סיבת עונשו: אמר ליה חזקיהו לישעיהו: "מאי כולי האי - כל כך למה? כלומר: מפני מה מגיע לי עונש חמור כל כך^[48]? אמר ליה ישעיהו לחזקיהו:

הערות

51. רש"י. ועיין מהרש"א, שאין לפרש "כבר נגזרה עליך גזירה" - שיהיו בניך רשעים.
52. חידושי הגר"א מפרש את הדברים של חזקיהו הנראים כקשים: חזקיהו התכוון להתפלל לבטול הגזירה, וידע שהרבה יותר קשה לבטל גזירה לאחר שהגזירה נודעה לרבים. הוא רצה להינצל מקושי זה ולכן צוה לישעיהו שלא יפרסם יותר את הגזירה. לכן אמר לו "כלה נבואתך" מקודם ורק אחר כך תצא (עיין חיד"א בפתח עינים, צ"ח, ומהר"ן חיות לביאורים נוספים לצויו זה).
53. משום שעדיין יתכן שה' ישמע את תפלתו ויבטל את הגזירה (עיין פרי צדיק כרך ה, עמוד 22).
- חזקיהו למד לקח זה מדוד המלך זקנו, שהתפלל לרחמים אף כשראה את מלאך ה' וחרבו שלופה בידו על ירושלים בעיצומה של המגפה, והוא נענה (רש"י על פי שמאל"ב כד, טו-יז; עיין דברי הימים"א כא, טו).
- בחידושי הגר"א מקשה שלפי פירוש רש"י המלים "על צוארו של אדם" אינן מובנות, שהרי לא היתה החרב מונחת על צוארו של דוד. לפיכך מפרש הגר"א שהכוונה ליהושפט המלך, אף הוא זקנו של חזקיהו, שחרב האויב באמת היתה כבר על צוארו ממש והוא התפלל ברגע האחרון וניצל (על פי הירושלמי ברכות ט, א, בביאור רבדי הימים"ב יח, לא).
- עיין בן יהוידע (בניהו ואגדות) שמבאר הביטוי "חרב חדה"; ועיין גם טורי אבן, דאש השנה יז, ב.
54. הב"ח (אות ב) מביא המשך הסיפור, לפיו לבסוף אכן נתן ישעיהו את בתו לחזקיהו, נולדו ממנו מנשה ורשעקה, ובילדותם כבר היו שניהם רשעים - עיין שם עוד. ועיין בן יהוידע שדן בהגהה זו.
55. התיקון הוא על פי מסורת הש"ס.
56. ראוי לציין שבמקרא יש כאן קרי וכתוב. הכתיב בפסוק זה הוא: "לא איחל", ומשמעותו שלא יתפלל - ההיפך מהמשמעות שהגמרא מפרשת "לו איחל", שהוא הקרי בפסוק, הנמסר על ידי בעלי המסורה (עיין לעיל ט, ב הערה 54). הגמרא בסוטה (בז, ב; ועיין ברש"י שם) דנה בביאור הפסוק, וקובעת [על פי פסוק אחר] שחייבים לבאר את הפסוק על פי ה"קרי" (עיין מסורה קטנה ומנחת שי באיוב שם, ועיין עוד מהרש"א באן).
- פירשנו "איחל" - שאתפלל, על פי תרגום יונתן בן עוזיאל לפסוק זה, שתרגומו מתאים עם דברי הגמרא כאן; ועיין עוד מצודת דוד שם, שפירש באופן אחר.

44. הגמרא מפרשת את המלה "פשר" מלשון פשרה, לא מלשון פתרון.

45. ה' צוה את אליהו להופיע בפני אחאב בשנה השלישית של הרעב. שם כתוב (מלכים"א יח, ב): "יִצְחָק אֵלֵיהֶו לְהָרֹאוֹת אֶל אַחָאָב". חזקיהו למד מזה שהנביא חייב להקדים את כבודו של מלך.

46. זה קרה כשיהורם מלך ישראל נלחם נגד מואב, ועמו יהושפט מלך יהודה ומלך אדום. לא היה להם מים בשביל צבאם, והלכו לבקש את עזרת אלישע הנביא, ככתוב (מלכים"ג, יא-יב): "וַיֹּאמֶר יְהוֹשָׁפָט הֲאִין פֶּה נָבִיא לָהֶּן וְנִדְרָשָׁה אֶת ה' מֵאוֹתָו, וַיֵּצֵא אֶחָד מֵעַבְדֵי מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר פֶּה אֱלִישֶׁע בֶּן שָׁפְט גִּוִּי, וַיִּרְדּוּ אֵלָיו מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל וְיְהוֹשָׁפָט וּמֶלֶךְ אֲדוֹם".

47. ישעיהו ביקש להוכיח את חזקיהו על שלא נשא אשה (עיין לקמן). ולא היה יכול לעשות כן מפני שלא הוא ולא חזקיהו היו מוכנים ללכת אחד אצל השני (רש"י). המחלוקת שלהם היתה עקרונית: האם המעמד הרוחני של מלך עדיף משל נביא, וממילא נביא חייב בכבודו של מלך, או שמא להפך? (עיין הכותב בעין יעקב). חזקיהו סבר שכבוד המלך עדיף מכבוד נביא, וממילא אסור לו לוותר על כבודו ולבקר אצל ישעיהו אף אם הוא היה רוצה - כי הלכה היא: "מלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול, שנאמר (דברים יז, טו): 'שום תשים עליך מלך', שתהא אימתו עליך" (עיין קידושין לב, ב; סוטה מא, ב).

חזקיהו הביא ראייה ממעשה אליהו משום שזה היה על פי ה', ואילו יהורם פעל על דעת עצמו וממילא אין להביא ראיה ממנו. ישעיהו סבר שמעשה אליהו לא היה אלא "הוראת שעה" ואין להביא משם ראיה למצב רגיל, ואילו מעשה יהורם הוא דוגמא טובה לנוהג רגיל (פתח עינים לחיד"א בשם יערות דבש; עיין שם לביאור נוסף על מעשה זה; ועיין מלא הרועים).

48. מהרש"א ד"ה א"ל משום. ועיין עוד פני יהושע, צ"ח וכן יהוידע.

49. הכוונה למנשה, בנו של חזקיהו, שכפי שהתברר אכן היה רשע גדול (עיין סנהדרין צ, א; צט, ב; קב, ב - קד, א). ועיין בהגהות הב"ח כאן על גורל בנו השני של חזקיהו, רשעקה, שגם הוא היה רשע. חזקיהו התכוון לשם שמים, ולא נשא אשה משום שלא רצה להרבות רשעים בעולם; אולם, אסור היה לו לאדם להימנע מלקיים מצות ה' משום חשבונו שלו (עיין נפש החיים שער א, כב).

50. עיין בן יהוידע, וספר תקנת השבין לר' צדוק הכהן, עמורים 13-14, לביאור יפה לדברים אלה של ישעיהו.

גליון הש"ס

ועוד מאמר דומה:

אמר רבי חנן: אפילו בעל החלומות אומר לו לאדם שלמחר הוא מת, אל ימנע עצמו מן בקשת הרחמים^[1], שנאמר (קהלת ה, ו) "כי רב חלומות והבלים ודברים הרבה פי את האלהים ירא" - יתפלל^[2] ויוכל להינצל מגזירה שנגלתה בחלום.

הגמרא חזרת למעשה של חזקיהו:

מיד, לאחר שחזקיהו הכיר בחטאו: "ויסב חזקיהו פניו אל הקיר ויתפלל אל ה'" (ישעיה שם, ב).

הגמרא מבארת:

מאי קיר - מה ענין הקיר, שהכתוב מציין שחזקיהו הסב פניו אליו^[3] אמר רבי שמעון בן לקיש: כוונת הכתוב לומר שהנא התפלל מקירות לבו^[4], וכמו שמצינו שהתבטא ירמיהו הנביא בקוננו על הפורענות העתידה לבוא על ישראל שנאמר (ירמיה ד, יט): "מעי מעי אוחילה קירות לבי וגו'". מכאן שהמושג "קירות" משמש בקשר לרגשות הלב.

ביאור אחר:

רבי לוי אמר: על עסקי הקיר - בהתפללו אל ה' התייחס חזקיהו לעניני קיר, דהיינו: אמר לפניו - חזקיהו אמר לפני ה': "רבונו של עולם! ומה האשה השונמית שלא עשתה אלא קיר אחת קטנה לכבוד אלישע הנביא^[5], בזכות זה החיית את בנה - שלמה המלך אבי אבא, שחפה את קירות ההיכל כולו בכסף ובזהב, על אחת כמה וכמה שבזכות זה אתה צריך להחיות את יוצאי חלציו^[6]! לכן בטל נא

את גזר דין המות שנגזר עלי!"

הגמרא ממשיכה בביאור המעשה של חזקיהו, ומביאה את תפלתו: **"וכר נא את אשר התהלכתי לפניך באמת ובלב שלם והטוב בעיניך עשיתי" (ישעיה שם, ג).**

מבארת הגמרא:

מאי (מה כוונת המילים) "והטוב בעיניך עשיתי"? אמר רב יהודה אמר רב: חזקיהו התכוון להזכיר את הזכות שהיתה בידו שסמך גאולה לתפלה^[7], והתפלל אל ה' שיצילו בזכות זה^[8].

ביאור אחר:

רבי לוי אמר: את הזכות שהיתה בידו שגנז ספר רפואות^[9] התכוון חזקיהו להזכיר.

הגמרא מביאה ברייתא המרחיבה, בין השאר, בענין גניזת ספר הרפואות:

תנו רבנן: ששה דברים עשה חזקיהו המלך - על שלשה מהם הודו לו חכמים ועל שלשה מהם לא הודו לו. על שלשה אלה הודו לו חכמים: גנז ספר רפואות, והודו לו; כתת נחש הנחשת שעשה משה, והודו לו^[10]; גירר עצמות אביו אל קברו על מטה של חבלים^[11], והודו לו. ועל שלשה אלה לא הודו לו חכמים: סתם מי גיחון, ולא הודו לו^[12]; קצץ דלתות ההיכל של בית המקדש ושגרם למלך אשור, ולא הודו לו^[13]; ופעם אחת, עבר ניסן בניסן - כלומר, לאחר שכבר נתקדש החודש לשם חודש ניסן, החזיר את הקביעה ועשאו אדר-שני, ועיבר בדרך זו את השנה, ולא הודו לו^[14].

הערות

1. בו, וזה מותר (עיין סנהדרין סח, א; שבת עה, א), ומשהחילו להשתמש בו באופן מעשי, גזרו חזקיהו. (ועיין חזון איש, אמנה ובטחון ה, ה.)

10. העם דיבר סרה נגד ה' ומשה, וה' שילח בהם נחשים-שרפים וימת עם רב מישראל. לאחר שהכירו בחטאם והתחננו אל משה שיבקש רחמים עליהם מאת ה', צוה ה' למשה ועשה נחש של נחושת והרים אותו על נס. כשהיו מסתכלים כלפי מעלה, ומביטים אל נחש הנחושת, היו מתרפאים מנשיכת הנחשים (במדבר כא, ד"ט). בידור היה לכולם שה' הוא שריפא אותם ולא נחש הנחושת (עיין משנה ראש השנה כט, א); הציווי היה דוקא לעשות נחש מנחושת כדי שאף אחד לא יטעה לחשוב שהנחש של נחושת הוא שריפא אותם, שהרי זה אינו אלא דמות של אותו יצור שהזיק אותם (רמב"ן ורבינו בחיי במדבר שם). אמנם במשך השנים אנשים טעו לחשוב שגם לנחש הנחושת כוחות רפואיים משלו והתחילו לעבוד את נחש הנחושת, ולכן כתתו חזקיהו (רש"י, פסחים נו, א, ד"ה כיתת על פילמכיס יח, י; עיין מהרש"א כאן).

11. אחז אביו של חזקיהו היה רשע, ולכן ביוזמו חזקיהו לאחר מותו בכך שגירר את עצמותיו לקבורה בחבלים, ולא נהג בו כבוד בקבורתו להוציאו כהוגן במטות זהב וכסף (רש"י). חזקיהו עשה כן בכדי שתהיה לאביו כפרה על ידי ביוון זה, וכדי שמתוך כך יתייחסו ויכנעו הרשעים ההולכים בדרכו של אחז, ויתקדש בזה שם שמים (רש"י פסחים שם ד"ה גירר; עיין רש"י סנהדרין מז, א ד"ה על מטה, לביאור מדוע לא היה חזקיהו חייב כבוד אביו; עיין גם בבא קמא צד, ב; יורה דעה רמ, יח).

12. מעשה זה אירע כשצאכו של סנחריב מלך אשור התקרב אל ירושלים למלחמה. חזקיהו סתם את הגיחון ומנע מים מחיילי האויב (עיין דברי הימים ב, ג, ד, ל). חכמים לא הודו לו בזה משום שהם סברו שהיה לו לבטוח בה' שהבטיח מפורשות (מלכים ב, יט, ל; ישעיה לו, לה) "ונגנתי על העיר הזאת להושיעה" (רש"י פסחים נו, א ד"ה ולא הודו לו; עיין מהרש"א; עיין רד"ק לדברי הימים שם פסוק ל). "גיחון" - הנהר כהן אינו הנהר המוכר בבראשית (ב, יג), שאינו בארץ ישראל כלל, אלא הכוונה ל"מעין השילוח" הקרוב לירושלים (רש"י על פי תרגום יונתן בן עוזיאל למלכים א, לג).

13. לאחר המרד הראשון של חזקיהו בסנחריב, תבע סנחריב סכום גדול בתמורה להוצאת חייליו מארץ יהודה. חזקיהו רוקן את אוצרות המלך ובית המקדש, ומאחר שעדיין לא היה לו הסכום הנדרש - קיצץ את דלתות הוהב מבית המקדש ושלח אותם לסנחריב, כמו שכתוב (מלכים ב, יח, טז) "בעת ההיא קצץ חזקיהו את דלתות ההיכל ה'. . . ונתנם למלך אשור" (רש"י שם). אחרים מפרשים שהוא הפריד את צפוי הוהב מדלתות בית המקדש ושלח את הוהב לסנחריב (רד"ק, רלב"ג ומצודת דוד שם). חכמים לא הודו לו משום שסברו שהוא היה צריך או לבטוח בה' ולא להכנע לאויבים של מלך אשור (תוספות יום טוב פסחים ט, ט).

14. התורה קובעת שפסח צריך להיות בחודש האביב (דברים טז, א). מכאן אנו לומים שמדי פעם יש צורך לעבר את השנה ולהוסיף לה חודש (עיין רמב"ם, קידוש החודש ד, א). שהרי שנים עשר חדשים שאנו קובעים על פי הלכה קצרים הם באחד עשר יום משנת החמה הקובעת את העונות. תמיד הוסיפו את חודש העיבור בין אדר לניסן, ולכן חודש זה נקרא "אדר שני". כומננו שאנו נוהגים על פי לוח

1. לקמן בדף נה, ב, מבואר בגמרא שחלום המבשר עתידות - יתכן שעל ידי מלאך הוא בא, ויש בו ממש, ויתכן שעל ידי שד הוא בא, ושוא הוא מדבר. אולם, כאן מרובר בחלום המנבא לזמן קרוב ("שלמחר הוא מת"), ובמקרה כזה גם אם בא החלום על ידי שד, יש בו ממש (חידושי הגר"א, ועיין עוד מהרש"א; מהר"ץ חיות).

2. רבי חנן ורש"י "את האלהים ירא" - התפלל. כך מצינו גם כן לעיל ט, ב, ולקמן כט, ב, שרששו הפסוק "ייראוך עם שמש" שמלמדנו הלכות תפלה.

3. עיין לעיל ה, ב; ועיין מהרש"א כאן.

4. כלומר בכל לבו, כי כדי לקרוע את גזר-דין המוות שהיה עליו נזקק היה להרבות בבקשת רחמים (מהרש"א).

5. שונם הוא שם מקום בארץ ישראל. האשה השונמית הכינה חדר מיוחד לארח כו את אלישע בבואו לבקר בשונם (עיין מלכים ב, ח, לו). הגמרא תאריך לקמן בענין זה.

6. עיין הגהות יעב"ץ.

7. עם הנץ החמה (עיין לעיל ט, ב, הערה 34). מהרש"א; צ"ח; חידושי הגר"א).

8. חזקיהו ביקש שתתקבל תפלה זו בזכות שאר תפילותיו שהתפלל כהלכתן (ריטב"א; עיין צ"ח, פני יהושע ופתח עינים לפירוש אחר למה הזכיר חזקיהו זכות זו רוקא).

9. "ספר הרפואות" היה ספר שביאר את התכונות הרפואיות של כל הצמחים והעשבים (עיין רבינו בחיי שמות טו, כה). החולים היו סומכים על התרופות הטבעיות האלו, ולא היו מתפללים אל ה' שירפאם מחליים. חזקיהו גזר את ספר הרפואות כדי שיפנו אל ה' במקום לסמוך על הספר (רש"י כאן ובפסחים נו, א, ד"ה וגנו). חזקיהו ביקש רחמים מה' על עצמו בזכות שגנו את ספר הרפואות, משום שהעובדא שהוא גנו אותו מבטאת את הבטחון שהיה לחזקיהו בה' שהוא מקור הרפואות (מהר"ל, נצח ישראל פרק ל; עיין צ"ח. ועיין עוד במהר"ל שם, ביאור הגמרא כאן בארוכה).

[רבינו בחיי (שם) כתב שה' גילה רפואות אלו למשה רבנו כדי לנסות את ישראל אם ישמרו בלבם את ההכרה שכל הרפואה מאת ה' היא, וימשיכו להתפלל אליו, או שיבואו לסמוך לגמרי על ספר הרפואות ולא יתפללו; חזקיהו גזר את ספר הרפואות כשהבחין שעם ישראל נכשלים בזה (עיין גם רמב"ן ויקרא כו, יא). אחרים הרנים במקור ספר הרפואות הם הרר"ק (מלכים ב, ג) והרשב"א (שו"ת א, תיג), שכתבו ששלמה המלך כתב את ספר הרפואות (עיין גם פירוש המשניות להרמב"ם, פסחים ר, ט, שכתב שכן פירשו לו; ותוספות יום טוב שם בשם הרמב"ן). והרשב"ץ (סימן תמה) כתב שספר הרפואות נכתב על ידי אחד הבנים של נח, שלמד רפואות אלו מפי מלאך.

ברם, הרמב"ם (פירוש המשניות פסחים שם) והמאירי (פסחים שם) חולקים על פירוש זה ב"ספר הרפואות". לשיטתם, אילו היה זה ספר של רפואות על פי הטבע, היה אסור לו לחזקיהו לגנוז אותו. לפיכך הם מפרשים שלא היה זה אלא ספר של רפואות על פי החושים בכוכבים, האסורות על פי התורה: מתחילה היו רק לומדים

גמ' מאי קרי' ירושלמי [ברכות ס"ד] וס' חלק ושס' אימא עוד דרשות בזה : ששם כל סמארת ח"ח , פי' יומא צ"ח א' ונכתובות קס"ג : ב'שש' וס'י' כו' , פי' תוס' יבמות יד א' ד"ה לא עשו :

דברים ו
[פי' תוע' לקמן יג:
די' על וכו' וכן גרס'
שם די' בעמידה]

לפניו להשיב חמתו מהשחית^[18]. מאידך, חזקיהו תלה את תפלתו בזכות עצמו, דכתיב "זכר נא את אשר התהלכתי לפניך...". ולכן מן השמים תלו לו את קבלת תפלתו בזכות אחרים, שנאמר בעקבות תפלתו שנענתה (מלכים ב' יט, לד): "ונגותי אל העיר הזאת להושיעה למעני ולמען דוד עבדי^[19]".

הגמרא מחזקת הנחה זו עם מאמר נוסף:

והיינו דרבי יהושע בן לוי – הדבר הזה נאמר גם כן במאמרו של רבי יהושע בן לוי: דאמר רבי יהושע בן לוי, מאי דכתיב במכתב ההודיה של חזקיהו (ישעיה לח, יז): "הנה לשלום מר לי מר", פירושו: אפילו בשעה ששיגר לו הקדוש ברוך הוא לחזקיהו שלום, דהיינו בשעה שנתרפא, מר הוא לו – משום שלא בזכות עצמו התרפא.

לפי המבואר למעלה, הזכיר חזקיהו בתפלתו את עליית הקיר שבנו האשה השונמית ובעלה בשביל אלישע הנביא. לפיכך מתייחסת הגמרא עכשיו לדברי האשה השונמית אל בעלה בדבר עליית הקיר: השונמית אמרה אל בעלה (מלכים ב' ד, י): "נעשה נא עליית קיר קטנה ונשים לו שם משה ושלחן וכסא ומנוחה ונהיה פבאו אלינו יסור שמה". רב ושמואל נחלקו בדבר בנייתה של עליית הקיר: חזקיהו, עליית פרוצה היתה וקירוה – עלייה חסרת תקרה היתה, ובנו עליו תקרה. וחד אמר, אכסדרה (אולם) גדולה היתה^[20], וחלקוה לשנים על ידי קיר.

הגמרא מציינת את הקושי שיש בדעה הראשונה:

בשלמא למאן דאמר אכסדרה, היינו דכתיב "קיר" – לדעת האומר שזה היה אולם וחלקוה על ידי קיר, מובנת המלה "קיר" שנקטה האשה, אף שמדובר בחדר: היא התכוונה לומר לבעלה לבנות את הקיר הדרוש בכדי ליצור את החדר. אלא למאן דאמר עלייה – אבל לדעת האומר שהיתה עלייה פרוצה ובנו עליה תקרה, מאי "קיר" – מה כוונת המלה "קיר"? לא היה צורך בשום קיר כדי ליצור את החדר?

הגמרא מסבירה את הדעה הראשונה:

שקירוה – לפי פירוש זה, המובן של המלה "קיר" הוא ששמו על העלייה "תקרה", ו"קיר" הוא מגורת "תקרה".

הגמרא תמזה איך הצדיק חזקיהו את המעשה האחרון: ומי לית ליה לחזקיהו – וכי לא סבר חזקיהו כפירוש המקובל בירי חז"ל בכתוב (שמות יב, ב) "החדש הזה לכם ראש חדשים", שהוא מלמד: זה ניסן ואין אחר ניסן – שהחודש הזה, משהגיע, דוקא הוא יהיה ראש החדשים ולא שום חודש אחר; שלפי זה, משנכנס חודש ניסן, שוב אי אפשר לדחותו לחודש שלאחריו (דחייה הגוררת דחיית כל סדר המועדות) – וכיצד עשה זאת חזקיהו? הגמרא מפרשת:

בודאי לא חלק חזקיהו על הפירוש המקובל בכתוב הנ"ל; אלא טעה בדשמואל – אלא שטעה בדינו של שמואל, כמו שיבואר להלן – ולעולם לא עיבר חזקיהו את השנה בניסן אלא בשלושים לאדר, כאשר עוד לא קידשו את חודש ניסן.

הגמרא מביאה את דינו וטעמו של שמואל ומסבירה את טעותו של חזקיהו:

דאמר שמואל: אין מעברין את השנה ביום שלשים של אדר, אפילו כאשר עוד לא קדשו את חודש ניסן (וטרם נודע, איפוא, אם יום זה ייחשב לאחרון של אדר או לראשון של ניסן) – הואיל וראוי לקבוע יום ראשון לניסן^[16]. כלומר: די בכך שיום זה ראוי הוא להיקבע ביום של חודש ניסן, כדי שיחול בו הכלל הנזכר ("זה ניסן ואין אחר ניסן"). שלפיו אין לעבר את השנה בניסן. סבר, "הואיל וראוי לא אמרינן – חזקיהו לא נתקבלה על דעתו סברא זו של "הואיל וראוי לקבוע ניסן", לפיכך סבר (ולא הודו לו) שביום השלושים באדר עוד אפשר לעבר את השנה^[16]!

עתה חוזרת הגמרא לעסוק בתפלת חזקיהו:

אמר רבי יוחנן משום רבי יוסי בן זמרא: כל התולה את תפלתו בזכות עצמו, כלומר, שמבקש "עשה לי בוכותי", תולין לו מן השמים את קבלת תפלתו בזכות אחרים; וכל התולה את תפלתו בזכות אחרים^[17], תולין לו מן השמים את תפלתו בזכות עצמו. לדוגמא: משה תלה את תפלתו עבור עם ישראל בזכות אחרים, שנאמר (שמות לב, יג) "זכר לאברהם ליצחק ולישעאל עבדיך", לכן תלו לו את קבלת תפלתו בזכות עצמו, שנאמר בענין קבלת תפלתו (תהלים קו, כג): "ויאמר להשמידם לולי משה בחירו עמד בפניך

הערות

- ובסנהדרין שם ד"ה ביום שלשים.
- ביאור זה בטעותו של חזקיהו הוא לשיטת התנארכי שמעון; בסנהדרין (יב, א"ב) מובאת גם שיטה אחרת כזה, שיטת רבי יהודה.
- יצוין גם כן, שבבבביתא בסנהדרין (שם) שנינו שחזקיהו חזר בתשובה על טעות זו וביקש מחילה מה.
- כגון שסומך על זכות אבותיו, או על רחמי שמים (מאירי).
- עיין מהרש"א שמבאר איך רואים בזכות מי נתקבלה תפלתו.
- המעשה של חזקיהו וישעיהו אירע בזמן שסנחריב התקרב לירושלים להילחם עליה. כשקיבל הקב"ה את תפלת חזקיהו וריפא אותו מחליו הוא גם הבטיח לו שהוא יגן על ירושלים מסנחריב. הבטחות אלו היו בזכות דוד המלך ולא בזכות חזקיהו עצמו.
- אולם, הפסוק המובא בגמרא לכאורה אינו מלמד כלל על כך שה' נענה לתפלת חזקיהו על עצמו – שהרי הפסוק הזה הוא חלק מנבואת ישעיהו שניבא שלשה ימים אחרי מחלת חזקיהו, כמענה לתפלה אחרת של חזקיהו להגן עליו מידי סנחריב (עיין רש"י מלכים ב' כ, א, על פי סדר עולם רבא פרק כג).
- ואכן, יש גירסא אחרת בגמרא (בריטב"א ובתוספות רבי יהודה החסיד) שמחליפה פסוק זה לפסוק המבטיחה לחזקיהו גם על רפואתו וגם על הגנת ירושלים. פסוק זה בא באמצע הנבואה על רפואת חזקיהו (מלכים ב' כ, ו): "והקפתי על ימיה חמש עשרה שנה ומקף מלך אשור אצילה ואת העיר הזאת, ונגותי על העיר הזאת, למעני ולמען דוד עבדי". מפסוק זה ניתן לשמוע שגם רפואתו של חזקיהו לא היתה בזכות עצמו אלא בזכות דוד (עיין מהרש"א שמגיה כן בגמרא). [יש גם פסוק אחר המלמד שבזכות דוד היו שתי ההבטחות, על רפואת חזקיהו ועל הגנת ירושלים, והוא בספר ישעיה (לח, ה): "זה אמר ה' אלהי דוד אביך שמעתי את תפלתך ראיית את דמעתך" (עיין רש"י ישעיהו שם, וז, הלומד זאת מפסוק זה).
- על הארץ (מהרש"א).

קבוע מראש שקבע הלל השני (אחרון הנשיאים), יש מחזור קבוע של תשע עשרה שנה, שבתוכו יש שבע שנים מעוברות. לפני תקופת הלל קבעו את השנה על פי חישובים נוספים (רמב"ם שם, כ"ג). בית דין היו צריכים לדון ולקבוע את עיבור השנה, משום שזה לא נעשה מאליו.

מעשה זה בחזקיהו אירע בתחלת שלטונו, לאחר מות אביו אחז. בימי שלטונו של אחז עבדו רוב היהודים עבודה זרה ולכן היו טמאים [כי חכמים גזרו טומאה על העובר עבודה זרה, עיין שכת פב, א]. חזקיהו החזיר את העם בתשובה, אבל ידע שאין דרך להספיק ולטוהר את העם מטומאתם לפני חג הפסח. הוא הוסיף חודש לשנה הקודמת כדי לתת אפשרות לכלם להטוהר, כדי שיוכלו להביא קרבן פסח במועדו בטהרה (רש"י סנהדרין יב, א, ד"ה שעיבר את השנה; עיין גם בחתם סופר שבת שם).

הגמרא נוקטת עכשיו שחזקיהו עיבר את השנה לאחר שכבר נתקדש חודש ניסן, ועל ידי זה חזר ניסן להיות אדר. הגמרא הבינה כן מהפסוק (דברי הימים ב' ל, ב) "ויעץ המלך ושריו וכל הקהל בירושלם לעשות הפסח בחדש השני" [כלומר, באייר]: אם חזקיהו עיבר את השנה בחודש אדר כרגיל [כאשר עדיין יתכן שהשנה תעובר, ואז ניסן יהיה אדר שני ואייר יהיה החדש הראשון], לא היה צריך לכתוב "בחדש השני" אלא "בחודש הראשון". מזה לכאורה משמע שהוא עיבר את השנה בחודש ניסן [כאשר אייר כבר נקרא בשם החדש השני, ולכן נכתב שעשו את הפסח בחודש השני]. אבל אסור לעבר את השנה בחודש ניסן, כמבואר לקמן – ולכן חכמים לא הודו לו.

15. חדשי הלבנה הם לפעמים שלשים יום ולפעמים עשרים ותשעה יום. יום השלשים משתנה על פי קביעת בית הדין בו ביום עצמו: לפעמים יסיימו בו את החודש הקודם ולפעמים יקבעוהו כיום הראשון של החודש הבא. לפיכך, השלשים באדר תמיד ראוי הוא להיעשות הראשון לניסן; אין הדבר תלוי אלא בקביעת בית הדין. הדין המיוחס לשמואל הוא שביום השלשים לאדר כבר אסור מדבבנן [עיין יד רמה סנהדרין יב, ב] לעבר את השנה, מפני שהוא ראוי להיות ניסן (רש"י כאן

"ותאמר אל אישה הנה נא ידעתי כי איש אלהים קדוש הוא, עובר עלינו תמיד" (מלכים ב' ד, ט). אמר רבי יוסי ברבי חנינא: מפאן שהאשה מפרת באורחין, לדעת את מעלתם, יותר מן האיש^[25], שכן האשה השונמית ידעה לספר לבעלה על קדושת אלישע, ואילו הוא לא הכיר זאת מעצמו.

הגמרא מרחיבה את הדיבור על דברי האשה השונמית בפסוק זה: "קדוש הוא". מנא ידעה - מנין ידעה שהוא איש קדוש^[26]? רב ושמואל חולקים בשאלה זו. חד אמר: שלא ראתה זכוב עובר על שלחננו. העובדא שיצורים טמאים התרחקו מאלישע הוכיחה שהוא היה קדוש^[27]. וחד אמר: סדין של פשתן הציעה על מטתו ולא ראתה קרי (שכבת זרע של מקרה לילה) עליו. זו היתה עדות על טהרת מחשבה של איש קדוש^[28].

הגמרא ממשיכה לדקדק בפסוק זה:

"קדוש הוא". אמר רבי יוסי ברבי חנינא: תוספת המלה "הוא" מלמדנו לדייק - הוא (אלישע) קדוש, ומשרתו (גיחזי) אינו קדוש^[29], וכמו שנאמר גם כן אחרי כן, בהמשך פרשת האשה השונמית (מלכים ב' ד, כו): "ויגש גיחזי להדפסה", ואמר רבי יוסי ברבי חנינא: כוונת הפסוק הזה לומר שאחזה בהוד יפיה - דהיינו בדדיה^[30]. מזה ברור, שגיחזי לא היה איש קדוש.

ודרשה נוספת על דברי האשה השונמית בהמשך הפסוק:

"עובר עלינו תמיד". אמר רבי יוסי ברבי חנינא משום רבי אליעזר בן יעקב: אל תעזוב בן יעקב: המלה "תמיד" רומזת לקרבן התמיד הקרב בכל יום במקדש, והכתוב כאן, באומרו "תמיד", מלמדנו שכל המאכל תלמיד חכם בתוך ביתו ומהנהו מנכסיו - כמו שעשתה האשה השונמית לאלישע, מעלה עליו הכתוב פאילו מקריב תמידיו^[31].

בעקבות המאמר האחרון, מביאה הגמרא מספר מאמרים נוספים של רבי יוסי ברבי חנינא משום רבי אליעזר בן יעקב:

ואמר רבי יוסי ברבי חנינא משום רבי אליעזר בן יעקב: אל יעמוד אדם במקום גבוה ויתפלל אלא יעמוד במקום נמוך

עכשיו מציינת הגמרא את הקושי שיש בדעה השנייה: בשלמא למאן דאמר עליה, היינו דכתיב "עליית" - לדעת האומר שהיתה זו עלייה פרועה ובנו עליה תקרה, מובנת המלה "עליית" שנקטה האשה. אלא למאן דאמר אכסדרה - אבל לדעת האומר שזה היה אולם וחלקודו ע"י קיר, מאי "עליית" - מה כוונת המלה "עליית"? הרי לא היתה זו עלייה כלל?²¹

הגמרא נדחקה להסביר את הדעה השנייה:

מעולה שבבתים - לפי פירוש זה, המלה "עליית" באה להורות על טיבו של החדר, שהיה "מעולה" ומשובח ביותר^[21].

הגמרא מתייחסת גם להמשך הפסוק הנזכר: "ונשים לו שם משה ושלחן וכסא ומנוחה", ודנה בשאלה: האם ראוי לצדיק ליהנות משל אחרים, ואם יסרב יש בכך משום גסות רוח וגורם לשנאה; או שמא דוקא אסור לו ליהנות משל אחרים?

אמר אביי, ואיתימא (ואם תרצה תאמר) רבי יצחק: הרוצה להנות משל אחרים ינהה, פאלישע שנהג להתארח אצל האשה השונמית^[22], ושאינו רוצה להנות משל אחרים אל ינהה^[23], בשמואל הרמתי (שמואל הנביא), שלא רצה ליהנות מאחרים ולהתארח אצלם, שנאמר אחרי תיאור מסעו השנתי לשפוט את ישראל בעריהם^[24] (שמואל א' ז, יז): "ותשובתו הרמתה כי שם ביתו", ואמר רבי יוחנן, הוקשה לו לרבי יוחנן סוף הפסוק, "כי שם ביתו", שלכאורה מיותר הוא, שהרי הכל יודעים היכן ביתו של שמואל! לפיכך פירש שמלים אלו אינן מתארות את מקום ביתו הקבוע של שמואל אלא הן חוזרות על המקומות שבהם ביקר שמואל, שנזכרו לפני כן, שכל מקום שהלך שם ביתו עמו - היה מביא עמו את אוהל חנייתו וכל כלי תשמישי ביתו. מכאן שלא היה שמואל מתארח אצל אחרים; וזאת כדי לא ליהנות משל אחרים.

הגמרא דורשת את הפסוק הבא, שבו דיברה האשה השונמית על גדלותו של אלישע הנביא:

הערות

21. עיין ביאורי הגר"א, שיש נפקא מינה להלכה ממחלוקת זו.

22. המאירי מוסיף שאף שיותר לקבל חסדים מאחר, מכל מקום צריכים להקפיד להחזיר טובה. רבי צדוק הכהן (פוקד עקרים, עמוד 9) כותב שלכן חקר אלישע את צרכי האשה, והתפלל שהיא תיפקד בבן (עיין מלכים ב' שם, יג-יז).

הרמב"ם (פירוש המשניות לאבות ד, ה) מעיר שהגמרא שלנו לכאורה סותרת את המשנה (שם) האוסרת ליהנות מכתר התורה. הוא מיישב שהאיסור הוא להשתמש בתורה כדי להתפרנס בה באופן קבוע ["קדרום לחפור בו"], אבל המשנה אינה אוסרת לקבל טובות מדי פעם. המהרש"א מקשה על הגמרא שלנו מהכתוב ("ושונא מתנת יתה"), שממנו למדו חז"ל (מגילה כח, א) שאסור ליהנות משל אחרים. הוא מתרץ שהכוונה כאן היא רק להתיר לעובר-דרך ליהנות משל אחרים אף אם הוא עשיר, משום שעובר-דרך נחשב בעני משום שבדרך כלל אין לו אצלו צרכיו הנחוצים.

רבי צדוק הכהן (ישראל קדושים, עמוד 35) כותב שהאיסור לקחת מתנות לא חל על מתנות שהתורה חייבה לתת כמו צדקה לעניים. כמו כן מותר לתלמיד חכם לקבל מאחרים משום שיש חיוב לתמוך בתלמידי חכמים (עיין מאירי).

23. מפשטות לשון רש"י משמע שיותר לסרב ליהנות מאחרים בבל מקרה. אבל המאירי מוסיף אף באן תנאי - שיותר לסרב ליהנות מאחרים רק אם קיימת סיבה מוצדקת (כמו שמואל שלא רצה ליהנות מאחרים משום שהיה שופט, וזה היה נראה כשוחד). אבל ללא הצדקה אסור לסרב מפני שזה אכן נראה כגסות רוח.

24. בפסוק הקודם נאמר: "והלך מדי שנה בשנה וסבב בית אל ונהלגלג ונהמץפה ונשפט את ישראל את כל המקומות האלה".

25. בדרך כלל מקדישה האשה תשומת לב לדברים אלו יותר מהאיש, ולכן היא מרגישה בהם יותר ממנו (עיין תוספות הרא"ש ותוספות רבינו יהודה החסיד). המהרש"א מפרש שהאשה מכירה במעלות האורחים יותר מבעלה משום שבדרך כלל היא נמצאת בבית יותר מבעלה.

26. הדר"ק (שם) מפרש שהגמרא דורשת את המלים "הנה נא ידעתי... קדוש הוא", שמהן משמע שעכשיו, בזמן שהותו בביתה, ראתה בו באלישע דבר המעיד על קדושתו, ולא שידעה זאת מקודם.

27. אכילת צדיק נמשלת להקרבת קרבן על המזבח (עיין לקמן, הערה 31; אבות ג,

ג; מסילת ישירים פרק כו). הגמרא (יומא בא, א) מוסרת שמעולם לא היה נראה זכוב בבית המטבחים שבמקדש (למרות שזה היה תמיד מוצף בדם) בגלל קדושת הקרבנות! לכן בשהשונמית הבחינה שזכובים התרחקו משלחננו של אלישע היא הבינה שהוא היה איש קדוש, אשר שולחנו כמובח (מהרש"א).

28. טורח הדרך יכול לגרום אף לצדיק לראות קרי (עיין שבת קכז, ב). לפיכך, העובדא שאלישע אף פעם לא ראה קרי הוכיח שהוא באמת היה איש קדוש (עיין פוקד עקרים עמוד 30).

[אפשר למדוד קדושתו של אדם לפי התנהגותו בענייני אישות והתנהגותו בענייני אכילה. מסיבה זו סמכה התורה את פרשת העריות (ויקרא כ, י"בא) לפסוק "קדשים תהיו" (שם יט, ב - עיין ויקרא רבה פר, י); ופרשת המאכלות האסורות (דברים יד, כא) מסתיימת במילים "כי עם קדוש אתה". שתי ההוכחות לקדושת אלישע היו בשני תחומים אלו (חידושי הגר"א; עיין חידושי הגר"א עם פירוש, לדף ל, א ד"ה טעמא מאי; ועיין לעיל עמוד א, הערה 26).

29. האשה השונמית הבחינה בכך על פי ההבדלה המיוחדת שיש לנשים באורחים (תוספות הרא"ש; תוספות רבינו יהודה החסיד).

30. רבי יוסי מפרש את המלה "הרפה" כנוטריקון לשתי המלים: הוד יפיה. לכן הוא ביאר שגיחזי אחזה בדדיה. רבי יוסי מרחיק את הפשט הפשוט, שמשמע "לרפה", משום שבהמשך אמר אלישע לגיחזי "הרפה לה" - משמע שהיה גיחזי אוחו בה ולא רק רחף אותה (מהרש"א; עיין רבי צדוק הכהן, ישראל קדושים עמוד 4; ועיין גם ויקרא רבה שם, וירושלמי יבמות ב, ד).

31. בדרך כלל מתייחסת המלה "תמיד" למעשה החוזר על עצמו בתדירות קבועה (עיין רש"י ויקרא כד, ב). אך הרי אלישע לא היה מתארח בזמנים קבועים אצל השונמית, אלא רק כשהיה נמצא בשונם. לכן הוציא רבי יוסי את המקרא מפשוטו, ופירש שהפסוק רומז לקרבן התמיד (מהרש"א).

[אכילת צדיק נמשל להקרבת קרבן על המזבח, משום שצדיק אוכל רק לשם שמים (עיין מסילת ישירים שם; עיין בתובות קה, ב; יומא עא, א). בדומה לזה אנו מוצאים בגמרא לקמן (סד, א) "כל הנהנה מסעודה שתלמיד חכם שריו בתוכה כאילו נהנה מזיו השכינה" (מהרש"א). הגמרא (חגיגה כו, א) מזכירה עוד דמיון בין שולחן ומזבח, שהכנסת האורחים שאדם מקיים על ידי שולחנו מכפרת כמו שהמזבח מכפר (חידושי הגר"א).

מִדָּר אֲמִי שֶׁ הֵלֵךְ
 הִלְכָה הַלְכָה : סָמָה
 שֶׁשִּׁין יָקָן מִשְׁמֵת אֲרִיָּה
 סִמָּן : סִיָּה :
 מִלָּה בִּמְיָ שֶׁ הֵלֵכָה
 דְּוָסָמָה שֶׁסָּמָה
 אֲרִיָּה אֲרִיָּה דִּי נֵס סִיָּה :
 שֶׁן גִּמְיָ סִיָּה שֶׁ
 סִיָּה : סִיָּה : סִיָּה :
 מִשְׁמֵת אֲרִיָּה סִיָּה
 שֶׁסָּמָה :

[illegible]

שנה: והוא שאל להטות. מל
 אחרים: אל יהא. ואין בדבר לא
 לה משום גבות רוח ולא משום שנה:
 בשמואל הרמתי. כמו שמינו בשמואל
 הרמתי שאל רזה להטות: כי שם
 ביתו. לעיל מנייה כדבס והיה מדי
 שנה בשנה וסבב בית אל והתאפה
 ושפט את ישראל ובמדין ליה ותשובו
 הרמתי כי שם ביתו וכי איני יודע

שם ביתו חלל אכזריות מקומות דקרא
לדגיל מינייה קאי שכל מקום סהיה הרק
שם היה טשא כל כלי תשמשי בית
עמו וזהל חנייתו שלא להטות מן
אחרים : בראד יסיה . בדדיה : חפלה
לעני . דרך עניות : וימן את גבלי .
בביתו אלני : ויגדלה את נחלי

הַיְהוּדִים כְּרָוּן כְּרָוּן אֶחָד : * הַקּוֹרֵא מִכָּאן
וְאֵינֶן לֹא הַפְסִיד . שֶׁהֵי הוּא כְּלֵמֶת
שֶׁקּוֹרָא אֶחָד מִכָּל הַפְּרָשִׁיּוֹת שֶׁבְּתוֹרָה
וְאֵינֶם שְׂאֵל יִצְחָק יִקְרָא שֶׁלּוֹ קִבּוּל שֶׁכֵּן
כְּמוֹסָק בְּתוֹרָה : **בְּתוֹרָה** יֵשֶׁה . עַל
כֵּן : **כְּשֶׁכֵּךְ** . לִדְק שְׂבִיבָה . יַעֲזוּד .
הַכְּרִיב וּבִקְמוֹן : **הַדְרֵס** . אוּ בִקְמוֹה
אוּ בְּשִׁבְיָה אוּ בְּשִׁבְיָה אוּ מִחֶלֶךְ :
גַּמ'

נשים לו שם מזה ושולח וכסא
וצה להנות אל יונה כשמואל
ך שם ביתו עמי. ויטאמר אל
המברת באורחך יותר מן האיש
חד אמר סדין של פשתן הציעה
שרתו אינו קדוש (שנא') ייגש
זי בר' חנינא משום רבי אליעזר
ב כאלו מקריב תמיד. וא"ר

נִמְדָּךְ וַיִּתְּפֶלֶל שְׁנָא' מִמְּעַמֻּקִּים
וְלֹא בִמְקוֹם גְּבוּהָ וַיִּתְּפֶלֶל אֶל־
וְכַתִּיב 'תִּפְלַח לַעֲנִי כִי יַעֲמוּךָ.
וְרַגְלֵיהֶם רָגַל יִשְׂרָאֵל (א"ר יִצְחָק
אֶל־אֲבָלוּ קוֹדֶם שֶׁתִּתְּפַלְּלוּ עַל־
כָּל־יְשׁוּתָהּ וְאֲחִ"כ מִתְּפַלֵּל עָלֶיךָ
לְאַחֵר שֶׁנִּתְּנָהּ זֶה קֶבֶל עָלֶיךָ
יֵהְלֵכָה כְּרִבֵּי יְהוֹשֻׁעַ : הַקּוּרָא

אור מית"בי הקורא מכאן ואילך
יה תיובתא דרב חסדא תיובתא
ברכות תגיא נמי הכי "הקורא
ואחת לאחריה א"ר מגי גדול
המסיד כאדם הקורא בתורה
ה ויקרא ויבקר עמוד שנאמר
תך בדרך אם כן למה נאמר
ר טרפון אני הייתי בא בדרך
בעצמך שעברת על דברי ב"ה:

גמ'

גם. מהי קיד. יחלני [נרסות עיד] ועי חלק ושם ליחא עוד דרשות כוז: שם כל במלח ת"ח. עיי
יומא ע"א א ונכתובת קס ז: במשנה והעתי כו. עיי חוס יבמות יד א ד"ה לא עשו:

לפנת'ס חוס' חיר כע.
ד'ס ב'ג ע"ס יוחא ככא
ד'ר יוחנן אר'י ברבי
חנינא]

דברים ו
[פי' חוס' לקצק יג:
ד"ס על וכו' וכן בד"ס
שם ד"ס בעמידה]

עתה חזרת הגמרא אל משנתנו (לעיל ט, ב), ודנה בהמשך המשנה העוסק בדיני סוף זמן קריאת שמע של שחרית. הגמרא פותחת בהבאת דעת רבי יהושע בענין קביעת הזמן הזה:

רבי יהושע אומר: זמן מצות קריאת שמע בשחרית הוא עד סוף שלש שעות.

הגמרא קובעת את פסק ההלכה:

אמר רב יהודה אמר שמואל: הלכה ברבי יהושע (ולא כרבי אליעזר שאמר עד הנץ החמה)^[40]

המשך המשנה:

הקורא קריאת שמע מכאן ואילך, דהיינו אחרי סוף שלש שעות, לא הפסיד את כל שכרו, כאילו לא עשה מצוה כלל, אלא הפסיד שכר מצות קריאת שמע, אבל יקבל שכר כעוסק בתורה.

הגמרא מבארת פסק זה:

אמר רב חסדא אמר מר עוקבא: ובלבד שלא יאמר [זה הקורא קריאת שמע לאחר זמנה] את ברכת "יוצר אור" ביחד עם קריאת שמע^[41], שאם יברך ברכת יוצר אור, אז אכן יפסיד את שכרו - מפני שברך ברכה לבטלה^[42]!

קושיא על דברי רב חסדא:

מיתיבי - הקשו על רב חסדא מה ששינוי בברייתא: **הקורא קריאת שמע מכאן ואילך** (לאחר שלש שעות), לא הפסיד את כל שכרו, אלא מקבל שכר כפאדם שהוא קורא בתורה; אבל מברך הוא ביחד עם קריאת שמע שתיים (שתי ברכות) לפניו ואחת לאחריה^[43], כדרכה כשקורא בזמנה. הרי מפורש שהקורא קריאת שמע לאחר שלש שעות עדיין יכול לברך ברכות קריאת שמע!

ומסיקה הגמרא:

תויבכתא דרב חסדא - תשובה זו נגד דברי רב חסדא **תויבכתא** - אכן תשובה נצחת היא! דברי רב חסדא נדחים, איפוא, מפני דברי הברייתא.

ויתפלל, שנאמר (תהלים קל, א) **"ממעמקים קראתיך ה' "** הגמרא מחזקת יסוד זה, ומביאה ברייתא המפרטת עוד:

תנאי נמי הכי (גם בברייתא שינונו כן): **לא יעמוד אדם לא על גבי פסא ולא על גבי שרפרף** (ספסל קטן) **ולא במקום גבוה ויתפלל, אלא במקום נמוך ויתפלל, לפי שאין גבהות לפני המקום**^[32], **שנאמר "ממעמקים קראתיך ה' "**^[33], **ובתיב** (תהלים קב, א) **"תפלה לעני כי יעטף"**, פירוש: התפלה ראויה שתהא כדרך עני כאשר נפשו מתעטפת בצרה^[34].

מאמר שלישי של רבי יוסי ברבי חנינא בשם רבי אליעזר בן יעקב:

ואמר רבי יוסי ברבי חנינא משום רבי אליעזר בן יעקב: **המתפלל צריך שיכוין את רגליו** - כלומר יצמיד את רגליו זו לזו, ובזה ירמה למלאכים שנאמר עליהם (יחזקאל א, ז): **"ורגליהם רגל ישרה"**, דהיינו שרגליהם צמודות זו לזו, ונראות כרגל אחת ישרה^[35].

מאמר רביעי של רבי יוסי ברבי חנינא בשם רבי אליעזר בן יעקב:

(אמר רבי יצחק אמר רבי יוחנן) ואמר רבי יוסי ברבי חנינא משום רבי אליעזר בן יעקב: **מאי דכתיב** (ויקרא יט, כו) **"לא תאכלו על הדם"**, כוונת הפסוק לומר: **לא תאכלו בבוקר קודם שתתפללו על דמכם** - כלומר, לפני שתתפללו על נפשותיכם^[36].

מאמר רומה:

(איבא דאמרי) אמר רבי יצחק אמר רבי יוחנן אמר רבי יוסי ברבי חנינא משום רבי אליעזר בן יעקב: **כל האוכל ושותה בבוקר ואחר כך מתפלל, עליו הכתוב אומר** (מלכים א יד, ט): **"ואתי השלכת אחרי גוף"**. אל תקרי (אל תקראהו ככתבו) **"גוף"**, דהיינו גופו, אלא כאילו כתוב **"גאף"**, דהיינו גאוותו! **אמר הקדוש ברוך הוא** על זה שאוכל ושותה ואחר כך מתפלל: **לאחר שנתגאה זה ומילא את תאוותיו**^[37], רק אז קבל עליו מלכות שמים^[38]. הקדים את רצונותיו כלפי עצמו לפני חובותיו כלפי^[39]!

הערות

הגמרא משתמשת בביטוי "שתתפללו על דמכם" כתיאור לתפלה, משום שכל תכלית האדם היא לעבוד את ה' ולשבח: וממילא חיי האדם תלויים ועומדים על מילוי חובה זו המתקיימת על ידי תפלה (רשב"א).

37. מצינו דוגמאות רבות במקרא הקושרות את האכילה לשובע עם מדת הגאווה (עיין דברים ח, יא; יח, לב, טו; וגמרא לקמן לב, א; עיין גם במסילת ישרים פרק ג), וזה משום שכשאדם ממלא כל צרכיו הוא יכול להתגאות בקלות ולשכוח את תלותו בה'. כמו כן האוכל ושותה לפני התפלה - מראה גאווה בכך שמעשהו משמע כאילו אינו תלוי בה' לצרכיו).

[הרשב"א (בחיידושי אגדות) כותב שאין זה "אל תקרי" הרגיל, משום שהגמרא צריכה את שתי המילים כדי לדרוש. הגמרא משתמשת כאן בניסוח זה כמו בהשאלה, כדי לבטא את טעם הענין - שאכילה לפני התפלה נחשבת כגאווה (עיין גם במהרש"א).]

38. עיין ביאור הלכה פט, ג, ד"ה ולא לאכול, שמבאר שהענין שייך בין לקריאת שמע ובין לתפלה.

39. מעתה, אסור לאכול לפני התפלה. אמנם, מותר לשתות מים לפני התפלה, משום שאין בזה שום גאווה. וכמו כן מותר לאכול ולשתות לפני התפלה לצורך רפואה (עיין בשלחן ערוך אורח חיים פט, ג, ד, עם המשנה ברורה, הדנים בדין שאר משקים חוץ ממים) [עיין ברבינו יונה; רא"ש; רשב"א; אורח חיים פט, ה; ובמלא הרועים שדנו בדין המתחיל לאכול לפני זמן תפלה והגיע זמן תפלה].

40. עיין לעיל ט, ב, בהערות 22, 24.

41. זוהי הראשונה מבין שלש הברכות של קריאת שמע בשחר. לפירב חסדא אסור לברך את כל ברכות קריאת שמע אחר שלש שעות.

42. ועובר במצוות לא תעשה של הוצאת שם שמים לבטלה (עיין רא"ש; ועיין לקמן לג, א).

43. שתי הברכות שלפני קריאת שמע הן "יוצר אור" ו"אהבה רבה"; הברכה שלאחר קריאת שמע היא "אמת ויציב" - ברכת הגאולה. הברייתא קובעת שאפשר לברך ברכות אלו אף לאחר שלש שעות, אף על פי שבבר עבר זמן קריאת שמע. זאת משום שאף שברכות אלו נתקנו לאמרן ביחד עם קריאת שמע, עם זאת אינן תלויות דוקא בקיום מצוות קריאת שמע (עיין בית יוסף, אורח חיים, ס, בשם תשובות הרשב"א; עיין גם במשנה ברורה שם, ג).

32. הכוונה "במקום גבוה" היא למקום הגבוה שלשה טפחים מעל הקרקע, או יותר. תפילה בגובה כזאת נחשבת בגאווה (עיין אורח חיים ז, א, ומשנה ברורה שם, ג). אם השטח המורם מוקף גדר, או שהוא לפחות ארבע אמות על ארבע אמות או הוא נחשב כרשות בפני עצמו ומותר להתפלל עליו, שאין כאן גאווה (שם ז, ב). השיעור של שלשה טפחים שייך ברבר יציב המחובר לקרקע; אבל אסור להתפלל על חפץ לא יציב אף אם הוא פחות משלשה טפחים בגובה, משום שהמתפלל כח' יהיה טרוד שמה יפול, ולא יוכל לכוון בתפילתו (עיין בית יוסף שם; משנה ברורה שם, א; עיין בראש יוסף). לכן הברייתא מזכירה כסא ושרפרף - משום שאסור לעמוד עליהם אף במקום שלא שייך האיסור של עמידה על מקום גבוה, כגון שהוא גבוה פחות משלשה טפחים (בית יוסף שם בשם רבי יצחק אבוב; עיין חיידושי הגר"א). [עיין עוד בשלחן ערוך ומשנה ברורה שם בדין חולה במטותו.]

33. לפי הפשט הפסוק מדבר על הקריאה אל ה' מעומק צרותיו. אמנם אנו דורשים שיש להתפלל במקום נמוך (עיין בגרסת הר"י; ועיין רבינו יונה).

חיידושי הגר"א מפרש שהמלה "ממעמקים" היא בלשון רבים משום שכלול בו שתי נקודות: (א) שהתפלה צריכה להיות במקום נמוך; (ב) שצריכים להתפלל בענוה.

34. עיין רש"י בתהלים שם.

35. רש"י; עיין תוספות דבינו יהודה החסיד; ריטב"א; עיין גם ירושלמי בברכות א, א. [הרשב"א (חיידושי אגדות) מבאר דין זה וגם דין חבוק הידים [בזמן שיש דין בעולם] (עיין שבת ג, א; ואורח חיים צה, ג); תפלה תלויה בהכרת המתפלל שרק הקב"ה יכול למלאות את משאלותיו. לפיכך מצמיד המתפלל את רגליו וחובק את ידיו באות שהוא חסר אונים ללא עזרתו יתברך (עיין מהרש"א שמפרש בדרך דומה; עיין רשב"א שם; בית יוסף, אורח חיים צה, חיידושי הגר"א ומלא הרועים לטעמים נוספים להלכה זו - וגם להסבר מדוע אנו נוהגים כמלאכים בתפלה).]

36. הגמרא (סנהדרין סג, א) דורשת כמה הלכות מפסוק זה. הרשב"א (שם) מפרש שאם היה כתוב "לא תאבלו דם", היינו יכולים ללמוד איסור של אכילת דם; מאחר שכתוב "לא תאבלו על הדם" אנו דורשים במה הלכות, וביניהן האיסור לאכול לפני התפילה (עיין גם מהרש"א). [מדברי הרשב"א משמע שהאיסור לאכול לפני התפילה איסור מן התורה הוא; אמנם עיין ברא"ש, רבינו יונה ומאירי שכתבו שדרשה זו היא רק אסמכתא בעלמא, והדין דין דרבנן (עיין גם בהגהות חות יאיר על רבינו יונה).]

הגמרא מביאה גירסא הפוכה בדברי רב חסדא:

אִיכָא דְאָמְרִי – אחרים אומרים את השמועה הזאת כך: **אָמַר רַב חֲסִידָא אָמַר מֵר עוֹקְבָא: מַאי** (מה כוונת המשנה במילים) **”לֹא הִפְסִיד”**? **שְׁלֹא הִפְסִיד בְּרִבּוּת** – כלומר, גם כשקוראים קריאת שמע לאחר סוף שלש שעות עדיין אפשר לברך ברכות קריאת שמע. **תִּנְיָא נְמִי הָכִי** – גם בברייתא שנינו כן: **הַקּוֹרֵא קְרִיאַת שְׁמַע מִכָּאן וְאֵילָף** (לאחר שלש שעות) **לֹא הִפְסִיד** את הברכות, שאף על פי שאינו אלא **פְּאָדָם שְׁקוֹרָא בְּתוֹרָה**, אָבֵל מכל מקום מְבָרַךְ הוּא שְׁתֵּים לְפָנֶיהָ

וְאַחַת לְאַחֲרֶיהָ. לפי גירסא זו, גם רב חסדא מתיר בדיעבד לברך ברכות קריאת שמע לאחר שלש שעות^[44]^[45].
הגמרא מביאה דיוק ממשנתנו:
אָמַר רַבִּי מְנַי, אפשר ללמוד ממשנתנו: **גְּדוֹל הַקּוֹרֵא קְרִיאַת שְׁמַע בְּעוֹנָתָהּ** (בזמנה) **יִוָּתֵר מִהָעוֹסֵק בְּתוֹרָה**, מִדְּקִתְנִי – ממה שכתוב במשנה **”הַקּוֹרֵא קְרִיאַת שְׁמַע מִכָּאן וְאֵילָף** (לאחר שלש שעות) **לֹא הִפְסִיד** את כל שכרו, אבל מקבל עדיין שכר **פְּאָדָם הַקּוֹרֵא בְּתוֹרָה”** – מְבָלָל (משמע) **דְּקוֹרָא בְּעוֹנָתָה עֲדִיף** מהעוסק בתורה^[46].

כְּשֶׁנֶּחֱמָה משנה זו עוסקת במצב תנוחת הגוף בשעת קריאת שמע: האם כוונת התורה, באומרה **”ובשכבך ובקומך”**, להקפיד על תנוחה של שכיבה וקימה.

בֵּית שְׁמַאי אוֹמְרִים: בְּעֶרְב, כָּל אָדָם יֵשֶׁה עַל צֵדוֹ, וְיִקְרָא קְרִיאַת שְׁמַע בשכיבה^[47]; **וּבְבֹקֶר יַעֲמֹד**, כלומר, יקרא בעמידה, **שְׁנַאֲמַר** אצל מצות קריאת שמע (דברים ו, ז): **”וּבְשֶׁכְּבֶךָ וּבְקוּמֶךָ”**, משמע: כלילה בדרך שכיבה ובבוקר בדרך קימה, דהיינו עמידה. **וּבֵית הַלֵּל אוֹמְרִים: כָּל אָדָם קוֹרֵא קְרִיאַת שְׁמַע בְּדֶרֶךְו** – כפי המזדמן לו: אם בעמידה, אם בשכיבה, אם בשיבה ואם בהליכה, **שְׁנַאֲמַר** בהמשך אותו הכתוב: **”וּבְלִבְתֶּךָ בְּדֶרֶךְ”**. הרי מפורש בכתוב שיכול אדם לקרוא כשהוא הולך בדרך, וזו אינה לא שכיבה ולא עמידה. מוכח, איפוא, שאין כוונת הכתוב להתייחס לתנוחת הגוף כלל.

בית הלל חוזרים ומתייחסים להוכחת בית שמאי:

אִם בֵּן לְמָה נֶאֱמַר ”וּבְשֶׁכְּבֶךָ וּבְקוּמֶךָ”? מהי באמת כוונת הכתוב? התשובה היא, שכוונת הכתוב אינה אלא לקבוע את זמני הקריאה בלבד: **בְּשַׁעֲה שְׁבִנִי אָדָם שׁוֹכְבִים** לישון, דהיינו כלילה, **וּבְשַׁעֲה שְׁבִנִי אָדָם עוֹמְדִים** ממטותיהם, דהיינו בבוקר.

מעשה הקשור במחלוקת הנזכרת:

אָמַר רַבִּי טַרְפוֹן: פֶּעַם אַחַת, אָנִי הֵייתִי בָּא בְּדֶרֶךְ, וּבִעֶרְב הִפְסַקְתִּי אֶת הַלִּיכָתִי וְהֵשֵׁתִי לְקִרְוֹת קְרִיאַת שְׁמַע בשכיבה **כְּדִבְרֵי בֵּית שְׁמַאי, וְסִפְנִיתִי בְּעֵצְמִי עַל יְדֵי זֶה מִפְּנֵי הַלְּסָטִים** המצויים בדרכים.^[48] **אָמְרוּ לוֹ הַחֲכָמִים: כְּדִי הֵייתָ לְחוֹב בְּעֵצְמְךָ** – ראוי היית ליהרג, **עַל שֶׁעֲבַרְתָּ עַל דְּבָרֵי בֵּית הַלֵּל**^[49]. ועשית דוקא כדברי בית שמאי, ואם היית מת היית בעצמך אשם בדבר ומתחייב בנפשך^[50].

הערות

44. לפי נוסח זה בדברי רב חסדא, המשנה עצמה מלמדת שצריכים לברך ברכות אלו אף לאחר שלש שעות. על פי פירוש זה אנו דוחים את הפירוש הפשוט של **”לֹא הִפְסִיד”** (דהיינו, שלא הפסיד כל שכרו) משום שזה מובן מאליו (עיין ריטב”א; מעדני יום טוב, ע; צל”ח).
45. יש דיון בפוסקים עד מתי אפשר לברך ברכות אלו: יש הסוברים שברכות אלו תלויות בזמן תפלה. שלפי רבי יהודה אפשר להתפלל עד סוף ארבע שעות ולתנא קמא עד חצות (עיין לקמן כו, א). על פי זה פוסק רב האי גאון שאפשר לברך ברכות אלו רק עד סוף ארבע שעות, ורבינו יצחק (מובא בריטב”א) פוסק שאפשר לברך אותן עד חצות. אמנם הרמב”ם (קריאת שמע א, יג) פוסק שאפשר לברך אותן כל היום (עיין אורח חיים נח, ו; ובביאור הלכה שם, ד”ה קוראה).
46. עיין בתוספות; ועיין עוד ברשב”א; עיין בפני יהושע.
47. רש”י. ועיין לקמן יג, ב, שאסור לקרוא קריאת שמע כשהוא שוכב על גבו ופניו למעלה, מפני שהוא דרך שררה וגאווה, אבל מוטה מעט על צדו מותר (רש”י שם
- ד”ה כי מצלי, ועיין בית יוסף אורח חיים ריש סימן טג). ויש אומרים שבדרך שכיבה, אפילו מוטה על צדו, אסור; והכוונה כאן בשיבה כעין הסיבה (עיין רבינו יונה כאן בגמרא, ולקמן כד, ב; בית יוסף שם; ומשנה ברורה טג, ז).
48. רמב”ם בפירוש המשנה. משמעות הדברים היא שלא היתה שם סכנה מוחשית, אלא שהדרכים הם בחזקת סכנה. אבל עיין מלאכת שלמה. בשאלה אם מותר היה לו להכניס את עצמו לסכנה בשביל לקיים מצוה, עיין תפארת ישראל וגליוני הש”ס.
49. וכבר הוכרעה ההלכה בבית הלל על פי בת קול (עיין עירובין יג, ב). [לענין מי שעשה כבית שמאי מה דינו, ואם יצא ידי חובת קריאת שמע, עיין לקמן יא, א ובתוספות ד”ה תני דב יחזקאל, ובהערותינו שם, וראה גם שנות אליהו כאן].
50. פירוש, שרבי טרפון השתבח בעצמו שסיכן את חייו ובלבד לעשות כבית שמאי. ואמרו לו חכמים שהיה ראוי למות באותה סכנה על שעבר על דברי בית הלל (עיין רמב”ם בפירוש המשניות; תפארת ישראל כשם רשב”ם; ראש יוסף; חידושי הגר”א; אבל עיין תפארת ישראל שמפרש גם פירוש אחר).

גמרא שואלת הגמרא:

בְּשִׁלְמָא בֵּית הַלֵּל - דברי בית הלל מוכנים היטב, שהרי קא מְפָרְשִׁי טַעְמֵיהוּ וְטַעְמָא דְּבֵית שְׁמַאי - הם מפרשים הן את טעמם והן את תשובתם על טעם בית שמאי; אֵלָא בֵּית שְׁמַאי מְאִי טַעְמָא לֹא אָמְרֵי בְּבֵית הַלֵּל - אבל מהו טעמם של בית שמאי שאינם מודים לטענת בית הלל^[1]?

משיבה הגמרא:

אָמְרֵי לָךְ בֵּית שְׁמַאי - יענו לך בית שמאי: **אִם כֵּן**, אם הכתוב מתייחס רק לזמני הקריאה בלבד [ולא לתנוחת הגוף בשעת הקריאה], כדברי בית הלל, **נִימָא קְרָא בְּבֶקֶר וּבְעֶרֶב** - היה לו לכתוב לומר בפשטות: "בבוקר ובערב"^[2]; **מְאִי בְּשִׁכְבְּךָ וּבְקוּמְךָ** - לשם מה נקט הכתוב לשון "בשכבך ובקומך"? להשמיענו גם כוונה זו: שקריאת שמע **בְּשַׁעַת שְׁכִיבָה** צריכה להיות תוך **שְׁכִיבָה מְמֹשׁ**, ובשעת קימה תוך קימה מְמֹשׁ [דהיינו עמידה].

ולענין ההוכחה שהביאו בית הלל לפירושם:

וּבֵית שְׁמַאי הָאֵי "וּבִלְכַתְּךָ בְּדֶרֶךְ" מְאִי עֲבִיד לְהוּ - מה עושים בית שמאי עם המלים הללו, "ובלכתך בדרך", שמשמשות לשיטת בית הלל להוכחה שקוראים קריאת שמע אפילו תוך הליכה? **הָהוּא מְבַעֵי לְהוּ לְכַדְתִּנְיָא** - מלים אלו נצרכות לפי שיטת בית שמאי בשביל ללמד דרשה אחרת, השנויה בברייתא: **"בְּשִׁכְבְּךָ בְּבֵיתְךָ", פֶּרֶט לְעוֹסֵק בְּמִצְוָה** - שהעוסק במצוה אחרת פטור ממצות קריאת שמע; **"וּבִלְכַתְּךָ בְּדֶרֶךְ", פֶּרֶט לְחַתָּן**, שאף הוא פטור, מפני שטרוד הוא במחשבת בעילת מצוה^[3]. **מִכָּאֵן אָמְרוּ: הַפּוֹנֵס לְחוּפָה אֶת הַבְּתוּלָה, פֶּטוּר מִקְרִיאַת שְׁמַע, וְאֶת הָאֶלְמָנָה, חַיִּיב.**

הגמרא פונה עכשו לבאר את הברייתא:

מְאִי מְשַׁמַּע - מה משמעות יש במלים הנזכרות ללמד שהעוסק במצוה פטור מקריאת שמע? **אָמַר רַב פֶּפְסָא: כִּי דֶרֶךְ** - בדומה ל"דרך", כלומר, המשמעות נובעת מהמלה "בדרך" שבכתוב^[4], שממנה יש ללמוד שמצות קריאת שמע אמורה רק במצב הדומה ל"דרך": **מָה דֶרֶךְ רְשׁוּת אָף כָּל רְשׁוּת** - כשם שהליכת אדם ב"דרך" דבר של רשות היא^[5], ולא מצוה, כך כל עיסוק שחייב להפסיק לקריאת שמע, עיסוק של רשות הוא^[6].

הערות

1. שיש לפרש "ובשכבך ובקומך" כמתייחס לזמני המצוה בלבד; והרי זהו באמת הפירוש הפשוט בכתוב! (ריטב"א).
2. בענין משמעות הצעה זו של הגמרא - עיין רשב"א; צ"ח; פני יהושע; שאגת אריה, ה; מלא הרועים; מרומי שדה; אבן האזל קריאת שמע א, א.
3. היינו מצות פריה ורביה (רמב"ם בפירוש המשנה לקמן טו, א, ועיין צ"ח בענין מי שכבר קיים פריה ורביה). החתן טרוד במחשבתו לקראת בעילת המצוה משום שהוא "מחשב על עסק בתולים" (רש"י). [והמפרשים הסבירו הדבר בדרכים שונות - הרמב"ם (קריאת שמע ד, א) מפרש שמא לא ימצאנה בתולה; רבנו יונה (במתניתין לקמן דף טו, דף ט, ב מדפי הרי"ף) מפרש שמא ייעשה כרות שפכה (כן יש לפרש כוונתו, וכדחביא שם המאירי, וכן הוא שם ברע"ב בשם "זאני שמעתי"); והמאירי שם מביא שני הפירושים ומוסיף "ועיקר הדברים שעל טרדת הביאה לבד הוא אומר". ועיין גם תפארת ישראל ומלאכת שלמה על המשנה דלקמן טו, א. טרדת-מחשבה זו מפריעה לקריאת שמע בכוונה הראויה, ולכן פטור מלקרוא.
4. בהמשך הסוגיא, נושאת ונותנת הגמרא לגבי הטעם של פטור החתן, אם עיקרו מחמת שהוא "עוסק במצוה", או עיקרו מחמת שהוא טרוד במחשבתו ואינו יכול לבחון את לבו. לבסוף, היא מסיקה ששני הגורמים האלה עולים יחדיו: הטרדה פוטרת מפני טרדה של מצוה.
5. למעשה, איפוא, גם הפטור של חתן מכלל הפטור של העוסק במצוה הוא. אך, אף על פי כן, אלמלא המיעוט השני שהביריתא דורשת, לא היינו כוללים את פטור החתן במיעוט הראשון - מפני שהחתן עדיין אינו עוסק במצוה בפועל, אלא רק טרוד במחשבתו במצוה שהוא עתיד לעשות. הילכך צריכים אנו דרשה נוספת לפוטרו מקריאת שמע (רש"י כאן ובסוכה כה, א; ועיין מלוא הרועים כאן). להלן מבארת הגמרא כיצד נדרשות שתי הדרשות.
6. [עיין לקמן דף טו, א, ב, במשניות, ודף יז, ב, בגמרא - לפרטי דינים נוספים בענין קריאת שמע של החתן. ועיין שלחן ערוך אורח חיים ע, ג לענין תוקפם של דינים אלה בזמננו. ולענין אם החתן פטור גם משאר מצוות, מלבד קריאת שמע - עיין סוכה כה, ב - כו, א, עם פירש"י; בעל המאור והרמב"ן במלחמות].
7. שהיא לכאורה מיותרת, שהיה לו לומר "ובלכתך" בלבד, מבלי להוסיף "בדרך" (עיין ראש יוסף על משנתנו).
8. שהולך לסחורה (רש"י בסוכה כה, א, ד"ה כי דרך).
9. הכתוב הקיש "בשבתך" ל"דרך", והקיש "ובלכתך" ל"דרך" - הראשון ללמד על העוסק בדבר אחר, שרק אם דבר הרשות הוא [בדומה ל"דרך"] חייב להפסיק בשביל קריאת שמע, למעט את העוסק במצוה; והשני ללמד על הטרוד במחשבת דבר אחר, שרק אם דבר הרשות הוא [בדומה ל"דרך"] חייב להפסיק בשביל קריאת שמע, למעט את החתן (רש"י; עיין תוספות סוכה שם, ד"ה ובלכתך; ועיין פני יהושע כאן).
10. רש"י כאן ובסוכה שם, ד"ה ומי לא עסקינן; עיין צ"ח ומרומי שדה. ועיין גם רשב"א.
11. הנחת הגמרא עד עתה היא שלא הטרדה היא הגורמת לפטור את החתן מקריאת שמע, אלא עצם מה שהוא עומד לעשות מצוה. לפיכך שואלת הגמרא, מה בין כונס בתולה לכונס אלמנה? (עיין תוספות לקמן טו, ב, ד"ה אי הכי, אבל עיין רשב"א, ועיין צ"ח בדעת רש"י).
12. עיין לעיל הערה 3.
13. כעת מעלה הגמרא על דעתה שלא מה שהוא עומד לעשות מצוה הוא הגורם לפטור את החתן מקריאת שמע, אלא רק הטרדה שהוא טרוד במחשבתו. לפיכך שואלת הגמרא: אם כן, מה בין חתן לבין כל הטרוד במחשבתו?
14. כאשר אשתו של יחזקאל הנביא מתה, נאמר לו בנבואה שלא ינהג אבלות (כגון ללכת יחף). הפסוק הזה הוא חלק מהנבואה שבה נצטווה שיעשה דברים מסויימים

גמ' בשבת בבית פרט לעוסק במטה. לקמיה מפרש חזי משמע: וכללך בדרך פרט לחתן. ואפי' דחזן גמי עוסק במטה הוא אי לא קרא יתירה לא נפקאין מקרא קמח דכיון דעוסק במטה לא כתיב בקרא בהדיא אלא מיוסא בפלמח הוא דקא דרשין מבינך וממשינן מינה עוסק במלמח מטה חזיה אור

דאיכא מדרא אכל חזן דטרדא דמחשבה בעלמא הוא שמחשך על עסק בתולין אי לא קרא יתירה לא אחתעוס: ה"טנס את הבתולה פטור. שמדוד במחשבה צעילת מטה: מאי משמע. פרט לעוסק במטה: כי דרך בשבתך וכללךך הוקצו לדרך: מי לא עסקינן ט'. כלומר מגן דברךך רשות לחדא איירי קרא הא קרא דרך סתמא כתיב וממילא משמח נמי מיניה דרך מטה אפילו הכי אמר רחמנא ליגרי: אי משום טרדא דמחשבה פקרת ליה אפילו טכסה ספינתו נמי: אלאמה אמר רבי אבה. כמו למה אמר (י) אפי' שסדוד כלערו חייב בכל המצות חזן מן התפילין שגמר בהם פאר ליחזקאל פארך חזן עובד וכו' דכיון דכש פאר וכלל מחשבה כלערו בעפר אין זה פאר: טריד טרדא דמטה. וכיון דאין מיוסא בעלמא דרשין פרט לחזן מסתיין אס ממעטת מיניה טרדא דמטה: ופי' אמרי קד. כהי נמי דקרא למדרש מיניה פרט לחזן אלא ממילא ש"מ כללך דירך הוא דמחייבת אלא בדרך גמי קרי: שסחין מלמחא ודיוין. לקמן מוקמין לה צפרק שני (ד' סו): ה"טנס אלא עובד וכו' עזריה: כ"ש: לאחד שאמרו לו וקרא מגדל אמר להם יהיה זה כנגד המשחיתים. משל שך דומה לאחד שאמרו להם לו וקרא מגדל ומגדל הוא אמר להם האין וקלססם אותו אף הוא יהיה כנגד המשחיתים הגדול הזה יהיה נתון למטר ולמספרים שאביא עליהם ואשחיתם: עכשיו שאני הוציאתי. הכי אני מתקלם את מעשיך שייך מוסר ואחא נוקם: כ"ה נמי אית לה משין. דבמדין גמי שרו כדאמרין לעיל משין וקורין: אכל. עכשיו כיון דמד השתא הייה זקוף ופכשיו ה"טנס אס לא נוקטת אני יראו התלמידים ויקבעו הלכה: לא קיימת ט'. וכי היכי דעשה כדברי כ"ה לא עשה ולא כלום לדברי כ"ש אף טעשה כדברי כ"ש לא עשה ולא כלום לדברי כ"ה: **מתני'** נשחר מברך שמים וכו'. כדאמר בברכות ירושלמי שבע ברכות הללו על שם (הה"ל קופ) שבע ביום הללתיך: אחת ארוכה ואחת קצרה. אשמים לאחריה דעריבין קאי (ג"א ארוכה אמת ואמונה קצרה השכיבט):

[בשרי הבקר
ק יתקן לחתן]

לקמן דף סו.
ספד דף סו.

[ע"י מוספת
לקמן דף סו:]

לקמן דף סו:
ספד דף סו.
ספד דף סו.
מסכת דף סו:
מסכת דף סו:

מוספת דף
ספד דף סו:
ואתקן

ספד דף ג'
[כח. פירושין
דף י']

[מט ספד
הס ספד]

שנאמר בהם פאר. פ"ש. ואכל מעולל בעפר קרט ואין נחם פאר חתן אפר. ואח"כ נחמה לי הא סתמא חזקין ליה מדרמר ליחזקאל פארך חזש ענין כלל דלכולי מלמח אסור. וידין הכי מקאי לדרך טעמא של רש"י כי היכי דלא נילף פאר מלות מחפילין מקל וחומר. איך לריך טעמא דרש"י לחייבו בתפילין לאחר יום ראשון דלא שייך מעולל בעפר קרט אלא ביום ראשון דוקא:

תני' רב יחזקאל עשה כבית שמאי עשה ורב יוסף אמר עשה ככ"ש לא עשה ולא כלום. ואח"כ פשיטא דאין הלכה כמותן. וי"ל האילו וכו' מחמירין על האדם טפי מכו"ה לא שייך לומר פשיטא. דהא דעשה ככ"ש לא עשה ולא כלום הייב היכי דכ"ש מקילין וכו' מחמירין אכל הכא ככ"ש לא פסלי כ"ה דברי כ"ש. אכל תימא איך מה מייסא מסוכה כ"ה לא קיימת מלמח סוכה כ"ה ופירש"י דכי היכי דמי טעשה ככ"ה לא עשה ולא כלום לכו"ה אף טעשה ככ"ש לא עשה ולא כלום לכו"ה ומאי קא מדמה הכס פסלי כ"ש לגמרי דמכשרי כ"ה. אכל הכא קרא קריית שמת ככ"ש אליכא דכ"ה יאל. פ"ש פירש הר"ר שמייה וקא מדמה הכי מדקאמר לא קיימת אפי' דמן דיון יאל שיהי כדאשך ורובו בטובה אינו אסור אלא גזירה שמה יתכן אחר שלמח. כה"ג גבי ק"ש אפי' דמן דיון יאל דיעבד כיון דלכ"ה אין נטון כדאשך בתמצינן כדאי הייב לחוב בעלמך. אס טעשה ככ"ש לכו"ה לא עשה ולא כלום [וע' והכונה סוכה ג' ד"ה דאמר]:

אחת ארוכה ואחת קצרה. פירש רש"י ארוכה אחת ואמונה. קצרה השכיבט. ותימא דהשכיבט נמי ארוכה הרבה ומדע מדלל קא חשיב לה בטוספתא כדאי הקלרות. ועוד פטמין שמאריבין הכרבה בטוספת כמו אור יום הקץ. ועוד אחת ואמונה פטמין שמאריבין בה מולד כדאמרין לקמן למ"ד אין אמריס פרשט ל"טס כלילא הוא קא מסיים מדיס אנתט קד סהלאנתט ממלריס וכו' צפרק היה קורא [לקמן י"ד ס"ג] אנדא לרי"ט דהכל קאי (י) צלמח ואמונה אחת ארוכה ואחת קצרה כלומר בין יאריך בה בין יקצר בה כלקמן. וכן אשכחא הכס [יבמות ד' מא.]. אחת ארוכות ואחת נשאלות אחת בטולות ואחת בטולות: **מקום** שאמרו לקצ. כגון צברכס פירות וצברכס המלות אין לו להאריך: ורצנן

א מ"י פיר מלמח
ק"ש כלסס ס ספד
ענין ית קור ש"ס פ"ס
ספד פ ספד ג':
גא ב מ"י פיר מלמח
מפילין כלססס יו ופיר
מלמח אפילין כלסס
ס ספד ענין [דברק] כ
ספד פ"ס ית קור ש"ס יו
ספד ספד ספד ס':
גב (מ"י) פיר מלמח
ק"ש כלססס (ס) ספד
אפי' ס' ספד ספד ס':

[מ"י רש"י ופ"ס ספד
לכ. ד"ה וכללך וכו'
דגריס (ספד) וכו'
בטוספתא פ"ס]

גג ב מ"י פיר מלמח
ק"ש כלסס ס ספד
ענין ית ספד פ"ס
ספד ס' ספד וכו'
ספד ס':

ס גרשין וספד ספד
פ"י רש"י כ"ס ספד
ואפי' (לכ"ה) דיון
דלמח ל"טס לכו"ה
פ"ס ספד כ"ס ספד
למח ספד ספד
אכל וכו' ודאי ספד
סל כ"ס ל"ל ב' ספד:

רב נסים גאון
והא אמר רב בא כי
וכדא אמר רב אכל
דיון כלל פ"ס וספד
במחזק חזן מן דרשין
ספד שטאב כ"ס פ"ס
ב"ס ואל מלמח כדאי
דק"ס) כ"ס אכל אסד
לכו"ה חפילין ספד
ל"ה ד"ס ליחזקאל
[ומקל (ד' אסד) וכו'
ע"ד כלל ד"ס פ"ס
אסד וספד פ"ס חזק
(כ"ס ד"ס) כ"ס דרשין
על ראש שטאב אסד
י' יתקן ד' אסד מלמח
שטאב וספד כ"ס
מיה רב פ"ס וכו'
ב"ס ל"ה אסד ל"ה
בספד חפילין שטאב
(ספד ס' ל"ס לכו"ה
בין ל"ה ל"ס פ"ס
תחת אסד פ"ס וכו'
ספד חפילין אסד כ"ס
פ"ס:

הנהיג רב
(6) גמ' פיר מדרא
דרשין (כ"ס לכו"ה) וכו'
ס' פ"ס חזק וכו'
פ"ס וכו' ס' ספד
כשנחן כביתן וכללך
דכ"ס ל"ס לכו"ה וכו'
ל"ס ככ"ס מתי לכו'
פ"ס לכו"ה מלמח
(3) שם דרך וקורין
מלמחא:
(2) רש"י ד"ה לכו'
וכי' לכו' חזק אסד
ספד: (ד' חזק חזק
וכי' דכ"ס ק"ה לכו':

וירצנן

[ברכות]

ולדבריו, מדוע אין האבל פטור גם ממצות קריאת שמע, שהרי אף הוא טרוד במחשבתו מפני אסונו האישי?

מתרצת הגמרא, שיש לחלק בין הטרדות הללו:

הָתָם טָרִיד טָרְדָא דְּמִצְוָה, הָכָא טָרִיד טָרְדָא דְּרִשּׁוֹת - החתן הנושא את הבתולה, טרוד בטרדה של מחשבת מצוה; ולפיכך אין התורה מחייבתו להסיח דעתו ממחשבתו כדי לקיים מצות קריאת שמע. ואילו מי שטבעה ספינתו בים, וכן האבל, טרוד בטרדת מחשבה שאינה של מצוה^[12], ולכן אינם נפטרים מקריאת שמע מחמת דרשת "ובלכתך בדרך", שהרי יש לומר: אדרבה, יסיח דעתו ממחשבת אסונו האישי, ויכוון את לבו בקריאת שמע^[13].

למעלה אמרה הגמרא שהמלים "ובלכתך בדרך" נדרשות לפי בית שמאי לדרשת "פרט לעוסק במצוה" ו"פרט לחתן", וכדברי רב פפא, שעיקר המשמעות לדרוש כן היא במלה "בדרך". אולם, בהמשך דברי הגמרא נתבאר שהמשמעות לדרוש כן מצויה כולה במלים "בשבתך... ובלכתך" - בשבת דרך ובלכתך דרך. מעתה, המלה "בדרך" שוב מיותרת. לפיכך חוזרת הגמרא ושואלת^[14]:

וּבֵית שְׁמַאי - מה לומדים בית שמאי מהמלה "בדרך"? משיבה הגמרא:

ההוא מבעי להו, פֶּרֶט לשלוחי מצוה - מלה זו נצרכת לפי בית שמאי למעט גם שלוחי מצוה, שאף על פי שאינם עדיין עוסקים במצוה, אלא רק הולכים "בדרך" לעשות מצוה, מכל מקום אף הם פטורים מקריאת שמע.

ומאחר שנתבאר שנצרכות הן המלים האלו, "ובלכתך בדרך", לפטור מקריאת שמע את החתן ושלוחי מצוה, מה יאמרו בית הלל כדי לקיים את טענתם במשנתנו, שהמלים האלו מלמדות שקורין קריאת שמע בכל תנוחת הגוף המזדמנת לו לאדם? הרי לא שמענו שיהיו בית הלל חולקים על הדינים הנזכרים! מבארת הגמרא:

וּבֵית הַלֵּל אָמְרִי - בית הלל יאמרו: אכן באות הן המלים "ובלכתך בדרך" בשביל הדרשות הנזכרות, אבל, יחד עם זאת, **מְמִילָא שְׁמַע מִינָה דְּאִפִּילוּ בְּדֶרֶךְ נְמִי קָרִי** - מאליו שומעים אנו שאפילו בהיותו בדרך קורא אדם קריאת שמע כשהוא הולך. הוכחת בית הלל שאין תנוחת הגוף מעכבת בקריאת שמע, עולה, איפוא, יפה. הגמרא מביאה ברייתא המפרשת את שיטת בית הלל:

תָּנוּ רַבָּנִן - בֵּית הַלֵּל אוֹמְרִים: עוֹמְדִין וְקוֹרִין, יוֹשְׁבִין וְקוֹרִין, וּמִטִּין (שוכבים על צדס) **וְקוֹרִין, הוֹלְכִין בְּדֶרֶךְ וְקוֹרִין**^[15], **עוֹשִׂין בְּמִלְאָתָהּ וְקוֹרִין**^[16]. **וּמַעֲשֶׂה בְּרַבִּי יִשְׁמַעְאֵל וּרְבִי אֶלְעָזָר בֶּן עֲזַרְיָה, שְׁהָיוּ מְסוּפִין בְּמָקוֹם אֶחָד, וְהָיָה רַבִּי יִשְׁמַעְאֵל מוֹטֶה עַל צִדּוֹ וּרְבִי אֶלְעָזָר בֶּן עֲזַרְיָה עוֹמֵד זָקוּף. בֵּינוֹן שְׁהָגִיעַ זְמַן קְרִיאת**

הערות

- הגמרא מסבירה כעת שבאמת הגורם לפטור של החתן מקריאת שמע הוא הטרדה - אלא שמהמיעוט של "ובלכתך בדרך" נלמד רק הטרוד בענין מצוה (רש"י). בעת מסיקה הגמרא, איפוא, שהחתן פטור לא מפני שאינו יכול להסיר דעתו ממחשבת המצוה ולכוונה לענין אחר, אלא מפני שאינו מחוייב לעשות כך; אדרבה, יעסוק במצוה ראשונה שהיא הנישואין, ויתן לבו להיות בקי בדבר בעילת הבתולה (רש"י סוכה שם ד"ה חתן טרוד טרדא דמצוה).
- פירשנו את הקטע הבא לפי פירוש רש"י ולפי מסורת הש"ס (ראה גם צ"ח), וכגירסת שלפנינו בדפוסים. אבל עיין מהרש"א, הגהות הבי"ח אות א, וחיידושי רבי בצלאל רנשבורג, שהגיהו הגירסת על פי ילקוט שמעוני (ואתחנן, תתמב). ועיין גם רש"י.
- אמנם לכתחילה צריך להתעכב ולעמוד במקום אחד בשעה שקורא הפסוק הראשון מפני שקשה לכוון כשהוא מהלך; ויש מחמירים עד "על לבבך" (עיין לקמן יג, ב; ועיין אורח חיים סג, ג, ובמשנה ברורה, ט ורי"א).
- לקמן (טז, א) מבארת הגמרא דין זה.
- אם רבי ישמעאל לא היה מודקף, היה חוסר תגובתו מתפרש כהסכמה למעשהו של רבי אלעזר בן עזריה.
- ריטב"א. וראה בהערה הבאה.

דַּתְנָן אָמַר ר"מ אִי הָיִיתִי בָּא בְּדֶרֶךְ וְהִטְתִּי לָקְרוֹת כְּדַבֵּר
לְחוּב בְּעֶצְמְךָ שֶׁעָבַרְתָּ עַל דְּבָרֵי בִי? מֵתָנִי י' יְבִשְׁתִּי
לִפְנֵיהֶם וְשֵׁתִים לְאַחֲרֵיהֶם אַחַת אֵרוּכָה וְאַחַת צָקָה מִקֹּמֶם שֶׁ
לְחִתּוֹם אֵינוֹ רִשְׁאִי שְׁלָא לְחִתּוֹם שְׁלָא לְחִתּוֹם אֵינוֹ רִשְׁאִי
[בְּרֵי]

[שבת קטז]
[דף סג]

[ברכות]

אָמְרוּ לוֹ [לרבי יוחנן בן החורנית]: "אִם בֵּן הָיִיתָ נוֹהֵג תְּמִיד, לֹא קִיַּמְתָּ מִצְוַת סוּכָה מֵיָמֶיךָ!" הרי שמי שעשה כדברי בית הלל לא קיים המצוה כלל לפי בית שמאי. ואומר רב יוסף שכך הוא גם בנידון שלנו לענין קריאת שמע: מי שעשה כדברי בית שמאי לא קיים המצוה כלל לפי בית הלל^[21].

הגמרא מביאה מאמר בדבר חומר האיסור לנהוג כדברי בית שמאי: רב נחמן בר יצחק אָמַר: עֲשֵׂה כְּדַבְּרֵי בֵּית שְׁמַאי חַיִּיב מִיתָה (בידי שמים). דתנן במשנתנו: אָמַר רַבִּי טַרְפוֹן, אֲנִי הָיִיתִי בֶּאֱדָרְךָ וְהִשְׁתִּי לְקִרְוֹת כְּדַבְּרֵי בֵּית שְׁמַאי וְסִבְנָתִי בְּעֶצְמִי מִפְּנֵי הַלִּסְטִים, אָמְרוּ לוֹ, בְּדַאי הָיִיתָ לְחוּב בְּעֶצְמָךְ, שֶׁעֲבַרְתָּ עַל דְּבַרֵּי בֵּית הַלֵּל.

כבית הלל. רב יוסף אָמַר: עֲשֵׂה כְּדַבְּרֵי בֵּית שְׁמַאי לֹא עֲשֵׂה וְלֹא כְּלוּם, כלומר, לא יצא ידי חובתו^[19]! דתנן - ראייה לכך, ממה ששנינו במשנה (סוכה כח, א): מִי שֶׁהָיָה רֹאשׁוֹ וְרוּבּוֹ בְּסוּכָה וְשִׁלְחָנוֹ בְּתוֹךְ הַבַּיִת, בֵּית שְׁמַאי פּוֹסְלִין - כלומר, אוסרים לאכול כך בחג הסוכות, וּבֵית הַלֵּל מְכַשִּׁירִין - כלומר, מתירים לאכול כך^[20]. אָמְרוּ לָהֶם בֵּית הַלֵּל לְבֵית שְׁמַאי: מַעֲשֵׂה שֶׁהָלָכוּ זָקְנֵי בֵּית שְׁמַאי וְזָקְנֵי בֵּית הַלֵּל לְבַקֵּר אֶת רַבִּי יוֹחָנָן בֶּן הַחֹרְנִית בְּחַג הַסּוּכּוֹת, מִצְאוּהוּ שֶׁהָיָה רֹאשׁוֹ וְרוּבּוֹ בְּסוּכָה וְשִׁלְחָנוֹ בְּתוֹךְ הַבַּיִת, שֶׁלֹּא כְּדַבְּרֵי בֵּית שְׁמַאי, וְלֹא אָמְרוּ לוֹ אֵף זָקֵנֵי בֵּית שְׁמַאי כְּלוּם. הרי ראייה שלא אסרו זקני בית שמאי לאכול כך בסוכה! אָמְרוּ לָהֶם בֵּית שְׁמַאי לְבֵית הַלֵּל, מַשֶּׁם רָאִיָּה? לֹא כִּי הָיָה הַמַּעֲשֶׂה, אֲלֵא אֵף הֵם

כּוֹשֵׁנָה המשנה עוסקת בברכות שתיקנו חכמים לומר לפני קריאת שמע ואחריה:

בְּשַׁחַר מִבְּרַךְ שְׁתִּים לְפָנֶיהָ - שתי ברכות לפני קריאת שמע, וְאַחַת לְאַחֲרֶיהָ, וּבְעֶרֶב מִבְּרַךְ שְׁתִּים לְפָנֶיהָ וּשְׁתִּים לְאַחֲרֶיהָ^[22], שהן (השתים שלאחריה בערב) אַחַת אֲרוּכָה וְאַחַת קְצָרָה - "אמת ואמונה" ארוכה, ו"השכיבנו" קצרה^[23]. בַּמָּקוֹם שֶׁאָמְרוּ חֲכָמִים לְהַאֲרִיךְ בְּנוֹסַח שֶׁל בְּרַכָּה אֵינּוּ רִשְׁאֵי לְקַצֵּר, וּבַמָּקוֹם שֶׁאָמְרוּ לְקַצֵּר אֵינּוּ רִשְׁאֵי לְהַאֲרִיךְ. בַּמָּקוֹם שֶׁאָמְרוּ לְחַתּוֹם הַבְּרַכָּה ב"ברוך אתה ה' וכו'" אֵינּוּ רִשְׁאֵי לְחַתּוֹם, וּבַמָּקוֹם שֶׁאָמְרוּ שֶׁלֹּא לְחַתּוֹם, כֵּגוֹן בְּבִרְכּוֹת הַפִּירוֹת וְהַמְצוּוֹת, אֵינּוּ רִשְׁאֵי לְחַתּוֹם.

גְּמָרָא שואלת הגמרא:

מַאי מִבְּרַךְ - מה הן שתי הברכות שאדם מברך לפני קריאת שמע בשחר?

הערות

19. לדעת רב יוסף, מי שהיה זקוף והטה (בערב) או שהיה מוטח זקוף (בבקר) לא יצא ידי חובתו, שכל שמעשיו מוביחים שמתכוון לעשות כדברי בית שמאי - קנסוהו חכמים שאינו יוצא ידי חובתו, וכאילו לא קרא קריאת שמע כלל (ריטב"א; תוספות באן ובסוכה ג, א, ד"ה דאמר). החכמים חששו שאחרים הרואים אותו מחמיר בבית שמאי יבואו לחשוב שהלכה כבית שמאי, ועל ידי זה יבואו לידי ביטול קריאת שמע כשלא יוכלו להטות (ריטב"א; תוספות הרא"ש; שיטה מקובצת). ואף רבי יחזקאל מודה שהחכמים אסרו להחמיר כדברי בית שמאי, אבל הוא סובר שלא קנסוהו לבטל מצוותו, שאף על פי שעבר על גזירת חכמים מכל מקום קיים המצוה (עיין עוד רשב"א).
20. שני לשונות במשנה הזאת נראים כסותרים זה את זה. מהלשון הראשון, "מי שהיה ראשו ורובו בסוכה ושלחנו בתוך הבית" - משמע שהסוכה היתה גדולה דיה להחזיק את השלחן בתוכה, אלא שהיושב בה אוכל משלחן שמחוץ לסוכה. במקרה כזה, הסוכה וראי כשירה, והמחלוקת בין בית הלל ובין בית שמאי היא האם מותר לו למי שיושב בסוכה לאכול משלחן שנמצא חוץ לסוכה. אך מהלשון בהמשך, "בית שמאי פוסלין ובית הלל מכשירין" - משמע שחולקים לגבי הכשר הסוכה עצמה. לפי זה המשנה עוסקת בסוכה קטנה כל כך שאין בה מקום לשלחן, ונחלקו בית שמאי ובית הלל בכשרות סוכה כזו. הגמרא במסכת סוכה (ג, א) עומדת על סתירה זו ואומרת שבאמת המשנה עוסקת בשתי מחלוקות נפרדות, מחלוקת אחת היא לגבי הכשר סוכה קטנה ומחלוקת שניה לגבי ההיתר לאכול משלחן שמחוץ לסוכה. בית הלל התיר; בית שמאי אסרו מפני שחששו שמא יימשך אחר שלחנו ונמצא שאוכל מחוץ לסוכה. המעשה שהוזכר במשנה עוסקת במחלוקת השניה (עיין תוספות וריטב"א; וראה בהערה הבאה).
21. כמבואר למעלה, רבי יוחנן בן החורנית ישב בסוכה הכשרה לדברי הכל, אלא שלפי בית שמאי היה אסור לו לאכול משלחן שהיה חוץ לסוכה. מדברי בית שמאי
22. ביחד הן שבע ברכות, ובירושלמי (ברכות א, ה) אמרו, שתיקנו שבע ברכות הללו על שם הכתוב (תהלים קיט, קסד): "שִׁבְעַת יָמִים הִלַּלְתִּיךָ" (רש"י). שבע הכרכות הן: "יוצר אור" ו"אהבה רבה" לפני קריאת שמע של שחר, ו"אמת ויציב" לאחריה; "המעריב ערבים" ו"אהבת עולם" לפני קריאת שמע של ערבית, ו"אמת ואמונה" ו"השכיבנו" לאחריה.
23. רש"י. ואמנם גם "השכיבנו" היא ארוכה אבל היא קצרה ביחס ל"אמת ואמונה" (מאירי, עיין בדרכי; ועיין תוספות, רבינו יונה, רשב"א וריטב"א שחולקים ומפרשים בדרך אחרת).

מאימתי פרק ראשון ברכות

יא

עין משפט
על מצוה

גמ' כשנכתב כתיבת פרט לשם כמטה. לקדשה מפרש מהי משמט. וכלכתך מדר פרט לחתן. ואפי' רחוק נמי עוסק במטה הוא כי לא קרא יתירה לא נפקא לן מקרא קמא דכיון דעסק במטה לא כתיב בקרא בהדיא אלא מיוסדא בעלמא הוא דקא דרשין מביה ומתמטיין מינה עוסק במלכת מטה חורה אור

[בשרי ובבקר
ק יחק להיון]

[למן דף טו.
סוכה דף כז.]

[פי' סוכה
למן דף כז:]

[למן דף טו.
סוכה דף כז.
מקד דף טו.
כשנכתב דף ו:
שמות פי'

סוכה פי'
פירוש
והמקד

[סוכה דף ו:
והמקד.
דף יב]

[שם סוכה
הם סוכה]

שנאמר בהם פאר. פרש' ואכל משולל בעפר קרט ואין נאה לחם פאר תחת אפר. ואפי' ולמה לי האו טעמא תישיב ליה מדאמר ליחזקאל פארך חבוש עליך מכלל דלכילי טעמא אסור. ותיבן הך מקו' דגריד טעמא על רש"י כי היכי דלא ניקף שרר מלכות מתפילין מקל וחומר. אפי'

גריד טעמא דרש"י לתייב בתפילין לאחר יום ראשון דלא שייך משולל בעפר קרט אלא ביום ראשון דוקא: דהא ר' יוחזקאל טעם הכית שמה' עשה וכן יוסף אחר עשה ככ"ט לא עשה ולא כלום. והא' פשיטא דאין הלכה כמותן. וה"ל הולין וב"ש מחמירין על האדם טפי מבי"ה לא שייך לומר פשיטא. דהא דעשה ככ"ט לא עשה ולא כלום היינו היכא דב"ש מקילין וב"ה מחמירין אכל הכא בק"ש לא פסלי ב"ה דברי ב"ש. אכל תימא א"כ מה מיייתי מוכה בו' לא קיימת מלכות מוכה בו' ופירש' דכי היכי דמי שטעם ככ"ט לא עשה ולא כלום לב"ש אף העושה ככ"ט לא עשה ולא כלום לב"ה ומאי קא דמחה הכס פסלי ב"ש לגמרי מה דמכשרי ב"ה. אכל הכא קרא קרית שטעם ככ"ט איליב דב"ה יא. פירש' הר"ר שמשיה דקא מודה הכי מדקאמר לא קיימת אפי' דמן הדין יא שרי בראש ורובו כפוסה איט אסור אלא גזירה שמה ימשך אחר שלטת. כה"ג בני ק"ש אפי' דמן הדין יא דיעבד כיון דלכ"ה אין נטין כדליתא בתפילין כדליתא היינו לחיב בעלמא. אס עשה ככ"ט לב"ה לא עשה ולא כלום [ופ' מוכה טעם ככ"ט לב"ה דלמח]:

אחרת ארוכה ואחת קצרה. פרש' רש"י ארוכה אחת ואחונה. קצרה השכיבט. ותימה דהשכיבט נמי ארוכה הרבה ודע מלך קא חשיב לה בתוספתא כהי הקלרות. ועוד פתמים שמאריכין הרבה בתוספת כמו אור יום הקל. ועוד אחת ואחונה פתמים שמקלרין בה מלך כדאמרין לקמן למ"ד אין לומרין פרשת ל"ית כלילת הוא קא מסיים מדיס אנהט לך שטאנאט מלכא וכו' בפרק היה קורא (לקמן יד ט"ז) גרלה ל"ית דכלל קא (י) בלחמ ואחונה אחת ארוכה ואחת קצרה כלומר בין אריך כה בין יקר כה כלקמן. וכן אשכחא הכס (יבמות ד' מה). אחת ארוכה ואחת גשולת אחת כחולת ואחת כחולת: **מקור** שאלמו לקר. ענין כבדת פירות וכבדת המלות אין לו להאריך: ורבנן

*דרחנן מי שהיה ראשו ורובו בסוכה ושלחנו בתוך הבית ב"ש פוסלין ובי"ה מבשרין אמרו להם ב"ה לב"ש מעשה שהלכו וקני ב"ש וחקני ב"ה לבקר את ר' יוחנן בן החורנית מצאורו שהיה ראשו ורובו בסוכה ושלחנו בתוך הבית ולא אמרו לו כלום אמרו להם *משם ראה אף הם אמרו לו א"כ היית נוהג לאקיימת מצות סוכה מימך רב נחמן בר יצחק אמר עשה כדברי בית שמאי חייב מיתה דתנן אמר ר"ם אני הייתי בא בדרך והמתי לקרות כדברי ב"ש וסכנתי בעצמי מפני הלססים אמרו לו כדאי היית לחוב בעצמך שעברת על דברי ב"ה: **מתני'** יבשר מברך שמים לפניה ושמים לאחריה ארוכה ואחת קצרה מקד שאמרו להאריך אינו רשאי לקצר ואינו רשאי להאריך לחרום אינו רשאי לחרום שלא לחרום אינו רשאי לחרום: **גמ'** מאי מברך אמר ר' יעקב א"ר אשעריא יצור [ברכות]

ג א מ"י פיר' מלכות ק"ש מלכות ט סוכה פ' יח סוכה ש"ס פ"ח סוכה פ' ה':

ג א מ"י פיר' מלכות חסילין מלכות ג' ופיר' מלכות חסילין מלכות ט סוכה פ' יח סוכה ש"ס פ"ח סוכה פ' ה':

ג א מ"י פיר' מלכות ק"ש מלכות ט סוכה פ' יח סוכה ש"ס פ"ח סוכה פ' ה':

ג א מ"י פיר' מלכות ק"ש מלכות ט סוכה פ' יח סוכה ש"ס פ"ח סוכה פ' ה':

ג א מ"י פיר' מלכות ק"ש מלכות ט סוכה פ' יח סוכה ש"ס פ"ח סוכה פ' ה':

ג א מ"י פיר' מלכות ק"ש מלכות ט סוכה פ' יח סוכה ש"ס פ"ח סוכה פ' ה':

ג א מ"י פיר' מלכות ק"ש מלכות ט סוכה פ' יח סוכה ש"ס פ"ח סוכה פ' ה':

ג א מ"י פיר' מלכות ק"ש מלכות ט סוכה פ' יח סוכה ש"ס פ"ח סוכה פ' ה':

ג א מ"י פיר' מלכות ק"ש מלכות ט סוכה פ' יח סוכה ש"ס פ"ח סוכה פ' ה':

ג א מ"י פיר' מלכות ק"ש מלכות ט סוכה פ' יח סוכה ש"ס פ"ח סוכה פ' ה':

ג א מ"י פיר' מלכות ק"ש מלכות ט סוכה פ' יח סוכה ש"ס פ"ח סוכה פ' ה':

ג א מ"י פיר' מלכות ק"ש מלכות ט סוכה פ' יח סוכה ש"ס פ"ח סוכה פ' ה':

ג א מ"י פיר' מלכות ק"ש מלכות ט סוכה פ' יח סוכה ש"ס פ"ח סוכה פ' ה':

ג א מ"י פיר' מלכות ק"ש מלכות ט סוכה פ' יח סוכה ש"ס פ"ח סוכה פ' ה':

ג א מ"י פיר' מלכות ק"ש מלכות ט סוכה פ' יח סוכה ש"ס פ"ח סוכה פ' ה':

ג א מ"י פיר' מלכות ק"ש מלכות ט סוכה פ' יח סוכה ש"ס פ"ח סוכה פ' ה':

[חילי צבא דמסס בוא]

הברכה הראשונה היא: "יוצֵר אֹר וּבוֹרָא חֹשֶׁךְ"^[1].

הגמרא שואלת על נוסח זה:

לִימָא: "יוצֵר אֹר וּבוֹרָא נֹגֶה" - היה לו לומר "יוצר אור ובורא נוגה", שהלא "נוגה" כינוי לחושך בלשון נקייה, ולעולם יש להעדיף לשון נקייה^[2]!

מתרצת הגמרא:

בְּדִכְתִּיב קְאָמְרִינָן - אנחנו אומרים כלשון הכתוב במקרא (ישעיה מה, ז)^[3].

שואלת הגמרא על זה:

אָלָא מַעֲתָה - אם כן, שנוסח הברכה נתקן כלשון אותו פסוק, הנה המשך הפסוק הוא: **"עֲשֵׂה שְׁלֹם וּבוֹרָא רַע"**^[3], - וחלק זה של הפסוק **מִי קָא אֲמַרְינָן בְּדִכְתִּיב** - האם אנחנו אומרים אותו כמו שהוא כתוב? **אָלָא בְּתִיב "בוֹרָא רַע" וְקָרִינָן "בוֹרָא הַכֵּל"**, שהוא **לִישְׁנָא מַעֲלִיא** - הרי שאנחנו אומרים "הכל" ככינוי ל"רע", מפני שהוא לשון נקייה; **הָכָא נִמְי לִימָא "נוגה"**, **לִישְׁנָא מַעֲלִיא** - אף כאן היה לנו לומר "נוגה" ככינוי לחושך, מפני שהוא לשון נקייה!

הגמרא מתרצת על ידי שהיא מפרשת את נוסח הברכה:

אָלָא אָמַר רַבָּא: נוסח הברכה נקבע כך בכוונה תחלה, **בְּדִי הַזְכִּיר מִדַּת יוֹם** [תכונת היום - כלומר, אור] **בְּלִילָה, וּמִדַּת לַיְלָה** [תכונת הלילה - כלומר, חושך] **בְּיוֹם**^[4]. הילכך, כאן אין לנקוט "נוגה" ככינוי לחושך, שהרי כוונתנו להזכיר מדת לילה דוקא ובמפורש, דהיינו "חושך", ואילו "נוגה" משמע גם אור^[5].

הגמרא שואלת:

בְּשִׁלְמָא מִדַּת לַיְלָה בְּיוֹם, בְּדִכְתִּיב "יוצֵר אֹר וּבוֹרָא חֹשֶׁךְ" - לענין הזכרת החושך (שהוא מדת הלילה) ביום, הדברים מיושבים, שכן אנו אומרים ביום "יוצר אור ובורא חושך", **אָלָא מִדַּת יוֹם בְּלִילָה, הִיכִי מְשַׁפַּח לָהּ** - אבל היכן אתה מוצא שאנו מזכירים את האור (שהוא מדת היום) בלילה?

מתרצת הגמרא:

אָמַר אַבְי: "גִּלְגַּל אֹר מִפְּנֵי חֹשֶׁךְ וְחֹשֶׁךְ מִפְּנֵי אֹר"^[6], הנאמר בברכת "המעריב ערבים" שאומרים בלילה, זהו הזכרת האור (מדת יום) בלילה.

מאחר שנתבאר נוסח הברכה הראשונה, הגמרא שואלת על הברכה השנייה שלפני קריאת שמע בשחר:

וְאִידֵךְ מַאי הִיא - מה היא הברכה האחרת? **אָמַר רַב יְהוּדָה אָמַר שְׁמוּאֵל:** "אֶהְבָּה רַבָּה". **וְכֵן אוֹרֵי לֵיָּה (הורה לו) רַבִּי אֱלֶעָזָר לְרַבִּי פִּדְת בְּרִיה (בנו),** שיאמר, בתחלת הברכה השניה, "אֶהְבָּה רַבָּה".

הגמרא מביאה ברייתא המסייעת לשמואל ורבי אלעזר:

תִּנְיָא נִמְי הָכִי: אֵין אוֹמְרִים "אֶהְבַּת עוֹלָם" אָלָא "אֶהְבָּה רַבָּה". ודעה חולקת:

וּרְבָנָן אָמְרִי: "אֶהְבַּת עוֹלָם"; וְכֵן הוּא אוֹמַר בְּמַקְרָא (ירמיה לא, ב): "וְאֶהְבַּת עוֹלָם אֶהְבַּתִּיךְ עַל כֵּן מִשְׁכַּתִּיךְ חֹסֵד"^[7].

הגמרא מביאה הלכה הנוגעת לברכה השנייה:

אָמַר רַב יְהוּדָה אָמַר שְׁמוּאֵל: אם אדם **הִשְׁכִּים לִשְׁנוֹת (ללמוד) עַד שֶׁלֹּא קָרָא קְרִיאַת שְׁמַע, צָרִיךְ לְבָרֵךְ בְּרַכַּת הַתּוֹרָה**^[8], אבל **מִשְׁקָרָא קְרִיאַת שְׁמַע אֵינוֹ צָרִיךְ לְבָרֵךְ, שֶׁכָּבֵד נַפְסָא בְּבִרְכַּת אֶהְבָּה רַבָּה**, שיש בה מעין ברכת התורה: "ותן בלבנו... ללמוד וללמד לשמור ולעשות ולקיים את כל דברי תלמוד תורתך", "ותלמדם חקי חיים". לכן יוצא בה ידי חובת ברכת התורה^[9].

מאחר שהוזכרה ברכת התורה, מרחיבה הגמרא בדיניה. ראשית, היא מביאה דעות לגבי השאלה אילו מחלקי התורה מחייבים ברכת התורה לפנייהם:

אָמַר רַב הוּנָא: לְמַקְרָא - כלומר, לפני שלומד בתורה שבכתב, **צָרִיךְ לְבָרֵךְ, וּלְמַדְרָשׁ**^[10] **אֵינוֹ צָרִיךְ לְבָרֵךְ**^[11].

הערות

- ולהלן מפרשת הגמרא את הברכה השנייה. [אבל ברכת "ישתבח" אינה מן המנין של ברכות קריאת שמע, שאינה אלא ברכה אחרונה לפסוקי דמרה וסיום להם, כמו שמסיימים את ההלל בברכה לא חריגה. זה מוכח ממה שאומרים ישתבח אפילו לפני שהגיע זמן קריאת שמע - הרי שאינה שייכת לקריאת שמע. רש"י.]
- כמבואר במסכת פסחים (ב, א; ג, א) - בענין לשון נקייה בכלל, ובענין הלשון "נוגה" בפרט.
- "חושך" הוא סמל לפחד ואינניעומות, ומשמש הרבה בתנ"ך לציון צער וגלות (ראה ישעיה ד, ל; נט, ט; יחזקאל לב, ח; תהלים קז, י; שם, יד). לעומת זאת, "נוגה" משמעו דמדומי האור של סוף היום וסוף הלילה, כשהאור מעורב בחושך (הגר"א, באמרי נועם ובביאורו למשלי ד, יח). או אור הבא ממקור שני, כמו אור הירח שאינו אלא אור חוזר של השמש (מלבי"ם, ביאור אור א, יא ובספר הכרמל שרש נגה). בכל אופן, יש במשמעו האור הזורח בזמן של חושך (ראה דוגמאות מפורשות של הוראה זו בישיעה ד, ה; יג, י; ט; ו) ולכן נחשב "נוגה" לכינוי נאה לחושך וללילה. משום כך שואלת הגמרא כאן אם לא היה עדיף לומר "נוגה" במקום "חושך" (עיין ערוך ערך נגה א; ועיין ראש יוסף).
- בישעיה (מה, ז) כתוב: "יוצֵר אֹר וּבוֹרָא חֹשֶׁךְ עֲשֵׂה שְׁלֹם וּבוֹרָא רַע אֲנִי ה' עוֹשֶׂה כָּל אֵלֶּה". נוסח ברכת יוצר אור מיוסד על פסוק זה.
- כתבו רכינו יונה והריטב"א בשם הרב רבי אליהו הצרפתי ז"ל: משום שאמרו בגמרא (אינו לפנינו בלשון זו), ההוא מין שאמר לרבי, מי שברא אור לא ברא חושך ומי שברא חושך לא ברא אור, שנאמר "יוצר אור ובורא חושך". כלומר, ממה שלא אמר "יוצר אור וחושך" משמע שכל אחד ואחד היה לו בורא לבדו; אמר לו, שוטה, תרד לסוף הפסוק, "ה' צבאות שמו" - שהוא לבדו ברא הכל; ועל כן אנו אומרים מדת יום בלילה ומדת לילה ביום, להודיע שבאור אחד ברא הכל. (ועיין תוספות הרא"ש שהביא גמרא כעין זו מחולקין פו, א; ועיין מהרש"א.)
- ריטב"א (ראה הערה 2).
- [על מה שלא הביא אב"י "כורא יום ולילה", שמוזכר בברכת "המעריב ערבים" לפני כן - עיין ריטב"א וחיידושי רא"מ הורוויץ.]
- המחלוקת היא רק בנוגע למלות הפתיחה של הברכה; על המשך הברכה אין מחלוקת (ב"ח ופרישה אורח חיים, ס; חיידושי הגר"א).
- [הרי"ף והרא"ש גורסים בברייתא להיפך: "אין אומרים אהבה רבה אלא אהבת עולם, וכן הוא אומר ואהבת עולם אהבתך". לפי גירסתם הברייתא מובאת כסעד

מאימתי פרק ראשון ברכות

גד א מיי מלא מלכות
קדש בלכות ו משיב
אחיה יתן מן ענין א :
בה ב מיי שם שם
ענין יד שור שר
אחיה יתן מן ענין א :
גו ב מיי מלא מלכות
הפלה בלכות י שור
שיר אחיה יתן מן
ענין א :
גו ב מיי שם שם
שם ענין א :
גו ב מיי שם שם
שם ענין א :
גו ב מיי שם שם
שם ענין א :
גו ב מיי שם שם
שם ענין א :

ורבנן אחרי אהבה עולם וכו'. הלכך תקיט לומר בשחרית
אהבה רבה ובערבית אהבה עולם : **שכבר** נפטר
באהבה רבה. עד הלכך נימרינו לטלו. בירושלמי יש הא דאמר
שכבר נפטר באהבה רבה והוא ששנה על אחר פירוש לאחר שלמד
מיד בלוחו מקום. ושאל להרב ר'
יתחק כגון אט שאין אט למדין מיד
לאחר תפלה השחר שאט טרודין
והולכים ק' בלא למוד עד אמש
היום או יותר אחרי אין אט מברכין
ברכת התורה פעם אחת כשאט
מתחילין ללמוד. והשיב ר"י דלא
קיימא לן כדאמר ירושלמי האילוגמר'
שלט לא אחרי ואין צריך לאלקד
ללמוד. ועוד אפי' לפי הירושלמי
דוקא אהבה רבה דלא היו עיקר ברכה
לברכה התורה דעיקר אהבה רבה
(ו) לק"ש נתקן ובשכילה אט נפטר
מברכת התורה אלא אם ילמוד מיד
וגם לא יעשה הסם הדעת. אבל
ברכת אשר בחר בט וברכת לעסוק
דבריו תורה שכן עיקר לברכה
התורה פועלת כל היום. וא"ת מאי
שנא מסוכה שצריך לברך על כל
פעולה ופעולה לישב בסוכה. וי"ל
דשאני תורה שאיט מייאש דעשו דכל
שעה אדם מחוייב ללמוד דכתיב
והגינו בו וימס וילכל והיו כמו יושב
כל היום בלא הפסק. אבל אכלה
בסוכה יש שעה קצובה. וא"ת מפני
מה אין אט מברכין לישב בסוכה.
וי"ל דברכה דאכלה שמברכין לישב
שטרסו. איך משום שמה לא יישן
ואי ברכה לנטלה שברי אין בידו
לשון כל שעה שירגה. והיה אומר
ר"ת כשאדם עומד ממסחו בלילה
(בשחרית) ללמוד שא"ל לברך ברכה
התורה מפני שברכת התורה של
אחמול שחרית פועלת עד שחרית
אחרת ולא נהירא. והגרפתים נהגו
לומר פסוקים (א) בברכה כהגיס וגם אלו
דברים שאין להם שיעור שהיא משנה
(פ"א דפאה) ואלו דברים שאדם אוכל
פירותיהן כ"י שהיא ברייתא (מ"ס שבת
קכז.) מפני הירושלמי דבעי שילמוד
על אחר. אבל א"ל כמו שכתבתי כבר:
ורבנן ברוך אתה ה' המלמד תורה
לעמו ישראל. אבל לא גרס
למדי חקך שאין א ברכה אלא בקשה
שאמר דוד : **וברכת** כהגיס.
ואין זה דוק שברי לא היו עומדים
לדון עד לאחר הקצרת האזורים
דאמר' דמנתי (פ"ד ד' ט:) שלשה
פעמים ביום כהגיס טשאין כפיהם
וט' וא"ל הוה ליה למנתי ד' פעמים
אחד לפני הקצרה ואחד לאחר
הקצרה אלא בלא גמילות כפיהם אמרו
ברכת כהגיס כמו שאט אומרים :
משום

גליון השם
בגמ' לעסוק מ' .
מדיף בגימט' על ד"ה
שם וטעם מ' .
מדיף בגימט' וטעם
תורתך לשמה
שם סלק מ' .
הא"ל בגימט' אחר
ר"ה וטעם

(*) ברכ אלא א"י והא
דבר המצא מעולה מ' .

יוצר אור ובורא חשך (א) עשה שטם ובורא רע. לקמיה מפרש איך
מאי היא דלילו ברכה דישקבה אינה מן המנין שהיא לאחר פסוקי
דמרה כמו ברכת הלל ואומרים אחת קודם זמן קריאת שמע אם
י'טו : דכתיב האמרי' . כתיב בקרא יוצר אור ובורא חשך עשה
תורה אור שטם ובורא רע : שכבר נפטר
יוצר אור ובורא חשך (ב) לימא יוצר אור ובורא
נוגה בברכתיב קאמרינן אלא מעתה עושה
שטם ובורא (ג) רע מי קא אמרינן בברכתיב אלא
כתיב רע וקרינן הכל *לישנא מעליא הבאנמי
לימא נוגה לישנא מעליא אלא אמר רבא
**כדי להוכיח מדת יום בלילה ומדת לילה
ביום בשלמא מדת לילה ביום בדאמרינן יוצר
אור ובורא חשך אלא מדת יום בלילה היכי
משכחת לה אמר אביי גולל אור מפני חשך
וחשך מפני אור ואיך מאי היא אמר רב יהודה
אמר שמואל אהבה רבה וכן אורי ליה רבי
אלעזר *לר' פרט בריה אהבה רבה תניא נמי
הבי יאין אומרים אהבת עולם אלא אהבה
רבה ורבנן אמרי אהבת עולם וכן הוא אמר
ואהבת עולם אהבתך על בן משכתיך חסד
אי' יהודה אמר שמואל יהושבים לשנות עד
שלא קרא ק"ש צריך לברך משקרא ק"ש
א"צ לברך שכבר נפטר באהבה רבה אמר רב
הונא למקרא צריך לברך ולמדרש א"צ לברך
ור' אלעזר אמר למקרא ולמדרש צריך לברך
למשנה א"צ לברך ור' יוחנן אמר אף למשנה
נמי צריך לברך [אבל לתלמוד א"צ לברך]
ורבא אמר אף לתלמוד צריך (להורו) לברך
*דאמר רב חייא בר אשי יומנין סגיאין הוה
קאימנא קמיה דרב להנניי פרקין בספרא דבי
רב הוה מקדים וקא משי ידיה וברך ומתני לן
פרקין . מאי מברך אי' יהודה אמר שמואל
אשר קדשנו במצותיו וצונו *לעסוק בדברי
תורה ור' יוחנן מסיים בה הכי *העירב נא ה'
אלהינו את דברי תורתך בפני ובפניות עמך
בית ישראל ונהיה אנחנו וצאצאינו וצאצאי
עמך בית ישראל כלל יודעי שמך *עיוסקי
תורתך ברוך אתה ה' המלמד תורה לעמו
ישראל ורב המצא אמר אשר בחר בנו מכל
העמים ונתן לנו את תורתך ברוך אתה ה' נתן
התורה (*) אמר רב המצא זו היא מעולה
שבברכות *הלכך לימרינו לטלו : נתן
החם *אמר לרם המצא ברכו ברכה אורח
והם ברכו וקראו עשרת הדברות שמע והיה
אם שמע ויאמר וברכו את העם ג' ברכות
אמת ויציב ועבודה וברכת כהנים ובשבת
מוסיפין ברכה ארת למשמר היוצא מאי ברכה
ארת כי הא דרבי אבא ור' יוסי בר אבא
אקלעו להווא אחרא בעו מצייתו מאי ברכה
ארת לא הוה בידיהו ואתו שייחורו לרב
מתנה לא הוה בידיה אתו שייחורו לרב
יהודה אמר להו הכי אמר שמואל אהבה

מאי ברכה אחת יוצר אור : זאת אומרת . דקמני ברכ ברכה אחת : ברכות אין מעכבות זו את זו . ומהכא שמע ר' וריקא דס"ל לר"ל דרך ברכה אחת יוצר אור הוא : אי אחרת בשלמא יוצר אור הוא אמר . ולא אהבה רבה ואפי' דמנתי ליה זמנא שוף בלילה ראוי לומר כל שכן דכיון דאמרי יוצר אור ודאי מצינא זמנא ואפי' לא אמרי אלא יוצר אור וכו' לא אמרי לה היינו דקאמר שמע מינה ברכות אין מעכבות זו את זו : אלא

[פסחים ג'
והיו יבשות
יאל ויג']
[תנן י'
ד'ט']

[ג'ל כמק
שני דף י'ט']

[פ'י טו'ס דס'
ה' ד'ס'אמ']

[תנן דף י'ט']

[פ'י טו'ס
פסוקים ח'
ד'ס'אמ' ופ'
טו'ס לקמן ש'
ד'ס'אמ']

פסוק דף ג'ב

דבית
הביח
(ה) גמ' וילמא
יוצ' : (ג) : שם
שטם ובורא
אם הכל מ'
קא אמרינן
דכתיב :
(ג) רש"י ד'ס'
יוצ' וס' ויבנה
אם הכל לקמיה
מנתי :
(ד) רש"י ד'ס'
שכר וס'
קדש מקדש
ובשכילה א"ס
והיו וס'ס'
(ה) בא"ר
דברכת כהגיס :

דעה שניה:

וְרַבִּי אֶלְעָזָר אָמַר: לְמִקְרָא וּלְמִדְרָשׁ צָרִיךְ לִבְרֹךְ, שאף המדרש קרוב הוא למקרא^[12] אבל לַמִּשְׁנָה אֵינוֹ צָרִיךְ לִבְרֹךְ. רב הונא ורבי אלעזר סוברים שניהם שמברכים רק על תורה שבכתב, אלא שלרבי אלעזר אף לימוד המדרש נכלל עם לימוד תורה שבכתב, מפני שהמדרש הוא קרוב למקרא.

דעה שלישית:

וְרַבִּי יוֹחָנָן אָמַר: אֵף לַמִּשְׁנָה נִמְי צָרִיךְ לִבְרֹךְ, שהיא עיקר התורה שבעל פה^[13], אֲבָל לְתַלְמוּד (גמרא), שהוא סברת טעמי המשניות ויישוביהן, אֵינוֹ צָרִיךְ לִבְרֹךְ.

דעה רביעית:

וְרַבָּא אָמַר: אֵף לְתַלְמוּד צָרִיךְ לִבְרֹךְ, שהוא עיקר התורה, שממנו הוראה יוצאה^[14].

רבא מביא מעשה כהוכחה לדבריו:

דְּאָמַר רַב חֵיטָא בְּרַ אֲשִׁי, זִימְנִין סְגִיאִין הָהּ קְאִימָנָא קָמִיהּ דְּרַב לְתַנּוּי פְּרָקִין בְּסִפְרָא דְּבִי רַב – פעמים רבות עמדתי לפני רב ללמוד את פרקנו בספרא של בית מדרשו של רב, הָהּ מְקַדִּים וְקָא מְשִׁי יָדֶיהּ וּבְרִיךְ וּמִתְנִי לֶן פְּרָקִין – היה רב משכים בבוקר^[15] ונוטל ידיו, ומברך ברכת התורה, ומלמד לנו את פרקנו. הרי שגם לתלמוד צריך לברך^[16]!

עכשיו פונה הגמרא לקביעת הנוסח של ברכת התורה:

מַאי מְבָרַךְ לִפְנֵי תַלְמוּד תּוֹרָה? אָמַר רַב יְהוּדָה אָמַר שְׁמוּאֵל:
”אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוּנוּ לְעֶסֶק בְּדִבְרֵי תּוֹרָה”. וְרַבִּי יוֹחָנָן

הערות

12. רש"י, ועיין עוד ריטב"א.

13. שגם על התובן מפי ה' שייך לברך "לעסוק בדברי תורה" אבל הגמרא היא רק פירוש ההלכה ולכן אין מברכים עליה (רבי שמשון רפאל הירש שם).

14. רש"י, בלי התלמוד אי אפשר להגיע להבנה אמיתית בתורה (עיין רש"י לעיל ה, א, ד"ה זה גמרא; סוטה כב, א, ורש"י שם ד"ה ולא שימש תלמידי חכמים; סנהדרין ק, ב, ורש"י שם ד"ה רבא אמר; רש"י סוכה כח, א, ד"ה גמרא; ורש"י בבא מציעא לג, ב, ד"ה ששגגת תלמוד).

15. רש"י לקמן יד, ב, ד"ה ומקדים.

16. יש לעיין: הרי ה"ספרא דבי רב" הוא בכלל מדרש ולא בכלל תלמוד. איך, אם כן, הוביח רבא ממעשיו של רב צעריכים לברך גם לפני לימוד תלמוד? אלא שבשיעורו של רב הוא לא חזר על דברי הספרא כצורתם, אלא בודאי הסביר היטב סברת הדברים ויישב הסתירות והקושי שיש עליו מדברי הספרא. לימוד כזה של המדרש הוא בודאי בכלל תלמוד. מזה שרב ברח לפני שלימד שיעור כזה, הוכיח רבא שמברכים גם על התלמוד (צל"ח; חידושי הגר"א; ועיין מהר"ץ חיות ורש"י. וראה עוד גרסתו של הרי"ף בגמרא).

17. רש"י, וכדרכן של רוב הברכות הארוכות (עיין לקמן מו, א"ב בגמרא ובראשונים).

רש"י, וכן הרא"ש והתוספות (לקמן שם, ד"ה כל הברכות), מפרשים שרבי יוחנן מוסיף סיום לברכה שהזכיר שמואל והכל ברכה אחת. בעל המאור והרמב"ם פרק ז מהלכות תפלה סוברים שהן שתי ברכות נפרדות. [עיין אורח חיים מז, ו, ומשנה ברורה, יא"ב, לגבי החילוק בנוסח הברכה שיוצא ממחלוקת זו; ועיין גם השגות הראב"ד על בעל המאור.]

18. כלומר: יערבו דברי תורה עלינו לעסוק בהם מאהבה (רש"י).

19. עיין חידושי הגר"א, פירוש המילים "צאצאינו וצאצאי עמך" והמילים "יודעי שמך".

20. רש"י ותוספות מזכירים ודוחים גירסא אחרת בגמרא, שלפיה סיום הברכה היא "בְּרֹךְ אֱתָהּ ה' לְמִדְנֵי חֶקְךָ", שהוא פסוק בתהלים (ק"ט, יב). רש"י מסביר שהפסוק הזה אינו ברבה והוראה על העבר אלא תפילה ובקשה להבא, ולכן אינו ראוי להיות סיום הברכה (אבל עיין דברים רבה פרשה ח, שם דרשו מפסוק זה החיוב לברך ברכת התורה). והמאירי כתב שאי אפשר לסיים במלים האלו מפני הכלל שבתוב בירושלמי (ברכות א, ה; תענית ב, ג) שאין אומרים פסוק בסיום הברכה.

21. תיקנו לחתום "נותן התורה" בלשון הוה מפני שהוא יתברך נותן לנו תמיד בכל יום תורתו – דהיינו, שאנו עוסקים בה והשם יתברך ממציא לנו בה טעמים חדשים (ט"ז אורח חיים מז, ה; ועיין חידושי הגר"א).

22. ולכן תיקנו לברך ברכה זו לפני קריאת התורה בציבור (בעל המאור; חידושי הגר"א). [עיין ברייף שיש לו גירסא אחרת בסוגיא זו; ועיין גם רש"י].

23. עיין גר"א, אמרי נועם; עיין רי"ף ורא"ש שיש להם גירסא אחרת; עיין מעדני יום טוב.

מצריך שיפתח ויחתום את הברכה ב"ברוך אתה ה' ^[17], ולכן הוא מסיים בה הכי: "הַעֲרַב נָא ה' אֱלֹהֵינוּ אֶת דְּבָרֵי תּוֹרָתְךָ בְּפִינוּ" ^[18] ובפסוקים עמך בית ישראל, וְנִהְיָ אֲנַחְנוּ וְצִאצְאֵינוּ וְצִאצְאֵי עִמָּךְ בֵּית יִשְׂרָאֵל כְּלָנוּ יוֹדְעֵי שְׁמֶךָ וְעוֹסְקֵי תּוֹרָתְךָ" ^[19], בְּרוּךְ אַתָּה ה' הַמְלַמֵּד תּוֹרָה לְעַמּוּ יִשְׂרָאֵל" ^[20].

הגמרא מביאה שיטה אחרת לברכת התורה:

וְרַב הֲמִנוּנָא אָמַר: "אֲשֶׁר בָּחַר בָּנוּ מִכָּל הָעַמִּים וְנָתַן לָנוּ אֶת תּוֹרָתוֹ, בְּרוּךְ אַתָּה ה' נֹתֵן הַתּוֹרָה" ^[21].

הגמרא מביאה הערה של רב הַמִּנוּנָא על ברכה זו:

אָמַר רַב הֲמִנוּנָא, זֶה הִיא מְעוּלָה שֶׁבְּבִרְכּוֹת ^[22] על התורה, לפי שיש בה הוראה למקום ושבח לתורה ולישראל.

הגמרא מסיימת:

הַלֶּכֶף לְיִמְרִינָהּ לְכוּלָּהּ – מאחר שנאמרו כמה מטבעות-ברכה בענין ברכת התורה, יאמר לפני תלמוד תורה את כולן^[23].

הגמרא מביאה משנה בענין הברכות שאמרו הכהנים בבית המקדש ביחד עם קריאת שמע:

תָּנִן הֵתָם – שנינו במקום אחר (תמיד לב, ב) ^[24]: **אָמַר לָהֶם הַמִּמּוֹנָה** – סגן הכהן הגדול^[25] אמר לכהנים העוסקים בסדר עבודת המקדש שבכל יום, בָּרְכוּ בְּרָכָה אַחַת מִן הַבְּרֻכּוֹת שֶׁלִּפְנֵי קְרִיאַת שְׁמַע" ^[26], **וְהֵם בָּרְכוּ, וְקָרְאוּ עֲשֶׂרֶת הַדְּבָרוֹת ^[27], "שְׁמַע", "וְהָיָה אִם שְׁמוּעַ", "וַיֹּאמֶר" ^[28], וּבְרָכוּ אֶת הָעַם ^[29] שֶׁלֹּשׁ בְּרֻכּוֹת: "אֱמֶת וַיְצִיב", וְעַבּוּדָּה ^[30], וּבְרָכַת כְּהֵנִים ^[31], וּבִשְׁפָת מוֹסִיפִין**

למסקנת הגמרא מברכים שתי הברכות לפני הלימוד; אחת כנגד תורה שבכתב והשניה כנגד תורה שבעל פה. לכן אנו אומרים פסוקים מתורה שבכתב ומימרא מתורה שבעל פה מיד אחרי שמברכים ברכות אלו. לפי הסוברים שיש כאן שלוש ברכות (עיין למעלה הערה 17) הן כנגד מקרא, מדרש, ומשנה (עיין רבינו יונה ובעל המאור).

24. מסכת תמיד עוסקת בענין סדר עבודות ההכנה וההקדמה של קרבן התמיד בבית המקדש. המשנה הזאת מפרשת מעשי הכהנים, לאחר שסדרו את האברים של קרבן התמיד של שחר על גבי הכבש של המזבח ומלחו אותם, וירדו ובאו ללשכת הגזית לקרוא קריאת שמע. המשנה ממשיכה: אמר להם הממונה וכו'.

25. רש"י. והוא הסגן שהיה עומד תחת כהן גדול שאם יארע פסול בכהן גדול יעבוד הוא (ריטב"א). ויש שפירשו שאין זה הסגן, אלא כהן אחר שהיה ממונה לומר לכהנים הדברים המוזכרים במשנה (ראב"ד ורא"ש תמיד לב, ב. ועיין מה שהקשה בתוספות הרא"ש על פירוש רש"י).

26. הגמרא דנה להלן באיזו ברכה מדובר.

27. היו קוראים עשרת הדברות מפני שהם עיקר הדת וראשיתה (רמב"ם, פירוש המשניות). ורב סעדיה גאון (הובא במהרש"א) פירש מפני שכל תרי"ג המצוות כלולות בעשרת הדברות.

28. הכהנים שעבודת הקרבנות מוטלת עליהם ("אנשי המשמר") היו מקדימים לקרוא קריאת שמע אף על פי שעדיין לא הגיע עיקר זמן קריאתה (רלב"ח חלה – עיין לעיל ט, ב ובהערותנו שם), שמא אחר כך ייטדרו בעבודה וימנעו מלקרוא. על כך אמרו: הקורא את שמע שחרית עם אנשי משמר... לא יצא (בלומר: באופן של "לכתחלה" – ראה לעיל ט, ב הערה 35), מפני שאנשי משמר משכימים (יומא לו, ב, ורש"י שם).

29. "את" כאן פירושו "עם" (רש"י, ועיין רשב"א; ועיין עוד רמב"ם בפירוש המשניות תמיד ה, א; תפארת ישראל שם; ראש יוסף כאן. והרא"ש במסכת תמיד חולק ואינו גורס המלים "וברכו את העם שלש ברכות"). [ראה בראשית ו, ט ויג, ורש"י שם – דוגמאות ל"את" בהוראת "עם"].

30. ברכה דומה לברכת "רצה ה' אלהינו" שבתפילת שמונה עשרה. הנוסח שאמרו הכהנים היה: "רצה ה' אלהינו עֲבוּדָתְךָ עִמָּךְ יִשְׂרָאֵל וְאֲשִׁי יִשְׂרָאֵל וְתַפְלָתָם תִּקְבֵּל בְּרָצוֹן", וחותמים: "בְּרֹךְ [אַתָּה ה'] הַמְקַבֵּל עֲבוּדָתְךָ עִמּוֹ יִשְׂרָאֵל בְּרָצוֹן", או: "בְּרֹךְ [אַתָּה ה'] שְׁאוֹתְךָ לְבָדֶךָ בְּרָאָה נְעֻבּוֹד" (רש"י; ועיין רא"ש במסכת תמיד).

רש"י מפרש שהיו מברכים בדבה זו על העבודה שכבר עשו; ואילו הרא"ש (במסכת תמיד) מפרש שהתפללו תפלה זו על קרבן התמיד שהם עתידים להקריב, שיתקבל לרצון לפני ה'.

31. הם שלשת הפסוקים של ברכת כהנים (במדבר ו, כו). שהיו הכהנים מברכים בהם את העם בזמנים מסוימים ביום כשהם נושאים את כפיהם על הדוכן שבעזרה של בית המקדש. בשעת תפלה זו שנאמרה בלשכת הגזית היו הכהנים גם כן

הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ וְכָל הַבְּרִיָּה (רע). לְקִמְיָה מִפְרָשׁ אִיֶּדֶם
בְּחַיִּים אֵינָה מִן הַמִּינִין שֶׁהִיא אֲחֵרִי פְסוּקִי
מִרִּיבִים וְאֵתָה קֹדֶם זֶמֶן קִרְיָתָ שֶׁמֶע אֵם
חֲבִיד בְּקֶדֶר וְיִזְרֵר אֹרֶר וְזֹכֶר מִשָּׁךְ עוֹשֶׂה
יֶד שְׁלֹם וְזֹכֶר רַע: אֶפְרַיִם נִפְטֵר
בְּחֵלֶה רַבָּה: שִׁיב בְּהַ מְעִין בְּרַכָּה
הַסּוֹרֶה וְזֶן כְּלָבִשׁ לְלַמֵּד וְלַלְמֵד
לְשִׁמּוֹר וְלַעֲשׂוֹת וְלִקְיִים אֵם כֵּל דְּבִרִי
לְחִמּוֹד וְזֹרֶקֶר וְחִלְמָם חִקִּי רִטֹּק: כְּגוֹן
מִדְּשָׁ: הוּא קִרְבִּי לְמִקְרָא כְּגוֹן
מִכִּילָתָא וְאֶפְרָא וְפִרְיִי שֶׁהִם מִדְּרָשִׁי
מִקְרָאוֹ: * לְבַמְרָא אֵין אֶרֶץ לְבָדֵד
אֶלִּיִּי קֹדֶם אֲחֵבֶה רַבָּה קֹדֶם וְהִי
מוֹכֵחַ מִילָתָא בְּפִשְׁחִי: אֵף לְבַמְרָא
אֶרֶץ לְבָדֵד: שֶׁהוּא עִיקֶר הַתּוֹרָה
שֶׁמֶעֵת אֲרָאֵה יוֹלֵא: גְּמָרָא הִיטָּ
בְּבִרְתָּ עֲטָמִי מִשְׁנֵה וְסִירוֹי מִשְׁנִיֹּת
הַסּוֹתְרוֹת וְזֶן אֵין וְזֹכֶרִי מִחֲסָרָא:
וּמִבְּרֵךְ: בְּרַכָּה הַתּוֹרָה: וְיִ' וְחִטָּ
מִשִּׁים בְּהַ הַיִּי: דְּבִי מִפְּחִיָּה בְּרִדּוֹן
וְחִיטָּמָה בְּבִרְדּוֹן: הַעֲרֵב גֵּא הַיִּ'
מִיָּה אֶלִּיִּי: יַעֲרָבוּ עֲלֵיִי לְעִסּוֹק בְּהֵם
נֶאֱבָה: * בְּרִדּוֹ אֵתָה הַיִּ' הַמְלַמֵּד
תּוֹרָה לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל גְּרַפְטִין: וְלֹא
גְּרַפְטִין מִדְּרָשִׁי חֲזָן וְלֹא בְּרַכָּה
וְהוֹדָאָה עַל שֶׁעָבַר אֵלָּא שֶׁלֹּן בְּקֶשֶׁה
וְזֹדוֹ כִּי אֲמָרָה (בְּהַלִּים קִים) לֹא לֵשׁ
בְּרַכָּה אֲמָרָה אֵלָּא בְּלָשׁוֹן בְּקֶשֶׁה: וְהִי
קִלְמָר הַיִּ' שֶׁאֵתָה בְּרִדּוֹ לְהוֹדִי חִקִּי:
וְזֶן הִיא מַעֲוָלָה אֶפְרַיִם: הַתּוֹרָה
לִפִּי שִׁיב בְּהַ הוֹדָאָה מִתּוֹק וְקִילִים
לְתוֹרָה וְלִישְׁרָאֵל: תָּנָה אֵתָה: בְּמִסָּ'
תָּמִיד: אֲמָרָה לֵשׁ הַמְּמַנֶּה: וְהוּא
כְּגוֹן הַבְּהִימִים כְּדוֹא' בְּיוֹמָא הִיטָּ כְּגוֹן
הִיטָּ מְמוּנָה (פִּינִי"ט שֶׁסִּי"ד): דְּרָשׁ
בְּרַכָּה אֵתָה: לְקַמֵּן מִפְרָשׁ מֵאִי הִיא וְזֶן
הַבְּרִיָּה שֶׁלִּפְנֵי קָ"שׁ הִיא דִּהֲסֵם מִסְדֵּר
לְטוֹלִיָּה סוֹד עֲבוֹדָת הַשָּׁמַר וְקִלְמָר
לְדִלָּח שֶׁסְדֵּרוֹ הַבְּרִיָּה עַל הַכֶּסֶם
וּמִלְחוֹם יִרְדּוּ וְזֹכֶר לֵהֶם לְשִׁכְתָּה הַגִּזִּית
לְקִרּוֹת אֵם שֶׁמֶע וְהוֹדֵר תָּנִי אֲמָרָה לֵהֶם
הַתּוֹמָנוֹה בְּרִט בְּרַכָּה אֵתָה וְהֵם בְּרִט
וְקִרְאוּ עֲשֵׂתָה הַבְּרִיָּה: וְכִרְשׁ אֵת
הַעֵם: עַם הַעֵם: וְעִפְרָה: כְּסִבִּיל
הַתּוֹמָנוֹה שֶׁעָשׂוּ הִיִּי מְכַרְבִּין אֲחֵרִיָּה
רַבָּה הַיִּ' אֱלֹהִיִּים עֲבוֹדָת עִמְקִי יִשְׂרָאֵל
וְאֶשֶׁי יִשְׂרָאֵל וְחַפְלָתָם תִּקְבֵּל בְּרִטָּן
בְּרִדּוֹן הַמִּקְבֵּל עֲבוֹדָת עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל
בְּרִטָּן: אֵין גִּמִּי שֶׁאֵתָךְ לְבָדֵד בִּירְאָה
נַעֲבֹד: וְכִרְשׁ לֵהֶם: לְבָדֵד אֵת
הַעֵם וְכִרְשׁ תִּפְלֵה לֹא הִיָּה לֵהֶם
פְּנֹאִי וְאֵף זֶמֶן קִרְיָתָ שֶׁמֶע לֹא הִגִּיעַ
כְּדֹאֲמֵר בְּמִסְכָּה יוֹמָא (ד' ל' ט"ז)
הַקִּירָא אֵם שֶׁמֶע עַם אֶשֶׁי מִשְׁמֵר
וְעַם אֶשֶׁי מַעֲמֵד לֹא יֵאָל לִפִּי שֶׁאֶשֶׁי
מִשְׁמֵר מִקְדִּימִין ט': מִשְׁפִּיִּין בְּרַכָּה
אֵתָה: לְקִמְיָה מִפְרָשׁ לֵהֶם: לְמַשְׁמֵר
הַיּוֹלֵא: הַתּוֹשְׁמָרוֹת מִתְחַלְּפוֹת בְּיוֹם
הַשָּׁבָת כְּדֹאֲמִירִין בְּמִסְכָּה סוֹכָה
(ד' י"ז): מִשְׁמֵר הַיּוֹלֵא עוֹשֶׂה תָּמִיד
שֶׁל שָׁמֵר וְחִסּוּפִין וְחַמְשֵׁר הַכֶּסֶם
עוֹשֶׂה תָּמִיד שֶׁל בֵּין הָעֲרִיבִין וְזִיכְרִין:
מֵאִי בְּרַכָּה אֵתָה: דְּקִתָּי יִשְׂרָאֵל אֵין מִן
הַבְּרִיָּה הוּא לֹמֶר: לֹאֹא פִּיִּישׁ
אֲחֵמֶר: לֹא שֶׁמֶע מִפִּי רַ"ל שֶׁאֵם בְּפִירִישׁ
בִּירְדִּי אֵם הֵאֵתָה וְלֹא בִּירְדִּי אֵם הַשְּׁמִיָּה
שֶׁמֶע ר' זִירְקָא וְסָל' לִרְ"ל דִּקֵּךְ בְּרַכָּה
גֵּא שֶׁאֵף בְּלִילָה רָאוּי לֹמֶר כֵּל שֶׁן דְּכִיּוֹן
עַם מִיָּנָה בְּרִיָּה אֵין מַעֲכָבוֹת וְזֶן אֵין:
אֵלָּא

בְּרָכָה אַחַת לְמִשְׁמֵר הַיּוֹצֵא^[32]

שואלת הגמרא:

מאי "בְּרָכָה אַחַת" – איזה ברכה משתי הברכות שלפני קריאת שמע ברכו הכהנים – "יוצר אור" או "אהבה רבה"? מבארת הגמרא:

כי הא – כמו שהתפרש במעשה זה: דְּרַבִּי אָבָא וְרַבִּי יוֹסִי בְּרֵי אָבָא אֶקְלְעוּ לְהֵהוּא אֶתְרָא (הוזמנו למקום מסויים). **כְּעוּ מַצִּיּוּהוּ** – בקשו אנשי המקום לברר מפיהם את פירוש המשנה הנזכרת, ושאלו אותם – **מאי "בְּרָכָה אַחַת"? לֹא הוּא בִּידְיָהוּ** – לא היה בידם, כלומר, לא ידעו לומר להם. **וְאָתוּ שְׂיִילוּהוּ** (באו ושאלו) **לְרַב מִתְנָה**. גם רב מתנה לא הוּא בִּידְיָהוּ. **אָתוּ שְׂיִילוּהוּ לְרַב יְהוּדָה**. **אָמַר לְהוּ: הָכִי (כך) אָמַר שְׂמוּאֵל:** הברכה האחת שברכו הכהנים היתה ברכת **אֶהְבֶּה רְבָה**.

דעה חולקת:

וְאָמַר רַבִּי זְרִיקָא אָמַר רַבִּי אָמִי אָמַר רַבִּי שְׁמַעוֹן בֶּן לֵקִישׁ: הכהנים אמרו ברכת **"יוצר אור"**.

הגמרא מערערת על הדברים שאמר רבי זריקא משמו של רבי שמעון בן לקיש:

פִּי אֶתָּא (כאשר בא) רַב יִצְחָק בֶּר יוֹסֵף מֵאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל לִבְבֵּל, אָמַר:

הָא דְרַבִּי זְרִיקָא לֹא בְּפִירוּשׁ אֶתְמַר אֶלָּא מִקְלָלָא אֶתְמַר – מה שאמר רבי זריקא משמו של רבי שמעון בן לקיש לא נאמר על ידו בפירוש, אלא מתוך מאמר אחר שאמר רבי שמעון בן לקיש למדו רבי זריקא: **דְּאָמַר רַבִּי זְרִיקָא אָמַר רַבִּי אָמִי אָמַר רַבִּי שְׁמַעוֹן בֶּן לֵקִישׁ:** **זֹאת אוֹמֶרֶת בְּרָכוֹת אֵין מְעַכְבוֹת זֹאת זֹו** – מהמשנה שהזכרנו אפשר ללמוד שברכות קריאת שמע אינן מעכבות זו את זו – כלומר, שאם בירך אחת מהן ולא בירך את השנייה, יוצא ידי חובת אותה שבירך, ואין האחרת מעכבת לומר שאין זו מועילה כלום בלא זו. מזה דייק רבי זריקא שהכהנים ברכו ברכת "יוצר אור".

הגמרא מבארת את דיוקן של רבי זריקא:

אִי אָמַרְתָּ בְּשִׁלְמָא "יוצר אור" הוּוּ אָמְרִי – אם אתה אומר שהברכה שהיו הכהנים מברכים היתה ברכת "יוצר אור", **הֵינִינוּ דְּבְרָכוֹת אֵין מְעַכְבוֹת זֹאת זֹו** – אז מובנים דברי רבי שמעון בן לקיש, שהוכיח מכאן שאין ברכות קריאת שמע מעכבות זו את זו, כי אם אכן ברכת "יוצר אור" היא זו שאמרו, יש להבין מדברי הממונה, "ברכו ברכה אחת", **דְּלֹא קָא אָמְרִי "אֶהְבֶּה רְבָה"** – שמחוסר הפנאי^[33] לא ברכו כלל את הברכה השנייה, שהיא "אהבה רבה"; וכיון שאף על פי כן ברכו את הברכה האחת, הרי מוכח מזה שאין הברכות מעכבות זו את זו^[34].

הערות

הדוכן (רא"ש במסכת תמיד). שאר התפלה (תפלת שמונה עשרה) לא היו הכהנים אומרים או, מפני שלא היה להם פנאי (רש"י; רא"ש במסכת תמיד; עיין פני יהושע לקמן יב, א).

32. הכהנים התחלקו לעשרים וארבעה משמרות. כל משמר עבד במקדש פעמיים בשנה, כל פעם למשך שבוע ימים. המשמרות התחלפו ביום השבת, שבו המשמר היוצא מקריב תמיד של שחר והמוספין, והמשמר הנכנס מקריב תמיד של בין הערבים ושני בויכי (כפות) לבונה של לחם הפנים [ראה סוכה נו, ב] (רש"י). המשנה מלמדת שבשבת היה המשמר היוצא מוסיף ברכה מיוחדת; הגמרא לקמן מכיאה הברכה שהוסיפו.

33. עיין פני יהושע לקמן יב, א; ולמעלה סוף הערה 31.

34. פירוש: אם נפרש שהכהנים ברכו ברכת "יוצר אור" הרי שכבר הגיע זמנה. ואם הגיע זמנה של "יוצר אור" (עיין אורח חיים נח, גובמגן אברהם שם, ה), הרי שבודאי יכלו כבר לבירך גם "אהבה רבה" – שהרי היא נאמרת אפילו בלילה (כלומר, מיד אחר עמוד השחר – עיין לעיל ט, א הערה 33; יח, ב הערה 28). מכיון שהכהנים בכל זאת לא ברכו "אהבה רבה", ברור שאפשר לכרך ברכה אחת בלי האחרת.

נושאים את כפיהם ומברכים ברכות אלו (רש"י על פי ראש יוסף; ועיין תוספות סוטה לח, א ד"ה וכתוב).

יש מפרשים שאמרו ברכת כהנים כמו שאנו אומרים בלי נשיאות כפים, כאשר שליח ציבור חוזר התפלה (תוספות, תוספות הרא"ש, תוספות רבי יהודה החסיד). דהיינו שאמרו שלשת הפסוקים בלבד (רשב"א, רע"ב במסכת תמיד), או שהמשיכו גם בברכת "שים שלום" (מאירי, צ"ח), או שאמרו גם "אלהינו ואלהי אבותינו ברכנו בברכה המשולשת בתורה...". ואמרו שלשת הפסוקים והמשיכו עם ברכת "שים שלום" (תפארת ישראל במסכת תמיד, חידושי הגר"א).

ויש חולקים ומפרשים שלא אמרו פסוקי ברכת כהנים כלל, אלא אמרו ברכת "שים שלום" (רמב"ם בפירוש המשניות בתמיד, ובהלכות תמידין ומוספין ו, ב; ראב"ד במסכת תמיד; ופירוש שני בתוספות הרא"ש, תוספות רבי יהודה החסיד, רשב"א ומאירי) או ברכת "שלום רב" (מאירי במסכת תמיד, וכמסכת יומא לג, א). והיא נקראת ברכת כהנים מפני שברכת כהנים נאמרה לפנייה בחזרת הש"ץ (תוספות יום טוב במסכת תמיד, וראה כסף משנה על הרמב"ם שם). ויש אומרים שאמרו "אלהינו ואלהי אבותינו...". ודילגו על הפסוקים, והמשיכו בברכת שים שלום, והיא תפלה שהתפללו על נשיאות הכפים שהם עתידים לעשות אחר כך על

שקוראים בכל יום רק עשרת הדברות שאמר הקב"ה ושמעו מפיו בסיני^[4]. לכן ביטלו החכמים מנהג קריאתם עם קריאת שמע. סיוע לכך מדבריו של תנא:

תנאי נמי הכי - כך גם שנינו בברייתא: **רבי נתן אומר: בגבולין בקשו לקרות בן, אלא שפבר בשלום מפני תרעומת המינין**. הגמרא מביאה מעשה בענין זה:

רבה בר בר חנה סבר למקבעיהו - חשב לקובעם בסורא, כלומר, עלה בדעתו לתקן שבסורא יקראו את עשרת הדברות בכל יום כמו במקדש. **אמר ליה רב חסדא: פבר בשלום מפני תרעומת המינין**, ואין לחזור ולתקן את אשר כבר ביטלו. וכן:

אמימר סבר למקבעיהו בנהרדעא. אמר ליה רב אשי: פבר בשלום מפני תרעומת המינין.

עוד שנינו במשנה שהובאה למעלה ממסכת תמיד: **ובשבת מוסיפין ברכה אחת למשמר היוצא**.

מבאר הגמרא:

מאי ברכה אחת - איזו ברכה הוסיפו אנשי המשמר היוצא? **אמר רבי חלבו: משמר היוצא אומר למשמר הנכנס: "מי ששפן את שמו בבית הזה הוא יושפין ביניכם אהבה ואהבה ושלום וריעות"**^[5].

עתה חוזרת הגמרא אל משנתנו (לעיל יא, א), וממשיכה לדון בענינים העולים ממנה. היא פותחת בהבאת המשך המשנה:

מקום שאמרו להאריך וכו' [לחתום וכו']^[6].

הדיון הבא מתקשר, בהמשכו, עם ענין החתימה שקבעו חכמים בסופן של ברכות ארוכות. הגמרא חוקרת בדין מי שהתחיל לברך ברכה בכוונה לא נכונה וסיים אותה בכוונה נכונה:

פשיטא, היבא דקא נקיש פסא דחמרא בידיה, וקסבר דשכרא הוא, ופתח ומברך אדעתא דשכרא וסיים בדחמרא, יצא - זהו דבר פשוט: שאם אחד אחז בידו כוס של יין וחשב בטעות שהיא של שכר, והתחיל לברך ואמר "ברוך אתה ה' אלוקינו מלך העולם" על דעת לברך על שכר, שברכתו "שהכל", ונזכר שהיא של יין וסיים לנכון "בורא פרי הגפן" כראוי לין^[7], יצא ידי חובתו, **דאי נמי אם אמר "שהכל נהיה בדברו" יצא - כי גם אילו היה גומר את הברכה כמו שהיה בדעתו לגומרה, זאת אומרת, שהיה מברך על היין ברכת "שהכל", היה יוצא ידי חובתו; דהא תנן - שהרי שנינו במשנה (לקמן מ, א): **על בולס - על כל סוגי אוכל, אם אמר "שהכל נהיה בדברו" יצא. אלא היבא דקא נקיש פסא דשכרא בידיה, וקסבר דחמרא הוא, פתח וברך אדעתא דחמרא וסיים בדשכרא, מאי - אבל אם החזיק בידו כוס של שכר וחשב בטעות שהיא של יין, והתחיל לברך על דעת לברך ברכת היין, ונזכר שהיא של שכר וסיים לנכון "שהכל נהיה בדברו" כראוי לשכר, מה דינו? פתר עיקר ברכה אפלינן - האם הולכים אנו אחרי העיקר של הברכה, שהוא "ברוך אתה****

אלא אי אמרת "אהבה רבה" הווי אמרי - אבל אם תאמר שברכת "אהבה רבה" היו מברכים, אם כן, מאי ברכות אין מעכבות זו את זו? - איזו ראייה יש שאין ברכות קריאת שמע מעכבות זו את זו? דלמא האי דלא אמרי "יוצר אור" - הלא יתכן שמה שלא ברכו את הברכה הראשונה, ברכת "יוצר אור", אין זה אלא משום דלא מטא זמן "יוצר אור" - מפני שבשעה המוקדמת שבה מדובר, עדיין לא הגיע זמנה של ברכת "יוצר אור"^[1], וכי מטא זמן "יוצר אור" הווי אמרי - ולעולם, כאשר הגיע זמנה היו אומרים גם אותה, כך שלא חסרו שום אחת מברכות קריאת שמע! ומעתה: מכיון שרבי שמעון בן לקיש אכן הביא ראייה מהמשנה, בודאי שהוא טובר שהברכה האחת שברכו היתה "יוצר אור".

שואלת הגמרא:

ואי מפלגא מאי - ואם למד רבי וריקא את הדבר רק על ידי דיוק מתוך מאמר אחר שאמר רבי שמעון בן לקיש, מה בכך? משיבה הגמרא:

דאי מפלגא, לעולם "אהבה רבה" הווי אמרי - שאם רק מתוך אותו מאמר אחר הדבר נלמד, אפשר לדחות את הדיוק ולקיים את ההנחה שגם לרבי שמעון בן לקיש ברכת "אהבה רבה" היא הברכה שהיו מברכים, וכי מטא זמן "יוצר אור" הווי אמרי ליה - ונפרש, כאמור, שאחר כך, כשהגיע זמנה, היו באמת מברכים גם ברכת "יוצר אור", ונמצא שברכו שתי הברכות, כל אחת בזמנה; ומאי ברכות אין מעכבות זו את זו? - ומהי, אם כן, כוונת רבי שמעון בן לקיש בלומדו מכאן שהברכות אינן מעכבות זו את זו? סדר ברכות - אין כוונתו אלא לומר שסדר הברכות אינו מעכב את זאת אפשר ללמוד מהמשנה אם נפרש שברכו "אהבה רבה", שהרי נמצינו למדים שתחילה ברכו "אהבה רבה", שהיא הברכה השנייה, ורק לאחר זמן ברכו "יוצר אור", שהיא הברכה הראשונה. הרי שסדר הברכות אינו מעכב!

הרי שאפשר לדחות את דיוקו של רבי וריקא, מכיון שדבריו בשם רבי שמעון בן לקיש לא נאמרו בפירוש, אלא למד אותם מתוך דיוק שאינו מוכרח^[2].

לאחר שסיימה הגמרא לבאר את דברי המשנה - שהובאה לעיל ממסכת תמיד - הנוגעים לברכות קריאת שמע, היא ממשיכה ומתייחסת לקטעים אחרים של אותה משנה.

שנינו שם: **וקורין עשרת הדברות, שמע, ונהיה אם שמוע, ויאמר, אמת ויציב, ועבודה, וברכת פהנים**. הגמרא דנה על קריאת עשרת הדברות ביחד עם קריאת שמע:

אמר רב יהודה אמר שמואל: אף בגבולין בקשו לקרות בן - גם מחוץ לבית המקדש רצו לקבוע קריאת עשרת הדברות עם קריאת שמע בכל יום, אלא שפבר בשלום מפני תרעומת המינין (עובדי עבודה זרה^[3]) - החכמים חששו שהמינים יאמרו לפשוטי העם שכל שאר התורה חוץ מעשרת הדברות אינו אמת, ויביאו הוכחה ממה

הערות

3. רש"י. ואין הכוונה כאן לאותם ה"מינים" הנזכרים לקמן עמוד ב, ובמקומות אחרים, שהם יהודים המאמינים בתורה שבכתב אלא שכופרים בקבלת חז"ל והופכים דברי התורה שלא כהלכה. [עין צ"ח ומהר"ץ חיות; ועין גם מגדים חדשים].

4. רש"י. [עין עיון יעקב לענין איך המינים היו מסבירים קריאת "שמע ישראל" עצמה. ועין מגדים חדשים שמה שפירש רש"י ששמעו ישראל כל עשרת הדברות מפיו של הקדוש ברוך הוא נסתר לכאורה מן הגמרא במכות כר, א; הוריות ח, א.]

5. עין מהרש"א שמסביר מדוע היתה ברכה זו ראויה במיוחד לאנשי המשמרות. 6. בגמרא שלנו מובאות כאן מהמשנה המלים "מקום שאמרו להאריך". אבל הר"ף והרא"ש מביאים "מקום שאמרו לחתום", ובוז מובן יותר השייכות של דברי הגמרא לכאן (ועין בפני יהושע שמישב את הגירסא שלפנינו).

7. רש"י. [ועין עוד ר"ף, ראב"ד, מלחמות ה' שמפרשים את הגמרא על פי גירסא אחרת; וראה גם רבינו יונה, רשב"א, ריטב"א ורא"ש].

1. שהרי, כמובן, אי אפשר לברך "יוצר אור" לפני שהגיע האור (עין מגן אברהם נח, ה). ה"ברכה אחת" שהוזכרה במשנה הזאת נאמרה מיד אחרי שחיתת קרבן התמיד של שחר, שהיתה מיד אחרי עמוד השחר (עין תמיד ג, ב) - לפני שהאיר היום. ואף על פי שקראו אז קריאת שמע, וגם היא אין זמנה הנכון אלא לאחר שהאיר היום, הרי כבר למדנו שהכהנים אנשי המשמר היו קוראים קריאת שמע לפני זמנה שמא יימנעו מלקרוא בזמנה, כמו שנתבאר למעלה (יא, ב, הערה 27).

[ולפי הסברה שהיו מברכים אז "יוצר אור", צריכים לומר שנהגו בברכת "יוצר אור" כמו שנהגו בקריאת שמע, שגם אותה היו אומרים לפני עיקר זמנה (עין מגן אברהם שם)].

2. להלכה פוסקים שסדר ברכות קריאת שמע אינו מעכב, וגם שהברכות אינן מעכבות זו את זו ואם בירך ברכה אחת ולא האחרות יצא ידי חובתו אותה שבירך (עין אורח חיים ט, ב'ג עם ביאור הגר"א; משנה ברורה שם, וביאור הלכה שם ד"ה שאם הקדים).

עין משפט
גר מצוה

[illegible][illegible]

בכרוך יולר המאורות ופי' חסימחה
קאמר דיאל *אלא הסכל שאין חוסס^ה
פה בכרוך ופתימחה אדעמח דבורא
צרי הגפן הוא אימח דלא ילא : מאי
אימח למימר . היב פניק משום
חסימחה לא אין מלכות בחסימחה :
ה"ג אלח ביין דאמח ט' . אלח לא
סימח משום חסימחה ילא אלח
פתימחה נמי מעניימח הוא ולא
דפשוש מיניה לחמרא ושכרא דלגבי
ברכות ערביס וחסרית הוא דמאי
למימר דרי פתח צו ואיסי צו ילא
דאיזי פתח צו חסרית אדעמח דמעריב
ערביס הוא דעמיה לאדטרי צה מדח
היום בלילה כון גולל חור וכי פתח
ערביס אדעמח דיויר חור הוא דעמיה
לאדטרי צה מדח לילה כון ובורא
חשך הלכך אדעמח דטרוייהו האיזי
לאו לאמחי הא דלמחי . כון סכר
ומחר : הייט בעיין . (ו) דהא ברבס

החמרים על העץ ועל פרי העץ אינם
שולח לברכה הלחם ואף בזה פשטם
דבכל הדרך אחר חתום ברכות הא
הרין לחמיה ושכר אלל מי שכלל אחר
ברכה אחת ויציב כמו שחקקה וכן
אחר ואחונה בערית לא יאל' שגאל'
לחצוי בקרד שחקדן וברכות אחת
ויציב כולה על חסד שחקדן ודחוסות

[נגידין סב. וכן צמח
 ג. בר ארין פכש
 בן חורב אכן ביופא
 עת. ובכחכ עג. ועין
 לא. ובחגיגה יד: חסר
 בר אריא בר אריא ולא
 פירשי כלום]

[illegible]

והזכרת תכונת הלילה בברכת היום ("יוצר אור ובורא חושך")^[10], **כִּי קָאָמַר בְּרָכָה וּמַלְכוּת מַעֲיָקְרָא, אֲתֵרוּיָהּ קָאָמַר** - הרי שמתחלה, כאשר פתח ואמר את הברכה ("ברוך אתה ה'") וגם הזכיר מלכות שמים ("מלך העולם"), היתה דעתו לברך על שתי המדות, של יום ושל לילה; ומשום כך אין טעותו, במה שפתח ברכה זו על דעת לומר את של לילה ביום או את של יום בלילה, מזיקה^[11]. לעומת זאת, לענין שאלתנו במי שאחזו כוס שכר וחשב שהיא של יין, הרי ברכת "בורא פרי הגפן" אינה כוללת הזכרה של שכר כלל, ולפיכך יתכן שאכן תהא כוונתו המוטעית בעת פתיחת הברכה פוסלת את הברכה.

הגמרא מנסה שוב לפשוט השאלה:

תָּא שְׁמַע מִסִּיפָא שֶׁל הִבְרִייתָא הַנוֹכְרָת: כָּלְלוּ שֶׁל דְּבָר: הַכֹּל הוֹלֵךְ אַחֵר הַחֲתוּם. "כָּלְלוּ שֶׁל דְּבָר" לְאֲתוּי מַאי - מַה בָּאָה קְבִיעַת הַכֹּל הַזֶּה לְרִבּוּת^[12]: לֹא לְאֲתוּי הָא דְאֶמְרֵן - הֵאֵם לֹא בָאָה לְרִבּוּת אֶת הַמִּקְרָה שֶׁאִמְרָנוּ, זֶה שֶׁל שֶׁכַר וַיֵּינ? אֲפֹשֶׁר, אִם כֵּן, לְלַמּוֹד מִהִבְרִייתָא שֶׁגַם בְּמִקְרָה שֶׁלָּנוּ הַבְּרָכָה כִּשְׁרָה מִפְּנֵי שַׁחְתָּם אוֹתָהּ כְּרָאוּי! הַגְמָרָא דּוֹחָה גַם אֶת הַהוֹכָחָה הַזֹּאת:

לֹא! לְאֲתוּי נִהְמָא וְתַמְרֵי - קְבִיעַת הַכֹּל לֹא בָאָה אֶלָּא לְרִבּוּת מִקְרָה שֶׁל לֶחֶם וְתַמְרִים (שֶׁאִין הַחִידוּשׁ בּו גְּדוֹל כֹּל כַּךְ)! הַגְמָרָא מְבַאֵרֶת אֶת כּוֹנֶנְתָּה:

הֵיכִי דְמִי - בְּאִיזָה אוֹפֵן מְדוּבָר? אִילִימָא דְאָכַל נִהְמָא וְקִסְכָּר דְתַמְרֵי אָכַל, וּפְתַח אֲדַעְתָּא דְתַמְרֵי וְסִיִּים בְּדִנְהֶמָא - אִם נֹאמַר שֶׁמְדוּבָר בְּמִי שֶׁאָכַל לֶחֶם וְחָשַׁב בְּטַעוֹת שֶׁלֹּא אָכַל אֶלָּא תַמְרִים, וְהִתְחִיל לְבָרֵךְ אַחֲרֵי אֲכִילָתוֹ עַל דַּעַת לּוֹמַר "עַל הָעֵץ וְעַל פְּרֵי הָעֵץ" כְּרָאוּי אַחֲרֵי אֲכִילַת תַמְרִים, וְנוֹכַח וְסִיִּים בְּבִרְכַּת הַמּוֹזוֹן^[13] כְּרָאוּי אַחֲרֵי אֲכִילַת לֶחֶם, הֵיִינוּ בְּעֵינֵן - הֵרִי זֶה שׁוֹה מִמֶּשׁ לְמִקְרָה שֶׁל שֶׁאִלְתָּנוּ בְּשֶׁכַר וַיֵּינ: כִּשְׁם שֶׁבְּרִכַּת הַתַּמְרִים הַנְּדוּנָה כֵּאֵן ("עַל הָעֵץ וְעַל פְּרֵי הָעֵץ") אֵינָה עוֹלָה לְאֲכִילַת לֶחֶם, כִּךְ בְּרִכַּת הֵיִן הַנְּדוּנָה שֶׁם ("בּוֹרָא פְּרֵי הַגֶּפֶן") אֵינָה עוֹלָה לְשִׁתִּית שֶׁכַר. וְכִיּוֹן שֶׁכֵּן, אִם אֲתָה מְפָרֵשׁ שֶׁהַכֹּל שֶׁל "הַכֹּל הוֹלֵךְ אַחֵר הַחֲתוּם" מְרַבָּה מִקְרָה כֹּזֶה, כִּךְ תִּפְשׁוּט גַם אֶת הַסֶּפֶק בְּעֵינֵן יֵינ וְשֶׁכַר!

הַגְמָרָא מְסַבֵּרָה, אִפּוּא, שֶׁאִין כּוֹנֶנְתָּה אֶלָּא לְמִקְרָה הַהוּךְ: **לֹא צְרִיכָא, כְּגוֹן דְאָכַל תַמְרֵי וְקִסְכָּר נִהְמָא אָכַל, וּפְתַח בְּדִנְהֶמָא וְסִיִּים בְּדִנְהֶמָא** [וְצָא] - קְבִיעַת הַכֹּל נִצְרַח בְּשִׁבִּיל לְרִבּוּת מִקְרָה שֶׁאָכַל תַמְרִים וְחָשַׁב בְּטַעוֹת שֶׁאָכַל לֶחֶם, וְהִתְחִיל לְבָרֵךְ עַל דַּעַת לּוֹמַר בְּרִכַּת הַמּוֹזוֹן כְּרָאוּי אַחֲרֵי אֲכִילַת לֶחֶם, וְנוֹכַח וְסִיִּים בְּ"עַל הָעֵץ וְעַל פְּרֵי הָעֵץ" כְּרָאוּי אַחֲרֵי אֲכִילַת תַמְרִים, וְבוֹה יוֹצֵא יְדֵי חוֹבְתוֹ מְשׁוּם דְאֶפִּילוּ סִיִּים בְּדִנְהֶמָא נְמִי וְצָא - שֶׁאִפִּילוּ אִם הִיָּה מְסִיִּים בְּבִרְכַּת הַמּוֹזוֹן גַם כֵּן יֹצֵא: **מַאי טַעְמָא? דְתַמְרֵי נְמִי מִיֵּן וְיֵינ - כִּי תַמְרִים גַם כֵּן מְזִינִים, וּמִמִּילָא נִכְלָלִים הֵם בְּמִשְׁמַעוֹתָה שֶׁל בְּרִכַּת "הוֹן" הַנֶּאֱמָר בְּבִרְכַּת הַמּוֹזוֹן^[14]. לְפִיכָךְ גַם כִּשְׁטַעָה וְאִמַר "בּוֹרָא אֲתָה ה' " עַל דַּעַת לּוֹמַר "הוֹן אֶת הָעוֹלָם" וְנוֹכַח וְסִיִּים "עַל הָעֵץ וְעַל פְּרֵי הָעֵץ", אִין**

ה' אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם^[8], וְכִיּוֹן שֶׁעִיקַר הַבְּרָכָה עַל דַּעַת יֵינ נֹאמְרָה לֹא יֹצֵא יְדֵי חוֹבְתוֹ, שֶׁהִרִי זֶה כֵאִילוּ בְּרִךְ בְּרִכַּת "בּוֹרָא פְּרֵי הַגֶּפֶן" כְּרָאוּי לֵיִן, וְאֵינוּ יוֹצֵא בִּה יְדֵי חוֹבְתָה בְּרָכָה עַל הַשֶּׁכַר, שֶׁאִין הַשֶּׁכַר מִן הַגֶּפֶן; אוֹ **בְּתֵר חֲתִימָה אֲזִלֵּינ -** אוֹ שֶׁמָּא אֲנוּ הוֹלְכִים אַחֲרֵי הַחֲתִימָה שֶׁל הַבְּרָכָה, וְכִיּוֹן שֶׁהַחֲתִימָה נֹאמְרָה כְּרָאוּי יֹצֵא יְדֵי חוֹבְתוֹ? הַגְמָרָא מְבִיאָה רֵאִיָּה מְבִרִייתָא:

תָּא שְׁמַע: בְּשַׁחְרִית, אִם פְּתַח בְּבִרְכָה הָרֵאשׁוֹנָה שֶׁל קְרִיאַת שְׁמַע וְאִמַר "בּוֹרָא אֲתָה ה' אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם" עַל דַּעַת לְהַמְשִׁיךְ לִנְכוּן בְּ"יוֹצֵר אֹר", וְסִיִּים בְּ"מַעְרִיב עֶרְבִים" - וְנִמְלֵךְ בְּדַעַתוֹ וְסִיִּים בְּטַעוֹת "אֲשֶׁר בְּדַבְּרוֹ מַעְרִיב עֶרְבִים", לֹא יֹצֵא, שֶׁהִרִי לֹא בְּרִךְ הַבְּרָכָה הָרֵאשׁוֹנָה. אֲבָל אִם פְּתַח עַל דַּעַת לְהַמְשִׁיךְ בְּטַעוֹת בְּ"מַעְרִיב עֶרְבִים" וְסִיִּים לִנְכוּן בְּ"יוֹצֵר אֹר", יֹצֵא. וְכֵן בְּעֶרְבִית, אִם פְּתַח עַל דַּעַת לְהַמְשִׁיךְ לִנְכוּן בְּ"מַעְרִיב עֶרְבִים", וְסִיִּים בְּטַעוֹת בְּ"יוֹצֵר אֹר", לֹא יֹצֵא. אֲבָל אִם פְּתַח עַל דַּעַת לְהַמְשִׁיךְ בְּטַעוֹת בְּ"יוֹצֵר אֹר" וְסִיִּים לִנְכוּן בְּ"מַעְרִיב עֶרְבִים", יֹצֵא. כָּלְלוּ שֶׁל דְּבָר: הַכֹּל הוֹלֵךְ אַחֵר הַחֲתוּם. הִרִי מְפוֹרֵשׁ שֶׁאֲנוּ הוֹלְכִים אַחֲרֵי הַחֲתִימָה, וְאִם כֵּן הוּא הוֹדִין לְעֵנִן שֶׁאִלְתָּנוּ בְּמִי שְׁטַעָה בְּדַעַתוֹ בְּעַת שִׁפְתָּה לְבָרֵךְ עַל הַשֶּׁכַר, נִלְמַד מִכֵּאֵן שֶׁכֵּל שַׁחְתָּם כְּרָאוּי בְּ"שֶׁהַכֹּל נִהְיָ בְּדַבְּרוֹ" יֹצֵא יְדֵי חוֹבְתוֹ! הַגְמָרָא דּוֹחָה אֶת הָרֵאִיָּה:

שְׁאֵנִי הָתֵם - שׁוֹנָה הוּא הַנְּדוּן שֶׁל אוֹתָהּ בְּרִייתָא, דְקָאָמַר: **"בּוֹרָא יוֹצֵר הַמְּאוֹרוֹת"** - מִפְּנֵי שֶׁשֶׁם הִרְיָהּ חוֹזֵר בְּסוֹף הַבְּרָכָה וְאִמַר [מִתּוֹךְ הַכּוֹנוּנָה הַנִּכּוֹנָה] "בּוֹרָא אֲתָה ה' יוֹצֵר הַמְּאוֹרוֹת", וְעַל יְדֵי חֲתִימָה זוֹ, שֶׁאִף הִיא יֵשׁ בָּהּ מְשׁוּם "עִיקַר בְּרָכָה", וְשֶׁהִיָּהּ בְּכוֹנוּנָה נְכוֹנָה, הוּא יוֹצֵא יְדֵי חוֹבְתוֹ; וְאִילוּ בְּעֵינֵינוּ, הִרִי בְּבִרְכַּת "שֶׁהַכֹּל" אֵינוּ חוֹזֵר בְּסוֹפָה לּוֹמַר "בּוֹרָא אֲתָה ה'", וְלִכֵּן שֶׁאִלְתָּנוּ נִשְׁאֵרֶת בְּמִקְוָמָה, שֶׁמָּא בְּבִרְכָה זוֹ אִין הוֹלְכִים אֶלָּא אַחֲרֵי הַכּוֹנוּנָה בְּעַת פְּתִיחָתָהּ, שֶׁהִיא לְבִדָּה עִיקַר בָּהּ. הַגְמָרָא מְרַאֶה שֶׁהַסֶּבֶר זֶה לְדִין הִבְרִייתָא אֵינוּ עוֹלָה לְכָל הַדַּעוֹת: **הַנִּיחָא לְרַב, דְאָמַר: כָּל בְּרָכָה שֶׁאִין בָּהּ הַזְכָּרָת הַשֶּׁם אֵינָה בְּרָכָה, שְׁפִיר -** הַפִּירוּשׁ הַזֶּה עוֹלָה יִפָּה לְפִי רַב שְׁסוּבָר שֶׁתִּיכֵן בְּרָכָה שִׁישׁ בָּהּ הַזְכָּרָת הַשֶּׁם בְּלִבָּהּ, לֹא הַזְכָּרָת מַלְכוּת ("מֶלֶךְ הָעוֹלָם"); לְדַעַתוֹ אֲפֹשֶׁר לּוֹמַר, כֹּאמֹר, שֶׁכִּשְׁחֻחַת "בּוֹרָא אֲתָה ה' יוֹצֵר הַמְּאוֹרוֹת" הִרִי הַחֲתִימָה רֵאשׁוֹנָה בְּפִנֵּי עֲצָמָה לְהִיחָשֵׁב כְּ"עִיקַר בְּרָכָה"^[9]. **אֶלָּא לְרַבִּי יוֹחָנָן, דְאָמַר: כָּל בְּרָכָה שֶׁאִין בָּהּ הַזְכָּרָת מַלְכוּת שְׁמִים אֵינָה בְּרָכָה, מַאי אִיכָא לְמִימַר -** מַה יֵּשׁ לּוֹמַר? הֲלֹא לְדַבְּרוֹ אִין הַחֲתִימָה יִכּוֹלָה בְּפִנֵּי עֲצָמָה לְהִיחָשֵׁב כְּ"עִיקַר בְּרָכָה", שֶׁהִרִי אִין בָּהּ הַזְכָּרָת מַלְכוּת שְׁמִים?

הַגְמָרָא מוֹדָה לְטַעְנָה, אֲבָל מְרַאֶה שֶׁאִף עַל פִּי כֵן אִין מִהִבְרִייתָא הַנּוֹכְרָת רֵאשׁוֹנָה לְעֵנִן שֶׁאִלְתָּנוּ, כִּי הַסֶּבֶר אַחֵר יֵשׁ לְדִין הִבְרִייתָא: **אֶלָּא, הַנְּדוּן שֶׁל הַבְּרָכָה הָרֵאשׁוֹנָה שֶׁל קְרִיאַת שְׁמַע, שֶׁבוּ עוֹסְקַת הִבְרִייתָא, נְדוּן מִיּוֹחַד הוּא, כִּי פִינֵן דְאָמַר רַבָּה בְּר עוֹלָא: כְּדִי לְהַזְכִּיר מִדַּת יוֹם בְּלִילָה וּמִדַּת לַיְלָה בְּיוֹם, כְּלוֹמַר, שֶׁבְּכוֹנוּנָה כָּלְלוּ חֲכָמִים הַזְכָּרָת תְּכוֹנַת הַיּוֹם בְּבִרְכַּת הַלִּילָה ("גּוֹלֵל אֹר מִפְּנֵי חוֹשֶׁךְ**

הערות

שֶׁבֶּא לְרִבּוּת מִקְרָה אַחֵר, אֲבָל בְּמִקְרָה הַזֶּה גַם הַפְּתִיחָה הִיָּתָה כְּתֻקָּנָה.
12. דְּרַבְּבִין שֶׁל הַתְּנַאֲמִים, כִּשְׁהֵם שׁוֹנִים דִּינִים מְפוֹרָשִׁים וְלֹא אַחֲרֵיהֶם מוֹסִיפִים וּמִגְדִּירִים אֶת הַכֹּל, בּוֹנוֹתָם לְרִבּוּת עַל יְדֵי קְבִיעַת הַכֹּל מִקְרִים שִׁישׁ בָּהֶם חִידוּשׁ נוֹסֵף.
13. רַא"שׁ, רַבִּינוּ יוֹנָה, רִיטב"א; וְכֵן הוֹבָא בְּשִׁלְחוֹן עֵרוֹךְ (רֵאשׁוֹ הַעֲרָה הַבָּאָה). אֲבָל מִהֲרַש"ל פִּירֵשׁ: מִדְּלֹא אִמַר בְּרִכַּת הַמּוֹזוֹן אֶלָּא בְּרִכַּת הַלֶּחֶם, מְשַׁמַּע שֶׁהִיא בְּרִכַּת "עַל הַמַּחֲיָה וְעַל הַכִּלְכִּלָּה"; וְכֵן נִמְצָא בְּפִירוּשׁ רַש"י שֶׁעַל הַרִי"ף - וְאִין מְדוּבָר בְּלֶחֶם גָּמוֹר שֶׁצְרִיךְ בְּרִכַּת הַמּוֹזוֹן [אֶלָּא בְּעוֹגָה].
14. וְזֹאת דּוֹקָא בְּתַמְרִים, אֲבָל פִּידוּת אַחֲרִים אֵינֶם מְזִינִים וְאִין בְּרִכַּת הַמּוֹזוֹן פּוֹטֶרֶת אֶת בְּרִכַּתִּים הָאֲחֵרוֹנָה, [אֶלָּא אִם אֲבָל עִם הַסְעוּדָה] (רַא"שׁ, רַבִּינוּ יוֹנָה, רִיטב"א; שִׁלְחוֹן עֵרוֹךְ, אוֹרַח חַיִּים רַח"ו; וּמִשְׁנַת בְּרוּרָה שֶׁם, עוֹ).
[לְעֵנִין הַשְּׁאֵלָה: כִּיצַד נִרְמָז חִידוּשׁ זֶה, שֶׁהַתְּמִידִים מְזִינִים וְלִכֵּן הֵם נִפְטָרִים בְּבִרְכַּת הַמּוֹזוֹן, בְּמַה שֶׁכָּלל הִבְרִייתָא "הַכֹּל הוֹלֵךְ אַחֵר הַחֲתוּם" - עֵיין חִידוּשֵׁי דְרַב אֱלֵעָזָר מִשֶּׁה הוֹרּוּיָץ.]

8. עִיקַר הַבְּרָכָה הוּא פְּתִיחָתָהּ, שֶׁבָּהּ הוּא מְבָרֵךְ אֶת ה'; וְאִילוּ סִיוָמָה (כְּגוֹן "שֶׁהַכֹּל נִהְיָ בְּדַבְּרוֹ") אֵינוּ אֶלָּא לְבֹאֵר הַפֶּרֶט שֶׁעָלִיו הוּא מְבָרֵךְ אֶת ה'.
9. רַש"י. אֲכֵן, אִין הַכּוֹנוּנָה לּוֹמַר שֶׁהַחֲתִימָה תּוֹכַל לְהִיחָשֵׁב בְּרָכָה שְׁלִימָה לְעֲצָמָה, וְלִבָּא בְּמִקּוֹם בְּרִכַּת "יוֹצֵר אֹר" בּוֹלָה: בּוֹרָא שֶׁאִם יִדְלַג עַל כָּל נִסּוּחַ הַבְּרָכָה וְיֹאמַר רַק אֶת הַחֲתִימָה לֹא יֹצֵא יְדֵי חוֹבָה - שֶׁהִרִי בְּרִכַּת "יוֹצֵר אֹר" נִתְקַנָּה בְּבִרְכָה אֲרוּכָה שֶׁצְרִיכָה גַם פְּתִיחָה וְגַם חֲתִימָה. בְּרַם, אִם טַעָה בְּכוֹנוֹתָהּ בְּתִחִילַת הַבְּרָכָה יִכּוֹל הוּא לְתַקֵּן טַעוּתוֹ כִּשְׁאִמַר אֶת הַחֲתִימָה כְּרָאוּי, מִפְּנֵי שֶׁהִיא יִכּוֹלָה לְהִיחָשֵׁב עִיקַר בְּרָכָה, כְּשׁוּוֹה לְפִתְחָתָהּ; וְעוֹר, שֶׁבְּמִקְרָה כֹּזֶה הַחֲתִימָה הַמְתּוֹקֶנֶת חֲשׁוּבָה יוֹתֵר מִהַפְּתִיחָה הַלְקִיָּה, וְלִכֵּן הִיא גּוֹרֶרֶת אֶת הַפְּתִיחָה אַחֲרֵיהָ וּמְבַשְּׂרָה אֶת הַבְּרָכָה, כֵאִילוּ נֹאמְרָה הַבְּרָכָה כּוֹלָה בְּכוֹנוֹתָהּ הָרֵאשׁוֹנָה (רַשְׁב"א וְרִיטב"א; וְעֵיין שֶׁם וּבְפִנֵּי יְהוֹשֻׁעַ לְבִיאוֹר נוֹסֵף שֶׁל פִּירוּשׁ רַש"י עַל הַסּוּגִיא).
10. עֵיין לְעִיל א' ב, [וְשֶׁם מִיּוֹחַס הַמֶּאֱמָר לְרַבָּא], וְרֵאשׁוֹ הַעֲרָה 4 שֶׁם.
11. וְמָה שְׁסִימָה הִבְרִייתָא "הַכֹּל הוֹלֵךְ אַחֵר הַחֲתוּם" - מְפָרֶשֶׁת הַגְמָרָא בְּסוּמָךְ

[בג'עין טו. וכן במנחות
טו. ער ארצין פישטי
כן פורט אכן ביזמא
פח. ובארכ טו: ופי'
לח: ובחגיגה יד: איסא
בר אריז ער ארצא ולא
פירש'י כלום]

ואמונה מדבר בזה אף על העמידות שאנו מניפים שיקיים לנו
והדריכנו על כמות ארבעה כל אלה האסמים המדורים תמיד : **שוא**
אח השם על שם ה' וזקק כפופים (תהלים קמו) : נחמ . לשון הכנעה :
במחל

כלומר דלמא פתיחה אינה כלום והא
 דקמתי ילא לפי שחזר וחזוס בה
 בברוך יולא המאורוס וע"י חתימה
 קאמר דעל ^האלא שדמא שאין חותם ^הבה
 בה בברוך ופתיחה אדעתא דברוא
 פרי הגפן הוא אימא דלא ילא : מאי
 איכא למימר . היכי נפיק משום
 חתימה הא אין מלוט בחתימה :
 ה"ג אלא כיון דאמר פ' . אלא לא
 פתיחה משום חתימה ילא אלא
 חתימה גמי מעיינא היא אלא
 תפשוט מיניה לתמרא ושכרא דלגבי
 ברכות ערבית ושחרית הוא דמלי
 למימר דכי פתח ביו וסיים ביו ולא
 דהא כי פתח בשחרית אדעתא דמערב
 ערבית הוא דעתיא לאדטרי בה מרת
 ביום בלילה געון גולל אור כי פתח
 ערבית אדעתא דיואר אור הוא דעתיא
 לאדטרי בה מרת לילה געון ובורא
 עין הלכך אדעתא דמרייהו היא :
 ללא לאתויי הא דאמר ^הה . געון שכתב
 תמרא : היטב בעיני ^הה (א) . געון ברכות
 התמרים על העץ ועל פרי העץ אינה
 שולא לברכת הלחם ואי בזה פשטם
 דהל הולך שחר חטום ברכות הוא
 הדין לתמרא וכתב ^ההל מי שאלא אמר
 ברכת תמרא ויצי . כמו שנקטה וכן
 אמת ואומנה בערבית כלו ילא : קמא
 לאבי נקדח חסד . וברכת

ויליב כולה על חסד שפשה עם אלוהיט
 הוה שהוילאם מחללים ובקע להם הים והעבירם וברכת אמר
 הכבדות ואחוריות לגאלט מיד מלכס ומיד ערילים ולשום נפשו בחי
 טרע . באבות כדורא חרע בדרוך חורק אח עלמו כשהוא מזכיר

[שבת ת:
יבמות ט: ג"כ
קנה: חולין נד.
(לכ. קיא:)]

לקמן מ

הנהות
הב"ח
(א) גמ'
דחשבא כח
ופתח :
(ב) רשי ד"ס
כ"ס כפיו
סיוע כן דכח
נרמח :

למחנה:

[לפיל יח:
[פ"ט]

וְכֵן לִקְדָּם

אָינס יד.
[פ"ט]

בלית
העצם

רמ"ם ד"ה לא
כ"י לתומרה
כ"י ולא ש"י
הכא למר ספק
לאסל בלא נרס
ר"מ : בא"ד ש

טעותו פוסלת את הברכה - ועדיין אין מזה ראייה לענין שאלתנו במי שאחזו כוס שכר וחשב שהיא של יין, שהרי ברכת היין אינה כוללת את השכר כלל^[15].

הגמרא מביאה דין בענין הברכה שלאחרי קריאת שמע של שחרית ושל ערבית:

אָמַר רַבָּה בַּר חִינָנָא סָבָא מְשַׁמִּיָּה דְּרַב, כָּל שְׁלֹא אָמַר אֶת הַבְּרָכּוֹת "אֱמֶת וַיְצִיב" בְּשַׁחְרִית וְ"אֱמֶת וְאִמּוּנָה" בְּעֶרְבִית לֹא יֵצֵא יְדֵי חוֹבָתוֹ^[16] שְׁנֶאֱמַר (תהלים צב, ג): "לְהַגִּיד בִּבְקֶרֶת חֲסִדְךָ וְאִמּוּנָתְךָ בְּלֵילוֹת"^[17].

מאחר שהזכירו דברים שאמר רבה בר חיננא סבא בשם רב, מביאה הגמרא מספר מאמרים נוספים שאמר אמורא זה בשם רב:

וְאָמַר רַבָּה בַּר חִינָנָא [סָבָא] מְשַׁמִּיָּה דְּרַב: הַמִּתְפַּלֵּל תַּפְלַת "שְׁמוּנָה עֶשְׂרִה", בְּשֵׁהוּא פּוֹרֵעַ, כְּמוֹ שְׁחִיבִים לַעֲשׂוֹת בְּבִרְכַּת אֲבוֹת וּבְבִרְכַּת הוֹדָא, פּוֹרֵעַ בְּ"בְרוּךְ" - כִּשְׁהוּא אוֹמֵר אֶת הַמִּלָּה "בְּרוּךְ" יִתְכַּוֵּף^[18] וּבְשֵׁהוּא זֹקֵף, זֹקֵף בְּשֵׁם - וְכִשְׁמִזְכִּיר אֶת הַשֵּׁם יִזְקֹף^[19].

הגמרא מביאה מקור מהמקרא לדינו של רב: **אָמַר שְׁמוּאֵל: מֵאִי טַעְמָא דְּרַב? דְּכָתִיב (תהילים קמו, ח): "ה' זֹקֵף כְּפֹפִים"^[20].**

מקשה הגמרא:

מִי־יָבִי - הִקְשׁוּ עַל רַב מֵהַכְּתוּב בַּמָּקוֹם אַחֵר (מלאכי ב, ה): "מִפְּנֵי שְׁמִי נָחַת הוּא", מִשְׁמַע שְׂרָאוֹי לְהִיּוֹת בַּהֲכֻנָּה כְּשִׁמְזִכֵּר אֶת הַשֵּׁם; וְאִם כֵּן, מִדּוּעַ דּוֹקָא אֹז יִזְקֹף? אֲדַרְבָּא, יוֹתֵר רָאוּי שִׁישְׂאָר בְּכִרְיָעָה! הִגְמָרָא דּוֹחָה אֶת הַקּוּשִׁיא:

מִי כָּתִיב בְּשְׁמִי? "מִפְּנֵי שְׁמִי" כָּתִיב - הִרִי לֹא כְּתוּב "בְּשְׁמִי", שֶׁהִיָּה מִשְׁמַע בְּשַׁעָה שְׁמוֹרָא אֶת הַשֵּׁם; "מִפְּנֵי שְׁמִי" כְּתוּב, וּמִשְׁמַעוֹ קוֹדֵם שִׁיזְכִּיר אֶת הַשֵּׁם, כִּשְׁאוֹמֵר "בְּרוּךְ אַתָּה"^[21].

לשם חיזוק, מביאה הגמרא את דברי רב הנזכרים גם ממקור אחר: **אָמַר לִיָּה שְׁמוּאֵל לְחִיָּיא בַּר רַב: בַּר אוּרְיָאן, תָּא וְאִימָא לָךְ מִלְּתָא מַעֲלִייתָא דְּאָמַר אָבוּךְ - בֵּן תוֹרָה! בּוֹא וְאוֹמַר לָךְ דְּבַר מַעוֹלָה שְׁאוֹמֵר אֲבִיךָ (רב). הֵכִי אָמַר אָבוּךְ: בְּשֵׁהוּא פּוֹרֵעַ, פּוֹרֵעַ בְּ"בְרוּךְ"; בְּשֵׁהוּא זֹקֵף, זֹקֵף בְּשֵׁם.**

הערות

התדירים תמיד (לשון רש"י).
ויש שפירשו "אמונתך בלילות" לענין האמונה שהבורא עושה עמנו בכל יום, שאנו מפקידין נשמתנו בידו והוא מחזירן אלינו במצב משובח, שהנשמות הולכות עיפות מהעמל שטורחים בני אדם כל היום לבקש פרנסתם, ובבקר הן שבות כמנוחה (מלשון רבינו יונה; עיין עוד שם ובתוספות ד"ה להגיד).

18. על פי הוזהר נוהגים שכשיאמר "ברוך" יכרע בכרכיו, וכשיאמר "אתה" ישחה עד שיתפקקו חוליותיו (מגן אברהם קיג, ד).

19. יש מפרשים שאין הכוונה שחייב לזקוף מיד מחמת הזכרת השם - ואם רוצה להתפלל כל התפלה, והזכרת השמות בכלל, בכריעה, מותר לעשות כן [מלבד בהתחלות הברכות וחתימותיהן, שלפניהן צריך לזקוף כדי לקיים תקנת חכמים שיכרע בארבעה מקומות דוקא, כמבואר לקמן לד, א, ובאורח חיים קיג; אלא שאם יזקוף מיד, יזקוף בשם (עיין מגן אברהם קכו, ב, בביאור דעת מהר"א; ביאור הלכה קיג, ז, ד"ה וכשווקף; ועיין עוד באור הלכה קכו, א, ד"ה הכל בשחיה, בשם הגר"א).

20. הטעם להיות כורע בברוך וזקוף בשם, מפני שבשעה שכורע מראה הפחד והיראה שיש מלפניו, וכשווקף מראה הבטחון שיש לו בו בכל עניניו שייטיב אליו [שעל זה נאמר "ה' זקוף כפופים"] - וזה תלוי בזה, שמי שירא מהשם יתברך הוא בוטח בו, כענין שנאמר (משלי יד, כו): "בִּיָּרְאָת ה' מִבְּטָח עֹד" (מלשון רבינו יונה).

21. רבינו יונה.

15. מעתה, השאלה בענין יין ושכר לא נפשטה. ולענין פסק ההלכה, נחלקו הראשונים איך יש לנהוג בספק זה. עיין תוספות ד"ה לא; ושלחן ערוך, אורח חיים רט, א"ב.

16. כלומר, לא יצא ידי חובת מצות קריאת שמע כתיקונה, דהיינו כצורתה שקבעו לה חכמים; אבל עיקר מצות קריאת שמע קיים (טור ושלחן ערוך אורח חיים טו; עיין גם תוספות לקמן יג, א, ד"ה היה קורא; ועיין עוד בית יוסף בסוף סימן טו, בשם רב האי גאון).

הדברים האלה אמורים במי שלא אמר כלל ברכת "אמת ויצבי" או ברכת "אמת ואמונה" - ואז, אפילו אם התפלל כבר תפלת שמונה עשרה, יחזור ויאמר את הברכה שהחסיר [וטוב שיחזור עמה שוב על קריאת שמע עצמה] (משנה ברורה טו, נג). אבל אם החליף ואמר "אמת ואמונה" בבקר או "אמת ויצבי" בערב [וכבר הגיע לחתימת הברכה ואמר "ברוך אתה ה'"], אינו צריך לחזור (שם בשם חיי אדם כא, יז, ובשם רבינו מנוח).

17. בהתאם לפסוק זה, ייסדו חכמים את ברכת "אמת ויצבי" שתיאמר בבקר, ואת ברכת "אמת ואמונה" שתיאמר בלילות.

ברכת "אמת ויצבי" כולה על חסד שעשה עם אבותינו היא, שהוציאם ממצרים ובקע להם הים והעבירם; וברכת "אמת ואמונה" מדבר בה אף על העתידות, שאנו מצפים שיקיים לנו הבטחתו ואמונתו, לגאלנו מיד מלכים ומיד ערצים ולשום נפשנו בחיים ולהדריכנו על במות אויבינו - כל אלה הנסים

עין משפט
נר מצוה

[illegible]

בא"י אליהו מלך העולם והיה סבור שהיה י"ן והבין שהיה שבר ואחר שבין שהיה שבר סיים השכל : **רמב"ל** נאחזי נהמא . ופירש רב אלפס השא"ל דאחזי אבשינטיין בטיין אולין לקנא לקנא ואפילו פתח בחמדרא וסיים בשכרדא יאלא . ור"י ה' אומר *לחומרדא דלר"י לבדך פעם אחרת. ומיהו היה אומר ר"ח אם היה יודע בדבורו טעמה דבטרו שאלה אפ"י העתקתם (בורא) פרייגן אבן דבטרו ק"י דבור י"י יכול לחזור צו . וכן ב"ט בכתומה של יום טוב אם טעה בין מקדש ישראל והמונים ואחר מקדש השבט וחזר בטוח כ"י דבור יאלא אחרי שהאז יודע שהוא י"ט . והקשה הר"ר יעקב קוקמן מאי קא מבטלינא ליניהוא ודלי מוט ארין לרביטו טובה . והיה אומר הר"ר דהיי"ט בשומע חפלה אחרי בית הכנסת ולא נחטין נלא . חזל היבא דנחטין לבדך על היין וגמלא שחר לא מהני : **רמב"ל** צבא חסד . חסד שהקדוש ב"ה טעה לב במלכים . ואחונקד פי' מדבר על העמיד שאלו מלכים שיסמור בהסחתו ואחונקו ויגאל מיד המלכים ובטוח דרכה חוזר לגאולה הפדעה כדי לסמוך לגאל ישראל . חסד פי' הדבר (רבה אמת) א) חזקים לבקרים רבה ואחונקד שאלו מאמין ומשקד רוחו בידו ומחזירה בלא יגיעה : **אמת** וי"ז וכו' . לא ק"י על השכינה אלא ק"י איהדבר הזה וכו' . וכן איתא בזה"ס . ואיתא בירושלמי האי מרגניתא דלית ביה טימא פירוש שאין לה שומא כל מה שמטבח מחגגי לה כדאמר לקמן (ד' לג ב) כחד דפתח ואמר האל הגדול הגבור והטורא והיה מאריך הרבה וא"ל ר' חנינא סיימת לשבחי דמךך פי כל פה לא יוכל לשבר שמו : **ברע**

[illegible]

[בגיסין סב. וכן נמנחה
ג. גר ארזין פירש
כן מורה אכן ניוס
עח. ובסבס ג. ועין
לא: ובמגינס יד: חסח
גר ארזין גר ארזין ואל
פירשין טלס]

אבל צברתם הנכסין אסור
(ת"ס ע"ב) בתוס' ד"ה
וצברתין בפס"ג וא"כ שפיר
: לא :

העמידות שאנו חופים שיקיים לנו
כל אלה האסוס החזירים חמיד : נשאר
מים (מהלים קמו) : נחת . לשון הכנעה :
החזיר

בן אלה בצרפת המאות והכרפות אינן מעכבות .
 ודעושה ולא הביא דברי הרש"א. ועי' מ"ש לקמן
 [עליו] ותמוה לי . דהא יין שם פרי עלי . דהא כ
 ת גינת וורדים חלק ארץ ש"ס דעלם לעינך ד

תתם דקאמר ברוך יוצר המאורות תניחא לרב
 השם אינה ברכה שפיר אלא לר' יוחנן דאמר
 ברכה מאי איכא למימר אלא כיון דאמר רבה
 בלילה ומדת לילה ביום כי קאמר ברכה ומלכ
 מספא כללו של דבר הכל הולך אחרי התחית
 לאתווי הא דאמרו לא לאתווי נהמא ותמידי
 דתמידי אבל ופתח אדעתא דתמידי וסיים ברנ
 דאכל תמידי וקסבר נהמא אכל ופתח ברנהמא
 סיים ברנהמא נמי יצא מאי מעמא דתמ
 בר *חיננא סבא משמיה דרב כ"ל שלא א
 ואמונה ערבית לא יצא ידי חיבתו שנאמר
 בלילות : ואמר רבה בר חיננא (סבא) משמ
 ברוך בברוך וכשנהיה ווקף ווקף אמר משמ
 ווקף כפופים מיתובי *מפני שכי נת הוא מי
 ליה *שמואל לחייא בר רבי ארייא תא ו
 אבוך הכי אמר אבוך כשהוא טורע טורע ב

להם הם והעבירים וברכת אחת ואמונה מדבר בה אף
 יס ומיד עריצים ולשום נפשנו בחיים ולהדריכנו על צמות אויביס
 בדרך. וחווק אח עלמו כשהוא מזכיר את השם על שם ה' וחווק כה

כרע כחירא. ולקמן (ד' כח:) חמריין עד שיראה חסר וכי' (ג' נא) מי בכריסא לבר וראשו קוקף אלא בעי מי שיזקף הראש וכן חיסא שיזרעמי דפקרין ובלבד שלא ישות יותר מדאי. אמר רבי ירמיה ובלבד שלא ישות כהדיו כהדיו חמרו ויהייט תכרוס ירושלמי של צב (ויקרא יא) והאב כשהוא שותה ראשו

רב ששת א"י טרע כרע בחזרא כי קא זקף
זקף בחזרא : ואמ' רבה בר חיננא סבא
משמיה דרב זבל השנה טולה ארט מתפלל
האל הקדוש מלך אוהב צדקה ומשפט חוץ
מעשרה ימים שבין ראש השנה ויום הכפורים
שמתפלל המלך הקדוש והמלך המשפט

וּרְבִי אֶלְעָזָר אָמַר אֵפִילוּ אָמַר הָאֵל הַקְדוּשׁ יִצְאֵ
שְׁמֵאֲמֵר יִיגֻבֶּהּ ה' צְבָאוֹת בְּמִשְׁפַּט וְהָאֵל
הַקְדוּשׁ נִקְדָּשׁ בַּעֲדָקָה אִימְרוּ יִיגֻבֶּהּ ה' צְבָאוֹת
בְּמִשְׁפַּט אֵל עֲשֶׂרָה יָמִים שְׁמִי"ה וְעַד יוֹד"ו
וְקֹאֲמֵר הָאֵל הַקְדוּשׁ מֵאֵי הוּא עֲלֵה אָמַר רַב
יִסָּבֵה הָאֵל הַקְדוּשׁ וּמֶלֶךְ אוֹהֵב צִדְקָה וּמִשְׁפַּט
רַבָּה אָמַר הַמֶּלֶךְ הַקְדוּשׁ וְהַמֶּלֶךְ הַמִּשְׁפַּט
וְהַלֵּכְתָּא טְרַבָּה: וְאָמַר רַבָּה בְּרַיְינָא סְבָא
מִשְׁמִיָּה דְּרַב כָּל שְׂאֵפְשָׁה לֹא לִבְקֵשׁ דְּחִמִּים
עַל תְּבִירוֹ וְאִינוּ מְבַקֵּשׁ נִקְרָא חוּסָא שְׁמֵאֲמֵר
כִּינֵם אֲנִיחִילֵילָה לִי מִחֻסָּא לֵה' מִחוּרָל לְהַתְּפַלֵּל

בבעדכם אמר רבא אס' ת"ה הוא ⁽⁶⁾ צ"ך שיחלה
עצמו עליו מ"ס אילמא משום דכתיב ו'אין'
יחלה מכם עלי (ואין) [ו]גולה את אוני דילמא
שמי' אלא מהבא ⁽⁷⁾ צ"י בחלותם לבושי

ג' : ואמר רבה בר חנינא סבא משמיה דרב
כל העושה דבר עבירה ומתבייש בו מוחלץ
אלו על כל עונותיו שנאמר למען תוכרי ובשת
ולא יהיה לך עוד פחיתו כל מיני חלמה

לך לכל אשר עשית נאם ה' אלהים
ידלמא צבד שאני אלא מהבא ויאמר שמואל
אל שאל למה הרגתני להעלות אותי ויאמר

סדר מעלי ולא ענני עוד גם ביד הנביאים גם
בבחלומות ואקראה לך להודיעני מה אעשה
דקטליה לנוב עיר הכתנים ומצן דאחיל

אל אל שואל [ו] מחד אתה ובניך עמי *ואיך
מהבא *והקענום לה' בגבעת שואל בחד ה'
מ' ר' אבהו בן זוסרתי אמר רב יהודה בר
סדיא את שמו ומפני מה לא כרעו משום

נכתב בה"א מציאם ממערים לימא פרישת
 קון יציאת מערים אלא אמר ר' יוסי בר אבין
 ע"ע שכתב כאר' וכלביא מי יקמנו ולימא האי

מפני מה קבעוהו א"ר יהודה בר חביבא מפני יציאת מצרים עול מצות ודעת מינים למא הני תלת מפרשן עול מצות דכתיב

מצות ה' ציצית דכתיב ועשו להם ציצית
וצאתי וגו' אלא דעת מינים החדור עבירה
ללבבם זו מינות וכן היא אומר אומר
עניכם זה החדור עבירה שנאמר ויאמר

**הוא ישרה בעיני אתם וזנים זה הדור עץ
מרתני^א: מוכידין יציאת מצרים בלילות^ב
כבן שבועים שנה ולא זכיתי שתאמר יציאת
ויהי עתה^ג סוף חייכם וזה יהיה אחרית**

עלה את בני ישראל מארץ מצרים כיום הזה

צות אשר הדחתים שם אמר לו לא שתעקד יצי
ם מפל לו כיוצא בו אתה אומר^ל לא יקרא שמך ע

ע' בחורא ב' ק' זקף
רבה בר חיננא סבא
נה טולה ארס מתפלל
לב צדקה ומשפט חינ
ש השנה ויום הכפורים
קדוש והמלך המשפט

סיפיה דקרבן בכפרי לך את כל אשר
עשית: גם בחלוצות גם בנביאים.
ולא חל גם באזורים לפי שנתבטח
מחשבו של יאמר לו אלה גרמא לעלמך

וְיָצֵא מִן הַבַּיִת אֶת אֵשֶׁת לֵוִי וְאֶת בָּנֶיהָ וְאֶת כָּל הָאֲרוֹמָה
 אֲשֶׁר עָלָה עָלֶיהָ וְאֶת כָּל הָאֲרוֹמָה אֲשֶׁר עָלָה עָלֶיהָ
 וְאֶת כָּל הָאֲרוֹמָה אֲשֶׁר עָלָה עָלֶיהָ וְאֶת כָּל הָאֲרוֹמָה
 אֲשֶׁר עָלָה עָלֶיהָ וְאֶת כָּל הָאֲרוֹמָה אֲשֶׁר עָלָה עָלֶיהָ

שאלו ובה קול יצאק ויסיבה אחריהם
במיר ה' ודולח הם לאלחמרו במיר ה'
שדרי לגטוה היו בזין ולא לכטרו :
פדשה רבים . אל סקס מחשו נשד

אתה ובניך עמי *אמר*
 נגבעת *שאל* בחדר ה'
 י אמר רב 'יהודה בר'
 מה לא בבינוי משיית

חיים : מתנ"י מחזקין וילאח
מחזקים בלילות . פרשם לילות בק"ש
ואע"פ שאין לילה זמן לרחוב
ובראשם שחין מרחבם שחיותם זמנה

וְזִנְיָם זֶה הַדְּרוֹר עַל
יֵצִיאָת מִצְרַיִם בְּלִילֻחַת
וּבִיתִי שְׂתֹאמֵר יֵצִיאָת

אמר לו לא שתעקר יציאת מצרים ממקומה אלא שתהא
אומר "לא יקרא שמך עוד יעקב כי אם ישראל יהיה שמך
לא

[פירוזין ג.ג:]

[תענית כח:
מגילה כג.]

די נאכט

[לקמן כה.]
דברים מ

כל ימי דוד
ירמיה כב

בראשית לז

מתפלל עבורו, נקרא חוטא, שנאמר בשמואל הנביא (שמואל א' יב, כג): "גם אנכי חלילה לי מחטא לה' מחדל להתפלל בעדכם". הרי שאלו היה שמואל נמנע מלהתפלל בעדו היה נקרא "חוטא". מוסיפה הגמרא בענין זה:

אמר רבא: אם תלמיד חכם הוא ^[7] זה שצריך לרחמים, צריך שיחלה חבירו את עצמו עליו, כלומר שיצטרע עצמו בתפלה עבורו עד שיהיה חולה ^[8].

הגמרא מחפשת מקור לכך מהמקרא:

מאי טעמא – מהיכן נלמד שצריך שיחלה עצמו על תלמיד חכם הזקוק לרחמים? **אילימא** – אם נאמר משום דכתיב בשאל המלך (שמואל א' כב, ח): "ואין חלה מכם עלי (ואין) וגולה את אֶנְיִי" ^[9], יש לדחות: דילמא מלך שאני – שמא לענין מלך שונה הדבר, ואי אפשר ללמוד מכאן לכל תלמיד חכם. אלא מהבא, ממה שאמר דוד ביחס לדואג ואחיתופל (תהלים לה, יג): "אֶנְיִי בְּחִלּוֹתֶם לְבוּשִׁי שֶׁק, עֲנִיתִי בְּצוּם נִפְשִׁי וגו'" ^[10].

מאמר חמישי של רבה בר חנינא סבא משמו של רב:

ואמר רבה בר חנינא סבא משמיה דרב: כל העושה דבר עבירה ומתבייש בו מוחלין לו על כל עונותיו ^[11], שנאמר (יחזקאל טו, סג): "למען תזכרי ובשת, ולא יהיה לך עוד פתחון פה מפני בלמתך, בכפרי לך לכל אשר עשית נאם ה' אלהים", הרי שמכיון שיתביישו יכופר להם.

הגמרא דוחה את הראיה מפסוק זה:

דילמא צבור שאני – שמא לענין צבור שונה הדבר; והרי בפסוק הנזכר היה יחזקאל מדבר אל כל תושבי העיר ירושלים. אין, איפוא, משם ראיה שגם כל יחיד המתבייש בעבירה מוחלים לו עוונותיו.

הגמרא מביאה ראיה אחרת:

אלא אפשר להביא הוכחה מהבא (שמואל א' כח, טו): "ויאמר שמואל אל שאול, למה הרגזתני להעלות אתי. ויאמר שאול, צר לי מאד ופלשתים נלחמים בי ואלהים סר מעלי ולא ענני עוד גם ביד הנביאים גם בחלמות, ואקרא לך להודיעני מה אעשה" ^[12]. הנה הזכיר שאול את מי שדרש בהם בדבר המלחמה, הנביאים והחלומות, ואילו אורים ותמים, שגם בהם דרש [כמפורש שם בפסוק ו], לא קאמר ^[13], וזאת משום שהתבייש בעבירה שבידו,

ובהיותו בענין הכריעות והזקיפות שבתפלה, מביאה הגמרא עוד:

רב ששת בי כרע, כרע כחיוורא – רב ששת כאשר כרע, היה כורע כשבט ביד אדם, שחובטו כלפי מטה בתנועה אחת ^[14], בי קא זקיף, זקיף כחיוורא – וכשהיה זוקף, היה זוקף כמו נחש, דהיינו מעט מעט בנחת, ראשו תחילה ואחרי כן גופו ^[15].

מאמר שלישי של רבה בר חנינא סבא משמו של רב:

ואמר רבה בר חנינא סבא משמיה דרב: כל השנה פולה אדם מתפלל שמונה עשרה ואומר "האל הקדוש", מלך אוהב צדקה ומשפט, חוץ מעשרה ימים שבין ראש השנה ויום הכפורים שמתפלל ואומר "המלך הקדוש" ו"המלך המשפט", לפי שבימים הללו מראה הקב"ה את מלכותו לשפוט את העולם ^[16].

לפי שיטה זו, אם אמר "האל הקדוש" בעשרה ימים אלו לא יצא.

הגמרא מביאה דעה חולקת:

ורבי אלעזר אמר: אפילו אמר "האל הקדוש" בעשרה ימים אלו יצא, שנאמר (ישעיה ה, טו): "ויגבה ה' צבאות במשפט והאל הקדוש נקדש בצדקה" ^[4], אימתי מתקיים "ויגבה ה' צבאות במשפט"? אלו עשרה ימים שמראש השנה ועד יום הכפורים, שבהם הוא שופט את העולם; וקאמר "האל הקדוש" – ועם זאת הכתוב אומר "האל הקדוש". הרי שתואר זה ראוי הוא גם בימים שבין ראש השנה ויום הכפורים ^[5].

הגמרא מבקשת את הכרעת ההלכה לגבי מחלוקת זו:

מאי הוה עלה – מה יהיה עליה (כלומר, מה ההלכה)? **אמר רב יוסף: אומרים "האל הקדוש" ו"מלך אוהב צדקה ומשפט"** אפילו בימים שבין ראש השנה ויום הכפורים. **רבה אמר: "המלך הקדוש" ו"המלך המשפט"**.

והכרעת הגמרא:

והלכתא כרבה, שאומרים בימים שבין ראש השנה ויום הכפורים "המלך הקדוש" ו"המלך המשפט"; ואם לא אמר "המלך הקדוש" צריך לחזור ולהתפלל ^[6].

מאמר רביעי של רבה בר חנינא סבא משמו של רב:

ואמר רבה בר חנינא סבא משמיה דרב: כל שאפשר לו לבקש רחמים על חבירו ואינו מבקש – מי שיכול להתפלל עבור חבירו ואינו

הערות

- רש"י. והרא"ש פירש בשם רב האי גאון, כשכורע לא יכרע מאמצע מתניו וראשו זקוף ועומד אלא יכופ את ראשו כאגמון ויכרע. (ועיין תוספות). בשלחן ערוך (אורח חיים קיג, ד, ו) כתב שני הפירושים להלכה. [ועיין לקמן כח, ב (ושם הערה 34) לענין עומק הכריעה כמה הוא].
- כך שלא תיראה כריעתו עליו כמשוי שהוא מבקש להיפטר ממנו (רש"י).
- נוסח הברכה שאומרים כל השנה "מלך אוהב צדקה ומשפט" פירושו שהוא אוהב שיתנהגו בראוי בצדקה ומשפט. "המלך המשפט" שאומרים בין ראש השנה ליום כפור פירושו שהוא יתברך שופט העולם (מעדני יום טוב על הרא"ש; ועיין שם פירוש אחר בשם רבינו מנחם). [עיין ברש"י לענין הדקדוק של "המלך המשפט", ועיין עוד בזה במעדני יום טוב].
- פירוש הפסוק: כשה' עושה דין ברשעים שמו נתקדש בין הצדיקים (רש"י שם).
- גם רב מודה שבדיעבד אם אמר "מלך אוהב צדקה ומשפט" יצא, כיון שעל כל פנים הזכיר לשון מלכות. אולם, לדעת רב, אם אמר "האל הקדוש" אפילו בדיעבד לא יצא, מכיון שבוה לא הזכיר מלכות כלל. רבי אלעזר סובר שיכול לכתחילה לומר "האל הקדוש" ו"מלך אוהב צדקה ומשפט" אם ירצה (רבינו יונה; עיין גם רמ"א, אורח חיים קיח, א; בית יוסף וב"ח, אורח חיים תקפב; ועיין עוד תוספות ד"ה והלכתא; ועיין רשב"א וצל"ח).
- תוספות, רי"ף, רבינו יונה, רמב"ם (תפלה י, יג); רא"ש, טור (אורח חיים תקפב), רמ"א שם. אמנם יש מהראשונים המפרשים שגם רבה (וכן רב לעיל) סובר שבדיעבד יצא, ורק לכתחילה הוא שיש לומר "המלך". כך מפרשים בעל המאור, הראב"ד (בהשגותיו על הרמב"ם שם) וראב"י (מובא בטור שם).
- להלכה נפסק בשולחן ערוך (אורח חיים תקפב) שאף בדיעבד לא יצא וצריך לחזור בין ב"המלך הקדוש" ובין ב"המלך המשפט", אך לדעת הרמ"א ב"המלך המשפט" יצא אף אם אמר כבכל השנה (ראה בהערה הקודמת). וכתב המשנה ברורה (שם) שאם נזכר תוך כדי רבוב יחזור ויאמר "המלך המשפט" אפילו לדעה זו.
- רש"י וב"ח גורסים כאן "יצריך לרחמים".
- לפי זה המשמעות של "שיחלה" היא מלשון חולי, עיין עיני יעקב שהביא סימוכין לפירושו זה; ושוב פירש באופן אחר – שיתאבל ויצטרע על מצבו של תלמיד חכם הזקוק לרחמים, כי תלמיד חכם הכל קרוביו. ויש שפירש שמכיון שכל ישראל הם כגוף אחד לכן על כל אחד להרגיש בצער חבירו כאילו הוא בעצמו בצער מחמת חולי של אבר מאבריו; ובפרט כשמדובר בתלמידי חכמים שנחשב ביחס לכלל ישראל כראש ביחס לגוף (שו"ת חתם סופר אורח חיים סימן קסו).
- שאלו הזכיר את עבדיו על שלא היו חולים עבורו, ולא הודיעו לו שבנו יהונתן עזר לדוד, ששאלו החשיב לשונאו. שאלו היה תלמיד חכם וחשב את עצמו בסכנה וזקוק לרחמים. מכיון שתבע את עבדיו על שלא חלו עבורו אפשר ללמוד שמחוייבים לחלות עבור תלמיד חכם הזקוק לרחמים (מהרש"א).
- דוד אמר כן על דואג ואחיתופל שהיו תלמידי חכמים (רש"י). [עיין מהרש"א בביאור ההוכחה מהמקרא שצריך שיחלה עצמו].
- כלומר: מוחלין לו על אותו עוון, וכן על כל עוונותיו שמתבייש בהם, שהבושה עולה לו לתשובה (ריטב"א; ועיין גם מרומי שדה).
- שאלו המלך, בעמדו לפני מערכה קשה במלחמה נגד הפלשתים, פחד מאד וביקש עצה מה'. כאשר לא ענה ה', הוא הלך אל אשה בעלת אוב והיא העלתה עבורו את רוחו של שמואל הנביא. הפסוק הזה הוא ממה שדברו ביניהם רוחו של שמואל ושאול.
- ה"אורים ותמים" היו כתב שם המפורש שהיה נתון בתוך כפלי חושן המשפט שלבש הכהן הגדול על לבו (רש"י שמות כח, ל). בחושן היו שתי עשרה אבנים ועליהם שמות השבטים. כאשר היו שואלים באורים ותומים – חלק מהאותיות היו מאירות והכהן גדול היה מצרף האותיות לדעת תשובת ה' (עיין יומא עג, א-ב ובהערותינו שם).
- במעשה של שאול, מפורש בכתוב מתחלה (פסוק ו): "וישאל שאול בה' ולא ענהו

וְלִימָא הָאֵי פְסוּקָא וְתוּ לֹא - נאמר פסוק זה בלבד ולא יהיה טורח לציבור?

מתרצת הגמרא:

גְּמִירָה: כָּל פְּרָשָׁה דְּפִסְקָה מִשָּׁה רַבִּינוּ, פְּסִיקִין; דְּלֹא פְסָקָה מִשָּׁה רַבִּינוּ, לֹא פְסִיקִין - יש לנו מסורת שכל פרשה שמשה רבנו חילק, מותר לנו לחלק; ופרשה שמשה רבנו לא חילק אסור לנו לחלקה. מכיון שפרשת בלק אינה מחולקת אי אפשר לקבוע שיאמרו פסוק אחד ממנה לבר^[23].

מאחר שהסבירה הגמרא מדוע לא קבעו פרשת בלק בקריאת שמע, היא שואלת למה פרשה אחרת אכן נקבעה בה: פְּרִשְׁתַּי צִיצִית, מִפְּנֵי מָה קִבְּעוּהָ בְּקִרְיַת שִׁמְעִי^[24]? משיבה הגמרא:

אָמַר רַבִּי יְהוּדָה בְּרַחֲמֵי הַיָּד: מִפְּנֵי שֶׁיֵּשׁ בָּהּ חֲמִשָּׁה דְּבָרִים: מִצְוַת צִיצִית, יְצִיאַת מִצְרַיִם, עוֹל מִצְוֹת, וְהוֹדֵיוֹת מִפְּנֵי דַעַת מִינִים^[25], הִרְהוּר עֲבִירָה שֶׁל עֲרִיּוֹת וְהִרְהוּר עֲבֹדָה זָרָה^[26]. הגמרא מבקשת ביאור לתשובה הזאת:

בְּשִׁלְמָא הֵינִי תַלְתָּ, מִפְּרָשָׁן - דְּבָרִין מוּבָנִים לַעֲנִין שְׁלוֹשֶׁת הַדְּבָרִים הָרִאשׁוֹנִים, שֶׁהֵרִי מְפֹרָשִׁים הֵם בְּפִרְשָׁה זו (במדבר טו, לז-מא): עוֹל מִצְוֹת, דְּכִתִּיב בָּהּ: "וְרִאִיתֶם אֹתוֹ וּזְכַרְתֶּם אֶת כָּל מִצְוֹת ה'"; יְצִיאַת מִצְרַיִם, דְּכִתִּיב בָּהּ: "וַעֲשׂוּ לָהֶם צִיצִית וְגו'"; וְהוֹדֵיוֹת מִפְּנֵי דַעַת מִינִים, הִרְהוּר עֲבִירָה וְהִרְהוּר עֲבֹדָה זָרָה, מְנַלְן - אבל מאיפה אנו לומדים את שלושת הדברים האחרונים שהוזכרו, שכתובים הם בפרשת ציצית?

הגמרא משיבה בהבאת ברייתא המבארת את הפסוק שבפרשת ציצית, "וְלֹא תִתְּנוּ אֲחֵרִי לְבַבְכֶּם וְאֲחֵרִי עֵינֵיכֶם אֲשֶׁר אֲתֶם וְגַם אֲחֵרֵיכֶם" (שם, לט):

דִּתְּנִינָא: "אֲחֵרִי לְבַבְכֶּם", זו מִינּוֹת - מה שנאמר בפרשת ציצית "וְלֹא תִתְּנוּ אֲחֵרִי לְבַבְכֶּם", הַכוּוּנָה הִיא שֶׁלֹּא לַהֲתוּבוֹן בְּדַבְרֵי מִינּוֹת; וְכֵן הוּא אוֹמֵר (תהלים יד, א): "אָמַר נָכַל בָּלְבוּ אֵין אֱלֹהִים"^[28], הֵרִי

דְּקִטְלִיה - שהרג לנוב עיר הכהנים^[14]. וּמִנִּין דְּאֲחִילוּ לִיה מִן שְׁמִינִי - ומהיכן נלמד שמחלו לו מן השמים על כל עוונותיו? שְׁנִימָא: "וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֶל שְׂאוּל. . .", וּמִחַר אֶתְּהּ וּבְנִיךָ עִמִּי^[15], וְאָמַר רַבִּי יוֹחָנָן עַל זֶה: "עִמִּי", בְּמַחֲצִיתִי בִּגְן עֵדֶן. הֵרִי שְׁהוּדִיעַ שְׁמוּאֵל לְשִׁאוּל שֶׁמֻּזְמָן הוּא לְהִיכָנֵס עִמּוֹ בְּמַחֲצִיתוֹ בִּגְן עֵדֶן; וְהֵרִי מוּבָח שֶׁנִּמְחַל עוֹנוֹתָיו עַד שֶׁנִּחְשַׁב לְצַדִּיק כְּשִׁמוּאֵל הַנְּבִיא^[16]. הוֹכַחָה אַחֲרֵת שֶׁנִּמְחַל עוֹנוֹתָיו שֶׁל שְׂאוּל:

וְרַבִּין אֲמִירִי מִהֲבָא (שְׁמוּאֵל-ב, כא, ו): "וְהוֹקְעֵנוּם לָהּ" בְּגִבְעַת שְׂאוּל בְּחִיר ה' ^[17], הַכְּתוּב מִלְּמַד שֶׁיִּצְתָּהּ בַּת קוֹל וְאִמְרָה עַל שְׂאוּל "בְּחִיר ה'". מִזֶּה שֶׁשְׂאוּל נִקְרָא "בְּחִיר ה'" עַל יְדֵי בַת-קוֹל, מוּכַרְח שֶׁנִּמְחַל עוֹנוֹתָיו.

עַתָּה חוֹזֶרֶת הַגְּמָרָא לְנוֹשֵׂא שֶׁל קִרְיַת שִׁמְעִי:

אָמַר רַבִּי אֲבָהוּ בֶן זוֹטְרַתִי אָמַר רַבִּי יְהוּדָה בְּרַחֲמֵי הַיָּד: בְּקִשׁוֹ לְקַבֹּעַ פְּרִשְׁתַּי בְּלֶק^[18] בְּקִרְיַת שִׁמְעִי, כְּלוּמַר, שִׁיאֲמָרוּהָ בְּכָל יוֹם עִם קִרְיַת שִׁמְעִי. וּמִפְּנֵי מָה לֹא קִבְּעוּהָ? מִשּׁוּם טוֹרַח צְבוּר, שֶׁהִיא פְּרָשָׁה אֲרוּכָה.

שואלת הגמרא:

מֵאֵי טַעְמָא - מדוע רצו לקבוע פרשת בלק בקריאת שמע? אִילּוּמָא - אם נאמר בשביל זכירת יציאת מצרים שיש בה, מִשּׁוּם דְּכִתִּיב בָּהּ (במדבר כג, כב): "אֵל מוֹצִיאֶם מִמִּצְרַיִם", לִימָא - היה לו לומר פְּרִשְׁתַּי רַבִּית^[19] וּפְרִשְׁתַּי מִשְׁקָלוֹת^[20], דְּכִתִּיב בָּהֶן יְצִיאַת מִצְרַיִם, וְהֵן פְּרִשְׁתַּי קְצֵרוֹת^[21]! הַגְּמָרָא מְסִיקָה:

אֵלָא אָמַר רַבִּי יוֹסִי בְּרַחֲמֵי הַיָּד: מִשּׁוּם דְּכִתִּיב בָּהּ הָאֵי קְרָא (שם, כד, ט): "כִּדְּרַע שָׁכַב בְּאֵרִי וּבְלִבִּיא מִי יִקְיָמוּ". הַפְּסוּק הַזֶּה דּוּמָה לְ"בִשְׁכַּבְךָ וּבְקוּמְךָ" שֶׁבְּפִרְשַׁת שִׁמְעִי; עֵינֵינוּ שֶׁהִקְבִּי"ה שׁוּמְרָנוּ בִּשְׁכַּבְנוּ וּבְקוּמָנוּ, שְׁנוּכַל לְשַׁכַּב שְׁלוּוִים וּשְׁקֵטִים כְּאִרִי וּכְלִבִּיא, וְהִיא רַאיוֹ לְאוֹמְרוֹ עִם קִרְיַת שִׁמְעִי^[22]. מְקַשָּׁה הַגְּמָרָא:

הערות

1. פרשת רבית היא בת ארבעה פסוקים ופרשת משקלות היא בת חמשה פסוקים. בשניהם כתוב: "אֵי ה' אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר הוֹצִאתִי אֶתְכֶם מִמִּצְרַיִם".
2. רש"י: "כְּלִבִּיא מִי יִקְיָמוּ" רומז על קריאת שמע של שחרית, שבה בתוב ובקומך". והמהרש"א כתב כשם שהלביא אין מי שיקימו אלא הוא קם מאליו בוריוות, כך יש לו לאדם לעמוד מאליו בוריוות לקרוא קריאת שמע של שחרית, שלא יעבור זמנה (ועיין שם שהביא גם נוסח אחר של הלימוד).
3. האיסור להפסיק בפרשה הוא רק כשאין ברעתו להמשיך בה אחר כך. אם ברעתו לגמור את הפרשה לאחר זמן, מותר להפסיקה לפי שעה באמצע. לכן בשקראים בתורה בשבת מפסיקים לפעמים לקרואים באמצע פרשה; וכן בקריאת התורה בימי שני וחמישי אף מפסיקים לפעמים את הקריאה כולה באמצע פרשה, מפני שבדעתנו להמשיך בה ולגמור את כל הפרשה כשנקראנה בשבת הבאה (מגן אברהם ריש סימן רפב; עיין גם טורי אבן על ראש השנה לא, א, הובא במרומי שדה).
4. פרשת ציצית (במדבר טו, לז-מא) היא הפרשה השלישית בקריאת שמע. נקראה שהשאלה היא, שמכיון שאין בפרשת ציצית שום הוזרה של ענין "בשכבך ובקומך" - למה יאמרו יחד עם קריאת שמע?
5. הם ההופכים טעמי תורה למדרש טעות ואליל [כלומר דרשות של שקר ועבודה זרה] (רש"י).
6. מאלה נשאלת השאלה: הגמרא אומרת שיש בה חמשה דברים ומביאה ששה דברים! בתוספות רבי יהודה החסיד ובתוספות הרא"ש פירשו שדעת מינים היא בכלל עבודה זרה ונחשבות לאחת. וכן מרומז ברש"י (ד"ה מינות, מובא בהערה הקודמת). ויש מפרשים שיציאת מצרים אינה מן המנין, מפני שבדאי ידענו שהוצרכו לקבוע פרשה שיש בה זכירת יציאת מצרים [וזה עיקר טעם קריאתה בקריאת שמע, כמבואר במשנה דלהלן בעמוד זה]. הגמרא מבארת שקבעו פרשת ציצית ולא פרשה אחרת מפני שיש בה חמשה דברים הללו בנוסף על יציאת מצרים (גר"א, מלא הרועים; עיין עוד מהרש"א בחידושי הלכות וחידושי אגדות).
7. רש"י מביא מה שנאמר שם "וַעֲשִׂיתֶם אֶת כָּל מִצְוֹתַי" כמקור לעול מצות, ונראה שהיתה לו גירסא אחרת בגמרא.
8. ואין לך נבל גדול יותר מן ההופך דברי אלהים חיים [בדרך המינין, כרלעיל] (רש"י).

- ה, גם בקלמות גם באורים גם בנביאים". כשיספר על כך לשמואל הוא לא הוזכר ששאל גם באורים.
14. בשמואל-א פרקים כא-כב מסופר שדוד ברח משאול שביקש את נפשו והגיע לנוב עיר הכהנים. דוד ביקש מהם אוכל וחרב, באמרו שהוא הולך בשליחות סתר של שאול. הכהנים האמינו לו ונתנו לו צידה לדרך ואת חרבו של גלית הפלשתי, ודוד הלך לדרכו. דואג האדומי, אחד משרי שאול שהיה בעיר נוב באותה שעה, הלך אל שאול והלשין על הכהנים שעזרו בידועים לאויב המלך, ובוה מרדו במלך וחייבים מיתה. אחר כך הלך דואג בצווי המלך והרג את כל תושבי העיר, שהיו באמת וכאים לגמרי. הדבר נחשב לו לשאול לעוון; ובעקבות זאת לא נענה על ידי האורים ותומים כששאל בהם (רש"י שמואל-א, כח, ו).
- כאשר דיבר שאול עם רוחו של שמואל הוא לא הוזכר את האורים ותומים לפי שנתבייש ממנו, שלא יאמר לו אתה גרמת לעצמך שלא נענית באורים ותומים לפי שהרגת את הכהנים (רש"י).
15. רוחו של שמואל הודיעה לשאול שהוא ובניו ימותו למחר במלחמה עם הפלשתים ואז יהיו יחד עם שמואל.
16. אמנם נמחלו לו רק עונשי עולם הבא. שאול נהרג בחרב פלשתים כעונש בעולם הזה על חטאיו, כמו שמפורש בדברי הימים-א י, יג (עיין יעקב; עיין מהרש"א).
17. לפני זה מסופר שבסוף ימי דוד היה רעב שלש שנים. דוד שאל בה לסיבת הרעב וה' ענהו שאחת מהסיבות היתה על שהרג שאול את הגבעונים. אמנם לא נתפרש במקרא מה עשה שאול ומתי ואיפה זה קרה. חז"ל פירשו שהגבעונים היו חוטבי עצים ושואבי מים עבור נוב עיר הכהנים וכשהרג שאול נוב עיר הכהנים המית גם שבעה מהגבעונים, ונשארו השאר בלי מקור פרנסה (רש"י שם פסוק א). דוד שאל מהגבעונים במה יכופר העון וייפסק הרעב. היתה תשובתם הפסוק שלפנינו: "וְיָפֶן לָנוּ שְׂבָעָה אֲנָשִׁים מִבְּנֵי וְהוֹקְעֵנוּם לָהּ" בְּגִבְעַת שְׂאוּל בְּחִיר ה' ". אמנם מכיון שבאו לבנות את שאול לא מסתבר שקראוהו "בְּחִיר ה'"; לכן מפרשת הגמרא שהמילים האלו נאמרו על ידי בת קול (רש"י).
18. במדבר כב, ב - בְּדִכָּה. ראה פני יהושע שדן בשאלה מדוע לא נקטה הגמרא שאר הפרשיות שבתפלין (קדש, והיה בי יביאך).
19. ויקרא כה, לה-לח.
20. שם יט, לה-לו.

בחיזרא, שטט צ"ד ארם וחובצו כלפי מטה צבת אחת : זקוף בחיזרא
צבת ראשן תחלה ואח"כ גופ שטח תראה דרייעטן עליו כחשי :
בחיזרא. כנחש הזה כשהוא זקוף עמזו מנגינת הדינג תחלה ומקף
מעט מעט : הימל הקדוש. לפי שצימים הללו הוא מראה מלכותו
תורה אור לשון חסידים : המלך השפוט

[illegible][illegible]

משמיה דרב יכל הש
האל הקדוש מלך א
מעשרה ימים שבין רא
שמתפלל המלך ה

ורבי אלעזר אמר אפי' שנאמר 'ויגבה ה' הקדוש נקדש בצדקה במשפט אלו עשרה י' וקאמר האל הקדוש יוסף האל הקדוש וממך רבה אמר המלך המה והלכתא כרבה : ואמר משמיה דרב כל שא על חבירו ואינו מבקש גמ' אנכי חלילה לי מזה

עצמו עליו מ"ם אילי
חולה מכם עלי (ואין)
מלך שאני אלא מהבא

וְגו': וְאָמַר רַבָּה בְּרַחֲמֵי
כָּל הָעוֹשֶׂה דָּבָר עֲבִיר
לּוֹ עַל כָּל עֲוֹנוֹתָיו שֶׁנֶּאֱמָר
וְלֹא יִהְיֶה לָּךְ שׂוֹד פֶּה

בכפרי לך לכל אשר
דילמא צבור שאני אל
אל שאול למה הרגות

ותרצית וגו' (ויקרא כה) וסמך ליה
 ונראה מלרבים : ופדשת משקלות .
 ואבגי לדקו' (ויקרא ים) ספיפה דקרא
 אשר הולאתי אתכם וגו' : דע שפב .

משום דקמליה לנוב עיי

אמר ר' אבהו בן זוסר
בקריתא שמע ומפי

דכתיב בה' אף מציאם
בהן יציאת מצרים אלא
כרע ששכב כארי וכלבי

ת מפני מה קבעוהו א"ר
וציצית יציאת מצרים ו
בשלמא דני תלת מפר

כל מצות ה' צייצת דם
הוצאתי וגו' אלא דעת
אחרי לבבכם זו מינות
עייניכם זה הרהור ע

בני היא ישרה בעיני אתם
בעלים: מתני' מוכיח
אני כבן שבעים שנה ולא
בן זומא שא' 50 מניין חזק

לחכמים וכימוזכירין יציאה
שר העלה את בני ישראל כ

וְהָיָה צוֹת אֶשׁ הַדְּדוֹת שֶׁ
צָרִים מְפַל לוֹ כִּי יֵצֵא בִּזְמַנּוֹ

[פירוזבין. עג:]

תענית ח:
פגילת כב.

דערנאך פון
דערנאך פון

זנים", זה הרהור עבודה זרה - שלא יהרהר בה; וכן הוא אומר (שופטים ח, לג): "וַיִּזְנוּ אַחֲרֵי הַבְּעֵלִים", הרי שלשון "לזנות" נאמרת על ההליכה אחרי עבודה זרה [ה"בעלים" היו עבודה זרה נפוצה אז]^[29].

שהלב הוא המקום העלול למינות. "אַחֲרֵי עֵינֵיכֶם", זה הרהור עבירה - שלא יהרהר בעבירה של עריות; שְׁנֵאָמַר (שופטים יד, ג): "וַיֵּאמֶר שְׁמִשׁוֹן אֶל אָבִיו אוֹתָהּ קָח לִי כִּי הִיא יִשְׂרָאֵל בְּעֵינָי", הרי שראיית העין היא העלולה להביא למחשבת ערוה. "אַתָּם

משנה המשנה דנה בענין פרשת ציצית, שהיא הפרשה השלישית של קריאת שמע, אם יש לקוראה גם בערב כמו בבוקר:

מזכירין יציאת מצרים בלילות, כלומר: קוראים פרשת ציצית בקריאת שמע של ערב ואף על פי שאין לילה זמן ציצית, מפני שכתוב בענין הציצית (במדבר טו, לט): "וְקִרְאתֶם אֹתוֹ וְנִכְרַתֶּם", שמצותה דוקא בשעת ראייה, מכל מקום קוראים פרשת ציצית בלילה בשביל הזכרת יציאת מצרים שבה. **אמר רבי אלעזר בן עזריה: הרי אני כבן שבעים שנה**^[30], **ולא זכיתי** - לא נצחתי את חברי^[31] שיסכימו שתאמר יציאת מצרים בלילות, עד שדרשה בן זומא^[32] ממה שְׁנֵאָמַר (דברים טו, ג): "לִמְעַן תִּזְכֹּר אֶת יוֹם צֵאתְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ", ודרש בן זומא: "יְמֵי חַיֶּיךָ", הַיָּמִים; "כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ", הַלֵּילוֹת - ממה שנאמר "יְמֵי חַיֶּיךָ" למדים אנו שחייבים להזכיר יציאת מצרים בכל יום; מתוספת המלה "כל" יש ללמוד שגם בלילה צריך להזכיר יציאת מצרים^[33]. **וחכמים אומרים: יְמֵי חַיֶּיךָ, העולם הזה**, דהיינו עד ביאת המשיח, "כל", **להביא לימות המשיח**. לדעת חכמים, תוספת המלה "כל" באה ללמד שגם בימות המשיח יהיו חייבים בזכירת יציאת מצרים.

בנבואה זו לומר שלימות המשיח יפסיקו לגמרי את הזכרת יציאת מצרים הנוהגת בזמן הזה, **אלא שתהא הזכרת הגאולה העתידה משעבוד מלכויות**^[34] **עיקר, ויציאת מצרים טפל לו**. כסיוע לדבריהם, מביאים החכמים כתוב אחר שבו נאמר לשון "לא... עוד" ואין הכוונה בו שהדבר יתבטל לגמרי אלא שיהיה טפל בחשיבותו: **כיוצא בו, אתה אומר לענין הכתוב (בראשית לה, י): "לא יקרא שמך עוד יעקב, כי אם ישראל יהיה שמך"**.

גמרא הגמרא מביאה ברייתא הממשיכה את המשא ומתן בין בן זומא לחכמים:

תניא בתוספתא כאן: אמר להם בן זומא לחכמים: וכי מזכירין יציאת מצרים לימות המשיח? והלא כבר נאמר (ירמיה כג, ז-ח): "הנה ימים באים נאם ה', ולא יאמרו עוד 'חי ה' אשר העלה את בני ישראל מארץ מצרים' כי אם 'חי ה' אשר העלה ואשר הביא את זרע בית ישראל מארץ צפונה ומכל הארצות אשר הדחתים שם'! אמרו לו: לא שתעקר יציאת מצרים ממקומה - אין הכוונה

הערות

29. הירושלמי מפרש ששלוש הפרשיות של שמע שאנחנו קוראים, מפני שעשרת הדברות כלולים בהן: (1) "אנכי ה' אלהיך" כנגד "שמע ישראל ה' אלהינו"; (2) "לא יהיה לך אלהים אחרים על פני" כנגד "ה' אחד"; (3) "לא תשא את שם ה' אלהיך לשווא" כנגד "ואהבת את ה' אלהיך", שהרי מי שאוהב את המלך אינו נשבע בשמו ומשקר; (4) "זכור את יום השבת" כנגד "למען תזכיר ונשיחם את כל מצותי", שהרי שקולה שבת כנגד כל המצוות; (5) "כבד את אביך ואת אמך למען יאריכון ימך" כנגד "למען ירבו ימך"; (6) "לא תרצח" כנגד "ואבדתם מהרה", שהרי מי שהורג נהרג; (7) "לא תנאף" כנגד "ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם", שהרי הלב והעינים הם שני סרטורי עבירה; (8) "לא תגנב" כנגד "ואספת דגנך" - ולא דגן חברך; (9) "לא תענה ברעך עד שקר" כנגד "אני ה' אלהיכם אמת" (שהרי כתוב "נה' אלהים אמת"); (10) "לא תחמד בית רעך" כנגד "על מזוהות ביתך" - ולא על מזוהות בית חברך (מוכח בקצרה בתוספות ד"ה בקשו, ובאריכות בתוספות רבי יהודה החסיד).

30. לא שהיה זקן אלא שהיה נראה בזקן בן שבעים שנה, שבאה עליו שיבה כיום שמינו אותו נשיא כשהעבירו רבן גמליאל מנשיאותו, כמוזכר לקמן (בא, א). בוונתו היתה לומר שאף על פי שהיה חכם מופלג וראוי לנשיאות מצד חכמתו, שהרי זכה לנס מפני כן, עם כל זה הרי לא ניצח את חבריו בזה עד שדרשה בן זומא (תוספות יום טוב). הרמב"ם בפירושו למשנה (כפי שהסבירו דבריו ראש יוסף וחתם סופר) מפרש שהיה רבי אלעזר בן עזריה צעיר לימים, והיה מרבה לשנות וללמוד ולקרות יומם

31. כך פירשו המאירי והרע"ב, וכמו שמצינו הלשון בגמרא (חולין לא, ב) "בהא זכנהו רבי נתן לרבנן", כלומר נצחם (ועיין גם נדה לה, ב). והרמב"ם פירש "לא זכיתי לדעת הרמז שנרמז בתורה בחיוב קריאת פרשת ציצית בלילה". לפי פירוש זה, הכל מודים בחיוב להזכיר יציאת מצרים בלילה, וכפי שנאמר ללא חולק בתחילת המשנה. כל המחלוקת היא בענין האם דין זה נלמד מהפסוק שהביא בן זומא (צ"ח; עיין גם רשב"א, ריטב"א, פני יהושע, וראש יוסף).

32. באותו היום שמינו את רבי אלעזר בן עזריה לנשיא (רש"י).

33. בן זומא סובר ש"כל ימי" משמע יממות שלימות, והלילות גם כן בכלל - אבל לא לעולם. וחכמים מפרשים "כל ימי" כמו כל הימים, והיינו לעולם, ובכלל זה הוא ימות המשיח - אבל אין בכלל זה הלילות, שאפשר לקיים המצוה כיום בלבד, ולעשות בן כל הימים (גרי"א; עיין עוד גבורות ה' פרק ג).

34. "שעבוד מלכויות" כאן פירושו גלות רומי, דהיינו הגלות הרביעית שאנו כתובה (עיין מהרש"א; וראה לקמן יג, א, הערות 2, 3).

הַמִּזְבֵּחַ גִּזְרֵי נִתְחַיֵּי. מִכָּל מְקוֹם הַשֶּׁם אֲבָרַם לֹא נִתְבַּטֵּל לַגְמָרִי, שֶׁהָיָה בַּפֶּסֶק הַנּוֹכַח עֲדִיין נִקְרָא שְׁמוֹ אֲבָרַם^[8]. וְכֵמוּ כֵן, שְׂרִי הָיָה שָׂרָה, כִּי בַּתְחִלָּה נִעְשִׂית שְׂרִי לְאוֹמֶתָהּ, שֶׁנִּקְרָאת "שְׂרִי" בִּלְשׁוֹן יָחִיד, שֶׁמִּשְׁמַעוֹ כִּמוֹ "שְׂרָתִי", כְּלוּמָר שֶׁרָה (נְסִיכָה) שְׂרִי, שֶׁל אֲבָרַם, וְשֶׁל הָאוֹמֶתָה שְׁלֹוּ, וְלִבְסוֹף נִעְשִׂית שָׂרָה (נְסִיכָה) לְכָל הָעוֹלָם כּוּלּוֹ.

בַּעֲנִין הָאֲחֵרוֹן, מִבִּיָּאָה הַגְמָרָא בְּרִייתָא אַחֲרֵת הַחוּלְקֵת וְסוֹבֶרֶת שֶׁהַשֶּׁם אֲבָרַם נִתְבַּטֵּל לַגְמָרִי:

תְּנִי בִּר קֶפְרָא: כָּל הַקּוֹרָא לְאַבְרָהָם אֲבִינוּ בְּשֵׁם "אַבְרָם", עוֹבֵר בְּעֶשֶׂה - עוֹבֵר עַל מִצְוֹת עֲשֵׂה, שְׁנֵאֲמַר (בְּרֵאשִׁית יז, ה'): "וְהָיָה שִׁמְךָ אַבְרָהָם". רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אֹמֵר: עוֹבֵר בְּלֹא (מִצְוֹת לֹא-תַעֲשֶׂה), שְׁנֵאֲמַר (שם): "וְלֹא יִקְרָא עוֹד אֶת שִׁמְךָ אַבְרָם"^[9]. כְּדֵי לְבַאֵר בְּרִייתָא זוֹ, מִקְשָׁה הַגְמָרָא:

אֲלֹא מַעֲתָהּ, הַקּוֹרָא לְשָׂרָה "שְׂרִי" הֵכִי נָמִי - אִם כֵּן, שֶׁהַפֶּסֶק הַנּוֹכַח מִתְפָּרֵשׁ כְּאוֹסֵר לְקוֹרָא בְּשֵׁם הַקּוֹדֵם, הָאֵם הַקּוֹרָא לְשָׂרָה בְּשֵׁם "שְׂרִי" גַּם כֵּן עוֹבֵר בְּלֹא; הֲרִי גַם עֲלֵיהָ נִאֲמַר (שם, טו'): "לֹא תִקְרָא אֶת שִׁמְךָ שְׂרִי"!

מִתְרַצָּת הַגְמָרָא:

הֵתֵם קוֹדֶשָׁא בְּרִיךְ הוּא אֲמַר לְאַבְרָהָם (שם): "שְׂרִי אֲשֶׁתְּךָ לֹא תִקְרָא אֶת שִׁמְךָ שְׂרִי כִּי שָׂרָה שְׁמָהּ" - שֶׁם אִמְרָא כֵן הַקּוֹדֵשׁ בְּרוּךְ הוּא רַק לְאַבְרָהָם עֲצֻמוֹ ("לֹא תִקְרָא" בִּלְשׁוֹן נֹכַח), וְלֹא נִאֲמַר הָאִיסוּר לְאַחֲרִים; וְאִילוּ לִגְבִּי הַשֶּׁם אֲבָרַם, עַל כָּל אָדָם נִאֲמַר הָאִיסוּר ("לֹא יִקְרָא" בִּלְשׁוֹן נִפְעֵל).

הַגְמָרָא מִמְשִׁיכָה לְהַקְשׁוֹת:

אֲלֹא מַעֲתָהּ, הַקּוֹרָא לְעֵעֶקֶב "יַעֲקֹב" הֵכִי נָמִי - הָאֵם הַקּוֹרָא לְעֵעֶקֶב אֲבִינוּ "יַעֲקֹב" גַּם הוּא עוֹבֵר בְּאִיסוּר, שֶׁהָיָה כְּתוּב (שם, לז, י): "לֹא יִקְרָא שִׁמְךָ עוֹד יַעֲקֹב"!

מִתְרַצָּת הַגְמָרָא:

שְׂאֵנִי הֵתֵם, דִּהְדֵּר אֶהְדְּרִיהָ קְרָא - שֶׁם שׁוֹנֶה הַדְּבָר, כִּי הַכְּתוּב עֲצֻמוֹ הַחֲזִיר שׁוֹב אֶת הַשֶּׁם "יַעֲקֹב", דִּבְתִּיבִי (שם, מו, ב'): "וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים לְיִשְׂרָאֵל בְּמִרְאֹת הַלַּיְלָה וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב יַעֲקֹב"^[10].

הַגְמָרָא חוֹזֶרֶת לְהַקְשׁוֹת עַל הַדִּין שֶׁאִיסוּר לְקוֹרָא לְאַבְרָהָם אֲבִינוּ בְּשֵׁם אֲבָרַם:

מִתִּיב רַבִּי יוֹסִי בִּר אֲבִין, וְאִיתִימָא - וַיֵּשׁ אֹמְרִים רַבִּי יוֹסִי בִּר

לֹא שִׁיעָקֵר הַשֶּׁם יַעֲקֹב מִמְּקוֹמוֹ, שֶׁהָיָה מְצִינוֹ שֶׁהַקּוֹדֵשׁ בְּרוּךְ הוּא עֲדִיין קְרָאוּ יַעֲקֹב אַחֲרֵי כֵן, בְּרֵדְתוֹ לְמִצְרַיִם^[11], אֲלֹא שֶׁהַשֶּׁם יִשְׂרָאֵל הָיָה עֵיקֶר, וְהַשֶּׁם יַעֲקֹב יֵהִי טָפֵל לוֹ.

מֵאַחֲרֵי שֶׁרָחוּ הַחֲכָמִים אֶת קוֹשִׁיתוֹ שֶׁל בֵּן זֹמָא, הֵם מְבִיאִים הוֹכָחוֹת מִהַמְקָרָא לְשִׁיטָתָם שֶׁהַגְּאוּלָּה הַעֲתִידָה לֹא תִבְטַל לַגְמָרִי אֶת זְכוּרָן יִצְיָאָת מִצְרַיִם:

וְכֵן הוּא אֹמֵר (יִשְׁעִיָּה מִג, יח): "אַל תִּזְכְּרוּ רֵאשִׁנוֹת וְקִדְמוֹת אֶל תִּתְבַּנְּנוּ". וּפִירוּשׁוֹ: מִה שֶׁנִּאֲמַר "אַל תִּזְכְּרוּ רֵאשִׁנוֹת", זֶה שֶׁעוֹבֵד מַלְכוּת, שֶׁל גְּלוּיּוֹת בָּבֶל, מִדִּי וִיוֹן, שְׁלִימוֹת הַמִּשְׁחָה לֹא תִהְיֶה זְכִירָה לְכָךְ שֶׁנִּגְאָלוּ יִשְׂרָאֵל מִהֶן^[12]; וְמִה שֶׁנִּאֲמַר "וְקִדְמוֹת אֶל תִּתְבַּנְּנוּ", זֶה יִצְיָאָת מִצְרַיִם - שׁוֹכִירָה תִהְיֶה לָּהּ, אֲבָל לֹא יִתְבַּנְּנוּ בָּהּ כְּבִזְמָן הַזֶּה^[13], וּמִמְשִׁיךְ הַנְּבִיא (שם, יט): "הֲנִי עֹשֶׂה חֲדָשָׁה עִתָּה תִצְמָח", כְּלוּמָר, הַגְּאוּלָּה הַחֲדָשָׁה שֶׁתִּהְיֶה לַעֲתִיד הִיא שֶׁתִּכְהֶה אֶת זְכוּרָנָם שֶׁל הַגְּאוּלּוֹת הַקּוֹדְמוֹת.

הַגְמָרָא מְשַׁלֶּבֶת בְּתוֹךְ דְּבָרֵי הַבְּרִייתָא רַבִּי תַנָּאִים שֶׁנִּמְסְרוּ עַל יְדֵי רַב יוֹסֵף עַל הַפֶּסֶק הַנּוֹכַח, "הֲנִי עֹשֶׂה חֲדָשָׁה עִתָּה תִצְמָח":

תְּנִי רַב יוֹסֵף: זֶה מִלְחָמָת גּוֹג וּמָגוֹג, שֶׁתִּהְיֶה לִפְנֵי הַגְּאוּלָּה הַעֲתִידָה^[14].

כְּדֵי לְהַבְהִיר אֶת עֲנִין נְסִיגַת הַזְכוּרָן שֶׁל הַגְּאוּלּוֹת הָרֵאשֻׁנוֹת לְאַחֲרֵי הַגְּאוּלָּה הַעֲתִידָה, מִבִּיָּאָה הַבְּרִייתָא מִשְׁל:

מִשְׁל לְמָה הַדְּבָר דּוּמָה? לְאָדָם שֶׁהָיָה מִהֶלֶךְ בְּדֶרֶךְ וּפָגַע בּוֹ זָאֵב וְנִינְצַל מִמֶּנּוּ, וְהָיָה מְסַפֵּר וְהוֹלֵךְ מַעֲשֵׂה זָאֵב. שׁוֹב פָּגַע בּוֹ אֲרִי וְנִינְצַל מִמֶּנּוּ, וְהָיָה מְסַפֵּר וְהוֹלֵךְ מַעֲשֵׂה אֲרִי^[15]. בְּסוֹף פָּגַע בּוֹ נָחֹשׁ וְנִינְצַל מִמֶּנּוּ; שָׁכַח מַעֲשֵׂה שְׂנִיָּהֶם, וְהָיָה מְסַפֵּר וְהוֹלֵךְ מַעֲשֵׂה נָחֹשׁ. אֵף כֵּן יִשְׂרָאֵל: צָרוֹת אַחֲרוֹנוֹת מְשַׁבְּחוֹת אֶת הָרֵאשֻׁנוֹת^[16].

הַבְּרִייתָא מִמְשִׁיכָה לְהַבִּיא דּוּגְמָאוֹת שֶׁבֵּהֶן שֶׁם חֲרַשׁ אִינוֹ מִבְּטֵל הַשֶּׁם הַקּוֹדֵם^[17]:

כְּתוּב (דְּבָרֵי הַיָּמִים י"א, א, כז): "אַבְרָם הוּא אַבְרָהָם", כִּי בַּתְחִלָּה נִעְשֶׂה אֵב לְאָרֶם וְלִבְסוֹף נִעְשֶׂה אֵב לְכָל הָעוֹלָם כּוּלּוֹ - בַּתְחִלָּה נִקְרָא אֲבָרַם, שֶׁהוּא נוֹטְרִיקוֹן (קִיצוֹר) שֶׁל "אַבְרָם", לוֹמַר שֶׁהִיא אֵב וּמוֹרָה דֶּרֶךְ לְאַנְשֵׁי אֶרֶץ, אֶרֶץ אֲרָם; וְלִבְסוֹף נִקְרָא אֲבָרַם, שֶׁהוּא נוֹטְרִיקוֹן "אַבְרָהָם", לוֹמַר שֶׁנִּהְיָה אֵב וּמוֹרָה דֶּרֶךְ לְכָל הָעוֹלָם (כְּמִפְּרֹשׁ בְּכְתוּב - בְּרֵאשִׁית יז, ה - "וְהָיָה שִׁמְךָ אַבְרָהָם כִּי אֵב

הערות

שמות יג, ב), נצטרך לפרש שבמשל הנזכר לא שכח האיש לגמרי את המעשה הראשון, אלא שנהיה טפל לאחרון (יפה עינים). אמנם אין זה מתיישב יפה בלשון הברייתא. ראה ביאורי הגר"א שמיישב קושיא זו, תוך ביאור ארוך של האירועים של ימות המשיח. (ועיין גם פחד יצחק, פסח, מאמרים כד, מ).

7. צ"ח; ראה תוספתא שם.

8. הברייתא סוברת שהשם אברם לא נתבטל, אף על פי שנאמר (שם): "וְלֹא יִקְרָא עוֹד אֶת שִׁמְךָ אַבְרָם". הברייתא הזו היא המשך לברייתות הקודמות (תוספתא א, יד), ובאה לסייע לשיטתם של החכמים שסוברים שזכירת יציאת מצרים לא נתבטל. אמנם, הגמרא מביאה אחר כך ברייתא שחולקת וסוברת שהשם אברם נתבטל לגמרי. אותה הברייתא סוברת כשיטת רבי אלעזר בן עזריה שזכירת יציאת מצרים נתבטל בימות המשיח (צ"ח).

9. תנא קמא ורבי אליעזר אינם חולקים אלא משלימים אחד את השני (מהרש"א; ראה ירושלמי כאן ובראשית רבה מו, ח; עז, ג).

10. המהרש"א תמה על מה שלא הביאו הפוסקים את האיסור של קריאת אברהם אבינו בשם אברם. הצ"ח מאריך לפרש שאין ההלכה כברייתא הזאת, אלא כברייתא הקודמת שסוברת שהשם אברם לא נתבטל. ועיין מגן אברהם (קנו, ב) שמביא את האיסור (ועיין גם מהר"ץ חיות).

11. [בין שה' בעצמו חזר וקרא יעקב, ברור שלא אסר לקרוא לו יעקב, ולא אמר לו "לֹא יִקְרָא שִׁמְךָ עוֹד יַעֲקֹב" אלא לעשות השם ישראל עיקר והשם יעקב טפל.] מאותו זמן והלאה, משמש השם "יעקב" להורות על בחינת השפלות ועל בקשת העניינים הגשמיים השפלים, והשם "ישראל" בהפך ממנו, להורות על המעלה והשררה ועל בקשת המושכלות (רבנו בחיי בראשית לב, כט"ל; ושם לה, י).

[לענין טעם הדבר, מדוע השם אברם נתבטל לגמרי, ואילו השם שרי נתבטל רק

1. בבראשית מו, ב, נאמר: "וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים לְיִשְׂרָאֵל בְּמִרְאֹת הַלַּיְלָה וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב יַעֲקֹב" (רש"י. ועיין להלן בגמרא).

2. כלומר: הגאולות משלש המלכויות הראשונות שהן בבל, מדי, ויון. "שעבוד מלכויות" המוזכר כאן שונה במשמעותו מ"שעבוד מלכויות" המוזכר למעלה בסוף יב, ב. שם הכוונה היא לגלות הרביעית, היא גלות רומי שאנו בתוכה (מהרש"א לעיל יב, ב; ראה ההערה הבאה).

3. לא נמצא בכתוב מצוה לזכור נסי ההצלה משעבוד מלכויות בבל, מדי ויון, ולכן יתבטל זכרם. אבל יציאת מצרים כתובה בה מצות זכירה ולכן גם לעתיד לא יתבטל הזכר לגמרי אלא לא יתבוננו בו כמקדם, דהיינו שיהיה טפל לגבי הגאולה מהמלכות הרביעיות ומלחמת גוג ומגוג (מהרש"א; עיין עוד צ"ח).

4. ראה הנבואה על מלחמה זו בספר יחזקאל (פרקים לח' לט'). [הברייתא שלימד רב יוסף מופיעה בתוספתא א, יב"ג] בהמשך של הברייתא הקודמת. יתכן שלא הוזכר כאן רב יוסף אלא כדי שיקבע את הגירסא בקטע זה שבאותה הברייתא שבתוספתא.]

5. והגיה [או "ושכח"] מעשה הוא [ראה מכילתא יג, ב; תוספתא כאן לפי "נוסחאות מכתב יד" וכן בתוספתא הוצאת צוקרמנדל]. אמנם מהרש"א כאן מדייק מלשון הברייתא בגמרא שלנו שלא שכח מעשה הוא. הוא מבאר שהמשל מדמה את מצרים לזאב ובבל לארי והגלות שלנו לנחש. במשל לא נאמר ששכח מעשה זאב אחרי שפגע בארי, מכיון שלא היה זמן רב כל כך בין מצרים לבבל, ולא נשכח זכרון המעשה הראשון לגמרי. אולם, במעשה נחש נאמר שנשכחו לגמרי מעשי הזאב והארי - והיינו לומר שעקב רבוי הצרות בגלות האחרונה תהיה הגאולה ממנה משבחת את הגאולות הראשונות.

6. לפי מה שנראה שהברייתא עומדת בשיטת החכמים הסוברים שלא נתבטל זכירת יציאת מצרים לימות המשיח (ראה תוספתא א, יב-טו; וראה גם מכילתא

זְבִידָא: כתוב (נחמיה ט, ז): "אַתָּה הוּא ה' הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר בְּחֶרֶת בְּאַבְרָם". הרי שהמקרא ממשיכה לקראו בשם אברם! מתרצת הגמרא: אָמַר לִיהָ^[11]: הֵתָם נְבִיא הוּא דְקָא מְסִדֵּר לְשִׁבְחָהּ דְּרַחֲמָנָא, בלבר. מאי דְהוּא מְעִיקָרָא - שם, הנביא מסדר שבחו של ה' במה שהיה מקודם, ואומר שהקדוש ברוך הוא בחר באברהם כאשר עדיין היה שמו אברם. אין הוא משתמש בשם אברם אלא בהתייחס אל העבר בלבד.

הדרן עלך מאימתי

1994

מעשה שניהם היתה
 חש אף כך ישראל
 ת את הראשונות :
 בתחלה נעשה אב
 בל העולם כולו
 נעשת שני לאומתה
 העולם כולו : תני
 אברהם אברם עובר
 שמך אברהם רבי
 שנאמר ו'לא יקרא
 אלא מעתה הקרא
 קודשא בריך הוא
 אשתך לא תקרא את
 אלא מעתה הקרא
 תם דהור אהרדיה
 ים לישראל במדאות
 ב מתיב רבי יוסי בר
 ר זבידא א'תה הוא
 באברם אמר ליה
 סר לשבדוה ורחמנא
 מעיקרא :

[על כדל דלמס]
 [על כדל דלמס]

ההגיע זמן המקרא אם
בפרקים שואל מפני
ע שואל מפני היראה

נחש וניצל ממנו שם
 מספר הוילך מעשה
 צרות אחרונות משכח
 אברהם הוא אברהם
 לאדם ולבסוף נעשה א
 שרי הוא שרה בתו לא
 ולבסוף נעשית שרה לכל
 בר קפא ככל הקרא ל
 ויהי שם אברהם שם
 אליעזר אומר עובר בלא
 עוד [את] שמך אברהם
 לשרה שרי הכי נמי הרי
 אמר לאברהם שרי
 שמה שרי כי שרה שמם
 ליעקב יעקב ה"נ שאני
 קרא דכתיב ויאמר אל
 הלילה ויאמר יעקב יעקב
 אבין ואיתימא רבי יוסי
 ה' האלהים ארץ בח
 התם נביא הוא דקרא
 מאי דתיה

יהיה "קורא בתורה ו
כוון לבו יצא
הכבוד ומשיב ובאמצע
יממה דברו ב' מאור ב'

ה'ידה קורא בתורה . פרשת ק'
והגיע זמן האמקרא .

ק"ש: מפרקים. בין ההפסד
ולקמן מפרש להו במחתיין
*פרשה ראשונה לשניו בין
ש' שאלו מפני הברכה
שנאכל בשלום אדם נכבד שבר
להקדים לו שלום ומשיב. שלום
הקדימו לו ובגמרא פריך כיון דש
פשיעא ומשיב: ובאמלע. בחלמ
הברכה ואי הפרשה: משני הירא
אדם שהוא ירא מפניו של ר"י
אכל מפני הכבוד לא: ש"י. בגמרא
מפרש פלוגתאיהו: בין ואמר לא
ואיב לא ופסיק. בגמרא (ד'
מפרש טעמיה: והוא אם שם
טוב בין ביום בין בלילה. דמש
בחלמוד תורה דכתיב (דברים
ולמדתם אותם את בניכם: ויא
אמי טוב אלף ביום. דמש
בזיוית שאינה טוהאת אלף ב
דכתיב ויראתם אותו פרט לכנע
לילה (שבת ד' כו:): ג' מ"מ
אריכות טוהה. שיאה מחסין ל
מאה השקנה לרבה דאמר במכס
ראש תורה (דף מה.) הוהעיל
יאל: טוב לקרות. אבל לליל
מאה לא בעינן שיאה מחסין
לקרות בבורה בעלמא: הא קא

הא בקורא קא עסיק תגא וואסו דק
היה קורא בתורה : בקורא להאי
את הספר אם יש בו טעות דא
לקריאה גמי לא מחכוין : פתח

בשון הקדש : מזכירים הדברים
 זהוה ליה למכתב והיו דברים ה
 (דברים ו) למדרש שיקרא הדב
 כסדרן ולא למפרע כגון ובשם
 ביקר מחזות : לימא קסבר ר' יו
 מלאושריך ליה קרא ליקם
 ככתבה סבירא ליה בשאחא
 הסורה בכל לשון נאמרה לקר
 משום דכתיב שמע . דלא ח
 שמע בכל לשון שאלה
 כרבנן : עד כאן . עד עכ
 אבה

שומע ולרבי נמי הא כת
כמאן דאמר לא השמי

ורבי' שלא יקרא למפ
למימרא דסבר רבי דכל
והיו דכתב רחמנא למה
הקודש נאמרה ראי סלק
והיו : ת"ד והיו שלא יק
האלה עד כאן צריכה כ
(ס) [ענין בן קרחא פירשו חס"ד נשבת

שואל מפני היראה ומשיב מפני הכבוד ובפרק
שלוש לכל אדם אלו הן בין הפרקים בין בדר
לשמוע בין שמע לוהיה אם שמע בין והיה
לאמת ויציב ר' יהודה אמר רבין ויאמר לאמת
בן קרח *למה קרמה פרשת שמע לוהיה אם
מלכות שמים תחלה ואחר כך מקבל עליו עול
שודיה אם שמע נהג בין ביום ובין בלילה ד"א
גמ' ש"מ *מצות צריכות כוונה מאי אם הוין
בקורא להגיה: ת"ר *קיש ככתבה דברי רבי ות
קרא והוין ברייתן יהו ורבנן מאי מעמיידו אמר
יב שמע ההוא מבכי ליה השמע לאוניך מה שאתה
ע לאונו יצא ולרבנן נמי הא כתיב והוין *ההוא כ
רע מצא ליה נפקא ליה מדברים הרברים ורבנן
ל התודה כולה בכל לשון נאמרה דאי סלקא ד
לי איצטריך משום דכתיב שמע למימרא וסביר
ר דעתך בכל לשון נאמרה שמע דכתב והנא ל
דיא למפרע הרברים על לבך יכול תהא כל הפרשה
כוונה מכאן ואילך אין צריכה כוונה דברי ר' אליעזר א

י"ז פ"ב ד"ס דל

פרק שני

משנה **היה קורא בתורה** - היה קורא פרשת שמע בספר תורה והגיע זמן המקרא של קריאת שמע^[1], אם כוון לבו בקריאתו יצא ידי חובת קריאת שמע^[2].

אסור להפסיק ולדבר באמצע קריאת שמע וברכותיה, פרט למקרים מסוימים. המשנה מלמדת מתי מותר להפסיק באמצע קריאת שמע וברכותיה:

בפריקים - בין הפריקים, של קריאת שמע וברכותיה, שואל מפני הכבוד ומשיב - מותר לשאול בשלום אדם נכבד שראוי להקדים לו שלום^[3], ומותר להשיב שלום^[4]. ובאמצע - בתוך הפרק, שואל מפני היראה ומשיב - מותר לשאול רק בשלום אדם שהוא ירא מפניו שלא יהרגהו^[5], ומותר להשיב לו שלום, דברי רבי מאיר. רבי יהודה אומר: באמצע - בתוך הפרק שואל מפני היראה - מותר לשאול בשלום אדם שירא מפניו שלא יהרגהו, ומשיב שלום מפני הכבוד לאדם נכבד. ובפריקים - ובין הפריקים שואל מפני הכבוד - לאדם נכבד, ומשיב שלום לכל אדם^[6].

המשנה מפרטת המקומות שנחשבים "בין הפריקים":

אלו הן בין הפריקים: בין ברכה ראשונה שלפני קריאת שמע לברכה השנייה^[7], בין ברכה שנייה שלפני קריאת שמע ל"שמע", בין סוף פרשת "שמע" לתחלת פרשת "והיה אם שמע", בין סוף פרשת "והיה אם שמע" לתחלת פרשת "ויאמר", בין "אני ה' אלהיכם" שבסוף פרשת "ויאמר" ל"אמת ויציב"^[8]. רבי יהודה חולק ואומר: בין סוף פרשת "ויאמר" ל"אמת ויציב" לא יפסיק^[9].

המשנה מבארת הטעם לסדר הקריאה של פרשיות קריאת שמע:

אמר רבי יהושע בן קרחה: למה קדמה קריאת פרשת "שמע" לקריאת פרשת "והיה אם שמע"^[10]? כדי שיקבל עליו עול מלכות שמים תחלה על ידי קריאת "ה' אלהינו ה' אחד", ואחר כך מקבל עליו עול מצות כשהוא קורא "והיה אם שמע" תשמועו אל מצותי. ולמה קדמה קריאת פרשת "והיה אם שמע" לפרשת "ויאמר"^[11]? מפני ש"והיה אם שמע" שכתוב בה מצות תלמוד תורה ("ולמדתם אתם את בניכם") נוהג בין ביום ובין בלילה^[12], ואילו "ויאמר" שכתוב בה מצות ציצית, אינו נוהג אלא ביום בלבד^[13].

הערות

1. ולא לאביו ורבו (עין מגן אברהם טו, ב; ועיין בשלחן ערוך שם א, שמי שגדול ממנו בחכמה נחשב מפני היראה). עין ב"ח אורח חיים טו, שמיישב פירושו של רש"י.

2. בגמרא יתבאר פירושו של "כוון לבו".
3. שלש פרשיות של קריאת שמע הן: שמע ישראל (דברים ו, ד-ט); והיה אם שמע (שם יא, יג-כא); ויאמר (במדבר טו, לו-מא). במקרה של המשנה שהיה קורא בתורה, נמצא שקרא שלש הפרשיות של קריאת שמע לפי סדרן בתורה. בתורה פרשת "ויאמר" היא הראשונה, "שמע" השנייה, "והיה" השלישית, ואף על פי כן מבואר במשנה שאם כוון לבו יצא. אם כן יש ללמוד ממשנתנו שהקורא פרשיות קריאת שמע שלא כסדרן יצא ידי חובתו (רשב"א, ראה מהדורת "אורייתא") (מה שאין כן הקורא את הפסוקים של פרשה או את המלים של פסוק שלא כסדרם אינו יוצא ידי חובתו, כמבואר להלן טו, א; טז, א).

4. כמו כן מדייק הרשב"א שאפילו הפסיק בין פרשה לפרשה כדי קריאת כל הפרשיות עם הברכות [שזהו שיעור הפסק לענין תפלה, עין לקמן כג, א], יצא ידי חובתו - שהרי המשנה מדברת בקורא על הסדר, ובהכרח מפסיק זמן רב בין הפרשיות של קריאת שמע (ועיין אורח חיים סה, א, ובביאור הלכה שם ד"ה חוזר לראש).

5. וכן מוכח שברכות קריאת שמע לפניו ולאחריה אינן מעכבות קיום המצוה, שהרי במקרה של המשנה שהיה קורא בתורה הרי לא בירך את הברכות, ואף על פי כן אם כוון לבו יצא (ירושלמי, רשב"א וריטב"א; ועיין תוספות שמחלקים שדוקא ליחיד אין הברכות מעכבות, אבל לציבור הן מעכבות, וכן הביא הרשב"א בשם רב האי גאון, אבל הרשב"א בעצמו מסכים עם גאונים אחרים שסוברים שאף בציבור אין הברכות מעכבות - עיין לעיל יב, א ובראשונים שם).

6. ועל פיר דף זו הוכיח הביאור הלכה (סא, יג) מהמשנה שאמירת "ברוך שם כבודו וכו' גם כן אינה מעכבת.

7. כגון זקן או תלמיד חכם (רש"י לפי פירושו של כסף משנה הלכות קריאת שמע ב, טו, ומשנה ברורה סו, ג). [הפרי מגדים מוסיף עשיר, שראוי לכבדו מחמת עשרו.] אמנם דעת הרמב"ם שם שמפני הכבוד פירושו מי שחייב בכבודו, כגון אביו או רבו (שמצוה בכבודו כמבואר ברמב"ם תלמוד תורה, א; ממרים ה, א). ועיין ברע"ב על המשנה שנוקט דעת רש"י כדעת הרמב"ם.

8. הגמרא שואלת שהדין שמישיב שלום לאלה שמותר להקדים להם שלום הוא מיותר, שאחרי שמותר לשאול בשלומם הרי בודאי מותר להשיב להם שלום.

9. כך מפרש רש"י, וכן נראה דעת הרמב"ם (רשב"א; עיין פירושו של הרמב"ם למשנה, ובהלכות קריאת שמע ב, טו; אבל עיין כסף משנה שפירש דברי הרמב"ם באופן אחר). אמנם הרשב"א (בחיידושי יג, ב), הריטב"א והרא"ש (סימן ה) כולם חולקים על פירושו זה, שזה דבר פשוט שבמקום סכנה מותר להפסיק באמצע קריאתו, שאין לך דבר שעומד בפני פיקוח נפש, ומשנה שאינה צריכה היא.

10. הם מפרשים "מפני היראה": שמותר להקדים שלום למי שהוא חייב ביראתו, כמו אביו אמו ורבו, שהוא מצווה ביראתם (עיין רמב"ם ממרים ו, א; תלמוד תורה ה, א). [לפי הרשב"א כוונת המשנה "מפני הכבוד", היא למי שגדול ממנו בחכמה

11. כגון זקן או תלמיד חכם (רש"י לפי פירושו של כסף משנה הלכות קריאת שמע ב, טו, ומשנה ברורה סו, ג). [הפרי מגדים מוסיף עשיר, שראוי לכבדו מחמת עשרו.] אמנם דעת הרמב"ם שם שמפני הכבוד פירושו מי שחייב בכבודו, כגון אביו או רבו (שמצוה בכבודו כמבואר ברמב"ם תלמוד תורה, א; ממרים ה, א). ועיין ברע"ב על המשנה שנוקט דעת רש"י כדעת הרמב"ם.

12. הגמרא שואלת שהדין שמישיב שלום לאלה שמותר להקדים להם שלום הוא מיותר, שאחרי שמותר לשאול בשלומם הרי בודאי מותר להשיב להם שלום.

13. כך מפרש רש"י, וכן נראה דעת הרמב"ם (רשב"א; עיין פירושו של הרמב"ם למשנה, ובהלכות קריאת שמע ב, טו; אבל עיין כסף משנה שפירש דברי הרמב"ם באופן אחר). אמנם הרשב"א (בחיידושי יג, ב), הריטב"א והרא"ש (סימן ה) כולם חולקים על פירושו זה, שזה דבר פשוט שבמקום סכנה מותר להפסיק באמצע קריאתו, שאין לך דבר שעומד בפני פיקוח נפש, ומשנה שאינה צריכה היא.

14. הם מפרשים "מפני היראה": שמותר להקדים שלום למי שהוא חייב ביראתו, כמו אביו אמו ורבו, שהוא מצווה ביראתם (עיין רמב"ם ממרים ו, א; תלמוד תורה ה, א). [לפי הרשב"א כוונת המשנה "מפני הכבוד", היא למי שגדול ממנו בחכמה

15. כגון זקן או תלמיד חכם (רש"י לפי פירושו של כסף משנה הלכות קריאת שמע ב, טו, ומשנה ברורה סו, ג). [הפרי מגדים מוסיף עשיר, שראוי לכבדו מחמת עשרו.] אמנם דעת הרמב"ם שם שמפני הכבוד פירושו מי שחייב בכבודו, כגון אביו או רבו (שמצוה בכבודו כמבואר ברמב"ם תלמוד תורה, א; ממרים ה, א). ועיין ברע"ב על המשנה שנוקט דעת רש"י כדעת הרמב"ם.

16. הגמרא שואלת שהדין שמישיב שלום לאלה שמותר להקדים להם שלום הוא מיותר, שאחרי שמותר לשאול בשלומם הרי בודאי מותר להשיב להם שלום.

17. כך מפרש רש"י, וכן נראה דעת הרמב"ם (רשב"א; עיין פירושו של הרמב"ם למשנה, ובהלכות קריאת שמע ב, טו; אבל עיין כסף משנה שפירש דברי הרמב"ם באופן אחר). אמנם הרשב"א (בחיידושי יג, ב), הריטב"א והרא"ש (סימן ה) כולם חולקים על פירושו זה, שזה דבר פשוט שבמקום סכנה מותר להפסיק באמצע קריאתו, שאין לך דבר שעומד בפני פיקוח נפש, ומשנה שאינה צריכה היא.

18. הם מפרשים "מפני היראה": שמותר להקדים שלום למי שהוא חייב ביראתו, כמו אביו אמו ורבו, שהוא מצווה ביראתם (עיין רמב"ם ממרים ו, א; תלמוד תורה ה, א). [לפי הרשב"א כוונת המשנה "מפני הכבוד", היא למי שגדול ממנו בחכמה

גמרא נוקטת שמה שאמרה המשנה "אם כוון לבו יצא", פירושו שאם כוון לבו לקיים מצות קריאת שמע בקריאתו יצא ידי חובתו. מתוך כך הגמרא מדייקת:

שמע מינה ממשנתנו, **שמצות צריכות כוונה** לקיים את המצוה, ואם עשה מצוה ולא כוון לקיים אותה לא יצא ידי חובתו. ואם כן קשה ממשנתנו על רבה שאמר (ראש השנה כח, א) שהתוקע בראש השנה לשיר - לשם נגינה סתם - יצא ידי חובת תקיעת שופר, אף על פי שלא כוון לקיים את המצוה.

הגמרא דוחה את הראיה:

מאי פירושו של "אם כוון לבו"? אין פירושו שכוון לבו לקיים מצות קריאת שמע, אלא רצה לומר שכוון לבו **לקרות**, ואם רק כוון לקרוא יצא ידי חובתו אף על פי שלא כוון לקיים את המצוה. ומקשה הגמרא:

איך יתכן לפרש "אם כוון לבו" - אם כוון לבו **לקרות**? והא קא קרי - והרי קורא הוא, ואם כן בודאי שכוון לקרוא! וכי אפשר לקרוא מבלי שיכוון לכך?

מתרצת הגמרא:

המשנה מדברת **בקורא** כדי להגיה את הספר ולתקן את הטעויות, אבל אין כוונתו לקרוא את המלים בתורת ספר, ובאה המשנה ואומרת שאינו יוצא חובת קריאת שמע עד שיכוון לקריאה ממש^[14]. לפי זה לא כתוב במשנה שאין יוצאים קריאת שמע בלי כוונה לקיים את המצוה, ואין סתירה מהמשנה לשיטת רבה שמצוות אינן צריכות כוונה^[15].

הגמרא מבארת את דיני קריאת שמע:

תנו רבנן בברייתא: קוראים קריאת שמע **ככתבה** - בלשון הקודש דוקא, כמו שהיא כתובה בתורה, **דברי רבי: וחקמים אומרים:** יוצאים ידי קריאת שמע **בכל לשון**.

הגמרא מבארת שיטת רבי:

מאי טעמא דרבי שאינו יוצא קריאת שמע אלא בלשון הקודש? **אמר קרא** (דברים ו, ו), **"והיו הדברים האלה"**. תיבת "והיו" מלמדת ש**בהויתן יהוה** ש"הדברים האלה" יהיו תמיד כמו שהם כתובים בתורה, בלשון הקודש; כלומר, חייבים לקרוא דברים אלה דוקא בלשון הקודש.

הגמרא מבארת שיטת חכמים:

ורבנן מאי טעמיהו - מאיזה טעם אמרו חכמים שקוראים קריאת שמע בכל לשון? מפני שאמר קרא (שם ד): **"שמע"**, שמשמע שקוראים את שמע **בכל לשון שאתה שומע** ומבין.

הגמרא מקשה על רבי:

ולרבי נמי הא פתיב "שמע" - הרי כתוב בתורה "שמע" שמשמעותו שקוראים קריאת שמע בכל לשון שאתה שומע, ולא רק

בלשון הקודש?

מתרצת הגמרא:

ההוא - תיבת "שמע" מפעי ליה - נצרך לו לרבי ללמדנו: **השמע לאוניף מה שאתה מוציא מפיך** - שחייב אדם לקרוא קריאת שמע בקול, באופן ששומע את מוצא פיו. ואם כן לא נותרה תיבה זו ללמדנו שיוצאים בכל לשון.

הגמרא מבארת מדוע חכמים אינם צריכים את "שמע" ללמד שקוראים בקול:

ורבנן סברי להו כמאן דאמר לא השמיע לאונו יצא - רבנן סוברים כמי שאומר שיוצאים קריאת שמע גם אם קורא בלחש ואינו שומע את קריאתו^[16], וממילא "שמע" מיותרת ללמד שקוראים קריאת שמע בכל לשון.

הגמרא מקשה על חכמים:

ולרבנן נמי הא פתיב "והיו", ולמה לא למדו מזה שצריך לקרוא קריאת שמע ככתבה דוקא?

מתרצת הגמרא:

ההוא מפעי להו שלא יקרא למפרע - חכמים סוברים ש"והיו" בא ללמדנו שלא יקרא את המלים של קריאת שמע להיפך מסדרם בתורה, ולדעתם משמעות "והיו הדברים האלה" הוא שיהיו הדברים האלה נקראים דוקא כמו שהם מסודרים בתורה. ואם הפך את סדרם וקרא "ובשעריך ביתך מזוזות" לא יצא ידי חובתו^[17].

הגמרא מבארת מהיכן לומד רבי שאין קוראין למפרע:

ורבי, שלומד מ"והיו" שקוראים בלשון הקודש, שלא יקרא למפרע מנא ליה - מנין לו שאין קוראים למפרע? **נפקא ליה מ"דברים" "הדברים"**, דין זה יוצא לו ממה שהתורה הוסיפה למלת "דברים" "ה" נוספת, שהיה מספיק לכתוב והיו "דברים" האלה, ובהוספת ה"ה" באה התורה להדגיש שקוראים דברים אלה אך ורק כמו שהם מסודרים בתורה.

ומה דורשים רבנן מ"ה" הנוספת?

ורבנן "דברים" "הדברים" לא דרשי - חכמים סוברים שאין "ה" נוספת כזאת באה לדרשה.

הגמרא שואלת:

למימרא - האם יש ללמוד מכאן, **דסבר רבי דכל התורה כולה חוץ מקריאת שמע בכל לשון נאמרה** - כלומר, שניתנה לקרוא בכל לשון^[18]? **דאי סלקא דעתך בלשון הקודש נאמרה** - שאם תאמר שכל התורה כולה ניתנה לקרוא דוקא בלשון הקודש, **"והיו" דכתב רחמנא למה לי** - למה הוצרכה התורה לכתוב "והיו" ללמד שקוראים שמע דוקא בלשון הקודש, הרי כל התורה נקראת רק בלשון הקודש. אלא מזה שרבי צריך "והיו" ללמד שקוראים שמע דוקא בלשון הקודש, מוכח ששאר פרשיות התורה נקראות בכל לשון.

הערות

14. כלומר לקרוא מלים, כי הקורא להגיה אין כוונתו לקריאת המלים אלא לבדיקת המלים. ולכן אף אם מבטא את המלים כתיקונם בדרך בדיקתו אין זה נחשב "קריאה", כי אין דעתו על המלים לעצמן (על פי רש"י והריטב"א). הריטב"א מסביר שקריאה בספר להגיה דומה למתעסק בשופר ולא התכוין לתקיעה כלל, אלא היה גופף בה ועלתה בידו תקיעה, שאינו יוצא מצוות שופר אף למאן דאמר מצות אינן צריכות כוונה, וכמו כן המתעסק בקריאה להגיה ספר ועלתה בידו לקרוא קריאת שמע לא יצא ידי חובת המצוה. (עיין ראש השנה לג, ב, וברש"י שם ד"ה מתעסק הוא דלא. ועיין בתלמודי רבינו יונה שהביאו משמו פירוש שונה קצת, שהקורא להגיה אין כוונתו אפילו להוציא קול מפיו, אלא שלפעמים נופלים דברים מפיו מבלי שרוצה לדברם).

אמנם התוספות מפרשים שהקורא להגיה אינו יוצא חובת קריאת שמע מפני שאינו קורא את המלים כהלכתן לפי נקודתן, אלא קורא לפי כתיבתן כדי להבחין בחסרות ויתרות. ולפי פירוש זה מה שכתוב במשנה "אם כוון לבו" רצה לומר אם כוון לבו לדקדק לקרוא את הפסוקים בנקודתן וכהלכתם.

15. אמנם כל זה לפי רבה שמצוות אינן צריכות כוונה. אבל לאמוראים אלו שסוברים מצוות צריכות כוונה, אין צורך להעמיד את המשנה בקורא להגיה, אלא

המשנה מתפרשת כפשוטה, וכמו שהגמרא הבינה בתחלת הסוגיא, שרק אם כוון לבו לצאת את המצוה יצא ידי חובתו (רע"ב).
16. נחלקו תנאים בזה לקמן טו, א. ועיין רשב"א.
17. רש"י מפרש "למפרע" שקרא הפסוק הפוך (ר"ה מדברים הדברים). רבינו יונה (במשנה לקמן טו, א) מפרש שהחליף את סדר הפסוקים וקרא אותם למפרע [אף על פי שקורא כל פסוק ופסוק על הסדר] גם כן לא יצא. אבל אם החליף את סדר הפרשיות יצא (עיין לעיל בהערה 2 ובביאור הלכה סד, א ד"ה א"ע"ש שאינו).
18. רש"י, ועיין רשב"א. מפירוש רש"י לסוטה לג, א, משמע שכוונת הגמרא היא לקריאת התורה בציבור, והנידון כאן אם קוראים בכל לשון, הוא אם יוצאים חובת קריאת התורה בציבור בכל לשון או לא. תוספות הקשו על פירושו שהרי קריאת התורה בציבור היא מתקנת עזרא, ולפני תקנת עזרא הפסוק "והיו" למה לי? (ועיין ריטב"א ופני יהושע שמיישבים פירוש רש"י). לכן תוספות מפרשים שכוונת הגמרא היא לפרשיות אלו שהחייבו לקרוא אותן הוא מן התורה, כמו פרשת זכור או מקרא בכורים וודיו מעשר. [ועיין תוספות הרא"ש שמוסיף קריאת פרשת פרה, שלדעתו גם היא חובה מן התורה.] ובקריאות אלו דנין כאן אם אפשר לקרותן בכל לשון.

הגמרא דוחה:

איצטריף - לעולם יתכן שרבי סובר שכל התורה בלשון הקודש נאמרה, ומכל מקום לענין קריאת שמע הוצרכה התורה לכתוב "והיו" ללמד שהיא נקראת רק בלשון הקודש, **משום דכתוב** בקריאת שמע **"שמע"**, ואילו לא היה כתוב "והיו", היינו לומדים מ"שמע" שקוראים קריאת שמע בכל לשון שאתה שומע.

הגמרא שואלת:

למימרא - האם יש ללמוד מכאן **דסברי רבנן דכל התורה כולה** חוץ מקריאת שמע **בלשון הקודש נאמרה** - ניתנה לקרוא רק בלשון הקודש? **דאי סלקא דעתך** - שאם תאמר שכל התורה **בכל לשון נאמרה**, **"שמע"** **דכתב רחמנא למה לי** - למה הוצרכה התורה לכתוב "שמע" ללמד שקוראים שמע בכל לשון, הרי כל התורה נקראת בכל לשון? אלא מזה שהוצרכו רבנן לפסוק מיוחד ללמד ששמע נקרא בכל לשון, מוכח ששאר פרשיות התורה נקראות בלשון הקודש דוקא.

הגמרא דוחה:

איצטריף - לעולם יש לומר שרבנן סוברים שקוראים כל התורה בכל לשון, ואף על פי כן צריכים את הפסוק של "שמע" ללמד שקריאת

שמע בכל לשון נאמרה, **משום דכתוב** בקריאת שמע **"והיו"**, ואלמלא הרבוי של "שמע", היינו לומדים מ"והיו" שקריאת שמע נקראת רק בלשון הקודש.

הגמרא חוזרת לדון בדין כוונה הנדרשת לקריאת שמע. למעלה בסוגיא הנידון היה בכוונה לקיים את המצוה. עכשיו הגמרא דנה בכוונה להבין את הקריאה^[19]:

תנו רבנן בברייתא: כתוב בפרשת שמע (דברים ו, ו): **"והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך"**. **"והיו"** בא ללמדנו **שלא יקרא** קריאת שמע **למפרע**^[20]. **"הדברים"** . **על לבבך** - ומוזה שכתוב ש"הדברים" יהיו על לבבך, **יכול תהא כל הפרשה צריכה פיונה** - יש מקום לחשוב שחייבים לקרוא כל הפרשה הראשונה בכוונת הלב להבין כל מלה^[21], ואם לא הבין כל מלה לא יצא ידי חובתו. **תלמוד לומר "האלה"** ללמדנו: **עד כאן** - מתחלת הפרשה עד "על לבבך" **צריכה פיונה** להבין את המלים, ואם לא קרא בכוונה לא יצא^[22], אבל **מכאן ואילך אין צריכה פיונה** - בשאר הפרשה אין הבנת המלים מעכבת. **דברי רבי אליעזר**. **אמר לו רבי עקיבא:** **הרי הוא אומר:**

תערוך

22. כך פירש רש"י שלש פסוקים הראשונים החל מ"שמע ישראל" עד אחרי "על לבבך" צריכים כוונת הלב. אבל תוספות מפרשים שמתחלת הפרשה עד "בכל מאדך" צריכה כוונה, ולא יותר, ששני פסוקים אלו ["שמע" ו"ואהבת"] מדברים ביחוד ה', באהבתו וביראתו והם צריכים כוונה (עיין שפתי חכמים, וספר אור צבי). ועיין צ"ח שפירש בענין אחר.

19. עיין רשב"א לקמן יג, ב ד"ה שמע ישראל, משנה ברורה ס, יא ולהלן הערה 21.

20. עיין הערה 17.

21. ריטב"א ד"ה בקורא להגיה. אבל עיין חידושי רבי עקיבא איגר שכתב שאינו צריך להבין כל מלה, אלא מספיק שיבין את תוכן הענין. ועיין באור הלכה סב, ב ד"ה יכול לקרותה.

איבער דעמאנטי לה. להא דרבה בב"ח: **בפרק רחשון.** כל פרשת שמע: ע"כ **מחצת סוטה** כו'. כולה מפרש לה ואזיל: (ה) א"ר **יאשיה** עד מלון. פרק רחשון: **מחצת סוטה** כו'. קס"ד דכוונה בלא קריאה: **מכאן ואילך.** פרשת ויהי אם שמע: **סחמא** **שימו כנגד הלל.** דהא תורה איר שמשאם דקדישין בלא כבדויה וכוונה

על לבבך מכאן אתה
ה צריכה כוונה אמר
י יוחנן הלכה כר"ע
דנטיא *הקורא את
לבו ר' אחא משום
שביון לבו בפרק
אמר רבה בר בר חנה
אחא שאמר משום
יו שלא יקרא למפרע
עד כאן מצות כוונה
אה רבי יאשיה אומר
אן ואילך מצות כוונה
קריאה דבתיב לדבר
ודברת במ היק עד
ה מכאן ואילך קריאה
עד כאן מצות כוונה
ך ודברת במ התם
בם לדבר כם ההוא
חק *ראמר °ושמתם
שחתה שימה כנגד
נשך אמר עד כאן
מצות כוונה כ"ש
ה משום דבתיב על
תיב על לבבך היק
וכוונה מכאן ואילך
עד כאן מצות קריאה
ודברת במ התם נמי
בר במ ההוא בדברי
דליגסו בהו ת"ד
הלב דברי ר"מ אמר
דר מאריבין לו ימיו
ובלבד שלא יזושר
חוייה דהו מאריך
יחות השמים תו לא
לבבך בעמידה על
מכאן ואילך לא ורבי
נמיה דאמר רבה בר
ר' תי' שמע ישראל
ר' חיילא חייא
* ר'נשה שמעורר

ימיה או אינו חוזר וגומה בר קפרא אומד אינו
 ל בר קפרא לר"ש ברבי בשלמא לדידי דאמינא
 ציאת מצרים אלא לדידך דאמרת חוזר וגומה למה
 ר' אילא בריה דרב שמואל בר מרתא משמיה דרב
 אמר ליה רב נחמן לרדח עבדיה 'בפסקא קמא צעון
 כך היכי הוה עביר אמר ליה בפסקא קמא הוה קא
 'פסקון לא יקרא קריאת שמע מקרא הוא ולא ליכדי
 אן דגני אפרקיד אמרי מיוגא בי מצלי שפיר דמי
 שאני ר' יוחנן דבעל בשר הזה : ובפרקים שואל
 משאל שואל אהדורי מבקיא אלא שואל מפני
 אל מפני היראה ומשיב משיב מרחב מאי אלימא
 א מפני הכבוד היינו דר"י דתנן ר"י אומר באמצע
 אל מפני הכבוד ומשיב שלום לכל אדם חסדי
 לומר שהוא משיב ובאמצע שואל מפני היראה ואין
 באמצע שואל מפני היראה ומשיב מפני הכבוד
 ובפרקים

ר"ל מחמי' דאחרי' הכס
ח"א דבר לאחר אחת
ויזיב וכנרסה כר"ף
ורא"ש ע"ש כ"ס בתלמי
גרסא' וכו' דמוקולע"ד
ג' דל דחשט לעיל ע':
[ועי' תוס' לקמן כ"א:
ד"ס ע"ד]

רַב נָסִים גָּאוֹן
 הָיָהוּ כִּיבִיבִי לִי כֹהֲנִי
 יִצְחָק דָּאֵר אֶר
 יִצְחָק צִירִיב שִׁתָּה
 שִׁיבָה כְּנֹד הַלֵּב.
 אֲתִפְּלִין שֶׁל יוֹ קֵי
 יִשְׂרָאֵל בְּחֵם דְּנִתָּה
 (דָּל לָה) בְּפֹר' הַקִּסָּץ
 אֶת הַבְּחִינָה שֶׁשְׁמִי ר' **שְׁמִי**
 יוֹנָן דְּבַעַל בִּשְׁר דִּהָ.
 אִיתָהּ לְפִיזְרִישָׁה כְּבָבָא
 בְּצִינָא בִּפְ' הַשְׁכֹּרֵא אַת
 בְּצִינָא (דָּל דָּל) אֲמֵר
 (רַבָּא) [רַב פֶּאָר]
 אֲמִירָה דִּר' יוֹנָן בִּת
 קֵין וְאֲמִירָה בִּת
 ג' קֵין:

פ"י בן גדולים עיין
מכת ג: כט. מזיר נט.
וצרס"י שם]

גליון השנים
ב'ס' זו ק"ס של ריב"ז.
צ"י בר"י נהרין יא.
ד"ס חתני' ה'אח"י:
תום' ד"ס שאל' ס'
ה'אח"י ס'. ע' ה'אח"י
באר שבע סימן י' :

חומשתא פרי

הגהות
הגרי"א

[ח] רש"י ד"ס
 ונלכד בו'
 בחסד (נלח)
 תו"מ :

סמרי פרשת
ואתחנן
[תנחות לז:]

הגהות

הב'ה
(א) רש"י ד"ס
עד כאן וס'

[illegible]

שלא יראו
 יצאו כשחזר
 ענין
 חזק
 דרך עשר
 עתה וע"פ
 ד"ר
 [חזק]

ויבן להם
 מן פז.
 וישין לה:
 [הם נאמרו]

הראשונה, שמצותה בקריאה ובכוונת הלב, משום דכתיב: "על-לְבָבְךָ" [כוונת הלב] ... "וְדַבַּרְתָּ בָּם" [קריאה], הֵתָם נָמִי - גם בפרשה השניה הָא כְּתִיב (שם יא, יח-יט): "עַל לְבָבְכֶם" ... "לְדַבֵּר בָּם". ואם כן מדוע אין בפרשה השניה מצות כוונה בנוסף למצות קריאה?

מתרצת הגמרא:

ההוא מְבַעֵי לִיָּה - "על לבבכם" הכתוב בפרשה השניה נצרך לפי דעתו של רבי זוטרא לא לחייב כוונת הלב אלא לְבָבְךָ וְיִצְחָק דְאָמַר: מה שנאמר בפסוק "וְשִׁמְתֶם אֶת דְּבָרֵי אֱלֹהִים עַל לְבָבְכֶם" בא ללמדנו שבתפילין של יד צריכה שתהא שִׁמְתָה בְּגִיד הַלֵּב, דהיינו על גובה היד [על קבורת הזרוע]^[7].

הגמרא דנה עכשיו בדברי רבי יאשיה החולק על רבי זוטרא: אָמַר מַר בְּרִייתא שהובאה לעיל: רבי יאשיה אומר: עד פֶּאן - עד סוף הפרשה הראשונה - יש מצות קריאה, מִפְּאָן וְאֵילָף יש רק מצות כוונה.

הגמרא נוקטת שלפי ר' יאשיה אין מצות כוונה בפרשה הראשונה, ולכן היא שואלת:

מַאי שְׁנָא מִפְּאָן וְאֵילָף - מה שונה הפרשה השניה שיש בה מצות כוונה, משום דכתיב בה "עַל לְבָבְכֶם". הָכָא נָמִי הָא כְּתִיב "עַל-לְבָבְךָ" - הרי גם בפרשה ראשונה כתוב "עַל לְבָבְךָ", ואם כן מדוע אין מצות כוונה בפרשה הראשונה?

הגמרא מתרצת שכוונת רבי יאשיה היתה אחרת:

הָכִי קָאָמַר - כך התכוון רבי יאשיה לומר: עד פֶּאן - עד סוף הפרשה הראשונה - יש מצות קריאה, וְכִוְנָה גַם כֵּן; מִפְּאָן וְאֵילָף - בפרשה השניה - יש מצות כוונה בלא מצות קריאה, ואם הרהר הפרשה בלבו יצא.

הגמרא ממשיכה להקשות על רבי יאשיה:

וּמַאי שְׁנָא עַד פֶּאן מִצְוַת קְרִיאָה וְכִוְנָה - מה שונה הפרשה הראשונה שמצותה בקריאה ובכוונת הלב, משום דכתיב בה: "עַל-לְבָבְךָ" [כוונה] ... "וְדַבַּרְתָּ בָּם" [קריאה]. הֵתָם נָמִי - גם בפרשה שניה הָא כְּתִיב "עַל-לְבָבְכֶם" ... "לְדַבֵּר בָּם". ואם כן, מדוע אין מצות קריאה גם בפרשה השניה?

מתרצת הגמרא:

רבי יאשיה סובר שאין ללמוד מצות קריאה בפרשה השניה ממה שכתוב בה "לדבר בם", משום שההוא בְּדַבְרֵי תוֹרָה כְּתִיב - הפסוק ההוא לא נאמר לענין קריאת שמע אלא לענין תלמוד תורה, וְהָכִי קָאָמַר רַחֲמָנָא - וכך אמרה התורה - "ולמדתם אתם את בניכם לדבר בם" - אֲנִמְרֵיכוּ בְּנֵיכֶם תוֹרָה כִּי הֵיכִי דְלִיגְרָסוּ בְּהוּ - תלמדו בניכם

אֲשֶׁר אֲנִי מְצוּף הַיּוֹם עַל לְבָבְךָ, בלשון הווה, שמשמעותו גם מה שאני מצוץ מכאן עד סוף הפרשה, ולא נאמר "אשר צויתך" ... בלשון עבר, שמשמעותו מה שצויתך עד כה. מִפְּאָן אֲתָה לְמַד שְׂבָל הַפֶּרֶשָׁה בּוֹלָה צְרִיכָה כוֹנֶנָה - שהרי נאמר ש"הדברים" ... אשר אנכי מצוץ" - גם מכאן עד סוף הפרשה - יהיו "על לבבך", כלומר, צריכים כוונת הלב^[8].

הגמרא מביאה הכרעת רבי יוחנן להלכה:

אָמַר רַבָּה בַּר בַּר חֲנָה אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן: הֵלְכָה בְּרַבִּי עֲקִיבָא, שכל הפרשה הראשונה צריכה כוונה, ובלי כוונה אינו יוצא ידי חובתו.

הגמרא מביאה נוסח אחר בדברי רבא בר בר חנה:

אֵיכָא דְמִתְנִי לָהּ אָהָא דְתַנְיָא - יש ששונים דברי רבא בר בר חנה בנוגע לברייתא הבאה: הַקּוֹרֵא אֶת שְׁמַע צִרִיף שִׁכּוּנָן אֶת לְבוּ לְפִירוּשׁ הַמְלִים בְּשִׁתִּי הַפְּרָשִׁיּוֹת הָרָאוּנוֹת^[2]. רַבִּי אֶחָא מְשׁוּם רַבִּי יְהוּדָה אָמַר: כִּינָן שְׂכּוּנָן לְבוּ לְפִירוּשׁ הַמְלִים בְּפֶרֶק רָאוּנוֹ, שׁוּב אֵינוֹ צִרִיף לְכוּנָן לְפִירוּשׁ הַמְלִים בְּפֶרֶק שְׁנִי^[3]. וְלַעֲנִין מַחְלֻקָּתָא זֶו אָמַר רַבָּה בַּר בַּר חֲנָה אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן: הֵלְכָה בְּרַבִּי אֶחָא שְׁאָמַר מְשׁוּם רַבִּי יְהוּדָה, שִׁמְסִיקָה כוֹנֶנָה בְּפֶרֶק הָרָאוּנוֹ^[4].

הגמרא מביאה שיטות נוספות בדיון כוונה בק"ש:

תַּנְיָא אֵינִיךְ - ברייתא אחרת: מה שכתוב בתורה "וְהָיוּ הַדְּבָרִים" בא ללמד שְׁלֹא יִקְרָא קְרִיאַת שְׁמַע לְמַפְרָע - שלא על הסדר^[5]. ומה שכתוב "עַל-לְבָבְךָ": רַבִּי זֹוֹטְרָא אָמַר: מִלְּמַד שְׁעַד פֶּאן - עד סוף הפרשה הראשונה^[6] - מִצְוַת כוֹנֶנָה, טַעֲנוֹן כוֹנֶנָה הַלֵּב, מִפְּאָן וְאֵילָף - בפרשה השניה, יש רק מִצְוַת קְרִיאָה, לְהוֹצִיא אֶת הַדְּבָרִים בְּפִיו. רַבִּי יֹאשִׁיָּה אָמַר לְהִיפֹךְ: "עַל לְבָבְךָ" בא ללמד שְׁעַד פֶּאן - עד סוף פרשה ראשונה - יש מִצְוַת קְרִיאָה, לְהוֹצִיא הַדְּבָרִים בְּפִיו, מִפְּאָן וְאֵילָף - בפרשה שנייה - יש רק מִצְוַת כוֹנֶנָה.

הגמרא נוקטת שלפי ר' זוטרא יש רק חובת כוונה בפרשה הראשונה אבל אין בה חובת קריאה (והרהור מספיק), ולכן שואלת:

מַאי שְׁנָא מִפְּאָן וְאֵילָף מִצְוַת קְרִיאָה - מה שונה הפרשה השניה, שמצותה בקריאה, משום דכתיב בה (דברים ו, יט): "לְדַבֵּר בָּם". הָכָא נָמִי הָא כְּתִיב (שם ו, ז): "וְדַבַּרְתָּ בָּם" - הרי גם בפרשה הראשונה כתוב לשון דיבור, ואם כן מדוע לא תהיה גם בפרשה הראשונה מצות קריאה?

הגמרא מתרצת שכוונת ר' זוטרא היתה אחרת:

הָכִי קָאָמַר - כך התכוון רבי זוטרא לומר: עד פֶּאן - עד סוף הפרשה הראשונה, יש מִצְוַת כוֹנֶנָה בלב ומצות קריאה, מִפְּאָן וְאֵילָף יש רק מצות קריאה בלא מצות כוונה.

הגמרא ממשיכה להקשות על דברי ר' זוטרא:

וּמַאי שְׁנָא עַד פֶּאן מִצְוַת כוֹנֶנָה וְקְרִיאָה - מה שונה הפרשה

הערות

- ולדבי עקיבא המיעוט של הדברים "האלה" בא ללמדנו שרק הפרשה הראשונה צריכה כוונה ולא הפרשה השניה (תוספות).
- בפרשה הראשונה כתוב (דברים ו, ז): "וְהָיוּ הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה" ... על לבבך, שממנה למדנו שפרשה ראשונה צריכה כוונה. אבל גם בפרשה השניה נאמר (שם יא, יח): "ושמתם את דברי אלה על לבבכם". הרי שקריאת שתי הפרשיות צריכה כוונת הלב (מנחת ביבורים לתוספתא ב, ב; ע' בגמרא לקמן).
- רבי יהודה סובר שמה שכתוב בפרשה השניה ושמתם את דברי "על לבבכם" לא נאמר לענין קריאת שמע, ולא בא ללמדנו שצריך כוונת הלב בקריאתה, אלא נאמר לענין תפילין של יד, ובא להורות שקושרים אותן על היד כנגד הלב, וכמבואר להלן בסוגיא (מנחת ביבורים שם).
- האחרונים שואלים: הרי בין לרבי עקיבא בברייתא הראשונה ובין לרבי אהא בשם רבי יהודה בברייתא השניה רק הפרשה הראשונה צריכה כוונה, ואם כן אין חילוק בין שתי הלשונות בדברי רבא בר בר חנה, שבשתייהן רבא בר בר חנה פוסק שרק פרשה הראשונה צריכה כוונה, ומה ההבדל אם פוסק כך בשם רבי עקיבא או בשם רבי אחא? הצ"ח מתיר שבאמת יש הבדל רב בין שיטת רבי עקיבא לשיטת רבי אהא. רבי עקיבא אמר שהפרשה הראשונה "צריכה" כוונה, זאת אומרת שאפילו בדיעבד לא יצא אם לא קרא בכוונה. ואחרי שרבי עקיבא לא הוֹבִיר מה

דינה של קריאת הפרשה השניה, הרי יתכן שגם היא צריכה כוונת הלב לכתחילה, וההבדל בין הפרשה הראשונה לשניה הוא רק לענין דיעבד, שאין יוצאים קריאת פרשה ראשונה בלי כוונה, וקריאת פרשה שניה יוצאים בלי כוונה בדיעבד. וכל זה לרבי עקיבא, אבל רבי אחא הרי אומר שכל שכונן לבו בפרק ראשון "שוב אינו צריך" לכוון בקריאת הפרשה השניה אף לכתחילה, הרי שרבי יהודה סובר שאף לכתחילה קוראין את הפרשה השניה בלא כוונה. וזהו ההבדל בין שתי הלשונות, בלשון הראשון פסק רבא בר בר חנה ברבי עקיבא, ואם כן לכתחילה צריך לקרוא גם הפרשה השניה בכוונה. ובלשון השני פסק רבא אחא בשם ר' יהודה שאפילו לכתחילה קוראים את הפרשה השניה בלי כוונה הלב. (ע' עוד בהגהות מלא הרועים שתיירץ באופן אחר, וע' שפתי חכמים שתמה עליו).

5. ע' לעיל יג, א הערה 18.

6. רש"י על פי גירסת הב"ח, וע' פני יהושע שחולק על גירסא זו.

7. "דברי אלה" רצה לומר פרשת ויהיה אם שמוע הבתובה על קלף ונתונה בתוך התפילין, "ועל לבבכם" בא ללמדנו על איזה חלק של היד מניחין התפילין. ואחרי שבא ללמדנו מקום הנחת תפילין, ממילא אינו בא להורות לכוון בקריאת הפרשה השניה (ע' רש"י ותוס' הרא"ש; וע' צ"ח שמבאר מנין לגמרא שהפסוק "על לבבך" בפרשה הראשונה אינו בא להורות היכן מקום הנחת תפילין).

דברי תורה כדי שיהיו רגילים ללמוד בהם^[8].

דעה נוספת בענין כוונה:

תנו רבנן בברייתא: "שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד", עד כאן
- עד סוף הפסוק הזה **צריכה פונות הלב** לפירוש המלים^[9], **דברי רבי**
מאיר.

רבא מכריע להלכה:

אמר רבא הלכה כרבי מאיר שרק בפסוק הראשון יש מצות
כוונה^[10].

הגמרא מבארת בפירוט כיצד יש לקיים את המצוה של כוונה הלב
בקריאת הפסוק הראשון:

תניא בברייתא: סומכוס אומר: כל המאריך בקריאתו ב"אחד"
שבסוף הפסוק כדי לכוון בה, מאריך לו ימיו ושנותיו.
כיצד מאריכים ב"אחד":

אמר רב אחא בר יעקב: ויבדלי"ת - הדין להאריך באחד נאמר
לענין ה"ד" שב"אחד", אבל אין להאריך ב"ח" שב"אחד", שהרי
כשמאריך ב"ח" לפני שמסיים את המלה עדיין אין שום משמעות
לאמירתו, ואם כן אין ענין להאריך בה^[11].

אמר רב אשי: יאריך ב"דלית" ויבדל שאל יחטוף בחי"ת - בתנאי
שלא ימהר קריאת ה"חית", דאם יקרא את ה"חית" בחטיפה, הרי
נשמעת ה"ח" כאילו היא מנוקדת בשוא ולא בקמץ, ונמצא שלא אמר
"אחד"^[12].

הגמרא מביאה מעשה בנוגע להארכת "אחד":

רבי ירמיה הנה יתיב קמיה - היה יושב לפני - **דרבי חייא בר**
אבא. חזיה דהנה מאריך טובא - ראה שרבי ירמיה היה מאריך
הרבה ב"אחד". **אמר ליה רבי חייא בר אבא לרבי ירמיה: ביון**
דאמליכתיא למעלה ולמטה ולארבע רוחות השמים - אחרי
שהארכת כשיעור המספיק לכוון שה' אחד בשמים ובארץ, ובכך קבלת
עול מלכותו, **תו לא צריכת** - אין אתה צריך להאריך יותר^[13].

דין נוסף במצות כוונה:

אמר רב נתן בר מר עוקבא אמר רב יהודה: "על לבבך" -
צריך שיקרא **בְעֵמִידָה** - עומד במקום אחד.

מקשה הגמרא:

"על לבבך" סלקא דעתך, היתכן שחייב לעמוד במקום אחד רק
למלים אלו: **אלא אימא** - אלא כך צריך לומר: מתחלת הפרשה עד
"על לבבך" צריך שיקרא **בְעֵמִידָה**, לפי שער "על לבבך" יש מצות
כוונה^[14], **מפאן ואילף לא** - אין חיוב לעמוד במקום אחד בהמשך
הקריאה.

ר' יוחנן חולק:

ורבי יוחנן אומר: כל הפרשה כולה קורא **בְעֵמִידָה** במקום אחד.
ואזנא רבי יוחנן לטעמיה - ובזה הולך רבי יוחנן על פי שיטתו
המובאת בתחלת הסוגיא. **דאמר רבא בר בר חנה אמר רבי יוחנן:**
הלכה כרבי אחא שאמר משום רבי יהודה שיש מצות כוונה עד
סוף הפרשה הראשונה, ולכן חייב לעמוד לקרוא הפרשה כולה כדי
שיכוון כראוי^[15].

הגמרא ממשיכה לברר דיני קריאת שמע:

תנו רבנן בברייתא: "שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד" - זו
קריאת שמע של רבי יהודה הנשיא - רבי יהודה הנשיא היה יוצא
ידי חובת קריאת שמע בפסוק הראשון בלבד^[16].

רב ור' חייא דנו כיצד נהג רבי יהודה הנשיא בקריאת שמע:

אמר ליה רב לרבי חייא: לא חזינא ליה לרבי דמקבל עליה
מלכות שמים - לא ראיתי את רבי [רבי יהודה הנשיא] קורא את
שמע, שהוא קבלת עול מלכות שמים. שהרי היה מתחיל ללמד את
תלמידיו לפני שהגיע זמן קריאת שמע, וכשהגיע הזמן לא הפסיק
לקרוא את שמע. **אמר ליה רבי חייא: בר פחתי** - בן של גדולים^[17]!
בשעה שמעביר רבי ידיו על פניו באמצע השיעור, אז הוא **מקבל**
עליו עול מלכות שמים וקורא את שמע^[18].
שואלת הגמרא:

חוזר וגומרה או אינו חוזר וגומרה - האם היה חוזר וגומר

הערות

לעמוד במקומו תלוי במצות כוונה, ואם כן רבי יהודה שאומר שעומדים עד "על לבבך" סובר כרבי אליעזר בברייתא המובאת למעלה שמצות כוונה היא עד "על לבבך". אבל הרא"ש (ס' ג) מביא בשם הראשונים שהחיוב לעמוד במקום אחד, הוא שלא תחשב קריאתו כקריאה ארעית. ואם כן אף אם אין מצות כוונה אלא בקריאת הפסוק הראשון, מכל מקום צריך לעמוד במקומו עד "על לבבך". ולפי שיטה זו מה שאינו צריך לעמוד עד סוף הפרשה ולא חוששים לקריאה עראית, הוא משום שכתוב בה "ובלכתך", הרי שיותר ללכת כשקורא שאר הפסוקים. וע' רשב"א שמאריך בענין, וע' בשו"ע אר"ח סג. ג.

16. רבי יהודה הנשיא [הנודע בשם רבי] היתה תורתו אומנתו, ובה היה עוסק כל היום, ולא היה רוצה להתבטל כדי לקרואה בולה כיון שיוצא בפסוק ראשון, לדעתו שזוהי מצות קריאת שמע מן התורה (רשב"א, ריטב"א, מאירי). אף אמנם שמבואר במסכת שבת (יא, א) שאפילו מי שתורתו אומנתו מפסיק תלמודו לקריאת שמע, רבי סובר שמפסיקין רק למצות קריאת שמע של תורה, ולדעתו הוא הפסוק הראשון בלבד (שם). אמנם כל זה נאמר אך ורק במי שתורתו אומנתו (ריטב"א, מאירי). וע' תוס' הרא"ש שחולק ומפרש שלא רצה להפסיק משום שהיה בזה ביטול תורה דרבים, אבל יחיד לעצמו צריך להפסיק (וע' פני יהושע). אבל רבינו יונה מפרש שרבי קרא כל הפרשה הראשונה. וע' שו"ע אר"ח קו, ב, ובמשנה ברורה שם ט; ובשאגת אריה ב, שהאריכו לברר חובת קריאת שמע מן התורה.

17. רש"י שבת ג, ב ד"ה בר פחתי.

18. כשהיה מגיע זמן קריאת שמע היה מפסיק רבי את לימודו ומעביר ידיו על פניו - ובאותו רגע היה קורא את הפסוק הראשון של שמע לקבל עול מלכות שמים, [ולקיים לפי שיטתו את המצוה מן התורה של קריאת שמע] (ריטב"א). הטעם שהיה רבי מעביר ידיו על פניו הוא שלא יסתכל לבאן ולכאן ויכוון דעתו יפה (ריטב"א, רא"ש). ומכאן המקור למנהגו לכסות עיניו בקריאת הפסוק הראשון של שמע (ע' אורח חיים סא, ה, ומשנה ברורה שם יז). אחרים מפרשים שרבי היה מעביר ידיו על פניו, שבשעה שהיה קורא פסוק הראשון ומכוון שה' הוא אחד למעלה ולמטה ולארבע רוחות השמים (כמבואר למעלה בגמרא), היה מרמו בתנועת עיניו על הצדדים האלו, וכדי שלא יראו הרמיות היה מבטה את עיניו (רבינו יונה).

8. ואף על פי שגם בפרשה הראשונה כתוב "ודברת בס", אין לפרשו לענין תלמוד תורה, שלא נזכר שם "ולמדת את בניך", ולכן הוא מתפרש לענין קריאת שמע שצריכה דיבור, אבל בפרשה השניה הרי לפני "לדבר בס" כתוב "ולמדתם", ולכן הוא מתפרש לענין תלמוד תורה (ע' צל"ח).

9. ריטב"א. ורק פסוק זה צריך כוונה מפני שבו מקבלים עול מלכות שמים (ע' תוס' הרא"ש ואורח חיים ס, ה).

10. וכן נפסק להלכה למעשה (ע' תוספות ובמשנה ברורה שם, ה).

11. להלן בגמרא יתבאר מה מכוונים בזמן שמאריכים באחד. ע' ב"ח סא, ד"ה וצריך להאריך, ובשו"ע הרב סא, ז, שמבארים כיצד להאריך ב"ד".

דעת רש"י שאין להאריך בלל ב"ח", אבל יש ראשונים שסוברים שיש להאריך מעט ב"ח" כשיעור המספיק להמליך הבורא יתברך בדעתו בשמים ובארץ, ולהאריך ב"ד" [שהיא רמו לארבע] כשיעור המספיק שימליכהו בארבע רוחות העולם (רבינו יונה; ע' מהרש"א בחידושי אגדות). ע' אורח חיים סא, ו ובמשנה ברורה שם.

12. עיין במעדני יום טוב שמבאר שמה שכתב רש"י "חטף" כוונה ל"שוא", ומה שכתב "פתח" כוונתו לקמץ; וע' רש"י לקמן מז, א בד"ה חטופה, ובשמות בב, יט.

13. רבי ירמיה היה מאריך באחד לכוון כוונות וסודות הטמונות בפסוק הראשון על פי חבמת האמת והסוד. ורבי חייא בר אבא אמר לו שמתוך אריכות הכוונות לא יספיק להתפלל עם הציבור, ועדיף להתפלל עם הציבור מלהאריך בכוונה הפסוק. אלא מספיק להאריך באחד להמליך את ה' למעלה ולמטה ולד' רוחות השמים (מהרש"א בחידושי אגדות).

14. רש"י, וכדברי רבי אליעזר בברייתא לעיל ג, א שמצות כוונה היא עד על לבבך. וע' בהערה הבאה שיש ראשונים שמפרשים שדין זה אינו תלוי במצות כוונה. ואף בית הלל שאומרים (יא, א) שמלהבים וקוראים מורים שחייבים לעמוד במקום אחד עד אחרי קריאת "על לבבך", לפי שער כאן מצות כוונה (רש"י) וע"י עמידה מתיישבת דעתו (ריטב"א). אבל מי שיושב אינו חייב לעמוד על רגליו לפסוקים אלו; עמידה המזכרת באן באה רק למעט הליכה (ירושלמי, מובא בתוספות).

15. מפירש"י (ד"ה בעמידה) ומדברי התוספות (ד"ה על לבבך) משמע שהחיוב

איזאבא דמחני לה. להא דרבה בב"ח: **בפרק ראשון.** כל פרתא שמעט: **ע"כ מילת טוניה ט'**. כולה מפרש לה ואזיל: (6) א"ר **יאשיה** **עזר כהן.** פרק ראשון: **מילת טוניה ט'**. קט"ד רבונה בלא קריאה: **פשתא ויהי אר שמוס.** **שחאיה יאשיה בעד הלל.** דהא **מכאן ואילך.** תיריה אר שמוס דכתיב **למה בחריה וכוונה**

אִישׁר אָנֹכִי מִצֹּדֶן הַיּוֹם עַל לִבְבְּךָ מִכָּאן אֶתֶּנָּה
לִלְמַד שֶׁכֵּל הַפְּרִשָּׁה כּוֹלֵל צְרִיכָה כּוֹנוֹה אִמֶּר
רַבֵּה בֵּר בֵּר חֲנָה אִמֶּר ר' יוֹחָנָן הִלְכָה טְרִיעַ
אִיכָא דִּמְתַּנִּי לָהּ אַהֲא דִּתְנִי *הִקְרֵאת
שִׁמְשֹׁם צִדִּיק שִׁכּוּין אֶת לְבוֹ ר' אַהֲא מִשּׁוּם
ר' יְהוּדָה אֹמֵר כִּיּוֹן שְׁבוּן לְבוֹ בִּפְרָק
אִישׁוֹן שׁוּב אִינוֹ צִדִּיק אִמֶּר רַבֵּה בֵּר בֵּר חֲנָה
אִמֶּר ר' יוֹחָנָן הִלְכָה כִּי אַהֲא שְׁאִמֶּר מִשּׁוּם
ר' יְהוּדָה תְּנִי אִידֶךְ וְהוּי שְׁלֵא יִקְרֵא לִפְרָעָ
עַל לִבְבְּךָ ר' זוֹטְרָא אֹמֵר עַד כָּאן מִצּוֹת כּוֹנוֹה
מִכָּאן וְאִילָךְ מִצּוֹת קְרִיאָה רַבִּי יֵאֻשָּׁה אֹמֵר
עַד כָּאן מִצּוֹת קְרִיאָה מִכָּאן וְאִילָךְ מִצּוֹת כּוֹנוֹה
מִשְׁמִישׁ מִכָּאן וְאִילָךְ מִצּוֹת קְרִיאָה דְּכֹתִיב לְדִבֵּר
לְבָבְךָ הִכָּא נָמִי הָא כְּתִיב וּדְבַרְתָּ בִּם הִ"ק עַד
כָּאן מִצּוֹת כּוֹנוֹה וְקִרְיָה מִכָּאן וְאִילָךְ קְרִיאָה
כִּלְא כּוֹנוֹה וּמֵאִי שְׁנֵא עַד כָּאן מִצּוֹת כּוֹנוֹה
וְקִרְיָה דְּכֹתִיב עַל לִבְבְּךָ וּדְבַרְתָּ בִּם הִתֵּם
נָמִי הָא כְּתִיב עַל לְבָבְכֶם לְדִבֵּר בִּם הִתְוֵא
מִבְּעֵי לִיָּה לְכַדְרֵי יִצְחָק *דִּיאָר *וְשִׁמְתָם^ע
אֶתֶּת דְּבָרֵי אֱלֹהִי צְרִיכָה שְׁתֵּהֵא שִׁמָּה כְּנֹד
הִלָּל : אִמֶּר מִר' יֵאֻשָּׁה אֹמֵר עַד כָּאן
מִצּוֹת קְרִיאָה מִכָּאן וְאִילָךְ מִצּוֹת כּוֹנוֹה מִשְׁ
מִכָּאן וְאִילָךְ מִצּוֹת כּוֹנוֹה מִשּׁוּם דְּכֹתִיב עַל
לְבָבְךָ הִכָּא נָמִי הָא כְּתִיב עַל לִבְבְּךָ הִ"ק
עַד כָּאן מִצּוֹת קְרִיאָה וְכּוֹנוֹה מִכָּאן וְאִילָךְ
כּוֹנוֹה בְּלֹא קְרִיאָה וּמִשְׁעַד כָּאן מִצּוֹת קְרִיאָה
וְכּוֹנוֹה דְּכֹתִיב עַל לִבְבְּךָ וּדְבַרְתָּ בִּם הִתֵּם נָמִי
יֵאֻשָּׁה כְּתִיב עַל לְבָבְכֶם לְדִבֵּר בִּם הִתְוֵא דְּבָרֵי

בנייכו תורה כי היכי דליגרוס בתי: ח"ד
 "עד כאן צריכה כונת הלב דברי ר"מ אמר"
 ואמר יכל המאריך באחד מאריכון לו ימו
 ובדליית אמר דב אשי יוכלכר שלא יוטוס
 ה דר [חייא בר אבא] חויה דהוה מאריך
 ועלה ולמטה ולארבע רוחות השמים וז לא
 קבא אמר רב יהודה על לבבך בעמידה על
 עד על לבבך בעמידה מכאן ואילך לא ורבי
 יהודה ואורא ר' יוחנן למעטמך דאמר דבה בר
 שאמר משום ר' יהודה: ח"ד שמע ישראל
 יהודה הנשיא א"ל בר ר' חייא לא חזינא
 ומוס אמר ליה *בר פחמי *בישעה שמעו

מזה או אינו חוזר וגומרה בר קפרא אומר אינו
ל בר קפרא לר"ש ברבי בשלמא לריד' דאמינא
צ"ת מצדים אלא לריד' דאמרת חוזר וגומרה למה
ר' אילא בריה דרב שמואל בר מרתא משמיה דרב
אמר ליה רב נחמן לדר עבדיה 'בפסקא קמא צעון
ויד' היכי הוה עבד אמר ליה בפסקא קמא הוה קא
פרקדן לא יקרא קריאת שמע מקרא הוא ולא ליקרי
דגני אפרקדן אמרי מיננא כי מצלי שפיר דמי
שאני ר' יוחנן דבעל בשר הוה : ובפרקים שואל
משאל שאל אהורתי מבעיא אלא שואל מפני
ול מפני היראה ומשיב משיב מרתא מאי אילימא
מפני הכבוד היינו דר' דתנן ר"י אומר באמצע
ול מפני הכבוד ומשיב שלום לכל אדם חסדי
לומר שהוא משיב ובאמצע שואל מפני היראה ואין
באמצע שואל מפני היראה ומשיב מפני הכבוד
ובפרקים

דיזש סרשט לך

ד"ל ממאי דאמרי' בהם
אזלא דבר לאחר אמת
יוליג וכניסיה כריף
רחיש פ"ט ב"ט בחלוסי
רשאו' וכו' דהוק ולענד
נ"ל דחשמע לעיל ע':
[נשי' תום' לקמן כה:
ד"כ עה]

רַב נָסִים גָּאוֹן
הָיָה מִיּוֹנֵי לִדְבָר
יִצְחָק דָּאֵשׁ ר' **ר' יצחק**
זָהָב צִירִיָּה שְׂתָהָא
מִיִּסְתָּה כְּגַד הַלֵּל.
שִׁפְטִין שֶׁ יֵד קָא
עִיקְדָּה בָּמָס' דְּמִנְהָ
(דף לו') בְּפֶר' הַקִּיסָן
הָיָה לְהוֹן שְׁמֹנֶה ר' **שמונה**
וְהָיָה דְּבַעַל בְּשׁוּר הָיָה
יִתְחִית לְמִירוּשָׁיָה בְּכָמָא
יִצְחָק בְּפ' הַשְׁכֹּרֶת אַת
נִפְעֻלִין (דף ע"ד) אֲדָר
(כ"ב) ר' **ר' יצחק**
בְּרִיָּה דְר' יוֹנָה בַת
'קָבָא וְאֲבָרִי לָהּ בַת
ר' **ר' יצחק** :

[סי' בן גדולים עיין
שבת ג: כט. גזיר נט.
וצרש"י שם]

גליון השנים

גמ' זו ק"ש של ריב"נ.
פ"י ברי' בפרקין יא.
ד"ה מחנ' הראמנין :
תוס' ד"ה שאל' בו'
דמשמע בו'. ע' תשובה
באר שבע סימן ' :

תוספתא פ"ב

הגהות
הגרא

[ח] רש"י ד"ס
ובלבד כו'
בהסד (בלא)
:תנ"ס :

ספרי פרשת
וואתחנן
[מנחות לז:]

הגהות
הב"ח

(ח) רש"י ד"ס
עד כאן וס'
בבבב

על כן נאמר
והיה כהן
על כן נאמר

י"ה שאל חסדי

ה'ר"ח וס' י"ח

א"כ וכן משמע
ב"מ מי שחזר

יָדָהּ כִּי אֵלֶּיךָ:

שלם ירח

סביון
חלגה

דוד קיי
ר פתח ופי
דוד קיי

[תורים]

Abstract

י"ב דף יד.
מיצח ליום

אמן סו.
יודין לג:
ס נסמן

100

קריאת שמע אחרי שיצאו התלמידים או לא^[19]?
נחלקו בזה תלמידיו:

בר קפרא אומר: אינו חוזר וגומרה. **רבי שמעון ברי** (בנו של רבי) **אומר:** חוזר וגומרה.

בר קפרא מביא ראיה לדבריו:

אמר ליה בר קפרא לרבי שמעון ברי: בשלמא לדידי דאמינא אינו חוזר וגומרה – מוכן לפי דברי שרבי לא היה חוזר וגומר קריאת שמע, היינו דמהדר רבי אשמעתא דאית בה יציאת מצרים – שלכן היה משתדל רבי ללמד בכל יום הלכה שמוזכרת בה יציאת מצרים, שעל ידי כך יצא ידי מצות זכירת יציאת מצרים. אלא לדידה דאמרת חוזר וגומרה – אבל לפי דבריך שהיה חוזר וגומר קריאת שמע אחרי לימודו, ואז היה קורא גם את הפרשה השלישית ואת הברכה שלאחריה, שבשתייהן מוזכרת יציאת מצרים, למה ליה לאהדורי – למה הוצרך להשתדל ללמוד בכל יום ענין שמוזכרת בו יציאת מצרים? מתוך רבי שמעון:

לעולם רבי היה חוזר וגומר קריאת שמע אחרי לימודו, ומכל מקום היה אומר בכל יום שמועה שמוזכרת בה יציאת מצרים כדי להזכיר יציאת מצרים בזמן קריאת שמע^[20].

הגמרא ממשיכה לדון בדיני קריאת שמע:

אמר רבי אילא בריה דרב שמואל בר מרתא משמיה דרב: אם אמר "שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד" בכוונת הלב ונאנס בשניה, ושאר הפסוקים אמר כשמתנמנם בלי כוונה^[21], יצא ידי חובת קריאת שמע.

הגמרא מביאה הוכחה לדין הזה ממעשה שהיה:

אמר ליה רב נחמן לדרו עבדיה – רב נחמן אמר לדרו עבדו: בפסוקא קמא צערן, טפי לא תצערן – אם תראה אותי מתנמנם בשעת קריאת הפסוק הראשון של שמע, צער אותי עד שאתעורר ואקרא אותו בכוונה, אבל בשאר הפסוקים אל תצער אותי. ועוד מעשה:

אמר ליה רב יוסף לרב יוסף בריה דרבה: אבון היכי הנה עביר – איך היה נוהג אביך [רבה] כשהיה מתנמנם באמצע קריאת שמע? **אמר ליה כך היה נוהג:** בפסוקא קמא הנה קא מצער נפשיה, טפי לא הנה מצער נפשיה – בפסוק הראשון היה מצער את עצמו לקרוא בכוונה, אבל בשאר הפסוקים לא היה מצער את עצמו.

כיצד קוראים קריאת שמע בשכיבה:

אמר רב יוסף: פרקין – השוכב על גבו^[22], לא יקרא קריאת שמע, מפני שמקבל עול מלכות שמים דרך שררה וגאווה.

מקשה הגמרא:

משמע מדברי רב יוסף מקרא הוא דלא ליקרי – שרק לקרוא קריאת שמע אסור למי ששוכב על גבו, הא מיגנא שפיר דמי – אבל מותר לישון כך. ואיך יתכן לומר כן, והא רבי יהושע בן לוי לייט אמאן דגני אפרקיד – והרי רבי יהושע בן לוי קלל מי שישן על גבו^[23].

מתרצת הגמרא:

אמרי רבנן: מיגנא כי מצלי שפיר דמי – לישון על הגב כשנוטה על צדו מותר, מקרא אף על גב דמצלי נמי אסור – אבל לקרוא קריאת שמע כששוכב על גבו אסור אף על פי שנוטה על צדו, שגם זה קבלת מלכות שמים דרך גאווה. ורב יוסף דיבר בפרקין כזה שנוטה על צדו, שהשכיבה עצמה מותרת וקריאת שמע אסורה^[24].

שואלת הגמרא:

והא רבי יוחנן מצלי – נטה לצדו קצת, וקרי קריאת שמע. הרי שמוטר לפרקין לקרוא קריאת שמע אם נוטה על צדו.

מתרצת הגמרא:

שאני רבי יוחנן דבעל בשר הנה – דינו של רבי יוחנן שונה משל שאר בני אדם משום שהיה אדם שמן והיה קשה לו לשכב על צדו. לכן אצלו בנטייה קצת על צדו יצא מגדר קריאה דרך גאווה, שרק מתוך אונס לא נטה על צדו לגמרי.

הגמרא דנה בדברי רבי מאיר במשנה שאמר:

בפרקים שואל מפני הכבוד ומשיב וכו':

שואלת הגמרא:

משיב מחמת מאי – מאיזה סיבה מותר להשיב שלום בין הפרקים לפי רבי מאיר? **אילימא –** אם נאמר שמוטר להשיב רק מפני הכבוד, הרי קשה: השתא משאל שאל אהדורי מבעיא – אחרי שרבי מאיר מתיר אפילו להקדים שלום לאדם נכבד בין הפרקים הרי זה מיותר לומר שמוטר להשיב לו שלום^[25]. אלא צריכים אנו לפרש את דברי רבי מאיר כך: בין הפרקים שואל מפני הכבוד ומשיב שלום אף לכל אדם. לדחות פירוש זה הגמרא מקדימה את סוף דברי רבי מאיר:

אימא סיפא – בוא נלמד את סוף דברי רבי מאיר: **ובאמצע שואל מפני היראה ומשיב.** וגם כאן יש לשאול: משיב שלום מחמת מאי – מאיזה סיבה? **אילימא מפני היראה –** אם נאמר שכוונת ר' מאיר שבאמצע הפרקים משיב שלום רק למי שירא מפניו שיהרגהו, קשה: השתא משאל שאל אהדורי מבעיא – אחרי שמוטר אפילו להקדים שלום לאדם שירא מפניו שיהרגהו, הרי זה מיותר לומר שמוטר להשיב לו שלום. אלא צריכים אנו לפרש את דברי רבי מאיר כך: באמצע הפרק שואלים מפני היראה ומשיבים גם מפני הכבוד.

הגמרא מסיימת לדחות את הפירוש המוזכר:

אבל אם נפרש כן היינו דרבי יהודה – נמצא שדברי רבי מאיר הם הם דברי רבי יהודה! דתנן במשנה: **רבי יהודה אומר: באמצע –** בתוך הפרקים שואל מפני היראה ומשיב מפני הכבוד. **ובפרקים שואל מפני הכבוד ומשיב שלום לכל אדם.** ולפי מה שפירשנו גם ר' מאיר סובר כן ואין כאן מחלוקת!

הגמרא חוזרת לפרש את דברי רבי מאיר כפירוש הראשון:

חסורי מחסרא והכי קתני – המשנה כאילו חסרה, וכך צריך להשלימה: **בפרקים שואל מפני הכבוד, ואין צריך לומר שהוא משיב מפני הכבוד. ובאמצע שואל מפני היראה, ואין צריך לומר שהוא משיב מפני היראה, דברי רבי מאיר^[26]. רבי יהודה אומר: באמצע שואל מפני היראה, ומשיב שלום מפני הכבוד.**

הערות

19. זמן הלימוד בישיבה היה נמשך עד אחר ג' שעות ביום, ולכן הגמרא מסתפקת אם רבי חזר וקרא קריאת שמע אף על פי שכבר עבר זמנה, שאילו היה גומר רבי את לימודו לפני שעבר זמן קריאת שמע, בוראי היה קורא את כולה (תוס' הרא"ש).

20. חכמים תקנו שחייבים להזכיר יציאת מצרים בזמן קריאת שמע, לכן הקפיד רבי ללמוד שמועה שמוזכרת בה יציאת מצרים לקיים תקנה זו. אבל מן התורה מצות זכירת יציאת מצרים היא כל היום (ע' שאגת אריה סי' י).

21. ריטב"א; וכן משמע מרש"י ר"ה בפסוקא קמא.

22. רש"י; וע' ערוך מובא בתוספות בנדה יד, א ר"ה אפרקיד, שמפרש באופן אחר. וע' גם רשב"א, ריטב"א ומאירי כאן.

23. שם יתקשה אברו בשעת שנתו, ואם שוכב על גבו קישויו נראה, והוא דבר

24. האיסור לקרוא שמע אף כשנוטה על הצד הוא דוקא כשנוטה על צדו נטייה קלה, אבל אם נוטה על צדו לגמרי מותר גם לקרוא את שמע (תוספות נדה יד, א ר"ה ק"ש כי מצלי; ע' אורח חיים סג, א).

25. לפי ששאלת שלום היא הפסקה יותר חמורה, מפני שהוא הפותח בדיבור.

26. ראה רש"י. ועיין בספר לשון הוהב שמפרש למה הוצרך רש"י להאריך כאן, וע' גם בספר מגדים חדשים. ובתוס' רבי יהודה החסיד הקשה מדוע לא תרצה הגמרא בפשטות שדברי רבי מאיר נאמרו בדרך זו ואין צריך לומר זו, ע"ש ובפני יהושע מה שתיירצו.

ובפרקים - בין הפרקים שואל מפני הכבוד - לאדם נכבד, ומשיב שלום לכל אדם.^[1]

הגמרא מוכיחה את פירושה:

תנא נמי הכי - וכן שנינו בברייתא: הקורא את שמע ופגע בו רבו או גדול הימנו.^[2] **בפרקים שואל בשלום מפני הכבוד, ואין צריך לומר שהוא משיב לו שלום. ובאמצע שואל בשלום מפני היראה.**^[3] **ואין צריך לומר שהוא משיב לו שלום, דברי רבי מאיר. רבי יהודה אומר: באמצע שואל מפני היראה ומשיב שלום אף מפני הכבוד. ובפרקים שואל מפני הכבוד ומשיב שלום לכל אדם.** הרי מפורש בברייתא כמו שפרשנו את דברי רבי מאיר במשנה^[4].

הגמרא דנה אם מותר להקדים שלום ולהשיב שלום באמצע הלל ובאמצע מגילת אסתר:

בעא מיניה אחי תנא דבי רבי חייא מרבי חייא - אחי.^[5] שהיה שונה הברייתות בבית מדרשו של רבי חייא, שאל את רבי חייא: **בהלל ובמגילה מהו שיפסיק - האם מותר להפסיק באמצע קריאת הלל או מגילת אסתר לשאלת שלום ולהשבת שלום כמו בקריאת שמע?**

אחי מבאר צדדי השאלה:

[מין] אמרינן קל וחומר - האם אומרים שאפשר ללמוד מקל וחומר שמותר להפסיק בהם: וכך הוא הקל וחומר: אם בקריאת שמע שהיא מצוה דאורייתא פוסק מפני הכבוד ומפני היראה, בהלל ומגילה שהם רק מצוות דרבנן מפני? - האם יש מקום לשאול ולהסתפק בזה? הרי בודאי מותר להפסיק בהם להקדים שלום ולהשיב שלום

הערות

- ולפי זה נחלקו רבי מאיר ורבי יהודה בשתיים: בין הפרקים - רבי מאיר טובר שמשיב שלום רק לאדם נכבד, ורבי יהודה מתיר להשיב שלום לכל אדם. באמצע הפרק - רבי מאיר מתיר להשיב שלום רק למי שירא ממנו שלא יתרחק, ורבי יהודה מתיר להשיב שלום גם לאדם נכבד.
- גירסת הרשב"א בברייתא היא: ופגע בו אביו או רבו או מי שגדול ממנו וכו'. וכן גרס הרמב"ם (הל' ק"ש ב, טו).
- ע' לעיל יג, א הערה 6. והנה דעת רש"י שיפני היראה פירושו מי שירא ממנו שמא יתרחק. אולם הרשב"א (בדף יג, ב) תמה על פירושו מברייתא זו, שהרי בברייתא מפורש שמדובר כאן במי שפגע בו אביו [לפי גירסתו, עיין בהערה הקודמת] או רבו או מי שגדול הימנו, ועל זה הברייתא אומרת "מפני היראה" וכו', והיינו דבין אלו המוכרחים בתחלת הברייתא יש כאלו שיש בהם מפני היראה ויש כאלו שיש בהם מפני הכבוד, וכן כל אלו [אביו, רבו ומי שגדול ממנו] הרי אין אחד מהם שמתירא ממנו שמא יתרחק. ומתוך כך מוכיח הרשב"א שהפירוש של "מפני היראה" אינו כפירוש רש"י, אלא פירושו מי שמחוייב ביראתו כגון אביו שמצווה ביראתו (שנאמר: "איש אמו ואביו תירא"). וכן רבו שמצווה ביראתו (שנאמר "מפני שיבה תקום... ויראת"). ומפני הכבוד פירושו מי שמחוייב בכבודו כגון מי שגדול ממנו בחכמה.
- ובצ"ח תירץ שלדעת רש"י כל אלו שנקטה הברייתא הן דוגמאות של "מפני הכבוד", ולא באה הברייתא לתת דוגמא ל"מפני היראה", ועיי"ש הטעם. [וכן מוכח מהרמב"ם שהביא כל שלושת אלו לדוגמאות של "מפני הכבוד" (הל' ק"ש ב, טו)].
- ולענין הלכה פסקו הראשונים כר' יהודה, ובשו"ע הלך בעקבות הרשב"א (ראה אור"ח סו, א). ועיין שם במשנה ברורה (ס"ק ב) לענין המנהג בזמננו. אם מותר להפסיק באמצע קריאת שמע לקריש, קדושה וברכו, ע' תוספות לעיל יג, ב ב"ה שואל, ובראשונים שם, ובשו"ע אור"ח סו, ג.
- כך שמו (רש"י). שם זה מופיע בתורה והוא אחד מבני בנימין (בראשית מו, כא). אבל הר"ף גרס כאן אֶחָא (מערני יום טוב, ועיין שם).
- כלומר, בין הפרקים שואל מפני הכבוד ובאמצע פרק שואל מפני היראה. ולהשיב יהיה תלוי במחלוקת של רבי מאיר ורבי יהודה לענין קריאת שמע (רבינו יונה). בענין מה שמבואר בסוגיותנו שהלל היא מצוה דרבנן, ע' רמב"ן (ספר המצוות שורש א בסד"ה והפליאה), ורמב"ם וראב"ד הל' חנוכה ג, כ, ומהר"ן חיות כאן. וע' בשו"ע שאגת אריה סי' טט. ועוד עיין בשאגת אריה סי' ב שמוכיח מתוך סוגיותנו איזה חלק של קריאת שמע הוא מצוה מן התורה (ע' לעיל יג, ב הערה 20).
- רבי חייא דייק בתשובתו שמותר להפסיק באמצע הלל ומגילה והוסיף ואמר ואין "בכך" כלום, להורות שרק לענין שאלת שלום והשבת שלום אין לחשוש שהלל

מפני הכבוד ומפני היראה^[6]. **או דלמא פרסומי ניסא עדיף - או אולי אין קל וחומר להתיר הפסקות אלו בהלל ובמגילה, מפני שיש לומר שהלל ומגילה יש בהם צד חומרא שאין בקריאת שמע [אף על פי שהם רק מצוות דרבנן], שקריאתם באה לפרסם נס, שהרי הלל בא לפרסם את הנסים שנעשו לישראל בזמני המועדים והמגילה באה לפרסם את נס פורים, ויש לומר שאין להפסיק באמצע פירסום הנס.**

רבי חייא פושט את הספק:

אמר ליה רבי חייא לאחי: פוסק ואין בכך כלום - מותר להפסיק בהם כמו בקריאת שמע.^[7]

הגמרא מבררת דיני הפסקה בהלל:

אמר רבה: ימים שהיחיד גומר בהן את ההלל - באותם ימים שאף מי שמתפלל ביחידות חייב לקרוא את כל ההלל.^[8] **בין פרק לפרק פוסק לשאול בשלום אדם נכבד, באמצע הפרק אינו פוסק לשאול בשלום אדם נכבד.**^[9] **וימים שאין היחיד גומר בהן את ההלל.**^[10] כמו ראש חודש וחול המועד פסח, שקוראים בהם הלל ברילוג, אפילו באמצע הפרק פוסק להקדים שלום לאדם נכבד, ואין צריך לומר לאדם שירא ממנו^[11].

מקשה הגמרא:

איני - האמנם כן שבימים שאין היחיד גומר בהם את ההלל פוסק מפני הכבוד אף באמצע פרק? והא רב בר שבא איקלע לגביה דרבינא - והרי רב בר שבא, שהיה אדם נכבד, הודמן אצל רבינא, וימים שאין היחיד גומר את ההלל הנה - והיה זה באחד הימים שאין היחיד גומר בהם את ההלל, ולא פסיק ליה - ורבינא, שקרא את ההלל ועמד באמצע פרק, לא הפסיק לשאול בשלום.^[12]

ומגילה יותר חמורים מקריאת שמע, אבל לשיחה סתם גם בהלל ומגילה אסור להפסיק, אפילו בין הפרקים (רבינו יונה; וע' פני יהושע, צ"ח ודברי חמדות כ). ויש חולקין על זה לענין מגילה (ראה טור אור"ח תרצב). ולענין דינו של מי שהפסיק באמצע קריאת המגילה או הלל בשיחה סתם, ראה שו"ת הרשב"א (המוכאת בבית יוסף שם).

8. יש שמונה עשר ימים בשנה שאפילו המתפלל ביחידות חייב לומר הלל שלם (רש"י תענית כח, ב ד"ה יחיד), ואלו הם: שמונת ימי סוכות (כולל שמיני עצרת), שמונת ימי חנוכה, יום ראשון של פסח וחג השבועות. בחוץ לארץ מוסיפים עוד שלשה ימים: יום שני של פסח, יום שני של שבועות ויום שני של שמיני עצרת (שמחת תורה). ע' ערכין י, א ותענית כח, ב.

9. אבל פוסק לשאול בשלום אדם שירא ממנו, כמו בקריאת שמע (ריטב"א, רא"ש, ושו"ע אורח חיים תפח, א; וע' רבינו יונה ורמב"ם הל' חנוכה ג, ט, ובמגיד משנה שם שחולקים).

10. לשון רבה: "ימים שאין היחיד גומר בהן את ההלל", הוא לא דוקא, שגם הציבור אינו גומר בהן את ההלל. ומה שנקט יחיד, היינו אגב תחלת דבריו שאמר ימים שהיחיד גומר בהן את ההלל [ושם נקט יחיד דוקא, לרבות שגם המתפלל ביחידות חייב בהלל שלם] (ריטב"א). ויש ראשונים המפרשים בי גם "יחיד" המוזכר בתחילת דברי רבה ("ימים שהיחיד גומר בהם את ההלל") הוא לא דוקא, וגם הציבור נקרא יחיד לענין זה. [הטעם משום שכל אחד ואחד כצבור חייב בקריאת הלל בימים אלו (ע' שיטת ריב"ב)]. ולא בא רבה למעט אלא ההלל שאומרים בערב פסח בבית המקדש בשעת שחיטת קרבנות פסחים (תוספות). שאינו חובת כל אחד ואחד, אלא חובת כל ישראל יחד. ועיין רשב"א בשם בעל הלכות גדולות, שבא רבה למעט את ההלל שכל ישראל אומרים ביחד כשנגאלים מאיזו צרה [וגם לפי פירוש זה "יחיד" רצה לומר חובת כל אחד ואחד]. ועיין בחידושי מרן ר"ח הלוי (הלכות חנוכה) שמבאר את שיטתו.

11. הראשונים כאן דנים בגדר אמירת הלל בימים שאין גומרים אותו ואם מברכים עליו (ע' תוספות, רבינו יונה, רשב"א ועוד). מהגמרא משמע שגם בימים שאין גומרים בהם את ההלל אסור להפסיק בהלל לשיחה סתם, ולפי הראשונים שאומרים שגם כשאין גומרים את ההלל מברכין לפניו ולאחריה, הטעם שאסור לשוחח באמצע ההלל הוא כדי שלא יפסיק בין הברכות (ע' תוספות ד"ה ימים). לפי הראשונים הסוברים שבימים שאין גומרים בהם את ההלל אין מברכים עליו, הטעם שאין לשוחח באמצע ההלל הוא מפני שאין להפסיק בשיחה בטלה באמצע שבו של הקב"ה (רבינו יונה; ועיין ביאור הלכה אור"ח שכב, ד, ד"ה אבל בענין).

12. ע' רשב"א (תחלת ד"ה ימים). וע"ש מדוע רב בר שבא לא הקדים שלום לרבינא.

אחי . כך שמו : **תנא דבי רבי חיאי** . שהיה שוכה בבית רבי חיאי :
מהו שפסיק . לשאלה שלום : **וימס שהיה** גומר בן את **ההכל** .
 שהוא חובה לכל אדם והם אחד ועשרים יום בשנה כדאמרינן במסכת
 ערכין (ד' ע"ג) : **מהו שפסיק** . את ההבטיל לדעת אם תריך מנח או
 חבלין : (ט"ז) . טעמיה תבטיל : **אור**

ימים שהיחיד גומר בהם
לצור קורא יחיד
בשמיטת פסחים ב"ד צניסן
יחיד גומר את ההלל אין חזו

יג א חזר ושיב אליהם
 כימון תרוב סעיף ב:
 יד ב חיי' פ"ג וכלכות
 חטבה בלכה ע חזר
 ש"ע אליה כימון תכב
 סעיף ד (ובכ') טסה
 סעי' ח' ונסימון תצמד
 סעיף ח :

זמן ד' חיי' מלך המלכות
 נדרכה כלכלה ד' חיי'
 (המלכות בירושלם) ענין
 ה' חודש עשרה ימים
 ד' חודש 3 :
 זמן ד' חיי' מלך המלכות
 נדרכה כלכלה ד' חיי'
 חודש עשרה ימים
 ענין א' (ד' חודש עשרה ימים)
 תענית חודש עשרה ימים
 זמן ד' חיי' מלך המלכות
 המלכות כלכלה ד' חיי'
 ענין ד' חודש עשרה ימים
 חודש עשרה ימים :
 יח' (חודש עשרה ימים)
 חודש עשרה ימים
 זמן ד' חיי' מלך המלכות
 חודש עשרה ימים
 זמן ד' חיי' מלך המלכות
 חודש עשרה ימים
 חודש עשרה ימים :

רביעית . רביעית הלוג : **חזלו** לכה
מן האדם . כשיש לכה לעסוק בכבוד
המקום אל התעסקין בכבוד אדם וחי'
לוא הכי למה ליה לחדול : **ושמואל** .
אל דרש לזון במה אלא כמשמעו
במה תצטרך לזה שאתקלח כבודו
לכבוד : **שואל מפני הכבוד** . והא
ק"ש קודם תפלה הוא וקניי שואל :
תרגמה ר' אבהו . הלא דרב ושמואל
דאסרי : **במשפחה לפתחו** . אבל פגעו
ברך שואל : ה"א אמר דרב אידי ב'
אבין אמר דר' יוחנן בר' זאשיין אסור
לאדם לעשות חפזין קודם שיפגלו* :
לדק . תפלה שמדירקן לבוראו והדר
יוסע פעמיז לדרכי חפזיו : **אל**
תקרי שבע אלא שבע . ילין כל
יפקד מן השמים בחלוט הכי הוא
רע לכך ריין משגיחין לפקדו :
וה'

ובפרקים שואל מפני הכבוד ומשיב שלום
לכל אדם תניא נמי הכי הקורא את שמעו ופגע
בו רבו או גדול הימנו בפרקים שואל מפני
הכבוד וא"צ לומר שהוא משיב ובאמצע שואל
מפני היראה ואצ"ל שהוא משיב דברי' מאד
ר' יהודה אומר באמצע שואל מפני היראה
ומשיב מפני הכבוד ובפרקים שואל מפני
הכבוד ומשיב שלום לכל אדם בעא מיניה אחי
תנא דבי רבי חי'א מרבי חי'א בהלל י"במגילה
מהו ש"פס'ס (אמרין ק"ק) ש' דאורייתא פוסק
הלל דרבנן מבעיא או דלמא *פרסומי ניסא
עדיף א"ל פוסק ואין בכך כלום אמר רבה
ימים שהיחיד גומר בהן את ההלל בין פרק
לפרק פוסק באמצע הפרק אינו פוסק וימים
שאין היחיד גומר בהן את ההלל אפי' באמצע
הפרק פוסק אינו והא רב שבא איקלע לגביה
דרבנא וימים שאין היחיד גומר את ההלל

הזה ולא פסיק ליה שאני רב
אשיאן תנא דבי ר' אמי מר' א
קביל עליה והא ליבא אז דילמ
בכך כלום תניא נמי הכי ממש
ואין בכך כלום עד כמה ר' א

שָׂבַא דְּלֹא חָשִׁיב עָלֶיהָ דְּרַבִּינָא : בְּעֵי מִינִיהּ
הַשְּׂרִי בְּתַעֲנִית מִהּ שִׁמְעוּס אֲכִילָה וְשִׁתְּיָה
הִנָּה קָבִיל עָלֶיהָ וְהָא אִיבָא א"ל מַעֲס וְאִין
תְּ אִינָה מַעֲזָנָה בְּרַכָּה 'וְהַשְּׂרִי' בְּתַעֲנִית מַעֲס
וְה' אָסִי מַעֲמִי עַד שִׁיעוֹר רַבִּי עָתָא : אִמַּר רַב
שִׁתְּפַלל כְּאִלו עִשְׂאוּ בְּמָה שְׁנֹאמַר 'חֲדָלוּ לָכֶם
בְּמָה נִחְשָׁב הוּא א"ל חֲקִדִּי בְּמָה אֵלָא בְּמָה
לֹא לֵאלֹהִי מִתִּיב רַב שֵׁשֶׁת בְּפִרְקִים שׁוֹאֵל מִפְּנֵי
מִשְׁכִּים לִפְתָּרוֹ (א"ר יוֹנָה א"ר זִירָא כֹל הַעֲרִישָׁה
בְּמָה א"ל בְּמָה אִמְרַת א"ל לֹא אִסּוּר קָא אִמְיָנָא
אִידִי בְּר אֲבִין אִמַּר רַב יִצְחָק בְּר אִשִּׁיאן 'אִסּוּר
תְּפַלֵּל שְׁנֹאמַר 'צִדְקָא לִפְנֵיו יִהְיֶה וְיִשֵּׁם לְדָרְךְ
מַר רַב יִצְחָק בְּר אִשִּׁיאן 'כֹּל הַמְּתַפַּלֵּל וְאִתְּ
יוֹ שְׁנֹאמַר צִדְקָא לִפְנֵיו יִהְיֶה וְיִשֵּׁם לְדָרְךְ פַּעֲמֵיו :
בְּעַת יָמִים בְּלֹא חִלּוּם נִקְרָא רַע שְׁנֹאמַר 'יִשְׁבַּע
כַּע אֵלָא שְׁבַע א"ל רַב אַחָא בְּרִיהּ דְּרַבִּי דִּיאִי
וְיִתְּנִן כֹּל הַמְּשַׁבְּעִי עֲצוּמוּ מַדְבִּיהּ תוֹרֵה וְלֵן אִין
שְׁנֹאמַר וְשְׁבַע יִלֵּין בֵּל יִפְקֵד רַע : אֵלוּ הֵן בֵּין
יוֹתָנן 'הִלְכָה בְּרִי יְהוּדָה דְּאִמַּר בֵּין אֱלֹהֵיכֶם
וְהוּא א"ר יוֹתָנן מָאִי מַעֲמִיָּה דְּרַבִּי יְהוּדָה דְּכַתִּיב

הכל הנותן שלום לחבירו קודם
מן האדם אשר נשמה באפו כי
ושמואל אמר במה חשבתי לזה

הכבוד ומשיב תרגמה ר' אבא
חפציו קודם שיתפלל כאלו בנה
וכדב אידי בר אבין ד) אמר ר
לו לאדם לעשות חפציו קודם
פעמיו ואמר רב אידי בר אבין
ווצא לחדר הקר"ה וזושה לו חפ

(ו) א"ד יונה א"ד זירא *כל הלן ילן בל יפקד רע אל תקדי י בר אבא הכי א"ד חייא א"ד

מבשרין אותו בשורות רעות
הפרקים וכו': א"ר אבהו א"ר
לאמת ויציב לא יפסיק *א"ר א

שָׁרָה לְחַיִּים טַעֲמוֹ מִזֶּכֶר וְאִין זֶה בְּרָכָה לְכַסֵּה מִיִּדֵי דְהוּה אֱלֹהִים (ב) וְחַסְפִּילִין דְּהִי נָשִׁי מִזְכְּרוֹת אֲמַרְיָּ פַעֲמִים בְּחַמְלָה לְקִדּוֹת אֲחֵר שְׁפֹךְ מִזְכְּרִין לְגַמּוֹר וּמִיִּתֵּי רִאִיה מִירוֹשָׁלַיִם (דְּשָׁךְ א') (מ) בְּצִדְדֵי חוּץ מִן הַבְּרִכּוֹת הַסְּמוּכוֹת לְחִבְרָתָהּ וּבְרִכְתָּהּ הַפְּיּוּרוֹת וְהַמְּאֻזּוֹת וּפְרִיךְ בִּירוֹשָׁלַיִם עָלֶיהָ וְהָ אֵיבָרָא וְאֲחֵרֵי שִׁתָּחַת בְּצִדְדֵי דְאֵס שְׁמַעְהָ בְּהַבֵּץ יֵאל וּפְרִיךְ וְהִי כּוֹסֶה פִּירוֹשׁ יִהְיֶה דְלִיגָה מִסּוּכִי

בבירון ומשני שמים הנה אחת לבנה ואחת לשעבר פירוש אחת לבנה זו היא חמה כרכה שמדברין
 סמוכה אחת לשעבר היינו חמה שבירון קודם ארילא אחלמא דמברכין שי פעמים אבל זה ה
 דקאי אצרכה לשבר דקאי כי מה מתחלה אחת ולא ארילא אצרכה דמברכין גלוי כי כאשר אפשר מוסי
 יהיו מברכין ב' פעמים תחלה וסוף אבל ואמר ר' יהודה דרו היא תחמיא בגלוי קאי בבירון כדאי מוסי
 בזמנים שאין יחיד גומר בהן את ההלל כיון שבירון תחלה כמו הכא אינו מותר לפסוק אלנא
 לא יפסיק באלמנא אפילו שלא מפני הכבוד הא לא היה מפסיק שום כרכה אלנא נראה הא
 דמברכין עליה בתחלה יחיד באלם שרעשה הדבר בבת אחת שאין אינו מחסיק שאינו יריך אבל
 לא בתחלה ולא בבירון והא דקאמר בירושלמי והרי (ו) סיפא זהו אינו גלנא דחומות בבירון ואמאי
 לא למצינו חומות בבירון ומשני שמים הנה שני גלנתי אחת לבנה ואחת לשעבר פירוש לעמוד
 בה לשעבר כמו דאמר גלנא מגלנתי מפיק חומות בבירון ומה שדקשה מיהללון שחיי
 אינה פותחת בבירון יש ליתן טעם לפי שהיא הודאה בעלמא ואפילו שהיא ארוכה קלת תקנו בה
 משמע בירושלמי שהיה דרכן לומר הלל בציית הכנסת ואח"כ שוין כרעות שלהם בציית בלא שום ס
 אחת מה פירוש זה אמר זה בלא הלל ובדר בזמנים מהו (ב) תשמיין מן הרא דא"ר יוחנן הלל
 בחוספאחא דמי שלא היה יודע וכנסם בציית הכנסת וכו' והשאר נמי מוסיב דבשכל קי פותחת
 סמוכה כי הא דאמר קרא הלל בכה"ג יאן כן. דילמא הגאח קביל עליה. האי ליגאח דמבר
 בתענית הכבוד לא: **מלוע** פירש ר"ח שחור ופולט לאח חשי
 אפילו בשאר תעניות ומשום הכי הפולט אינו לריך כרכה שאינו נהנה: **במשניות** לפתחו

רב נסים גאון
אמר (רבא) (רבה)
ימים שהחיד
טכר בוק את חזקל
כ"י. איתנה למחשד
בסכתא תענית כ"א
כ"ה פוקים בשנה
ב"ה דאמר ר' יוחנן
הסו"י שמעון בן
הזקוני י"ח ימים חזק
טכר בוק את חזקל
כ"י חתם נמי אמרין
אמר (רבה) (רבא)
זאת אסורה הלל דראש
החדש לא דאדמיילת
לשוקר תחיר רבא
לפסקי כ"א אפי' כאמצע
הערב:

גליון השנים
גמ' תשס"ח
יחזקאל
תשס"ח
: יומן

[סוּתָמוּם]
 וְחֻתְמָה
 בְּכֹחַ כָּל
 [רָאָה]

* מלך פ"ס

מתרצת הגמרא:

שאני רב בר שבא – שונה מקרה זה של רב בר שבא, **דלא חשיב עליה דרבינא** – שלא היה רב בר שבא חשוב בעיני רבינא ולכן לא הפסיק להקדים לו שלום^[13].

ספק בדין תענית:

בעי מנייה אשנא תנא דבי רבי אמי מרבי אמי – אשיאן, שהיה שונה הברייתות בבית מדרשו של רבי אמי, שאל את רבי אמי^[14]: **השרוי בתענית מהו שיטעום** – מי שנמצא בתענית האם מותר לו לטעום תבשיל כדי לדעת אם צריך עוד תבלינים? האם נאמר שרק איסור **אכילה ושתיה קביל עליה** – קבל על עצמו בתעניתו^[15], **והא ליכא** – והרי טעימה איננה אכילה ושתיה גמורה, וממילא מותרת היא ביום תענית; או **דילמא הנאה קביל עליה** – או שמא קיבל על עצמו איסור הנאת אכילה ושתיה בתענית, **והא איכא** – והרי גם בטעימה יש הנאת אכילה וממילא אסורה היא בתענית.

רבי אמי פושט את הספק:

אמר ליה רבי אמי לאשיאן: טועם ואין בכך כלום – אין בזה איסור^[16].

הגמרא מביאה סיוע לדברי רבי אמי מברייטא:

תנא נמי הכי – וכן למדנו בברייטא: **מטעמת** – טעימת תבשיל אינה **טעונה ברכה** לפני. **והשרוי בתענית טועם תבשיל ואין בכך כלום** – אין בזה שום איסור.

שואלת הגמרא:

עד כמה – עד איזה שיעור נחשב כטעימה בלבד?

עונה הגמרא:

רבי אמי ורבי אסי טעמי – היו טועמים עד שיעור **רביעיתא** – עד רביעית הלוג^[17], אבל טעימת יותר מרביעית נחשבת כבר להנאת אכילה ואסורה בתענית.

הגמרא חוזרת לענין שאילת שלום:

אמר רב: כל הנותן שלום לחבירו קודם שיתפלל שמונה עשרה^[18] **באילו עשאו לחבירו כמה**^[19], **שנאמר** (ישעיה ב, כב):

הערות

”חדלו לכם מן האדם אשר נשמה באפו, כי במה נחשב הוא”. הנביא אומר: כשיש לכם לעסוק בכבוד המקום [בתפלה] אל תתעסקו בכבוד אדם [בשאלת שלום]^[20]. **אל תקרי “במה”** כמו שמנוקד, **אלא “במה”**, ובא ללמדנו שאם לא חדל מן האדם בזמן שיש לו לעסוק בתפלה, ועסק בכבודו קודם שעסק בכבוד קונו, הרי החשיב את האדם ועשהו לבמה. **ושמואל אמר** אפשר ללמוד מהפסוק איסור להקדים שלום לפני התפלה מבלי לשנות את המשמעות של **”במה”**. אלא כך מתפרש הפסוק: **חדלו לכם מן האדם אשר נשמה באפו** [כשיש לכם לעסוק בכבוד ה’], **כי במה חשבתו לזה ולא לאלוה** – כלומר, כי במה החשבת את האדם הוזה ולא החשבת את כבוד המקום יותר^[21]?

הגמרא מקשה על רב ושמואל:

מתיב רב ששת ממשנתו: בפרקים שואל בשלום אדם מפני הכבוד ומשיב לו שלום. והרי קריאת שמע היא לפני תפלת שמונה עשרה, ואף על פי כן המשנה מתירה להקדים שלום לאדם נכבד! מתרצת הגמרא:

תרגמה רבי אבא, שמה שרב ושמואל אסרו להקדים שלום לחבירו לפני התפלה, היינו דוקא **במשפטים לפתחו** של חבירו לתת לו שלום לפני התפלה. ומה שהמשנה מתירה להקדים שלום לפני התפלה, היינו באופן שנפגשו במקרה^[22].

הגמרא מביאה דין דומה:

(אמר רבי יונה אמר רבי זירא כל העושה חפציו קודם שיתפלל כאלו בנה במה אמרו לו במה אמרת אמר להו לא אסור קא אמינא וכדרב אידי בר אבין ד)^[23] **אמר רב אידי בר אבין אמר רב יצחק בר אשיאן: אסור לו לאדם לעשות חפציו קודם שיתפלל בבוקר, שנאמר** (תהלים פה, יד): **”צדק תפלה, שמצדיקתו לבורא”** [לפניו יהלך] [כלומר, אדם צריך להקדים לפניו את תפלתו שבוה מצדיק את עצמו לפני בורא, ואחרי כן] **וישם לדרך פעמיו”** – ילך לדרכו לעשות את חפציו.

ועוד דרשה:

ואמר רב אידי בר אבין אמר רב יצחק בר אשיאן: כל המתפלל ואחר כך יוצא לדרך, הקדוש ברוך הוא עושה לו חפציו – מצליח

דעת רבינו חננאל (עיין בהערה הקודמת) ששיעור רביעית לא נאמר אלא לענין תענית; אבל לענין ברכה השיעור רביעית לא מעלה ולא מוריד, אלא כל שטועם וכולע מברך לפניו אפילו בפחות מרביעית, וכל שטועם ואינו כולע אינו מברך לפניו אפילו ביותר מרביעית. ודעת הרמב”ם (שם) שחייב ברכה תלוי בשיעור רביעית, והטועם רביעית מברך לפניו, והטועם פחות מרביעית אינו מברך (עיין ב”ח אורח חיים תקסו).

18. ראש יוסף.

19. “במה” היא כל מזכך חוץ לבית המקדש. פרט לתקופות מסוימות לפני שנבנה בית המקדש, אסור להקריב קרבנות על כמה (עיין משנה זכחים קיב, ב). התפלות נתקנו במקום קרבנות התמיד בבית המקדש. ולכן מי שמקדים קבלת פני חבירו בשאלת שלום לפני קבלת פני השכינה בתפלה, דומה למי שמעדיף להקריב קרבן כבמה מלהקריב קרבן בבית ה’ (מהרש”א).

20. ויש הכרח לפרש כן את הפסוק, שהרי אי אפשר לפרש כפשוטו שהנביא מצווה לחדול ולהתרחק מבני אדם, כי למה יתחייב להתרחק מבני אדם בלא סיבה. ולכן צריכים אנו לפרש שהנביא מדבר באנשים כאלו שמוטל עליהם להתפלל, ולהם אומר הנביא: כשיש לכם לעסוק בכבוד המקום אל תתעסקו בכבוד אדם (רש”י).

21. עיין מרומי שדה שמפרש נקודת המחלוקת בין רב לשמואל בכמה דרכים.

22. יש ראשונים שסוברים שהמשכים לפתחו של חבירו במטרה לקבל פניו אסור לו להקדים לחבירו שלום בכל לשון. אבל אם השכים לפתחו לצורך אחר – האיסור להקדים לו שלום אינו אלא בלשון “שלום” (מפני ששלום הוא משמותיו של הקב”ה); אבל מותר להקדים לו שלום בלשון “צפרא טבא” (בוקר טוב). וכשנפגשו בדרך במקרה מותר להקדים לו אף בלשון “שלום” (עיין רבינו יונה מאירי; שלחן ערוך אורח חיים פט, כ ובמשנה ברורה שם).

23. רש”י מוחק את המלים בסוגריים (ולכן לא פירשנו אותם). ועיין גירסת הר”ף והרא”ש; ועוד עיין במהרש”א.

13. ריטב”א: ועיין ברשב”א שמפרש “דלא חשיב עליה”, רצה לומר שרב בר שבא לא היה גדול בחכמה כמו רבינא.

14. מהר”ץ חיות כותב שדרך מסדרי הש”ס לסדר שני ענינים שונים במקום אחד מפני צד דמיון קל שיש ביניהם. ומכיון שהשאלה הקודמת שאל תנא דבי רבי חייא את רבי חייא, לכן סדרו אחריה שאלה שאל תנא דבי רבי אמי את רבי אמי. [וכן שתי התשובות דומות, שבשתייהן באה התשובה בלשון “ואין בכך כלום”].

15. מלשון הגמרא (“קביל עליה”) משמע שהגידון אם טעימה מותרת הוא רק בתענית שקיבל יחיד על עצמו, אבל בתענית ציבור (כגון יום כיפור, וארבע הצומות המוזכרות בזכריה ח, יט) טעימה ודאי אסורה (תוספות). אחרים אומרים שטעימה מותרת בכל הצומות חוץ מיום הכיפורים ותשעה באב (רבי יהודה הברצלוני מובא ברא”ש בתענית א, טו).

16. היתר טעימה בצום מותנה בתנאי שחזור ופולט מה שטעם, שאז ההנאה מן הטעימה אינה חשובה (עיין משנה ברורה תקסו, ז). ומשום שאינה נחשבת הנאה אין מברכים על הטעימה, כמבואר להלן בגמרא (רבינו חננאל מובא כתוספות). אמנם בפסקי רי”ד ורא”ה מתירים למתענה לטעום תבשיל אפילו על ידי בליעה, ועיין רמב”ם (הלכות ברכות א, ב ובכסף משנה שם), שסובר שטועם אינו מברך אף אם הוא בולע את האוכל (וראה בהערה הבאה).

17. שהוא בין 86 – 150 גרם (שיעורי תורה). אבל יותר מרביעית אסור אף כשלא בלעו כיון שנחשב הנאת אכילה לענין תענית (עיין רא”ש כאן, ומשנה ברורה תקסו, ז).

18. בהיתר לטעום בתענית עד רביעית נחלקו הפוסקים. יש שמתירים רק לטעום כמויות קטנות עד שמגיע לשיעור רביעית, וכל הטעימות במשך היום מצטרפות לרביעית, ואם על ידי צירוף כל הטעימות הגיע לרביעית, שוב אסור לטעום כלום. ויש שמתירים לטעום עד רביעית בבת אחת כתנאי שהוא בטוח שלא יבלע ממנו, ולדעה זו מותר לטעום כמה פעמים במשך התענית, כל פעם עד רביעית (עיין אורח חיים תקסו, ב ובמשנה ברורה שם).

יג א קור ושיע רח"ח
סימן תרכ"ה סעיף ב:
יד ב ת"י ט"ג פטלסח
הטבה בלכה פ קור
ש"ס רח"ח סימן פכ"ג
סעיף ד [ונשי' תפח
ספ"י ח] ונסימן תרמ"ד

דיידן גומר צון אההאלל ופרדן ר"ה
 וי"ב נמי לינאן משמע דבשאר ימים
 טובים כמו בראשי חדשים פשיטא
 ליה דאין לומר מלך תשיביוור מר
 יום וגם מלך קאמר לגומר בראש
 ובי"ה דאז הוה משמע דבשאר ימים
 טובים כמו ב"ה ודאי אין גומרין
 אבל קורין אבל עתה משמע אפילו
 קורין אז וכן משמע בפרק
 העצות (ד' תר) רב חיקלט לבבל
 חזניה דהו קא קרע בראש סכר
 לאפסוקיהו . פירוש שהיה סוכר
 שהיו גומרים אותו כיון דחזא דקא
 מדליג דלוגי אמר ש"מ מנהג אבותיהם
 בידיהם אלא דלמים דאין גומרין
 צה הלל אין חובה לאמר ומה שלט

שלום וברכה

בעלמא לא מצברין עליה כדלמך
פרק ג' לוב וטרכה (סוכה ד' מה): אין
מצברין על דבר שהוא מנהג . ומיחו
אומר ר"ח דלוי ר'איה דלסולמו
ודלי' לא מצברין אבל על דמלו
פשיטא דמצברין דהא חזין כל יו"ט
שי חיובי אלא מנהגא ומצברין והבא
נמי ממעמ דמצברין דלי' לא מצברין
מאי הפסקא סייד' זה ועוד ר'איה
דמצברין על מנהגא מהא דרב עליה
לבי כניסחא וכו' ולא חל דברו
בסתלה אחאי' לא הרגיש רב דהוא
מנהגא עד שדלנו אלא בודאי דברו
הדפוס:

י- כצטוב יסול לבדק לגמור אפי' כשהוא
מדלג או איפכא ומה שמזכרין ק'
פל הדלוג לקרודו וכשהן גומרין לגמור
דרי שלא יטעו ומשום הכי לא היה
יכול להבין מתוך הכרעה עד הדלוג
ויש שרוגין לומר דייחיד האומר הלל
במים גומרין שאלו לו לבדק
ומיהו שבר חזקין הוב אומר דבין

גליון הש"ס
ב' פסוקים ס' . פ"י
ינקט ט"ז
נכסוף ודפדף ט"ז
יומן :

היא דמיימי עליה דכל הכרעות *פוטחין
ולה פירוש אשר גאלנו דמכוכה לחברתה
סבסכעוודה מפסקת ואפ"ה אינה פוטחת
אחר איניה לגמור ולחזרה ברכה היא
ירוש איט מיושב דהרי (ב) סיפא משמע
משמע בירושלמי כלאש פירשתי חתלה
בילה אחר מפקינ ואוכל בניהם דהרי
מפני הכבוד דאי בשלא בירך אחאי
דפריך בירושלמי הרי גאלה דמשמע
נו שפסקין לאכול אין לנו לנדר כלל
הא הודאה בעלמא היא בברכת פירות
יגיעט וגם היא ארוכה קלח וגם יס
סמוכה לפי מה שפרשתי עתה ואפ"ה
יחמה ולא פוחיה כמו אליה נשמה. וכן
דבני בירושלמי (פ' ט"ז) שחאן בבב
שמעה בבית הכנסת ילא וכן משמע
דאשר גאלנו בדרך דטעמא שאינה
יחירי בתענית יחיד קאכל עליו אבל
הגאה מן הטעמיה אבל בולע לא
וכן הלכה אבל פגוש באקרדאי מותר :

למה

[illegible]

(כ) בא"ר
הו' נשמעין
מן כדל :

את עסקיו, שְׁנֵאֲמַר: "צֶדֶק לְפָנָיו יִהְיֶה, וְיִשָּׁם [כלומר, והקב"ה רַע]"^[25].
 ישים] לְדֶרֶךְ פְּעֻמּוֹ" כדי שיצליח^[24].

שנינו במשנה:

אֵלּוּ הֵן בֵּין הַפְּרָקִים וְכו'.

הכרעת רבי יוחנן להלכה:

אָמַר רַבִּי אֲבָהוּ אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן: הִלְכָּה כְּרַבִּי יְהוּדָה דְּאָמַר בֵּין
 "אֱלֹהֵיכֶם" שְׁבִסוּף הַפְּרָשָׁה הַשְּׁלִישִׁית לְ"אִמַּת וַיְצִיב" לֹא יִפְסִיק.
 שואלת הגמרא:

אָמַר רַבִּי אֲבָהוּ אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן: מֵאִי טַעְמִיָּה דְּרַבִּי יְהוּדָה שְׁאוּסַר
 לַהֲפָסִיק בֵּין "אֱלֹהֵיכֶם" לְבֵין "אִמַּת וַיְצִיב"? וְהִרִי פֵּרֶשֶׁת "וַיֹּאמֶר"
 נִגְמַרְתָּ בְּ"אֱלֹהֵיכֶם", וְ"אִמַּת" הִיא הַתְּחִלַּת הַבְּרָכָה שֶׁלֹּאֲחֵרִיָּה, וְאִם כֵּן
 מֵדוּעַ אֵין בֵּין "אֱלֹהֵיכֶם" לְ"אִמַּת" נִידוֹן כְּבִין הַפְּרָקִים?

עונה הגמרא:

מִשּׁוּם דְּכֶתִיב (ירמיה י, י):

ועוד דורשים:

(ו) אָמַר רַבִּי יוֹנָה אָמַר רַבִּי יוֹרְאָה: כָּל הַלֵּן שְׁבַעַת יָמִים בְּלֹא
 חֲלוּם נִקְרָא רַע, שְׁנֵאֲמַר (משלי יט, כג): "וְשָׁבַע יָלִין בֶּל יִפְקֹד
 רַע". אֵל תִּקְרִי "שָׁבַע" (מלשון שביעה), אֲלֹא תִקְרָא "שָׁבַע". וְכךָ
 הוּא פִירוּשׁ הַפְּסוּק: מִי שֶׁעֲבָרוּ עָלָיו שְׁבַעַת יָמִים וְלֹא חָלַם כָּלוּם – הִרְיָהּ
 רַע, שֶׁלֹּכֶן בְּשָׁמַיִם לֹא אִכְפַּת לָהֶם שְׁלֹא לִפְקֹדוֹ עַל יְדֵי חֲלוּם.

דרשה נוספת מפסוק זה:

אָמַר לִיָּה רַב אֶחָא בְּרִיָּה דְּרַבִּי חִיָּיא בַּר אֲבָא לְרַבִּי יוֹנָה: הָכִי – כַּךְ
 אָמַר רַבִּי חִיָּיא אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן: כָּל הַמְּשַׁבֵּיעַ עֲצָמוֹ מִדְּבָרֵי תוֹרָה
 וְרַק אַחֵר כַּךְ לֵן, [כלומר, הוא לומד לפני שישן], אֵין מְבַשְּׂרִין אוֹתוֹ
 בְּשׁוּרוֹת רַעוּת, שְׁנֵאֲמַר: "וְשָׁבַע [מדברי תורה] יָלִין, בֶּל יִפְקֹד

אחז : כך שמו : **תנא דבי רבי חיאי** : שהיה שונה בבית רבי חיאי :
מיה שישפיק : לשאת שלם : **וימים שהיחיד גומר בהו את ההלל** :
 שהיה חובה לכל אדם והסליח ועשירי יום בשנה כדאמרינן בתוספתא
 (מ' יא) : **מיה שיעטוס** : ההחשיל לדעת אר צריך מלה אז
 כחלין : טעמיה תפול : **חוריה אור**

ובפרקים שואל מפני הכבוד ומשיב שלום
לכל אדם תניא נמי הכי הקורא את שמע ופגע
בו רבו או גדול הימנו בפרקים שואל מפני
הכבוד וא"צ לומר שהוא משיב ובאמצע שואל
מפני היראה ואצ"ל שהוא משיב דבריו מאיר
ר' יהודה אומר באמצע שואל מפני היראה
ומשיב מפני הכבוד ובפרקים שואל מפני
הכבוד ומשיב שלום לכל אדם בעא מיניה אחי
תנא רבי רבי חיאי מרבי חיאי בהלל י"ב במגילה
מדו שיפסוק (6) אמרינן ק"ק"ש דאורייתא פוסק
הלל דרבנן מבקרא או דלמא *פרסומי ניסא
עדיף א"ל פוסק ואין בכך כלום אמר רבה
ימים שהיחיד גומר בהן את ההלל בין פרק
לפרק פוסק באמצע הפרק אינו פוסק ואימים
שאין היחיד גומר בהן את ההלל אפי' באמצע
הפרק פוסק אינו ודאי רב בר שבא אקלע לגביה
דרבנא וימים שאין היחיד גומר את ההלל

רביעיית היום : חדלו לכם
מן האדם . כשים לכם לעסוק בכבוד
ההמקום אל התעסקון בכבוד אדם ואל
לואו הכי נמה ליה לחלוף וקטמאל .
נאלו דריש לון כזה אדם כמשמאל .
במה חשבונו בזה חשקמהת כבודו
ללכבודי : שואל משני הכבוד . והא
ק"ס קודם תפלה הוא וקמני שואל :
התבונה ר' אבא . להא דבר ושמואל
דאסרי : מתבשרי לפתחו . אבל פגעו
בדרך שואל : ה"א אמר דר חיידי
בדרך אמר דר יאחז דר אשין אמר
לאדם לעשות חפזין קודם שיפלל* :
דלק . תפלה שמדליקו לצבורא והדר
ישט פטמין לדרכי חפזין : אל
תקרי קבע חלא קבע . ילון כל
פקדון מן השמים בחלום הרי הוא
יש לך אין משגיחין לפקדו :
וה'

[שבת דף כג:]
ג'א עד ג'יתפלל

היה ולא פסק ליה שאני רב בר שבא דלא חשב עליה דרבינא : בעי מיניה
אשיאן תנא דבי ר' אמי מ' אמי השרוי בתענית מדר שימיעוס אכילה ושתיה
קביל עליה והא לוינא או דילמא הנאה קביל עליה והא איכא א"ל מועם ואין
בבך כלום תניא נמי הכי "ממעמא אינה מעונה ברכה והשרוי בתענית מועם
ואין בבך כלום עד כמה ר' אמי ור' אסי מעמי עד שיעור רביעתא : אמר רב
"כל הנותן שלום לחבירו קודם שיתפלל כאלו עשאו במה שנאמר "חדלו לכם
מן האדם אשר נשמה באפו כי במה נחשב הוא *אל תקרי במה אלא במה
ושמאל אמר במה חשבתו לזה ולא לאלוה מתיב רב ששת בפרקים שואל מפני
הכבוד ומשיב תרגמה ר' אבא במשכים לפתחו (א"ר יונה א"ר יורא כל העושה
חפציו קודם שיתפלל כאלו בנה במה א"ל במה אמרת א"ל לא אסור קא אמינא
וכדרב אידי בר אבין ר' אמר רב אידי בר אבין אמר רב יצחק בר אשיאן "אסור
לו לאדם לעשות חפציו קודם שיתפלל שנאמר "צדק לפניו יהלך וישם לדרך
פעמיו ואמר רב אידי בר אבין אמר רב יצחק בר אשיאן "כל המתפלל ואח"כ
יוצא לדרך הקב"ה עושה לו חפציו שנאמר צדק לפניו יהלך וישם לדרך פעמיו :
(ו) א"ר יונה א"ר יורא *כל הלך שבעת ימים בלא חלום נקרא רע שנאמר "ושבע
ילין בל יפקד רע אל תקרי שבע אלא שבע א"ל רב אחא בריה דרבי חייא
בר אבא הכי א"ר חייא א"ר יוחנן כל המשביע עצמו מדברי תורה ולן אין
מבשרין אותו בשורות רעות שנאמר ושבע ילין בל יפקד רע : אלו הן בין
הפרקים וכו' : א"ר אבהו א"ר יוחנן "הלכה כר' יהודה דאמר בין אלהיכם
לאמת ויציב לא יפסק *א"ר אבהו א"ר יוחנן מאי מעמיה דרבי יהודה דכתיב
(ו)

ישעיה ב
*מסעה ד:

ענין דעם

מבליים עב

לקמן דף נב:
ושם חיתא ר'
ועירא וכ"ה
[בשאלות]
[כס' מקנ]

[על האם]

ג'ת
ב'ת

(ח) נמ' חכו
שיסבוק מי
חמרים :
(ז) חים' דרס
חיסוט' מידי
דכס חלונב
וחקיסום
דכני נגי :
(ו) בא"ד חיס
מיושב דכרי
אסכ משמע :
(ד) בא"ד
ירושלמי וכרי
ספס זכו :
(ב) בא"ד
מכו דמטיקן
מן כדל :

ימים שהיחיד גומר בהם את ההלל. לאו דוקא יחיד אלא אפי' לצבור קורא יחיד כיון שאין כל ישראל ביחד כמו שהיו בשמיטת פסחים ב"ד בניסן ולאו דוקא גומר דחילי ק"ץ ימים שאין יחיד גומר את ההלל אלא חובה לכל אשלו דביתו דהכי משמע בערבין (אשלו ד' :') להשיב בראי' שום

ד״סיד גומר בן אההלהל ופרדן ר״ה
ו״כ מני ליום משמע דבשאר ימים
טובים כמו בראשי חדשים פשיטא
לדאן לומר מדלחאטיב וזר מברא
יוס וגם מדלחא קאמר לגמור
וב״ה דלחא הוה משמע דבשאר ימים
טובים כמו בראש ודלחא אין גומרין
אבל קורין אבל עתה משמע אפילו
קורין לא וכן משמע בפרק בתרא
דתענית (ל כה) רב איקנע לבבל
מזנהו דהו קא קרי טובים סבר
לאפסוקיהו . פירוש שהיה סובר
שהו גומרים אותו כיון דחזא דקא
מדלגי דלוגי אמר ש״מנהא אטותיה
בדיעה אלמא דיומין דלחא גומרים
בן הלל אין חובה לאמרו ומה שאנו

רב נסים נאמן

אָפּ (רנא) (רנב)
יָפִים שווייזער
טער בוך אַת הַהַל
נִי. אַתְּהָה לַמְּדוּתָהּ
בְּכַסְתָּהּ תַּעֲנִית בִּי
בִּי פִקִּים כִּשְׁנָה (רנ)
(רנא) רִאשִׁי רִי יוֹנָן
פִּסְטוֹ יִשְׁמַע בִּי
יִשְׁדָּק רִי יִסְמִי יִדִּי
טער בוך אַת הַהַל
נִי וְתָתֵם נָפִי אֲמִירָן
אֲדִי (רנב) (רנא)
וְאַת אֲמִירָה הַל רִאשָׁה
וְהַדָּש לֹא רִאשִׁיתָ
לְמִשְׁכָּן הַתִּיר רִבָּה
לְמַסַּח אֲפִי בְּכַסְתָּ
וְהָרָק:

גליון השנים
נצ"ל מסעמס ס'. פי'
ילקום ש"ה יד
נפסוק ויסדו כפס חס
זמנן :

[שבת חתום
 וחותמת
 בצרור כסף
 [דש"ה]

ישראל פריד

כ א קושיע זריח סימן
 ש ספיץ: 1
 בלא ב טס ספיץ ה
 בב ב דמי' פירמכל'
 קץ בלכס ב ספג
 ששן יח מורושיע זריח
 סימן פא ספיץ ה ו
 וזריח דעס סימן שסכ
 ספיץ א:
 בב יח פירמכלכות
 חטילן בלכס כ
 קושיע זריח סימן כ
 ספיץ (כ) אלסס כלן
 ויכלכות ספילן ד' קו.
 ויעש כטסחא:

רב נסים גאון

לאפוקי מסאן דאמור
למשנה איט
צריך לברך. בעל זו
המיסרא רב התא
עיקרה במרק ראשון
(97 יא) :

דנהות הבית

[illegible]

למה קדמה פרשת שמע ליהיה דקדמה בצורה וי"ל דהכי דקדמה דקדמה לכוון אלף ודף חין א בצורה משום דאמרינן חין מוקדם ויהיה שיהא מדברת בלשון רבים : ויאמר אינה נקטת אלף ביום . מכאן משמע דב' שמעון דאמר בפ' הסבלת (מנחות ז' מג.) דל"ג ט"ז שהזמן גרמא וכן אינא בקדושין (פ"ה ד' ג:) דקאמר ל"גית מלות עשה שהזמן גרמא וי"ל ח"כ למ"ד (מנחות מהא.) ל"גית חובת טליה הוא ואפליי ומונחת בקופסא אפי"ה חייבה בל"גית היכי אשכחן שיהא הזמן גרמא . וי"ל דאם היה כמות המיוחד ללילה פטור והכי אינא בירושלמי דקדושין אמר בל"גית ר"ש אי אהם מודים לי דל"גית ש"ס שהזמן גרמא אינא כמות לילה פטור מן הל"גית אי"ל חילי טעמא דדרבנן שאם היה מיוחד ליום ולילה שחייב בל"גית : (ובנה) טפילין ומנחת ומזהם משמע שמוצא להגיע טפילין בזמן גאולה ולחפלה וכן בטליה מניח א"רן טליה וכן גאולה והפלה . וכן חז"ני שרבי יצחק דרבי יהודה שלח ק"ש דברכותיו הוה טעמא בטליה וזמר שמונה עשרה והביא רביה מהבא מההיא דרב. מ"מ יש לחלק בין טפילין דלגלגליה דעיקר ק"ש ואפליי שייכי בתפילין דאמר בדמך בל"גית חילי טעמי עבודות שקר בעלמא פירוש בל"גית טעמי שיהא קורא והיו לטוספס ולאום על ידך וחיין . ופסלה נמי דאמרין קרי ק"ש ומתפלל* וזו היא מלכות שמים אבל ל"גית שאטו אינא חובת טליה שאם ש"ס טליה חייב א"ל חילי טעמי פטור מל"גית ויכול לקדוש ק"ש בלא ל"גית ודף דהי הפסקה . והרב רבי משה מקוצי היה חומר דאפי' מכאן חין דאיה דמלי למימר הית טפילין בלא דבריה וי"ל (וישמע) ב"ס ומבדק בצורה וי"ל ואלכ"ה ש"ס מותר להשתעבד עיניהם ופסלה סגי בשם מותר להשתעבד בצטליה בפס שידיו מכוונות ואמר שישול ידיו ימשעם בטליה ומבדק : מבר' מלות האמורות בצורה . וא"ם חין ק"ש לא הוה בכלל מלות האמורות בצורה . וי"ל דאף חילי דהאי בדיח ק"ש הוה אמינא דדוק דקדוש לא זמן לא הוהילי וזמן שובר קמ"ל : עזרה בלא מנחה . ה"ה דמלי למימר בלא נסכים שארי עולה נמי טעונה נסכים אלא לישגא דקרא נקט עולה נסכים וגו' :

תח

שמוע . ואלה חפוק ליה
זר למה קדמה אף לפרשת
והשקין לזה שאלו קדמה
עומד וא"כ היה לנו להקדים
וה' אלהים אמת חזר ואמר אמת או אינו
חזר ואמר אמת אזי אבהו א"ר יוחנן חזר
ואמר אמת רבה אמר אינו חזר ואמר אמת
הוא דנחת קמיה דרבה שמעיה רבה דאמר
אמת אמת תרי יומי אמר רבה כל אמת אמת
תפסיד לדאי אמר רב יוסף כמה מעליא הוא
שמעתא דכי אתא רב שמואל בר יהודה
אמר אמר במערבא ערבית דבר אל בני
ישראל ואמרת אליהם אני ה' אלהיכם אמת
אמר ליה אבוי מאי מעליותא והא אמר רב
כתנא אמר רב לא יתחיל ואם התחיל גומר וכי
תימא ואמרת אליהם לא הוי התחלה והאמר
רב שמואל בר יצחק אמר רב דבר אל בני
ישראל לא הוי התחלה ואמרת אליהם הוי
התחלה אמר רב פפא קסברי במערבא ואמרת
אליהם גמי לא הויא התחלה עד דאמר ועשו
לכם ציצית אמר אבוי הלכך אגן אתחילי
מתחלינן דקא מתחילי במערבא וכיון
דאתחלינן מגמר גמי גמרינן דהא אמר רב
כתנא אמר רב לא יתחיל ואם התחיל גומר
חייא בר רב אמר אמר אני ה' אלהיכם צריך
לומר אמת לא אמר אני ה' אלהיכם אינו צ"ל
אמת והא בעי לאוריכו יציאת מצרים דאמר
הכי מודים אנחנו לך ה' אלהינו שהוצאתנו
מארץ מצרים ופדיתנו מבית עבדים ועשית
לנו נסים ותבחרות על הים ושרנו לך : אמר ר'
יהושע בן קרח למה קדמה פרשת שמעונו :
תגיא ר"ש בן יוחי אומר ברין הוא שיקדים
שמע ליהוה אם שמעו שזה ללמוד וזה ללמד
וזה אם שמע לויאמר שזה ללמוד וזה
לעשות אמו שמע ללמוד אית ביה ללמד
ולעשות לית ביה והא כתיב ושננתם וקשרתם
וכתבתם ותו והיה אם שמעו ללמד והא דאית
ביה ולעשות לית ביה והא כתיב וקשרתם
וכתבתם אלא הכי קאמר ברין הוא שתקדם
שמע לוהיה אם שמעו שזה ללמוד וללמד
ללמד ולעשות והיה אם שמעו לויאמר שזה
ללמד ולעשות ואמר אבוי ביה אלא לעשות
בלבד ותיפוק ליה מדרבי יהושע בן קרח
דאדא ועוד קאמר דהא כרי שיקבל עליו עול
מלכות שמים תחלה ואח"כ יקבל עליו עול
מצות ועוד משום דאית ביה גמי מילא אדנא יתא.
רב ימשי ידיה וקרא ק"ש ואנח תפילין (6) גלי
והיכי עביר הכי והתניא יתחפר כד למת

של

פסיקין בין אי' ה' אליהם לאחז: כל
זא של אחת חפסותו לזה: הא שמעמחא.
ומרי במערבא וכו'. ק"ש של ערבים
עולה לפי שאין מנחם ז"ל חלה זבל
מתחילין אותה ומפסיקים בה ומדלגים
ואומרים אני ה' אליהם אחת: ואלא
יתחיל. אין לר' להחיל ואלא
ערבים: אתחיל ממחליו. דהא
מתחיל במערבא: אמר אני ה'
אלהים. דהיינו פרשה ז"ל: ר'ר
בער אחת. כדכתיב וז' אליהם אחת:
וזה דא לאדרי יליחא מזריה. דתנן
(לעיל ד' יב:) מצירין יליחא מזריה
בליחא וז' לא אמר אחת וליחא ולא
אמר פרשה ז"ל חלה היכי מדבר יליחא
מזריה: ופרש ר'ר. מי מכח באלים
וגו' מלוטק ר'ר ביד עד גאל ישראל
והשבינו: שזה ללמוד. ודברת בס:
וזה ללמוד. ואלהים אחת אם בנים
ואם לא למד חתלה היקר ילמד
בניו: חה לעשות. ויאמר אין בה
אלא עשייה: והשבתם. דתפילין: רב
ותבתם. דמוחה עשייה הוא: רב
מזי ידי. פסם אחת רחיהו שגשה
כן: והיינו עבד הכי. שחקדים ק"ש
דתפילין: פד. קבר שחופרין בקירוב
מערבא חרט ו' ורעט ו' פסחים:
פטור מק"ש. דהשוקב במטה פטור
מן המטה כדאמרין בפ"ק (ד' יא.)
בשבבך בביתך פרט לעוסק במטה:
ויפא' בתרתו. והכי קאמר אם שנים
הם מיחא את חצירו חופר והוא עולה
ומקיים מלות ק"ש ותפילין ותפלה
וחוזר למלאכה וחצירו יעלה וייתן
תפילין ויקרא ק"ש ותפילין: מ"מ.
תפילין קודמים לק"ש: על מטה.
דגמח תפילין עול מטה הוא: קריאה
לקריאה. שמש אהא קבלת מלכות
שמים ליהא אם שמש שואל קבלת
עול מלות ומקדים. מששים: ומבד.
על הכורה: ומתני פדקין. אלא(ב)
מקדים הוא לעסוק בחורה דהיינו (א)
עשייה דמטה מקדי' מלכות שמים.
שליחא הוא דעתי. השליח קלנק
שליח לביא' על תפילין משקרא
*והיבג זמן ק"ש והאקל לקרות קרי
שלא יעבור הזמן וכי מסי שליחא
דתפילין לאחיבה: כאלו מעיד עדות
שקר בעצמו. לישנא חטילי: כאלו
הקריב עולה בעל מנחה. שחיט
בדחוס להקריב כאלו שגא' (נמדדו חכ)
ופשירית האפה וגו' אל הקריב ואלו
מקיים אינו גומר את המטה: נכדים.
הוא היין הממסך על גבי המזבח אחר
הטולה והזבח כדכתי' ונכסיה' חתי הסן
וגו' (סע) והיה דמיל' למי' כאלו הקריב
עולה בעל מנחה ונכסיה' דהא עולה
גמי פטורה נכסיה' ואלו ליטא דקרא
בקס עולה ומנחה זבח ונכסיה':

פנה

בן קורה להקים קריאה לקריאה קריאה לעשיה מי שמעת ליה ותו מי סבר ליה מיכי יהושע בן
קריה והאמר *רב דיא בר איש זמני סניאין הוה קאימא קמיה דרב ומקדים ומש ידיה ומבדק
למאנני לן פירקן ומנה תפילין והדר קרי ק"ש וכו' ברלא ממא זמן ק"ש א"כ מאי אסתרתייה דרב דיא בר איש
למאנני? ממ"ד למשנה אין צריך לברך קמ"ל דאף למשנה נמי צריך לברך מ"מ קשיא לרב שלוחא הוא דעית:
אמר עולא ה"ל הקרא ק"ש בלא תפילין כאילו מעיד עדות שקר בעצמו איך חייא בר אבא איך יותן כאילו
הקריב עולה בלא מצה וזבח בלא נסכים: ואמר רבי יוחנן הוצאה שיקבל עליו עול מלכות שמים שלמה
וימיה

צנה

**מסורת
השנים**

סוף ומסוף
דלם דלם

הגדלת
הזרע

ד"ר וועלכע
פארשטייט

ד'תש"ס
נחלק פנים.

ולעב קיחה :

לפני דף זה:

אָמַר רַב פֶּפֶּא: קִסְבֵּי בַּמַּעֲרָב - חכמי ארץ ישראל חולקים על רב וסוברים ש"וְאִמְרַת אֱלֹהִים" נמי לא הוּא הַתְּחִלָּה של הפרשה, ולדעתם לא נחשב התחלה עד דָּאָמַר "וְעָשׂוּ לָהֶם צִיצִת", ורק אז חייב לגמור את כולה. ומכיון שבארץ ישראל לא היו קוראים בלילה אלא עד "ואמרת אלהים", לכן לפי שיטתם מותר להם לדלג עד סוף הפרשה^[6].

הגמרא פוסקת הלכה לבני בבל כיצד לנהוג בפרשה השלישית בלילה:

אָמַר אַבְי: הִלְכָּה אֲנִי אֶתְחִילִי מִתְּחִילִין - לכן אנחנו בני בבל מתחילים לקרוא את הפרשה השלישית בלילה וקוראים עד לאחר "ואמרת אלהים", דָּקָא מִתְּחִילִי בַּמַּעֲרָב - מפני שכך מתחילים בארץ ישראל, וְכִיּוֹן דְּאֶתְחִילִין מִגְמַר נָמִי גְמִרִין - וכיון שאנחנו מתחילים את הפרשה, שהרי לשיטתנו "ואמרת אלהים" נחשב כהתחלת הפרשה, לכן אנחנו גומרים את כולה, ולא מדלגים על פסוקים, דְּהָא אָמַר רַב פֶּהָנָא אָמַר רַב: לֹא יִתְחִיל - אין חייב להתחיל את הפרשה השלישית בלילה, וְאִם הִתְחִיל לקרוא את הפרשה, גּוֹמַר את כולה.

הגמרא ממשיכה לדון בקריאת שמע של ערבית:

חֵיטָא בַּר רַב אָמַר: אִם אָמַר "אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם", כלומר, אם קרא קריאת שמע בלילה עם הפרשה השלישית וסיים אותה, צָרִיךְ להוסיף ולומר "אֱמַת" כמו שכתוב בספר ירמיה (י, י): "וְהָיָה אֱלֹהִים אֱמַת". ואחרי שאמר "אמת" ממשיך וגומר את הברכה "ויאמונה" וכו'. אבל אם לא אמר "אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם", מפני שלא קרא את הפרשה השלישית בלילה [שהרי אינו חייב לקרוא בלילה, כמו שלמדנו למעלה] אינו צָרִיךְ לומר "אֱמַת" והברכה שלאחריו.

הגמרא מקשה על חייא בר רב:

כיצד מותר לדלג בלילה על הפרשה השלישית ועל הברכה שלאחריה וְהָא בְּעֵי לֹאֲדַכּוּרֵי יְצִיאַת מִצְרַיִם - והרי חייב להזכיר יציאת מצרים בלילה, וכמו ששינוי במשנה למעלה (יב, ב), ואם אינו קורא הפרשה השלישית והברכה שלאחריה, הרי אינו מזכיר יציאת מצרים בלילה, שכן יציאת מצרים אינה מוזכרת במקום אחר בתפלת ערבית.

מתרצת הגמרא:

חייא בר רב התכוון לומר שאם לא קרא הפרשה השלישית בלילה, דָּאָמַר הָכִי - אומר כך, כלומר, אומר את הברכה שלאחרי קריאת שמע בנוסח הזה: "מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ ה' אֱלֹהֵינוּ שֶׁהוֹצֵאתָנוּ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם וּפְדִיתָנוּ מִבֵּית עַבְדִּים וְעָשִׂיתָ לָנוּ נְסִים וּגְבוּרוֹת עַל הַיָּם וְשָׂרְנוּ לָךְ", וממשיך ואומר "מִי כִמְכָּה בְּאֵלִים וְכו', מְלָכֹתָךְ רָאוּ בְּנִיךְ וְכו', בְּרוּךְ אַתָּה ה' גָּאֹל יִשְׂרָאֵל", ובזה מקיים המצוה להזכיר יציאת מצרים בלילה, וממשיך ואומר "השכיבנו"^[7].

"וְהָיָה אֱלֹהִים אֱמַת", וכשם שהנביא חיבר "אלהים" ל"אמת"^[1] כך אנחנו מחברים אותם, ולכן אין מפסיקים בין "אלהיכם" ל"אמת" אפילו בשהייה כל שהיא^[2].

הגמרא שואלת:

אחרי שאמר "אלהיכם אמת", האם חוזר ואומר "אֱמַת" פעם נוספת כשממשיך בברכה שאחרי קריאת שמע, או אינו חוזר ואומר אֱמַת אלא ממשיך מ"ויציב" וגו'^[3]? נחלקו אמוראים בענין:

אָמַר רַבִּי אֶבְהוּ אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן: חוֹזֵר וְאוֹמֵר "אֱמַת". רַבָּה אָמַר: אֵינוֹ חוֹזֵר וְאוֹמֵר "אֱמַת".

מעשה שהיה בחזרה על אמירת "אמת":

ההוא דְּנָחִית קָמִיָּה דְּרַבָּה - אחד ירד לפני התיבה להיות שליח ציבור במנינו של רבה, שְׁמַעֲיָה רַבָּה דָּאָמַר "אֱמַת אֱמַת" תְּרִי וְיִמְנִי - ושמע רבה שאמר בסוף קריאת שמע "אמת" פעמיים. אָמַר רַבָּה עליו: כָּל "אֱמַת אֱמַת" תִּפְסִיָּה לְהָאֵי - האדם הזה נתפס במרוצת שטף של "אמת"^[4].

הגמרא דנה אם קוראים הפרשה השלישית של שמע בלילה:

אָמַר רַב יוֹסֵף: כְּמָה מַעֲלִיא הָא שְׁמַעְתָּא - כמה משובחת השמועה דלהלן: דְּכִי אֶתָּא - כשבא רב שְׁמוּאֵל בַּר יְהוֹדָה מארץ ישראל לבבל אָמַר: אָמַרִי בַּמַּעֲרָב עֲרַבִית - כשקוראים בארץ ישראל קריאת שמע של ערבית, אומרים במקום הפרשה השלישית רק: "דְּבַר אֵל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאִמְרַת אֱלֹהִים... אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם, אֱמַת", ומדלגים על כל הפסוקים שבאמצע הפרשה כי הם עוסקים בענין ציצית, ואין מצות ציצית בלילה^[5].

אָמַר לִיה אַבְי: מַאי מַעֲלִיוּתָא - במה שמועה זו משובחת? וְהָא אָמַר רַב פֶּהָנָא אָמַר רַב: לֹא יִתְחִיל - אין צורך להתחיל ולקרא הפרשה השלישית בערבית, וְאִם הִתְחִיל גּוֹמַר - אבל אם התחיל לקרוא אותה חייב לגמור את כולה. ואם כן איך בני ארץ ישראל מתחילים את הפרשה ומדלגים פסוקים - והרי מכיון שהתחילו אותה חייבים לגמור את כולה?

הגמרא מציעה תשובה ודוחה אותה:

וְכִי תִימָא "וְאִמְרַת אֱלֹהִים" לֹא הוּא הַתְּחִלָּה - ואם תאמר שמה שקוראים בארץ ישראל עד "ואמרת אלהים" לא נחשב כהתחלת הפרשה, ולכן מותר להם לדלג משם עד סוף הפרשה, וְהָאָמַר רַב שְׁמוּאֵל בַּר יִצְחָק אָמַר רַב: אִם קָרָא עַד "דְּבַר אֵל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל" לֹא הוּא הַתְּחִלָּה - לא נחשב כהתחלה של הפרשה, אבל קרא "וְאִמְרַת אֱלֹהִים" הוּא הַתְּחִלָּה של הפרשה, וחייב לגמור את כולה. וכיון שבארץ ישראל קוראים עד "ואמרת אלהים" הרי מתחילים בכך את הפרשה, וכיצד מדלגים פסוקים?

הגמרא מתרצת:

הערות

- הנביא מלמדנו בזה כי הוא לבדו האמת ואין לאחר אמת כאמתתו (רמב"ם יסודי התורה ד, א, וראה שם באורך).
- משנה ברורה סו, כט. ועיין לעיל יג, א, הערה 10.
- שאלת הגמרא אם חוזר ואומר אמת היא רק כשהפסיק אחרי שאמר אמת מפני היראה או מפני הכבוד, או שהמתין לשליח ציבור אחרי שאמר אמת. אבל אם לא שהה אחרי שאמר אמת פשוט הוא שאינו חוזר ואומר אמת (רא"ש סימן ח ורבינו יונה; ועיין מעדני יום טוב שם, ב; אבל עיין מהרש"א שמפרש שאף בלא שהה שואלת הגמרא אם חוזר ואומר אמת).
- רש"י; ועיין דש"ש שפירש באופנים אחרים.
- רבה הקפיד על מה שהשליח צבור חוזר ואומר רק המלה "אמת" בלי להקדים לה "ה' אלקיכם" (עיין מעדני יום טוב שהזכרנו למעלה). אמנם מותר לשליח צבור לחזור ולומר "ה' אלקיכם אמת" כמו שנוהגים היום (בית יוסף אורח חיים, סא, עיין שם שמבאר שורש המנהג). ועיין דברי חמודות לג, ובמשנה ברורה שם, ו - יא.
- הראשונים שואלים: הרי למדנו למעלה (יב, ב) שאסור להפסיק בפרשה שבתורה במקום שלא הפסיק בו משה. ובמסכת מגילה (כב, א) שנינו שאסור להפסיק בפסוק

בתורה במקום שלא הפסיק משה. ואם כן היאך הפסיקו בני ארץ ישראל באמצע פרשת ויאמר ובאמצע פסוקיה? הריטב"א מתרץ שמה שאמרו בני ארץ ישראל הוא באמת פסוק בתורה, שכתוב (ויקרא יח, ב): "דְּבַר אֵל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאִמְרַת אֱלֹהִים אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם", נמצא שקראו פסוק שלם (עיין שם וברשב"א עוד תירוצים). ועיין שיטה מקובצת החדש (להרב יונתן שטייף) מדוע לא אמרו את כל הפסוק האחרון שבפרשה "אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם" שמוזכרת בו יציאת מצרים.

6. עיין הגהות רבי אלעזר משה הורוויץ ובספר מילי דברבות שמבארים את המחלוקת בין חכמי ארץ ישראל ורב מה נחשב להתחלת הפרשה.

7. רש"י; אבל הרשב"א מביא ראשונים שחולקים ואומרים שאינו ממשיך לומר "מי כמוכה" וכו', אלא מיד אחרי התפלה הקצרה חותם ב"ברוך אתה ה' גאל ישראל" (ועיין ריטב"א).

עוד עיין ברש"ש שמעיד מזה ששינוי לעיל יב, א, שכל שלא אמר "אמת ואמונה" בערבית לא יצא ידי חובתו, ולפי הנוסח המוזכר באן בגמרא הרי לא אמר אמת "ויאמונה".

לפני 77 שנה

שנינו במשנה:

אמר רבי יהושע בן קרחה: למה קדמה פרשת שמע וכו' [8].
הגמרא מביאה ברייתא המפרשת את הטעם לסדר קריאת הפרשיות באופן אחר מרבי יהושע בן קרחה:

תנאי בברייתא: רבי שמעון בן יוחי אומר: בדין הוא - הסברא מחייבת שיקדים קריאת פרשת "שמע" ל"והיה אם-שמע", שזה - פרשת "שמע", נאמרה בה המצוה ללמוד תורה, שכתוב בה "ודברת בם", וזה - פרשת "והיה אם שמע", נאמרה בה המצוה ללמוד תורה, שכתוב בה "ולמדתם אתם את בניכם לדבר בם", ולכן מקדימים "שמע" ל"והיה אם שמע", שאם לא למד תורה תחלה כיצד ילמד את בניו. וכן הסברא מחייבת שיקדים קריאת פרשת "והיה אם-שמע" ל"ויאמר", שזה - פרשת "והיה אם שמע", נאמרה בה המצוה (ללמוד) תורה, וזה - פרשת "ויאמר", נאמר בה לעשות מצוה, שהרי כתובה בה מצות ציצית, אבל לא נאמר בה ללמוד או ללמד.

מקשה הגמרא על הברייתא:

אטו "שמע" ללמוד אית ביה - וכי בפרשת "שמע" יש בה רק המצוה ללמוד, אבל המצוות ללמוד ולעשות לית ביה - אין בה? והא בתיב בה (שם, ז): "ושננתם לבניך", שהיא המצוה ללמד, וגם כתוב בה "וקשרתם לאות על ירך" וגם "וכתבתם על מזוזות ביתך", שהם מצוות "לעשות"?

ותו - ועוד קשה: וכי בפרשת "והיה אם-שמע" מצוה ללמוד הוא דאית ביה ולעשות לית ביה - האם יש בה רק המצוה ללמד אבל אין בה מצוה לעשות? והא בתיב בפרשת ויהיה אם שמע "וקשרתם אותם לאות על ידכם", וגם כתוב בה "וכתבתם על מזוזות ביתך" - הרי שיש גם בה מצוות "לעשות"?

הגמרא מסבירה דברי הברייתא:

אלא הכי קאמר - כך הברייתא מתכוונת לומר: בדין הוא שתקדים "שמע" ל"והיה אם-שמע", שזה - פרשת "שמע", יש בה המצוות ללמוד וללמד ולעשות, ואילו בפרשת "והיה אם שמע" אין בה מצוה ללמוד, רק ללמוד ולעשות. וכן בדין שתקדים פרשת "והיה אם-שמע" ל"ויאמר", שזה - "והיה אם שמע" יש בה המצוה ללמוד וגם מצוות לעשות, ואילו בפרשת "ויאמר" אין בה אלא לעשות בלבד.

הגמרא שואלת:

ותיפוק ליה מדרבי יהושע בן קרחה - ויספיק לו לרבי שמעון בן יוחי הטעמים שהציע רבי יהושע בן קרחה במשנה, ומדוע לא קיבל אותם? מתרצת הגמרא:

תרא ועוד קאמר - רבי שמעון בר יוחי אמר דבריו בדרך "אחד - ועוד אחד", כלומר בא להוסיף טעם על טעמו של רבי יהושע בן קרחה ולא לחלוק עליו. תרא - טעם אחד שמקדימין "שמע" ל"והיה", הוא כמו שאמר רבי יהושע בן קרחה במשנתנו: **בדי שיקבל עליו עול מלכות שמים תחלה ואחר כך יקבל עליו עול מצות** ב"והיה אם שמע". ועוד טעם להקדים "שמע" ל"והיה אם שמע", משום דאית בה הגי מילי אחרונייתא - משום שיש בפרשת "שמע" כל הדברים

האחרים שהזכרנו, דהיינו ללמוד וללמד ולעשות, מה שאין כן בפרשת "והיה אם שמע".

הגמרא מספרת מעשה שהיה ודנה עליו:

פעם אחת קם רב בבוקר, משי ידיו - ונטל את ידיו, וקרא קריאת שמע, ואנח תפילין וצלי - ואחר כך הניח תפילין והתפלל שמונה עשרה [9].

הגמרא מקשה:

והיכי עבד הכי - איך עשה רב כן, לקרוא קריאת שמע לפני שהניח תפילין? והתנאי בברייתא: החופר כוך למת בקבר [10] פטור מקריאת שמע, ומן התפלה, ומן התפילין, ומכל מצות האמורות בתורה [11], שהעוסק במצוה פטור מן המצוה [12]. הגיע זמן קריאת שמע, עולה מהקבר, ונטל ידיו, ומניח תפילין, וקורא קריאת שמע ומתפלל.

לפני שדנה הגמרא בקושיא על רב, שואלת הגמרא על הברייתא עצמה:

הא גופא קשיא - הברייתא עצמה קשה. רישא אמר פטור - תחילת הברייתא אומרת שהחופר כוך למת פטור מקריאת שמע, ואילו סיפא של הברייתא אומרת שבשהגיע זמן קריאת שמע חייב הוא לעלות ולקרוא!

הגמרא מתרצת:

הא לא קשיא - זה לא קשה, כי סיפא בתרי ורישא בחד - סוף הברייתא מדברת בשנים שעוסקים בקבורת המת, ועל זה אומרת הברייתא שבשהגיע זמן קריאת שמע אחד מהם ממשיך לעסוק בחפירת הכוך, והשני עולה ומקיים מצוות תפילין, קריאת שמע ותפלה. וכשגומר השני חוזר הוא לחפור את הכוך, וחבירו עולה ומניח תפילין וקורא קריאת שמע ומתפלל [13]. ואילו תחילת הברייתא מדברת באחד שחופר את הכוך לבדו, שדינו להמשיך לעסוק במצות קבורה ופטור משאר מצות.

הגמרא חוזרת לקושייתה על רב:

מכל מקום קשיא לרב, איך קרא קריאת שמע לפני שהניח תפילין, והרי בברייתא שנינו שמניחים תפילין לפני קריאת שמע?

הגמרא מנסה לתרץ את הקושיא:

רב ברי יהושע בן קרחה סבירא ליה - רב באמת חולק על הברייתא, והוא סובר כרבי יהושע בן קרחה דאמר במשנתנו שמקבלים עול מלכות שמים תחלה ואחר כך עול מצות. הלכך רב קיבל על עצמו תחילה עול מלכות שמים בקריאת שמע ואחר כך קיים מצות תפילין.

הגמרא דוחה את התירוץ:

אימר דאמר רבי יהושע בן קרחה - אמור אולי כי זה שאמר רבי יהושע בן קרחה הוא רק להקדים קריאה לקריאה - להקדים קריאת פרשת "שמע", שהיא קבלת עול מלכות שמים, לקריאת פרשת "והיה אם שמע" שהיא קבלת עול מצוות, אבל להקדים קריאה לעשיה - עשיית מצוה, מי שמעתי ליה - האם שמעת שיאמר כן [14]? ואם כן אין

הערות

- מקריאת שמע, והרי ק"ש נכללת בכל מצוות האמורות בתורה וע"ש תירוצם.
- בגמרא לעיל (יא, א) למדו שהעוסק במצוה פטור מן המצוה ממה שכתוב בתורה (דברים ו, ז): "בשבחך בביתך" - פרט לעוסק במצוה. והחופר כוך למת עוסק במצוה (רש"י). שהרי קבורת המת היא מצוה כמבואר בסנהדרין מו, ב, וברמב"ם הל' אבל יב, א [ועיין רמב"ם שם יד, א].
- וכל זה באופן שרק אחד מהם יכול לחפור ולא שניהם ביחד, וכשהשני עולה וקורא קריאת שמע אין זה מעלה ומוריד לענין מתי יגמר הכוך. אבל אם שניהם יכולים לחפור הכוך בבת אחת ועל ידי כך יוקדם זמן הקבורה, שניהם חייבים לעסוק בחפירת הכוך ופטורים מכל המצוות (ע' יו"ד ששה, א).
- לא ראינו מדברי ר' יהושע בן קרחה אלא שאם יש על אדם חובה לקרוא שתי פרשיות, צריך הוא להקדים קריאת הפרשה שיש בה קבלת עול מלכות שמים

- רבי יהושע בן קרחה אמר במשנתנו כי פרשת "שמע" קודמת לפרשת "והיה אם שמע" כדי שיקבל עליו מלכות שמים תחלה ואחר כך עול מצוות; ופרשת "והיה אם שמע" קודמת ל"ויאמר", מפני שיש בה מצוות תלמוד תורה הנהיגת בין ביום ובין בלילה, ואילו בפרשת "ויאמר" יש מצות ציצית שאינה נוהגת אלא ביום.
- ע' תוס', רשב"א, ריטב"א, ועוד ראשונים הדנים כיצד הניח ובירך רב על התפילין מאחר שאין להפסיק בין גאולה לתפילה.
- כוך הוא קבר שחופרים בקירות מערה. ארכו ד' אמות ורחבו ז' טפחים (רש"י; ע' רש"י הגורס "רחבו ו' טפחים", על פי בבא בתרא ק, ב - קא, א; וע' ריטב"א).
- "קבר" המוזכר בברייתא הוא המערה שבה עושים הכובים (ראה בבא בתרא ק, ב במשנה). כוונת הברייתא היא שהיה חופר כוך במערה כדי לקבור בו מת.
- ע' תוס' (ד"ה ומכל המצוות) שהקשו למה הוצרכה הברייתא לפרט שפטורים

1000

יהושע בן קרח:

לעולם יש לומר שרש חייא בר אשי העיד שרש למד תורה לפני שהגיע זמן קריאת שמע, ובא בעדותו **לְאִפּוּקֵי מִמָּאן דְּאָמַר** – להוציא מדברי האומר שְׁלִימוֹד מִשְׁנָה אֵין צָרִיךְ לְבָרַךְ בִּרְכַת הַתּוֹרָה^[17], **קְמִשְׁמַע לָךְ** – בא רב חייא בר אשי ללמדנו דָּאף לְמִשְׁנָה נִמְי צָרִיךְ לְבָרַךְ בִּרְכַת הַתּוֹרָה, שהרי רב בירך ברכת התורה לפני לימודו^[18], ואם כן יתכן שרש אינו חולק על רבי יהושע בן קרח, אלא גם הוא סובר שמקדימים קריאה של קבלת עול מלכות שמים לקריאה של קבלת עול מצוות.

הגמרא חוזרת לקושיה הראשונה על רב:

מִכָּל מְקוֹם קָשִׁיָא לְרַב שקרא קריאת שמע לפני שהניח תפילין, והרי בברייתא שנינו שמניחים תפילין לפני קריאת שמע. ואין לתרץ על פי דברי רבי יהושע בן קרח, שרבי יהושע בן קרח לא אמר שמקדימים קריאת שמע לעשיית מצוה, וכמו שאמרנו למעלה.

הגמרא מתרצת:

תמיד היה רב מניח תפילין ואחר כך קורא קריאת שמע, וכמו ששנינו בברייתא. אבל בפעם הזאת **שְׁלֹחָא הוּא דְּעִינִית** – השליח קלל ואיחר להביא לרב את תפילו, ולפני שהגיע השליח הגיע זמן קריאת שמע, והזקק רב לקרוא קריאת שמע בלי תפילין כדי שלא יעבור הזמן, וכשהגיעו תפיליו הניחן.

הגמרא מבארת החשיבות לקרוא קריאת שמע מעוטר בתפילין:

אָמַר עוֹלָא: כָּל הַקּוֹרֵא קְרִיאת שְׁמַע בְּלֹא תְּפִילִין, בְּאִילוּ מְעִיד עֲדוֹת שְׁקֵר בְּעַצְמוֹ. כלומר, בקב"ה שצוה לו בפרשה זו להניח תפילין ואינו מניח^[19]. **אָמַר רַבִּי חֵיטָא בְּרַ אָבָא אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן:** כל הקורא קריאת שמע בלא תפילין **בְּאִילוּ הַקְּרִיב קָרֵב עוֹלָה בְּלֹא הַמִּנְחָה** שהתורה חייבה להביא עמה (במדבר כח, ה), **וְזָבַח בְּלֹא הַנֶּסֶךְ** שלו^[20]. וכשם שהמקריב עולה בלא מנחה וזבח בלא נסכים אינו מקיים מצות הקרבת הקרבן בשלימותה, כמו כן הקורא קריאת שמע בלי תפילין אינו מקיים מצות קריאת שמע בשלימותה^[21].

מימרא נוספת בענין קריאת שמע עם תפילין:

וְאָמַר רַבִּי יוֹחָנָן: הַרְצָה שֵׁיבָל עָלָיו עוֹל מַלְכוּת שָׁמַיִם שְׁלֵמָה – באופן שלם וראוי,

להביא סיוע לרב מדברי ר' יהושע בן קרח, והקושיא על רב במקומה עומדת, איך הקדים קריאת שמע להנחת תפילין, אחרי שהברייתא שונה שהנחת תפילין קודמת לקריאת שמע?

הגמרא מוסיפה עוד טעם שלא יתכן לתרץ הנהגת רב על פי דברי

רבי יהושע בן קרח:

וְתוּ – וְעוֹד, מִי סָבַר לִיה פְּרָבִי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן קָרְחָה – האם באמת רב סובר בר' יהושע בן קרח שמקדימין קריאה של קבלת עול מלכות שמים לקריאה של קבלת עול מצוות? **וְהָאֵמַר רַב חֵיטָא בְּרַ אָשִׁי: זְמַנִּין סְגִיָאִין הָיָה קְאִימָנָא קְמִיָה דְּרַב** – פעמים רבות הייתי עומד לפני רב, **וּמִקְדִּים וּמִשִּׁי יָדִיָּה** – והיה קם השכם בבוקר ונוטל את ידיו, **וּמִכָּרֶךְ בִּרְכוּת הַתּוֹרָה, וּמִתְנִי לִן פְּרָקִין** – והיה מלמד אותנו פרקנו של תורה^[15], **וּמִנַּח תְּפִילִין** – **וְהָדָר קָרִי קְרִיאת שְׁמַע** – ואחרי השיעור היה מניח תפילין, ואחר כך קורא קריאת שמע. הרי מעדותו של רב חייא בר אשי רואים שרש חולק על רבי יהושע בן קרח, שהרי רב הקדים לימוד התורה – שהוא קריאה של מצוה [ודינו כקריאה של קבלת עול מצוות, שהרי בלימודו הינו מקבל על עצמו עול מצוות] – לקריאת שמע, שהיא קריאה של קבלת מלכות שמים. ואם כן אין לתרץ הקושיא על רב מהברייתא על פי דברי רבי יהושע בן קרח, שהרי רב בעצמו חולק עליו^[16].

הגמרא מעלה אפשרות לדחות ההוכחה שרש אינו סובר כרבי

יהושע בן קרח, וסותרת אותה:

וְכִי תִימָא בְּדֹלָא מְטָא זְמַן קְרִיאת שְׁמַע – ואם תאמר שהמעשים שעליהם העיד רב חייא בר אשי היו בשלא הגיע עדיין זמן קריאת שמע, ולכן הקדים רב לימוד התורה לקריאת שמע, אבל אם הגיע זמן קריאת שמע, מודה רב לרבי יהושע בן קרח שמקדימים קריאת שמע, שהיא קריאה של קבלת עול מלכות שמים, ללימוד התורה, שהוא קריאה של מצוה. הרי לא יתכן לומר כן, **דָּאֵם כֵּן, מֵאִי אֶסְהֵרְמִיָּה דְּרַב חֵיטָא בְּרַ אָשִׁי** – מה בא רב חייא בר אשי לחדש בעדותו, הרי זה דבר פשוט שמותר ללמוד תורה לפני שהגיע זמן קריאת שמע. אלא בודאי רב חייא בר אשי העיד שרש למד תורה אחרי שהגיע זמן קריאת שמע, ובא ללמדנו בעדותו שרש חולק על רבי יהושע בן קרח.

הגמרא דוחה את הראיה הזאת ומסיקה שיתכן שרש סובר כרבי

הערות

¹⁷ ואהבת וגו', והיו הרברים האלה וכו' על לבבך וגו', הרי אומר שיש ציווי לייחד את שמו בלב לבבו על ידי שיקשור דברים אלו לאות על ידו ולטוטפות בין עיניו, ובוזה מורה על יחודו שהוא יחיד בעולמו וכו'. ונמשך מזה, שבשאינו מניח תפילין נראה כמעיד עדות עליו יתברך שאינו יחיד, שעל כן אינו מניחן להורות על יחודו, וזהו השקר שמעיד עליו יתברך.

¹⁸ ויש מפרשים שכוונת הגמרא שהאדם מעיד עדות שקר על עצמו (ולא על הקב"ה), שהרי קורא שמע "וקשרתם לאות על ירך והיו לטטפות בין עיניך", ואינו מניח תפילין. הלכך מה שקורא נראה כשקר (רבינו יונה, ריטב"א).

¹⁹ הדברים הללו אמורים רק בשעושה כן במזיד, שמתעצל להניח תפילין לפני קריאת שמע. אבל אם אין לו תפילין בשעת קריאת שמע, או שאי אפשר לו להניחם מאיזו סיבה, אין בזה משום עדות שקר (משנה ברורה כה, יד) [וכמו שמוכח מן המעשה של רב, שלאונסו קרא קריאת שמע בלי תפילין].

²⁰ מנחה היא סולת כלולה בשמן שמקריבים ע"ג המזבח אחר הקרבת העולה. ונסכים הם יין המתנסך על גבי המזבח אחר הקרבת זבח, כמו שנאמר בתורה בכמה מקומות (ורש"י ציין את הפסוקים במדבר כח, ה ושם פסוק יד).

²¹ רבי חייא בר אבא היה יכול לומר שכל הקורא קריאת שמע בלא תפילין באילו הקריב "עולה בלא מנחה ונסכים", בלי לחזויר "זבח", שהרי גם קרבן עולה טעון נסכים. אבל העריך לומר עולה בלא מנחה וזבח בלא נסכים מפני שזהו לשון הפסוק "עולה ומנחה זבח ונסכים" (ויקרא כג, לו) (ורש"י).

ההבדל בין עולה שמדמה קריאת שמע בלא תפילין למעיד עדות שקר, לבין רבי יוחנן שמדמה קריאת שמע בלא תפילין לקרבן בלא מנחה ונסכים, הוא: לפי עולא הקורא קריאת שמע בלא תפילין יצא מצות קריאת שמע בשלימותה אלא שעובר מצד אחר על עדות שקר. ואילו לרבי יוחנן הקורא קריאת שמע ללא תפילין אינו מקיים מצות קריאת שמע עצמה בשלימותה, כמו מי שמקריב עולה בלא מנחה וזבח בלא נסכים שאינו מקיים מצות הקרבת הקרבן עצמה בשלימותה (רבינו יונה; וע' רש"י סוף ד"ה כאילו הקריב עולה).

לקריאת הפרשה האחרת. אבל אין ללמוד מזה שאם יש על אדם חובה לקיים שתי מצוות, אחת של קריאה ואחת שאינה של קריאה אלא עשייה (בגון הנחת תפילין), שצריך הוא לקיים מצוות הקריאה תחילה משום שיש בה קבלת מלכות שמים.

¹⁵ עיין בריטב"א שרש למד אתם ספרא רבי רב, וכמבואר לעיל יא, ב; ועיין רש"י שם.

¹⁶ פירשנו את דברי הגמרא על פי הגהת הגר"א ברש"י, ועיין ב"ח, וע"ע ריטב"א שמפרש את קושיית הגמרא באופן אחר.

לכאורה יש כאן קושי גלוי: למה הגמרא אינה מקשה בפשטות ששני המעשים של רב סותרים זה את זה, שהרי פעם קרא קריאת שמע ואחר כך הניח תפילין, ופעם הניח תפילין ואחר כך קרא קריאת שמע! ע' מהרש"א, פני יהושע, צ"ח ורש"י.

¹⁷ ראה לעיל יא, ב.

¹⁸ הריטב"א מקשה שהרי לעיל יא, ב, מבואר שרש למד אתם ספרא דבי רב שהוא מדרש, ואם כן היאך הגמרא אומרת כאן שממה שרש בירך ברכת התורה לפני לימודו יש ראייה למי"ד שאף למשנה צריך לברך, והרי למד אתם מדרש ולא משנה. וכתב רכין שהסוגיא כאן אינה עיקר מקום הנידון של ברכת התורה, ממילא הגמרא לא דייקה בכך. [ולפי"ז הראיה מהמעשה של רב היא למאן דאמר (לעיל יא, א) שאף למדרש מברך ברכת התורה, ולהוציא ממי שאמר שם שאין מברכים אלא למקרא. ומה דנקטה הגמרא ראייה למאן דאמר דאף למשנה צריך לברך, לא בדוקא נקטה]. ועיין רש"י יא, ב, שמפרש שרש למד אתם גמרא, ומגיה באן וגורס: "לאפוקי ממי"ד לתלמוד אין צריך לברך", ועוד עיין מהר"ץ חיות.

¹⁹ המלה "בעצמו" כאן היא תיקון לשון [כי לא נאה לומר בפירוש שמעיד עדות שקר בקב"ה ח"ו], אבל הכוונה לה: יתברך (רש"י, מהרש"א) שצוה בפרשת שמע "והיו לטוטפות בין עיניך", ובוזה שאינו לבוש בתפילין בשעה שקורא פרשה זו הרי מעיד שהציווי הוא שקר (תוספות ד"ה ומנח).

אולם הבי"ח (או"ח כה ד"ה כאילו) מפרש אחרת את כוונת רש"י: כשאדם קורא

יִפְנָה - יעשה צרכיו^[1], ויטול ידיו, ויניח תפילין, ויקרא קריאת שמע ותפלה. וזו היא קבלת עול מלכות שמים שלמה^[2].
עוד בענין זה:

אָמַר רַבִּי חִיָּיא בְּרַ אָבָא אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן: כָּל הַנִּפְנָה לְנִקְבֵי כֶשֶׁם בְּבוֹקֶר, וְנוֹטֵל יָדָיו וּמְנִיחַ תְּפִלִּין, וְקוֹרֵא קְרִיאַת שְׁמַע וּמִתְפַּלֵּל, מַעֲלָה עָלָיו הַפְּתוּב בְּאֵלּוּ בְּנֵה מִזְבֵּחַ וְהַקְרִיב עָלָיו קָרְבָּן. דְּכֵתִיב (תהלים כ, ו): "אֶרְחֹץ בְּנִקְיוֹן כְּפִי וְאֶסֹבְכָה אֶת מִזְבִּיחֲךָ ה'."^[3]

הגמרא מביאה משמעות נוספת לנטילת ידיים לפני התפילה:

אָמַר לִיה רַבָּא לְרַבִּי חִיָּיא בְּרַ אָבָא: לֹא סָבַר לָהּ מַר - וְכִי לֹא סוֹבֵר מַר שְׁהַנוּטֵל יָדָיו לִפְנֵי הַתְּפִלָּה מַעֲלָה עָלָיו הַכְּתוּב בְּאֵלּוּ גַם טָבֵל כֹּל גּוֹפוֹ בַּמָּקוֹה? שְׁהִי יֵשׁ לְדִיִּיק כֵּן מִמָּה דְּכֵתִיב: "אֶרְחֹץ [בְּנִקְיוֹן]", פְּעוּלָה הַחֲזוּרָה עַל עֲצָמוֹ, וּמִשְׁמַע אֶרְחֹץ אֶת עֲצָמִי, דְּהֵיִינוּ כֹל הַגּוֹף, וְלֹא כְּתוּב בַּפְּסוּק: "אֶרְחֹץ [בְּפִי]" - פְּעוּלָה שְׁנַעֲשִׂית עִם דְּבַר אַחֵר, דְּהֵיִינוּ אֶרְחֹץ אֶת יָדַי. וְעַל כְּרַחֲנוֹ שָׂבָא לְדַרְשָׁה, לֹמַר שֶׁרַחֲצִית כְּפִיו נַחֲשֶׁבֶת כְּאִילוֹ טָבֵל כֹּל גּוֹפוֹ^[4].

דרשה נוספת מפסוק זה:

אָמַר לִיה רַבִּינָא לְרַבָּא: חֲזִי מַר הָאִי צוֹרְכָא מִרְבָּנָן דְּאֵתָא מִמַּעְרָבָא - הָאֵם רָאָה מַר הַתְּלָמִיד הַצֶּעִיר וְחָרִיף^[5] שָׂבָא מֵאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, וְאָמַר: מִי שָׂאִין לוֹ מִיָּם לְרַחוּץ יָדָיו לִפְנֵי הַתְּפִלָּה, מְקַנֵּחַ יָדָיו - מְנַקֵּה אֶת יָדָיו עַל יְדֵי שִׁפְשׁוֹף בְּעָפָר, וּבְצִרּוֹר וּבְקִסְמִית - אֹו בְּאִבְנֵי קִטְנוֹת, אֹו בְּחִתִּיכוֹת קִטְנוֹת שֶׁל עֵץ^[6]. אָמַר לִיה רַבָּא

הערות

1. שאם לא יעשה צרכיו מקודם, אולי יצטרך להפסיק באמצע קריאת שמע ותפלה, ועל ידי כך תפגם קבלתו של עול מלכות שמים ולא תהיה שלמה כראוי (עיין יעקב).
2. בהנחת התפילין של ראש - האדם משעבד לבורא את נשמתו שמשפנה במוח. ובהנחת התפילין של יד - הוא משעבד את גופו לבורא, שהרי הוא מניח אותם כנגד הלב, שהוא מקור התאוות והמחשבות. ובשארם קורא קריאת שמע ומתפלל באופן שמשעבד לבורא נשמתו וגופו על ידי התפילין שבראשו ושבורעו, זו היא קבלת עול מלכות שמים שלימה (רבנו יונה).
3. רבי יוחנן לא הזכיר כאן עטיפת הציצית, מפני שאין הציצית באה לשעבד האדם לבוראו רק להזכיר לו את כל מצוות ה', ואין בה ענין של קבלת עול מלכות שמים (ב"ח אורח חיים ב, ועיין שם תירוצים נוספים).
4. "כפף" המוזכר בפסוק מרמז על תפלה, כמו שכתוב לענין תפלת שלמה בחנוכת בית המקדש (מלכים א' ח, כב): "וַיִּפְרֹשׁ בְּפִי הַשָּׁמַיִם". וכך נדרש הפסוק: כשארחץ בנקיון לתפלה, הרי זה נחשב כמו שאני מסובב את מזבח ה' ומקריב עליו קרבנות (עץ יוסף; ועיין מהרש"א ועיין יעקב שמפרשים בענין אחר).
5. רש"י; ועיין מהרש"א שמפרש בענין אחר. עיין דקדוקי סופרים שגורס באן על פי ספרים ישנים רבה במקום רבא, מפני שרבא ורבי חייא ברי אבא לא חיו בתקופה אחת.
6. על פי פירוש תענית ד, א ד"ה צורבא. או שישפשף ידיו בכגד יבש (משנה ברורה ד, נו). וכיון שנקיון כדברים אלו עומד במקום נטילה במים, צריך לנקות כל היר בין גבו ובין תוכה עד מקום חיבורה לזרוע, ובדיעבד די עד סוף קשרי אצבעותיו (שם).
7. דברים אלו מועילים במקום מים, מפני שהם מורידים לכלוך וזיעה מידיו (מגן אברהם צב, ג). אמנם דברים אלו מספיקים רק לתפלה, אבל לא להעביר רוח רעה שעל הידים כשקם בבוקר (אורח חיים ד, בב), לזה צריכים דוקא נטילת ידיים במים (עיין שבת קט, א; אורח חיים ד, ב).
8. רבינו יונה. ממה שהגמרא מחלקת בין קריאת שמע לתפלה לענין חיוב לחזור אחרי מים, מוכח שבין לקריאת שמע ובין לתפלה תקנו חכמים חיוב נטילת ידיים (ביאור הגר"א אורח חיים ד, לג; ועיין רא"ש ט, כג, ובמעדני יום טוב שם, ש).

הבאנו בפנים פירוש רש"י שלקריאת שמע אינו מחזור אחרי מים מפני שזמנה קבוע ויש לחוש שמא יעבור הזמן, אבל לתפלה שזמנה כל היום צריך לחזור אחרי מים. והרשב"א הקשה, הרי בשש שקריאת שמע של שחרית זמנה קבוע, גם תפלת שחרית זמנה קבוע עד ארבע שעות (לפי רבי יהודה) או עד חצות (לרבנן), עיין לקמן כו, א, ואין הבדל בין תפלת שחרית לקריאת שמע של שחרית לענין קביעות זמן; ואם כן גם לענין תפלה יש לחוש פן יעבור הזמן, והיאך כתב רש"י לגבי תפלה שכל היום זמנה? המעדני יום טוב (על הרא"ש יא, אות צ) מתרץ על פי הדין שמי שנאנס ולא התפלל שחרית מתפלל מנחה שתיים (לקמן כו, א), ואם כן

לרבינא: שפיר קאמר - דבריו נכונים הם. מי פתיב בפסוק: "אֶרְחֹץ בְּנִקְיוֹן"? הרי "אֶרְחֹץ בְּנִקְיוֹן" פתיב, ומשמע שמנקים את הידים לתפילה על ידי פל מידו דמנקי - כל דבר שמנקה, ולא דוקא במים. וראיה לדבר שאין צורך למים דוקא: דהא רב חסדא לייט אַמאן דמהדר אמיא בעידן צלותא - שהרי רב חסדא קלל את מי שמחזור אחרי מים בזמן התפלה, ומטעם שיתבאר.

הגמרא מבארת את הדין הזה:

וְהָנִי מִיָּלִי - הלכה זו, שאין מחזרים אחרי מים אלא מנקים בכל דבר, נאמרה לקריאת שמע בלבד, לפי שזמנה קבוע ואם יחזור אחרי מים יש לחוש שמא יעבור הזמן. אָבֵל לְתַפְלָה שְׁזִמְנָה כֹּל הַיּוֹם, מְהֵרָה - צריך לחזור אחרי מים דוקא לנטילת ידיים, ושפשוף וקינוח אינם מספיקים [ורב חסדא שקלל מי שמחזור אחרי מים בזמן תפלה, לאו דוקא תפלה, אלא רצה לומר בזמן קריאת שמע]^[7].

הגמרא שואלת:

וְעַד כַּמָּה חַיִּיב לִלְכַּת לַחֲפֹשׁ מִיָּם לִיטוֹל אֶת יָדָיו?

עונה הגמרא:

עַד פְּרָסָה - עד ארבעה מיל (שמונה אלפים אמות)^[8].

והגמרא מוסיפה:

וְהָנִי מִיָּלִי לְקַמְיָה - הלכה זו נאמרה רק כשהמים נמצאים בכיוון דרך הליכתו, כלומר: ההולך בדרך ואין לו מים, חייב להמשיך ללכת עד פרסה להשיג מים לנטילת ידיים לפני התפלה. אָבֵל לְאַחֲזִרְיָה - אבל אם המים נמצאים לאחוריו, בכיוון ההפוך לכיוון דרך הליכתו, אָפִילוּ מִיל (אלפים אמה)^[9] אֵינוֹ חֹזֵר.

כשאין לו מים - הרי אנוס הוא ואינו יכול להתפלל שחרית, ומתפלל מנחה שתיים [היינו תפלה אחת למנחה ותפלה אחת לשחרית]. נמצא שכשאין לו מים נמשך זמן תפלת שחרית עד סוף היום, וזוהי כוונת רש"י שתפלה "כל היום זמנה", שכשאנוס ואין לו מים, הרי זמן תפלת שחרית הוא כל היום (ועיין מהרש"ל שפירש דברי רש"י בענין אחר).

רבינו יונה מפרש החילוק בין קריאת שמע לתפלה באופן אחר: קריאת שמע היא מצוה מן התורה וחששו חכמים שמא יעבור זמנה, ולכן פטרו מלחזור אחרי מים לפני קריאתה. אבל החיוב להתפלל שלש פעמים ביום אינו אלא מדרבנן, ואם יעבור הזמן ולא יתפלל שחרית אין בזה ביטול מצוה מן התורה, ולכן לא חששו חכמים פן יעבור זמן תפלה וחייבוהו לחזור אחרי מים לפני התפלה (ועיין רשב"א שמחלק בין קריאת שמע לתפלה באופן אחר קצת).

וכל זה לפי הגירסא שלפנינו שמחלקת בין קריאת שמע לתפלה לענין חיוב לחזור אחרי מים [והיא גירסת רב האי גאון (הובא ברשב"א), ר"ף, רמב"ם ורש"י שלפנינו]. אבל הרבה מן הראשונים (תוספות, רבינו יונה, ריטב"א ורא"ש) סוברים שאין שום הבדל בין קריאת שמע לתפלה, ואף לתפלה אין לחזור אחרי מים פן יעבור זמנה, והם מוחקים את הקטע בגמרא שמחלקת ביניהם, מן "והני מילי" וכי' עד המשנה. לפי תפלה וחיובו לחזור אחרי מים לפני התפלה (ועיין רא"ש ט, כג, ובמעדני יום טוב שם, ש, שלפני הרא"ש לא היתה הגירסא המצויה ברש"י לפנינו לחלק בין קריאת שמע לתפלה).

ועיין רבינו יונה שמביא נוסחאות מדויקות שגורסין בדברי רב חסדא דלייט אמאן דמהדר אמאי "בעידן קריאת שמע ותפלה" [לפי הגהות הבי"ח שם]; ומפרש רבנו יונה מה שאמר "בעידן" [בזמן] קריאת שמע ותפלה, ולא אמר "לקריאת שמע ולתפלה", שהוא ללמדנו שהאיסור לחזור אחרי מים חל עליו מתחלת זמן קריאת שמע ותפלה, שמדי כשהגיע זמן קריאת שמע או זמן תפלה אין לו לחזור אחרי מים (ועיין רש"י ד"ה לקריאת שמע). אבל עיין בית יוסף (אורח חיים, צב ד"ה ואחר) שחולק על זה, והוא סובר שבתחלת זמן קריאת שמע או בתחלת זמן תפלה יש לו לחזור אחרי מים, שוראי יש מצוה לרחוץ במים, ורק בסוף זמנם אין מחזרים אחרי מים פן יעבור הזמן, וינקה ידיו בכל דבר שמנקה.

תקנת נטילת ידיים נאמרה רק לקריאת שמע ולתפלה. אבל מותר לברך ברכות וללמוד תורה בסתם ידיים, דהיינו ידיים שאינו יודע שהן מלוכלכות, ואינו צריך לנקותן. אכן אם נגע במקום מטונף צריך לנקות את ידיו אף לברכות ולתלמוד תורה (אורח חיים ד, כג, ומשנה ברורה שם, נט"ס). לענין חובת נטילת ידיים לשאר תפילות, עיין אורח חיים צב, ה; ויר"ג, ב, ובמשנה ברורה הלכה שם, טר"ט.

8. במדות של זמנינו שיעור פרסה הוא בין 3.8 ל-4.6 ק"מ, לפי שיטות שונות (ספר מדות ושיעורי תורה). כשהמים רחוקים מפרסה ינקה את ידיו בצרור או בקיסם, וכמבואר בסוגיא (רמב"ם הלכות תפלה ד, ב).

9. במדות של זמנינו שיעור מיל הוא בין 96 ל-115 ק"מ, לפי שיטות שונות (ספר מדות ושיעורי תורה).

היה קורא פרק שני ברכות

מז

עין משפט
נר מצוה

יפה. לנקיבו: דכתיב ארצות נקיות. משמע ארצות כל הגוף ולא כתיב ארצות כפי לדרשה אחת לומר שמעלה עליו שבר רחילות כפיו כאלו טבל כל גופו: קסמית. קסם: לק"ש. בעידוד דק"ש שזמנה קטוע פן יעבור הזמן אבל לתפלה דכל היום זמנה הוא לר"ד למהדר

אמרי: מתני' ולא דקדק תורה אור

באומותיה. לפרש פיה בשפתיו:

גמ' תרתי י"ט. כי דרשתי נמי

שמע בכל לשון שאתה שומע ש"מ נמי

לר"ד לשמיע לאוט: לא יתחוס.

לפי שאיט שומע הברכה שהוא מברך

עליה: מאלו מנא פ' לא ילא. אפי'

דיעבד ה"מ כו': ברכה דרבנן

היא. דאמור רבנן (פסחים ד':) כל

המלות כולן מברך עליהן עובר

לשטיין: וממלא דר' יוסי היא.

קס"ד היא דמוקמי לה כר' יוסי משום

דסבירא לן דר' יהודה לכתחלה נמי

מכשיר: דלמא ר' יהודה היא. וק"ש

נמי דיעבד אין לכתחלה לא. ה"ג

ול"ג אפי': משום ר' יוסי. להודיעך

כח דאפי' דיעבד נמי לא ילא: כלל.

שלא השמיע לאוט: ואי ר' יוסי

דיעבד נמי לא. דהא בזה"מ דלדורייסא

היא ואכלת וסבבת וברכת (דברים ה')

אלא מלא ר' יהודה. וק"ש דיעבד אין

לכתחלה לא והא דתרומוה וברכת

לכתחלה קאמר. והא דרבי יהודה

בריה דר' שמעון בן פוי ר' יהודה

היא דתרומוה ר' יוסי היא ומודה הוא

דברכות דרבנן דיעבד שפיר דמי

והא דברכת המזון ר' יהודה היא

דלומר לר"ד שישמיע לאוט וכל לר"ד

לכתחלה משמע הא דיעבד שפיר דמי:

אחר כוונת הלכ' פ'. ואפי' לכתחלה

נמי ח"ל: השתא דלחיות להאי.

דאשמע לן פלוגתא דר"מ: אפי' לא

חימא ר' יהודה. דלמא בק"ש נמי

יאל דיעבד אין לכתחלה לא והא

דברכת המזון ותרומוה רבי יהודה

היא ודקא קשיא לך דר' יהודה בריה

דר"ס בן פוי מני ר"מ היא דמכשיר

לכתחלה: מאלו מנא חזק דיעבד נמי

לא. דקתני גבי שוסה: לא ילא.

דיעבד הוא: וממלא. דהוה מתקש

דקאמר דיעבד הוא ורבי יוסי היא

דפסול דיעבד: ולכתחלה הוא דלא.

הא דיעבד שפיר דמי. ובהא איכא

למימר דאפי' ר' יהודה מודה דלא

שמעין דפליג בק"ש אלא דיעבד:

מדסיפא

לכתחלה נמי יצא אי ר' יוסי דיעבד נמי לא אלא מאי ר' יהודה ודיעבד אין

לכתחלה לא אלא הא דרבי יהודה בריה דרבי שמעון בן פוי דרש המדבר

ואינו שומע תורם לכתחלה מצי לא ר' יהודה ולא ר' יוסי א"ר יהודה הא אמר

דיעבד אין לכתחלה לא אי ר' יוסי הא אמר דיעבד נמי לא אלא לעולם רבי

יהודה ואפי' לכתחלה נמי ולא קשיא הא דידיה הא דרביה דר' יהודה

אומר משום ר' אלעזר בן עזריה הקורא את שמע צריך שישמיע לאוט שצאמר

ש"מ ישראל ה' אלהינו ה' אחד אמר ליה רבי מאיר הרי הוא אומר אשר

אמר כונת הלכ' הן הן הדברים השתא דאתית להאי אפילו חימא רבי יהודה בריה סבירא ליה

ולא קשיא הא רבי מאיר הא רבי יהודה. תנן *התם* הכל כשרים לקיות את המגילה חוץ מדרש

שושה וקמן ורבי יהודה מכשיר בקמן מאן תנא דרש דיעבד נמי לא אמר רב מתנה רבי יוסי היא דרבנן הקורא

את שמע ולא השמיע לאוט יצא דרבי ר' יהודה רבי יוסי אומר לא יצא (א) ממאי דרבי יוסי היא ודיעבד נמי לא

דילמא

אמאי דמהדר אמאי בעידן ק"ש. ויש ספרים דגרסי הכי מילי

לק"ש אבל לתפלה לא דקאמר רשב"ל (פסחים מו.) לנבל

ולתפלה ד' מילין ונראה דלא גרסין ליה דהוא הדין לפניו ללוחא נמי

מסמס שלא יעבור זמן תפלה דמאי שאל ק"ש מתפלה וגם יש לקמן

פרק מי שמתו (ז' כג.) בטלוה

לנטילותא כדרכ חסדא דלייט אמאי

דמהדר אמאי בעידן ללוחא *ומדלא

האמר שם ק"ש משמע דכל ענין

מוחר והוא דרשב"ל דלמא ולתפלה

ד' מילין פירש רש"י להחפולל שם במנין:

דילמא ר' יהודה היא. ואל"ת

והלל אין מוכר ר' יהודה

ברישא. וי"ל דפשיטא מדסיפא ר'

יהודה רישא נמי ר' יהודה (ז') ופליגי

במילתא דר' יהודה:

לדודיעך כמו דרבי יוסי. ואל"ת

לשמעין כמו דרבי

יהודה דכח דהתירא עדיף וי"ל כיון

דרבי יהודה לא דריש השמע לאזק

אין לקשום חזק ופשיטא לכתחלה (א)

ומהכא תיחי לאוטו אי שרי דיעבד

הוא הדין לכתחלה: א"ר ר' יוסי

דיעבד נמי לא. ואל"ת לשלם אימא

לך רבי יוסי היא וברכת המזון שאלי

דלא כתיב ביה שמע דבשלמא תרומוה

דלעיל ומוגיל דלקמן שהן מדרבנן יש

דמוסא לק"ש שחקין שפירק שישמיע

לאוט כמו בק"ש ותקט ממש שלא ילא

כמו בק"ש אבל בזה"מ שיהא

מדלורייסא כיון דלא כתיב ביה שמע

למא יש לנו לתקן שלא ילא חס לא

השמיע לאוטו כיון דמ"ס ילא וי"ל

כיון שחקין שפירק לשמיע לאוטו כמו

בק"ש הולל ומדרבנן מיהא נריך

להשמיע אין לחלק בין ק"ש ובין בזה"מ

דאפילו דיעבד איז לן למימר שלא

יאל: ור' יהודה מכשיר בקמן.

ואליס כחיוס קמן מיירי אי בקמן שלא

הגיע למחר הא אמרינן בפרק ראוהו

בית דין (ר"ה ד' כג.) שכל שאיט מחוייב

דברך לויט מוילא את הרבים ומ"ס

דר' יהודה דמכשיר ותי כהניע למחר

מאי טעמייהו דרבנן דאמרי הרי

קריאת מגילה דרבנן ואמרי קמן

שהגיע למחר מדרבנן כגדול ופוסד

דרבנן כדאמר לקמן בפ' מי שמתו

(ז' כג.) דקטן מוילא חזיו שלא חלל

אלא כוית דהייט דרבנן. וי"ל שאלי

ברכת המזון שהיא חומרא יתירא

יותר מדלורייסא וכל נפסרים ממנה

כדאמר לקמן (ע"ז) וסס החמירו על

עלמס או ככית או ככזית* אי

הסס ליכא בקמן אלא חד דרבנן

דמריי שחקין אכל כדי שיענה לך

אמי דרבנן ומוילא דרבנן אכל הכא

דגבי קמן איכא חסדי דרבנן דהמגילה

דרבנן והקטן דרבנן אינו יכול

לחלוט היכא דליכא אלא חד דרבנן:

דילמא

ללכך

ללכך

ללכך

ללכך

ללכך

ללכך

ללכך

ללכך

ללכך

ללכך

ללכך

ללכך

ללכך

ללכך

כד א קור וישי ארמ
סמן כ סוף 1:
בה ב סוף 1: רב מהל'
קס בלכא ח' וישי
מהלכא חללס בלכא ב ג
סמן ענין יח קושיע
ארמ סמן ד סוף כ
וסמן ג סוף ד ס' 1
וסמן ג סוף 3:
כו ד מיי סוף מהלכא
קס בלכא ח סמן
ענין יח סוף שרי ארמ
סמן סוף 3:
כו ד מיי סוף 1: וסמן
קושיע סוף 6:
כח ד מיי סוף בלכא
יח סמן (סוף) קושיע
ארמ סמן סוף 6:
כס ד מיי סוף מהלכא
ח' סוף סוף מהלכא
מגילה הלכ' סוף
ענין דרבנן ד סוף שרי
ארמ סוף סוף סוף 3:

רב נסים נאמן

אבל לתפלה סודר
ועד כחיה
פירש. דרש כי תפלה
אירבעת טילין ובסבת
פחדים בג' אל עשרין
בפסח (דף ע"ט) אסרין
אמר ר' אבהו אמר
ר' לקיש לבל
לתפלה ולפסח דייס
ד' טילין ואיתמר
עלה אמר ר' יחי ברי'
דבינא לא שני אלא
לפניו אבל לאחוריו אפי'
מיל אינו דחור אמר
דחור ואתא ב' יעקב
והיה מיל דא דאית
דחור ואת פחד ססיל
דחור וחסדנה בשודות
החלן בפרק השחר
הדרבנן (דף קכג) וססיל
התקין אבירי וססיל
לתפלה סודר ועד
כחיה עד פירש ובס'
מגילה (דף ג) אבירי
שעורא רסיל כחיה ותי
כחוסתן לפירא וסס'
אלו שטיין בפסח (דף
ע"ט) נבי שעורא רסיל
כחיה ותי כחוסתן עניא
לפירא:

הצוה הב"ח

(ה) נב' דמהדר אמאי
בעידן ללוחא [וכי מילי
וכי סמות מילי חור]
חלפס. ור"ב סוף ח' ח' ח'
ולשן חלפס הוא:
(ג) שם דתקן סקולא
וכי לאוט ילא ר' יוסי
אומר כלל חתונס דרבי
כדי יהודה כחמק וכן
כסמון: (ג) שם וססיל
דר' יוסי (ז') חת' ר"ס
דילמא וכו' יסאל נמי
ר' יהודה בסיד וססיל
מחמק: (ס) וססיל דלמחר
ש"י וססיל חת':

גליון השנים

תוס' דר' חמלן ס'
ומדלא חזק. פ' חוס'
שנא יא טרל דר' ענין
דכרי:

ג' רש"י

לקמן דף כג.

קדושין ג':

הם ססין

פסחים דף ע"ט.

פסח דף קכג.

פסח דף קכג.

פסח דף קכג.

פסח דף קכג.

פסח דף קכג.

פסח דף קכג.

פסח דף קכג.

פסח דף קכג.

פסח דף קכג.

פסח דף קכג.

פסח דף קכג.

פסח דף קכג.

פסח דף קכג.

פסח דף קכג.

פסח דף קכג.

פסח דף קכג.

פסח דף קכג.

פסח דף קכג.

פסח דף קכג.

פסח דף קכג.

פסח דף קכג.

פסח דף קכג.

פסח דף קכג.

פסח דף קכג.

פסח דף קכג.

פסח דף קכג.

פסח דף קכג.

פסח דף קכג.

פסח דף קכג.

פסח דף קכג.

פסח דף קכג.

פסח דף קכג.

פסח דף קכג.

פסח דף קכג.

פסח דף קכג.

פסח דף קכג.

פסח דף קכג.

פסח דף קכג.

פסח דף קכג.

פסח דף קכג.

פסח דף קכג.

פסח דף קכג.

פסח דף קכג.

פסח דף קכג.

פסח דף קכג.

פסח דף קכג.

פסח דף קכג.

פסח דף קכג.

פסח דף קכג.

פסח דף קכג.

פסח דף קכג.

פסח דף קכג.

פסח דף קכג.

ומדייקת הגמרא:

[ומינה] - וממירא זו יש להסיק, ששיעור מיל הוא דאינו חוזר, הא

פחות ממיל חוזר לאחריו להשיג מים לתפלה^[10].

כושנה הקורא את שמע בלחש ולא השמיע קריאתו לאָזְנו, יצא ידי חובת קריאת שמע. רבי יוסי אומר: לא יצא ידי חובתו^[11].

קרא את שמע ולא דקדק באותיותיה לבטאן יפה בשפתו^[12], רבי יוסי אומר: יצא ידי חובת קריאת שמע, רבי יהודה אומר לא יצא ידי חובתו.

הקורא הפסוקים של קריאת שמע למפרע - בסדר הפוך^[13] לא יצא ידי חובתו. קרא את שמע וטעה בקריאתו^[14], יחזור למקום שטעה^[15] וקורא משם על הסדר^[16].

ההפרשה. ואם תרם, בדיעבד תרומתו תרומה - חל דין תרומה על מה שהפריש.

הגמרא דנה לפי איזה תנא נשנית משנה זו:

מאן תנא - מי לימד משנה זו שחרש המדבר ואינו שומע, דייעבד אין - רק בדיעבד תרומתו תרומה^[19], אבל לבתחלה לא יתרום מפני שאינו יכול לשמוע את הברכה?

עונה הגמרא:

אמר רב חסדא: רבי יוסי היא, דתנן - שהרי שנינו במשנתנו: הקורא את שמע ולא השמיע לאָזְנו יצא ידי חובתו, דברי רבי יהודה^[20], רבי יוסי אומר: לא יצא. ומדייק רב חסדא: עד כאן לא קאמר רבי יוסי שלא יצא - מה שאמר רבי יוסי שאינו יוצא ידי חובתו אם לא השמיע לאָזְנו, לא אמר כן אלא לגבי קריאת שמע שהיא מצוה דאורייתא - מן התורה. אכל בתרומה לא היה אומר כן, לפי שכל הטעם שחרש לא יתרום משום ברכה הוא - לפי שאינו יכול לשמוע את הברכה שמברך על ההפרשה, ובכך דרבנן - החובה לברך היא רק מדרבנן, שהחכמים הם שחייבו לברך על המצוות קודם שעושים אותן^[21], ולא בברכה תליא מילתא - ומכיון שהברכה היא רק מדבריהם, אין חלות התרומה תלויה בקיום הברכה, ומשום כך, אף על פי שלרבי יוסי אין חרש יוצא חובת הברכה מכיון שאינו שומעה, מכל מקום אם הפריש, בדיעבד תרומתו תרומה^[22].

הערות

משום שלכתחלה צריך להשמיע הברכה לאָזְנו. ואין הריטב"א גורס בגמרא לפי זה "דיעבד אין", מפני שאין ראיה שדיעבד יוצא חובת הברכה, אלא גורס "מאן תנא חרש לבתחלה לא".

20. הב"ח אינו גורס כאן "דברי רבי יהודה", שהרי במשנה לא מוזכר שהתנא קמא הוא רבי יהודה. אמנם הריטב"א מקיים את הגירסא, ומפרש שכיון שרבי יהודה הוא הברפולוגא (החולק) של רבי יוסי בהמשך המשנה לענין לא דקדק באותיותיה, לכן נוקטת הגמרא שהתנא קמא שחולק על רבי יוסי בראש המשנה לענין לא השמיע לאָזְנו גם כן רבי יהודה הוא (ועיין תוספות ד"ה דילמא).

21. רש"י, וכונתו, שאילו היה אפשר לברך גם אחרי עשיית המצוות, ממילא גם אילו היתה הברכה מן התורה לא היה עולה על הדעת שמצד חסרון הברכה לא תהיה תרומתו תרומה, שמאחר שהמצוה נעשית בהכשר וכראוי, אין סברא שתבטל המצוה למפרע בשביל מה שעשה אחרי כן שלא בהוגן ולא בדרך לאחריה. ולכן דקדק רש"י לפרש שמברכים עובר לעשיית דוקא, ובכך יש מקום לומר שאילו היתה הברכה מן התורה היתה מעכבת חלות התרומה, שאחרי שלא בדרך לפני שתרם נחשב כתורם שלא כדון, ולכן רק מפני שהברכה היא מדרבנן אומרים שחלות התרומה אינה תלויה בקיום חובת הברכה (דרוש וחרוש לרבי עקיבא איגר).

22. רש"י, לפי דברי רבי עקיבא איגר שהבאנו בהערה הקודמת. והיינו, שמה שהגמרא אומרת "ולא בברכה תליא מילתא", הוא המשך למה שאמר מקודם ש"ברכה דרבנן", וכך אומרת הגמרא: אילו היתה הברכה על הפרשת תרומה מן התורה, אם כן לרבי יוסי באמת הדין היה נותן שחרש שתרם אין תרומתו תרומה, שהרי לא יצא ידי חובת הברכה, והברכה מעכבת בחלות התרומה. אבל מכיון שהברכה אינה אלא מדרבנן, לכן אף על פי שאין החרש יוצא חובת ברכה, מכל מקום אין הברכה מעכבת חלות התרומה, ואם כן יש לומר שהמשנה בתרומות רבי יוסי היא [וכן מפרש בתוספות הרא"ש; ועיין תוספות ד"ה אי; ועיין בשאגת אריה ז באורן].

אבל הפני יהושע מפרש, שמה שהגמרא אומרת: "לא בברכה תליא מילתא" הוא טעם נוסף למה אפשר להעמיד את המשנה בתרומות כרבי יוסי, וכך אומרת הגמרא: (א) רבי יוסי מודה שהברכה על הפרשת תרומה יוצאים בדיעבד אף אם לא השמיע לאָזְנו, כיון שברכה דרבנן היא [ורק בקריאת שמע שהיא מן התורה

10. ומי שיושב בביתו ואין לו מים לתפלה, דינו כמי שהולך בדרך ויש לו מים לאחריו, וצריך לחזור אחריהם עד מיל (ביאור הלכה צב, ד"ה אבל אם צריך). בכל המקרים האלו אינו חייב ללכת אחרי מים אלא כשיורע שיש שם מים, אבל אם הוא מסתפק אם ימצא מים אינו חייב ללכת (משנה ברורה שם, יז על פי הרמב"ם והטור).

11. סיבת המחלוקת בין תנא קמא לרבי יוסי תבאר בגמרא.

12. רש"י. רבינו יונה מפרש שהמשנה באה ללמדנו שלא ירפה הרגש ולא ידגיש הרפה, וגם שיוחר בקריאת האותיות שלא תבלע אות אחת בחברתה [שלא יאמר "יְחַרְף" במקום "יְחַרְה" - אף], וכן פירש הריטב"א (לקמן טו, ב). הרע"ב מפרש שהכוונה שיוחר להפריד בין שתי מלים אם הראשונה נגמרת באותה אות שבה מתחילה השניה (כגון "על לבבך", וְאֶבְדְּתָם מִדֶּרֶה" וגו'), שלא יישמעו כמלה אחת. אבל רבנו יונה כותב שאין לפרש כן במשנה, שהרי דין זה הוא הוספת רבא להלן בגמרא טו, ב.

13. ראה לעיל יג, א הערה 17.

14. כגון שדילג על מלה או פסוק. אבל הרע"ב מפרש שאינו יודע היכן עומד בקריאתו; ויחזור למקום שטעה" פירושו שיחזור למקום היותר מוקדם שנסתפק בו שמה עומד שם בקריאתו. ועיין תוספות אנשי שם שתמה עליו.

15. אם דילג על פסוק שלם יחזור לראש הפסוק. ואם דילג על מלה באמצע פסוק, יש אומרים שאם מאותה מלה מתחיל ענין חדש חוזר לשם, ויש אומרים שתמיד חוזר לראש הפסוק (משנה ברורה סד, ה).

16. ואין מה שחוזר וקורא נקרא הפסק (מאירי).

17. עיין רש"י שמפרש כיצד משמע כן מהפסוק.

18. רש"י; ועיין רשב"א וריטב"א שמפרשים באופן אחר.

19. לפי גירסתנו בגמרא "דיעבד אין", באה הגמרא להוכיח ממה שאמרה המשנה שתרומתו תרומה שדיעבד יצא בברכה שלא השמיע לאָזְנו, שאילו לא היה יוצא חובת הברכה הדין היה נותן שאין תרומתו תרומה. אבל הריטב"א חולק על זה, ואומר שאין שום הוכחה מהמשנה שיצא חובת הברכה כשלא השמיע לאָזְנו, שהרי אף אם לא יצא חובת הברכה מכל מקום בודאי תרומתו תרומה. אלא הגמרא באה להוכיח מראש המשנה שאמרה שחרש לא יתרום, שהטעם הוא

ה'תרפ"ח
ל' שבט

הגמרא נוקטת שרב חסדא לא העמיד המשנה בתרומות כרבי יהודה, מפני שלרבי יהודה יכול חרש לתרום ולברך לכתחלה אף על פי שאינו משמיע לאזנו, ועל זה שואלת הגמרא:

וממאי - מהו ההכרח שהמשנה בתרומות **דרבי יוסי היא, דילמא רבי יהודה היא** [23], **ואמר גבי קריאת שמע נמי** - וגם לענין קריאת שמע סובר רבי יהודה **דיעבד אין** - שרק בדיעבד יוצא ידי קריאת שמע כשלא השמיע לאזנו, אבל **לכתחלה לא** יקרא אלא אם הוא משמיע לאזנו. ואם כן, יש לומר שהמשנה בתרומות רבי יהודה היא, ולכתחלה לא יתרום חרש מפני שאינו שומע הברכה. **תדע** - ואפשר אף להוכיח שרבי יהודה סובר כן, שלכתחלה צריך להשמיע לאזנו, **דקתני במשנה "הקורא את שמע... יצא"**, שמשמעותו **דיעבד אין** - שהמשנה דנה במי שכבר קרא ולא השמיע לאזנו, ואז הוא שיצא ידי חובתו, אבל **לכתחלה לא** יקרא כך אלא ישמיע לאזנו. הרי שלפי רבי יהודה צריך לכתחלה להשמיע לאזנו.

הגמרא מדרח את הראיה מלשון המשנה:

אמרי - השיבו ואמרו, **האי דקתני במשנה "הקורא..."** בלשון בדיעבד, אינו כדי ללמדנו שלרבי יהודה רק בדיעבד יצא ידי חובתו, אלא **להודיעך בחו דרבי יוסי** - הלשון בדיעבד בא להודיעך עד כמה רבי יוסי מחמיר בענין, **דאמר** - שרבי יוסי סובר שאם קרא ולא השמיע לאזנו אפילו **בדיעבד נמי לא יצא**. **דאי רבי יהודה** - ואילו לרבי יהודה נוכל לומר **שאפילו לכתחלה נמי יצא** - שיכול אף לכתחלה לקרא ולא להשמיע לאזנו [24]. ואם כן שוב נכונים דברי רב חסדא, שהמשנה האומרת שחרש אינו תורם לכתחלה רבי יוסי היא ולא רבי יהודה, שהרי לרבי יהודה חרש תורם ומברך לכתחלה אף על פי שאינו שומע.

הגמרא נוקטת עכשיו, כפי שבארנו, שלרבי יהודה אף לכתחלה קורא שמע ואינו צריך להשמיע לאזנו. ועל זה מקשה הגמרא: **במאי אוקימתא** - לפי איזה תנא העמדת את המשנה בתרומות? **ברבי יוסי**, אבל לרבי יהודה חרש תורם ומברך לכתחלה אף על פי שאינו שומע. **ואלא הא דתניא בברייתא: לא יברך אדם ברכת המזון בלבו** - בלחש ואינו משמיע לאזנו [25], **ואם בירך בלחש יצא; מני** - מי שנה ברייתא זו? הרי לפי דבריו **לא רבי יוסי היא ולא רבי יהודה היא**. **דאי תאמר רבי יהודה היא**, **הא** - הרי זה לא יתכן, שלפי דבריו רבי יהודה **אמר לכתחלה נמי יצא** כשלא השמיע לאזנו. **ואי תאמר רבי יוסי היא**, גם זה לא יתכן, שהרי לפי דבריו רבי יוסי סובר שאם לא השמיע לאזנו אף **בדיעבד נמי לא יצא** חובת הברכה. ואין לחלק כאן כמו שחילקנו למעלה, ולומר שבברכה דרבנן מודה רבי יוסי שיוצאים בדיעבד בלא השמיע לאזנו, שהרי הברייתא נשנית לענין ברכת המזון שהיא מן התורה, כמו שנאמר בתורה (דברים ח, י): **"ואכלת ושבעת וברכת"**.

ומסיימת הגמרא:

אלא מאי צריך לומר, שברייתא זו האומרת שלכתחלה צריך

להשמיע ברכת המזון לאזנו **רבי יהודה היא, ודיעבד אין** - ואם כן, מוכרחים אנו לומר שאף מה שרבי יהודה סובר בקריאת שמע שאם לא השמיע לאזנו יצא הוא רק בדיעבד, אבל **לכתחלה** אף רבי יהודה סובר **שלא** יקרא אלא אם הוא משמיע לאזנו. ואם כן יש לנו לחזור אל מה שאמרנו למעלה, שהמשנה בתרומות רבי יהודה היא, וחרש לא יתרום לכתחלה מפני שצריך לשמוע הברכה. הגמרא מקשה על זה:

אלא הא דתני רבי יהודה בריה דרבי שמעון בן פזי בברייתא: חרש המדבר ואינו שומע תורם לכתחלה. מני - לפי איזה תנא אמר רבי יהודה בריה דרבי שמעון בן פזי את דינו? **לא לפי רבי יהודה ולא לפי רבי יוסי**, שהרי **אי תאמר לפי רבי יהודה הוא, הא** לפי דבריו רבי יהודה **אמר דיעבד אין** - רק בדיעבד יוצא אם לא השמיע לאזנו, אבל **לכתחלה לא** יקרא אלא אם הוא משמיע לאזנו; ואם כן לרבי יהודה אף בתרומה לא יתרום לכתחלה כיון שאינו שומע הברכה. **ואי לפי רבי יוסי הוא, הא** רבי יוסי **אמר שאפילו בדיעבד נמי לא יצא** אם לא השמיע לאזנו; כלומר, לפי דבריו שהמשנה בתרומות רבי יהודה היא ולא רבי יוסי, הרי לפי זה לרבי יוסי כיון שאין ברכתו ברכה אין תרומתו תרומה [26]. ומתרגמת הגמרא:

אלא לעולם נאמר דינו של רבי יהודה בריה דרבי שמעון בן פזי, שחרש תורם לכתחלה, לפי **רבי יהודה, ואפילו לכתחלה נמי** סובר רבי יהודה שקוראים קריאת שמע ומברכים ברכה בלי להשמיע לאזנו. והמשנה בתרומות האומרת שחרש לא יתרום ואם תרם תרומתו תרומה אכן אינה לפי רבי יהודה, אלא נשנית כפי דעת רבי יוסי, ותרומתו חלה בדיעבד כיון שהברכה אינה אלא מדרבנן. **ולא קשיא** - ואף על פי שלרבי יהודה גם לכתחלה אין צריך להשמיע לאזנו, מכל מקום אין שום קושיא מהברייתא שהבאנו לענין ברכת המזון, האומרת שלכתחלה צריך להשמיע לאזנו ובדיעבד יצא אף אם לא השמיע לאזנו, לפי **שהא דידיה** - הברייתא האומרת שחרש תורם לכתחלה, נשנית לפי רבי יהודה בעצמו שסובר שלכתחלה יכול לברך ואין צורך להשמיע לאזנו, **והא דרביה** - הברייתא האומרת שלכתחלה צריך להשמיע ברכת המזון לאזנו, ורק בדיעבד יוצא אף אם לא השמיע לאזנו, נשנית לפי רבו של רבי יהודה הסובר כן [רבי אלעזר בן עזריה, שדבריו מובאים בסמוך] [27]. הגמרא מביאה דברי רבו של רבי יהודה:

דתנן במשנה [28]: רבי יהודה אומר משום רבי אלעזר בן עזריה: הקורא את שמע צריך שישמיע לאזנו, שנאמר (דברים ו, ד): "שמע ישאל ה' אלהינו ה' אהד". ומלשוננו של רבי אלעזר בן עזריה ש"צריך" שישמיע לאזנו, משמע שרק לכתחלה צריך להשמיע לאזנו, אבל בדיעבד אם לא השמיע לאזנו יצא [29]. ואם כן יש לומר שהברייתא האומרת שלכתחלה צריך להשמיע ברכת המזון לאזנו, ורק בדיעבד יוצא אף אם לא השמיע לאזנו, רבי אלעזר בן עזריה

הערות

רבי יהודה כן; והרי הגמרא ניסתה להוכיח לעיל שלרבי יהודה לכתחלה לא יקרא כן, וכאן לא הוכח ההיפוך. וראה דקדוקי סופרים שבמה בתבי יד משמיטים כל הקטע הזה.

25. רש"י. ועיין רבינו יונה וריטב"א מדוע אי אפשר לפרש "לא יברך בלבו" כפשוטו, דהיינו שהרהר הברכה בלבו ולא הוציא בשפתיו כלום.

26. עיין בתוספות ד"ה אי, שהגמרא נוקטת עכשיו שלרבי יוסי כיון שאין ברכת חרש ברכה אין תרומתו תרומה, וכפי שבארנו בהערה 23.

27. רש"י; ועיין מהרש"א למה אין רש"י מפרש שגם המשנה בתרומות שחרש לא יתרום רבי אלעזר בן עזריה היא שלכתחלה צריך להשמיע לאזנו.

28. המסורת הש"ס מגיה "דתיא" בברייתא ולא "דתני", שאין בידינו משנה כזאת.

29. בל לשון "צריך" לכתחלה משמע, אבל בדיעבד יוצא גם בלי זה (רש"י).

סובר רבי יוסי שלא יצא אם לא השמיע לאזנו, ולכן אפשר להעמיד את המשנה כרבי יוסי, שחרש שתרם תרומתו תרומה כיון שבדיעבד ברכת חרש היא ברכה. (ב) ועוד, אפילו אם הברכה על תרומה היתה מן התורה, ואם לא השמיע לאזנו אינו יוצא חובת הברכה לרבי יוסי [כמו בקריאת שמע], מכל מקום מודה רבי יוסי שחרש שתרם תרומתו תרומה, לפי שחלות התרומה באמת אינה תלויה בברכה, ואם כן שוב יש לומר שהמשנה בתרומות רבי יוסי היא. אמנם עיין שם בפני יהושע שדן אם יתכן לפרש בן בדת רש"י.

23. רש"י בותב שאין לגרוס "דלמא אפילו רבי יהודה היא". ורצה לומר, שעכשיו הגמרא רוצה להעמיד את המשנה בתרומות רק כרבי יהודה, אבל לרבי יוסי כיון שחרש אינו יוצא ידי הברכה ממילא אין תרומתו תרומה, משום שלרבי יוסי תקנו רבנן את תקנותיהם כעין דיני התורה, ואם אינו יוצא חובת הברכה גם הפרשתו פסולה (פני יהושע).

24. בארנו את המלים "דאי רבי יהודה...". באופן אחר מפירושם הרגיל, שהוא ראיה והכרח. אמנם כאן אי אפשר לכאור כן, שבאמת אין שום הכרח לפרש דברי

[רבו של רבי יהודה] היא, וכמו שאמרנו.
הברייתא ממשיכה:

אָמַר לִיה רַבִּי מֵאִיר לרבי אלעזר בן עזריה: למה צריך להשמיע קריאת שמע לאזנו? **הָרִי הוּא אֹמֵר** (שם, ו): "וְהָיוּ הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר אֲנִי מְצַוֶּה הַיּוֹם עַל לְבָבְךָ", ומשמע שאחר פְּנֵת הַלֵּב הֵן הֵן הַדְּבָרִים, שעיקר החובה הוא שיכוון את לבו לדברים אלו של קריאת שמע, ואף לכתחלה אינו צריך להשמיע לאזנו^[30]. מתוך כך הגמרא מסיקה:

הַשְׁתָּא דְּאֵתִית לְהָכִי – עכשיו שהגענו לזה, שרבי מאיר סובר שאף לכתחלה אין צורך להשמיע לאזנו, **אָפִילוּ תִּימָא רַבִּי יְהוּדָה פְּרָבִיָּה סְבִיקָא לִיה** – אפילו אם תאמר שרבי יהודה סובר כרבו [רבי אלעזר בן עזריה] שלכתחלה צריך להשמיע קריאת שמע לאזנו, וְאָף עַל פִּי כֵן לֹא קָשִׁיָּא מהמשינה בתרומות ומהברייתות שהבאנו; שיש לומר הָא – הברייתא האומרת שחרש תורם לכתחלה אף על פי שאינו שומע יכול שמוע הברכה, **רַבִּי מֵאִיר** היא; וְהָא – הברייתא שלכתחלה האומרת צריך להשמיע ברכת המזון לאזנו, וכן המשינה האומרת שחרש שתורם תרומתו בדיעבד מפני שאינו שומע את הברכה, שתיהן נשנו לפי **רַבִּי יְהוּדָה**^[31].

הגמרא מביאה משנה נוספת הדנה בענין דומה:
תָּנִן הֵתָם (מגילה יט, ב) במשנה: **הַכֹּל בְּשָׂרִים לְקִרְוֹת אֶת הַמְּגִלָּה**

– להוציא אחרים ידי חובתם, **חוץ מַחֲרֵשׁ** המדבר ואינו שומע^[32], **שׁוּטָה**^[33] וְקָטָן^[34]. וְרַבִּי יְהוּדָה מְכַשִּׁיר בְּקָטָן.

הגמרא נוקטת שכוונת המשנה היא שחרש אינו יכול להוציא אחרים ידי חובתם בקריאת המגילה אף בדיעבד. ומתוך כך הגמרא שואלת:

מֵאֵן תָּנָא – מי הוא התנא שלימד שחרש בדיעבד נְמִי לֹא יֵצֵא בקריאתו? **אָמַר רַב מִתְנָה: רַבִּי יוֹסִי הִיא**. דִּתְנִין במשנתנו: **הַקּוֹרֵא אֶת שְׁמַע וְלֹא הַשְׁמִיעַ לְאָזְנוֹ יֵצֵא, דְּבָרֵי רַבִּי יְהוּדָה**^[35]. **רַבִּי יוֹסִי אֹמֵר: לֹא יֵצֵא**. וכשם שלרבי יוסי הקורא את שמע ולא השמיע לאזנו לא יצא, כך הקורא את המגילה ולא השמיע לאזנו לא יצא; וכיון שחרש בעצמו אינו יכול לצאת ידי קריאת המגילה, הינו נחשב כאינו מחוייב בדבר, וכל שאינו מחוייב בדבר אינו יכול להוציא אחרים ידי חובתם^[36]. מזה מוכח שהמשנה במגילה שסוברת שחרש אינו מוציא אחרים בקריאת המגילה רבי יוסי היא, שהרי לרבי יהודה אחרי שהחרש עצמו יוצא ידי חובת מגילה בקריאתו, שהרי אינו צריך להשמיע לאזנו, הינו נחשב מחוייב בדבר, וכל המחוייב בדבר מוציא אחרים ידי חובתם (ראש השנה כט, א).
הגמרא מקשה:

מֵמַאי – ממה הכרחת שהמשנה במגילה שיטתו **דְּרַבִּי יוֹסִי הִיא**, וכוונת המשנה היא שאף בדיעבד נְמִי לֹא יֵצֵאוּ השומעים חובת המגילה בקריאת חרש,

הערות

33. עיין חגיגה (ג, ב – ד, א) כיצר קובעים דין שוטה.
34. המשנה מדברת בקטן שהגיע לחינוך, ומצד מצות חינוך חייב במגילה. רבי יהודה סובר שכיון שגם גדול אינו חייב במגילה אלא מדרבנן, לכן קטן שחייב גם כן מדרבנן [מדין חינוך] יכול להוציא גדול בקריאתו, שגם הגדול אינו חייב במגילה אלא מדרבנן. ורבנן חולקים על רבי יהודה, והם סוברים שחייב קטן במגילה הוא חייב פחות מחיוב של גדול, שהרי קטן אינו חייב במגילה אלא מבח צירוף של שתי מצוות דרבנן: (א) מצות חינוך, שהיא מדרבנן, (ב) מצות קריאת המגילה שאינה אלא מדרבנן; ואילו גדול חייב בקריאת המגילה מצד חיוב אחד דרבנן, המצוה של קריאת המגילה, אבל החיוב של גדול לקיים אף מצוות דרבנן הוא דין תורה. ואחרי שהחיוב של קטן הוא חייב פחות מחיוב של גדול [שהרי קטן הוא "תרי דרבנן" ואילו גדול הוא "חד דרבנן"]^[37], לכן אין הקטן מוציא גדול בקריאתו (תוספות מגילה שם, ד"ה ורבי יהודה).
35. ראה לעיל הערה 20.
36. תוספת רבי עקיבא איגר מגילה שם, אות יט.

30. עכשיו עלו בדינו שלש דעות בענין הקורא את שמע ולא השמיע לאזנו: (א) רבי מאיר ורבי יהודה סוברים שאף לכתחלה אינו צריך להשמיע לאזנו; (ב) רבי אלעזר בן עזריה (רבו של רבי יהודה) סובר שלכתחלה צריך שישמיע לאזנו, ובדיעבד יצא אף אם לא השמיע לאזנו; (ג) ורבי יוסי סובר שאף בדיעבד אינו יוצא אם לא השמיע לאזנו.
31. לפי זה נאמדו אמנם שלש דעות שונות בדיון לא השמיע לאזנו, אבל הגמרא חזרה בה בשיטת רבי יהודה, ולפי המסקנא כך הן שלש השיטות: (א) רבי מאיר סובר שאף לכתחלה קורא ואינו צריך להשמיע לאזנו; (ב) רבי יהודה ורבי אלעזר בן עזריה סוברים שלכתחלה צריך להשמיע לאזנו, אבל בדיעבד יצא אף אם לא השמיע לאזנו; (ג) ורבי יוסי סובר שאף בדיעבד אינו יוצא אם לא השמיע לאזנו.
32. בכל מקום אחר – ה"חרש" המוזכר ביחד עם שוטה וקטן היינו חרש שאינו שומע ואינו מדבר, ודינו כשוטה לכל דבר ופטור מן המצוות (עיין תרומות א, ב); אבל כאן מוכרחים לפרש "חרש" המדבר ואינו שומע [שדינו כפקח לכל דבר], שהרי המשנה מדברת כחרש שקורא את המגילה (תוספות מגילה יט, ב ד"ה חוץ).

לא ר' מ"י פ"ב מהלכות
ק"ש הלכה ח טעם
עשין יח חזר ש"פ ח"ה
סימן טז סעיף ג :
לב ב מ"י פ"א מהלכות
נדרות הלכה ז פ"ג
עשין טו סעיף א' ח"ה
סימן קס סעיף ג :
וכסימן ר סעיף ג :

[כ"ג אלפס פ"ב מהלכות
ק"ש הלכה ח טעם
עשין יח חזר ש"פ ח"ה
סימן טז סעיף ג :
וכסימן ר סעיף ג :
וכסימן ר סעיף ג :

לב ב מ"י פ"ב מהלכות
ק"ש הלכה ח טעם
עשין יח חזר ש"פ ח"ה
סימן טז סעיף ג :
לד ר מ"י פ"ב מהלכות
נדרות הלכה ז פ"ג :

רב נסים גאון
תני ר' (ישעיה)
[אשעיה] קטנה
דבא ותבתא הכל
בבתא ואפי' צוואת
נמי אמר ליה דאמר
לך מני ר' יהודה הוא
דאמר גבי סוטה אלו
כתב צוואת איני
סוטה. ע"פ דבריו של
ר' יהודה בפי' שוטה
בפי' היה סבא את
פגמתי (דף ק"א) לא
לכתוב המגילה פא"ו
פ"ס היה כתוב ר'
יהודה אמר כל עצמו
לא היה כתוב אלא יתן
ה' אותך וכא' המים
המאירים ונ' ונ' ונ'
כתב וזמרה ראשה
אמן אמן :

הגהות הגר"א
[ה] תוס' ד"ה בין ט'
וכן ל"ד ט' ר"ג יד' :

דילמא ר' יהודה וחסורי מחסרה וכו'. תימה לזין זה בשם
מקום דקאמר חסורי מחסרה ולאוקמי אליבא דחד תנא
ועוד לוקמיה כר' יוסי ובלא חסורי מחסרה. וי"ל משום דלקמן
פסקין כר' יהודה לך ניחא לוקמיה אליבא דר' יהודה :

אבר בשאר מלות יאל. ואל"ת
הא לעיל אמר דשאר מלות
לפינן מק"ש כגון תרומה ומגילה
וכרבת המזון. וי"ל דרבי יוסף פליג
אסוגיא דלעיל : **בין** הדברים. *כ"ב
אלפס מוסף כגון וזמרה חף דאס
לא יתן ריוח אף נראה כמו וזמרה וכן
מוסף ורואים אותו וזכרם את
ועשיתם את שצריך ליתן ריוח בין מ"ס
בסוף סיבה לאל"ף שכתבת סיבה
שחתי' וכן לר"ה [להחיותו] וי"ל שחזרו
שלא ישמע ש"ן למען שיהיה לנו שכל
מלותיו וי"ל לעשר' על מנת לקבל פרס:
אחלים

יהודה מכשיר בקמן במאי אוקימתא ר' יהודה
ר"י בריה דר' שמעון בן פוי חרש המדבר ואינו
ר' יהודה ולא ר' יוסי אי ר' יהודה ריעבד לא אי ר' יוסי ריעבד
נמי לא אלא מאי ר' יהודה ואפילו לכתחלה נמי אלאהא דתניא *לא יבדק אדם
ברכת המזון בלבו ואם בירך יצא מני לא ר' יהודה ולא ר' יוסי אי רבי יהודה
הא אמר אפי' לכתחלה נמי ואי ר' יוסי הא אמר אפי' ריעבד נמי לא לעולם ר'
יהודה היא ואפילו לכתחלה נמי ולא קשיא הא דידיה הא דרביה דתניא א"ר
יהודה משום ר' אלעזר בן עזריה הקורא את שמע צריך שישמיע לאוזנו שנאמר
שמע ישראל אמר לו ר' מאיר הרי הוא אומר אשר אנכי מצוך היום על לבבך
אמר כונת הלב הן הן הדברים השתא דאיתת להבי אפי' תימא ר' יהודה
כרביה ס"ל ולא קשיא הא ר' יהודה הא רבי מאיר א"ר חסדא אמר רב שילא
*הלכה כרבי יהודה שאמר משום רבי אלעזר בן עזריה והלכה כרבי יהודה
וצריכא דאי אשמעינן הלכה כר' יהודה הוה אמינא אפילו לכתחלה קמ"ל
הלכה כר' יהודה שאמר משום ר' אלעזר בן עזריה ואי אשמעינן הלכה כרבי
יהודה שאמר משום ר' אלעזר בן עזריה הוה אמינא *צריך ואין לו תקנה קמ"ל
הלכה כרבי יהודה אמר רב יוסף מחלוקת בק"ש אבל בשאר מצות דברי הבל
לא יצא דכתיב *הסבת ושמע ישראל מיתבי לא יבדק אדם ברכת המזון
בלבו ואם בירך יצא אלא אי אחמר הכי אחמר אמר רב יוסף מחלוקת בק"ש
דכתיב שמע ישראל אבל בשאר מצות דברי הבל יצא והכתיב הסבת ושמע
ישראל הוה ברברי שניהם להקל : וא"ר *מבי א"ר יאשיה מאי דכתיב *שלוש
הנה לא תשבענה שאלו ועוצר רחם וכו' מה ענין שאלו אצל רחם אלא לומר
לך מה רחם מכניס ומציא אף שאלו מכניס ומציא ואלו דברים ק"ו ומה רחם
שמכניסין בו בחשאי מציאין מכניס בקולי קולות שאלו שמכניסין בו בקולי
קולות אינו דין שמציאין מכניס בקולי קולות מכאן תשובה לאומרים אין תחית
המתים מן התורה : תני ר' אישעיה קמיה דרבא וכתבתם הכל בכתב אפילו
צוואת א"ל דאמר לך מני *ר' יהודה היא דאמר גבי סוטה אלו כתב צוואת
אינו כותב ודחתם הוא דכתיב *וכתב את האלות האלה אבל הכא דכתיב
וכתבתם אפי' צוואת נמי אטו מעמיה דר' יהודה משום דכתיב וכתב *מעמיה
דר' יהודה משום דכתיב אלו אלו אין צוואת לא אצטרך סר"א גילף כתיבה
כתיבה מהתם מה רחם אלו אין צוואת לא אף הכא נמי צוואת לא כתב
דחמנא וכתבתם אפי' צוואת : תני ר' עובדיה קמיה דרבא ולמדתם *שיהא למודך
תם שיתן ריוח בין הדברים עני רבא בתריה כגון *על לבבך על לבבכם בכל
לבבך בכל לבבכם עשב בשוך ואבדתם מדרה הבגף פתיל אחכם מארץ
א"ר חמא ברבי חנינא *כל הקורא ק"ש ומדקדק באותיותיה מצנינן לו גיהנם
שנאמר *בפרש שדי מלכים בה תשלג בצלמון אל חקרי בפרש אלא בפרש
אל חקרי בצלמון אלא בצלמות : ואמר רבי חמא ברבי חנינא למה נסמכו
אחלים

מחשבה ר' יאשיה. דקמי' ר' יהודה מכשיר בקמן : דילמא כולה ר'
יהודה היא וחסורי מחסרה והכי תתני הכל כשרין לקרות את המגילה
מזן מחש' והא כדאיתא והא כדאיתא : כ"ה. דקמן לכתחלה לא
בקמן שלא הגיע למקום אבל הגיע למקום אפי' לכתחלה שרי. הגיע
תורה אור לחנוך מלות כגון בן תשע וכן עשר
כדאמרין ביומא פרק בטהר (ר' פ'):

כחמי אוקימתא. למתניתין דמגילה :
כר' יאשיה. ואשמעת לן דכי אמר
ר' יהודה בק"ש יאל דיעבד קאמר
ולא לכתחלה : אלא הא דתני ט'
תוס'. ואפי' שהא לר"ך לברך
ואין לזיוו שומעו מני : אלא מאי.
כעית למימר דר' יהודה היא דק"ש
אפי' לכתחלה קאמר כי היכי דתיקן
הא דר' יהודה ברבי דר' שמעון בן
פוי אליבא והא דלפליגו דריעבד
להודיע כחו דר' יוסי : אלא הא
דתניא ט'. מני : לעולם ר' יהודה (ה)
אפי' לכתחלה מכשיר. והמגילה רבי
יוסי היא ואפי' דיעבד נמי פסול והא
דתוס' לכתחלה ר' יהודה והא דברכת
המזון דרביה הוא דאמר ר' יהודה
משום רבי אלעזר בן עזריה לר"ך
להשמיע לאוזו והא לישנא לכתחלה
משמע אבל דיעבד יאל : השתא
דאיתת להבי. דאשמעתין הא פלוגתא
דר' : אפי' תימא ר' יהודה. דאמר
בק"ש יאל דיעבד אין לכתחלה לא
ומתני' דמגילה לכתחלה היא דפסלה
לחרש ור' יהודה היא והא דברכת
המזון נמי ר' יהודה היא ודקא קשיא
לך הא דר' בריה דר' שמעון בן פוי
מני ר"מ היא דמכשיר לכתחלה :
הלכה כר' יהודה. דק"ש שלא השמיע
לאוזו יאל : הוא תימא. דר' יהודה
לכתחלה נמי אמר והא דלפליג דיעבד
משום דרבי יוסי : ואין לו תקנה.
אפילו דיעבד : בשאר מלות. בכל
הברכות : האלא. הסבת ושמע דכרבי
חזיה כתיב כדאמר' בפ' הראיה
(ד' סג) : כחמו עלמס על דברי תורה :

ולא דקדק. שממנא : הלכה כדכרי
שניהם להקל. הלכה כר' יהודה ולא
כר' יאשיה והלכה כר' יוסי דלא כרבי
דקדוק : שאלו ועוצר רחם. פסוק
הוא בספר משלי שלג הגה לא
תשבענה : רחם מכניס. הדרג ומוליא
הולד : שאלו. קבר : שמכניסין בו
בקולי קולות. של כלי ומספר : וכתבתם.
[סוף דף ט']

שחתי' וכן לר"ה [להחיותו] וי"ל שחזרו
שלא ישמע ש"ן למען שיהיה לנו שכל
מלותיו וי"ל לעשר' על מנת לקבל פרס:
אחלים

הוא. דמשמע מיעוטא הא לא כתיב מיעוטא הוה משמע כולה מלחא מוכחא והכא
מוכתבתם : בין הדברים. תיבות המדובקות זו בזו אס חיק מפרדין כשהתיבה השניה מתחלה בלוא שהתיבה שמלפניה
נגמרת הא קורא אותן שתי לוחות בלוא אחת אס אינו מתעסק ליתן ריוח בתיבה כדמפרש רבא : בפרש שדי. אס תפרש
שדי ותבדיל תיבות של מלכות שמם מלכים כה תשלג *צלמון התורה אשר בה מלכים ימלכו תשלג ותלן לך את כל המות :
אחלים

הוא. דמשמע מיעוטא הא לא כתיב מיעוטא הוה משמע כולה מלחא מוכחא והכא
מוכתבתם : בין הדברים. תיבות המדובקות זו בזו אס חיק מפרדין כשהתיבה השניה מתחלה בלוא שהתיבה שמלפניה
נגמרת הא קורא אותן שתי לוחות בלוא אחת אס אינו מתעסק ליתן ריוח בתיבה כדמפרש רבא : בפרש שדי. אס תפרש
שדי ותבדיל תיבות של מלכות שמם מלכים כה תשלג *צלמון התורה אשר בה מלכים ימלכו תשלג ותלן לך את כל המות :
אחלים

[מגילה ט']

— — —

הגהות
הב"ח
(ה) רש"י ד"ס
לשול ר'
יהודה היא
ואפי' :

[פירושין פת.
יומא סא :
יבמות פ.
גיטין מ.
חזקת טו.
טובות ט.
וע' גיטין סו.]

סנהדרין ג.

[סוף דף ט']

[פ"ג כספס
ספין]

[כ"ג סא סא
כספין
וכשאלות כס'
ואתחזקתא
כספין]

[בספר פד
מ"ב גיל
ספין נאמן אחר פד]

לא יקרא להוציא אחרים^[2]? **בְּקֶטֶן שֶׁלֹא הִגִיעַ לַחֲנוּךְ** – לגיל שהוא חייב להתחנך במצוות, **אָבָל קֶטֶן שֶׁהִגִיעַ לַחֲנוּךְ** מצוות, שהוא כבן תשע או עשר^[3], **אָפִילוּ לְכַתְחֻלָּה בְּשֵׁר** לקרוא את המגילה להוציא אחרים ידי חובתם, **דְּבָרֵי רַבִּי יְהוּדָה, שֶׁרַבִּי יְהוּדָה מְכַשִּׁיר בְּקֶטֶן** שהגיע לחינוך. ולפי זה מתאימים כל דיני המשנה לדעת רבי יהודה. והיוצא מזה, שמה שנשנית במשנה שחרש אינו כשר לקרוא את המגילה, היינו לכתחלה, אבל בדיעבד אחרים יוצאים בקריאתו, וזהו כדעת רבי יהודה כמשנתנו לגבי קריאת שמע, שלכתחלה לא יקרא אם אינו שומע אבל בדיעבד יוצאים אף בקריאה שאין הקורא שומעה. הגמרא מקשה על פירוש זה^[4]:

בְּמֵאֵי אֻקְיָמָתָא – במה העמדת את המשנה במגילה, **כְּרַבִּי יְהוּדָה, וְדִיעֵבַד אֵין** – ולפי זה אנו סוברים שרבי יהודה מכשיר קריאת שמע שלא השמיע לאזנו רק בדיעבד, אבל **לְכַתְחֻלָּה לֹא**, ולכן אמרה המשנה במגילה שלא יקרא חרש את המגילה לכתחלה, כיון שאינו יכול להשמיע לאזנו. **אֲלֵא** לפי זה יקשה **הָא דְתַנִּי רַבִּי יְהוּדָה בְּרִיָּה דְרַבִּי שְׁמַעוֹן בֶּן פִּזִּי בְּבֵרִיתָא: חֲרַשׁ הַמְדַבֵּר וְאִינוּ שׁוֹמֵעַ תּוֹרֵם לְכַתְחֻלָּה**, אף על פי שצריך לברך על הפרשת תרומה ואינו שומע את הברכה, **מִנִּי** – מי סובר כך, שאפשר לברך לכתחלה בלי לשמוע הברכה? **לֹא רַבִּי יְהוּדָה וְלֹא רַבִּי יוֹסִי**, **אִי רַבִּי יְהוּדָה**, הרי הוא סובר, לפי דבריו, שאם לא השמיע לאזנו **דִּיעֵבַד אֵין** – רק בדיעבד יוצא ידי קריאת שמע, אבל **לְכַתְחֻלָּה לֹא**, והוא הדין לענין ברכת ההפרשה הוא סובר כך. **וְאִי רַבִּי יוֹסִי**, הרי הוא סובר שאפילו **בְּדִיעֵבַד נְמִי לֹא** יוצא ידי חובת קריאת שמע אם לא השמיע לאזנו^[5]. ועל כרחנו צריכים אנו לומר, שרבי יהודה סובר שאף לכתחלה אינו צריך להשמיע קריאת שמע לאזנו, ואם כן רבי יהודה בריה דרבי שמעון בן פזי האומר שחרש תורם לכתחלה אף על פי שמברך ואינו שומע, סובר כרבי יהודה. ואם כן, שוב אי אפשר להעמיד המשנה במגילה כרבי יהודה, שהרי לפי רבי יהודה קורא חרש את המגילה אף לכתחלה, ועל כרחנו המשנה במגילה כרבי יוסי נשנית, וכדברי רב מתנה^[6].

הגמרא מקשה גם על זה:

אֲלֵא מֵאֵי רְצוֹנָךְ לומר, שהביריתא האומרת שחרש תורם לכתחלה **רַבִּי יְהוּדָה** היא, **וְאִפִּילוּ לְכַתְחֻלָּה נְמִי** סובר רבי יהודה שאפשר לקרוא קריאת שמע בלי להשמיע לאזנו? **אֲלֵא** לפי זה יקשה **הָא דְתַנִּיָּא בְּבֵרִיתָא: לֹא יִכְרֹךְ אָדָם בְּרֶפֶת הַמְּזוֹן בְּלִבּוֹ** – בלחש ואינו משמיע לאזנו^[7], **וְאֵם בִּינְךָ בִּלְחָשׁ יֵצֵא; מִנִּי** – מי שנה ברייתא זו? הרי **לֹא רַבִּי יְהוּדָה** היא **וְלֹא רַבִּי יוֹסִי** היא. **רַאֲי רַבִּי יְהוּדָה** היא, **הָא אָמַר אָפִילוּ לְכַתְחֻלָּה נְמִי** קורא קריאת שמע ואינו צריך להשמיע לאזנו, ואם כן הוא הדין שלכתחלה מברך ברכת המזון ואינו צריך להשמיע לאזנו. **וְאִי רַבִּי יוֹסִי** היא, **הָא אָמַר אָפִילוּ בְּדִיעֵבַד נְמִי לֹא**

דִּילְמָא – אולי המשנה במגילה דעתו של **רַבִּי יְהוּדָה** היא, **וְלְכַתְחֻלָּה הוּא דְלֹא** – וכונת המשנה היא שלכתחלה לא יקרא חרש להוציא אחרים כיון שאינו יכול לשמוע, **הָא דִּיעֵבַד שְׁפִיר דְמִי** – אבל כדיעבד אם קרא חרש אחרים יוצאים בקריאתו; וזהו כשיטת רבי יהודה כמשנתנו, שלכתחלה צריך להשמיע קריאת שמע לאזנו, אבל אם לא השמיע לאזנו יצא בדיעבד.

הגמרא מרחקה:

לֹא סִלְקָא דְעֵתָךְ – אל תחשוב שאפשר לפרש כך את המשנה, **דְּקֶתְנִי** – שהרי המשנה שונה "חרש שוטה וקטן" ביחד, ומסתבר ש**חֲרַשׁ דּוּמִיָּא דְשׁוּטָה וְקֶטֶן** – שדין חרש שוטה לדין שוטה וקטן לענין קריאת המגילה, **מִה שׁוּטָה וְקֶטֶן אִפִּילוּ בְּדִיעֵבַד נְמִי לֹא** יצאו אחרים בקריאתם, שהרי הם פטורים מן המצוות, וכל שאינו מחוייב בדבר אינו מוציא אחרים ידי חובתם, **אָף חֲרַשׁ אִפִּילוּ בְּדִיעֵבַד נְמִי לֹא** יוצאים בקריאתו. ואם כן על כרחנו המשנה כמגילה נשנית כפי שיטת רבי יוסי; שלרבי יהודה הרי יוצאים בדיעבד ידי חובת מגילה בקריאת חרש.

הגמרא סותרת את הדחייה:

וְדִילְמָא אף על פי שחרש שוטה וקטן נשנו ביחד, אין להכריח משום כך שדין שלשתם שווה, אלא **הָא בְּדִיאֲתָא וְהָא בְּדִיאֲתָא** – כל אחד מהם נשנה כפי דינו: חרש לא יקרא לכתחלה, ובדיעבד אם קרא אחרים יוצאים בקריאתו; ושוטה וקטן אף בדיעבד אין יוצאים בקריאתם. ואם כן שוב אפשר לומר שמשנה זו נשנית כשיטת רבי יהודה.

הגמרא מרחקה שוב מטעם אחר:

וְמִי מִצִּית לְאֻקְמָה בְּרַבִּי יְהוּדָה – וכי יתכן להעמיד את המשנה במגילה כרבי יהודה? **וְהָא מְרַקְתָּנִי סִיפָא** – בסוף המשנה **רַבִּי יְהוּדָה מְכַשִּׁיר בְּקֶטֶן, מִכָּלל דְּרִישָׁא לֹא רַבִּי יְהוּדָה** היא – מוכח שתחלת המשנה אינה כרבי יהודה, שהרי רבי יהודה עצמו חולק על מה ששנינו בתחלת המשנה שקטן אינו קורא.

הגמרא סותרת אף דחייה זו:

וְדִילְמָא בּוֹלָה – כל המשנה דעת **רַבִּי יְהוּדָה** היא, ולא בא רבי יהודה לחלוק על תחלת המשנה שקטן אינו קורא, **וְתַרִּי גּוֹנוֹי קֶטֶן** – אלא שהקטן המוזכר ברישא שאינו קורא, והקטן שמכשיר רבי יהודה בסיפא, שני סוגים שונים של קטן הם, **וְחִסּוּרֵי מְחֻסָּרָא** – וכאילו חסרות כמה מלים במשנה, **וְהָכִי קֶתְנִי** – ובאמת זה הוא מה שכל המשנה שונה: **הַבֵּל בְּשֵׁרִין לְקֵרוֹת אֶת הַמְּגִילָה חוּץ מִחֲרַשׁ שׁוּטָה וְקֶטֶן**, וכאמור, חלוק דינם לגבי דיעבד: בקריאת שוטה אין יוצאים אף בדיעבד, אבל חרש וקטן רק לכתחלה לא יקראו, אמנם בדיעבד אם קראו יוצאים בקריאתם^[8]. אבל **בְּמֵה דְּבָרִים אֲמֹרִים** שקטן לכתחלה

הערות

במסכת תרומות.

5. הגמרא נוקטת עכשיו שכשם שבקריאת שמע צריך להשמיע לאזנו הוא הדין בברכת תרומה, ולכן לא יתכן שחרש יתרום לכתחלה לפי רבי יוסי. ואין הגמרא רוצה לחלק בין קריאת שמע שהיא מן התורה לבין ברכת תרומה שהיא מדרבנן [ולומר שגם לרבי יוסי חרש תורם ומברך לכתחלה] כמו שהגמרא מחלקת למעלה טו, א [עיין שם הערה 22]. לפי שהחילוק שלמעלה נאמר רק לענין דיעבד אם לא השמיע לאזנו, ובכן יש לומר שהוא מעבד בקריאת שמע שהיא מן התורה, אבל אינו מעבד בברכת תרומה שהיא מדרבנן; אבל כאן לענין אם צריך להשמיע לאזנו לכתחלה, אין מקילים בדרבנן יותר מבדאורייתא, וכשם שלרבי יוסי צריך להשמיע קריאת שמע לאזנו אף הברכה על הפרשת תרומה צריך להשמיע לאזנו (תוספות הרא"ש).

6. ואף על פי שהגמרא נוקטת עכשיו שלרבי יהודה אף לכתחלה אין צורך להשמיע קריאת שמע לאזנו, מכל מקום אין להקשות על זה ממה שהמשנה נקטה "הקורא" בלשון דיעבד, לפי שלשון זה בא להודיעך כחו של רבי יוסי, שאם קרא ולא השמיע לאזנו אף בדיעבד לא יצא (רש"י ד"ה אלא מאי), וכמבואר בגמרא לעיל (טו, א).

7. רש"י לעיל טו, א וריטב"א שם.

1. אם המשנה רבי יהודה היא, הרי בהכרח לחלק בין חרש לשוטה, שהרי חרש לרבי יהודה מחוייב בקריאת המגילה וממילא הוא יכול להוציא אחרים ידי חובתם בדיעבד, אבל שוטה אינו מחוייב במצוות וממילא אינו יכול להוציא אחרים כלל.

2. רש"י. ומרבדיו משמע שהגמרא סוברת שדין קטן שלא הגיע לחנוך כדין חרש, וכשם שלרבי יהודה חרש מוציא אחרים בקריאתו בדיעבד, הוא הדין קטן שלא הגיע לחינוך מוציא אחרים בדיעבד. אמנם המהרש"א תמה על רש"י מנין לו שדין קטן כדין חרש, הרי יותר מסתבר שדינו כשוטה המוזכר במשנה, שאינו מוציא אחרים בקריאתו. עיין עוד ברבריו; ובמלא הרועים, כספר לשון הזהב וכספר שפתי חכמים.

3. כמבואר בימא פב, א שזוהו גיל החינוך לחיוב תענית ביום הכיפורים (רש"י). אבל תוספות (ערכין ב, ב ד"ה שהגיע) חולקים וסוברים שגיל זה נאמר רק לענין יום הכיפורים, אבל גיל החינוך בשאר מצוות תלוי בכל מצוה לפי ענינה. ולדוגמא, גיל חינוך למצוות לולב הוא משיועד הקטן איך לבצע הנענועים כראוי, וגיל חינוך למצוות ציצית הוא משיועד הקטן איך להתעטף בטלית, וכן בכל מצוה ומצוה תלוי גיל החינוך בפרטי המצוה. ועיין מרומי שרה שמבאר שיטת רש"י.

4. דיון הגמרא על שיטת משנה זו מקביל לדיון הגמרא למעלה על שיטת המשנה

יצא, שוב יש לומר שהמשנה במגילה רבי יהודה היא, וחרש לא יקרא לכתחלה להוציא אחרים ידי חובתם כיון שאינו שומע קריאתו, אבל בדיעבד אם קרא יצאו השומעים ידי חובתם^[10].

הגמרא פוסקת ההלכה בדין הקורא את שמע ולא השמיע לאזנו: **אמר רב חסדא אמר רב שילא: הלכה כרבי יהודה שאמר משום רבי אלעזר בן עזריה** שהקורא את שמע חייב להשמיע את קריאתו לאזנו, אבל בדיעבד אם קרא ולא השמיע לאזנו יצא, **והלכה כרבי יהודה** במשנתו, שאף הוא סובר כן.

והגמרא מסבירה המימרא:

וצריכא צריך היה רב חסדא לפסוק כשני התנאים יחד: **דאי אשמעינן** - שאלו היה רב חסדא פוסק רק **שהלכה כרבי יהודה, הנה אמינא** - הייתי אומר שאפילו לכתחלה אינו צריך להשמיע קריאת שמע לאזנו; והמשנה שנקטה "הקורא" ולא השמיע לאזנו, בלשון דיעבד, הייתי אומר שהיא באה להודיעך כוחו של רבי יוסי, שהוא סובר שאם לא השמיע לאזנו לא יצא אף בדיעבד, וכסברת הגמרא למעלה (טו, א), **קא משמע לן** - לכן הוצרך רב חסדא לפסוק **הלכה כרבי יהודה שאמר משום רבי אלעזר בן עזריה** שהקורא את שמע צריך לכתחלה להשמיע לאזנו. **ואי אשמעינן** - ואילו היה רב חסדא פוסק רק **שהלכה כרבי יהודה שאמר משום רבי אלעזר בן עזריה, הנה אמינא** - הייתי אומר שמה שאמר רבי אלעזר בן עזריה "צריך" שישמיע לאזנו, רצה לומר שצורך גמור הוא להשמיע לאזנו, ואם לא השמיע אין לו תקנה - ואפילו בדיעבד לא יצא ידי חובתו^[11]. **קא משמע לן** - לכן הוצרך רב חסדא לפסוק **הלכה כרבי יהודה** שאם קרא ולא השמיע לאזנו יצא בדיעבד.

הגמרא פוסקת ההלכה לגבי המברך שאר ברכות ולא השמיע לאזנו:

אמר רב יוסף: המחלוקת של רבי יוסי ורבי יהודה במי שאינו משמיע לאזנו נאמרה בקריאת שמע בלבד; אבל בשאר מצות - בכל הברכות כולן^[12], **דברי הכל לא יצא** אם בירך ולא השמיע לאזנו. **דכתיב** לענין שאר מצוות (דברים כו, ט): **"הסבט ושמע ישראל"**^[13].

מקשה הגמרא:

מיתיבי - הקשו בישיבה על פסק זה מברייטא: **לא יברך אדם ברכת המזון בלבו** - בלחש ואינו משמיע לאזנו, **ואם בירך ולא השמיע לאזנו יצא**. הרי שלפי רבי יהודה אף בשאר ברכות אם לא השמיע לאזנו יצא.

הגמרא מגהת את דברי רב יוסף:

אלא אי אתמר הכי אתמר - אם נאמר פסק דין בנושא זה, כך נאמר: **אמר רב יוסף: המחלוקת בין רבי יהודה לרבי יוסי במי שאינו משמיע לאזנו, נאמרה בקריאת שמע בלבד, דכתיב בה** (דברים ו, ד): **"שמע ושמע"**, ומפסוק זה לומר רבי יוסי שהקורא קריאת שמע צריך להשמיע לאזנו, כמבואר למעלה בסוגיא (טו, א). **אבל בשאר מצות - בכל הברכות כולן, דברי הכל יצא** ידי חובתו אף אם בירך

יצא חובת קריאת שמע אם לא השמיע לאזנו, והוא הדין שלא יצא חובת ברכת המזון אם לא השמיע לאזנו! מתרצת הגמרא:

לעולם אפשר לומר שהברייטא האומרת שחרש תורם לכתחלה כרבי יהודה היא, ואפילו לכתחלה נמי סובר רבי יהודה שקוראים את שמע ואין צורך להשמיע לאזנו, ואם כן המשנה במגילה האומרת שחרש אינו כשר לקרוא את המגילה רבי יוסי היא, והיא פוסקת שקריאת חרש פסולה אפילו בדיעבד^[8]. מכל מקום **ולא קשיא** - ומכל מקום אין שום קושיא מהברייטא האומרת שהמברך ברכת המזון צריך לכתחלה להשמיע לאזנו, ורק בדיעבד ולא השמיע לאזנו יצא, לפי **שהא דידיה** - הברייטא האומרת שחרש תורם לכתחלה אף על פי שאינו יכול לשמוע את ברכתו, היא דעת רבי יהודה בעצמו, **והא דרביה** - הברייטא שלכתחלה צריך להשמיע ברכת המזון לאזנו, נשנית לפי דעת רבו של רבי יהודה הסובר כן [רבי אלעזר בן עזריה, שדבריו מובאים בסמוך].

הגמרא מביאה דברי רבו של רבי יהודה:

דתניא בברייטא: אמר רבי יהודה משום רבי אלעזר בן עזריה רבו: **הקורא את שמע צריך שישמיע לאזנו, שנאמר** (דברים ו, ד): **"שמע ושמע"**, ומלשנו של רבי אלעזר בן עזריה ש"צריך" שישמיע לאזנו, משמע שרק לכתחלה צריך להשמיע קריאת שמע לאזנו, אבל בדיעבד אם לא השמיע לאזנו יצא. ואם כן יש לומר שהברייטא האומרת שלכתחלה צריך להשמיע ברכת המזון לאזנו, ורק בדיעבד יצא אף אם לא השמיע לאזנו, רבי אלעזר בן עזריה היא. הברייטא ממשיכה:

אמר לו רבי מאיר לרבי אלעזר בן עזריה: **הרי הוא אומר** שם בהמשך הפרשה (שם ו): **"והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוה היום על-לבבך"**, ומשמע שאחר פנות הלב הן הן הדברים, שעיקר החיוב הוא שיכוון את לבו לדברים אלו של קריאת שמע, ואף לכתחלה אינו צריך להשמיע לאזנו^[9].

מתוך כך מסיקה הגמרא:

השתא דאתית להכי - עכשיו שהגענו לזה, שרבי מאיר סובר שאף לכתחלה קוראים קריאת שמע בלי להשמיע לאזנו. **אפילו תימא רבי יהודה כרביה סביקא ליה** - אפילו אם תאמר שרבי יהודה סובר כרבו [רבי אלעזר בן עזריה] שלכתחלה צריך להשמיע קריאת שמע לאזנו, ורק בדיעבד יצא אם לא השמיע לאזנו, **ולא קשיא** - אף על פי כן אין שום קושיא מהברייטא האומרת שחרש תורם לכתחלה אף על פי שאינו יכול לשמוע את ברכתו, שיש לומר **הא** - הברייטא האומרת שלכתחלה מברך ברכת המזון ומשמיע לאזנו, ורק בדיעבד אם לא השמיע יצא, **כרבי יהודה היא, והא** - הברייטא האומרת שחרש תורם לכתחלה אף על פי שצריך לברך ואינו יכול לשמוע את ברכתו, **רבי מאיר היא**, שסובר שאף לכתחלה אינו צריך להשמיע לאזנו קריאת שמע, ואם כן הוא הדין חרש תורם לכתחלה ומברך, ואינו צריך להשמיע ברכתו לאזנו. ולפי מסקנא זו, שרבי יהודה סובר שלכתחלה צריך להשמיע קריאת שמע לאזנו ורק בדיעבד אם לא השמיע לאזנו

הערות

- אי אפשר להעמיד המשנה במגילה כרבי יהודה, שהרי כשם שאנו אומרים לרבי יהודה שקוראים קריאת שמע לכתחלה ואינו צריך להשמיע לאזנו כך הוא סובר שקוראים את המגילה לכתחלה ואינו צריך להשמיע לאזנו, ואם כן חרש קורא במגילה אף לכתחלה ומוציא אחרים ידי חובתם. ועל כרחנו שהמשנה במגילה רבי יוסי היא, וחרש אינו מוציא אחרים בקריאת המגילה אף בדיעבד.
- ולפי זה יקשה, אם רבי יהודה סובר שקריאת חרש מותרת לכתחלה, היה לו לרבי יהודה לחלוק על התנא קמא שם במשנה אף בדין חרש כמו שהוא חולק בדין הקטן עיין בבית יוסף (או"ח תרפט) ובכסף משנה (הל' מגילה א, ב); ועיין בלחם משנה שם) שמתרץ שיתכן שרבי יהודה מודה לענין קריאת המגילה שאם לא השמיע לאזנו לא יצא, שמכיון שענין קריאת המגילה היא לפרסם נס פורים, הרי כל שלא השמיע לאזנו יש חסרון בפרסומו של הנס. ואם כן גם לרבי יהודה
- פסולה קריאת מגילה על ידי חרש (ועיין פני יהושע מגילה יט, ב שפירש בענין אחר).
- לסיכום השיטות לפי תירוץ זה, עיין לעיל טו, א הערה 30.
- רש"י. לסיכום השיטות לפי מסקנא זו, עיין לעיל טו, א הערה 31.
- ואף שאמרנו למעלה שלשון "צריך" מורה שרק לכתחלה יש צורך אבל בדיעבד יצא גם בלי זה, ואם כן איך אפשר היה לטעות ולפרש "צריך ואין לו תקנה"? עיין על זה בספר יד דוד (בתרא).
- רש"י; ועיין בספר אור צבי מדוע פירש רש"י "שאר מצוות" לענין ברכות דוקא, ולא לענין שאר כל המצוות התלויות בקריאה.
- עיין שפתי חכמים; ועיין תוספות ד"ה אבל.

יש ללמוד שהכל בכתב אפילו צנאות – שאפילו הפסוקים שבהם מופיעים הציווים [החובה לכתוב פרשיות אלו בתפילין ובמזוזה], כגון "וקשרתם לאות על ירך", "וכתבתם על מזוזות ביתך", גם הם נכתבים בתפילין ובמזוזה, כמו שאר פסוקי הפרשיות^[23].

אמר ליה רבא לרב יאשיה: **דאמר לך מני** – מה אתה סובר, איזה תנא אומר לך שיש צורך ללמוד מפסוק על החיוב לכלול פסוקים אלו בתפילין ובמזוזה? האם אתה סובר ש**רבי יהודה היא**, **דאמר גבי כתיבת מגילת סוטה**^[24] (סוטה יז, א): **אלות** – פסוקי הקללות הכתובות בתורה בפרשת סוטה (במדבר ה, כא – כב), **פותב** הכהן במגילה, אבל **צנאות** – הציווים המופיעים שם בפרשה, כגון "והשביע אותה הכהן", "ואמר הכהן", **אינו כותב במגילה וקתם** – ורק שם, לענין מגילת סוטה, הוא שסובר רבי יהודה שאין כותבים הציווים, משום **דכתיב: "וכתב את האלות האלה"**, ומשמע האלות כותבים ולא הציווים; **אבל הקא** – כאן לענין תפילין ומזוזה, **דכתיב "וכתבתם"** שמשמעו כתיבה תמה ושלמה, דהיינו הפרשה בשלמותה, בזה מודה רבי יהודה **שאפילו צנאות נמי** – שאף הציווים נכתבים בתפילין ובמזוזה. ומסיים רבא:

נראה, אפוא, שאפשר להעמיד הברייתא כרבי יהודה; אבל באמת אינו כן, משום שאטו טעמיה דרבי יהודה – וכי טעמו של רבי יהודה שממעט כתיבת הציווים במגילת סוטה, הוא משום דכתיב שם "וכתב" [את האלות] ולא כתיב "וכתבתם"? אינו כן, אלא טעמיה דרבי יהודה משום דכתיב (שם, כג): "וכתב את האלות", ומשמע **אלות אין** – רק הקללות נכתבים במגילה, אבל **צנאות לא**^[25]. אבל ממה שכתוב בפרשת סוטה "וכתב", לא היה רבי יהודה ממעט כתיבת הציווים. ולפי זה בתפילין ומזוזות שאין שום מיעוט, אין צורך ללימוד מיוחד ["וכתבתם"] לכלול כתיבת הציווים. ואם כן הקושיא חוזרת: מי הוא התנא שסובר שצריכים לימוד זה?

ומתרגמים:

התנא של הברייתא הוא, אכן, רבי יהודה. אבל **אצטריך** – יש צורך לרבו של "וכתבתם" אצל תפילין ומזוזה לכלול כתיבת הציווים. משום שאלמלא הרבוי סלקא דעתך אמינא נילף כתיבה כתיבה מהקתם – הייתי חושב שיש ללמוד דין כתיבת פרשת תפילין ומזוזה מדין כתיבת מגילת סוטה בגזירה שוה^[26] של "וכתב" "וכתב", מה קתם במגילת סוטה, **אלות אין** – רק הקללות נכתבות במגילה, אבל **צנאות לא** נכתבות, אף **הקא נמי** בכתיבת תפילין ומזוזה,

ולא השמיע לאזנו, וכמו ששינו בברייתא לענין ברכת המזון. ומקשה הגמרא לפי נוסח זה:

היאך יתכן לומר בשאר מצוות שאם לא השמיע לאזנו יצא, ו**הכתיב** בהם: **"הספת ושמע ישראל"**, ומשמע שצריך שישמיען לאזנו? מתרצת הגמרא:

ההוא בדכרי תורה כתיב – הפסוק הזה נאמר לענין מצות תלמוד תורה ואינו מדבר בענין שאר מצוות, וממילא אין ללמוד מפסוק זה שבשאר ברכות צריך להשמיע לאזנו^[14].

הגמרא עוברת לדין השני של המשנה:

קרא ולא דקדק באותיותיה^[15], רבי יוסי אומר יצא, רבי יהודה אומר לא יצא.

הגמרא פוסקת להלכה בשני דיני המשנה:

אמר רבי טבי אמר רבי יאשיה: הלכה בדכרי שניהם – רבי יהודה ורבי יוסי, **להקל**, כלומר: קרא ולא השמיע לאזנו, הלכה כרבי יהודה שיצא; קרא ולא דקדק באותיותיה, הלכה כרבי יוסי שיצא^[16].

עוד מימרא של רבי טבי בשם רבי יאשיה:

ואמר רבי טבי אמר רבי יאשיה: מאי דכתיב (משלי ל, טו-טז): "שלוש הנה לא תשבענה... שאול [קבר], ועוצר רחם [בית הקרם שהוא מקום צר], ארץ לא שבעה מים". כלומר: קבר אינו שבע ממתים, עוצר רחם אינו שבע מבעילות, וארץ אינה שבעה ממים^[17]. **וכי מה ענין שאול אצל רחם**^[18]? **אלא לומר לך: מה רחם מכניס לתוכו זרע ומוציא מתוכו ולד, אף שאול מכניס לתוכו את המת ומוציא אותו מתוכו בתחיית המתים**^[19]. **והלא דברים קל וחומר?** וכי אין ללמוד כאן קל וחומר? **ומה רחם שמכניסין בו זרע בחשאי – בשקט, מוציאים ממנו ולד בקולי קולות, שאול שמכניסין בו את המת בקולי קולות של בכי ומספד, אינו דין שעתידים להיות מוציאים אותו ממנו לעתיד לבא בקולי קולות**^[20]? **מכאן אפשר להשיב תשובה לאומרים שאין זכר לתחיית המתים מן התורה** שבכתב^[21].

הגמרא דנה על פסוקי הפרשיות של קריאת שמע שנכתבים בתפילין ובמזוזה:

תני רבי (אושעיא) [יאשיה]^[22] קמיה דרבא – רבי יאשיה שנה ברייתא בפני רבא: כתוב בפרשת שמע (דברים ו, ט): **"וכתבתם על מזוזות"**, וכן כתוב בפרשת ויהיה אם שמוע" (שם יא, כ). מפסוקים אלו

הערות

- הגמרא להלן (סג, ב) דורשת "הסכת" – כאילו כתוב הס וכתת, ודורשים: הס – עשו עצמכם כחותמים ורצוצים להצטער על דברי תורה עד שתבינום (רש"י); עיין רש"י שם ד"ה כתתו). הפני יהושע מוסיף שאף לפירוש זה אנו דורשים מ"הסכת ושמע" שהלומד תורה חייב להשמיע לאזנו את דברי התורה שהוא לומד (עיין עירובין נד, א). אבל עיין בריטב"א שסובר שבלימוד התורה אין חיוב להשמיע לאזנו, והפסוק "הסכת ושמע" לא בא לחייב ללמוד בקול, אלא בא לחייב שיבין מה שלומד, והחייב מתקיים אף אם יבוא לידי הבנת הענין מתוך עיין בלבד. ועיין או"ח מז, ד ובביאור הגר"א שם, ב לענין מצות תלמוד תורה אם היא מתקיימת בהרהור.
- עיין רשב"א שמדברי רב יוסף משמע שבשאר המצוות לכתחלה צריך להשמיע לאזנו, אף על פי שהסכת ושמע בדברי תורה כתיב, ועי"ש שמבאר טעם הדבר; ועיין רשב"ץ שמאריך בזה, ובפני יהושע.
- עיין לעיל טו, א הערה 12.
- אבל בין לא השמיע לאזנו ובין לא דקדק באותיותיה, אינו יוצא אלא בדיעבד (ר"ף). ועיין משנה ברורה סב, א דהיינו כשלא נתן ריוח בין הדברים או שלא ביטא היטב את ה"זיין" של "תזכור" וכדומה, אבל אם דלג על מלים או אותיות בוראי לא יצא.
- רש"י סנהדרין צב, א ד"ה שאול.
- הפסוק מפרש על הארץ שלא תשבוע ממים, אבל לענין "שאול" ו"עוצר רחם" לא פירש הפסוק ממה אין הם שבעים; ולכן שואלת הגמרא "מה ענין שאול אצל רחם" (עיין מהרש"א סנהדרין שם). ועיין גם מגיד תעלומות, המובא בבית יוסף על ברכות.
- רש"י סנהדרין שם, א ד"ה שאול.
- הפסוק מפרש על הארץ שלא תשבוע ממים, אבל לענין "שאול" ו"עוצר רחם" לא פירש הפסוק ממה אין הם שבעים; ולכן שואלת הגמרא "מה ענין שאול אצל רחם" (עיין מהרש"א סנהדרין שם). ועיין גם מגיד תעלומות, המובא בבית יוסף על ברכות.
- רש"י סנהדרין שם, א ד"ה שאול.
- הפסוק מפרש על הארץ שלא תשבוע ממים, אבל לענין "שאול" ו"עוצר רחם" לא פירש הפסוק ממה אין הם שבעים; ולכן שואלת הגמרא "מה ענין שאול אצל רחם" (עיין מהרש"א סנהדרין שם). ועיין גם מגיד תעלומות, המובא בבית יוסף על ברכות.
- רש"י סנהדרין שם, א ד"ה שאול.
- הפסוק מפרש על הארץ שלא תשבוע ממים, אבל לענין "שאול" ו"עוצר רחם" לא פירש הפסוק ממה אין הם שבעים; ולכן שואלת הגמרא "מה ענין שאול אצל רחם" (עיין מהרש"א סנהדרין שם). ועיין גם מגיד תעלומות, המובא בבית יוסף על ברכות.
- רש"י סנהדרין שם, א ד"ה שאול.
- הפסוק מפרש על הארץ שלא תשבוע ממים, אבל לענין "שאול" ו"עוצר רחם" לא פירש הפסוק ממה אין הם שבעים; ולכן שואלת הגמרא "מה ענין שאול אצל רחם" (עיין מהרש"א סנהדרין שם). ועיין גם מגיד תעלומות, המובא בבית יוסף על ברכות.
- רש"י סנהדרין שם, א ד"ה שאול.
- הפסוק מפרש על הארץ שלא תשבוע ממים, אבל לענין "שאול" ו"עוצר רחם" לא פירש הפסוק ממה אין הם שבעים; ולכן שואלת הגמרא "מה ענין שאול אצל רחם" (עיין מהרש"א סנהדרין שם). ועיין גם מגיד תעלומות, המובא בבית יוסף על ברכות.

הפסקה קלה בין שתי המילים, שאם לא יפסיק ביניהם, תיבלע קריאת האות האחרונה של המלה הראשונה באות הראשונה של המלה השניה, ויהיו נקראות כמלה אחת ארוכה^[29].

הגמרא מודיעה השכר למדקדק באותיותיה של קריאת שמע:
אמר רבי חמא ברבי חנינא: כל הקורא קריאת שמע ומדקדק באותיותיה מצנין לו את גיהנם^[30]. שנאמר (תהלים סח, טו): "בפרש שדי מלכים בה תשלג בצלמון"^[31]. אל תקרי "בפרש" אלא "בפרש", כלומר: מי שמפרש ומבטא היטב את המלים של קריאת שמע. וכן אל תקרי "בצלמון" אלא "בצלמות" - צל המות, דהיינו גיהנם. ולפי זה כך פירושו של הפסוק: אם תפרש שדי [הקב"ה], היינו שתבדיל המלים של קבלת עול מלכות שמים; אזי התורה, אשר בה [על פיה] מלכים ימלוכו^[32], תשלג ותצנן לך את צל המות^[33].

דרשה נוספת של רבי חמא ברבי חנינא:
ואמר רבי חמא ברבי חנינא: למה נסמכו

צנאות לא נכתבים, לכן כתב רחמנא "וכתבתם" להודיענו שאין ללמוד גזרה שזה מפרשת סוטה^[27], אלא בתפילין ובמזוזה כותבים אפילו צנאות.

הגמרא מבארת כיצד מדקדקים באותיותיה של קריאת שמע:
תני רב עובדיה קמיה דרבא - רב עובדיה שנה ברייתא זו לפני רבא: כתוב בפרשת "והיה אם שמוע" (דברים יא, יט): "ולמדתם אתם", ודורשים מלת "ולמדתם" כצירוף שתי מלים: "ולמד" "תם", שיהא למודך תם בלי חיסורים, דהיינו, שיתן ריוח בין הדבקים - שיעשה הפסק בין המלים הנוטות להידבק זו בזו. עני רבא בתריה - ענה רבא אחריו והוסיף להסביר את הברייתא: כגון במלים "על-לבבך" בפרשת שמע; וכגון במלים "על-לבבכם" בפרשת והיה; וכגון במלים "עשב בשדה" ו"ואבדתם מהרה" בפרשת והיה; וכן "הפנף פתיל" ו"אתכם מארץ" בפרשת ויאמר; כולם צריך לעשות

הערות

27. ריטב"א, עיין מצפה איתן ושפתי חכמים.

28. במלים אלו [וכן במלים "הכנף פתיל" בסמוך] לא נראה אפשרות של הבלעת אות באות. עיין במאירי שכתב שיש לחוש שמא יקרא אותם במבטא זה; ועוד תירץ שאולי בזמן הגמרא היה מבטאם של אותיות אלו זהה. ועיין עוד חידושי מהרש"ם ומגדים חרשים.

29. בכל הדוגמאות האלו האות האחרונה שבמלה הראשונה היא האות הראשונה במלה השניה, ולכן יש לזהר שלא לקרא את שתיהן כאות אחת, ויהיו נשמעות כמלה אחת ארוכה (רש"י). תוספות מוסיפים בשם הר"ף (עיין בהערה בגליון התוספות) שיש לזהר גם להפריד בין מלה הנגמרת באות "ה" לבין מלה המתחילה באות "א", ובין מלה הנגמרת באות "מ" לבין מלה המתחילה באות "א" (עיין שם דוגמאות לדבר). וכמו כן, כשאומרים "למען תזכרו... יש לזהר לבטא יפה את ה"יין" שלא תשמע כאות "ש", וכאילו הוא אומר "למען תשכרו",

ומשמע שאומר: למען שנקבל שכר על עשיית המצוות, והרי אין אנו מקיימים מצוות ה' על מנת לקבל פרס (עיין או"ח סא, יז); ועיין ראשונים כאן ובאו"ח סא דוגמאות אחרות.

30. עיין בית יוסף (או"ח סב בראשו), צ"ח, שפתי חכמים, עיין יעקב ומגדים חרשים.

31. פשוטו של מקרא הוא: באשר יפרוש שדי [הקב"ה] לגרש הגוים מארץ ישראל, בהארץ ההיא תתלבן כשלג את העדה היושבת בגולה (מצודת דוד). כלומר: כאשר יגרש ה' את הגוים מארץ ישראל, תשוב עדת ישראל מחשכת הגלות ותהיה בהירה ומלוכנת כשלג. הגמרא רורשת את הפסוק על המדקדק באותיותיה של קריאת שמע.

32. כמו שנאמר (משלי ח, טו): "בי מלכים ימלוכו" (עיין גיטין סב, א).

33. רש"י, ועיין ערוך וריטב"א, שפירשו בענין אחר.

יודע הוא שגמר פרשה אחת ועומד בין פרק לפרק, אבל אינו יודע בין איזה פרקים הוא עומד^[7], יחזור לסוף פרק ראשון ויתחיל "והנה אם שמע". טעה בין בתיבה לבתיבה - אם יודע הוא שצריך לקרוא "וכתבתם על מזוזות" וגו', אבל אינו יודע אם הוא עומד ב"וכתבתם" הכתוב בפרשה הראשונה או ב"וכתבתם" הכתוב בפרשה השנייה, יחזור לבתיבה ראשונה - ל"וכתבתם" הכתוב בפרשה הראשונה.

אמר ליה רבי יוחנן לשונה הברייית: לא שנו - הדין של טעה באמצע פרק שחזור לראש הפרק, לא נאמר אלא שלא פתח ב"למען ירבו ימיכם", שהוא סוף הפרק השני, אלא אם פתח ב"למען ירבו ימיכם" ואינו זוכר אם קרא כל הפסוקים או כל המלים של הפרק השלישי, סבירה נקט ואיתי - הוא נמשך והולך כרגיל. כלומר, יכול הוא להניח שקרא כל הפסוקים והמלים של הפרק כהרגלו, מפני שהפרשה השלישית שגורה בפיו^[8], ואין צריך לחזור אלא ממשיך מאמת ויציב.

ממשיכה הגמרא:

אתא ואמר להו - בא רבי אלעזר ואמר לרבי אמי ורבי אסי מה שמע בבית המדרש. אמרו ליה: "אלו לא באנו אל החופה אלא לשמוע דבר זה, דיינו!"

"אהלים" ל"נחלים", דבתיב (במדבר כד, ו): "בנחלים נטיו כגנות עלי נהר פאילים נטע" וגו'^[1]? לומר לה: מה נחלים מעלין את האדם שטובל בהם מטומאה לטהרה, אף אהלים של תורה (היינו בתי מדרשות) מעלין את האדם מכף חובה לכף זכות^[2].

שנינו במשנה:

הקורא למפרע לא יצא וכו'. קרא וטעה יחזור למקום שטעה.

הגמרא מבררת דיני טועה בקריאת שמע:

רבי אמי ורבי אסי הוו קא קטריין ליה גנא - היו קושרים [מעמידים] חופה לרבי אלעזר להשיאו אשה. אמר להו רבי אלעזר: "אדהבי והבי איזיל ואשמע מלתא דבי מדרשא ואיתי ואימא לכו - בינתיים [שאתם עסוקים] אלך ואשמע רבר תורה בבית המדרש, ואבוא ואגיד לכם". אזל אשכחיה לתנא דקתני קמיה דרבי יוחנן - הלך ומצא שונה ברייתות^[3] ששנה הבריייתא הבאה בפני רבי יוחנן: מי שקרא קריאת שמע וטעה, כגון שדלג על מלה או פסוק^[4], ואינו יודע להיכן טעה, [יחזור לראש]^[5] - לתחלת קריאת שמע; אם טעה באמצע הפרק אבל אינו יודע היכן טעה, יחזור לראש הפרק^[6]. אם

משנה המשנה מלמדת מתי מותר לקרוא קריאת שמע אף במקום שקשה לכוון כראוי:

האומנין^[9] העסוקים במלאכתם בראש אילן או בראש בנין של אבנים, והגיע זמן קריאת שמע, קורין שמע בראש האילן ובראש הנדבך - או בראש הבנין, מה שאינן רשאים לעשות בן בתפלה, מפני שתפלה בקשת רחמים היא וצריכה כוונה, ובראש האילן ובראש הנדבך מפחדים שמא יפלו, ומתוך פחדם אינם יכולים לכוון; ולכן הם צריכים לדרת למטה ולהתפלל^[10].

המשנה מלמדת מי פטור מקריאת שמע:

חתן הנושא בתולה פטור מקריאת שמע מליקח הראשונה של החתונה ועד מוצאי שבת^[11] אם לא עשה מעשה - אם עדיין לא בעל בעילת מצוה^[12].

ומעשה ברבן גמליאל, שנשא אשה וקרא קריאת שמע לילה הראשונה. אמרו לו תלמידיו: "למדנתו רבינו שחתן

הערות

1. רש"י מפרש שהגמרא דורשת את הסמיכות של "נחלים" ל"אהלים" הבתוב בסוף הפסוק, ואהלים פירושו "אוהלים". ואף על פי שהמלים "כגנות עלי נהר" מפסיקות בין "נחלים" ל"אהלים", מכל מקום דורשים סמיכות נחלים לאהלים מכיון שהפסוק מדמה משכנות ישראל המוזכרות בפסוק הקודם [מה טבו אהלך יעקב משפנותיך ישראלי] לשניהם, נחלים ולאהלים. ולשון נטיעה שבפסוק ["בנחלים נטע"], פירש רש"י שגם על אוהל שייך לשון נטיעה, וכמו שכתוב בדניאל (יא, מה): "וינטע אהל אפדנו".
2. אמנם תוספות חולקים על רש"י, ומפרשים "אהלים" שהוא לשון קשמים (עיין סנהדרין קד, ב), ולא לשון אוהלים. ולכן הם מפרשים שהגמרא דורשת את הסמיכות של "נחלים" ל"אהליך" הכתובים בפסוק הקודם [מה טבו אהלך] (ועיין שני הפירושים ברש"י על התורה).
3. על כל פנים, לכל הפירושים לשון אהל בתורה מרמז על בתי מדרשות, וכמו שמצינו בפסוק הקודם: "מה טבו אהלך יעקב". עיין מהרש"א; ועיין בראשית כה, כו וברש"י שם, ובגמרא להלן סג, ב.
4. טבילה במים מטהרת את האדם מטומאתו (ויקרא יא, לו ורש"י שם).
5. התורה אינה רק משמרת אדם מלחטא, אלא אף אם כבר נכשל וטימא את נפשו בחטא, התורה מוזכרת ומטהרת. והוא הדמיון לנחלים: מה נחלים מטהרים את האדם אחרי שנשטא, אף אהלים - תורת ד' - מחזירתו למטב אחרי שחטא (מעון הברכות, מובא בענף יוסף).
6. "תנא" המוזכר כאן אין פירושו אחד מן התנאים מתקופת המשנה, שהרי רבי יוחנן, רבי אמי ורבי אסי כולם היו אמוראים. אלא "תנא", הוא חכם בתקופת האמוראים שחזר על משניות וברייתות עד שלמדם בעל פה, והיה חוזר עליהן בפני ראש הדייבה (עיין רש"י סוטה כב, א ד"ה תני תנא).
7. רש"י ד"ה יחזור לראש; תוספות ד"ה הקורא.
8. הוספנו מלים אלו על פי הגהות הכ"ח.
9. אבל אם הוא יודע באיזה מקום טעה, יחזור למקום שטעה. והוא הדין במי שטעה בהלל ובמגילה (תוספות). ועיין משנה ברורה סד, ה במי שדלג על מלה באמצע פסוק אם חזר לאותה מלה או לתחלת הפסוק; ועיין מנחם משיב נפש במי שדלג על אות אחת להיכן חזר.
10. רש"י; ועיין רמב"ם קריאת שמע כ, יג שפירש בענין אחר.
11. אבל אם עומד בפרשה אחת ועומד בין פרק לפרק, אבל אינו יודע בין איזה פרקים הוא עומד^[7], יחזור לסוף פרק ראשון ויתחיל "והנה אם שמע". טעה בין בתיבה לבתיבה - אם יודע הוא שצריך לקרוא "וכתבתם על מזוזות" וגו', אבל אינו יודע אם הוא עומד ב"וכתבתם" הכתוב בפרשה הראשונה או ב"וכתבתם" הכתוב בפרשה השנייה, יחזור לבתיבה ראשונה - ל"וכתבתם" הכתוב בפרשה הראשונה.
12. אמר ליה רבי יוחנן לשונה הברייית: לא שנו - הדין של טעה באמצע פרק שחזור לראש הפרק, לא נאמר אלא שלא פתח ב"למען ירבו ימיכם", שהוא סוף הפרק השני, אלא אם פתח ב"למען ירבו ימיכם" ואינו זוכר אם קרא כל הפסוקים או כל המלים של הפרק השלישי, סבירה נקט ואיתי - הוא נמשך והולך כרגיל. כלומר, יכול הוא להניח שקרא כל הפסוקים והמלים של הפרק כהרגלו, מפני שהפרשה השלישית שגורה בפיו^[8], ואין צריך לחזור אלא ממשיך מאמת ויציב.

וכל זה עד מוצאי שבת, אבל אם לא כא עליה עד מוצאי שבת חייב הוא בקריאת שמע, שמכאן ואילך לכו קרוב אליה, וימחול לה אף אם לא ימצאנה בתולה (תוספות יום טוב). ועיין ריטב"א ומאירי.

12. אבל לאחר שבא עליה חייב בקריאת שמע אפילו קודם מוצאי שבת, כיון שבכר אינו טרוד במצוה.

[illegible]

הא כפרק ראשון . ללא חוק
נקט פרק א' . דסיניו אליבא
דרבא ורבא אמר לעיל (יב) פסוק
ראשון לבד וסכי לבתלחא :
אפי' כל חדס נמי . וז"ל הא
שאר כל חדס רשות ופועלים
חובה . וי"ל כפשיטא ליה כיון שיטול
לומר מעין י"ח איז יז שום חדושה :
הפועלים ואומרים חשילו לבתלחא :
*והותם בברכת הארץ . אפי'
דמדלורייאסה . יט כח
ביד חכמים לעקור דבר מן התורה
הואיל וטורדים כמלתלחא בעל הבית :
אי

[לכאורס ציל פאח
אמנס גס בר'ס ס'ס
מכלכות בר'ס דין ב'
כשתיק דברי תוס' הללו
וחתם וכו' ולכן ציל
דריס בג' לשמים
כמ"ס הסוד סימן קלא
ש"ה פאח וכו' וסלל
וסי' וחתם בנרבת הארץ]

דגותיה רבים
(א) ע' לזכר ספס
יחזור לזכר חלש כס'
יחזור לפחלה כסרין
סרן פקק כס'
(ב) סס ולזכר ססן
זכרן מנכרין [ססין]
חלש' וזכר חלש'
והסר' גורס' ומנכרין
לסס וכן חלש כסר
בסרן קסרין (ד) רש'
דס יחזור לפקק וס'
לזכרן יחזיל וסס
חלש (ד) רש' דס וסס
לסר' ל' יחזק:

[ע' תוס' שו"ב כח.
ד"ה ונלכתך]

הנהרות הגרא
[א] גפר ואין מנכרין
למניה. כיז וכה גירסת
טוב (בזמא ע"ס א')
ובסוכה כז ב' ובחולין
ק"ו א') אלז גירסת
כ"פ והבאזנים ומנכרין
למניה וכה בחושטא
(כ"ס הכשני' אלז יחא
בחושטא זלז) :

מהר המלכה ומחפלין מעין י"ח :
 עושין בשכרן לעושין בסעודה :
 כלת ושבעת וברכת (לקמן דף מה) :
 בבר פירשתי בפרק ראשון (דף יא.) :
 מחנ'

ואלהים לנחלים דכתיב *כנחלים נמיו כנגות
עלי נהר כאהלים נמע וגו' לומר לך מה
נחלים מעלין את האדם מטומאה לטהרה
אף אלהים מעלין את האדם מכף חובה לכף
רחוק : הקורא למפרע לא יצא וכו' : רבי
אמי ורבי אמי הוו קא קמרינ ליה גנגא לר'
אלעזר אמר' להו אדהבי והבי איזיל ואשמע
מלתא דבי מדרשא ואיתי ואימא לכו אול
אשכחיה לתנא דקתני קמיה דר' יוחנן *קרא
ומטעה ואינו יודע דהיכן מטעה (6) באמצע הפרק
חוזר *לראש בין פרק לפרק יחזור לפרק
אישון בין כתיבה לכתיבה יחזור לכתיבה
אישונה אמר ליה ר' יוחנן לא שנו אלא שלא
פתח בלמען ירבו ימיכם אבל פתח בלמען
רבו ימיכם סריכה נקט ואיתי אתא ואמר להו
אמרו ליה *אלו לא באנו אלא לשמוע דבר
הדיינו : **מתני'** *האומצין קורין בראש
ההאילו ובראש הנדבך מה שאינו רשאין
לעשות כן בתפלה *ינתון פטור מקיש לילה
לראשונה ועד מוצאי שבת אם לא עשה
מעשה ומעשה בר"ג שגשא אשה וקרא לילה
הראשונה אמרו לו תלמידיו *למדתנו רבינו
שחתן פטור מקישאמר להם איני שומע לכם
לבלבס הימני מלכות שמים אפי' שעה אחת:
גמ' *תר' האומצין קורין בראש האילות
בראש הנדבך *ויסתפליין בראש האילות
בראש התאנה ושאר כל האילות יורדים

למטה ומתפללין יזבעל הבית בין כך ובין
שאינן דעתו מיושבת עליו דמי' ליה רב מר
האומנין קורין בראש האילן ובראש הנדר
הקורא את שמו צריך שיכוין את לבו שנאמר
הסבכת ושמע ישראל מה להלן בהסבכת אף
השמיע לך בהא א"ל הכי 'אמר רב ששת ו
התניא *בית הלל אומרים עוסקין במלאכה
ראשון הא בפרק שני *ת"ר הפועלים ששהיו
קורין ק"ש ומברכין לפניו ולאחריו ואוכלין
[1] ומתפללין תפלה של שמונה עשרה אבל א
בכפיהם והתניא מעין י"ח אמר רב ששת א
א"ר יהושע מאי איריא פועלים אפילו כלל
ולא קשיא [2] כאן בעושיין בשכר כאן בעושי
שהיו עושים מלאכה אצל בעל הבית קורין
ויאין מברכין לפניו [3] אבל מברכין לאחריו
בתקנה שניה פותח בברכת הארץ וכולל
במה דברים אמורים בעושיין בשכר א
בעל הבית מיסב עמהן מברכין בתקנה :
*בשבתך בכיתך פרט לעוסק במצוה וב
אמר הכונס את הבתולה פטור ואת הא
רב פפא כי חדך מה חדך רשות אף הכ
דקאזיל לדבר מצוה ואפילו הכי אמר רחבנא
מאי בלכתך שמע מינה בלכת דידך היו

[illegible]

[פי' ברשכ"ח]

וּמִסְתַּחֵם עִי'ב

לתחילת הפרק
374

[לקמן כד:
שנת מא.]

1977

194 609

עומתה נהג

2 1 1

— *Journal of the American Medical Association*

114

יבנה סיני דף

(173)

ליון הש"ס

ר"ה ולא ביום: ר"ה ומוסר כו' במלכות עב"כ. מ"י (קדן) ר"ה (חז"ל) פסח דסמוך וחסידים
לח' לזו לזויתא חסדי עתידים עתידים חסד. וז"ל:

פטור מקריאת שמע! אמר להם: איני שומע לכם - אינני מסכים לבטל הימני קבלת עול מלכות שמים אפילו שעה אחת^[13]

גמרא הגמרא מביאה ברייתא לדין הראשון של המשנה: **תנו רבנן בברייתא: האומנין העוסקים במלאכתם והגיע**

זמן קריאת שמע, קורין את שמע כשהם עומדים **בראש האילן ובראש הנדבך** - הבנין של אבנים, ומתפללין שמונה עשרה **בראש עץ הזית ובראש עץ התאנה**, מפני שענפי עצים אלו מרובים הם, ואפשר לעמוד בהם ולכוון בתפלה ואין מפחדים שיפלו^[14]. **ושאר כל האילנות** - אבל אם הם עומדים בראש אחד משאר כל העצים, **יורדים למטה ומתפללין**, מפני שבשאר האילנות העומד בהם מפחד שיפול, ואינו יכול לכוון. **ובעל הבית** שאינו משועבד למלאכה של אחרים, **בין כך ובין כך** - בין אם עוסק בזית ובתאנה ובין אם עוסק בשאר אילנות **יורד למטה ומתפלל**, לפי שסוף כל סוף אין דעתו מיושבת עליו לגמרי, והוא מפחד שמא יפול; ואף שהקלו אצל אומנין משום ביטול מלאכה, לא הקלו אצל בעל הבית^[15].

מתרצת הגמרא: **לא קשיא** - אין שום קושיא מברייתא זו על דברי רב ששת: **הא - המשנה שמצריכה שיפסיקו את מלאכתם כשקוראים שמע**, מדברת **בפרק ראשון של שמע**, שהיא צריכה כוונה^[18]. **והא - הברייתא של בית הלל שמתירים לקרוא שמע כשעוסקים במלאכתם**, מדברת **בפרק שני של שמע**, שאינה צריכה כוונה.

הגמרא ממשיכה לבאר כיצד נוהגים בקריאת שמע ובשאר מצות כשעוסקים במלאכה:

תנו רבנן בברייתא: הפועלים שהיו עושין מלאכה אצל בעל הבית^[19], קורין קריאת שמע, ומברכין ברכות קריאת שמע לפנייה ולאחריה^[20], ואוכלין פתן ומברכין ברכת המוציא לפנייה וברכת המזון לאחריה; ומתפללין תפלה של שמונה עשרה; אבל אין יורדין לפני התיבה להיות שליח ציבור, מפני שיש בזה ביטול מלאכה יותר מרא^[21], ואין נושאים בפיהם אם הם כהנים, מפני ביטול מלאכתם.

הגמרא מביאה ברייתא אחרת שנראית כסותרת לדין הברייתא הקודמת שפועלים רשאים להתפלל שמונה עשרה:

והתניא בברייתא: פועלים מתפללים מעין שמונה עשרה^[22] - הגמרא מתרצת:

אמר רב ששת: לא קשיא: - אין שום סתירה. הא - הברייתא המחייבת פועלים להתפלל שמונה עשרה ברכות, רבן גמליאל היא, שסובר במשנה (לקמן כח, ב) שבכל יום מתפלל אדם שמונה עשרה ברכות שלימות, והא - הברייתא האומרת שפועלים מתפללים מעין שמונה עשרה, רבי יהושע היא, שסובר במשנה שם שבכל יום מתפלל אדם מעין שמונה עשרה.

הגמרא מרדח:

אי רבי יהושע - אם הברייתא השניה רבי יהושע היא, שאומר שבכל יום אדם מתפלל מעין שמונה עשרה, **מאי איריא פועלים** - למה נקטה הברייתא דין זה דוק בפועלים, הרי אפילו כל אדם נמי אינו מתפלל אלא מעין שמונה עשרה^[23]?

הגמרא מביאה ברייתא שנראית כסותרת למשנה: **רמי ליה רב מרי ברה דבת שמואל^[16] לרבא סתירה למשנה מברייתא. תנן במשנתנו: האומנין קורין בראש האילן ובראש הנדבך, ומשמע שקוראים כשהם עוסקים במלאכתם^[17]. אלמא - משמע מזה שלא בעי בונה - אין צורך לכוון בקריאת שמע. ורמינהי מברייתא: הקורא את שמע צריך שיכוין את לבו לפירוש המלים, שנאמר (דברים ו, ד): "שמע ישראל", ולהלן (שם כז, ט) הוא אומר: "הסבת ושמע ישראל", מה להלן השמיעה נעשית ב"הסבת" - בשימת לב, אף פאן קריאת שמע נעשית ב"הסבת" - בשימת לב, דהיינו בכוונה. הרי מפורש בברייתא שיש חיוב כוונה בקריאת שמע, ולא כמשמעות המשנה. אשתיק רבא ולא ענה. אמר ליה רבא לרב מרי: מידי שמיע לך בהא - האם שמעת דבר לישב הסתירה? אמר ליה רב מרי: הכי אמר רב ששת לפרש המשנה: האומנין קוראים את שמע בראש האילן והוא שבטלין ממלאכתן וקורין - שצריכים הם להפסיק את מלאכתם כדי שיהיו קוראים בכוונה. ולפי זה אין שום סתירה בין המשנה לברייתא, שגם לפי המשנה צריכה קריאת שמע כוונת הלב.**

הגמרא מקשה על פירוש זה:

והתניא בברייתא (לעיל יא, א): בית הלל אומרים: עוסקים

הערות

13. תוספות מפרשים שמעשה זה אינו בא לסתור דין המשנה שחתן פטור מקריאת שמע, אלא בא ללמד שאם אדם גדול הוא, ובוסח בעצמו שיוכל לכוון בקריאת שמע כראוי, הרשות בידו לקרוא קריאת שמע אף על פי שהוא חתן (עיין פני יהושע ודרוש וחרוש לר' עקיבא איגר).

14. רש"י. ועוד, שכיון שיש להם ענפים מרובים יותר משאר אילנות, יש טורח גדול בעלייתם ובירידתם; ואם יצטרכו לרדת לתפלה יתבטלו הרבה ממלאכת בעל הבית, לפיכך אמרו חכמים שיתפללו שם (רבינו יונה על פי ירושלמי).

15. רש"י. וכל זה לענין תפלה בראש האילן, אבל לענין קריאת שמע אף בעל הבית יכול לקרוא בראש האילן שעובד בו. והטעם שנקטה הברייתא אומנין אף לגבי קריאת שמע, היינו משום שהמשך הברייתא, שיותר להתפלל בראש הזית ובראש התאנה, נאמר רק באומנין, שהרי בעל הבית חייב לרדת להתפלל (רבינו יונה; ועיין מאירי ושנות אליהו שחולקים על זה).

16. בכמה מקומות נקרא רב מרי "בר רחל". רחל היתה בתו של שמואל, ונשבת בין הגוים (עיין כתובות כג, א; ועיין תוספות שבת קנד, א ד"ה ואמרי לה) ובא עליה אחד מהם - ששמו איסור - והתעברה ממנו, ואחר כך התגייר, ונקרא איסור גיורא (עיין בבא בתרא קמט, א). רב מרי היה הולד שנולד מהם, וכיון שהורתו היתה שלא בקדושה לא היה נקרא על שם אביו (רש"י ורשב"ם בבא בתרא קמט, א ד"ה דאיסור. ועיין תוספות שם ד"ה רב מרי שחולקים על זה).

17. רש"י. עיין רש"י שמבאר היכן משמע כן דברי מהמשנה.

18. רש"י. תוספות מעירים ש"פרק ראשון" המוזכר בגמרא לאו דוקא. שהרי סוגיא זו נשנית לפי רבא (רב מרי הקשה הסתירה לרבא), ורבא הרי סובר למעלה (יג, ב) שאין צריך לכוון אלא בפסוק הראשון בלבד. אבל הרי"ף סובר שאף על פי

שלבא רק פסוק הראשון צריך כוונה, מכל מקום יסבור שחייב להפסיק את מלאכתו לקריאת הפרשה הראשונה כולה, שלא תהיה נראית בקריאה ארעית. עיין רי"ף (ט, ב דפי הרי"ף) ובהגהות חוות יאיר שם. ועיין רשב"א, ריטב"א ותוספות הרא"ש מדוע אין חשש של קריאה ארעית בפרשה השניה; ועיין רבנו יונה שמוכיח מכאן שפרשה שניה אינה אלא מדרבנן.

19. והוא הדין כל שכיר יום.

20. לשון רש"י היא שקורין שמע ומברכין לפנייה ולאחריה "כתקונת, וכן בזמן תפלה". וכונתו לומר שהם מברכים ברכות קריאת שמע בשלמותו, ועוד שהם קוראים שמע עם ברכותיה כותיקין שהיא מצוה מן המובחר, והיינו סמוך להנץ החמה כדי שיוכלו לסמוך גאולה לתפלה בזריחת השמש (עיין ט, ב ותוספות שם ד"ה לקריאת שמע). ובא להורות שאין לפועלים דין של הולכי דרכים, שיותר להם לקרוא קריאת שמע ולהתפלל אף קודם לכן [עיין א"ח נח, ג; פט, ח] (שלימה משנתו). ועיין שפתי חכמים.

21. רש"י.

22. "מעין שמונה עשרה" מובן שכולל י"א הברכות האמצעיות של שמונה עשרה בברכה אחת, והיא נקראת "ברכת הבינו" על שם פתיחתה (עיין נוסחה המלא לקמן כט, א), ושלוש הברכות הראשונות ושלוש האחרונות הוא אומר בשלימותו (רש"י). הברכות האמצעיות י"ב הן [לכד מברכת המינים]. אבל ברכת הבינו חותמת ב"שומע תפלה", שהיא הברכה האחרונה של הברכות האמצעיות; ואם כן, כוללים י"א הברכות האחרות בתוך הברכה הי"ב שהיא שומע תפלה.

23. תוספות מקשים: הרי הברייתא אומרת שהפועלים חייבים להתפלל מעין שמונה עשרה, ואינו כן כשאר כל אדם שרק מותרים להתפלל כן; והם מתרצים

לד א מיי פז מכלות
קיש בלכה יד
סמט פזין יח קור שוים
ארית סימן סד פשיף נ

לה ב פי' שם בלכד ד
כענ גה עור שר'ע
לר'ע סימן סג סעיף ח:

לון נ מיי' סיד' מאלטות
קיי' בלכה א סמג שם
קור ארע הוי'ח סימן ע

ל' ד ח מ'י' פ'ה מהל'
תעלה הלכה מ' קוד

ש"ס ח"ח סימן ז'
העיקר ז'
לחן מיו"ס מ"ז מהלכות
ה"ה הלכות ז' ח"ו

שם קושי'ע אר"ח סימן
כג הציף ז'
לח' און פיר' ע'במא'ל'

חפלה כללה ח
? ת"י ס"ג מבלכות
ברכות כללה נ :

פ' ח נ"י ושמג שט
פזר ש"ס או"ח סימן
קלא בע"ף ח :

רַב נָסִים גָּאֵן
לְפָנֶיךָ נִשְׁבַּח אֱלֹהִים

שנאמד בתורה (נמדנר
(נר) משמו של בלעם
זה שמו אהליך יעקב

נחלים נפח :

846-853

נבחרה גם הר"מ פ"ט
מהלכות ערכות דין כ"ט

וְחֹתֶם וְכו' וּלְכָן יָשָׁא
דְּהִיכָּא כְּגו' לַפְּנִימָה
כְּמַעַל בְּקוֹרְבָּן מִיְּמֵי הָאֵלֶּה

וְשִׁי וְחֻמֹּתַי נִגְרָדָה בְּאֶרֶץ

הצהרות הב"ח

(א) נבי' להיכן פתח
 יחזור לראש באמצע כס'
 יחזיר למחלת בערך בן

מקדן למקדן
(ב) שם וואסלין
[ואין מברזין למקדן]

הח"מ . ונ"צ האלפס
והאשרי גורשי ומצרי
למיה וכן הוא נמו
הח"מ (ג) .

ד"ר יחזקאל לפרק וס'
ראשון ויחמיל וס'
אם: (ד) שש ד"ר וס'

זיס ר' יחזק :

1

[פי' שו"ת מוכנה פה
[מחבר: ...]

—

המחזות הער"א
[א] גר' ולין פננר

למנוחה. כיצד וכיצד גירסה
חש' (ביחמא ע"מ ח'
וכחוכה כ"ז ב' וכחולי

ק"ו (ח') חבל גידים
ר"ף והבחושים ומערכי
למחיה וכו' ביהמ"ד

(כ"כ הרשב"א חב"ל ליה)
במסכתא ש"ח :

פ"ח) חרף דפסון וסמסין

הגמרא חוזרת בה, ומיישבת הסתירה בין הברייתות באופן אחר:

אָלָא אִידִי וְאִידִי - שתי הברייתות נשנו לפי **רַבִּין גַּמְלִיאֵל**, שסובר שבכל יום מתפלל אדם שמונה עשרה ברכות שלימות, **וְלֹא קְשִׁיָּא, כָּאֵן** - הברייתא האומרת שפועלים מתפללים מעין שמונה עשרה, מדברת **בְּעוֹשִׁין** מלאכתם **בְּשַׁכְרָן** - שנוטלים שכר פעולתם מלבד הסעודה שמקבלים מבעל הבית, ופועלים כאלה צריכים לחזור מיד למלאכתם, ולכן הם מתפללים מעין שמונה עשרה בלבד. אבל **כָּאֵן** - הברייתא השניה המתירה לפועלים להתפלל שמונה עשרה, מדברת **בְּעוֹשִׁין** מלאכתם **בְּסַעֲדָתָן** - בשביל האכילה לבד, אבל אינם נוטלים כסף בשכר פעולתם, ופועלים כאלה מתפללים שמונה עשרה ברכות שלימות.

הגמרא מביאה ברייתא אחרת המחלקת, כתירוץ הגמרא, בין פועלים העושים בסעודתם לבין פועלים העושים בשכרם: **וְהִתְנִיָּא** - ואכן, כך שנינו בברייתא: **הַפּוֹעֲלִים שֶׁהֵיוּ עוֹשִׂים מְלָאכָה אֶצֶל בַּעַל הַבַּיִת קוֹרִין קְרִיאַת שְׁמַע וּמִתְפַּלְלִין^[24], וְאוֹכְלִין פֶּתֶן וְאֵין מְבָרְכִים בְּרַכַּת הַמוּצִיא לְפָנֶיהָ, שְׂכִין שְׁחִיב הַבְּרַכָּה לִפְנֵי הָאוֹכֵל אֵינָה מִן הַתּוֹרָה, אֵין מְבַטְלִים מְלָאכָה בְּשִׁבְלָהּ^[25], אֶבֶל מְבָרְכִין לְאַחֲרֶיהָ שְׁתֵּים** - שתי ברכות של ברכת המזון [במקום שלש ברכות], מפני שברכת המזון היא מן התורה כמו שנאמר (דברים ח, י): **וְיֹאכְלֶתָ וְשָׂבַעְתָּ וּבִרְכָתָּ**. **כִּיצַד מְבָרְכִים שְׁתֵּי הַבְּרַכּוֹת? בְּרַכָּה רִאשׁוֹנָה** אומרים **בְּתַקְוָנָה^[26]**. ברכה שְׁנִיָּה הוא **פּוֹתַח בְּבִרְכַּת הָאָרֶץ, וְכוֹלֵלִין "בּוֹנֵה יְרוּשָׁלַיִם"** שהיא הברכה השלישית **בְּבִרְכַּת הָאָרֶץ^[27]**. **בְּמָה דְּבָרִים אָמוּרִים שְׂכוּלִים** שלש הברכות בתוך שתיים? **בְּפּוֹעֲלִים הַעוֹשִׂין בְּשַׁכְרָן**. **אֶבֶל פּוֹעֲלִים הַעוֹשִׂין בְּסַעֲדָתָן בְּלִבָּר, או שֶׁהֵיָה בַעַל הַבַּיִת מֵיִסֵּב עִמָּהּ** - שהיה בעל הבית אוכל את הסעודה עם הפועלים^[28], **מְבָרְכִין בְּרַכַּת הַמּוֹזֵן בְּתִיקוּנָה**. הרי מפורש שיש חילוק בין עושים בשכרם לעושים בסעודתם.

שנינו במשנה:

חֶתֶן הַנוֹשָׂא בְּתוֹלָה פְּטוּר מִקְרִיאַת שְׁמַע מִלִּילָה הָרִאשׁוֹנָה שֶׁל הַחֲתוּנָה וְעַד מוּצָאֵי שַׁבָּת.

הגמרא מביאה מקור לדין זה^[29]:

תָּנוּ רַבָּנֵן בברייתא: כתוב בפרשת שמע (דברים ו, ז): **"וּבִרְכָתָּ בָּם [בפסוקי קריאת שמע] בְּשַׁבָּתָּ בְּבִיתְךָ"**, ומוזה דורשים **פָּרַט לְעוֹסֵק בְּמִצְוָה** שפטור מקריאת שמע. **מִכָּאֵן אָמְרוּ חֲכָמִים: הַכּוֹנֵס לְחוּפָה אֶת הַבְּתוּלָה פְּטוּר מִקְרִיאַת שְׁמַע, וְהַכּוֹנֵס אֶת הָאֵלְמָנָה חַיִּיב בְּקִרְיַת שְׁמַע.**

הגמרא פונה עכשיו לבאר את הברייתא:

מֵאִי מְשַׁמַּע - מה משמעות יש במלים הנזכרות ללמד שהעוסק במצוה פטור מקריאת שמע? **אָמַר רַב פָּפָא: כִּי דִרְךָ** - המשמעות נובעת מהמלה "בדרך" שבכתוב, שממנה יש ללמוד שמצות קריאת שמע אמורה רק במצב הדומה ל"דרך": **מִה דִרְךָ רְשׁוּת** - כשם שהליכת אדם ב"דרך" דבר של רשות היא ולא מצוה, **אִף הֵכָּא נִמְי רְשׁוּת** - כך כל עיסוק שחייב להפסיקו לקריאת שמע, עיסוק של רשות הוא.

הגמרא מקשה על ביאור זה:

מִי לֹא עֲסָקִין דְּקֶאָזִיל לְדַבֵּר מִצְוָה - וכי אין הפסוק מדבר אף במי שהולך בדרך לדבר מצוה? **וְאֶפִּילוּ הֵכָּי אָמַר רַחֲמִנָא לִיקְרִי** - ואף על פי כן אמרה התורה שיפסיק ויקרא קריאת שמע. ואם כן הוא הדין כל עוסק במצוה יהא חייב בקריאת שמע.

משיבה הגמרא:

אִם כֵּן - אילו היתה כוונת התורה לכלול גם הליכה לדבר מצוה, **לִימָא קָרָא בְּלִכְתָּ** - היה לה לתורה לכתוב בפשטות: **"בְּלִכְתָּ"**. **מֵאִי בְּלִכְתָּ** - מדוע כתבה התורה "בְּלִכְתָּ"? **שְׁמַע מִיָּנָה בְּלִכְתָּ דִּידְךָ** הוא **דְּמַחֲיִיבָתָּ** - שרק כאשר אתה הולך עבור צרכיך שלך או חייב אתה להפסיק ולקרוא קריאת שמע, **הָא דְּמִצְוָה פְּטִירָתָּ** - ואילו כאשר אתה הולך לדבר מצוה אתה פטור.

הערות

הארץ (עיין שלחן ערוך אורח חיים קצא, א; ועיין תוספות ד"ה וחותרם, ובהגהה בגליון שם). אמנם אינם מברכים הברכה הרביעית, כיון שהיא רק מדרבנן (שם). עיין לקמן מו, א; מח, ב - מט, א; ועיין שם סעיף ב כיצד נוהגים פועלים בברכת המזון בזמן הזה.

תוספות מפרשים שאף על פי שמן התורה חייב לברך שלש ברכות אחרי המזון, יש בח ביד חכמים לעקור דבר מן התורה בשב ואל תעשה (עיין יבמות ז, ב), וכאן עקרו חכמים ברכה אחת הואיל ופועלים טרודים במלאכת בעל הבית (ועיין תוספות הרא"ש); ועיין מעדני יום טוב אות צ.

28. שאז מסתמא הוא מוחל להם כדי לברך כתיקונה (ריטב"א).

29. המשך הגמרא עד המשנה נתפרש לעיל יא, א, עיין שם.

(ועיין תוספות הרא"ש) שאם לשאר כל אדם רשות להתפלל מעין י"ח, ממילא פשוט הוא, מפני ביטול מלאכה של בעל הבית, שהפועלים חייבים להתפלל כן, ואין בזה שום חידוש (ועיין מהרש"א).

24. היינו מעין שמונה עשרה, שהרי מסקנת הגמרא שהברייתא עוסקת בפועלים שעושים בשכרם (מעדני יום טוב). אבל עיין ב"ח אורח חיים קי ד"ה כתב הרמב"ם; ועיין מלא הרועים כאן. לענין ברכות קריאת שמע - עיין במאירי דעות שונות.

25. רש"י. ויש גורסין: "ומברכין אחת לפניה" (עיין רי"ף, רשב"א).

26. חכמים לא רצו לקצר את הברכה הראשונה מכיון שמשנה רבנו בעצמו תיקן את נוסחה (ריטב"א). עיין לקמן מח, ב.

27. ששתי ברכות אלו דומות, ששתיהן מתייחסות לארץ ישראל. וחותרם בברכת

[illegible]

היה יודע מהיכן טעה שדלג חיבה
או פסוק חזק לרדך לחזור אלא מאותו
פסוק ואחרי כן הכלל ומציגה :
מעשה בדר"ג שגילה אשה וקדשה
ק"ס צללה לראשונה .
ללא מעשה מספור הוא דקמ"ל אם
גדול הוא ובוטח בעצמו שיוכל
להתענין והוא ראו לניסול את השם
הרשות בידו :
לפי שאין דעתו מיוסדת עליו .
ואם החלם חיונות ליה משום
דחמריק לעיל (דף י:) לא יעמוד
אדם בחקוס ובוה ויסלל . ויש לומר
ההם חזירי על גבי כסא או הפסל
אבל צלילן שגילה את הפסות
מלחמה היו כמו עוליה :

הא בפרק ראשון . ללא דוקא
נקט פרק א' . והיינו אליבא
דרבא ורבא אמר לעיל (יג:) פסוק
ראשון לך וסכי הלכתא:
אפי' כל אשר נמי . ואפי' הא
שאר כל אחרשותופועלים
חובה . וי"ל שפועל ליה כיון שיכול
לומר מעין "יש און זה שום חדושא
הפועלים ואומרים אפילו לכתחילה:
*וזהו בברכת הארץ . אפי'ג
דמדאורייתא.הא.יש כח
ביד חכמים לעקוב דבר עון המורה
הואיל וערודים כמלאכת בנן הבית:
א

יך יווד למטה ומחפלל לפי
 רה דבת שמואל לרבא תנן
 אלבא לא בעי כונה ורמינהי
 זמני ישראל ולהלן הוא אומר
 זן בהסבת אשתוק א"ל מירי
 שבטלין ממלאכתן וקורין
 וקורין לא קשיא הא בפרק
 שין מלאכה אצל בעל הבית
 (3) ומברכין לפניה ולאחריה
 רדין לפני התיבה ואין נושאין
 קשיא *הא ר"ג הא ר' יהושע
 ים נמי אלא אידי ואידי ר"ג
 בסעודתן והתניא *הפעלים
 קשיא ומחפללין ואוכלין פתן
 תמים כיצד *ברכה ראשונה
 ה ירושלים בברכה הראין
 עושין בסעודתן או שהיה
 זן פטור מקיש: *תנו רבנן
 יך בחד פרט לחתן מכאן
 נה חייב מאי משמע אמר
 זמי רשות מי לא עסקינן
 קדי אם כן לימא קרא בלכת
 מחייבת הא דמצוה פטירת
 אי

ד'ש"ס
ר"ה ולא כדרך : ר"ה' ר"ה וחופם מ' בתלפחת בע"כ. ע"י ליקמן (דף חו ע"א) מדע דקטון וסמטין
לאל דלוריתאן שברי פועליה מוזיקא אלהי : וז"ל

דש ד'ס ואין תצרכין לפניו שאינה מן המורס . פי' לקמן (דף לז ע"א) תוס' ד"ה לסניו ודייה אלא . ויומא
 (דף סט ע"א) תוס' ד"ה ולא בירך . ובסוכה (דף טו ע"ב) תוס' ד"ה ולא בירך . ותולין (דף קז ע"א) תוס'

מתני' רחץ לילה הראשון שמתא אשתו . ונקברה בו ביום ואם
שאל אסור ברחיצה הוא רחץ כדאמר שמעון אספנים
אני והוא אדם מעובר ומפוקח : **גמ'** כסדר אנית לילה דעמך .
ואם פסהה ליל יום המיתה וכסבה אנית באורייתא דלתיב לא
תורה אור אכלתי באורי משמך (גמרי נ) אפסות

א' הכי מאי איריא הונום את הבתולה אפי'
 כונס את האלמנה נמי הכא מריר והכא
 לא מריר אי משום מרדא אפילו מטבעה
 ספיתו בים נמי *אלמא אמר רבי אבא בר
 זבדא אמר רב אבל חייב בכל מצות
 האמורות בתורה *דחץ מן התפילין שהרי
 נאמר בהן פאר שנאמר *פארך חבוש עליך
 וגו' אמרי התם מרדא דרשות הכא מרדא
 דמצוה: **במתני'** *רחץ לילה הראשון
 שמתה אשתו אמרו לו תלמידיו *למרדתו
 רבינו *שאבל אסור לדרחץ אמר להם איני
 כשאר בני אדם אסמנים אני *וכשמת מבי
 עבדו קבל עליו תנחומין אמרו לו תלמידיו
 *למרדתו רבינו שאין מקבלין תנחומין על
 העבדים אמר להם איני מבי עבדי כשאר כל
 העבדים כשר היה *דתן אם רוצה לקרות
 הקדושה שמע לילה הראשון קורא רבן שמעון
 בן גמליאל אומר *לא כל הרוצה ליטול את
 השם 'יטול': **גמ'** מ"ט דרבן (שמעון בן)
 גמליאל קסבר *אנינות לילה דרבנן דבבית

מיום אחד איט אינט דלע רבן
 מואחריהה כיום מר קסבר ר"ג אין
 לילה של אחרייזעס היום אלף מדרבנן
 הוא כשאר ימי האבל וגבי אסונים
 לא גזור הם רבן פלוגתיו דתנאי
 היא בזהם (ד' נט:) כמיטע לילה
 אי מדאורייתא אין מרבנן: ^{הקלף}
 עומדין עליהם כשורה. כשחורים
 מצית הקבדות היו עשין שורות
 סביב האבל ומתחמין אותו ואין
 שורה פחותה מעשרה: ^{הקלף}
 צללים. ברב רחבה שמרבין אותו
 סעודה ראשונה משל אחריים ומברכה
 שם ברבא צללים והיא מפורשת
 בכבודות פרק ראשון (ד' ח):
 לאנפיון. בית קטן שלגני סרקלין
 הגדול: נשים כפוששים. כלומר
 פטור היינו שתיש דבר ברזו מוטע
 שריתם אחי סר מעליכם ויבטם
 לאנפיון: האי. לשון גניחה ונעקה:
 אין קורין אבות. לשראל: אלף
 לשלשה. אברהם יחזק ויעקב לאפקין
 רתל אותם: אלף פלוגי אחא פלוגי:
 לא צבניהם קאמר אלף בשאר בני
 אדם כעין שאט קורין עשיו מר
 פלוגי מרת פלוגי כך היו רגילין
 לומר אבא פלוגי ואחא פלוגי: ^{הקלף}
 ארדקי. ופנו חלב דשן. תרי
 קריי דסמיך הדדי: דגעת. שתי:
 בפריש. בגורלט. אחריית ותקוה.
 שתהא אחרייתו טובה וגרלה מה
 שקוין: ותקטן. לשון תקון: וגשירם
 ומנאל יחול לבבט ליראה את שער.
 שלא יתגבר עליו יתר הרע בהרואה
 הילה לשור מתקרב ציוס אלף
 כשנשאר בכל בקר מנאל לבבט
 מיחל לך: ותבא לפער קודת
 נשט. כלומר ספק זרכט וקורת
 רוחו: ותבט דרעצט. חדע
 ותחן לכך ברעה אבהא עליו:
 מעוז פריש. שלא יתגור צי: ומעוזת
 פריש. שלא יוילאו עלי לעז ממזרות:
 פריש פלוגי פן צרית. שאט מחל:
 ואע"ז דקיימי קלף עליה דרבי. שהיו
 שופרים עומדין במלות אסוניטס
 לבכות ולהקסם בכל העושים עליו:
 בפמילא

אלהינו שתשכן בפרינו אהבה ואחיה ושלוש ורעות ותרבה נבולנו בתלמידים ותצליח סופו אדריה
תקוה ותשים חלקו בנן עדן ותקנו בחבר טוב ויצר טוב בעולמך ונשכים ונמצא *יחול לבבנו ליראה
את שמך ותבא לפניך קורת נפשנו לטובה. רבי יוחנן בטר דמסיים צלותה אמר הכי יהי רצון מלפניך
ה' אלהינו שתצונו בבשנתו וחביט ברעתו ותתלבש ברחמיך ותתכסה בעוז ותתעמף בחסידותך ותתאזר
בתבניתך ותבא לפניך מרת טובך וענותותך. ה' יורא בטר דמסיים צלותה אמר הכי יהי רצון מלפניך
ה' אלהינו שלא נטמא ולא נבוש ולא נכלם *מאבותינו. ה' חייא בטר דמצלי אמר הכי יהי רצון מלפניך
ה' אלהינו שתהא תורתך אומנותו ואל ידוע לבנו ואל יחשכו עינינו. רב בטר צלותה אמר הכי יהי רצון
מלפניך ה' אלהינו שתתן לנו חיים ארוכים חיים של שלום חיים של טובה חיים של ברכה חיים של פרנסה
חיים של חלוץ עצמות חיים שיש בהם יראת שמא חיים שאין בהם בושה וכלימה חיים של עושר וכבוד חיים
שיתרא בנו אהבת תורה ויראת שמים חיים שתמלא לנו את כל משאלות לבנו לטובה. רבי בטר צלותה אמר
הכי *יהי רצון מלפניך ה' אלהינו ואדלי אבותינו ונחצילנו מעוי פנים ומעוות פנים מאדם רע ומפגע רע מיצר
רע מחבר רע משכן רע ומשמן המשחת *ומורין קשה ובמעל דין קשה בין שהוא בן ברית בין שאינו בן ברית
אע"ג דקיימי קצוצי עליה דרבי. רב ספרא בטר צלותה אמר הכי יהי רצון מלפניך ה' אלהינו שתשים שלום
בפמליא

3 97 5000

[ገጽ ፩]

MD ERDE

כֵּן לָא

670 DIME

11. 4. 2004

***

פסחים דף כג.

[עז' קורטא]

6. 7. 7

זכרים נא :ק:פ:

4a.

1833

אלה יד

60 17100

2000

לכבוד. בערך
הרד יחזל

פ"י יצחק

שִׁדְךָ בְּרִיל

דיטלעך און
און

דברים. עכ"ל
ב"י

בְּרִי זָכָרָא אָמַר רַב: אֵבֶל, אֵף עַל פִּי שֶׁהוּא עֹסֵק בַּצַּעֲרוֹ, חַיִּיב בְּכָל מִצְוַת הָאֲמֻרוֹת בְּתוֹרַת חוּץ מִן הַנַּחַת הַתְּפִילִין, שֶׁהֵרִי נֶאֱמַר בְּהֵן "פֶּאֶר", שְׁנֶאֱמַר (יחזקאל כד, יז): פֶּאֶרְךָ חֲבוּשׁ עָלֶיךָ וְגו'; וְאִין לַת "פֶּאֶר" בַּמָּקוֹם "אֶפֶר", שֶׁהֵאֱבֵל כֵּאִילוֹ מִתְּגוּלָּל בּוֹ בַּצַּעֲרוֹ. וְלִדְבָרֶיךָ, מִדּוּעַ אֵין הָאֵבֶל פֶּטוּר גַּם מִמִּצְוַת קְרִיאַת שְׁמַע, שֶׁהֵרִי אֵף הוּא טְרוּד בַּמַּחֲשָׁבָה מִפְּנֵי אֲסוּנוֹ הָאִישִׁי?

מִתְרַצַּת הַגְּמָרָא, שִׁישׁ לַחֲלֹק בֵּין הַטְּרָדוֹת הַלֵּלוֹ: אָמְרִי בְּבֵית הַמִּדְרָשׁ: הֵתָם טְרָדָא דְרִשּׁוֹת – מִי שֶׁטִּבְעָה סְפִינְתוֹ בֵּים, וְכֵן הָאֵבֶל, טְרוּדִים בְּטְרַדַת מַחֲשָׁבָה שְׁאִינָה שֶׁל מִצְוָה, וְלִכְּן אֵינָם בְּכָלל הַפֶּטוּר מִקְרִיאַת שְׁמַע שֶׁלִּמְדוּנוֹ מִדְרָשׁ "וּבִלְכַתְךָ בְּדֶרֶךְ", שֶׁהֵרִי יֵשׁ לֹמַר: אֲדַרְבֵּה, יִסִּיחַ דַּעְתוֹ מִמַּחֲשַׁבַת אֲסוּנוֹ הָאִישִׁי, וְיִכּוּן אֶת לְבוֹ בְּקִרְיַת שְׁמַע. הֵכָא טְרָדָא דְמִצְוָה – הַחֲתָן הַנוֹשֵׂא אֶת הַבְּתוּלָה, טְרוּד בְּטְרַדָה שֶׁל מַחֲשַׁבַת מִצְוָה, וְלִפְיָכֶךָ אֵין הַתּוֹרָה מַחֲיִיבָתוֹ לְהִסִּיחַ דַּעְתוֹ מִמַּחֲשַׁבָתוֹ כְּדִי לִקְיִים מִצְוַת קְרִיאַת שְׁמַע.

מִשְׁנָה בַּמִּשְׁנָה הַקּוֹדֶמֶת הוֹבֵא מַעֲשֵׂה בִרְבֵן גַּמְלִיָּאל שֶׁתִּלְמִידֵיו שָׂאֻלּוּ אוֹתוֹ עַל הַתְּנַהּגוּתוֹ. הַמִּשְׁנָה כֹּאן מְבִיאָה עוֹד שְׁנֵי מַעֲשִׂים דּוּמִים^[1]:

רִבֵּן גַּמְלִיָּאל רָחַץ אֶת עַצְמוֹ בְּמִים חֲמִים^[2] לִילָה הָרִאשׁוֹן שְׁמִתָּה אִשְׁתּוֹ – בְּלִילָה הָרִאשׁוֹן אַחֲרֵי מִיתַת אִשְׁתּוֹ, אֵף עַל פִּי שֶׁאֵבֶל אֲסוּר בְּרַחֲצָה^[3]. אָמְרוּ לוֹ תִּלְמִידָיו: לְמַדְתָּנוּ רַבֵּינוּ שֶׁאֵבֶל אֲסוּר לְרַחֵץ^[4]. אָמַר לָהֶם רִבֵּן גַּמְלִיָּאל: אֵינִי כִשְׂאָר בְּנֵי אָדָם שֶׁרַחֲצִיָה אֲסוּרָה לָהֶם כִּשְׁהֶם בְּאִבְלוֹת; אֲסֻטְנִים אֲנִי – אֲדָם רָגִישׁ אֲנִי, וְיֵשׁ לִי צַעַר בְּשִׁאֲנִי מִתְרַחֵץ^[5]. וְעוֹד מַעֲשֵׂה:

וּבְשִׁמַּת טְבִי עֲבָדוֹ הַכְּנַעֲנִי, קָבַל רִבֵּן גַּמְלִיָּאל עָלָיו תְּנַחוּמִין^[6]. אָמְרוּ לוֹ תִּלְמִידָיו: לְמַדְתָּנוּ רַבֵּינוּ שֶׁאֵין מְקַבְּלִין תְּנַחוּמִין עַל הָעֲבָדִים הַכְּנַעֲנִים^[7]? אָמַר לָהֶם רִבֵּן גַּמְלִיָּאל: אֵין טְבִי עֲבָדִי כִשְׂאָר כָּל הָעֲבָדִים, כִּשְׂרֵי הֵיָה^[8]. נִפְסַק בַּמִּשְׁנָה הַקּוֹדֶמֶת שֶׁחֲתָן פֶּטוּר מִקְרִיאַת שְׁמַע. בַּמִּשְׁנָתוֹ נִחְלַקוּ אִם הַחֲתָן רִשְׁאִי לְקַרֵּא קְרִיאַת שְׁמַע: הֵתָן, אִם רוּצָה לְקַרֵּא קְרִית שְׁמַע לִילָה הָרִאשׁוֹן, קוֹרֵא. רַבֵּן שְׁמַעוֹן בֶּן גַּמְלִיָּאל אוֹמֵר: לֹא כָּל הָרוּצָה לִישׁוּל אֶת הַשֵּׁם שֶׁל מִדְּרָק בַּמִּצְוֹת^[9] יִשׁוּל, שֶׁאִם לֹא הוֹחֵזֵק לְרִבִּים כַּחֲסִיד וְחִסִּיד אֵין זֶה אֵלָּא גְאוּהָ כִשְׁקוּרָא קְרִיאַת שְׁמַע, שְׁמִרָאָה אֶת עַצְמוֹ כְּמִי שִׁיכּוֹל לְכוּן אֶת לְבוֹ^[10].

גְּמָרָא הַגְּמָרָא שׁוֹאֵלֶת עַל הַמִּשְׁנָה:

מֵאִי טַעְמָא דְרַבֵּן (שְׁמַעוֹן בֶּן) גַּמְלִיָּאל שֶׁרַחֵץ בְּמִים חֲמִים בְּלִילָה הָרִאשׁוֹן אַחֲרֵי מִיתַת אִשְׁתּוֹ? קֶסֶר אֲנִינּוֹת^[11] לִילָה שְׁלֹאֲחֵר יוֹם הַמִּיתָה דְרַבֵּן הָיָא – אֵינָה אֵלָּא מִדְּרַבְּנָן, דְּכִתִּיב בַּעֲנִין

הערות

- מֵאִירִי.
- רַמְבַּ"ם בְּפִירוּשׁ הַמִּשְׁנּוֹת. הַלְשׁוֹן "רַחֵץ" מִשְׁמַע שֶׁרַחֵץ מִקְצַת גּוּפוֹ וְלֹא כָּל גּוּפוֹ, וְזֶה אֵינוֹ אֲסוּר אֲלָא בְּמִים חֲמִין (חֹטֵי יוֹם טוֹב).
- רִשִׁי כּוֹתֵב שֶׁרִבֵּן גַּמְלִיָּאל רַחֵץ אַחֲרֵי קְבוּרַת אִשְׁתּוֹ. בִּיאוֹר דְּבָרֵינוּ: כִּי רַק אַחֲרֵי הַקְּבוּרָה חָלִים אִיסוּרִי אִבְלוֹת בְּמוֹ רַחֲצָה, אֲבָל לִפְנֵי הַקְּבוּרָה אֵין לְקַרֵּב דִּין אֲבָל רַק דִּין אוֹנֵן שְׁמוּתָה בְּרַחֲצָה (רַמְבַּ"ם ה' אֵבֶל א, ב). מִזֶּה שֶׁתִּלְמִידֵיו שָׂאֻלּוּ אֶת רִבֵּן גַּמְלִיָּאל הָיָא הַתְּרַחֵץ בְּזִמְנָה אִבְלוֹתוֹ, מוֹכַח שֶׁרַחֵץ אַחֲרֵי הַקְּבוּרָה (עֵינִים לְמַשְׁפֵּט). [וְיֵשׁ חוֹלְקִים וְסוֹבְרִים שֶׁאִפִּילוֹ אוֹנֵן קוֹדֵם קְבוּרָה אֲסוּר בְּרַחֲצָה (רַמְבַּ"ם בִּסְפֵּר תוֹרַת הָאֲדָם הוֹבֵאוֹ דְּבָרֵינוּ בְּטוֹר יוֹד ס"ו שְׁמָא וּבְבֵית יוֹסֵף שֶׁם, וְעַי' רַמְבַּ"ם יוֹד ס"ו שְׁמָא, ה' וְעֵיין לְקַמָּן, יח, א הַעֲרָה 3)].
- מִלְשׁוֹן שֶׁאֵלֶת הַתִּלְמִידִים שֶׁשָּׂאֻלּוּ בַּעֲקִיפִין וְרַק הוֹבִירוּ אֶת הַדִּין לְרִבֵּן גַּמְלִיָּאל לְמַד רַמְבַּ"ם (ה' תִּלְמוּד תוֹרָה ה, ט) שֶׁהוֹרָאָה רַבּוֹ עוֹבֵר עַל רַבִּי תוֹרָה אֵינוֹ אוֹמֵר "עֲבַרְתָּ עַל דְּבָרֵי תוֹרָה" אֲלָא אוֹמֵר לוֹ בַּלְשׁוֹן שֶׁאֵלֶת "לְמַדְתָּנוּ רַבֵּינוּ וְכו'" (מַהֲרַ"ץ חֵיוֹת; אֲבָל עַי' בִּכְסֵף מִשְׁנָה שֶׁם).
- אֲבָל אֵינוֹ אֲסוּר אֲלָא בְּרַחֲצָה שֶׁל תַּעֲנוּג, וּמִכּוּן שֶׁרִבֵּן גַּמְלִיָּאל רַחֵץ כְּדִי שֶׁלֹּא יִהְיֶה לוֹ צַעַר וְלֹא לְשֵׁם תַּעֲנוּג, לִכֵּן הֵיָה מוֹתֵר לוֹ לַעֲשׂוֹת בֵּן (תוֹסֵפוֹת; וְעֵיין בְּרַבִּינוֹ חֲנַנְאֵל הַמּוֹבָא בְּרַבִּינוֹ יוֹנָה שֶׁמִּפְּדֵשׁ בְּדֶרֶךְ אַחֲרָת). אֲבָל שֶׁהוּא אֲסֻטְנִים מוֹתֵר לְרַחֵץ אִפִּילוֹ כָּל גּוּפוֹ בְּמִים חֲמִים (עַי' טוֹר יוֹד ס"ו שְׁפָא, וּמִלֵּאבַת שְׁלֵמָה עַל הַמִּשְׁנָה בָּאן; וְעֵיין רִשִׁי טו, א ד"ה דְּכִתִּיב).
- כִּשְׁחֻזֵּר הַמְּלוּוִים מִבֵּית הַקְּבוּרָה הָיוּ עוֹשִׂים שׁוֹרֹת סָבִיב הָאֵבֶל וּמִנַּחֲמִים אוֹתוֹ (רִשִׁי; וְעַי' רִשִׁי יז, ד"ה לְשׁוֹרָה). בִּשְׁחֻזֵּר רִבֵּן גַּמְלִיָּאל מִבֵּית הַקְּבוּרָה לְאַחֲרֵי קְבוּרַת טְבִי עֲבָדוֹ יֵשֵׁב רִבֵּן גַּמְלִיָּאל, וְהָעַם עָשׂוּ לוֹ שׁוֹרָה לְנַחֲמוֹ בְּמוֹ שֶׁהָיוּ עוֹשִׂים בִּשְׂאָר מַתִּים בְּנֵי חוֹרִין (מִלֵּאבַת שְׁלֵמָה בִּשְׁם הַר"שׁ שִׁירִילִין).
- אֵין עוֹמְדִים בְּשׁוֹרָה עַל עֲבָד כְּנַעֲנִי שְׁמַת שֶׁלֹּא יִטְעוּ הָרֹאִים שֶׁהֵיָה יִשְׂרָאֵל בֶּשֶׁר וְלֹא עֲבָד, וּמִתּוֹךְ כֵּן יִכְשִׁירוּ בְּנֵי לִקְהָל (תוֹסֵפוֹת ר"ה אֵין עוֹמְדִים). שֶׁהֵיָה שׁוֹרָה עוֹשִׂים לְכַבְּדוֹ שֶׁל בֵּן חוֹרִין (מִלֵּאבַת שְׁלֵמָה הַגִּי' וְעַי' מֵאִירִי).

מִי שְׁמַת קְרוֹבוֹ (עֲמוּס ח, י): "וְאַחֲרִיתָהּ כְּיוֹם מָר", וּמִבָּאן שֶׁאֵין אֲנִינּוֹת הַמוֹזְכֵּר בְּתוֹרָה פְּחוּתָה מִיּוֹם שְׁלֵם ("יוֹם מָר"), וְבִיוֹן שֶׁאֵין הַלִּילָה שֶׁלֹּאֲחֵרֵיו חֵלֵק מִהַיּוֹם שֶׁעֲבָר, סָבֵר רִבֵּן גַּמְלִיָּאל שֶׁדִּין אֲנִינּוֹת הַנוֹהֵג בְּלִילָה שֶׁלֹּאֲחֵרֵי יוֹם הַמִּיתָה אֵינוֹ אֵלָּא מִדְּרַבְּנָן^[12].

מספידין אותן. רבי יוסי אומר: אם עבד כשר הוא אומרים עליו: הוי [לשון גניחה וצעקה], אבד איש טוב ונאמן ונהנה מיגיעו. אמרו לו: אם כן - אם כך אומרים על עבד כשר, מה הנחת לפשרים - מה עוד נשאר לומר על יהודים כשרים שמתו?

הגמרא מביאה שתי ברייתות שבהמשך מתייחסות לעבדיו ושפחותיו של רבן גמליאל:

תנו רבנן בברייתא: אין קורין בתואר "אבות" לבני ישראל אלא לשלשה, והם אברהם יצחק ויעקב. ואין קורין בתואר "אמהות" לבני ישראל אלא לארבע, והן שרה רבקה רחל ולאה.^[18] שואלת הגמרא:

אבות מאי טעמא - למה רק לשלשה אלה קוראים "אבות" ולא לשנים עשר בני יעקב שנחיו לשבטים? אילימא משום דלא ידעינן אי מראובן קא אתינן אי משמעון קא אתינן - אם נאמר שאי אפשר לקרוא לשבט מסוים "אב", מפני שאין אנו יודעים אם אנחנו מורע שבט ראובן או מורע שבט שמעון, אי הכי אמהות נמי לא ידעינן אי מרחל קא אתינן אי מלאה קא אתינן - אם כן גם לענין האמהות נאמר כן, שהרי אין אנו יודעים אם מורע רחל אנחנו או מורע לאה.^[19] והיך אנחנו קוראים להן "אמהות"? אלא וודאי שאין זה הטעם.

הגמרא מבארת את הטעם:

אלא עד הכא - עד סוף שלשת האבות וארבע האמהות, חשיבי - חשובים הם בחשיבות מיוחדת, ולכן קוראים להם אבות ואמהות; טפי לא חשיבי - אבל בניהם אחרים אין להם החשיבות המיוחדת הזאת, ולכן אין קוראים להם אבות.^[20]

ברייתא שניה הדנה בעבדים ושפחות:

תנא איך - בברייתא אחרת: עבדים ושפחות כנענים, אין קורין אותם "אבא פלוני" ו"אמא פלונית" כדי לכבדם, כפי שקורים לישראלים גמורים.^[21] והעבדים והשפחות של רבן גמליאל היו קורים

ובמקום אסטניס כמו רבן גמליאל, לא גזרו ביה רבנן איסור רחיצה.

במשנה שנינו:

ובשמת טבי עבדו וכו' קבל רבן גמליאל תנחומין עליו.

הגמרא מביאה ברייתא על ענין זה:

תנו רבנן בברייתא: עבדים ושפחות כנענים שמתו, אין עומדין עליהם בשורה כשחוזרים מבית הקברות כמו שעושים בעד קרוביהם של ישראלים שמתו.^[13] ואין אומרים עליהם ברכת אבליים.^[14] ותנחומי אבליים.^[15]

הברייתא ממשיכה:

מעשה ומתה שפחתו הכנענית של רבי אליעזר, נכנסו תלמידיו לנחמו. פיון שראה אותם מגיעים לנחמו עלה לעליה שלא יפגשו אותו.^[16] ועלו אחריו. נכנס לאנפילון - לחדר קטן שלפני החדר הגדול. נכנסו אחריו גם לשם. נכנס לטרקלין - לחדר הגדול, נכנסו אחריו. כשראה רבי אליעזר שתלמידיו אינם מבינים את רמזיו, אמר להם: כמדומה אני שאתם נכונים בפושרים - חשבתי שתהיו נכונים במים פושרים בלבד, כלומר: חשבתי שתבינו ברמז מועט כשראיתם שברחתי מכם לחדר הקטן שאינני מוכן לקבל תנחומים עליה.^[17] עכשיו אי אתם נכונים אפילו בחמי חמין - רואה אני שאף במים חמים מאוד אינכם נכונים, כלומר: אינכם מבינים אפילו רמז ברור. וכי לא כך שנית לכם? עבדים ושפחות כנענים שמתו אין עומדין עליהם בשורה, ואין אומרים עליהם ברכת אבליים ולא תנחומי אבליים. אלא מה אומרים עליהם? בשם שאומרים לו לאדם על שורו ועל חמורו שמתו: "המקום ימלא לך חסרונך", כך אומרים לו על עבדו ועל שפחתו הכנענים שמתו, "המקום ימלא לך חסרונך".

הגמרא מביאה ברייתא בדין הספד על עבד כנעני:

תנא איך - בברייתא אחרת: עבדים ושפחות כנענים שמתו, אין

הערות

מקום איסורי אבלות שלה, כמו איסור רחיצה, אינם אלא מדרבנן אף ביום הראשון. (דין אבל והאיסורים של אבלות מתחילים אחרי הקבורה; אמנם עיין לעיל בהערה 3 שיש ראשונים החולקים על זה). לפי ראשונים אלו אניגות ואבילות שונים הם באיכותם - אניגות ואיסוריהם הם מן התורה, ואבילות ואיסוריהם הם רק מדרבנן. (עיין רבינו יונה באן, ורא"ש במועד קטן ג, א). לפי זה מקשים תוספות, מניין לגמרא שרבן גמליאל סובר אניגות לילה היא דרבנן? אולי סובר רבן גמליאל שהיא מן התורה, ומן התורה אסור לאונן לאכול מעשר שני וקדשים אפילו בלילה של אחרי הקבורה, ואף על פי בן הקל באיסור רחיצה לאסטניס ביום שהאיסורים של אבלות כמו רחיצה אינם אלא מדרבנן גם לאונן, ורבנן לא אסרו רחיצה לאסטניס! תוספות מתרצים שאילו היתה אניגות לילה מן התורה לענין אבילות מעשר שני וקדשים, לא היו מקילים בה רבנן באיסור רחיצה לאסטניס, שכל דתקון רבנן כעין דאורייתא תקון [רבנן תיקנו איסוריהם להיות כעין איסורי התורה], ורק מפני שאניגות לילה היא דרבנן הקילו בה רבנן לענין רחיצה של אסטניס.

אמנם הגאונים והרי"ף סוברים שאבילות יום ראשון ואיסוריה גם הם מן התורה, כמו אניגות. ולפי דעתם דין אניגות המתחילה לפני הקבורה, ודין אבלות המתחילה אחרי הקבורה, שניהם מן התורה, ולא נחלקו תנאים אלא באיסורי אניגות ואבילות בלילה שלאחר יום המיתה וקבורה, אם גם הם מן התורה או לא (עיין זכאים שם). לפי שיטתם מוכח שרבן גמליאל סובר שאף על פי שביום המיתה גם איסורי אבלות הם מן התורה, אבל בלילה של יום ראשון אינם אלא מדרבנן ולאסטניס הקילו רבנן.

13. כשהיו חוזרים מבית הקברות היו עושים שורות מסביב לאבל ומנחמים אותו, ואין שורה פחותה מעשרה אנשים (רש"י). הברייתא מלמדת שאין עושים שורות אלו לארון שקובר עבדו הכנעני.

14. ברכת אבליים גם נקראת "ברכת רחבה" (כתובות ח, ב). היו נותנים לאבל הסעודה הראשונה אחרי הקבורה משל אחרים, ובשעת הסעודה היו מברכים ברכת אבליים (רש"י; עיין בכתובות שם נוסח הברכה). רש"י בכתובות מפרש שנקראת "ברכת רחבה" כיון שהיו אוכלים הסעודה הזאת ברחוב. הברייתא מלמדת שאין מברכים ברכות אלו על עבד כנעני שמת. עיין טור ושלחן ערוך יורה דעה שעו, שבזמן הזה אין מברכים ברכת אבליים.

15. זאת אומרת, שאין אומרים לאדוניו דברי תנחומים כגון "המקום ינחם אתכם" וכו' וכדומה, ראה בהערה 6.

16. רבי אליעזר ידע שהתלמידים באו לנחמו בדברי תנחומים שאומרים על קרוב

שמת ולא בתנחומים שמתרים לומר על עבד או שפחה שמתו כפי שיתבאר לקמן ("המקום ימלא את חסרונך"), ולכן התחמק מהם (עיין בן יהודה); ועיין שפתי חכמים שמבאר סברת התלמידים.

17. רש"י; ועיין צ"ח שבמבאר מדוע מפרש רש"י שהכניסה לאנפילון נחשבת כרמו הראשון לתלמידיו ולא עלייתו לעליה; ועיין רש"י על פירוש רש"י שלפנינו.

18. הברייתא אומרת שאין קורין "אבות" אלא לשלשה, פרט לשנים עשר השבטים שאין קוראים להם אבות. ואין קורין אמהות אלא לארבע, פרט לכלה וזלפה שאין קוראים להם אמהות. הרשב"א מביא שתי שיטות בפירוש דין הברייתא: פירוש הראב"ד שכשאדם מתפלל ומוזכר אחד השבטים בתפלתו, הוא אינו מוסיף "אבינו" על שמו, כגון מי שענה לראובן אבינו או לשמעון אבינו, וכמו שמוסיפים "אבינו" על השמות של אברהם יצחק ויעקב. הרשב"א חולק על פירוש זה, שהרי בתפלה אין אומרים "שרה אמנו" "רבקה אמנו", ולכן מפרש כמו שפירש רב האי גאון, שהברייתא מתייחסת לענין תואר של כבוד בלבד, ואומרת שאין מי שחשוב להתכבד בתואר הכבוד של "אבות" לכל ישראל ו"אמהות" לכל ישראל אלא שלשת האבות וארבעת האמהות. ועיין בהערה 20.

19. כי לא כל השבטים באו מלאה ולא הכל באו מרחל; יהודה למשל היה בנה של לאה ובנימין היה בנה של רחל.

20. חשיבותם של שלשת האבות יותר מהשבטים היא בכמה דברים, ולמשל לענין מה שאמרו חז"ל מעשה אבות סימן לבנים. שכל מה שאירע לאבות עשה רושם בכח, ויוצא אחר כך לפועל בתולדותיהם הבאים אחריהם (עיין רמב"ן על התורה, בראשית יב, ו). ונמצא, ששלשת האבות יצרו והולידו במעשיהם את קורות תולדותיהם, ולכן הם נקראים אבות. ודוקא מעשי שלשת האבות היו סימנים לבניהם אחריהם, ולא המעשים של השבטים (א"י הים, מובא בחידושי גאונים על העין יעקב).

21. הברייתא אינה מדברת על הבנים של העבדים והשפחות, שבדאי הם קוראים להם אבא ואמא, אלא מדברת על שאר בני אדם, כי בימיהם היו רגילים לומר "אבא פלוני" ו"אמא פלונית" כמו שאנחנו אומרים עכשיו מר פלוני ומרת פלונית. הברייתא מלמדת שאין לקרוא לעבדים ולשפחות הכנענים בתוארים אלו (רש"י). הראשונים מבארים שאילו היו קוראים להם בשם אבא ואמא, יש חשש שמא יפסלו את הקוראים להם כן, שיטעו העולם ויחשבו שהם בני שפחות, וגם הם עבדים (רישב"א; רמב"ם נחלות ד, ה).

א"י הכי מאי איריא כחולה. אי אמרת בשלמא דעממא משום טרדא שפיר אלא מאחר שהוא חולה הטעם במלה אלמנה נמי: אסמננים אי. ואיכא גברא אס לא היה רוחן דאיטא אסור לרחוץ צימיו אכלו אלא משום טענוג וגם לחוף ראשו

א"י אית ליה פרכוסא דריקיה שרי אפי' תוך שפכהוכן הסיר רביט שפוחל לילדת אכלה לרחוץ תוך שפכה ולרחוץ נמי בתשעה בלזב וכן משמע נמי במס' יומא (ד' עז:): מי שיש לו חסמין בראשו כך כדרט ציוס הכפורים ואיט חושט אפי' דסיכה כשקיה ציוס"כ וכן משמע בירושלמי אכל אסור ברחילה הדא דתימא ברחילה של טענוג אכל ברחילה שאינה של טענוג מותר כהדא דליטמר מי שיש לו חסמין בריקיה וכו':

אנינות לילה דרבנן. וא"ת והרי אונן נמי איט טוהא אלא במשער אכל לפני רחילה דאנינות דרבנן הוא וא"כ לעולם אימא לך דאנינות לילה דאורייתא היא גבי משער. ויש לומר דאי איתא דהוי דאורייתא גבי משער. גבי שאר דברים דרבנן נמי הוא לן למגור דכל דתקון רבנן כעין דאורייתא תקון: אין עומדין עליהם כשורה. וילמא אחי לאסוק ליוחסין: ונשי

ואחריתה כיום מר ובמקום אסמננים לא גזרו ביה רבנן: וכשמת מבי עבדו וכו': ת"ר עבדים ושפחות אין עומדין עליהם בשורה ואין אומרים עליהם ברכת אבלים ותנחומי אבלים *מעשה ומתה שפחתו של רבי אליעזר נכנסו תלמידיו לנחמו כיון שראה אותם עלה לעלייה ועלו אחריו. נכנסו לאנפילין נכנסו אחריו נכנסו לטרקלין נכנסו אחריו אמר להם כמדומה אני שאתם נכנסים בפושרים עבשיו אי אתם נכנסים אפילו בחמי חמין לא כך שניתי לכם *עבדים ושפחות אין עומדין עליהם בשורה ואין אומרים עליהם ברכת אבלים ולא תנחומי אבלים אלא מה אומרים עליהם כשם שאומרים לו לאדם על שורו ועל חמורו שמתו המקום ימלא לך חסרונך כך אומרים לו על עבדו ועל שפחתו המקום ימלא לך חסרונך תניא איך עבדים ושפחות אין מספידין אותן ר' יוסי אומר אם עבד כשר הוא אומרים עליו הוי איש טוב ונאמן ונהנה מיגיעו אמרו לו אם כן מה נהנת לכשרים: ת"ר *אין קורין אבות אלא לשלשה ואין קורין אמהות אלא לארבע אבות מאי מעכא אילמא משום דלא ידעינן אי מראובן קא אתינן אי משמעון קא אתינן אי הכי אמהות נמי לא ידעינן אי מרחל קא אתינן אי מלאה קא אתינן אלא עד הכא חשיבי מפי לא חשיבי תניא איך * [א] עבדים ושפחות אין קורין אותם אבא פלוני ואמא פלונית ושל ר"ג היו קורים אותם אבא פלוני ואמא פלונית מעשה לסתור משום דחשיבי: א"ר אלעזר מאי דכתיב *כן אברכך בחייך בשמך מעשה אשא כפי כן אברכך בחייך וזו תפלה ואם עושה כן עליו הכתוב אומר *כמו חלב ודשן תשבע נפשי ולא עוד אלא שנוחל שני עולמים העוה"ז והעולם הבא שנאמר *ושפתי רגנות יהלל פי: ר' אלעזר בתר דמסיים צלותיה אמר הכי יהי רצון מלפניך ה' אלהינו שתשכן בפוריני אהבה ואחיה ושלום וריעות ותרבה גבולנו בתלמידים ותצליח מופת אחרית ותקיה ותשים חלקנו בגן עדן ותקנו בחבר טוב ויצר טוב בעולמך ונשכים ונמצא *יחול לבבנו ליראה את שמך ותבא לפניך קורת נפשנו לטיבה. רבי יודן בתר דמסיים צלותיה אמר הכי יהי רצון מלפניך ה' אלהינו שתצוץ בבשתנו ותביט ברענו ותתלכש ברחמך ותתכסה בעוך ותתעטף בחסידותך ותתאזר בחנינותך ותבא לפניך מדת טובך וענותותך. ר' וירא בתר דמסיים צלותיה אמר הכי יהי רצון מלפניך ה' אלהינו שלא נבזי ולא נכלם *אבותינו. ר' חייא בתר דמצלי אמר הכי יהי רצון מלפניך ה' אלהינו שתהא תורחך אומנותנו ואל ידע לבט ולאל יחשבו עינינו. רב בתר צלותיה אמר הכי יהי רצון מלפניך ה' אלהינו שתתן לנו חיים ארוכים חיים של שלום חיים של טובה חיים של ברכה חיים של פרנסה חיים של הלוי עצמות חיים שיש בהם יראת חטא חיים שאין בהם בושה וכלימה חיים של עושר וכבוד חיים שתהא בנו אהבת תורה ויראת שמם חיים שתמלא לנו את כל משאלות לבנו לטובה. רבי בתר צלותיה אמר הכי *יהי רצון מלפניך ה' אלהינו ואלהי אבותינו שתצילנו מעוי פנים ומעוות פנים מאדם רע ומפגע רע מיער רע מחבר רע משכן רע ומשמן המשוהית *וימרין קשה ומבעל דין קשה בין שהוא בין ברית בין שאינו בין ברית ואע"ג דקיימי קצוצי עליה דרבי. רב ספרא בתר צלותיה אמר הכי יהי רצון מלפניך ה' אלהינו שתשים שלום בפמליא

א"י הכי מאי איריא הכונס את הבתולה אפי' כונס את האלמנה נמי הכא מריר והבא לא מריר אי משום טרדא אפילו מבעה ספינתו בים נמי *אלמנה אמר רבי אבא בר זבדא אמר רב אבל חייב בכל מצות האמורות בתורה *חזין מן התפילין שהרי נאמר בהן פאר שנאמר *פארך חבוש עליך וגו' אמרי התם מרדא דרשות הכא מרדא דמצוה: בתנאי *רחץ לילה הראשון שמתה אשתו אמרו לו תלמידיו *למדנו רבינו *בשאל אסור לרחוץ אמר להם איני כשאר בני אדם אסמננים אני *וכשמת מבי עבדו קבל עליו תנחומין אמרו לו תלמידיו *למדנו רבינו שאין מקבלין תנחומין על העבדים אמר להם אין מבי עבדי כשאר כל העבדים כשר היה *התן אם רוצה לקרות קרית שמע לילה הראשון קורא רבן שמעון בן גמליאל אומר *לא כל הרצה ליטול את השם יטול: ג' *מ"ט דרבן (שמעון בן) גמליאל קסבר *אנינות לילה דרבנן דכתיב

מתני' רחץ לילה הראשון שמתה אשתו. ונקברה בו ציוס ואפי' שאל אסור ברחילה הוא רחץ כדאמר טעמא אסמננים אי והוא אדם מעט ומשוק: ג' *קסבר אנינות לילה דרבנן. ואפי' שהיה ליל יום המיתה וכדכחא אנינות באורייתא דכתיב לא תורה אור אכלתי בצויו ממנו (דברים ט) ופחות מיום אחד איטו אנינות דילפי רבנן מואחריתה כיום מר קסבר ר"ג אין לילה של אחריו עם היום אלא מדרבנן הוא כשאר ימי האכל וגבי אסמננים לא גזרו בה רבנן פלוגייתו דתנאי היא בזבחים (ד' עז:): באנינות לילה אי מדאורייתא אי מדרבנן: אין

[לפני יחול]

שמות פ"א

ר"א לא

מ"ק דף ע"ב

שמות פ"א

מכאן

ר"א לא

פסחים דנ"ג

פ"א פירש"י

[לפני יחול]

פסחים דנ"ג

זבחים דנ"ג

שמות פ"א

מכאן

שמות פ"א

מכאן

שמות פ"א

מכאן

שמות פ"א

מכאן

שמות פ"א

מכאן

שמות פ"א

מכאן

שמות פ"א

מכאן

שמות פ"א

מכאן

שמות פ"א

מכאן

שמות פ"א

מכאן

שמות פ"א

מכאן

שמות פ"א

מכאן

שמות פ"א

מכאן

שמות פ"א

מכאן

שמות פ"א

מכאן

שמות פ"א

מכאן

שמות פ"א

מכאן

שמות פ"א

מכאן

שמות פ"א

מכאן

שמות פ"א

מכאן

אותם "אבא פלוני" "ואמא פלונית".

הגמרא שואלת:

וכי הברייתא מביאה מעשה לסתור את דינה שאין קורין לעבדים אבא ואמא?

הגמרא מתרצת:

ביתו של רבן גמליאל היה שונה בזה משום דחשיבי - מפני שבני ביתו היו חשובים וניכרים לציבור, ולכן היה מותר להם לקרוא לעבדיהם ולשפחותיהם אבא ואמא [22], ואין זה סתירה לדין הברייתא שמדבר בשאר בני אדם שאינם ניכרים לציבור, ולכן אין להם לקרוא לעבדיהם ולשפחותיהם אבא ואמא.

הגמרא חוזרת לדיני קריאת שמע, ומודיענו השכר של מצות קריאת שמע ותפלה:

אמר רבי אלעזר: מאי דכתיב (תהלים סג, ה): "בן אברך בְּחַיִּי בְּשֶׁמֶךְ אֱשָׁא כְפִי" [23]? "בן אברך בְּחַיִּי" - זו קריאת שמע [24]. "בְּשֶׁמֶךְ אֱשָׁא כְפִי" - זו תפלה [25]. ואם הוא עושה בן, עליו הכתוב אומר: "כְּמוֹ חֶלֶב וְדֶשֶׁן תִּשְׂבַּע נִפְשֵׁי" (שם, ו) [26]. ולא עוד, אלא שהוא נוחל שני עולמים - העולם הזה והעולם הבא, שְׁנֵאֵמַר (בסוף הפסוק שם): "וְיִשְׁפְּתִי רִנָּנוֹת יְהוָה לְפִי" [27].

הגמרא מביאה עכשיו תפלות פרטיות שונות שהוסיפו התנאים והאמוראים בתפלתם אחרי שסיימו שמונה עשרה [28]:

רבי אלעזר [29] בְּתֵר דְּמַסִּיִּים צְלוֹתֵיהּ - אחרי שסיים תפילת שמונה עשרה, אָמַר הֵכִי - היה נוהג לומר כך: יהי רצון מלפניך ה' אֱלֹהֵינוּ שְׁתִּשְׁכֵּן בְּפוֹרְנוֹ (בחלקנו) אֶהְיֶה וְאֶחָד וְשָׁלוֹם וְרֵיעוּת, וְתִרְבֶּה גְבוּלֵנוּ (תחומנו) בְּתַלְמִידִים, וְתַצְלִיחַ סוֹפְנוּ אַחֲרִית וְתַקְוָה, כלומר, תצליח את סופנו שתהא לנו אחרית טובה, וזוכה לראות כל מה שקיינו, וְתִשִּׁים חֶלְקֵנוּ בְּגֵן עֵדֶן, וְתַקְנֵנוּ (ותקן אותנו) בְּחֶבֶר טוֹב וְיִצֵּר טוֹב בְּעוֹלָמָךְ, וְנִשְׁפִּים וְנִמְצָא יְחוּל לְכַבֵּנוּ לִירְאָה אֶת שְׁמֶךְ - כלומר: שלא יתגבר עלינו יצר הרע בהרהורי הלילה לסור מאחריך

ביום, אלא כשנשכים ככל בוקר נמצא לבבנו מייחל לך, וְתָבֵא לְפָנֶיךָ קוֹרֵת נִפְשָׁנוּ - כלומר: ספוק צרכנו וקורת רוחנו לְטוֹכָהּ.

תפלת רבי יוחנן [30]:

רבי יוחנן בְּתֵר דְּמַסִּיִּים צְלוֹתֵיהּ, אָמַר הֵכִי - אחרי שסיים תפלת שמונה עשרה היה אומר כך: יהי רצון מלפניך ה' אֱלֹהֵינוּ שְׁתִּצִּיץ בְּבִשְׁתָּנוּ - שתסתכל בבושתנו [31], וְתִבְטֵי בְּרַעְתָּנוּ - ותתן לך לרעה הכאה עלינו, וְתַתְּלִבֵּשׁ בְּמַדַּת רַחֲמֶיךָ, וְתַתְּכֶסֶה בְּמַדַּת עֶזְךָ [32], וְתַתְּעַשֶּׂף בְּחִסְדוֹתֶיךָ [33], וְתַתְּאֹזֵר בְּחִנּוּנוֹתֶיךָ [34], וְתָבֵא לְפָנֶיךָ מַדַּת טוֹבָךְ וְעִנְיֹנוֹתֶיךָ.

תפלת רבי זירא:

רבי זירא בְּתֵר דְּמַסִּיִּים צְלוֹתֵיהּ, אָמַר הֵכִי: יהי רצון מלפניך ה' אֱלֹהֵינוּ שְׁלֵא נַחֲטָא, וְלֹא נִבְּוֵשׁ וְלֹא נִפְלֵם מֵאֲבוֹתֵינוּ - לפני

אבותינו [35].

תפלת רבי חייא:

רבי חייא בְּתֵר דְּמַצְלִי, אָמַר הֵכִי: יהי רצון מלפניך ה' אֱלֹהֵינוּ שְׁתִּהֵא תוֹרְתֶךָ אוֹמְנוֹתֵנוּ, וְאֵל יְדוּהָ (יכאב) לִבְנוֹ, וְאֵל יִחְשְׁכוּ עֵינֵינוּ [36].

תפלת רב:

רב בְּתֵר צְלוֹתֵיהּ, אָמַר הֵכִי: יהי רצון מלפניך ה' אֱלֹהֵינוּ שְׁתֵּן לָנוּ חַיִּים אֲרוּפִים, חַיִּים שֶׁל שְׁלוֹם, חַיִּים שֶׁל טוֹבָה, חַיִּים שֶׁל בְּרָכָה, חַיִּים שֶׁל פְּרֻסָּה, חַיִּים שֶׁל חֻלּוץ עֲצָמוֹת - בריאות [37], חַיִּים שֶׁיֵּשׁ בָּהֶם יִרְאָה חֲטָא [38], חַיִּים שֶׁאֵין בָּהֶם בּוֹשָׁה וּבְלִימָה, חַיִּים שֶׁל עוֹשֶׁר וְכַבּוֹד [39], חַיִּים שְׁתִּהֵא כְּנוֹ אֶהְיֶה תוֹרָה וְיִרְאָה שְׁמִים, חַיִּים שְׁתִּמְלֵא לָנוּ אֶת כָּל מִשְׁאָלוֹת לִבְנוֹ לְטוֹבָה [40].

תפלת רבי:

רבי בְּתֵר צְלוֹתֵיהּ, אָמַר הֵכִי: יהי רצון מלפניך ה' אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שְׁתַּצְלִינוּ מֵעֵי פָנִים שֶׁלֹּא יִתְגַּדּוּ בִּי, וּמַעֲזוֹת פָּנִים, שֶׁלֹּא יוֹצִיאוּ עָלַי לַעֲז מִמּוֹתָי [41] מֵאֶדָם רָע וּמִפְּגַע רָע, מִיִּצֵּר רָע,

הערות

30. ב"עיון יעקב" מפרש שר' יוחנן הנוכח כאן הוא רבי יוחנן בן זכאי שחי בשעת החורבן וראה את בושת ישראל; על כן התפלל תפלה זו שתציץ בבשתנו.
31. שתציץ בבשתנו שאנו מתביישים מן העבירות, ותמחל לנו; או פירושו שתציץ בבשתנו שיש לנו מן עובדי כוכבים שמביישים אותנו בגלות (מהרש"א).
32. אף על פי שעזו אינו אחד ממדות הרחמים של הקדוש ברוך הוא, מכל מקום רבי יוחנן התפלל שה' יתכסה במדת עוזו נגד העובדי כוכבים (מהרש"א; ועיין בצ"ח).
33. התפלל שה' יתנהג אתנו במדת החסד הגמור שאינו מעורב כלל במדת הדין (צל"ח).
34. התפלל שה' יתנהג אתנו במדת "חנון", המורה שה' עושה חסד אף למי שאינו הגון וכדאי לרחם עליו, במתנת חנם, כמו שכתוב: "יחונתי את אשר אחון" (ע' לעיל ז, א) (צל"ח).
35. ע' כן יהידע. הערוך מפרש ולא נכלם "יותר מאבותינו".
36. דרכו של רבי זירא היתה לקרר את הרשעים (ע' בסנהדרין לו, א), לכן התפלל תפלה זו שלא ישפיעו עליו ללמוד ממעשיהם (עיון יעקב).
37. רבי חייא הרביץ תורה ברבים, והיתה תורתו אומנותו (ע' עיון יעקב ע"פ בבא מציעא פה, ב). רבי חייא התבטא במלים אלו על פי הפסוק באיכה (ה, יז) "על זה לשלום זקני הדור, שהם לב ועיני העדה (עיון ע"י יוסף).
37. על שם הפסוק בישעיה (נח, יא) "ועצמותיך יחליץ". כלומר, שיבירא את עצמותיך, ואמרו ביבמות (קב ב) שברכה זו היא מעולה שבברכות (מהרש"א).
38. יראת החטא עצמו ולא יראת העונש (ע' ע"י יוסף).
39. ע' שפתי חכמים שמבאר מה היתה כוונתו בתפלתו בעד דברים אלו.
40. משום שיש דבר שנראה לאדם שהוא לטובתו אך באמת הוא לרעתו, לכן התפלל שימלא ה' רק את משאלות לבנו שהן באמת לטובה (רש"י). בני אשכנז נוהגים להתפלל תפלה זו של רב לפני ברבת החדוש.
41. רש"י, ע' שבת לב, מההרש"א מבאר שעזות פנים היא כינוי לממזרות, כמבואר בקידושין (דף ע"ג) לרעה אחת, שכהן עז פנים אינו מיוחס [ע' רש"י שם ע"א, ב ד"ה ויל בתר שתיקווא]. וע' במסכת כלה רבתי, תחלת פרק ב.

וב"עיון יעקב" מפרש שרבי התפלל על עצמו שינצל ממדת עזות פנים. כי רבי

22. אחרי שבני ביתו של רבן גמליאל היו חשובים וניכרים לציבור, לא יבואו לידי טעות לחשוב שהם בני עבדים, ולכן להם היה מותר לכבד עבדיהם בשם אבא ואמא (ריטב"א); ועיין רמב"ם הנ"ל.

23. פשוטו של מקרא הוא "אז אברכך כל ימי חיי ואשא כפי בהזכרת שמך להתפלל אליך" (מצודות דוד).

24. "אברכך בחיי" זו קריאת שמע, מפני שהתורה נקראת חיים, שנאמר (דברים ל, ב): "כי הוא חייך" וגו', ועל ידי קריאת שמע פעמיים כל יום מקיימים החיוב ללמוד תורה יום ולילה (עיון מנחות צט, ב). וכוונת הפסוק כך: "בן אברכך ה'" בדבר שהוא חיי - בלימוד התורה שאני מקיים בשאני קורא קריאת שמע (מהרש"א).

25. כמו שנאמר (איכה ג, מא): "נשא לבבנו אל כפים אל אל בשמים". וכוונת הפסוק: "בשמך אשא כפי". לפניך בתפילה, שתמלא את בקשותי (בשמונה עשרה בברכות) בשביל שמך הגדול (מהרש"א).

26. כמו שתשבע הנפש ממאבלי חלב ודשן כן תשבע נפשי אם יהלל פי את ה' (מצודת דוד). מהרש"א מוסיף שכך הוא פירוש הפסוק: תפילתי נחשבת כמו שהקרבתי חלב ואמורין על גבי המזבח, וכמו שקיימתי את המצוה של תדומת הדשן מעל המזבח בכל יום. שלאחר חורבן הבית הרי התפלה עומדת במקום עבודת הקרבנות.

27. "רננות" הוא לשון רבים. כלומר, שיוזכר לרנן שני שירים (רש"י), אחד לשבח על הטוב שנוחל בעולם הזה, ואחד לשבח על הטוב שינחל בעולם הבא (וע' מהרש"א). ועוד יש לפרש שמתוך שמשבח בעולם הזה ישוב לרנן ולשבח לעולם הבא (רי"ף בעין יעקב).

28. כל התנאים והאמוראים האלו הוסיפו על הנוסח הקבוע של שמונה עשרה, משום שהגמרא אומרת (כט, ב) שאדם צריך להתפלל בלשון תחנונים שלא תהיה תפלתו קבע. מכיון שנוסח השמונה עשרה הוא מתקנת אנשי כנסת הגדולה, והוא נוסח קבוע, אין היצר שאנחנו מתכוונים לבקשת רחמים ותחנונים. ולכן חכמים אלו הוסיפו תפלה משלהם בסוף שמונה עשרה לעשות את תפלתם לרחמים. הגמרא מתחילה בתפלת ר' אלעזר מפני שדבריו הובאו לפני זה. וע' באו"ח קכב, א"ב היכן בתוך התפילה מוסיפים תפילות אלו.

29. רבי אלעזר בן שמוע היה אחד מעשרה הרוגי מלכות, והיו לו תלמידים הרבה. הוא התפלל תפלה זו על תלמידיו (עיון יעקב וע' צל"ח).

היה קורא פרק שני ברכות

פא א"מ"י ר' מלכות
ספין בלכ' י'
ויד מלכות אל בלכ
פ [ספ' ספין דרבנן
פ' מלכות ח"מ ח"י לה
ספין ב' ויד' ספין
ספ' 6
פב מ"י ר' מלכות
מלכות ח"מ ח"י
ספ' 6
פג מ"י ר' מלכות
ק"מ בלכ' י' ספ'
ספ' 6
פד מ"י ר' מלכות
מלכות ח"מ ח"י
ספ' 6
פה מ"י ר' מלכות
מלכות ח"מ ח"י
ספ' 6
פז מ"י ר' מלכות
מלכות ח"מ ח"י
ספ' 6
פח מ"י ר' מלכות
מלכות ח"מ ח"י
ספ' 6
פז מ"י ר' מלכות
מלכות ח"מ ח"י
ספ' 6

א"י הכי מאי איריא בכולה. אי אמרת בשלמא דשמיא מאס
קדרא שפיר אלא מחלף שיהא חולה המעט במלה אלמנה נמי:
אסמנים אי. ואיכא גבר אס לא היה רוחן דליט אסור
לרחון בימי אבולו אלא משום מעט וגם לחון רחשו
א"י חית ליה פרוכיא ברישיה קרי
אפי' תך שפיהוק היתרביט שמואל
לולדת אכלה לרחון תוך שפיה
ולרחון נמי בתפעה בלכ וכן משמע
נמי במס' יומא (ד' ע"ז) מי שיש לו
חסמין בראשו כך מדרט ביום
הכפורים ואיט חושש אפי' דמיסה
כשקיה ציוה"כ וכן משמע בירושלמי
אבל אסור ברחילה הדא דמימא
ברחילה של תפעה מותר כהדא דליתא
שאינה של תפעה מותר כהדא דליתא
מי שיש לו חסמין ברישיה וכו':
אנינות לילה דרבנן. וא"ת וכו':
אזן נמי איט טובא אלא
במעט אכל לענין רחילה דלכיות
דרבנן הוא וא"כ לעולם אימא כך
דלכיות לילה דלורייא הוא גבי
מעט. ויש לומר דאי אימא דהו
דלורייא גבי מעט. גבי שאר
דברים דרבנן נמי הוה לן למגור דכל
דקון רבנן כפין דלורייא תקון:
אין עומדין עליה בשורה.
דלמא חיי לאסוק ליוחסין:
ו

אי הכי מאי איריא הבונם את הבתולה אפי'
כונם את האלמנה נמי הכא מירד והכא
לא מירד אי משום מירדא אפילו מבעה
ספיתו בים נמי *אלמנה אמר רבי אבא בר
זבדא אמר רב אבל חייב בכל מצות
האמורות בתורה *חזין מן התפילין שהרי
נאמר בהן פאר שנאמר *פארך חבוש עליך
וגו' אמרי התם מירדא דרשות הכא מירדא
דמצוה: **מתני'** *רחץ לילה הראשון
שמתה אשתו אמרו לו תלמידיו *למרתה
רבינו *בשאל אסור לרחוץ אמר להם איני
כשאר בני אדם אסמנים אני *וכשמת מבי
עבד קבל עליו תלמידיו אמרו לו תלמידיו
*למרתה רבינו שאין מקבלין תלמידיו על
העברים אמר להם אין מבי עבדי כשאר כל
העברים כשר היה *חתן אם רוצה לקרות
קריית שמע לילה הראשון קורא רבן שמעון
בן גמליאל אומר *לא כל הרוצה ליטול את
השם יטול: **גמ'** מ"ט דרבן (שמעון בן)
גמליאל קסבר *אנינות לילה דרבנן דכתיב

מתני' רחץ לילה הראשון שמתה אשתו. ונקברה בו ביום ואפי'
שאל אסור ברחילה הוא רחץ כדאמר שמיא אסמנים
אני והוא אדם מעט ומשוק: **גמ'** קסבר אנינות לילה דרבנן.
ואפי' שהיה ליל יום המיתה ובתורה אסמנים באורייא דכתיב לא
תורה אור אכלתי בלוי ממט (דברים ט) ופחות
מיום אחד איט אנינות דילפי רבנן
תואחריה כיום מר קסבר ר"ג חין
לילה של אחריהם היום אלא מדרבנן
הוא כשאר ימי האכל וגבי אסמנים
לא נזכר בה רבנן פלוגתיהו דתנאי
היא בנכחים (ד' ע"ז) באנינות לילה
אי מדרבנן אי מדרבנן: חין
עומדין עליה בשורה. כשחורים
מבית הקברות היו עושים שורות
סביב האכל ומתחין אותו ואין
שורה פחותה מעשרה: **ברכה**
אכלים. **ברכה** רחצה שמכרין אותו
סעודה ראשונה משל אחריהם ומכרין
שם ברכה אכלים והיא מפרשת
בכורות פרק ראשון (ד' ה):
לחפילו. ביום קצן שלפני סרקלין
הגדול: **נפיש** בשקרים. כלומר
סגר הייתי שקיט דבר כדמו מועט
שראיתם אותו סר מעליכם ליכנס
לחפילו: **הי**. לשון גיחה ולפניה:
חין קודין אכס. לישראל: **אלא**
לשקשה. אברהם יתחק ויתקד לאתקין
שקשים: **אלא** לארבע. שרה רבקה
רחל ואלה: **אלא** פלוגתא פלוגתא.
לא צנייהם קאמר אלא בשאר בני
אדם כפין שלט קורין עכשיו מר
פלוגי מרת פלוגי כך היו רגילין
לומר אכל פלוגי ואמא פלוגי: **כ**
אכרד. וכו' חלב דשן. מרי
קרי' דמחיל להדרי: **רעוה**. שחית:
בשרית. בגולט: **אחריה** ותקיה.
שהיא אחריהם קוצה וגדלה מה
שקית: **ותקנה**. לשון תקון: **השקים**
ותמא יתול לבבט לילדה את שמי.
שלא יתגבר עליו יצר הרע כהדא
הילול אסור מלחמך ביום אלא
כשנשים בכל בקר מנאל לבבט
מיחל לך: **ותכל** לפיך קודת
נפשט. כלומר ספוק לרכס וקורס
רוחט: **ותמיט** בדיעתו. הדט
ותקן לכך בדיעה הבלה עליו:
מעזי פנים. שלא יתגבר בו: **ומעזות**
פנים. שלא יזילו עליו לפי ממחורות:
חלש. חלש כן בדיה. שאיט מהול:
ואפי' דקיימי קטלי עליה דרב. שהיו
שוקרים עומדין במלות חסומים
להסות ולהקס בכל העומדים עליו:
בפמליא

[פסל יא'ס'ט]

שמות פ"א

כ"א לא

ס"ק דף סו:

שמות פ"א

כ"א לא

פסחים ד"ב

[פ"י פ"ד]

[קמן ח']

[פסחים כ"ב

והחם נ"ק:]

שמות פ"א

כ"א לא

שמות פ"א

כ"א לא

שמות פ"א

כ"א לא

שמות פ"א

כ"א לא

שמות פ"א

כ"א לא

שמות פ"א

כ"א לא

שמות פ"א

כ"א לא

[פ"י פ"א]

[כ"ב. נפחך

פ"ד יומין]

[פ"י ח"א]

[מלכות ח"מ

פ"ד יומין]

[ש"ס ח"א]

[ל"ח ח"א]

[כ"ב. נפחך

פ"ד יומין]

ס"ק דף סו:

מִחֲבֵר רַע, מִשְׁכֵּן רַע, וּמִשְׁטָן הַמִּשְׁחִית^[42], וּמִדִּין קָשָׁה, וּמַבְעֵל
 דִּין קָשָׁה בֵּין שְׁהוּא בֶּן בְּרִית – יְהוּדִי, בֵּין שְׁאִינוּ בֶּן בְּרִית. הַגְמְרָא
 מְסַיֵּימַת שְׁהִיא מִתְפַּלֵּל עַל כֵּךְ וְאָף עַל גַּב דְּקוּיָמִי קְצוּצֵי עֲלִיָּה דְרַבִּי
 – אָף עַל פִּי שְׁהִי שׁוֹטְרִים עוֹמְדִים בַּמִּצּוֹת אֲנִטוּנִינּוּס קִיסַר לַהֲבוֹת

וּלְהַנְקֵם בְּכָל הָעוֹמְדִים נֶגֶד רַבִּי, מִכָּל מְקוֹם הַתְּפִלָּה שֶׁהִ' יִשְׁמְרֶהוּ^[43].
 תְּפִלַּת רַב סְפָרָא:
 רַב סְפָרָא בְּתַר צְלוֹתֶיהָ, אָמַר הֵכִי: יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ ה'
 אֱלֹהֵינוּ שֶׁתִּשְׁמַע שְׁלֹם

הערות

43. רש"י, ועיין במסכת עבודה זרה י, א – י, ב אודות הקשר שהיה בין רבי לבין הקיסר הרומאי אנטונינוס [הידוע בהיסטוריה בשם "מרקוס אורליוס"]. ואף על פי כן התפלל שה' ישמור עליו, שהרי נאמר בפסוק (תהילים קכו, א): "אם ה' לא ישמור עיר, שוא שקר שומר". כלומר, אם ה' לא ישמור, שמירת השומר לא יועיל (שפתי חכמים).

היה עשיר מופלג, וכיון שנקל לעשיר להתנהג בעזות פנים, כמו שנאמר (משלי יח, כג): "ועשיר יענה עזות", לכן התפלל שה' יציל אותו מעזות פנים. וכן התפלל רבי שיצילנו ה' שלא יקנאו אחרים בעשרו.

42. כלומר, אויב לוחץ, כמו שנאמר בשלמה המלך (מלכים א, יא, יד): "ויקם ה' לשטן את הדר האדומי" (עץ יוסף).

ידי יסורין וְחֵלָאִים רְעִים.

וְהִינֵנוּ – ותפלה זו של רבא, היא נוסח הַיְיָדִי דְרַב הַמְנוּנָא זוּטִי בְיוֹמָא דְכַפּוּרִי – שהיה רב המנונא זוּטִי אומר כשהיה מתודה ביום הכפורים^[12].

תפלת מר בריה דרבינא:

מר בריה דרבינא כי הנה מסוים צלותיה אמר הכי [והוא הבסיס לתפילה שאנחנו מסיימים בה שמונה עשרה]: אֱלֹהִי, נָצוּר לְשׁוֹנֵי מַרְעִי^[13] וְשִׁפְתוֹתַי מִדְבַּר מִרְמָה^[14], וְלִמְקַלְלֵי נַפְשִׁי תְדוּם^[15], וְנַפְשִׁי בַּעֲפָר לִבִּל תַּהֲיֶה^[16], פֶּתַח לִבִּי בְּתוֹרָתְךָ, וּבְמִצְוֹתֶיךָ תִּרְדּוּף נַפְשִׁי. וְתַצִּילֵנִי מִפְּגַע רָע, מִיֵּצֵר הָרָע, וּמֵאִשָּׁה רָעָה, וּמִכָּל רָעוֹת הַמִּתְרַגְּשׁוֹת^[17] לְבָא בְּעוֹלָם. וְכָל הַחוֹשְׁבִים עָלַי רָעָה, מִהֲרֵה הֲפֵר עֲצָתָם וְקַלְקַל מַחֲשַׁבוֹתָם^[18]. יְהִי לְרָצוֹן אִמְרֵי פִי וְהִגִּיז לִבִּי לְפָנֶיךָ, ה' צוּרִי וְגֹאֲלִי^[19].

התפלה שרב ששת היה מוסיף לשמונה עשרה כשהיה צום:

רַב שֶׁשֶׁת, כִּי הוּא יְתִיב בְּתַעֲנִיתָ – בזמן שהיה יושב בתענית, בְּתֵר דְּמַצְלִי, אָמַר הָכִי – היה אומר כך אחרי שסיים את תפלתו: רַבּוֹן הָעוֹלָמִים, גָּלוּי לְפָנֶיךָ שְׁבִיט שְׁבִיט הַמִּקְדָּשׁ קָיִים, אָדָם חוֹטָא וּמִקְרִיב קָרְבָן חֲטָאָה או אשם, וְאִין מִקְרִיבִין מִמֶּנּוּ עַל הַמּוֹבָח אֶלָּא חֲלָבּוֹ וְדָמּוֹ, וּמִתְבַּכֵּר לוֹ; וְעַכְשִׁיו שָׁאִין בֵּית הַמִּקְדָּשׁ קָיִים, יִשְׁבָּתִי בְּתַעֲנִית וְנִתְמַעַט חֲלָבִי וְדָמִי. יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ שִׁיְהָא חֲלָבִי וְדָמִי שְׁנִתְמַעַט כְּאִילוֹ הַקָּרְבָּתִי לְפָנֶיךָ עַל גְּבִי הַמִּזְבֵּחַ, וְתִרְצָנִי – ותקבלני ברצון.

הגמרא מביאה אימרות מוסריות שונות של תנאים ואמוראים:

רַבִּי יוֹחָנָן כִּי הֵנָּה מְסִיִּים סִפְרָא דְּאִיּוֹב – כשהיה מסיים ספר איוב^[20], אָמַר הָכִי: כִּךְ: סוּף אָדָם לָמוֹת, וְסוּף בְּהֵמָה לְשִׁחִיטָה, וְהַפֵּל

הערות

עובר על מצוות הלא תעשה, ואם כן, אע"פ שגם לא היה מקיים אז שום מצוות עשה – הלא עדיף לו כך, שהרי אז בוודאי היו מתקיימות רוב המצוות בכך שלא היה עובר על אף מצוות לא תעשה [בעוד שכשנבדא הוא עלול לעבור עליהן]. יוצא, שמצד מצוות הלא תעשה נוח וטוב לו לאדם שלא היה נברא יותר ממה שנברא (מהרש"א).

9. עכשיו שנוצרת כדי לקיים את מצוות העשה (ע' בהערה הקודמת שכל בריאת האדם בעולם הזה בראית רק בשביל קיום מצוות העשה, כי בשביל הלא תעשה היה עדיף לו שלא להיבדא) כאילו לא נוצרתי, שהרי אני מקיים (שם).

10. עפר אני בחיי: החומר הגשמי שבי הבא מעפר מתגבר על צורתי הרוחנית, ומונע ממני קיום המצוות. וקל וחומר במיתתי: שאז הצורה הרוחנית נפרדת מהחומר הגשמי, ואי אפשר לי לקיים מצוותיך (מהרש"א).

11. שהגוף הוא כבלי לנשמה, והנשמה בושא על מעשיה הרעים (מהרש"א).

12. והיום אנחנו אומרים תפלה זו אחרי הודו של "על חטא" ביום כיפור.

13. בלומד מלדבר רע בעצם, שפיו ולבו שוים לרע (הגר"א מובא בעץ יוסף).

14. מדבר מרמה, שמדבר טוב ולבו חושב להרע (שם).

15. כלומר, שנפשי לא תשיב למקללי. ועוד יש לפרש, שאותם מקללי ידומו כאבן מלקלל אותי (מהרש"א). [לפירוש השני המשפט נקרא ולמקללי נפשי, תרום].

16. מה עפר אינו בלה לעולם, כן יהי רצון שזרעי לא יכלה לעולם, וכמו שנאמר (בראשית ב', יד): והיה זרעך כעפר הארץ (תוספות). ועוד יש לפרש שאיזה נחשב בעיניהם בעפר וממילא לא יקללו אותי (מהרש"א); וע' עץ יוסף שפירש באופן אחר.

17. עץ יוסף גורס "ומכל רעות המזדמנות".

18. "עצתם" הוא מה שכבר הוציאו בפייהם; "מחשבתם" הוא מה שלא הוציאו בפייהם (סידור יעב"ץ).

19. "יהיו לרצון" וגו' פסוק הוא בתהלים (יט, טו). ע' רשב"א שבכל התחנונים המוזכרים כאן היו אומרים אחריהם יהיו לרצון וגו'. אבל הראב"ד בותב שאין לאומרו לאחר התחנונים אלא לפניהם מיד לאחר סיום שמונה עשרה (כמו שאמר דוד לאחר י"ח מזמורים). ע' צ"ח באן, וע' או"ח קכב, ב, ובמשנה ברורה שם.

20. איוב נפטר בשם טוב, ולכן רבי יוחנן בסיום ספר איוב היה דורש על החשיבות של שם טוב (רש"י). ועוד יש לפרש, אחרי שענינו של ספר איוב מדבר במיתת האדם ויסוריו בחייו, לפיכך דרש רבי יוחנן על ענינים אלו. וע' עיון יעקב שמביא גירסא אחרת בגמרא ומפרשה; וע' בצ"ח.

בַּפְּמִלְיָא שֶׁל מַעֲלָה – בחבורת המלאכים האחראים על אומות העולם^[1], וּבַפְּמִלְיָא שֶׁל מַטָּה – ובחבורת החכמים^[2], וּבִין הַתְּלִמִּידִים הָעוֹסְקִים בְּתוֹרָתְךָ, בֵּין עוֹסְקִין לְשִׁמָּה בֵּין עוֹסְקִין שְׁלֹא לְשִׁמָּה^[3]. וְכָל הָעוֹסְקִין שְׁלֹא לְשִׁמָּה^[4], יְהִי רָצוֹן שִׁיְהוּ עוֹסְקִין לְשִׁמָּה.

תפלת רבי אלכסנדר:

רַבִּי אֶלְכְּסַנְדְּרִי בְּתֵר צְלוֹתֶיהָ – אחרי שסיים את תפלתו אמר הכי כך היה רגיל לומר: יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ ה' אֱלֹהֵינוּ שֶׁתַּעֲמִידֵנוּ בְּקֶרֶן אוֹרָה – בוויית אורה, וְאֵל תַּעֲמִידֵנוּ בְּקֶרֶן חֲשֵׁכָה^[5]. וְאֵל יְדוּה לִבְנוֹ – ואל יכאב לבנו מצער, וְאֵל יַחֲשֹׁבוּ עֵינֵינוּ.

הגמרא מביאה דעה המייחסת את התפלה המוזכרת לאמורא אחר: אִיבָא דְאִמְרֵי הָא רַב הַמְנוּנָא מִצְלִי לָהּ – יש אומרים שרב המנונא היה מתפלל התפלה שהזכרנו ולא רבי אלכסנדר, וְרַבִּי אֶלְכְּסַנְדְּרִי בְּתֵר דְּמַצְלִי אָמַר הָכִי: רַבּוֹן הָעוֹלָמִים, גָּלוּי וְיָדוּעַ לְפָנֶיךָ שְׁרָצוֹנֵנוּ לַעֲשׂוֹת רָצוֹנְךָ. וּמִי מַעֲכָב אוֹתָנוּ מַלְעָשׁוֹת רָצוֹנְךָ? שְׁאוּר שְׁבַעֲיָסָה – היצר הרע שבלבנו, הַמַּחֲמִיצֵנוּ כְּמוֹ שְׁאוּר שְׁבַעֲיָסָה^[6] וְשִׁעְבוֹד מַלְכוּיּוֹת – וכן השעבוד שאנחנו משועבדים למלכויות של אומות העולם, גורם שאין בידינו לקיים רצונך^[7]; יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ שֶׁתַּצִּילֵנוּ מִיָּדָם, וְנָשׁוּב לַעֲשׂוֹת חוֹקֵי רָצוֹנְךָ בְּלִבְּךָ שְׁלָם.

תפלת רבא:

רַבָּא בְּתֵר צְלוֹתֶיהָ אָמַר הָכִי: אֱלֹהִי עַד שְׁלֹא נּוֹצַרְתִּי אִינִי כְּדָאִי – לא הייתי חשוב והגון להיות נוצר^[8], וְעַכְשִׁיו שְׁנוֹצַרְתִּי מִה חֲשִׁיבוֹתִי, הֲרִי אִנִּי כְּאִילוֹ לֹא נּוֹצַרְתִּי^[9], עֲפָר אֲנִי בְּחַיִּי, קַל וְחוֹמֵר שְׁבִמִיתָתִי עֶפֶר אֲנִי^[10]. הֲרִי אֲנִי לְפָנֶיךָ כְּכִלִּי מְלֵא בּוֹשָׁה וּבְלִימָה^[11]. יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ ה' אֱלֹהִי שְׁלֹא אֶחְטָא עוֹד, וְמֵה שִׁחְטָאִתִּי לְפָנֶיךָ מָרַק – כלה ברחמיך הרבים, אֲבָל לֹא עַל

1. כשהשרים של מעלה מתקוטטים ביניהם – תיכף יש קטטה בין האומות, וכמו שאמר המלאך גבריאל (דניאל י"ב): "ועתה אשוב להלחם עם שר פרס" (רש"י). [וע' ספר מכתב מאלוהו ח"א רפים 50-51 בשם רבי חיים מוולאדין ביאור הענין של "שרי האומות"].

2. רש"י, וע' תוס' ר' יהודה החסיד שפירש באופן אחר.

3. תורה לשמה, פירושו לימוד לשם המצוה ללמוד תורה (רש"י בתענית ז, א ד"ה לשמה, וע' נפש החיים ד, ג).

יש שני סוגים של תורה שלא לשמה. הראשון הוא הלימוד לשם כבוד או על מנת לקבל פרס אחר; והשני הוא הלימוד לקנטר (ע' תוספות ד"ה העושה). התפלה כאן לשלום העוסקים בתורה שלא לשמה, הכוונה היא רק לאלה שלומדים לשם כבוד או על מנת לקבל פרס (מהרש"א טז, ב).

4. כאן רב ספרא מתפלל על העוסקים בתורה על מנת לקנטר, שלא שייך להתפלל עליהם שתשים שלום ביניהם, שהרי כל לימודם בעצמותו הוא לקנטר ולריר, ולכן התפלל עליהם שיהיו עוסקים בתורה לשמה (מהרש"א שם).

ע' מהרש"א לעיל (י, א ד"ה חטאים). ומשמר הלוי (בט). ובחזון איש גליונות החומש הנדרסות בסוף חלק אורח חיים, הרנים בשאלה איך שייך להתפלל על דברים התלויים בבחירת האדם.

5. כלל ישראל בגלות דומים לאדם שעומד בקרן זוית של הבית, מקום צר ורחוק שאין שם ריוח כמו שאר מקומות בבית; גם האור הבא דרך החלון אינו מאיר בזויות כמו שמאיר באמצע הבית. על כן התפלל ר' אלכסנדר שיעמידנו ה' בקרן אורה כשאנו בגלות להצילנו מכל צרה (מהרש"א).

6. רש"י. כמו שאמר מחמיץ את העיסה וגורם לו להתנפח, כך יצרו הרע של האדם גורם לו לחטוא. וע' דעת חכמה ומוסר ח"ג דף 95.

7. שאור שבעיסה ושעבוד מלכויות, כל אחד מעכב סוג אחר של מצוות: שאור שבעיסה שהוא היצר הרע, גורם לאדם לעבור על מצוות לא תעשה, בגון גילוי עריות, גזל, גניבה וכיוצא בו. שעבוד מלכויות גורם לאדם לעבור על מצוות עשה, וכמו שמצינו שאנטיוכוס גזר על ישראל לבטל מצות מילה, שבת ותפילין. לכן הזכיר ר' אלכסנדר את שניהם, והתפלל שנוכה לזיזת במצוות לא תעשה ולקיים מצוות עשה (עיון יעקב; וע' מהרש"א שמפרש באופן אחר).

8. בברייתא בעירובין ג', ב מבואר שנמנו וגמרו בית הלל ובית שמאי שטוב לו לאדם שלא נברא משנברא, ויש לפרש זאת כך: האדם כאן בעולם צריך להזהר מלעבור על מצוות לא תעשה ולקיים מצוות עשה, ומצוות הלא תעשה הן 365, בעוד שמצוות העשה הן רק 248. ולכן, אילו לא נברא האדם – בוודאי שלא היה

היה קורא פרק שני ברכות

ז

עין משפט
גד מצוה

כמה אומר ורצו חסד
פי קרב סוף א
כח ב סוף ורצו סוף
תקנה סוף ד
כח ב סוף סוף סוף
דעות סוף ז
כח ד סוף סוף סוף
סוף סוף ז

בפמליא של מעלה. בחבורת שרי האומות ששקדו על מעלה יש חגר ביניהם חיקף יש קטטה בין האומות כדכתיב ועתה חסדו להלחם
עם שר פרס (דניאל י) ובפמליא של מעלה. בחבורת החכמים : בקדן אורה : בזוית אורה : וזי מעבד . שאין לו עושים רעוק : שאור
שבעיה . יגר אדם שכלבנו המחמולט : אינו כדאי . לא הייתי חסדו והגון להיות טור : ועכשיו שטלתי . מה חסדו רבי חסדו חסדו
לא טלתי : ק"ו. שמיחתי עפר חסד : מרק . כלה והחס : כי הוא מסיים ספדל לחסד . על שם שאור נפטר בשם טוב : מרגלל חסדו .

ונפשי כעפר לכל תהיה . מה
עפר חסד מקבל כליה
לעולם כן יהי רצון שרשי לא יכלה
לעולם כמו שהוא אומר והיה ורשך
כעפר הארץ : **אני** בריה וחברי
בריה . לעולם יש לו לב כמוני להבחין
בין טוב לרע : **העושה** שלא
לשמה טוב לו שלא נברא . וא"ל האמר
רב יהודה אמר רב פרק מקום שנהגו
(ד' ז) לעולם יטווק אדם בחורה
ובמלות חסד שלא לשמה שמתוך שלא
לשמה כל לשמה וי"ל דכאן מיידי
שאינו לומר חסד לקדמתי חסדיו והחס
מיידי שלומי ע"מ שידברוהו* :

פר

בלבב שלם . רבא בטר צלותיה אמר הכי *אלהי עד שלא נוצרתי אני בראי
ועכשיו שנוצרתי כאלו לא נוצרתי עפר אני בחיי ק"ו במיתתי דרי אני לפניך
ככלי מלא בושא וכלימה יהי רצון מלפניך ה' אלהי שלא אחמא עוד ומה
שחמאתי לפניך מרד ברחמך הרבים אבל לא ע"י יסורין וחלאים רעים והיינו
וידוי דרב המנוגא וזמי ביומא דכפורי.מר בריה דרבינא כי הוה מסיים צלותיה
אמר הכי *אלהי נצור לשוני מרע ושפתותי מדבר מרמה ולמקללי נפשי תדום
ונפשי כעפר לכל תהיה פתח לבי בתורתך ובמצותיך תדרוך נפשי ותצילני
מפגע רע מיצר הרע ומואש רעה ומכל רעות המתרגשות לבא בעולם וכל
החושבים עלי רעה מזהר הפך עצתם וקקל מחשבותם יהיו לרצון אמרי פי
הגיון לבי לפניך ה' צורי וגואלי.רב ששת כי הוה יתיב בתעניתא בטר דמצלי
אמר הכי *רבון העולמים גלוי לפניך בזמן שבית המקדש קיים אדם חסא
ומקדיב קרבן ואין מקריבין ממנו אלא חרבו ורמו ומתכפר לו ועכשיו ישבתי
בתענית ונתמעט חלבי ודמי יהי רצון מלפניך שיהא חלבי ודמי שנתמעט
כאילו הקרבתי לפניך על גבי המזבח ותרצני . *ר' יוחנן כי הוה מסיים ספרא
דאיוב אמר הכי סוף אדם למות וסוף בהמה לשחיטה והכל למיתה הם עומדים
אשרי מי שגדל בתורה ועמלו בתורה ועושה נחת רוח ליוצרו וגדל בשם טוב
הוא נפטר בשם טוב מן העולם ועליו אמר שלמה *טוב שם משמן טוב ויום המות
מיום הולדו. מרגלא בפומיה דר"מ גמור בכל לבבך ובכל נפשך לרעות את
דרכי ולשקור על דלתי תורתך נצור תורתך בלבך ונגד עיניך תהיה יראתי
שמור פיך מכל חמא ופחד וקדש עצמך מכל אשמה ועון ואני אהיה
עמך בכל מקום . מרגלא בפומיהו דרבנן דיבנה אני בריה וחברי בריה

אני מלאכתי בעיר והוא מלאכתי בשדה אני משכים למלאכתי והוא משכים למלאכתי בשם שהוא אני
מתגדל במלאכתי כך אני אני מתגדל במלאכתי ושכא תאמר אני מרבה והוא ממעט *שנינו אחד
המרבה ואחד הממעט ובלבד שיכוין לבו לשמים . מרגלא בפומיה דאביי לעולם יהא אדם ערום בידיה
במענה רך *משיב חמה ומרבה שלום עם ארצו ועם קרוביו ועם כל אדם ואפילו עם נכרי
בשוק כדי שיהא אהוב למעלה ונחמד למטה ויהא מקובל על הבריות אמרו עליו על רבן יוחנן בן
זכאי שלא הקדימו אדם שלום מעולם ואפילו נכרי בשוק . מרגלא בפומיה דרבא חבליה חכמה
תשובה ומעשים טובים שלא יהא אדם קורא ושונה ובוטח באביו ובאמו וברבו ובמי שהוא גדול
מכנו בחכמה ובמען שנאמר *ראשית חכמה יראת ה' שכל טוב לכל עושיהם *לעושים לא נאמר
אלא לעושיהם לעושים לשמה ולא לעושים שלא לשמה וכל העושה שלא לשמה נוח לו שלא
נברא . מרגלא בפומיה דרב [לא כעולם הזה העולם הבא] *העולם הבא אין בו לא אכילה ולא שתיה
ולא פריה ורביה ולא משא ומתן ולא קנאה ולא שנאה ולא תחרות אלא צדיקים יושבין ועמדותיהם
בראשם ונרגים מזיו השכינה שנאמר *ויחיו את האלהים ויאכלו וישתו : גדולה הבטחה שהבטיח
הקב"ה לנשים ויותר מן האנשים שנא' *נשים שאנגות קומנה שמענה קולי בנות בוסחות האונה אמרתי
אל רב לך חייא נשים במאי וכיין *באקרוי בנייהו לבי כנישתא ובאתגויי גבריהו בי רבנן ונשרין לגבריהו
עד דאתומבי רבנן.בי הוה מפסדי רבנן מבי ר' חנינא אמרי ליה הכי עולמך תראה בחיך
ואחרייתך לחיי העולם הבא ותקותך לדור דורים לבך יהנה חבונה פיך ידבר חכמות ולשונך ירחיש רגנות
עפעפך יישור נגד עיניך יאירו במאור תורה ופיך יוהדו כווד הרקיע שפתותיך יביעו דעת וכליותיך
תעלחנה מישרים ופעמך ירצו לשמוע דברי עתיק יומין. כי הוה מפסדי רבנן מבי רב חסדא ואמרי לה מבי
ר' שמואל בר נחבני אמרו ליה הכי *אלופינו מסובלים וגר' אלופינו מסובלים רב ושמואל ואמרי לה רבי יוחנן
ור' אלעזר חד אמר אלופינו בתורה ומסובלים במצות וחד אמר אלופינו בתורה ובמצות ומסובלים ביסורים

אין

בחורה בריה חסד וכן *חברי עס הארץ
בריה הוא : אני מלאכתי בעיר . כלומר
טובה מלאכתי ממלאכתי : מתגדל .
מתגדל לתפוס אומותי : ושכא תאמר .
הרין עמו שאינו מתגדל במלאכתי
שאלו היה תופס אומותי לא היה לו
לב פתוח להרבות בחורה כמותי והיה
ממטיס ואין לו שגר : שני . שם
לו שגר לממטיס כמו למרבה : ובלבד
שיכוין לבו לשמים . ואלא קרינח הוא
במנות כסופה* : ערום מלאה .
להערים בכל מיני ערמה ליראת
טורלו : מכלות חכמה . עיקרה של
תורה שיהא עמה חכמה ומעט* :
העושה שלא לשמה טח לו שלא נברא .
פירוש שאינו לומר כדי לקיים חסד
לקדש דבפרק מקום שנהגו (ד' ז) :
אמר רבא רמי כתיב עד שמים חסדך
וכתיב מעל השמים כאן כנוסח שלא
לשמה ט' והחס איירי במקיים כדי
שיכדוהו וכן משמע בירושלמי
דפירקין : ואלא וחסו . שכונו חיו
הסכינה כאילו חסו וחסו : גדולה
הבעת . סגרי קרן שלמות
ובטוחות : לבי כנישתא . מוטות של
בית רבן היו רגילין להיות למדים
לפי רבן בבית הכנסת : כי רבנן .
בית המדרש שם שונים משנה
וגמרא : תשן לגבריהו . ממחית
לבעליהן ונחמט להם רשות ללכת
וללמוד תורה בעיר אחרת : מפסדי
רבנן . זה מזה שהיה טפל רשות
מחבירו לשון לביתו ולחירו : עולמך
תראה בחיך . כל צריך חמלא
פיך ידני חכמות . כלשון נכרה
הו' אומרים : יאסרו . לשון יסור
שחלה מוכן בחורה כהלכה : כל

[דף קי]

[יחזקאל ח]

[ג' ע"י אר
יוחנן ב' הוה
ספרי ר"ס
ספרא דאוריין]

[פסחים דף ק
לעיל ז' [יחזקאל
מלאי פי]

חכמים קול

שמות כד
תפיס לג
סוף דף כה.

חכמים קול

[ומ"ס תענית ז. וספרי
ד"ס וכל ספרי וספרי
ספרי כ' ד"ס וספרי
וספרי מ"ס כ' ד"ס
שמות וספרי ספרי כב
ד"ס [שולח]

רב נסים גאון
ועפ"י פ"י ישיבה נדך .
איתא ספרי
בפסכתא פגולה פסד
הקדא את רבנא
למפרע (דף י"ח) אביר ל
רבי ב' [חמא] לרבי
ישיבה מדיפתי סאי
(מג' ד) ותפסד
ישיבה נדך אביר ל
אל רבני תורה שכתב
ב' (ס' ג) והענין
ענין ב' (ישיבה) [אפס
ד'י פסד] ו' חסד

ס' ל' ל' ל' ל'
נאמר אלא לעושים

גליון השנים
ברש"י ד"ס ח' פי
וכן חכמי פס' כחן . פי
סוף דף ק' ל' חסד
ד"ס סוף :

למיתה הם עומדים^[21]. אשרי מי שגדל בתורה, ועמלו בתורה, ועושה נחת רוח ליוצרו, וגדל בשם טוב, ונפטר בשם טוב מן העולם^[22]. ועליו אמר שלמה (קהלת ו, א): "טוב שם משמן טוב ויום המות מיום הנדלו". אימרה של רבי מאיר:

מרגלא בפומיה דרבי מאיר - דבר זה היה רגיל בפיו^[23]; הקב"ה אומר לנו: גמור - למד בכל לבבך ובכל נפשך לדעת את דרכי, ולשקוד על דלתי תורת^[24]. נצור תורת^[24] בלבך, ונגד עיניך תהיה יראתי; שמור פיה מכל חטא^[25], וטהר וקדש עצמך מכל אשמה ועון^[26], ואני אהיה עמך בכל מקום. אימרה של חכמי יבנה:

מרגלא בפומיהו דרבנן דבבנה^[27]; אני העוסק בתורה, בריה אני וחברי עם הארץ בריה הוא, ויש לו לב כמוני להבחין בין טוב לרע^[28]. אני מלאכתי [ללמוד תורה] בעיר, והוא מלאכתי [לעבוד את האדמה] בשדה, וממילא מלאכתי נוחה ממלאכתי. אני משכים למלאכתי, והוא משכים למלאכתי. כשם שהוא אינו מתגדר במלאכתי - מתגדל לתפוס את אומנותי, כך אני איני מתגדר במלאכתי - לתפוס את אומנותי. ושמא תאמר: שהדין עמו שאינו מנסה לתפוס את אומנותי, מפני שאני מרבה בתורה, והוא אם היה לומד לא היה לו לב פתוח להרבות בתורה כמוני, והיה ממעיט ואין לו שכר, אין זה נכון, שהרי שנינו במשנה (מנחות ק, א): אחד המרבה ואחד הממעיט, לשניהם יש אותו שכר, ובבלבד שיכוין לבו לשמים^[29]. אימרה של אביו:

מרגלא בפומיה דאביו: לעולם יהא אדם ערום ביראה - להתנהג

בערמוניות נגד היצר הרע, שעל ידי כך בא לידי יראת בורא^[30]. מענה ר' משיב חמה^[31] תשובה רבה משיבה כעס, ומרבה שלום עם אחיו ועם קרוביו ועם כל אדם, ואפילו עם נכרי בשוק שאינו מכיר, ואין צריך לומר עם נכרי שהוא מכיר^[32], כדי שיהא אהוב למעלה ונחמד למטה, ויהא מקובל על הבריות^[33].

הגמרא מספרת עד כמה היה רבי יוחנן בן זכאי נזהר להקדים שלום לכל אדם^[34]:

אמרו עליו על רבן יוחנן בן זכאי שלא הקדימו אדם שלום מעולם, ואפילו נכרי בשוק, מפני שהוא תמיד הקדים להם שלום. אימרה של רבא:

מרגלא בפומיה דרבא: תכלית חכמה - עיקרה של תורה שיהא עמה תשובה ומעשים טובים; שלא יהא אדם קורא ושונה בתורה ובוועט באביו ובאמו וברבו^[35] ובמי שהוא גדול ממנו בחכמה ובמנון - ובמספר שנותיו^[36]. שנאמר (תהלים קיא, י): "ראשית חכמה יראת ה'". שכל טוב לכל עושיהם. "לעושים" לא נאמר^[38], אלא "לעושיהם", שמשמע לעושים לשמה, כדי לקיים את התורה, ולא לעושים שלא לשמה^[39]. וכל העושה שלא לשמה - לקנטר, נוח לו שלא נברא^[40]. אימרה של רב:

מרגלא בפומיה דרב: [לא בעולם הזה העולם הבא]. העולם הבא^[41] אין בו לא אכילה, ולא שתיה, ולא פריה ורביה, ולא משא ומתן, ולא קנאה, ולא שנאה, ולא תחרות. אלא צדיקים יושבין ועטרוניהם בראשיהם, ונהנים מזיו השכינה, שנאמר (שמות כד, יא): "ויחוו את האלהים ויאכלו וישתו", כלומר, שבעו מזיו השכינה באילו אכלו ושתו^[42].

הערות

1. כלומר, לפעמים אדם ובהמה למיתה עומדים גם קודם זמנם (מהרש"א).
2. כלומר, אשרי מי שנפטר בזמנו, ומנעוריו ועד זקנתו היו כל ימיו בשם טוב (מהרש"א). והצל"ח מפרש שיש אנשים שגדלים בעושר וכבוד, ומתוך עושרם יש להם שם טוב. אבל רבי יוחנן דובר על מי שזכה לשמו הטוב עקב מעשיו הטובים ותבונותיו לפני שעלה לגדולה, ועל מי שלא התגאה מחמת הצלחתו ולא געג על ידי כך בשמו הטוב, אלא נפטר מן העולם בשם טוב.
23. רש"י (שמפרש מרגלא מלשון רגילות). רש"י בסנהדרין (ג, ב ד"ה מרגלא) מפרש מרגלא בפומיה: סודר היה הרבר הזה בפיו, ולא ששנאה במשנה או בברייתא אלא כך קיבלה שמועה מרבו. וע' יד רמה שם המפרש "מרגלא" מלשון "מרגלית"; וע' עיון יעקב.
24. [ע"פ משלי ח, לד]. חייב כל אדם להשכיל בידיעת מציאותו ואחדותו ויכלותו וידיעת דרכיו של הקדוש ברוך הוא בפי יכולתו של אדם, אך על פי אמונתו והתורה. ולכן אמר "ולשקוד על דלתי תורת", שכל מה שנראה לו בשכלו והוא נגד תורתו הקדושה, הוא ררך אפיקורסות ואין להתחשב בו כלל. (מהרש"א).
25. כל עסקי האדם הם במחשבה, במעשה ובדיבור. ונגד זה הוא אומר "נצור תורת^[24] בלבך" שהיא במחשבה, "נגד עיניך תהא יראתי" במעשה, ו"שמור פיה מכל חטא" בדיבור (מהרש"א).
26. הוא רבו נוסף, וכמו שאמרו חכמים ביבמות (דף כ, א) "קדש את עצמך כמותר לך" (מהרש"א).
27. ע' עיון יעקב למה דוקא חכמי יבנה לימרו את הלימוד הזה. תוספות.
28. הכלל הזה נאמר במשנה כמנחות לענין הבאת קרבנות, אבל כלל הוא גם בנוגע ללימוד התורה במבואר כאן. ביאור הגמרא כתבנו על פי דרכו של רש"י. אבל עיין במהרש"א שמפקפק בפירושו של רש"י, ומפרש את הגמרא באופן אחר.
30. רש"י: ע' בן יהוידע.
31. [ע"פ הפסוק במשלי טו, א]. ע' עיון יעקב שמפרש למה הרגיל אביו את עצמו לומר כך.
32. מאיר.
33. כמו שאמרו חכמים באבות (ג, י) "כל שרוח הבריות נוחה הימנו רוח המקום נוחה הימנו" (מהרש"א).
34. לפי שפתי חכמים זה סיום רבני אביו.
35. לאו דוקא מי שחטא נגד אביו ואמו או רבו נקרא בועט בהם, אלא העושה מעשים רעים אחרים גם כן נקרא "בועט באביו וברבו", וכמבואר ביומא (פו, א) במי שאין משאו ומתנו באמונה ואין ריבורו בנחת עם הבריות, אומרים עליו "אוי

לו לאביו ולרבו שלמדו תורה" (מהרש"א).

36. מהר"ץ חיות.

37. כלומר, בראשית ותחלת לימוד החכמה יהיה כונתו לתכלית יראת ה' (מהרש"א).

38. גירסא אחרת: "ללומדיהם" [דהיינו שלומדים ולא מקיימים] לא נאמר אלא לעושיהם" (מהרש"א; וע' עין יעקב).

39. פירושו הפשוט הוא שהלומד לשמה לא יבעט באביו וברבו, מפני שזכה לשכל טוב; אבל הלומד לקנטר, יתכן שיקרא וישנה, ואף על פי כן לבסוף יבעט באביו וברבו.

וע' בצל"ח שמפרש שהמשמעות של "עושיהם" הכתוב בפסוק, היא שהם עושים את עצמם. כלומר, על ידי שעושים לשמה הם מצדיקים את מה שנבראו (ולפיכך נוח להם שנבראו), שהרי העושה שלא לשמה נוח לו שלא נברא (וכמו שיתבאר).

40. דוקא מי שלומד לקנטר נוח לו שלא נברא, אבל לא מי שלומד לשם כבוד או על מנת לקבל פרס (תוספות, וע' רש"י).

41. נחלקו הראשונים בענין תחיית המתים ועולם הבא. לדעת רמ"ה, רמב"ן ועור ראשונים, אלו שזוכים לתחיית המתים חיים לנצח וגופם ונשמתם מחוברים יחד, ונהנים מזיו השכינה. לפי דעה זו, דברי רב כאן מתייחסים למצב של תחיית המתים, שחיים לנצח בגוף ונשמה מחוברים, ואף על פי כן לא יהיה להם אכילה ושתיה וכו', אלא יזונו ממזון רוחני, כמו שניזון משה רבינו בהר סיני ארבעים יום וארבעים לילה בלי אכילה ושתיה (ע' שמות לד, כח; דברים ט, ט"ח). לפי ספר העיקרים (ר, לה) מודה הרמב"ן שהקמים לתחיית המתים אוכלים ושותים ועושים כל צרכי גופם, אבל אחרי גמר החיים הטבעיים ישתנו גופיהם ויודככו ויתעלו עד שאינם זקוקים למזון גשמי.

אולם דעת הרמב"ם (הל' תשובה ח, ב, ובמאמר תחיית המתים) וסיעתו היא שאין עולם הבא העולם של תחיית המתים, אלא עולם הנשמות. לדעתם אין הגוף נשאר לנצח, אלא ה' יחיה את הצדיקים כמשך ימות המשיח, ויחיו חיים ארוכים ושמחים בתקופה זו המסיימת תקופת עולם הזה, ויאכלו וישתו ויפירו וידברו כמו כל אלו הגוללים בתקופה זו. לבסוף יסתיימו כל חיים גופניים, והנשמות של הצדיקים יעלו לעולם הנשמות ליהנות מזיו השכינה לעולם ועד. לפי שיטה זו, רב מתייחס כאן לעולם הנשמות ולא לתקופת תחיית המתים, והוא שאמר שבעולם הנשמות אין בו לא אכילה ולא שתיה וכו'.

42. רש"י: וע' תרגום אונקלוס על הפסוק. בזמן מתן תורה היו בני ישראל בבחינת עוה"ב, שהיו עטרוניהם כראשיהם כמבואר במסכת שבת (פח, א) שלכל אחר מישראל היו שני כתרים, והיו מרוחקים מגשמיית (מהרש"א).

היה קורא פרק שני ברכות

יז

עין משפט
גד מצוה

כזה א פור ורע חס
סי קב סוף א
כז ב פור ורע סוף
סוף סוף ד
כז ג פור ורע סוף
דפוס סוף ד
כז ד פור ורע סוף
פסוק סוף ד
פסוק סוף ד

בפמליא של מעלה. בחבורת שרי האומות שגשגה של מעלה יש חגר ציניהם חיקן יש קטמה בין האומות כדמכיר ועתה חסוב להלחם
עם שר פרס (דניאל י) ובפמליא של מעלה. בחבורת החכמים: מקנן אורה. כוונת אורה. וזו מעצב. שאין לו עושים לטוב: שאור
שבעיטה. יגר ארע שכלבנו המתחילנו: אינו כדאי. לא הייתי חסוב והגון להיות טור: ועכשיו שטלתי. מה חסובותי רבי? אני כאלו
לא טלתי: ק"ו. שבמיתותי טפר אני: מדק. כלה והסם: כי הוה מסיים פסל דליו. על שם שאיוב נפטר בשם טוב: מרגלית בשומיה.
דבר זה רגיל בפיו: אני. העוסק תורה אור

ונפשי כעפר לכל תהיה. מה
טפר ארע מקבל כליו
לעולם קן יה רגון שרעי לא יכלה
לעולם כמו שהא אומר והיה זרעך
כעפר הארץ: **אני** בריה וחברי
בריה. כלומר יש לו לב כמותי להבחין
בין טוב לרע: **העושה** שלא
לשמה טוב לו שלא נברא. ואף האמר
רב יהודה אמר רב פרק מקום שנהגו
(ד' י:) לעולם יעסוק אדם בתורה
ובמטות אפי' שלא לשמה שמדק שלא
לשמה כל לשמה וי"ל דהכל מיירי
שאינו לומד אלא לקנא חבירו והסם
מיירי שלומד פ"מ שיכבדוהו: פ"מ

בפמליא של מעלה ובפמליא של מעלה ובין
התלמידים העוסקים בתורתך בין עוסקין
לשמה בין עוסקין שלא לשמה וכל העוסקין
שלא לשמה יהיו רצון שיהיו עוסקין לשמה.
אלכסנדר ב"ר צלותיה אמר הבי יהי רצון
מלפניך ה' אלהינו שתעמידנו בקרן אורה
ואל תעמידנו בקרן חשכה ואל יהיה לבנו
ואל יחשבו עינינו איכא דאמרי הא רב
המנוא מצלי לה ור' אלכסנדר ב"ר דמצי
אמר הבי רבון העולמים גלי וידוע לפניך
שרצוננו לעשות רצונך וזי מעבד שאור
שבעיטה ושעבוד מלכות יהי רצון מלפניך
שתצילנו מידם ונשוב לעשות חוקי רצונך

בכורה בריה אני וכן סבירי טס הארץ
בריה הוא: אני מלאכתי בעיר. כלומר
טוח מלאכתי ממלכותי: מתגדל.
מתגדל לפסוק אומותי: ואשמה תאמר.
הרין עמו שאיט מתגדל במלאכתי
שאינו היה חופס אומותי לא היה לו
לב פתוח להרבות בכורה כמותי והיה
ממשיט ואין לו שגר: שניט. שיש
לו שגר למחשיט כמו למרבה: וכלבד
שיטין לב לשמים. ואלא קרבות הוא
במחנות בסופה: עתה מראה.
לעצרים בכל מיני ערמה ליראת
טוראו: תכלית חכמה. פיקרה של
טורה שיהא עמה תשובה ומעט:
העושה שלא לשמה נח לו שלא נברא.
פירוש שאיט לומד כדי לקיים אלא

[י"ד ק']

לעצרים בכל מיני ערמה ליראת
טוראו: תכלית חכמה. פיקרה של

טורה שיהא עמה תשובה ומעט:
העושה שלא לשמה נח לו שלא נברא.

[י"ח ט'] פירוש שאיט לומד כדי לקיים אלא

לקנא דכפרק מקום שנהגו (ד' י:)
אמרי רבא רמי כתיב עד שמים חסדך
וכתיב מעל השמים כלן בעוסק שלא
לשמה ט' והסם איירי במקיים כדי
שיכבדוהו וכן משמע בירושלמי
דפירקין: ויחבדו וישתו. ששט מזיו
הסכינה כאלו אכלו ושתו: גדולה
העושה. שהרי קראן שאננות
ובטוחות: לבי נשפחה. מיתוקות של
כית רבן היו רגילין להיות למדים
לפי רבן בבית הכנסת: כי רבנן.
כית המדרש שסם שונים מטה
וגמרא: ונתן לגבריהו. ממחיתות
לבעליהן וטוחות להם רשות ללכת
וללמוד תורה בעיר אחרת: משפרי
רבנן. זה מה שהיה טפל רשות
מחבירו לשוט לביתו ולארת: עולמך
תראה בחיך. כל גריד תמלא:
פך ידבר חכמות. כלשון ברכה
היו לאמרים: וישירו. לשון יוסר
ספחה מבין כמורה כהלכה:

[ג' פ' א']
יחזק כ' דף
מס' י"ח
פסוק ראובן

[י"ח ט'] פירוש שאיט לומד כדי לקיים אלא
לקנא דכפרק מקום שנהגו (ד' י:)
אמרי רבא רמי כתיב עד שמים חסדך
וכתיב מעל השמים כלן בעוסק שלא
לשמה ט' והסם איירי במקיים כדי
שיכבדוהו וכן משמע בירושלמי
דפירקין: ויחבדו וישתו. ששט מזיו
הסכינה כאלו אכלו ושתו: גדולה
העושה. שהרי קראן שאננות
ובטוחות: לבי נשפחה. מיתוקות של

רב נסים נאמן
ועפעפיך וישיח נדך.
איתי פסוק
בספחא מצינו בפרק
הקדא את רבנא
לפניו (ד' י:) אמר לי
רבי בר [חזא] לבי
ישיחא פופתי סא
[מלי ד] תעפיק
אל רבי תורה שבת
פך (שם ב) והענין
ענין ב' (ישיח) ואצל
רבי מאיר:

בלבב שלם. רבא ב"ר צלותיה אמר הכי *אלהי עד שלא נוצרתי אני כדאי
ועכשיו שנוצרתי כאלו לא נוצרתי עפר אני בחיי ק"ו במיתתי הרי אני לפניך
ככלי מלא בושה וכלימה יהי רצון מלפניך ה' אלהי שלא אחמא עוד ומה
שחמאתי לפניך מרן ברחמיך הרבים אבל לא עי יסורין וחלאים רעים ודיינו
ויהי דרב המנוא זומי ביומא דכפורי. מד בריה דרבינא כי הוה מסיים צלותיה
אמר הבי *אלהי נצור לשוני מדע ושפתותי מדבר מרמה ולמקללי נפשי תרום
ונפשי כעפר לכל תהיה פתח לבי בתורתך ובמצותיך תדרוך נפשי ותצילני
מפגע רע מיצר הרע ומאשה רעה ומבל רעות המתרגשות לבא בעולם וכל
החושבים עלי רעה מחרה הפר עצתם וקלקל מחשבותם יהיו לרצון אמרי פי
והגיון לבי לפניך ה' צורי וגואלי. רב ששת כי היה יתיב בתעניתא ב"ר דמצלי
אמר הכי רבון העולמים גלי לפניך בזמן שבית המקדש קיים אדם חוטא
ומקריב קרבן ואין מקריבין מנא אלא חלבו ודמו ומתכפר לו ועכשיו ישבתי
בתענית ונתמעט חלבי ודמי יהי רצון מלפניך שיהא חלבי ודמי שנתמעט
כאילו הקרבתי לפניך על גבי המזבח ותרצני. *א' יוחנן כי הוה מסיים ספרא
דאיוב אמר הכי סוף אדם למות וסוף ברהמ לשחיטה והכל למיתה הם עומדים
אשרי מי שגדל בתורה ועמלו בתורה ועושה נחת רוח ליוצרו וגדל בשם טוב

בפמליא של מעלה ובפמליא של מעלה ובין
התלמידים העוסקים בתורתך בין עוסקין
לשמה בין עוסקין שלא לשמה וכל העוסקין
שלא לשמה יהיו רצון שיהיו עוסקין לשמה.
אלכסנדר ב"ר צלותיה אמר הבי יהי רצון
מלפניך ה' אלהינו שתעמידנו בקרן אורה
ואל תעמידנו בקרן חשכה ואל יהיה לבנו
ואל יחשבו עינינו איכא דאמרי הא רב
המנוא מצלי לה ור' אלכסנדר ב"ר דמצי
אמר הבי רבון העולמים גלי וידוע לפניך
שרצוננו לעשות רצונך וזי מעבד שאור
שבעיטה ושעבוד מלכות יהי רצון מלפניך
שתצילנו מידם ונשוב לעשות חוקי רצונך

בכורה בריה אני וכן סבירי טס הארץ
בריה הוא: אני מלאכתי בעיר. כלומר
טוח מלאכתי ממלכותי: מתגדל.
מתגדל לפסוק אומותי: ואשמה תאמר.
הרין עמו שאיט מתגדל במלאכתי
שאינו היה חופס אומותי לא היה לו
לב פתוח להרבות בכורה כמותי והיה
ממשיט ואין לו שגר: שניט. שיש
לו שגר למחשיט כמו למרבה: וכלבד
שיטין לב לשמים. ואלא קרבות הוא
במחנות בסופה: עתה מראה.
לעצרים בכל מיני ערמה ליראת
טוראו: תכלית חכמה. פיקרה של
טורה שיהא עמה תשובה ומעט:
העושה שלא לשמה נח לו שלא נברא.
פירוש שאיט לומד כדי לקיים אלא

[ג' פ' א']
יחזק כ' דף
מס' י"ח
פסוק ראובן

אשרי מי שגדל בתורה ועמלו בתורה ועושה נחת רוח ליוצרו וגדל בשם טוב
קא' ונפטר בשם טוב מן העולם ועליו אמר שלמה *שוב שם משמך מוב ויום המות
מיום הולדו. מרגלא בפומיה דר"מ גמור בכל לבבך ובכל נפשך לדעת את
דרכי ולשקוד על דלתי תורתך נצור תורתך בלבך ונגד עיניך תהיה יראתי
שמור פיך מכל חסא וסוד וקדש עצמך מכל אשמה ועון ואני אהיה
עמך בכל מקום. מרגלא בפומיה דרבנן דיבנה אני בריה וחברי בריה

בפמליא של מעלה ובפמליא של מעלה ובין
התלמידים העוסקים בתורתך בין עוסקין
לשמה בין עוסקין שלא לשמה וכל העוסקין
שלא לשמה יהיו רצון שיהיו עוסקין לשמה.
אלכסנדר ב"ר צלותיה אמר הבי יהי רצון
מלפניך ה' אלהינו שתעמידנו בקרן אורה
ואל תעמידנו בקרן חשכה ואל יהיה לבנו
ואל יחשבו עינינו איכא דאמרי הא רב
המנוא מצלי לה ור' אלכסנדר ב"ר דמצי
אמר הבי רבון העולמים גלי וידוע לפניך
שרצוננו לעשות רצונך וזי מעבד שאור
שבעיטה ושעבוד מלכות יהי רצון מלפניך
שתצילנו מידם ונשוב לעשות חוקי רצונך

בכורה בריה אני וכן סבירי טס הארץ
בריה הוא: אני מלאכתי בעיר. כלומר
טוח מלאכתי ממלכותי: מתגדל.
מתגדל לפסוק אומותי: ואשמה תאמר.
הרין עמו שאיט מתגדל במלאכתי
שאינו היה חופס אומותי לא היה לו
לב פתוח להרבות בכורה כמותי והיה
ממשיט ואין לו שגר: שניט. שיש
לו שגר למחשיט כמו למרבה: וכלבד
שיטין לב לשמים. ואלא קרבות הוא
במחנות בסופה: עתה מראה.
לעצרים בכל מיני ערמה ליראת
טוראו: תכלית חכמה. פיקרה של
טורה שיהא עמה תשובה ומעט:
העושה שלא לשמה נח לו שלא נברא.
פירוש שאיט לומד כדי לקיים אלא

[ג' פ' א']
יחזק כ' דף
מס' י"ח
פסוק ראובן

אשרי מי שגדל בתורה ועמלו בתורה ועושה נחת רוח ליוצרו וגדל בשם טוב
קא' ונפטר בשם טוב מן העולם ועליו אמר שלמה *שוב שם משמך מוב ויום המות
מיום הולדו. מרגלא בפומיה דר"מ גמור בכל לבבך ובכל נפשך לדעת את
דרכי ולשקוד על דלתי תורתך נצור תורתך בלבך ונגד עיניך תהיה יראתי
שמור פיך מכל חסא וסוד וקדש עצמך מכל אשמה ועון ואני אהיה
עמך בכל מקום. מרגלא בפומיה דרבנן דיבנה אני בריה וחברי בריה

בפמליא של מעלה ובפמליא של מעלה ובין
התלמידים העוסקים בתורתך בין עוסקין
לשמה בין עוסקין שלא לשמה וכל העוסקין
שלא לשמה יהיו רצון שיהיו עוסקין לשמה.
אלכסנדר ב"ר צלותיה אמר הבי יהי רצון
מלפניך ה' אלהינו שתעמידנו בקרן אורה
ואל תעמידנו בקרן חשכה ואל יהיה לבנו
ואל יחשבו עינינו איכא דאמרי הא רב
המנוא מצלי לה ור' אלכסנדר ב"ר דמצי
אמר הבי רבון העולמים גלי וידוע לפניך
שרצוננו לעשות רצונך וזי מעבד שאור
שבעיטה ושעבוד מלכות יהי רצון מלפניך
שתצילנו מידם ונשוב לעשות חוקי רצונך

בכורה בריה אני וכן סבירי טס הארץ
בריה הוא: אני מלאכתי בעיר. כלומר
טוח מלאכתי ממלכותי: מתגדל.
מתגדל לפסוק אומותי: ואשמה תאמר.
הרין עמו שאיט מתגדל במלאכתי
שאינו היה חופס אומותי לא היה לו
לב פתוח להרבות בכורה כמותי והיה
ממשיט ואין לו שגר: שניט. שיש
לו שגר למחשיט כמו למרבה: וכלבד
שיטין לב לשמים. ואלא קרבות הוא
במחנות בסופה: עתה מראה.
לעצרים בכל מיני ערמה ליראת
טוראו: תכלית חכמה. פיקרה של
טורה שיהא עמה תשובה ומעט:
העושה שלא לשמה נח לו שלא נברא.
פירוש שאיט לומד כדי לקיים אלא

[ג' פ' א']
יחזק כ' דף
מס' י"ח
פסוק ראובן

אשרי מי שגדל בתורה ועמלו בתורה ועושה נחת רוח ליוצרו וגדל בשם טוב
קא' ונפטר בשם טוב מן העולם ועליו אמר שלמה *שוב שם משמך מוב ויום המות
מיום הולדו. מרגלא בפומיה דר"מ גמור בכל לבבך ובכל נפשך לדעת את
דרכי ולשקוד על דלתי תורתך נצור תורתך בלבך ונגד עיניך תהיה יראתי
שמור פיך מכל חסא וסוד וקדש עצמך מכל אשמה ועון ואני אהיה
עמך בכל מקום. מרגלא בפומיה דרבנן דיבנה אני בריה וחברי בריה

בפמליא של מעלה ובפמליא של מעלה ובין
התלמידים העוסקים בתורתך בין עוסקין
לשמה בין עוסקין שלא לשמה וכל העוסקין
שלא לשמה יהיו רצון שיהיו עוסקין לשמה.
אלכסנדר ב"ר צלותיה אמר הבי יהי רצון
מלפניך ה' אלהינו שתעמידנו בקרן אורה
ואל תעמידנו בקרן חשכה ואל יהיה לבנו
ואל יחשבו עינינו איכא דאמרי הא רב
המנוא מצלי לה ור' אלכסנדר ב"ר דמצי
אמר הבי רבון העולמים גלי וידוע לפניך
שרצוננו לעשות רצונך וזי מעבד שאור
שבעיטה ושעבוד מלכות יהי רצון מלפניך
שתצילנו מידם ונשוב לעשות חוקי רצונך

בכורה בריה אני וכן סבירי טס הארץ
בריה הוא: אני מלאכתי בעיר. כלומר
טוח מלאכתי ממלכותי: מתגדל.
מתגדל לפסוק אומותי: ואשמה תאמר.
הרין עמו שאיט מתגדל במלאכתי
שאינו היה חופס אומותי לא היה לו
לב פתוח להרבות בכורה כמותי והיה
ממשיט ואין לו שגר: שניט. שיש
לו שגר למחשיט כמו למרבה: וכלבד
שיטין לב לשמים. ואלא קרבות הוא
במחנות בסופה: עתה מראה.
לעצרים בכל מיני ערמה ליראת
טוראו: תכלית חכמה. פיקרה של
טורה שיהא עמה תשובה ומעט:
העושה שלא לשמה נח לו שלא נברא.
פירוש שאיט לומד כדי לקיים אלא

[ג' פ' א']
יחזק כ' דף
מס' י"ח
פסוק ראובן

פירא ללמודים
נאמר אלא לעושים

גליון השנים
ברשי דהא פ' י
וק חבירי פס סוף.
פסוק דף פס סוף
דף סוף:

סוף דף
ישיב לב
סוף דף כ.

חלום סוף

אין

ועוד אמר רב: [43]

גְּדוּלָה הִבְטִיחַן שֶׁהִבְטִיחַן הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לְנָשִׁים יוֹתֵר מִן הָאֲנָשִׁים, שְׁנֵאֲמַר (ישעיהו לב, ט): "נָשִׁים שֶׁאֲנָנוּת קִמְנָה שְׁמִעְנָה קוֹלִי, בָּנוּת בְּטוּחוֹת הָאֲזָנָה אִמְרָתִי". ממה שהנביא הכפיל את דבריו ותיאר הנשים כשאננות [שקטות ושלוות] ובטוחות, אנחנו לומדים שנשים צדקניות שאננות הן בעולם הזה, ובטוחות הן בחלקן בעולם הבא [44].

מקור זכותן של הנשים:

אָמַר לִיָּה רַב לְרַבִּי חֵיָא - רב שאל את ר' חייא: נָשִׁים בְּמָאי זְכִינָן - באיזו זכות וזכות נשים לחיי העולם הבא? אמר לו: בְּאֶקְרוּנֵי בְּנֵיהֶו לְבִי בְּנִישְׁתָא - במה שמטריחות עצמן להביא בניהם לבית הכנסת, ששם היו התינוקות לומדים לפני רבם, וּבְאֶתְנוּי גְּבֻרֵיהֶו בִּי רַבָּנָן - ובמה ששולחות בעליהן לבית המדרש ללמוד משנה וגמרא, וְנִטְרִין לְגַבְרֵיהֶו עַד דְּאָתוּ מְבִי רַבָּנָן - ובמה שממתינות לבעליהן, ונותנות להם רשות ללכת וללמוד תורה בעיר אחרת [45].

הברכות שרבנן היו מברכים אחד את השני כשהיו נפטרים זה מזה:

כִּי הוּוּ מִפְּטָרֵי רַבָּנָן מְבִי רַבִּי אָמִי - מבית מדרשו של רבי אמי, והיה

כל אחד נוטל רשות מחבירו לשוב לביתו ולארצו, וְאָמְרֵי לָהּ - ויש אומרים כשהיו נפטרים רבנן מְבִי רַבִּי חֲנִינָא, אָמְרֵי לִיָּה הֵכִי [46] - כך היו אומרים: עוֹלָמָךְ תִּרְאֶה בְּחַיֶּיךָ - כל צרכיך תמצא [47], וְאַחֲרֵיתֶךָ לְחַיֵּי הָעוֹלָם הָבָא, וְתִקְוָתְךָ לְדוֹר דּוֹרִים [48], לְבָךְ יִהְיֶה - יתבונן, ותגיע לתבונה; פִּיךָ יִדְבֵּר חֲכָמוֹת [49], וְלִשׁוֹנְךָ יִרְחִישׁ רָנָנוּת - יביע שירה; עַפְפִּיךָ יִישִׁירוּ - יראו ישר נֶגְדְךָ - כלומר, שתבין בתורה כהלכה; עֵינֶיךָ יֵאִירוּ בְּמֵאוֹר תּוֹרָה; וּפִנְיֶךָ יִזְהִירוּ כְּזוֹהַר הַרְקִיעַ; שְׁפָתֶיךָ יִבְיְעוּ דַּעַת; וּכְלִיֹּתֶיךָ תַעֲלוֹזְנָה מִישָׁרִים - מישרות [50], וּפְעָמֶיךָ - רגליך יֵרוּצוּ לְשִׁמּוֹעַ דְּבָרֵי עֲתִיק יוֹמִין [51].

הברכות שהיו מברכים אחד לשני בבית מדרש אחר:

כִּי הוּוּ מִפְּטָרֵי רַבָּנָן מְבִי רַב חֲסֵדָא, וְאָמְרֵי לָהּ מְבִי רַבִּי שְׁמוּאֵל בַּר נַחֲמָנִי, אָמְרוּ לִיָּה הֵכִי: "אֲלוּפֵינוּ מְסַבְּלִים וְגו'" אין פרץ ואין יוצאת ואין צוחה ברחובותינו" (תהלים קמד, יד) [52].

מחלוקת איך לפרש פסוק זה:

"אֲלוּפֵינוּ מְסַבְּלִים" - רַב וְשְׁמוּאֵל חוֹלְקִים בְּפִירוּשׁוֹ, וְאָמְרֵי לָהּ - ויש אומרים שְׂרָבִי יוֹחֲנָן וְרַבִּי אֶלְעָזָר הֵם הַחוֹלְקִים בְּפִירוּשׁוֹ. חֲדָא מְרִירָא כֵךְ פִּירוּשׁוֹ: "אֲלוּפֵינוּ" - אלו הם מנהיגינו בְּתוֹרָה [53], וְ"מְסַבְּלִים" - עמוסים הם בְּמִצְוֹת [54]. וְחֲדָא אָמַר: "אֲלוּפֵינוּ" - בְּתוֹרָה וּבְמִצְוֹת, וְ"מְסַבְּלִים" הֵם בְּיִסּוּרִים [55].

הערות

43. [כן הוא בפני יהושע ובצל"ח, אבל הגירסא בעין יעקב הוא "תנו רבנן", וזהו בריתא, וכן הביא בדקדוקי סופרים.]

אחרי שרב לימד שהצדיקים שהשלימו את עצמם על ידי קיום כל המצוות יזכו לשבת בעולם הבא ויהנו מזיו השכינה, הוא מוסיף שגם נשים בלולות בברכה זו. שאף על פי שאינן מצוות בכל המצוות (שהרי פטורות הן ממצוות עשה שהזמן גרמא), מכל מקום בידן להשלים את עצמן על ידי מעשים אחרים, ובמו שיתבאר להלן (פני יהושע; וע' צל"ח שמפרש בע"א).

44. עיון יעקב בפירוש רש"י.

45. האחרונים שואלים איך נסתפק רב באיזו זכות וזכות נשים לחיי העולם הבא, והלא יש להם שכר כל המצוות שמצוות בהן! והגר"א תירץ שאין לזכות לחיי עולם, חיים נצחיים, אלא בזכות התורה, וכיון שאין לנשים מצות תלמוד תורה, שאל רב במה הן זוכות. והתשובה היתה שבוה שעוורות לבניהן ולבעליהן ללמוד תורה, וזכות גם הן לזכות התורה. ובעין זה תירץ גם בספר יערות דבש, דרוש א, ועיין בפני יהושע שתירץ בדרך אחרת.

46. מדברי רש"י נראה שרבנן ברכו ברכות אלו זה לזה, וכן כתב הריטב"א. ועיין דקדוקי סופרים המביא מכ"י ישנים שאינם גורסים "ליה", ולפי זה המשמעות שברכו את ר' אמי או את ר' חנינא.

47. רש"י. עולמך תראה, כלומר, עולם הזה (מהרש"א. וע' ריטב"א שמפרש באופן אחר).

48. כוונת "דור דורים", היא לדורו של משיח ולדור של תחיית המתים. (מהרש"א.)

49. רש"י מפרש שאמרו "פִּיךָ יִדְבֵּר חֲכָמוֹת" בלשון ברכה. ויש להקשות, הרי גם הדברים הקודמים נאמרו בלשון ברכה, ולמה המתין רש"י לבתוב בן עד הברכה של פִּיךָ יִדְבֵּר חֲכָמוֹת? מתרץ הצ"ח שלשון של ברכה זו קרוב מאד ללשון הפסוק בתהלים (מט, ד) "פִּי יִדְבֵּר חֲכָמוֹת", וכיון שאסור לשנות לשון של פסוק (ע' טור אר"ח קטז בשם תוספתא), בא רש"י ומפרש שכאן מותר לשנות לשון הפסוק ("מ"פ"י" ל"פ"י") כיון ש"בלשון ברכה היו אומרים" כן, ולא בתורת לשון הפסוק; וע' טור שם.

50. ע' משלי כג, טז, ובפירוש מצודת ציון שם.

51. "עתיק יומין" הוא הקב"ה, וכלשון הפסוק בדניאל ז, ט. המהרש"א מבאר שהזכירו כל הכלים והאברים השייכים ללימוד תורה: הלב והבליות ששייכים לעיון ולמחשבה, הפה והלשון והשפתים שהם כלי הדיבור בתורה, האוזן לשמוע דברי תורה, והרגלים לרוץ למקום תורה.

52. פשוטו של מקרא הפירוש הוא ששוורינו הם חזקים ויכולים לסבול את משא החרישה, וכן אין נפש אחת שיוצאת למלחמה או לשבי, והיינו שנצליח בעניינינו הגשמיים.

53. כמו שאמר דוד המלך על אחיתופל רבו (תהלים נה, יד): "אלופי ומיודעי" (מהרש"א).

54. מלשון "ויט שכמו לסבול" [בראשית מט, טו] (מהרש"א). כוונת "במצות", היא למעשי צדקה וחסד. כלומר, אף שהם עסוקים בתורה, הטעינו על עצמם גם מעשי צדקה וחסד (מרומי שדה).

55. מלשון "ומבאוֹבֵינו סבלם" [ישעיה נג, ד] (מהרש"א).

היה קורא פרק שני ברכות

יז

עין משפט
נר מצוה

כח א' קוד ורע' ח'ס
ס' קב ספ' א'
ס' ס' ספ' ס'ס
ס' ס' ספ' ד'
ס' ס' ספ' ס'ס
ס' ס' ספ' ס'ס
ס' ס' ספ' ס'ס
ס' ס' ספ' ס'ס
ס' ס' ספ' ס'ס
ס' ס' ספ' ס'ס

כפמליא של מעלה. בחבורת שרי האומות שכשעשרים של מעלה יש חגר ביניהם חוקים יס קטטה בין האומות כדכתיב ועתה אשוב להלחם עם שר פרס (דניאל א') וכפמליא של מעלה. בחבורת החכמים: בקרן אורה. בזוית אורה. וזמ מעבד. שאין לו עושים רעוע: שאור שבעיסה. יזר הרע שכלבטו המחמילט: איני כדלי. לא הייתי חסד והגון להיות טור: ועכשיו שטלתי. מה חסידותי רבי' אני כליט לא טלרתי: ק"ו שבמיתתי עפר אני: מדק. כלה והחס: כי הוא מסיים פסל דליו. על שם שאיוב נפטר בשם טוב: מרגל כשומה.

דבר זה רגיל בפיו: אני. העוסק תורה אור
בחורה ברית אני וכן סחברי עס הארץ
בריה הוא: אני מלאכתי בעיר. כלומר
טוחה מלאכתי ממלאכתי: מחגדר.
מחגדר לתפוס אומותי: ושמה תחמי.
הדיו עמו שאר מחגדר במלאכתי
שאלו היה תופס אומותי לא היה לו
לב פתוח להרבות בחורה כמותי והיה
ממעיט ואין לו סכר: שני. שיש
לו סכר לממעיט כמו למרבה: וכלבד
שיטתו לבו לשמים. ואלו קרבעת הוא
במחנות בסופה: עולם ביראה.
להערים בכל מיני ערמה ליראת
בוראו: תכלית חכמה. עיקרה של
תורה שיהא עמה תשובה ומעט:
העושה שלא לשמה טח לו שלא נבדל.

[דף ק']

פירוש שאר לומד כדי לקיים אלא
לקנטר דכפרק מקום שנהגו (ד' ס')
אמר' רבא רמי כתיב עד שמים חסדך
וכתיב מעל השמים כאן בעוסק שלא
לשמה ט' והסם איירי במקום כדי
שיכבדוהו וכן משמע בירושלמי
דפירקין: ויאלכו וישתו. שבעו מזיו
השכינה כאלו אכלו ושתו: גדולה
הבעטה. שהרי קראן שאגות
ובטוחות: לבי כנישתא. טיטקות של
בית רבן היו רגילין להיות למדים
לפני רבן בבית הכנסת: כי רבנן.
בית המדרש שם שונים משנה
וגמרא: ונשק לבדיהו. ממחיתות
לבעליהן ונחתות להם רשות ללכת
וללמוד תורה בעיר אחרת: מפערי
רבנן. זה מזה שהיה טפל רשות
מחבירו לשוב לביתו וללרנו: עלמך
תראה מחיד. כל זרכין תמלא:
פיר דבר חכמות. כלשון ברכה
היו אומרים: יאשינו. לשון ישר
שחא מנן בחורה כהלה:

[יחל ס']

[ג' ע' א'
יחל ס' א'
ס'ס' ר'ס
ספ'ס' דאיוב]

ספ'ס' דף ק'
ס'ס'ס' [ס'ס']
ס'ס' ס'

ספ'ס' ס'

ספ'ס' ס'
ס'ס'ס' ס'
ס'ס'ס' ס'

ספ'ס' ס'

ונפשי כעפר לכל תהיה. מה
עפר איט מקבל כליה
לעולם ק' יהי רלון שורעי לא יכלה
לעולם כמו שהוא חומר והיה זרעך
כעפר הארץ: אני בריה וחברי
בריה. כלומר יס לו לב כמוני להבחין
בין טוב לרע: העושה שלא
לשמה טח לו שלא נבדל. ואלו האמר
רב יהודה אמר רב פרק מקום שנהגו
(ד' ס') לעולם יעסוק אדם בחורה
ובמלות אפי' שלא לשמה שמחך שלא
לשמה בא לשמה וי'ל דהכא מיירי
שאיט לומד אלא לקנטר מחבירו והסם
מיירי שלומד ע"מ שיכבדוהו:

כלבב שלם. רבא בטר צלוהיה אמר הכי *אלהי ער שלא נוצרתי אני כדאי
ועכשיו שנוצרתי כאלו לא נוצרתי עפר אני בחיי ק"ו במיתתי הרי אני לפניך
ככלי מלא בושא וכלימה יהי רצון מלפניך ה' אלהי שלא אחמא עוד ומה
שחמאתי לפניך מדק ברחמיך דרבים אבל לא ע"י יסורין וחלואים רעים והיינו
ידידי דרב המנוגא זומי ביומא דכפורי. מד בריה דרבינא כי הוה מסיים צלוהיה
אמר הכי *אלהי נצור לשוני מדע ושפתותי מדבר מרמה ולמקללי נפשי חדרם
וגפשי כעפר לכל תהיה פתח לבי בתורתך ובמצותיך תדרוף נפשי ותצילני
מפגע רע מיצר הרע ומאשה רעה ומכל רעות המתרגשות לבא בעולם וכל
החושבים עלי רעה מזהרה הפר עצתם וקלקל מחשבותם יהיו לרצון אמרי פי
והגיון לבי לפניך ה' צורי וגואלי. רב ששת כי הוה יתיב בתעניתא בטר דמצלי
אמר הכי *רבון העולמים גלוי לפניך בומן שבית המקדש קיים אדם חוטא
ומקריב קרבן ואין מקריבין ממנו אלא חלבו ודמו ומתכפר לו ועכשיו ישבתי
בתענית ונתמעמט חלבי ודמי יהי רצון מלפניך שיהא חלבי ודמי שנתמעמט
כאילו הקרבתי לפניך על גבי המזבח ותרצני. *ר' יוחנן כי הוה מסיים ספרא
דאיוב אמר הכי סוף אדם למות וסוף בהמה לשחיטה והכל למיתה הם עומדים
אשרי מי שגדל בתורה ועמלו בתורה ועושה נחת רוח ליוצרו וגדל בשם טוב

קלוגנפטר בשם טוב מן העולם ועליו אמר שלמה *טוב שם משמן טוב ויום המות
מיום הולדו. מרגלא בפומיה דר"ם גמור בכל לבבך ובכל נפשך לדעת את
דרכי ולשקוד על דלתי תורתך נצור תורתך כלבך ונגד עיניך תהיה יראתי
שמור פיך מכל חסא וסתר וקדש עצמך מכל אשמה ועון ואני אהיה
עמך בכל מקום. מרגלא בפומיהו דרבנן דיבנה אני בריה וחברי בריה
אני מלאכתי בעיר והוא מלאכתי בשדה אני משבים למלאכתי והוא משבים למלאכתי כשם שהוא אינו
מתגדר במלאכתי כך אני איני מתגדר במלאכתי ושמה תאמר אני מרבה והוא ממעיט *שנינו אחד
המרבה ואחד הממעיט ובלבד שיכוין לבו לשמים. מרגלא בפומיה דאביי לעולם יהא אדם ערום ביראה
*ימענה רך *משיב חמה ומרבה שלום עם אחיו ועם קרוביו ועם כל אדם ואפילו עם נכרי
בשוק כדי שיהא אהוב למעלה ונחמד למטה ויהא מקובל על הבריות אמרו עליו על רבן יוחנן בן
זכאי שלא הקדימו אדם שלום מעולם ואפילו נכרי בשוק. מרגלא בפומיה דרבא תכלית חכמה
חשובה ומעשים טובים שלא יהא אדם קורא ושונה וכוועס באביו ובאמו וברבו ובמי שהוא גדול
מכנו בחכמה ובמען שנאמר *ראשית חכמה יראת ה' שכל טוב לכל עושיהם *לעושים לא נאמר
אלא לעושיהם לעושים לשמה ולא לעושים שלא לשמה וכל העושה שלא לשמה נוח לו שלא
נברא. מרגלא בפומיה דרב [לא כעולם הזה העולם הבא] יהעולם הבא אין בו לא אכילה ולא שתיה
ולא פריה ורביה ולא משא ומתן ולא קנאה ולא שגאה ולא תדירות אלא צדיקים יושבין ועמדותיהם
בראשיהם ונהנים מזיו השכינה שנאמר *ויחוו את האלהים ויאכלו וישתו: גדולה הבטחה שהבטיח
הקב"ה לנשים ויחר מן האנשים שנא' *נשים שאנגנות קומנה שמענה קולי בנות בושחות האונות אמרתי
אל רב לר' היא נשים במאי זכין *באקרויי בגייהו לבי כנישתא ובאתגויי גבריהו בי רבנן ונשרין לגבריהו
עד דאתו מבי רבנן. כי הוה מפסדי רבנן מבי ר' אמי ואמרי לה מבי ר' חנינא אמרי ליה הכי עולמך תראה בחיך
ואדריחך לחיי העולם הבא ותקוהך לדור דורים לכך יהנה חבונה פיך ידבר חכמות ולשונך ידווש רגנות
עפעפך יישור נגדך עיניך יאירו במאור תורה ופניך יזהירו כוודר הדקיע שפתותיך יביעו דעת וכליותיך
העלזונה מישרים ופעמך ירצו לשמע דברי עתיק וימין. כי הוה מפסדי רבנן מבי רב חסדא ואמרי לה מבי
ר' שמואל בר רבנא אמרו ליה הכי *אלופינו מסובלים וגר' אלופינו מסובלים רב ושמואל ואמרי לה רבי יוחנן
ר' אלעזר חד אמר אלופינו בתורה ומסובלים במצות וחד אמר אלופינו בתורה ובמצות ומסובלים ביסורים

אין

[יחל ספ'ס'ס' ד'
ד'ס'ס'ס'ס'ס'ס'
ספ'ס'ס'ס'ס'ס'ס'
ספ'ס'ס'ס'ס'ס'ס'
ספ'ס'ס'ס'ס'ס'ס'
ספ'ס'ס'ס'ס'ס'ס'
ספ'ס'ס'ס'ס'ס'ס'
ספ'ס'ס'ס'ס'ס'ס'
ספ'ס'ס'ס'ס'ס'ס'
ספ'ס'ס'ס'ס'ס'ס']

רב נסים נאמן
ועפעפך יישור נגדך.
איתי' ספ'ס'ס'
בספ'ס'ס'ס'ס'ס'ס'
הקרא את רבנא
לפ'ס'ס'ס'ס'ס'ס'
רבי בר [חמא] לרבי
יוסיה מדיפתי סאי
(ספ'ס'ס'ס'ס'ס'ס'
ועפעפך יישור
נגדך אמר ליה
אל דברי תורה שכתב
בך [ספ'ס'ס'ס'ס'ס'ס'
עניך בו [יחל] [אפ'ס'ס'
והי משריין] ק' אצל
ר' סאי:

ספ'ס'ס'ס'ס'ס'ס'
נאמר אלא לעושיהם

גליון השנים
ברעשי ר'ס'ס'ס'
וכן מנר פס'ס'ס'
ספ'ס'ס'ס'ס'ס'ס'
ר'ס'ס'ס'ס'ס'ס'

[illegible]

רַב נָסִים נֶאֱמָר
אֲמִר רַב אִשִּׁי הָיָה
מִתַּחַת מַסְכָּה
אֲבִירָה כֹּל יָנִיעָה
דָּקָא חֻו יִקְרָא דִּרְאוּיָהּ
חֲרִי יִזְמִי בִּשְׁמַחָהּ
חֲרִי דִּלְבָּה דְּחֵשׁ
אִיר דְּחֵשׁ אֱלֹל הָתָם
בִּבְבֹּאב מִצִּיעִי (אֲבִירָה)
כֹּל הַשְּׁמֵרִי אֶת הַעֲרֵלִי
(דף קט) אֲבִירָה אֲבִירָה
דְּבִרָה בִּי חֲנִינִי אֲנִי
שְׂמֵרָתָה כֹּל נִשְׁמֵרִי אֲנִי
בֵּית קִרְיָה בִּי מִלָּא
אֲנִי כְּנָרָה דִּי מִדְּרָא
אֲנִי כְּנָרָה דִּירִים אֲנִי
אֲנִי דִּירָא מִבְּבֹאב
בִּירָא בִּירָא מִבְּבֹאב
בִּירָא מִבְּבֹאב (דף קז)
אֲנִי אֲנִי אֲנִי אֲנִי
בִּירָה דְּלֵילָה:
סִלִּים פִּרְקִי

תגהות הב"ח
(ה) חס' ד"ס רב שיטא
וסי' דבכל מקום :
פרק ג
(ג) שם נחמדה פטור
מהקדוה שחט ומן
המחילין כ"ל ותיבתו
בהפלה נחמדה :

גליון השנים
ברשיו שנהא דאוריית'
ב' בלכות התג כו' עי'
דש' לקמן ל ע"א ד"ה
פסחא דרגלא כו' ועצרת
כו' :

פרץ זה אחיוסופל שפרץ פרחם
 שילא לתרבותו כדמפרס
צוהה זה גחיל. שהיה מוצרע ו
 והיטו מוחה : **והם** מוצרע
 בפקיעות והם מצרוע עדיך בלא
 ולא גרסינן עדיך לא בלא :
תרי וימיני בשאל. אבל בעשרה
 שאני אלף יום אחד לא היו
 כל כך מחספין ושמה ניבא
 איתרמיחם לה ורואיני בספר העמים
 שסבר הרב רבי יהודה בר ברוי
 ששמע שהיה עמוד של אש יורד מן
 העמים עליהם כלה הרב וכלה
 האומר : **רבי** בשל כריי דלול וכלה
 האומר לעולם לא תחליף. פרי
 דהלכה כרב * שש דהוא בתראה
 והלכה כרשב"י דאמר לא כל הרוגה
 יליעול את השם ועול (א) וכל מקום
 שיש בו עול יליעול את השם

הדרן עלך דיה קורא

בני שמתו מוטל לפניו . רש"י גרים
מי שמתו אחר תפלת השחר
אבל גראה לר"י שהוא אחר היה
קורא איליירי בסיפיה מק"ש וכן
מתחיל נמי מפתור ק"ש וצירושלמי
גרים כמו ק : **פמור** מק"ש .
צירושלמי מפרש טעמא א"ר בון
מביב למחנן חסור כ' עד כל ימי חייך
מיים שאתה עוסק בחיים ולא ימים
שאתה עוסק במתים : ה"ז גרסיון
מפור מקריחא שמע ומן התפלה
ומן התפילין :

חייבין גרים רש"י שלאחר המטה
אפילו המטה נריבה להם
חייבין לפי שלמולם לא היו גרולים
שלא שכבר נשאו חלקם ותימא קלם
הלשון לפרש מאי חייבין חייבין
הם והלא לא היו נשואין כלל את
המטה לכך נראה גרסתם הספרים
שלפני המטה ושלאחר המטה את
המטה נריבה להם פטורין אין
נריבה להם חייבין : **ויאלו**
פטורין מן התפלה : אבל בק"ש
ובתפילין שכן מדאורייתא חייבין
ירושל דקמאר מ"י שמהו מוטל
לפניו דפטור מן קריאת שמע
ומן התפילין וט' כל שכן דפטור
מן התפלה אלא לא בעי למיטני
בדברא אלא החלוק שבין טעמי
המטה למטו מוטל לפניו :

יֵאִינּוּ מִבְּרַךְ. פֶּרֶשׁ"י וְאִין זִקוּק לְבָרַךְ. וּמִשְׁמַע מִתּוֹךְ פִּירוּשׁוֹ שֶׁאֵם רָלָה לְבָרַךְ רִשְׁאִי מִיֵּהוּ בִּירוּשְׁלַיִם קָאָמֵר אֵם רָלָה לְהַמְזִיר וְאִין שׁוּמְעִין לוֹ לִבְךָ גִּרְאָה לִמָּד אִינוּ מִבְּרַךְ אִינוּ רִשְׁאִי לְבָרַךְ וּמִפְּרָשׁ בִּירוּשְׁלַיִם נִמְשָׁל וְקָאָמֵר מִפְּנֵי כְבוֹד שֶׁמֶת אִי בְּנֵי מִפְּנֵי שְׂאִין לוֹ מִי שֶׁשֶׁשֶׁל מִשְׁאֵל וּפְרִיד וְהִתְנִיף פְּסוּד מִנְּתִין

כֹּחַ הַעוֹלָם טַלּוּ נִזְוִין מִלְּדָקָה
 וְהֵם נִזְוִין מִדְּרֹעַ . בִּזְכוּת
 רְחוּקִים מִחֲקִיתָהּ שֶׁל הַקֶּדֶר
 לְרִיבֵיהֶם וּמִתַּפְרִנְסִים בְּקוֹשֶׁת
 תְּחִילָה :

אֵין פֶּרִץ שְׁלֹא תֵהְיֶה סִיעָתָהּ שֶׁל
 דָּוִד שִׁיצָא מִמֶּנּוּ אַחֲזִיתוּפֹל וְאֵין יִצְחָק שְׁלֹא
 תֵהְיֶה סִיעָתָהּ * כִּסִּיעָתָהּ שֶׁל שְׂאוּל שִׁיצָא מִמֶּנּוּ
 דֹּאגַּן הָאֲדוּמִי וְאֵין צוּחָה שְׁלֹא תֵהְיֶה סִיעָתָהּ
 כִּסִּיעָתָהּ שֶׁל אִישִׁישׁ שִׁיצָא מִמֶּנּוּ נַחֲוִי
 בְּרַחֲבוּתֵיהֶן שְׁלֹא יֵהְיֶה לָּהֶן בֶּן אֶזְרָא לְמִלְחָמָה
 שִׁמְקֵדֵיהֶן תִּבְשִׁילוּ בְּרִיבִים : * שְׂמַעוּ אֱלֹהִים
 אֲבִירֵי לֵב הַרְחֻקִּים מִצְדָּקָה רַב וּשְׂמוּאֵל
 וְאַמְרֵי לֵה רַבִּי יוֹחָנָן וְרַבִּי אֱלֵעָזָר וְהָאֲמֵר
 כֹּחַ הַעוֹלָם כּוֹלֵל גּוֹזֵין בְּצִדְקָהּ וְהֵם גּוֹזֵין
 בְּדֹרֵעַ וְהֵם אֲמֵר כֹּחַ הַעוֹלָם כּוֹלֵל גּוֹזֵין
 בְּזִכְרוֹתָם וְהֵם אֲפִילוּ בִּזְכוּת עֲצָמָהּ אֵין גּוֹזֵין

לכ ניהור דקא חוו יקרא דארווייטא תרי זמני בשעתא ולא קמגייר גיורא מינייהו ; חתן אמי רוצה לקרות וכו' *למימרא דרבן שמעון בן גמליאל חייש ליהורא ורבנן לא חיישי ליהורא והא איפכא שמעינן להו דתנן "מקום שנהנו לעשות מלאכה בתשעה באב עושין מקום שנהנו שלא לעשות אין עושין וכל מקום תלמידי חכמים במלים רבן שמעון בן גמליאל אומר 'לעולם יעשה כל אדם את עצמו בתלמוד חכם קשיא דרבנן אדרבנן קשיא דרבן שמעון בן גמליאל אדרבן שמעון בן גמליאל אמר רבי יוחנן מחלפת השיטה רב שישא בריה דרב אידי אמר לעולם לא תחליף דרבנן אדרבנן לא קשיא ק"ש כיון דכ"ע קאקרו ואיהו נמי קרי לא מיחוי ביהורא *הכא כיון דכולי עלמא עבדי מלאכה ואיהו לא קא עבדי מחוי ביהורא דרבן שמעון בן גמליאל אדרבן שמעון בן גמליאל לא קשיא *התם בכונה תליא מילתא ואנן סהדי דלא מצי לכווני דעתיה אבל *הכא הוראה אוסר *כמה במלני איכא ב

הדרן עלך היה

מי *שמתו מוטל לפניו פמור מקיש (ז) ומן האמורות בתורה "נושאי המטה וחלופי המטה ואת שלאחר המטה את שלפני המטה המטה צורך בהם חייבין יואלו ואלו פמור וחורו אם יכולין להתחיל ולגמור עד שלא יגי יתחילו העומדים בשורה הפנימיים פמורים וה יתמינים פמורים מק"ש ומן התפילין וחיובן בר גמ' מוטל לפניו אין ושאינו מוטל לפניו לפניו אוכל בבית אדר ואם אין לו בית אין לו בית חבירו עושה מדיצה ואוכל ואם אין לו אוכל ואינו מסיב ואוכל ואינו אוכל בשר ואינו

ולכל והא כ"ד דמיייר צ"ט וכו' איט טרוד ליטא משא

בְּזָדָקְתוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ וְלֹא בַזֹּמֶת שֶׁבִּידִין.
בְּיָדוֹס וּבְזִדְדִיקוֹס מִתְחַשֵּׁי קָרָא וְקָרִי לָהּ
בַּיָּמִין בַּיָּמִין. שֶׁאֵין לָהּ כְּרִי
וּפְלִיגָא דְרַב יִיחֵדָה. דְּלִיחֵדָה אִמֵּר
דְּרִי אֲזִינִי לֵב הַיְיִו רַשְׁעִים : בּוֹדֵאִי
כִּי אֹמְרָה הִיא בְּבָבֵל וּבְחִמְכָת דְּרִינָן
(ס"ד דף ע"ב) : אֲמִירָנָן שֶׁהִיוּ מִן הַנְּחִיטִים
שֶׁבָּחָא דְּאוֹרֵייתָא תְּרִי יִמֵּינִי בְּשִׁתָּא.
הִיוּ נֶאֱסָפִים שֶׁם יִשְׂרָאֵל בְּאֶדְר
לְשׁוֹמֵעַ בְּהִלְכּוֹת הַפֶּסַח מִדְּרַשׁ דְּרַב
אֲשִׁי וּבִאֲבֹל לְשׁוֹמֵעַ : הֶלְכּוֹת חֲנֻךְ :
*לֹא כָל הַדְּרֹשָׁה וְרִי . אֵלֶּם הַחֻזָּק
חֲכָם וְסוֹד לְרִבִּים אֵין הִיא אֵלֶּם בְּאוֹרָה
שְׁמִירָהה בְּעָלְמָא שִׁיכּוֹל לְכַדֵּן לְבֹ :
אֲמִירִי אֲמִירִי עֲבִידְתָּה הִיא דְּלִית
לִיה . הִירוֹשָׁה אֲרוֹרָה שְׁאִינִי עֹשֶׂה
מִלְחָמָה אֲשִׁינוּ שְׁמִחְתָּם תִּשְׁעָה
בְּאֵד הוּא בְּסֵל אֵלֶּם אֵין חֵן מִלְחָמָה
לְעֹשֶׂה : פֶּקֶד חַיִּי כְּמֵה בְּעָלְמִי אֲמִירִי
בְּשׁוֹקָא . אֵין צִימֵי מִלְחָמָה :

הָרָחַן עֶלְךָ הִיָּה קוֹרָא
בִּי שְׁמוֹ יי' פֶּסוּד מַלְקֻמַּת
 ק"ס. לִי שְׂאוֹ עֲרֹד בְּמַחֲסֶה
 קְצֵרוֹתָ וְהִיא דוֹמִיָּה דַחֲקָן דְּפִסּוֹר
 מִשּׁוֹם מִירְדָּה דַמְטָה : וְחֻפְּיָהּ
 שֶׁכֵּן דֶּרֶךְ שִׁמְחָחֲלִין לִשְׂאֹת לִי שֶׁהֵבֵל
 חִפְּזִין לְזִכּוֹת כּו : אֵת שְׁלֵפִי הַמַּטֶּה :
 שִׁיעַטְסֶקוּ כּו כְּשִׁתְּנִיעַ הַמַּטֶּה אֲלֵלֶם :
 וְשִׁלְאֲחֵר הַמַּטֶּה : שֶׁשְׂאֹהוּ כִּבְר :
 שְׁלֵפִי הַמַּטֶּה טֹרֵךְ בְּהֵם פְּסוּרִים :
 אֵם יִרְכִּיבִים לִשְׂאֹת פְּסוּרִים :
 וְשִׁלְאֲחֵר הַמַּטֶּה : אֵף אֵם טֹרֵךְ בְּהֵם
 חִיִּיבִים הֶאֱוִיל שֶׁכֵּבֵר יִצְאוּ יְדֵי חֻבְדָּן
 מִן הַמָּה : וְאֵל וְאֵלִי פְּסוּרִין יֵאָן
 הַתַּפְּלֶה . דְּלֵאל וְלֹאֲרִייתָא מִן
 וְרִבּוּחוֹת פִּירְסוֹ שֶׁ שֵׁם לֶהֱם עוֹד
 שְׂהוֹת וְלִי נִרְאֶה שֶׁאֵין זֶה לִשּׁוֹן פְּסוֹר :
 לְאֻרֶּה . שְׁהִיו מִנְחֲמִין אֵת הָאֵבֶל
 בַּהֲקָה שׁוֹרֶה כְּבִיבוֹתָיו כְּבוֹכֶם מִן
 הַקֶּבֶר : **גְּבִי** : שְׁאֵת מַעֲטֵל לַפְּנִיו
 כּוֹן הֵאֵן בְּבִית וְהֵאֵן בְּבִית
 אֲחֵר : אֲדוֹכֵל בְּבִית אֲחֵר . וְנִרְאֶה
 כְּלוּעָה לֶרֶס וי' : וְאֵת מִיֶּסֶב .
 כְּדֶרֶךְ הַמִּסּוּבִים בְּחִיטּוֹת עַל לָרוֹ
 הַשְּׂמֹחֲלִית וּבְמִטָּה : וְאֵת מִבְּרֵךְ .
 וְאֵת לִרְיֵךְ לִבְרֵךְ כִּרְכַּם הַמְּוִילָא : וְאֵת
 מַחֲזֵן . אֵת לִרְיֵךְ לִבְרֵךְ כִּרְכַּם הַמְּוִן :
 וְאֵין

מלאכה תא דאין לו פוק חזי
שוקא :

קורא
תפלה ומן התפילין ומכל מצות
וחלופי חלופיהן את שלפני
וחד בהם פמורים ואת שלא
ם מן התפלה קברו את המ
לשורה יתחילו ואם לאו לא
יוצגים חייבים (*נשים ועבדים
פלה ובמזוזה ובברכת המזון):
לא ורמניה *מי שמתו מוטל
אוכל בבית חבירו ואם אין לו
בר לעשות מחיצה מחויר פניו
שותה יין ואינו מברך ואינו מזמן
אין

ומשני תפסר בחור פי' בחולו של מועד.
והתניא

[הסדרון מהמקד
כדברים
למעלה באין
מקד נביא
אל שאלו כי
וי"ט מלח
נקטת]

חולין דף ע.
תפנית דף כד:
[כתפנית כד:
כתב רש"י דלא
גרסינן מסר
מורכ ודע דגם
בחולין ליטא]

פסוקי דשירה

22

END

[תשנ"ב לקמן
[.9]

מ"ק דף פג:
שמות ס"ו

החג^[1], ולא קמגייר גיורא מינייהו - ואף על פי כן לא התגייר מבניהם אפילו גר אחד.

הדבר מוסכם שחתן פטור מקריאת שמע, כמו ששינוי במשנה (טז, א). במשנה שלנו נחלקו רבנן ורבן שמעון בן גמליאל אם חתן רשאי לקרוא קריאת שמע אם ירצה, רבנן מתירים ורבן שמעון בן גמליאל אוסר. הגמרא מסבירה את יסוד המחלוקת, וכך שנינו במשנה: **חתן אם רוצה לקרות וכו'** קריאת שמע בלילה הראשון מותר לו לקרוא; רבן שמעון בן גמליאל אומר לא כל הרוצה ליטול את השם יטול: מי שלא הוחזק לתלמיד חכם וחסיד אסור לו לקרוא קריאת שמע כשהוא חתן, שאין זה אלא גאון שמראה בעצמו שהוא יכול לכון את לבו בקריאת שמע אף על פי שהוא טרוד במצוה. הגמרא שואלת:

למימרא - האם זאת אומרת דרבן שמעון בן גמליאל חייש ליוהרא - חושש ואוסר לאדם לעשות משהו שנראה כיהירות [כגאון], ולכן הוא אוסר לחתן לקרוא קריאת שמע, ורבנן לא חיישי ליוהרא - ועל זה חולקים רבנן, והם לא חוששים ליהירות, ולכן הם מתירים לחתן לקרוא קריאת שמע? והא איפכא שמעינן להו - והרי למדנו במקום אחר להיפך, שרבן שמעון בן גמליאל אינו חושש ליהירות ורבנן חוששים. דתנן במשנה (פסחים נד, ב): **מקום שנהגו לעשות מלאכה בתשעה באב^[2] **עושין בו מלאכה. מקום שנהגו שלא לעשות מלאכה בתשעה באב**^[3] **אין עושין** - אסור לעשות בו מלאכה. וכל מקום, אפילו במקום שנהגו לעשות מלאכה בתשעה באב, תלמידי חכמים בטלים ממלאכה, כדי שיתאבלו על חורבן הבית^[4]. **רבן שמעון בן גמליאל אומר: לעולם יעשה כל אדם את עצמו כתלמיד חכם**, כלומר: אפילו במקום שנהגו לעשות מלאכה בתשעה באב, רשאי אף מי שאינו תלמיד חכם להתבטל ממלאכתו ולהתאבל על חורבן המקדש, ואינו חושש שיראה כיהיר. הגמרא מסיימת את קושיית:**

קשיא דרבנן אדרבנן - שיטת רבנן [תנא קמא] במשנתנו שאינם חוששים ליהירות, סותרת את שיטתם לענין תשעה באב, שחוששים ליהירות ואומרים שלא יעשה כל אדם את עצמו כתלמיד חכם במקום שנהגו לעשות מלאכה בתשעה באב; קשיא דרבנן שמעון בן גמליאל אדרבנן שמעון בן גמליאל - ושיטת רבן שמעון בן גמליאל במשנתנו שחושש ליהירות לענין קריאת שמע, סותרת את שיטתו

כך דורשים המשך הפסוק:

"אין פרץ" שלא תהא סיעתנו - שלא תהיה חבורתנו של חברים ותלמידים כסיעתו של דוד, שיצא ממנו אחיתופל, שמרד בו ופרץ פרצה במלכות בית דוד^[1]. "ואין יוצאת" שלא תהא סיעתנו כסיעתו של שאול, שיצא ממנו דואג האדומי שיצא לתרבות רעה^[2]. "ואין צנחה" שלא תהא סיעתנו כסיעתו של אלישע, שיצא ממנו גחזי שנצטרע (מלכים ב ה, כז)^[3], "ברחובותינו" שלא יהא לנו בן או תלמיד שמקדיח תבשילו בפרבים^[4].

עוד פסוק (ישעיהו מו, יב) שנחלקו אותם אמוראים בפירושו: **"שמעו אלי אבירי לב הרחוקים מצדקה"**. נחלקו רב ושמואל בפירושו, ואמרי לה - ויש אומרים שרבי יוחנן ורבי אלעזר נחלקו בפירושו. **חד אמר** כך פירושו של הפסוק: **כל העולם כולו נזנזין בצדקה - בצדקתו של הקדוש ברוך הוא ולא בזכות עצמם, והם נזנזין בזרוע - אבל אבירי לב שהם הצדיקים מתפרנסים בזכות שכירם, ונמצא ש"אבירי לב רחוקים מצדקה". וחד אמר: כל העולם כולו נזנזין בזכותם - בזכות ה"אבירי לב" שהם הצדיקים, והם אפילו בזכות עצמן אין נזנזין - והצדיקים בעצמם אין להם כדי צרכיהם ומתפרנסים בקושי. וזה הפירוש השני הולך בדרך יהודה אמר רב. דאמר רב יהודה אמר רב: בכל יום ויום בת קול יוצאת מהר חורב^[5] ואומרת: **"כל העולם כולו נזנזין בשביל חנינא בני - רבי חנינא בן דוסא^[6], וחנינא בני די לו בקב חרובין מערב שבת לערב שבת^[7]"**.**

עוד פירוש בפסוק:

ופליגא דרב יהודה - ופירושים אלו שהוכרנו חולקים על פירושו של רב יהודה, שרב יהודה מפרש ש"אבירי לב" המוזכרים בפסוק רשעים הם ולא צדיקים^[8]. דאמר רב יהודה: מאן - מי הם "אבירי לב" שהם רחוקים מן הצדקה? גובאי טפשי - הם הגובאים^[9] הטפשים. אמר רב יוסף: תדע שהגובאים הם רשעים, דהא לא איגייר גיורא מינייהו - שהרי אף גר לא התגייר מבניהם^[10]. כמו כן:

אמר רב אשי: בני העיר מתא מחסאי אבירי לב ניהו (הם). דקא חזו יקרא דאורייתא תרי זמני בשתא - שהרי הם רואים כבוד התורה פעמיים בשנה - כשהיו נאספים ישראל באדר לשמוע את דרשת רב אשי בהלכות הפסח, ובאלול לשמוע את דרשתו בהלכות

הערות

1. תוספות [עיין שמואל ב טו, לא].
2. תוספות; ועיין ריטב"א ומהרש"א שמביאים גירסא אחרת ומפרשים את הגמרא על פיה.
3. המצורע צווח על עצמו שהוא טמא, כמו שנאמר בתורה לענין מצורע: **"קטמא קטמא יקרא"** (ויקרא יג, מה) (תוספות; ועיין מהרש"א שפירש בענין אחר).
4. מקדיח ושוורף תבשילו בריבים: דהיינו, לדרוש בפני רבים הגדות של דופי להדיחן (ריטב"א, עיין שם).
5. רש"י תענית כד, ב ד"ה בת קול אינו גורס "מהר חורב".
6. רש"י חולין פו, א (ר"ה חנינא); ועיין תוספות חגיגה יד, א ד"ה רבי חנינא.
7. דהיינו שמתפרנס בצער ובמצמוצם (רש"י חולין שם).
8. "אביר" הוא לשון חוזק, ויכול להתפרש לענין החשובים והחזקים בצדקתם, כמו "אביר הרעים" (שמואל א בא, ח) וכן יכול להתפרש לענין החזקים ברשעם ובלבם הקשה, כמו "אשתוללו אבירי לב" (תהלים עו, ו) (מהרש"א).
9. גובאי הוא שם של אומה הגרים בבבל מצאצאי הגבעונים (רש"י; עיין קידושין ע, ב).
10. הגבעונים היו תושבי העיר גבעון בזמן כניסת עם ישראל לארץ. הם פחדו מכיבוש יהושע אחרי שהחריב הערים וריחו ועי. לכן התחפשו להולכי דרכים שבאים מארץ רחוקה, ובאו ליהושע ונשיאי העדה ובקשו מהם לכרות עמם ברית שלום (יהושע ט, ג-כז). יהושע כרת עמם ברית והבטיח להם שיחיו בשלום, ונשיאי העדה נשבעו לקיים את הברית. כשהתבררה ליהושע ולנשיאים ערמתם לא הפרו את הברית, וקיימו את שבועתם להחיות את הגבעונים, ואף שנמולו ונתגיירו, יהושע "נתן" אותם להיות חוטבי עצים ושואבי מים לעדה. [ועל שם זה נקראים

- נתינים, שהם נתונים לעם להיות משרתיהם. אחרי שנתחלקה הארץ נשארו הגבעונים חוטבי עצים ושואבי מים לבית ה' בגלגל ובשילה, כנוב ובגבעון ובבית עולמים (רד"ק שם)]. ויהושע אסר עליהם לבא בקהל ה' ולהתחתן עם שאר העדה כל זמן שבית המקדש קיים. לאחר יותר משלוש מאות שנה בא דוד המלך וגזר עליהם שלא יבואו בקהל ה' לעולם, (יבמות עט, א; עיין רש"י כתובות כט, א ד"ה נתינה).
- המהרש"א מפרש לפי רש"י שהגובאי נשתמדו וחזרו להיות עובדי כוכבים, וזהו פירוש הגמרא כאן "דלא איגייר גיורא מינייהו", דהיינו שאף אחד מהם לא חזר להיות יהודי. המהרש"א בעצמו מפרש שחלק מן הגבעונים מעולם לא התגיירו, והם הנקראים גובאי [ואלו שהתגיירו נקראים בגמרא "דורנתא"], ועליהם הגמרא אומרת שמעולם לא התגייר אחד מהם.
- רש"י. תוספות מבארים שבחג השבועות שאינו אלא יום אחד (מן התורה) לא בא ציבור כל כך גדול למתא מחסאי, [ומפני כך לא ראו כבוד התורה בעיצומו בשבועות כמו בסוכות ופסח]. תוספות מביאים בשם ספר העתים שבימי אלול ובימי אדר כשהתאספו כולם, היה יורד עליהם עמוד אש מן השמים, וזהו ה"יקרא דאורייתא" שמוזכרת בגמרא (עיין מהרש"ל).
- בתשעה באב חייבים להתאבל, אך אין בו איסור מלאכה כמו באבלות של יחיד על קרובו שמת. טעם החילוק, הוא מפני שתשעה באב הוא אבלות ישנה, על דבר שקרה בעבר, ואין בו את החומר של אבלות על קרובו שמת זה עתה (מאירי לפסחים נד, ב).
- כך נהגו במקצת מקומות כדי שלא יסיחו דעתם כלל מאבלות היום (תפארת ישראל פסחים ד, ה).
- שתלמידי חכמים חייבים להתאבל יותר על חורבן בית המקדש (מאירי שם).

ספתיס דף עב.

גליון השנים
 תרע"ו שנהא דאוריית'
 ו' בלכות ההג כו' ע"י
 ש"י לקמן ל ע"א ד"ה
 כחא דרגלא כו' ועזרת
 כו' :

יֵאִינּוּ מִבֶּרֶךְ . פִּרְשֵׁי וְאִין זִקֹן
לְבָרֶךְ . וּמִשְׁמַע מִהוּךְ
פִּירוּשׁוֹ שֶׁאֵם רָלָה לְבָרֶךְ רִשְׁאִי מִיֵּהוּ
בִּירוּשָׁלַיִם קָאָרֶר אֵם רָלָה לְהַמְמִיר
אִין שׁוּמְעִין לוֹ לְבָרֶךְ נִרְאָה לִמָּר אִין
אִין קָאָרֶר אִין רִשְׁאִי לְבָרֶךְ וּמִפְרֶשׁ
בִּירוּשָׁלַיִם רָלָה וְהָאִין מִפְּנֵי כְּבוֹד
שֶׁל מָה אִי מְנוּ מִפְּנֵי שְׁאִין לִי כִד
שִׁישׁ מִשְׁאֵל וּפְרִיד וְהַפְּגִיא פְטוּר מִנְּטִין

נעשות : פוק חזי כמה עטניו חכה :
בשוקא . אף בימו מלאכה :
הדרן עלך היה קורא
בזי שמתו ט' פטור מלקחות
ק"ש. לפי שהוא טרוד במחשבת
קבורתו והויא דומיא דמתן דפטור
משום טירדא דמלוה : וחלופיהו .
שן דרך שמתפללין לשלח לפי שהכל
תפלין לזכות בו : את שלפני המטה .
שיתעסקו בו כשתגיע המטה אללם :
ושלאחר המטה . שגאווהו כזר :
שלפני המטה לורך בהם פטורים .
אם לריבים לשאחו פטורים :
ושלאחר המטה . אף אם לורך בהם
חייבים האילו שכבר יצאו ידי חובתן
מן המז : ואילו ואילו פטורין מן
החפלה . דלוא דלורייא הוא
ורבויא פירשו לפי שיש להם עוד
שהות ולי נראה שאין זה לשון פטור :
לשורה . שהיו מנחמין את האבל
בהקף שורה בביצועיו בשוכם מן
הקבר : גב' . שאינו מוטל לפניו .
כגון הוא בצית אחד והמת בצית
אחר : חובל בצית אחר . דנראה
כלעג לרש וט' : ואינו מוכסא .
כדרך המסוכסם בחשיבות על דלו
השגמאליה ובמסה : ואינו מוכד .
ואינו לריך לברך ברכת המזון : ואינו
מחזן . אינו לריך לברך ברכת המזון :
ואין
ר מלאכה הוא דאין לו פוק חזי
שוקא :

३३३

הדרך עלך היה קורא

מִי *שְׁמַתוֹ מוֹטֵל לִפְנֵי יַמּוֹר מִק"ש (ו) וּמִן הַתְּפִלָּה וּמִן הַתְּפִלִּין וּמִכָּל מִצְוַת
הָאֲמֻרוֹת בְּתוֹרַת הַיְּנוֹשָׁאִי הַמֵּטָה וְחֻלּוּפֵיהֶן וְחֻלּוּפֵי הַחֻלּוּפִין אֶת שְׁלֹפְנֵי
הַמֵּטָה וְאֶת שְׁלֹאֲחֵר הַמֵּטָה אֶת שְׁלֹפְנֵי הַמֵּטָה צוֹרֵךְ בָּהֶם פְּטוּרִים וְאֶת שְׁלֹאֲחֵר
הַמֵּטָה צוֹרֵךְ בָּהֶם חֵיבִין יִזְאֵלוּ וְאֵלּוּ פְּטוּרִים מִן הַתְּפִלָּה קִבְּרוּ אֶת הַמֵּטָה
וְחֻזְרוּ אִם יוֹכֵלִין לְהַתְּחִיל וּלְגַמֹּר עַד שֶׁלֹּא יִגְעוּ לְשׁוּרָה יִתְחִילוּ וְאִם לֹא
יִתְחִילוּ הַעֲמִידִים בִּשְׁוֹרָה הַפְּנִימִיִּים פְּטוּרִים וְהַחִיצוֹנִים חֵיבִים (*נָשִׁים וְעִבְדִּים
וְקַטְנִים פְּטוּרִים מִק"ש וּמִן הַתְּפִלִּין וְחֵיבִין בַּתְּפִלָּה וּבַמִּזְוֹהָ וּבְבִרְכַּת הַמּוֹן) :
גַּבְיָהּ מוֹטֵל לִפְנֵי אֵין וְשֹׁאֵנִי מוֹטֵל לִפְנֵי לֹא וְרַמְזֵיהֶּ *מִי *שְׁמַתוֹ מוֹטֵל
לִפְנֵי אוֹכֵל בְּבֵית אֲדָר וְאֵם אֵין לֹא בֵּית אֲדָר אוֹכֵל בְּבֵית חֲבִירוֹ וְאֵם אֵין לֹא
בְּבֵית חֲבִירוֹ עוֹשֶׂה מַחֲצֵה אוֹכֵל וְאֵם אֵין לֹא דָּבָר לַעֲשׂוֹת מַחֲצֵה מַחֲזִיר פְּנִי
אוֹכֵל וְאֵינוֹ מִסֵּב וְאוֹכֵל וְאֵינוֹ אוֹכֵל בִּשְׂר וְאֵינוֹ שׁוֹתָה יֵין וְאֵינוֹ מִבְּרֵר וְאֵינוֹ מוֹכֵן
יֵאָזֵן

מחנה להקמן
[...]

ו"ק דף כג
מקום ס"י

ש"ש משאו ופרדך וההגיה פטור מנגילה לולב וקא ס"ד דמיירי ביו"ט וכו' אינו טרוד לישא משאו ומשני הפתר בחוץ פי' בחולו של מועד. והנהיג

לענין תשעה באב שאינו חושש ליהירות, ואומר שיעשה כל אדם את עצמו כתלמיד חכם.

הגמרא מביאה שאמוראים נחלקו בשוב הקושיא:

אמר רבי יוחנן: מוחלפת השיטה - שיטת רבנן ושיטת רבן שמעון בן גמליאל התחלפו בטעות באחת המשניות; ובאמת מי שמתיר לחתן לקרוא קריאת שמע, הוא מתיר למי שאינו תלמיד חכם להתבטל ממלאכה בתשעה באב אף במקום שנהגו לעשות מלאכה, ואינו חושש ליהירות בשני המקומות. ומי שאוסר לחתן לקרוא קריאת שמע, הוא אוסר על מי שאינו תלמיד חכם להתבטל ממלאכה בתשעה באב¹⁵, והוא חושש ליהירות בשני המקומות. **רב שישא בריה דרב אידי אמר: לעולם לא תחליף את השיטות, דרבנן אדרבנן לא קשיא** - ואין סתירה בשיטת רבנן, קריאת שמע בין דבולי עלמא קא קרו - אחרי שכל העולם קוראים קריאת שמע, ואיהו נמי קרי - וגם החתן קורא אתם, **לא מייחזי ביהרא** - אין החתן נראה כמתגאה בקריאתו, שהרי הוא מתנהג כמו כולם. אבל **(הבא) [התם]** לענין תשעה באב,

בין דבולי עלמא עבדי מלאכה - כיון שכלם עושים מלאכה, ואיהו **לא קא עבדי** - והוא אינו עושה מלאכה, **מייחזי ביהרא** זה נראה כמתגאה, ומשום כך אמרו רבנן שיעשה מלאכה. **דרבנן שמעון בן גמליאל אדרבנן שמעון בן גמליאל לא קשיא, (התם) [הבא]** לענין קריאת שמע **בבבנה תליא מילתא** - המצוה תלויה בכוונה ואנן סהדי דלא מצוי לבבונה דעתיה - וכלנו עדים על כך שסתם חתן אינו יכול לכוון דעתו לפירוש המלים. ואם כן חתן שקורא את קריאת שמע נראה כמתגאה. **אבל (הבא) [התם]** לענין תשעה באב, אין נראה כיהירות אם אינו עושה מלאכה אף במקום שנהגו לעשות מלאכה שהרי הרוואה שאינו עושה מלאכה **אומר: "מלאכה הוא דאין לו ולכן אינו עושה מלאכה, ולא מפני שעושה עצמו כתלמיד חכם. פוק חזי במה בטלני איבא בשוקא** - צא החוצה ותראה כמה אנשים בטלים יש בשוק אף בימי מלאכה". ואם כן בודאי מי שאינו עושה מלאכה בתשעה באב יאמרו שמלאכה הוא שאין לו, ולא שהוא מתנהג ביוהרא.

הדרן עלך היה קורא

[illegible][illegible]

דגהות הבי"ח
(א) חס' ד"ס רב שינא
וסי' דכל מקס :
פרק ג
(א) שם נמשנה פטור
מקריאה שם ומן
תפילין כ"ל ותיבתו
בהפלה נמחק :

גליון השנים
דעמי שנהא דאוריית'
הכנסת ההג כו' עי'
וי לקמן ל ע"א ד"ה
תחא דרגלא כו' עזרת
כו' :

פרק זה אחינופול שמרן פלגה
 שאל לתרבות רעה כדמפרס
צוהה זה גחוי . שהיה מזער
 והיו נוחה : **והם** מ
 ב'תקיעות והם בזרוע עדיך ב'זו'
 ולא כרסין עדיך לא ב'זו' :
תרי וימיני בשחא . אבל בעפרת
 שאינו אלא יום אחד לא היו
 על כך מהאספין ושמא ניבא
 יסתרשים להו ור'אחי' בספר העתים
 מחבר הרב רבי יהודה בר בריולי
 ששמע שהיה עמוד של אש רב מן
 השמים עולים בכלל דהולו ויכלה
 מאד : **ר'ב** שאל בריה רבי ארי
 אמר לעולם לא תחליף . פ"ח
 ה'לכה כרב *שש' דהוא בתורה
 ה'לכה כרבש"ץ דאמר לא כל הוראה
 יעול את הס' יעול (ה) ויכל מקום
 ויכל ר'אחי' ויכל ר'אחי' ויכל ר'אחי'

ועם און אלו מחושים היפוך גם
 יתן יש לקרות דלדרכה גראה
 ויורא אט לא יקרא כלומר אני
 רבין בכל שעה אכל לעשות מלאכה
 תעשה בנאך און לעשות מלאכה :

הורן עלך הדין קורא

ק"י שמהו מוטל לפניו . רש"י גרים
 מי שמהו אחר תפלה השאר
 בכל גראה לר"י שהוא אחר הדין
 וירא אלייך בסופיה מק"ש ואלו
 תחיל גמי פטור ק"ש וירושלמי
 כחזו כן : **פמ"ר** מק"ש
 וירושלמי מפרש טעמא א"ר בון
 תיב למען תזכור ב' עד כל ימי חייך
 ימים טלחה עובד בחיים ולא ימים
 אחיה עובד בחיים : הכי גרסינן
 גור מקראט שעת ומן התפלה
 ומן התפילין :

רבי גרים רש"י שלאחר המטה
אפילו המטה נריבה להם
ויבין לפי שעולם לא היו רגילים
ותם כדבר נשאו חלקם ויתמה קצת
שון לפדש מאי קריא רבי אפי' נריבה
אלו הלא לא היו נושאים כלל את
מחם לכך נראה בגרסתם הספרים
ופני המטה ושלאחר המטה את
מטה נריבה להם פשוטין אין
יורה להם חייבין : **מלך** ואלו
מורין מן התפלה : אבל דק"ש
תפילין שהן ממזכירות את חייבין
ישא דקאמר מי שמהו מוטל
גוי דפסור מן קריאת שמע
תתפילין וכו' כל שכן דפסור
התפלה אלף לא בעי למיתני
ישא אלף התקין שבין נושא
המטה למחם מוטל לפניו :

אינו מברך. פרש"י ואין זקוק לברך. ומשמע מהך דרשו שחם רעה לברך ראוי מיהו דרשמי קאמר אס רעה להחמיר שומעין לו לך נראה לומר אינו בריך אינו ראוי לברך ומפרש דרשמי למה וקאמר מפני כבודו מה אי גמי מפני שאין לו מי

אין פריץ שלא תהא דוד שיצא ממנו אחיו תהא סיעתו* כסיעתו דואג האדומי ואין צורך לסיעתו של אלישבע ברחובותינו שלא יהא שמקדתי תבשילו בשמקדתי לה רחוקים ואמרו לה רבי יוחנן כל העולם כולו נזון בוועד והר אצל כל בזכותם והם אמלו

חֲנִינָא בְּנֵי וְחִנָּא
מַעֲרֵב שְׁבֶת לַעֲרֵב שֵׁשֶׁת
דְּאִמְר רַבִּי הוֹרְדֵּה מֵאֵן אֵל
אִמְר רַב יוֹסֵף תְּדַע וְ
מִזְיֵיהוּ אִמְר רַב אִשִּׁי ב
לֵב נִינְהוּ דְקָא חוּז יִקְרִי
בִּשְׁתָּא וְלֹא קִמְגִיד נִינְהוּ
רוּצָה לְקַחַת וְכו' * :
בֶּן גַּמְלִיאֵל חִיִּיש לִיּוּד
לִיּוֹרְדָא וְהָא אִיפְכָא שֵׁשֶׁת
שְׁנֵהֶּנּוּ לַעֲשׂוֹת מְלֹאכֶּה
מְקוֹם שְׁנֵהֶּנּוּ שְׁלֹא לִ
מְקוֹם תְּלִמְדֵי דְרַבָּנִים
גַּמְלִיאֵל אִמְר דְּלַעֲלוֹס
עֲצָמוּ כְּחִלְמֵי דְבֶן
קִשְׁיָא דְרַבֵּן שִׁמְעוֹן בֶּן
בֶּן גַּמְלִיאֵל אִמְר רַבִּי יוֹ
רַב שִׁישָׁא בְּרִיה דְרַבִּי
תַּחְלִיף דְרַבֵּנּוּ אֲרַבְרָנָא
דב"ע קִאֲקְרוּ וְאִיהוּ נִמְנֵ
* רַבָּא בִּין דְּכוּלֵי עֲלָמִין
לֹא קִא עֵבִיד מִיּוּד כִּי
גַּמְלִיאֵל אֲרַבְרָן שִׁמְעוֹן
* אִתְּהֵם כְּבוֹנָה תְּלִיא מִ

מִצִּי לכוּנִי דַעְתִּיהָ אֵלֶּי
מִי *שְׁמָתוֹ מוֹטֵל לִפְנֵי
הָאֲמוּרוֹת בְּתוֹרָה
הַמָּטָה וְאֵת שְׁלֹאֲרֵי הַמָּטָה
צוֹרֵךְ בֵּהֶם חֶסֶד
וְחֻזְרוֹ אִם יִכְלֹין לְהִתְחַדֵּשׁ
יִתְחִילוּ הָעוֹמְדִים בְּשׁוֹרָה
וּבְמִנִּים פְּמוּרִים מִקֵּץ
(גַּם) מוֹטֵל לִפְנֵי אֵין
לִפְנֵי אוֹכֵל בְּבֵית אֲחֵי
בֵּית חֲבִירוֹ עוֹשֶׂה מִחֲצִי
וְאוֹכֵל וְאֵינוֹ מֵסֵב וְאוֹכֵל

כל העולם כולו נזנח בלדקה . בלדקה של הקב"ה ולא בזכות שצדקו :
והם נזנח בדמע . בזכות שצדקם ובלדקיהם משמשי קרא וקרי להו
רחוקים מלדקה של הקדוש ב"ה : אינן נזנח . שאין להן כדי
לדביסה ומתפרנסים בקושי : ופליגל דרב יואל . דלחיו אמר
תורה אור אצורי לב היינו רשעים : גופאי :
שם ואומה היא בבבל ובמסכת קדושין
(פ"ג 77 ע"ב) : אמרינן שהיו מן הגויים :
שבחל דלורייתא חרי זימני בשמא .
שהיו נחלפים הם ישראל בלדר
לשמוע בלכות הפסח מדרש דר
אפי ובאלול לשמוע : הבלכות החג :
לא כל הדעה ופי' . אם לא הוחזק
הכס וחסידי לרבים אין זה אלא גזוה
שחראה בעלמו שיכול לטון לז :
אמרי אינני עבדתא הוא דלית
ליה . היוה ארוס שאינו עושה
מלאכה אלא מדין שמחמת השטה
בזכ הוא בטל אלא אין לו מלאכה
לעשות : פוק חיי כמה בעלוי איכא
בשוקא . אף בימי מלאכה :

בת קול יוצאת *מדר
ולם כולו זונגין בשביל
י די לו בקב חרובין
בת ופליגא דרב יהודה
גובא פפשא
דא לא איגיד גיורא
גני מתא מחסאי אבירי
רא ראורייתא תרי ומני
רא מינייהו : חתן אם
למימרא דרבן שמעון
תרא ורבנן לא חייהי
מקום
ה בחשעה באב עושין
עעשות אין עושין וכל
במלים רבן שמעון בן
יעשה כל אדם את
קשיא דרבנן אדרבנן
ממליא אדרבן שמעון
תנן מחלפת השיטה
אידי אמר לעולם לא
קשיא קיש ביון
קי לא מיהוי כבודרא
עבדי מלאכה ואידו
הדרא דרבן שמעון בן
בן גמליאל לא קשיא
ילתא ואנן סהדי דלא
בל *הא הרווא אומר מלאכה הוא דאין לו פוק חוי
*כמה במלני איכא בשוקא :

הדרן עלך היה קורא

יו"ט פטור מק"ש (ו) וכן התפלה וכן התפילין ומכל מצות
 נ'ושאי המטה וחלופיהן וחלופי חלופיהן את שלפני
 מטה את שלפני המטה צורך בהם פטורים ואת שלאחד
 יביין ואלו פטורים מן התפלה קברו את המת
 ה ולגמור עד שלא יגיעו לשורה יתחילו ואם לאו לא
 הפגימים פטורים והחיצונים חייבים (*) נשים ועבדים
 מן התפילין וחייבין בתפלה ובכוונה ובברכת המזון) :
 ושאני מוטל לפני לא ורמיהו *מי שמת מוטל
 ואם אין לו בית אחר אוכל בבית חבירו ואם אין לו
 ה ואוכל ואם אין לו דבר לעשות מחיצה מחויר פניו
 ואינו אוכל בשר ואינו שותה יין ואינו מבדק ואינו מומן
 יאצן

בו אינו טרוד לישא משאו ומשני הפתר בחוכ פי' בחולו של מועד.
והתניא

[הספד מרדכי
בדברים
למסלה באין
סדן כפי שיש
אל שאל ס'
וע"ס מלחא
נעמחא]

חולין דף ש.
תפנית דף כד:
[תפנית כד:
כתב רמ"י דל"א
גרסינן מס'
חורב ודע דג"ס
בתולין ליתא]

פסחא ד'קכ"א

ਪ੍ਰਾ. ਰਾ.

● **התאמה:** התאמה בין המצב הנוכחי לבין המצב הרצוי.

תשנ"ה להקצות
[...]

מלכות פ"י
ל"ק דף פג:

פרק שלישי

משנה המשנה ממשיכה לברר מי הם הפטורים מקריאת שמע. במשנתנו נמנים ארבעה פטורים: הפטור הראשון:

מי שמתו מוטל לפניו - דהיינו שמת לו אחד משבעת הקרובים שחייב להתאבל עליהם⁽¹⁾ ועדיין לא נקבר המת אלא מוטל לפניו, **פטור מקריאת שמע**⁽²⁾ **ומן התפלה ומן התפילין**⁽³⁾ **ומכל** שאר המצוות האמורות בתורה⁽⁴⁾ מפני שהוא טרוד בקבורת המת.

הפטור השני:

נושאי המטה של המת וחלופיהן וחלופי חלופיהן - ואלו שמחליפים אותם, ואלו שמחליפים את המחליפים הראשונים⁽⁵⁾, **את שלפני המטה**, וישאו אותה כשתגיע אצלם, **ואת שלאחר המטה**, שכבר נשאו אותה, כך דינם: **את שלפני המטה ויש צורך בהם** לשאת את המטה, **פטורים מקריאת שמע וממצות תפילין** כיון שהם טרודים במצוה⁽⁶⁾, **ואת שלאחר המטה** שכבר נשאו את המטה, אפילו אם עדיין יש צורך בהם לשאת את המטה פעם נוספת, מכל מקום **חייבין במצוות אלו**, שאחרי שנשאו את המטה אינם טרודים כל כך במצוה⁽⁷⁾. **ואלו שיש צורך בהם ואלו שכבר נשאו את המטה ואין צורך בהם**, כולם **פטורים מן התפלה** כיון שאינה מצוה מן התורה⁽⁸⁾.

הפטור השלישי:

אחרי הקבורה היו נוהגים לעשות שורות מסביב לאבל לנחמו⁽⁹⁾. **קברו את המת וחרזו מבית הקברות**⁽¹⁰⁾, **אם יכולין להתחיל ולגמור קריאת שמע עד שלא יגיעו לשורה** לנחם את האבל, **יתחילו לקרוא קריאת שמע**⁽¹¹⁾, **ואם לאו**, שאין שהות לגומרו, **לא יתחילו**.

הפטור הרביעי:

העומדים בשורה הפנימיים שרואים פני האבל **פטורים מקריאת שמע**, **והחיצוניים** שאינם רואים פני האבל **חייבים בקריאת שמע**⁽¹²⁾. **(נשים ועבדים וקטנים פטורים מקריאת שמע ומן התפילין וחייבין בתפלה ובמוזון ובברכת המזון)**⁽¹³⁾.

גמרא

הגמרא מקשה על הדין הראשון של המשנה:

יש לדקדק מן המשנה שכשהמת מוטל לפניו ממש אין - כן, פטור הוא מכל המצוות, אבל: **ושאינו מוטל לפניו כגון שהוא בבית אחד והמת בבית אחר, לא** - אינו פטור. **ורמינהי** סתירה מבריתא: **מי שמתו מוטל לפניו, אוכל בבית אחר שלא בפני המת, שלא יהיה "לועג לרש"** [כלומר, שלא יהי נראה כמזלזל במת]⁽¹⁴⁾. **ואם אין לו**

הערות

- שבעת הקרובים שאדם חייב להתאבל עליהם הם: אביו, אמו, בנו, בתו, אחיו, אחותו ואשתו. וכשם שחייב להתאבל עליהם, כך מוטל עליו בקבורתם. כל זמן שלא נקבר המת נקרא הקרוב החי בשם "אונן" (עי' רברים כו, יד).
- הפטור הזה מקריאת שמע רומה ביסורו לפטור של חתן, שפטור מקריאת שמע מפני שטרוד במצותו, כמבואר לעיל במשנה טו, א (עי' רש"י; רמב"ם הל' קריאת שמע ר, ג; ועי' בהערה 4).
- פטור ממצות תפילין משני טעמים: א) מפני שהוא טרוד במצות קבורה. ב) אף אחרי הקבורה פטור מתפילין, מפני שאביל אסור להניח תפילין ביום הראשון של האבלות, וכמבואר לעיל טז, ב (ועי' ירושלמי כאן; רשב"א; צ"ח; תוס' ר' עקיבא איגר אות כ"ג; תפארת ישראל (בועז) א; שו"ת באר יצחק יו"ד, לב; תורת רפאל חלק ג, א).
- דהיינו מצות עשה, אבל אינו פטור ממצוות לא תעשה (עי' רשב"א; רבינו יונה; ועי' שו"ת מהרש"ל, ע; שו"ת נודע ביהודה קמא או"ח, כז; ביאור הלכה עא, א). [בענין אם חתן פטור מכל המצוות, עי' רמב"ם הל' קריאת שמע ד, א ובבסוף משנה שם; ועי' צ"ח].
- אונן פטור מכל המצוות מפני שהוא עוסק במצוה ופטור משאר המצוות (עי' לעיל יא, א וטז, א-ב). ופטור האונן אף כשאינו עוסק בפועל בעסקי הקבורה, לפי שיסוד המצוה הוא "כבוד המת" ובכלל כבוד המת הוא שכל מי שחייב באבילותו לא יסיח רעתו לענין אחר כלל עד לאחר שנקבר, ולכן פטור ממצוות אחרות אף אם אינו עוסק בפועל בצרכי הקבורה (דעה ראשונה בירושלמי על פי ר"א וריטב"א; ועי' ט"ז יו"ד שמא, ה, ובנקודות הכסף שם; ועי' בפרי מגדים או"ח עא, משבצות זהב, ה). דעה שניה בירושלמי היא שיסור המצוה הוא עצם קבורת המת, ולכן אם יש משהו אחר שמתעסק בקבורה אין על האונן פטור זה (עי' רבינו יונה).
- היו מתחלפים בנישיאת המטה לפי שכלם חפצים לזכות במצוה (רש"י).
- עי' בהערה הבאה; ועי' רמב"ם כפירוש המשניות; ועי' ריטב"א ורבינו יונה שפרשו בע"א.
- רש"י על פי רב ר' המרכי; ועי' תוספות שפירשו בע"א; ועי' רמב"ם בפירוש המשניות ובהל' קריאת שמע ד, ד.
- אבל חייבים הם בקריאת שמע ותפילין כיון שהן מצוות מן התורה (רש"י). רש"י מביא פירוש אחר כשם רבותיו שפטורין מן התפלה מפני שיש להם עוד שהות להתפלל, כיון שזמן תפלה נמשך יותר מזמן קריאת שמע (עיי' ט, כ ולקמן כו, א).

- לפי שיטה זו אם על ידי ההתעסקות בלוייה יעבור זמן תפלה, חייבים להתפלל (רא"ש ב). רש"י חולק עליהם, ומוכיח מלשון המשנה "פטורים" שאפילו אם על ידי ההתעסקות בלוייה יעבור זמן תפלה, מכל מקום פטורים מן התפלה (רא"ש ב, שמפרש כך את המחלוקת בין רש"י לרבותיו). ועי' רבינו יונה פירוש אחר בחילוק שבין תפלה לקריאת שמע.
- רש"י כאן ולקמן יט, ב ד"ה הוראה פנימה; סנהדרין יט, א; רמב"ם הל' אבל ג, א-ב.
- עי' רש"י לעיל טז, ב ר"ה אין עומדין עליהם בשורה.
- ויקרא כל מה שיוכלו (משנה ברורה עב, יב). לקמן בגמרא יט, א יתבאר שאם יכולין להתחיל ולגמור אפילו פרק אחד או פסוק אחד עד שלא יגיעו לשורה יתחילו.
- הפנימיים, הסמוכים לאבל, אינם קוראים שמע כיון שצריכים לדבר עם האבל ולנחמו. אבל החיצוניים שאינם מדברים עמו, ונתאספו רק לכבוד האבל, אין טעם לפטורם מקריאת שמע (תפארת ישראל).
- המלים בסוגריים מקומן במשנה לקמן כ, א.
- רש"י, ורק האונן אסור לאכול בפני המת, מפני שחייב בקבורתו ונראה כמזלזל במת במה שאינו עוסק בקבורתו ויושב לאכול בפניו (ט"ז יו"ד שמא, א; אבל עי' פתחי תשובה שם, וערוך השלחן שם ז, שנחלקו הפוסקים אם רק אונן אסור לאכול בפני המת).
- כשמחזיר פניו הוא מראה שאינו אוכל אלא מפני שצריך לאכול (ערוך השלחן שם שמא, ח).
- רש"י. האוכל בהסיבה עלול לשכוח צרכי המת; מותר לו לאכול אכילת ארעי בלבד (עי' רבינו יונה; שו"ת הרשב"א חלק ג, ש).
- אסור לו לאכול בשר ולשתות יין פן ישכח צרכי המת מחמת התעסקותו בהנאותיו (שם).
- עי' מעדני יום טוב סעיף ב; ועי' רמב"ן בתורת הארם שפירש בע"א. הראשונים הבינו מתוך דברי רש"י שאונן אינו "צריך" לברך, אבל רשאי לברך. רוב ראשונים חולקים עליו על פי דברי הירושלמי, והם סוברים שאסור לאונן לברך, וכמו כן אסור לו לקיים כל המצוות עד אחרי הקבורה. טעם האיסור הוא או משום כבוד המת שלא יסיח דעתו מהכנות הקבורה; או משום שאם יתעסק בשאר מצוות שמא לא יתעסק בקבורה כראוי (עי' לעיל בהערה 4).

ואין מְבַרְכִין עָלָיו – אינו צריך שאחרים יברכו לו ברכת המוציא.^[1]
ואין מְזַמְּנִין עָלָיו – ואין האונן מצטרף לזימון^[2], ופְטוּר מְקַרְיָאֵת שְׁמַע, וּמִן הַתְּפִלָּה, וּמִן הַתְּפִילִין, וּמִכָּל מִצְוֹת הָאֲמֻרוֹת בְּתוֹרָה. במה דברים אמורים בימות החול, שבהם הוא טרוד במצות הקבורה. וּבִשְׁבַת – אבל בשבת, שאי אפשר לקבור בו ביום את המת, ולכן אין האונן טרוד אז במצות הקבורה, מִיֵּסָב – מותר לו לאכול בהסבה, וְאוֹכֵל בֶּשֶׂר וְשׁוֹתֵה יַיִן, וּמְבַרֵךְ – וחייב לברך ברכת המוציא, וּמְזַמֵּן – וחייב לברך ברכת המזון, וּמְבַרְכִין עָלָיו – וכן אם הוא רוצה, אחרים אוכלים עמו ויכולים להוציא בברכת המוציא, ומפני שהוא חייב בברכת המזון מְזַמְּנִין עָלָיו – מצטרף לברכת הזימון, וְחַיִּיב בְּכָל הַמִּצְוֹת הָאֲמֻרוֹת בְּתוֹרָה. רַבֵּן שְׁמַעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל אוֹמֵר: מִתּוֹךְ שֶׁנִּתְחַיֵּב בְּמִצְוֹת אֵלּוּ נִתְחַיֵּב בְּכֻלָּן.

לפני סיום הקושיא על המשנה, הגמרא מפרשת את המחלוקת שבין תנא קמא לרבן שמעון בן גמליאל:
וְאָמַר רַבִּי יוֹהָנָן: מֵאֵי בִינְיָהּ – מהו ההבדל בין התנא קמא לרבן שמעון בן גמליאל? הרי לשניהם אונן חייב בכל המצוות בשבת. **תְּשַׁמִּישׁ הַמָּטָה אֵיכָּא בִּינְיָהּ** – הם חולקים במצות עונה בשבת: התנא קמא סובר שאף בשבת (כמו בחול) אין האונן חייב במצות עונה. ורבן שמעון בן גמליאל סובר שמתוך שנתחייב בכל המצוות בשבת, נתחייב גם במצות עונה^[3].

הגמרא חוזרת לסיים את הקושיא:
קִתְּנֵי מִיָּהֵת – שנינו בברייתא, על כל פנים, שאונן פְטוּר מְקַרְיָאֵת שְׁמַע וּמִן הַתְּפִלָּה וּמִן הַתְּפִילִין וּמִכָּל מִצְוֹת הָאֲמֻרוֹת בְּתוֹרָה ואפילו כשאוכל בבית חבירו^[4], ואילו במשנתנו שנינו שפטור מכל המצוות דוקא כשמתו מוטל לפניו!
 רב פפא מיישב את הסתירה:

אָמַר רַב פָּפָא: תִּרְגָּמָא – תפרש דמה ששנינו בברייתא שאונן פטור מכל המצוות מוסב רק אֲמֻחוּזִיר פָּנָיו וְאוֹכֵל, דהיינו על המקרה האחרון המדובר באונן שאין לו בית אחר שאז הוא מחזיר פניו ואוכל במקום שהמת נמצא בו, ועליו שנינו בברייתא שפטור מכל המצוות. אבל מי שאוכל בבית אחר גם הברייתא מודה שחייב בכל המצוות, וכמו ששנינו במשנתנו^[5].

רב אשי מיישב את הסתירה באופן אחר:
רַב אָשִׁי אָמַר: לעולם מה ששנינו בברייתא שאונן פטור מכל המצוות מוסב גם על הפסקאות הקודמות המדברות באונן שאוכל

שלא בפני המת (כמו שחשבנו מתחלה), אבל גם משנתנו פוטרת אונן זה מכל המצוות (ודלא כמו שחשבנו בתחלה) דמְפִינֵן שְׁמוּטָל עָלָיו לְקוּבְרוֹ כְּמוּטָל לְפָנָיו דְּמִי, ומה שהמשנה אומרת שפטור מן המצוות כשמתו "מוטל לפניו", כוונתה שמוטל לפניו לקוברו. וראיה לדבר שמשתמשים בלשון "המת לפניו" כשהמת מוטל עליו לקוברו אף שאין המת לפניו ממש ממה שְׁנֵאָמַר (בראשית כג, ג): **"וַיָּקָם אַבְרָהָם מַעַל פְּנֵי מֶתוֹ"** הרי ששוב לא היה המת לפניו ממש, וְאָף עַל פִּי כֵן נֵאָמַר בפסוק שלאחר זה: **"וְאַקְבְּרָה מֵתִי מִלְּפָנָי"**, הרי שאומר "לפניו" על המת שעדיין לא נקבר אף שאינו לפניו ממש, לפי שְׁכָל זְמַן שְׁמוּטָל עָלָיו לְקוּבְרוֹ כְּמוּטָל לְפָנָיו דְּמִי. וזוהי כוונת משנתנו גם כן: מי שמתו מוטל לפניו, דהיינו שמוטל עליו לקוברו, פטור מכל מצוות האמורות בתורה^[6].

הגמרא מקשה על מה ששנינו במשנה שמי שמתו מוטל לפניו פטור מכל המצוות:

יש לדקדק מן המשנה: **מֵתוֹ אֵין** – אם מת לו אחד מקרוביו שמוטל עליו לקוברו – כן, פטור הוא מן המצוות; **אֲבָל מְשֻׁמְרוֹ** – אבל מי ששומר על מתו^[7] שאינו קרובו **לֹא** – אינו פטור מן המצוות. וְהִתְנִיָּא בְּבֵרִיתָא: הַמְשַׁמֵּר אֶת הַמֵּת, אָף עַל פִּי שְׁאִינוּ מֵתוֹ, פְטוּר מְקַרְיָאֵת שְׁמַע וּמִן הַתְּפִלָּה וּמִן הַתְּפִילִין, וּמִכָּל מִצְוֹת הָאֲמֻרוֹת בְּתוֹרָה, שהרי הוא עוסק בכבוד המת, והעוסק במצוה פטור מן המצוה. רואין שאף מי שרק משמר על המת פטור מכל המצוות!

הגמרא מיישבת את הסתירה:
מְשֻׁמְרוֹ – מי שעוסק בשמירת המת פטור מן המצוות אף על פי שְׁאִינוּ מֵתוֹ, וזהו דין הברייתא; ובמתו, האונן פטור מכל המצוות אף על פי שְׁאִינוּ מְשֻׁמְרוֹ, וזהו דין המשנה, ואין שום סתירה ביניהן.

הגמרא מקשה:
 מהמשנה ומהברייתא שהבאנו אנו למדים שמתו מוטל לפניו, וּמְשֻׁמְרוֹ – או משמרו אֵין – כן, פטור הוא מן המצוות, אֲבָל מי שהוא רק מְהַלֵּךְ בְּבֵית הַקְּבֻרוֹת לֹא – אינו פטור מן המצוות. וְהִתְנִיָּא בְּבֵרִיתָא אחרת: **לֹא יִהְיֶה אָדָם בְּבֵית הַקְּבֻרוֹת**^[8] וּתְפִילִין בְּרֹאשׁוֹ, וְסֵפֶר תוֹרָה בְּזִרְעוֹ וְקוֹרָא בּוֹ^[9]. וְאִם עוֹשֶׂה בּוֹ, עוֹבֵר מִשּׁוֹם (משלי יז, ה): **"לַעֲגֹל לֶחֶם חֵרֶף עֲשָׂהוּ"**, שהרי העושה מצוות בפני המתים כאילו לועג עליהם, שהרי הם אינם יכולים לעשותן^[10]; הרי שאף ההולך בבית הקברות סתם פטור מן המצוות^[11].

הערות

1. רש"י, והיינו שאונן אינו צריך שיאכלו עמו אחרים כדי שיברכו ברכת המוציא על לחמם ויפטור גם הוא בברכתם, מפני שהאונן פטור מן הברכה לגמרי (רבינו יונה; וע' רמב"ן בתורת האדם). ובירושלמי מפרש אין מברכין עליו, רצה לומר שאם היו מברכין ברכת המוציא לא יענה האונן אמן (רבינו יונה).
2. אינו מצטרף לחשכון השלשה שצריכים בכדי לברך ברכת הזימון כשאכלו יחד, כמבואר בפרק ז.
3. אבל הכל מורים שאונן פטור ממצות עונה בימות החול כמו שפטור משאר כל המצוות.
 [נחלקו הראשונים אם אונן פטור מתשמיש המטה או אסור בתשמיש המטה. מחלוקת זו נמשכת ממחלוקת יסודית אחרת אם איסורי אבלות (איסורי רחיצה, גילוח, תשמיש וכו') חלים על אונן או לא. הראשונים שסוברים שחלים איסורי אבלות על אונן סוברים שאסור בתשמיש המטה. והראשונים שסוברים שאין על אונן איסורי אבילות סוברים שאונן מותר בתשמיש. ויש בזה שלש שיטות עיקריות: א) דיני אבילות חלים רק אחרי הקבורה בשמתחילים ימי האבלות; ולפי זה אונן מותר בכל איסורי אבלות (רמב"ם הל' אבילות א, ב; וע' ב"ח יו"ד שמא; רב יוסף הלוי המובא ברבינו יונה כאן; ר' יצחק אבן גיא מובא בטור יו"ד שם). ב) איסורי אבילות חלים מיד בשעת המיתה; ולפי זה אונן אסור בתשמיש המטה ובשאר איסורי אבילות (רמב"ן, תורת האדם; ע' מועד קטן כג, ב). ג) אין דיני אבלות חלים עד אחרי הקבורה, ואף על פי כן אונן אסור לשמש מטתו משום קלות ראש, וגם כדי שלא יטיח דעתו מלהתעסק בקבורה (ע' תוספות במועד קטן כג, ב ד"ה ואינו; ורבינו יונה כאן).]
4. שהרי הברייתא מדברת גם על אונן שאוכל בבית אחר שאין המת שם.

5. לפי רב פפא אין אונן פטור מן המצוות אלא בפני המת. והיינו, כנראה, משום שלדעתו יסוד פטורו של אונן מן המצוות הוא בכבוד המת (ע' יז, ב הערה 4). ורק כשהמת לפניו יש פגם בכבודו של המת אם יעסוק האונן במצוות אחרות (ריטב"א).
6. ולרב אשי אונן פטור ממצוות אף כשהמת אינו לפניו, מפני שמוטל עליו לקוברו (ע' יז, ב הערה 4) וכן נפסק להלכה (שו"ע או"ח עא, א; יו"ד שמא, א).
7. בדיון אונן שקבורת המת אינה מוטלת עליו, בגון שמסר את המת לחברא קדישא, או שהמת נמצא בעיר אחרת ואחרים מתעסקים בקבורה, ע' תוספות, רא"ש, רשב"א ועוד ראשונים, ובשו"ע שם.
8. מת צריך שמירה מעבירים כמבואר להלן בסוגיא (ריטב"א; וע' מאירי שצריך שמירה גם מגנבים ומבלבים ומחיות אחרות).
9. או סמוך למת (שו"ע או"ח מה, א; שם עא, ז; יו"ד רפב, ד).
10. והוא הדין דאסור לקרות תודה בעל פה בבית הקברות (תוספות). מדברי הרמב"ם (הל' ספר תורה יז, ו; ובהל' אבל יד, יג) נראה שמפרש שנאמר בברייתא שני דינים שונים: א) לא יהלך אדם בבית הקברות וכו' וספר תורה בזרועו, והיינו אפילו אם אינו קורא בו; ב) לא יהלך אדם בבית הקברות וכו' וקרא תורה, והיינו אפילו על פה (וע' טור יו"ד רפב ובי"ח שם; שו"ת נודע ביהודה אורח חיים תנינא קט; תורת רפאל חלק ג, ב).
11. ע' רש"י סוטה מג, ב ד"ה לקריאת שמע; אבל ע' רמב"ם הל' תפלה ד, ח שמפרש באופן אחר; [וע' עוד הל' קדיאת שמע ג, ב (הוצאת קאפח)].

מי שמתו פרק שלישי ברכות

ואין מברכין עליו. אין לר"י שצרכו לו אחרים צרכת הלחם :
ואין מזמנין עליו. אין מלמדין עם שלשה לוימון : תשמיש המטה
איכא בינייהו. לר"ש חייב אבל בעונה בשבת : קחני מיתה פטור
מק"ש ומכל ברכות. ואילו כשהוא אוכל צבית חבירו : מרגמא .

לחא דחני פטור חמי שאין לו בית תורה אור

אחר דקאמר מחזיר פניו ואוכל :
כח אש אמר. לעולם אכלא ומתיתין
נמי אפילו צבית אחר נמי פטור ליה
דכל שמוטל עליו לקבור קרי מוטל
לפניו : ויקם אברהם ונז' ומכר
ואקברה מתי מלפני. והוא שעתא
לאו לפניו הוא : משמרו. אדם אחר
שאינו קרוב אלא משמרו : מוטל
ד' אמות לק"ש. שאסור לקרות בתוך
צרכני אמות שלו משום לועג לרש :
פטור מק"ש. משום דעוסק במתו :
מששין לעכברים. הנא קמא חייש
לעכברים אפי' בספינה : דקמא .

מרטון גדול של עור : ואם היה
מתירא. ונריך לרכוב על הכוס
ולרץ : אלא אספא. אם היה מתירא
רוכב : מטה ה' חוט של. קרי ביה
מלה אחת המקום מי שחל חת הדל
ואין לך דל מן המת והמלה אותו
כלאו מלה אחת המקום : דליה .
הגביה : לא שנית. לא חורת עליו
פטם שנית כדי שיהטק בו : אלו
קרקס. ומאי יודעים שימותו נתינים
אל לבם וים המיתה ומושבים ידועים
מן העצירה ורשעים אינם יודעים
מאומה שששים עצמם כאינם יודעים
וחוסים : הוא הכה. השפיל את
השנים של דורות משני מקדשים שלא
היה בהם כמותו : אריאל. זה בית
המקדש שנא' הוי אריאל אריאל קרית
חנה דוד (שפיט סג) : מאלף. על שם
שכנאו דוד דחמי מרות המלכות :
נזווי

[במק איתא]
רבנא אלא
דן איתא
בשמות]

— 88 —

הברות
הביח

(6) תפי' ד"ס
מכר ונז'
נתיאשו

מלקכו שבו
אית קביו
אנל : (3) תפי'
ד"ס למר ונז'
זית

בנתיאשו
וליה משום
נפי' :
בנתיאשו ונז'
דנתיאשו :
(2) בא"ד ונז'
מלכות ונז'
וקם מלכות
דנתיאשו :
(7) בא"ד

מלכות ונז'
מלכות ונז'
מלכות ונז'
מלכות ונז'
מלכות ונז'

שפיט דף נג

ואין מברכין עליו ואין מזמנין עליו ופטור
מקריאת שמע ומן התפלה ומן התפילין
ומכל מצות האמורות בתורה ובשבת מיסב
ואוכל בשר ושותה יין ומבדק ומוזק ומבכרין
עליו ומוזמנין עליו וחייב בכל המצות
האמורות בתורה *רשב"ג אומר בתוך
שנתחייב באלו נתיחייב בבול ונז' ויחנן
מאי בינייהו תשמיש המטה איכא בינייהו
קחני מיתה פטור מקריאת שמע ומן התפלה
ומן התפילין ומכל מצות האמורות בתורה
אמר רב פפא תרגמא אמחזיר פניו ואוכל
רב אשי אמר כיון שמוטל עליו לקבורו
במוטל לפניו דמי שנאמר *ויקם אברהם
מלפני מתי ונאמר ואקברה מתי מלפני
כל זמן שמוטל עליו לקבורו במוטל לפניו
דמי מתי אין אבל משמרו לא והתניא
המשמר את המת אע"פ שאינו מתי פטור
מק"ש ומן התפלה ומן התפילין ומכל מצות
האמורות בתורה משמרו אע"פ שאינו מתי
מתי אע"פ שאינו משמרו מתי ומשמרו
אין אבל מהלך בבית הקברות לא והתניא
*לא יהלך אדם בבית הקברות ותפילין
בראשו וספר תורה בזרועו וקורא ואם
עושה כן עובר משום *לועג לרש חרף
עושהו החם תוך ארבע [אמות] הוא
דאסור חוץ לארבע אמות חייב דאמר מר
*מת תופס ד' אמות לק"ש הבא חוץ לד' אמות
נמי פטור : גופא *המשמר את המת אע"פ
שאינו מתי פטור מקריאת שמע ומן התפלה

ומן התפילין ומכל מצות האמורות בתורה היו שנים זה משמר וזה קורא
וזה משמר וזה קורא בן עזאי אומר היו באים בספינה מניחו בוויית זו
ומתפללין שניהם בוויית אחת מאי בינייהו אמר רבינא חוששין לעכברים
איכא בינייהו מר סבר חיישין ומר סבר לא חיישין : ת"ר *המוליד עצמות
ממקום למקום הרי זה לא יתנם ברסקיא ויתנם על גבי חמור וירכב עליהם
מפני שנוהג בהם מנהג כיוון ואם היה מתירא מפני נכרים ומפני
לסטים מותר וכדרך שאמרו בעצמות כך אמרו [בפני תורה אריאל
אריאל אריאל פשיטא מי גרע ספר תורה מעצמות אלא אספא : אמר
רחבה *אמר רב יהודה *כל הרואה המת ואינו מלודו עובר משום לועג
לרש חרף עושהו ואם הלודו מה שכתב אמר רב אסי עליו הכתוב אומר
*מלודו ה' חונן דל *ומכברו חונן אביון : רבי חייא ורבי יונתן הווי שקלי
ואולי בבית הקברות הווי קשריא תכלתא דרבי יונתן אמר ליה רבי
חייא [?] דליה כרי שלא יאמרו למחר באין אצלנו ועבשיו *מחרפין
אותנו אמר ליה ומי ידעי כולי האי והא כתיב *המתים אינם יורעים
מאומה אמר ליה *אם קרית לא שנית אם שנית לא שלשת אם שלשת
לא פירשו לך *כי החיים יודעים שימותו אלו צדיקים שבמיתתן נקראו חיים
שנאמר *ובניהו בן יהוידע בן איש חי רב פעלים מקבצאל הוא הכה
את שני אריאל מואב והוא ירד והכה את הארי בתוך הבור כיום השלג
בן

בדעת לאסור ס"ח אבל בנתיאשו ובכחוצים שפיר דמי *מדנקט ס"ח ולא מסבד לומר משום שריותא דנכרים ולסטים דחא
פשיטא דמותר דלמה יהיה אסור ועוד דבהדיא אמר בירושלמי דסקיא מלאה ספרים או סהו זה עצמותו של מת רבין. ונפשינן לאחוריו
ורוכב עליו : *אלא אספא משום לסטים מותר לרכוב עליהם. והיא לאחוריו מותר אפילו בלא לסטים : *למחר בלזין אללנו
ועבשין מחרפין אותנו. ותימה והא אמר' בפ' התכלת (מנחות דף מה) : הדיא שעתא דחזי רמיין ליה פי' נותנין זליית בעלייתותינן (3) משום
לועג לרש וי"ל דה"פ הכא דמביישין אותם כמה שהחיים מלויים והמתים אינם מלויים וגדול המלוה וכו' (ג) והוא דהתכלת היינו דרמו
חוטים למתים ועבשין אט מסלקין אותן *ומאי שנא אומר ר"ת דוקא כס סהו רגילים כולם בחייהם ללבוש עליהם כד' כנפוש וללבוש
זליית וגם לכל העוסקים בהם יק' להם זליית וזהו לועג לרש אם לא היה להם זליית או משום דכתיב לדורותם לדור הם אבל אלו שנס
בחייתו אין מנהגו ללבוש תמיד זליית אי' הוי רמיין להו הוי כמו לועג לרש וכו' נשים לוחות שהיה להם בחייהם איכ' יהיה לועג
לרש לאחריה ועוד אר"ם ששטע מלגשי לוחי"ר (ד) דמסריהם הזליית דלזיית עולה למנין תרי"ג עם ח' חושין ומתקשרים ואלו לועג
זליית נראה כאלו קיים כל התורה ומיחוי כשיקרא וזה לא נהירא דגם חיים עתה למה לועגים הלא לא קיימו כל התורה כולה ומיחוי
י"ל דאט סומכים על מסכת שמחות (פ"ב) שזיה אבא שאול לבניו הטיילו תכלת מאפילוינו ואע"פ שהמחר חולק עליו י"ש דברים שאט
מניחין הגמ' שטו ואנו עושין כספרים החיובים כמו מחזון ישיעיהו כפסיקתא וכמו ויחל שיש בגמ' (מילה דף לא) דכתיבית קורין ברכות
וקולות ובס' סופרים (כ"ב) מפרש ויחל והי"זב"ל היה רגיל שלא להסיר מן הכתף אלא לקשר ולהדקס בתוך הכתף לאפוקי נפשיה מלגונא
אם הם חייבין בלזיית י"ש להם זליית ואם לאו הרי הם מכוסין : *שנ"י אריאל מואב. על שם דוד ושלמה שבנו את הבית ובזו מרות המלכות :

הא מ"י פיר מלכות
תפילין כלכא כ
ופיר מלכות אכל כלכא
י' (אפי' מל' כ"ס כלכא
[1] כ"ס עין כ"ס
א"ח סתם מה סתף א
וכיתן מה סתף : [אמר
סתף י"ד סתם רב
סתף ד וס' מה סתף
ג] :
ו ב מ"י פיר מלכות
ק"ס כלכא ג חז"ש
א"ח סתם מה סתף ג
ד יבדיל סתם שמה
סתף ג :
ו ב מ"י פיר מלכות
אכל כלכא י"ד סתם
פ"ס ג חז"ש י"ד
סתם מה סתף י"ד
[ג] מ"י פיר מלכות
כלכא י"ד חז"ש י"ד
סתם מה סתף י"ד
[ד] מ"י פיר מלכות
א"ח סתם מה סתף א
וכיתן מה סתף : [אמר
סתף י"ד סתם רב
סתף ד וס' מה סתף
ג] :
ו ב מ"י פיר מלכות
ק"ס כלכא ג חז"ש
א"ח סתם מה סתף ג
ד יבדיל סתם שמה
סתף ג :
ו ב מ"י פיר מלכות
אכל כלכא י"ד סתם
פ"ס ג חז"ש י"ד
סתם מה סתף י"ד
[ג] מ"י פיר מלכות
כלכא י"ד חז"ש י"ד
סתם מה סתף י"ד
[ד] מ"י פיר מלכות
א"ח סתם מה סתף א
וכיתן מה סתף : [אמר
סתף י"ד סתם רב
סתף ד וס' מה סתף
ג] :

רב נסים גאון

פרק ג
דאמר מר בת תושע
ר' אבהו לקרית
שסע. עיקרה בספרות
סבה בנרץ משה
מלכות (דף מה) ב'
אמר רב דבי' אמר ר'
יונתן משה ר' אליעזר
בן יעקב בת תושע ר'
אבהו לקרית שסע
בכתיב (מל' ח) שסע
לש דק' ששסע :

[בשלותו פ'
חיי שר אי'
אמר רב יוחנן
אמר רב
מל' יס

קבלת פ'
[פ"ק חז'] :

סג
שחאל ג כג

ופירא נראה דאם פסי'
ש"ד מרגמא בספא ס"ח
כ"ל רש"י

ומאי פסיקא כ"ל רש"י

*[הקדמות]
אלא אספא
כ"ל וס"ח
רש"י

[והיון חספוס
פסחים מ' ד"ה
בזל וכו' כ"ד

בזל וכו' כ"ד

19. הלוּעַג לִרְשׁ וְאִינוּ עוֹשֶׂה עִמּוֹ חֶסֶד מִפְּנֵי שְׁהוּא סוֹבֵר שֶׁלֹּא יוֹכַל הָרֶשׁ לְהַחזִיר לוֹ גְּמוּלוֹ, חָרַף עוֹשֶׂהוּ, כְּלוּמַר, הֵינּוּ מַחֲרָף אֶת ה', שְׁהָרִי הוּא מֵרָאֵה בּוֹה שְׁאִינוּ מֵאֲמִין שֶׁה' יִחְזִיר לוֹ גְּמוּלוֹ. כְּמוֹ כֵּן כְּשֹׁאמֵר לָמָּה אֲגַמּוּל לָמֵת חֶסֶד וְאִלוּוֹהוּ הֵלֵא אֵינְ בִּידוֹ עוֹד לְשֵׁלֵם לִי גְּמוּלָה, מַחֲרָף אֶת ה' (עֵינִי רִיטֵב"א וּמַהֲרֵשׁ"א). יֵשׁ חֵיבוֹב לָלוּת אֶת הַמֵּת בְּכָל מָקוֹם שֶׁמַּעֲבִירִים אוֹתוֹ, וְלֹא דוֹקָא כְּשֶׁמַּעֲבִירִים אוֹתוֹ לְקַבּוּרָה (רַבִּינוּ יוֹנָה).

20. פְּשׁוּטוֹ שֶׁל מִקְרָא הוּא שְׁמִי שְׁחוּנָן אֶת הָדָל, שְׁאִין בִּידוֹ לִפְרוּעַ חוּבוֹ, הִרְהוּהוּ בְּאִילוֹ מְלוּהוּ אֶת ה' שְׁהָרִי ה' יִשְׁלֵם לוֹ גְּמוּלוֹ (וְעֵינִי מַהֲרֵשׁ"א).

21. רִשׁ"י; וְעֵינִי בְּנוֹסַחַת רִשׁ"י שֶׁבְּעֵינִי יַעֲקֹב.

22. עֵינִי מִגְדִּים חֲדָשִׁים פִּירוּשׁ "שְׁקִלִי וְאֻזְלִי".

23. עֵינִי רִשׁ"י לְסוֹכָה יֹא, א, ד"ה רֵמָא תְּכַלְתָּא, וְלִמְנַחֲתוֹ לֵט, א, ד"ה וְרַמִּי לָהּ תְּכַלְתָּא, ש' תְּכַלְתָּא" פִּירוּשָׁה צִיצִית וְאֵל רַק תְּכַלְתָּ.

24. עֵינִי טוֹר אֹרֶחַ חַיִּים, כג.

25. אֲבָל בְּשֶׁהֲצִיצִיּוֹת אֵינֶן נִגְרָרוֹת עַל הַקְּבָרִים, הִיָּה מוֹתֵר לְלוֹבֶשֶׁן בֵּית קְבָרוֹת, כִּיּוֹן שֶׁבִּימִימָהּ הַצִּיצִיּוֹת הֵיּ מוּטְלוֹת בְּכַגֵּד הָעֵיקָרִי שְׁהוּא לּוֹבֵשׁ לְצוֹרֵךְ לִבִּישָׁה (שְׁהִיָּה) בְּכַגֵּד בֶּן אֲרַבַּע כְּנָפוֹת) וְאֵין אֶרֶץ חַיִּיב לְהַפְשִׁיט אֶת בְּגָדוֹ בְּשֶׁנֶּכְנֵס לְבֵית הַקְּבָרוֹת. יִכְלֹל זֶה בְּצִיצִית, אֲבָל תְּפִילִין חַיִּיב לְפוֹשְׁטָן קוֹדֵם שֶׁנֶּכְנֵס לְבֵית קְבָרוֹת (רַבִּינוּ יוֹנָה; רִשׁ"א"ש).

וְכָל זֶה בְּזִמְנֵיהֶם שֶׁהִטִּילוּ צִיצִית בְּעֵיקֶר בְּגִדֵּיהֶם (כֹּאמֹר). אֲבָל בְּזִמְנֵינוּ שְׁאִנוּ לּוֹבֵשִׁים בְּגַד נוֹסֵף בֶּן אֲרַבַּע כְּנָפוֹת שֶׁמִּטְרָנוּ רַק כְּדִי לְקַיֵּם מִצְוַת צִיצִית, לֹא דִי הַתְּגַבְּהַת הַצִּיצִיּוֹת כְּדִי שֶׁלֹּא תִגְרַנְנָה עַל הַקְּבָרִים אֲלֵא צָרִיךְ לְכַסּוֹתָן דּוֹקָא, וְהוּא הִרְהוּ שְׁמוֹת לִלְכַּת בֵּית הַקְּבָרוֹת כְּתַפִּילִין כְּשֶׁהֵן מְכֻסּוֹת (עֵינִי בֵּית יוֹסֵף, אֹרֶחַ חַיִּים, כג; שִׁלְחַן עֶרֶךְ אֹרֶחַ חַיִּים כג, א, וּמַה, א וּבְבִיאָרוֹ הַגִּרָא' שֶׁם).

פירושו של הפסוק: "כִּי הַחַיִּים יוֹדְעִים שְׂמִינְתּוֹ", אֵלּוּ צְדִיקִים
 שְׂבִמִיתָן נִקְרְאוּ חַיִּים והם יודעים שימותו, כלומר, שנותנים אל
 לבם יום המיתה ונמנעים מן העבירה^[26].
 רבי חייא מפסיק באמצע פירוש הפסוק, כדי להוכיח שצדיקים

במיתתן נקראו חיים:
 שְׂבִימִיתָן נִקְרְאוּ חַיִּים (שמואל ב כג, כ): "וּבְנֵיהֶו בֶּן־יְהוֹיָדָע בֶּן־אִישׁ־חַי^[27] רַב
 פְּעָלִים מִקְבָּצָאֵל הוּא הִכָּה אֶת שְׁנֵי אֲרָאֵל מוֹאֵב וְהוּא יָרַד וְהִכָּה
 אֶת־הָאָרִי בְּתוֹף הַבָּאָר בְּיוֹם הַשְּׁלֵג".

דעסעך לאסור ס'זא אבן דנביא'ס
פשיטא דמותר דלמה יהיה אסור ועוד
ורובך עניו': **א**לף אסיפא משום
ועבשו מחרפין חרומה וחימה והא אמר
לנוג לרש וי"ל דה"פ הא דמביישין
חומים למתים ועבשו אט מסלקין
זינא וגם לכל העשוקים בהם יא לה
בחינו אין מנהיגו ללבוש תמיד זינא
לרש לאחרים ועוד אר"ת ששמע מאי
זינא נראה כאלו קיים כל התורה ו
י"ל דאט סומכים על מסכת שמחות
מניחין אגמ' שלטו ואזנו עושין כפסריס
וקולות וכו' (סופרים כ"ג) מפרשים ויהי
אס על עינין בצינא'ס להם צינא'ס ואס
עד ע"א ד"ה ספקו וכו' מה ס"א: ד"ה אכל ו

*[הקדמור
אלף אסיפא
כ"ל וד"ה
דא] [עין תוספות
ספחים מ: ד"ה
אכל וכו' כ"ג
ד"ה אכל ו

שלושה עדים יומת המת חי הוא
אייקר להו תלמודייתו הוו קא
בהאי צערא א"ל אודך מנא י
ולא ידעוהא כתיב *אך בשרו
*קשה רמה למת *כחט ב
דאחרינא לא ידעי ולא ודתני
ר"ה בשני בצורת ותניסמו

אלא המת מעיקרא: *בני ר' חייא נפוק לקרייתא
וצערי לארבוריה א"ל חד לחבריה ידע אבן
ע והא כתיב *יכבדו בגיו ולא ידע א"ל איך
לעלו יכאב ונפשו עליו תאבל ואמר רבי יצחק
אמרי בצערא דידהו ידעי בצערא
מעשה בחסיד אחר שנתן דינר לעני בערב
אשתו והלך ולן בבית הקבורות ושמע שתי
הרא לחברתה חברתי בואי ונשום בעולם
ירענתי בא לעולם אמרה לה חברתה איני
ל קנים אלא לבי את ומה שאת שומעת אמרי
ל חברתה לה חברתה חברתי מה שמעת מאחורי
ל הזורע ברביעה ראשונה ברד מלקה אותו
של כל העולם כולו לקה שלו לא לקה לשנה
ושמע אותן שתי רוחות שמספרות זו עם זו
שום בעולם ונשמע מאחורי הפרגוד מה
חברתי לא כך אמרתי לך איני יכולה שאני
לא לבי את ומה שאת שומעת בואי ואמרי
ל חברתה חברתי מה שמעת מאחורי הפרגוד
ברביעה שנייה שרפון מלקה אותו הלך זורע
כולו נשרף וישל לא נשרף אמרה לו אשתו
לם כולו לקה ושלך לא לקה ועכשיו של כל
זרע סח לה כל הרברים הללו אמרו לא היו
ה בין אשתו של אותו חסיד ובין אמה של

* לקריא. * כדי לעסוק בחזרה : דמנא
היה וקורה חלל : לקריא. להחזיק
שכחה : לערא דידא . לער גופם ממא
צעולם. שהעולם נדון בר"ה : הפרגד .
ר מחילה המבדלת בין מקום השכירה :

דרביעיה ראשונה. יורה. שלש
 רביעיות הן בכירה שניה ושלישית
 ראשונה ב"ז במרחשון שניה ב"ח
 שלישית ב"ח כסליו : בדר מלחה
 ארזת. שמעיד בדר לישל סמוך
 לרביעיה *ראשונה ומה שמרע כבר
 הוקשה והבדר שוברו והמרע בשניה
 עריון רך הוא ואזי נשבר בשביל
 הבדר נענין שנאמר והשפחה
 והשעורה נכתה והחטה והבוסמת
 לא נבו (שמות ט) : שדדון. מלקה
 ה'ך (שמות ט) : משרף הקשה : אלמא
 ידעו. דברים האמורים בין החיים :
 לחלל מות. לבית הקברות : בלעזא
 דשא. בחור מפתח הבית שהיה
 טובב בו : משרקא. משרקא : שני :
 בוכחא. קנה וזבביל שמה ירדה
 חמרה כל לעצמת נפש : בדיה
 פלגיתא דלחיתא למחר. לקבורה :
 אלמא ידעו. מה ששוין שידעה זו
 שזו גוססת ובסויה לחות : דלמא
 דמא. מלחך שהוא ממונה : חזיה.
 החיים קדים ומכריו מהו עשיו
 יבא פלוגי אלב שאר דברי החיים
 אינם יודעים : בעינא אבא. מבקש
 אזי את אבא כך היה שמו : אל. החיים
 עבול לו כאלו הם חוץ
 מלקריה יושבים בעגולה : חזיה.
 שמואל ללוי *חברו מהם יושב חוץ
 ליישובה של שאר החיים : כל יב הדך
 שני. מספר השנים שלא נכנסת
 בשיבתו של רבי אפס במס' כחובות
 בפרק הטעא את האשא (דף קג) :
 חזיה. שמואל לאבדו דקא בני וחייך.
 דלעגל אחת. במהרה תקבר :
 בלמחא דלמחא. כל בנין מושב
 הרחיים קרוי אמת הרחיים : אלמא
 ידעו. מי תשוב בין החיים :
 זאת הארץ. במיתת משה כתוב :

לשנה האחרת הלך ולן בבית
ועולם ונשמע מאחורי הפרגוד
נשמעו בין ההיים אלמא ידעו
כי אושפזיכתיה עד דאתי ואויל
שקלינה מתותי *כצנורא דדשא
ניתא דאתיא למחר אלמא ידעו
יה זוי דיתמי כי נח נפשיה לא
לחצר מות אמר להו בעינא
א אמרו ליה אבא בר אבא נמי
א אמרו ליה סליק למתיבתא
מאי מעמא לא סלקת אמר ליה
ותיה לדעתיה לא מעיילינן לך
יוד אמר ליה מאי מעמא קא
אי עלמא טובא אמר ליה אי
זיל שקלינה באמתא דרחיא
מר ליה אי גנבי גנבי מגנבי
דרחשיב קרמי ומכרוי *פנו מקום
למתים שמשפריס זה עסו
לאמר מאי לאמר אמר רחוש
עתי לכם כבר קיימתייה לכוניכם

סוף חב"ד

ਸਤਿਨਾਮੁ ਨਿਰੰਕਾਰੁ

[קמטות חז:]

דברים לד

להגות רב"ה
(א) רש"י ד"ס שחי וכו'
מתוך הס"ד וחל"ס מ"ס
נח"י ונשט ונדע :

גליון השנים
גמ' ואף ר' יוחנן כדר
זיה. פ' סוטה דף לז
פ"ב חוס' ד"ס אטחי:
רש"י ד"ס ונחמ' מ' כדי
למאן כמורה. פ' ב"ק
דף פ"ב מ"ב חוס' ד"ס
אטחי:

[כלומר שחל קדמיתחל
פרדק ופי' תויס' צ"ב
פיו מ"ג]

פי עדים והתחייב מיתה על פיהם **הוא?** **אֵלָא הַמֵּת מַעֲיָקְרָא** – אלא ודאי צריכין לומר שמאחר שהתברר על פי עדים שהוא רשע, הינו נחשב כמת מתחלה. הרי שרשעים בחייהם קרויים מתים. וזהו תשובת רבי חייא לרבי יונתן: הפסוק "והמתים אינם יודעים מאומה" מתייחס לרשעים שקרויים מתים בחייהם, ועליהם אומר הפסוק שאינם יודעים מאומה (כמו שפרשנו למעלה). אבל מתים ממש באמת יודעים כשמחרפים אותם.

נתבאר שרבי חייא ורבי יונתן נחלקו אם המתים יודעים כשמחרפים אותם. הגמרא ממשיכה לדון אם מתים יודעים מה שנעשה בין החיים:

בְּנֵי רַבִּי חֵיָא נָפּוּק לְקַרְיָתָא – יצאו לקריות להתעסק בעבודת אחוזתם. **אֵיִיקָר לְהוּ תַלְמוּדֵיהוּ** – הוכבד עליהם תלמודם; כלומר, שכחו תלמודם. **הָוּ קָא מַצְעָרִי לְאִדְכוּרִיָּה** – היו מצערים את עצמם לזכור מה שלמדו. **אָמַר לֵיהּ חַד לְחַבְרִיָּה: יָדַע אַבּוֹן בְּהָאִי צַעְרָא** – האם אבינו [רבי חייא] שנפטר יודע בצער הזה שאנחנו מצטערים עכשיו? **אָמַר לֵיהּ אֵידֶךְ** – האחר (האח השני): **מָנָא יָדַע** – מנין ידע? הרי הוא מת. **וְהָא בְּתִיב** – והרי כתוב (איוב יד, כא): **"וַיִּכְבְּדוּ בָנָיו"** – בניו של מת יתכבדו **"וְלֹא יָדַע"**. **אָמַר לֵיהּ אֵידֶךְ** – האחר (האח הראשון): **וְכִי לֹא יָדַע? וְהָא בְּתִיב מִיד אַחֲרֵי זֶה (שם, כב): "אֶף בְּשָׂרוֹ עָלָיו וַיָּכָאב וַיִּפְשׁוּ עָלָיו תְּאָכְלִי"**, **וְאָמַר רַבִּי יִצְחָק** בפירושו פסוק זה: **קָשָׁה רַמָּה לְמַת בְּמַחַט בְּבֶשֶׂר הַחַי**. הרי שהמת מרגיש כאב, ואם כן אבינו יודע את צערנו!^[10]

הגמרא דוחה הראיה:

אָמְרִי – אומרים ברחיית הראיה: **בְּצַעְרָא דִּידְהוּ יָדַעִי** – בצער של עצמם, כגון עקיצת הרימה!^[11] יודעים המתים. אבל **בְּצַעְרָא דְאַחֲרֵינָא** – בצערם של אחרים **לֹא יָדַעִי**.

ממשיכה הגמרא:

וְכִי לֹא יוֹדְעִים הַמֵּתִים מַה נַּעֲשֶׂה בֵּין הַחַיִּים? וְהִתְנַיָּא בְּבִרְיָתָא: מַעֲשֶׂה בְּחִסְדֵּי אַחֲדָא^[12] שְׁנֵתָן דִּינָר לְעֵנִי בְּתוֹרַת צַדִּיק בְּעָרֵב רֹאשׁ הַשָּׁנָה בְּשָׁנֵי בְּצוּרָתָא, וְהִקְנִיטָתוֹ אֶשְׁתִּי עַל הַסְּכּוּם שְׁנֵתָן^[13], וְהִלָּךְ

כתוב בפסוק שבניהו הוא: **"בֶּן-אִישׁ-חַי"**^[1]. שואלת הגמרא: **אֵטוּ פּוֹלֵי עֲלָמָא בְּנֵי מֵתֵי נִינְהוּ** – וכי כל העולם בני מתים הם? **אֵלָא "בֶּן-אִישׁ-חַי"** פירושו **שֶׁאִפִּילוּ בְּמִיתָתוֹ קְרוּי חַי** – יהוידע אבי בניהו היה צדיק גמור!^[2] וצדיקים אפילו במיתתם קרויים חיים.

רבי חייא ממשיך לדרוש הפסוק:

"רַב־פְּעָלִים מִקְבָּצָאֵל"; **שְׂרִיבָה וְקִבֵּץ פּוֹעָלִים לְתוֹרָה**, דהיינו לכבוד האל!^[3]

הפסוק ממשיך:

"וְהוּא הִפָּה אֶת שְׁנֵי אֲרָאֵל מוֹאֵב"; **שְׁלֹא הִנִּיחַ גְּדוֹל בְּמוֹתוֹ לֹא בְּמִקְדָּשׁ רֹאשׁוֹן וְלֹא בְּמִקְדָּשׁ שְׁנִי^[4]**.

ממשיך הפסוק:

"וְהוּא יָרַד וְהִפָּה אֶת-הָאָרִי בְּתוֹךְ הַבָּאָר בְּיוֹם הַשִּׁלְג", **אִיכָא דְאָמְרִי** – יש אומרים **דְּתִבְרַר גְּזִיזֵי דְּבִרְכָא וְנִחַת וְטָבַל** – ששבר חתיכות של ברד וקרח שכיסה את הבור, והיינו ביום השלג, וירד וטבל לקריו כדי לעסוק בתורה!^[5] **וְאִיכָא דְאָמְרִי דְּתָנָא סִיפְרָא דְּבִי רַב בְּיוֹמָא דְּסִיתָנָא** – ויש אומרים שלמד כל "סיפרא דבי רב" [תורת כהנים]^[6] כיום אחד בחורף!^[7]

עכשיו חוזר רבי חייא לפרש את הפסוק: "והמתים אינם יודעים מאומה":

"וְהַמֵּתִים אֵינָם יוֹדְעִים מֵאוֹמָה"; **אֵלּוּ רְשָׁעִים שָׁגַם בְּחַיֵּיהֶן קְרוּיִן מֵתִים^[8]**, שאינם יודעים מאומה: דהיינו שעושים עצמם כאינם יודעים יום המיתה וחוטאים.

רבי חייא מוכיח שרשעים בחייהם קרויין מתים:

שְׁנַאמְר, הנביא יחזקאל אומר לצדקיהו המלך (יחזקאל כא, ל): **"וַיֹּאמֶר חָלָל רָשָׁע נָשִׂיא וְשָׂרָאֵל"**, הרי שקורא לצדקיהו "חלל [מת] רשע" אף על פי שהוא חי, הרי שרשעים בחייהם קרויים מתים!^[9] **וְאִי בְּעִית אֵימָא** – ועוד יש לומר, **מִהָּבָא** – מכאן (דברים יז, ו): **"עַל-פִּי שְׁנַיִם עֵדִים א֥וּ עַל-פִּי שְׁלֹשָׁה עֵדִים יוֹמֵת הַמֵּת"**, והיאך כותבת התורה על פי עדים יומת "המת" והרי בזמן שהורשע על

הערות

1. היינו הכתיב – ע' לעיל יח, א הערה 27.
2. ר"ק שם. יהוידע אבי בניהו היה ראש הסנהדרין (מהרש"א בשם תוס' ד, א ד"ה בניהו).
3. לפי פשוטו, מקבצאל הוא שם מקום שנזכר בנחלת בני יהודה (רד"ק שם). והגמרא דורשת שהוא כמו "מקבץ אל".
4. פשוטו של מקרא הוא שהכה שני שדי מואב. הגמרא דורשת שני אדיאל, רצה לומר שני בתי המקדש. "אדיאל" הוא בית המקדש, שנאמר (ישעיה כט, א): "הוֹי אֲדִיאל אֲדִיאל אֲרִיאל קִרִּית חֲנָה רוּר". כאן הוא נקרא "אדיאל מואב" על שם רוד ושלמה שבנו את הבית ובאו מרות המואביה. לפי זה כך פירוש הפסוק: "הוא [בניהו] הכה [השפיל בצרקות את הרורות שחיו בזמן] שני אדיאל מואב [שני בתי המקדש, שלא היה בהם כמותו] (רש"י, ותוספות ד"ה שני, ועיין רש"י בפירושו לספר שמואל שם).
5. בספר בניהו מפרש שהמעלה המיוחדת של בניהו בן יהוידע שבה עלה על כולם היתה פרישותו שקבל על עצמו כרי לכפר על עוונות עמו. ודוגמא לכך היתה טבילתו ביום השלג (ע' גמרא להלן). ובענין זה לא היה כמותו בתקופות שני בתי המקדש (וע' שני לוחות הברית, ואתחנן, תורה אור א).
6. רש"י. ואף על פי שהתקנה שבעל קרי צריך טבילה לתורה נתקנה על ידי עודא הסופר זמן רב אחרי בניהו, בניהו קבל על עצמו משום מדת חסידות לטבול לקריו לפני שעסק בתורה (מנחם משיב נפש; וע' שו"ת מנחת יצחק ח"ג, טו; וע' תוספות בבא קמא פב, ב ר"ה אתא איהו, שמפרשים פירוש אחר למה טבל בניהו; וע' תרגום רב יוסף לרברי הימים א, יא, כב).
7. בפסוק הכתיב הוא באר והקרי הוא בור. לפי דרשת הגמרא "בור" המוזכר בפסוק פירושו בור מים. עור יש לפרש שהגמרא דורשת את הכתיב שכתוב בפסוק "באר", דהיינו באר מים; ואולי כוונת "הכה את האדי" המוזכר בפסוק, היא שבניהו התגבר יותר מן הארי בעבודת ה', כשירד וטבל במים קפואים.
8. ספרא (הנקרא תורת כהנים). הוא קובץ של בדייתות ודרשות שדרשו התנאים על ספר ויקרא. ונקרא "ספרא דכי רב" – הספר של בית המדרש, מפני שהיה שגור בפי כולם בבית המדרש (רש"י חולין סז, א; וע' רמב"ם בהקדמה למשנה

1. תורה שפירש בע"א; ועוד ע' במלבי"ם בהקדמה לספר ויקרא; ובמגדים חרשים כאן).
2. הפסוק קורא את הלימוד של בניהו בספרא "הכה את הארי", מפני שהספרא הוא החמור והקשה שבספרים (תוספות).
3. עור יש לפרש, שהספרא נקרא "ארי" משום שנדרשים בו דיני הקרבנות שנקברים בבית המקדש המכונה "אריאל" (מהרש"א).
4. ימי החורף הם ימים קצרים; ואף על פי כן בניהו הצליח לסיים כל הספרא ביום אחר (תרגום רב יוסף לרברי הימים שם; ועיי"ש שאותו יום היה עשרה בטבת).
5. מדרש תנחומא לפרשת זאת הברכה ז, מבאר כוונת הדברים שרשעים אף בחייהם קרויין מתים, לפי שרואים זריחת השמש ואינם מברכים יוצר אור; ורואים שקיעתה ואינם מברכים מעריב ערבים; ואוכלים ושותים ואינם מברכים את ה'. כלומר, כיון שאינם מרגישים את הצד הרוחני ואת נפלאות הבורא המונחים בכל דבר ודבר בעולם, הרי הם כמתים.
6. צדקיהו בעצמו היה צדיק ואנשי רורו היו רשעים (ע' ערכין יז, א). אף על פי כן הנביא מתייחס לצדקיהו כרשע, כיון שהיה בידו למחות בבני רורו ולא מיחה (פרשת דרכים כב; וע' מהרש"א שפירש בע"א).
7. וכך נראה שסבר רבי חייא אביהם בעצמו, כמבואר לעיל בסוגיא שאמר לרבי יונתן להגביה את ציציתיו שלא תגררנה על הקברים (אבל ע' הכותב לעין יעקב).
8. רש"י. אמנם התוס' יו"ט (אבות ב, ז) כותב (ע"פ מקורות, וביניהן שו"ת הרשב"א א, שסט) שאין גוף המת מרגיש שום צער, אלא שקשה לנפש בשרואה את הגוף מתבזה על ידי רימה (וע' עוד שו"ת רדב"ז תפר; ספר חסידים תתשסג; שו"ת חתם סופר ח"ו, לו; ועיין מגרים חרשים כאן).
9. כבבא קמא קג, כ, מבואר שבכל מקום שמוזכר חסיד אחר הכוונה לרבי יהודה בר אלעאי או לרבי יהודה בן בבא (מהרש"א).
10. המהרש"א מביא מנדרים (מט, ב) שרבי יהודה בר אלעאי בעצמו היה עני, ודינר אחד שהיה לו נתן לעני.

[illegible]

דגהות הב"ח
(א) רשמי ד"ס שחי וט'
מתום כס"ד ולאח"כ מ"ה
צ"ח ונאסן ונדע :

גליון השנים
גמר' והפ' ר' יונתן כהר
בית. פ"י סוסה דף לד
פ"ב תוס' ד"ה חטתי :
רש"י ד"ה ונחת מ' כדי
לעסוק בפרה. פ"י כ"ק
דף ס"ב פ"ב תוס' ד"ה
אחא :

[כלומר שחל קדמיתא
פזוך ופי' תוי"ס ב"ב
פ"ו מ"ג]

בן איז חי און כויל עלמא.
 בספרים מדייקס כתיב חי
 וקריגן חיל ומן הכתיב דייק הכי שלא
 כתיב חיל אלף חי: **סיפרא** רבי
 רב. מהארי דריש שהוא חמור
 שבספרים: **בתוך** הבור. שהוא
 באמצע הספרים:
אלמא ידעי. מדקאמר לעגל
 קא אהיט ולא מיני לנטיי
 כדלעיל דומה קדים ואחר להו דהיינו
 וקא לאתח אכל כל כך לא היה
 מקדים והוא עלמא חי: יודע:
 אפילו

שלושה עדים יומת המת חי והיא
אייקך לחי תלמודייהו הוּו קא
בהאי צערא א"ל איךד מנא יו
ולא ידעוהא כתיב *אך בשרו
*קשה רמה למת *כמחש ב
דאדרינא לא ידעי ולא והתני
ר"ה בשני בצורת והקניטו
דחות שמספרות זו לזו אמר
ונשמע מאחורי הפרגוד מה
יכולה שאני קבורה במחצלת
לי הלכה היא ושמה ובאה וא
הפרגוד אמרה לה שמעתי שמה
הלך הוא וזרע ברכיעה שניה
האזרת הלך ולן בבית הקבורה
אמרה חרא לחברתה בוא ו
פורענות בא לעולם אמרה לה
קבורה במחצלת של קנים א
לי הלכה ושמה ובאה ואמרה
אמרה לה שמעתי שכל הזורע

בן איש חי אטו כול עלמא בני מתי נירו
אלא בן איש חי שאפי' במיתתו קרוי חי רב
פעלים מקבצאל שריבה וקבץ פועלים לתורה
והוא הכה את שני אריאל מואב שלא הניח
במותר לא במקדש ראשון ולא במקדש שני
והוא ירד והכה את האוי ברך הבור ביום
השלג איכא דאמרי דתבר גזיו דברדא ונתח
*ומכל איכא דאמרי דחנא סיפרא דבי רב
ביומא דסיתוא. והמתים אינם יודעים מאומה
אלו רשעים שבהיכל קרויון מתים שנאמר
ס'אחת חלל רשע נשוי ישראל ואי' בעית
אימא מהבא ע"ל פי שנים עשר או (על פי
יחזקאל)

אלא המת מעיקרא: * בני ר' חייא נפיק לקרייתא
וצערי לארכוביה א"ל חר לחבריה ידע אבן
עו והא כתיב * יכבדו בניו ולא ידע א"ל איך
לעלוי יכאב ונפשו עליו תאכל ואמר רבי יצחק
גשר הוי אמרי בצערא דידהו ידעי בצערא
מעשה בחסיד אחד שנתן דינר לעני בערב
ועשתו והלך ולן בבית הקברות ושמע שתי
הרא לחברתה חברתי בואי ונשוט בעולם
ודענות בא לעולם אמרה לה חברתה איני
ל קנים אלא לבי את ומה שאת שומעת אמרי
חברתה לה חברתה חברתי מה שמעת מאחורי
ה' הוורע ברביעה ראשונה בדר מלקה אותו
של כל העולם כולו לקה שלו לא לקה לשנה
ושמע אותן שתי רוחות שמספרות זו עם זו
ושמעי נשמע מאחורי הפרגוד מה
החברתי לא כך אמרתי לך איני יכולה שאני
א"ל לבי את ומה שאת שומעת בואי ואמרי
חברתה לה חברתי מה שמעת מאחורי הפרגוד
ה' שרדפון מלקה אותו הלך הוורע
וכולו נשדף וישל לא נשדף אמרה לו אשתו
לם כולו לקה ושדף לא לקה ועבשיו של כל
ה' שדף סח לה כל הדברים הללו אמרו לא היו
ה בין אשתו של אותו חסיד ובין אמה של

קציו. *כדי לעסוק בחור: דמחא
וקורא חלל: לקדיחא. להחמק
ה: לערא דידא. לער גופא ממח
לם. שהעולם גדון ברה: ההצדק.
ומחיה המבדלת בין מקום השכינה:
בדכיהה ראשונה. יורה. שלם
שעויות הן בדכיה שניה ושלישית
אשונה ביז במרחשון שניה בדכ
שלישית ברה כסליו: ברד מלקה
אורח. שעתיד ברד ליפול סמוך
לרביעה *ראשונה ומה שזרע כבר
הקשה והבדד שזרבו והגזרע בשניה
עזרין קר הוא ולת נבצר בבביל
הבדד כענין שאלמר והעשנה
השעורה נכחה והחטה והסוסמת
אלא נכ (שמות ט): שדפן. מלקה
הדך ולת משקף הקשה: אלמא
דעני. דברים האמורים בין החיים:
אלא מח. לבית הקברות: שער
דבא. בחור מפתן הקשה שדלת
השדכ: בו. משקאלי. מרת שני:
ובבא. קנה ובבביל שמה ילדה
ואמרה כן לעגמת נפש: בדי
לגיתא לחתא למחר. לקבורה:
למלא דעני. מה שעושים שידעה זו
זו גוססת ונשויה למות: דלמא
מחיה. מלקך שהוא מוכנה על
מחיה קדים ומכריו להו עמו
בא פלוגי אלל שאר דברי החיים
איים יודעים: בעינא אלא. מבקש
לוי את אבא כך היה שמו: אל.
מחיהם עלו כל כאלו הם חזן
וקבוריהם יושבים בעגולה: מחיה.
ומאל ללוי *תברו שיהי יושב חזן
ישיבה של שאר מחיה: כל פי הדק
קני. מספר השנים שלא נכנסת
ישיבתו של רבי אלפא במס' כתובות
הפרק הגושא את האשה (דף קז:):
מחיה. שמואל לאבדו דקא כזי וחייך:
לעגל מחיה. במחיה חזר:
אלמא דמחיה. כל בנין מושב
מחיה קרוי מחיה המחיה: אלמא
דעני. מי תשוב בין החיים:
במחיה הארץ. במחיה מחיה כתיב:

וּבְלִיטוֹת רַב
יִסָּף בְּדָמָה חַי
יֵאָמֵר חֵמָה שְׂכָל
מִחֲמַת שְׂכָל
בְּשֵׁל אֶחָד

[ליל שמיני]

[פיין חס']
ביק סב: ד"ס
[אחא]

[גממ' ש"ג
ש. כחג רש"י
ד"ה צ"ה ר"ה
ח"א יבדט
וחוק' שגן]

[כּוּסֵה דִּף י' .
סִגְה־דִּין מַת:]

סוף הבידור

החלטתו

[כְּתוּבֵי שָׁלוֹם]

דברים לז

41

בשנה זו. אָמְרָה לָהּ: חֲבֵרְתִּי, הִנִּיחֵינִי. דְּבָרִים שְׂבִינִי לְבִינָךְ כָּבֵר נִשְׁמָעוּ בֵּין הַחַיִּים.

הגמרא מסיימת ההוכחה:

אֲלֵמָא יָדְעִי - הרי שהמתים יודעים מה שנעשה בין החיים, שהרי הרוח ידעה מה שנאמר לאמה.

הגמרא מדחה: לעולם מתים בעצמם אינם יודעים מה נעשה בין החיים, ואין ראייה ממה שרוח הזאת ידעה:

דִּילְמָא אִינִישׁ אַחֲרֵינָא שָׂכִיב וְאָזִיל וְאָמַר לָהּ - אולי אדם אחר מת אחרי שאמא של הילדה התקוטטה עם אשתו של החסיד, ובא וסיפר לה מה ששמע בחייו^[21].

הגמרא מנסה להביא הוכחה אחרת שהמתים יודעים מה נעשה בעולם:

תָּא שְׁמַע מַמְעֵשָׁה זֹה: דְּזַעֲרִי הֵנָּה מִפְקִיד זְוִי גָבִי אוֹשְׁפּוּיכְתִּיָּה - זעירי היה מפקיד מעות אצל בעלת הבית שלו. עַד דָּאֲתִי וְאָזִיל לְבִי רַב שְׂכִיבָה - עד שחזר מבית המדרש היא מתה האשה הזו ולא ידע זעירי היכן החביאה את מעותיו. אָזִיל בְּתֵרָה לְחַצֵּר מִנֹּת - זעירי הלך אחריה לבית הקברות^[22]. אָמַר לָהּ זַעֲרִי: זְוִי הֵיכָא - היכן המעות? אָמְרָה לִיהָ: זִיל שְׁקַלִּינְהוּ מִתּוֹתִי (ב) צִנּוּרָא דְדִשָּׁא בְּדוּף פֶּלֶן - לך קח אותם מהחור שמתחת לציר הדלת במקום פלוני, וְאִימָא לָהּ לְאִימָא תִּשְׁדֵּר לִי מִסְרָקָאִי וְגוֹבְתָאִי דְכוּחְלָא בְּהָדִי פִלְגִיתָא דְאֲתָנָא לְמַחֵר - ותאמר לאמי שתשלח לי המסרק שלי ושפופרת של כחול^[23] עם פלוגית שנוטה למות ותגיע אלינו מחר. אֲלֵמָא יָדְעִי - הרי ממה שידעה בעלת הבית שפלוגית גוססת ונוטה למות, מוכח שהמתים יודעים מה שנעשה בין החיים.

הגמרא מדחה גם ראייה זו: לעולם אין המתים יודעים, ואין ראייה ממה שבעלת הבית ידעה שפלוגית נוטה למות:

דְּדִלְמָא דּוּמָה - המלאך הממונה על המתים^[24] קָדִים וּמְכָרִיו לָהּ - מקדים ומכריז לשאר המתים שפלוגית מגיעה; אבל שאר דברי החיים אין המתים יודעים.

הגמרא מנסה עוד למצוא ראייה שהמתים יודעים מה שנעשה בין החיים:

תָּא שְׁמַע מַמְעֵשָׁה זֹה: דְּאָבוּה דְשִׁמוּאֵל הָווּ קָא מִפְקִדֵי גָבִיָּה זְוִי דִּינְתִּי - דאביו של שמואל היו מופקדים אצלו כספם של יתומים. כִּי נַח נִפְשִׁיָּהּ לֹא הֵנָּה שְׁמוּאֵל גָּבִיָּה - כשנפטר אביו של שמואל לא

וְלָן בְּבֵית הַקְּבֵרוֹת^[14]. וְשָׁמַע שְׁתֵּי רוּחוֹת^[15] שֶׁל שְׁתֵּי יִלְדוֹת שִׁמְתוֹ שְׁמִסְפְּרוֹת זֹו לָזוּ. אָמְרָה חָדָא לְחֲבֵרְתָּהּ: חֲבֵרְתִּי, בּוֹאִי וְנִשּׁוּט בְּעוֹלָם, וְנִשְׁמַע מֵאַחֲרֵי הַפְּרָגוֹד - מאחורי המחיצה המבדלת בינינו לבין מקום השכינה מה פורענות בא לעולם בשנה זו^[16]. אָמְרָה לָהּ חֲבֵרְתָּהּ: אֵינִי יוֹכֵלָה לְהַצְטַרֵּף אֵלַיִךְ, שְׂאֵנִי קְבוּרָה בְּמַחְצֵלַת שֶׁל קְנִים וְאֵנִי מִתְבַּיֶּשֶׁת לִצְאָתָּ^[17], אֲלֵא לְכִי אִתָּךְ, וּמָה שְׂאֵת שׁוֹמַעַת אִמְרֵי לִי. הִלְכָּה הִיא וְשָׁטָה וּבָאָה בַּחֲזָרָה לְבֵית הַקְּבֵרוֹת. וְאָמְרָה לָהּ חֲבֵרְתָּהּ: חֲבֵרְתִּי, מָה שְׁמַעַת מֵאַחֲרֵי הַפְּרָגוֹד? אָמְרָה לָהּ: שְׁמַעַתִּי שְׁכָל הַזּוֹרֵעַ שְׂדֵהוּ בְּרִבְעִיָּה רִאשׁוֹנָה - בתקופה הראשונה של גשם, שהיא בִּי"ז בִּמְרַחְשׁוֹן^[18], בְּרֹךְ מַלְקָה אוֹתוֹ סִמּוֹךְ לְרִבְעִיָּה שְׁנִיָּה, שֶׁהִיא בְּכ"ג בִּמְרַחְשׁוֹן. כִּשְׁשָׁמַע הַחֲסִיד אֶת דְּבָרֶיהָ, הִלָּךְ הוּא וְזָרַע בְּרִבְעִיָּה שְׁנִיָּה. הַתְּבוּאָה שֶׁל כָּל הָעוֹלָם כּוֹלָו שְׁנוּרָעָה בִּי"ז בִּמְרַחְשׁוֹן לָקָה בְּבֵרד שִׁירד בּוֹזֵמַן הַגֶּשֶׁם הַשְּׁנִי, מִפְּנֵי שֶׁהִסְפִּיקָה לְצַמּוֹחַ וּלְהַתְקַשּׁוֹת, וְנִשְׁבְּרָה עַל יְדֵי הַבְּרָד, אֲבָל הַתְּבוּאָה שֶׁלּוֹ שֶׁל הַחֲסִיד שֶׁלֹּא הִסְפִּיקָה לְהַתְקַשּׁוֹת, לֹא לָקָה - לֹא נִשְׁבְּרָה עַל יְדֵי הַבְּרָד^[19]. לְשָׁנָה הָאַחֲרָת הִלָּךְ הוּא חֲסִיד וְלָן בְּבֵית הַקְּבֵרוֹת וְשָׁמַע אוֹתָן שְׁתֵּי רוּחוֹת שְׁמִסְפְּרוֹת זֹו עִם זֹו. אָמְרָה חָדָא לְחֲבֵרְתָּהּ: בּוֹאִי וְנִשּׁוּט בְּעוֹלָם וְנִשְׁמַע מֵאַחֲרֵי הַפְּרָגוֹד מָה פּוֹרְעָנוֹת בָּא לְעוֹלָם. אָמְרָה לָהּ: חֲבֵרְתִּי, לֹא כָךְ אִמְרָתִי לָךְ: אֵינִי יוֹכֵלָה שְׂאֵנִי קְבוּרָה בְּמַחְצֵלַת שֶׁל קְנִים^[20], אֲלֵא לְכִי אִתָּךְ, וּמָה שְׂאֵת שׁוֹמַעַת בּוֹאִי וְאִמְרֵי לִי. הִלְכָּה וְשָׁטָה וּבָאָה. וְאָמְרָה לָהּ חֲבֵרְתָּהּ: חֲבֵרְתִּי, מָה שְׁמַעַת מֵאַחֲרֵי הַפְּרָגוֹד? אָמְרָה לָהּ: שְׁמַעַתִּי שְׁכָל הַזּוֹרֵעַ בְּרִבְעִיָּה שְׁנִיָּה, שְׂדֵפּוֹן - רוּחַ יִבְשָׁה מַלְקָה אוֹתוֹ וּמִיִּיבֶשֶׁת אֶת הַצּוֹמֵחַ. הִלָּךְ הוּא חֲסִיד וְזָרַע בְּרִבְעִיָּה רִאשׁוֹנָה. שֶׁל כָּל הָעוֹלָם כּוֹלָו שְׁזָרְעוּ בְּרִבְעִיָּה הַשְּׁנִיָּה נִשְׁדָּף, מִפְּנֵי שֶׁהוּא עַדִּיין רַךְ וְשָׁלֹו - שֶׁל הוּא חֲסִיד שֶׁהִסְפִּיק לְהַתְקַשּׁוֹת, לֹא נִשְׁדָּף. אָמְרָה לוֹ אֲשֶׁתּוֹ: מִפְּנֵי מָה אֲשַׁתְּךָ - בִּשְׁנָה שֶׁעֲבָרָה שֶׁל כָּל הָעוֹלָם כּוֹלָו לָקָה בְּבֵרד, וְשָׁלָךְ לֹא לָקָה; וְעַכְשֵׁיו שֶׁל כָּל הָעוֹלָם כּוֹלָו נִשְׁדָּף, וְשָׁלָךְ לֹא נִשְׁדָּף? סָח לָהּ הַחֲסִיד כָּל הַדְּבָרִים הִלָּלוּ שְׁקָרוֹ לוֹ בְּלִיל רֹאשׁ הַשְּׁנָה בְּבֵית הַקְּבֵרוֹת. אָמְרוּ: לֹא הָיוּ יָמִים מוֹעֲטִים עַד שֶׁנִּפְלָה קִטְטָה בֵּין אֲשֶׁתּוֹ שֶׁל אוֹתוֹ חֲסִיד וּבֵין אִמָּה שֶׁל אוֹתָהּ רִיבָה - יִלְדָה שִׁמְתָהּ. אָמְרָה לָהּ אֲשֶׁתּוֹ שֶׁל הַחֲסִיד לֹאמָא שֶׁל הִילְדָה: לְכִי וְאֶרְאֶךָ בְּתֵךְ שֶׁהִיא קְבוּרָה בְּמַחְצֵלַת שֶׁל קְנִים. לְשָׁנָה הָאַחֲרָת שׁוּב הִלָּךְ הוּא חֲסִיד וְלָן בְּבֵית הַקְּבֵרוֹת, וְשָׁמַע אוֹתָן רוּחוֹת שְׁמִסְפְּרוֹת זֹו עִם זֹו. אָמְרָה לָהּ: חֲבֵרְתִּי, בּוֹאִי וְנִשּׁוּט בְּעוֹלָם וְנִשְׁמַע מֵאַחֲרֵי הַפְּרָגוֹד מָה פּוֹרְעָנוֹת בָּא לְעוֹלָם

הערות

- מהרש"א תמה כיצד יתכן שחסיד כרבי יהודה בר אלעאי (עיין הערה 12) יישן בליל ראש השנה בבית קברות [מקום טומאה] (עיין הערה 16). הוא מפרש בשם הריטב"א שהמעשה הזה [וכן שאר המעשים המובאים כאן בגמרא] אירע רק בחלום. אבל עיין דרשות רבי יהודה אבן שואב (דרשה לראש השנה) מובא בענף יוסף שמפרש בענין אחר; וכן בהגהות יעב"ץ.
- המהרש"א מפרש שהגמרא קוראת למתים אלו בלשון "רוחות", מפני שיש לאדם נפש, רוח ונשמה; הנפש הוא החומר (החלק הגשמי), והנשמה היא הצורה (החלק הרוחני). והרוח הוא באמצע המחבר את הנפש ואת הנשמה ביחד כל ימי חי האדם. במות האדם הנשמה עולה למעלה והגוף חוזר לעפר, והרוח אינה מתפרדת משניהם לגמרי, אלא לפעמים היא נשארת במקום הגוף, ולפעמים היא שטה למעלה למקום הנשמה.
- זה היה בליל שני של ראש השנה (חידושי הגר"א, אמרי נועם; ועיין גליוני הש"ס). והרוחות רצו לדעת איזה דין נפסק על העולם ביום [הראשון של] ראש השנה כשרן הקב"ה את כל העולם (רש"י).
- היא באה ממשפחת עניים שלא היה בירם להלכישו בתכריכי פשתן (צל"ח). והיתה מתביישת לצאת במלבוש בזוי כזה מפני הרוחות האחרות ששטות. ואף על פי שהגוף אינו זו ממקומו, יש לומר דרוגמת מה שמכוסה הגוף כך נראית הנשמה (ריטב"א; ועיין מכתב מאלוה"ב, 62).
- הצל"ח מפרש הענין באופן אחר: כל זמן שלא נרקב הגוף אין הרוח יכולה ליפטר לגמרי מהגוף (עיין שבת קנב, ב). לפיכך, קוברים את המת בתכריכי פשתן הנרקב מהר ואינו מונע רקבון של הגוף. ילדה זו נקברה במחצלת של קנים שהיא
- דבר קשה ואינה נרקבת מהר, ומשום כך עדיין לא נרקב גופה ולא יכלה הרוח ליפטר מהגוף לשוט.
- ימות הגשמים בארץ ישראל מתחלקין לשלש רביעיות. הרביעה הראשונה בשבעה עשר במרחשון, שניה בשלושה ועשרים בו, ושלישית בראש חודש כסלו (רש"י).
- וכן מצינו בתורה לענין מכת ברד שנאמר: (שמות ט, לא, לב): "וַיִּפְּשֹׁתָה וַיִּשְׁעוּרָה נִבְתָּה כִּי הִשְׁעֵרָה אֲבִיב וְהִפְשֹׁתָה גִבְעוֹל". [פירש"י על התורה: אביב כבר ביכרה ועומדת בקשיה, ונשתברו ונפלו. וכן הפשתה גדלה כבר והוקשה לעמוד בגבעוליה]. "והחטה והכוסמת לא נכו כי אפילת הנה". [פירש"י שם: מאוחרות, ועדיין היו רכות ויכולות לעמוד בפני קשה] (רש"י). וזוהו קבל החסיד שכר עבור הדינר שנתן לעני בערב ראש השנה (עיין יעקב).
- לפי הצ"ח שהבאנו למעלה (הערה 17) החברה הציעה שישוטו ביחד בשנה השניה מפני שהיא חשבה שכבר נרקבה המחצלת ותוכל הרוח להשתחרר מהגוף ולשוט החוצה, והשניה ענתה לה שהמחצלת עדיין לא נרקבה.
- זאת אומרת, אפילו אם המתים בעצמם אינם יודעים מה שנעשה בעולם, מכל מקום כל נפטר יכול להודיע להם מה שקרה בחייו. [ועיין לקמן יט, א בהערות].
- רש"י. אבל הגר"א מפרש שחצר המות הוא מקום רוחני ולא בית הקברות (חידושי הגר"א, אמרי נועם; ועיין ספר בניהו).
- אמרה כן מתוך עגמת נפש שמתה צעידה (רש"י).
- רש"י, מסנהדרין צד, א.

מי שמתו פרק שלישי ברכות

סבורת השם

דילמא דהמה דהא דקדים סבורין ליה. בסבתא מנחמין בשרי כל ישראל יתן חלק (דף נ"ז) אמרי אמי ר' יוחנן אהו מלך שרוא סבתא על דהחיות דהמה שבו: ת"ש דאבה דשחאל דה ספקי גביה וזו דיתמי אמר ליה דאמי לי כל דבר שני ולא עיילת למתיבתא דר' אבא דבא גמי לא תישל. אחיה למידעיה בסבתא כחובת בפרק דרשאל את האשה (דף ק) דרמי דבן בשעת פטירתה של רבי כי אמר להם לזכרי ישראל אני צריך ונכחי תבני דיתמי אצלו אמר להם אל תספוריני בעייתת לא קביל עליה ר' יוחנן שויה ר' אבא גורא פטירה ב' שנים וסבתא יתיב ר' אבא ברין ר' יוחיבי ר' יונה אמרי ואתא לוי יתיב גביה ומשם. ובה לא עיילת ללי לאחיבתא דרשאל עד דבעא שחאל דמי עליה ועיילת:

בן איש חי אמו כולי עלמא. בספרים מוסיקים כתיב חי וקריין חיל ומן הכתיב דייק הכי שלא כתיב חיל אלא חי: **סיפרא** דבי רב. מהארי דיש שחאל תמור שנספרים: **בתוך** הכור. שחאל כאלמנע הספרים: **אלמא** ידעו. מוקדמור לעגל קא אחית ולא מלי לשטיי כלעיל דומה קדים ואמר להו דהייט זקא לאלטר אכל כל כך לא היה מקדים והוא עגמו איט יודע: אפילו

בן איש חי אמו כולי עלמא בני מתי נינהו אלא בן איש חי שאפי' במיתתו קריי חי דב פעלים מקבצאל שריבה וקביץ פועלים לתורה והוא הכה את שני אריאל מאב שלא הניח כמותו לא במקדש ראשון ולא במקדש שני והוא ירד והכה את הארי בתוך הכור ביום השלג איכא דאמרי דתבר גזיו דברדא ונתת *ושבל איכא דאמרי דתנא סיפרא דבי רב ביזמא דסיתא. והמתים אינם יודעים מאומה אלו רשעים שבחיהן קרוין מתים שנאמר *ואתה חלל רשע נשיא ישראל ואי בעית אימא מהכא *על פי שנים עדים או (על פי) דהייט

גזאי דכדלל. חסידות של כרד והקרח שקרין גלגלנא *כד יתעב *לקריו. *כדי לעסוק בחסידות: דתנא סיפרא דבי רב. תורת כהנים: מלל רשע. על דקדקו הוא אומר ועדיין בימי יחזקאל חי היה וקורא חלל: לקרימא. להחמיק בעבודת אחרים: אייך תלמדויהו. אשתכח תלמודם מנרסם. אייך הוכרז עליהם מתמת שמה: לערע דידהו. לער גופם מתם כגון עקילת הרימה: של שני ילדות מהות: וגממע. וגרע (ה) מה גורו היום פורעטת בעולם. שהעולם נדון בריה: הפער. מחילה המבדלת בין מקום השכינה:

ברביעה ראשונה. יורה. שלג ברביעות הן בכירה שניה ושלישית ראשונה ב"ז במרחקון שניה ב"ז שלישיה בריח כסליו: כרד מלקה אצו. שטחיד כרד ליפול סמוך לרביעה *ראשונה ומה שמרע כרד הוקסא והכרד שזכרו והגרע בשניה עדיין כך הוא וליט נשכר כשכיל הכרד כענין שגאמר והפסקה והשעורה נחתה והחטה והטחמח לא נכו (שמות ט) שדפח. מלקה יתקא יתקא וליט משדף הקסא: אלמא ידעו. דברים האמורים בין החיים: נלמד מות. לזכות הקבורות: כלמלא דשאל. כחור מפסן הכית שהללת סוכב צו: מסדקלי. מסרס עלי: גובמא. קנה וכשכיל שמה ילדה אמרה כן לעגמח נפש: כהדי פלגיתא דלחילא למחר. לקבורה: אלמא ידעו. מה שמוין שדעס וז שו גוססם ונטייה למות: דלמא דומה. מלך שחאל תמונה על המהים קדים ומכריז להו פטקיו יבא פלוגי אכל שאל דכרי המהים אינם יודעים: כעניא אכל. מנקש לני אכל כך היה שמו: ח"ל. המהים עגלו לו כאלו הם חן מקביריהם ויזעזים כעגולה: חזיה. שחאל ללוי *חכרו שהיה יושב חן לשיבה של שאל מחיים: כל פי הכן מספר השנים שלא נכנסו בשיבתו של רבי אבא במס' כתובות כפרק הגטא חל האשה (דף ק:): חזיה. שחאל לאבנה דקא כבי ומויר: דלעגל אחת. במהרה תקבר: כלמא דלחילא. כל בנין מוסק הכהים קרוי אחת הכהים: אלמא ידעו. מי תשוב בין החיים: זאת הארץ. במיתת משה כתיב:

[על שניה]

[עין פס' כ"ב: פס' ד"ה]

[נכח פס' שו. כחג ד"ה ד"ה כ"ה ח"ה יסדס וחזק' עמ']

[פסוק דף י. סבורין מתה]

חל ויחיד

דמות הבית (ה) רש"י ד"ס שני וס' מתות כסדר וחז"ל מ"ס נולד ונשם ונדע:

גליון השם גבי וקא ר' יוחנן כרד צ"ס. ע"י טוסק דף ל' פ"ב. תוס' ד"ה אבתי: רש"י ד"ס ונחת כ"י ד"י לעסוק בחסידות. ע"י ב"ק דף ט"ז ט"ז טוסק ד"ה אבתי:

[כאמר שחל קדמיתא פסח דמי' ותי"ס כ"ז פ"ז מ"ז]

שלושה עדים יומת המת חי הוא אלא המת מעיקרא: *בני ר' דייא נפוק לקרייתא אייך ר' דהי תלמודיהו הו קא מצערי לאדבריה א"ל חד לחבריה ידע אבן כהאי צערא א"ל איך מנא ידע והא כתיב *וכבר בניו ולא ידע א"ל איך ולא ידעוהא כתיב *אך בשרו עליו יכאב ונפשו עליו תאבל ואמרי רבי יצחק *קשה רמה למת *כמחט בבשר החי אמרי כצערא דידהו ידעו כצערא דאחרינא לא ידעו ולא והתניא *מעשה בחסיד אחד שנתן דגיר לעני בערב ר"ה בשני בצורת והקניפתו אשתו והלך ולן בבית הקברות ושמע שתי רוחות שמספרות זו לזו אמרה חדא לחברתה חברתי בואי ונשום בעולם ונשמע מאחורי הפרגוד מה פורענות בא לעולם אמרה לה חברתה איני יכולה שאני קבורה במחצלת של קנים אלא לבי את ומה שאת שומעת אמרי לי הלכה היא ושמה ובאה ואמרה לה חברתה חברתי מה שמעת מאחורי הפרגוד אמרה לה שמעתי שכל הזורע ברביעה ראשונה ברד מלקה אותו הלך הוא זורע ברביעה שניה של כל העולם כולו לקה שלו לא לקה לשנה האחרת הלך ולן בבית הקברות ושמע אותן שתי רוחות שמספרות זו עם זו אמרה חדא לחברתה בואי ונשום בעולם ונשמע מאחורי הפרגוד מה פורענות בא לעולם אמרה לה חברתי לא כך אמרתי לך איני יכולה שאני קבורה במחצלת של קנים אלא לבי את ומה שאת שומעת בואי ואמרי לי הלכה ושמה ובאה ואמרה לה חברתה חברתי מה שמעת מאחורי הפרגוד אמרה לה שמעתי שכל הזורע ברביעה שניה שרפון מלקה אותו הלך זורע ברביעה ראשונה של כל העולם כולו נשדף ושלו לא נשדף אמרה לו אשתו מפני מה *אשתקד של כל העולם כולו לקה ושלו לא לקה ועכשיו של כל העולם כולו נשדף ושלו לא נשדף סח לה כל הדברים הללו אמרו לא היו ימים מועמים עד שנפלה קטמה בין אשתו של אותו חסיד ובין אמה של אותה ריבה אמרה לה לבי ואראך בתך שהיא קבורה במחצלת של קנים הקברות ושמע אותן רוחות שמספרות זו עם זו אמרה לה חברתי בואי ונשום בעולם ונשמע מאחורי הפרגוד מה פורענות בא לעולם אמרה לה חברתי הגיחי דברים שביני לבינך כבר נשמעו בין החיים אלמא ידעו דילמא איניש אחרינא שכיב ואויל ואמר להו ת"ש דועירי הוה מפקד וזו גבי אישפויכתייה עד דאתי ואויל לבי רב שכיבה אול בתרה לחצר מות אמר לה וזו היכא אמרה ליה ויל שקלינור מתותי *כצעורא דרשא ברוך פלן ואימא לה לאימא תשרד לי מסרקאי וגובתאי דכוחלא בהדי פלגיתא דאתי למחר אלמא ידעו [דלמא] דומה קדים ומכריז להו ת"ש דאבנה דשמואל הו קא מפקדי גביה וזו דיתמי בי נח נפשיה לא הוה שמואל גביה הו קא קרו ליה בר אכיל וזו דיתמי אול אבתריה לחצר מות אמר להו בעינא אבא אמרו ליה אבא טובא איכא הכא אמר להו בעינא אבא בר אבא אמרו ליה אבא בר אבא גמי דרקיעא אדהכי חזייה ללוי דיתבי אבראי אמר ליה אמאי יתבת אבראי מאי טעמא לא סלקת אמר ליה דאמרי לי כל כי הגך שני דלא סליקת למתיבתא דרבי אפס ואחלישתיה לרעותיה לא מעיילינך לך למתיבתא דרקיעא אדהכי והכי אתא אבנה חזייה דרדה קא בכי ואחזיך אמר ליה מאי טעמא קא בכית אמר ליה דלעגל קא אחית מאי טעמא אחיבת דחשיבת בראי עלמא טובא אמר ליה אי חשיבנא נעייילתה ללוי ועיילתה ללוי אמר ליה וזו דיתמי היכא אמר ליה ויל שקלינור באמתא דרדיא עילאי ותתאי דידן ומיצעי דיתמי אמר ליה מאי טעמא עברת הכי אמר ליה אי גנובי מגבו מדין אי אכלה ארעא אכלה מדין אלמא ידעו דילמא שאני שמואל כיון דחשיב קדמי ומכריז *פנו מקום *ואף ר' יוחנן הדר ביה דאמר רבי שמואל בר נחמני אמר ר' יוחנן מנין למתים שמספרים זה עם זה שנאמר *ויאמר לה' אליו זאת הארץ אשר נשבעתי לאברהם ליצחק וליעקב לאמר מאי לאמר אמר הקדוש ברוך הוא למשה לך אמור להם לאברהם ליצחק וליעקב שבעה שנשבעתי להם כבר קיימתיה לבניכם ואי

[פסוק דף י.]

דמיס' לה

אותם ממושב הריחיים; **עילאי ותתאי דידן** - המעות העליונות והתחתונות שלנו הן, **ומיצעי דיתמי** - ואלו שבאמצע של היתומים הן. **אמר ליה שמואל: מאי טעמא עבדת הכי** - מאיזה טעם עשית כך, שהחבאת את הכספים בסדר הזה? **אמר ליה אביו: לפי שאמרת, אי גנובי גנובי מגנובו מדידן** - אם יגנובו גנובים את הכסף, יגנובו משלנו שמונחים למעלה, ולא יגנובו את הכסף של היתומים. **ואי אכלה ארעא אכלה מדידן** - ואם האדמה [שהכסף מוחבא בתוכה] תקלקל את הכסף, כסף שלנו יתקלקל מפני שהוא למטה, ולא כספם של היתומים.

מסיימת הגמרא את הוכחתה:

אלמא דידעי - הרי ממה שאבוא דשמואל ידע ששמואל נחשב לאדם חשוב בין החיים, מוכח שהמתים יודעים מה שנעשה בין החיים^[30]; הגמרא דוחה: לעולם אין המתים יודעים מה שנעשה בין החיים; ואין ראייה ממה שידע אבוא דשמואל ששמואל נחשב לאדם חשוב בין החיים:

דילמא שאני שמואל - שונה שמואל, **בין דחשיב קדמי ומכריזי** - שמכיון שהיה אדם חשוב קדמו והכריזו בשמים לפני מותו: **"פנו מקום"**, ומתוך כך הבין אבוא דשמואל ששמואל נחשב לאדם חשוב^[31].

למדנו למעלה (יח, א) שרבי יונתן סובר שאין המתים יודעים מאומה. עכשיו מסיקה הגמרא שרבי יונתן חזר בו: **ואף רבי יונתן הדר ביה** - חזר בו ממה שאמר מקודם שאין המתים יודעים מאומה. **דאמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן: מנין למתים שמספרים זה עם זה? שנאמר במיתת משה (דברים לד, ד): "וַיֹּאמֶר ה' אֵלָיו זֶה הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וְלְיַעֲקֹב לֵאמֹר..."** **מאי "לאמר"** הנאמר בסוף הפסוק^[32]? הרי משה עומד למות ולמי יאמר זה? אלא כך נדרש הפסוק: **אמר הקדוש ברוך הוא למשה לפני מותו: לך אחרי מיתתך ואמור להם לאברהם ליצחק וליעקב: שבועה שנשבעתי לכם כבר קיימתיה לבניכם** שהרי הם התחילו לכבוש את הארץ^[33].

היה שמואל אצלו, ואביו לא הספיק להגיד לו היכן המעות של היתומים. ומפני שלא הוחזר הכסף ליתומים **הוּו קא קרו ליה לשמואל "בר אכיל וווי דיתמי"** - "בן של האוכל כספי יתומים". **אזל אבתריה לחצר מות** - הלך שמואל אחרי אביו לבית הקברות^[25], ומצא שם את המתים יושבים בעיגול מחוץ לקבריהם. **אמר להו: בעינא** - אני מבקש את אבי ששמו **אבא**^[26]. **אמרו ליה הרוחות: אבא טובא איבא הקא** - הרבה אנשים בשם "אבא" יש כאן. **אמר להו שמואל: בעינא** - אני מבקש את אבי ששמו **אבא**. **אמרו ליה: אבא בר אבא נמי טובא איבא הקא** - יש כאן גם הרבה אנשים בשם "אבא בר אבא". **אמר להו שמואל: בעינא** - אני מבקש את **אבא בר אבא אבוא דשמואל, היבא** - היכן הוא? **אמרו ליה: סליק למתיבתא דרקיעא** - הוא עלה לישיבה של מעלה. **אדהכי חזייה ללוי דיתבי אבראי** - בינתיים, ראה שמואל את לוי (שנפטר כבר) שיושב מחוץ לעיגול של המתים. **אמר ליה שמואל ללוי: אמאי יתבת אבראי** - מדוע אתה יושב מחוץ לעיגול? ועוד, **מאי טעמא לא סלקת** - למה לא עלית לישיבה של מעלה^[27]? **אמר ליה לוי: דאמרי לי** - מפני שאמרו לי: **כל בי הנה שני דלא סליקת למתיבתא דרבי אפס** - כפי אותו מספר של שנים שלא נכנסת לישיבה של רבי אפס, **ואחלישתיה לדעתיה** - ועל ידי כך גרמת לו צער (עיין כתובות קג, ב). **לא מעיילינן לך למתיבתא דרקיעא** - לא נעלה אותך לישיבה של מעלה^[28]. **אדהכי והכי אתא אבוא** - בינתיים, הגיע אביו של שמואל; **חזייה דהנה קא בבי ואחיק** - ראה אותו שמואל שבוכה וצוחק. **אמר ליה שמואל לאביו: מאי טעמא קא בכית** - מאיזה טעם אתה בוכה? **אמר ליה אביו: דלעגל קא אתית** - מפני שבזמן הקרוב תבוא אלינו. **שאל אותו שמואל: ומאי טעמא אחיבת** - מאיזה טעם אתה צוחק? **ענה אותו אביו: דחשיבת בהאי עלמא טובא** - מפני שאתה חשוב מאד בעולם הזה בעיני בני האדם^[29]. **אמר ליה שמואל: אי חשיבנא נעילווה ללוי** - אם אני חשוב, יעלו את לוי לישיבה של מעלה בזכותי. וכך הוה נעילווהו ללוי לישיבה של מעלה. **אמר ליה שמואל לאביו: וווי דיתמי היבא** - היכן הם? **אמר ליה אביו: זיל שקלינהו באמתא דרחיא** - לך קח

הערות

לעלות). אבל שאר הרוחות עדיין לא היו ראויים לשבת בישיבה של מעלה, לכן ישב לוי נפרד מהם (עיין ביאור הגר"א שם).

29. עיין רש"י ד"ה אלמא ידעי. אבל התוספות מפרשים שאבוא דשמואל אמר ששמואל היה חשוב בעולם הנשמות (תוספות ד"ה אלמא, עיין מהרש"א).

30. רש"י. אבל התוספות מפרשים שהוכחת הגמרא היא ממה שידע אבוא דשמואל ששמואל עומד למות בקרוב.

31. רש"י. והתוספות יפשרשו שכך ידע אבוא דשמואל ששמואל עומד למות.

32. שהרי פירושו של "לאמר" הוא: לאמר לאחרים.

33. עיין במהרש"א שמבאר היאך נתקיימה השבועה כבר.

25. החלקת יואב (הגהות על הש"ס) מעיר ששמואל היה כהן (עיין מגילה בב, א) שאסור ליטמא בבית הקברות. ויש להביא ראייה מכאן לדברי הריטב"א והמהרש"א (עיין בהערה 14) שמעשים אלו היו רק בחלום (מגדים חרשים). אבל עיין בהערה 22 שלדעת הגר"א אין פירוש "חצר מות" בית קברות, ולדבריו אין מקום לקושיא זו.

26. כך היה שמו של אבי שמואל (רש"י).

27. עיין חידושי הגר"א; אמרי נועם.

28. זה מסביר מדוע לא עלה לוי לישיבה של מעלה; והטעם שלא ישב בעיגול עם שאר הרוחות בבית הקברות, היינו מפני שלא היה לפי כבודו שישב אתם ביחד, שהרי לוי היה ראוי מצד עצמו לשבת בישיבה של מעלה (לולי זאת שאסרו עליו

וְאִי סֵלְקָא דַּעְתָּךְ - ואם יעלה על דעתך **לֹא יִדְעִי** המתים מענייני העולם הזה כי אם צער גופם, וכמו שאמר רבי יונתן מתחלה, **כִּי אָמַר לָהּ מַאי הָיָה** - כאשר יאמר להם משה לאבות שקיים הקב"ה הבטחתו מה תהיה התועלת? אלא על כרחך שחזר בו רבי יונתן ממה שסבר מתחלה שהמתים אינם יודעים מענייני העולם הזה כלום^[1].
מקשה הגמרא:

אֵלָּא מַאי סובר רבי יונתן, **דִּידְעִי** מה שנעשה בעולם? אם כן, **לָמָּה לִיָּה לְמִימַר לָהּ** - למה צריך משה לומר לאבות שהקב"ה קיים את שבועתו? הרי הם יודעים הדבר מעצמם^[2]!
מתרצת הגמרא:

לעולם ידעו האבות מעצמם שבני ישראל התחילו לכבוש את הארץ, אבל הקדוש ברוך הוא שלח את משה לספר להם **לְאַחֲזוּקֵי לִיָּה טִיבוֹתָא לְמִשָּׁה** - כדי שהאבות יחזיקו טובה למשה על כל מה שעשה עבור בניהם^[3].

הגמרא ממשיכה לדון ביחס המתים לעולם הזה:

אָמַר רַבִּי יִצְחָק: כָּל הַמְּסַפֵּר אַחֲרֵי הַמָּת - בַּגִּנוּתוֹ שֶׁל אָדָם לֹא־חַד מוֹתוֹ כְּאִלּוֹ מְסַפֵּר אַחֲרֵי הָאָבֶן.

הגמרא מביאה שתי דעות בהבנת מימרא זו של רבי יצחק:

אִיכָּא דְאָמְרֵי דִּלֹּא יִדְעִי - יש אומרים הטעם לפי שאין המתים יודעים שמספר בגנותם. **וְאִיכָּא דְאָמְרֵי דִּידְעִי** - ויש אומרים שיודעים **וְלֹא אִיכְפֹּת לָהּ** - אבל לא איכפת להם, ולכן הרי הוא כאילו מספר אחרי האבן.

מקשה הגמרא:

אֵינִי - האמנם כן שהמתים לא איכפת להם כשמספרים בגנותם? **וְהָאָמַר רַב פִּפְּא: חַד אִישְׁתַּעֲי מִיִּלְתָּא בְּתַרִּיה דְּמַר שְׁמוּאֵל** - אחד דיבר בגנותו של מר שמואל לאחר מותו, **וְנָפַל קִנְיָא מִסְּלָלָא וְכִנְעָא לְאַרְנָקָא דְּמוֹחִיָּה** - וגפל קנה גדול וכבד מן הגג ובקע את הכיס שמוחו מונח בו, ואחרי שנענש, הרי שמר שמואל נפגע ממה שסיפר בגנותו.

מתרצת הגמרא:

שְׁאֵנִי צוּרְבָא מִרְבָּנָן - תלמיד חכם כמר שמואל שונה, **דְּקוּדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא תָּבַע בִּיקְרִיָּה** - תובע עלבונו משום כבוד התורה.

אָמַר רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֹוִי: כָּל הַמְּסַפֵּר אַחֲרֵי מוֹתוֹ שֶׁל תַּלְמִידִי חֲכָמִים - המספר בגנותם של תלמידיו חכמים לאחר מותם **נֹפֵל**

הערות

1. לכאורה קשה איך מוכיחה הגמ' מזה שחזר בו רבי יונתן, והרי עד כה הרי נקטה הגמרא שאף אם אין המתים יודעים מאומה מעצמם, מכל מקום מי שמת יכול לספר להם מה אירע בעולם לפני מיתתו (כמבואר בסוף יח, ב). ואם כן ממה שדרש רבי יונתן שמשה נשלח להודיע לאבות שבניהם התחילו לכבוש את הארץ, אין הוכחה שחזר בו ממה שסבר שהמתים אינם יודעים מאומה מעצמם. המהרש"א מתרץ שרק לפי בנו של רבי חייא שלומד (למעלה יח, ב) שאין המתים יודעים מה שנעשה בעולם מהפסוק "יכבדו בניו ולא ידע" יתכן לומר שאחר יכול לבא ולספר למת מה שקרה בעולם, שבפסוק הזה כתוב רק שהמת מעצמו "לא ידע". אבל לרבי יונתן שלומד שאין המתים יודעים מה נעשה בעולם מהפסוק "והמתים אינם יודעים מאומה", הרי מהפסוק משמע שאין יודעים מקורות העולם כלל - לא מעצמם ולא על ידי אחרים. ואם כן הגמרא מוכיחה לנכון ממה שרבי יונתן דורש שמשה סיפר לאבות שחזר בו ממה שאמר מתחלה שאין המתים יודעים מאומה (ועיין רש"י ד"ה ואי ס"ד).

2. שהרי מאחר שחזר בו רבי יונתן מלפרש את הפסוק "והמתים אינם יודעים מאומה" כפשוטו, מסתמא קבל את פירושו של רבי חייא שכונת הפסוק לרשעים שאינם שמים על לב יום המיתה. ואם כן אין לרבי יונתן שום מקור לומר שהמתים אינם יודעים ממקרי העולם, ולכן מקשה הגמרא למה הוצרך משה לספר לאבות שבניו התחילו לכבוש את הארץ. הרי הם יודעים את זה מעצמם.

ולא יכלה הגמרא לתרץ שרבי יונתן סובר לפי האמת כמו בנו של רבי חייא שאף על פי שהמת אינו יודע מקרי העולם מעצמו אבל יוכל לדעת על ידי אחרים, ולכן הוצרך משה להודיע לאבות שבניהם בובשים את הארץ. זה אינו, שחילוק זה בין ידיעה על ידי עצמו לידיעה על ידי אחרים יתכן לבנו של רבי חייא שדורש את הפסוק "יכבדו בניו ולא ידע". אבל לא מצינו לרבי יונתן שידורש את הפסוק הזה

בְּגִיהָנָם^[4]. **שְׁנָאֵמַר** (תהלים קכח, ד, ה): "הֲטִיבָה ה' לטוֹבִים [לתלמידיו חכמים]... וְהַמְּשִׁים עֲקֻלְקֻלוֹתָם, וְהַמְּכַרִּיעִים חוּבוֹתָם [של הטוֹבִים] יוֹתֵר עַל זְכוּיָתָם לְהַטּוֹתָם לִכְף חוּבָה עַל יְדֵי שִׁמְסַפֵּר בַּגִּנוּתָם יוֹלִיכֵם ה' אֶת פְּעָלֵי הָאָבֶן" - ה' יוליך אותם יחד עם פועלי האבן לגיהנום^[5]. הפסוק מסיים:

"שְׁלוֹם עַל-יִשְׂרָאֵל", כלומר, **אֶפִּילוּ בְּשַׁעַה שְׁשָׁלוֹם עַל יִשְׂרָאֵל**, שהתלמיד חכם נח בשלום אחרי מיתתו, "יוֹלִיכֵם ה'" - יוליך ה' אותם המספרים בגנותו של תלמיד חכם **אֶת-פְּעָלֵי הָאָבֶן**" לגיהנום.

הגמרא מביאה ברייתא:

תָּנָא רַבִּי יִשְׁמַעְאֵל: אִם רָאִיתָ תַּלְמִיד חֲכָם שֶׁעָבַר עֲבִירָה בְּלִילָה, אַל תִּהְרַהֵר אַחֲרָיו בְּיוֹם לַחֲשׁוֹב שְׁעִידִין הוּא עוֹמֵד בַּחֲטָאוֹ, שְׁמָא עָשָׂה תְּשׁוּבָה^[6].

שואלת הגמרא:

"שְׁמָא" סֵלְקָא דַּעְתָּךְ - וכי עולה על דעתך שהדבר רק ספק אם עשה תשובה? **אֵלָּא** כך צריך לומר: אם ראית תלמיד חכם שעבר עבירה בלילה אל תהרהר אחריו ביום מפני ש**נִדְּאִי עָשָׂה תְּשׁוּבָה**.

הגמרא מסבירה מתי אומרים שודאי עשה התלמיד חכם תשובה: **וְהֵינִי מִיָּלִי בְּדַבְרִים שְׁבָגוּפוֹ** - במה דברים אמורים, בחטאים שנוגעים לגופו. **אֲבָל בְּמַמוֹנָא** - בחטאים הנוגעים לממון של אחרים, אין אומרים שודאי עשה תשובה **עַד דְּמַהְדֵּר לְמַרְיָה** - עד שמחזיר הכסף לבעליו^[7].

עוד מימרא של רבי יהושע בן לוי בענין כבוד תלמידי חכמים: **וְאָמַר רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֹוִי: בְּעֶשְׂרִים וְאַרְבָּעָה מְקוֹמוֹת מְצִינוּ שְׁבִית דִּין מְנַדִּין עַל זְלוּל בְּכַבּוֹד הָרַב; וְכוּלָן שְׁנִינוּ בְּמִשְׁנֵתָנוּ** - כל המקומות הללו מוזכרים בששה סדרי המשנה. **אָמַר לִיָּה רַבִּי אֶלְעָזָר** לרבי יהושע בן לוי: **הֵיכָא** - היכן הן אלו העשרים וארבע פעמים במשנה שבית דין נדו משהו מפני שזולל בכבוד הרב? **אָמַר לִיָּה רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֹוִי** לרבי אלעזר: **לְכִי תִשְׁכַּח** - כשתמצא אותם, כלומר, תדקדק במשנה ותמצא אותם. **נָפַק דָּק וְאֶשְׁכַּח תִּלְתָּ** - רבי אלעזר יצא ודקדק ומצא^[8] שלשה מקומות שמוזכר בהם שמנדין על זלזול בכבוד הרב, דהיינו: מצא משנה שמנדין את **הַמְּזוֹלֵל בְּנִטְיִלַת יָדַיִם** - בתקנת חכמים ליטול ידים לפני סעודתו, ושמנדין את **הַמְּסַפֵּר אַחֲרֵי מוֹתוֹ שֶׁל תַּלְמִידִי חֲכָמִים** - ושמנדין את **הַמְּגִיס דַּעְתּוֹ כְּלָפִי מַעֲלָה** - המזלזל בכבוד המקום, וכבוד המקום הוא כבוד הרב^[9].

לענין זה, ואם כן אין לו שום מקור לחלק בכך.

3. לכאורה לפי מסקנת הסוגיא יודעים המתים בקורות העולם. ולכן צריך עיון מה שכתבו התוספות סוטה לר, ב, שמסקנת סוגיתנו היא שאין המתים יודעים בקורות העולם (והעיר על כך בגליון שם). וע' מגדים חדשים שמפרש את דבריהם בכמה אופנים.

4. ואפילו אם מספר את האמת, לפי שתלמיד חכם שחטא בלילה בודאי עשה תשובה כמבואר להלן בגמרא (רבינו יונה).

5. רש"י; וע' פירוש אחר בגליון בשם ערוך; וע' מהרש"א.

6. אם ראית תלמיד חכם עושה עבירה בסתר, תאמר שכשם שחטא בסתר כך עשה תשובה בסתר (עיון יעקב).

[7] צדוק הכהן (תקנת השבים לח, ב) מביא שגירסת התיקוני זוהר (ה): "אם ראית תלמיד חכם שעבר עבירה ביום אל תהרהר אחריו למחרת, שמא עשה תשובה בלילה" (וכן הוא בתנא דבי אליהו רבא, ג). ע"ש ביאור ההבדל שבין הגירסאות.]

7. אין המדובר כאן בגניבה ממש, שהרי אין הגנב ראוי כלל לתואר של תלמיד חכם. אלא מדובר כאן בדברים המותרים מצד הדין, אלא שהיה מן הראוי שתלמיד חכם יתנהג בהם לפנים משורת הדין (חידושי חתם סופר), וכמבואר ברמב"ם הל' דעות ה, יג.

8. במגדים חדשים מפרש שרבי אלעזר יצא מבית המדרש לבדוק במגילת סתרים שרשום בה כל סדרי המשנה ולא היו לומדים בה אלא בצנעה (רש"י שבת ו, ב ד"ה מגילת סתרים; ורמב"ם בהקדמה למשנה תורה).

9. רש"י למטה ד"ה צריך אתה להתנדות.

אין ראיה מאמת הסיים כטמר כי אין בוח דבר ש
מים ובגמרא דאלו מנלחים דבני מערבא (סלכס ח)

עכשיו הגמרא מביאה את המשניות האלו:

הַמְסַפֵּר אַחֵר מִטֶּתֶן שֶׁל תַּלְמִידֵי חֲכָמִים, מֵאִי הִיא – באיזו משנה שנינו עובדה זו? **דִּתְנִן** במשנה (עדות ה, ו): **הוא עקביא בן מהללאל הִיָּה אוֹמֵר: אֵין מִשְׁקִין מִי סוּטָה לֹאשֶׁה שְׁקִינָא לֵה בַעֲלָה וְנִסְתַּרְהָ**^[10] **לֹא אֶת הַגִּיּוּרָת, וְלֹא אֶת הַמְּשׁוּחָרְרָת – שִׁפְחָה כְּנַעֲנִית מְשׁוּחָרְרָת**^[11] **וְחֲכָמִים אוֹמְרִים: מִשְׁקִין אֶת הַגִּיּוּרָת וְאֶת הַמְּשׁוּחָרְרָת. וְאָמְרוּ לוֹ חֲכָמִים לַעֲקִיבָא בֶן מַהֲלָלָא: מַעֲשֵׂה בְּכַרְבָּמִית**^[12] **שִׁפְחָה מְשׁוּחָרְרָת בִּירוּשָׁלַיִם, וְהִשְׁקִינָה שְׁמַעְיָה וְאַבְטַלְיוֹן**^[13] **מִי סוּטָה! וְאָמַר לָהֶם עֲקִיבָא בֶן מַהֲלָלָא לַחֲכָמִים: דּוּגְמָא הַשְׁקִינָה הֵם הַשְׁקִינָה מִפְּנֵי שֶׁהִיוּ דּוּמִים לָהּ. כְּלוּמַר, שֶׁהִיוּ גֵרִים כְּמוֹתָהּ**^[14] **וְנִדְּוָהוּ לַעֲקִיבָא בֶן מַהֲלָלָא עַל שֶׁזָּלַל בְּכַבּוּדָם שֶׁל שְׁמַעְיָה וְאַבְטַלְיוֹן אַחֲרֵי מִיתָתָם, וְנָתַת עֲקִיבָא בֶן מַהֲלָלָא בְּנִדְּוִיו, וְסָקְלוּ בֵּית דִּין אֶת אֲרוֹנוֹ – הוֹרוּ בֵּית דִּין שִׁיטְקֻלוּ אֶת אֲרוֹנוֹ**^[15].

הגמרא מביאה את המשנה שמנדין את המזלזל בנטילת ידים: **וְהַמְזַלְזֵל בְּנִטְיַלַת יָדָיו, מֵאִי הִיא –** באיזו משנה שנינו עובדה זו? **דִּתְנִן** בהמשך המשנה שכבר הבאנו בסמוך: **אָמַר רַבִּי יְהוּדָה: חֹסֶשׁ וְשִׁלּוּם שֶׁעֲקִיבָא בֶן מַהֲלָלָא נִתְנָדָה, שְׁאִין עֲזָרָה נִנְעָלָת עַל כָּל אֶדָם בְּיִשְׂרָאֵל –** שערי העזרה היו ננעלים כששוחטין קרבנות פסחים של כל כת וכת [שהפסח נשחט בשלש כתות]^[16] וכשהיתה העזרה ננעלת עליהם, והיינו כשנתמלאה פה לפה, לא היה בכולם אדם חשוב **בְּחֻכְמָהּ וּבְטַהֲרָהּ וּבִירְאָתָהּ חָטָא בְּעֲקִיבָא בֶן מַהֲלָלָא**^[17] **אֶלָּא אֶת מִי נִדְּוָ? אֶת אֶלְעָזָר בֶּן חֲנוּךְ, שֶׁפָּקַק בְּנִטְיַלַת יָדָיו –** שזלזל בתקנת חכמים ליטול את ידים לפני אכילת לחם, ונידוהו, והיינו "לכבוד הרב" לפי שעבר את פי החכמים שתקנו תקנה זו. **וּבִשְׁמַת אֶלְעָזָר בֶּן חֲנוּךְ, שֶׁלְּחָזוּ בֵּית דִּין שְׁלִיחִים, וְהִנִּיחוּ אָבִין גְּדוּלָּה עַל אֲרוֹנוֹ. לְלַמֶּדְךָ שֶׁכָּל הַמִּתְנַדֵּה וְנָתַת בְּנִדְּוִיו, בֵּית דִּין סוֹקְלִין אֶת אֲרוֹנוֹ**^[18].

הגמרא מביאה את המשנה שמנדין המגיס דעתו כלפי מעלה: **הַמְּגִיס דַּעְתּוֹ כְּלָפִי מַעְלָה מֵאִי הִיא –** באיזו משנה שנינו עובדה זו? **דִּתְנִן** במשנה (תענית יט, א)^[19]: **שֶׁלַח לוֹ שְׁמַעוֹן בֶּן שִׁטְחַ לְחוּנִי הַמַּעֲגָל: צִירָךְ אֶתָּה לְהַתְנַדּוֹת עַל שֶׁהִטְרַחְתָּ לִפְנֵי הַמָּקוֹם עַל עֶסֶק גִּשְׁמִים, וְאִמְרַת לִפְנֵי הַמָּקוֹם "לֹא כֹךְ שָׁאַלְתִּי" כְּמָה פַעֲמִים, וְאַלְמָלָא חוּנִי אֶתָּה שִׁיַּצָּא שִׁמְךָ כְּאִדָם גָּדוֹל וְחָשׁוּב, גּוֹזְרִנִּי עֲלֶיךָ גְּדוּי –** הייתי גוזר עליך גדוי. **אָבָל מָה אַעֲשֶׂה, שֶׁהִי אֶתָּה מִתְחַטֵּא לִפְנֵי הַמָּקוֹם**

הערות

- כדין ספק סוטה המבואר בתורה (במדבר ה), שאם בעלה התרה בה שלא תתיחד עם איש פלוני מפני שהוא חושד בה, והיא עברה על אזהרתו והתייחדה [ונסתרה] עמו, בעלה מביא אותה לבית המקדש והכהן כותב על הקלף פרשת סוטה הכתובה בתורה ומוחק אותה לתוך מים, ומשקה את האשה את המים. אם באמת זנתה, מתה מיד. ואם לא זנתה, מותרת לחזור לבעלה וזוכה היא לברכות מיוחדות כמבואר במסכת סוטה.
- בפרשת השקאת סוטה כתוב "כני ישראל", פרט לגיורת ושפחה כנענית משוחררת שדינה כגיורת (רש"י). וע' משנה למלך הל' סוטה ב, ו שפירש בע"א.
- כך שמה; או על שם שבאה מכרכום (רש"י).
- שמעיה היה הנשיא ואבטליון האב בית דין בדור שלפני הלל ושמאי (ע' אבות א, ט).
- שניהם היו מבני בניו של סנחריב מלך אשור (רש"י, וכמבואר בגיטין נו, ב; וע' תוס' יום טוב באבות שם; מגדים חרשים כאן). וע' תוספות בשם הערוך שמפרש "דוגמא השקוה" באופן אחר.
- לא סקלוהו ממש אלא שמו עליו אבן גדולה כמבואר להלן בגמרא (ע' לקמן בהערה 18). הטעם לשימת אבן על ארון מנוהג יתבאר להלן.
- כמבואר במשנה פסחים סד, א, עיי"ש כיצד שחטו קרבן פסח בערב פסח.
- רש"י, ועיין עוד בתוספות יום טוב לעדיות; וע' חידושי ר' יהונתן.
- שמו אבן גדולה על ארונו לסימן שהוא ראוי לסקילה (ע' מועד קטן טו, ב).
- זה לשון תחלת המשנה: מעשה שאמרו לו לחוני המעגל התפלל שיררו גשמים. אמר להם: צאו והכניסו תנורי פסחים בשביל שלא ימוקו. התפלל ולא ירדו גשמים. מה עשה? עג עוגה (שורה) עגולה כמו עוגה שהיא עגולה, (רש"י) ועמד

- שָׁקַל לָךְ בַּלְבֶּךְ לַחְטוֹא לִפְנֵי הַמָּקוֹם בְּאוֹפֶן זֶה, וְעוֹשֶׂה לָךְ רְצוֹנָךְ – ואף על פי כן עושה הוא את רצונך, כִּבְּן שְׁמִתְחַטֵּא לִפְנֵי אָבִיו וְעוֹשֶׂה לוֹ רְצוֹנוֹ – כמו בן שָׁקַל לוֹ לַהֲטִירָח אֶת אָבִיו עַל תַּאוֹתוֹ, וְאֵף עַל פִּי כֵּן אָבִיו עוֹשֶׂה אֶת רְצוֹנוֹ. וְעֲלֶיךָ הַכְּתוּב אוֹמֵר (משלי כג, כה): "וְיִשְׁמַח־אָבִיךָ וְאִמְךָ וְתִגְלַל יוֹלְדֶתְךָ". ואף על פי שלא נידה שמעון בן שטח את חוני, מכל מקום מוכח מכאן שמנדין את המגיס דעתו כלפי מעלה, שהרי אמר שמעון בן שטח שראוי היה לנדות את חוני אלמלא שהוא אדם גדול.

הגמרא מקשה על מה שלא מצא רבי אלעזר יותר משלשה מקומות שמנדין על זלזול בכבוד הרב:

וְתוֹ לִיכָא – וכי אין עוד מקום שנשנה בו שמנדין על זלזול בכבוד הרב? **וְהָאֵיכָא –** והרי יש לה דִּתְנִי רַב יוֹסֵף בְּבֵרִיתָא: **תוֹדוֹס אִישׁ רוֹמִי**^[20] **הִנְהִיג אֶת בְּנֵי רוֹמִי –** את בני ישראל שהיו גרים ברומי **לְהַאֲבִילָן גְּדִיִּים מְקוֹלְסִין –** גדיים צלויים כשהם שלמים וקרסוליהם וקרביהם סביבותן בשפור **בְּלִילִי פְסָחִים** בליל חג הפסח, זכר לאכילת קרבן פסח שצלוהו כך שלם^[21]. **שֶׁלַח לִיָּה שְׁמַעוֹן בֶּן שִׁטְחַ: אֶלְמָלָא תוֹדוֹס אֶתָּה –** שאתה חכם גדול ונכבד, גּוֹזְרִנִּי עֲלֶיךָ נְדוּי – הייתי גוזר עליך נידוי על כך, **שֶׁאַתָּה מַאֲכִיל אֶת יִשְׂרָאֵל דְּבַר הַנִּרְאָה כְּאִכִּילַת קֳדָשִׁים בַּחוּץ,** שהרי הוראה יסבור שהקדישו את הגדי לשם קרבן פסח, ויטעה שמותר לאכול קדשים [קלים, כמו קרבן פסח] חוץ לירושלים, ולכן אסרו חכמים (ביצה כב, ב) לאכול גדי שלם צלוי בליל פסח, וכיון שעברת על מצות חכמים ראוי אתה להתנדות משום זלזול בכבוד חכמים. ולמה לא ציטט רבי אלעזר גם עובדה זו?

מתרצת הגמרא:

בְּמִשְׁנֵתָנוּ קְאָמְרִין – אמרנו רק שלא מצא רבי אלעזר כי אם שלשה מקומות במשנה שמנדין על זלזול בכבוד הרב, **וְהָא –** העובדה של תוֹדוֹס בְּרִיתָא היא ולא משנה.

ממשיכה הגמרא להקשות:

וּבְמִתְנִיתִין לִיכָא – וכי אין מקום נוסף במשנה שבו נאמר שמנדין על זלזול בכבוד הרב? **וְהָאֵיכָא וְהִי יֵשׁ הָאֵ דִּתְנִן** במשנה (כלים ה, י) בענין תנור של חרס שנשטא^[22], **וְחִתְכוּ** מסביב עד שיש לו חוליות מלמעלה עד למטה, ובזה נטהר התנור שוודי שבירתו, ושבירה מטהרת כלי חרס טמא, **וְנָתַן טִיט שֶׁל חוֹל בֵּין חוֹלָא לְחוֹלָא** לחברם ביחד^[23]. **רַבִּי אֶלְעָזָר מְסַהֵר הַתְּנׁוּר הַזֶּה עוֹלָמִית גַּם אַחֲרֵי**

בתוכה ואמר לפניו: רבש"ע בניך שמו פניהם עלי שאני כבן בית לפניך; נשבע אני בשמך הגדול שאני זו מכאן עד שתרחם על בניך. התחילו גשמים מנטפין. אמר: לא כך שאלתי אלא גשמי בורות שחין ומעורות. התחילו לירד בזעף. אמר: לא כך שאלתי אלא גשמי רצון ברכה ונדיבה. ירדו כתיקן, עד שיצאו ישראל מירושלים לחר הבית מפני הגשמים, עיי"ש.

20. איש חשוב שהיה ברומי (רש"י פסחים נג, א).

21. בזמן המקדש היו צולים הקרבן פסח על שפור כשהקרב והכרעיים מסביבו, לקיים מה שנאמר בתורה (שמות יב, ט): "ראשו על כרעיו ועל קרבו". גדי צלוי בדרך זו דומה לחייל הנושא כלי זיון מסביבו, ומשום כך הוא נקרא גדי "מקולס" (כלומר מוויין; ע' תרגום לשמואל א יז, ה; וע' רש"י בפסחים דף ער, א ד"ה מקולס שפירש בע"א).

22. תנורי חרס של זמן התלמוד היו דומים לקדרות גדולות, עשויים מחתיכה אחת של חרס. מצרפים את התנור בכבשן ואח"כ מחברים אותו בטיט לרצפה או ללוח, וממייחים אותו לשמור על חומו בשיסוק. כיון שהתנור מצד עצמו ראוי לטלטל, דינו ככלי ולא כקרקע ומקבל טומאה אף לאחר שנתחבר לרצפה (ע' רש"י כאן ובבבא מציעא נט, א; רש"י על התורה ויקרא יא, לה; תוספות בבבא כתר א, סה, א ד"ה לא מכר; וע' רמב"ן עה"ת ויקרא שם; וע' רש"י בשבת קכה, א ד"ה הווא לאידך גיסא).

דין תנור כזה כדין כל כלי חרס לענין טומאה וטהרה, ולכן כשנשטא אינו נטהר על ידי טבילה במקוה; ואין לו טהרה אלא על ידי נתיצה, וכמו שכתוב בתורה (ויקרא שם): "תנור וכיריים [שנשטא] יותץ".

23. רש"י; וע' פירוש אחר ברש"י בבבא מציעא נט, א, ובמאירי כאן; וע' שיטה מקובצת לבבא מציעא שם; ר"ש כלים ה, י; ובמלא הרויעים כאן.

לפי שהוא קשה ומשתבשן במיוחד יש בעיני
כן גרוע אתה והחלית אתה על בני העדה
ואת החללי והשומקש אדם לזרוע לחלוצי העדה
ותו אנו נשל באיזה של זה העדוד שכן אתם מסת
הול בין החלוצים של בני לא אתם בין קרובים א
שם מדרך שרואה נעלה כמנען מיסגור ורואית חלוצ
כן ראית אספות תמים כלומר כי אין זה רביע ש
מים והנמרא דאלו מלודם דבני מערבא (סלס) (סלס)

והכל והעשה כולו
העשה והלית של מים
ההגדר והאל והחל
הסין שהיה להלית
העל לא היה אולם
האליהו להביא ראיה
האין מביאין ראיה כן
ההקבלה של מדינת
הלית לה אליהו ידע
האליהו

והכל והעשה כולו
העשה והלית של מים
ההגדר והאל והחל
הסין שהיה להלית
העל לא היה אולם
האליהו להביא ראיה
האין מביאין ראיה כן
ההקבלה של מדינת
הלית לה אליהו ידע
האליהו

והכל והעשה כולו
העשה והלית של מים
ההגדר והאל והחל
הסין שהיה להלית
העל לא היה אולם
האליהו להביא ראיה
האין מביאין ראיה כן
ההקבלה של מדינת
הלית לה אליהו ידע
האליהו

חיבורו ואינה מקבלת טומאה, שכיון שהחוליות מחוברות על ידי טיט של חול שוב אינו נחשב לכלי חרס^[24] וְחֻכְמִים מְטַמְּאִים - כלומר, אומרים שתנור כזה חוזר להיות כלי חרס ומקבל טומאה, שכיון שהחוליות עצמן של חרס הן, אף שנתחברו יחד על ידי חול, נחשב התנור לכלי חרס^[25] וְזֶה תִּנּוֹרוֹ שֶׁל עֶכְנָאִי - נחש, שכורך את עצמו בעיגולים.

הגמרא שואלת:

מאי עכנאי - מה ענין התנור הזה לנחש הכורך את עצמו בעיגולים? **אמר רב יהודה אמר שמואל: מלמד שהקיפוהו**^[26] חכמים לרבי אליעזר **בהלכות** שונות להוכיח את שיטתם, **עכנאי זה** כמו נחש זה שכורך את עצמו סביב סביב בעיגולים^[27] וְטַמְאָוְהוּ והם החליטו להלכה שתנור כזה מקבל טומאה ככלי חרס.

בברייתא מובא סוף המעשה:

ותניא בברייתא: היה תנור כזה שעשו על גביו טהרות וטיהרם רבי אליעזר, **ואותו היום הביאו החכמים כל אותן טהרות שטיהר רבי אליעזר, ושרפום החכמים לפניו**, שלפי דעתם כל הטהרות שהיו בתוך התנור קבלו ממנו טומאה^[28], **ולבסוף**, כשהרבה רבי אליעזר לחלוק עליהם בדבר זה^[29] **בכוחו** - נדוהו.

הרי שיש עוד מקרה של נידוי מפני זלזול בכבוד חכמים שנשנה במשנה, ולמה לא ציטט אותו רבי אליעזר?

מתרצת הגמרא:

אף שתחלת המעשה הזה מובאת במשנה, **אפילו הכי נדוי במתניתין לא תנן** - בכל זאת הענין שנידוי את רבי אליעזר לא נשנה במשנה רק בברייתא. אבל במשנה עצמה לא מצא רבי אליעזר אלא שלשה מקומות שנאמר בהם הדין של נידוי מפני זלזול בכבוד חכמים. הגמרא שואלת:

אלא זה שאמר רבי יהושע בן לוי **שבַּעֲשָׂרִים וְאַרְבָּעָה מקומות** במשנה מוזכר בהם דין נידוי מפני זלזול בכבוד הרב, **היכא משפחת לה** - היכן אתה מוצא אותו?

עונה הגמרא:

רבי יהושע בן לוי מדמה מילתא למילתא - מדמה דבר לדבר, ומונה כל מקום במשנה שדומה לשלשה מקומות שמוזכר בהם דין נידוי על זלזול בכבוד חכמים. כלומר, בכל מקום שמוזכר במשנה שיחיד נחלק על הרבים בתקיפות מופרות, או שאחד מן החכמים

24. כיון שהחול שמחבר את חוליות התנור לא נגרש בכבשן יש לתנור דין כלי אדמה, שאינו מקבל טומאה (מקדש דוד בקונטרס טהרות בפירושו של רש"י כאן ובבבא מציעא שם; וע' במאירי כאן; וע' בר"ש כלים ה, א שחולק על מה שכתב רש"י שאין תנור מקבל טומאה אלא אם שרפוהו בכבשן).

25. רש"י בבבא מציעא שם. [נחלקו הראשונים אם לפי החכמים התנור חוזר לטומאה הישנה אחרי חיבורו, או שנשאר טהור אלא שמקבל טומאה מכאן ולהבא; ע' מאירי כאן ובריטב"א הוצאת מוסד הרב קוק] לבבא מציעא שם.

26. ע' פירוש רב נסים גאון.

27. רש"י; וע' פירוש אחר ברש"י בבבא מציעא שם, ר"ה עכנאי. רב נסים גאון מפרש שרבנן הוכיחו את שיטתם בראיות ברורות שאין עליהן תשובה, ואין מנסה מהן כמו שאין מנסה מעכנה זו שאם מקפת על שום דבר וסוגרת עליו לא יהיה לו ממנה מפלט.

28. תרומה טמאה אינה נאכלת ודינה בשרפה. רבנן טמאו את התנור מפני שנטמא מחדש מדבר טמא אחרי שנתחבר, או משום שחזרה לטומאה הישנה לאחר שנתחבר [ע' לעיל בהערה 25 שנחלקו בזה הראשונים].

29. כמבואר בבבא מציעא שם (רש"י). הרמב"ן (בבא מציעא שם) כותב שהחמירו להחרים את רבי אליעזר מפני שהיה להם במסורת שהתנור חוזר לדין כלי חרס, ואילו רבי אליעזר דן את דינו מצד הסברה בלבד, ואינו מן הראוי שיחלוק רבי אליעזר בתקיפות מופרות על המסורת המקובלת בידי רוב החכמים. וע' תשובות ריב"ש קעג.

30. רש"י; וע' רמב"ם הל' תלמוד תורה ו, יד, שמפרש בע"א.

הערות

דיבר קשה נגד הגדול הימנו, אומר רבי יהושע בן לוי שראוי היה היחיד הזה לנידוי, שהרי עובדות אלו דומות לשלושה המקומות שמפורש בהם שמנדין על זלזול בכבוד חכמים, וכך הגיע לחשבון של עשרים וארבעה מקומות במשנה שיש בהם דין לנדות על זלזול בכבוד חכמים^[30]. **ורבי אלעזר** שלא מצא אלא שלשה מקומות במשניות, **לא מדמה מילתא למילתא** - אינו מדמה דבר לדבר, ומונה רק שלשה המקומות שמפורש בהם שמנדין על זלזול בכבוד הרב.

שנינו במשנתנו:

נושאי המטה וחלופיהן וכו'.

הגמרא מביאה ברייתא:

תנו רבנן בברייתא: אין מוציאין את המת לקבורה סמוך לזמן קריאת שמע לפי שמתבטלין על ידי כך מקריאת שמע^[31]. **ואם התחילו בהוצאת המת**, והקבורה השתתה עד שהגיע זמן קריאת שמע, **אין מפסיקין את הקבורה**. מקשה הגמרא:

איני - האמנם כן שאין מוציאין את המת סמוך לזמן קריאת שמע? **והא** כשנפטר **רב יוסף אפקוהו** - הוציאוהו לקבורה סמוך לזמן קריאת שמע?

מתרצת הגמרא:

קבורת **אדם חשוב** כמו רב יוסף **שאני** - שונה, ומוציאין אותו לקבורה אפילו סמוך לזמן קריאת שמע, ומה ששנינו בברייתא שאין מוציאין לקבורה סמוך לזמן קריאת שמע, היינו באדם סתם.

שנינו במשנתנו:

שלפני המטה ושללאחר המטה וכו'.

הגמרא מביאה ברייתא כיצד נוהגים בקריאת שמע בשעת הספד:

תנו רבנן בברייתא: העוסקים בשמיעת הספד לפני קבורת המת^[32], **בזמן שהמת מוטל לפנייהם** באותו חדר^[33] **נשמטין אחד אחד וקורין** - יוצאים אחד אחד וקוראים את קריאת שמע^[34]. **אין המת מוטל לפנייהם** באותו חדר^[35], אין צריכים לצאת מן החדר אלא הן **יושבין וקורין** קריאת שמע, **והוא** - והאונן, שפטור מקריאת שמע ומכל המצוות **יושב ודומם; הם עומדים ומתפללין**, **והוא** - האונן, אינו מתפלל אלא **עומד ומצדיק עליו את הדין ואומר: רבון**

31. כלומר, אין מוציאין את המת לקבורה סמוך להנף החמה אלא אם יספיקו לגמור את הקבורה לפני הנף החמה, שהוא זמן קריאת שמע לכתחלה (רא"ש; רבינו יונה; שו"ע או"ח עב, ב).

32. וכשכבר הגיע זמן קריאת שמע, יש לאחר את הלוי עד שמסתבר שרוב הקהל כבר לקרא את קריאת שמע (רבינו יונה). [ובענין קבורה סמוך לזמן קריאת שמע של ערבית, ע' רבינו יונה; רמ"א יו"ד שנה, ב; מגן אברהם עב, ב].

33. ע' שלטי הגיבורים; טור ובית יוסף או"ח עב; מראה הפנים לירושלמי ג, ב.

34. ויש מפרשים שהמת מוטל לפנייהם ממש (ע' רש"י לקמן ד"ה אין המת מוטל לפנייהם).

35. אבל אין לקרוא קריאת שמע בחדר שהמת נמצא בו מפני לועג לרש (משנה ברורה עב, ט; ועיין משנה ברורה מה, א).

[והנה לדמנו למעלה (יח, א) שאין איסור לקרוא קריאת שמע אלא בתוך ר' אמותיו של המת, וכאן מסתימת הברייתא משמע שהיו נשמטין ויוצאים אף כשהיו חוץ לר' אמותיו של המת. והיה נראה מכאן ראייה לשיטת המרדכי, מובא בב"ח ובש"ך יו"ד שמד, יא, דכל אותו חדר שהמת מונח בו חשוב כר' אמות. ולפי זה אסור לקרוא קריאת שמע באותו חדר אף חוץ לר' אמותיו של המת. אמנם עיין באליה רבא א, ד, שמפרש שהמרדכי מודה לענין לועג לרש שאין החדר נחשב כתוך ר' אמות].

נחלקו הראשונים אם חייבים לצאת מההספד גם להתפלל, או אם פטורים מתפלה שאין חיובה אלא מדרבנן (ע' לעיל יז, ב). ע' ביאור הגר"א יו"ד שמד, ז; ודברי חמודות כאן אות כו שדנים בזה.

36. ויש מפרשים שהמת בצד אחר של החדר (רש"י).

י

תחתיו : קניא מטללא . קנה גדול וכד
 יניא כתיב המינה ה' למובים וסמך
 ה' את פועלי האון . לניהגם : כד"ל
 לרדם : הוא היה אומר . עקביא בן

אפי' בשעה ששלוס פל ישראל.
והייט נאכער מיטו דאס אמו
נאנטו צו די המספרים צעטעס
מהכא משמע דאריי נאכער מיטע :
דוגמא השקוה . פריש' לפי
שהיה גיורא כמות
שהו גרים וכן משמע בירושלמי
דמועד קטן (פ"ג מהו דוגמא דכוות').
צעדוק פירש *דוגמא השקוה מן אב
אבל לא מן הדי' משמע ולא מחקו
התורה עליה אלא ליראה אותה :
מדלגין

האון שלום על ישראל אפילו
אזון תנא דבי ר' ישמעאל אם
תהדר אחריו ביום שמא עשה
נה והני מילי בדברים שבגופו
זע בן לוי "בכ"ד מקומות בית
מזמז ליה ר' אלעזר היכא אמר
יטלת ידים והמספר אחר ממתן
מספר אחר ממתן של תלמידי
שקין לא את הגיורת ולא את
זו מעשה בהם כדכנסת השפחה
יון ואמר לרם חונקת השפחה
למולד במוטות ידום מאן דזי

אל תתגדה שאין עזרה ננעלת
טאכעקביא בן מהלאל אלא
ידיים וכשמת שלחו בית דין
תגדה ומת בנדריו ב"ד סוקלין
ותנן גולה לו שמעון בן ששח
י אתה גורני עלך נרבי אבל
ה לך רצונך כבן שמתחטא
ממא אביך ואמך ותגליילדתך
יש רוכי 'תהני את בני חמי
שמעון בן ששח אלמלא תודום
אל קדשים ברוך *במשנתנו
איכא הא *תנן תתבו חיליות
'וחכמים מממאיי וזהו תגדו
ואל מלמד שהקיפדו הלכות
ל מדהות שמייר ר"א ושפס
תנן אלא בב"ד מקומות היכא
תאור' אלעזר לא מרמה מילתא

לקריאה שמע. לפי שמחבטלין מן הקריאה : אין המ
נכון לנד אחר : ודא יושב ודומם . האכל : למימר ה

והשם
נב"י ור"י
מא"י קאה שנה
כחשם כמחש
אין מו"מ אין חמה . לקברו : שמו
והם מספידין אותו כאן ויש מפרשין ש
עין מ"ק דף י"ח ע"א חוס' ד"ה וחסתינא :

[illegible][illegible]

צדיות פ"ה מ

צא פארמיט סד:

שם מ"ק פו.
תענית דף יט.

פסחים ג. ע"ז

צילם כג. ע"ס
צוסמט' שם פ"צ
[פירובין כג.
-61]

פדיות פ"ז ת"ז
כחכות קס.]

צ"מ 97 ענ:

שמות פ"י

נשנת דף מא.
קמנ: פסחים
ד. מו"ק יא:

יב. מגילה כב:
כתובות נב:
פס. ג"ח פג.

מס' פ"ג ח:
פ.ח. מח: הולין
קלד:
למנוח בן מנחם

[illegible]

(ח) רשמי ד"ר
דונמא הסקה
חל שרנו דר

דומין לה
בחקי :

גליון
השנים

גם וארי
מליקא: שני
כמשן כסדוס.

ר' וצנא ודוד
ושימאוד . איה
לשם פירשוד

נתן בן כל ה
שלו קדם הק
הארץ בן נתן

לדבריו ולסייג
ומחזק את סב
והינה דברי ה

העולמים: הַרְבֵּה חֲטָאִתִּי לִפְנֶיךָ, וְלֹא נִפְרַעְתָּ מִמֶּנִּי אֶחָד מִנִּי אֶלֶף מִמָּה שִׁמְגִיעַ לִי. יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ ה' אֱלֹהֵינוּ, שֶׁתְּגַדֹּר פְּרִצוֹתֵינוּ וּפְרִצוֹת כָּל עַמֶּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל בְּרַחֲמִים. אַבְיִי מִתְנַגֵּד לְנוֹסַח זֶה שֶׁל צִדּוּק הַדִּין:

אָמַר אֲבִי: לֹא מִבְּעֵי לִיָּה לְאִינֶשׁ לְמִימַר הָכִי – אֵינוּ רֵאוּי לֵאדָרִם לֹמַר כֵּךְ, שִׁמְשַׁמַּע שְׁבֹא לֹמַר לֹא נִפְרַעְתָּ מִמֶּנִּי – הִפְרַעַ. דָּאָמַר רַבִּי שְׁמַעוֹן בֶּן לִקְיִשׁ, וְכֵן תֵּנָא בְּבִרְיָתָא מִשְׁמִיָּה דְּרַבִּי יוֹסֵף: לְעוֹלָם אֵל יִפְתָּח אָדָם פִּיּוּ לְשֹׁטָן^[36], וְאָמַר רַב יוֹסֵף: מֵאִי קָרָאָה – מִדְּהוּ הַפְּסוּק שִׁמְמֵנוּ לִמְדִּים זֹאת? שְׁנַאָמַר (יִשְׁעִיָּה א, ט): "לֹלִי ה' צְבָאוֹת הוֹתִיר לָנוּ שְׂרִיד, כְּמַעַט כְּסֻדּוֹם הָיִינוּ". כְּלוּמַר, אִם לֹא הִיָּה ה' מִשְׁאִיר לָנוּ בַּחֲסָדוֹ שְׂאִרִית, הָיִינוּ רֵאוּיִם לִהְיוֹת כְּלִים לְגַמְרִי כְּסֻדּוֹם. וּמֵאִי אֶהְדָּר לְהוּ נָבִיא – מִדְּהוּ הַשִּׁיב לָהֶם הַנְּבִיא? "שְׁמַעוּ דְּבַר־יְהוָה" קְצִינִי סֻדָּם". הָרִי שְׁמַתוֹךְ שִׁפְתָּחוּ פִּיהֶם וְאָמְרוּ "כְּמַעַט כְּסֻדּוֹם הָיִינוּ", קִבַּע הַנְּבִיא שְׁקִצִּינִי סֻדּוֹם הַמָּה.

שְׁנִינוּ בַּמִּשְׁנָה:

קָבְרוּ אֶת הַמֵּת וְחָזְרוּ וכו', אִם יִכְוֹלִין לַהֲתַחֵיל וּלְגַמּוֹר עַד שֶׁלֹּא יִגִּיעוּ לְשׁוּרָה יִתְחִילוּ; וְאִם לֹא לֹא יִתְחִילוּ.

הַגְמָרָא מְקַשָּׁה עַל הַמִּשְׁנָה מִבְּרִייתָא:

מִדְּהַמִּשְׁנָה מִשְׁמַע אִם יִכְוֹלִים לַהֲתַחֵיל וּלְגַמּוֹר אֶת בּוֹלָה, אֵין – כֵּן, יִתְחִילוּ לְקָרוֹא קְרִיאַת שְׁמַע, אֲבָל אִם אֵינֶם יִכְוֹלִים לְגַמּוֹר אֶת כּוֹלָה אֲלֵא פֶּרֶק אֶחָד אוֹ פְּסוּק אֶחָד עַד שִׁמְגִיעִים לְשׁוּרָה, לֹא יִתְחִילוּ כָּלֵל. וְרַמְיָנָהּ סְתִירָה מִבְּרִייתָא זֹאת: קָבְרוּ אֶת הַמֵּת וְחָזְרוּ מִבֵּית הַקְּבֻרוֹת, אִם יִכְוֹלִין לַהֲתַחֵיל וּלְגַמּוֹר אֲפִילוּ פֶּרֶק אֶחָד אוֹ אֲפִילוּ פְּסוּק אֶחָד מִקְרִיאַת שְׁמַע עַד שֶׁלֹּא יִגִּיעוּ לְשׁוּרָה, יִתְחִילוּ. הָרִי מְפֹרֶשׁ בְּבִרְיָתָא שֶׁאֲפִילוּ אִם אֵין שְׁהוֹת אֲלֵא לְפֶרֶק אֶחָד אוֹ לְפֶסוּק אֶחָד מִתְחִילִין. מִיִּישְׁבַת הַגְמָרָא:

הָכִי נִמִּי קָאָמַר – כֵּן הוּא נִמִּי מִדְּהוּ שְׁמִשְׁנַתְנוּ אוֹמֶרֶת, וְכֵךְ כּוֹזֶנֶת הַמִּשְׁנָה: אִם יִכְוֹלִין לַהֲתַחֵיל וּלְגַמּוֹר אֲפִילוּ פֶּרֶק אֶחָד אוֹ אֲפִילוּ פְּסוּק אֶחָד מִקְרִיאַת שְׁמַע עַד שֶׁלֹּא יִגִּיעוּ לְשׁוּרָה, יִתְחִילוּ לְקָרוֹא אֶת שְׁמַע^[37], וְאִם לֹא לֹא יִתְחִילוּ.

הערות

36. סימן ב; ספר המצוות לרס"ג. הרשב"א ור' יצחק אבוהב (מובא בבית יוסף או"ח עב) מפרשים שיטת רש"י שכל שהתחיל לקרוא את קריאת שמע קודם שהגיע לשורה, ימשיך ויגמור קריאת שמע אפילו לאחר שהגיע, שהרי הוא עוסק במצות קריאת שמע, ושוב אין מפסיקים קריאת שמע למצות נחום אבלים, שהעוסק במצוה פטור מן המצוה (מאירי). אבל הטור (שם) חולק, וסובר שכשיגיע לשורה חייב להפסיק (ע' טור יו"ד שעו; ומגן אברהם עב, ג).

36. על ידי דיבורו נותן פתחון פה לשטן המקטרג בבית דין של מעלה לחבוע שיתנו לו העונש שהוא בעצמו אומר שמגיע לו (ע' מהרש"א בתוכות ח, ב).

37. כיון שמן התורה יוצא מצות קריאת שמע בקריאת הפסוק הראשון, יקרא אותו פסוק אפילו אם לא יוכל להמשיך. ועוד יש לומר, כיון שבפסוק הראשון הוא מקבל עליו עול מלכות שמים, שהוא מצוה בפני עצמו, יקרא פסוק הראשון ויקיים קבלת עול מלכות שמים, אף על פי שאין לו זמן לקיים מצות קריאת שמע (ע' שאגת אריה

ויחמה לפי דפי' גולל כיסוף הדבורה פנימה . את חלל
 יר יגע על פני הקדש לרבות ^{הוא} שם : מחמת עצמן . ולא
 כל וסיף היו מדלגין עליו וייל ^{הוא} את המזורע : אין חכמה
 (הא) *כל טומאה שאין הגזיר קבר : בלא בטומאה . הא
 תורה א
 העומדים בשורה וכו' : *ת"ר *שורה הוראה
 פנימה פטורה ושאינה רואה פנימה חייבת
 רבי יהודה אומר הבאים מחמת האבל פטורין
 מחמת עצמן חייבין : אמר רב יהודה אמר רב
 יהמציא כלאים בבגדו פושטמן אפי' בשוק מ"ט
 אין חכמה ואין תבונה ואין עצה לנגד ה' *כ"מ
 שיש חלול השם אין חולקין כבוד לרב מתיבי
 יקברו את המת וחזרו ולפניהם ב' דרכים אחת
 טהורה ואחת טמאה בא בטוהרה כאן עמו
 בטוהרה בא בטמאה כאן עמו בטמאה

תבונה לנגד ה' תרגמה רבי אבא בבית הפרס
דרבנן דאמר *רב יהודה אמר שמואל 'מנפח
אדם בית הפרס והולך ואמר רב יהודה בר
אשי משמיה דרב "בית הפרס שנדרש טהור
ת"ש דאמר ר' אלעזר בר צרוק 'מדלגין היינו
על גבי ארונות של מכתים לקראת מלכי ישראל
ולא לקראת מלכי ישראל בלבד אמרו אלא אפי'
לקראת מלכי עכו"ם שאם יוכה יבחינ בין מלכי
ישראל למלכי עכו"ם אמאי לימא אין תכמה
ואין תבונה ואין עצה לנגד ה' כדרכא דאמר
רבא דבר תורה אהל כל שיש בו חלל טפח
חציץ בפני הטומאה ושאין בו חלל טפח אינו
חוצץ בפני הטומאה ורוב ארונות יש בהן
חלל טפח וגזרו על שיש בהן משום שאין בהן
ומשום כבוד מלכים אל גזרו בהו רבא ת"ש
*גדול כבוד הכריות שדוחה [את] לבן תעשה
שבתורה ואמאי לימא אין תכמה ואין תבונה
ואין עצה לנגד ה' תרגמה רב בר שבא קמיה
דרב כהנא ובלאו *דלא תסור אחיכו עליהי

לאו דלא תסור דאורייתא היא אמר רב כהנא
 *גברא רבה אמר מילתא לא תחיבו עליה כל
 מילי דרבנן אסמכיתו על לאו דלא תסור
 ומשום כבודו שרו רבנן *ת"ש *והתעלמת
 מהם פעמים שאתה מתעלם מהם ופעמים
 שאין אתה מתעלם מהם הא כיצד אם יהיה
 כהן והוא בבית הקברות או היה זקן ואינה
 לפי כבודו או שהיתה מלאכתו מרובה משל
 חברו לכך נאמר והתעלמת אמאי לימא אין
 חכמה ואין תבונה ואין עצה לנגד ה' שאני
 התם דכתיב והתעלמת מהם וליגמר מינה
 *איסורא מממונא לא ילפינן ת"ש *ולאחותי
 *מה תלמוד לומר הרי שהיה הולך לשחוט
 את פסחו ולמול את בנו ושמע שמת לו מת
 יכול יחזור ויטמא אמרת לא יטמא יכול כשם
 שאני מטמא להם כך אינו מטמא למת
 מצוה ת"ל ולאחותו לאחותו הוא דמיטמא
 אבל

[illegible]

הפרס בנפ' אהלות (מרק')
הפרס רעלא שרה שפפ
הפרס בית הפרס מקום הק
בעצם זה עצם כשעודה ו
שעודה ומפרי לה שעודה
עצם כשעודה וט' סבל ר
סיקרא בלא קליפתה (ע)

תושבתי
שמותי

לכבוד הבריות עוברים על נפש לא
 יטמא' (ויקרא כה) דהא ר' אלעזר לא
 לדוק בהן הוה דלאמרינן בבסורות
 (דף לו.) : מדלגין. מארון לארון : דבר
 תורה . הלכה למשה מסיני : אינו
 חולץ בפני העוממה. דנקראת עוממ'
 רגלה וצוקתה ועולה : אח לא תעשה.
 קס"ד כל י"ח קמרח : בלאו דלא
 תסוד וגו' . אחינח עליה . אינהו
 סבור דאפי' אמרו לו דבר תורה והוא
 עומד בפני הכבוד יעבור עליו והא'
 האי נמי דאורייתא הוא : כל מימי
 דרבנן וכו' . והכי קאמר דהו רב
 שואו מדברי סופרים נדחה מפני
 כבוד הבריות וקרי ליה י"ח משום
 דכתיב לא תסור . ודקא קשיא לכו
 דאורייתא הוא. רבנן אחרונה ליקרייהו
 לעבור על דבריהם היא דאיהא כבוד
 הבריות כגון לטלטל בשבת אכנים של
 בית הכסא לקטח (שם דף סא.) : אי מי
 שנפשהו ליתמי עיניהו כדבריהם לא

יִהְיֶה לָרִבּוֹ הַלְחִיטָה עֲלֵיהֶם שֶׁסּוֹלֵבִים לְבִיתוֹ
עָרֹם (מִנְחֹם דָּף לֵח). וְיִזְחַל בְּבֵית
הַקְּדֻשּׁוֹת. הַאֲבֵדָה : וְאִתָּהּ לִפִּי כִפְרוֹ.
אֵין הַאֲבֵדָה חֲשׂוֹבָה לִפִּי כִפְרוֹ לְהִשְׁבִּיהָ :
אִלּוּ שִׁיתָהּ מִלְּאֲכֶנָּה מְדוּבָה . שְׂדֵמִי
בְּצוּל מִלְּאֲכֶנָּה לְרֹדֶד אַחֲרֶיהָ יִתְּרִים
עַל דְּמִי הַאֲבֵדָה וְלֹא יִזְחַל הַבְּעִיָּה
לְהִשְׁבִּי לוֹ יוֹתֵר מִמֶּה שֶׁמִּשְׁבִּי לָהֶם
וְנִמְנָח הוּא מִפְּסִיד : וְעֲמֵד מִיָּנֶה .
לְבִי כִלְאִים דְּלִמְדִּין פּוֹשְׁטִין אֶפְסִיו
בְּשׂוֹק : מִמּוֹנָא . קַל מִחִשְׁבָּרָא :
וְלִמְחֻזּוֹת מִמֶּה לְתַלְמוּד לִמְדָּה בְּנִיזָר כְּחִיד
כְּלִי מֵי יִזְרֹל לֵה' עַל נֶפֶשׁ מֵה' לֹא יִבֹּא
וְסִמְכִי לִי "לִאֲבִיבִי וְלִמְחֻזּוֹת לִמְחֻזּוֹת
לֹא יִשְׁמַח לָהֶם דִּהֵא טוֹלֵה כִּכְלָל עַל
נֶפֶשׁ מֵה' לֹא יִבֹּא הִיוּ וְלִמֶּה יִזְלֹו לִאֲבִי
פֶרֶץ לִמֵּחַ מִזֶּה לִמְחֻזּוֹת מִה' לְתַלְמוּד וְלִמֵּחַ
מִשׁוֹם מִה' מִזֶּה לֹא יִשְׁטַרְיֵךְ דְּמִלְּאִבִּי
נִקְפָא וְדִרְשִׁי לֵיה' בְּכַפְרִי לְמַחֲדָא שֶׁאִם
הִיֵּה מִזֶּה לֹא יִכְתֹּן דִּהּוּ עֲלֵיהָ שְׂחִי
הַדְּרוֹשׁת׳ אִם הוּא לִכְתֹּן הוּא לֹא יִשְׁמַח

לחציו מה תגמול לומר הרי שיהי כ"א
א יטמא אבל מטמא לתם מטוה ולאחורו
יטו ענין לזה תהוה ענין למי שהוכר
בטו מטמא לתם מטוה : ושמע
א יטמא להם : אמרת לא יטמא : הוציל
מלה עליו חובה הפסח שהוא בשרת אם
עול אם בטו גמי (ה) מטוה ברת היא. ואית
קאמר דמילת זכריו מטבכ הפסח :
אבל
למת מטוה : **אמרת** לא יטמא .
י לטמא לקרובים ויתומה דבזכרים
בכריתתא דהכח דקאמר לא יטמא ומאי
דשאי לטמא על כן נראה לפיך אמרת
לחציו : דהי' מביטוסם] : לא

פירובין דף ל:
 סמכים דף נב:
 ש"ק דף ט:
 חגיגה דף כה:
 כתובות דף כח:
 בטורות דף כס
 דה דף ח.
 [ועיין בכל
 במקומות
 אצ"ל שיטת
 מסכתות
 נאמורות]

מנחות דף לז:
[שבת טא: דף
מגילגל ג:
עירובין טא:]

[ניסיון דף נח:
נדב דף נ:]
מאסדרין דף

[כתובות מ:
 טו: קדושין ג:
 ד"ט כ:]
 מגילה ג: חזר
 מה: סנהדרין
 לה: זכחים ק.

(ח) רשמי ד"ר
אמרת וכו' נצי
מטה שיש בה
גדרת היא :
(ט) חסד ד"ר
מדלגן וכו'
תימה למה
אמרו שם
שיחזקו און
הגל. ותימה
בני עמק :
(ג) בא"ד נצי

גמ' ר' יוחנן ב"ר
בית שמאי כדכתיב
עד שיסעו
ונסים שאל
קנג מסור יוסף
פ"ט: (ד) ד"ה
חזב וכו' קסח
אל קסח גרוס
קסח יטר' אלה

שנינו במשנה:

העומדים בשורה לנחם את האבל וכו', הפנימיים פטורים והחיצוניים חייבים.

הגמרא מבארת מי הם הפנימיים והחיצוניים המוזכרים במשנה:

תנו רבנן בברייתא: העומדים בשורה **הרואה פנימה** - לתוך השטח הפנימי השורה הפנימית והאבל יושב שם^[1]. כלומר, אלה שעומדים בשורה השניה לפני השורה הפנימית העומדת מול האבל, ואין צריך לומר שורה הפנימית עצמה^[2] **פטורה** מקריאת שמע, שהעומדים בשתי שורות אלו צריכים להיות פנויים לדבר עם האבל לנחמו^[3]. והשורה **שאִינָה רואה פנימה** - לתוך השטח שבו יושב האבל ואינם יכולים לנחמו, **חַיִּיבֵת** בקריאת שמע. **רבי יהודה** אומר: **הבאים מחמת האבל** לנחמו **פטורין** מקריאת שמע; והבאים **מחמת עצמן** לראות את המאורע ולא לנחם^[4] **חַיִּיבֵין** בקריאת שמע^[5].

הגמרא מתחילה נידון חדש:

אמר רב יהודה אמר רב: המוצא בלאים [צמר עם פשתים יחדו באופן שאסור ללבושם מן התורה (ויקרא יט, יט, דברים כב, יא)] **בבגדו, פושטן אפילו בשוק** אף על פי שמתכווה בכך. **מאי טעמא?** מפני שכתוב (משלי כא, ל): **"אין חכמה ואין תבונה ואין עצה לנגד ה'".** כלומר, אין חכמת אדם חשובה נגד ה'. והפסוק בא ללמד **שכל מקום שיש חילול השם על ידי חטא אין חולקין בבור אפילו לרב**^[6].

הגמרא מקשה על דין זה:

מתיבי מברייתא: קברו את המת וחרו עם האבל ולפניהם שתי דרכים אחת טהורה ואחת טמאה שיש בה קבר, **בא האבל בטהורה, באין כולם עמו בטהורה; בא האבל בטמאה, באין כולם עמו בטמאה משום בבורו**, משמע שאפילו יש עמו כהן (שאסור ליטמא בטומאת מת) מותר לו ללכת בדרך הטמאה בטומאת מת משום כבודו של האבל^[7].

הגמרא מסיימת הקושיא:

אמאי מותר לכהן ליטמא בטומאת מת שהוא איסור תורה (ויקרא כא, א), בשביל כבודו של האבל? **לימא** - נאמר **"אין חכמה ואין תבונה לנגד ה'"**, ואין כבוד האבל דוחה איסורו של כהן ליטמא

למת, וכמו שאמרנו לענין המוצא בלאים בבגדו?

הגמרא מתרצת:

תרומה רבי אבא - פירש רבי אבא את הברייתא, שמתירה לכהן ליטמא בדרך הילוכו משום כבודו של האבל, שמדברת **בבית הפרס** - בשדה שנחרש בה קבר שטומאתה רק **דִּרְבָּנָן**^[8], וכיון שאיסורו של כהן ליכנס לבית הפרס אינו אלא מדרבנן, הרי איסור זה נדחה מפני כבוד האבל, שהחכמים מחלו על כבודם [וכבוד תקנתם] מפני כבוד האבל, אבל איסור לבישת כלאים שהוא איסור תורה אינו נדחה מפני כבוד הבריות, שנאמר אין חכמה וגו' לנגד ה'.

הגמרא מוכיחה שטומאת בית הפרס היא דרבנן:

דאמר רב יהודה אמר שמואל: מנפח אדם בית הפרס והולך לשחוט את פסחו. כלומר, אדם ההולך בדרך למקדש להביא קרבן פסח ומוכרח לעבור דרך בבית הפרס, ואם יטמא בטומאת מת הרי ידחה מלהקריב קרבנו, מותר לו לעבור דרך בית הפרס על ידי שינפח לפניו על האדמה, ואם יש שם עצם של מת יראנה. ומוכח מזה שטומאת בית הפרס היא רק מדרבנן, שאילו היתה מן התורה לא היינו מקילין לסמוך על נפיקה^[9]. **ואמר רב יהודה בר אשי משמיה דרב: בית הפרס שנדש בגלי עוברים ושבים, טהור**, מפני שמחזיקים שהעצמות שנמצאות שם נפחתו משיעור שעורה על ידי דריסת רגלי ההולכים, ועצם פחותה משעורה אינה מטמאה^[10]. וזהו הוכחה שניה שטומאת בית הפרס אינה אלא מדרבנן, שאילו היה בית הפרס טמא מן התורה לא היינו מקילים לסמוך על דישה לטהרו.

הגמרא מקשה מברייתא אחרת:

תא שמע מברייתא: **דאמר רבי אלעזר בר צדוק** שהיה כהן: **מדלגין היינו על גבי ארונות של מתים לקראת מלכי ישראל** - לקבל את פניהם, ולא לקראת מלכי ישראל בלבד שמצוה לכבדם^[11] **אמרו** שיותר לכהנים לדלג על גבי ארונות, **אלא אפילו לקראת מלכי עכו"ם**^[12] מותר לעשות כן, **שאם יזכה לראות את המלך המשיח**^[13], **יבחיץ בין הכבוד שיתנו למלכי ישראל או לבין הכבוד שנותנים למלכי עכו"ם היום**.

הגמרא מסיימת קושייתה:

אמאי מותר לכהנים ליטמא בטומאת מת שהוא איסור תורה (ויקרא כא, א)^[14] כדי לכבד למלכים? **לימא** - נאמר: **"אין חכמה ואין**

הערות

- המחרישה אינה יורדת עד למקום שהמת קבור שם (תוספות, מועד קטן ה, ב ד"ה מנפח). אבל החכמים חששו לכך וטמאו מאה אמות מסביב לקבר. ולכן אסור לכהן ליכנס לבית הפרס שמא יזיז עצם כשעורה בהילוכו ויטמא. אבל כשמאהיל על עצם כשעורה לא נטמא, שאין עצם כשעורה מטמאה אלא במגע ובמשא, אבל לא באהל (רש"י; ע' אהלות ב, א).
- רש"י; וע' תוספות במסכת בכורות ב, א ד"ה היכי אויל, בחגיגה (כה, ב) מבואר שלא התירו לסמוך על נפיקה אלא למי שהולך לשחוט את פסחו ויש בית הפרס בדרכו, שמי שאינו שוחט קרבן פסח בזמנו חייב כרת. אבל כהן ההולך לאכול תרומה, אין לו היתר לעבור בבית הפרס על ידי נפיקה, שאף על פי שאכילת תרומה היא מצוה אין לה זמן קבוע, ואפשר לקיימה ביום אחר (ע' רש"י כאן ובחגיגה שם; וע' במקדש דור מט, ד). [ולגבי ההולכים עם האבל, התירו החכמים לעבור בבית הפרס ואפילו בלי נפיקה, שאין זה כבוד האבל אם ההולכים אחריו מנפחים כל הדרך (ע' תוספות בבכורות שם)].
- רש"י עירובין ל, ב ד"ה טהור; רבינו חננאל פסחים צב, ב; וע' רש"י בפסחים שם ד"ה שנידש, ובריטב"א כאן שפירשו בע"א. [גם קולא זו של דישה בגלי העוברים נאמרה רק לענין עושה פסח כמבואר בחגיגה שם].
- ע' סנהדרין יט, ב; דמב"ם הל' מלכים ב, א.
- בש"ס ווילנא הגידסא עכו"ם [והוכנסה על ידי הצנזורה], אמנם הגירסא המדויקת היא "אומות העולם", על פי רפוסים ישנים המובאים בדקדוקי סופרים.
- ע' רש"י לעיל ט, ב ד"ה שאם יזכה; ולקמן נח, א ד"ה שאם יזכה.
- רבי אלעזר בר צדוק היה כהן (ע' בכורות לו, א), ומשום כבוד מלכי ישראל היה מדלג על ארונות [שהיו בדרך], והגמרא נוקטת עכשיו שהיה עובר על איסור תורה הנאמר לכהנים: "לנפש לא יטמא" (ויקרא כא, א). (רש"י; וע' כסף משנה הל' טומאת מת יב, ו; וע' תוספות לכתובות ד, ב ד"ה עד).

- לשון רש"י (וע' פירושו בסמור).
- רש"י על פי דברי הב"ח א"ח עב; רשב"ץ; וע' טור הוצאת מכון ירושלים, א"ח שם; וכן בט"ז שם, ג, שמפרשים באופן אחר.
- תפארת ישראל על המשנה.
- רש"י; וע' רבינו יונה שפירש בע"א.
- נחלקו הראשונים בשיטת רבי יהודה. יש מפרשים שבא להחמיר על התנא קמא, וסובר שאף הפנימיים אינם פטורים מקריאת שמע אלא אלו שבאו מחמת האבל, אבל אלו שבאו מחמת המאורע חייבים. ויש מפרשים שרבי יהודה בא להקל, שאף החיצוניים שכאו מחמת האבל פטורים מקריאת שמע (רבינו יונה).
- בסנהדרין פב, א לומדים מהפסוק שאף על פי שדרך כלל אסור לתלמיד לפסוק הלכה בפני רבו, מבל מקום בכדי למנוע חילול השם מותר. כאן בסוגיא לומדים מהפסוק שכבוד הבריות אינו דוחה חילול השם הבא מחמת עבירת לא תעשה בתורה, ולכן המוצא בלאים בבגדו פושטו אפילו בשוק. [ע' שו"ת נודע ביהודה (אורח חיים מה"ק לה), שמוכח מסוגייתנו שעבירה על לא תעשה נחשבת חילול השם אף בצנעה].
- ע' ריטב"א; רמב"ם הל' אבל ג, יד. [בענין אם יש איסור לישראל ליטמא, ע' רש"י חולין לה, א ד"ה דליכא כוית, ויומא פ, ב ד"ה ולא תטמא בהם; תוספות חולין לה, ב ד"ה והשלישי].
- רש"י; ע' אהלות יז, יח, ב"ד. כיון שנחרש הקבר יש לחוש שמא נתפורו עצמות המת על פני השדה, והרי עצם כשעורה מטמאה אדם וכלים במגע [כשנוגעים בה] ובמשא [כשאדם נושא או מזיז אותה]. שדה כוז נקראת "בית הפרס" על שם שהעצמות שבורות ופרוסות על ידי המחרישה (רש"י נדה נז, א ד"ה פרס; וע' רמב"ם בפירוש המשניות לאהלות יז, א שפירש בע"א).
- מן התורה אין חוששים לטומאת עצם כשעורה בשדה שנחרשה, שדרך כלל

היה

מדלגין היינו על גבי ארצות. תימה לפ"ה דפי' גולל כיסוי
 על ארצו דתני' *כל ארץ יגע על פני השדה לרבות*
 גולל ודופק וא"כ בשמחא בזהל ויהיך היו מדלגין עליו וי"ל
 ולא קשה דהא תני' שמחות (פ"ה הלכה טז) *כל עומאה שאין הנזיר
 גולל עליה אין כהן מוחדר עליה וגולל

[illegible]

דבנן דאמר ר' דרב הונא
אדם בית הפרס והולך
אשי משמיה דרב "בית
ת"ש דאמר ר' אלעזר
על גבי ארונות של כותי
ולא לקראת מלכי ישראל
לקראת מלכי עכו"ם
ישראל למלכי עכו"ם
ואין תבונה ואין עצה
רבא דבר תורה אהל
חוצץ בפני הטומאה וי
חוצץ בפני הטומאה
חלל טפח וגזרו על שיימי
ומשום כבוד מלכים ל
גדול כבוד הבריות שיש
שכתורה ואמאי לימא
ואין עצה לגדל ה' תרגמ
דאמר ר' דבנן דאמר ר' דרב

עד שיחט עניו מצבה :

ב ארועת כי להם תלל טעם .
וְלִי שֵׁשׁ אֲרָבִים פְּסוּטֹת שָׁמַיִם
הַ סֶּסֶם אֲדַרְבֵּה כִּי יֵן פִּי וּפִמָּה
וְחֹמַת מִמָּחֹל וְחֲשִׁילוֹ בְּלֹד הָרִיקֵן שְׂבִי
אֲחֵרִיקִין בְּחִסְכָּה אֶהְיֶה בְּפִי (ט"ה)
שְׁשֹׁמֶה הַטֶּגֶע בְּהֵמָּה אֶלְדְּרִין טַהוֹר
בְּלֹד הָרִיקֵן מִפְּנֵי שְׁשֹׁמֶה בּוֹקֶעַת
לִי בּוֹקֶעַת וּפִירֵת אֵיךְ הִיא מִפְּנֵי
וְחֹמַה טַעַם ע"ט (ד) עַל רוֹם טַעַם
וְנֶגֶע בָּהּ מִכָּל מִקּוֹם טַמָּא מִשְׁנֵי שְׁהוֹ
בְּכֵר פְּסוּטֹת אֶלְמָח בְּקִבֵּק פְּסוּטֹת אֵיט
וְחֹמַח כָּל שְׂבִיבֵיו אֵלֶּה כְּשֵׁי עֲלִיו
אֵת אֶבֶל הַטְּמוּמָה רְגֹלָה אֵיט מִמָּחֹל
אֵת כְּנֶגֶד הַטְּמוּמָה אֵת מֶלֶךְ הָרִיקֵן
בְּרֶק הַמּוֹכֵר פִּירוֹת (צ"ט דף קנ) יֵשׁ
אֲרִיק (**): **וְלֹא אֲחֵרוֹתָו** מִה טַחֲלִי .
מִיר כְּחִיב עַל (כָּל נֶפְשוֹת) [נֶפֶשׁ] אֶת
יֵצֵא וְכִחַיב בְּחִירָה לֵאכֹל וּלְחַמּוֹ
לֵאכֹל וְלִחְמוֹתָו לֵאכֹל וְיִסְמָח וְכֹלְכֹה וְיִסְרִי
הַיּוֹדֵמֶנֶס מִתּוֹ נִפְקֵא וְדִרְשִׁינוּ לְאֲרִיק

הלמוד לומר גנוסיה לא איזער'ך דהא מנפס מה נפקא כוהלו ולא
אלה הנוצ' מה מנה שמומר לנמה בו לחלו מה הלמוד לומר
אלה איזער'ך ולהחיר מה מנה דמלאכו נפקא אלל להביא
ס' היה נזיר וכן שפ' עולי שמי דקדושת און הכתוב מזהיר
שמה אלל לחמו אבל משמח הוא למח מנה לחלו מה הלמוד לומר
ס' היה כהן גדול וזיר דקדושתו תמור דגם בלא נזירות אסור
מח לקדושי אפי' לחלו אירא וז' למה הדינן ס' מהו
מנה וס' אפי' ענין לזיר גדול וז' למה הדינן ס' מהו
לן כ' נזיר ולאחותו מה הלמוד לומר הרי שאלה כ' וזיר והלך
חוס פסחו ולמלו אח כט דאיכא מלות טובא אפי' לחוחו והו
וגי שזאי' על ארס נזיר וכן גדול ועושה פסח משמע
ד' ק' ג' מנה דיוסף דכל שמהה אשמו בערב פסח ופמחה
דילמא שמיא כח' דמזייר דהן דקדושתו האלו בו כדפרישי' אלל

[בבבא קמא: ד'ה עד ס'ססס כתב חס' יביר גיארל פ'ס ופ'ס חס'ס' כתוב ד' ד' ד'ה
ו'פ'ס' חס'ס' נזיר כ: וחס' ג'ס: ד'ה ורומן]

[illegible]

שמיני דעמאל שדה שמיני
שמיני בית הפרס מקום הקבץ
עצם זה עצם כשערה וכן
שערה ומפריש לה שערה
בם כשערה וכן מכלל ר
קדיא בלא קליפתה (ע)

תְּחִיבוּ עָלֶיהָ - אל תצחקו עליו, שודאי לא נתכוון למה שחשבתם. אלא כך התכוון רב בר שבה לפרש את הברייתא, דה"ל לא תעשה שבתורה" היינו איסור דרבנן, ונקרא "לא תעשה שבתורה" לפי שכל מילי דרבנן - כל גזרות החכמים אִסְמִיכִינְהוּ - סמכו אותן על לאו ד"ל לא תסור", וחייבים לקיים את גזרותיהם מפני שהתורה צוותה ש"לא תסור" מדבריהם, ואיסור זה לעבור על דבריהם של החכמים בגזרותיהם הוא ג"כ איסור מן התורה^[17], וּמִשּׁוּם כְּבוֹדוֹ של אדם שרו רבנן - התירו החכמים את איסורם, ומחלו על כבודם וגזרותם במקום כבוד הבריות. וכל זה שייך רק לענין הלאו שלא לסור מגזרות חכמים. אבל שאר לאוין שבתורה כגון כלאים וכדומה [שאינן ביד חכמים למחול עליהם] אינם נדחים מפני כבוד הבריות, ולכן המוצא כלאים בבגדו פושטן אפילו בשוק^[18].

הגמרא ממשיכה להקשות:

תָּא שְׁמַע מברייטא שאיסור תורה נדחה מפני כבוד הבריות: כתוב בתורה לענין מוצא אבדה (דברים כב, א): "לא תראה את שור אחיך או את שיו נדחים בדרך וְהִתְעַלְמָתָּ מֵהֶם, השב תשיבם לאחריך". ואחרי זה נאמר: "לא תוכל להתעלם". ודורשים משני פסוקים אלו שפְּעָמִים שְׁאֵתָה מִתְעַלֵּם מֵהֶם, כמו שכתוב בפסוק הראשון "והתעלמת מהם"^[19], ופְּעָמִים שְׁאֵין אֵתָה מִתְעַלֵּם מֵהֶם כמו שכתוב בפסוק השני "לא תוכל להתעלם". הָא בִּיַצֵּר - באיזה מצב מותר להתעלם מן האבדה? אִם הֵיא מוצא האבדה בְּהֵן וְהִיא בְּבִית הַקְּבֵרוֹת, חייב להתעלם ממנה שלא יטמא בטומאת מת. או אִם הֵיא מוצא וְהֵיא בְּבִית הַקְּבֵרוֹת, חייב להתעלם ממנה^[20]. או שְׁהֵיא מִלֵּאכְתּוֹ מְרוּבָה מִשְׁלֵ חֲבֵרוֹ ודמי ביטול מלאכתו לדרוף אחרי האבדה יִתְּרִים על דמי האבדה עצמה, ולא ירצו הבעלים לשלם לו יותר ממה שמשיב להם, ונמצא שמפסיד על ידי השבת האבדה, מותר להתעלם ממנה^[21]. לְכָךְ נֶאֱמַר: "וְהִתְעַלְמָתָּ" ללמד שלפעמים מותר להתעלם מאבדה ולא להחזירה.

הגמרא מסיימת את הקושיא:

הרי שלזקן ואינה לפי כבודו מותר להתעלם מאבדה, וְאֵמַאי? לִימָא: "אֵין חֻקָּה וְאֵין תְּבוּנָה וְאֵין עֶצָה לְנֶגֶד ה'", ונלמד מפסוק זה שאין לא תעשה של "לא תוכל להתעלם" נדחה מפני כבוד הזקן.

מתרצת הגמרא:

שְׁאֵין הֵתֵם - שם שונה דְּכִתִּיב: "וְהִתְעַלְמָתָּ מֵהֶם", הרי התורה מתירה לזקן להתעלם מאבדה משום כבודו.

מקשה הגמרא על תירוץ זה:

וְלִיגְמַר מִינָהּ - ותלמד מאבדה שכבוד הבריות דוחה לא תעשה

תְּבוּנָה וְאֵין עֶצָה לְנֶגֶד ה', כמו שאמרנו לענין המוצא כלאים בבגדו.

הגמרא מתרצת:

כְּרִבָּא - כמו שאמר רבא. דְּאָמַר רָבָא: דְּבַר תּוֹרָה - הלכה למשה מסיני אֵהֵל שיש מתחתיו מת, כִּל שֵׁשׁ בּוֹ חֲלָל רִיק של טַפַּח על טַפַּח ברום טַפַּח, חוּצָץ האהל בְּפָנֵי הַטּוּמְאָה של המת, והטומאה אינה בוקעת לעבר השני של האהל^[15]. וכל אהל שְׁאֵין בּוֹ חֲלָל טַפַּח על טַפַּח ברום טַפַּח אֵינוֹ חוּצָץ בְּפָנֵי הַטּוּמְאָה של המת, והטומאה בוקעת לעבר השני של האהל ומטמא מי שמאחיל עליה. וְרוּב אַרְנוֹנוֹת יֵשׁ בָּהֶן חֲלָל טַפַּח על טַפַּח ברום טַפַּח בין המת לבין כסוי הארון, וממילא כיסוי הארון חוצץ בפני הטומאה, ומותר לכהן לדלג עליו. וְגִזְרוּ רַבֵּן טוּמְאָת מַת עַל אַרְנוֹנוֹת שֵׁשׁ בָּהֶן חֲלָל טַפַּח, גזרה מִשּׁוּם אַרְנוֹנוֹת שְׁאֵין בָּהֶן חֲלָל טַפַּח על גבי המת [שאו הטומאה בוקעת ועולה מן התורה]. וּמִשּׁוּם כְּבוֹד מַלְכִּים לֹא גִזְרוּ בָּהֶן רַבֵּן טוּמְאָה על אַרְנוֹנוֹת שֵׁשׁ בָּהֶן חֲלָל טַפַּח, ולכן היה מותר לרבי אלעזר בר צדוק לדלג על סתם אַרְנוֹנוֹת לְקִרְאָת מַלְכִּים^[16]. מה שאין כן לגבי לבישת כלאים, שהיא איסור תורה, חייב לפושטן אפילו בשוק, שאין איסור תורה נדחה מפני כבוד הבריות.

הגמרא ממשיכה להקשות:

תָּא שְׁמַע מברייטא: גְּדוֹל כְּבוֹד הַבְּרִיּוֹת שְׁדוּחָה [אֵת] לֹא תַעֲשֶׂה שְׁבִתוֹרָה. מקשה הגמרא: וְאֵמַאי דוחה את לא תעשה שבתורה? לִימָא: "אֵין חֻקָּה וְאֵין תְּבוּנָה וְאֵין עֶצָה לְנֶגֶד ה'", ונלמד מהפסוק שאין כבוד הבריות דוחה את לא תעשה שבתורה, וכמו שאמרנו לענין מוצא כלאים בבגדו.

משיבה הגמרא:

תְּרַגְמָה - פירש רב בר שְׁבָא את הברייטא קְמִיָּה דְּרַב בְּהֵנָא שאינה מתכוונת לכל לא תעשה שבתורה, אלא מדברת רק בְּלֹא ד' לֹא תְסוּר" (דברים יז, יא). דהיינו מה שאסרה תורה לעבור על דברי חכמים, ולא תעשה הזה נדחה מפני כבוד הבריות; אבל שאר לאוין שבתורה אינם נדחים מפני כבוד הבריות, ולכן מי שמוצא כלאים בבגדו פושטן אפילו בשוק.

אלו ששמעו דברי רב בר שבה סברו שנתכוון לומר שאף במקום שחכמים מפרשים את האיסורים שבתורה, מותר לעבור על האיסורים שפירשו במקום כבוד הבריות, ולפיכך:

אֲחִיבוּ עָלֶיהָ - צחקו עליו ואמרו: הרי הלאו ד' לֹא תְסוּר" מהפירושים שפירשו החכמים בדיני התורה דְּאִוְרֵייתָא היא ככל לא תעשה שבתורה, וכשם שכל לא תעשה שבתורה אינו נדחה מפני כבוד הבריות, גם לא תעשה הזה אינו נדחה. אָמַר להם רַב בְּהֵנָא: גְּבָרָא רָבָה - אדם גדול כרב בר שבה אָמַר מִלְּתָא - דבר; לֹא

הערות

15. אדם, בלי או אוכל העובר מעל או מתחת למת מקבל טומאה מן המת. אבל כל דבר שאינו מקבל טומאה (שאינו אדם, כלי או אוכל) יכול לחוץ בפני הטומאה בל שיש חלל טַפַּח על טַפַּח ברום טַפַּח בין דבר החוצץ לבין המת (עיין השגות הראב"ד להלכות טומאות מת יב, א, וכסף משנה שם). החוצץ הזה נקרא אהל, ואדם או בלי שעומד למעלה מן המת טהור אם האהל חוצץ בינו לבין המת. בשאין חלל טַפַּח על טַפַּח ברום טַפַּח אין האהל חוצץ בפני הטומאה, ואדם העומד למעלה מן המת מקבל טומאה ממנו, מפני שהטומאה בוקעת דרך "החציצה" ועולה.

16. אם מותר לכהן לעבור על ארון המת לקראת מלכי אומות העולם, עיין רמב"ם הלכות אבל ג, יד; מגן אברהם אורח חיים רכז, ז; שו"ת בית יצחק יורה דעה א, קנט.

17. עיין רש"י ד"ה בל מילי דרבנן; רמב"ם ספר המצוות שורש א; והלכות ממרים א, ב; שו"ת ר"י מיגש קמח; ועיין רמב"ם בהשגותיו לספר המצוות שם שמפרש בענין אחר; ועיין קונטרס דברי סופרים לרבי אלחנן וסרמן.

18. רש"י מביא שתי דוגמאות להיתר איסור דרבנן מפני כבוד הבריות: (א) הקלו רבנן באיסור מוקצה והתירו לטלטל אבנים של בית הכסא לקנה בהן (עיין שבת פא, א). (ב) הקלו רבנן באיסורם לטלטל בכרמלית בשבת [וכן באיסורם לטלטל

19. פשוטו של מקרא הוא שאסור להתעלם מאבדת חבירו. אבל מכיון שאיסור זה מפורש בפסוק ג, לכן דרשו חכמים כאילו כתוב בתורה "והתעלמת" בנפרד מ"לא תראה", ובא ללמדנו שיש פעמים שאכן מתעלמים מאבדה (רבינו יהונתן מובא בשיטה מקובצת לבבא מציעא ל, א).

20. רש"י, ועיין רש"י סנהדרין יח, ב. יש מפרשים דוקא בזמן תלמיד חכם פטור מהשבת אבדה (ריטב"א לבבא מציעא ל, א; נמוקי יוסף שם לב, ב בשם הרמב"ן).

21. רש"י. [במשנה בבבא מציעא (ל, ב) מבואר שמוצא אבדה שהתבטל ממלאכתו על ידי השבת האבדה מקבל שכר כפועל בטל, ואם מתנה בפני בית דין מקבל כל שכר מלאכתו שהתבטל ממנה, ובאופן ששכרו יותר מדמי האבדה פטור מהשבת מ"והתעלמת"].

[וּבְחֵסֶדְהָא ע"ג דַּמְכוֹת]

[illegible]

ההחלטות האלו הן חלק מההחלטות הכלליות של הממשלה, ונכונותן תלויה במצב הכלכלי והחברתי של ישראל. יש להבין כי הממשלה אינה יכולה להחליט על הכל, ויש להתייעץ עם גופים שונים, כולל הציבור, לפני קבלת החלטות חשובות. בנוסף, יש להבין כי הממשלה אינה יכולה להחליט על הכל, ויש להתייעץ עם גופים שונים, כולל הציבור, לפני קבלת החלטות חשובות.

תבונה לנגד ה' תרגמה רבי אבא בבית הפרס
דרכנן דאמר *רב יהודה אמר שמואל ימנפח
אדם בית הפרס והולך ואמר רב יהודה בר
אשי משמיה דרב יבית הפרס שנרש טהור
תי"ש דאמר ר' אלעזר בר צדוק ימרגלני היינו
על גבי ארונות של מתים לקראת מלכי ישראל
ולא לקראת מלכי ישראל בלכד אמרו אלא אפי'
לקראת מלכי עכו"ם שאם יזכה יבחין בין מלכי
ישראל למלכי עכו"ם אמאי לימא אין חכמה
ואין תבונה ואין עצה לנגד ה' כדרבא דאמר
רבא דבר תורה אהל כל שיש בו חלל טפח
חוצץ בפני הטומאה ושאין בו חלל טפח אינו
חוצץ בפני הטומאה ורוב ארונות יש בהן
חלל טפח וגזרו על שיש בהן משום שאין בהן
ומשום כבוד מלכים לא גזרו בהו רבנן תיש
*גדול כבוד הבריות שדוחה [את] לא תעשה
שבתורה ואמאי לימא אין חכמה ואין תבונה
ואין עצה לנגד ה' תרגמה רב בר שבא קמיה
דרב כהנא ובלאו דלא תסור אחיכו עליה דכ"ה

אבל מטמא הוא למה מזהו ולא
והוא ניזר אף הוא לאחיז לא יטמא
מה חלמוד לומר אם אינו
לשטות את פסחו ולמול את
שמת ב' מת . מקדויו יכול יטמא
ועונה שמיטת הפסח היא וזה
יטמא בטל מלעשות פסח ולמול א'
דאמרי בצרכי פסחים נמי קר

ומה (ויקרא כד) דלא ר' אלעזר בר
 ר' יוחנן כהן הוה כדאמינאן בשריות
 (שם לו): מדלגין. מארין לארין: דבר
 ודבר. הלכה למשה מסיני: חזו
 ויז' בפני העוממה. דנקיאת טומא'
 מלוא ובוקעת ועולה: את לא תעשה.
 ש"ל כל י"א קאמר: כללא דלא
 ודבר ודבר. חזו' חזו' עילוי. דלא
 ודבר דאפי' אמרו לו דבר תורה והוא
 ודבר בפני הכבוד 'עבור עליו והא
 ודבר מני אורייתא הוא: כל מיני
 דבנ' ופי'. והי קאמר לכו דבר
 הוא מדברי סופרים כדמה מפני
 הוא הבדיות וקרי ליה י"א משום
 דכתיב לא תסור. ודקא קדאי לא
 ודבר על דבריהם היבא דאריא כדור
 דבריות כנון לטעול שבת אביס של
 ת הכסא לקטח (שנה דף פא): אז מו
 ודבר ליה מניח טיחו' כדברמילא
 דבריות טיחו' מ' וליכנס לביתו

(ח) רש"י ד"ס
 אחרת וכן נמי
 מלתא דר' ע'ה
 (ט) דר' ה"א
 (י) דר' ה"א
 (יא) דר' ה"א
 (יב) דר' ה"א
 (יג) דר' ה"א
 (יד) דר' ה"א
 (טו) דר' ה"א
 (טז) דר' ה"א
 (יז) דר' ה"א
 (יח) דר' ה"א
 (יט) דר' ה"א
 (כ) דר' ה"א
 (כא) דר' ה"א
 (כב) דר' ה"א
 (כג) דר' ה"א
 (כד) דר' ה"א
 (כה) דר' ה"א
 (כו) דר' ה"א
 (כז) דר' ה"א
 (כח) דר' ה"א
 (כט) דר' ה"א
 (ל) דר' ה"א

מלוה: **אמרת** לא יטמא .
 מחל לקרובים וימיה דבזבחים
 דהכא דקאמר לא יטמא ומחל
 לגמלא על פנ דגראה לפרש אמרם
 [מן דיה משה]: לא

ש' חזק ויהי טבין מאי שיה טבין אי' דישע חזק וטב
 ויהי דער כסא [אלהם פון מלך] אהא לכל דור חזק וטב
 דבשעריה מאי נישתה ביה עזיקה במשיחין [אליהם] ויטע
 דמני שערין וירחייתו עני דרבינ' [הנכם חאן] ויטע
 [מנכן] אלי ספאקא בטענע דבכסא ויהי ספאקא ביה
 חזק ויטע דקאמר לא יטמא ויהי ספאקא ביה שערין
 ויהי דאדור ביה דרחה לנורא ספאקא ביה [הנכם]

[illegible]

בשמות פסחו וחמול את כל אשר
תחמי שוקי עבד אלם שווא גזיר וכו'
(י"ב דף ק.) גבי מעשה הכהן ש
הפיר ידלתא שלמי כהל למיירי דכל
(י"ב צאנא רבנא: דמי דמיסחא כחמ טוסי' חמי'
(י"ב וטוסי' חמי' גזיר: גז: וטוסי' בריק: גזיר ודנא)
מ' מ'ל) בנעזיתו ובתחמולתא (עקו י"ז) וברמיס
מ'ל) בן חמיס וטעמא שמי אמר כר וטרא אבר
מ'ל) בן סמאח אדיתיתא אמר ותרמיס בריקא דגבן
מ'ל) דתקיש שמיס שגוי מ'ל) דהשולר בריקא דגבן
מ'ל) עקב שמעיה (רמקסן) [מקטן] חלמיס
מ'ל) את הנה בן שמעיה אימי סמאח וברמיס
מ'ל) בריס דף מ'ל) עקב מסיי: מ'ל) ואלא

[illegible][illegible][illegible]

שבתורה, ואף המוצא כלאים בבגדו לא יפשוט בשוק.

מתרצת הגמרא:

אִיסוּרָא מִמְּמוֹנָא לֹא יִלְפִינָן – אין ללמוד לענין איסורים שהתורה אוסרת על האדם, כמו איסור כלאים וכדומה, מאיסורים שנאמרו לענין ממון, כמו לא תוכל להתעלם, ואין אומרים כשם שאיסור הנוגע לממון נדחה מפני כבוד הבריות כך כל איסור נדחה מפני כבוד הבריות, לפי שאיסור הנוגע לממון קל יותר משאר איסורים, ואף על פי שאיסורי ממון נדחים מפני כבוד הבריות מכל מקום שאר איסורים אינם נדחים^[22].

ממשיכה הגמרא להקשות:

תָּא שְׁמַע מברייטא שאיסור תורה נדחה מפני כבוד הבריות: כתוב בפרשת נזיר (במדבר ו, ז): "כל ימי הזיזו לה' על נפש מת לא יבא", הרי שהתורה אסרה לנזיר ליטמא למת, ומוסיפה התורה: "לאביו

ולאמו לאחיו ולְאָחוֹתָו לא יטמא להם". והנה האיסור לנזיר ליטמא לכל המתים המפורטים בפסוק כבר נכלל בלא תעשה של "על נפש מת לא יבא", ונמצא שהאיסורים המפורטים כולם מיותרים. ולפיכך הברייטא שואלת: **מָה תִּלְמוּד לּוֹמַר** – מה בא הייתור "ולאחותו" ללמדנו^[23]?

עונה הברייטא:

הָרִי שֶׁהִיָּה הוֹלֵךְ [אדם בעלמא ולא דוקא נזיר] **לְשָׁחוּט אֶת פִּסְחוֹ וְלִמּוֹל אֶת בְּנוֹ**^[24] **וְשָׁמַע שְׁמַת לוֹ מֵת** מקרוביו^[25], **יָכוֹל, יַחְזוֹר וְיִטְמָא** למת ויקברהו, וידחה הקרבת הפסח או מילת בנו^[26] **אִמְרָתָּ – הֵיית צָרִיךְ לְהִסִּיק: לֹא יִטְמָא**^[27]. **יָכוֹל** – יש לחשוב כְּשֵׁם שְׁאִינוּ מִטְמָא לָהֶם אלא הולך ומקיים את מצות קרבן פסח או מצות מילה, כִּי אִינוּ מִטְמָא לָמֵת מִצְוָה שאין לו מי שיתעסק בקברותו? **תִּלְמוּד לּוֹמַר** "ולאחותו", ללמד שְׁלֹאֲחוֹתוֹ דּוֹקָא הוּא דְאִינוּ מִטְמָא אלא הולך ומקיים מצותו,

הערות

22. רש"י; ועיין תוספות בשבועות ל, ב ד"ה אבל שפירשו בענין אחר; וכן בפני יהושע כאן; ובשו"ת כתב סופר אורח חיים לו.

23. בספרי דורשים כל היתורים [והיא תחלת הברייטא המובאת בגמרא]: נזיר, לאביו אינו מטמא, אבל מטמא הוא למת מצוה. נזיר שהוא כהן, שיש עליו שתי קדושות קדושת נזיר וקדושת כהן, לאִמּוֹ אינו מטמא, אבל מטמא הוא למת מצוה.

26. רא"ש נזיר שם.

24. כאן לא מרובר בנוזיר או כהן אלא בכל מי שהולך לשחוט את פסחו או למול את בנו (עיין רש"י כאן ובזבחים ק, א ד"ה הרי שהלך, לפי גירסת שיטה מקובצת שם; רא"ש נזיר מח, ב; ועיין מה שפירש רש"י בסנהדרין לה, א ד"ה ולאחותו; ועיין תוספות כאן ד"ה אמרת; ובפני יהושע).

27. אינו מטמא לקרוב אלא הולך לשחוט את פסחו או למול את בנו, והטעם לפי שכבר הגיע זמן שחיטת הפסח, וביטול מצות הפסח ענוש כרת (וכן מצות מילה יש בה כרת), אבל ביטול מצות טומאת קרובים אין בו כרת, ולכן אינו מטמא לקרוב אלא הולך לשחוט את פסחו או למול את בנו שהן מצוות חמורות שיש בהן כרת (רש"י; ועיין מלא הרועים).

ואף על פי שאין כרת למי שאינו מל את בנו, שרק גדול שאינו מל את עצמו חייב כרת, מכל מקום מצוה שיש בה כרת חמורה יותר ממצות טומאת קרובים שאין בה כרת כלל (רש"י; ועיין תוספות).

ויש מפרשים שלמול את בנו היינו בערב פסח, שמילת זכריו מעכבת בהקרבת קרבן פסח (עיין פסחים צו, א), ונמצא שעל ידי ביטול המילה תתבטל מצות הפסח שיש בה כרת (רש"י; ועיין תוספות הרא"ש; תוספות רבי יהודה חסיד; שפת אמת ובזבחים ק, א).

25. הרי לפנינו שתי מצוות, הקרבת קרבן פסח או מילת בנו ומאידך מצוה ליטמא לקרוב (ויקרא כא, ג), ואי אפשר לקיים שתיהן שאם יטמא לקרוב שוב אינו ראוי

אָבֵל מִשְׁמָא הוּא לְמַת מִצְוָה שאין לו קוברים, הרי שכבוד המת שהוא כבוד הבריות, דוחה מצות התורה למול את הבן ולשחוט את הפסח^[1]. וקשה **אִמָּאי** דוחה את מצוות אלו? **לִימָא: "אֵין חֻכְמָה וְאֵין תְּבוּנָה וְאֵין עֲצָה לִלְגֹד ה' "**, ונלמד שאין דוחין מצוה מן התורה מפני כבוד הבריות, וכמו שאמרנו לענין המוצא כלאים בבגד?

מתרצת הגמרא:

שְׁאֵי הָתָם - שונה מת מצוה משום **דְּכָתִיב מִילַת "וּלְאַחֲתוֹ"** ללמדנו שכבוד המת דוחה את המצוות.

שואלת הגמרא:

וְלִיגְמַר מִינָּה - ונלמד מ"ולאחותו" שכבוד הבריות דוחה מצוות לא תעשה שבתורה, ואם מוצא כלאים בבגדו אינו חייב לפושטו בשוק.

עונה הגמרא:

אי אפשר ללמוד מ"ולאחותו" שמותר ללבוש כלאים במקום כבוד הבריות, לפי **שֶׁשֶׁב וְאַל תַּעֲשֶׂה**, כגון המונע את עצמו מלמול את בנו או מלשחוט את פסחו, **שְׁאֵי** - שונה מעושה מעשה איסור בידים, כגון לבישת כלאים. כלומר, מ"ולאחותו" יש ללמוד רק שמותר לבטל מצוה מן התורה מפני כבוד הבריות כשאינו עוקר את המצוה בידים, אלא עוסק בקבורת מת מצוה והמצוה של מילת בנו או שחיתת פסחו מתבטלת מאליה. אבל הלוש כלאים מפני כבוד הבריות, הרי הוא עובר על הלא תעשה של כלאים בקום ועשה, דהיינו על ידי מעשה בידים של לבישת הבגד, ועל זה כתוב אין חכמה וגו' לנגד ה', שממנו לומדים שאין כבוד הבריות דוחה לא תעשה שבתורה בקום ועשה^[2].

הגמרא מרבת על מעלת הדורות הראשונים במסירות נפשם על קדושת השם^[3]:

אָמַר לִיה אֲבִי רַב פָּפָא לְאֲבִי: מַאי שָׁנָא רַאשׁוֹנִים דְּאַתְרָחִישׁ לְהו נִיסָא - במה שונים דורות הראשונים שהתרחשו להם נסים, **וּמַאי שָׁנָא אָנָּן דְּלֹא מִתְרָחִישׁ לָן נִיסָא** - ומה שונים הדורות שלנו שאין מתרחשים לנו נסים? **אֵי מְשׁוּם תְּנֻנִי** - אם משום מעלתם בלימוד

התורה, הרי **בְּשָׁנֵי דְרַב יְהוּדָה** - בשנותיו של רב יהודה **כּוֹלֵי תְנֻנִי בְּנִיזְקֵין הָנָה** - כל לימודם היה בניזקין [בכא קמא בכא מצינא בכא בתרא]; כלומר, ולא היו גדולים בכל גמרא של שאר הסדרים כי אם בניזקין^[4]. **וְאָנָּן קָא מִתְנִינְ שִׁיתָא סְדְרִי** - ואנחנו הרי אנו לומדים כל ששת הסדרים. ועוד, **כִּי הָנָה מְטִי רַב יְהוּדָה** - כשהיה רב יהודה מגיע ללמוד סוגיא במסכת **עוֹקְצִין**^[5] שבסדר טהרות, כגון המשנה: **הָאִשָּׁה שְׂכוּכֶשֶׁת יָרֵק בְּקִדְרָה** (טהרות ב, א), **וְאָמְרִי לָהּ** - ויש אומרים שהיה כשהגיע למשנה: **זֵיתִים שְׂכָכְשָׁן בְּטַרְפִּינָהן טְהוּרִים** (עוקצין ב, א)^[6], **אָמַר** - היה רב יהודה אומר: **הַיּוֹת דְּרַב וְשִׁמְוָאֵל קָא חֲזִינָא הָכָא** - הקושיות של רב ושמואל אני רואה כאן, כלומר, טעם המשניות האלו קשה עלי ככל הקושיות שרבתי רב ושמואל היו מתקשים בהן בכל התלמוד^[7]. **וְאָנָּן קָא מִתְנִינְ בְּעוֹקְצִין תְּלִיסַר מִתִּבְתָּא** - ואנחנו הרי אנו שונים גם בהלכות עוקצין כמו בכל התלמוד שלשה עשר פנים שונים של משניות וברייתות^[8], הרי שאנחנו עולים על הדורות הראשונים בלימוד התורה, ואף על פי כן **אֵילוּ רַב יְהוּדָה פִּי הָנָה שְׁלִיף חַד מְסָאנִיה** - כשהיה חולץ נעל אחד משום עינוי להשתתף בצער הציבור על עצירת הגשמים, **אֲתִי מְטָרָא** - בא הגשם מיד^[9], **וְאָנָּן קָא מִצְעָרִינְ נִפְשִׁין וּמִצְנָח קָא צוֹחִינְ וְלִית דְּמִשְׁגָּח בָּן** - ואנחנו מצערים עצמנו וזועקים בתפלה ואין משגיח בנו, שאין אנו נענים. ונשאלת השאלה: במה אנו שונים מדורות הראשונים? עונה אביי:

אָמַר לִיה אֲבִי רַב פָּפָא: קָמָי הָווּ קָא מְסָרִי נִפְשִׁיהוּ אֶקְדוּשַׁת הָשֵׁם - הראשונים היו מוסרים את נפשם על קדושת השם, ואילו **אָנָּן לֹא מְסָרִינְ נִפְשִׁין אֶקְדוּשַׁת הָשֵׁם**, ולכן אין אנחנו זוכים לניסים^[10]. הגמרא מביאה דוגמא למסירות נפשם של דורות הראשונים:

פִּי הָא - כמו העובדה **דְּרַב אֲדָא בַר אֲהֵבָה: חֲזִינִי לְהֵיחָא כּוֹתִית דְּהוֹת לְבִישָׁא כְּרַבְלָתָא בְּשׂוּקָא** - שראה כותית שהיתה לובשת בשוק בגד חשוב מעין הבגדים שלובשים שרי המלך^[11], **סָבַר** - הוא חשב **דְּכַת יִשְׂרָאֵל הִיא. קָם קְרַעִיה מִינָּה** - קרע את הבגד

הערות

- השם לפשוט כלאים בשוק (רש"י, ריטב"א; וע' לקמן כהערה 12).
- רש"י; וע' רש"י; וע' עור רש"י סנהדרין קו, ב ד"ה רבותא.
- ע' צ"ח. מסכת עוקצין עוסקת בתורת טומאה וטהרה של העץ [העוקץ] המחובר לפרי ואדם או חזו בו בשעה שאוכל הפרי. עצים אלו שמשמשים כיד לפרי יכולים לקבל טומאה ולהעבירה לפרי עצמו (עין עוקצין א, א).
- כשאשה כובשת ירק בחומץ בטלה תורת יד של העוקץ, מפני שהכבישה מרככת אותו עד שאי אפשר לאחוז בו את הירק, ואין משאירים אותו אלא ליופי, ולכן אין לו דין יד לקבל טומאה ולהעבירה. טומאה לירק, וכן מוסקים זיתים עם העלים כדי לאחוז את הזיתים על ידי העלין, והעלים נחשבים יד לזיתים. אבל אם כבש הזיתים בעליהם, הכבישה מרככת את העלים עד שאינם ראויים לאחוז בהם את הזיתים, לכן בטלה מהם תורת יד לטומאה (רש"י כאן, ובסנהדרין קו, ב; וע' רש"י בתענית כד, ב).
- ע' רש"י כאן ובסנהדרין שם.
- שלשה עשר פנים שונים של ברייתות, כלומר ברייתות מתנאים שונים, כמו משנת רבי יודן חיאי, ומשנת בר קפרא ולוי ותנא דבי שמואל (רש"י); ועוד יש לפרש תליסר מתיבתא: רצה לומר, שאנחנו מלמדים מסכת עוקצין בשלש עשרה ישיבות שונות (תוספות; רש"י בתענית כד, ב ובסנהדרין קו, ב). [ישיבות אלו היו קבוצות קטנות של תלמידים בראשות תלמידי חכמים שונים, הישיבות המרכזיות הגדולות היו בסורא ופומבדיתא (דורות הראשונים כרך ו, דף 192)].
- הגשם ירד לא רק כזכות רב יהודה אלא כזכות הדור כולו, ע' תענית כד, ב ובפירש"י, הרי שדורות הראשונים זכו לנסים.
- בודאי רב פפא ודורו מסרו נפשם במקום שהדיון מחייב מסירת נפש על קידוש השם (עין רמבם יסודי התורה ה, א והלאה); אלא שדורות האחרונים לא מסרו נפשם במקום שאין חיוב מן הדיון, ודורות הראשונים מסרו נפשם ממדת חסידות, וכמו המעשה ברכ אדא בר אבהו להלן בגמרא (עץ יוסף). והכוונה כאן במסירות נפש היא שלא הביטו על הפסד אישי בקנאם לכבוד ה' ותורתו.
- רש"י, ומוזכר בדניאל ג, כא, עין בפירש"י שם. הערוך (רשום בגליון הגמרא) מפרש שהוא בגד אדום כגון כרובלת של תרנגול, שאין דרך בנות ישראל להתכסות בו, מפני שהוא פריצות ומביא לרברב עבירה.

- רש"י; וע' סנהדרין מו, ב; שמש מרפא דף 170.
- החילוק בין ביטול מצוה בשב ואל תעשה לבין ביטול מצוה בקום ועשה נמצא בהרבה מקומות בשם. עין יבמות ז, ב, שהחכמים אסרו לתקוע בשופר בראש השנה שחל להיות בשבת שמא יעבירונו לשופר ד' אמות ברשות הרבים, וכן אסרו ליטול לולב בשבת שמא יעבירונו ד' אמות כרשות הרבים, הרי שיש כח ביד חכמים לעקור מצוה מן התורה בשב ואל תעשה. אבל אין כח ביד חכמים לעקור דבר מן התורה בקום ועשה, עין בסוגיא שם. וכן לענין כבוד הבריות, מבטלין מצוות מילה או פסח בשב ואל תעשה להתעסק במת מצוה שהוא כבוד הבריות, אבל אין כוח יפה לדחות האיסור ללבוש כלאים בשוק, כיון שעובר על הלאו של כלאים בקום ועשה של מעשה לבישה (רש"י; ועין תוספות יבמות ז, ב, דה כללו נמי, שמבארים למה חשוב ביטול מצוה בקום ועשה אם אינו פושט בגד כלאים שלבוש בו כבר).
- רש"י מקשה, שהרי בתחלת הברייתא המובאת בספרא (ע' יט, ב הערה 23) לומדים מן הפסוק שנויר וכן מיטמאים למת מצוה, אף על פי שנויר וכן אסורים מן התורה ליטמא בטומאת מת, הרי שכבוד הבריות דוחה לא תעשה מן התורה בקום ועשה. ומה שונה הקום ועשה של כהן וגויר המטמאים עצמן למת מצוה מהקום ועשה של לבישת כלאים בשוק?
- רש"י מתרץ שהיה כהן וגויר ליטמא למת מצוה אינו מפני שכבוד הבריות דוחה איסור טומאת כהן וגויר, אלא שמעיקרא כשנכתב לא תעשה של טומאה לכהן וגויר לא על מת מצוה נכתב. וזה דומה למה שמצינו שבחן מיטמא לקרוב שמת (ויקרא כא, ג), ושם גדר הדברים שהתורה מעיקרא לא אסרה לכהן ליטמא לקרובים. וכל זה בטומאת כהן למת מצוה או לקרוביו. אבל מצוות קרבן פסח לכל ישראל באמרה ואף לזה שפגע במקרה במת מצוה, ואף על פי כן התורה אמרה שיתעסק במת מצוה ויתבטל משחיתת הפסח, הרי שכבוד הבריות דוחה מצוה מן התורה בשב ואל תעשה. וכן בהשבת אבדה הרי מצוה נאמרה לכל ישראל, ואף על פי כן זקן ואינה לפי בבורו פטור ממנה, הרי שכבוד הבריות דוחה השבת אבדה בשב ואל תעשה (וע' רמב"ן בתורת האדם [הוצאת שאוועל דף 137]; וע' תירוצים אחרים בתוספות ושאר הראשונים; וע' שגת אריה נח; ושו"ת נודע ביהודה מה"ק לה).
- הגמרא מביאה דבר זה כאן לפי שלמעלה דברנו במי שמבזה עצמו על קדושת

כֹּה אֵמַר מִיָּד שֶׁנִּסְתַּחֲסַתְתִּי מֵהַלְכוֹת
אֲבָל הַלֵּכָה הָיְתָה עִיר
שׁוֹמֵרֵי יוֹדֵי סִימָן שֶׁעִיד
סַעֲיָף אֵל :

כּוּ בִּמְיָ עִיד מֵהַלְכוֹת
קִיָּם סַעֲיָף עֲשִׂין יֵה
סִימָן וְשׁוֹמֵרֵי אֵרֶץ סִימָן
עֵס סַעֲיָף אֵל בִּי :

[illegible]

וַיֵּלֶךְ מִדְּלָא כִּיֵּל גְּבִי עוֹשֶׂה פֶסַח
כֹּמוֹ גְּבִי אַחֲרֵים מִי שֶׁהֵי מִיר
וּכְכֵן הַדְּיוּט דִּמְעִיקָא נֶקֶט נֶקֶט
לְחֹד וְאִכָּא מִיר וּכְכֵן הַדְּיוּט וְכוּ'
יִלְאוּתִם מִנָּה לִיִּה (לְתַלְמוּדָא) דְּהֵא
קִרָא בַעֲשֹׂה פֶסַח וְלִמְלוֹ אִתְּ בַּט הָא
קִרָא כְּהִיב בְּמִיר וַיֵּלֶךְ אִלּוּ שְׁנֵין
בְּמִיר דְּהֵא כְּתִיבִי פֶסֶחֱסִים אֲחֵרִים
דִּמְטַמָּא בְּמַת מְזֻה תַּהֲוֵה עֵינִין הַלּוֹךְ
לִשְׁחֹט פֶּסַח וְכוּ' - וְהִסָּד מִקּוּלִי
מִיֵּיבֶשׁ פִּירְכָּא דִּמְיִיר הֵכָא דִּישׁ בּו
כָּל הַקְּדוּשָׁה הַלְלוּ כו' וְלִמָּה פִּירָךְ
הֵסֵם גְּבִי יוֹסֵף הִקְדֵּה דִּלְכָּא אִתְּ
בַעֲשֹׂה פֶסַח גִּירִידָא אִינוּ רִשְׁאִי לְטַמָּא
דְּהֵא סִיד עוֹשֶׂה פֶסַח מְטַמָּא לִקְרִיבִים.
וְלִחְמוּרֹה לֵמָּה לִי לְמִימֵר דִּמְטַמָּא
לֵמָּה מְזֻה כִּיוִן דִּמְטַמָּא לִקְרִיבִים
לְאִמָּה עוֹשֶׂה פֶסַח וְכוּ אִינוּ מַעֲלֵה עֵלִיו
שׁוּם חוּמְרָא טַיִל פִּשְׁטָא דִּמְטַמָּא
לִמָּת מְזֻה וְכִי יִיחָא מִכָּל מִקּוֹם לִירֵךְ
קִרָא דִּמְטַמָּא לִמָּת מְזֻה מַפְנֵי שֶׁ
בּו ג' קְדוּשָׁה מִיר וְכוּ וְעוֹשֶׂה פֶסַח
וְעוֹלָם אִינוּ לָךְ דְּרֻשָׁה פֶסַח גִּירִידָא

מטמא לקרובים לא היא דהא כבר
שמיטין מלכדיו ולאמו ולאחיו דגזיר
וכ"ג לא מהני מידו למת מזוה א"כ
ט"ז קריא לו אנטרפא אלא למעלה
דפסח ולמה לא פשטא דלי מטמא
לקרובים כ"ש למת מזוה ואט"ג
דאנטרפא קרא ללאמו לכהן הדיוט
וגזיר דמטמא למת מזוה אט"ג דכח
קרא דמטמא לקרובים לא ואנטרפא
קרא שהן ב' קדושות אט"ג דשמיטין
כבר דמעלה דגזיר לא מהני מידו
למת מזוה מלכדיו ה"מ כהן דקדושתו
קדושה עולם ואמסוהי י"ז לט לומר
י"ז י"ז שתי קדושות דשמיטין קדושה
ולכן אנטרפא קרא אבל עושה פסח
שקדושתו לפי שעה אם אחיה מתיר
לו לקרובים ה"ה למת מזוה מה"ס
דמאי חזית יתיר לו קדושה טפי גבי
מת מזוה יתיר מן הקרובים . א"כ
יש לפרש בקוטר דבבביתא דמדתניא
גרירא על ישראל גזיר ואח"כ גזיר
וכהן הדיוט ואח"כ גזיר וי"ז וא"כ
מסבדא י"ז לט לומר (י"ז) דליט
מטמא לקרובים כמו גזיר וכלהו איק
ודוק מעמנך : **ענין** ואל תעשה

[illegible][illegible][illegible]

מעליה^[12]. אגלאי מילתא דכותית היא - נתגלה הדבר שהיא כותית. שוימוה - הטילו עליו קנס ששמו אותו בארבע מאה זוזי^[13]. אמר לה רב אדא בר אהבא: מה שמך? אמרה ליה: מתון. אמר לה: מתון מתון ארבע מאה זוזי שווא - מתון מתון [מאתיים ועוד מאתיים], השם הזה גרם לי להפסיד ארבע מאות זוזים^[14].

הגמרא מביאה מנהגו של רב גידל:

רב גידל הנה רגיל דהנה קא אויל ויתבי אשערי דטבילה - היה רגיל ללכת ולשבת על יד הכניסה לבית הטבילה כדי להדריך את הנשים כיצד לטבול כדן. אמר להו לנשים: הכי טבילו והכי טבילו - כך תטבלנה וכך תטבלנה. אמרי ליה רבנן לרב גידל: לא קא מסתפי מר - וכי מר לא מפחד מיצר הרע? אמר להו רב גידל: דמיין באפאי פי קאקי חיוורי - הן דומות בעיני כאוויים לבנים, שאינן גורמות בי שום הרהור כלל.

כעין זה היה רבי יוחנן נוהג:

רבי יוחנן הנה רגיל דהנה קא אויל ויתבי אשערי דטבילה. אמר - היה מסביר למה הוא יושב שם: פי סלקן - כשעולות בנות ישראל

משנה ממשיכה לפרט הפטורים מקריאת שמע^[17]:

נשים ועבדים כנענים שמלו וטבלו לשם עבדות^[18], וקטנים פטורין מקריאת שמע^[19]

הערות

12. היה נחשב כפריצות לפי שאין ררך בנות ישראל להתלבש בבגד חשוב כזה בשוק (מהרש"ל). ויש מפרשים שקרע מעליה מפני שהיו בו בלאים (בית יוסף יור שג; רדב"ז לרמב"ם הל' בלאים י, כט). [בספר מגדים חרשים מעיר שלפי פירוש הבית יוסף יש קשר ישיר בין העובדה דרב אדא לסוגיא הקודמת המרבית במוצא בלאים בבגדו שפושטן בשוק].

13. ע' מהרש"א.

14. ויש מפרשים "מתון" מלשון "המתנה". כלומר אם הייתי ממתין הייתי מרויח ארבע מאות זוז (רש"י).

15. הגמרא בבבא מציעא (פד, א) מביאה שרבי יוחנן הוסיף ואמר: "גמירי אורייתא כותית" (ויהיו לומדי תורה כמוני).

רב יוחנן היה יפה מאד (רש"י בבא מציעא שם). המחשבות של איש ואשתו בשעת זוגן משפיעות על טבע הילד הנוצר מזוגם, כמו שיעקב השפיע על טבע הצאן בנתינת המקלות לפנייהם בשעה שנודווגו [בראשית ל, לו- מב] (אגרת הקודש המיוחסת לרמב"ן, ה' מהרש"א לבבא מציעא שם; וע' ספורנו בראשית ל, לט).

16. המהר"ל מפרש שעין הרע הוא דבר מוזק טבעי שנוצר על ידי קנאת חבירו (ע' נתיבות עולם, נתיב עין טוב; דרך חיים ב, ט וה, יט; חידושי אגדות לבבא מציעא פד, א; וע' חזון איש חו"מ, ליקוטים בא).

ויש מפרשים ענין עין הרע, שאסור לאדם לתת למעלות שזכה בהן לגרום

ואתניין - ובאות מטבילה בדרך לביתם, מסתכלין בי - הן מסתכלות בי, ונהיו להו זרעא דשפירי בנותי - ויהיו להן ילדים יפים כמוני^[15]. אמרי ליה רבנן לרבי יוחנן: לא קא מסתפי מר מעינא בישא - וכי מר אינו מפחד מעין הרע? אמר להו רבי יוחנן: אנא מזרעא דיוסף קא אתניא דלא שלטה ביה עינא בישא - אני מזרעו של יוסף שאין עין הרע שולטת בהם. דכתיב בברכת יעקב ליוסף (בראשית מט, כב): "בן פרת יוסף בן פרת עלי עין", ואמר רבי אבהו: אל תקרי "עלי עין" אלא דרוש את הפסוק כאילו כתוב "עולי עין", כלומר, יוסף ובניו עולין על עין הרע ואינה שולטת בהם. רבי יוסי ברבי חנינא אמר מהבא - מכאן אנחנו לומדים שאין עין הרע שולטת בהם, שנאמר בברכת יעקב לבני יוסף (בראשית מח, טז): "וידגו לרב בקרב הארץ" - שיתרבו בארץ כמו דגים. מהו הדמיון לדגים? מה דגים שבים מים מכסין עליהם, ולכן אין עין הרע שולטת בהם, אף זרעו של יוסף אין עין הרע שולטת בהם. ואי בעית אימא ועוד יש לומר, שסברא היא שאין עין הרע שולטת ביוסף ובניו: עין שלא רצתה לזון ממה שאינו שלו - עין [של יוסף] שלא רצתה ליהנות מאשת אדוניו פוטיפר (בראשית לט, ז"ב), הרי בודאי שאין עין הרע שולטת בו.

17. המשנה מרבית על מצוות אחרות גם כן, תפילין, תפלה, מזוזה וברכת המזון; אמנם כולן שייכות לקריאת שמע; מצות תפילין ומזוזה כתובות בפרשת שמע (דברים ו, ח"ט), וברכת המזון הרי היא רמזוה בפרשת ויהי (שם יא, טז); ואכלת ושבעת. ותפלה [שמונה עשרה] הרי מתפללים אחרי קריאת שמע שחרית וערבית. ולכן המשנה מזכירה את כולן אגב מצות קריאת שמע (רשב"א).

18. עבד כנעני חייב במצוות כאשר (ע' חגיגה ד, א)

19. נשים פטורות ממצוות עשה שזמן גרמא (קידושין כט, א). קריאת שמע נחשבת זמן גרמא כיון שחיובה הוא "ובשכבך ובקומך", רהיניו רק בזמן שכיבה ובזמן קימה. הלכך נשים פטורות מקריאת שמע (רש"י), וכיון שעבדים אינם חייבים במצוות אלא כאשר, גם הם פטורים מקריאת שמע.

בקטן המוזכר במשנה שפטור מקריאת שמע, נחלקו הראשונים. דעת רש"י שאף קטן שהגיע לחינוך פטור מקריאת שמע, דמצות קריאת שמע שונה משאר המצוות, שלא הטילו על אביו לחנכו בקריאת שמע לפי שאינו מצוי תמיד אצל הבן כשמוגיע זמן קריאת שמע. אבל דעת התוספות שהמשנה מדברת בקטן שלא הגיע לחינוך, אבל קטן שהגיע לחינוך אביו חייב לחנכו בקריאת שמע; ועיין בריטב"א.

לכם טובהה כדמריקין בשכור
והרעוב (דף קס). שיד מביא טובמהה
על שם האוכל כן בשן טשרפיש
בחוקן בעלה חורר די כן השעלן לפי
שכבישה מרקבן ומרקבן ואין
לחון שוב לחזון בן: היות דרב
ושמאל קא חזנא הכא. כלומר
טעם המשתנות הללו קשה עלי ככל
הקוביות ששיו שר רבדור ומקשן
בן בכל הגמ': בחלישד מחיבא.
ב"ג פנים יס בינינו משנה וברייהא
של ששה סדרים ומסכת שוקלן גם
היא ב"ג פנים גזון משנת דר ור'
חייא ומסנת בן קפרל ולוי ותנא דר'
שמואל וכלי חמרין ומסכת נדרים
(דף דמא). רבי מחגי הלכתא ב"ג
פנים: כדככתא. שם לבוש חסד
כמו פטשיון וכדככתון (דילא ג):
מתן מתון. גזון מתון: ד' מאות.
שם פשים ב' מאות כלומר השם
גרים. ל' שזון מכוון מכוון לשון

[illegible]

ואכל נממא הוא למת מצוה אמואי לימא אין
במה ואין תבונה ואין עצה לגדר ה' שאני
תם דכתיב ולאחותו ולגומר מינה *שב ואל
ועשה שאני : אמר ליה רב פפא לאב"י מאי
נמא ראשונים דאתרחיש להו ניסא ומאי
נמא אנן דלא מתרחיש לן ניסא *אי משום
נגוי בשני דרב יהודה כולי תגוי בגויקין הוה
אנן קא מתנינן שיתא סדרי וכי הוה מטי
ב יתודה בעוקצין *האשה שכובשת ירק
קדרה ואמרי לה *יותים שכבשת במפרקה
תורה אמר היות דרב ושמואל קא חוינא
וכאנאן קא מתנינן בעוקצין תליסר מתיבתא
אילו רב יהודה כי הוה שליף חד מסאניה
תתי מסרא ואנן קא מצערנינן נפשין ומצוה
קא צוהינן ולית דמשגת בן אמר ליה קמאי
הוון קא מסרי נפשיהו אקדושת השם אנן לא
מסרינן נפשין אקדושת השם כי הא דרב
אמר בר אבהו חוייה לההיא כותית דהות
לבישא *כרבבלא בשוקא סבר דה' ישראל
היא קס קרעיה מינה אגלאי מילתא דכותית
היא שיימוה בארבע מאה וזוי א"ל מה שמך
ממרה ליה מתון אמר לה מתון מתון ארבע
מאה וזוי שריא : רב גרל הוה רגיל דהות
לבישא *איל יותיב *אשערי דמבילה אמר להו
ככי מבילו ותכי מבילו אמרי ליה רבנן לא
קא מסתפי מר מיצר הרע (6) אמר להו דמיין
כפאי כי קאקי חזורי *ר' יוחנן הוה רגיל
דהות קא איל יותיב *אשערי דמבילה אמר
כי סלקן בנות ישראל ואתיין ממבילה
מסתכלן בי וגהוי להו זרעא דשפירי כותי
אמרי ליה רבנן לא קא מסתפי מר מעינא
בישא אמר להו אנא *מזרעא דיוסף קא
אתינא דלא שולטא ביה עינא בישא דכתיב
כי פורת יוסף בן פורת עליו עין ואמר רבי
אבהו אל תקרי עין אלא עולי עין רבי יוסי
רבי תנינא אמר מהכא *יורנו לרוב בקרב
יארץ מה רגים שבים מים מבסין עליהם ואין
עין הרע שולטת בהם אף זרעו של יוסף אין
עין הרע שולטת בהם ואב"א עין שלא רצתה
לזון ממה שאינו שלו אין עין הרע שולטת בו :
מתנא ינשים ועובדים וקטנים פטורין מק"ש
ומן

ואותו זמן: כי קאקי חזירי .
 די היה דאמרי' בהסבר את
 מעין שפיריה וכו' : שעלי
 מהן : שלא אכיל לזון .
 ועבדיה וקטנים פטורים
 בקדושין (דף כפ.) דנשים
 שסוזן גרחה דסבר לניה
 אפי' קטן שגניג לחנוך לא
 יי תמיד כשמהיג זמן ק"ס :
 ומן
 נגראה לפרש דטהורים משום
 גומר מה שכבש העלין עממן לא כבש; אללא להראות שהייתם
 במקוהין לרחיית איהלע עמאים : **ר' ירמיה** מצינא
 יל כמון כמו חלוש (חולין עד:) וזוי פשיטי ורש"י * בע"א *
 הויב פ' גלוב תולס (סוה דף מב.) אמר' קטן פוירש כשמור
 חייב בפתילין ובע"א גמי י' לתיבוי ודמר מסתחא מולשכר
 ת דמיייר בקטן שלא הגיע לחנוך ומיהו סיפא דקדתי וחייו
 חייבוי בחפלה ולא להירא דאם קן לא הוו להו קטנים דומי
 וואוין יודע לשמור תפיליו ופי' ר"ת ודוא' איהו הנא בקטן
 שם מכל וכל כיון דלא הגיע לחנוך ולפי' איב אמאי הנא בקטן
 נשים ועבדיה וקטנים שגניג לחנוך כמו חזירי ועבדיה
 וחס' ב"ב קלג: ד"ס פליחא ורש"י וחס' חולין יב: ד"ס חירב וז"ל תולס

י"ל מלדל כ"ל גבי עושה פסחו
ומהו ד' אחרים מי שיהי מיר
מבדל הדיט דמטיקדא נקט מיר
וה"ו וז"ל מיר וכן הדיוט וכו'
א"ת מנה ליה (לתלמודא) דה"ל
קרא בעושה פסחו ולמלו את בטו
קרא כהנא כמיר ו"ל אם אינו ענין
כמיר דהא כתיבי פסוקים אחרים
ש'מטחא פסחו מלוא תנחשעני ו"ל
ש'טחשע פסחו וכו' ודכר האק
ו"י"ש פירש' דמירי הכא ד"ש בו
ג' הקדושות הללו כו' ומ"מ פריך
גם גבי יוסף הכהן דע"כ אף
בעושה פסחא גירדא אינו רש"י למטחא
ולא ח"ס ו"ל עושה פסח מטחא לקדושים
אחרים ומה י' למיר דמטחא
למטחא מלוא כיון דמטחא לקדושים
למטחא עושה פסחו אינו מעלה עליו
וסוס חומרה טפ"א פשיטא דמטחא
למטחא מלוא וכי תימא מכל מקום ל"ש
קרא דמטחא מלוא מעה טפ"י ש'ש
בו' קדושות מיר וכן עושה פסח
לנלוש אימא לך דעושה פסח גירדא
דמטחא לקדושים לא היא דהא כבר
מפשיני מלאכיז ולמלו ולאחיז דמיר
ו"ל לא מהני מיר למטחא אף
טפ"י קרא לא אנטריבולא למטחא
דפסח ולמה י' פשיטא דאי מטחא
לקדושים כ"ל למטחא מלוא וז"ל
למטחא קרא דלמלו לכהן הדיוט
ומיר דמטחא למטחא מלוא ח"ס
קרא דמטחא לקדושים דמטחא
לקדושים ק"ל קדושות ח"ס דמטחא
דכבר מעלה דמיר לא מהני מיר
למטחא מלוא מלאכיז ח"ס כהן דקדושות
קדושות עולם ומזמור ח"ס לו לומר
כ"י י' ש' קדושות דטפ"י קדושות
ולכן אטריך קרא אכל עושה פסח
קדושות י' ש' עשה אם אהי מדי
לו לקדושים ח"ס למטחא מלוא ח"ס
דמאי חיות יתן לו קדושה טפ"י גבי
מה מלוא יומר מן הקדושים . ח"ס
י' לפרש בקולר דבריתא מדתניה
גירדא על ישרא' מיר וז"ל ח"ס
וכהן הדיוט וז"ל מיר וכו' וז"ל
מסבדא י' לו לומר (כ"י י') דאי
מטחא לקדושים כמו מיר וכלהו איך
ודוק מעתק : ש"ב ולא תעשה
עשה הוא דמטחא למטחא ויך קרא
י' לא נלמד גבי מה מלוא ולא כדמיר
י' דוחה ל"מ לקרי ש' עושה וכו'
שאינו דמיה דהסא לא נלמד הללו
מ' דחו שבה דלממירין פרק אלו
מקרי שפיר דמיה. אלא כדמיר
שאלה וכן מפקין למטחא שכן לאו
שכבשן מכתבין סהורים . פירש
טבולים מותרים יד להביא ומוחלה ולא
עלה שלא כדכשו אלא למרחה מה
אין לחיין לאכילה אלא פ"י וז"ל
א"ס ודמיר ומוסר כ"י סהורים. ואל
י' מפרשין תלמוד ישיבות י' ש' פירש
ו"ל **קרבנים** מיר מק"ס . פירש
י' א"י חייב לקטול לו תפילין
ההסא קטן היודע לדבר אכיו מלמודו
י' בחפלה היה ר"י ר"ל דמירי בקטן
דגשים ועבדים שטמורים בכל מיני
שלא הגיע לחטך וחיין דספחא קאי
ש' כהני גשים ועבדים כיון דאין שוין
קטנים פטורים ממוסר (במה דק"ת).
בחפלה

לירש אם כן, כשהוא עוסק במצוה יצונו ויתעסק במצוה, אלא לא
ספא אבל מיספא למת מצוה ודרשנין ליה חו בדרך אחרת לאנפי לאנפי
ולדא נזיר לאחוי איני ספא אבל ספא למת מצוה ולאחוי מה תלמוד
בכשת יקם בקרבו, ו הושענה בתורת פרק שני ומסכת שחרית, ואמרי

ומן התפילין^[1]. וחיובין בתפלה שבקשת רחמים היא^[2], ובמזוזה שהיא מצות עשה שאין הזמן גרמא, ובברכת המזון^[3].

גמרא הגמרא דנה בדין הראשון של המשנה:

המשנה אמרה שנשים פטורות מקריאת שמע.

שואלת הגמרא:

פשיטא - זה פשוט, שהרי מצות עשה שהזמן גרמא הוא, וכל מצות עשה שהזמן גרמא נשים פטורות^[4]. ולמה הוצרכה המשנה ללמדנו שאשה פטורה מקריאת שמע?

מתרצת הגמרא:

מהו דתימא הואיל ואית בה מלכות שמים - לולי המשנה היית אומר כיון שקריאת שמע יש בה קבלת עול מלכות שמים, גם נשים חייבות בה, **קמשמע לן** - באה המשנה להשמיענו שנשים פטורות מקריאת שמע, כיון שהיא מצות עשה שהזמן גרמא.

הגמרא דנה בדין השני של המשנה:

נשים פטורות... ומן התפילין.

שואלת הגמרא:

פשיטא שנשים פטורות ממצות תפילין, שמצות עשה שהזמן גרמא היא, ולמה הוצרכה המשנה ללמדנו שפטורות מן התפילין?

מתרצת הגמרא:

מהו דתימא הואיל ואתקש למזוזה - לולי המשנה היית אומר שמצות תפילין הוקשתה למצות מזוזה על ידי סמיכות הפסוקים (דברים ו, ח - ט) "וקשרתם לאות" וגו' "וכתבתם על מזוזות" וגו', והיית חושב ללמוד מהדיקש: מה מזוזה נשים חייבות בה אף תפילין נשים חייבות בהן, **קמשמע לן** - לכן הוצרכה המשנה להשמיענו שנשים פטורות מתפילין^[5].

הגמרא מבארת את טעם הדין השלישי של המשנה:

וחיובין בתפלה משום דרחמי נינהו - תפלה היא בקשת רחמי שמים, וגם נשים זקוקות לרחמי שמים^[6], לכן חייבות בתפלה.

מוסיפה הגמרא שיש בזה חידוש:

מהו דתימא הואיל וכתוב בה - כי לולי המשנה היית אומר כיון שלענין תפלה כתוב (תהלים נה, יח): "עֲרֹב וּבִקֵּר וְצִהְרִים אֲשִׁיחָה

הערות

1. התנא של משנתנו סובר שלילה ושבת אינם זמן תפילין, ולכן נשים ועבדים פטורים ממצות תפילין, שמצות עשה שהזמן גרמא היא (רש"י; ע' שבת סא, א ועירובין צה, ב).

במסכת קידושין (לד, א) לומדים ממצות תפילין שנשים פטורות מכל מצות עשה שהזמן גרמא; מקור פטור נשים ממצות תפילין עצמה הוא ממה שהסמיכה התורה מצות תפילין למצות תלמוד תורה (דברים ו, זח). ולומדים מזה שכשם שנשים פטורות מתלמוד תורה כך הן פטורות מתפילין (ענין קידושין שם).

קטנים פטורין מתפילין אף כשהגיעו לחינוך, כיון שסתם קטן אינו יודע לשמור גופו שלא יפח בשעה שלובש תפילין (רש"י). [אבל תוספות (ב, א ד"ה וקטנים פטורין) מקשים עליו, מהמבואר בסוכה (מב, א) שאכ חייב לקנות תפילין לבנו קטן היודע לשמור תפילין. מתוך כך תוספות מוכיחים שמשנתנו שפוטרת קטן מתפילין מדברת בקטן שלא הגיע לחינוך (ענין ב, א הערה 19)].

2. שיטת רש"י במשנה שחייב תפלה דרבנן הוא, ורבנן תקנו שאף נשים חייבות בתפלה כיון שהיא בקשת רחמים, ענין בגמרא. וכן תקנו שיש חיוב לחנך את הקטנים בתפלה (רש"י).

ובעיקר הדבר שכתב רש"י שחייב תפלה דרבנן, כן היא דעת הרמב"ן ועוד ראשונים. אבל דעת הרמב"ם שחייב תפלה הוא מן התורה שנאמר: "ועבדתם את ה' אלוהיכם" (שמות כג, כה). אמנם מורה הרמב"ם שמן התורה אין זמן קבוע לתפלה (והזמנים הקבועים של תפלה הם מדרבנן), ולכן נשים חייבות בתפלה מן התורה, שמצות עשה שאין הזמן גרמא היא (וע' שו"ע או"ח קו, ב ובמגן אברהם שם).

3. בגמרא יש ספק אם נשים חייבות בברכת המזון מן התורה או מדרבנן (רש"י).

4. משנה קידושין כט, א. ע' לעיל ב, א בהערה 19.

5. הגמרא בקידושין (לו, א) מבארת שתפילין הוקשו גם לתלמוד תורה, מה תלמוד תורה נשים פטורות אף תפילין נשים פטורות. וההיקש לתלמוד תורה עדיף מההיקש למזוזה, מפני שהתורה הקישה תפילין לתלמוד תורה פעמיים (דברים ו, זח, דברים יא, יח"ט), ואילו תפילין למזוזה לא הוקשו אלא פעם אחת (דברים ו,

ואהמה^[7], דהיינו, שמתפללים בזמנים קבועים שלש פעמים ביום, לכן תפלה במצות עשה שהזמן גרמא דמי (נחשבת), ונשים פטורות, קמשמע לן - לכן באה המשנה להשמיענו שנשים חייבות בתפלה.

הגמרא מבארת את דין המשנה שנשים חייבות במזוזה:

וחיובין... ובמזוזה.

שואלת הגמרא:

פשיטא שנשים חייבות במזוזה, שמצות עשה שאין הזמן גרמא היא. מתרצת הגמרא:

מהו דתימא הואיל ואתקש לתלמוד תורה - לולי המשנה היית אומר שהוקשתה מזוזה לתלמוד תורה על ידי סמיכות הפסוקים (דברים יא, יט"ב) "ולמדתם אותם את בניכם", "וכתבתם על מזוזות", והיית לומד מהדיקש: מה מצות תלמוד תורה נשים פטורות שכתוב (שם): "את בניכם" ולא את בנותיכם, אף מצות מזוזה נשים פטורות, **קמשמע לן** - לכן באה המשנה להשמיענו שנשים חייבות במזוזה, ואין לומדים מהדיקש לתלמוד תורה שפטורות ממזוזה, מפני שלענין מצות מזוזה כתוב בתורה "למען ירבו ימיכם" וגו', וכשם שגברים זקוקים לחיים גם נשים זקוקות לחיים, ובודאי התורה צוותה גם נשים במצות מזוזה^[8].

הגמרא מבארת את הדין שנשים חייבות בברכת המזון:

וחיובין... ובברכת המזון.

שואלת הגמרא:

פשיטא שנשים חייבות בברכת המזון, שהרי מצות עשה שאין הזמן גרמא היא.

מתרצת הגמרא:

מהו דתימא - היית אומר **הואיל וכתוב** (שמות טז, ח): "בַּת ה' לָכֶם בָּעֶרֶב בָּשָׂר לֶאֱכֹל וּלְחֶם בַּבֹּקֶר לִשְׂבַע"^[9], דהיינו שיש זמן קבוע לאכילת לחם, לכן ברכת המזון **במצות עשה שהזמן גרמא דמי** ונשים פטורות, **קמשמע לן** המשנה שנשים חייבות בברכת המזון.

ח"ט). ולכן לומדים מהדיקש לתלמוד תורה שנשים פטורות מן התפילין. 6. גירסת רש"י בגמרא היא [וכן היא גירסת דוכ הספרים (הגהות הב"ח)]: "וחיובין בתפלה דרחמי נינהו". ולא גורסים: פשיטא, מהו דתימא הואיל וכתוב בה ערב ובקר וצהרים כמצות עשה שהזמן גרמא דמי, קמ"ל". משום שתפלה מצוה דרבנן היא (כפשוטו הסוגיא להלן כא, א). ובמצוה דרבנן אין פטור של זמן גרמא, ואם כן אף אם היינו אומרים שתפלה נחשבת זמן גרמא מצד שכתוב בה ערב ובקר וגו', מכל מקום נשים חייבות בה (ע' תוספות). אבל תוספות בעצמם מקיימים את הגירסא, והם חולקים על רש"י, וסוברים שגם במצוות דרבנן יש פטור של זמן גרמא. ומביאים ראיה לכך ממצות הלל, שחייבו דרבנן ומכל מקום נשים פטורות כיון שהוא זמן גרמא (כמבואר בסוכה לח, א), ואם כן אם היינו אומרים שתפלה נחשבת זמן גרמא, נשים היו פטורות. וענין קונטרס מחידושי מרן רי"ז הלוי לסוכה (דף 62, ד"ה בברכות) שמתרץ קושיית התוס' על רש"י מהלל.]

אבל הזכרנו למעלה דעת הרמב"ם (הל' תפלה א, א) שחייב תפלה הוא מן התורה, ולפי שיטתו מיושבת הגירסא כגמרא בפשוט, כי אף אם נאמר שבמצוה דרבנן נשים אינן פטורות מטעם זמן גרמא, הרי תפלה היא מצוה מן התורה, והגמרא אומרת לנכון שאם תפלה היתה נחשבת זמן גרמא נשים היו פטורות (מגן אברהם קו, ב, מחצית השקל ופרי מגדים שם).

7. ענין תרגום ורש"י שם.

8. קידושין לג, א ורש"י שם.

9. ביומא (דף עה, ב) אומרת הגמרא שמתחלה היו בני ישראל שבמדבר דומים לתרנגולים שמנקים באשפה לחפש אוכל, ולא היה להם זמנים קבועים לאכול, עד שבא משה וקבע להם זמן סעודה כערב ובבקר, וזהו פירוש הפסוק "כעדר בשר לאכל ולחם כבקר לשבע". ואחרי שמשו קבע להם זמנים קבועים לאכול אומרת הגמרא כאן שיש מקום להחשיב ברכת המזון כמצות עשה שהזמן גרמא (שפתי חכמים).

¹⁸ימן התפלין וחייבין יבתפלה יובמוזה

וְיִזְכְּרַת הַמּוֹן: גַּם קִישׁ פְּשִׁימָא מִצוֹת עֵשָׂה שְׁהוּמֵן גִּרְמָא הוּא *וְכָל מִצוֹת עֵשָׂה שְׁהוּמֵן גִּרְמָא נִשְׁמִי פְּמוֹרוֹת מְדֵי דְחִימָא דְהָאִיל וְיָצִית בְּה מַלְכוּת שְׁמִים קִמְל: וּמִן הַתְּפִלִּין: *פְּשִׁימָא מְדֵי דְחִימָא דְהָאִיל וְאַתְקֵשׁ לְמַוּוֹה קִמְל: וְחִיבִין בְּתַפְלָה: דְּרַחֲמֵי יִנְהִי (6) מְדֵי דְחִימָא דְהָאִיל וְכֹתִיב בְּה *עֵרַב בֶּקֶר וְצֹהֲרִים כְּמִצּוֹת עֵשָׂה שְׁהוּמֵן גִּרְמָא דְמִי קִמְל: *לְמַוּוֹה: *פְּשִׁימָא מְדֵי דְחִימָא דְהָאִיל וְאַתְקֵשׁ לְחַלְמוֹד תּוֹרָה שְׁמַעַע לִי: וְיִזְכְּרַת הַמּוֹן: *פְּשִׁימָא מְדֵי דְחִימָא דְהָאִיל וְכֹתִיב בְּתַת ה' לֹכֵם בְּעֵרַב בֶּשֶׂר לֹאכְלִי לֶחֶם בֶּקֶר לִשְׁבַע כְּמִצּוֹת עֵשָׂה שְׁהוּמֵן גִּרְמָא דְמִי קִמְל: *אֲמַר רַב אֲדָא בְּרַ אֲהֵבָה נִשְׁמִי חִיבוֹת בְּקֹדֶשׁ הַיּוֹם דְּבֵר תּוֹרָה אֲמַי

מדרבנן א"ל רבא והא דבר תורה קאמר ועוד
גל מצות עשה נחייבניהו מדרבנן אלא אמר
רבא אמר קרא וסור ושמור כל שישנו
בשמירה ישנו בזכירה והני נשי הוואל
איתגהו בשמירה איתגהו בזכירה א"ל רבינא
רבא נשים "בכרכת המזון דאורייתא או
דרבנן למא נפקא מינה לאפוקי רבים ידי
וחבתן אי אמרת (בשלמא) דאורייתא אתי
דאורייתא ומפיק דאורייתא (אלא *אי) אמרת
דרבנן הוי שאינו מחייב בדבר *וכל שאינו
מחייב בדבר אינו מוציא את הרבים ידי
וחבתן מאי ת"ש *כאמת אמרו *כן מברך
אביו ועבד מברך לרבו ואשה מברכת
בעלה אבל אמרו הכמים תבא מארה לאדם
ושאתו ובניו מברכין לו אי אמרת בשלמא
דאורייתא אתי דאורייתא ומפיק דאורייתא
אלא אי אמרת דרבנן אתי דרבנן ומפיק
דאורייתא ילעמך קפן בר חיובא הוא
אלא הכי במאי עסקינן "בגון שאכל שעורא
דרבנן דאתי דרבנן ומפיק דרבנן : דרש רב
וירא זמין אמר לה משמיה דר' אמי וזמין
מר לה משמיה דר' אסי אמרו מלאכי השרת
פני הקב"ה רבש"ע כתוב בתורתך אשר
איש פנים ולא יקח שחד והלא אתה נושא

[illegible]

ן לו חוסי ד"ר דילמא [ומעילב ים חוסי ד"ר ור"י] : שם חמר רכינא

היה בפירוק קמא דקידושין (דף לד) ראשונים הרי תלמוד תורה מורה ו
יניכם ולא נעתיכם: בדאשכחן במיני מה סיני דבור אחד הדוד מ

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

97
[97]

५७ तमः
[५८]

תהות

97 כס.

זה פשיטא
נימא

דערנאך.
זעטער :

ד אבי
פצורה

: בלם

אבל מן התורה פטורות מברכת המזון, שכיון שבמצות ברכת המזון כתוב: "וברכת את ה' אלוךך על הארץ הטובה אשר נתן לך", ונשים לא נטלו חלק בארץ^[13], אם כן יש לומר שמן התורה פטורות הן מברכת המזון.

הגמרא מבארת החילוק להלכה בין שני צדדי השאלה:

למאי נפקא מינה - מה ההבדל אם נשים חייבות בברכת המזון מן התורה או מדרבנן, הרי סוף סוף חייבות הן בברכת המזון? ההבדל הוא לענין **לאפוקי רבים ידי חובתן** - אם נשים מוציאות גברים ידי חובתם בברכת המזון שמברכות עבורם. **אי אמרת (בשלמא) דאורייתא** - אם תאמר שנשים מחייבות בברכת המזון מן התורה, **אתי דאורייתא ומפיק דאורייתא** - באה אשה שמחייבת בברכת המזון מן התורה ומוציאה גבר שמחייב בברכת המזון מן התורה^[14]. **אלא אי אמרת דרבנן** - אבל אם תאמר שמחייבת בברכת המזון רק מדרבנן, **הוי שאינו מחוייב בדבר** - הרי מן התורה אשה נחשבת כאינו מחוייב בדבר [בברכת המזון], וכלל הוא בדינו: **כל שאינו מחוייב בדבר אינו מוציא את הרבים ידי חובתן**^[15], שהרי גברים מחוייבים בברכת המזון מן התורה. ולכן רבינא שואל מאי חובת נשים בברכת המזון, מן התורה או מדרבנן?

הגמרא מביאה ברייתא לפשוט את השאלה:

תא שמע מבריייתא שנשים חייבות בברכת המזון מן התורה: **באמת אמרו**^[16]. **בן קטן** שהגיע לחינוך^[17] **מברך ברכת המזון לאביו** אם אין אביו יודע לברך^[18], **ועבד כנעני מברך לרבו** שאינו יודע לברך, **ואשה מברכת לבעלה** שאינו יודע לברך. **אבל אמרו חכמים: תבא מארה - קללה לאדם** שאינו יודע לברך בעצמו **עד שאשתו ונניו מברכין לו**. הגמרא מבארת את ההוכחה מהברייתא: **אי אמרת בשלמא דאורייתא** - אם תאמר שנשים חייבות בברכת המזון מן התורה, מוכן היטב דין הברייתא שאשה מוציאה את בעלה בברכת המזון, שהרי **אתי דאורייתא ומפיק דאורייתא** - אשה שמחייבת בברכת המזון מן התורה מוציאה את בעלה שמחייב בברכת המזון מן התורה. **אלא אי אמרת שאין אשה מחייבת בברכת המזון אלא מדרבנן**, וכי **אתי דרבנן ומפיק דאורייתא**? - האם יכול המחוייב בברכת המזון מדרבנן לבוא ולהוציא את המחוייב בברכת המזון מן התורה? בודאי שלא! אם כן כיצר אשה מוציאה את

הגמרא מביאה מצות עשה שהזמן גרמא שנשים חייבות בה: **אמר רב אבא בר אבהו: נשים חייבות בקדוש היום דבר תורה** - נשים חייבות מן התורה במצות קידוש בשבת. הגמרא מקשה:

אמאי - מדוע? הרי **מצות עשה שהזמן גרמא הוא**^[10], **וכל מצות עשה שהזמן גרמא נשים פטורות**.

מתרצת הגמרא:

אמר אבאי: מן התורה נשים באמת פטורות מקידוש מפני שהוא מצות עשה שהזמן גרמא, וחייבות הן בקדוש רק **מדרבנן**.

הגמרא דוחה את דבריו:

אמר ליה רבא לאבאי: והא "דבר תורה" קאמר רב אדא בר אבהו, הרי שנשים חייבות בקדוש מן התורה. **ועוד**, לפי דברין שפטורות ממצות קידוש מן התורה מפני שהיא מצוה שהזמן גרמא, ואף על פי כן רבנן חייבו אותן, אם כן **כל מצות עשה שהזמן גרמא נחייבניהו מדרבנן** - נחייב נשים בהן מדרבנן?

מתוך קושיות אלו מכריח רבא שרב אדא בר אבהו אמר שנשים חייבות בקידוש מן התורה. ומבאר רבא מדוע חייבות בקדוש אף על פי שהוא מצוה שהזמן גרמא:

אלא אמר רבא: אמר קרא בעשרת הדברות בפרשת יתרו (שמות כ, ח): זכור את יום השבת לקדשו; ואמר קרא **"שמור את יום השבת לקדשו"** בעשרת הדברות בפרשת ואתחנן (דברים ה, יב). ובוזה באה התורה ללמדנו: **כל שישנו בשמירה** - כל המצווה בשמירת שבת, כלומר, כל המצווה לשמור מה שכתוב (שם, י): **"לא תעשה כל מלאכה" שישנו בזכירה** - הינו מצווה במצות זכירת שבת על ידי קדוש היום^[11], **והני נשי הואיל ואיתנהו בשמירה איתנהו בזכירה** - ונשים אלו, כיון שישנן בשמירה, שמצוות ב"לא תעשה מלאכה", שהרי מצוות הן בכל לא תעשה שבתורה אף אלו שהזמן גרמא, כמו כן ישנן בזכירה, ומצוות ב"זכור את יום השבת לקדשו" על ידי קידוש היום^[12].

הגמרא דנה אם נשים חייבות בברכת המזון מן התורה:

אמר ליה רבינא לרבא: חיוב נשים בברכת המזון דאורייתא - מן התורה הוא, שכתוב (דברים ח, י): **"ואכלת ושבעת וברכת"**, ומצות עשה שאין הזמן גרמא הוא; או חיוב נשים בברכת המזון **דרבנן** הוא,

הערות

והשני שומע יוצא השומע בברכת המברך מדין שומע כעונה [בתנאי שהמברך מכוון להוציא והשומע מתכוון לצאת]. וכל זה דוקא כשהמברך עצמו חייב בברכה באותה דרגה של חיוב של השומע [או בדרגת יתר, שמי שמחייב מן התורה בודאי יכול להוציא מי שמחייב מדרבנן]. ולכן אם שניהם חייבים בחיוב ברכה מן התורה אחד מוציא את השני.

כתוספות (לקמן מ"ח, א ד"ה עד שיאכל) וברא"ש (סימן יג) מבואר שגם מי שלא אבל וכעת אינו מחוייב בברכת המזון, מכל מקום מוציא מי שאכל בברכת המזון. מקורם הוא מגמרא ראש השנה (כט, א) שאף מי שכבר יצא חובת ברכה מוציא אחרים ידי חובתם. [יסוד רין זה הוא מדין ערבות ש"כל ישראל ערבים זה לזה", ולכן מי שכבר יצא ידי חובתו נחשב כמחוייב בדבר, מכח ערבותו לחבירו שעדיין לא יצא]. אמנם בנידון שלנו אין לומר שאשה מוציאה איש בברכת המזון מטעם ערבות [אף על פי שהיא עצמה פטורה מברכת המזון מן התורה], שכיון שאשה פטורה מברכת המזון אף כשאכלה ושבעה, ממילא אין לה דין ערבות למצוה זו, שערבות למצוה אינה מוטלת אלא על מי שמחוייב במצוה (ע' שו"ת ר' עקיבא איגר ז, וחזון איש א"ח כט, ב).

15. משנה ראש השנה כט, א.

16. כל מקום שנאמר "באמת אמרו" הלכה היא ואין חולק בדבר (רש"י סוכה לח, א; וע' רש"י בבבא מציעא ס, א; ורש"י נזיר נד, ב, ורע"ב בתרומות ב, א).

17. ריטב"א, ורש"י סוכה לח, א. קטן שהגיע לחינוך חייב מדרבנן לברך ברכת המזון לאחר שאכל.

ע' רש"י מח, א ד"ה עד שיאכל, ותוספות שם, הדנים בקטן שהגיע לחינוך אם הוא בעצמו חייב לברך מדרבנן או שהחייב מוטל על אביו לחנכו בברכה, אבל הקטן בעצמו אינו חייב כלל (וע' חידושי ר' ראובן סוכה אוב; ובספר קהלות יעקב).

18. רש"י; ע' שפתי חכמים.

10. מצות קידוש נלמדת מהפסוק (שמות כ, ח): **"זכור את יום השבת לקדשו"** - שדרשו מזה: זכרוהו על היין (רש"י, ראה הערה הבאה), וזוהי מצות עשה. וכיון שאין מצוה לקדש אלא בשבת הרי היא מצות עשה שהזמן גרמא.

11. המצוה "זכור את יום השבת לקדשו" היא מצות עשה לקדש את השבת בכניסתו באמירת דברים [יש בהם זכר גדולת היום ומעלתו והבדלתו לשבח משאר הימים (רמב"ם, ספר המצוות, מצות עשה קנה; ספר החינוך מצוה לא)]. [ונחלקו הראשונים אם החיוב לקדש על היין הוא מן התורה, או שיוצאים חובת קידוש מן התורה בלי יין (ע' תוספות בשבועות כ, ב בד"ה נשים חייבות)]. אמנם המצוה "שמור את יום השבת", היא מצוה לשמור הלאוין של שבת (רש"י שבועות כ, ב; אבל עיין רמב"ן על התורה שמות כ, ח, ובמהרש"א בשבועות שם, המפרשים ש"שמור" עצמו הוא לא תעשה).

12. בשבועות (כ, ב) מבואר שזכור ושמור בדיבור אחד נאמר, ובוזה הקישה תורה שמור לזכור, ללמדנו שאף על פי שקידוש הוא מצות עשה שהזמן גרמא, מכל מקום נשים חייבות בו, כמו שחייבות בשמירת הלאוין של שבת. וחייב נשים בלאוין של שבת מפורש במשנה קידושין כט, א: כל מצות לא תעשה בין שהזמן גרמא בין שאין הזמן גרמא נשים חייבות (רש"י).

ואין להקיש להיפך, שכשם שנשים פטורות מ"זכור" שהוא זמן גרמא, כמו כן פטורות מ"שמור", שהכלל הוא שכל מקום שיש להקיש לקולא או לחומרא, לחומרא מקישים, ולכן מקישים להחמיר לחייב נשים בקידוש ולא להקל לפטורן משמירת לאוין (תוספות שבועות כ, ב ד"ה כל שישנו).

13. ואף על פי שבנות צלפחד נטלו חלק בארץ, חלק אביהם נטלו שהיה מיוצא מצרים, אבל לא נטלו חלק בארץ בזכות עצמן, (רש"י; וע' תוספות שפירשו טעם אחר לפטור נשים מברכת המזון).

14. אחד מוציא את השני בברכתו מדין "שומע כעונה", כלומר כשאחד מברך

פשיטא כיון דכתיב ערב ובקר וזהרים אשימה
ואחמה כמות עשה שהזמן גרמא הוי קמ"ל דרמתי
לא גרים ליה שהרי תפלה דרבנן היא ומאי מ"ע
מ"מ יש ליישב דהא הלל דרבנן וגושים פטורות מהאי
ההה שהזמן גרמא רבא

ומן התפילין. משום דסתם קטן אינו יודע לשמור גופו שלא יפח בזה; ודחיבין בחפלה. דחפלה רחמי היא ומדרבנן היא ומקוהו אף לבנים ולחטך קטנים; ובמחזהו ובדרכת החמץ. מחזהו מזה מזה עשה שלא הזמן גרמא ובגמרא פריך פשיטא: דרכת החמץ.

וְהָיָה כִּי יֵרָאֶה אֶת הַמִּצְוָה וְהָיָה כִּי יֵרָאֶה אֶת הַמִּצְוָה
וְהָיָה כִּי יֵרָאֶה אֶת הַמִּצְוָה וְהָיָה כִּי יֵרָאֶה אֶת הַמִּצְוָה

בבד ואשה או קטן מקרינן אורו עונה
בזמנו פטור מקריאתו כיון שס
שורים: **אית** דגריס' בברכה
חזון פסיטא. ומשי כיון דכתיב
ב' להם כעבר בן לבל
בבקר לשבוע כח'ע שהזמן
מא הוא קמ'ל: **נשים** בברכה
חזון דלורייתא או דרבנן. פי'
אקסרים וסלקא דעמך דלא מחייבי
ואורייתא משום דכתיב על הארץ
עובס ולגיס לא נעלו חלק בצרן
השטנו בעות לנפשו חלק אחרים
ולו. ותימה דהגיס ולגיס נמי תבע'
דאי לא נעלו חלק בצרן וא"כ לא
ויאלו אחרים ידי חובטן בברכה
חזון אלא י"ל דעממא משום דכתיב

[illegible]

לה ויהיה שבט
במספרו זה המספר
בתולה פרק ב' רסכת
שקצין: ור"ב ויהיה כי
זהו שלף חד מסאניה
אחי מיסרא. איתיה
למיוסרה במסכת תענית
בפרק סדר תענית
האלו (97 כד) והייט
וראב"ר יהודה חזונה
לחזו כי תירד זה קא
פליגי ברישא אבד
שבע מינה איבא

ער
קרימאהרהד נלבו וואזיט מברך
לא לפניהו ולא אחריה
שפיר דאורייתא וזה דלקמן מיירי
בכנסת או למחל כיון דלא שייך בהו
גם דשייר בביתא ואורה :

ותקרבא אמר קרא זכור ושמור כל שישנן בלשון
בשמירה ישנו בזכירה והני גשי הואיל
ואיתגהו בשמירה איתגהו בזכירה א"ל רבינא
לרבא גנשים "בברכת המזון דאורייתא או
דרבנן למאי נפקא מינה לאפוקי רבים ידי
חובתן אי אמרת (בשלמא) דאורייתא אתי
דאורייתא ומפיק דאורייתא (אלא א*) אמרת
דרבנן הוי שאיני מחייב בדבר *וכל שאיני
מחייב בדבר אינו מוציא את הרבים ידי
חובתן מאי ת"ש *באמת אמרו *ובן מברך
לאביו ועבד מברך לרבו ואשה מברכת
לבעלה אבל אמרו הכמים תבא מארה לאדם
שאשתו ובניו מברכין לו אי אמרת בשלמא
דאורייתא אתי דאורייתא ומפיק דאורייתא
אלא אי אמרת דרבנן אתי דרבנן ומפיק
דאורייתא *ולמעשה קמן בר חייבא הוא
אלא הכי במאי עסקינן כגון שאכל שיעורא
דרבנן דאיתי דרבנן ומפיק דרבנן : דרש רב
עזריא ומצן אמר לה משמיה דר' אמי ומצן
אמר לה משמיה דר' אסי אמרו מלאכי השרת

אפילו בזהרור דמשמע בנח"י
 יט טעמא דשרינא טפי בק"ש
 דכטו משום דק"ש דלורייתא
 וסיוט דרבנן ואפי' לח"ד ק"ש
 בבגן הייט היכא דהכיר יניח
 יט אכל ממנוהוין עלו הוציר
 ואלא מזגים שלא דהציר לו לומר
 יט ויציב והו' ק"ש דלורייתא ואלא
 יט דרבנן שהרי הוציר יניח
 יט ק"ש וזין לנקשות נחקן
 יט אלמא ויציב ולא לימא ק"ש
 יט עמא דלימא ק"ש דליח יט נמי
 יט טעם: **ורצויא** בשפוי' **י**
 יט דשרית ליה דהצור אפי' שהוא
 יט לנעין לנלא ידי ק"ש כמו כן

[illegible]

לפני הקב"ה רבש"ע כתוב בתורתך **אשר**
לא ישא פנים ולא יקח שחד והלא אתה נושא
פנים לישראל דכתיב **ישא ה'** פניו אליך **מדר**
אמר להם וכי לא **אשא** פנים לישראל
שכתבתי להם בתורה **ואכלת ושבעת**
וברכת את ה' **אלהיך** והם מדקדקים [על]
עצמם ***עד כוית ועד בביצה :** **בזתנ'י** בעל
קרי מהרהר בלבו ואינו מברך לא לפניו ולא
לאחריה ועל המזון מברך לאחריו ואינו
מברך לפניו רבי יהודה אומר **מברך** לפניו
ולאחריהם : **גמ'** אמר רבינא **אאת** אומרת
הרהור כדבור דמי **דאי** סלקא דעתך **לאו**
כדבור דמי **למה** מהרהר **אלא** מאי הרהור
כדבור דמי יוצאי בשפתיו ***כדאשכחן** בסמי
או כדבור דמי **דאי** סלקא דעתך הרהור
לא מאי הרהור **לאו** כדבור דמי **למה** מהרהר
הו' כל העולם עוסקין בו והוא יושב ובמל'
רב אדא בר אבהו בדבר **שהצבור** עוסקין בו
ידברו

וְיָדוּר לַעֲנִין וְלַמִּקְרֵי עוֹשֵׁן
 וְדוּרָה וְמוֹדֵשִׁית לִיּוֹה לְהִרְהֵר אֶת־
 הָאֵשׁ בְּעַל קֵרִי תַחֲנוּן לֹא גַם דְּבוּר :
וְאִשְׁכָּחַן בְּסוּמִי : פִּירֵשׁ
 אֶת עַ"ז וְדִבְרוּר
 לַעֲנִין שִׁילָתָהּ לֹא דְבוּר דְּמִי
 יָנִין : שִׁילָת בְּעַל קֵרִי אֲסוּר לְהִרְהֵר
 אֶשְׁכָּחָן בְּסוּמִי דְּהוּא שֶׁם דְּבוּר וְהוּ
 יָנִין לְעֵשׂוֹל וְאֶת־שֶׁם שׁוֹמֵקִין
 שׁוֹמֵעַ כְּעוּנָה [סוֹכָה לַח] :
בְּ תַחֲנוּן אֲסוּר לֹא דְבוּר דְּמִי :
 רַחֵם פִּירֵשׁ וְהִלָּכָה כְּרִיב תַּחֲנוּן
 תַּחֲנוּן רַב אֲדָא וְרַבִּי אֲלֵעָזָר
 יָתִיבָה שְׁמַע מִיָּנִינָה כּוֹסִיבָה קִיּוּמִי
 יֹאֵל בְּקִרְיָתָא שְׁמַע בְּהִרְהוּר :
 וְהָיָה רַחֵם
 בְּ תַּחֲנוּן אֲמַר *הִרְהוּר לִי
 בְּדוּר דְּמִי יוֹצֵא בְּשִׁפְתָיו אֵשׁ
 וְרַבִּי אֲלֵעָזָר כְּרִי שְׁלָא
 דְּרוּם בְּפִרְקָא אַחֲרִינָא (ז) אֲמַר

[illegible]

מכשיר :

רמזות עשה שלא הזמן נטא תשים פסוקות
בת במקדש ר' עקיבא (דף פו) אמר' אמר' אביי
כע את הרבות לא פניא ולא הדר בלס :

מציאת אבדה ושילוח
קן: אקיש מזוה
תלמוד תורה מת תלמוד
אמרינן (שם דף ג) ותלמוד
ר אבין ד' חנינא בר אב

בעלה ידי חובתו בברכת המזון? אלא מוכח מכאן שנשים חייבות בברכת המזון מן התורה.
הגמרא דוחה את ההוכחה:

ולטעמיה - ולדבריה שאשה מחוייבת בברכת המזון מן התורה, ולכן מוציאה את בעלה ידי חובתו, הרי עדיין תקשה הברייתא: וכי קטן בר חייבא הוא? - וכי קטן שהגיע לחינוך מחוייב בברכת המזון מן התורה? הרי אינו מחוייב בברכת המזון אלא מדרבנן, מצד מצות חינוך. ואם כן היאך אומרת הברייתא שקטן מוציא את אביו ידי חובתו בברכת המזון, הרי הקטן מחוייב בברכת המזון רק מדרבנן, ואינו מוציא את אביו המחוייב בה מן התורה!

מתוך השקלא וטריא הקודמת נתבאר שיש שיעור אכילה המחייב בברכת המזון מן התורה [כדי שביעה], ויש שיעור המחייב בברכת המזון רק מדרבנן [כזית או כביצה]^[20]. על זה אומרת הגמרא: **דְּרֵשׁ רַב עֲוִירָא, זְמַנִּין אָמַר לֵה מְשָׁמִיָּה דְּרַבִּי אָמִי - לַפְעָמִים אָמַר אֶת הַדְּרָשָׁה הַזֹּאת בְּשֵׁם רַבִּי אָמִי, וְזְמַנִּין אָמַר לֵה מְשָׁמִיָּה דְּרַבִּי אָסִי - לַפְעָמִים אָמַר אוֹתָהּ בְּשֵׁם רַבִּי אָסִי^[21]. אָמְרוּ מְלָאכֵי הַשָּׂרֵת לְפָנֵי הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא: רְבוּנוּ שֶׁל עוֹלָם! כְּתוּב בְּתוֹרַתְךָ (דְּבָרִים י, יז): "אֲשֶׁר לֹא-יֵשָׁא פָנִים וְלֹא יִקַּח שָׁחַד", שְׁאִינֶךָ נוֹשֵׂא פָנִים, וְהִלָּא אַתָּא נוֹשֵׂא פָנִים לְיִשְׂרָאֵל דְּכָתִיב (במדבר ו, כו): "יֵשָׁא ה' פָּנָיו אֵלֶיךָ"^[22].**

הקדוש ברוך הוא עונה להם: **אָמַר לָהֶם: וְכִי לֹא אֲשָׂא פָנִים לְיִשְׂרָאֵל? שְׁכַתְּבָתִּי לָהֶם בְּתוֹרָה (דְּבָרִים ח, י): "וְאִכַּלְתָּ וְשָׂבַעְתָּ וּבֵרַכְתָּ אֶת-יְהוָה אֱלֹהֶיךָ", שִׁיבְרָכוּ בְּרַכַּת הַמְּזוֹן רַק כְּשֶׁהֵם אוֹכְלִים עַד כְּדֵי שְׁבִיעָה, וְהֵם מְדַקְדָּקִים [עַל] עֲצָמָם וּמְבָרְכִים בְּרַכַּת הַמְּזוֹן גַּם כְּשֶׁהֵם אוֹכְלִים רַק עַד כְּזֵית וְעַד כְּבִיצָה - כְּשִׁיעוֹר זֵית אוֹ כְּשִׁיעוֹר בִּיצָה. וְכֵשֶׁם שֶׁהֵם נוֹשְׂאִים פָּנִים לִי כִּךְ אֲנִי נוֹשֵׂא פָנִים לָהֶם^[23].**

הקדוש ברוך הוא עונה להם: **אָמַר לָהֶם: וְכִי לֹא אֲשָׂא פָנִים לְיִשְׂרָאֵל? שְׁכַתְּבָתִּי לָהֶם בְּתוֹרָה (דְּבָרִים ח, י): "וְאִכַּלְתָּ וְשָׂבַעְתָּ וּבֵרַכְתָּ אֶת-יְהוָה אֱלֹהֶיךָ", שִׁיבְרָכוּ בְּרַכַּת הַמְּזוֹן רַק כְּשֶׁהֵם אוֹכְלִים עַד כְּדֵי שְׁבִיעָה, וְהֵם מְדַקְדָּקִים [עַל] עֲצָמָם וּמְבָרְכִים בְּרַכַּת הַמְּזוֹן גַּם כְּשֶׁהֵם אוֹכְלִים רַק עַד כְּזֵית וְעַד כְּבִיצָה - כְּשִׁיעוֹר זֵית אוֹ כְּשִׁיעוֹר בִּיצָה. וְכֵשֶׁם שֶׁהֵם נוֹשְׂאִים פָּנִים לִי כִּךְ אֲנִי נוֹשֵׂא פָנִים לָהֶם^[23].**

אֵלָּא בַּהֲכָרַח שְׁצִירָךְ לומר הָכָא בְּמֵאֵי עֲסָקִינָּךְ בְּגוֹן שְׂאֵכַל שִׁיעוֹרָא דְּרַבָּנָן - שְׂכָאן הַבְּרִייתָא עוֹסֶקֶת בְּמִקְרָה שְׂאֵכֵי אֵכָל שִׁיעוֹר הַמַּחֲיִיב בְּבִרְכַּת הַמְּזוֹן רַק מִדְּרַבָּנָן^[19], וְלִכֵּן בְּנוֹ הַקְּטָן מוֹצִיא יָדָיו חוֹבָתוֹ - דְּאֵתִי דְּרַבָּנָן וּמִפִּיק דְּרַבָּנָן - שְׂבָא קֵטָן שְׂמַחֲיִיב בְּבִרְכַּת הַמְּזוֹן מִדְּרַבָּנָן וּמוֹצִיא אֶת אֲבִיו שְׂמַחֲיִיב לְבָרַךְ מִדְּרַבָּנָן. וְאִם כֵּן יֵשׁ לומר שְׂגָם מַה שֶּׁהַבְּרִייתָא אוֹמֶרֶת שְׂאֵשָׁה מוֹצִיָּא אֶת בַּעֲלָהּ יָדָיו חוֹבָתוֹ, גַּם זֶה מְדוּבָר בְּאֹפֶן שְׂאֵכַל רַק שִׁיעוֹר הַמַּחֲיִיב בְּבִרְכַּת הַמְּזוֹן מִדְּרַבָּנָן, וְעַל זֶה הַבְּרִייתָא אוֹמֶרֶת שְׂמוֹצִיָּא אֶת בַּעֲלָהּ יָדָיו חוֹבָתוֹ. וְאִם כֵּן אֵין הוֹכַחַה מִהַבְּרִייתָא שְׂאֵשָׁה מַחֲיִיבֶת בְּבִרְכַּת הַמְּזוֹן מִן הַתּוֹרָה. שִׁישׁ לומר שְׂאֵינָה מַחֲיִיבֶת בְּבִרְכַּת הַמְּזוֹן אֵלָּא מִדְּרַבָּנָן, וְמַה שְּׁנִשְׁנָה

מִשְׁנָה אִישׁ הִיוֹצֵא מִמֶּנּוּ שְׂכַבַּת זֶרַע נִקְרָא "בַּעַל קְרִי" עַל שֵׁם הַכְּתוּב (דְּבָרִים כג, יא): "כִּי יִהְיֶה בָךְ אִישׁ אֲשֶׁר לֹא יִהְיֶה טָהוֹר מִקְרָה לִילָה". בַּעַל קְרִי טָמֵא הוּא וְאִסּוּר מִן הַתּוֹרָה לֵאכּוֹל תְּרוּמָה וּקְדָשִׁים עַד שְׁטוּבֵל בְּמִקְוֶה וּמִמַּתִּין עַד הַלֵּילָה (וִיקְרָא טו, טו). מִן הַתּוֹרָה מוֹתֵר לְבַעַל קְרִי לִקְרֹא בְּדַבְרֵי תּוֹרָה. עוֹרָא הַסּוֹפֵר תִּקֵּן שְׂבַעַל קְרִי לֹא יַעֲסוֹק בְּתוֹרָה [וְלֹא יִתְפַּלֵּל] עַד שִׁיטְבוֹל^[24]. מִשְׁנַתָּנוּ מִלְּמַדָּת כִּיצַד בַּעַל קְרִי נוֹהֵג בְּקִרְיָאֵת שְׁמַע וּבְבִרְכּוֹת:

בַּעַל קְרִי מִהֲרֵהָ קִרְיָאֵת שְׁמַע בְּלָבוֹ כְּשֶׁמִּגִּיעַ זְמַן הַמִּקְרָא, אֲבָל אֵינוֹ מוֹצִיא קִרְיָאֵת שְׁמַע בְּשִׁפְתָיו^[25]. וְאֵינוֹ מְבָרַךְ אִפְּלוּ בַּהֲרָהוּר לֹא אֶת הַבְּרִכּוֹת שֶׁלִּפְנֵיהָ וְלֹא אֶת הַבְּרִכּוֹת שְׁלֵאֲחֶרֶיהָ, שְׂכִיּוֹן שֶׁבְּרִכּוֹת קִרְיָאֵת שְׁמַע אֵינוֹ מִן הַתּוֹרָה לֹא הֲצִיכּוּ רַבָּנָן לְבַעַל קְרִי לְבָרַכְן כָּלל. וְעַל הַמְּזוֹן בַּעַל קְרִי מְבָרַךְ לֵאחֲרָיו בְּרַכַּת הַמְּזוֹן שְׂחִיבָה מִן הַתּוֹרָה, וְאֵינוֹ מְבָרַךְ לְפָנָיו, שֶׁבְּרַכָּה לְפָנֵי הַמְּזוֹן אֵינָה אֵלָּא מִדְּרַבָּנָן. רַבִּי יְהוֹדָה חוֹלֵק עַל הַתְּנָא קָמָא וְאוֹמֵר: בַּעַל קְרִי מְבָרַךְ בְּרִכּוֹת קִרְיָאֵת שְׁמַע וּבְרִכּוֹת עַל הַמְּזוֹן לְפָנֵיהֶם וְלֵאחֲרֵיהֶם^[26].

שואלת הגמרא על רבינא: **אֵלָּא מֵאֵי אַתָּה מְדִיִּיק מִהַמְּשֵׁנָה - שֶׁהֲרָהוּר כְּדִיבּוֹר דְּמִי? אִם כֵּן לִמָּה אָמְרוּ לְבַעַל קְרִי לְהִרְהֵר קִרְיָאֵת שְׁמַע לְצַאת יָדָיו חוֹבָתוֹ, יוֹצִיא בְּשִׁפְתָיו? מַה לִּי הֲרָהוּר וְמַה לִּי דִּיבּוֹר, הֲרִי הֲרָהוּר כְּדִיבּוֹר^[27]!** הגמרא עונה:

לְעוֹלָם הֲרָהוּר כְּדִיבּוֹר, וּמִכָּל מְקוֹם יֵשׁ חִילּוּק בֵּין הֲרָהוּר לְדִיבּוֹר לְעִנִּין בַּעַל קְרִי, וְאֵף עַל פִּי שְׁמוֹתָ לְבַעַל קְרִי לְהִרְהֵר דְּבָרֵי תּוֹרָה, מִכָּל מְקוֹם אִסּוּר לֹא לְהוֹצִיאָן בְּשִׁפְתָיו, כְּדֵאֲשָׁכָן בְּסִינֵי - כְּמוֹ שְׂמַצִּינוּ כְּשִׁנִּיתָנָה הַתּוֹרָה בְּסִינֵי, שֶׁהִקְבִּיָּה צוּה לְהַפְרִישׁ מֵאֲשָׁה שְׂלֵא יִהְיוּ טָמְאִים בְּטוֹמֵאת קְרִי בְּשַׁעַת אֲמִירַת עֶשְׂרֵת הַדְּבָרוֹת, כְּמוֹ שְׂכַתוֹב

גְּמָרָא הַגְּמָרָא מְדִיִּיקָתָּ מִהַמְּשֵׁנָה: **אָמַר רַבִּינָא: זֹאת אוֹמֶרֶת: הֲרָהוּר כְּדִיבּוֹר דְּמִי - הֲרָהוּר בְּלֵב כְּדִיבּוֹר, וְכָל אִדָּם שְׂמוּטֵלָת עָלָיו מְצוּה שְׂמַתְקִימַת בְּדִיבּוֹר, כְּמוֹ קִרְיָאֵת שְׁמַע אוֹ בְּרִכּוֹת וְכְדוּמָה, יוֹצֵא יָדָיו חוֹבָתוֹ בַּהֲרָהוּר. דְּאִי סְלָקָא דְּעֵתָךְ - שְׂאֵם יַעֲלֶה עַל דַּעְתְּךָ שֶׁהֲרָהוּר לֹא כְּדִיבּוֹר דְּמִי, וְכָל הַחוֹבוֹת שֶׁל דִּיבּוֹר יוֹצֵאִים רַק בְּדִיבּוֹר וְלֹא בַּהֲרָהוּר, אִם כֵּן לִמָּה שְׁנִינוּ בְּמִשְׁנָה שְׂבַעַל קְרִי מִהֲרֵהָ קִרְיָאֵת שְׁמַע, הֲרִי בֵּין כֵּךְ אֵינוֹ יוֹצֵא אֶת חוֹבָתוֹ בַּהֲרָהוּר. אֵלָּא מוֹה שֶׁרַבָּנָן הֲצִיכּוּ בַּעַל קְרִי לְהִרְהֵר קִרְיָאֵת שְׁמַע, מוֹכַח שֶׁהֲרָהוּר נִחְשָׁב כְּדִיבּוֹר, וְיוֹצֵאִים חוֹבַת קִרְיָאֵת שְׁמַע עַל יָדֵי הֲרָהוּר.**

הערות

22. ע' תוס' הרא"ש ותוס' ר' יהודה החסיד המפרשים את פשוטו של הפסוק.
23. במקום אחר (ראש השנה יז, ב ונדה ע, ב) הגמרא מיישבת את סתירת הפסוקים באופן אחר: הקב"ה נושא פנים לשב אליו מחטא שבין אדם למקום, אבל בחטא שבין אדם לחבירו "לא ישא פנים" עד שמרצה את חבירו. ע' חתם סופר [הוצאת מכון] וכספר חפץ השם.
24. בבא קמא פב, א; ע' רמב"ם הל' קריאת שמע ד, ח והל' תפלה ד, ד. האיסור לבעל קרי ללמוד תורה ולהתפלל הותר מיד עם טבילתו במקוה ואינו צריך להמתין עד הלילה. על סמך הגמרא לקמן (כב, א), סוברים רוב הפוסקים שתקנה זו נתבטלה ואינה נוהגת בזמן הזה.
25. מצד תקנת עזרא אסור לבעל קרי להוציא דברי תורה בשפתיו, אבל חכמים חייבוהו להרהר את שמע. בגמרא יתבאר אם יוצא ידי חובת קריאת שמע בהרהור.
26. שיטת רבי יהודה תתבאר לקמן (כב, א).
27. תוספות.

19. שיעור המחייב בברכת המזון מדרבנן, הוא כזית או כביצה. [לקמן במשנה מה, א, נחלקו בזה רבי מאיר ורבי יהודה, רבי מאיר סובר כזית ורבי יהודה סובר כביצה (וע' לקמן מט, ב ותוספות שם ד"ה רבי מאיר)]. אין חיוב ברכת המזון מן התורה עד שאכל כדי שביעה, שנאמר (דברים ח:): "ואכלת ושבעת וברכת". כאן שבעל האשה ואביו של הקטן אכלו שיעור שמברכים עליו ברכת המזון מדרבנן, מי שמחוייב בברכת המזון מדרבנן כגון אשה או קטן יכול להוציא ידי חובתו (רש"י). [בענין השיעור שאכל המברך, ע' תוספות במגילה יט, ב ד"ה ורבי יהודה, חידושי ר' עקיבא איגר, שו"ת רע"א ו, חזון איש כט, ה].
20. ע' בהערה הקודמת.
21. רב עזרא שמע את הדרשה משניהם, מרבי אמי ומרבי אסי (ענין רש"י שבת קח, ב ד"ה זימנין), והטעם שלא דרש אותה כל פעם בשם שניהם היה מפני שרבי אמי היה גדול מרבי אסי (ענין תוספות בבא בתרא לד, א ד"ה הוה יתיב), ומאידך רב עזרא היה תלמידו של רבי אסי, והיה מספק את מי להזכיר קודם - את רבו או את הגדול בחכמה. ולכן לא הזכיר את שניהם ביחד, אלא לפעמים דרש בשם אחד מהם ולפעמים בשם השני (בן יהודע חולין פד, ב).

בתפילה פשיטא כיון דכתיב ערב ובקר וזהרים אשיחה ואהבה בחלות עשה שהזמן גרמא היו קמ"ל דרמתי ניהו . ורש"י לא גרים ליה שארי תפלה דרבנן היא ומאי מ"ע שייכי ביה . ומי"מ יושב הדא הלל דרבנן וגמיע פטורות מהאי טעמא דמלות עשה שהזמן גרמא הוא

[illegible][illegible][illegible]

בַּתפֹּלָה יִבְמוּזָה
ק"ש פשיטא מצות
וְאֵל כֹּל מִצְוַת עֲשֵׂה
שְׁמֵים קמ"ל: וּמִן
דְּרִימָא דִּיאֵל וְאַתְקֵשׁ
בַּתפֹּלָה: דְּרַחֲמֵי
עֵרֵב ^{נכ} פֶּשֶׁה שְׁהוּמָן גְּרָמָא דְּמִי
שֵׁיטָא מְדוּ דְּרִימָא
תּוֹרָה קִשְׁמַע לָן:
מֵא מְדוּ דְּרִימָא דִּיאֵל
עֵרֵב בִּשְׂר לֵאכֹל
מִצְוַת עֲשֵׂה שְׁהוּמָן
דְּרִימָא בְּרִי אֲדָא בְּרִי אֲדָבָה
מִיּוֹם דְּבֵר תּוֹרָה אֲמַאי
יִמָּא הוּא וְכָל מִצְוַת
פְּטוּרוֹת אֲמַר אֲבִי
בְּרִי תּוֹרָה קִאֲמַר וְעוֹד
דְּרִי מְדֻרְבֵּנָא אֵלָא אֲמַר
יִשְׁמַעוּר כָּל שִׁישְׁנֵי <sup>שמות
קכ</sup> דְּרִימָא
הַתְּיָגִי נָשִׁי דִּיאֵל
דְּרִי בּוֹכִירָא אֵל רַבִּינָא
הַמוֹזֵן דְּאֻרִּייתָא אוּ
הַלֵּאפוֹקִי רַבִּים יְדִי
(מֵא) דְּאֻרִּייתָא אֲתִי
תָּא דְּבִרָב *א' אֲמַרְתָּ
דְּבִרָב *יִכְלֵל שְׁאִיטִי
צִיָּא אֶת הַרְבִּים יְדִי
תָּא אֲמַר *יִכְנֵן מִבְּרַךְ
יִכְוֹ וְאִשָּׁה מִבְּרַכָּת
יִסְתַּב מֵאֲדָה לְאֹדֶם
וְאִי אֲמַרְתָּ בִּשְׁלָמָא
נָא וּמִפִּיק דְּאֻרִּייתָא
אֲתִי דְּרַבְנָן וּמִפִּיק
קִשְׁטָן בְּרִי חֵיבָא הוּא
יִכְנֵן שְׁאֵכֵל שִׁיעוּרָא
יִקֵּי דְּרַבְנָן: דְּרִשְׁרַב
מִצְוַת דְּר' אֲמִי וּזְמַנָּן
אֲמַרו מִלֵּאכִי הַשֶּׁרֶת
תּוֹב בְּתוֹרַתְךָ *אֲשֶׁר
חָדַר וְהִלָּא אֲתָהּ נִישָׁא
יִשָּׂא ה' פְּנֵי אֱלִיךָ ^{נכנכד}
שֵׁא פְנִים לִישְׂרָאֵל
הַיֹּאכֹלֶת וּשְׁבַע ^{נכנכד} דְּרִימָא
הֵם מִדְּקָדִיקִים [על]
יִצִּיָּה: מִתְנִי *בְּעַל
מִבְּרַךְ לֹא לִפְנֵיהּ וְלֹא
בִּבְרַךְ לֵאחֲרָיו וְאִינוּ
וּמַר *מִבְּרַךְ לִפְנֵיהֶם
דְּרַבִּינָא *וְאֵת אוֹמֶרְתָּ
סֵלֶקָא דַּעְתָּ לֹא
דְּרִי אֵלָא מֵא הַדְּהוּר
יִזְוִי *כִּדְרָאשְׁכוֹן בִּסְטִי
קֵא דַּעְתָּ דְּרִימָא
דְּרִימָא לֵמָּה מְהֵרָה
הוּא יוֹשֵׁב וּבִטְלָא
שֶׁהַצְבוּר וְסִקֵּן בִּי
וְהִי

[illegible]

כן, למה בעל קרי מהרהר קריאת שמע? הרי בין כך אינו יוצא ידי חובתו בהרהור?
הגמרא מתרצת:
אמר רבי אלעזר: לעולם הרהור אינו כדיבור, ואין יוצאים ידי חובת קריאת שמע בהרהור, ומכל מקום בעל קרי חייב להרהר כדי שלא יהו כל העולם עוסקין בו - בקיום מצות קריאת שמע, והוא יושב ובטל. לכן חכמים חייבוהו להרהר בקריאת שמע אף על פי שאינו יוצא בזה ידי חובתו.

שואלת הגמרא:
אם אינו יוצא ידי חובתו בהרהור, ומהרהר רק כדי שלא ישב בטל, אם כן למה חייבו חכמים בעל קרי להרהר דוקא קריאת שמע? ונגרוס בפרקא אחרניא - שיהרהר בפרק אחר של תורה^[30]?
עונה הגמרא:

אמר רב אדא בר אבהו: כדי שיהא הבעל קרי עוסק בדיבור שהצבור עוסקין בו, וכיון שהם עוסקין בקריאת שמע, גם הוא יהרהר בקריאת שמע.

(שמות יט, טו): אל תגשו אל אשה^[28]. ועל פרישה זו סמך עזרא לתקן טבילה לבעלי קריין קודם שיעסקו בתורה. ואם כן עזרא אסר לבעל קרי לעסוק בתורה רק על ידי דיבור ממש, דומה לסיני שעסקו בדברי תורה על ידי דיבור^[29]. אבל לא אסר לבעל קרי להרהר בתורה, אף על פי שהרהור כדיבור. ולכן אסר לבעל קרי להוציא קריאת שמע בשפתיו, אבל מותר לו להרהר קריאת שמע, ויוצא ידי חובתו בין שהרהור כדיבור.

דעה אחרת בפירוש המשנה:

ורב חסדא אמר: הרהור לאו בדיבור דמי, וכל אדם שמוטלת עליו מצוה שמתקיימת כדיבור, כגון קריאת שמע או ברכות וכדומה, אינו יוצא ידי חובתו בהרהור. דאי סלקא דעתך - שאם יעלה על דעתך שהרהור בדיבור דמי, ואף על פי כן מותר לבעל קרי להרהר קריאת שמע לצאת ידי חובתו, אם כן, למה לא יוציא קריאת שמע בשפתיו, הרי אין הבדל בין הרהור לדיבור, וכמו שהקשינו לעיל.

שואלת הגמרא:

אלא מאי אתה בא לדייק מהמשנה - שהרהור לאו בדיבור דמי? אם

הערות

בסיני, ולא אסר הרהור, אף על פי שהרהור כדיבור לצאת ידי חובתו (תוספות ד"ה כדאשכחן; וע' רש"י).

30. ע' תוס' ר"י הו"ק, וע' ב"ח שפירש באופן אחר.

28. רש"י. ועיין רש"י על התורה שם, ולקמן כא, ב, ושבת פו, א ב.

29. מה ששמעו בסיני נחשב כאילו אמרוהו ממש מדין "שומע בעונה" (ע' סוכה דף ל"ח). ועל סמך זה תיקן עזרא איסור לבעל קרי לעסוק בתורה על ידי דיבור כמו

הגמרא מקשה:

וְהָרִי תִפְלָה - שמונה עשרה **דְּדָבָר שֶׁהַצָּבוֹר עֲסוּקִין בּוֹ, וְתָנָן** במשנה (להלן כב, ב): **הֵיזָה עוֹמֵד בְּתִפְלָה וְנוֹכַח שְׁהוּא בַּעַל קָרִי, לֹא יִפְסִיק** באמצע שמונה עשרה **אֵלָא יִקְצֹר כָּל בְּרָכָה וּבְרָכָה**. משמע מהמשנה: **טַעְמָא** שלא יפסיק משום **דְּאִתְחִיל** - שהתחיל להתפלל, **הָא לֹא אִתְחִיל** - אבל אם נזכר שהוא בעל קרי לפני שהתחיל שמונה עשרה **לֹא יִתְחִיל** להתפלל. וקשה מדוע לא יתחיל? הרי מן הדין שיהרהר שמונה עשרה כדי שיעסוק בדבר שהציבור עוסקים בו, כמו שרב אדא בר אבהו אמר לענין קריאת שמע^[1].
הגמרא מחלקת בין קריאת שמע לתפלה:

שְׁאִנִּי תִפְלָה דְּלִית בָּהּ מַלְכוּת שְׁמַיִם - תפלה שונה מקריאת שמע, שאין בתפלה קבלת עול מלכות שמים, ולכן אין צורך שבעל קרי יעסוק בתפלה בזמן שהציבור עוסקים בה. מה שאין כן בקריאת שמע שיש בה קבלת עול מלכות שמים, חשוב שגם בעל קרי יעסוק בה בזמן שהציבור עוסקים בקריאתה.

הגמרא מקשה:

וְהָרִי בְּרַכַּת הַמְּזוֹן לְאַחֲרָיו - לאחר האכילה, **דְּלִית בָּהּ מַלְכוּת שְׁמַיִם** - שאין בה קבלת עול מלכות שמים ובכל זאת **תָּנָן** במשנתנו: **עַל הַמְּזוֹן** בעל קרי **מְבָרֵךְ לְאַחֲרָיו** - שמהרהר ברכת המזון, **וְאִינוּ מְבָרֵךְ לְפָנָיו**. ואם הטעם שהצריכו חכמים לבעל קרי להרהר בקריאת שמע הוא כדי שיעסוק בקבלת מלכות שמים, אם כן מדוע חייבו אותו להרהר ברכת המזון, הרי אין בה קבלת מלכות שמים?

מתוך קושיא זו הגמרא חוזרת מהתירוץ הקודם, ומחלקת בין קריאת שמע וברכת המזון לתפלה באופן אחר:
אֵלָא צָרִיךְ לומר, קְרִיאת שְׁמַע וּבְרַכַּת הַמְּזוֹן דְּאוֹרֵייתָא - מצוות מן התורה הן,^[2] ולכן בעל קרי צריך להרהר בהן, **וְתִפְלָה** היא רק מצוה **דְּרִבְנָן**, ולכן לא חייבו בעל קרי להרהר בה^[3].

הגמרא הזכירה שברכת המזון היא מן התורה; מתוך כך הגמרא דנה דיון הבא:

אָמַר רַב יְהוּדָה: מִנֵּין לְבְרַכַּת הַמְּזוֹן לְאַחֲרֵיהּ מִן הַתּוֹרָה? שְׁנָאֵמַר (דברים ח, י): **"וְאָכַלְתָּ וְשָׂבַעְתָּ וּבְרַכְתָּ"**. **מִנֵּין לְבְרַכַּת הַתּוֹרָה לְפָנֶיהָ**^[4] **מִן הַתּוֹרָה? שְׁנָאֵמַר** - כשבא משה לפתוח בדברי

שירה אמר לישראל (דברים לב, ג): **"כִּי שָׁם ה' אֶקְרָא** - אני אברך תחלה, ואתם **הָבּוּ גִדְל לְאֵלֵינוּ"** על ידי עניית אמן^[5]. הרי שמה בירך על השירה, וברכה זו על התורה היא, שהרי כתוב לפני זה (שם, ב): **"יִצְרָף בְּמִטֶּר לִקְחִי"** [דהיינו, שהשירה נקראת לקח, שהוא תורה]^[6]. ומכאן שמברכים על התורה לפני.

הגמרא מנסה עכשיו ללמוד מקל וחומר שיש גם חיוב מן התורה לברך לפני המזון ואחרי לימוד התורה:

אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן: לְמַדְנָהּ בְּרַכַּת הַתּוֹרָה לְאַחֲרֵיהּ^[7] **מִן בְּרַכַּת הַמְּזוֹן** **מִקְל וְחוֹמֶר** - אפשר ללמוד שמצוה מן התורה לברך אחרי הלימוד מקל וחומר מברכת המזון שלאחר האוכל^[8]. **וּבְרַכַּת הַמְּזוֹן לְפָנֶיהָ מִן בְּרַכַּת הַתּוֹרָה מִקְל וְחוֹמֶר** - וכן אפשר ללמוד שמצוה מן התורה לברך על המזון לפני שאוכל ממנו מקל וחומר מברכת התורה שצריך לברך לפני שלומד.

רבי יוחנן מפרש:

יש ללמוד **בְּרַכַּת הַתּוֹרָה לְאַחֲרֵיהּ מִן בְּרַכַּת הַמְּזוֹן מִקְל וְחוֹמֶר** כך: **וְמָה מְזוֹן שְׁאִין טַעוֹן לְפָנָיו** - כלומר, שאינו מפורש בתורה שטעון ברכה לפניו,^[9] מכל מקום מפורש בתורה שטעון ברכה **לְאַחֲרָיו** שנאמר: **"וְאָכַלְתָּ וְשָׂבַעְתָּ וּבְרַכְתָּ"**, **תּוֹרָה שֶׁמְפּוֹרֶשׁ בַּתּוֹרָה שְׁטַעוֹנָה בְּרָכָה לְפָנֶיהָ**, שנאמר **"כִּי שָׁם ה' אֶקְרָא"**, **אִינוּ דִּין שְׁטַעוֹנָה בְּרָכָה לְאַחֲרֵיהּ** - אחרי לימודה!?

וכמו כן יש ללמוד שמברכים לפני המזון:

וּבְרַכַּת הַמְּזוֹן לְפָנֶיהָ מִן בְּרַכַּת הַתּוֹרָה מִקְל וְחוֹמֶר: וְמָה תּוֹרָה שְׁאִין טַעוֹנָה בְּרָכָה לְאַחֲרֵיהּ - כלומר שאינו מפורש בתורה שתורה טעונה ברכה אחר לימודה^[10], מכל מקום מפורש בתורה שטעונה ברכה **לְפָנֶיהָ**, **מְזוֹן שֶׁמְפּוֹרֶשׁ בַּתּוֹרָה שְׁהוּא טַעוֹן בְּרָכָה לְאַחֲרָיו, אִינוּ דִּין שְׁיֵהָא טַעוֹן לְפָנָיו** - לפני שאוכל!?

הגמרא סותרת את שני הלימודים:

אֵיכָא לְמַפְרָךְ - יש להפריך שני הקלים והחמורים. כשאתה בא ללמוד ברכת התורה לאחר מלך וחומר מברכת המזון, יש להפריך: **מָה לְמְזוֹן שְׁכָן נִהְיָה** גופו מן המזון, ולכן מברך לאחריו; מה שאין כן תורה, שאין גופו נהנה ממנה, אולי אין מברכים לאחריה.

וכשאתה בא ללמוד ברכה על המזון לפני מברכת התורה לפנייה מקל וחומר, גם על זה יש להפריך: **וְמָה לְתוֹרָה שְׁכָן מְבִיאָה לַחֲיֵי הָעוֹלָם הַבָּא**, ולכן מברכים לפנייה, מה שאין כן מזון שאינו מביא לחיי העולם

הערות

מפני שהן מן התורה (ריטב"א).

4. בגמרא לעיל (יא, ב) מובאות שלש דעות בנוסח ברכת התורה. להלכה נפסק לברך בכל הנוסחאות המוזכרות שם (שלחן ערוך אורח חיים מו, ה). וכך אנחנו מברכים בתפלת שחרית לפני הלימוד.

5. רש"י.

6. ריטב"א; ועיין מהרש"א שמפרש את הדרשה באופן אחר.

7. לפי פשוטו מדובר כאן בברכה שיחיד יברך לאחר לימודו. רבי יוחנן בא ללמוד מקל וחומר שיחיד חייב לברך אחרי גמר לימודו. לפי האמת הגמרא דוחה את הקל וחומר של רבי יוחנן, ואין מברכים כלל בסיום הלימוד.

אמנם יש מפרשים שמדובר כאן בברכה שמברכים לאחר קריאת התורה בציבור, והנדרש בסוגיא הוא אם ברכה זו היא מן התורה או רק מדרבנן. אלא קשה לפירוש זה שהרי עיקר קריאת התורה בציבור אינה אלא מדרבנן, ומה שייך לומר שהברכה לאחריה היא מן התורה? (עיין פני יהושע; ועיין מה שתיירץ בספר באר שבע לסוטה לג, א; ועיין עוד בשו"ת משבנות יעקב אורח חיים סג, שמוכיח מירושלמי מסכת ברכות שבאן מדובר בקריאה בציבור).

8. כל דבר שנלמד מקל וחומר, והוא הדין מכל אחת משלש עשרה מדות שהתורה נדרשת בהן, דינו כדין תורה.

9. ואף על פי שלהלן בסוגיא לומר רבי יוחנן שמברכים גם לפני המזון מקל וחומר, מכל מקום כיון שברכה לפני המזון אינה מפורשת בתורה, יש ללמוד מקל וחומר חיוב לברך ברכת התורה אחרי הלימוד מברכת המזון (רש"י על פי גליין הש"ס). ועיין תוספות קידושין טו, ב ד"ה אמר קרא, ובפני יהושע כאן.

10. כפי שנתבאר בהערה הקודמת.

1. התוספות ועוד ראשונים מקשים מדוע הוצרכה הגמרא להקשות קושיא זו ממשנה אחרת, הרי אפשר להקשות אותה קושיא ממשנתנו, שהרי שנינו במשנתנו שאין בעל קרי מהרהר ברכות קריאת שמע, וקשה למה אינו חייב להרהר ברכות קריאת שמע, הרי כל הציבור עוסקין בהן. ועיין מה שתיירצו התוספות והריטב"א.

2. מצות ברכת המזון מן התורה שנאמר: **"וְאָכַלְתָּ וְשָׂבַעְתָּ וּבְרַכְתָּ"** (דברים ח, י; עיין בגמרא להלן). [וכן התוכן של כל ברכה בברכת המזון מקורו מן התורה, עיין להלן מח, ב]. וכן מצות קריאת שמע מן התורה שנאמר (דברים ו, ז): **"וְדִבַּרְתָּ בְּסֵךְ וּבִשְׁכָּךְ וּבְקוֹמְךָ"** אבל מצות תפלה אינה אלא מדרבנן.

אמנם דעת הרמב"ם (תפלה א, א) שעיקר מצות תפלה מן התורה (ראה לעל ב, ב הערה 2). אבל גם לפי שיטתו אין מנין התפלות מן התורה, ואין נוסח התפלה מן התורה, ואין לתפלה זמן קבוע מן התורה (לשון הרמב"ם שם). וכיון שנוסח הקבוע של תפלה הוא דרבנן לכן אומרת הגמרא שתפלה דרבנן (ריטב"א מח, ב ד"ה הטוב והמטיב).

תירוץ הגמרא כאן הוא לפי האמוראים שסוברים שחובת קריאת שמע היא מן התורה. אמנם יש אמוראים להלן שסוברים שקריאת שמע היא דרבנן. ועיין תוספות כ, ב ד"ה בעל קרי, שמפרשים את ההבדל בין קריאת שמע לתפלה לענין בעל קרי לפי אמוראים אלו.

3. ואף על פי שאינו יוצא קריאת שמע וברכת המזון בהרהר לדעה זו הסוברת שהרהר לאו כדיבור דמי, מכל מקום ביון שהם מן התורה ראוי לו לעשות מה שאפשר, ולכל הפחות יהרהר בהם (ריטב"א).

ומשמע שהגמרא חזרה כה מדברי רבי אלעזר שבעל קרי מהרהר בקריאת שמע מפני שהציבור עוסקים בה, שהרי ברכת המזון על פי רוב ביחיד היא, ואינו דבר שהציבור עוסקים בה. אלא לפי האמת בעל קרי מהרהר קריאת שמע וברכת המזון

אלה יקרא. כל ברכה וברכה: דלית בה מלכות שמים. אין מלך העולם בברכות של יום: ה"ג והרי ברכת המזון לפניה דלית בה מלכות שמים ט'. לישנא אחרינא שאני תפלה דלית בה מלכות שמים. קבלת מלכות שמים כדאיתא בק"ש שמקבל עליו את השם לאלוהו ולמלך מיוחד ולהאי לישנא גרסינן והרי תורה אור

ברכת המזון לאחריו דלית בה מלכות שמים ולשון זה נראה שהוא עיקר מדרשנו ליה אלא ק"ש וברכת המזון דאורייתא והאי בלאחריו עסקינן ואי לישנא קמא הא לא איירי בברכת המזון לאחריו בדתקפחיה דלהדרי תלמודא טילויה אלא ק"ש וברכת המזון דאורייתא כו'. ואית דגרסי הכא בלשון קושא ק"ש דרבנן היא אלא ק"ש דלית בה מלכות שמים וברכת המזון דאורייתא לאפוקי תפלה דרבנן ואין בה מלכות שמים למחן דגרס הכי מפרשין לקמן בשבכך ובקומך בדברי תורה כתיב: כי שם ה' מקדש כשבא משה לפתוח בדברי שירה אמר להם לישראל אני אברך תפלה ואתם ענו אחרי אמן כי שם ה' מקדש בברכה לאחריו הכו גורל לאלהינו בחמן הכי מפרשי לה במסכת יומא (דף לז.): **שאינו טעון לפניו**. כולומר שלא מנינו לו מקדש מפורש לברך לפניו: **טעון לאחריו**. כדכתיב ואלתו ושבטת בברכת: **תורה שטעונה לפניו**. כדלמור: איכא למפרך. בתרתייהו כשאתא בל ללמוד תורה מן המזון איכא למפרך מה למזון שכן נהגה וכשאתא בל ללמוד מזון מן התורה איכא למפרך מה לתורה שכן חיי העולם הבא: ק"ש דרבנן. לקמן פריך לה: **אמת ויציב דאורייתא הא**. שמכיר בה יליאת מזרים דחויבא דאורייתא היא דכתיב לממן חזק את יוסף לזאת מארץ מצרים (דברים מ): **דלית בה תרתי**. יליאת מזרים ומלכות שמים: **חזר וקורא ק"ש**. קסבר ק"ש דאורייתא היא: **ולואי שיתפלל אדם כל היום**. בהלכות גדולות פסק הלכה כרבי יוחנן בספק והלכה כשמואל בזהיל התפלה: **מהו שיתפלל**. את בברכה אם נזכר בחלום הברכה בחמת מן הברכות שטענה יחיד ויחיד: כשהתפלל תפלה היה יחיד וכשנכח שהתפלל והתחיל להתפלל היה ביחיד: או

לקמן דף כג:

תפלה דרבי
פ' כל וליקמן
דף מה: פ"ג

התורה
הבית
(ב) נ"ג
אמר
ר' יהודה
אמר
ר' חיי
מין
לברכה
המזון:
ר"ג
למזון.
ר"ג
מין
לקמן
דף
פ"ג
דף מה:

ר"ל רב
יהודה
אמר
שמואל
וכן
איתא
בר"ק
ובת"א

פסחים דף מד:

אלה יקרא. כל ברכה וברכה: דלית בה מלכות שמים. אין מלך העולם בברכות של יום: ה"ג והרי ברכת המזון לפניה דלית בה מלכות שמים ט'. לישנא אחרינא שאני תפלה דלית בה מלכות שמים. קבלת מלכות שמים כדאיתא בק"ש שמקבל עליו את השם לאלוהו ולמלך מיוחד ולהאי לישנא גרסינן והרי תורה אור

והרי תפלה דדבר שהצבור עסקין בו ותנן ***היה עומד בתפלה ונוכר שהוא בעל קרי לא יפסיק אלא יקצר מעמא דאתחיל הא לא אתחיל לא יתחיל שאני תפלה דלית בה מלכות שמים והרי ברכת המזון לאחריו דלית בה מלכות שמים ותנן על המזון מברך לאחריו ואינו מברך לפניו אלא ק"ש וברכת המזון דאורייתא ותפלה דרבנן: אמר רב יהודה (ה) ***מניין לברכת המזון לאחריה מן התורה שנאמר 'ואכלת ושבעת וברכת מנין לברכת התורה לפניו מן התורה שנאמר 'כי שם ה' מקדש' אקרא הכו גרל לאלהינו אמר ר' יוחנן למדנו ברכת התורה לאחריה מן ברכת המזון מקל וחומר וברכת המזון לפניו מן ברכת התורה מקל וחומר ברכת התורה לאחריה מן ברכת המזון מקל וחומר ומה מון שאין מעון לפניו מעון לאחריו תורה שטעונה לפניו אינו דין שטעונה לאחריה וברכת המזון לפניו מן ברכת התורה מקל וחומר ומה תורה שאין מעונה לאחריה מעונה לפניו מון שהוא מעון לאחריו אינו דין שיהא מעון לפניו איכא למפרך (ו) מה למזון שכן נהגה ומה לתורה שכן חיי עולם ועוד תנן על המזון מברך לאחריו ואינו מברך לפניו תיובתא: אמר רב ***יהודה ספק קרא קריאת שמע ספק לא קרא אינו חוזר וקורא ספק אמר אמת ויציב ספק לא אמר חוזר ואומר אמת ויציב *מאי מעמא קריאת שמע דרבנן אמת ויציב דאורייתא מתיב רב יוסף *ובשבכך ובקומך אמר ליה אביי והוא בדברי תורה כתיב תנן בעל קרי מהדרה בלבו ואינו מברך לא לפניו ולא לאחריה ועל המזון מברך לאחריו ואינו מברך לפניו ואי ס"ד אמת ויציב דאורייתא לברוך לאחריה מאי מעמא מברך אי משום יציאת מצרים הא אדכר ליה בקריאת שמע ונימא דא ולא לבד הא קריאת שמע עדיפא דאית בה תרתי ור' אלעזר אמר ***ספק קרא קריאת שמע ספק לא קרא חוזר וקורא ק"ש ספק התפלל ספק לא התפלל אינו חוזר********

אמר רב יהודה ספק קרא קריאת שמע ספק לא קרא אינו חוזר וקורא ספק אמר אמת ויציב ספק לא אמר חוזר ואומר אמת ויציב *מאי מעמא קריאת שמע דרבנן אמת ויציב דאורייתא מתיב רב יוסף *ובשבכך ובקומך אמר ליה אביי והוא בדברי תורה כתיב תנן בעל קרי מהדרה בלבו ואינו מברך לא לפניו ולא לאחריה ועל המזון מברך לאחריו ואינו מברך לפניו ואי ס"ד אמת ויציב דאורייתא לברוך לאחריה מאי מעמא מברך אי משום יציאת מצרים הא אדכר ליה בקריאת שמע ונימא דא ולא לבד הא קריאת שמע עדיפא דאית בה תרתי ור' אלעזר אמר ***ספק קרא קריאת שמע ספק לא קרא חוזר וקורא ק"ש ספק התפלל ספק לא התפלל אינו חוזר**

אמר רב יהודה ספק קרא קריאת שמע ספק לא קרא אינו חוזר וקורא ספק אמר אמת ויציב ספק לא אמר חוזר ואומר אמת ויציב *מאי מעמא קריאת שמע דרבנן אמת ויציב דאורייתא מתיב רב יוסף *ובשבכך ובקומך אמר ליה אביי והוא בדברי תורה כתיב תנן בעל קרי מהדרה בלבו ואינו מברך לא לפניו ולא לאחריה ועל המזון מברך לאחריו ואינו מברך לפניו ואי ס"ד אמת ויציב דאורייתא לברוך לאחריה מאי מעמא מברך אי משום יציאת מצרים הא אדכר ליה בקריאת שמע ונימא דא ולא לבד הא קריאת שמע עדיפא דאית בה תרתי ור' אלעזר אמר ***ספק קרא קריאת שמע ספק לא קרא חוזר וקורא ק"ש ספק התפלל ספק לא התפלל אינו חוזר**

רבי יוחנן אמר וולוי שיתפלל אדם כל היום. אומר ר"י דהלכה כרבי יוחנן ודוקא בספק התפלל לא *תדע דהא מסתמא לא פליג אהא דלמור רב יהודה אמר שמואל בסמוך ונוכר שהתפלל פוסק וכו' וכן אם יוכל לחדש דבר בתפלתו:

והרי תפלה דדבר שהצבור עסקין בו ותנן ***היה עומד בתפלה ונוכר שהוא בעל קרי לא יפסיק אלא יקצר מעמא דאתחיל הא לא אתחיל לא יתחיל שאני תפלה דלית בה מלכות שמים והרי ברכת המזון לאחריו דלית בה מלכות שמים ותנן על המזון מברך לאחריו ואינו מברך לפניו אלא ק"ש וברכת המזון דאורייתא ותפלה דרבנן: אמר רב יהודה (ה) ***מניין לברכת המזון לאחריה מן התורה שנאמר 'ואכלת ושבעת וברכת מנין לברכת התורה לפניו מן התורה שנאמר 'כי שם ה' מקדש' אקרא הכו גרל לאלהינו אמר ר' יוחנן למדנו ברכת התורה לאחריה מן ברכת המזון מקל וחומר וברכת המזון לפניו מן ברכת התורה מקל וחומר ברכת התורה לאחריה מן ברכת המזון מקל וחומר ומה מון שאין מעון לפניו מעון לאחריו תורה שטעונה לפניו אינו דין שטעונה לאחריה וברכת המזון לפניו מן ברכת התורה מקל וחומר ומה תורה שאין מעונה לאחריה מעונה לפניו מון שהוא מעון לאחריו אינו דין שיהא מעון לפניו איכא למפרך (ו) מה למזון שכן נהגה ומה לתורה שכן חיי עולם ועוד תנן על המזון מברך לאחריו ואינו מברך לפניו תיובתא: אמר רב ***יהודה ספק קרא קריאת שמע ספק לא קרא אינו חוזר וקורא ספק אמר אמת ויציב ספק לא אמר חוזר ואומר אמת ויציב *מאי מעמא קריאת שמע דרבנן אמת ויציב דאורייתא מתיב רב יוסף *ובשבכך ובקומך אמר ליה אביי והוא בדברי תורה כתיב תנן בעל קרי מהדרה בלבו ואינו מברך לא לפניו ולא לאחריה ועל המזון מברך לאחריו ואינו מברך לפניו ואי ס"ד אמת ויציב דאורייתא לברוך לאחריה מאי מעמא מברך אי משום יציאת מצרים הא אדכר ליה בקריאת שמע ונימא דא ולא לבד הא קריאת שמע עדיפא דאית בה תרתי ור' אלעזר אמר ***ספק קרא קריאת שמע ספק לא קרא חוזר וקורא ק"ש ספק התפלל ספק לא התפלל אינו חוזר********

אמר רב יהודה ספק קרא קריאת שמע ספק לא קרא אינו חוזר וקורא ספק אמר אמת ויציב ספק לא אמר חוזר ואומר אמת ויציב *מאי מעמא קריאת שמע דרבנן אמת ויציב דאורייתא מתיב רב יוסף *ובשבכך ובקומך אמר ליה אביי והוא בדברי תורה כתיב תנן בעל קרי מהדרה בלבו ואינו מברך לא לפניו ולא לאחריה ועל המזון מברך לאחריו ואינו מברך לפניו ואי ס"ד אמת ויציב דאורייתא לברוך לאחריה מאי מעמא מברך אי משום יציאת מצרים הא אדכר ליה בקריאת שמע ונימא דא ולא לבד הא קריאת שמע עדיפא דאית בה תרתי ור' אלעזר אמר ***ספק קרא קריאת שמע ספק לא קרא חוזר וקורא ק"ש ספק התפלל ספק לא התפלל אינו חוזר**

רבי יוחנן אמר וולוי שיתפלל אדם כל היום. אומר ר"י דהלכה כרבי יוחנן ודוקא בספק התפלל לא *תדע דהא מסתמא לא פליג אהא דלמור רב יהודה אמר שמואל בסמוך ונוכר שהתפלל פוסק וכו' וכן אם יוכל לחדש דבר בתפלתו:

ל' א מ"י פ"ב מלכות
ק"ש הלכה י' סב
פ"ג י' חסד' ח"א
סמן פ':
ל' ב ג' ח"י פ"י ח"א
תפלה הלכה ו סב
עשין ק' חסד' ח"א
סמן ק' ספיק' א:
ל' ד מ"י' שם הלכה
א"ח ס' רכח ספיק' ב
ל' ח מ"י' פ"א מלכות
תפלה הלכה ו סב
ס' חסד' ח"א סמן
ק' ספיק' א:

[סמן חסד' ח"א
ד"ס ור"י]

גליון השם
נ"ג' ח"ס חזר וקרא.
מ"י כריתו וזה למל
פ"ג י"א ד"ס בחמת
ע"פ מ"ס ק"ש דרבנן.
מ"י כ"ג ח"ס פ"א חסד'
ד"ס וכן ח"ס ר"י פסח
מכל הפסח האחרות
תורה ונפסוק ל' ורבי
פ"ג חסד' ד"ס ורבי
וכמנחות מ"ג פ"ב חסד'
ד"ס ואלו: ר"ש
ד"ס חסד' ט' כלומר
אלה מניין. וכוונתו כה
ככ"פ פ"ג חסד' ד"ס
קדושין פ"ג חסד' ד"ס
ח"ס: ר"ב חסד' ד"ס
פ"י אכל ודאי התפלל.
מ"י לקמן כ"ג פ"א חסד'
ד"ס חסד':

[ו"פ' חסד' ח"א
ד"ס ור"י חסד'
מ"ג פ"ג ד"ס חסד']

הבא, ולכן אולי אין מברכים לפניו^[11].

הגמרא גם מוכיחה מהמשנה שברכה לפני המזון אינה מן התורה: **וְעוֹד תֵּנֶן בְּמִשְׁנַתְּנוּ: עַל הַמְּזוֹן בַּעַל קְרִי מְבָרֵךְ לְאַחֲרָיו בַּהֲרַהוּר וְאֵינוֹ מְבָרֵךְ לְפָנָיו**. ונתבאר למעלה בסוגיא, שהסיבה לזה היא שברכת המזון לאחריו היא מן התורה והברכה לפניו היא מדרבנן. הרי מוכח ממשנתנו שאין לומדים ברכת המזון לפניו מקל וחומר מברכת התורה. שאילו היינו לומדים כך היתה גם הברכה לפני המזון מן התורה, ובעל קרי היה חייב להרהר גם את הברכה שלפני המזון.

הגמרא מסיקה:

תְּיוֹבָתָא – אמת, שני הלימודים מופרכים, ואין חיוב מן התורה לברך לפני המזון ואחרי לימוד התורה.

הגמרא מתחילה ענין חדש:

אָמַר רַב יְהוּדָה: סָפֵק קָרָא קְרִיאַת שְׁמַע סָפֵק לֹא קָרָא, אֵינוֹ חוֹזֵר וְקוֹרֵא – אינו חייב לחזור ולקרוא קריאת שמע מספק. אבל **סָפֵק אָמַר "אִמַּת וַיִּצִיב", סָפֵק לֹא אָמַר, חוֹזֵר וְאֹמֵר "אִמַּת וַיִּצִיב"** – חייב לחזור ולברך אמת ויציב מספק.

הגמרא מבארת טעם החילוק:

מֵאִי טַעְמָא – מהו הטעם לחלק בין ספק קרא קריאת שמע לספק אמר אמת ויציב?

עונה הגמרא:

מצות **קְרִיאַת שְׁמַע** היא **דְּרַבְנָן**, ובספק אם קיים מצוה דרבנן הולכים לקולא, ולכן אינו צריך לחזור ולקרוא אותה מספק; אבל המצוה לומר **"אִמַּת וַיִּצִיב" דְּאֻרְיִיתָא** – מן התורה, שמוזכרים בו יציאת מצרים, והחייב להזכיר יציאת מצרים הוא מן התורה, שנאמר (דברים טז, ג): **לִמְעַן תִּזְכֹּר אֶת יוֹם צֵאתְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם**^[12], ובספק אם קיים מצוה של תורה הולכים לחומרא, ולכן צריך לחזור ולומר אמת ויציב מספק^[13].

הגמרא מקשה על ההנחה שקריאת שמע אינה מן התורה:

מְתִיב רַב יוֹסֵף: בְּפִרְשַׁת שְׁמַע (דברים ו:ז) כתוב: "וְדַבַּרְתָּ בָּם וְגו' ... וּבִשְׁכֻבְךָ וּבִקְוִמְךָ", הרי שהתורה צותה לקרוא קריאת שמע פעמיים בכל יום, ואם כן מצוה מן התורה היא.

הגמרא מיישבת את דברי רב יהודה:

אָמַר לִיה אֲבִי לְרַב יוֹסֵף: הֵהוּא בְּדַבְרֵי תוֹרָה פְּתִיב – הפסוק של **"וְדַבַּרְתָּ בָּם"** וגו' בשכבך ובקומך כתוב בדברי תורה. כלומר, אמנם הפסוק בא לחייב ללמוד תורה פעמיים כל יום, אבל אינו בא לחייב לקרוא דוקא קריאת שמע, והחייב לקרוא קריאת שמע פעמיים כל יום הוא רק מדרבנן^[14], ולכן בספק קרא קריאת שמע אינו חוזר וקורא, שבספק דרבנן הולכים לקולא.

הגמרא מקשה ממשנתנו:

תֵּנֶן בְּמִשְׁנַתְּנוּ: בַּעַל קְרִי מְבָרֵךְ קְרִיאַת שְׁמַע בְּלָבוֹ וְאֵינוֹ מְבָרֵךְ לֹא לְפָנָיו וְלֹא לְאַחֲרָיו; וְעַל הַמְּזוֹן מְבָרֵךְ לְאַחֲרָיו בַּהֲרַהוּר, וְאֵינוֹ מְבָרֵךְ לְפָנָיו. וְאִי סָלָקָא דַּעְתָּךְ – ואם אתה חושב ש"אִמַּת וַיִּצִיב" דְּאֻרְיִיתָא – היא מן התורה, לברוך לְאַחֲרָיו – מן הדין שהיה בעל קרי מחויב להרהר ברכת אמת ויציב אחרי קריאת שמע. הגמרא מתרצת:

מֵאִי טַעְמָא מְבָרֵךְ – מאיזה טעם יצטרך בעל קרי להרהר ברכת "אמת ויציב"? **אִי מְשׁוּם יִצְיָאָת מְצָרִים** – אם מפני שחייב להזכיר יציאת מצרים מן התורה, **הָא אֲדִכְרָ לִיה בְּקְרִיאַת שְׁמַע** – הרי כבר הזכיר יציאת מצרים כשהרהר פרשת ציצית בקריאת שמע, ולכן אינו צריך להרהר "אמת ויציב".

הגמרא ממשיכה להקשות:

וְנִימָא הָא וְלֹא לְבָעֵי הָא – שיהרהר "אמת ויציב" ולא יצטרך להרהר קריאת שמע. כלומר, כיון שלרב יהודה יש חיוב מן התורה להזכיר יציאת מצרים, ואין חיוב מן התורה לקרוא קריאת שמע, אם כן יהרהר בעל קרי "אמת ויציב" ועל ידי כך יצא חובתו להזכיר יציאת מצרים, וממילא לא יצטרך להרהר קריאת שמע [שהרי המשנה מחייבת בעל קרי להרהר רק מה שחייב לקרוא מן התורה ולא מה שחייב מדרבנן, וכמבואר לעיל]. ומדוע מחייבת המשנה שיהרהר קריאת שמע ולא "אמת ויציב"?

מתרצת הגמרא:

המשנה מחייבת בעל קרי להרהר קריאת שמע ולא אמת ויציב, מפני **שְׁקְרִיאַת שְׁמַע עֲדִיפָא מִ"אִמַּת וַיִּצִיב" דְּאִית בָּהּ תִּרְתִּי** – שיש בה שתיים, זכירת יציאת מצרים וקבלת מלכות שמים. ואילו "אמת ויציב" יש בה רק זכירת יציאת מצרים.

רבי אלעזר חולק על רב יהודה בספק קרא קריאת שמע:

וְרַבִּי אֶלְעָזָר אָמַר: סָפֵק קָרָא קְרִיאַת שְׁמַע סָפֵק לֹא קָרָא, חוֹזֵר וְקוֹרֵא קְרִיאַת שְׁמַע, מפני שקריאת שמע מן התורה, ובספק אם קיים מצוה מן התורה הולכים לחומרא. אבל **סָפֵק הִתְפַּלֵּל סָפֵק לֹא הִתְפַּלֵּל אֵינוֹ חוֹזֵר וּמִתְפַּלֵּל**, מפני שהחייב להתפלל אינו אלא מדרבנן, ובספק אם קיים מצוה דרבנן הולכים לקולא^[15].

רבי יוחנן חולק על רבי אלעזר בספק התפלל:

וְרַבִּי יוֹחָנָן אָמַר: סָפֵק הִתְפַּלֵּל יִחְזוֹר וְיִתְפַּלֵּל, אֵף עַל פִּי שְׁחוּבַת תְּפִלָּה אֵינָה אֵלָּא מִדְּרַבְנָן, וְלֹאִי וְהִלּוּאִי שִׁיתְפַּלֵּל אָדָם כָּל הַיּוֹם כּוּלָּא^[16].

עוד בדיני תפלה:

וְאָמַר רַב יְהוּדָה אָמַר שְׁמוּאֵל: הִיָּה עוֹמֵד בְּתַפְּלָה – באמצע שמונה עשרה, **וְנִזְכֹּר שְׁכֵכְךָ הִתְפַּלֵּל** אותה תפלה, **פּוֹסֵק וְאֶפִּילוּ בְּאִמְצַע בְּרַכָּה**^[17].

הערות

14. ריטב"א: ע' שאגת אריה, א.

15. אמנם אף על פי שאינו חייב, מכל מקום מותר לחזור ולהתפלל מספק (רשב"א בשם ראב"ד). אולם יש חולקים וסוברים שלפי רבי אלעזר אסור לחזור ולהתפלל מספק, שמא כבר התפלל ואינו דרך כבוד להתפלל ולחזור ולהתפלל כאילו בא לדבר בכל שעה לפני הקב"ה (ריטב"א, ועיין רשב"א בשם גאון).

16. פירושו: תפלה היא בקשת רחמים ותחנונים, ואפילו אם כבר התפלל הלואי שיתחנן לפני ה' כל היום כולו. וכיון שמותר לו להתפלל כל היום, לכן אם מסתפק אם התפלל בודאי חייב לחזור להתפלל מספק (רשב"א בשם ראב"ד; וע' הלכות גדולות המובא ברש"י, רבינו יונה, וריטב"א; וע' תוספות כט, א ד"ה מפני).

17. מדברי שמואל היה נראה שחולק על רבי יוחנן שמתיר לחזור ולהתפלל אפילו כשודאי התפלל (ע' רש"י; וע' תוספות שפירשו שאינם חולקים). טעמו של שמואל יתבאר לקמן בהערה 21.

בודאי לו שהתפלל, ההלכה כשמואל ואסור לחזור ולהתפלל. אבל בספק התפלל ההלכה כרבי יוחנן שחוזר ומתפלל (בעל הלכות גדולות המובא ברש"י; שו"ע א"ח קו, א; וע' תוספות וריטב"א שפירשו בענין אחר).

11. גדר הפירכא: כי המחייב של הברכה אחרי המזון איננו קיים כל עיקר אחרי לימוד התורה, שהנאת הגוף [השביעה] שישנה אחרי אכילה היא המחייבת את הברכה, ואין הנאת הגוף אחרי לימוד התורה. והוה גרר הפירכא גם לענין ברכה לפני המזון; הרי המחייב בברכה לפני לימוד התורה, הוא מה שהולכים לעסוק בחיי עולם, וזה איננו במי שהולך לאכול (ריטבא, ובתוספת ביאור בפני יהושע).

12. ועיין משנה לעיל יב, ב.

13. ועיין צ"ח; ובקובץ לרמב"ם הל' קריאת שמע א, א.

הגמרא דנה לקמן היאך יתכן לומר שקריאת שמע אינה מן התורה.

רבינו יונה מביא שיש שואלים למה חייב לחזור לומר אמת ויציב מספק, הרי כבר יצא חובת זכירת יציאת מצרים כשאמר את הפרשה השלישית של קריאת שמע; ומתוך רבינו יונה שכך פירשה של הגמרא: ספק קרא קריאת שמע אבל בודאי אמר אמת ויציב, אינו חוזר וקורא קריאת שמע. אבל אם ספק קרא שמע וגם ספק אמר אמת ויציב, חוזר ואומר אמת ויציב, שיתכן שלא קיים מצות זכירת יציאת מצרים. אבל אם ברור לו שקרא קריאת שמע ורק ספק אמר אמת ויציב, אינו צריך לחזור לומר אמת ויציב, שכבר קיים מצות זכירת יציאת מצרים בפרשה השלישית של שמע. וע' תוספות (ד"ה ספק) באריכות.

עין משפט
נר מצוה

אמר כבר שתיק מ"מ שמו אמר ק"ש ולא אמר אחת וי"ב שזה יכול להיות ועשה כשיאמר א
שמו לא קרא לא זה ולא זה כיון דספיקא הוא כולי האי לא אטרחוהו רבנן לחזור שניהם אבל א
דשמו קרא ק"ש אחת ולא יא כלל כמה שנושה עשה ואם ברור שלא אמר כבר ק"ש אם כן לא
אחת וי"ב בלא ק"ש ואם כן כשיאמר פסחה ק"ש לא תקן כלל ולא יא מדי ספק עוד אמר ה
אלה מאמת וי"ב אבל ברור הוא שקרא ק"ש ואפילו הכי היו אחת וי"ב דלורייא שר"ל ספק
שמוסוף אי לא אמר לא פרשה צ"לית ולא אחת וי"ב ואם כן לא הוציר כלל וצ"לית מזרים וכו' ו
וי"ב לפי דעסם אחת וי"ב היו משום יצאח מזרים והלכך היו פרשה צ"לית בכלל אחת וי"ב
דלמדין לעיל בפרק קמ"א (דף ג.) בערב משום דכתיב וצטכבך אסמכתה
ורבי יוחנן אמר וזלוי שיתפלל אדם כל היום אומר ר"ה הדלה כדברי יוחנן ודוקא בטהור
דשמוספתא לא פליג אלא דלמך רב יהודה אמר שמואל בסמוך וצ"לית וספקא בטהור

[illegible]

[ועי' תוס' משכ' לנ ע"ב
ד"ה ורבי וחוס' מנחת
מב ע"ב ד"ה ואיוו]

מקשה הגמרא:

איני - האמנם כן שפוסק באמצע ברכה? והאמר רב נחמן: בי הוינן
בי רבה בר אבון - כשהיינו בבית מדרשו של רב בר אבון,
בעין מיניה - שאלנו ממנו: הני בני בי רב דטעו ומדברי דחול
בשבת - אותם התלמידים שטועים לפעמים ואומרים אחת מן
הברכות האמצעיות של תפלת חול בשבת, ונזכרים באמצע הברכה
שטעו, מהו שיגמרו הברכה? ואמר לן רבה בר אבון: גומרין כל
אותה ברכה. הרי שמי שטעה אינו מפסיק הברכה באמצע אלא
משלימה. ואם כן מדוע אומר שמואל שפוסק אפילו באמצע ברכה
כשנזכר שכבר התפלל? הרי מן הדין שיגמור הברכה. ומה מקום לחלק
בין נזכר שהתפלל באמצע ברכה לטעה והתחיל ברכה של חול
בשבת?

מתרצת הגמרא:

הכי השתא - אין שני הדינים דומים. הָתָם - שם לענין מי שטועה
בשבת ומברך אחת מן הברכות של חול, גִּבְרָא בְּרַחֲמֵי הוּא - הרי
בעצם אף בשבת חייב אדם לברך כל ברכות האמצעיות^[18], וְרַבָּנָן
הוא דְּלֵא אֶטְרַחוּהוּ - אלא שחכמים לא הטריחו אותו לברך כל
הי"ח הברכות מִשּׁוּם כְּבוֹד שַׁבָּת, ובמקום כל הברכות האמצעיות
תקנו חכמים לברך ברכה אחת. ואחרי שבעצם חייב לברך כל

הברכות האמצעיות, ממילא אם התחיל אחת מהן חייב לגמרה^[19].
אָבֵל הָכָא - כאן לענין מי שנזכר באמצע ברכה שכבר התפלל, הָא
צָלִי לֵיהּ - הרי כבר התפלל ויצא ידי חובת הברכות האלו! ולכן
מפסיק אפילו באמצע הברכה.

עוד הלכה בשם שמואל במי שכבר התפלל:

ואמר רב יהודה אמר שמואל: התפלל שמונה עשרה, וְנִכְנַס
לְבֵית הַכְּנֶסֶת וּמָצָא צְבוּר שְׂמֹתָפְלִין אותה תפלה, אִם יָכוֹל
לחזור ולהתפלל וּלְחַדֵּשׁ בָּהּ דָּבָר - להוסיף בקשה חדשה^[20], יִחְזוּר
וְיִתְפַּלֵּל עִם הַצִּיבוּר, וְאִם לֹא - ואם אינו יכול לחדש בה דבר, אֵל
יִחְזוּר וְיִתְפַּלֵּל עִמָּהֶם^[21].

שמואל לימד במימרא הראשונה שאסור להתפלל פעמיים, ולכן מי
שנזכר שכבר התפלל מפסיק באמצע ברכה. וכן לימד במימרא השניה
שאסור להתפלל פעם שניה אם אינו מחדש דבר בתפלה השניה.
הגמרא מבארת למה הוצרכנו לשתי המימרות של שמואל:

וְצָרִיכָא - צריך ללמד שתייהן. דְּאִי אֲשַׁמְעִינָן קַמִּיתָא - שאילו
שמענו רק הדין הראשון, שפוסק באמצע ברכה, הייתי אומר: הֲנִי
מִילִי - במה דברים אמורים שפוסק את התפלה השניה, יָחִיד וְיָחִיד -
כשהתפלל הפעם הראשונה בלי מנין וגם שניה התחיל להתפלל
בלי מנין,

הערות

18. כלומר, מן הדין היה ראוי שבשבת יתפלל כל הברכות אמצעיות ויזכיר שבת בברכת רצה כמו בראש חודש.
19. משנה ברורה רסח, ב.
20. לכתחלה מי שמוסיף בתפלה צריך לחדש בקשה בכל ברכה מהאמצעיות מעין אותה ברכה, אבל אם חידש אפילו בברכה אחת דיו (ע' רמב"ם הל' תפלה א, ט, ואו"ח קו, ב). יש מפרשים שאינו נחשב חירוש אלא אם נתחדש הצורך אחרי התפלה הראשונה (רא"ש, רמ"א שם).
21. הענין לחדש דבר בתפלה הוא שיהא ניכר שתפלתו היא תפלת נרבה ולא חובה; אבל בלי חידוש נראה כמי שמתפלל תפלת חובה והרי אינה תפלת חובה (ע' משנה ברורה שם).

לפי רש"י בשם הלכות גדולות, רבי יוחנן חולק על שמואל, וסובר שיכול לחזור ולהתפלל אפילו בלי חידוש. אבל התוספות סוברים שגם רבי יוחנן מודה שצריך לחדש בה דבר אם רוצה לחזור ולהתפלל.

[illegible]

[עײן שוץ טאָסע אַנז
לײט וואָס]

[illegible]

[ועי' תוס' שו"ע לב ע"ב
ד"ה ורבי ותוס' ממנה
ע"ב ד"ה וא"ו]

עד שלא יגיע שליח צבור למודים. וטעמא לפי שאריך לשוח עם הצבור שלא יראה כסופר במי שהצבור משתחווין לו והוא הדין במי אס יגיע למודים כששליח צבור יגיע למודים דשפיר דמי כיון שהוא משתחוה עם חבריו אבל אין גמרא פסיקא ליה כי האי גווגא

יחיד לגבי ציבור כמאן
ל ואי אשמעינן הכא
בה אבל התם דאתחיל
אמר רב הונא הנכנס
ציבור שמתפללין "אם
יד עד שלא יגיע שיין
לאו אל יתפלל ריבי" ^ל
תחיל ולגמור עד שלא
יתפלל ואם לאו אל
יפלגי מר סבר יחיד
סבר אין יחיד אומר
רב אדא בר אבהו
אומר קדושה שנאמר

וְכִי יִשְׁאַל יֶלֶד דְּבָרֶיךָ
 וְאָמַר מַעֲשֵׂה מַי
 וְאָמַרְתָּ דְּרַבִּי חֵיִיא בְּר
 יָד כְּתִיב הִבָּא וְנִקְדַּשְׁתִּי
 וְעֵיב הָתָם ° הִבְדִּלּוּ מִתּוֹךְ
 לְהַלְלֵה עֲשֵׂה אֵף כֵּאֵן
 מִיֵּהֶת מִפְּסָק לֹא פָסִיק
 לְהַפְסִיק לֵיהָא שְׁמו
 תָּא רַב דִּימִי אָמַר ר' ^{מַדְבָּרָא}
 דְּרַבִּי יוֹחָנָן אָמְרִי
 מִן מִן יֵהָא שְׁמוֹ הַגְּדוֹל
 בְּמַעֲשֵׂה מִרְכָּבָה
 גּוֹתִיָּה: ר' יְהוּדָה אָמַר
 יֵהָא: לְמִימְרָא דְקִסְבָּר
 מוֹתֵר בְּדַבְּרֵי חוּרָה
 עַל קְרִי שְׁאִמּוֹר בְּדַבְּרֵי

עֲתָם לִבְנִיךָ וּלְבָנֵי בְנֵיךָ
עֲמַדָּת וְגו' מִה לְהִזְקֵן
בְּאֵן בְּעֵלֵי קְרִיין אֲסוּרִין
הִיא * לֹא דְרִישׁ סְמוּכִים
אֲפִילוּ מֵאֵן דְּלֹא דְרִישׁ
בְּמִשְׁנֵה תוֹרָה דְרִישׁ
א דְרִישׁ סְמוּכִין בְּכָל
גִּנְה תוֹרָה דְרִישׁ וּבְכָל
ל * דְּלֹא דְרִישׁ אֲתֵנִיא
מִכְשָׁפָה לֹא תַחֲנִית
עִם בְּהֵמָה מוֹת יוֹמָת
מִה שׁוֹכֵב עִם בְּהֵמָה
נִמְי בְּסִקּוּלָה אֲמַר לִיה

גם צ"ן בשניה היה פס הלבוש בגון
הם בשחיתון ששכח שהתפלל עם
חיד המתפלל עם הלבוש ואומר קדוש
ש"ץ לקדוש לית לן בה אבל מודים
אח על פי שחיד אומר מודים אח

אינו זומרו עם הַזָּכּוּר הַרּוּחָה אֵת
 כּוֹלֵם כּוֹרֵעִים וְהוּא אֵינּוּ כּוֹרֵעַ גְּרָחָה
 כּוֹפֵר בְּמִי שֶׁחִבְּרִי מִשְׁחֲחִינִן לוֹ :
 מִפְּסֵק לֹא פָּסִיק . תַּפְּלִנוּ לְקִדּוּשָׁה
 לַעֲנוֹת עִם הַזָּכּוּר וְכֵן לְמוֹדִים : בְּמִשְׁנֵה
 תּוֹרֵה דְּרִישׁ . וְהֵאָר קִרְאָה בְּמִשְׁנֵה וְהוּא
 הוּא נֶאֱמָר : מִכְּשָׁלָה כֹּה תַחֲיֶה . אִתָּה
 פִּירֵשׁ בְּאִיזוֹ מִיִּתָּה תְּמוֹת וְגֵאֲמָר אֲלֵנוּ
 כֹּל שׂוֹכֵב עִם בְּהֵמָה מוֹת יוֹמֵת :
 מִפְּסֵק עֲזִין לוֹ . סִמְכִתוֹ פֶּרֶשׁת מִכְּשָׁלָה
 לֹא תַחֲיֶה לְשׂוֹכֵב עִם בְּהֵמָה : מִה
 שׂוֹכֵב עִם בְּהֵמָה בְּכִקְיָה . כְּמִדְרָשִׁינֵנוּ
 אֵל בְּהֵמֵה־נֶּרְדִּי פֶּרֶק ד' מִיִּתּוֹת (דף נ"ד)
 בְּגִזְרָה שְׁוֵה דִּתְהִרְגּוּ הִדְבָּק מִי הַרּוּג
 תִּהְרֹגוּ דְּמִסִּית אֵל מִכְּשָׁל בְּכִקְיָה :
 וְהַזָּכּוּר הַרּוּחָה אֵת כּוֹלֵם כּוֹרֵעִים

אמר ליה רבי יהודה ובי מפני שמטו
הענין . לשוכב עם בהמה טמאה זה
המכשף לסקילה שהיא חמורה מכל
יתדות שצבורה אלף מקרא מפורש
יש לו בזהם אחר שהוא כהן כסקילה :
אוב וידענו ככלל . לא תחיה דכל
המכשפים היו ולמה ילאו בפני עמון
כשספרשן לסקילה כדכתיב באבן
ירגמו אותם ומהם גם להקים
אליהם את כל הכלל שזו מזה בתורה
לדבר דבר שהיה בכלל ילאו מן הכלל
ללמד לא ללמד עם עצמו ילאו אלא
ללמד על הכלל כולו ילא : זה שדראה
קרי ופי' . לענין טבילה שתקן גורא
לענין קריין לעשות צחורה קאי
ולשאר טמאים לא הצריך ואחר
הכל דאס' לו טומאה אחת עם
הקרי שאינו יכול ללמד ממנה טבילה

וְכָגוֹן צִוְּנוּ וְהָיָה שֶׁסֶם עוֹמָאִים עוֹמָאִם
 שְׂבַעַת אֶפְרַיִם הָיָה לְרִיחַ לְטוֹבוֹ לְקִרְיָו
 וְהָיָה שֶׁיִּשְׁבּוּק בְּחֹרֶם: פִּלְטֵת שְׂבַעַת
 וְזֶה. הָרִי הָיָה כְּבַעַל קִרְיָ: וְכִי
 יִהְיֶה פִּטְוֶה. (ח) קס"ד דָּהֵן עֵבִילָה וְ
 מִטְּרֹחוֹ מִכָּל וְכָל: מִשְׁמַשְׁתָּה לְמֵאֵן
 קִתְּנִי לֵה. לְהַשְׁמִיעַ כֶּחַ מִן הַדֹּרְכִי
 לְחֻקְהֶם: אִילִּימָא לְרַבֵּן. לְהוֹדִיעַ
 בְּכֵן דְּמִיִּיבִי בָּה: הַתָּמָה וְצִי שְׂרָהָ
 קִי. שְׂקִדְתָּהוּ עוֹמָאִם הַיִּזְבָּה
 מִיִּתְקַרָּה: לְמַעַנְדָּהָ. שְׂבַעַת שְׂרָהָ
 קִרְיָ לְאֵן בְּרַב דְּמִיִּיבִי הָיָה וְחֻמְבִּיבִי לִים
 רַבָּן עֵבִילָה לְקִרְיָ לְדַבְרֵי חוֹרָה:
 מִשְׁמַשְׁתָּ

ל' לסקילה אלא אוב וידעוני
ילומר לך מה אוב וידעוני
מנא לן דדריש דתניא רבי
אביו אנוסת בנו ומפותת
אביו ואמר רב גידל אמר
איש את אשת אביו ולא
ממאי דכאנוסת אביו כתיב
י אין במשנה תורה דריש
רוב"ל *כל המלמד לבנו

וְלֹכְנֵי בִּנְיָן כְּתוּבִים בְּחִרְיָה
הָ שָׁכְבָה וְרַע הַמְּשֻׁמָּשֶׁת
זָב שְׂרָאָה קָרִי דַּמְעָקֵרָא לֹא
רָא גַּמִּי פֶטֶר רַבִּי יְהוּדָה וְדָא
תָּה *צִיחָה מְבִילָה לְמֹאן
מְבִילָה הוּא מְחִיבִי רַבָּנִן
יְהוּדָה הֵיא וְדוּקָא קִרְנִי לָהּ
מְשֻׁמָּשֶׁת

[אולי ציל ורש בן
לקיש ועי' כתובות קיא:]

[ע'י' תוס' יצמות דף ד.
ד"כ וכי מפני ותוס'
קדושין ג. ד"כ וסמך
(ליס)]

דגהות הב"ח
(א) רש"י ד"ס זר'
סדר פוסק דקאבר
יחזן : (ב) תוס' ד"ס
גד וכו' בירושלמי וכו'
א במסלל שחיתים וכו' :

[53 37]

[חיבת וכן
ליחא ברי"ק]
מגילה דף כג:

[שם מ"ש פנה]
[פד : פ"ש]

[צ"ל ואתיא
עדה עדה
דכתיב עד
מתי לעדה
הרעה הזאת
מה לזלזל וכו'
כך חז"ל
במגילת]

[ע' תוספות
נ"ק ענ: ד"כ
[חא]

[פסחים פת:]

שם סנהדרין
: 97

יבמות ד. נא.
ע"ש במשנה

דברים כג

צבאים 7

קדמון ט.

[מ"ל נדחה]

[של צדק]

עשרה שלו, ולכן אם לא יוכל לגמור עד שיגיע השליח צבור לקדושה לא יתחיל, אלא ימתין ויענה קדושה עם הצבור ואחרי כן יתפלל. הגמרא מביאה מקור שאין אומרים קדושה אלא בצבור: **וְכֵן אָמַר רַב אֲדָא בַּר אֲהֵבָה: מִנֵּין שְׁאִין הַיָּחִיד אֹמֵר קְדוּשָׁה? שְׁנָאֵמַר (ויקרא כב, לב): "וְנִקְדַּשְׁתִּי בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל";** מפסוק זה אנו למדים שכל דבר שבקדושה - כל ענין שיש בו קדושה ה', וכגון אמירת קדושה, לא יהא נאמר עם פחות מעשרה גברים. שואלת הגמרא:

מֵאֵי מִשְׁמַע - כיצד משמע מפסוק זה שיש צורך לעשרה גברים דוקא? מבארת הגמרא:

דְּתַנִּי רַבִּנְאִי אַחוּהָ דְּרַבִּי חִינְיָ בַּר אֲבָא - כמו שלימד רבנאי אחיו של רבי חייא בר אבא בבבלי: **אֲתֵינָא "תוֹךְ" "תוֹךְ"** - לומדים דין זה מגזרה שוה של המלים "תוך" "תוך". **כְּתִיב הָכָא** - בפסוק שלנו כתוב: **"וְנִקְדַּשְׁתִּי בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל"**, וכתוב **הָתָם** - ושם, בפרשת עדת קורח, כתוב (במדבר טז, כא): **"הַבְדִּילוּ מִ"תוֹךְ" הָעֵדָה הַזֹּאת"**. **מָה לְהֵלֶן** - כמו ששם בעדת קורח היו לפחות עשרה גברים⁽⁴⁾. **אָף פָּאן** לענין דבר שבקדושה ב"תוך" בני ישראל, צריכים לפחות עשרה גברים.

לשאלה הבאה הגמרא מקדימה:

וְדִכּוּלִּי עֲלֵמָא מִיָּהָת מַפְסָק לֹא פָסִיק - על כל פנים, רב הונא ורבי יהושע בן לוי שניהם מסכימים, שאין מפסיקים שמונה עשרה לענות "מודים" או קדושה עם הציבור. לפי זה יש להסתפק:

אִיבְעִינָא לָהּ - שאלו: מהו להפסיק שמונה עשרה ל"יהא שמו הגדול מבורך"⁽⁵⁾ - לענות "יהא שמיא רבא מבורך וכו'" כשאומרים קדיש?

הגמרא עונה:

פִּי אֲתָא רַב דִּימִי - כשבא רב דימי לבבל מארץ ישראל, אמר לבני הישיבה: **רַבִּי יְהוּדָה וְרַבִּי שְׁמַעוֹן תְּלַמִּידֵי דְּרַבִּי יוֹחָנָן אֲמָרִי: לִפְלֵי אֵין מַפְסִיקִין** - לשום דבר אין להפסיק באמצע שמונה עשרה, חוץ מן "יהא שמו הגדול מבורך", שאפילו מי שעוסק במעשה מְרַבְּכָה⁽⁶⁾ פוסק ועונה "יהא שמיא רבא מבורך וכו'". אבל הגמרא מסיקה:

וְלִית הִלְכָתָא בְּנִתְיָה - ואין הלכה כרב דימי, אלא אין מפסיקין שמונה עשרה אפילו לענות "יהא שמיא רבא וכו'"⁽⁷⁾.

הערות

- החזיון לחדש דבר בתפלה הוא דין שנאמר בתפלת נדבה, אבל כאן שתפלת יחיד לגבי תפלה בצבור נחשבת כאילו לא התפלל, הרי הוא בא להתפלל בצבור בתורת חובה, ולכן אין צורך לחדש בתפלתו. עוד יש לפרש, שמכיון שתפלת יחיד לגבי תפלה בצבור אינה נחשבת תפלה, הנה זה עצמו שעכשיו תפלתו היא תפלה בצבור, נחשב חידוש דבר לגבי תפלתו הראשונה, ואין צורך לחידוש אחר.
- כשהשליח צבור מתחיל ברכת "מודים" הצבור כורעים ואומרים עמו תפלת "מודים דרבנן". המתפלל שנמצא באמצע שמונה עשרה אינו יכול לכרוע עמהם, והרואה כולם כורעים והוא אינו כורע נראה ככופר במי שחבריו משתחוים לו (רש"י). לכן חייב להמתין ולכרוע ולומר "מודים" עם הצבור. התוספות מוסיפים, שמכיון שסיבת ההמתנה היא כדי שישתחוה עם הצבור, אם כן אם יתפלל שמונה עשרה ולא יגמור את כולה, אך יגיע לברכת "מודים" בתפלתו יחד עם השליח ציבור, מותר לו להתחיל להתפלל, לפי שאף היחיד כורע בברכת מודים, ונמצא שמשתחוה עם הצבור במודים ולא יראה ככופר. התוספות מביאים מנהגו של רבינו תם שכשהיה עומד באמצע שמונה עשרה והגיע השליח צבור למודים, היה כורע עם הקהל בלי שום אמירה אף שהוא לא הגיע למודים. והתוספות מוסיפים שמוותר לעשות כן רק באמצע ברכה ולא בסוף ברכה. מפני שאסור לכרוע בסוף הברכות כמבואר להלן לד, א (ועיין אורח חיים קט, א).
- אמנם מורה רב הונא שאם אינו מתפלל עם הצבור אינו אומר קדושה בשמונה עשרה שלו, שאין אומרים קדושה אלא בעשרה, וכמו שיתבאר מיד בסוגיא (רש"י על פי הרשב"א; עיין טורי אבן מגילה כג, ב).
- הגמרא לא סיימה את ההוכחה שבערת קרח היו עשרה גברים. במסכת מגילה (כג, ב) מבואר, שה"עדה" המוזכרת בפרשת קרח היא לפחות עשרה גברים, מגזרה שוה של המלים "עדה" "עדה", שבפרשת קרח כתוב: "הבדלו מתוך העדה", ובפרשת עשרת המרגלים כתוב (שם יד, כז): "עד מתי לעדה" הרעה הזאת, וכמו ששם מדובר בעשרה גברים, אף כאן מדובר בעשרה גברים; ושוב לומדים מגזרה שוה של המלים "תוך" "תוך", שגם לענין דבר שבקדושה צריכים לפחות עשרה גברים. ובמסורת הש"ס גורס כן אף בסוגיא שלנו.
- לעיל דף ג, א ובשבת קיט, ב, מבוארת המעלה המיוחדת של עניית "יהא שמיא רבא וכו'": משום חשיבותה המיוחדת הגמרא מסתפקת שאולי יש להפסיק שמונה עשרה לענות "יהא שמיא רבא" (שפתי חכמים). "יהא שמו הגדול מבורך וכו'" כלשון הקדש, הוא "יהא שמיא רבא מבורך וכו'" בארמית.
- "מעשה מרכבה" במובן מצומצם הוא נבואת יחזקאל הבתובה בפרק א מספרו, כאשר ראה נבואה כבוד ה' ומלאכי מעלה. אמנם בדרך כלל בכל מקום בתלמוד שמוזכר מעשה מרכבה הכוונה ל"מדע האלהי, והוא הדבור על כללות המציאות, ועל מציאות הבוהא ודעתו ותארו, וחזיון הנמצאים ממנו, והמלאכים והנפש והשכל הדבק באדם, ומה שאחרי המות" (לשון הרמב"ם בפירוש המשניות חגיגה ב, א [הוצאת קאפח]; אבל עיין רע"ב ותוספות יו"ט שם, שמפרשים מעשה מרכבה באופן אחר).
- ומי שעומד באמצע שמונה עשרה כשמגיע השליח צבור לקדיש או לקדושה, יש לו לשתוק לכיון למה שהשליח צבור אומר (אורח חיים קד, ז), ויוצא כזה חובת קדושה ועניית יהא שמיא רבא מדין "שומע כעונה" (עיין רש"י סוכה לח, ב, ובמשנה ברורה אורח חיים שם).

או צבור וצבור - או שבין בפעם הראשונה ובין בשניה התפלל עם הצבור, כגון שהתפלל עם עשרה ובאו עוד עשרה ושכח שהתפלל עם הראשונים. **אָבֵל** אם בפעם הראשונה התפלל בלי עשרה ובפעם השניה יש עשרה, היינו אומרים שחיד לגבי צבור כמאן דלא צלי דמי - שתפלת יחיד ביחס לתפלה בצבור אינה כלום, ונחשב כאילו לא התפלל, וחייב להתפלל עם הצבור אף בלי לחדש דבר⁽¹⁾, **קַמְשַׁמַּע** לן - בא שמואל ללמדנו שגם באופן כזה אין להתפלל עם הצבור אלא אם כן יחדש דבר בתפלתו.

ממשיכה הגמרא:

וְאִי אֲשַׁמְעִין הָכָא - ואילו השמיענו שמואל רק הדין של נכנס ומצא צבור שמתפללין שלא יתפלל עמהם בלי לחדש דבר, הייתי אומר שהטעם הוא משום דלא אתחיל בה - שמכיון שלא התחיל להתפלל, אין לו להתחיל, **אָבֵל הָתָם** - אבל שם, כשהתחיל להתפלל ונזכר שכבר התפלל, **דְּאֵתְחִיל בָּהּ** - שכבר התחיל להתפלל, **אִימָא** - הייתי אומר שלא יפסיק אלא יגמור תפלתו, **צְרִיכָא** - לכן צריך שמואל ללמדנו שאף שכבר התחיל להתפלל ונזכר שהתפלל יש לו להפסיק באמצע. ונמצא שיש צורך להשמיענו בשני המקרים שמי שהתפלל אינו חוזר ומתפלל.

הגמרא מביאה מחלוקת אמוראים בענין זה:

אָמַר רַב הוּנָא: הַנִּכְנָס לְבֵית הַקִּנְסָתָא להתפלל ומצא צבור שמתפללין שמונה עשרה: **אִם יָכוֹל לְהִתְחִיל** שמונה עשרה וְלִגְמֹר אותה **עַד שְׁלֹא יִגִּיעַ שְׁלִיחַ צִבּוּר** בחזרת התפלה ל"מודים" אנחנו לך, יתחיל ויתפלל. **וְאִם לֹא** - ואם אינו יכול לגמור תפלתו עד שיגיע השליח צבור ל"מודים", **אֵל יִתְפַּלֵּל**, אלא ימתין עד שמגיע ל"מודים", ויאמר "מודים" עם הצבור ואחרי כן יתפלל⁽²⁾. רבי יהושע בן לוי חולק:

רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לִוִּי אָמַר: אִם יָכוֹל לְהִתְחִיל וְלִגְמֹר שמונה עשרה **עַד שְׁלֹא יִגִּיעַ שְׁלִיחַ צִבּוּר לְקְדוּשָׁה**, יתחיל ויתפלל, **וְאִם לֹא אֵל יִתְפַּלֵּל**, אלא ימתין ויענה קדושה עם הצבור ואחרי כן יתפלל.

הגמרא מבררת שורש המחלוקת:

בְּמֵאי קָא מְפַלְגִי - במה נחלקו? **מֵר סָבֵר** - רב הונא סובר, שהיחיד המתפלל עם הצבור אומר קדושה בתפלת שמונה עשרה שלו, ולכן לא אכפת לנו אם לא יגמור תפלתו לפני שיגיע השליח צבור לקדושה, שהרי בין כך יאמר קדושה⁽³⁾, **וּמֵר סָבֵר** - ורבי יהושע בן לוי סובר, שאין היחיד המתפלל עם הצבור אומר קדושה בתפלת שמונה

מי שמתו פרק שלישי ברכות

מסורת
הש"ס

בא [תוס' א"ת סי'
קד סוף ח] ב מ"ו
פ"י מהלכות תפלה הלכה
טו סוף ע"ש י"ט סוף
ש"ע א"ת סימן קס"ו
סוף ח :
סא ג מ"ו פ"ח שם
הלכה ו סוף ש"ע
א"ת סימן נה סוף ח :
מב ד מ"ו פ"י שם
הלכה טו סוף ש"ע
א"ת סימן קד סוף ח :
בז ה מ"ו פ"ח סוף ח :
סוף ח מ"ו פ"ח סוף ח :
סוף ח מ"ו פ"ח סוף ח :
סוף ח מ"ו פ"ח סוף ח :
סוף ח מ"ו פ"ח סוף ח :
סוף ח מ"ו פ"ח סוף ח :

עד שלא יגיע שליח לצבור למודים . וטעמא לפי שגריר לשוח עם
הצבור שלא יראה כפופר במי שהצבור משתחוין לו והוא הדין
במי אם יגיע למודים בשליח צבור יגיע למודים דשפיר דמי כיון
שהוא משתחוה עם חבריו אבל אין גמרא פסיקא ליה כי האי גווגול
אבל אין נראה דמשום מודים דרבנן
נקט הכי שמהלכות לענות שזה לא מלינו
לועיקר בנמי ור"ת היה רגיל כשהיה
מתפלל ביחוד כשהחזן מגיע למודים
היה כורע עם הקהל בלא חמירה
כלל ודוקא באלמנע ברכה אבל בסוף
ברכה לא דאמר לקמן (דף לז.) דאסור
לשוחט בסוף כל ברכה וברכה מיהו
לכתחלה אין לעשות כן כדמשמע
הכא וכתב רש"י בסוכה פרק לולב
הגזול (דף לה.) דלדמי המתפלל ושמע
מפי החזן קדיש או קדושה אינו יכול
להפסיק ולענות עם הצבור אלא
ישתוק וימתין מעט דשומע כעונה
וי"ל לכתחלה אין לעשות כן - עניינה
תשיבא טפי הדור מלוה . ור"ת ור"י
היו אומרים דלדבריהם אי שומע כעונה
היו הפסקה אם שותק . ומ"מ נגזר
העם לשחוק ולשמוע וגדול המנהג .
בירושלמי פרק תפלת השחר קאמר לא
התפלל (ב) וכל ואלאן מתפללין מוסק
אם היה יודע שהיה מתפלל וגומר
עד שלא יתחיל ש"ך כדי לענות אמן
מתפלל אם לאו לא יתפלל. בחזית אמן
אמר. פליגי ביה תרי אמוראי חד
אמר בלחם בלחם של האל הקדוש וחד אמר
בלחם של שומע תפלה ולא פליגי כאן
בחול כאן בשבת והא דאמרין בלחם
של שומע תפלה היינו בחול לכך יש
ליזהר לענות אמן בהאל הקדוש וגם
לענות אמן בשומע תפלה ומתוך
הירושלמי משמע שהיו רגילין לומר
י"ח ברכות שלמות במוסף של חול
כגון ב"ח וכו' וכו' המושג ומיהו אכן
סומכין אלא דאמר פרק תפלה השחר
(לקמן דף כט.) דקאמר תמימי סתיו
תשכרי לא תקון ומה שאט אומרים
ענו בין גזול לרופא לא קשה שאינו
אלא לש"ך אבל יחיד כוללה בש"ח
ועוד אומר הר"ר חיים דאיתא
במוספא (דף ט"ז) כהניא כמנהגו
דקאמר התם ימים שיש בהן קרבן
מוסף כגון ר"ח וס"ח ערבית ושחרית
מתפלל י"ח שלמות ואומר מעין
המאורע בעבודה ואם לא אמר
מחזירים אותו ובמוספים מתפלל שבע
ואומר קדושת היום באלמנע ובירושלמי
נמי י"ל דטענת סופר הוא ול"ג של
מוסף אלא כל ואלאן מתפללים וכן
משמע בירושלמי פרק מי שמתו דגם
זו המימרא כחובה שם ולא הזכיר של
מוסף כלל : **אין** יחיד מתפלל
קדושה . וכן הלכה אבל המתפלל
י"ח עם החזן לכשיגיע ש"ך לקדושה
יאמר עם השליח לצבור נקדש וכל
הקדושה משלם יכול לענות עם
הצבור ואין זה קרוי יחיד :

רב נסים גאון
ר' יהודה דלא דרש
סוכין בבל התורה
ובפסוק תורה דרש
פירש לפסוק דמלתא
בפרק פ"ז נשים (דף ד)
והבי' ובפסוק תורה
פ"א פסוק דרש
איבעית אימא שמו
דביתא איבעית אימא
שמו דמנהג :

[ואין צ"ל ר"ש בן
לקיש ופי' כפונת קול:]

[ש"י תוס' יבמות דף ד'
ד"ס ופי' מפני ותוס'
קדושין ג' ד"ס ובמין
ליה]

דגרות הב"ח
(ח) רש"י ד"ס וי'
יבמות סוף דקאמר
דלן : (ג) תוס' ד"ס
עד ופי' בירושלמי ופי'
לא התפלל שחרית וכו' :

או צבור וצבור אבל יחיד לגבי צבור כמאן
דלא צלי דמי קמ"ל ואי אשמעינן הכא
משום דלא אתחיל בה אבל התם דאתחיל
בה אימא לא צריכא אמר רב הונא הנכנס
לבית הכנסת ובוצא צבור שמתפללין "אם
יכול להתחיל ולגמור עד שלא יגיע ש"ך
למודים יתפלל ואם לאו אל יתפלל ריב"ז
אמר "אם יכול להתחיל ולגמור עד שלא
יגיע ש"ך לקדושה יתפלל ואם לאו אל
יתפלל במאי קא מפלגי מר סבר יחיד
אומר קדושה ומר סבר אין יחיד אומר
קדושה *וכן אמר רב אדא בר אבהו
*מעין שאין היחיד אומר קדושה שנאמר
*ונקדשתי בתוך בני ישראל יכל דבריי"ח
שבקדושה לא יהא פחות מעשרה מאי
משמע דתני *רבנא אחיה דרבי חיאי בר
אבא אחיה תוך תוך כתיב הכא ונקדשתי
בתוך בני ישראל וכתוב התם *הברלו מתוך
העדה הוואת *מה להלן עשרה אף כאן
עשרה ודכולי עלמא מיהת מוסק לא פסיק
איבעיא להו מהו להפסיק ליהא שמו
הגדול מבורך כי אתא רב דימי אמר ר'
יהודה *ור"ש תלמידי דרבי יוחנן אמרי
לכל אין מפסיקין חוץ מן יהא שמו הגדול
מבורך שאפילו עוסק במעשה מרכבה
פוסק ולית *הלכתא כותיה : ר' יהודה אומר
מברך לפנייהם ולאחריהם : למימרא דקסבר
רבי יהודה בעל קרי מותר ברברי תורה
והאמר ריב"ל כגון לבעל קרי שאסור בדברי
תורה *שנאמר *והודעתם לבניך ולבני בניך
וסמך ליה יום אשר עמדת וגו' מה להלן
בעלי קריין אסורין אף כאן בעלי קריין אסורין
וכי תימא *רבי יהודה *לא דריש סמוכים
והאמר רב יוסף אפילו מאן דלא דריש
סמוכים בכל התורה במשנה תורה דריש
דא רבי יהודה לא דריש סמוכים בכל
התורה כולה ובמשנה תורה דריש ובכל
התורה כולה כגא לן דלא דריש דתניא
*בן עזאי אומר נאמר *מכשפה לא תחיה
ונאמר כל שוכב עם בהמה מות יומת
סמוכי ענין לו לומר מה שוכב עם בהמה
בסקילה יאף מכשפה נמי בסקילה אמר ליה
ר' יהודה וכי מפני שסמכו ענין לו נוציא לזה לסקילה אלא אוב וידעוני
בכלל כל המכשפים היו ולמה יצאו להקיש להן ולומר לך מה אוב וידעוני
בסקילה אף מכשפה בסקילה ובמשנה תורה מנא לן דדריש דתניא רבי
אליעזר אומר *נשוא אדם אנוסת אביו ומפותרת אביו אנוסת בנו ומפותרת
בנו ר' יהודה אומר באנוסת אביו ובמפותרת אביו ואמר רב גידל אמר
רב מאי מעמא דר' יהודה דכתיב *לא יקח איש את אשת אביו ולא
יגלה (את) בנה אביו כגא שראה אביו לא יגלה וממאי דבאנוסת אביו כתיב
דסמך ליה ונתן האיש השוכב עמה וגו' אמרי אין במשנה תורה דריש
והני סמוכין מבני ליה לאידך דריב"ל דאמר ריב"ל *כל המלמד לבנו
דמיא ככלה מהר חרב שנאמר *והודעתם לבניך ולבני בניך וכתוב בתורה
יום אשר עמדת לפני ה' אלהיך בחורב *תנן זב שראה קרי ונדה שפלטא שכתב זרע המשמשת
וראתה *דם צריכין טבילה ורבי יהודה פוטר עד כאן לא פטר רבי יהודה אלא בזב שראה קרי דמעיקרא לאו
בר טבילה הוא אבל בעל קרי דתניא וכו' תימא ה"ה דאפילו בעל קרי נריא נמי פטר רבי יהודה והאי
דקא מפלגי בזב שראה קרי להודיע כן דרבנן אימא סיפא המשמשת וראתה *דם צריכה טבילה למאן
קתני לה אימא לרבנן פשיטא השרא ומה זב שראה קרי דמעיקרא לאו בר טבילה הוא מחייבי רבנן
המשמשת וראתה *דם דמעיקרא בת טבילה היא לא כל שכן אלא לאו ר' יהודה היא ודוקא קתני לה
משמשת

[תוס' דין
לחל כ"ה"ף]
תולה דף כג :

[שם פ"ה ס"ה'
פד' פ"ה]

[ר"ל ואחרי
עדה עדה
דכתיב עד
מתי יעלה
והיה הוואת
סוף חלון ופי'
קד חלון
כמנלה]

[פ' תוספות
כ"ח פ"ה ד"ס
לחל]

[תוס' סוף כח :
יבמות דף ד']

[יבמות ד. כ.
ופ"ה כמנלה]

דברים כג

[דברים ד
לקמן ס.]

[פ"ל נדה]

[פ"ל נדה]

לֹא תַחִיָּה – מכשפה חייבת מיתה, אבל לא פירש הפסוק איזו מיתה, וְנֶאֱמַר בַּפֶּסֶק הַסְמוּךְ (שם פסוק יח): "כָּל שׁוֹכֵב עִם בְּהֵמָה מוֹת יוֹמָת", ודורשים אנו: סְמִיכוֹ עֲנִין לוֹ – שני הפסוקים נכתבו סמוכים זה לזה, לומר – ללמדנו, מִה שׁוֹכֵב עִם בְּהֵמָה בְּסִקִּילָה – כמו שהשוכב עם בהמה מיתתו בסקילה^[12], אִם מִכְשָׁפָה נָמִי בְּסִקִּילָה – כן גם המכשפה מיתתה בסקילה. אָמַר לִיָּה רַבִּי יְהוּדָה לִבְנֵי עֲזַאי: וְכִי מִפְּנֵי שְׁמִיכוֹ עֲנִין לוֹ – שנכתבו הפסוקים של מכשפה ושל שוכב עם בהמה בסמיכות, נוציא לזה העושה כישוף לסקילה, שהיא חמורה מכל מיתות שבתורה^[13] אֵלָּא מִיתַת מִכְשָׁפָה בְּסִקִּילָה לומדים ממקום אחר: אוֹב וְיִדְעוּנִי בְּכָל־כָּל הַמִּכְשָׁפִים הֵיוּ – הרי אוב וידעוני^[14] נכללים בכלל כל המכשפים, ועל כל סוגי כישוף נאמר: "מכשפה לא תחיה", שהם חייבים מיתה. ואם כן יקשה, לָמָּה יֵצְאוּ – למה הוציאה התורה בעל אוב וידעוני מכלל שאר המכשפים, וכתבה עליהם פסוק מיוחד (ויקרא כ, כז): "ואיש או אשה כי יהיה בהם אוב או ידעני מות יומתו באבן ירגמו אותם", שמיתתם בסקילה? והתשובה היא: לְהַקִּישׁ לָהֶן – לזמנות להם שאר כל המכשפים ולומר לָהֶן: מִה אוֹב וְיִדְעוּנִי בְּסִקִּילָה, אִם כָּל סוֹג מִכְשָׁפָה בְּסִקִּילָה^[15]. הרי שרבי יהודה חולק על דרשת הסמיכות של בן עזאי, והוא לפי שאינו דורש סמוכין בכל התורה.

עכשיו מביאים הוכחה שבספר דברים אף רבי יהודה דורש סמוכין: וּבְמִשְׁנֵה תוֹרָה מָנָא לָן דְּרִישׁ – איפה רואים שבספר דברים דורש רבי יהודה סמוכין? דִּתְנִינָא בְּבִרְיֵיתָא: רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אָמַר: אִם עַל פִּי שְׂאֵרָא אֲסוּר לִישָׁא אֶת אֲשֶׁת אָבִיו או אֶת אֲשֶׁת בְּנוֹ [אף לאחר שהתגרשו או התאלמנו] (ויקרא יח, ח וטו), מִכָּל מְקוֹם נוֹשֵׂא אֶדָם אָנוּסֶת אָבִיו וּמְפֹתֶת אָבִיו, אָנוּסֶת בְּנוֹ וּמְפֹתֶת בְּנוֹ – מותר לו לישא אשה שנאנסה או שהתפתתה על ידי אביו או על ידי בנו. רַבִּי יְהוּדָה אוֹסֵר בְּאָנוּסֶת אָבִיו וּבְמְפֹתֶת אָבִיו. וְאָמַר רַב גִּידֵל אָמַר רַב: מֵאֵי טַעְמָא דְּרַבִּי יְהוּדָה – מהו טעמו של רבי יהודה? משום דְּכֵתִיב (דברים כג, א): "לֹא יִקַּח אִישׁ אֶת־אִשְׁתּוֹ אָבִיו וְלֹא יִגְלָה" (את) בְּנֵה אָבִיו. והוא דורש: "בְּנֵה" – הבגר שְׂרָאָה אָבִיו לֹא "יִגְלָה", דהיינו: אסור לבא על אשה שאביו בא עליה^[16], ומסיים רב גידל את דבריו: וּמֵמַאי דְּבִאָנוּסֶת אָבִיו בְּתִיב – מנין שהפסוק "לֹא יִגְלָה כִּנְף אָבִיו" מדבר באשה שאביו אנס אותה, ולא באשה שנשא אביו

הגמרא חוזרת לדברי המשנה, והיא דנה בשיטת רבי יהודה המובאת במשנתנו:

רַבִּי יְהוּדָה אָמַר: בַּעַל קְרִי מְבַרְךְ לִפְנֵיהֶם וּלְאַחֲרֵיהֶם.

הגמרא סוברת עכשיו שהטעם שרבי יהודה מחייב בעל קרי אף בברכות שהן דרבנן הוא מפני שסובר שבעל קרי מותר לעסוק בתורה, וקורא כדרכו ומוציא בשפתיו^[8]. מתוך כך הגמרא שואלת: לְמִימָרָא – האם זאת אומרת, דְּקָסְבַּר רַבִּי יְהוּדָה בַּעַל קְרִי מוֹתֵר בְּדַבְרֵי תוֹרָה? וְהָאֵמַר רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֹוי: מִנִּין לְבַעַל קְרִי שְׂאֵסוּר בְּדַבְרֵי תוֹרָה? שְׂאֵמַר לַעֲנִין מִצּוֹת תַּלְמוּד תוֹרָה (דברים ד, ט): "וְהוֹדַעְתֶּם לְבְנֵיךָ וּלְבְנֵי בְנֵיךָ", וְסִמִּיךְ לִיָּה – ובפסוק הסמוך כתוב (שם פסוק י): "יוֹם אֲשֶׁר עֲמַדְתָּ וְגו'". [לפני ה' אלקיך בחורב], דהיינו: בהר סיני בזמן מתן תורה. ומסמיכות הפסוקים דורשים: מִה לְהֵלֶן במעמד הר סיני בַּעֲלֵי קְרִיִּין אֲסוּרִין הֵיוּ בדברי תורה עד שטבלו^[9], אִם בָּאֵן – בלימוד התורה של הדורות הבאים, בַּעֲלֵי קְרִיִּין אֲסוּרִין בדברי תורה עד שטבלו^[10]. לאור דרשה זו היאך מתיר רבי יהודה לבעל קרי לעסוק בתורה? הגמרא מעלה תירוץ ודוחתו:

וְכִי תִימָא רַבִּי יְהוּדָה לֹא דְרִישׁ סְמוּכִים – ואם תרצה לומר שאין רבי יהודה דורש סמיכות של פסוקים, ולכן הוא חולק על רבי יהושע בן לוי, וסובר שבעל קרי מותר בדברי תורה; אי אפשר לומר כן, וְהָאֵמַר רַב יוֹסֵף: אֲפִילוּ מֵאֵן דְּלֹא דְרִישׁ סְמוּכִים בְּכָל הַתּוֹרָה – אף מי שסובר שבכל התורה אין לדרוש סמיכות של פסוקים, מכל מקום הוא מודה שִׁבְמִשְׁנֵה תוֹרָה דְרִישׁ – בספר דברים [הקרי "משנה תורה" (דברים יז, יח)] דורשים פסוקים סמוכים^[11], וראיה לדבר, דְּהָא רַבִּי יְהוּדָה לֹא דְרִישׁ סְמוּכִין בְּכָל הַתּוֹרָה פּוֹלָה, וּבְמִשְׁנֵה תוֹרָה דְרִישׁ. ודרשת הפסוקים הסמוכים של רבי יהושע בן לוי שהכאנו בספר דברים היא. ואם כן הקושיא במקומה עומדת: היאך מתיר רבי יהודה לבעל קרי לעסוק בתורה, הרי מן הסמיכות אנו לומדים שבעל קרי אסור בדברי תורה?

הגמרא עוברת להוכיח את דברי רב יוסף. מקודם מביאים הוכחה שרבי יהודה אינו דורש סמוכין בכל התורה:

וּבְכָל הַתּוֹרָה פּוֹלָה מָנָא לָן דְּלֹא דְרִישׁ רַבִּי יְהוּדָה פֶּסוּקִים סְמוּכִים? דִּתְנִינָא בְּבִרְיֵיתָא: בֶּן עֲזַאי אָמַר: נֶאֱמַר (שמות כב, יז): "מִכְשָׁפָה

הערות

- התנא קמא אוסר לבעל קרי לברך בברכות קריאת שמע והברכה לפני המזון שהן מדרבנן, משום תקנת עזרא שבעל קרי אסור בדברי תורה. ואם כן, רבי יהודה שמתיר לבעל קרי לברך בברכות אלו, על ברחנו שסובר שבעל קרי מותר בדברי תורה, ובין שכן אפילו כדרכו גם בן קורא ומוציא בשפתיו (ריטב"א).
- במעמד הר סיני נצטוו בני ישראל לפרוש מנשותיהם שלשה ימים ואחר כך לטבול במקוה לקראת מתן תורה. [הצורך בשלשה ימים הוא בגלל טהרת הגשמים, לפי שאשה הפולטת שכבת זרע תוך שלשה ימים של תשמיש המטה טמאה בטומאת קרי, ואחרי שלשה ימים כבר נסרח הזרע ואינו מטמא בפליטתו.] ממה שנצטוו לפרוש ולטבול אנחנו למדים שמי שלא פרש או לא טבל היה אסור להשתתף בקבלת התורה, ומכאן המקור שבעל קרי אסור בדברי תורה (עיין שמות יט, טו ובפירושו רש"י שם; לעיל ב, ב הערה 28; שבת פו, א-ב).
- הראשונים הקשו: הרי בבבא קמא (פב, א) מבואר שאיסור בעל קרי בדברי תורה הוא מתקנת עזרא, ובאן משמע שהוא מן התורה ונלמד ממעמד מהר סיני? הריטב"א מתרץ שהגמרא ידעה שאיסור בעל קרי בדברי תורה תקנה היא והפסוקים הם רק אסמכתא [סמך מקראי לדבר שחידשו חכמים], וקושיית הגמרא היא מתקנת עזרא עצמה, בלומר: היאך מתיר רבי יהודה בעל קרי בדברי תורה, הרי עזרא תקן שאסור בתורה? הגמרא לא דקדקה בכך אם הפסוקים הם אסמכתא או דרשה גמורה, והיא נוקטת באילו האיסור הוא מן התורה. ולא אבפת לה לגמרא שלא לדייק בזה, מכיון שלפי המסקנא אף רבי יהודה מודה שבעל קרי אסור בדברי תורה; ועיין בתוספות הרא"ש.
- אמנם הרשב"א מפרש שבאן הגמרא סוברת שהאיסור על בעל קרי לעסוק בתורה הוא מן התורה. ולשיב הקושיא מבבא קמא שאיסור בעל קרי הוא מתקנת עזרא, עיין צ"ח ופני יהושע.
- ריטב"א (על סמך הסוגיא ביבמות ד, א-ב) מפרש הטעם שכולם מודים

שבמשנה תורה [ספר דברים] דורשים סמוכים: מפני שמשנה תורה הוא חזרה על הדברים שכבר נאמרו בספרים הקודמים מפי ה'; ומן הראוי שמשנה יחזור על הדברים לפי סדר אמירתם הקודמת. ולכן כאשר אנו מוצאים ששינה משה את סידרם, בודאי בא שינוי הסדר לשם דרשה; וכשסמך משה הדברים זה לזה – לדרשה נסמכו, כיון שאינם סדורים כסדרם הראשון, ולכן דורשים סמוכים במשנה תורה (ועיין מהר"ץ חיות).

12. הגמרא בסנהדרין (נד, ב) לומדת שהבא על הבהמה מיתתו בסקילה בגזרה שרה ממי שמסית אנשים לעבור עבודה זרה. בבהמה כתוב (ויקרא כ, טז): "ואיש אשר יתן שכבתו בבהמה מות יומת ואת הבהמה יתהרגו". ובמסית כתוב (דברים יג, י"א) "כִּי יִהְיֶה תִּהְרַגוּ... וְסָקַלְתוּ אֹתוֹ, מִה מִסִּית בְּסִקִּילָה אִם הָאָה עַל הַבְּהֵמָה בְּסִקִּילָה (רש"י).

13. רש"י.

14. שניהם סוגי מכשפים כמבואר בסנהדרין סה, א-ב. האוב – מדבר עם המתים באופן מסויים; וידעוני – שם עצם של חיה הנקראת "ידוע" בפיו ומגיד על ידה עתידות.

15. דרשה זו מיוסדת על המרה [אחת משלש עשרה מדות שהתורה נדרשת בהן]: כל דבר שהיה בכלל יוצא מן הכלל ללמד, לא ללמד על עצמו יצא אלא ללמד על הכלל כולו יצא. כאן יצאו אוב וידעוני מכלל שאר מכשפים, ופירט בהם הכתוב מיתתם, והם באים ללמד על כל המכשפים כולם שמיתתם בסקילה (רש"י).

16. כתוב בתורה (ויקרא יח, ח): "עֲרוֹת אִשְׁתְּ אָבִיךָ לֹא תִגְלֶה". רבי אליעזר סובר ש"אשת אביך" משמע אשה הקנויה לאביו לאישות על ידי קדושין, ורק היא אסורה לבנו. אבל אנוסה או מפותה, שהיא אשה שאביו בא עליה בלי קדושין ובלי אישות, מותרת לבנו (רש"י יבמות ד, א). ועל זה חולק רבי יהודה, ומרבה מסמוכין שגם אנוסת אביו ומפותת אביו אסורה, מכיון שנבעלה לאביו.

או לצור ולצור . בין בראשונה בין בשנייה היה פס הצבור כגון עשרה אחר עשרה וזה עמיהם בשחיהן ששכח שהתפלל עם הרשעים: **רב הונא סבר** ימיד התפלל עם הצבור ואמר קרום הלכך אם לא גמר עם שלא יצא ש"ף תפלו לית לן בה אבל מורים תורה שיש על כל קדוש קדוש ואומר מורים אם

או צבור וצבור אבל יחיד לגבי צבור כמאן
דלא צלי דמי קמ"ל ואי אשמעינן הכא
משום דלא אתחיל בה אבל התם דאתחיל
בה אימא לא צריכא אמר רב הונא הנכנס
לבית הכנסת ומצא צבור שמתפללין "אם
יכול להתחיל ולגמור עד שלא יגיע ש"ץ
למודים יתפלל ואם לאו אל יתפלל ריב"ז
אמר י"א יכול להתחיל ולגמור עד שלא
יגיע ש"ץ לקדושה יתפלל ואם לאו אל
יתפלל במאי קא מפלגי מר סבר יחיד
אומר קדושה ומר סבר אין יחיד אומר
קדושה *וכן אמר רב אדא בר אבהו
*מנין שאין היחיד אומר קדושה שנאמר

ונקדשתי בתוך בני ישראל יכל דברי
שבקדושה לא יהא פחות מעשרה מאי
משמע דתני *רבנאי אחיה דרבי חיאי בר
אבא אתיא תוך תוך כתיב הכא ונקדשתי
בתוך בני ישראל וכתיב התם הברדלו מתוך
העדה הוואת *מה להלן עשרה אף כאן
עשרה ודבולי עלמא מיהת מפסק לא פסיק
איבעיא להו מהו להפסיק ליהא שמו
הגדול מבורך כי אהא רב דימי אמר ר'
יהודה *וריש תלמידי דרבי יוחנן אמרי
לכל אין מפסיקין חוץ מן יהא שמו הגדול
מבורך שאפילו עוסק במעשה מרכבה
פוסק ולית הלכתא כותיה: ר' יהודה אומר
מברך לפנייהם ולאחרייהם: למימרא דקסבר
רבי יהודה בעל קרי מותר בדברי תורה
והאמר ריב"ל מנין לבעל קרי שאסור בדברי

תורה * שנאמר "והורעתם לבניך ולבני בתיך
וסמך ליה יום אשר עמדת וגו' מה להדג'
מעלי קריין אסורין אף כאן בעלי קריין אסורין
ובי תימא * רבי יהודה * לא דריש סמוכים
והאמר * רב יוסף אפילו מאן דלא דריש
סמוכים בכל התורה במשנה תורה דריש
דא רבי יהודה לא דריש סמוכים בכל
התורה כולה ובמשנה תורה דריש ובכל
התורה כולה מנא לן דלא דריש דתניא
* בן עזאי אומר נאמר * מכשפה לא תחיה
ונאמר כל שוכב עם בהמה מות יומת
סמכו ענין לז' לומר מה שוכב עם בהמה
בסקילה ואף מכשפה נמי בסקילה אמר ליה

ר' יהודה ובי מפני שסמכו ענין לו נוציא
בכלל כל המכשפים היו ולמה יצאו להקיש
בסקילה אף מכשפה בסקילה ובמשנה תר
אליעזר אומר *נשוא אדם אנוסת אביו ומפ
בנו ר' יהודה אוסר באנוסת אביו ובמפות
רב מאי טעמא רר' יהודה דכתיב *לא י
יגלה (את) בנה אביו בנה שראה אביו לא יגלה
דסמך ליה ונתן האיש השוכב עמה וגו' א
הני סמוכין מביי ליה לאידך הריב"ל דא

וְלֹא קָבְלָהּ מִהֶרֶץ חֹרֵב שְׁנֵאמַר *וְהִיךְ בְּחֹרֵב *תֵּן זֶב שְׂרָאָה קְרִי וְנָדָה שֶׁפִּי כִּי יְהוּדָה פֹּטֵר עַד כָּאן לֹא פָטַר רַבִּי יְהוּדָה אֶל אִירָדָא מֵהֵיב וְכִי תִימָא הִ"ה דִּאֲפִילוּ בַּעַל קְרִי חֲדִיעֵךְ כְּחַן דְּרַבְנִן אִימָא סִיפָא הַמְשַׁמְשֵׁת וְאִימָא הִשְׁתָּא וְזֶה זֶב שְׂרָאָה קְרִי דְמַעֲקִירָא לֹא אִימָא בַּת טְבִילָה הִיא לֹא כֹל שֶׁכֵּן אִלָּא לֹא

רב נסים גאון
 ר' יהודה ולא דורש
 סתכן בכל התורה
 ובמשנה תורה דריש ,
 פירשו למעשה רמילתא
 כפרק פ"ו נשים (דף ד)
 הוי"ו ובמשנה תורה
 פאי מעמא דריש
 איבעת אימא משום
 דכוכב ואיבעת אימא
 משום דמוטנה ;

[אולי ציל ור"ש בן
לקיש ועי' כתובות קיח:]

[ע"י חוס' יצמות דף ד.
ד"ב ובי חסני וחוס'
קדושין ג. ד"ב וסמין
(יב)]

דגהות הב"ח
(א) רש"י ד"ה ור'
יארד פוסק דקאבר
רמין : (ג) תוס' ד"ה
עד וכו' בירושלמי וכו'
לא כתלל שחריה וכו' :

[ציל גרד]

תשובת וכן
[הוא צרי"ף]
יולה דף כג:

ע"פ פ"א
[ע"פ :

ל ואתיא
יה עדה
תיב עד
מי לעדה
יעה הזאת
ה לדלן וט
חיתא
עגילת]

ק' תוספות
ק סג: ד"ב
[א]

שם דף זי

סנהדרין
סז:

חזקת ד. נז.
נ"ט במשנה

ל"ס כג

[ע"פ.3 '1

ד'ס
פ'נ.

[ל בודה]

[גמא]

החמורה, מכל מקום הטבילה מטהרת אותם מטומאת קרי^[22]. ורבי יהודה פוטר אותם מטבילה זו, ומותרים לעסוק בתורה בטומאה^[23]. הגמרא מבארת הסתירה; היא מוכיחה מהמשנה שרבי יהודה אוסר לבעל קרי לעסוק בתורה עד שטובל:

עד כאן לא פטר רבי יהודה - לא מצינו בדברי המשנה שפטר רבי יהודה מלטבול לדברי תורה, אלא בזה שראה קרי, דמעיקרא - שמתחלה, בשעה שראה קרי לאו בר טבילה הוא - בין כך אינו ראוי לטהרה על ידי טבילה, שהרי כבר זה הוא, ולכן לא חייבוהו חכמים לטבול לדברי תורה^[24], אכל בעל קרי גרידא - בעל קרי בלבד, שאינו זה והוא ראוי לטבילה, מחייב רבי יהודה לטבול כדי לעסוק בתורה. הרי מוכח שרבי יהודה סובר כתקנת עזרא והוא אוסר לבעל קרי לעסוק בתורה, וזו סתירה לשיטתו במשנתו שהוא מתיר לבעל קרי לומר הברכות ואינו חושש לתקנה זו.

הגמרא מעלה תירוץ ודוחת:

וכי תימא - ואם תרצה לומר שהוא הדין דאפילו בעל קרי גרידא נמי פטר רבי יהודה - שרבי יהודה סובר שאף מי שהוא בעל קרי בלבד פטור מלטבול לפני שעוסק בתורה, והאי דקא מפלגי - ומה שהמשנה מביאה המחלוקת בין רבי יהודה ותנא קמא [רבנן] בזה שראה קרי, ולא בבעל קרי לחוד, היינו להודיעך כחן דרבנן - להודיע לנו עד כמה רבנן מחמירים בטבילה זו, שאף על פי שהבעל קרי הוא גם זה, ואינו יכול לטהר מהטומאה החמורה על ידי טבילה, מכל מקום צריך לטבול לפני שעוסק בתורה.

הגמרא דוחה תירוץ זה, ומוכיחה שאי אפשר לומר כן:

אימא סיפא - תלמוד סוף המשנה, שכתוב שם: **המשמשת** מטתה ואחר כך **ראתה דם** נדה צריכה לטבול לעסוק בתורה. ויש לנו לשאול: **למאן קתני לה** - בשביל מי נשנה דין זה? **אילימא** - אם נאמר **לרבנן**, פשיטא - הרי לשיטתם דין זה פשוט, והמשנה אינה צריכה ללמדנו דין זה; שהרי **השתא** - הנה: **ומה זב שראה קרי, דמעיקרא** - שמתחלה, בשעה שראה קרי לאו בר טבילה הוא - אינו ראוי לטבילה, שהרי טמא הוא בטומאת זב, ואינו נטהר על ידי טבילה עד סוף שבעה ימים, אף על פי כן **מחייבי רבנן** אותו לטבול כדי לעסוק בתורה; **המשמשת** מטתה ואחר כך **ראתה דם** נדה,

כדין דסמיך ליה - מפני שסמוך לפסוק זה כתוב (שם כב, כח-כט): **"כי ימצא איש נערה בתולה... ותפשה וישכב עמה... ונתן האיש השוכב עמה לאבי הנערה חמשים כסף וגו'".** הרי שהפרשה הקודמת מדברת באשה שנאנסה; ואם כן גם הפסוק הסמוך **"לא יגלה כנף אביו"** מדבר באשה שנאנסה על ידי אביו. הרי שרבי יהודה דורש סמוכין בספר דברים.

עכשיו הגמרא חוזרת לקושיא: היאך מתיר רבי יהודה לבעל קרי לעסוק בתורה, הרי מסמוכים דורשים שבעל קרי אוסר בדברי תורה? והגמרא עונה:

אמרי - השיבו: **אין** - נכון, **במשנה תורה דריש** רבי יהודה סמוכין. **והני סמוכין** - אבל סמוכים אלו שאתה בא לדרוש מהם שבעל קרי אוסר בדברי תורה, אינם פנויים לדרשה זו, לפי שמבטיח ליה לאידך דרבי יהושע בן לוי - רבי יהודה צריך להם לדרשה אחרת שדרש רבי יהושע בן לוי, וממילא אין לו שום מקור לאסור לבעל קרי לעסוק בתורה.

הגמרא מביאה הדרשה שרבי יהודה דורש מסמיכות פסוקים אלו: **דאמר רבי יהושע בן לוי: כל המלמד לבנו^[17] תורה, מעלה עליו הכתוב כאלו קבלה מהר חורב** - כאילו קיבל את התורה מהר סיני; **שנאמר** (דברים ד, ט): **"והודעתם לבני ולבני בניי"**, וכתוב בתורה - וכתוב אחריו בפסוק הסמוך (שם פסוק י): **"יום אשר עמדת לפני ה' אלהיך בחורב"**. מסמיכות פסוקים אלו אנו לומדים שהמלמד לבנו תורה נחשב כאילו קיבל אותה מהר סיני.

הגמרא שואלת סתירה בשיטת רבי יהודה:

תנן במשנה (לקמן כו, א) לענין טבילה שתקן עזרא לבעלי קריין לפני שיעסקו בתורה: **זב שראה קרי** באמצע ימי טומאתו^[18], וכן נדה שפלטת שכתב זרע מביאה שקדמה לנדתה, שמלבד טומאת נדה חלה עליה טומאת קרי על ידי פליטת הזרע^[19], ואסורה בדברי תורה; וכן המשמשת מטתה אף על פי שלא פלטה זרע, שאף היא דינה כבעל קרי לענין טומאה^[20] ולענין שאסורה בדברי תורה, ואחר כך **ראתה דם** נדה^[21], כולם צריכין לטבול אחר כך לפני שיעסקו בתורה. ואף על פי שלאחר טבילתם עדיין טמאים הם בטומאה

הערות

17. במסכת קידושין (ל, א) הגירסא היא "כל המלמד לבן בנו תורה וכו'".

18. זב הוא אדם שיוצא זיבה ממנו מאבר מת; והיא שכבת זרע הבאה מחולי (רמב"ם מחוסרי כפרה ב, א; ועיין שם החילוק בין זיבה לשכבת זרע, והוא מבואר בנדה לה, ב). אדם שראה ראייה אחת דינו כבעל קרי (זבים א, א), וטובל במקוה והוא נטהר לערב (ויקרא טו, טז). אם רואה ראייה נוספת באותו יום או למחרת, אינו נטהר עד שסופר שבעה ימים שנקיים מזיבה, ואז טובל במקוה. המשנה כאן מדברת בזב בעל שתי ראיות שטמא שבעה ימים ובאמצע ימי טומאתו ראה קרי, ונמצא שעכשיו הוא טמא בשתי טומאות: טומאת זב [שאין לה טהרה עד סוף שבעת הימים] וטומאת קרי. אם יטבול עכשיו לדברי תורה באמצע ימי טומאת הזיבה, אף על פי שיהיה טמא בטומאת קרי עדיין נשאר טמא בטומאת זיבה.

19. נדה היא אשה שיצא דם ממקורה, והיא טמאה שבעה ימים (ויקרא טו, יט). בסוף שבעה ימים היא טובלת במקוה ומטהרת. אשה הפולטת שכבת זרע טמאה בטומאת בעל קרי, ואסורה בדברי תורה עד שתטבול (רש"י; עיין למעלה, הערה 9). המשנה מדברת כאן באשה שראתה דם נדה ואחר כך פלטה שכבת זרע [מביאה שקדמה לנדתה], ונמצא שעכשיו היא טמאה בשתי טומאות: טומאת נדה [שאין לה טהרה עד סוף שבעת הימים] וטומאת קרי. אם תטבול עכשיו לדברי תורה באמצע ימי טומאתה, אף על פי שתטהר מטומאת קרי עדיין היא נשארת טמאה בטומאת נדה.

20. ויקרא טו, יח; רמב"ם אבות הטומאות ה, ט.

21. המשנה מדברת כאן באשה ששימשה מטתה ומיד אחרי כן ראתה דם נדה, והיא עכשיו טמאה בשתי טומאות: טומאת קרי וטומאת נדה. אם תטבול עכשיו לדברי תורה, אף על פי שתטהר מטומאת קרי עדיין היא נשארת טמאה בטומאת נדה. [במקרה הקודם של פולטת שכבת זרע שראתה דם, ודאי שגם היא שימשה מטתה וטמאה כבעל קרי בגלל התשמיש אף בלי פליטת זרע; אלא ששם מדובר שטבילה מיד אחרי תשמיש ונטהרה מטומאת התשמיש, אך אחרי כן ראתה דם נדה, ולאחר כך פלטה זרע של התשמיש, ששוב נטמאה בפליטת הזרע].

עיקר ההבדל בין שני המקרים הוא מתי נטמאה האשה בטומאה החמורה, כלומר: בטומאת נדה שחמורה מטומאת קרי, שהרי בעל קרי אינו טמא אלא יום אחד ואילו נדה טמאה שבעה ימים. במקרה הראשון של פולטת שכבת זרע - הרי בזמן שנטמאה בקרי על ידי הפליטה כבר טמאה היא בטומאת נדה. ואילו במקרה השני של משמשת מטתה - הרי נטמאה בטומאת קרי [על ידי התשמיש] כשהיא עדיין טהורה מטומאת נדה, ורק אחרי כן נטמאה בטומאת נדה; ונמצא שחלה עליה תקנת עזרא לטבול לדברי תורה עוד לפני שנטמאה בטומאה חמורה של נדה. משמעות ההבדל הזה תחבאר להלן בהמשך הסוגיא.

22. רש"י.

23. רבי יהודה סובר שאדם הטמא בשתי טומאות: טומאה חמורה וטומאה קלה, והוא טבל לטומאה הקלה, לא נטהר כלל, ונשאר טמא אף בטומאה הקלה. לדוגמה במשנתנו: נדה בעלת קרי שטבלה באמצע שבעת ימי טומאת נדה אינה נטהרת אף מטומאת קרי. רבי יהודה סובר שטבילה שאינה מטהרת מטומאה חמורה אינה יכולה לטהר אף טומאה קלה; ונמצא שבכל המקרים של המשנה אין הטבילה מטהרת כלל, ובין שאי אפשר לטהר טומאת קרי בימי הטומאה החמורה, באופן זה לא חייב עזרא בעל קרי בטבילה לדברי תורה.

אבל עיין ריטב"א שחולק על רש"י, ומפרש שגם רבי יהודה סובר שטבילה בימי טומאה חמורה מטהרת טומאה קלה כמו טומאת קרי, אלא שסובר שמכיון שהטובל נשאר טמא בטומאה החמורה ולא נטהר לגמרי על ידי הטבילה, באופן זה לא תקן עזרא טבילה לדברי תורה.

שיטת רבנן יש לפרש בשני אופנים: או שהם סוברים שאף על פי שהטבילה אינה מטהרת הטומאה החמורה, מכל מקום היא מטהרת טומאת קרי הקלה, ולכן צריך לטבול לדברי תורה. או שהם סוברים שאף על פי שהטבילה אינה מטהרת כלל, מכל מקום תקנו טבילה מיוחדת להתייר דברי תורה. מרש"י (ד"ה ורבי יהודה פוטר, לפי הגהת הב"ח), נראה כפירוש ראשון.

24. לפירוש אחר בדברי הגמרא ראה לקמן כו, א (בסוף הפרק) ובהערה 22.

או אצור ואצור . בין בראשונה בין בשנייה היה עם האצור כגון עשרה אחר עשרה וזה עמם בשחיין ששכה שהחפץ עם הראשונים . רב האנא אצור . יחיד המחפץ עם האצור אומר קדוש הלכך אם לא גמר עד שלא יגיע לפרוש לית לן בה אבל מוריס תורה אור אף על פי שיחיד אומר מוריס אם

אילו זאמרו עם הזכור הרוזה את
 בולם מרעיש והוא איז כורע נראה
 בספר בני זאמרחין לו :
 משקל לא פסיק. תפלו לקדושה
 לענות עם הזכור וכן למורים : משקלה
 תורה דייש . והאי קראבמשנה תורה
 הוא זאמר : משקלה לא תחיה . ולא
 פירש באיזו מיהה תמות וגאמר אללו
 כל שובב עם. בראה מות יומת :
 משקל ענין לו. מתכוונ פרח משקלה
 לא תחיה לשובב עם בראה : מה
 שובב עם בראה משקילה . כדאמרין
 בזבסאהרין פרק ד' מיות (דף עז)
 בנראהש דתרגומו דהלא אמי הרוז
 הסרגנו מחסית אמי משקל : משקלה

א' אחד ליה רבי יהודה ובי מנחם שם
הענין . לשוכב עם בהמה טמאה זה
המכשף לנקילה שהיא חמורה מכל
מיתות שבתורה אלא מקרה מפורש
נבי' לו במקום אחר שהוא בסקילה :
אוב ודעתי בכלל . לא תחיה דכל
המכשפים היו ונחמה ילאו בפני עמק
שטפריזם לנקילה דרנתיב בזמן
ירננו אורס דמיהס צס להקש

אליהם את כל הכלל שזו מדה בחורה
שכל דבר שהיה בכלל ויאל מן הכלל
ללמד לא ללמד על עצמו יאל אלא
ללמד על הכלל מיני יאל : זה שראה
רבי וי' לענין צבילה שתקן עזרא
לצבילי קריין בשוק בחורה קאמר
ושאר עמואל לא הלארין קאמר
הבא דאם יא לו עומאם אחרת
הקרי שאינו יכול ללמד ממנה בצבילה

[illegible]

הוא לסקילה אלא אוב וידעוני
 וזן ולומר לך מה אוב וידעוני
 ה' מנן לן דרדיש דתניא רבי
 חנינא אומר כל המוסר

אביו ואמר רב גידל אמר
ח איש את אשת אביו ולא
וממאי דבאנוסת אביו כתיב
מרי אין במשנה תורה דריש
ור ריב"ל *כל המלמד לבנו
ועד ולבני בניו וכתביה בתריה
סך שכתב ורע המשמשת
יז ויראה ברו דמחברא לטו

יודא נמי פטר רבי יהודה והאי
אתה *דם צריכה מבילה למאן
בר מבילה הוא מחייבי רבנן
' יהודה היא ודוקא קתני לה
משמשת

וְשֵׁי הַחֹן קִדִּישׁ אוֹ קְדוּשָׁה אִמּוֹ יִכּוֹל
הַהֶסְפִּיק וְלַעֲשׂוֹת עִם הַצֶּבֶד אֵלָּא
שֶׁחֹקוֹ וְיִמְחֹץ מִעַט דְּשׁוּמֵעַ כְּשִׁינָה
לְכַתְּמָהּ אֵין לַעֲשׂוֹת כֵּן רַעֲיִיָּה
וְשִׁיבִיבָא טַיִף הַדּוֹר מֵלֵב . וְרַ"ה וְרַ"י
אֵין אוֹמְרִים דְּלֹאֲרַבָּה אִי שׁוּמֵעַ כְּשִׁנָּה
אֵל הַפֶּסֶק דְּאֵס שׁוּמֵעַ . וּמַ"מ נִהְיָ
עִם הַפֶּסֶק לַשְׁקוֹל וְלַשׁוּמֵעַ וְגוֹל הַמֶּהָר .

וְיִזְכֹּר לְעַמּוּת אֲמֵן בְּהַלּ הַקִּדּוּשׁ וְגַם
לְעַמּוּת אֲמֵן בְּשׂוֹמֵעַ תְּפִלָּה וּמוֹדֵד
לְיִשְׂרָאֵל וְשׂוֹמֵעַ שְׁהִיו רְגִילֵינוּ לומר
בְּרַבּוֹת שְׁלֹמוֹת בְּמוֹסָף שֶׁל חוּל
וְגַם בְּר"ח וּבְחול הַמּוֹעֵד וּמִיּוֹר אֵין
מִשְׁתַּמְחִין אֶחָד לְהֵאָר לִפְרֵק תְּפִלָּה הַשֶּׁחַד
(לְמִקְוֵה דף ע"ג) דְּקִדְשָׁהּ תַּמִּיד בְּרִי תִקּוּן
שֶׁשֶׁבִּירֵי לֹא תִקּוּן וְהֵא שֶׁאֵין אֲחֵרִים
שֶׁעֲנִינוּ בֵּין בּוֹאֵל לְרֹפֵאֵל לֹא קִשָּׁה שֶׁאֵין

[illegible]

הַמִּשְׁמֶשֶׁת וְרֵאָתָהּ * דָּם דַּמְעָה

[חלוצי ציל וריש בן
לביש ומי כתובות היא:]

[פי' פאר' ינחות ד' ד.
ד"ה וכו' מס' ותוס'
קדושין ג. ד"ה וכו'
ליב]

הגהות הב"ח
(א) רש"י ד"ה ור'
יארד מוסר דקבצר
דלחן : (ב) הוס' ד"ה
פד וכו' בירושלמי וכו'
לא רחמנא שחזית וכו' :

[פיל גודל]

[שם ע"ש פנה]
[78: ע"ש]

[צ"ל ואחיא
 עדה עדה
 דכתיב עד
 סתי לעדה
 ויעדה הזאת
 מה להלן וכו'
 כך חיתא
 במגילת]

[פ' תוספות
צ"ק סג: ד"ב
[אחא]

[פסחים כח:]
יבשם דף ד'

שם מוהדרין
ל' א' :

צמח ד. נ.
ע"ז צמח נב

קדו' .פ"ט

נריום 7
קמן ט.

[772] 379

【附】

דְּמַעֲיָקְרָא בֵּת טְבִילָה הִיא - שמתחלה בזמן ששימשה מטתה וחלה עליה טומאת קרי, היתה ראויה ליטהר על ידי טבילה, ורק אחר כך נטמאה בטומאת נדה המטמאה אותה לשבעה ימים, **לֹא כָּל שֶׁכֶּן** שהיא צריכה טבילה לדברי תורה? אם תקנת עזרא חלה על בעל קרי הטמא [בטומאה אחרת] לפני כן, וראי שבעל קרי שנטמא בטומאה אחרת אחרי כן לא הופקעה ממנו התקנה! והגמרא מסיקה בשביל מי נשנה דין זה: **אֵלָּא לְאוּ -** על כרחנו שהדין של המשמשת וראתה דם **רַבִּי יְהוּדָה**

הִיא - נשנה בשביל רבי יהודה, ובאה המשנה להודיע כחו עד כמה הוא מקיל בטבילה זו, שאף על פי שהיתה ראויה ליטהר בטבילה מיד אחרי ששימשה מטתה, מכל מקום פוטר אותה רבי יהודה מטבילה לדברי תורה אחרי שראתה דם נדה; שאחרי שנטמאה בטומאת נדה, שוב אינה ראויה ליטהר על ידי טבילה עד סוף שבעה ימים, ומכיון שהטבילה לא תטהרנה מטומאתה, לא תקן עזרא באופן כזה טבילה לדברי תורה, **וְדוֹקָא קְתָנִי לָהּ** - והמשנה נשנית דוקא באופן כזה, להודיענו שרק

משמשת וְנָתַתָּה נְדָה היא שאינה צריכה טבילה לדברי תורה, כיון שאין טבילתה מטהרתה, **אָבֵל בַּעַל קָרִי גֵרִידָא** - לחור, מחייב רבי יהודה לטבול לדברי תורה. הרי מוכח שרבי יהודה אוסר לבעל קרי לעסוק בתורה כתקנת עזרא, וזה הוא סתירה לשיטתו במשנתו שהוא מתיר לבעל קרי לומר הברכות ואינו חושש לתקנה זו.

הגמרא מתרצת הסתירה:

לֹא תִימָא - אל תאמר שמה שאמר רבי יהודה במשנתו "מברך" היינו מברך ממש, שמוציא הברכות בשפתיו; **אֵלָא** הפירוש שבעל קרי מהרהר הברכות בלבו^[1].

הגמרא מקשה על פירוש זה:

וְמִי אֵית לִיה לְרַבִּי יְהוּדָה הֶהָדוּר - וכי באמת סובר רבי יהודה שבעל קרי מהרהר ברכות אלו ואינו מוציאן בשפתיו? **וְהִתְנַיָּא** בברייתא: **בַּעַל קָרִי שָׁאִין לוּ מִים לְטָבֹול, קוֹרָא קְרִיאת שְׁמֵע וְאִינוּ מְבָרֵךְ לֹא לְפָנֶיהָ וְלֹא לְאַחֲרֶיהָ, וְאוֹכֵל פֶּתוֹ וּמְבָרֵךְ לְאַחֲרֶיהָ** ברכת המזון. **וְאִינוּ מְבָרֵךְ לְפָנֶיהָ** המוציא. ואל תטעה לומר שבעל קרי מותר להוציא בשפתיו קריאת שמע וברכת המזון, שזה אינו, **אָבֵל מְהֵרָה אֹתוֹן בְּלָבוֹ וְאִינוּ מוֹצִיא אוֹתוֹן בְּשִׁפְתָיו**^[2], דְּבָרֵי רַבִּי מֵאִיר. **רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר: בֵּין פֶּה וּבֵין פֶּה** - בכל הברכות שהזכיר רבי מאיר^[3], **מוֹצִיא בְּשִׁפְתָיו**. הרי מפורש בברייתא שרבי יהודה מתיר לבעל קרי להוציא ברכות בשפתיו, ואם כן אי אפשר לפרש דבריו במשנה שהוא סובר שבעל קרי רק מהרהר בלבו; ושוב חוזרת הסתירה מהמשנה שלקמן, שרבי יהודה אוסר בעל קרי בדברי תורה.

מתרצת הגמרא:

אָמַר רַב נְחֻמֵּן בַּר יִצְחָק: באמת סובר רבי יהודה כתקנת עזרא, והוא אוסר בעל קרי בדברי תורה; ומה שהוא מתיר לבעל קרי להוציא ברכות בשפתיו, היינו מפני שעששן רבי יהודה - לברכות בהלכות דָּרֶךְ אֶרֶץ^[4], וכשם שרבי יהודה מתיר לבעל קרי לעסוק בהלכות דָּרֶךְ אֶרֶץ, אף שאוסר לו לעסוק בשאר דברי תורה, כך מתיר לו לומר ברכות^[5].

הגמרא מביאה ברייתא שרבי יהודה מתיר בעל קרי בהלכות דָּרֶךְ אֶרֶץ:

דִּתְנַיָּא בברייתא: כתיב (דברים ד, ט): **"וְהוֹדַעְתֶּם לְבָנֶיךָ וּלְבְנֵי בְנֶיךָ"**. **וּכְתִיב בְּתַרְיָה** - אחריו בפסוק הסמוך (שם פסוק ו'): **"וְיוֹם אֲשֶׁר עֲמַדְתָּ לִפְנֵי ה' אֱלֹהֶיךָ בְּחוּרְבִּי"**. ודורשים מסמיכות הפסוקים: **מִה לְהֵלֶן** - כמו ששם, בקבלת התורה במעמד הר סיני,

הערות

1. כלומר, רבי יהודה מודה לתנא קמא שבעל קרי אסור בתורה עד שיטבול, ושניהם מודים שהרהור לאו כריבור דמי ואינו יוצא ידי חובתו בהרהור (תוספות כ, ב ד"ה ורב חסדא, על פי מסקנת הגמרא כ, ב - כא, א), אלא בזה נחלקו: תנא קמא מחייב בעל קרי להרהר בדברים שחיובם מן התורה כגון קריאת שמע וברכת המזון, ואף על פי שאינו יוצא ידי חובתו בהרהור, על כל פנים כיון שמן התורה הן מן הראוי שיעשה מה שאפשר לעשות; אבל בברכות שהן מדרבנן כיון שאי אפשר לצאת ידי חובתו פטור אף מלהרהר בהן. ורבי יהודה סובר שאף בברכות שהן מדרבנן חייב להרהר, שאף על פי שאינו יוצא ידי חובתו מכל מקום גם בחיובים שמדרבנן עושים מה שאפשר לעשות (ריטב"א).

2. על פי דברי הרש"ש.

3. עיין למטה הערה 5.

4. רש"י מביא שתי דוגמאות להלכות דָּרֶךְ אֶרֶץ: ברייתא בפרק א במסכת דָּרֶךְ אֶרֶץ וזאת המלמד כיצר ראוי לתלמיד חכם להתנהג, וברייתא בפרק ג במסכת דָּרֶךְ אֶרֶץ רבה שהנותן ארבעה רבדים על לבו שוב אינו חוטא לעולם [והם: מאין הוא בא, ולכן הוא הולך, ומי הוא דיינו, ומה עתיד להיות]. רבנו יונה מפרש שההלכות של מסכת דָּרֶךְ אֶרֶץ הלכות פשוטות הן ואינו צריך להעמיק בהם.

5. הראשונים נחלקו בדעת רבי יהודה. רבינו יונה סובר שרבי יהודה מתיר לבעל קרי להוציא בשפתיו לא רק ברכות הנהנין וברכות קריאת שמע שהן מדרבנן, אלא אף קריאת שמע וברכת המזון שהן מן התורה. והטעם, שלפי רבי יהודה מה שבעל קרי אסור לדבר דברי תורה הוא מפני שמתוך דבורו יתעמק בהם, וממילא בברכות ובקריאת שמע שאינו צריך להעמיק בהם מותר בעל קרי לדבר בהם. דברים אלו

עמדו בני ישראל באימה וביראה ובקרת וכו', כמו שכתוב (שמות כ, טו): **"וְכָל הָעָם רֹאִים אֶת הַקּוֹלוֹת וְאֶת הַלְפִידִם וְאֶת קוֹל הַשּׁוֹפָר וְאֶת הַהָר עֶשֶׂן, וִירָא הָעָם וַיַּעֲמֵדוּ מֵרָחוֹק"**; **אָף פֶּאֶן** - בלימוד התורה לדורות הבאים, חייבים לעשותו באימה וביראה ובקרת וכו'. **מִכָּאֵן אָמְרוּ חֲכָמִים: הַזְּבִים, וְהַמְצָרִים, וְכָאִין עַל נְדוּת**^[6] **מוֹתָרִים לְקִרְוֹת בְּתוֹרָה וּבְנִיָּאִים וּבְכִתּוּבִים, לְשִׁנוֹת בְּמִשְׁנָה וּבְגִמְרָא וּבְהִלְכוֹת וּבְאִגְרוֹת**, שאף על פי שטמאים הם, מכל מקום לא באה להם טומאתם מתוך קלות ראש וזחות הדעת, ויכולים הם ללמוד תורה באימה וברתת. **אָבֵל בַּעַלִּי קְרִיין**, שטומאתם באה להם מתוך קלות ראש וזחות הדעת, **אָסוּרִים** בדברי תורה עד שטובלים^[7].

הברייתא ממשיכה ומביאה דעות תנאים שונים שמתירים לבעל קרי ללמוד דברים מסוימים:

רַבִּי יוֹסִי אוֹמֵר: שׁוֹנָה הוּא בְּרִגְלִיּוֹת - מותר לבעל קרי לשנות משניות השגורות בפיו, מפני שהוא יכול להוציאן מפיו במרוצה ואינו צריך להאריך בהן, **וּבִלְבָד שְׁלֹא יֵצֵעַ אֶת הַמִּשְׁנָה** - שלא יאריך בטעמי פירושה^[8]. **רַבִּי יוֹנָתָן בֶּן יוֹסֵף אוֹמֵר: מֵצִיעַ הוּא אֶת הַמִּשְׁנָה** - מותר לבעל קרי להאריך בטעמי פירושי המשנה, **וְאִינוּ מֵצִיעַ אֶת הַגִּמְרָא**^[9] - אבל לא יאריך בדרשות על פסוקי התורה, מפני שצריך תמיד להזכיר את הפסוקים שדורש^[10]. **רַבִּי נֶתָן בֶּן אֲבִישָׁלוֹם אוֹמֵר: אָף מֵצִיעַ אֶת הַגִּמְרָא, וּבִלְבָד שְׁלֹא יֵאמַר אֲזָכְרוֹת שָׁבוּ** - שמות ה' שמוזכרים בפסוקים. **רַבִּי יוֹנָתָן הַסְּנִדְלָר תִּלְמִידוֹ שֶׁל רַבִּי עֲקִיבָא מְשׁוֹם רַבִּי עֲקִיבָא אוֹמֵר: בַּעַל קָרִי לֹא יִכְנֵס לַמִּדְרָשׁ כָּל עֵינָיו** - לא יעסוק כלל במדרש, דהיינו: לא להציע ולא לשנות המדרשים השגורים בפיו, אבל מותר לו ליכנס לבית המדרש לשמוע דברי תורה ושותק. **וְאָמְרֵי לָהּ** - ויש אומרים: **לֹא יִכְנֵס לְבֵית הַמִּדְרָשׁ כָּל עֵינָיו**, מפני שאסור לו לשמוע דברי תורה לגמרי. **רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר: שׁוֹנָה הוּא בְּהִלְכוֹת דָּרֶךְ אֶרֶץ** - מותר לבעל קרי לשנות הלכות דָּרֶךְ אֶרֶץ. הרי שלרבי יהודה יש היתר לבעל קרי לשנות הלכות דָּרֶךְ אֶרֶץ, ולכן מתיר רבי יהודה [במשנתו ובברייתא הקודמת] לבעל קרי להוציא ברכות בשפתיו, שהן נחשבות כהלכות דָּרֶךְ אֶרֶץ.

והברייתא ממשיכה:

מַעֲשֵׂה בְּרַבִּי יְהוּדָה שְׂרָאָה קָרִי, ואחר כך הִיָּה מְהֵלֶךְ עַל גִּב הַנֶּהָר עִם תִּלְמִידָיו. **אָמְרוּ לוֹ תִּלְמִידָיו: רַבִּינוּ, שְׁנֵה לָנוּ פָּרָק אַחַד בְּהִלְכוֹת דָּרֶךְ אֶרֶץ. יָבֵד רַבִּי יְהוּדָה לְתוֹךְ הַנֶּהָר וְטָבַל, וְעַלָּה וְשָׁנָה**

דומים להלכות דָּרֶךְ אֶרֶץ, שאף בהם אינו צריך להתעמק.

אבל ריטב"א סובר שרבי יהודה מתיר לבעל קרי לברך הברכות מכיון שהן רק מדרבנן, וכמו כן הוא מתיר לברך ברכת המזון כיון שנוסח הברכה הוא מדרבנן [אף על פי שעצם החיוב לברך אחרי המזון הוא מן התורה], ועל הברכות אמר רבי נחמן בר יצחק שעששן כהלכות דָּרֶךְ אֶרֶץ, אבל גם לרבי יהודה אסור לבעל קרי להוציא קריאת שמע בשפתיו (ונראה שזו היא כוונת רש"י ד"ה עששן, כהגהת רש"י, ועיין בצ"ח שמפרש דברי רש"י באופן אחר).

6. עיין בהערה הבאה.

7. התנא מתיר לכוול נדה לדבר דברי תורה. אבל באמת מלבד טומאת נדה שחלה עליו [שהבועל נדה דינו כנדה, והוא טמא שבעת ימים כנדה עצמה (ויקרא טו, כד)], הרי טמא הוא גם בטומאת קרי; ואם כן מן הדין שיהיה אסור בדברי תורה מצד היותו בעל קרי. וצריכים אנו לפרש שהברייתא מדברת כמי שכא על הנדה וטבל מיד אחרי כן, שאף על פי שעדיין טמא הוא שבעה ימים בטומאת נדה, טהור הוא מטומאת קרי וטבילתו מתרת אותו בדברי תורה (רש"י; ועיין רשכ"א שמפרש באופן אחר).

8. רש"י, ערוך מפרש ש"לא יציע את המשנה" היינו שלא ילמד המשנה לאחרים, עיין שם.

9. רש"י גורס אבל אינו מציע את המדרש. והב"ח כותב שלפי רש"י גורסים ככל העמוד מדרש במקום גמרא. "מדרש" פירושו דינים והלכות שהחכמים דורשים מפסוקי התורה, כמו מכילתא, ספרא וספרי.

10. ועוד, שמא יזכיר את שם ה' המוזכר בפסוקים (ריטב"א).

*משמשת ורלחה נדה . דעומאת קרי קדמה וכשראתה הקרי ראויה
היתה לעצוב מיד : לא כ"פ . ללא אחיה טומאת נדה שהיה אחיהונה
ומפקעה לעצילה שנתחייבה בה כבר : אלא ללא רבי יהודה . קמני
להודיעך דאפי' היכא דקדם הקרי אחיה טומאת נדה ומפקעה עצילה
דאין עצילה אלא המטמאה ולי לרבי תורה אור

משמשת וראתה נדה אינה צריכה מביאה
אבל בעל קרי גירדא מחייב לא תימא מברך
אלא מהרהר ומי אית ליה לדבי יהודה
הרהור והתניא בעל קרי שאין לו מים למבול
קודא קריאת שמע ואינו מברך לא לפניו ולא
לאחריו ואוכל פתו ומברך לאחריו ואינו
מברך לפניו אבל מהרהר בלבו ואינו מוציא
בשפתיו דברי רבי מאיר רבי יהודה אומר
בין כך ובין כך מוציא בשפתיו אמר רב נתנן
בר יצחק עשאן ר' יהודה כהלכות דרך ארץ
כדי להחיות^י * הוודעתם לבניך ולבניך בניך וכתיב
בתורה ויום אסרו מעדת לפני ה' אליהך בחורב
מה להלן באיסור ובידרא וברחת ובזיע אף
כאן באיסור ובידרא וברחת ובזיע מכאן אמרו
* "חובים וחמצונות ובאין על גדות מותרים
לקרות בתורה ובגביאים ובכתובים לשנות
במשנה וגמרא ובהלכות ובאגדות אבל בעלי
קרין אסורים רבי יוסי אומר שונה הוא
בגלויות ובלבד שלא יצייע את המשנה
רבי יוחנן בן יוסף אומר מציע הוא את
המשנה ואינו מציע את (ה) הגמרא רבי נתן בן
* אבישלום אומר אף מציע את הגמרא
ובלבד שלא יאמר אוכרות שבו רבי יוחנן
הסגדרל תלמידו של רבי עקיבא משום ר"ע
אומר לא יכנס למדרש כל עיקר ואורי לה
לא יכנס ליבנת המדרש כל עיקר ר' יהודה
אומר שונה הוא בהלכות דרך ארץ מעשה
מהלך על גב הנתר אמרו לו תלמידיו רבינו

אל לב: מנצחם וקורא. בעל קרי:
לעאל הלכה כו'. ולא גרסין מסייע
הגד תלת פיי. וכולהו לקולא: איז
יין יליף טעמא בפרק הירוש: השנה
ותורה וחזק. ששקטן במשפול
יד דהו לכו כללוי רעיים וכלאי
הכרם כחחם: לעטמולחא. דבעי
קריין: חד תני. בזב עזאי לחשה
לתלמידים: משום בעול פריה ורביה.
שהו מנעים מתקמים מפני טורח
הטבילה: שמקילין בה. במתחלוא
בביתניה תשעה קבין: שמחמדין
כו. בארבעים סאה: של עובלי
שחרין. בעלי קריין הטובלין שחרין:
והא איזא אמר פו'. לעיל בריש
שמעון: אפשר בביתיה. תשעה
קבין וחט"ל דלא תנא לקנא אלא
בחולה (ב) סאת במבט נדרים (דף פז):
הם כדאמרי במבט נדרים (דף פז):
כמאן מללין קאליירו וחמריעי כרבי
יוסי. קאליירו חולין מריעי רבנן:
גד גדול גדלו. כמה שהלריכו
בארבעים סאה: שתבע אשה. אותה
אשה פניה היתה ותכמים גזרו על
היחוד כלל הטהורה: אחתם מחללין.
לגהו כרבי יהודה בן בחיאי:
אפשר במתחלוא חמין: קאי
שווק. דבעי טבילה וז במקוה
כשאר טבילות: בהגנא דמיא.
גיגית: תקן חכמא. ליתן מים
לתלמידים עליהם שחרין קודם
לקריאה התורה: לא שט. דסני
בביתיה אלא בחולה שראה קרי
לאוכסו: המרגיל. וממשך את הקרי
עלי שמשמש מטו: אתכר המביה.
אינו נרץ לנו דחולה לאוכסו לא שכיח:

למדתו רבינו שגנה הוא
עצמו: תניא ר' יהודה בן
ששהיה מגמגם למעלה מרבי
קבלין שומאה שנאמר הלא
קבלין שומאה אמר מר מציע
עניא אמר ר' אחא בר יעקב
את רבמשה ואינו מציע את
נגמליאל זה זה אמר ואמרי

כרבי יאשיה בכלאים כרבי
ממר יראשית הגז אינו נוהג
*כרבי יאשיה אומר לעולם
כרבי תורה דתניא רבי יהודה
שולח למבילות ואמר לה
אין ראמר במלות לנמילות
אל קרי שנתנו עליו חשעה

היה לכן עזאי וכן עזאי יצא
 ורבי יוסי בר זבדא חד
 ול פריה ורביה ומאן דתני
 כי נאי שמעתי שמקלין בה
 ואמר ריב"ל מה מיבין של
 קאמר מה מיבין בארבעים
 גדר גדול גדרו בה דתנאי
 ששאתה מורל רהי מרד פירוש

יום צינה אפשר במרחצאות
בווהך רבי זירא הוה יתיב
לואי אמר ליה רבי דייא בר
מה ארבעים סאה במבילה
תשעה קבין כי אתא רב
גמסו אבל לחולה המרגיל
אמר *באושא הוה עובדא
בקילעא

שנה לנו פרק אחד בהלכות
בהלכות דרך ארץ אמר ל
בתיאור היה אומר *אין דבר
יתודה בן בתיאור אמר ליה
ככה דברי כאש נאם ה' מה
את המשנה ואינו מציע את
משום רבינו הלכה מציע א
הגמרא דברי רבי מאיר רבי
גלה זה וזה מותר מ"ד זה וזה
רב נחמן בר יצחק נהוג ע
יתודה בן בתיאור בר"ת כר
אלא בארץ שרבי יאשיה בכ
*אינו חייב עד שיוע חסדו
בן בתיאור אומר *אין דבר
במילה לנמילות מאן דאמ
כי הא *דרך חסדא לייט א

קבין מים מהר נחום איש
ישנא לתלמידיו בשוק פל
תני שנא וחד תני לחשה
לחשה ישלא יהו תלמידי ח
ישמעתי שמחמירין בה וכל
מובלי שדרין מה מיבין הא
סאה אפשר בחשעה קבין מ
מעשה באחד שתבע אשה ל
אמר לחו רב הונא לרבנן

אמר ליה רב חסדא *ויכי ייש
באגנא דמיא בי מסותא אמר
אבא למה ליה למר כולי
לא בנתינה אף תשעה קבי
דימי אמר רבי עקיבא ורבי
אדבעים סאה אמר רב יוס

[מ"ק מו.]

שבתה ר"ב

[כערוך סרך
לפי פי' שלא
ילמד לאחרים
ודבר זה אנו
לומדין מקי"
מסיני הם
ללמוד אסור
ללמד לבייש]

א"ח ח"ד תרס"א

יְרֵמִיָּה בֶן-חִנָּנִי
[יְרֵמִיָּה בֶן-חִנָּנִי]
יְרֵמִיָּה בֶן-חִנָּנִי

חולין קלו:

שם: וקלח:

קדושין לט.
חלין פב: קלו:
בכורות נד.

לפיל סו.

[תענית יג.]

[ג'י' הערוך
באישא כזה
בקילעא דר'
שמואל וכו']

באשפּיטל וכו'. באישא ס'י חולבן :

[עיי'ן טעכטות יומא לת:
ד"ה ולא ותם' כתובות
קד: ד"ה שני]

רב נסים גאון

מֵהָ אֲרֻכִּים מֵאָה
בְּכִבְלֶיהָ וְלֹא
בְּנִיחָהּ וְיִרְשָׁהּ בְּבִרְיֹתֶיהָ
וְיִשְׁעוֹר מִקֶּץ שָׁשָׁד
לְכִבְלֶיהָ מ' מֵאָה וְאַחֵת
לֹא בְּרִייתָהּ בְּפֶקֶד
עֲרֹב פִּתְחֶיהָ (ד' קס)
וּבְעִוְיוֹנִים בְּפֶקֶד מִצִּי
(ד' קי'): עֲזֹרָה תִּקַּן
לָהּ מִכְלָה בְּכֵלֵי קִרְיָן.
וְזֶה אֵחָת מ' תַּחֲת
שׁוֹמֵר עֲזָרָה וּבִמְשִׁלָּה
בְּכָבֵד קָסָא ב' מִחֲדָה
(ד' קס) וְנֹגַהּ וְהִקְדָּא
אֶת הַמִּכְלָה וְהִדָּק ר' דְּבִי
מִשְׁרָבָא (הִלְכֵּת ח)

[ע"י ברש"י קדושין לט.
ד"ה לא קילין וכו' וסעפיה
דרבי יאשיה לא ידענא
וכו' וע"י חוס' נקדושין
שם ובכורות כ"ד. סד"ה
דגן ובכורות חולין ס"ב:
ד"ה ולאסוקי מה שכתבו
בה]

תהות הב"ח

(א) נמ'מינ'ס אה' (הגמ')
תז'ט. ונ'כ גי' רש'י
המדרש וכן בכל המעמד:
(ב) רש'י דיה' חסד
וכו' דלא תנה לה אלא
בחולם. יצ' במעון בסוף
מעמד זה:

גליון הש"ס

ד'ש"י ד"ה ונפלי דוד
אם עבדו לקריין.
פ"י מ"ל פ"ג כ"ג מהל'

ביתת במקור :

שרבי יהודה בן גמליאל אומר: זה וזה מותר, נמצא סובר פדעת רבי יהודה בן בתיא, שבעל קרי מותר בדברי תורה. הגמרא מביאה כיצד נוהגים למעשה:

אמר רב נחמן בר יצחק: נהוג עלמא פהני תלת סבי - העולם נוהג לקולא בשלושה דינים על פי שלושת הזקנים האלו: פרי אלעאי במצות ראשית הגז^[16], פרי יאשיה בכלאים - באיסור כלאי הכרם; פרי יהודה בן בתיא פאיסור לבעל קרי לומר דברי תורה.

והגמרא מבארת את שלשת הדינים:

פרי אלעאי פראשית הגז: דתניא בברייתא: רבי אלעאי אומר: ראשית הגז אינו נוהג אלא פארץ - ארץ ישראל, וכך העולם נוהג שאין נותנים ראשית הגז לכהן בחוץ לארץ^[17].

הדין השני:

פרי יאשיה בכלאים: פדכתיב (דברים כב, ט): "לא תזרע פרימך כלאים". רבי יאשיה אומר: לעולם אינו חייב מלקות משום לאו זה עד שיוזרע חטה ושערה וחרצן של ענב במפולת יד - בבת אחת^[18].

הדין האחרון:

פרי יהודה בן בתיא פדברי תורה: דתניא בברייתא: רבי יהודה בן בתיא אומר: אין דברי תורה מקבלין טומאה, ובעל קרי מותר בדברי תורה, וכך העולם נוהג.

הגמרא מביאה עוד פסק בהיתר בעל קרי בדברי תורה:

פי אתא - כשבא זעירי מארץ ישראל לבבל, אמר לבני הישיבה: בטלוה לטבילותא - החכמים ביטלו חיוב הטבילה. ואמרי לה - ויש אומרים שאמר: בטלוה לנטילותא - החכמים ביטלו חיוב נטילת ידים. והגמרא מפרשת:

מאן דאמר בטלוה לטבילותא, כוונתו שפוסקים להלכה פרי יהודה בן בתיא שבעל קרי אינו חייב לטבול לדברי תורה. ומאן דאמר בטלוה לנטילותא, אינו מדבר בדינו של בעל קרי, אלא כוונתו שלא יחזור אחרי מים בזמן תפלה, כי הא דרב חסדא לייט אמאן דמהדר אמאי בעידן צלותא - כרב חסדא שקילל את מי שמחזר אחרי מים ליטול ידיו כשהגיע זמן תפלה^[19].

הגמרא הזכירה לעיל מחלוקת תנאים אם נוהגים כתקנת עזרא.

עכשיו הגמרא מבארת לפי תנאים אלו שנוהגים כתקנת עזרא ובעל קרי אסור בדברי תורה, כיצד נטהר בעל קרי מטומאתו להיות מותר בדברי תורה:

תני רבנן בברייתא: בעל קרי שנתנו - ששפכו עליו תשעה קבין

להם פרק בהלכות דרך ארץ. אמרו לו תלמידיו: "לא פך למדתנו רבינו: שונה הוא בהלכות דרך ארץ? ואם כן מדוע ירדת לטבול לפני שלימדת אותנו?" אמר להם רבי יהודה: "אכן, כך הוא הדין שמותר לשנות בהלכות דרך ארץ אף לפני הטבילה, אלא אף על פי שמיקל אני על אחרים לשנות הלכות דרך ארץ כשהם בעלי קריין, מחמיר אני על עצמי".

הגמרא מביאה תנא שסובר שאין נוהגים כלל כתקנת עזרא, ובעל קרי מותר בדברי תורה לגמרי:

תניא בברייתא: רבי יהודה בן בתיא היה אומר: אין דברי תורה מקבלין טומאה, ובעל קרי מותר בדברי תורה ואינו צריך לטבול^[11].

והברייתא ממשיכה:

מעשה בתלמיד אחד שהיה מגמגם למעלה מרבי יהודה בן בתיא - היה תלמיד אחד שהיה אומר דברי תורה לפני רבי יהודה בן בתיא בגמגום ובאופן לא ברור, מפני שהיה בעל קרי^[12]. אמר ליה רבי יהודה בן בתיא לאותו תלמיד: "בני, פתח פיה ויאירו דבריך בבחיורות, שאין דברי תורה מקבלין טומאה, שנאמר (ירמיה כג, כט): 'הלא כה דברי פאש נאם ה'', דברי תורה דומים לאש: מה אש אינו מקבל טומאה, אף דברי תורה אינן מקבלין טומאה'".

הגמרא חוזרת לדברי רבי יונתן בן יוסף בברייתא הקודמת:

אמר מר - התנא אמר בברייתא: מצינו את המשנה ואינו מצינו את הגמרא^[13] - שאסור לבעל קרי להאריך בדברי מדרש הפסוקים. מסייע ליה לרבי אלעאי^[14] - מכאן יש הוכחה לדברי רבי אלעאי, דאמר רבי אלעאי אמר רבי אחא בר יעקב משום רבינו - בשם רב: הלכה: מצינו את המשנה ואינו מצינו את הגמרא - מותר לבעל קרי להאריך בטעמי פירוש המשנה אבל לא במדרש.

מוסיפה הגמרא:

בתנאי - דינו של רבי אלעאי שנוי במחלוקת תנאים המובאת בברייתא הבאה: בעל קרי מצינו את המשנה ואינו מצינו את הגמרא. דברי רבי מאיר. רבי יהודה בן גמליאל אומר משום רבי חנינא בן גמליאל: זה וזה אסור לבעל קרי לעשות^[15]. ואמרי לה - ויש אומרים שכך אמר רבי יהודה בן גמליאל: זה וזה מותר לבעל קרי לעשות.

על שתי הלשונות בשיטת רבי יהודה בן גמליאל אומרת הגמרא:

מאן דאמר - מי שסובר שרבי יהודה בן גמליאל אומר: זה וזה אסור, נמצא סובר פדעת רבי יוחנן הסנדלר בברייתא שהובאה למעלה, שבעל קרי לא יעסוק במדרש כל עיקר; ומאן דאמר - מי שסובר

הערות

11. ויש להקשות: הרי כלל ידוע הוא (עדיות א, ה) שאין בית דין יכול לטבול דברי בית דין חבירו אלא אם כן גדול ממנו בחכמה ובמניין. ואם כן כיצד ביטל רבי יהודה בן בתיא תקנת עזרא שבעל קרי אסור בדברי תורה עד שיטבול?

16. מצוה מן התורה (דברים יח, ד) לתת ראשית הגז [חלק מהגזיוה הראשונה של צמר כבשים] לכהן. אין לראשית הגז שיעור מן התורה, אבל חכמים תיקנו שלא יפחות מאחד ממששים מן הגזיוה (רמב"ם בכורים י, א וד). שיטת רבי אלעאי מתבארת להלן בגמרא.

17. דין זה נלמד מדין תרומה: מה "ראשית דגנך" של תרומה (דברים יח, ד) אינו נוהג אלא בארץ ישראל, אף "ראשית הגז" אינו נוהג אלא בארץ ישראל (חולין קלו, א; עיין שם).

18. שיטת רבי יאשיה היא שאיסור זריעת כלאי הכרם אינו אלא כשוורע חרצן [של ענב] כיחד עם שני מינים אחרים [שני מיני תבואה או שני מיני ירקות, ובאופן שמינים אלו אסורים משום זריעת כלאים אף בלי זריעת החרצן] (עיין רמב"ם כלאים ה, ב). רבי יאשיה מפרש את הפסוק "לא תזרע פרימך כלאים", שהפירוש שאסור לזרוע שני מיני זרעים שהם כלאים, ביחד עם הגפן (עיין רש"י ותוספות קידושין לט, א). ועיין עוד רמב"ם כלאים ח, יג.

19. הדין הוא שחייבים ליטול ידים לפני התפלה. אם אין לו מים, סובר רב חסדא שאסור לו לחזור אחר מים אם כבר הגיע זמן תפלה, רק יקנח ידיו בצרור או בעץ או בכל דבר שמנקה. עיין לעיל בגמרא טו, א ובהערות 13-6.

12. רבינו יונה וריטב"א; ועיין רש"י כב, ב ד"ה מגמגם.

13. עיין הערה 9.

14. רש"י אינו גורס "מסייע ליה לרבי אלעאי", לפי גירסתו הגמרא אינה מביאה ראייה לרבי אלעאי מהברייתא, אלא הגמרא מביאה דעת רבי אלעאי הפוסק להלכה כדעת רבי יונתן בן יוסף.

15. בפשטות נראה כוונת הברייתא שבין להאריך בפירוש המדרש ובין להאריך בפירוש המשנה אסור לבעל קרי. אבל לפי זה יקשה, שהרי הגמרא לקמן אומרת ששיטה זו של רבי יהודה בן גמליאל היא כשיטת רבי יוחנן הסנדלר בברייתא לעיל האוסר לימוד המדרש; אבל רבי יוחנן הסנדלר אינו עוסק בדין לימוד המשנה, ואם כן שיטת רבי יהודה בן גמליאל מתאימה יותר לשיטת רבי יוסי. משום כך מפרש רש"י ש"זה וזה אסור" פירושו בין להאריך בפירוש המדרש ובין לשון מדרש

*משמשת ודאמה נדה . דעומא חת
 היתה לטובל מיד : לא ב"פ. דלא אח
 ומפקעה לטבילה שנהימיה בה כבר
 להודיך דחמי' היבא דקדם הקרי אחי
 דאין טבילה אלא המטבחה וא' לרבי

יְבוּדָה לֹית לִיָּה חֲקֵנָת עֹרָא לְמֵה לִיָּה
לְאַשְׁמֵינִן בְּהָא כֹל בְּעָלִי קִרְיִין נְמִי
לֹא בְעוּ טְבִילָה לְדַבְרֵי תוֹרָה הַלֵּכֵךְ
עַל כִּרְחֹךְ וְזִקָּךְ קִנְיָ לֵה: **לֹא תִימָא.**
בְּמַהֲמָ' מִכְרֵךְ אִלָּא מִהֲרָה: **עֲשֵׂאֵן**
ר' יְהוּדָה. לְבִרְכַּת הַמּוֹזֵן: **הַהֲלִטָּה**
דִּילָא. שְׁמוּרָה לְשִׁטָּה בְּעַל קְרִי
כְּדַבְרֵי: **וְהֵן בְּלֵכֵן בְּאַיְמָה.** דְּכַחֵב
וִירָא הַעֵם וְיִטְעוּ וְגו' (שְׁמַח: כ):
מִכְּאֵן אֲמַרְו. כֹּל הַטְּמֵאִים מְחֻרְמִים
בְּחֹרֶה שְׂאֵלָהֶם יְכוּלִים לִהְיוֹת בְּאַיְמָה

[מ"ט טו.] וברדת חבל בעל קרי אינו אלא מתוך
קלות ראש וחזות הדעת : ובענין
נדות. אם בעלו יספקיין לדברי חז"ל
הטבילה אינה עולה להם לנדרים
מטומאת בועל נדה שהיא שבעת
ימים חבל לתקנת עזרא עולה להם
דמיון במתניתין זכ שאלה קרי
וגדה כו' לרישן טבילה : בדיניות.

במשניות השגורות צפיו שהוא
מזלילן מפיו במדרגה ואין לרין
להאריך בזה: שאל ליע. בטעמי
פירושים: ואינו מלעי את המדרש
בדפי'. מעני שגריך הוא תמיד
להזכיר בו את הפסוקים שהוא דורש:
אפרכות. שבמקראות הנדרשים:
לא יעטם לחדש כל עיקר. לא להלעי
ולא לשנות אבל לבית המדרש הוא
נכנס ושחק: הלכות דרך ארץ. כגון
דרכן של ת"ח שהוא ברייתא* ופרק

[נצרון פרך
ע' פי' שלא
ילמד לאחרים
ודבר זה חט
לומדן חקיו
מסיני הם
ללמוד אסור
ללמד לבייש]

מספר ד"ח פ"ג

צ"י' תום' צ"ק
[צ"צ: ד"ה אהא]
ירמיה כג

מחלין קלו:

עס: וקלח:

קדושין למ.
טלין פכ: קלו:
גרונדס נד

לעיל סז.

[תענית יג.]

[ג' הערוך
באישא כזה
עקילמא דר'
ושמיהא וכו' .

וְשֵׁמִיָּהּ וְכוּ', כִּי־שֶׁהָ סִי' מוֹלֵכָן :

קדמה וכשראטה הקרי ראויה
יא טומאת גדה שהיא אחדונה
: אללא לחו רבי יהודה . קתני
א טומאת גדה ומפקטה טבילה
מורה אור

משמשת ודאחה נהד
אבל בעל קרי גרדא
אלא מהדרד ומי א
הרדור והתניא בעל
קורא קריאת שמע ואי
לאחריה ואוכל פתו
מברך לפניו אבל מה
בשפתיו דברי רבי
בין כך ובין כך מוציא
הוא יצא וזוין

בְּתוֹרַת יוֹם אֶמְדַּר
בְּמִשְׁנַת וְגִמְרָא וּבְהַלְכֵי
בְּרִינְיּוֹת וּבְלִבְדֵּי שְׁלֵ
רַבִּי יוֹנְתָן בֶּן יוֹסֵף
הַמְּשֵׁנָה וְאִינוּ מְצִיעֵי אִרְ
אֲבִישָׁלוֹם אוֹמֵר אֵין
וּבְלִבְדֵּי שְׁלֵא יֹאמֵר אֵין
הַסְּגוּלָּה תְּלִמְדוֹ שֶׁל
אוֹמֵר לֹא יִכְנֹס לְמִדְרָגָה
לֹא יִכְנֹס לְבֵית הַמִּדְרָגָה

אמר שונה הוא מהלך על גב הנדר ארץ ירד וטבל ושם אע"פ שמוקל אני תורה מקבלין מומאחא דבני פתח פ"ך ויאירו דבני מקבל מומאחא דגמרא מסייע ליה לה' המושגה ואינו מציע יחודה בן גמליאל אוסר כרבי יוחנן הסגנא מא כהני תלת סבי כר אלעאי בראשית הגנוג לאים כדכתיב° (ברמך) עורה וחרצן במפלות יד תורה מקבלין מומאחא דבני פתח פ"ך ויאירו דבני מקבל מומאחא דגמרא מסייע ליה לה' המושגה ואינו מציע יחודה בן גמליאל אוסר כרבי יוחנן הסגנא מא כהני תלת סבי כר אלעאי בראשית הגנוג לאים כדכתיב° (ברמך) עורה וחרצן במפלות יד תורה מקבלין מומאחא דבני פתח פ"ך ויאירו דבני מקבל מומאחא דגמרא מסייע ליה לה' המושגה ואינו מציע יחודה בן גמליאל אוסר כרבי יוחנן הסגנא מא כהני תלת סבי כר אלעאי בראשית הגנוג לאים כדכתיב° (ברמך) עורה וחרצן במפלות יד

גם וו לחשה לרבי ע
גי בה תרי אמוראי
אן דחגי שנאה משום
מים מצויים אצל
המחמר בה על עצמו
איהו דאמר בעל קרי
ה סיבן בטבילה אפשר
ובר עבירה אמרה לו רי
בותי מפני מה אתם כ
טבילה בחמין אמר ליה
ר ליה לשמיעה ויל ואייהו
אי והא יתיב בגוויהו
בנתינה ולא בטבילה
יהודה גלסמרא אמר
ף אתבר חצביה דרבי

בן עזאי הנותן ארבעה דב
היה: נראה בפיני דה"ג א"ל
ליה: משום רבינו. רב:
נראה אלא בארץ. בשחיטת

ה' אינה צריכה סבילה
מחייב לא חימא מברך
צוית ליה לרבי יהודה
קרי שאין לו מים למבול
נו מברך לא לפניו ולא
ומברך לאחריו ואינו
דורה בלבו ואינו מוציא
מאיר רבי יהודה אומר
בשפתיו אומר רב נחמן
דה כהלכות דרך ארץ
בניך ולבני בניך וכתוב
לפני ה' אלהיך בחורב
ראה וברתת ובזיע אף
רתת ובזיע מכאן אמרו
ובאין ע' נדות מותרים
ואים ובכתובים לשונות
ות ובאגדות אבל בעלי
יוסי אומר שונה הוא
א *צ"ע את המשנה
אומר מציע הוא את
(6) הגמרא רבי נתן בן
מציע את הגמרא
וזכרות שבו רבי יוחנן
רבי עקיבא משום ר"ע
ש כל עיקר ואמרי לה
יש של עיקר ר' יהודה
עיקר עיקר

ממנו לו תלמידיו רבינו
עונה להם אמרו לו לא
על אחרים מחמיר אנני
מעשה בתלמיד אחי
דיך שאין דברי תורה
אף דברי תורה אינן
רבי אלעאי דאמר רבי
אח הגמרא כתנאי מ
ממר משום רבי תניא
לרבי מיד זה וזה מותר
רבי אלעאי בראשית ו
דתניא *רבי אלעאי
לא חורע [פרקן] כלל
בבבבי יתודה בן בתירא
מי אתא זעירא אמר
רבי יהודה בן בתירא
זו צלמא: חור רבנן

קִיבָּא ורבי עקיבא
מערבא רבי יוסי בר
בבבול תורה ומשום
חיהם כתרנגולים אמר
מאריכין לו ימיו ושנ
אסור בדברי תורה ה
בנתניה אמר רבי חנ
קא יש לך ארבעים ס
וזולין במבילה זו אי
ה רב אדא בר אהבה
תי לי תשעה קבין ושד
אמר ליה כארבעים ס
רב נחמן חקן חצבא
לא שנו אלא לחולה
נחמן כי אתא רבי

רים אל לבו : ממנום וקורא
ר אלעאי הלכה כו' . ולא גר
פי הגך תלת סבי . וכולהו לה
חולין יליף טעמא בפרק הזה
ושעודה וחדא . שלשה

יד דהוּוּ לְהוּ כְּלָלָא
 הַכֶּרֶם כִּחְחָה : לַעֲמִילָתָא
 קִרְיָן : מִדּוּ מַנִּי . בְּכֵן
 לְתַלְמִידִים : מִשּׁוּם כְּשׁוֹל
 שְׁהוּ מְנַעֲמִים מִתַּמְחִים
 הַעֲשִׂיָּה : שְׁמִתְקִילָא בָּהּ .
 אִוּ בְּנִיתָה תַּשְׁעָה קִבְּיָן :
 בָּהּ . בְּחֶרְבִּיעִים בִּיאָה :
 שְׁחִיזִין . כְּשׁוֹל קִרְיָן הַטּוֹב
 וְהָא אִירָא אֲמַר ט"ו .
 שְׁמַעְהִין : אֲפֻשֶׁר בְּנִיתָה
 קִבְּיָן וְחַטְ' דָּלָא תַּלָּא
 בְּחוּלָה (ב) סָתֵם תַּלְמִידֵי
 הֵם כְּדָמָר בְּמִסְכָּה נִדְרֵי
 כְּמֵלֶךְ מַנְלִין אֲקִירֵי וְאִמּוּ
 יוֹסִי . קִרְיָי חוּלִין מִרְיִי
 גִּדְרָא גִדְרָא : בְּמִסְכָּה
 בְּחֶרְבִּיעִים כְּשׁוֹל : שְׁחִיזָא
 אֲשֶׁה פְּנוּיָה הִיאָה וְחִדְמִים
 הַיְּהוּד אָף אֵל הַפְּטִיָּה : אֲחִי
 לְנֶהֱוֹ כְּרִבִּי יִהְיֶה בֵּן
 אֲפֻשֶׁר בְּמִסְכָּה אֲחִי . חֵי
 פּוֹחֵךְ . דְּעֵי טְבִילָא
 כְּשֶׁאֵר טְבִילָא : בְּחֶרְבִּיעִים
 יִגִּית : תַּקֵּן חֲבֵאלָא
 לְתַלְמִידִים עֲלִיָּה שְׁחִי
 קִירָא הַטּוֹרָה : לֹא
 בְּנִיתָה אֲלֵךְ בְּחוּלָה שֶׁ
 לְאוֹסֵר : וְהַמְצִיל . וְאִמְשִׁי
 עֲלֵי שְׁמַעְשֶׁה מִטּוֹב : אֲחִי

חִינּוּ כִּדְרִי לֵנוּ דְחוּלָה לֵאלֹהִים
 כִּדְרִי
 כִּדְרִי לֵמַדְתִּנוּ רַבִּינוּ שֶׁ
 עַל עֵצָם : תִּגִּיא ר' י
 שְׁהִיָּה מִגִּמְגָּם לִמְעַ
 מִקְבֵּלִין שׁוּמָאָה שְׁנָאָה
 מִקְבֵּלִין שׁוּמָאָה אִמְרֵ
 אִלְעָאִי אִמְרֵ ר' אַחָא
 צִיעִי אֶת הַמִּשְׁנָה וְאִינוּ
 בֵּן גַּמְלִיאֵל זֶה זֶה אִסּוּר
 כְּרִבִּי יְהוּדָה בֵּן בִּתְרוּ
 תִּגִּיא כְּרִבִּי יֵאֻשִׁיָּה בְּכֻלָּ
 אִמְרֵ ר' אֲשֵׁרִית תִּגִּיא
 אִים *רַבִּי יֵאֻשִׁיָּה אִמְרֵ
 בְּדַבְרֵי תוֹרָה דְּתַנִּיא רַב
 בְּמִטְוֵה לְמִבְּיֹלֹתָא וְאִ
 מֵאֵן דִּאֲמַר בְּמִטְוֵה לֵ
 בְּעַל דְּרִי שְׁוֹתָנוּ עֲלֵינוּ

חשה לכן עזאי וכן
 אבין ורבי יוסי בר זבד
 במסל פריה ורביה ומס
 רבי ינאי שמעתי שמש
 וותיו אמר ריב"ל מה מ
 כי קאמר מה מיבין ב
 ינאי גדר גדול גדרו ב
 אה שאתה מובל בהן ממ
 משום צינה אפשר במ
 קאי כוונתך רבי יורא ה
 י עלואי אמר ליה רבי ו
 אה מה ארבעים סאה
 בת תשעה קבין כי א
 לאנמו אבל לחולה
 ין אמר *באישא היה
 בקילי

מה א מיי' פיד תלכות
 ק"ש הלכה ח טעם
 עשין ית עושי' חו"ט
 שמן טח :
 בן ב מיי' פיד תלכות
 בקורים הלכה ח טעם
 עשין חו"ט ע"י י"ד ט'

[illegible]

ליתן מים
דית קודם

[עין טפסות יתחל לח:
ד"ס ולא וחס' כטנות
הדי: ד"ס שני]

רַב נָסִים גָּאון

[illegible]

יִלְעֻזְלֵם
יִי יְהוּדָה
יִמְרֵי לֵה
נְטִילֹתָא
תַּשְׁעָה

[פי' גרש' קדושין פס.
דא לא קיליבוי וסעמיה
דכרי יאשיב לא ידענא
וכו' ופי' טוס' בקדושין
שם ובכורות כד. ה"פ
דגן ובכוס' חולין טב:
ד"ס ולאסוקי שם שכתבו
בזכ]

אן דתני' תהות תב"ח

(ח) גמ' תלמי' אח (כנמ')
הז"מ. ולי' ג"י רש"י
המדרש וכן בכל המעמד:
(ז) רש"י ד"ס אח"כ
וכי' דלח' חנא' לה אלא
במחל. י"ג כמקד' כסף
עמוד ז' :

גליון הש"ס

רשמי ד"ר ובתלי מוזת
הם סכלו לקריין.
פי' ת"ל פיג ר"ג תכ"י
ביאת במחשד :

המרגיל
עובדא
עא

בְּאַרְבָּעִים סָאָה? הרי אֶפְשָׁר ליטהר לדברי תורה בְּתִשְׁעָה קִבּוּיִם! ועוד, **מֶה טִיבָן בְּטִבִּילָה דוקא?** הרי אֶפְשָׁר בְּנִתְיָנָה - בשפיכת תשעה קבים מים על גופם בלי שיטבלו בהם!^[24]

לעומת דברי רבי יהושע בן לוי, מביאה הגמרא התועלת שישנה בחיוב לבעל קרי לטבול בארבעים סאה:

אָמַר רַבִּי חֲנִינָא: גָּדוֹל, כְּדִי שֶׁלֹּא יִבְאוּ לִידֵי עֲבֵרָה, גָּדְרוּ חֲכָמִים בָּהּ - עַל יְדֵי תַקְנָתָם, שֶׁהַחֲמִירוּ לְהַצְרִיךְ בַּעַל קְרִי לִטְבֹּל בִּארְבָּעִים סָאָה לְדַבְרֵי תוֹרָה. דְּתַנָּיָא בְּבֵרִיתָא: **מַעֲשֵׂה בְּאַחַד שְׁתַּבְּעַ אִשָּׁה פְּנוּיָהּ**^[25] **לְדַבֵּר עֲבִירָה - לְזִנּוּת. אָמְרָה לוֹ: רִיקָא - בּוֹר!** הָאֵם יֵשׁ לָךְ אֲרָבָעִים סָאָה שְׂאֵתָה טוֹבֵל בָּהֶן אַחֵר כֵּךְ? מִיָּד פִּירֵשׁ מִמֶּנָּה וְלֹא חָטָא.^[26]

דברי אמוראים נוספים בענין תקנת עזרא:

אָמַר לְהוֹ רַב הוֹנָא לְרַבִּנָּן: רְבוּתִי! מִפְּנֵי מַה אַתָּם מְזַלְזְלִין בְּטִבִּילָה זוֹ שֶׁל בַּעַל קְרִי לְדַבְרֵי תוֹרָה, וּמִקִּילִים לַעֲצֻמְכֶם כְּשִׁיתָת רַבִּי יְהוֹדָה בֵּן בְּתִירָא וְאִינְכֶם נוֹהֲגִים לִטְבֹּל? **אִי מְשׁוּם צִינָה, שְׁקֵשָׁה לָכֶם לִטְבֹּל בְּמִים קְרִים שֶׁל מְקוֹה, הָרִי אֶפְשָׁר בְּמֶרְחָצָאוֹת שִׁישׁ בָּהֶם מִים חֲמִין!** **אָמַר לִיהִ רַב חֲסֵדָא לְרַב הוֹנָא:** אֵיךְ הִתְרַת לָהֶם לִטְבֹּל בְּמֶרְחָצָאוֹת חֲמִין, וְכִי יֵשׁ טִבִּילָה בְּחֲמִין? הָרִי מִים חֲמִים שְׁאוּבִים הֵם, וּפְסוּלִים לְמִקְוֵה?^[27] **אָמַר לִיהִ רַב הוֹנָא:** **רַב אֲנָא בְּרַ אֶהְיָה קָאִי בְּנוֹתָךְ - רַב אֲדָא בְּרַ אֶהְיָה** גַּם כֵּן סוֹבֵר כְּמוֹךְ, שֶׁבַע קְרִי צָרִיךְ לִטְבֹּל לְדַבְרֵי תוֹרָה בְּמִקְוֵה כֶּשֶׁר כֶּשֶׁר טְבִילוֹת. אֲבָל רַב הוֹנָא בַּעֲצֻמוֹ סוֹבֵר שֶׁלְּדַבְרֵי תוֹרָה מִסְפִּיק טְבִילָה בְּחֲמִין וּבְמֶרְחָצָאוֹת, אֵף עַל פִּי שְׁאֵין טְבִילָה זוֹ מוֹעֵלֶת לְטַהֲרָנוּ מִטּוּמְאָה!^[28]

הגמרא מביאה מעשה:

רַבִּי זִירָא הָוָה יָתִיב בְּאַגְנָא דְּמֵיָא בִּי מְסוּתָא - רַבִּי זִירָא הִיָּה יוֹשֵׁב בְּתוֹךְ כְּלִי מֵלֵא מִים בְּבֵית הַמֶּרְחָץ, וְהִיָּה בַּעַל קְרִי. אָמַר לִיהִ לְשִׁמְעִיָּה - לְמַשְׁמֹשׁ: זִיל וְאִינִיתִי לִי תִשְׁעָה קִבּוּיִם וְשָׂדִי עֲלוּאִי - לָךְ וְהִבָּא לִי תִשְׁעָה קִבּוּיִם מִים וְתִשְׁפְּכֶם עָלַי. אָמַר לִיהִ רַבִּי חֲזִיָּא בְּרַ אָבָא לְרַבִּי זִירָא: לָמָּה לִיהִ לָמַר כּוֹלִי הָאִי - לָמָּה צָרִיךְ מִרַ לְטָרוּחַ כָּל כֵּךְ וְהָא יָתִיב בְּגוֹיָהוּ - הָרִי הוּא יוֹשֵׁב בְּמִים שִׁישׁ בָּהֶם לַפְחוֹת תִּשְׁעָה קִבּוּיִם? אָמַר לִיהִ רַבִּי זִירָא לְרַבִּי חֲזִיָּא בְּרַ אָבָא: מִים אֵלּוּ אֵינֶם מִתִּירִים בַּעַל קְרִי בְּדַבְרֵי תוֹרָה בְּתוֹרַת תִּשְׁעָה קִבּוּיִם. בְּאַרְבָּעִים סָאָה - מִסְחָבֵר שִׁישׁ לְדַמּוֹת דִּין נִתְיָנָה תִּשְׁעָה קִבּוּיִם לְדִין טְבִילָה בִּארְבָּעִים סָאָה; כֶּשֶׁם שֶׁאַרְבָּעִים סָאָה מִתִּירִים לְדַבְרֵי תוֹרָה רַק בְּאוֹפֵן מְסוּיִם כֵּךְ תִּשְׁעָה קִבּוּיִם מִתִּירִים רַק בְּאוֹפֵן מְסוּיִם: מַה אֲרָבָעִים סָאָה מִתִּירִים דּוֹקָא בְּטִבִּילָה בְּתוֹכָם וְלֹא בְּנִתְיָנָה - בְּשִׁפְכָה עַל גּוֹפּוֹ, אֵף תִּשְׁעָה קִבּוּיִם מִתִּירִים דּוֹקָא בְּנִתְיָנָה - בְּשִׁפְכָה עַל גּוֹפּוֹ וְלֹא בְּטִבִּילָה בְּתוֹכָם.

מִים, טָהוֹר לְדַבְרֵי תוֹרָה, כְּלוֹמֵר: אֵף עַל פִּי שְׁעָרִין טָמֵא הוּא לַעֲנִין שֶׁאֵר דִּינִי טוֹמְאָה וְטָהֵרָה, מוֹתֵר הוּא בְּדַבְרֵי תוֹרָה!^[20] **נָחוּם אִישׁ גַּם לְחֻשָּׁה** - מִסֵּר בְּצַנְעָה אֶת הָדִין לְרַבִּי עֲקִיבָא, שֶׁתִּשְׁעָה קִבּוּיִם מִתִּירִים בַּעַל קְרִי בְּדַבְרֵי תוֹרָה, וְרַבִּי עֲקִיבָא לְחֻשָּׁה לָכֵן עֲזָאִי, וְכֵן עֲזָאִי יִצָּא וְשִׁנְאָה לְתַלְמִידֵיו בְּשׁוּק - בְּרַבִּים.

הגמרא מביאה מחלוקת כיצד מסר בן עזאי דין זה לתלמידיו:
פְּלִיגִי בָּהּ תְּרֵי אֲמוּרָאִי בְּמַעֲרָבָא - שְׁנֵי אֲמוּרָאִים בְּאַרְץ יִשְׂרָאֵל נִחְלָקוּ כִּיצַד מִסֵּר בֵּן עֲזָאִי אֶת הָדִין הַזֶּה לְתַלְמִידָיו, וְהֵם רַבִּי יוֹסִי בְּרַ אָבִין וְרַבִּי יוֹסִי בְּרַ זְבִידָא. חֵד תְּנִי "שְׁנָאָה" - אֶחָד מֵהֶם גּוֹרֵס בְּבֵרִיתָא שֶׁהֵבִיאוּ שֶׁבֵּן עֲזָאִי "לִימַד בְּרַבִּים" דִּין זֶה, שֶׁתִּשְׁעָה קִבּוּיִם מִים מִתִּירִים בַּעַל קְרִי בְּדַבְרֵי תוֹרָה, וְחֵד תְּנִי "לְחֻשָּׁה" - וְאַחַד מֵהֶם גּוֹרֵס בְּבֵרִיתָא שֶׁבֵּן עֲזָאִי מִסֵּר הָדִין הַזֶּה לְתַלְמִידָיו "בְּצַנְעָה", וְלֹא רָצָה לְלַמְדוֹ בְּרַבִּים.

ומבארת הגמרא:

מֵאֵן דְּתַנִּי - מִי שְׁגוֹרֵס "שְׁנָאָה" בְּרַבִּים, סוֹבֵר שֶׁבֵּן עֲזָאִי פִּרְסֵם הַקּוּלָּא שֶׁל תִּשְׁעָה קִבּוּיִם מְשׁוּם בְּטוֹל תוֹרָה - שֶׁלֹּא יִבְאוּ לִידֵי בְּטוֹל תוֹרָה עַד שִׁימְצָאוּ מְקוֹה שֶׁל אֲרָבָעִים סָאָה, וּמְשׁוּם בְּטוֹל פְּרִיָּה וְרַבִּיָּה - וְשֶׁלֹּא יִמְנְעוּ תַלְמִידָיו מִתְּשִׁמִּישׁ הַמָּטָה מִפְּנֵי טוֹרַח הַטְּבִילָה, וְיִבְאוּ לִידֵי בְּטוֹל מִצּוֹת פְּרִיָּה וְרַבִּיָּה; וּמֵאֵן דְּתַנִּי "לְחֻשָּׁה" בְּצַנְעָה, סוֹבֵר שֶׁבֵּן עֲזָאִי לֹא רָצָה לְפָרְסֵם הַקּוּלָּא בְּרַבִּים כְּדִי שֶׁלֹּא יִהְיוּ תַלְמִידֵי חֲכָמִים מְצוּיִים אֲצֵל נְשׁוּתֵיהֶם בְּתַרְנְגוּלִים - שֶׁלֹּא יִרְבוּ בְּתִשְׁמִישׁ הַמָּטָה כְּמִנְהַג הַתַּרְנְגוּלִים.^[22]

הגמרא מביאה דברי אמוראים שונים בענין תקנת עזרא:

אָמַר רַבִּי יִנְאִי: שְׁמַעְתִּי שְׁמִקְלִין בָּהּ - שִׁישׁ שְׁמִקְלִים לְבַעַל קְרִי לְלַמּוֹד תוֹרָה עַל יְדֵי נִתְיָנָה תִּשְׁעָה קִבּוּיִם עַל עֲצֻמָּה אוֹ עַל יְדֵי טְבִילָה בְּמֶרְחָצָאוֹת!^[23] **וְשְׁמַעְתִּי שְׁמַחְמִירִין בָּהּ** - שִׁישׁ שְׁמַחְמִירִים עַל בַּעַל קְרִי לִטְבֹּל לְדַבְרֵי תוֹרָה כְּדִין, בְּמִקְוֵה שֶׁל אֲרָבָעִים סָאָה. וְכָל הַמַּחְמִיר בָּהּ עַל עֲצֻמוֹ לִטְבֹּל בְּמִקְוֵה, מְאַרִיכִין לוֹ מִן הַשְּׂמִים יָמִיו וְשִׁנְתִּיו.

הגמרא מביאה דעה חולקת על רבי ינאי:

אָמַר רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֵּן לֵוִי: מַה טִּיבָן שֶׁל טוֹבְלֵי שְׁחָרִין - מַה טִּיבָם שֶׁל בַּעֲלֵי קְרִיין שְׁטוּבִלִים בְּבוֹקֵר? כְּלוֹמֵר: אֵין צוֹרֵךְ בְּכָךְ! שׁוֹאֵלֶת הַגְּמָרָא:

לָמָּה תִּמְנָה רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֵּן לֵוִי מַה טִּיבָן? הָאִי הוּא - הָרִי רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֵּן לֵוִי עֲצֻמוֹ הוּא דְּאָמַר בְּתַחֲלַת הַסּוּגִיא (כא, ב) **בַּעַל קְרִי אָסוּר בְּדַבְרֵי תוֹרָה!**

מבארת הגמרא:

הֵכִי קָאָמַר - כֵּךְ תִּמְנָה רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֵּן לֵוִי: מַה טִּיבָן שֶׁהֵם נִטְהָרִים

הערות

24. ואף שמבואר להלן בגמרא שההיתר לבעל קרי בדברי תורה על ידי שפיכת תשעה קבים לא נאמר אלא לחולים בלבד, הנה סתם תלמידי חכמים חולים הם (רש"י; עיין נדרים דף מט, א ובראשונים שם).

25. רש"י כתב שלא עמד אדם זה לעבור על איסור חמור של אשת איש אלא על איסור דרבנן של פנויה.

26. המפרשים תמחו: על אף שאיסור פנויה אינו גדול כל כך כאיסור אשת איש, מכל מקום אין הדבר מובן; אם היה מוכן לזנות שהוא איסור חמור, היאך הרתיע אותו הצורך לטבול לעסוק בתורה, וגרם לו לפרוש? ועיין גליוני הש"ס וצל"ח.

27. מי המקוה צריכים ליאסף בקרקע, ואסור להכניסם לתוך כלי ולשפכם למקוה (עיין בבא בתרא סו, א ותוספות שם ד"ה מכלל), ולכן מים שנשאבו בכלי לחממם על האש פסולים למקוה (עיין רש"י תענית יג, א ד"ה טבילה בחמין).

אבל המדרכי (ה"ל מקואות, תשנ) מביא בשם רבנו תם, שמכאן יש ללמוד שאסור לשפוך כלי מלא מים חמים לתוך המקוה לחממו [אף על פי שיש במקוה ארבעים סאה מים כשרים ומקוה כזה אינו נפסל על ידי מים שאובים] מטעם גזרה, שלא יבואו לטבול במים שאובים. רבנו תם מפרש את דברי הגמרא "וכי יש טבילה בחמין" כפשוטן, כלומר: הרי אסור לטבול במים חמים גזרה אטו מים שאובים. עיין יורה דעה רא, עה ובביאור הגר"א שם.

28. ריטב"א; ועיין רש"י. ועיין עוד להלן כב, ב בגמרא.

20. קב הוא מדת נפח שווה לארבעה לוגים; לוג שווה לשש ביצים. במדות של זמנינו תשעה קבין הם בין 12.5 ליטר ל-21.6 ליטר, לפי שיטות שונות (מדות ושיעורי תורה יו, ל).

תשעה קבים הוא שיעור מים הראוי לרחיצת כל הגוף (מאירי; תוספות יום טוב במקואות ג, ד בשם הר"ב). הגמרא לקמן (כב, ב) מבארת שהקולא של תשעה קבים הותקנה על ידי חכמים אחרים לאחר תקופת עזרא, אבל מצד תקנת עזרא עצמו אין בעל קרי נטהר לדברי תורה אלא על ידי טבילה במקוה של ארבעים סאה. עוד יבואר בגמרא שם שתשעה קבים מועילים במקרים מסויימים בלבד. יש לציין ששפיכת תשעה קבין אינה מועילה אלא לענין תקנת עזרא בלבד, שאחרי ששפך על עצמו תשעה קבים מים מותר בדברי תורה; אבל לענין שאר דיני טומאה וטהרה עדיין טמא גמור הוא בטומאת קרי, ואין לו טהרה אלא במקוה כשר כשאר טמאים.

21. נחום היה מעיר גימזו הקרובה ללוד (רבינו חננאל בתענית כא, א; ערוך ערך גמזו על פי פסוק בדברי הימים ב' כח, יח; ועיין מהרש"א בסנהדרין קח, ב). קראו לו נחום איש גמזו על שם שתמיד היה מצדיק עליו את הדין ואומר "גז וזו לטובה", כמבואר בתענית כא, א.

22. תרנגולים מרבים בתשמיש (עיין יד רמ"ה לטנהדרין סג, ב).

23. רש"י; להלן בסוגיא יבואר דין טבילה במרחצאות.

ג' הערוך
א"ש כזה
קלעא דר'
י"א וכו' -

נושעיא וכו'. באישה פ"י חולבן :

ולכן המים שאני יושב בתוכם אינם מועילים להתיר בעל קרי לדברי תורה.

הגמרא דנה בפרטי הדין של נתינת תשעה קבים:

רַב נַחֲמָן תִּקֵּן חֲצֵבָא בֵּית תַּשְׁעָה קַבִּין - הכין כלי המחזיק תשעה קבים, שהתלמידים בעלי קריין יוכלו לשפוך ממנו מים על גופם בבוקר קודם שיעסקו בתורה. **בֵּי אֶתָּא - כִּשְׁבָּא רַב דִּימִי** לבבל מארץ ישראל, **אָמַר** לבני הישיבה: **רַבִּי עֲקִיבָא וְרַבִּי יְהוּדָה גְּלוּסְטָא אָמְרוּ: לֹא שָׁנוּ** - הדין שתשעה קבים מתירים לדברי תורה לא נאמר **אֶלָּא לְחוּלָה** שראה קרי **לֹאֻנְסוּ** שלא ברצונו^[29], **אֲבָל לְחוּלָה**

הַמְרָגִיל וממשיך את הקרי על עצמו, שמשמש מטתו, אינו נותר בדברי תורה עד שיטבול **בְּאַרְבָּעִים סָאָה**. **אָמַר רַב יוֹסֵף: אֵתְבַר חֲצֵבָיָה דְּרַב נַחֲמָן** - נשבר הכלי שתיקן רב נחמן! כלומר: לפי דברי רב דימי אין בו צורך. שהרי חולה הרואה קרי לאונסו אינו מצוי; ורוב התלמידים הם בעלי קריין על ידי תשמיש המטה, וצריכים טבילה במקוה של ארבעים סאה^[30].

הגמרא מביאה דעה חולקת על רב דימי:

בֵּי אֶתָּא - כִּשְׁבָּא רַבִּין לבבל מארץ ישראל, **אָמַר** לבני הישיבה: **בְּאוֹשָׁא הָוָה עוֹבְדָא** באושא היה מעשה

30. ואף שתלמידי חכמים חולים הם (עיין לעיל הערה 22), מכל מקום כיון שנהזו בעלי קריין על ידי תשמיש המטה, הרי הם "חולים המרגילים", וצריכים טבילה במקוה להתירם בדברי תורה (עיין רש"י).

29. חכמים לא הטריחו לאדם חולה לחפש מקוה של ארבעים סאה לטבול בהם, אלא הקילו לו לשפוך על גופו תשעה קבים מים המצויים בכל מקום (עיין מאירי).

[כל זה וגם
ד"ה לר"ז וגם
ד"ה אלא לאו
ש"יכס להק
ע"כ דלפני
במקור]

* משמשת ודארתה נדה. דעומלת קרי קדמה וכשראיה הקרי ראויה
היה לטבול מיד: לא פ"ש. דלא אחי' טומאת נדה שהיא אחרונה
ומפקעה לטבילה שנתחייבה בה כבר: אלא לאו רבי יהודה. קתני
להודיע דאפי' היכל דקדם הקרי אחי' טומאת נדה ומפקעה טבילה
דלפן טבילה אלא המטהרת ולי לרבי תורה אור

יהודה לית ליה תפקת עורא למה ליה
לאשמעין בהא כל בעלי קריין נמי
לא בעו טבילה לדברי תורה הלכך
על כרחך דוקא קתני לה: לא חימל.
במקמי' מוכרז אלא מהרהר: עשאן
ר' יהודה. לזכרת המזון: כהלכות
ד"א. שמונה לשטותה בעל קרי
כדכרי: מה להלן בלחמה. דכתיב
וירא העם ויטעו וגו' (שמות כ):
מכאן אמרו. כל העומלים מותרים
בטורה שאף הם יכולים להיות בלחמה
וכרתה אבל בעל קרי אינו אלא מתוך
קלות ראש וחוסר הדעת: ובעלי
נדות. חס בעליו לנקיין לדברי תורה
הטבילה אינה עולה להם לטהרם
מטומאת בועל נדה שהיא שבעה
ימים אבל לתקנת עורא שולה להם
דחתן במתניתין וז' שראה קרי
וגדו כו' לריכין טבילה: כהנולדות.
במשניות השנויות בפיו שהיו
מוליין מפיו במחלה ואין לר"ך
להאריך בכן: שלא יטע. בטעמי
פירושים: ואיש מלע את המדרש
גרסי'. מנטי שגרי' הוא תמיד
להכיר בו את הפסוקים שהיו דורש:
לזכרות. שבמקראות הגדרשים:
לא יכנס למדרש כל עיקר. לא להגיע
ולא לשטות אבל לבית המדרש הוא
כנסם ושוחט: הלכות דרך ארץ. כגון
דרך של ת"ח שהיו ברייתא* ופרק

[מ"ק סו.]

ספסוף ר"כ

[במקור סדך
ש"י ש"ה
יורה להחריב
דכרי זכ' חט
למדין מקרי
מדין חט
למדין אסור
למדין גרסי']

בס"ד ד"ה ס"ג

משמשת ודארתה נדה אינה צריכה טבילה
אבל בעל קרי גרידא מחייב לא חימל מברך
אלא מהרהר ומי אית ליה לרבי יהודה
הרהור והתניא בעל קרי שאין לו מיני למבול
קודא קריאת שמע ואינו מברך לא לפניו ולא
לאחריה ואובל פתו ומברך לאחריה ואינו
מברך לפניו אבל מהרהר בלבו ואינו מוציא
בשפתיו דברי רבי מאיר רבי יהודה אומר
בין כך ובין כך מוציא בשפתיו אמר רב נחמן
בר יצחק עשאן ר' יהודה כהלכות דרך ארץ
במדינתא * והודעתם לבניך ולבני בניך וכתיב
בתריה יום אשר עמדת לפני ה' אלהיך בחורב
מה להלן באימה וביראה וברתת ובויע אף
כאן באימה וביראה וברתת ובויע מכאן אמרו
* הובים והמצורעים ובאין על נדות מותרים
לקרות בתורה ובבבאי'ם ובכתובים לשנות
במשנה וגמרא ובהלכות ובאגדות אבל בעלי
קריין אסורים רבי יוסי אומר שונה הוא
ברגילות ובכלבד שלא יציע את המשנה
רבי יונתן בן יוסף אומר מציע הוא את
המשנה ואינו מציע את (ה) הגמרא רבי נתן בן
אבישלום אומר אף מציע את הגמרא
ובלבד שלא יאמר אסורות שבו רבי יוחנן
הסגדלר תלמידו של רבי עקיבא משום ר"ע
אומר לא יכנס למדרש כל עיקר ואמרי לה
לא יכנס לבית המדרש כל עיקר ר' יהודה
אומר שונה הוא בהלכות דרך ארץ מעשה
רבי יהודה שראה קרי והיה מהלך על גב
שנה לנו פרק אחד בהלכות דרך ארץ יור
בהלכות דרך ארץ אמר להם אע"פ שמיקל אני על אחרים מחמיר אני
בתירא היה אומר * אין דברי תורה מקבלין מומאה אחד בתלמיד אחד
יהודה בן בתירא אמר ליה בני פתח פיה ויאירו דבריך שאין דברי תורה מקבלין מומאה שגאמר הלא
כה דברי כאש נאם ה' מה אש אינו מקבל מומאה אף דברי תורה אינו מקבלין מומאה אמר ר' אבהו בר יעקב
משום רבינו הלכה מציע את המשנה ואינו מציע את הגמרא כהנאי מציע את המשנה ואינו מציע את
הגמרא דברי רבי מאיר רבי יהודה בן גמליאל אומר משום רבי חנינא בן גמליאל זה היה אסור ואמרי
לה זה היה מותר מ"ד זה היה אסור כרבי יוחנן הסגדלר מ"ד זה היה מותר כרבי יהודה בן בתירא * אמר
רב נחמן בן יצחק רהגו עלמא כהני תלת סבי כרבי אלעאי בראשית הגז כרבי יאשיה בכלאים כרבי
יהודה בן בתירא ברת כרבי אלעאי בראשית הגז דתניא * רבי אלעאי אומר בראשית הגז כרבי יאשיה בכלאים כרבי
אלא בארץ כרבי יאשיה בכלאים כרבי אלעאי (כרמך) כלאים * רבי יאשיה אומר לעולם
* אינו חייב עד שיועץ חמה ושעורה וחרצן במפולת יד כרבי יהודה בן בתירא כדברי תורה דתניא רבי יהודה
בן בתירא אומר * אין דברי תורה מקבלין מומאה כי אתא זעירי אמר במלואה למבולותא ואמרי לה
במלואה למבולותא מאן דאמר במלואה למבולותא ואמרי לה
כי הא * דרב חסדא לייט אמאן דמהדר אמאי בעידן צלותא: תנו רבנן בעל קרי שנתנו עליו תשעה
קבין מים מהר נחום איש גם זו לחשה לרבי עקיבא ורבי עקיבא לחשה לבן עזאי וכן עזאי יצא
ושנאה לתלמידיו בשוק פליגי בה תרי אמוראי במערבא רבי יוסי בר אבין ורבי יוסי בר זבידא חד
תני שנאה וחד תני לחשה מאן דתני שנאה משום במול תורה ומשום בטול פריה ורביה ומאן דתני
לחשה * שלא יהו תלמידיו חכמים מצויים אצל נשותיהם כתרנגולים אמר רבי ינאי שמעתי שמקילין בה
ושמעתי שמחמירין בה וכל המרמיר בה על עצמו מאריכין לו ימיו ושנותיו אמר ריב"ל מה טיבן של
טובלי שחרין מה טיבן הא איהו דאמר בעל קרי אסור בדברי תורה הכי קאמר מה טיבן בארבעים
סאה אפשר בתשעה קבין מה טיבן במבילה אפשר בבחינה אמר רבי חנינא גדר גדר בה דתניא
מעשה באחד שתבע אשה לדבר עבירה אמרה לו ריקא יש לך ארבעים סאה שאתה טובל בהן מיד פירש
אמר להו רב הונא לרבנן רבותי מפני מה אתם מוללין במבילה זו אי משום צינה אפשר במרחצאות
אמר ליה רב חסדא * יוסי יש טבילה בחמין אמר ליה רב אדא בר אבהו קאי כוותך רבי יורא הוה יתיב
באגרא דמאי בי מסותא אמר ליה לשמעיה ויל ואייתי לי תשעה קבין ושדי עלאי אמר ליה רבי חיאי בר
אבא למה ליה למר כולי האי והאי יתיב בגוויהו אמר ליה בארבעים סאה מה ארבעים סאה במבילה
ולא בבחינה אף * תשעה קבין בבחינה ולא במבילה רב נחמן תקן חצבא בת תשעה קבין כי אתא רב
דימי אמר רבי עקיבא ורבי יהודה גלספרא אמרו לא שנו אלא לחולה לאונסו אבל לחולה המדגל
ארבעים סאה אמר רב יוסף אתבר חצביה דרב נחמן כי אתא רבין אמר * באושא היה עובדא

במדינתא

ד

ד

ד

ד

ד

ד

ד

ד

ד

ד

ד

ד

ד

ד

ד

ד

ד

ד

ד

ד

ד

ד

ד

ד

ד

ד

ד

ד

ד

ד

ד

ד

ד

ד

ד

ד

בן עזאי הנותן ארבעה דברים אל לבו: מצמצם וקודא. בעל קרי
היה: נראה בפניו דה"ג א"ר אלעאי הלכה כו'. ולא גרסינן מסייע
ליה: משום רבינו. רב: כי הגז חלת פני. וכולהו לקולא: חט
טובא אלא בארץ. בשחיטת חולין יליף טעמא בפרק הזרוע: חטה
ושעורה וחלץ. שלשתן במפולת
יד דהו לכו כללי ורשעים וכללי
הכרס כלחת: לטבילה. דבעלי
קריין: חד תני. בזן עזאי לחשה
להלמידים: משום בטול פריה ורביה.
שהיו נמנעים מהשמים מפני טורח
הטבילה: שמקילין בה. במרחצאות
או בבחינה תשעה קבין: שמחמירין
בה. בארבעים סאה: של טובלי
שחקין. בעלי קריין הטובלין שחריט:
והא אחי' אמר ר' יוסי. לטול בריש
שמעיה: אפשר בבחינה. תשעה
קבין והע"ג דלא חתא לקמן אלא
בטובל (ב) הסת תלמיד חכמים חולים
הס כדלמך במסכת נדרים (דף מ"ב):
כמאן מללין אקלדי ואמרמי כרבי
יוסי. קלדי חולין מריש רבנן:
גדר גדר גדרו. כמה שהלכיתו
בארבעים סאה: שבעה סאה. אותה
אשה פנויה היה ומחמיר גזרו על
היחוד אף על הפטירה: ואלת מלולא
לנאוג כרבי יהודה בן במירא:
אפשר במרחצאות. חמין: קאי
פוטק. דבעי טבילה זו במקוה
כשאר טבילות: בגאגא דמילא.
גיגית: תקן חללא. ליתן מים
לתלמידים עליהם שחריט קודם
קריאת התורה: לא שנו. דכני
בבחינה אלא בטולה שראה קרי
לאונסו: המכיל. וממשך את הקרי
עליו שממש מטו: אתגר חלליה.
אינו לר"ך לנו דחולה לאונסו לאשכח:

רב נסים גאון

מה ארבעים סאה
במבילה ולא
בבחינה. פירוש בבחינה
דשעור מקדש
למבילה מ' סאה אחת
למ' ברייתא בפרק
ע"ב פסחים (דף ק"ג)
ובעירובין בפרק שבי
(דף י"ז): עזרא תיקן
לח מבילה לבעלי קריין.
ו' אחת מ' תפחת
שתיק עזרא ופספסא
בבבא קמא ב' סדכא
(דף ע"ב) ובגמ' דהקדא
את רבנא שומר דבני
מסירא (הלכה א):

[פ"י גרסי' קדוש לפ.
ד"ה לא קדוש וטעמיה
דבני יאשיה לא יוספא
וט' ופ"י פוס' בקדוש
ש' ובמכות ל"ד ס"ה
דן ובכזה מולין פס:
ד"ה ולאוקי מה שכתבו
בה]

הגהות הב"ח
(א) במ' מ"ע א"ל (בגמ')
תנ"י. ו"ג י"י ר"י
המדרש וכן כל השמוד:
(ג) רש"י ד"ה אשכ
וכי' דלא חתא לכו אלא
במולה. ל"כ בפסוק בסוף
עמוד זכ:

גליון הש"ס
רש"י ד"ה וטעמי מוח
לח סגולת קריין.
פ"י מ"ל פ"ג ס"ג מ"ל
ב"ח מקדש:

[תפנית ג.]

[ג' הערוך
ב"ח ס"ה
מקלעא ד'
טעמיה וכו'. ב"ח ס"ה מולא:]

גב א מ"י ק"ד מ"ג
ספד הכהן :
גב ב מ"י מ"ד מ"ג
ק"ד ספד :
גב ג מ"י מ"ד מ"ג
ספד הכהן :
ספד מ"י מ"ד מ"ג
ספד מ"י מ"ד מ"ג

[נר מצוה מ"י מ"ג
ד"ס ג"ג]

[ש"י ל"ג ע"ג]

גב א מ"י וספד
ספד מ"י מ"ד מ"ג
ספד מ"י מ"ד מ"ג
גב ג מ"י מ"ד מ"ג
ספד מ"י מ"ד מ"ג
ספד מ"י מ"ד מ"ג

דב נסים גאון
ד"ה שחר ב"ה
גב א מ"י וספד
ספד מ"י מ"ד מ"ג
ספד מ"י מ"ד מ"ג
גב ג מ"י מ"ד מ"ג
ספד מ"י מ"ד מ"ג
ספד מ"י מ"ד מ"ג

הגהות הבית
(ה) בפסוק רש"י ד"ס
עד שיתן וכו' ונגמ'
פירוש כהן : (ג) חוה'
ד"ס וכו' וכו' ב"ה
מקומות : ר"ב בקר א"ן
שומרון ד"ג ג"ג
סבילה פירוש חלומות מ"י
ס"י וכו' לומר ג"ג
ספד הכהן ספד הכהן :
(ג) ר"ה אלא וכו' וכן
לקמן : ר"ב ס"ג ד"ג
(ד) בא"ד וכו' וכו' וכו'
פירוש : ר"ב ש"י מ"ג
מנחם כ"י ספד :
פסוק כהן לנדרים א"ן :

ונחזי עורא היכן חקן. בהרבה מקומות (ג) גבי שחר תקנות לא פריך
גמרא, הכי אלא שחזי הכהן דדבר הרגיל בכל יום הוא על כן
אמוראים: ק"ל הלכתא כותיה. דטבילה בכל יום ארבעים סאה
אלא אפילו לאחרים נמי סגי בששעה קבין אי נמי הכי פירושו ולית
הלכתא כותיה אלא כר' יהודה בן
ביתרא דאמר דברי תורה אין מקבלין
עומא וכו' דוקא לתורה אבל לתפלה
לר"ך *טבילה וכו' ר"י דלא שגא
והטובל בערב יו"כ אין לו לברך
והמבצר הוא ברכה לבטלה :

א"ר דכ"י עלמא חזר לראש.
וה"ה דה"ה לאוקמי דכ"י
עלמא אין חזר לראש ומדלא מוקי הכי
ש"מ דהלכה דחזר לראש וכן לקמן
(ג) כהד"ה אמר ר' אבא חזר לראש
ותימה דבמסכת ר"ה (ד' ז'): א"ר
יוחנן שמע חשע תקיעות ב' שעות
ביום יאל אלמא תקיעות מלגזרות
א"ר דהסא כדי לעשות סולם וכן
במגילה (פ"ד ד' ית): נמי דאמרינן
אמר רב אין הלכה כרבי מונא דאמר
אם עשה חזר לראש דקאמר נקוט
דבר צ"ב בידך ואומר השך מקו"י ד"ש
לחלק דשאי הכא דאין ראו לקרות
מגילה וכו' (ד' ז'): דרבי אבא א"ל
במסאות המסונפות דהסא כ"ע מודו
דחזר לראש אבל היכא דנברא חזי כמו
מגילה וכו' וכו' עלמא מודו דאין
חזר לראש אלא למקום שפסק ורבינו
יהודה פירש (ד' ז') דהכא לאמ"י למימר
דכ"י עלמא דאין חזר לראש ובדשה
קמיפלגי דהא לכ"ע ה"י נברא חזי
כ"י דאין חזר לראש אבל ודאי אי
ה"ה למימר הכי ה"ה אמר ליה :
והא זכר רשעים תועבה. פ"ר
דדוקא במקום שהיה יכול
להסתפק ולחלוק שיש שם טוה :
אע"פ שהתפלל תפלתו תועבה.
וה"ה מעוות לא יוכל לתקן
ור"פ פ' דיחזק ויהפלו :
ממתין עד שיכלו המים. במשחין
על גבי קרקע או ע"ג
גדיים ואין שם טופח ע"מ להטפית
דמשמע לקמן (ד' כה) כגון דעבד
סיף טיף שנבלעין מהרה כן פ'י
הרב רבי יוסף ומיח דהא אפילו
אם יש בזה טופח על מנת להטפית
מוסרין כיון דמדאורייתא אין
אסורין אלא כנגד העמוד בלבד ורבנן
הוא דגזר וכו' שטומא כבר בחפלו
לא אסוריהו רבנן לחזור בתפלה :
חיישין

בקילעא דרב אושעיא אתו ושאלו לרב אסי
אמר להו לא שנו אלא לחולה המרגיל אבל
לחולה לאונסו פסור מכלום א"ר יוסף אצטמיר
חצביה דרב נחמן מבדי בולחו אמוראי ותנאי
בדעורא קמיפלגי ונחזי עורא היכי תקן אמר
אביי עורא תקן לבריא המרגיל מ' סאה ובריא
לאונסו מ' קבין ואתו אמוראי ופליגי בחולה
מר סבר חולה המרגיל כבריא המרגיל וחולה
לאונסו כבריא לאונסו ומר סבר חולה המרגיל
כבריא לאונסו וחולה לאונסו פסור מכלום
אמר רבא נהי דתקן עורא טבילה נחיתה מי
תקן והאמר מר *עורא תקן טבילה לבעלי
קריין אלא אמר רבא עורא תקן טבילה
לבריא המרגיל מ' סאה ואתו רבנן והתקינו
לבריא לאונסו מ' קבין ואתו אמוראי וקא
מיפלגי בחולה מר סבר חולה המרגיל כבריא
המרגיל וחולה לאונסו כבריא לאונסו ומר
סבר לבריא המרגיל מ' סאה וחולה המרגיל
כבריא לאונסו מ' קבין אבל לחולה לאונסו
פסור מכלום אמר רבא *הלכתא בריא המרגיל
וחולה המרגיל ארבעים סאה ובריא לאונסו
חשעה קבין אבל לחולה לאונסו פסור
מכלום : *ת"ר בעל קרי שנתנו עליו מ' קבין
מים מתוך בריא לעצמו אבל לאחרים ארבעים
סאה ר' יהודה אומר מ' סאה מכל מקום ר'
יוחנן ורבי' ור"א ור' יוסי בר' תינא חד מהאי
ווגא וחד מהאי ווגא ארישא חד אמר הא
דאמרת במה דברים אמורים לעצמו אבל
לאחרים מ' סאה לא שנו אלא לחולה המרגיל
אבל לחולה לאונסו מ' קבין וחד אמר כל
לאחרים אפילו חולה לאונסו עד דאיכא מ'
סאה וחד מהאי ווגא וחד מהאי ווגא אסיפא
חד אמר הא דאמר רבי יהודה מ' סאה מכל
מקום לא שנו אלא בקרקע אבל בכלים לא
וחד אמר אפי' בכלים נמי בשלמא למ"ד אפי'
בכלים היינו דקתני ר' יהודה אומר מ' סאה
מכל מקום אלא למ"ד בקרקע אין בכלים לא
מכל מקום לאחזי מ' לאחזי מ' שמואל רב פפא ורב
ורבא (ברבי) בר שמואל בריכו ריפתא בהדי הדדי א"ל רב פפא
לברוך דנפול עילואי מ' קבין אמר להו רבא (ברבי) [כר]
שמואל תנינא במה דברים אמורים לעצמו אבל לאחרים מ'
סאה אלא הבו לי לדידי לברוך דנפול עילואי ארבעים
סאה אמר להו רב הונא הבו לי לדידי לברוך דליכא
עילואי לא האי ולא האי רב חמא טביל במעלי יומא
דפסחא להוציא רבים ידי חובתן ולית הלכתא כותיה :

דקילעא. כניסת הבית חדר שלפני הסרקלין שקורין פורטיג' בלע"ז :
אלטמיר. נחזקו שבריו וגלמדו כגומר טורק לג עוד זו : וקא מיפלגי
אמוראי. רב דימי ורבין : דאמר מר. גבי עשר תקנות ב"ק בפרק
מרכזה : אמר רבא הלכתא וכו'. אפלוגא דאמוראי הוא דפסק רבא
חורה אור דפליגי אליבא דרבנן מיכו השהא
אין כרבי יהודה בן בתירא נהינן
דאמר רב נחמן לעיל ורב נחמן בר
ינחן בתרא הוה : לעלמו. לעסוק
בחורה לעלמו אבל ללמד לאחרים מ'
סאה : ור"י אומר מ' סאה מ"מ. מ'
סאה שאלמו בכל ענין שהן ולקמן
מפרש לה : חד מהאי ווגא וחד מהאי
ווגא. פליגי ארישא בפירושא דמילתא
דח"ק : אסיפא. דר' יהודה : ל"ש אלא
בקרקע. לא חומא מ"מ כר' יהודה
לאכשורי בכלי אחא דאין כר' אלא
מ' סאה בקרקע ולקמן בעי א"ר חזי
מ"מ : אבל לאחרים מ' סאה. והכא
נמי דלאפוקי לאחרים ידי חובתן
לאחרים דמי : דנפול עילואי. לאו
דוקא אלא טבילי מ' סאה : לא האי
ולא האי. לא הותרכו לא לו ולא לו
שלא רחמי קרי : טבל. ובידך רגיל
היה לעשות כן דה"ל ללמד לאחרים
ובשאר ימות השנה לא היה טובל אלא
נותן עליו ט' קבין : ולית הלכתא
סוטה. רבי היכי דלעלמו בניהיה
לאחרים נמי בניהיה אי נמי דקיי"ל
כרבי יהודה בן בתירא :
מתני' לא יפסיק. תפלתו לגמרי
אלא יקרא כל ברכה וברכה
ואומר כל הברכות בקול : במים
הדעים. מים סרוחים : עד שיתן
לחובן מים. ובגמרא (ד' כה) : (ה) מפרש
כמה מים רמי ואילו ומפרש לה
בחסורי מחסרה והכי קתני לא יקרא
אלא מי רגלים עד שיתן לחובן מים :
וכמה ירחיק מהם. ממי רגלים :
גמ' מנמנע. במנהלה : יותר מנ'
פסוקים. כגון בבית הכנסת
דאי אפשר לפחות דחשן (מגילה פ"ג
ד' כג) : הקורא בתורה לא יפחות מנ'
פסוקים : והתנאי ללדון. א"ל להלך עד
שסאה לאחוריו : דאפשר. לילך לפניו וילך
לפניו עד שסאה לאחוריו : לא אפשר.
כגון יש נהר לפניו מסתלק ללדדים :
מר

עילואי לא האי ולא האי רב חמא טביל במעלי יומא
דפסחא להוציא רבים ידי חובתן ולית הלכתא כותיה :
מתני' * היה עומד בתפלה וזכר שחזר בעל קרי לא יפסיק אלא יקצר ידו
לפסול אם יכול לעלות ולהתבסות ולקרות עד שלא תהא הנץ
החמה יעלה ויתבסס ויקרא ואם לאו יתבסס במים ויקרא ולא יתבסס
לא במים הרעים ולא *במי המשרה עד שיטיל לחובן מים *וכמה ירחיק מהן ומן הצואה ר'
אבות : **ג**מ' ת"ר היה עומד בתפלה וזכר שחזר בעל קרי לא יפסיק אלא יקצר ידו
היה קורא בתורה וזכר שהוא בעל קרי אינו מפסיק ועולה אלא מגמגם וקורא ר"מ אומר אין בעל קרי
רשאי לקרות בתורה יותר מג' פסוקים תניא אידך *היה עומד בתפלה וראה צואה כנגדו מהלך לפניו עד
שיוצא לאחוריו ר' אבות : **ג**מ' תניא תפלתו תועבה * : ת"ר היה עומד בתפלה ומים שותתין על
ברכיו פוסק עד שיכלו המים והזר ומתפלל להיכן חזר רב חסדא ורב המנוא חד אמר חזר
לראש וחד אמר 'למקום שפסק לימא ברא קמיפלגי מר

[נ"ל כ"ה]

נ"ל כ"ה

[פ' פסחים לקמן כ"ה
ד"ס מ' מנמנע]

ספד כ"ה
פ"ה מ"י חקתא לדיד
לפלי

[פ"ה ספד
ספד כ"ה
ד"ס מ' מנמנע]

תועלת בנתינת תשעה קבין? והאמר מר: עזרא תקן טבילה לבעלי קריין^[3] – הרי שתיקן רק תקנת "טבילה" [בארבעים סאה] ולא תקנת "נתינה" [של תשעה קבין]. ואם כן אין לתרץ כתיורצו של אביי שעזרא תיקן נתינת תשעה קבין לבריא לאונסו.

לכן מתרץ רבא באופן אחר:

אָלָא אָמַר רָבָא: עֲזָרָא תִּקֵּן טְבִילָה לְבָרִיא הַמְּרָגִיל אַרְבַּעִים סָאָה, וְיוֹתֵר מִזֶּה לֹא תִּיקֵן. וְאֵתּוֹ רִבְּנָן – וּבֵאוּ רַבְּנָן בְּתַקּוּפָה יוֹתֵר מֵאוּחֶרֶת וְהִתְקִינוּ לְבָרִיא לְאוֹנְסוֹ שֶׁגַּם הוּא אִסּוּר בְּדַבְּרֵי תוֹרָה עַד שִׁישְׁפַּךְ עָלָיו תְּשֻׁעָה קִבִּין. וְאֵתּוֹ אֲמוּרָאִי דְּהֵיִינוּ רַב דִּימִי וּרְבִין וְקָא מִיפְּלִגִּי בְּחוּלָה – וְנַחֲלֵקוּ בְּדִינוּ שֶׁל חוּלָה. מֵר – רַב דִּימִי סָבַר: חוּלָה הַמְּרָגִיל כְּבָרִיא הַמְּרָגִיל, וְצָרִיךְ לְטַבּוֹל בְּאַרְבַּעִים סָאָה כְּמוֹ בְּרִיא הַמְּרָגִיל, וְחוּלָה לְאוֹנְסוֹ כְּבָרִיא לְאוֹנְסוֹ, וְצָרִיךְ נִתְיֵנָה תְּשֻׁעָה קִבִּין כְּמוֹ בְּרִיא לְאוֹנְסוֹ. וּמֵר – רַבִּין סָבַר: דּוּקָא לְבָרִיא הַמְּרָגִיל אַרְבַּעִים סָאָה. וְחוּלָה הַמְּרָגִיל כְּבָרִיא לְאוֹנְסוֹ וְדִי לוֹ בְּנִתְיֵנָה תְּשֻׁעָה קִבִּין, אָבֵל לְחוּלָה לְאוֹנְסוֹ פְּטוּר מִכְּלוּם – וּמוֹתֵר בְּדַבְּרֵי תוֹרָה בְּלִי שׁוּם טְהָרָה.

רבא מכריע להלכה:

אָמַר רָבָא: הִלְכָתָא – הַחֲלָכָה הִיא שֶׁבְּרִיא הַמְּרָגִיל וְחוּלָה הַמְּרָגִיל שְׁנֵיהֶם צָרִיכִים טְבִילָה בְּאַרְבַּעִים סָאָה לְדַבְּרֵי תוֹרָה. וְכָרִיא שְׂרָאָה קְרִי לְאוֹנְסוֹ דִּי לוֹ בְּנִתְיֵנָה תְּשֻׁעָה קִבִּין לְדַבְּרֵי תוֹרָה. אָבֵל לְחוּלָה שְׂרָאָה קְרִי לְאוֹנְסוֹ פְּטוּר מִכְּלוּם – וּמוֹתֵר בְּדַבְּרֵי תוֹרָה בְּלִי שׁוּם טְהָרָה^[4].

הגמרא מביאה מחלוקת תנאים בהיתר לבעל קרי ללמוד תורה על ידי תשעה קבין:

תִּנּוּ רַבְּנָן: בַּעַל קְרִי שֶׁנִּתְּנוּ עָלָיו תְּשֻׁעָה קִבִּין מִיָּם, טְהוֹר – וּמוֹתֵר בְּדַבְּרֵי תוֹרָה. בְּמָה דְּכָרִים אֲמוּרִים לְעֻצְמוֹ – לְלִמּוּד תוֹרָה לְעֻצְמוֹ. אָבֵל לְלִמּוּד תוֹרָה לְאַחֲרִים צָרִיךְ לְטַבּוֹל בְּאַרְבַּעִים סָאָה. רַבִּי יְהוּדָה אָמַר: אַרְבַּעִים סָאָה מוֹעִילִים לְהַתִּיר בַּעַל קְרִי בְּדַבְּרֵי תוֹרָה, מִכָּל מְקוֹם – בְּכָל עֵינִן שֶׁהֵם^[5].

הגמרא מביאה שתי מחלוקות: מחלוקת אחת בדיון הראשון של הברייתא, ומחלוקת אחת בדברי רבי יהודה. המחלוקת הראשונה: **רַבִּי יוֹחָנָן וְרַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לִוִּי, וְרַבִּי אֱלֶעָזָר וְרַבִּי יוֹסִי בְּרַבִּי חֲנִינָא נִחְלָקוּ בְּדִינֵיהֶם שֶׁל הַבְּרִייתָא. חָד מֵהֶם זִוְגָא וְחָד מֵהֶם זִוְגָא אֲרִישָׁא – אֶחָד מֵהוּזָא הִירָשׁוֹן וְאֶחָד מֵהוּזָא הַשְּׁנִי נִחְלָקוּ בְּדִין שְׁבַתְחַלַּת הַבְּרִייתָא, בְּמָה שֶׁהִתְנַקֵּם קָמָא מִחֲלָק בַּעַל קְרִי בִּין לְלִמּוּד תוֹרָה לְעֻצְמוֹ לְבִין לְלִמּוּד לְאַחֲרִים^[6]. חָד – אֶחָד מֵהֶם אָמַר: הֵיא דְאִמְרַת "בְּמָה דְּכָרִים אֲמוּרִים שְׂרִי לוֹ לְבַעַל קְרִי בְּתִשְׁעָה קִבִּין, הֵיִינוּ לְלִמּוּד לְעֻצְמוֹ אָבֵל לְאַחֲרִים צָרִיךְ לְטַבּוֹל בְּאַרְבַּעִים סָאָה", לֹא שְׁנוּ – לֹא אָמְרוּ כֵן אָלָא לְעֵינִן חוּלָה הַמְּרָגִיל. אָבֵל לְעֵינִן חוּלָה לְאוֹנְסוֹ מוֹתֵר לְלִמּוּד תוֹרָה לְאַחֲרִים עַל יְדֵי תְּשֻׁעָה קִבִּין. וְחָד – וְאֶחָד מֵהֶם אָמַר: כָּל הַבָּא**

בְּקִילְעָא דְרַב אֲשֻׁעִיא – בְּכִנִּיסַת בֵּיתוֹ שֶׁל רַב אֲשֻׁעִיא. אָתּוּ – בָּאוּ וְשָׁאֲלוּ לְרַב אָסִי אִם בַּעַל קְרִי מוֹתֵר בְּדַבְּרֵי תוֹרָה עַל יְדֵי תְּשֻׁעָה קִבִּין, אוֹ אִם אֵינוֹ מוֹתֵר עַד שְׁטוּבָל בְּאַרְבַּעִים סָאָה. אָמַר לְהוּ רַב אָסִי: לֹא שְׁנוּ – לֹא אָמְרוּ הָדִין שְׁבַעַל קְרִי צָרִיךְ תְּשֻׁעָה קִבִּין מִיָּם לְדַבְּרֵי תוֹרָה אָלָא לְחוּלָה הַמְּרָגִיל – הַמְּשִׁיךְ אֶת הַקְּרִי עַל עֻצְמוֹ שֶׁמִּשְׁמַשׁ מִטָּתוֹ, אָבֵל לְחוּלָה לְאוֹנְסוֹ פְּטוּר מִכְּלוּם, וּמוֹתֵר בְּדַבְּרֵי תוֹרָה בְּלִי שׁוּם טְהָרָה.

מסיימת הגמרא:

בשמעו את דברי רב אסי שחולה המרגיל מותר בדברי תורה על ידי תשעה קבין, אמר רב יוסף: "אצטמדי חצביה דרב נחמן – נתחזק כליו של רב נחמן והתחברו שבריו", כלומר, צורך לנו עוד בכלי שתיקן רב נחמן לתלמידיו לשפיכת תשעה קבין, שהרי תלמידיו רב נחמן חולים המרגילים הם [בעלי קריין הם על ידי תשמיש המטה], ומועילה להם שפיכת תשעה קבין להתירם בדברי תורה^[1].

הגמרא תמזהה על המחלוקת שהבאנו אם חולה המרגיל נותר בדברי תורה על ידי תשעה קבין, ואם חולה לאונסו צריך טהרה לדברי תורה:

מְכַדִּי כוֹלְהוּ אֲמוּרָאִי וְתַנָּאי בְּדַעֲזָא קְמִיפְּלִגִּי – הָרִי כָּל הָאֲמוּרָאִים וְהַתַּנָּאִים שֶׁהִבְאֵנוּ לְעֵיל חוֹלָקִים בְּתַקְנַת עוֹזָרָא, מָה תִּיקֵן לְחוּלָה בַּעַל קְרִי. וּמָה שִׁיכַת בּוֹה מִחֲלוּקָתָא? וְנַחֲזִי עֲזָרָא הִיכִי תִּיקֵן – נִרְאָה מָה תִּיקֵן, שֶׁהָרִי תִּקְנַת עוֹזָרָא נוֹהֶגֶת כָּל יוֹם^[2] וּבּוֹדָאִי יָדוּעַ לָנוּ בְּדִיוֹק מָה תִּיקֵן.

הגמרא מתרצת:

אָמַר אֲבִי: עֲזָרָא תִּקֵּן לְבָרִיא הַמְּרָגִיל אַרְבַּעִים סָאָה – שְׁמוֹתֵר בְּדַבְּרֵי תוֹרָה עַל יְדֵי טְבִילָה בְּאַרְבַּעִים סָאָה. וְכָרִיא לְאוֹנְסוֹ תְּשֻׁעָה קִבִּין – וְתִיקֵן נְמִי לְבָרִיא שְׂרָאָה קְרִי לְאוֹנְסוֹ שְׁמוֹתֵר בְּדַבְּרֵי תוֹרָה עַל יְדֵי תְּשֻׁעָה קִבִּין. אָבֵל עוֹזָרָא לֹא הִכְהִיר בְּתַקְנָתוֹ מִה דִּינוּ שֶׁל חוּלָה בַּעַל קְרִי לְעֵינֵי דְּבְרֵי תוֹרָה. וְאֵתּוֹ אֲמוּרָאִי וְפְּלִיגִי בְּחוּלָה – וּבָאוּ אֲמוּרָאִים אֵלּוּ וְנַחֲלֵקוּ בְּדִינוּ שֶׁל חוּלָה בַּעַל קְרִי. מֵר – רַב דִּימִי סָבַר: חוּלָה הַמְּרָגִיל כְּבָרִיא הַמְּרָגִיל לְעֵינֵי תִּקְנַת עוֹזָרָא, וְגַם חוּלָה הַמְּרָגִיל [בַּעַל קְרִי עַל יְדֵי תְּשֻׁעָה קִבִּין] אִסּוּר בְּדַבְּרֵי תוֹרָה עַד שִׁיטְבּוֹל בְּאַרְבַּעִים סָאָה, וְחוּלָה שְׂרָאָה קְרִי לְאוֹנְסוֹ כְּכָרִיא שְׂרָאָה קְרִי לְאוֹנְסוֹ, וְאִסּוּר בְּדַבְּרֵי תוֹרָה עַד שִׁישְׁפַּךְ עָלָיו תְּשֻׁעָה קִבִּין. וּמֵר – וּרְבִין סָבַר: חוּלָה הַמְּרָגִיל כְּכָרִיא לְאוֹנְסוֹ – שְׁחִלּוֹק דִּין חוּלָה מִדִּין בְּרִיא, וְחוּלָה הַמְּרָגִיל [בַּעַל קְרִי עַל יְדֵי תְּשֻׁעָה קִבִּין] דִּינוּ כְּכָרִיא שְׂרָאָה קְרִי לְאוֹנְסוֹ, וּמוֹתֵר בְּדַבְּרֵי תוֹרָה עַל יְדֵי תְּשֻׁעָה קִבִּין; וְחוּלָה שְׂרָאָה קְרִי לְאוֹנְסוֹ פְּטוּר מִכְּלוּם, וּמוֹתֵר בְּדַבְּרֵי תוֹרָה בְּלִי שׁוּם טְהָרָה.

רבא מקשה על דברי אביי:

אָמַר רָבָא: נְהִי – אִף אִמְנָם דְּתִקֵּן עֲזָרָא טְבִילָה בְּאַרְבַּעִים סָאָה לְבַעַל קְרִי לְהַתִּירוֹ בְּדַבְּרֵי תוֹרָה, נְתִינָה מִי תִּיקֵן – הָאֵם תִּיקֵן שִׁישׁ גַּם

הערות

קרי מותר בדברי תורה, היינו דוקא שמותר בדברי תורה אבל בתפלה אסור עד שיטבול (עיין תוספות ד"ה ולית), ולפי זה פסקו של רבא נוגע לענין תפלה. אבל רוב הראשונים חולקים וסוברים שאין נוהגים לקיים תקנת עזרא אף לענין תפלה (עיין רמב"ם תפלה ה, ושלחן ערוך אורח חיים, פח).
והנה קשה עיקר פסקו של רבא, שהרי לענין חולה המרגיל פוסק כרב דמי (שחייב לטבול בארבעים סאה) ואילו לענין חולה לאונסו פוסק כרבין (שפטור מכלום). ועיין שו"ת הרשב"א (ריט) ובחידושו כאן שאומר שהגירסא הנכונה בדברי רבא היא: "הלכתא, בריא המרגיל ארבעים סאה וחולה המרגיל ובריא לאונסו תשעה קבין וחולה לאונסו ולא כלום". ולפי גירסא זו פסק רבא כרבין. ועיין אור שמח (תפלה ד, ו) שמיישב דברי רבא לפי גירסתו.
5. דברי רבי יהודה אינם מוסבים על חילוקו של התנא קמא בין ללמוד לעצמו לבין ללמד לאחרים. רבי יהודה בא להוסיף קולא בדיון ארבעים סאה מים שמועילים להתיר בעל קרי בדברי תורה. הגמרא מיד תבאר כוונת רבי יהודה.
6. ידעו שנחלקו אחד מכל זוג במחלוקת הבאות, אבל לא ידעו אילו מהם נחלקו במחלוקת הראשונה ואילו במחלוקת השנייה.

1. עיין כב, א הערה 27.
2. לענין שאר תקנות, בדרך כלל אין הגמרא שואלת שאלה זו, מפני ששאר תקנות אינן נוהגות כל יום (תוספות); ועיין עוד תוספות רבי יהודה החסיד.
3. מתוך מימרא שמובאת בבבא קמא פב, א שמפרטת עשר התקנות שתקן עזרא, ואחת מהן טבילה לבעלי קריין.
4. פסקו של רבא הוא לפי החכמים הסוברים שנוהגים כתקנת עזרא, ובזה הכריע רבא ופסק שחולה המרגיל צריך ארבעים סאה וחולה לאונסו אינו צריך כלום. אבל לפי מה שפוסק רב נחמן בר יצחק למעלה (כב, א) שאנו נוהגין כרבי יהודה בן בתירא שבעל קרי מותר בדברי תורה, הנה לפי זה אף בריא המרגיל מותר בדברי תורה בלי שום טהרה (רש"י).
אמנם הרשב"א מפרש שפסקו של רבא נוגע גם לפי רב נחמן בר יצחק שפוסק כרבי יהודה בן בתירא. דאף שמצד הדין בעל קרי מותר בדברי תורה, אבל יש יחידים שמחמירים על עצמם ונוהגים כתקנת עזרא, ולכן בא רבא ומורה היאך יתנהגו אלו המחמירים.
[ויש ראשונים שמפרשים שמה שאמר רב נחמן בר יצחק לעיל שנוהגים שבעל

גב א' מ' פ' ד' כח
חלל כלב ו'
גב ב' מ' פ' ד' כח
ק' ט' כח ו'
גב ג' מ' פ' ד' כח
חלל כלב ו' ט'
פ' ט' ט' ט' ט'
ט' ט' ט' ט' ט'

[פ' ט' ט' ט' ט' ט']
ד' ט' ט' ט' ט' ט'

[פ' ט' ט' ט' ט' ט']

גב א' מ' פ' ד' כח
חלל כלב ו'
גב ב' מ' פ' ד' כח
ק' ט' כח ו'
גב ג' מ' פ' ד' כח
חלל כלב ו' ט'
פ' ט' ט' ט' ט'
ט' ט' ט' ט' ט'

ד' ט' ט' ט' ט' ט'
חלל כלב ו'
ק' ט' כח ו'
גב ג' מ' פ' ד' כח
חלל כלב ו' ט'
פ' ט' ט' ט' ט'
ט' ט' ט' ט' ט'

ה' ט' ט' ט' ט' ט'
חלל כלב ו'
ק' ט' כח ו'
גב ג' מ' פ' ד' כח
חלל כלב ו' ט'
פ' ט' ט' ט' ט'
ט' ט' ט' ט' ט'

וְנִחְזֶה עוֹרָה הֵיכָן תִּקְוָה בְּהִלָּה מִקּוּמוֹ (ג) גִּבְיָ שֶׁלֹּא תִקְוָה לֹא פִּרְדִּי
גִּמְרָה הֵיכָן אֵלֶּה שְׁאֵלֵי הַכֹּהֵן דְּדָבָר הַגִּבְיָ כֹּל יוֹם הוּא עַל כֵּן
אֵלֶּה וְאֵלֶּה לְחִיּוֹת כוּמִיָּה. דְּמִכָּל כֹּל יוֹם אֲרֻבַּע מֵסָה
אֵלֶּה אֵלֶּה לְחִיּוֹת מִי כִּי בְּחֻשָּׁה קִבֵּן אִי נִמִּי הֵיכָן פִּירוֹחוֹ וְלִית
הַלְכָתָא כוּמִיָּה אֵלֶּה כִּי יוֹדֵה בֵּן
בְּתוֹרָה דְּלִמַּד דְּבִי תוֹרָה אֵין מִקְבָּלִין
טוֹמָא וְיִמָּד דּוּקָא לְחִיּוֹת אֲבָל לְחֻשָּׁה
לִרְדִּי *טְבִילָה וְיִמָּד דְּלֵא שְׁנָא
וְהַסְבִּיל בְּעִירָה יוֹמָא אֵין לוֹ לִכְדֹּךְ
וְהַסְבִּיל הוּא בְּרִכָּה לְבָטָלָה :
אֵלֶּה דְּטוֹל עֲלֵמָא חוּדָא לִרְשָׁא :
וְהִיא דְּהוּיָא לְחֻשָּׁה דְּטוֹל
עֲלֵמָא אֵין חוּדָא לִרְשָׁא וְהוּלָא מוֹקֵי הֵי
שִׁמָּה דְּהִלְכָה דְּחֻדָּר לִרְשָׁא וְכֵן לִקְמָן
(ג) בְּהִיא חֹדֶר ר' אֲבָהוּ חוּדָא לִרְשָׁא
וְתִמְנָה דְּמִסְכָּת ר' רִי (ד) חֹדֶר חֹדֶר
יִוִּחָן שְׁמַע שְׁמַע תִּקְוָה בֵּן שְׁמַע
בֵּינָם יֵלֵא אֲלֵמָא תִּקְוָה מִשְׁטָרִישׁ
אֲבָל דְּשִׁמָּה כִּי לְעֻשׁ טוֹל וְכֵן
בְּמִנְיָה (פ"ג ד' יו) נִמִּי דְּלִמְרִינָן
אֲמַר ר' אֵין לְבָטָלָה כְּרִיז מוֹנָא דְּלִמַּד
אֵלֶּה שְׁמַע חוּדָא לִרְשָׁא דְּקִמָּר נִקְוָה
דְּרִיז בִּינָן דְּיִוִּחָן וְלִמַּד הֵיכָן מוֹקֵי דִּישׁ
לְחֻשָּׁה דְּשִׁמָּה הֵיכָן לִרְשָׁא לְקִרְוָה
וְכֵן לִקְמָן (ד) חֹדֶר דְּרִיז אֲבָהוּ חוּדָא
בְּמִשְׁטָרִישׁ מִשְׁטָרִישׁ וְהִיא כִּי מוֹדוּ
דְּחֻדָּר לִרְשָׁא אֲבָל הֵיכָן דְּנִגְרָא חוּדָא כִּי
מִנְיָה וְשִׁמָּה טוֹל עֲלֵמָא מוֹדוּ דְּלִיט
חוּדָא לִרְשָׁא אֵלֶּה לְמִקְוָה שְׁפָסָק וְרִיזִינוּ
יִוִּחָן פִּירֶשׁ (ד) דְּהִכָּא לֵאמֹר לְמִימַר
דְּטוֹל עֲלֵמָא לִרְשָׁא חוּדָא לִרְשָׁא וְכִדְשָׁה
מִשְׁטָרִישׁ דְּהֵא לִכְשִׁי הוּא גִּבְרָא חוּי
כִּי לִיט חוּדָא לִרְשָׁא אֲבָל דְּחֵלִי אִי
הוּיָא לְמִימַר הֵיכָן הוּא אֲמַר לִיה :
וְהֵא זִכָּר שְׁמַע שְׁמַע שְׁמַע : פִּירֶשׁ
דְּדוּקָא בְּמִקְוָה שְׁמַע שְׁמַע וְכֵן
לְהַסְבִּיל וְלִמְנָחָה שִׁשׁ שִׁשׁ טוֹלָה :
אֵלֶּה שְׁמַע שְׁמַע שְׁמַע שְׁמַע שְׁמַע :
וְהוּא מַעֲוֹת לֹא יוֹכֵל לִקְמָן
וְר' פ' דְּחֻדָּר וְיִתְפַּלֵּל :
מִמְתִּין עַד שִׁכְלוּ הַמִּיִּם בְּמִשְׁטָרִישׁ
עַל גִּבְיָ קִרְקַע אוֹ ע"ג
בְּגִידִים וְאֵין שִׁשׁ טוֹפֵחַ ע"מ לְהַסְבִּיל
דְּמִשְׁמַע לִקְמָן (ד) כִּי עַד דְּעִבִּיד
טוֹפֵחַ טוֹפֵחַ שְׁמַע שְׁמַע כֵּן פ' ד'
הֵיכָן רִיז יוֹסֵף וְתִיבָה מִדְּלָא אֲפִילוּ
אֵלֶּה בֵּן טוֹפֵחַ עַל מִנְחָה לְהַסְבִּיל
מוֹמְרִין כִּיִּין דְּמִלְּחֻמֵּיהֶם אֵין
אֲסוּרִין אֵלֶּה כְּגֵד הַעֲמוּד בְּלִבָּד וְרִכְנָן
הוּא דְּגוֹזֵר וְכִיִּין עֲשׂוּמָד כְּבֵר בְּחֻשָּׁה
לֹא אֲסוּרִיָּהוּ רִכְנָן לְחֻדָּר בְּחֻשָּׁה :
מִיִּשְׁטָרִישׁ

בְּקִלְעָא דְּרִב אֲוִשְׁעִיָּא אֲתוּ וְשִׁאֲלוּ לְרִב אֲסִי
אֲמַר לְהוּ לֹא שְׁנָא אֵלֶּה לְחֻשָּׁה הַמְרָגִיל אֲבָל
לְחֻשָּׁה לְאֻנְסוֹ פִּטוֹר מְבָלִים א"ר יוֹסֵף אֲצַמְמִיד
חֻצְבִּיה דְּרִב נִחְמָן מְבָרִי טוֹלָהוּ אֲמֹרָא וְתַנְיָא
בְּרִעוּרָא קְמִיפְלָגִי וְנִחְוִי עוֹרָא הֵיכָן תִּקְוָה אֲמַר
אֲבִי עוֹרָא תִּקְוָה לְבִרְיָא הַמְרָגִיל מ' סָאָה וְבִרְיָא
לְאֻנְסוֹ מ' קִבֵּן וְאֲתוּ אֲמֹרָא וְפִלְגִי בְּחֻשָּׁה
מִדְּסִבְרָא חֻשָּׁה הַמְרָגִיל כְּבִרְיָא הַמְרָגִיל וְחֻשָּׁה
לְאֻנְסוֹ כְּבִרְיָא לְאֻנְסוֹמִר סִבְרָא חֻשָּׁה הַמְרָגִיל
כְּבִרְיָא לְאֻנְסוֹ וְחֻשָּׁה לְאֻנְסוֹ פִּטוֹר מְבָלִים
אֲמַר רִבָּא נְהִי דְּתַקֵּן עוֹרָא מְבִילָה נְחִינָה מִי
תִּקְוָה וְהֵאמַר מ' *עוֹרָא תִּקְוָה מְבִילָה לְבַעֲלִי
קְרִיין אֵלֶּה אֲמַר רִבָּא עוֹרָא תִּקְוָה מְבִילָה
לְבִרְיָא הַמְרָגִיל מ' סָאָה וְאֲתוּ רִבָּן וְתַתְּקִינוּ
לְבִרְיָא לְאֻנְסוֹ מ' קִבֵּן וְאֲתוּ אֲמֹרָא וְקָא
מִיפְלָגִי בְּחֻשָּׁה מִדְּסִבְרָא חֻשָּׁה הַמְרָגִיל כְּבִרְיָא
הַמְרָגִיל וְחֻשָּׁה לְאֻנְסוֹ כְּבִרְיָא לְאֻנְסוֹ וְסִבְרָא
לְבִרְיָא הַמְרָגִיל מ' סָאָה וְחֻשָּׁה הַמְרָגִיל
כְּבִרְיָא לְאֻנְסוֹ מ' קִבֵּן אֲבָל לְחֻשָּׁה לְאֻנְסוֹ
פִּטוֹר מְבָלִים אֲמַר רִבָּא "הַלְכָתָא בְּרִיאַת הַמְרָגִיל
וְחֻשָּׁה הַמְרָגִיל אֲרֻבַּע מֵסָה וְבִרְיָא לְאֻנְסוֹ
תְּשַׁעָּה קִבֵּן אֲבָל לְחֻשָּׁה לְאֻנְסוֹ פִּטוֹר
מְבָלִים : *תִּדְּרָא בְּעַל קְרִי שְׁנִתְּנוּ עֲלֵיו מ' קִבֵּן
מִיִּם מְהוּרָא בְּרִיא לְעֻצְמוֹ אֲבָל לְאֲחֵרִים אֲרֻבַּע מֵסָה
ר' יוֹדֵה אֲמַר מ' סָאָה מְבָל מְקוֹם ר'
יִתְנָן וְרִיב' וְרִיא וְר' יוֹסֵף בְּר' תַּנְיָא חֹדֶר מְהֵא
וּגִיָּא וְחֹדֶר מְהֵא וּגִיָּא אֲרִישָׁא חֹדֶר אֲמַר הָא
דְּאֲמַרְתָּ כִּמְהָ דְּבִרִּים אֲמֹרִים לְעֻצְמוֹ אֲבָל
לְאֲחֵרִים מ' סָאָה לֹא שְׁנָא אֵלֶּה לְחֻשָּׁה הַמְרָגִיל
אֲבָל לְחֻשָּׁה לְאֻנְסוֹ מ' קִבֵּן וְחֹדֶר אֲמַר כֹּל
לְאֲחֵרִים אֲפִילוּ חֻשָּׁה לְאֻנְסוֹ עַד דְּאִיכָא מ'
סָאָה וְחֹדֶר מְהֵא וּגִיָּא וְחֹדֶר מְהֵא וּגִיָּא אֲסִיפָא
חֹדֶר אֲמַר הָא דְּאֲמַר רִיב' יוֹדֵה מ' סָאָה מְבָל
מְקוֹם לֹא שְׁנָא אֵלֶּה בְּקִרְקַע אֲבָל בְּכָלִים לֹא
וְחֹדֶר אֲמַר אֲפ' בְּכָלִים נִמִּי בְּשִׁלְמָא לְמִדְּ אֲפ'
בְּכָלִים הֵינִי דְּקִתְּנִי ר' יוֹדֵה אֲמַר מ' סָאָה
מְבָל מְקוֹם אֵלֶּה לְמִדְּ בְּקִרְקַע אֵין בְּכָלִים לֹא
מְבָל מְקוֹם לְאֲחֵרִי מֵאִי לְאֲחֵרִי מִיִּם שְׁאֻבִּין רִב פִּפְא וְרִב הוּנָא בְּרִיה דְּרִיבִּי
וְרִבָּא (בְּרִיב') בְּר' שְׁמִיָּאֵל כְּרִיב רִפְתָּא בְּהִידִי דְּהִידִי א"ל רִב פִּפְא הִבּוּ לִי לִידִידִי
לְבִרְדִּי וְנִפּוֹל עֵילֵאֵי מ' קִבֵּן אֲמַר לְהוּ רִבָּא (בְּרִיב') [בְּר'] שְׁמִיָּאֵל תַּנְיָא כִּמְהָ
דְּבִרִּים אֲמֹרִים לְעֻצְמוֹ אֲבָל לְאֲחֵרִים מ' סָאָה אֵלֶּה הִבּוּ לִי לִידִידִי לְבִרְדִּי
נִפּוֹל עֵילֵאֵי אֲרֻבַּע מֵסָה אֲמַר לְהוּ רִב הוּנָא הִבּוּ לִי לִידִידִי לְבִרְדִּי לִיכָא
עֵילֵאֵי לֹא הָאֵי רִב חֲמָא מְבִיל בְּמַעֲלִי יוֹמָא דְּפִסְחָא לְהוֹצִיא רִבִּים יִדִּי חֻבְתָּן וְלִית הַלְכָתָא כוּמִיָּה :
מִתְּנִי * הִיָּה עוֹמֵד בְּתַפְלָה וְנוֹכַח שְׁהוּא בְּעַל קְרִי לֹא יִפְסִק אֵלֶּה יִקְצֵר יִדִּי לְבָטָלָה אֵם יוֹכֵל לְעֻלָּתָא
וְלְחֻבְסוֹת וְלִקְרוֹת עַד שְׁלָא תְּהֵא הֵנָּה חֲמָה עֵילָה וְיִתְכַסֵּה וְיִקְרָא וְאֵם לֹא יִתְכַסֵּה בְּמִיִּם וְיִקְרָא וְלֹא יִתְכַסֵּה
לֹא בְּמִיִּם הֲרַעִים וְלֹא *בְּמִי הַמְשִׁרָה עַד שִׁיטֵּל לְחֻכְנָן מִיִּם *יִכְמָה יִרְדִּיק מִקָּן וּמִן הַצּוּאָה ר' אֲמַת :
גִּבְיָ תִדְּרָא הִיָּה עוֹמֵד בְּתַפְלָה וְנוֹכַח שְׁהוּא בְּעַל קְרִי לֹא יִפְסִק אֵלֶּה יִקְצֵר יִדִּי לְבָטָלָה וְנוֹכַח שְׁהוּא
בְּעַל קְרִי אֵינוֹ מְפַסִּיק וְעוֹלָה אֵלֶּה מְגִמָּה וְקוֹרָא ר' מ' אֲמַר אֵין בְּעַל קְרִי רִשָּׁא לְקִדּוֹת בְּתוֹרָה יוֹדֵה מ'
פִּסְטִיק תַּנְיָא אֵיךְ הִיָּה עוֹמֵד בְּתַפְלָה וְרָאָה צוּאָה כְּנִגְדּוֹ מִהֲלָךְ לִפְנֵי עַד שִׁיזְרָקָה לְאֲחֵרִי ד' אֲמַת
וְתַנְיָא לְצִדְדִין לִק' הָא דְּאֲפִשֵׁר הָא דְּלֹא אֲפִשֵׁר הִיָּה מְתַפַּלל וּמִצָּא צוּאָה בְּמִקְוָה אֲמַר רִבָּא אֲעִיפ'
שְׁחִמָא תַּפְלָתוֹ תַּפְלָה מְתַקִּיף לִיה רִבָּא וְהָא *זִכָּר רִשְׁעִים תוֹעֵבָה אֵלֶּה אֲמַר רִבָּא הוּאִיל וְחִמָּא *אֲעִיפ'
שְׁחִמָּה תַּפְלָתוֹ תוֹעֵבָה : תִּדְּרָא הִיָּה עוֹמֵד בְּתַפְלָה וּמִיִּם שׁוֹתֵתֵן עַל כְּרִיזִי פִּסְק עַד שִׁכְלוּ הַמִּיִּם חוּדָר
וּמְתַפַּלל לְחִיכָן חוּדָר רִב חֲסָדָא וְרִב הַמְנוֹנָא חֹדֶר אֲמַר חוּדָר לִרְשָׁא וְחֹדֶר אֲמַר 'לְמִקְוָה שְׁפָסָק לִיכָא בְּרָא קְמִיפְלָגִי
מִר

עֵילֵאֵי לֹא הָאֵי רִב חֲמָא מְבִיל בְּמַעֲלִי יוֹמָא דְּפִסְחָא לְהוֹצִיא רִבִּים יִדִּי חֻבְתָּן וְלִית הַלְכָתָא כוּמִיָּה :
מִתְּנִי * הִיָּה עוֹמֵד בְּתַפְלָה וְנוֹכַח שְׁהוּא בְּעַל קְרִי לֹא יִפְסִק אֵלֶּה יִקְצֵר יִדִּי לְבָטָלָה אֵם יוֹכֵל לְעֻלָּתָא
וְלְחֻבְסוֹת וְלִקְרוֹת עַד שְׁלָא תְּהֵא הֵנָּה חֲמָה עֵילָה וְיִתְכַסֵּה וְיִקְרָא וְאֵם לֹא יִתְכַסֵּה בְּמִיִּם וְיִקְרָא וְלֹא יִתְכַסֵּה
לֹא בְּמִיִּם הֲרַעִים וְלֹא *בְּמִי הַמְשִׁרָה עַד שִׁיטֵּל לְחֻכְנָן מִיִּם *יִכְמָה יִרְדִּיק מִקָּן וּמִן הַצּוּאָה ר' אֲמַת :
גִּבְיָ תִדְּרָא הִיָּה עוֹמֵד בְּתַפְלָה וְנוֹכַח שְׁהוּא בְּעַל קְרִי לֹא יִפְסִק אֵלֶּה יִקְצֵר יִדִּי לְבָטָלָה וְנוֹכַח שְׁהוּא
בְּעַל קְרִי אֵינוֹ מְפַסִּיק וְעוֹלָה אֵלֶּה מְגִמָּה וְקוֹרָא ר' מ' אֲמַר אֵין בְּעַל קְרִי רִשָּׁא לְקִדּוֹת בְּתוֹרָה יוֹדֵה מ'
פִּסְטִיק תַּנְיָא אֵיךְ הִיָּה עוֹמֵד בְּתַפְלָה וְרָאָה צוּאָה כְּנִגְדּוֹ מִהֲלָךְ לִפְנֵי עַד שִׁיזְרָקָה לְאֲחֵרִי ד' אֲמַת
וְתַנְיָא לְצִדְדִין לִק' הָא דְּאֲפִשֵׁר הָא דְּלֹא אֲפִשֵׁר הִיָּה מְתַפַּלל וּמִצָּא צוּאָה בְּמִקְוָה אֲמַר רִבָּא אֲעִיפ'
שְׁחִמָא תַּפְלָתוֹ תַּפְלָה מְתַקִּיף לִיה רִבָּא וְהָא *זִכָּר רִשְׁעִים תוֹעֵבָה אֵלֶּה אֲמַר רִבָּא הוּאִיל וְחִמָּא *אֲעִיפ'
שְׁחִמָּה תַּפְלָתוֹ תוֹעֵבָה : תִּדְּרָא הִיָּה עוֹמֵד בְּתַפְלָה וּמִיִּם שׁוֹתֵתֵן עַל כְּרִיזִי פִּסְק עַד שִׁכְלוּ הַמִּיִּם חוּדָר
וּמְתַפַּלל לְחִיכָן חוּדָר רִב חֲסָדָא וְרִב הַמְנוֹנָא חֹדֶר אֲמַר חוּדָר לִרְשָׁא וְחֹדֶר אֲמַר 'לְמִקְוָה שְׁפָסָק לִיכָא בְּרָא קְמִיפְלָגִי
מִר

[פ' ט' ט' ט' ט' ט']
ד' ט' ט' ט' ט' ט'

[פ' ט' ט' ט' ט' ט']
ד' ט' ט' ט' ט' ט'

הגמרא מביאה מעשה:

רב פפא ורב הונא בריה דרב יהושע ורבא (ברבי) בר שמואל פריכו ריפתא בהדי הדדי - אכלו סעודתם ביחד. כשהגיע הזמן לברכת המזון אמר להו רב פפא: "הבו לי לדידי לברוך הנפול עילנאי תשעה קבין - תנו לי לברך ברכת המזון מפני שנפלו עלי תשעה קבין, ואף על פי שהייתי בעל קרי, הותר לי לברך על ידי תשעה קבין, ואני יכול להוציא אתכם ידי חובתכם^[9]". אמר להו רבא (ברבי) [בר] שמואל: "תנינא - הרי שנינו כברייא: במה דברים אמורים שדי לו לבעל קרי בתשעה קבין, לעצמו, אבל לאחרים צריך ארבעים סאה, ואם כן אינך ראוי להוציא אחרים ידי חובתם, ולהוציא אחרים בברכה דינו כמלמד תורה לאחרים, וכשם שבעל קרי שבא ללמד לאחרים צריך ארבעים סאה, אף להוציא אחרים ידי חובתם בברכה צריך ארבעים סאה^[10]! אלא הבו לי לדידי לברוך הנפול עילנאי ארבעים סאה - תנו לי להוציא אתכם בברכת המזון שטבלתי^[11] לקריי בארבעים סאה". אמר להו רב הונא: "הבו לי לדידי לברוך דליפא עילנאי לא האי ולא האי - תנו לי להוציא אתכם בברכת המזון שלא הוצרכתי לא לתשעה קבין ולא לארבעים סאה, שלא ראיתי קרי^[12]".

עוד מעשה:

רב חמא טביל במעלי יומא דפסחא - רב חמא היה רגיל לטבול בארבעים סאה בערב פסח כדי להוציא רבים ידי חובתן בברכה^[13]. אבל הגמרא מסיימת: ולית הלכתא פנותיה - ואין הלכה כמותו^[14].

ללמד תורה לאחרים, אפילו חולה לאונסו, אסור לו ללמד עד דאיפא ארבעים סאה וטבל בהם^[7].

המחלוקת השניה:

נחור מהאי זוגא נחור מהאי זוגא אסיפא - ואחד מהזוג הראשון ואחד מהזוג השני נחלקו בדיון שבסוף הברייתא, היינו שנחלקו בפירוש דברי רבי יהודה. חד - אחד מהם אמר: הא דאמר רבי יהודה "ארבעים סאה מועילים להתיר בעל קרי בדברי תורה מפל מקום", לא שנו אלא בקרקע - לא אמרו קולא זו רק אם המים שטובלים בהם הם בקרקע (והגמרא תפרש בסמוך מהי הקולא), אבל אם טובל בארבעים סאה מים שבכלים, לא נטהר לדברי תורה. נחור אמר: אפילו ארבעים סאה בכלים נמי מועילים לטהר בעל קרי לדברי תורה, אף על פי שאין זו טבילה מועילה לענין טומאה^[8].

מקשה הגמרא:

בשלמא למאן דאמר שרבי יהודה בא להקל ולהתיר בעל קרי בדברי תורה אפילו כשטבל בכלים, היינו דקתני: רבי יהודה אומר ארבעים סאה מפל מקום כלומר, אפילו בכלים. אלא למאן דאמר בקרקע אין בכלים לא, מפל מקום לאתני מאי - מה בא רבי יהודה לרבות במה שאומר ארבעים סאה "מכל מקום"?

מתרצת הגמרא:

לאתני - רבי יהודה בא לרבות שבעל קרי מותר בדברי תורה על ידי טבילה במים שאובים, שאף על פי שמים שאובים פסולים למקוה לטבילת טמא, אבל מועילים לבעל קרי לדברי תורה, אך בתנאי שטובל בהם כשהם בקרקע ולא בכלי.

כושנה

המשנה ממשיכה בדיני בעל קרי:

היה עומד בתפלה - בשמונה עשרה, ונזפר שהוא בעל קרי, לא יפסיק תפלתו לגמרי, אלא יקצר כל ברכה

וברכה, ויאמר כל הברכות בקיצור^[15].

דין בעל קרי שירד לטבול סמוך לזמן קריאת שמע:

ירד לטבול במקוה: אם יכול לעלות מהמקוה ולהתבטות בבגד ולקרות שמע עד שלא תהא הנץ החמה, יעלה ויתבטא ויקרא^[16]. ואם לאו - ואם לא יספיק לעלות ולהתבטות ולקרוא לפני הנץ החמה, יתבטא במים

הערות

7. לכאורה, שני האמוראים האלו סוברים כרכין שחולה המרגיל די לו בתשעה קבין ללמוד תורה לעצמו (וחולה לאונסו פטור מכלום). ואם כן לשניהם הברייתא באה ללמדנו שהדין שתשעה קבין מספיקים לחולה המרגיל היינו דוקא לעצמו, אבל ללמד אחרים גם חולה המרגיל צריך ארבעים סאה [ורבין שאמר לעיל שחולה המרגיל די לו בתשעה קבין, היינו ללמוד לעצמו].
8. ויטור מחלוקתם הוא שהאמורא הראשון סובר שדינו של חולה לאונסו תמיד קל בדרגא אחת מדין חולה המרגיל, ובשם שלענין ללמוד לעצמו מקילין לחולה לאונסו בדרגא אחת, ואחרי שחולה המרגיל די לו בתשעה קבין ממילא חולה לאונסו פטור מכלום, הוא הדין לענין ללמוד לאחרים מקילין לחולה לאונסו בדרגא אחת, ואחרי שחולה המרגיל צריך ארבעים סאה, ממילא חולה לאונסו די לו בתשעה קבין. ועל זה חולק האמורא השני, והוא סובר כשם שחולה המרגיל צריך ארבעים סאה לאחרים, אף על פי שלעצמו די לו בתשעה קבין, כך חולה לאונסו צריך ארבעים סאה לאחרים, אף על פי שלעצמו פטור מכלום.
9. יש שני פסולים שונים לענין טבילה רגילה: פסול מים שאובים למקוה, ופסול טבילה בכלי. פסול שאובין באופן שנפלו שלשה לוגין שאובין לתוך מקוה שהוא פחות מארבעים סאה הוא פסול דרבנן. ובמקוה שכולו שאוב נחלקו הראשונים. יש מן הראשונים שסוברים שכולו שאוב פסול מן התורה, ונלמד ממה שכתוב בתורה "אף מעין גבור מקנה מים יקה שדור" - מה מעיין בידי שמים אף מקוה בידי שמים [ויקרא יא, לו, ובספר שם]. ויש ראשונים שסוברים שגם כולו שאוב פסול מדרבנן והדרשה היא רק אסמכתא (רא"ש הלכות מקואות א). אמנם הכל מודים שטבילה בתוך כלי אינה טבילה מן התורה, ונלמד מהיקש הג"ל: מה מעיין בקרקע אף מקוה בקרקע (רא"ש שם). וכאן נחלקו האמוראים לענין בעל קרי, שכולם מודים שהקלו שטובל בשאובים [כמו שיתבאר להלן בגמרא] אף על פי שלענין טומאה וטהרה שאובים פסולים למקוה. אך חולקים אם הקילו אף לענין שעלתה לו טבילה בכלים, כמו שהגמרא הולכת ומבארת.
10. בימיהם המזמן היה מברך ברכת המזון והיה מוציא את כולם ירי חובתם.
11. רב פפא שדירב על תשעה קבין התבטא שהם "נפלו" עליו, לכן גם רבא בר שמואל השתמש באותו ביטוי אף על פי שדירב על ארבעים סאה (ריטב"א), אבל

- בדאי שכוונת רבא בר שמואל היא שטבל בארבעים סאה ולא שנפלו עליו, וכמבואר לעיל כב, א שארבעים סאה בטבילה ולא בנתינה (רש"י, ועיין רש"י).
12. רש"י. ויש מפרשים שכוונת רב הונא היתה שעדיין בעל קרי הוא ולא טבל ולא נשפך עליו תשעה קבין, ואף על פי כן ראוי שיוציא אחרים בברכת המזון לפי שהלכה כרבי יהודה בן בתירא שאין נוהגין כהיום בתקנת עזרא (ריטב"א).
- [והנה בראשונים אינו מבורר מאיזה טעם רצו רב פפא ורבא בר שמואל לברך ברכת המזון אחרי שנטהרו מטומאת קרי. ויתכן שכל אחד רצה לקבוע הלכה למעשה על ידי מעשה רב [כמבואר להלן כד, א: "ולאגמורן הלכה למעשה הוא דעבד", עיין שם ובבבא בתרא קל, ב] ולכן רב פפא רצה לברך, לקבוע הלכה למעשה כמאן ראמר חולה המרגיל מספיק לו תשעה קבין. ורבא בר שמואל היה חולה לאונסו, ובא לקבוע הלכה למעשה כמאן דאמר שללמד לאחרים אף חולה לאונסו צריך ארבעים סאה.]
13. רב חמא טבל בארבעים סאה בערב פסח מפני שלהוציא אחרים בברכה דינו כמלמד לאחרים. אבל שאר ימות השנה שלמד או בירך לעצמו לא טבל לקריי אלא נתן על עצמו תשעה קבין (רש"י).
- [רש"י אינו מפרש באיזו ברכה הוציא רב חמא את הרבים ידי חובתם. אמנם הריטב"א מפרש שהיא הברכה שמברכים לפני אמירת ההלל בליל פסח (ועיין צ"ח שפירש בענין אחר)].
14. מה שהגמרא אומרת שאין הלכה כרב חמא, מתפרש בשני אופנים: (א) שלהלכה אין חילוק בין ללמוד לעצמו או ללמד או לברך לאחרים, אלא כשם שלעצמו רי בתשעה קבין גם לאחרים רי בתשעה קבין. (ב) להלכה אנחנו פוסקים כרבי יהודה בן בתירא שאין נוהגים כהיום בתקנת עזרא, אלא בעל קרי לומד ומלמד, ומברך לעצמו ולאחרים בלי שום טהרה.
- [על פי מסקנא זו כותב ר"י (מובא בתוספות ד"ה ולית הלכתא כוותיה) שבעל קרי שטובל לתפלה בערב יום הכפורים אין לו לברך על טבילתו, והמברך ברכתו לבטלה, שהרי כאן הגמרא פוסקת להלכה שבעל קרי אינו צריך טבילה לתפלה.]
15. שיאמר רק את הפתיחה והחתימה של כל ברכה (רבינו יונה, ריטב"א).
16. להלן כה, ב הגמרא דנה אם כוונת המשנה לומר שאין יוצאים ידי חובת קריאת שמע אחרי הנץ החמה.

זב א מיו ס"ד תכל'
 תכלס תלכס ו :
 נד ב מיו פ"ב תחלכות
 ק"ש תלכס ו :
 נה ג ד מיו ס"ד תכל'
 תכלס תל' ט סמג
 עשין י"ט קו"ש תל"ח
 תימו תל תעיו ג :

[ע' תוסססו' מולין קכב:
ד"ה לגבל]

[שׂוּר לְדָר כַּג.]

נר ח מיי' וסמג שם
קוש"ע חו"מ סימן
עו סעיף ח :
נר ח מיי' שם ח"י יג
סמג שם קוש"ע ח"ה
סימן עח :

רב גוסא גאון

יהיה עמוד בתורה
 תגבר שרוא בעל
 קרי לא יפסק. אמר
 עולה בתלמוד ארץ
 ישראל (פ"ג כלכל כ"ה)
 מתינתא ברבים אבל
 ביש לבין עצמו משק
 וטור מאיר ברם כ"ר
 יהודה אפי' ביש לבין
 עצמו איש מביט כשאין
 לו מיס למטול אבל יש
 לו מיס לשבט אפי' ר'
 וחדת מורה שרוא
 משקם :

הצעות הב"ח

(ה) בששנה רש"י ד"ס
עד שיהיו וכו' ונבג'
ד"ר כח: (ג) חו"ס
ש"ד ונחשו וכו' ונבג'
מקומות. ל"ב כפרק א'
ועומדן דף ל"ב גבי
שבדלו ערך חלומות נמי
ל"ב וזכיר לומר ל"ב
במ"ס חסודות הכא :
(ג) ל"ב חלום וכו' וכן
(ד) ל"ב ש"ד דף כ"ה:
קמ' בא"י ודכתיב וסוד
סוד. ל"ב ע"ן כסדר
הנחלת לבי סימן י' ע"ה
ל"ב חלום דלרבינו אלן :

[פ' פירש"י לקמן כה:
ד"כ מי במשלה]

מסלי כח
 ר"ח מאי תקנתא להדר
 הלצלי

יְחִיזִי עוֹרֵה הַיָּפֶן מִקֵּץ-בִּרְדֵּה-מִקוֹמָה
גְּמֵרָה, הֵבִי אֶלֶף שֹׁאֵי הַבָּא דִּדְ
אֶת זְכוּרֵי-יִשְׂרָאֵל הַלְכָתָא בּוֹטוּיָהּ . דְּ
אֶלֶף אִשֵּׁי לְאַחֲרִים גַּם כִּי בַחֲשָׁה
לְהַכָּתָא בּוֹטוּיָהּ אֶלֶף כִּי יִהְיֶה בֶן
שִׁמְרָה רִאשִׁי דְּבִרְיָ תוֹרָה אִין מִקְבְּלִין
וּמִוֹמֵהוּ יוֹמִי דְּקוּקָא לְתוֹרָה אֲבָל לְחִפְלָה
רִיק * עֲבִידָה וְיֹהֵי לֵאלֹף שֶׁנָּה
הַחֲבֵל בְּעַבְדִּי וְיֹהֵי אִין לְבִדְךָ
וְהוֹמְדֵךְ הוּא בְּרַחֲמֵי לְבָבֵךְ :

אָרַם דטויל עלמא חוזר לראש :
וה"ה הרו"מ לאקוימ דטויל
עלמא איין חוזר לראש ומדלא מוקי הכי
לדבכא דמור לראש וכן לקמן
(ג) בדידא דאמר ר' אבהו חוזר לראש
תימא דבסכתא ר"ה (דף לז:) אי"ר
יחנן שמע תשע תקיעות בטי' שעות
יו"ט ילא אלמא תקיעות מנשרפות
ע"פ דשהה כדי לעשות כולם וכן
מגילה (פ"ג ד' יח:) גמי דאמרינן
אמר רב אייב הלכה כרבי מנא דקאמר
מגילה דאמר חזר לראש דקאמר
ירב ביבי בידך ואומר השם מקו"י ד"ש
מלק דשאי הכא דאין ראוי לקרות
כן לקמן (ד' עז:) דרבי אבהו חזר
מבדולח המצוטפות דהסכ"ע מדור
חוזר לראש הלא היכא דאמר חזי כמי
מ"ה נאמר חזר חזר עלמא מדור חזר
חזר לראש אלא למקום שפסק ורבינו
הורה פירש (ד' עז:) דהכא לא מ"ה למימר
טויל עלמא דאין חוזר לראש ובדשה
מ"שעלי דאמר לכ"ה גברא חזי
יו"י דאין חוזר לראש אבל ודאי :
יו"י למימר הכי הוה אמר ליה :
הא זכא רשעים תועבה : פ"י
דדוקא במקום שהיה יכול
הסתפק ולתלות שיש שם טו"ה :
זע"פ הסתפקא תפלות תועבה .
והוי מעוות אל יוכל להקן
ור"י דייחור ויפסל :
ממתין עד שיכלו המים במשחין
על גבי קרקע או ע"פ
גדים : איין שם טופא ע"מ להטפית
דמשמע לקמן (ד' עז:) כגון דעבדי
ד"ה טיף שנגלעין מהרה פ"י
רב רבי יוסף ותימא דהא אפילו
ס' י"ש בכן טופא על מנת להטפית
והסתרין כיון דמלכו"ייתא אינן
אסורין אלא כנגד העמוד בלבד ורבנן
אזא דגזיר וכיון שעומא דבר בתפלתו
א' אפרחורו רבנן לחזור בתפלה :
חיישינן

(ג) גבי שחר מקטנו לא פריך
הרגיל בכל יום סוף על פל
לה בכל יום ארבעים סאה
ין וין גמי הכי פירשו ולית
קילעא. כיוסא הכי חדר
אנטימיו. נחחוקו צבריו וגל
אמוראי. רב דימי ורבין : 7
מרבזה : אמר רבא הלכתא ו
חורה א
בקילעא דרב אושעיא אתו ושאלו לרב אסי
אמר להו לא שנו אלא לחולה המרגיל אבל
לחולה לאונסו פטור מכלום א"ר יוסףא צטמיר
צביה דרב נחמן מכדי כוללו אמוראי וחנאי
בדעורא קמפלגי ונחו עורא היכי תקן אמר
אבי עזרא תקן לבריא המרגיל מ' סאה ובריא
לאונסו מ' קבין ואתו אמוראי מפלגי בחולה
מר סבר חולה המרגיל כבריא המרגיל וחולה
לאונסו כבריא לאונסו ומר סבר חולה המרגיל
כבריא לאונסו וחולה לאונסו פטור מכלום
אמר רבא נתי דתקן עורא מביה נחניה מי
תקן והאמר מר *עורא תקן מביה לבעלי
קרין אלא אמר רבא עורא תקן מביה
לבריא המרגיל מ' סאה ואתו רבנן והתקינו
לבריא לאונסו מ' קבין ואתו אמוראי וקא
מפלגי בחולה מר סבר חולה המרגיל כבריא
המרגיל וחולה לאונסו כבריא לאונסו ומר
סבר לבריא המרגיל מ' סאה וחולה המרגיל
כבריא לאונסו מ' קבין אבל לחולה לאונסו
פטור מכלום אמר רבא *הלכתא בריא המרגיל
לחולה המרגיל ארבעים סאה ובריא לאונסו
תשעה קבין אבל לחולה לאונסו פטור
משכב : *ת"ד בעל קרי שנתנו עליו מ' קבין
מ' סאה וברא לעצמו אבל לאחרים ארבעים
סאה ר' יהודה אומר מ' סאה מכל מקום ר'
וחנן ורוב"ל ור"א ור"י וי"ס בר' תנינא חד מהאי
זוגא וחד מהאי זוגא ארשאו חד אמר הא
אמרת במאי דבריו אמרום לעצמו אבל
לאחרים מ' סאה לא שנו אלא לחולה המרגיל
אבל לחולה לאונסו מ' קבין וחד אמר כל
לאחרים אפילו חולה לאונסו עד ראיא מ'
סאה וחד מהאי זוגא וחד מהאי זוגא אסיפא
חד אמר הא דאמר דבי יהודה מ' סאה מכל
מקום לא שנו אלא בקרקע אבל בכלים לא
חד אמר אפי' בכלים נמי בשלמא למיד אפי'
מכל מקום אלא למיד בקרקע אין בכלים לא
מכל מקום לאתויי מאי לאתויי מ' ששאובין רב פ
ידבא (ברבי) בר שמואל כריטו ריפחא בתדיה
לברוך רנפול עילויא מ' קבין אמר להו רבא (ג)
דבריו אמרום לעצמו אבל לאחרים מ' סאה
מכל זוגא וחד מהאי זוגא ארשאו חד אמר הא
אמרת במאי דבריו אמרום לעצמו אבל לאחרים

גמי הסרקלין שקורין פורטינ'ג בעל'ג' ו' כעומר נורד לט עוד בו: וקא מיספלי
מז מז מז. גבי עשר חקנות בב'ק בפרק
אלעגנאדא דאדוראלי וואו דעסק רבא
פלגני אליוא דרבנן מיוה אסאח
אזן כרבי יהודה בן כחורא נאגין
דאדורא דב נאמן לעיל ורב נאמן בר
יחזק בחרא הוה: לענשו. לעסוק
בחורה לענשו אזל ללמד לחארים מ'
סאה: ור' אומר מ' סאה מ"מ. מ'
סאה אסאמו צען עין שטן ולקמן
מפרש לה: מ' סאהא וזאזא ודא מ' סאה
אזא. פלגי ארישא בפירושא דמילא
דח'ק: אסאפא. דר' יהודה: ל"ג אלף
בקרע. לא תימא מ"מ דר' יהודה
לאכארי ככלי אחא דאין כשר אלף
מ' סאה בקרעא ולקמן צען א"כ מ'
מ"מ: אזל לחארים מ' סאה. וזאזא
נמי ולאשקי אחארים ידי חובתן
כלאחארים דמי: דנפול עיטאז. לא
דוקא אלף טבליא מ' סאה: לא הא
לא הא. לא האכרנא לא לזו ולא לזו
ועל דאחוי קרי: טפל. וצירק רגיל
היה לעשות כן דה"ל ללמד ארישא
ובשאר ימות השנה לא היה טובל אלף
טמן עליו מ' קבין: ולית ההבאה
פוזתיה. דר' היי לענשו בנתינה
לאחארים נמי בנתינה אי נמי דקיי"ל
כרבי יהודה בן כחורא:

ביתנו לא יפסקו. תפלתו לגמרי
אלא יקרא כל ברכה וברכה
ואומר כל הברכות בקול: מים
הרעים. מים סרוחים: עד שיתן
לחון מים. ובמראה (ה) (א) מפרש
כמו מים רגילים ואולי ומפרש לה
בחסורי מחסרה והכי קטני לא יקרא
אלא מי רגילים עד שיתן לחון מים:
וכמה ירחיק מים. ממי רגילים:
גב' מנמנם. במראה: ויתר מג'
פסוקים. כגון מים הכנסת
דלי אפשר לפתוח בדקתן צבית א"ל
ד' (ג): הקורא בצורה לא יפחות מג'
פסוקים: והתנינו ללדדן. א"ל הלך עד
סהה לאחוריו: דאפשר. לילך לפניו יך
לפניו עד סהה לאחוריו: לא אפשר.
כגון יש גיה לפניו מסתלק לאדירים:
מר

אורב הונא בריה דרב יודישע
די א"ל רב פפא הבו לי לדידי
(בי) [בר] שמואל תנינא במה
הא אלא הבו לי לדידי לברוך
הבו לי לדידי לברוך

חובתן ולית הלכתא כוותיה:
יורד לטבול אם יכול לעלות
בכסה במים ויקרא ולא יתכסה
במחן ומן הצואה ד' אמות:
קרא בתורה ונוכר שהוא
אוי לקדש בתורה יותר מ'
שיוקנה לאתרוז ד' אמות
במקומו אמר רבה אע"פ
שרבא תהילת וחסא *אע"פ
פוסק עד שיכלו המים ודיוור
שם שפסק לימא ברא קמפולגי

מר

ಅಂಕ

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय

[ע'י' תשס"ו]
מצבין סד.
ד"ר שמואל]

ויקרא^[17]. ולא יתכסה לא במים הרעים שמסריחים, ולא במי המשקה ששורים בהם פשתן וקנבוס, ואסור לקרוא שמע אצלם מפני שמסריחים. עד שיטיל לתוכן מים^[18]. וכמה ירחיק מהן - ממי רגלים^[19] וזמן הצואה שיהא מותר לקרוא שמע? ארבע אמות.

אמותיו, אמר רבה: אף על פי שחטא במה שהיה לו לבדוק לפני שהתפלל אם יש צואה בתוך ארבע אמותיו^[24], מכל מקום תפלתו תפלה.

הגמרא מקשה:

מתקיף ליה רבא - הקשה רבא לרבה: והא כתוב (משלי כא, כז): "זבח רשעים תועבה", וכיון שחטא במה שלא בדק אם יש שם צואה, אם כן תפלתו תועבה, שהרי התפלה במקום קרבן עומדת^[25].

מתוך קושיא זו חולק רבא על רבה:

אלא אמר רבא: הואיל וחטא בזה שלא בדק אם יש צואה לפני שהתחיל להתפלל, אף על פי שהתפלל תפלתו תועבה^[26].

ברייתא נוספת:

תנו רבנן בברייתא: הנה עומד בתפלה בשמונה עשרה, ומים שותתין על ברכיו - שהתחיל להשתין, פוסק תפלתו עד שיכלו המים, וחוזר ומתפלל^[27].

שואלת הגמרא:

להיכן חוזר?

הגמרא מביאה מחלוקת:

נחלקו בה רב חסדא ורב הוננא. חד אמר: חוזר לראש, וחד אמר: חוזר למקום שפסק^[28].

הגמרא מבררת את שורש המחלוקת:

לימא בהא קמיפלגי - נאמר שנחלקו בזה:

גמרא תנו רבנן בברייתא: הנה עומד בתפלה ונוזר שהוא בעל קרי, לא יפסיק אלא יקצר. הנה קורא בתורה ונוזר שהוא בעל קרי, אינו מפסיק ועולה - אינו מפסיק קריאתו והולך. אלא מגמגם וקורא - קורא את המלים במרוצה^[20]. רבי מאיר אומר: אין בעל קרי שקראו לו לעלות לתורה בבית הכנסת רשאי לקרות בתורה יותר משלשה פסוקים^[21].

ברייתא נוספת בענין:

תניא איך בברייתא אחרת: הנה עומד בתפלה וראה צואה כנגדו, מהלך לפניו עד שיוקנה לאחוריו ארבע אמות - עד שהצואה נמצאת לאחוריו ארבע אמות, וממשיך להתפלל^[22].

מקשה הגמרא:

והתניא בברייתא אחרת: מי שהתפלל וראה צואה כנגדו יכול ללכת ארבע אמות לצדדין, ואינו צריך שתהא הצואה לאחוריו ארבע אמות.

מתרצת הגמרא:

לא קשיא - אין זה קשה. הא - הברייתא שמחייבת ללכת עד שהצואה ארבע אמות לאחוריו, מדברת באופן דאפשר לו ללכת לפניו, והא - הברייתא השניה שמתרת ללכת ארבע אמות לצד של הצואה, מדברת באופן דלא אפשר לו ללכת לפניו, כגון שיש נהר או בנין לפניו^[23].

הגמרא ממשיכה לדון בענין:

הנה מתפלל שמונה עשרה ומצא צואה במקומו בתוך ארבע

הערות

17. עיין לקמן בה, ב כיצד מתכסה במים.
18. יתבאר בגמרא שהמשנה מדברת במי רגלים בבלי ובא לקרוא קריאת שמע אצלם, ועל זה אומרת המשנה שצריך להטיל לתוכן מים.
19. רש"י. ויש מפרשים כמה ירחיק ממים הרעים וממי המשנה (טור אורח חיים, פו).
20. רש"י. רבינו יונה מפרש שיקרא המלים בגמגום באופן שהמלים אינן ברורות. ויש מפרשים שקורא בדרכו ומדלג על האזכרות (עיין רבינו יונה דף יג, ב ברפי הר"ף ד"ה שהיה).

21. במשנה במגילה (בג, ב) מבואר שהקורא בתורה לא יפחות משלשה פסוקים. לכן בעל קרי קורא רק שלשה פסוקים כדי לקיים דין המשנה ולא יותר (רש"י).
22. חלק התפלה שהתפלל לפני שראה את הצואה כשרה ועלתה לחובתו, לכן ממשיך ממקום שהפסיק אחרי שהלך לפניו (רבינו יונה ד"ה הואיל, רשב"א; עיין לקמן בהערה 26).

23. ואינו רוצה להחזיר את פניו כדי שתהיה הצואה לאחוריו, מפני שרוצה להתפלל כנגד המזרח (רבינו יונה, ריטב"א).
24. רבינו יונה; ועיין ריטב"א שמפרש באופן אחר.
25. ריטב"א.

26. ויחזור ויתפלל (רי"ף; דמב"ם תפלה ד, ט; תוספות בשם ר"י; רא"ש; שלחן ערוך אורח חיים עו, ח ובמשנה ברורה שם; אבל עיין תוספות בפירושו הראשון שמפרשים שחפלתו תועבה ואין לה תקנה).
לכאורה קשה על רבא (שפוסק במצא צואה בתוך ארבע אמותיו שתפלתו

תועבה וחוזר ומתפלל) מהברייתא דלעיל האומרת שמי שהיה עומד בתפלה וראה צואה כנגדו מהלך לפניו ארבע אמות וממשיך ממקום שפסק, ואינו צריך לחזור על מה שהתפלל בתוך ארבע אמות של הצואה. ויש מחלקים שהברייתא מדברת במקום שאין הצואה מצויה ולא היה צריך לבדוק, וכיון שלא חטא במה שלא בדק אין תפלתו תועבה. אבל רבא מדבר במקום שהצואה מצויה (כמו במקום שמצויים תינוקות) והיה צריך לבדוק, ולכן כשמצא צואה תוך ארבע אמותיו תפלתו תועבה וחוזר ומתפלל (רבינו יונה, תוספות; שלחן ערוך אורח חיים עו, ח ובמשנה ברורה שם; ועיין ריטב"א ד"ה ת"ר שפירש בענין אחר).
27. חוזר להתפלל אחרי שמי הרגלים נבלעים בקרקע או בבגדיו ואין שם "טופח על מנת להטפוח" [רה"י] אם יגע במי הרגלים והדבר שנגע בהם שוב יגע בדבר אחר, מי הרגלים לא ירטיבו דבר השני, ואז מי הרגלים נחשבים כמי שאינם (תוספות בשם הרב רבי יוסף). עיין לקמן בה, א.
ויש מפרשים שאפילו אם לא נבלעו מי הרגלים מותר להמשיך ולהתפלל, שאינו אסור מן התורה להתפלל במקום מי רגלים אלא בנגד עמוד הקילוח בשעת השתנה, אבל להתפלל במקום מי רגלים הנמצאים על הקרקע או על הבגד אינו אסור אלא מדרבנן (כמבואר לקמן בה, א), וכיון שכבר עומד בתפלתו לא הטריחוהו רבנן להתרחק ממי הרגלים (תוספות, רשב"א; ועיין רבינו יונה וריטב"א שמפרשים באופנים אחרים; עיין משנה ברורה עח, ד"ה ובביאור הלכה שם ד"ה מדחיק).

28. נחלקו הפוסקים ברין חוזר למקום שפסק, אם צריך לחזור לראש הברכה שפסק בה, או אם חוזר למקום שפסק באמצע הברכה (ביאור הלכה קד, ד"ה ואם לא).

הגמרא מבארת את הברייתא:

אמר רב זבד, ואיתימא - ויש אומרים רב יהודה אמר: לא שנו - לא אמרו בברייתא שתפלתו תועבה אלא שאינו יכול לשהות בעצמו מלעשות צרכיו (כדי השיעור המפורט לקמן). אבל אם יכול לשהות בעצמו תפלתו תפלה, ואינו צריך לחזור ולהתפלל^[7].
שואלת הגמרא:

ועד כמה צריך שיוכל לשהות כדי שיחשב "יכול לשהות בעצמו"?
עונה הגמרא:

אמר רב ששת: עד פרסה - כשיעור זמן הליכת פרסה^[8].
הגמרא מביאה לשון אחר:

איבא דמתני לה אמתניתא - יש שגורסים הגבלה זו (דאם יכול לשהות עצמו אין תפלתו תועבה) בגופה של הברייתא^[9], וכך גורסים בברייתא: כמה דברים אמורים פשאין יכול לעמוד על עצמו. אבל אם יכול לעמוד על עצמו תפלתו תפלה. ועל הברייתא שאלה הגמרא ועד כמה צריך לעמוד על עצמו? ועל זה אמר רב זבד^[10]: עד פרסה.

מקור הדין שהנצרך לנקביו לא יתפלל:

אמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן: הנצרך לנקביו הרי זה לא יתפלל עד שיעשה צרכיו, משום שנאמר (עמוס ד, יב): "הפון לקראת-אלהיה ישראל"^[11].

עוד אמר רבי שמואל בר נחמני בשם רבי יונתן:

ואמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן: מאי דכתיב - מה פירוש הכתוב (קהלת ד, יז): "שמר דגלך באשר תלך אל בית האלהים"^[12]? כך פירושו - שמור עצמך שלא תחטא. ואם תחטא, תלך אל בית האלהים והבא קרבן (חטאת) לפני.

הגמרא מביאה המשך הפסוק:

"וקרוב לשמע" (רברי חכמים). אמר רבא כך פירושו: הוי קרוב לשמוע דברי חכמים, שאם חוטאים מביאים קרבן ועושים

מר סבר אם שהה באמצע תפלת שמונה עשרה כדי לגמור את כולה^[1] חוזר לראש - לראש התפלה, ומר סבר אף על פי ששהה כדי לגמור את כולה אינו חוזר אלא למקום שפסק^[2].
הגמרא מדחה פירוש זה:

אמר רב אשי אם חולקים בשהה כדי לגמור את כולה, אם כן מי שאומר חוזר לראש האי אם שהה אם לא שהה מיבעי ליה - היה צריך לחלק בין "אם שהה" ל"אם לא שהה" ולומר: אם שהה כדי לגמור את כולה חוזר לראש, ואם לא שהה אינו חוזר לראש. ומדסתם ולא חילק בין שהה ללא שהה, משמע שאומר שחוזר לראש אפילו אם לא שהה כדי לגמור את כולה. והמחלוקת אם חוזר לראש היא בלא שהה, ועדיין לא נתברר במה חולקים.

לפיכך רב אשי מבאר המחלוקת באופן אחר:

אלא דכולי עלמא - רב חסדא ורב המנונא שניהם סוברים אם שהה כדי לגמור את כולה חוזר לראש^[3]. והתם^[4] - לענין מי שפסק מפני שהמים שותתין על ברכיו בלא שהה קמיפלגי - הם חולקים אם חוזר לראש באופן שלא שהה כדי לגמור את כולה, דמר - מי שאמר שחוזר לראש סבר דכיון שבשעה שהתחיל להתפלל היה צריך לנקביו (כמו שמוכח ממה שלא יכול להתאפק עד שיסיים תפלתו), גברא דחויא הוא - איש דחוי הוא אצל תפלה ואין הוא איש ראוי אצל תפלה אפילו בשעה שהתחיל להתפלל^[5], ואין תפלתו תפלה - ולכן אפילו מה שהתפלל כבר אינה תפלה וחוזר לראש. ומר - מי שאמר שחוזר למקום שפסק סבר שאף על פי שמתחלת התפלה אינו יכול להמתין מלהשתין עד שיסיים תפלתו, מכל מקום באותה שעה קודם שהשתין גברא דחויא הוא ותפלתו תפלה - איש ראוי הוא אצל תפלה, וממילא מה שהתפלל מקודם לשתייתו נחשבת תפלה, ולכן כשכלו המים ממשיך להתפלל ממקום שפסק^[6].

הגמרא מביאה ברייתא:

תנו רבנן בברייתא: הנצרך לנקביו אל יתפלל עד שיעשה צרכיו. ואם התפלל כשעדיין נצרך, תפלתו תועבה וחוזר ומתפלל^[6].

הערות

- כלומר שהה זמן שמספיק לו להתפלל שמונה עשרה מתחלתו עד סופו (א"ח קד, ו); שיעור זה נאמר אפילו כשעומד בסוף שמונה עשרה (משנה ברורה שם, יד, בשם פרי מגדים).
- לענין קריאת שמע מבואר בגמרא להלן בר, ב ששהה כדי לגמור את כולה חוזר לראש, וכאן הגמרא נוקטת עכשיו שחולקים לענין תפלה בשהה כדי לגמור את כולה אם דינה כקריאת שמע וחוזר לראש או לא (ע' רש"י).
- מדמסיקה הגמרא בשהה כדי לגמור את כולה שכולם סוברים שחוזר לראש, ולא אמרה שכולם סוברים שחוזר למקום שפסק, משמע שההלכה היא שחוזר לראש (ע' תוספות כב, ב ד"ה אלא). יש מן הראשונים שכתבו שרק בשמונה עשרה אומרים בשהה כדי לגמור את כולה שחוזר לראש, אבל בהלל ומגילה ומצוות אחרות אף אם שהה כדי לגמור את כולה חוזר למקום שפסק, לפי ששמונה עשרה חמורה יותר לענין הפסק, וכמו שמצינו לקמן ל, ב שאפילו המלך שואל בשלומו באמצע התפלה, אינו משיבו (רבינו יונה בפירוש שיטת ר"ף; וע' רמב"ם הל' קריאת שמע ב, יב וכסף משנה שם; א"ח קד, ה, ומשנה ברורה שם יח).
- אבל ראשונים אחרים אינם מחלקים בין שמונה עשרה לשאר מצוות, אלא מחלקים בין הפסק מרצונו להפסיק באונס (כגון שהפסיק מפני שמים שותתין על ברכיו או מחמת אונס אחר). לדעתם אם הפסיק כדי לגמור את כולה מחמת אונס שפסק מרצונו ואם רוצה בירו להמשיך, אין זה נחשב הפסק, וחוזר למקום שפסק אפילו בשהה כדי לגמור את כולה (רבינו שמשון מקוצי מובא בתוספות שם וברא"ש; טור א"ח פה).
- יש עוד ראשונים שמחלקים באופן אחר קצת, שרק במקום שחייב להפסיק מצד הדיון נחשב הפסק, וכגון כאן שמים שותתין על ברכיו, שאסור להתפלל כל זמן ששותתין, ומצד הדיון חייב להפסיק עד שיכלו המים. הפסק כזה נחשב הפסק, ואם שהה כדי לגמור את כולה חוזר לראש. אבל במקום שאין חייב להפסיק מצד הדיון אין שהייתו נחשבת הפסק, ואפילו שהה כדי לגמור את כולה חוזר למקום שפסק (ראב"ד ובעל המאור בדפים טו, ב וטז, א בדפי הרי"ף). וע' מגן אברהם סה, ב, ערוך השולחן שם א"ד, ומשנה ברורה קד, טו.
- צריך לומר הכא במקום התם (הגהת הגרי"ף) שמדובר במחלוקת שמוזכרת כאן בסוגיא.

5. רש"י, רשב"א; וע' רא"ש שמבאר באופן אחר.

6. רמב"ם הל' תפלה ד, י. ונחלקו הפוסקים אם הדין שחוזר ומתפלל הוא דוקא בהיה צריך לגדולים כשהתפלל או גם בהיה צריך לקטנים [להשתין] (משנה ברורה צב, ב). [ע' ביאור הלכה שם בשם ספר מאמר מרדכי, שנמצא שדין זה תלוי במחלוקת הקודמת לענין מים שותתין אם חוזר למקום שפסק מפני גברא דחויא, והיינו שאף על פי שהיה נצרך לקטנים מכל מקום תפלתו תפלה, או שחוזר לראש מפני שגברא דחויא, דהיינו מכיון שהיה צריך לקטנים אין תפלתו תפלה, הרי שנחלקו אם הנצרך לקטנים נדחה מן התפלה או לא. וזהו לבאורה רק לפירושו של רש"י בסוגיא ולא לפירושו של הרא"ש שצינו למעלה בהערה 5.]

7. הרי"ף גורס אם יכול לשהות בעצמו "מותר" (במקום "תפלתו תפלה"). לפי גירסא זו מותר לבתחלה להתפלל אם יכול לשהות בעצמו, וכן משמע מרש"י ד"ה ועד כמה. וע' בהערה הבאה.

8. פרסה היא ארבעה מיל שהם שמונת אלפים אמות, ומשך הזמן להילוך פרסה הוא שבעים ושתים דקות (משנה ברורה צב, ג). המפרשים מבארים למה דוקא שיעור פרסה, ולמה תלו השיעור בפרסה ולא בזמן של שבעים ושתים דקות (ביאור הלכה שם ד"ה שיעור פרסה).

9. הרי"ף ורש"י סוברים שכל שיכול לשהות בעצמו עד פרסה מותר לו להתפלל (ע' בהערה הקודמת). אבל לפי רוב ראשונים כל שצריך לנקביו אף על פי שיכול לשהות בעצמו, מכל מקום לבתחלה לא יתפלל, ורק אם עבר והתפלל תפלתו תפלה (רבינו יונה, רא"ש, רמב"ם הל' תפלה ד, י); וכן נפסק להלכה (א"ח צב, א; ע' משנה ברורה שם ה).

9. רש"י. כפי הנראה רש"י גורס כמתניתא ולא אמתניתא; ע' דקדוקי סופרים.

10. המהרש"ל גורס: אמר רב זבד ואיתימא רב יהודה (וע' הגהות הב"ח).

11. הגמרא בשבת י, א לומרת מפסוק זה שצריכים להתנאות לפניו בבגדים חשובים קורם שיתפלל: כאן בסוגיא לומדים מפסוק זה שהנצרך לנקביו לא יתפלל עד שיפנה, והכל דין אחד, שצריך להכין את עצמו לתפלה (מהרש"א).

12. הפסוק בשלמותו הוא: שמור דגלך באשר תלך אל בית האלהים וקרוב לשמע מתת הקסלים וכן כי-אינם יודעים לעשות כע.

גליון השנים
תוס' ד"ה שאני וכו'
שמקבלין קוממיה
נאכל כחם. כדאיתא
זנאים דף א פ"א :

שם התפילין ואוחזן בידו^[17] ונפנה לאלתר. וכשהוא יוצא, מרחיק ארבע אמות ומניחן, מפני שעשאו בית הכסא קבוע על ידי שנפנה שם, וגנאי הוא לתפילין שתהיינה גלויות תוך ארבע אמות של המקום. הגמרא מעלה שאלה:

איבעיא להו - נסתפק: מהו שופנס אדם בתפילין כשהוא בראשו^[18] לבית הכסא קבוע להשתין מים? האם מותר לו ליכנס בתפילין, או לא אלא דינו כנכנס לגדולים, וחייב לחלוץ תפיליו ברחוק ארבע אמות^[19]?

הגמרא מביאה מחלוקת בדבר:

רבינא שרי - מתיר ליכנס כשתפילין בראשו לבית הכסא קבוע להשתין, ורב אבא בר מתנא אסר, ואומר שצריך לחלוץ תפיליו ברחוק ארבע אמות. אלו שוילוח - באו ושאלו לרבא מהו הדין. אמר להו רבא: אסור ליכנס לבית הכסא קבוע להשתין כשתפילין בראשו, חיישינן - מפני שחוששים שמא יפנה בהן גדולים; ואמרי לה - ויש אומרים מפני שחוששים שמא יפיה בהן^[20].

הגמרא מביאה ברייתא אחרת:

תניא אידך בברייתא אחרת: הנכנס לבית הכסא קבוע, חולץ תפיליו ברחוק ארבע אמות מבית הכסא ומניחן בחלון הסמוך לרשות הרבים, ונכנס לבית הכסא^[21]. וכשהוא יוצא, מרחיק ארבע אמות מבית הכסא ומניחן. דברי בית שמאי. ובית הלל אומרים: אוחזן בידו ונכנס לבית הכסא^[22]. רבי עקיבא אומר: אוחזן בבגדו ונכנס לבית הכסא.

הגמרא מפסיקה כדי לברר את דברי רבי עקיבא:

בבגדו סלקא דעתך - וכי תעלה על דעתך שמניח התפילין בתוך בגדו ונכנס? זימנין מישתלי להו ונפלי - הרי לפעמים ישכח שהן מונחות שם ותפלנה!

הגמרא מפרשת דברי רבי עקיבא:

אלא אימא - אלא תאמר: אוחזן בבגדו ובידו ונכנס לבית הכסא^[23].

תשובה. ממשיך הפסוק: "מתת הפסילים זכח": כלומר, אל תהי כפסילים שחוטאים ומביאים קרפץ ואין עושים תשובה. הגמרא מקשה על פירוש זה:

הרי בהמשך הפסוק כתוב: "כי אינם יודעים לעשות רע", אי הכי - ואם אינם יודעים לעשות רע, צדיקים נינהו - הרי צדיקים הם, ולא יתכן לפרש כפירושו של רבא שהפסוק מדבר בחוטאים שאינם עושים תשובה.

לפיכך מפרשת הגמרא את הפסוק בשינוי מועט:

אלא כך פירוש הפסוק: אל תהי כפסילים שחוטאים ומביאים קרפץ ואינם יודעים אם על הטובה הם מביאים אם על הרעה הם מביאים - כלומר, מתוך כסילותם אינם מבינים שחטאו ושזקוקים לקרבן מסוים כמו חטאת או אשם לתקן את החטא^[13]. אמר הקדוש ברוך הוא: "בין טוב לרע אינן מבינים, והם מביאים קרפץ לפני?"

פירוש אחר בפסוק "שמור רגלך פאשר תלך אל בית האלהים":

רב אשי, ואיתימא - ויש אומרים רבי חנינא בר פפא אמר שכך הוא פירוש הפסוק: "שמור רגלך", כלומר, שמור נקיבך שמבין רגליך^[14] "פאשר תלך אל בית האלהים", כלומר, בשעה שאתה עומד בתפלה לפני^[15].

הגמרא מביאה ברייתא:

תנו רבנן בברייתא: הנכנס לבית הכסא לעשות צרכיו, חולץ תפיליו ברחוק ארבע אמות מבית הכסא ונכנס^[16]. הגמרא מפרשת:

אמר רב אחא בר רב הונא אמר רב ששת: לא שנו - לא אמרו בברייתא שצריך לחלוץ תפיליו ברחוק ארבע אמות אלא כשנכנס לבית הכסא קבוע - שכבר נפנו בו ויש בו צואה, וכשהתפילין בראשו בגלוי גנאי הוא להן שתהיינה תוך ארבע אמות של בית הכסא; אבל כשנכנס לבית הכסא עראי, שעדיין לא נפנו בו ואין בו צואה, חולץ

הערות

רק החשש שמא יפנה בהן, ואינו מזכיר שמא יפיה בהן, ומשמע שאינו גורס בגמרא יש אומרים אלו, ויתכן שגם התוספות גורסים רק חוששין שמא יפנה בהן, וחשש זה הוא רק בבית הכסא קבוע (עיין חידושי הגר"א ורש"ש).

לפי שיטה זו יוצא שאין חיוב לחלוץ תפילין אפילו כשנכנס לבית הכסא קבוע אלא כשנכנס לפנות או להשתין [לפי רבא]. וצריך לומר שהברייתא הקודמת שמחייבת לחלוץ התפילין ברחוק ארבע אמות מדברת בנכנס לפנות (עיין רשב"א וריטב"א).

אבל יש אומרים שמסתיימת לשון הברייתא הקודמת שהנכנס לבית הכסא חולץ תפיליו ברחוק ארבע אמות, משמע שחולץ ברחוק ארבע אמות אף בנכנס לבית הכסא קבוע ללא צורך. לפיכך הם גורסים כאן בגמרא מהו שיכנס אדם בתפילין לבית הכסא "עראי" [כלומר לבית הכסא שעדיין לא נפנו בו] להשתין [שהרי לבית הכסא קבוע אסור ליכנס בתפילין אף אם לא ישתין]. לפי זה מסקנת רבא היא שאסור ליכנס לבית הכסא עראי להשתין ותפילין בראשו (רב האי גאון מובא ברבנו יונה ורא"ש; רשב"א בשם רבא"י; עיין אורח חיים מג, א). לפי גירסא זו שספקה של הגמרא היתה בבית כסא עראי, מיושבת הגירסא "שמא יפיה בהן" [ראה למעלה בהערה זו] שחשש זה קיים גם בבית הכסא עראי (הגר"א).

21. בברייתא מדובר באופן שישנה גדר המפרידה בין רשות הרבים לשרה ומאחורי הגדר יש בית הכסא בשדה. בית שמאי אומרים לא יאחו תפיליו בידו כשנפנה, אלא יניחן בחור שבגדר בצד הפונה לרשות הרבים ולא בצד הפונה לשרה. משום שבשדה מצויים עכברים וחוששים שעכבר יטול אותן, אבל בצד הפונה לרשות הרבים אין עכברים מצויים לפי שהוא מקום הילוך בני אדם, ואף על פי שבצד הזה יש חשש שעוברי דרכים יטלו את התפילין, אבל על כל פנים התפילין לא תתביינה על ידי עוברי דרכים כמו שעלולות להתבנות על ידי גרירת עכברים (צל"ח).

22. שאין דרך קדושתן אלא כשהן מונחות בראשו (ריטב"א, מאידי). ואף שיש בהן קדושה גם כשהן בידו, בית הלל סוברים שמכל מקום מוטב להניסן לבית הכסא משתגבנה או תאבדנה (עיין לקמן).

23. כלומר מכסה אותן בבגדו ומחזיקן דרך הבגד, עיין אורח חיים מג, ה. רבי עקיבא סובר כיון שגם בשתפילין אינן על ראשו חייב להתנהג בהן בבבד, ולכן צריך לכסותן בבגדו (ריטב"א). אבל בית הלל סוברים שכל שנשמרות התפילין יותר עדיף, וכיון שקל יותר לשמור שלא יפלו אם יחזיקן בידו בלי בגד, מוטב להחזיקן בידו (צל"ח; וראה בהערה 26).

13. כלומר שמביאים קרבנות, אבל לא קרבנות שמכפרים על חטאיהם (מהרש"א). ולפי זה אפשר לפרש סוף הפסוק: "כי אינם יודעים לעשות רע", שרצה לומר שאינם יודעים לתקן רעתם על ידי קרבן, וכן מצינו בתורה (דברים כא, יב; ועיין בספרי שם) לשון "עשייה" במובן של "תקון" (הגהות רבי יעקב עמדין).

14. ולפי דרשה זו "רגלך" בפסוק פירושו נקיבך, וכמו שמצינו בשמואל א כד, ג: "ויבא שאול להספך את רגליו" (רש"י).

15. כלומר, שלא תפיה בשעת התפלה (רש"י). [ובקהלת רבה מפרש שלא יתפלל כשנצרך לנקיבו]. ולפי זה, "בית האלהים" המוזכר בפסוק, פירושו בית הכנסת, ואין הכוונה לבית המקדש.

16. כל בתי כסאות המוזכרים בגמרא היו על פני השרה בלא חפירה ויש שם צואה (רש"י). אבל כשנכנס לבית הכסא שיש בו חפירה והצואה נמצאת בתוכה, אינו צריך לחלוץ תפיליו ברחוק ארבע אמות אלא חולץ ונפנה מיד (מגן אברהם מג, ו מובא במשנה ברורה שם יג; ועיין ראש יוסף; ועיין ערוך השלחן שם, ט, שפירש בענין אחר).

17. גם בבית הכסא קבוע אוחזן בידו ונפנה וכדלקמן בגמרא (רש"י; עיין פני יהושע; ועיין רשב"א שפירש בענין אחר).

מרש"י משמע שרק תפילין של ראש צריך לחלוץ ברחוק ארבע אמות מבית הכסא, אבל לא תפילין של יד. [אבל מוכח מרש"י לקמן ד"ה שלא תצא רצועה, שמכל מקום כשנפנה חולץ גם תפילין של יד (עיין פרי מגדים באשל אברהם מג, א, ובקהלמה לסימן מד)]. ועיין תוספות בשבת סא, א ד"ה דלמא מיפסקי שסוברים גם כן שמותר ליכנס לבית הכסא בתפילין של יד; ועיין תוספות במנחות דף לה, ב ד"ה אלו שמסופקים בזה. אבל אחרים סוברים שחייב לחלוץ גם התפילין של יד לפני שנכנס לבית הכסא (מגן אברהם מג, א מובא במשנה ברורה שם, ב).

18. רש"י, ראה בהערה הקודמת.

19. לקמן בגמרא יתבאר (כג, ב) אם מותר לאחוז תפילין בידו כשהוא משתין.

20. כלומר, כשהוא משתין שמא ירגיש צורך לפנות או להפיה, ויחלל קדושת התפילין אם יפנה או יפיה בהן. כל זה נאמר דוקא בבית הכסא קבוע כמבואר בגמרא. והתוספות מפרשים שדוקא בבית הכסא קבוע חוששין שמא יפנה שם כשתפילין בראשו, אבל בבית הכסא עראי שאין רגילים לפנות שם מותר להשתין בהן ואין חוששין שמא יפנה בהן. אבל התוספות אינם מבארים מה שונה בית הכסא קבוע מבית הכסא עראי לענין החשש שמא יפיה בהן. ועיין רא"ש שבאמת מזכיר

[illegible]

ואתו ימא רב יחזקה עד
פרטה כליל רשיל

[illegible]

[בר בריה כליז ופיס
 שאלותו ע' בא וכן
 חיתה לקח כד:]

דגרות הב"ח
 (א) גם' חיבה דממנה לה
 במחממה וכו' אמר
 ר' זבדי אמר ר' יסודא
 עד משה :

גליון השנים
תום ד"ה שצ"י וט"ו

אח"כ כמח. כדליתא
: ונתיב דג' א' ע"ח :

הגמרא ממשיכה לצטט את דברי רבי עקיבא:

ומניחם בחורין הסמוכים לבית הפסא - או, אם ירצה, מניח התפילין בחורין הגדר הפונים לצד השדה שהוא נפנה בה^[24]. ולא יניחם בחורין הסמוכים לרשות הרבים - הפונים לצד רשות הרבים (לפני שנכנס אחורי הגדר לפנות) שפא וטלו אותם עוברי דרכים ויבא לירי חשד.

הברייתא מסבירה מה עלול לקרות שיביאהו לירי חשד:

ומעשה בתלמיד אחד שהניח תפיליו בחורין הסמוכים לרשות הרבים ובאת אחת ונטלתו, ובאת לבית המדרש ואמרה: ראו מה נתן לי פלוני בשכרי. כיון ששמע אותו תלמיד כך, עלה לראש הגג ונפל ומת. באותה שעה התקינו שיהא אוחזן בבגדו ובגדו ונכנס לבית הכסא, כדי שלא יוכלו עוברי דרכים לקחתו ויבא לירי חשד.

בריייתא אחרת:

תנו רבנן בבריייתא: בראשונה היו מניחין תפילין בחורין הסמוכין לבית הפסא - אותם הפונים לצד השדה, ובאין - אבל היו באים עכברים ונוטלין אותן. משום כך חכמים התקינו שיהיו מניחין אותן בחלונות הסמוכות לרשות הרבים, שאין עכברים מצויים שם, ובאין - אבל היו באים עוברי דרכים ונוטלין אותן. משום כך, התקינו שיהא אוחזן בגדו ונכנס לבית הכסא^[25].

הגמרא מסיקה להלכה כיצד נוהגין בנכנס לבית הכסא עם תפיליו: **אמר רבי מיאשא בריה דרבי יהושע בן לוי: הלכה, גוללן ברצועות שלהן במין ספר, ואוחזן בימינו שלא בבגדו (כדי שלא יפלו) כנגד לבו, ונפנה^[26].**

הגמרא מוסיפה:

אמר רב יוסף בר מניומי אמר רב נחמן: אוחזן בידו ובלבד שלא תהא רצועה יוצאת מתחת ידו טפח, מפני שיש ברצועה קדושה^[27].

הגמרא ממשיכה:

אמר רבי יעקב בר אחא אמר רבי זירא: לא שנו - לא אמרו

שגוללן ואוחזן בימינו ונכנס אלא כשיש שהות ביום ללבושן לאחר שנפנה, אבל אם אין שהות ביום ללבושן לאחר שנפנה, עושה להן במין כס שיש בו חלל טפח ומניחן בתוך הכיס, ומכניסן כך לבית הכסא ונפנה^[28]. וכן אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן: ביום כשחולץ תפיליו ליכנס לבית הכסא, גוללן במין ספר ומניחן בגדו כנגד לבו. ובגלילה כשחולצן בביתו על מנת להצניען עד הבקר עושה להן במין כס שחללו טפח, ומניחן - ומותר להניחן על הקרקע, מפני שכלי שיש בו חלל טפח נחשב כאהל ומפסיק בין התפילין לקרקע^[29].

הגמרא מבארת מתי צריכים שיהא חלל טפח בכיס:

אמר אביי: לא שנו שצריכים שיהא חלל טפח בכיס כדי להתיר להניח התפילין על הקרקע אלא בכלי שהוא כליין - שעשוי לצורך התפילין, שאם אין בו חלל טפח בטל הוא לתפילין ואינו נחשב כדבר בפני עצמו להפסיק בין התפילין לקרקע^[30]. אבל בכלי שאינו כליין, כיון שאינו עשוי לצורך התפילין אינו בטל לתפילין, וממילא אפילו יש בו חלל פחות מטפח נחשב כדבר בפני עצמו, ומותר להניחו על הקרקע ותפילין בתוכו, שהרי הכלי מפסיק בין התפילין לקרקע^[31].

הגמרא מוכיחה דינו של אביי:

אמר מר זוטרא, ואיתימא - ויש אומרים שרב אשי אמר: תדע שכלי שאין בו חלל טפח מפסיק כשאנו כליין, שהרי פכין קטנים של חרס שאין בהם חלל טפח מצילין באהל המת כשהם סגורים במכסה^[32], הרי שגם חלל פחות מטפח נחשב מקום בפני עצמו.

הגמרא מביאה מעשה:

ואמר רבה בר בר חנה פי הנה אוליין בתריה דרבי יוחנן - כשהיינו הולכים אחרי רבי יוחנן, פי הנה בעי למיעל - כשהיה צריך ליכנס לבית הפסא, פי הנה נקיט ספרא דאגדתא - אם היה אוחז בידו ספר מדרשים על התורה הנה יהיב לן - היה נותנו לנו ואחר כך נכנס לבית הכסא. פי הנה נקיט תפילין לא הנה יהיב לן - אבל אם היה אוחז תפילין בידו לא היה נותן לנו, לפי שאמר: הואיל ושרונהו רבנן - הואיל והתירו אותן חכמים לאוחזן ביד ולהכניסן כך לבית הכסא,

הערות

28. בשיחזור וילבש התפילין לאחר שיפנה לא הטריחוהו רבנן להניחן בכיס, אלא אוחזן בידו כשנפנה. מה שאין כן כשאין שהות ביום לחזור ולהניחן [שהרין הוא שאין מניחין תפילין לכתחלה בלילה - ע' מנחות לו, א, ואו"ח ל, ב], חייב לעשות להן כמין כס (משנה ברורה מג, כא), ומכניסן בתוך הכיס לבית הכסא ואינו משאירן בחוץ [שלא תגנבנה] (רמב"ם הל' תפילין, ר, יט).

כיס שיש בו חלל טפח נחשב כאהל [כלומר, כמקום בפני עצמו] ומפסיק בין התפילין לבין בית הכסא. אבל כשאין בו חלל טפח בטל הכיס לתפילין ואינו מפסיק בינו לבין בית הכסא (רש"י; ע' משנה ברורה שם, כב, וע' בהערות הבאות).

29. רש"י; ע' מגן אברהם מג, יג. [מרש"י משמע שאין צורך לעשות להם כס שיש בו חלל טפח אלא אם רוצה להניחם על הקרקע (קובץ לרמב"ם הל' תפילין ד, יט)]. אבל הרמב"ם מפרש הדין הזה במי שצריך לפנות בלילה, שעושה כס להפסיק בין התפילין לבית הכסא. וע' עוד ברבינו יונה ובחידושי הגר"א.

30. הלכך כרי שיחשב דבר המפסיק בינו לבין הקרקע צריך להיות רבר הניכר על ידי חלל טפח (רש"י; ע' רשב"א).

31. רש"י; ולרמב"ם הפירוש הוא שעל ידי הכיס מותר להכניסן לבית הכסא.

32. אף על פי שכל הנמצא באוהל המת נטמא, אבל מה שנמצא בתוך כלי חרס הסגור במכסה ("צמיר פתיל עליו", ע' במדבר יט, יד-טו) לא נטמא. כלי סגור מציל באוהל המת [כלומר חוצץ בין הדבר הנמצא בתוך הכלי לבין המת] אף כשאין בו חלל טפח [בתנאי שיש לכלי חלל כל שהוא בינו לבין הדבר הנמצא בתוכו, שאם אין חלל בינו לדבר הנמצא בתוכו, נחשב הכלי כעטיפה ואינו חוצץ בינו לבין המת (תוספות)], ואחרי שאף כלי שאין בו חלל טפח חוצץ בין הדבר הנמצא בתוכו לבין המת, הרי שהכלי נחשב כמקום בפני עצמו אף כאין בו טפח (רש"י). ואם כן, הוא הדין שמועיל כלי כזה להפסיק בין תפילין לקרקע, והדין שצריך כס שיש בו חלל טפח היינו רק בכיס העשוי לצורך התפילין; וע' רשב"א ופני יהושע.

24. יתבאר בבריייתא משום מעשה שהיה החליטו חכמים שעדיף להניחן בחור בצד השדה אף על פי שיש לחשוש לעכברים, מלהניחם בצד רשות הרבים שיש חשש שיבא לירי חשד. אמנם רבי עקיבא סובר שלכתחלה עדיף להחזיקם בידו דרך בגדו, אך באופן שאי אפשר לכרוך התפילין בבגדו אומר רבי עקיבא שיניחם בחור בגדר בצד בית הכסא (צל"ח).

25. ברייתא זו סוברת בבית הלל שחייב לאחוז התפילין בידו בלי בגד, וכיון שתמיד יכול לאוחזן בידו, ממילא אין שום אופן שצריך להניחם בגדר ליר בית הכסא. מה שאין כן לרבי עקיבא שצריך לאוחזן בידו דרך בגדו, הרי לפעמים אי אפשר להכניסן לתוך בגדו [כגון שבגדיו צמודים לגופו ואין בהם מקום להכניס תפילין], ובאופן כזה מניחן בחור הפונה לצד בית הכסא (צל"ח; ע' בהערה הבאה).

26. פרשנו על פי רש"י שגוללן ברצועות ולא בבגדו מפני שצריך לאוחזן בידו שלא יפלו, ולפי פירושו ההלכה שאמר רבי מיאשא היא בבית הלל, ולא ברבי עקיבא שכורבן בבגדו ואוחזן דרך הבגד (פני יהושע; וע' בצל"ח). אבל הרמב"ם (הל' תפילין ד, יז) מפרש שההלכה של רבי מיאשא היא כרבי עקיבא, וגוללן פירושו בבגדו ואוחזן בתוך בגדו (וע' אורח חיים מג, ה).

אוחזן בימינו מפני שימינו היא היד החזקה (ריטב"א). ומפני שאדם מקנח בשמאלו לאחר שנפנה (מאירי). וצריך לאוחזן כנגד לבו משום כבודו (ריטב"א). וכדי שלא יבא לשכוח שהוא אוחזן בידו ויפלו (צל"ח).

27. רצועות התפילין קרושות מפני שקשורים בהן את התפילין על היד ועל הראש. ועוד, מפני שהקשרים שברצועות נעשים בצורת אותיות משם קדוש. הקשר שברצועת תפילין של ראש נעשה בצורת אות "ד", והקשר שברצועת תפילין של יד נעשה בצורת אות "י" ומצטרפות [יחד עם ה"ש" החזקה בבית של התפילין של ראש] לשם הקדוש "שרי", שהוא אחד משמות הקב"ה (ע' רש"י). אם צריך לזוהר שלא תצא הרצועה מתחת ידו, כל שכן שצריך לזוהר שלא יצא הבית, שהוא קדוש יותר מהרצועה, מחוץ לידו (מאירי).

מי שמתו פרק שלישי ברכות

כג

עין משפט
נר מצוה

נח א מיי' פד מכל
הפלה לנפול סמב
פניו יע מושיע אר"ה
סמן קד סוף ס'
בב ב מיי' שם ה'
ה' סמב שם שופע
אריה סמן זכ סוף א'
שפס' מיי' וסמב שם
סופ' שם סוף א' ג'
סא ה' מיי' פד מכל
ספילן סמב א'
סמב פניו ככ סופ' ש'
אריה סמן זכ סוף א'
[כר אלפס סמן זכ סוף א']
ספילן דף ע"ה:
סב : מיי' וסמב שם
סופ' שם סוף א' ג'
[ח מיי' שם]
סג ח' מיי' וסמו
סם סוף שם
ספ' ס'
סד כ' מיי' שם סמב
סס סמב שם סופ' ש'
סם סוף א' :

ואיתומא רב ויהיה עד
פרשה כלל רע"ז

רב נסים גאון

פכ"ן קנים ספילן
באהל הסת'
עיקרה בפישרי (פסח)
תק"ן וכל מלי פסח
בכ"ל חש' הכתוב סמב
סד ח"ל פסח ואפילו
כל שטא(וואל ודא)
[דא] סמב באהל הסת'
ליפכ"ר אה ויהיה סמב
בצמיר פסח ספילן על
סד סמב סמב סמב
הסת' סמב וכל מלי
פסח סמן אסור כלים
ספילן בצמיר פסח
באהל הסת' ואסור פסח
סמב דא אה ויהיה סמב
אלא דא ספילן על
עצמו ובשבת ב' אסור
רבי עקיבא (דף סד)
ובבבא קמא ב' כידור
דחל ספילן (דף סה)
נח"י ויהיה סמן סמב
סמן דא ויהיה סמן
ספילן ספילן סמן
סמב סמב :

[כר ביה ספילן וסמב
כסמב ס' סמב וסמב
איתא לקמן כד:]

הנהגות הב"ח
(ה) נח' איתא דמחזיק לה
במחזיקה וכו' אסור
רז וכו' אסור רז וכו'
סד סמב :

גליון השם
תוס' ד"ה סמב וס'
סמב סמב סמב
כסמב סמב סמב
סמב דף ג סמב :

חיישינן שמא יפנה בהן ואסור. והוא כצ"ה הכסא קבוע
חיישינן שמא יפנה בהן אבל כצ"ה הכסא ערלי שאלו
רגילים לפנות שם מותר להשתין בהן ולא חיישינן שמא יפנה בהן
ואל דהניא לקמן לא ישתין בהן אפילו כצ"ה הכסא ערלי היינו
דוקא כשאותן בידו דחיישינן שמא
ישפך בהן הניטות אס' יפלו
מיס על רגליו או יגע בלחמה:
שחריו פכ"ן קנים מלין באלה
המת'. ועל כרחק מטעם
אסור הוא דלי לית בהו אסור כלל לא
היו מלין דהיו כמו אסורין שגבולן
בטיט *סמב סמב סמב סמב סמב:
דברים

גברא חויה הוא ותפלתו תפלה תנו רבנן דהנצרך לנקביו אל יתפלל
ואם התפלל תפלתו תועבה אמר רב זבד ואיתומא רב יהודה לא שנו
אלא שאינו יכול לשהות בעצמו אבל אם יכול לשהות בעצמו תפלתו
תפלה ועד כמה אמר רב ששת יעד פרסה איכא דמחזיק לה אמתניתא
במה דברים אמורים כשאין יכול לעמוד על עצמו אבל אם יכול לעמוד
על עצמו תפלתו תפלה ועד כמה אמר רב זבד (*) יעד פרסה אמר רבי
שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן * דהנצרך לנקביו תרי זה לא יתפלל
דמשום שנאמר ה'סון לקראת אלהיו ישראל ואמר רבי שמואל בר נחמני
אמר רבי יונתן מ"ד *שמואל רגלך כאשר תלך אל בית האלהים שמואל
עצמך שלא תחמא ואם תחמא הבא קרבן לפני וקריב לשמוע * (דברי
חכמים) אמר רבא הוי קרוב לשמוע דברי חכמים שאם דומאים ומביאים
קרבן ועושים תשובה מתחת הכסילים [ובח] אל תהי כבסילים שדומאים ומביאים
קרבן ואין עושים תשובה כי אינם יודעים לעשות רע אי הכי צדיקים
נינהו אלא אל תהי כבסילים שדומאים ומביאים קרבן ואינם יודעים אם
על הטובה הם מביאים אם על הרעה הם מביאים אמר הקב"ה בין טוב
לרע אינן מבחינים והם מביאים קרבן לפני רב אשי ואיתומא רב חנינא
בר פפא אמר שמור נקבך בשעה שאחיה עומד בתפלה לפני. תנו
רבנן *הנכנס לבית הכסא דולץ תפיליו ברחוק ד' אמות ונכנס אמר רב
אחא בר רב הונא אמר רב ששת לא שנו אלא בית הכסא קבוע אבל
בית הכסא ערלי דולץ ונפנה לאלתר יוכשדא יוצא מרחיק ד' אמות
ומניח מפני שעשאו בית הכסא קבוע איבעיא להו מהו שיוכנס אדם
בתפילין לבית הכסא קבוע להשתין מים רבינא שרי רב אדא בר מתנא
אסר אתו שילוח לרבא אמר להו אסור חיישינן שמא יפנה בהן ואמרי
לה שמא יפח בהן תניא אידך הנכנס לבית הכסא קבוע דולץ תפיליו
ברחוק ד' אמות ומניח בחלון הסמוך לרשות הרבים ונכנס וכשדא
יוצא מרחיק ד' אמות ומניח דברי בית שמאי ובית הלל אומרים אוחז
בידו ונכנס ר"ע אומר אוחז בבגדו ונכנס בבגדו ס"ד וימנין מישתלי
להו ונפלי אלא אימא אוחז בבגדו ובידו ונכנס ומניח בחורין הסמוכים
לבית הכסא [ח] ולא יניחם בחורין הסמוכים לרשות הרבים שמא יפלו
אותם עוברי דרכים ויבא לידי חשד ומעשה בתלמיד אחר שהניח תפיליו
בחורין הסמוכים לרשות הרבים ובאת זונה אחת ונמלתן ובאת לבית
המדרש ואמרה ראו מה נתן לי פלוני בשכרי כיון ששמע אותו תלמיד
כך עלה לראש הגג ונפל ומת באותה שעה התקינו *שיחא אוחז בבגדו
ובידו ונכנס תנו רבנן בראשונה היו מניחין תפילין בחורין הסמוכין לבית
הכסא ובאין עכברים ונושלין אותן התקינו שיהו מניחין אותן בחלונות
הסמוכות לרשות הרבים ובאין עוברי דרכים ונושלין אותן התקינו שיחא
אוחז בידו ונכנס אמר רבי מישא *בריה דרבי"ל הלכה *גוללן כמין
ספר ואוחז בימינו כנגד לבו אמר רב יוסף בר מניומי אמר רב נחמן
ובלבד *שלא תהא רצועה יוצאת מתחת ידו טפח אמר רבי יעקב בר
אדא אמר רבי זירא *לא שנו אלא שיש שהות ביום ללבשן אבל אין
שהות ביום ללבשן עושה להן כמין כיום טפח ומניחין *אמר רבה בר
בר חנה אמר רבי יוחנן ביום גוללן כמין ספר ומניחין בידו כנגד לבו
ובלילה עושה להן כמין כיום טפח ומניחין אמר אביי *לא שנו אלא
בכלי שהוא כליין אבל בכלי שאינו כליין אפילו פחות מטפח אמר רב
זוטרא ואיתומא רב אשי תדע שהיו פכ"ן קנים מצילין באהל הסת' ואמר רבה
בר בר חנה כי הוה אולין בתריה דרבי יוחנן כי הוה בעי למיעל לבית הכסא
הוה יתיב לן כי הוה נקיט תפילין לא הוה יתיב לן אמר הוואל ושרונה רבנן
עמרן

דמר סבר. כל המפסיק בתפלתו אס' שהה כדי לגמור כולה חוזר
לראש. כדאמרינן גבי ק"ש לקמן בפירקין (דף כד:) ובשעה קא
מיפלגי הכא: האל אס' שהה אס' לא שהה מיבעי ליה. במילתא דרב
חסדא ורב המנונא מיבעי ליה לאפלוני בין שהה ללא שהה ומדלג
אפלוני שמוע מינה אפילו בדלג שהה תורה אור
קאמר: גברא דחויא הוא. כשהתחיל
להתפלל והיה גרף לנקביו דהוי הוא
מלהתפלל הלך מה שהתפלל חינה
תפלה וחוזר לראש: ומר סבר גברא
חויא. אס' ששית יוכל להמתיך עד
שמיים תפלתו תפלה ראויה היא מה
שהתפלל קודם שתיבה: ועד כמה.
יכול להעמיד עולמו מנקביו שיהא
מותר להסתיר בתפלה: איכא דמחזיקי
להאי כמה דברים אמורים במתניתא
גופא ולא משמעא דרב זבד ורב
יהודה וכו' איירי איכא בשיעורא הוא
דאיירי: שמוע עומד שלא תחמא.
ותסרך רגלך ללכת אל בית האלהים
להביא תפלה: הוי קרוב לשמוע.
תשובה כהנא קרבך מתח אסור
כסילים כלה תשובה: שמוע נקבך.
מזין רגלך כמו להסך את רגלך וקאמר
(שמואל א' כד) שמוע נקבך שלא יפוח:
בית הכסא קבוע. שיש בו טוה וכל
בתי כסאות שבמרחץ על פני השדה
הם כלה חפירה: ערלי. כשהתחיל
עכשו לעשותו בית הכסא: חולץ
ונפנה לאלתר. ויחזו תפילין בידו
כדאמרינן לקמן ובקבוע נמי אוחזין
בידו אלא שגרף לחלץ כרחוק ד'
אחזו כזמון שהם כדלגא הם בגלוי
וגלוי הדבר: מהו שיוכנס בתפילין
כשהן כדלגא קאמר: שמא יפנה בהן.
גדולים: מחזיקים הסמוכים לבית
הכסא. לפנים מן הגדר כשהוא
נכנס בה נותן בחורים שבוטל:
במחזיקים הסמוכים לרשות הרבים.
מורי כותלי מחזיקו השדה שאלו
עכברים מלין במקום הילוך בני אדם
והוא יכנס לאחורי הגדר לפנות:
גוללן. כדלגא שלהן: שלא תלך
לרעה. שיש בה קדושה שהרי בהן
הוא קושרן ובקשר נראה כעשייתו
כמין דלית על שם אחת מאותיות
של שדי והש"ן עשוי ככותלי הקלילה
החלונה והיו"ד עשויה כדלגא לרעה
תפילין של יד ורצועה קטנה מאד
כפוף לראש וגרתי כמין יו"ד:
ואוחז בימינו. שלא כבגדו כדי שלא
יפלו: פסם. כשהוא חולץ כשגיל
בית הכסא גוללן כמין ספר כדאמרינן:
ובלילה. כשהוא חולץ כדלגא על
מנה להניח עד הבקר: עשה להם
כיום טפח. דחללו טפח דחשיב כלי
אלא להפסיק בינם לקרקע: לא שנו.
דבני טפח: אלא ככלי שהוא כליין.
כיום העשוי ללכך דכלין קרוב להיות
ככל אלס הילוך כעין דבר היכר
שיחא חולץ כפניהם: שהרי פכ"ן
קנים מלין. כהיקף למיד פסיל
באלה המת ואלף על גב ולא הו
ספח חיי"ו: אמר האיל ושרונה
רבנן. לאוחז בידו משום שמירתן:
נמנן
כי הוה נקיט ספרא דאגרתא

[לקמן כד:
ר"ס לד:]

[פסל כד: תוס'
ד"ס אלף]

סמב סמב

[שמות הדפוס
א' כסמב
סמן יסמב]

סמב סמב

סמב סמב
סמב סמב
סמב סמב
סמב סמב

אכניסין עמי וננטרין - תשמרנה עלי מן המזיקין^[1].

וכן היה רב נחמן נוהג:

אמר רבא: כי הנה אולינן בתריה דרב נחמן - כשהיינו הולכים אחרי רב נחמן והיה צריך ליכנס לבית הכסא, **כי הנה נקיט ספרא דאגדתא יהיב לן** - אם היה אוהו בידו ספר מדרשים על התורה היה נותנו לנו, **כי הנה נקיט תפילין לא יהיב לן** - אבל אם היה אוהו תפילין בידו לא היה נותנו לנו, **לפי שאמר: הואיל ושרונוהו רבנן** - הואיל והתירו אותן חכמים לאוחזן ביד ולהכניסן כך לבית הכסא, אכניסין עמי וננטרין - וישמרנו מן המזיקין.

הגמרא מביאה ברייתא:

תנו רבנן בברייתא: לא יאחז אדם תפילין בידו וספר תורה בזרועו ויתפלל לפי שאין דעתו מיושבת עליו בתפלה, שדעתו תמיד על התפילין או על הספר תורה שלא יפלו^[2], **ולא ישתין בהן** - כלומר כשתפילין בידו **מים**, **ולא יישן בהן** - כלומר, כשתפילין בידו **לא שינת קבע ולא שינת עראי** כשתפילין בידו, **שלא יפילן**^[3]. עוד דברים שאסור לאוחזן כשמתפלל:

אמר שמואל: סבין ומעות וקערה וכבר, הרי אלו פיוצא בהן - הרי דברים אלו כתפילין וספר תורה לענין שאסור לאוחזן כשמתפלל, שגם באלה אין דעתו מיושבת עליו שדואג שלא יפלו, והסבין תזיקנו והמעות יאבדו והקערה תשפך והכבר יטנף^[4].

הגמרא דנה בדין הברייתא:

אמר רבא אמר רב ששת: לית הלכתא בי הא מתניתא - אין הלכה בברייתא זו שאוסרת לאוחזן תפילין בידו כשמשותין, **דבית שמאי היא** - שהרי על ברחק התנא של הברייתא בית שמאי הוא, שאומרים (לעיל) שמניח תפילין בחורי הגדר ואינו מכניסן בידו לבית הכסא. **דאי בית הלל** - שאם תרצה לומר שהתנא של הברייתא בית הלל הוא, הרי יש להקשות: **השתא בית הכסא קבוע שרי** - אחרי שבית הלל אומרים שאוחזו התפילין בידו כשנכנס לבית הכסא קבוע ונפנה, כמבואר בברייתא המובאת לעיל^[5], **בית הכסא עראי מיפציא** - האם יש צורך לומר שמותר לאוחזן תפילין בידו ולהכנס לבית כסא עראי ולהשתין? כלומר, כל שכן שמותר לאוחזן בידו כשנכנס לבית הכסא עראי. ואחרי שברייתא זו אוסרת לאוחזן התפילין בידו ולהכנס אפילו לבית הכסא עראי^[6], בעל כרחנו שבית שמאי היא, ואינה הלכה, שהרי אין הלכה בבית שמאי.

הגמרא מקשה על רבא שנוקט שלבית הלל מותר לאוחזן התפילין בידו כשמשותין:

מיתיבי - הקשו מברייתא: **דברים שהתירתי לך כאן בבית הכסא**

קבוע אסרתי לך כאן בבית הכסא עראי. **מאי לא תפילין** - לכאורה הברייתא הזאת נשנית לענין הכנסת תפילין לבית הכסא, ואם כן: **אי אמרת בשלמא בית הלל** - אם אתה אומר שהברייתא הולכת בשיטת בית הלל והם מודים שאסור לאוחזו התפילין בידו כשמשותין (ודלא כרבא), הכל מובן, שכך הוא פירושה של הברייתא: דברים שהתירתי לך כאן - בבית הכסא קבוע, דהיינו לאוחזו התפילין בידו כשנפנה, **אסרתי לך כאן בבית הכסא עראי**, דהיינו לאוחזו התפילין בידו כשמשותין^[7]. **אלא אי אמרת** שהברייתא הולכת רק בשיטת **בית שמאי** ורק בית שמאי אוסרים לאוחזו התפילין בידו בבית הכסא עראי כשמשותין, אבל בית הלל מתירים, אם כן הברייתא אינה מובנת, **היא לא שרו ולא מדי** - שהרי בית שמאי לא התירו כלל להכנס לבית הכסא קבוע עם תפילין בידו. ואם כן איזה דבר התירו בית שמאי בבית הכסא קבוע שאסרו בבית הכסא עראי^[8]? אלא על כרחנו נאמר שהברייתא בית הלל היא, ומפורש בה שגם בית הלל אוסרים לאוחזו התפילין בידו בבית הכסא עראי כשמשותין, וקשה לרבא שאמר שלבית הלל מותר להשתין ותפילין בידו.

הגמרא דוחה:

לעולם יש לומר שבית הלל מתירים לאוחזו התפילין בידו ולהכנס לבית הכסא עראי להשתין, והברייתא שהבאנו שמחלקת בין בית הכסא קבוע לבית הכסא עראי לא לענין תפילין נשנית, אלא **בי תניא** **היא ברייתא**, **לענין גילוי טפח וטפחיים** בשעת עשיית צרכיו נשנית, וכך פירושה: טפחיים שהתירתי לך לגלות כאן [בבית הכסא עראי] לקטנים [בשעת השתנה], אסרתי לך כאן [בבית הכסא קבוע] לגדולים [שלגדולים אינו מגלה אלא טפח].

הגמרא מוכיחה חילוק זה:

דתני חדא - בברייתא אחת: **כשהוא נפנה מגלה לאחוריו טפח ולא יותר משום צניעות, ולפניו טפחיים** שאין טפח אחד מספיק משום קילוח מי רגלים הנתזים למרחוק. **ותניא אידך** בברייתא אחרת: **לאחוריו מגלה טפח ולפניו ולא כלום**. **מאי לאו** - האם אין זה נכון **שאידי ואידי** - שתי הברייתות עוסקות באיש העושה צרכיו ולא באשה, **ולא קשיא** - ומכל מקום אין סתירה ביניהן, לפי ש**כאן** בברייתא האומרת לפניו ולא כלום, הכוונה למי שמגלה עצמו **לגדולים**; **וכאן** בברייתא האומרת לפניו טפחיים, הכוונה למי שמגלה עצמו **לקטנים**. הרי למדנו מבין שתי הברייתות האלו שלקטנים מותר לגלות טפחיים מה שאין כן לגדולים. אם כן יש לומר שזהו פירוש הברייתא שהבאנו: מה שהתירתי לך לגלות טפחיים בבית הכסא עראי לקטנים, אסרתי לך בבית הכסא קבוע לגדולים^[9]. ולפי זה אין הוכחה מברייתא זו שבית הלל אוסרים לאוחזו התפילין בידו כשמשותין.

הערות

1. רש"י. בזמניהם היו מוזיקים מצוים בבתי כסא שהיו בשדות חוץ לעיר; גיטין ע, א (וע' רי"ף ורבינו יונה שמפרשים בע"א; וע' בית יוסף או"ח מג).
2. רש"י. ע' מלא הרועים.
3. ברש"י שלפנינו כתוב שלא יישן בהן "שלא יפח", משמע שמפרש שלא יישן בהן רצה לומר כשלוכשן [שהאיסור להפח בתפילין הוא כשלוכשן, ולא כשמוחיקן בידו]. אבל הגמרא בסוכה (כו, א) מפרשת ברייתא זו שלא יישן בהן, שרצה לומר כשהוא אוהו תפילין בידו. ורש"י בעצמו (בסוכה מא, ב ד"ה לא יישן) מפרש שלא יישן בהן שלא יפלו מידו. ומטעם זה הגר"א בהגהותיו גורס ברש"י כאן שמא "יפיל" במקום שמא "יפח", וכתבנו בפנים על פי גירסתו. (וע' קובץ לרמב"ם הל' תפילין ד, ט; וכפות תמרים לסוכה שפירשו בע"א; ע' או"ח מד פרטי הדינים של שינה כשלוכש תפילין וכשאוהו בידו).
4. אמנם זה ברור לכל הדעות שמה שכתוב בברייתא "לא ישתין בהן", פירושו שלא ישתין כשתפילין בידו, וכדמוכח מהמשך הסוגיא.
5. רש"י. משמע מפירושו שאין איסור להחזיק בידו כשמתפלל אלא דברים כאלו שיש הפסד בנפילתם או דברים שחייב לשמור עליהם שלא יפלו מצד קדושתם. אבל אין איסור להחזיק בידו דברים שאינם נפסדים בנפילה. אבל יש מפרשים שלא דוקא נקטה הגמרא דברים אלו, אלא נקטה דברים שדרך בני אדם להחזיקם, והוא הדין כל דבר אחר אסור להחזיק בידו כשמתפלל [פרט ללולב בסוכות

6. כמבואר בסוכה מא, ב ובאו"ח צו, א, וסדור תפלות כמבואר באו"ח שם, ב] (ע' רבינו יונה ומשנה ברורה צו, ה).
7. האיסור להחזיק דבר בידו כשמתפלל לא נאמר דוקא לענין שמונה עשרה, אלא הוא הדין בשעת פסוקי דזמרה וקריאת שמע (פרי מגדים שם).
8. בג, א. בית שמאי אומרים מניחין בחלון הסמוך לרשות הרבים ונכנס, ובית הלל אומרים אוהו בידו ונכנס.
9. שהרי אין אדם הולך לבית הכסא קבוע להשתין. ולכן פשוט לה לגמרא שהברייתא שאוסרת להשתין כשתפילין בידו עוסקת בבית הכסא עראי [בית הכסא שעדיין לא נפנו בו ואין בו צואה, כמבואר לעיל בג, א] (רש"י).
10. ואין כוונת הברייתא לחלק בעיקר בין בית הכסא קבוע לעראי, אלא בין מה שרגילים לעשות בבית הכסא קבוע [להפנות] לבין מה שרגילים לעשות בבית הכסא עראי [להשתין]. לקמן בגמרא יתבאר למה בית הלל מתירים לאוחזו תפילין בידו בשנפנה ולא כשמשותין (ע' רש"י).
11. ע' תוספות שפרשו למה אין לפרש שכוונת הברייתא: דברים שהתירתי לך כאן בבית הכסא עראי להשתין כשתפילין בראשו אסרתי לך כאן בבית הכסא קבוע להפנות בגדולים ותפילין בראשו.
12. רש"י.

פ"ה א' מ"י פ"ה מ"א
תפלה בלילה ס"ה
ע"ש י"ז ע"ש פ"ה
ס"מ ט' ע"ש פ"ה
ס"ב ט"ז ע"ש פ"ה
תפילין בלילה י"ח
ע"ש י"ז ע"ש פ"ה
ס"מ ט' ע"ש פ"ה
ס"ב ט"ז ע"ש פ"ה
דעות בלילה כ'
ע"א ז' מ"י פ"ה מ"א
תפילין בלילה כ'
ס"מ ט' ע"ש פ"ה
ס"ב ט"ז ע"ש פ"ה
ע"ב פ"ה ט' ע"ש פ"ה
ס"מ ט' ע"ש פ"ה
ס"ב ט"ז ע"ש פ"ה
ע"ג כ' מ"י פ"ה מ"א
כ"ד ס"ב ט' ע"ש פ"ה
פ"ה ט' ע"ש פ"ה

דברים שהתחיל לך כאן כו'.
ולא בעי לשטוי דברים
שהתחיל לך בבית הכסא ערלי
אסרתי לך בקבוע לאסור לפנות
בגדולים והפילין בלילה אכל להפילין
מוסר משום דלא אשכחן בביתא
אכל קד דטפת וטפחיים אשכחן
ליה בביתא בזה"ל ד"ר יוסף
והא

נגמרו אמר רבא כי היה אוליין בתריה דר"ג
כי היה נקיש ספרא דאגרתא ידיו לן כי היה
נקיש תפילין לא ידיו לן אמר הואיל ושרונהו
רבנן נגמרו ת"ר * לא יאחו אדם תפילין בידו
וס"ת בורעו ויתפלל ללא ישתין בהן מים
* ללא יישן בהן לא שינת קבע ולא שינת
עראי. אמר שמואל יסבין ומעוץ וקערה וכבר
הרי אלו כיוצא בהן. אמר רבא אמר רב ששת
לית הלכתא כי הא מתניתא דב"ש היא דאי ב"ה השתא בית הכסא קבוע
שרי בית הכסא עראי מיבעיא מתיבי דברים שהתחיל לך כאן אסרתי לך כאן
מאי לא תפילין אי אמרת בשלמא בית הלל התרת לך כאן קבוע אסרתי
לך כאן בית הכסא עראי אלא אי אמרת ב"ש הא לא שרו ולא מדי כי תניא
הדא לענין מפת וטפחיים דתני חדא כשהוא נפנה מגלה לאחריו מפת ולפניו
מפחיים ותניא אידך לאחריו מפת ולפניו ולא כלום מאי לאו אידך ואידך באיש
ולא קשיא כאן לגדולים כאן לקטנים ותסברא לא בקטנים לאחריו מפת למה לי
אלא אידך ואידך בגדולים ולא קשיא דהא באיש הא באשה אי הכי הא דקתני
עלה * והו"ל ק"י שאין עליו תשובה מאי אין עליו תשובה דרבא דמילתא הכי
איתא אלא לאו תפילין וחיובתא דרבא אמר רב ששת חיובתא מכל מקום
קשיא השתא בית הכסא קבוע שרי בית הכסא עראי לא כל שכן הכי קאמר
בית הכסא קבוע דליכא ניצוצות שרי בית הכסא עראי דאיכא ניצוצות אסרי
אי הכי אמאי אין עליו תשובה תשובה מעלייתא היא הכי קאמר הא מילתא
תיתי לה בתורת טעמא ולא תיתי לה בק"י דאי איתא לה בתורת ק"י והו"ל ק"י
שאין עליו תשובה : * ת"ר הריצה ליכנס לסעודת קבע מהלך עשרה פעמים
ד' אמות או ד' פעמים י' אמות ויפנה ואח"כ נכנס אמר ר' יצחק הנכנס
לסעודת קבע חולץ תפיליו ואח"כ נכנס ופליגא דר' חייה דא"ר חייה 'מניחין
על שלחנו וכן הדור לו ועד אימת אמר רב נחמן בר יצחק "עד זמן ברכה תני
היא צורר אדם תפיליו עם מעותיו באפרקסותו ותניא אידך לא יצור לא
קשיא הא דאומניה הא דלא אומניה * דאמר רב חסדא "הא סודרא דתפילין
דאומניה למיצר ביה תפילין צר ביה תפילין אסור למיצר ביה פשיטא אומניה
ולא צר ביה צר ביה ולא אומניה שרי למיצר ביה וזו ולאבי דאמר *הוכנה
מילתא היא אומניה אע"ג דלא צר ביה צר ביה אי אומניה אסור אי לא
אומניה לא בעא מיניה רב יוסף בריה דרב נחמיה מרב יהודה מהו שיניח
אדם תפיליו תחת מראשותיו תחת מרגלותיו לא קא מיבעיא לי שניה בהן
מנהג ביוון כי קא מיבעיא לי תחת מראשותיו מאי א"ל הכי אמר שמואל
ימורא אפילו אשתו עמו מתיבי לא יניח אדם תפיליו תחת מרגלותיו מפני
שנוהג בהם דרך ביוון אבל מניחן תחת מראשותיו ואם היתה אשתו עמו
אסור היה מקום שגובה ג' טפחים או נמוך ג' טפחים מותר חיובתא דשמואל
חיובתא אמר רבא אע"ג דתניא חיובתא דשמואל הלכתא כותיה מ"מ
כל

נגמרו : ישמרוני אכניסם עמי וישמרוני מן המזיקין : לא יאחו בידו וכו' ותפלל . לענין תפלה שדורג עליהן שלא תפול הסכין ותזיקו והקערה תשפך
והמעוץ יאכדו והכבר יטנק : לית הלכתא כי הא מתניתא . דקתני לא ישתין בתפילין : בבית שמאי היא . דאמרי לעיל מניחן בחלון
הסמוך לר"ה ולא יכניסם בידו ויכנס : דלי כ"ה . הא אמרי לעיל אוחזן בידו ויכנס : בית הכסא ערלי . כגון להשיבין שאין אדם הולך
בשנים לבית הכסא והפעם האת
נעשה המקום הזה בית הכסא תחלה :
שהתחיל לך כאן . בבית הכסא
קבוע : אסרתי לך כאן . בבית הכסא
ערלי : מאי לאו תפילין . שאמרו בית
הלל אוחזן בידו ויכנס לבית הכסא
קבוע ולהשתין בהם אסור כדמפרש
טעמא לקמן : הא לא שרו . בבית
הכסא קבוע : כי תניא הא . לאו
לענין תפילין תניא אלא לענין גלוי
טפח וטפחיים ולגדולים אינו מגלה
אלא טפח ולקטנים מגלה טפחיים
ועלה קאי גלוי טפחיים שהתחיל לך
כאן אסרתי לך כאן : לאחריו טפח .
ולא יותר משום גניעות . ולפניו
טפחיים . משום קלות מי רגלים
התחיל למרחוק : מאי לאו ס' .
והיינו דקאמר לעיל דברים שהתחיל
לך בבית הכסא ערלי אסרתי לך
בקבוע : אלא אידי ואידי מצוללים .
ומתוך שהוא דוחק עצמו לגדולים
הוא נלך קטנים הלך בלש
מלאחריו טפח ומלפניו טפחיים
ובאשה מלפניה ולא כלום והכי
קאמר הא לעיל דברים שהתחיל
לך בבית הכסא לך בלש : אי
הכי . דלענין טפח וטפחיים קתני
דברים שהתחיל לך כאן אסרתי לך
כאן : הא דקתני עלה . כיסופא דידה
זה הוא ק"י שאין עליו תשובה בדבר
הזה יש לך להשיבני ק"י ואין לי עליו
תשובה להחזיר לך אי אמרת בשלמא
בתפילין קאמר ובדאמנן וכו' היא
היינו דקתני דיש כאן להקשות קל
וחומר השתא בית הכסא קבוע שרי
בית הכסא ערלי מיבעיא ואין לי
תשובה להשיבני עליו אלא אי אמרת
לענין טפח וטפחיים מאי ק"י יש
להקשות כאן : אורחא דמילתא הכי
הוא . שהאש לר"ג נלגות לפניו ולא
האשה : מיובנתא דרבא אמר רב
ששת . דאמר בית שמאי היא ולא
בית הלל דאם כן לא משכחת מדי
לאוקמה הך ברייתא דקתני מאי
שהתחיל לך כאן אסרתי לך כאן :
דליכא ניצוצות . שיהא לר"ג לשפשפן

ס"ה ט"ז

ס"ב ט"ז

[כ"ה ט"ז]

ש"ס פ"ה

מסדרין פ"ה

ס"ה ט"ז :
מגלה ט'
מנחת לה :

דבריה
הנ"ל

[ה] רש"י
ד"ה ולא יישן
בין שמואל וכו' :

רב נסים גאון
ולאבי דאמר תוספתא
מילתא היא .
ע"ש דבריו של אביי
בס"מ מסדרין פ"ה נגמרו
הד"ן (דף טו) ואומר
דאמר רב נחמיה אביי
אמר אביי רבא אמר
תוספתא מילתא היא :

תורות הב"ח
(ה) רש"י ד"ה דלי
איתא וכו' בבית
הכסא קבוע תוספתא :

גליון הש"ס
רש"י ד"ה ולא יישן
בין שמואל וכו' :
ס"ה ד"ה ט' מילתא :

הגמרא דוחה ישוב הסתירה בין שתי הבריות:

וְתִסְבְּרָא - האם אתה באמת טובר שזהו החילוק שבין שתי הבריות? הרי לא יתכן להעמיד הבריות שמתירה לגלות טפחים לפניו וטפח לאחריו במגלה עצמו לקטנים, דאי הבריות הזאת מדברת בקטנים, **לְאַחֲרָיו טַפַּח לְמָה לִי** - מה צורך יש לו במגלה טפח לאחריו? הרי לקטנים אין צורך לגלות לאחריו, ואם כן למה מותר לגלות טפח לאחריו?

לכן הגמרא מיישבת סתירת הבריות בדרך אחרת:

אֵלָא אִידִי וְאִידִי - שתי הבריות עוסקות בגדולים - במגלה עצמו לגדולים, **וְלֹא קִשְׁיָא** - ואין סתירה ביניהן: **הָא** - הבריות שמתרת לאחריו טפח ולפניו טפחים, עוסקת בְּאִישׁ שֶׁנִּפְנָה, שמתוך שדוחק עצמו לגדולים בא לידי קטנים, ולכן צריך לגלות טפחים לפניו אף כשנפנה לגדולים. **וְהָא** - הבריות שמתרת רק טפח לאחריו עוסקת בְּאִשָּׁה שֶׁנִּפְנָה, שלעולם אינה צריכה לגלות לפניו. ולפי זה מה ששינוי בבריות דברים שהתירתי לך כאן אסרתי לך כאן, כך מתפרש: מה שהתירתי לאיש לגלות טפחים אסרתי באשה^[10].

אבל הגמרא דוחה גם פירוש זה:

אִי הָכִי - אם כך, שמה שנשנה בבריות דברים שהתירתי לך כאן אסרתי לך כאן בא לחלק בין איש לאשה לענין טפח וטפחים, **הָא דְקִתְּנִי עָלָה** - מה שנשנה בסוף הבריות על החילוק הזה: **וְהוּא קָל וְחוֹמֵר שְׁאִין עָלָיו תְּשׁוּבָה** - בדבר הזה יש לך להשיבני קל וחומר לסתור חילוק הזה, ואין לי תשובה להשיב לך. ואם הבריות באה לחלק בין איש לאשה לענין גלוי טפחים לפניו, **מֵאִי אֵין עָלָיו תְּשׁוּבָה** - מה קל וחומר שאין עליו תשובה יש לענין שאשה תגלה טפחים? **דְּרַבָּא דְּמִלְתָּא הָכִי אֵיתָא** - הרי כך טבע הדברים, שהאיש צריך לגלות לפניו לקטנים ולא האשה. אלא סוף הבריות מוכיחה על תחלתה, שדברים שהתירתי לך כאן אסרתי לך כאן לא נאמר לענין גלוי טפח וטפחים, אלא לענין להכניס תפילין לבית הכסא.

לפיכך הגמרא מוכרחת לחזור לפרש את הבריות לענין אוחז תפילין בידו כשמשתיין:

אֵלָא לֹא - אלא מוכרחים אנו לפרש את הבריות רק לענין תפילין כמו שפרשנו מתחלה, וכך פירושה: דברים שהתירתי לך בבית הכסא קבוע לאוחז התפילין בידך כשאתה נפנה, אסרתי לך בבית הכסא עראי לאוחז בידך כשאתה משתיין. ועל זה אמר התנא שיש להקשות קל וחומר: אם בבית הכסא קבוע מותר לאוחז התפילין [כשנפנה] הרי בודאי מותר בבית הכסא עראי [כשמשתיין]^[11]. **וְתִיּוּבָתָא דְּרַבָּא אָמַר רַב שֶׁשֶׁת** - ואם כן מופרך (כמו שהקשינו למעלה) מה שאמר רבא בשם רב ששת שביט הלל מתירים לאוחז התפילין בידו כשמשתיין. שהרי בית שמאי אינם מתירים לאוחז התפילין בידו בבית כסא קבוע כשהוא נפנה. ובעל כרחנו שבריות זו שמתירה לאוחז התפילין כשנפנה, בית הלל היא, ואם כן מפורש בבריות שביט הלל מודים שאסור לאוחז התפילין כשמשתיין.

הגמרא מסיקה:

תִּיּוּבָתָא - אמת, דברי רבא בשם רב ששת מופרכים; ואכן בית הלל

מודים שאסור לאוחז התפילין בידו כשמשתיין.

הגמרא מקשה:

מִכָּל מְקוֹם קִשְׁיָא דין הבריות שאסור לאוחז התפילין בידו כשמשתיין. והרי התנא בעצמו מודה ש"קל וחומר שאין עליו תשובה" הוא: **הִשְׁתָּא** - אחרי שביט הכסא קבוע שרי - מותר להפנות בו כשאוחז התפילין בידו, **בֵּית הַכֶּסֶּא עֲרָאִי קָל יוֹתֵר לֹא כָּל שֶׁבֶן** שמותר לאוחז התפילין בידו כשמשתיין בו? ולמה אסר התנא לאוחז בידו כשמשתיין?

הגמרא משיבה:

הָכִי קָאָמַר - כך אומרת הבריות: **בֵּית הַכֶּסֶּא קָבוע** שבו נפנה ומשתיין כשהוא יושב, **דְּלִיכָא נִיצוּצוֹת** - אשר שם אין ניצוצות של מי רגלים ניתנים, ואין צורך לשפשפם בידו מעל רגליו, **שְׂרִי** - מותר להשתין בו כשאוחז התפילין בידו. אבל **בֵּית הַכֶּסֶּא עֲרָאִי** שבו משתיין כשהוא עומד, **דְּאִיכָא נִיצוּצוֹת** של מי רגלים שניתנים על רגליו, וצריך לשפשפם בידו מעל רגליו [ולזה ישתמש, כרגיל, בידו הימנית], **אֶסְרִי** בית הלל להשתין בו כשאוחז תפילין בידו^[12].

שואלת הגמרא:

אִי הָכִי - אם כן אֲמַאי אמר התנא שקל וחומר שאין עליו תשובה הוא? הרי תשובה מעלייתא - מעולה היא, שבבית הכסא עראי יש ניצוצות מה שאין כן בבית הכסא קבוע!

עונה הגמרא:

הָכִי קָאָמַר - כך אומר התנא: **הָא מִלְתָּא** - הנידון הזה לאוחז התפילין בידו בבית הכסא עראי או קבוע תיתי לה בתורת טעמא - צריך לקבוע ולתלות את הדין בטעם הדבר, שבמקום שיש ניצוצות אסור לאוחז התפילין בידו ובמקום שאין ניצוצות מותר. ולכן יש להתיר בבית הכסא קבוע את האסור בבית הכסא עראי. **וְלֹא תִיּוּבָתָא לָהּ בְּקָל וְחוֹמֵר** - אבל אל תקבע את הדין הזה על פי מדת קל וחומר. כלומר, אל תקבע ותתלה את הדין הזה בקולא וחומרא של סוגי בתי כסא. **דְּאִי אֵיתָא לָהּ בְּתוֹרַת קָל וְחוֹמֵר** - שאם תקבע הדין על פי קולא וחומרא, ותאמר: דין הוא להקל בבית הכסא עראי הקל [ובו מותר לאוחז התפילין בידו] ולהחמיר בבית הכסא קבוע החמור [ובו אסור לאוחז התפילין בידו], והרי אנחנו עושים להיפך ואומרים שמותר לאוחז התפילין בבית כסא קבוע ואסור בבית כסא עראי, **וְהוּא קָל וְחוֹמֵר שְׁאִין עָלָיו תְּשׁוּבָה** - ואם תקבע ותתלה הדין בקל וחומר, הרי אין להשיב ולומר שהיתרנו לאוחז התפילין בבית הכסא קבוע מפני שהוא קל בפרט מסוים, אבל אסרנו לאוחז התפילין בבית הכסא עראי מפני שהוא חמור בפרט המסויים ההוא, הנה אין להשיב תשובה כזו מפני שאין שום פרט שבו בית הכסא עראי חמור מן הקבוע^[13]. [ומה שיש ניצוצות בבית הכסא עראי ואין בבית הכסא קבוע, דבר זה לא קל הוא ולא חמור]. ולכן תתלה הדין בטעם, דהיינו ניצוצות, ולא בקולא וחומרא של בתי הכסא.

הגמרא מביאה ברייתא:

תָּנוּ רַבָּנֵן בבריות: **הַרוּצָה לִכְבֹּס לְסְעוּדַת קָבַע**, וגנאי הוא לצאת לצורך נקיבו באמצע הסעודה, **מִהֲלֵךְ עֲשָׂרָה פַּעֲמִים אַרְבַּע אַמּוֹת**

הערות

(מי שנחתך אברו, ומתוך כך כשמשתיין אין מי הרגלים יוצאים בקלוח אלא מטפטים על רגליו). כרות שפכה אינו יכול להוליד, ובהרבה מקרים אסור לבוא בקהל, ע' אבן העזר ה'. כשאנשים רואים ניצוצות על רגליו חוששים בו שהוא כרות שפכה, וכיון שאינו ראוי להוליד יוציאו לעז על בניו שהם ממורים, ולכן אסור לצאת מבית הכסא וניצוצות על גבי רגליו וחייב לשפשפם. משום כך מודים בית הלל שאין אוחזים תפילין בידו בבית הכסא עראי, שהרי כשמשתיין בבית הכסא עראי רהיינו בעמידה, צריך לשפשף הניצוצות מעל גבי רגליו, ולכן אי אפשר לאוחז התפילין בידו (רש"י, רא"ש; ע' תוס' הרא"ש).

13. רש"י, ע' פני יהושע.

10. רש"י. במובן גם לפי פירוש זה בבריות, אין להקשות ממנה לרבא שסובר שביט הלל מתירים לאוחז התפילין בידו כשמשתיין, שהרי הבריות אינה עוסקת בענין תפילין כלל, וע' צ"ח.

11. רש"י.

12. לפי זה קל הוא פירוש הבריות: מה שהתירתי לך להחזיק תפילין בידך כשאתה משתיין בישיבה בבית הכסא קבוע, אסרתי לך כשאתה משתיין בעמידה בבית הכסא עראי. וכוונת הבריות לחלק בין משתיין בעמידה למשתיין בישיבה (ע' רא"ש וריטב"א).

מצוה לשפשף ניצוצות שעל רגליו (יומא ל, א) שלא יהיה נראה כ"כרות שפכה"

כל

או אַרְבַּע פְּעָמִים עֶשֶׂר אַמּוֹת לפני שנכנס לסעודה ובכל פעם ופעם בודק עצמו ויושב אולי יוכל להפנות^[14], וְיִפְנֶה וְאַחֵר כִּף נִכְנָס לסעודה.

עוד דין הנוגע לקדושת תפילין:

אָמַר רַבִּי יִצְחָק: הַנִּכְנָס לְסַעֲוֶדָה קָבַע חוֹלֵץ תְּפִלָּיו שְׁמָא יִשְׁתַּכַּר בסעודה ויתגנה כשהוא בתפילין, וְאַחֵר כִּף נִכְנָס לסעודה.

הגמרא מביאה מי שחולק על דין זה:

וּפְלִיגָא - ורבי יצחק שאומר שחולץ תפיליו לפני שנכנס לסעודה ויכול להשאירן בחוץ, חולק על דְּרַבִּי חִינְיָא, דְּאָמַר רַבִּי חִינְיָא הַנִּכְנָס לְסַעֲוֶדָה קָבַע, חולץ תפיליו וּמִנִּיחָן עַל שְׁלֻחָנוֹ, וְכֵן הָדוּר לוֹ - וכן ראוי לעשות, שיהיו תפיליו מזומנות לו שיוכל לחזור ולהניחן^[15].

שואלת הגמרא:

וְעַד אֵימָת - עד מתי מניח תפיליו על שלחנו ואינו לובשן?

עונה הגמרא:

אָמַר רַב נַחֲמָן בְּרִי יִצְחָק: עַד זְמַן בְּרָכָה - ברכת המזון, ואז חוזר ומניח ומברך.

דין נוסף הנוגע לקדושת תפילין:

תְּנִי חֲדָא - בברייתא אחת שנינו: **צוֹרֵר אֶדָם תְּפִלָּיו עִם מַעוֹתָיו בְּאַפְרָקְסוֹתוֹ** - מותר לו לאדם לכרוך תפיליו עם מעותיו בסודר של ראשו, התפילין בכריכה אחת והמעות בצדן בכריכה אחרת^[16]. וְתַנְיָא אֵינְדָּךְ - ובברייתא אחרת שנינו: **לֹא יִצוֹר** תפיליו ומעותיו בסודר אחר. הרי ששתי הברייתות סותרות זו את זו.

הגמרא מיישבת:

לֹא קָשְׁיָא. הָא דְּאִזְמְנִיָּה - הברייתא שאוסרת לכרוך מעותיו עם תפיליו בסודר, מדברת בסודר שהקצהו לתפילין, **הָא דְּלֹא אִזְמְנִיָּה** - והברייתא המתרת לכרוך מעותיו עם תפיליו, מדברת בסודר שלא הקצהו לתפילין. וכמו שמצינו במימרא של רב חסדא, דְּאָמַר רַב חֲסִדָּא: **הָאִי סוֹדְרָא דְּתְּפִלִּין דְּאִזְמְנִיָּה לְמִיצַר בֵּיהּ תְּפִלִּין** - הן סודר של תפילין שהקצהו לכרוך בו תפילין, **צַר בֵּיהּ** - אם כבר כרך בו תפילין, **אִסוּר לְמִיצַר בֵּיהּ פְּשִׁיטִי** - אסור לכרוך בו מעות. אבל אם **אִזְמְנִיָּה וְלֹא צַר בֵּיהּ** או אם **צַר בֵּיהּ וְלֹא אִזְמְנִיָּה** - אם הקצהו לתפילין ועדיין לא כרכן בו, או כרכן בו אבל לא הקצהו לכך, **שְׂרִי לְמִיצַר בֵּיהּ זְוִי** - מותר לכרוך בו מעות. ואם כן, הברייתא שהבאנו שמתרת לכרוך מעות בסודר עם תפילין, מדברת בסודר שלא הקצהו לתפילין^[17].

הגמרא מביאה שאבוי חולק על רב חסדא:

וְלֵאבִי דְּאָמַר הַזְמָנָה מִילְתָּא הִיא - הקצאת דבר למטרה כלשהי יש לה משמעות הלכתית^[18], הנה לפי זה, הדין הוא: **אִזְמְנִיָּה אָף עַל גַּב דְּלֹא צַר בֵּיהּ** - אם הקצה את הסודר לתפילין, אף על פי שלא כרכן בו אסור לכרוך בו מעות. ואם **צַר בֵּיהּ** - כרך בו תפילין, **אִי אִזְמְנִיָּה אִסוּר אִי לֹא אִזְמְנִיָּה לֹא** - אם הקצהו לתפילין, אסור לכרוך בו מעות, ואם לא הקצהו לתפילין, מותר לכרוך בו מעות. ועל כל פנים, גם לאבוי הברייתא שמתרת לכרוך מעותיו עם תפיליו בסודר אחר מדברת בסודר שלא הקצהו לתפילין.

הגמרא מבררת אם מותר לשים את התפילין במטה:

בְּעָא מִינִיָּה - שאל ממנו רב יוסף בריה דרב נחוניא מרב יהודה: **מִהוּ שִׁנִּיחַ אֶדָם תְּפִלָּיו תַּחַת מַרְאָשׁוֹתָיו** בלילה כשהוא ישן? לענין להניח תחת מַרְגְּלוֹתָיו **לֹא קָא מִיבְעִיָּא לִי** - אין לי ספק בדבר, שזה ודאי אסור שְׁהָרִי נוֹהֵג בְּהֵן מִנְהֵג בְּזִיּוֹן^[19]. **כִּי קָא מִיבְעִיָּא לִי** - על מה אני מסופק? אם מותר להניח תחת מַרְאָשׁוֹתָיו. **מֵאִי** - מהו הדין?

עונה רב יהודה:

אָמַר לִיָּה לרב יוסף בריה דרב נחוניא: **הָכִי** - כך **אָמַר שְׁמוּאֵל: מוֹתֵר** להניח על המטה תחת מראשותיו **אֶפִּילוּ אֶשְׁתּוֹ עִמּוֹ** במטה^[20].

הגמרא מקשה על שמואל מברייתא:

מֵיִתְבִּי - הִקְשׁוּ מִבְּרִייתָא: לֹא יִנִּיחַ אֶדָם תְּפִלָּיו תַּחַת מַרְגְּלוֹתָיו מִפְּנֵי שְׁנוּהֵג בְּהֵן דְּרַךְ בְּזִיּוֹן, אֲכַל מִנִּיחָן תַּחַת מַרְאָשׁוֹתָיו; וְאִם הִיָּתָה אֶשְׁתּוֹ עִמּוֹ אִסוּר. הִנֵּה מְקוֹם יוֹצֵא מִן הַמֶּטֶה שְׁגִבּוֹהָ שֶׁלֹּשָׁה טַפָּחִים למעלה מראשותיו או נְמוּךְ שֶׁלֹּשָׁה טַפָּחִים למטה מראשותיו, **מוֹתֵר** להניח תפיליו שם אף כשאשתו עִמּוֹ^[21]. **תִּיּוֹבְתָא דְּשְׁמוּאֵל** - הרי ברייתא זו סותרת מה ששמואל אמר שמותר להניח תפילין מתחת למראשותיו אף כשאשתו עִמּוֹ. **תִּיּוֹבְתָא** אמת, הברייתא סותרת הדין של שמואל.

הגמרא מסיקה להלכה:

אָמַר רַבָּא אָף עַל גַּב דְּתַנְיָא בְּרִייתָא תִּיּוֹבְתָא דְּשְׁמוּאֵל - סתירה לדין של שמואל, **הַלְכָתָא בְּנוֹתִיָּה** מכל מקום ההלכה היא כשמואל שמותר להניח תפילין תחת מראשותיו אפילו כשאשתו עִמּוֹ. **מֵאִי טַעְמָא** נוהגים להלכה כשמואל?

הערות

14. שההילוך מוריד את הצואה למטה (רש"י).

15. לדברי הכל חולצן לפני הסעודה שמוא ישתכר, אלא שלרבי יצחק חולצן ומשאירן בחוץ, ולרבי חייא חולצן ומניחן על שלחנו, ע' א"ח מ, ח. אולם רש"י שמפרש בדברי רבי חייא שמניחן על שלחנו, שרצה לומר שמניחן על ראשו בשעת הסעודה ואין חוששין לשכרות; ובוזה הוא חולק על רבי יצחק שסובר שחולצן לפני הסעודה שמוא ישתכר. ולפי זה מה שהגמרא אומרת להלן שחוזר ומניח לפני ברכת המזון, זהו רק לשיטת רבי יצחק.

16. רש"י.

17. אסור להשתמש בתשמישי קדושה [דברים המשמשים קדושה, כגון פרוכת של ספר תורה או כיס שמניחים בו תפילין - ע' מגילה כו, ב] לתשמישי חול. לרב חסדא לא נחשב החפץ כתשמיש קדושה ער שמתקיימים בו שני תנאים: (א) שהזמינו ויחרו לכך בלבד אינו קובע את הרבר לתשמיש קדושה מפני שהזמינו לאו מילתא, זאת אומרת הזמינו לשמש קדושה אינה מספיקה לקבוע את החפץ כתשמיש קדושה. כמו כן, אם השתמשו בו לקדושה אך לא יחרו לכך גם בן לא נחשב בתשמיש קדושה, מפני שזהו כמו שהשתמש בו לקדושה רק במקרה ואינו משמש חפץ קבוע של קדושה. ולכן רק על ידי יחרור לכך ועל ידי השתמשות בפועל לקדושה נקבע כתשמיש קדושה (רש"י כאן ובסנהדרין רף מח, א ד"ה אומניה; ע' מגן אברהם מב, ז).

18. בסנהדרין (מו, ב) אומר אבוי שהאורג בגד לצורך מת אסור להשתמש בו לצורך

אחר, אף על פי שעדיין לא הלביש בו את המת, מפני שהזמינו לשמש את המת מספיקה לקבוע את הבגד כבגד המת, ובגדי מת אסורים בהנאה (רש"י). וכל זה לאבוי הסובר שהזמינו מילתא היא, אבל לרב חסדא הסובר שהזמינו לאו מילתא היא, אף על פי שארג בגד למת, מכל מקום כל זמן שלא שימש את המת בפועל לא נחשב עדיין כבגד המת ומותר בהנאה.

19. כמו בן אסור להניחן במטה כנגד צדו מפני שפעמים מתהפך במטה וישבב עליהן (רבינו יונה; א"ח מ, ה).

20. כלומר, אף על פי שקרוב הדבר שישמש מטתו, מכל מקום מותר להניח תפילין במטתו תחת מראשותיו (ריטב"א). בגמרא לקמן (כה, ב) יתבאר שאסור לשמש מטתו בחדר שיש בו תפילין אלא אם הן בכלי בתוך כלי (או מתחת לשני כיסויים). לפי זה מה שהתיר שמואל להניח תפילין תחת מראשותיו כשאשתו עִמּוֹ, הוא רק בתנאי שהן בכלי תוך כלי או מכוסות בשני כיסויים. וכיון שהן מכוסות על ידי הכר עצמו מספיק כסוי אחד נוסף (ע' משנה ברורה מ, יב, ובביאור הלכה שם ד"ה אשתו). אמנם אף כשהם בכלי בתוך כלי נחשב הדבר לבזיון להניחם תחת מרגלותיו (ע' אורח חיים מ, ב; מהרש"א כד, א; וע' פני יהושע שם שפירש בע"א).

21. דף הבולט למעלה או למטה מן המטה שלשה טפחים אינו נחשב כחלק מהמטה (עיין לקמן כה, ב; וע' מאירי). ואף על פי בן הברייתא אינה מתירה אלא דף שלמטה מראשותיו, ולא דף שלמטה ממרגלותיו (ע' רש"י וחיידושי הגר"א). ע' משנה ברורה מ, יג שדן אם מותר לשבת על ספסל שיש תחתיו תיבה שמצניעין בה תפילין. וע' מסכת סופרים ג, יג.

[שהתפילין היו בולטין מן היריעה] לצד החוץ ולא לצד המטה^[6]. רב שישא בריה דרב אידי מנח להו אשך שיפא - היה מניח אותן על ספסל ופרס סודרא עליוהו - והיה פורס סודר עליהן^[7]. מעשה הנוגע לענין המוזכר:

אמר רב המנונא בריה דרב יוסף: זימנא חדא הוה קאימנא קמיה דרבא - פעם אחת הייתי עומד לפני רבא, ואמר לי: "זיל אייתי לי תפילין - לך והבא לי התפילין שלי". ואשכחתינהו - ומצאתי אותן בין בר לכסת של מטתו שלא כנגד ראשו, והוה ידענא דיום טבילה הנה - וידעתי שאשתו טבלה אמש והיה ליל תשמיש^[8], ולאגמורן הלכה למעשה הוא דעבר - ומה שצינו להביא לו תפיליו היה ללמדני הלכה למעשה כשמואל, שאף כשאשתו עמו במטה מניח תפילין תחת מראשותיו^[9].

הגמרא דנה כיצד קוראים קריאת שמע במטה במקום ערוה: בעי מיניה - שאל רב יוסף בריה דרב נחוניה מרב יהודה: שנים שישינים במטה אחת ושניהם ערומים, מהו שזה יחזיר פניו לצד אחד ויקרא קריאת שמע, וזה יחזיר פניו לצד שני ויקרא קריאת שמע, אף על פי שבשר שניהם נוגעים זה בזה^[10]? תשובת רב יהודה: אמר ליה רב יהודה: הכי אמר שמואל: מחזיר פניו וקורא שמע

כל לנטורינהו טפי עדיף - כל שהתפילין שמורות מעכברים וגנבים על ידי שהן מונחות תחת ראשו, עדיף לנו להתחשב בשמירתן, מאשר להתחשב בבזיון שיש להן על ידי שאשתו עמו במטה ולהניחן במקום שאינו שמור^[11].

הגמרא מפרשת היכן מניח אותן: והיכא מנח להו - היכן מניח את התפילין? אמר רבי ירמיה: בין בר לכסת - בין כר התחתון [המזרח] לכר העליון [הקריית]^[2], שלא כנגד ראשו^[3].

הגמרא מקשה על רבי ירמיה מברייטא: והא תני רבי חיאי בברייטא: מניחין בכובע - בכיס שלהן תחת מראשותיו - משמע שמניחין כנגד ראשו^[4]. מתרצת הגמרא:

פירוש הברייטא הוא דמפיק ליה למורשא דכובע לבר - שמצד את קצה הכיס, שבו מונחות התפילין עצמן, שלא יהיה תחת ראשו, ושאר הכיס מניח תחת ראשו^[5].

עוד אפשרויות לשמירת תפילין בלילה: בר קפרא צייר להו בבילתא - היה קושר את התפילין בתוך היריעה הפרוסה סביב למטתו [שהיה עוטף את התפילין בתוך היריעה וקושר את הקיפול] ומפיק למורשהו לבר - והיה מוציא את הבליטה שלהן

הערות

- כג. ב. ולפי גירסת רבי חיאי כן כתוב בברייטא: "אבל מניחין בכובע תחת מראשותיו, ואם היתה אשתו עמו אסור". ולפי זה הרי מפורש בברייטא שצריך להניחן בכיס [בכובע] אפילו כשאין אשתו עמו, ובעל כרחו צריך לפרש שצריך כיון כדי שיוכל להניחו כנגד ראשו. ולפי פירוש זה מיושבת קושיית התוספות.
- ולפי זה הברייטא באה ללמדנו שמותר להניח הראש על חלק הכובע שאין התפילין מצויות בו. ואלמלא הברייטא היינו חושבים שגם זה אסור [שהרי הכיס הוא תשמיש קדושה ואסור לכוותו] [ריטב"א].
- רש"י: הריטב"א מצד שהתפילין היו בתוך כיסן, ועל ידי שקשרן בתוך היריעה נחשב בכלי בתוך כלי, שהיריעה עצמה היא כלי נוסף.
- התפילין היו בתוך כיסן, ועל ידי פריסת סודר עליהן היו בכלי בתוך כלי [ריטב"א; עיין מאירי].
- רש"י, ועיין בית יוסף אורח חיים רמ, שמכאן לומדים שכל אדם צריך לפקוד את אשתו בליל טבילתה. אמנם רבינו יונה וריטב"א מפרשים שדב המנונא ידע שרבא טבל אותו יום, ומתוך כך הכין ששימש מטתו [וטבל מפני תקנת עזרא; ולפי פירושם אין מקור מהסוגיא לדין הנזכר].
- ועיין ריטב"א שהתפילין היו בתוך כיס [ועל ידי הנחתן בין הכר והבסת היו נחשבות במונחות בכיס בתוך כיס].
- אף על פי שרבא בבר אמר (לעיל כג, ב) שהלכה כשמואל שמניח תפילין תחת מראשותיו אף כשאשתו עמו, אבל אמרו חכמים (בבא בתרא קל, ב) שאין לעשות על פי פסק הלכה שמע מרבו עד שיאמרו לו רבו שכן היא הלכה למעשה. אבל אם לא אמר כן אין למדין מן ההלכות [כלומר אין לומדים הלכה למעשה ממה שאמר רבו שההלכה היא כפלוני] שמה לא נאמרו להיות הלכה למעשה. ולכן הראה רבא לרב המנונא שגם הוא נוהג כשמואל הלכה למעשה [מהר"ץ חיות; עיין רש"י בבא בתרא קל, ב ד"ה עד שיאמרו הלכה למעשה, וד"ה עד דאמינא לכו הלכה למעשה].
- ריטב"א. והיינו אף כשעגבותיהם [אחוריהם] נוגעות, כמבואר להלן בגמרא. אבל כשאין נגיעת בשר ביניהם לא שאל רב יוסף, מפני שבאופן כזה פשוט שמותר לקרוא קריאת שמע כחזרת פנים. [ועיין ביאור הלכה סימן עג ד"ה ממתניהם, שמוספק בנגיעת רגלים זו בזו מתחת לעגבות אם זה נחשב כנגיעת בשר ביניהם ותלוי בספק של רב יוסף, או אין זה נחשב כנגיעת בשר הנותר].
- כששוכבים פנים אל פנים ונוגעים אברי הערוה זה בזה בודאי אסור לקרוא קריאת שמע ובכזו זה לא שאל רב יוסף (רש"י ד"ה ואפילו אשתו), ואפילו אם רק גופו (ולא ערותו) נוגע כערות חבירו גם כן פשוט שאסור לקרוא קריאת שמע, משום שיש הרחוק על ידי הנגיעה (רא"ה; ריטב"א; ועיין רש"י שם; אולם בבית יוסף אורח חיים ער, ד"ה מה שכתב אם נוגע, משמע שהדין בזה תלוי במחלוקת בסוגייתו לענין שאילת רב יוסף, ועיין כדמשק אליעזר עג, ב; אמנם במשנה ברורה עג, ה נוקט שאם החזיר פניו וערות אשתו או חבירו נוגעת בגבו, בודאי אסור לקרוא קריאת שמע, ואין זה תלוי במחלוקת הנזכרת, וכן נקט בחזון איש טז, א).
- ואם נוגעת ערותו בגופו של שני גם כן אסור לקרוא קריאת שמע (חזון איש שם, א, ב; ועיין בביאור הגר"א עג, ב, ובדמשק אליעזר שם). [ואם גופו (כגון רגלו) נוגע בערות עצמו עיין לקמן כה, ב.] ואם שוכבים פנים אל פנים ואינם נוגעים זה בזה, כתב במשנה ברורה עג, א, בשם הפרי מגדים שאסור לקרוא קריאת שמע, ועיין חזון איש אורח חיים טז, ו שחולק.

- סברא זו ששמירת התפילין עדיפה מלהתחשב בבזיון שאשתו עמו במטה היא סברת רבא, אבל הברייטא שאוסרת להניח תפילין תחת מראשותיו כשאשתו עמו חולקת על סברא זו וסוברת שאין לכוות התפילין בשביל שמירתן. ואם כן נשאלת השאלה איך הכריע רבא מסברא שהלכה כשמואל, ששניהם אמוראים, נגד רבי התנא בברייטא?
- הפני יהושע מתרגם שסברת רבא ושמואל מבוארת בברייטא המובאת לעיל (כג, א), שאחרי שראו שעובדי דרכים ועכברים היו נוטלין תפילין המונחות בחורי הגדר הסמוך לבית הכסא, התקינו חכמים שיהא אוחזן בידו ונכנס עמה לבית הכסא. הרי מבואר בברייטא זו שהעריפו חכמים שמירת התפילין על ידי שמחזיקן בידו מלהתחשב בבזיון כמה שמכניסין לבית הכסא. ואם כן לפי ברייתא זו הוא הדין בנדרן שלנו, עדיף לשמור התפילין ולהניחן תחת מראשותיו מלהתחשב בבזיון כמה שאשתו עמו במטה. [ואדרבה, קל וחומר הוא, שהרי הבזיון לתפילין במה שאשתו עמו במטה הוא פחות בזיון מהבנסת תפילין לבית הכסא! ואם הברייטא מתירה להבניס תפילין לבית הכסא כדי לשומרן, בודאי היא תתיר להניחן תחת מראשותיו כשאשתו עמו במטה.] ונמצא שברייטא זו שהזכרנו חולקת על הברייטא המובאת כאן שאוסרת להניח תפילין תחת מראשותיו כשאשתו עמו. ולפי זה הרי דינו של שמואל שמותר להניח תפילין תחת מראשותיו כשאשתו עמו, שנוי במחלוקת הברייטא. ורבא שהכריע להלכה בברייטא זו המסייעת לשמואל, לא יצא לפסוק מסברא נגד דעת התנא בברייטא, אלא בא להכריע הלכה בברייטא האחרת שמעדיפה שמירת התפילין מההתחשבות בבזיון [ועיין עוד ברבינו יונה דף טו מדפי הר"ף ד"ה תחת].
- אמנם כיון שמצד הדין אסור להניח תפילין תחת מראשותיו כשאשתו עמו, שזה בזיון להן, והתירו דבר זה ורק ברי לשמרן מגנבים ועכברים, אם כן אם משתמרים במקום אחר אסור להניחן במטה [מגן אברהם מ, ד, ומשנה ברורה מ, יא, ועיין בשער הציון שם, כג].
- משנה ברורה מ, י.
- בהנחתן בין הכר לכסת שומר עליהן שלא יתגלגלו לצדדים ויפלו מהמטה (משנה ברורה מ, י). אבל תחת ראשו ממש אסור שהוא דרך בזיון [שם, ט].
- התוספות מקשים שהרי גם בברייטא המובאת לעיל כג, ב, שנינו: "אבל מניחין תחת מראשותיו", ואף על פי כן לא הקשה הגמרא ממנה על רבי ירמיה מפני שאפשר לפרשה תחת מראשותיו שלא כנגד ראשו, ואם כן למה לא נפרש גם את הברייטא של רבי חיאי בדרך זו, שתחת מראשותיו היינו שלא כנגד ראשו, ומה היא קושיית הגמרא? ותירצו התוספות שמה שהברייטא של רבי חיאי מצריכה להניח את התפילין בכיסן לפני שמניחן תחת ראשו, משמע שמניח הכיס כנגד ראשו, שאילו היה מניח שלא כנגד ראשו מדוע צריך להכניס דוקא לכיס? אלא מוכח שכדי שיוכל להניחן כנגד ראשו הצריכה הברייטא כיס [ועיין רבינו יונה]. אולם התוספות הקשו על פירושם, שעדיין יש לומר שגם הברייטא של רבי חיאי סוברת שמניח התפילין שלא כנגד ראשו, ומה שהיא מצריכה להניחן בכיסן הוא משום שהברייטא מרבת באופן שאשתו עמו, ואז אין להניח התפילין שם אלא בכלי תוך כלי, ולכן צריך להניחן בכיס, שהכיס הוא כלי אחד והכר והכסת הם הכלי השני [עיין לעיל כג, ב הערה 17].
- אמנם הגר"א [וכן כתב הרש"י] מפרש שמה שהגמרא מביאה כאן "תני רבי חיאי", אינה ברייתא נוספת, אלא היא גירסת רבי חיאי בברייטא המובאת לעיל

כל לנשוריה טפי עדיף. להו מבזיוניו (ב) כמה שהיה מזהיר על שמירתו
מן העבדים ומן הגנבים טפי עדיף להו מבזיוניו: **בטבע**. הוא הכיס
שלהם: **למורשא דטבע**. שהתפילין נכרין בבליטתן בקצה הכיס והוא
כמורשא: **איד לאו בבליטתא**. ביריעה הפרוסה סביבו ממנו קושרין:

ומפיק למורשהו לבר. בליטת הקשר תורה אור

כל לנשוריה טפי עדיף (ב) והיבא מנה להו
אמר ר' ירמיה **"בין בר לבסת שלא כנגד
ראשו והא תני רבי חיאי מניח כבובע
תחת מראשו ואל פריך מיניה משום דמניח לפרושי שלא כנגד
דבובע לבר *בר קפרא צייר להו בבליטת
ומפיק למורשהו לבר רב שישא בריה
דרב אידי ימנח להו אשרשיפא ופרים סורא
עלייהו אמר רב המנוא בריה דרב יוסף
וימנא חדא הוה קאימנא קמיה דרבא ואמר
לי זיל אייתי לי תפילין ואשכחתינהו בין
בר לבסת שלא כנגד ראשו והוה ידענא
[אדריס מבילה הוה ולאנמוח] *הלכה למעשה
הוא דעבד בעי מיניה רב יוסף בריה דרב
נרניא מרב יהודה שנים שישנים במטה אחת
מדו שוה יחזיר פניו ויקרא ק"ש וזה יחזיר
פניו ויקרא ק"ש אל הכי אמר שמואל
ואפילו אשתו עמי מתקופ לה רב יוסף אשתו
ולא מיבעיא אור יאורבה *אשתו כנופא יאור**

והא תני רבי חיאי מניח כבובע תחת מראשו. והא תלמוד
אימא כבובע שלא כנגד ראשו שהרי בבביתא דלעיל נמי תני
תחת מראשו ואל פריך מיניה משום דמניח לפרושי שלא כנגד
דבובע לבר (א) הכי דא"כ מאי איריא כבובע אפילו שלא כבובע נמי
אלא ש"מ דמייירי אפילו כנגד ראשו
ומ"מ קשיא ליטני דמייירי באשמו
עמו דבעינן כלי בתוך כלי ול"ע:
שנים שהיו ימים במטה. ואל"ס
והלא רואה ערות עלמא וי"ל
שיוניא ראשו למח ואל"ס והרי לבו
רואה את הערוה וי"ל דקסבר לבו
רואה את הערוה מותר אי נמי חולץ
בגדו כנגד לבו:

והתניא היה יסן במטה ובני
ביתו וכו'. פי' רש"י
אשמו בכלל ביתו ולא נהירא חדא
דלא אשכחן אשמו *דמקריא בני
ביתו ועוד לפירושו הו"ל והא
קמיין כחן כיון דאבריהם דלעיל
קאי אבל מדקלמא והתניא משמע
דבביתא אחרת היא ולאמר ה"ר
יוסף דגרסינן היה יסן במטה ואשמו
ישנה בלדו לא יחזיר פניו ויקרא אל"כ
היחה טלית מפסקת ביט לבינה:
וממשמש

לא כנופא מיחבי שנים שישנים במטה אחת זה מחזיר פניו וקורא וזה מחזיר
פניו וקורא ותניא אחריתי הי"ען במטה ובניו ובני ביתו בצדו הרי זה
לא יקרא ק"ש אל"כ היתה טלית מפסקת ביניהן ואם היו בניו ובני
ביתו קמנים מותר בשלמא לרב יוסף לא קשיא הא באשתו הא באחד
אלא לשמואל קשיא אמר לך שמואל לרב יוסף מי ניהא והתניא היה
ישן במטה (א) ובניו ובני ביתו במטה לא יקרא ק"ש אל"כ היתה טליתו
מפסקת ביניהן אלא מאי אית לך למימר אשתו לרב יוסף תנאי היא
לדידי נמי תנאי היא: אמר מד זה מחזיר פניו וקורא ק"ש והא איכא
עגבות מסייע ליה לרב הונא דא"ר הונא עגבות אין בהם משום ערוה
לימא מסייע ליה לרב הונא *היאשה וישבת וקוצה לה חלתה ערומה
מפני שיכולה לבסות פניה בקרקע אבל לא האיש תרומה רב נחמן בר
יצחק ר'בנן שהיו פניה מוחות בקרקע: אמר מד יאם היו בניו ובני ביתו
קמנים מותר ועד כמה אמר רב חסדא תינוקת בת שלש שנים ויום אחד
ותינוק בן פ' שנים ויום אחד איכא דאמרי *תינוקת בת י"א שנה ויום
אחד ותינוק בן שנים עשרה שנה ויום אחד *אידי ואידי עד כדי *שרים
נכחו ושערך צמח אל"כ רב כהנא לרב אשי התם אמר רבא אע"ג דתיובתא
דשמואל הלכתא כותיה דשמואל הכא מאי אמר ליה *אמו כולדו בחדא
מרחא מתניהו אלא הובא איתמר איתמר והיבא דלא איתמר לא
איתמר אל"כ רב מרי לרב פפא שער יוצא בבגדו מהו קרא עליה שער
שער: א"ר יצחק מפת באשה ערוה למאי אילימא לאסתבולי בה דא
*א"ר שישת למה מנה הכותב תבשימין שבחוץ עם תבשימין שבבית לומר
לך יכל המסתכל באצבע קמנה של אשה כאילו מסתכל במקום התורה *אלא
באשתו ולק"ש אמר רב חסדא שוק באשה ערוה שנאמר *גלי שוק עברי
נהרות וכתוב *תגל ערותך וגם תראה חרפתך *אמר שמואל *קול באשה
דערוה שנא *כי קולך ערב ומראך נאות אמר רב שישת *שער באשה ערוה
שנא *שערך בעדר העוים: אמר ר' חנינא אני ראיתי את רבי שתלה תפיליו
מיתבי *התולה תפיליו יתלו לו חזיו *דורש חמורות אמר *והיו חזין
תלואים לך מנגד זה התולה תפיליו לא קשיא הא ברציעה הא בקציעה
ואיבעית אימא לא שנא רצועה ולא שנא קציעה אסור וכי תלה רבי
בביסחא תלה אי הכי מאי למימרא מדו דתימא תיבעי הנחה בספר תורה
קמ"ל: ואמר ר' תנינא אני ראיתי את רבי *שגיתא ופיהק ונתעמש ורק
וממשמש

רב נסים גאון
מסייעא ליה לרב הונא
דאמר רב הונא
עגבות אין בהן משום
ערוה. והא מילתא
מפורשת ב"ר דרס"י
היה בנב"ה רבני מדרס
(הלכה א') והא אמר
עגבות אין בהם משום
ערוה הא דאיתמר
לרבא אמר ליה רבא
כל שחזא אסור לרבין
בנקיבה של אשה
במסתכל בבית הדרס
של אשה בבית הדרס
כאילו בא עליה:
והאמר רב שישת למה
מנה תבובע
תבשימין שבחוץ עם
תבשימין שבבית
מפניא ליה בב"ס שבת
ב"ס בבא אשה (ר' דרס)
תקרב את קרבן ה' אביר
אלעזר עבד ה' ויהי
של רבין כוונתו זה דרס"י
רבא אמר מקרא לא
שבעת מידה כוונתו כוון
מקום וזהו הנהגתו כוון
הצדיק

שהתפילין בולטין מן היריעה היה
הופך לגד החוץ ולא לגד המטה:
אשרשיפא. ספסל: **יוס טבילה הוה**.
יוס טבילה אשמו דהוה ליה ליל
תשמיש והייט כשמואל דלמך אפילו
אשמו עמו: **ולאנמוח הלכה למעשה**.
מה שזני להביאם לו לא עשה אלא
ללמדנו הלכה לפסוק מעשה כשמואל:
ואפילו אשתו עמי. (ד) שיחזיר פניו
דכל זמן שכן פונים פנים כנגד פנים
פשיטא ליה דאסור דליכא הרהור
נגיעת ערוה על ידי אבריה תשמיש:
אשמו פשוט. ורגיל בה וליכא הרהור
כולי האי: **בשלמא לרב יוסף**. דלמך
אשמו הוא דשריף אכל אחר לא מתיר
להו למתניתא הא באשמו הא בלמך
ואל דקמני בני ביתו אשמו פשוט
ישן במטה ובני ביתו. ואשמו בכלל
ביתו: **לדידי נמי**. בין אשמו בין אחר
פלוגתא דרבי תנאי היא: **הא איכא
עגבות**. דנגעי אדרי: **וקוצה חלתה
ערומה**. ואף על פי שערוס אסור
לכך קשה וישבת מותרת שבישיבה
פניה שלמטא מכוסים בקרקע: **אלא
לא האיש**. מפני שהבינים והגיד
בולטין וגרואן ואף על פי שמגולות
עגבות' והייט סייעתא: **כגון שהיו
פניה עומות**. דבוקות ומכוסות
בקרקע טוחות משמע לשון שיעות
מית חלק שאינה בולטת אפלייירש"א
כלעז: **בה שלש וכן השע**. שהוא זמן
שכן בחין לכלל ביאה: **בה י"א וכן
י"ב**. זמן שכן בלות לכלל עשרות
ושדיקן נכונים שמסם ואילך בלות
לכלל [ביאה] שאדם מתאווה לכן:
התם אחר רבא. גבי תפילין תחת
מראשו דקאמר שמואל אפי'
אשמו עמו הלכה כשמואל: **הכא**.
גבי שנים שהם ימים דקא שרי
שמואל באשמו עמו מאי: **ממתא
ממתניהו**. בצריגה אחת ארצות:
ואף שערך כבובע. שנקב בגדו כנגד
זקן התחתון ויולא מן השער נקב
מהו מי הו ערוה לקרות ק"ש כנגדו
או לא: **שער שער**. כלומר מה
בכך: **לאסתבולי בה**. אם אשתו
איש היא: **תבשימין שבבית**. כוונתו
דפס של בית הרסם שהיו עושין
לבתיהם וטוקבין כותלי בית הרסם
כדרך שטוקבין את האונים ומחזין
אורו כדי שלא יורקין להן זכרים:
עם תבשימין שבחוץ. אלעזר ולמיד
הן הביאו אורן על כפרת הרהור
עבירה שנסתכלו בבטות מדון: **לאשמו
ולק"ש**. אם טפח מגולה בה לא
יקרא ק"ש כנגדו: **שוק**. *באשת
איש: **ערוה**. להסתכל וכן באשמו
לק"ש: **גלי שוק**. וכתוב בצריגה תגל
בית יתלו חזיו: **דורש רשומות**.
שהתורה חזיו על אדם (א) ורמז לך הכתוב שיתלו חזיו: **בדעוה**. והקלילה למטה גנאי הוא להם אכל תולה הוא חורם בקלילה וזהו
הקלילה מונחת על החד והרעוה למטה: **בדימתא חלה**. בתוך חיקן היו ותלה המיק: **שגיתא**. ריט"ר בלעז פעמים שאדם מוילא
מגופו לפיו נפיהה מתוך שובעו וריחה כריח המאכל שאכל: **פיהק**. באלו"ר בלעז" חזין מלקוחיו פתח להוילא רוח הפה מלא כלים
שרוה לישן לו שפחד משינה: **ונתעמש**. שטרטר"ר בלעז ויש שדורשין גיהק שטרקיון גו הקים שטרילי"ר פיהק פיו הקים: **ורק**. ע"ז קרקע:

הנהגות הב"ה
(ב) נראה טפי עדיף מבזיוניו: (א) שם היה יסן במטה ובניו ובני ביתו בצדו הרי זה לא יקרא ק"ש אל"כ היתה טלית מפסקת ביניהן ואם היו בניו ובני ביתו קמנים מותר בשלמא לרב יוסף לא קשיא הא באשתו הא באחד אלא לשמואל קשיא אמר לך שמואל לרב יוסף מי ניהא והתניא היה ישן במטה (א) ובניו ובני ביתו במטה לא יקרא ק"ש אל"כ היתה טליתו מפסקת ביניהן אלא מאי אית לך למימר אשתו לרב יוסף תנאי היא לדידי נמי תנאי היא: אמר מד זה מחזיר פניו וקורא ק"ש והא איכא עגבות מסייע ליה לרב הונא דא"ר הונא עגבות אין בהם משום ערוה לימא מסייע ליה לרב הונא *היאשה וישבת וקוצה לה חלתה ערומה מפני שיכולה לבסות פניה בקרקע אבל לא האיש תרומה רב נחמן בר יצחק ר'בנן שהיו פניה מוחות בקרקע: אמר מד יאם היו בניו ובני ביתו קמנים מותר ועד כמה אמר רב חסדא תינוקת בת שלש שנים ויום אחד ותינוק בן פ' שנים ויום אחד איכא דאמרי *תינוקת בת י"א שנה ויום אחד ותינוק בן שנים עשרה שנה ויום אחד *אידי ואידי עד כדי *שרים נכחו ושערך צמח אל"כ רב כהנא לרב אשי התם אמר רבא אע"ג דתיובתא דשמואל הלכתא כותיה דשמואל הכא מאי אמר ליה *אמו כולדו בחדא מרחא מתניהו אלא הובא איתמר איתמר והיבא דלא איתמר לא איתמר אל"כ רב מרי לרב פפא שער יוצא בבגדו מהו קרא עליה שער שער: א"ר יצחק מפת באשה ערוה למאי אילימא לאסתבולי בה דא *א"ר שישת למה מנה הכותב תבשימין שבחוץ עם תבשימין שבבית לומר לך יכל המסתכל באצבע קמנה של אשה כאילו מסתכל במקום התורה *אלא באשתו ולק"ש אמר רב חסדא שוק באשה ערוה שנאמר *גלי שוק עברי נהרות וכתוב *תגל ערותך וגם תראה חרפתך *אמר שמואל *קול באשה דערוה שנא *כי קולך ערב ומראך נאות אמר רב שישת *שער באשה ערוה שנא *שערך בעדר העוים: אמר ר' חנינא אני ראיתי את רבי שתלה תפיליו מיתבי *התולה תפיליו יתלו לו חזיו *דורש חמורות אמר *והיו חזין תלואים לך מנגד זה התולה תפיליו לא קשיא הא ברציעה הא בקציעה ואיבעית אימא לא שנא רצועה ולא שנא קציעה אסור וכי תלה רבי בביסחא תלה אי הכי מאי למימרא מדו דתימא תיבעי הנחה בספר תורה קמ"ל: ואמר ר' תנינא אני ראיתי את רבי *שגיתא ופיהק ונתעמש ורק וממשמש

הנהגות הב"ה
(ב) נראה טפי עדיף מבזיוניו: (א) שם היה יסן במטה ובניו ובני ביתו בצדו הרי זה לא יקרא ק"ש אל"כ היתה טלית מפסקת ביניהן ואם היו בניו ובני ביתו קמנים מותר בשלמא לרב יוסף לא קשיא הא באשתו הא באחד אלא לשמואל קשיא אמר לך שמואל לרב יוסף מי ניהא והתניא היה ישן במטה (א) ובניו ובני ביתו במטה לא יקרא ק"ש אל"כ היתה טליתו מפסקת ביניהן אלא מאי אית לך למימר אשתו לרב יוסף תנאי היא לדידי נמי תנאי היא: אמר מד זה מחזיר פניו וקורא ק"ש והא איכא עגבות מסייע ליה לרב הונא דא"ר הונא עגבות אין בהם משום ערוה לימא מסייע ליה לרב הונא *היאשה וישבת וקוצה לה חלתה ערומה מפני שיכולה לבסות פניה בקרקע אבל לא האיש תרומה רב נחמן בר יצחק ר'בנן שהיו פניה מוחות בקרקע: אמר מד יאם היו בניו ובני ביתו קמנים מותר ועד כמה אמר רב חסדא תינוקת בת שלש שנים ויום אחד ותינוק בן פ' שנים ויום אחד איכא דאמרי *תינוקת בת י"א שנה ויום אחד ותינוק בן שנים עשרה שנה ויום אחד *אידי ואידי עד כדי *שרים נכחו ושערך צמח אל"כ רב כהנא לרב אשי התם אמר רבא אע"ג דתיובתא דשמואל הלכתא כותיה דשמואל הכא מאי אמר ליה *אמו כולדו בחדא מרחא מתניהו אלא הובא איתמר איתמר והיבא דלא איתמר לא איתמר אל"כ רב מרי לרב פפא שער יוצא בבגדו מהו קרא עליה שער שער: א"ר יצחק מפת באשה ערוה למאי אילימא לאסתבולי בה דא *א"ר שישת למה מנה הכותב תבשימין שבחוץ עם תבשימין שבבית לומר לך יכל המסתכל באצבע קמנה של אשה כאילו מסתכל במקום התורה *אלא באשתו ולק"ש אמר רב חסדא שוק באשה ערוה שנאמר *גלי שוק עברי נהרות וכתוב *תגל ערותך וגם תראה חרפתך *אמר שמואל *קול באשה דערוה שנא *כי קולך ערב ומראך נאות אמר רב שישת *שער באשה ערוה שנא *שערך בעדר העוים: אמר ר' חנינא אני ראיתי את רבי שתלה תפיליו מיתבי *התולה תפיליו יתלו לו חזיו *דורש חמורות אמר *והיו חזין תלואים לך מנגד זה התולה תפיליו לא קשיא הא ברציעה הא בקציעה ואיבעית אימא לא שנא רצועה ולא שנא קציעה אסור וכי תלה רבי בביסחא תלה אי הכי מאי למימרא מדו דתימא תיבעי הנחה בספר תורה קמ"ל: ואמר ר' תנינא אני ראיתי את רבי *שגיתא ופיהק ונתעמש ורק וממשמש

גליין הש"ס
תוס' ד"ס והטת' ס' דלא אשכחן אשמו דמקריא בני ביתו. פי' פסחים דף ט"ז ע"ב תוס' ד"ס אלף
יפתחו. ופי' מ"ח א"רם בלעזיו (סמין ילית):
(א) ר"ה זכ סתול תפילין שהתפילין חיים על אדם. י"ב בפרק המכלול דף מ"ד ואמר ריש לקיש כל
הנשים תפילין מתירין ימים שלאחר ארבע עשרה ימים: (א) ר"ה ד"ס ואל"כ הכי רבינו יוסף דא"כ:
[ברכות]

וְאִפִּילוּ אֶשְׁתּוֹ עִמּוֹ, וְאָף עַל פִּי שְׂבִשְׂר שְׁנֵיהֶם נוֹגְעִים^[11].

רב יוסף חולק על המשתמע מדברי שמואל:

מִתְקִיף לָהּ - הקשה רב יוסף על דברי שמואל: ממה שאמר שמואל "אפילו" אֶשְׁתּוֹ עִמּוֹ במטה מותר לקרוא קריאת שמע, משמע וְלֹא מִיִּבְעָא - אין צריך לומר שמותר כשאחר עמו במטה. אֲדִרְבָּה - והרי הסברא נותנת להיפך, שרק כשאשתו עמו מותר לקרוא קריאת שמע, משום שֶׁאֶשְׁתּוֹ בְּגִזְלוֹ וְרָגִיל בָּהּ, ונגיעת בשרו בבשרה אינה מביאה לידי הרהור כל כך, אבל אדם אחר לֹא בְּגִזְלוֹ, ונגיעת בשרו בבשרו של השני מביאה לידי הרהור, ואם כן אסור לקרוא קריאת שמע כל זמן שבשרם נוגע זה בזה.

הגמרא מקשה על שמואל:

מִיִּתְיָבִי מִבְּרִייתָא: שְׁנַיִם שִׁישִׁינִים בְּמִטָּה אַחַת, ושניהם ערומים ובשרם נוגע זה בזה, זֶה מַחְזִיר פָּנָיו לְצַד אַחַד וְקוֹרֵא קְרִיאת שְׁמַע וְזֶה מַחְזִיר פָּנָיו לְצַד שְׁנֵי וְקוֹרֵא. וְתַנָּא אַחֲרֵיתִי - ובברייתא אחרת שנינו: הִישָׁן בְּמִטָּה וּבְנֵיו וּבְנֵי בֵיתוֹ בְּצִדוֹ, והוא והם ערומים ובשרם נוגע זה בזה, הֲרִי זֶה לֹא יִקְרָא קְרִיאת שְׁמַע, אפילו מחזיר פניו, אֲלֵא אִם כֵּן הִיתָה טְלִית מְפַסְקַת בֵּינֵיהֶן, וְאִם הִיוּ בְּנֵיו וּבְנֵי בֵיתוֹ קְטָנִים, מוֹתֵר לְקַרְוֹ קְרִיאת שְׁמַע בַּחֲזוֹרָת פָּנִים בְּלִי הַפְסַקַת טְלִית בֵּינֵיהֶם. ושואלת הגמרא: בְּשִׁלְמָא לְרַב יוֹסֵף לֹא קָשְׂיָא - אין סתירה בין שתי הברייתות, הָא - הברייתא המתרת לקרוא קריאת שמע בהחזרת פנים עוסקת בִּאֶשְׁתּוֹ עִמּוֹ במטה, וְהָא - הברייתא האוסרת לקרוא קריאת שמע עד שיש הפסקת טלית ביניהם, עוסקת בְּאִרְסָא אַחֶר עִמּוֹ במטה ולא אשתו^[12]. אֲלֵא לְשִׁמּוֹאֵל שאינו מחלק בין אשתו לבין אחר, וסובר שאף אם אדם אחר עמו במטה מותר לקרוא קריאת שמע על ידי החזרת פנים, קָשְׂיָא - הרי הברייתות סותרות.

מתרצת הגמרא:

אָמַר לָהּ שִׁמּוֹאֵל - שמואל היה יכול לומר כך: לְרַב יוֹסֵף מִי נִיחָא - וכי לרב יוסף מיושבת סתירת הברייתות? וְהִתְנָא - והרי בברייתא השניה שנינו^[13]: הִיא יִשָּׁן בְּמִטָּה וּבְנֵיו וּבְנֵי בֵיתוֹ בְּמִטָּה, לֹא יִקְרָא קְרִיאת שְׁמַע אֲלֵא אִם כֵּן הִיתָה טְלִית מְפַסְקַת בֵּינֵיהֶן. הרי שהברייתא אוסרת לקרוא קריאת שמע על ידי החזרת פנים כל זמן שבשרו נוגע בבשר אחד מבני ביתו, ואשתו בודאי נכללת בכלל בני ביתו המוזכרים בברייתא^[14], ואף על פי כן הברייתא אוסרת לו לקרוא קריאת שמע בהחזרת פנים כשבשרו נוגע בבשרה, וזהו שלא כרב יוסף שמתיר! אֲלֵא מֵאִי אֵית לָהּ לְמִימַר - אלא מה יש לך לומר

ליישוב את שיטת רב יוסף? על כרחך שתתיר ותאמר אֶשְׁתּוֹ לְרַב יוֹסֵף תַּנָּאִי הִיא - שהדין אם מותר לקרוא קריאת שמע בהחזרת פנים כשבשרו נוגע בבשר אשתו, שנוי במחלוקת התנאים בשתי הברייתות, ושתי הברייתות באמת חולקות, ורב יוסף סובר להלכה כברייתא זו המתרת. אם כן לְדִידֵי נְמִי תַנָּאִי הִיא - גם לפי שיטתי מחלוקת התנאים היא בשתי הברייתות, ויש לומר שהברייתא המתרת לקרוא קריאת שמע על ידי החזרת פנים מתרת בכל אחד שעמו במטה, ולא רק באשתו [ולא כפירושו של רב יוסף שהברייתא מתרת רק באשתו], והברייתא השניה חולקת על זה, וסוברת שהחזרת פנים אינה מועילה לקרוא קריאת שמע, אף באשתו, ואני [שמואל] סובר להלכה כהברייתא הראשונה המתרת לקרוא קריאת שמע בהחזרת פנים אף כשבשרו נוגע בבשר חבירו.

הגמרא דנה בדין הברייתא הראשונה:

אָמַר מַר בְּרִייתָא: זֶה מַחְזִיר פָּנָיו לְצַד אַחַד וְקוֹרֵא קְרִיאת שְׁמַע אף על פי שבשרו נוגע בבשר חבירו וכו'. שואלת הגמרא:

וְהָא אִיבָא עֲגֻבוֹת - והרי נוגעים זה בזה באחוריהם, ואיך מותר לקרוא קריאת שמע על ידי החזרת פנים^[15]? עונה הגמרא:

מְסִיעֵ לִיָּה לְרַב הוֹנָא - הכרייתא מסייעת לרב הונא, דְּאָמַר רַב הוֹנָא עֲגֻבוֹת אֵין בְּהֶם מְשׁוּם עֲרוּהָ - אין נחשבות כערוה, אלא דינן כשאר בשר, ולכן אף על פי שנוגעים זה בזה בעגבותיהם, מותר לקרוא קריאת שמע על ידי החזרת פנים.

הגמרא מנסה להביא הוכחה נוספת לרב הונא:

לִימָא מְסִיעֵ לִיָּה לְרַב הוֹנָא מהמשנה בחלה (ב, ג): הָאִשָּׁה יוֹשֶׁבֶת וְקוֹצֶה - ומפרישה לָהּ חֶלֶתָהּ^[16], ומותר לה לברך ברכה על הפרשת החלה אף על פי שהיא ערומה, מִפְּנֵי שִׁיבּוּלָה לְכִסּוֹת פָּנֶיהָ של מטה [ערוטה]^[17] בְּקֶרֶקֶע. אֲבָל לֹא הָאִישׁ - אבל לאיש ערום אסור להפריש חלה ולברך עליה אף שיושב על הקרקע, מפני שביציו ואברו בולטים ונראים. והנה אף באשה שיושבת הרי עגבותיה נראות, ואם כן איך מותר לה לברך ערומה הרי עגבותיה מגולות. אלא מוכח מכאן כרב הונא שעגבות אין בהם משום ערוה, אלא נחשבות כשאר בשר. הגמרא דוחה:

תַּרְגֻּמָּה - תרגם אותה רב נַחֲמָן בַּר יִצְחָק את המשנה, שמדובר כאן בְּגוֹן - באופן שְׁהִיוּ פָּנֶיהָ של מטה טְחוּת - דבוקות ומכוסות בְּקֶרֶקֶע

הערות

- ערותה נוגעת בבשרו, ועיין לעיל בהערה 10.
- כי לדעת רב יוסף יש הבדל בזה בין אשתו לבין אחר, ורק כשאשתו עמו במטה מותר לקרוא קריאת שמע על ידי החזרת פנים. ואף על פי שהברייתא השניה אוסרת לקרוא כ"שבני ביתו" בצדו, צריך לומר לפי רב יוסף שבני ביתו המוזכרים בברייתא רצה לומר שאר בני ביתו אבל לא אשתו (רש"י).
- הברייתא המוזכרת כאן היא הברייתא השניה המוזכרת לעיל [אך הגמרא מביאה אותה כאן עם שינויים קלים] (רש"י; ועיין תוספות שגורסין גירסא אחרת בגמרא; וע' פני יהושע שפירש את רש"י באופן אחר).
- רש"י. ואף שכתבנו לעיל (הערה 12) שרב יוסף נקט שבני ביתו המוזכרים בברייתא, היינו שאר בני ביתו ולא אשתו, שמואל חולק על זה ואומר שבדאי המונח "בני ביתו" כולל אף אשתו.
- הגמרא נוקטת בקושיא זו שעגבות נחשבות כערוה ממש, ואם כן כשם שאסור לקרוא קריאת שמע כשערוותיהם נוגעות זו בזו, כך אסור לקרוא קריאת שמע כשעגבותיהם נוגעות (וע' בריטבי"א; ועיין עוד ברשב"א ותוס' הרא"ש שפירשו בע"א; ועיין חזון איש טו, ב"ד"ה והרשב"א).
- מצוה להפריש חלה מן העיסה ולתתה לכהן (ע' במדבר טו, כ).
- אסור לאיש או אשה לברך ברכה כשערוותם מגולה אף כשהם נמצאים לבד (ע' הקדמה לביאור הלכה עד, א (אות א, וג)). אולם אשה ערומה יכולה לברך ברכה כשהיא יושבת על הקרקע [כשהיא משהה רגליה ושוקיה וירכותיה זו לזו (מאירי)] כיון שערוותה [פניה של מטה] מתכסה בקרקע (רש"י).

- התוספות מקשים מה מועיל שיחזיר פניו, הרי כיון שהוא ערום עדיין אסור לקרוא קריאת שמע מצד שרואה ערות עצמו (עיין להלן כה, ב, מקור האיסור לקרוא קריאת שמע כשרואה את הערוה). ומתרגמים שהכוונה כאן שמותר לו לקרוא קריאת שמע אחרי שיוציא את ראשו חוץ למכסה שעל גופו ואינו רואה את הערוה. ושוב הקשו שעדיין אסור כל זמן שלבו רואה את הערוה [כלומר כל זמן שאין דבר חוצץ בין לבו לערוה] (עיין להלן בגמרא כד, ב, וכה, ב). ומתרגמים שדברי הגמרא כאן הם לפי התנא הסובר שמותר לקרוא קריאת שמע כשלבו רואה את הערוה. ועוד מתרגמים, שכאן באמת שם בגד על לבו לחצוץ בינו לבין ערותו (תוספות ד"ה שנים, ועיין עוד במאירי).
- עוד הקשו הראשונים איך מותר לקרוא קריאת שמע על ידי החזרת הפנים כששוכב על צדו, הרי למדנו בגמרא לעיל (יג, ב) שאסור לקרוא קריאת שמע כששוכב על צדו. ותירצו, שהאיסור לקרוא קריאת שמע על צדו היינו רק בשנוטה לצדו נטייה קלה (ע' רש"י שם, ד"ה כי מצלי), אבל כאן מדובר ששוכב על צדו לגמרי, ובאופן כזה מותר לקרוא קריאת שמע, (ועיין לעיל יג, ב, בהערה 28). עוד תירצו, שאף שלכתחלה לא יקרא כששוכב על צדו, אבל מי שכבר עלה ושוכב על מטתו לא הטריחוהו חכמים לקום לקרוא קריאת שמע (תוס' הרא"ש, תוס' ר' יהודה החסיד, וע' רבינו יונה).
- כשהבעל מחזיר פניו אבל אשתו לא החזירה פניה, ועדיין פניה כנגד אחוריו, נחלקו הפוסקים אם מותר לקרוא קריאת שמע. ע' מגן אברהם עג, א שאוסר (ודבריו מיוסדים על דברי הכסף משנה הל' קריאת שמע ג, יח), ובביאור הגר"א שם, ב, שמתיר. וע' משנה ברורה שם, ה, שאף לאלו המתירים, היינו רק כשאין

כל לנעוריה טפי עדיף. להו מבזויני (ג) כמה שהו מזהר על שמירתן
מן העבדים ומן הגבנים טפי עדיף להו מבזויני: פסול. הוא הכיס
שלהם: למורשא דטבע. שהתפילין נכרין בבליטתן בקלה הכיס והוא
כמורשא: צריך להו כפילתא. ביריעה הפרוסה סביב מטו קושרין:
ומפיק למורשהו לבד. בליטת הקשר תורה אור

שהתפילין בולטין מן היריעה היה
הופך לנר החוד ולל נר המטה:
אשרשפא. פסול: יום טבילה היה.
יום שטבלה אשתו דהוה ליה ליל
תשמיש והיט כשמואל דאמר אפילו
אשתו עמו: ולאמורא הלכה למעשה.
מה שזני להביאם לו לא עשה אלא
ללמדני הלכה לנשות מעשה כשמואל:
ואפילו אשתו עמו. (ד) סיחור פניו
דכל זמן שכן פונים פנים כנגד פנים
שפוטא ליה דאסור דליכא הרהור
עניית ערוה על ידי אברי תשמיש:
אשתו נפשו. ורגיל בה וליכא הרהור
כולי האי: כשלמה לרב יוסף. דאמר
אשתו היא דשריא אבל אחר לא מתיר
להו למתניתא הא באשתו הא באחר
והא דקתי בני ביתו איט אשתו: היה
ישן במטה ובני ביתו. ואשתו בכלל
ביתו: לדידי נמי. בין אשתו בין אחר

בשאלות פ'
נח איתא רב
פא

[שנה נר בינה
כח: כיב קל:
פ"ג עד
פאכדרינ י"א]

[פסוקות טו.
מנחות ג:
בסוטה ל"ב]

מלך פ"ב
מנחה ג

[קדושין פ"א:]

[מגילת נח:
פס"ט יביר
בבא מצ"א]

[קדושין פ"א:]

[פסחים נד.
מגילת קרי:]

[פסחים נ"א:
פ"י פ"ה
פ"ג דנרי דש"י
הלל]

כל לנעוריה טפי עדיף (ה) והיבא מנח להו
אמר ר' ירמיה "בין כר לבסת שלא כנגד
ראשו והא תני רבי חיאי מניחן בכובע
תחת מראשותיו דמפיק ליה למורשא
דכובע לבר *בר קפרא צייר להו בבילתא
ומפיק למורשהו לבר רב שישא בריה
דרב אידי *מנח להו אשרשפא ופרים סודרא
עליווייה אמר רב המנונא בריה דרב יוסף
זימנא הוה קאימנא קמיה דרבא ואמר
לי יול אייתי לי תפילין ואשבתיניהו בין
כר לבסת שלא כנגד ראשו והוה ירענא
[ג]דיום טבילה הוה ולאמורא *הלכה למעשה
הוא דעבד בעי מיניה רב יוסף בריה דרב
נחניא מרב יהודה שנים שישנים במטה אחת
מרו שזה יחזיר פניו ויקרא ק"ש וזה יחזיר
פניו ויקרא ק"ש א"ל הני אמר שמואל
ואפילו אשתו עמו מתקף לה רב יוסף אשתו
ולא מיבעיא אדר יאדרבה *אשתו כנגדו אדר

והא תני רבי חיאי מניחן בכובע תחת מראשותיו. והא תחמא
אימא בכובע שלא כנגד ראשו שהרי בברייתא דלעיל נמי תני
תחת מראשותיו ולא פריך מיניה משום דמניחן לפרושי שלא כנגד
ראשו ואומר (ו) הרב דא"כ מאי איריא בכובע אפילו שלא בכובע נמי
אלא ש"מ דמייירי אפילו כנגד ראשו
ומ"מ קשיא לישי דמייירי באשתו
עמו דבעיאל כלי בתוך כלי ו"ע:
ש"נ"ם שהיו יושנים במטה. וא"ל
והלא רואה ערוה עלמא ו"ל:
שויזא ראשו לחוץ וא"ל והרי בני
רואה את הערוה וי"ל דקסבר לבו
רואה את הערוה מותר אי נמי חוץ
בבגדו כנגד לבו:

והתניא היה יושן במטה ובני
ביתו וכו'. פי' רש"י
אשתו בכלל ביתו ולא נכירא חוץ
לנא אשתו אשתו *דמקריא בני
ביתו ועוד לפירושו הול"ל והא
קתי כלן כיון דאכתייהא דלעיל
קאי אכל מדקתמר והתניא משמע
דברייתא אחרת היא ואומר ה"ל
יוסף דגרסין היה יושן במטה ואשתו
ישנה בלדו לא יחזיר פניו ויקרא א"כ
היתה עלית מפסקת בית לבניה:
וממשמש

לאו כגופא מיתיבי שנים שישנים במטה אחת זה מחזיר פניו וקורא וזה מחזיר
פניו וקורא ותניא אדתייהו הישן במטה ובניו ובני ביתו בצדו הרי זה
לא יקרא ק"ש א"כ היתה מליט מפסקת ביניהן ואם היו בניו ובני
ביתו קמנים מותר בשלמא לרב יוסף לא קשיא הא באשתו הא באחד
אלא לשמואל קשיא אמר לך שמואל לרב יוסף מי נחא והתניא היה
ישן במטה (ו) ובניו ובני ביתו במטה לא יקרא ק"ש א"כ היתה מליטו
מפסקת ביניהן אלא מאי אית לך למימר אשתו לרב יוסף תנאי היא
לדידי נמי תנאי היא: אמר מר זה מחזיר פניו וקורא ק"ש והא איכא
עגבות מסייע ליה לרב הונא דא"ר הונא עגבות אין בהם משום ערוה
לימא מסייע ליה לרב הונא *האשה יושבת וקוצה לה חלתה ערומה
מפני שיכולה לבסות פניה בקרקע אבל לא האיש תרגמה רב נחמן בר
יצחק לבגן שהיו פניה מוחות בקרקע: אמר מר אם היו בניו ובני ביתו
קמנים מותר ועד כמה אמר רב חסדא תינוקת בת שלש שנים ויום אחד
ותינוק בן ט' שנים ויום אחד איכא דאמרי *תינוקת בת י"א שנה ויום
אחד ותינוק בן שנים עשרה שנה ויום אחד *אידי ואידי עד כדי *שרים
נכחו ושערך צמח א"ל רב כהנא לרב אשי התם אמר רבא אע"ג דתויבא
דשמואל הלכתא כוותיה דשמואל הכא מאי אמר ליה *אפו כולתו בחדא
מחתא מחתיניהו אלא הו"א דאיתמר איתמר והיכא דלא איתמר לא
איתמר א"ל רב מרי לרב פפא שער יוצא כנגדו מהו קרא עליה שער
שער: א"ר יצחק טפה באשה ערוה למאי אילימא לאסתכלי בה והא
*א"ר ששת למה מנה הכתוב תבשימין שבחוץ עם תבשימין שבפנים לומר
לך ככל המסתכל באצבע קמנה של אשה כאילו מסתכל במקום התורה *אלא
באשתו ולק"ש אמר רב חסדא שוק באשה ערוה שנאמר *גלי שוק עברי
נהרות ובתיב *תגל ערותך וגם תראה חרפתך *אמר שמואל *קול באשה
ערוה שנא *כי קולך ערב ומראך נאווה אמר רב ששת *שער באשה ערוה
שנא *שערך כעדר העזים: אמר ר' חנינא אני ראיתי את רבי שתלה תפיליו
מיתבי *התולה תפיליו יתלו לו חיו *דורש חמורות אמרו *והיו חייך
תלואים לך כנגד זה התולה תפיליו לא קשיא הא ברצועה הא בקציצה
ואיבעית אימא לא שנא רצועה ולא שנא קציצה אמר רבי תלה רבי
בביסחא חלה אי הכי מאי למימרא מהו דתימא תיבעי הנהה כספר תורה
קמ"ל: ואמר ר' חנינא אני ראיתי את רבי *שניהק ופיהק ונתעמש ורק
וממשמש

עד א"י' וספד טושיע
ספד:
עוד ב טושיע א"י
סימן רמ ספד (ו)
[ה:]
עוד ב טושיע
ק"ש הלכה יח ספד
עין יח טושיע א"י
סימן פג ספד ג:
עוד ב טושיע
ספד א:
עוד ה' וטושיע א"י ספד
נכחות הלכה פ
ספד פ"ג כו ספד
וה"א סי' עד ספד ד
ובסי' ד ספד ג: [ובידי
סי' שבת ספד א]:
ע"פ וטושיע א"י ספד
ק"ש הלכה יח ספד
עין יח טושיע א"י
סימן פג ספד ג:
פ פ' ח' טושיע א"י
טושיע א"י ספד ד:
פא פ' ח' טושיע א"י
א"י ספד ג:
לחון קט טושיע א"י
סי' ט' ספד א:
פב י' טושיע א"י
ק"ש הלכה יח ספד
עין יח טושיע א"י
סי' ט' ספד א:
פג ב' [טושיע א"י ספד
א"י ספד ג:
טושיע א"י ספד
לח"ע סי' ט' ספד א:
פד ל' [טושיע א"י ספד
א"י ספד ג:
כ וטושיע א"י ספד:
פ"ה פ' טושיע א"י
תפילין הלכה יח ספד
עין כ טושיע א"י
סי' ט' ספד א:
פ"ו טושיע א"י ספד
הלכה הל' יח ספד
עין יח טושיע א"י ספד
ל' ספד א:

[שבת קמ"א. פסחים טז.
מגילת נח:]

רב נסים גאון

מסייעא ליה לרב והא
ראב"ד ור' חננאל
עגבות אין בהם משום
ערוה. הא מילתא
מפורשת במ' ב' דרס'
והלא בבב' דבני סעודא
הלכה (א') היא אמרה
עגבות אין בהם משום
ערוה והא דאיתמר
לברתא אל הדינא אפי'
כל שזא אסור לברית
סדורא דבני המסתכל
בעקביה של אשה
במסתכל בבית ודעת
המסתכל בבית ודעת
טוילא בא קליה:
והאמר רב ששת למה
מנה התורה
תבשימין שבחוץ עם
תבשימין שבפנים.
מפורש' לה בסי' שבת
בפ' בזה אשה (ד') (סד)
תקרב את קרבן ה' אסור
ו' אלעזר עני' זה דרש
של דין טוה' זה דרש
של בית הדין אמר ליה
רבא אסור מקרא לא
שבעת סדורא טוה' כאן
מקום וזה דרש כפי
הצורך

גליון הש"ס

תוס' ד"ס והתני' טו' דלא אשכחן אשתו דמקריא בני ביתו. פי' סתמים דף נ"ז פ"ג תוס' ד"ס א"ל
יפתחו. ופי' פ"ה א"ר נלקטיו (סימן דנ"ח):

תוס' ד"ס והא פני וכו' ואמר רב רבינו יוסף דא"כ:
[ברכות]

הנהרות הב"ח

(ה) נחמא טפי עדיף מבזויני והיכא: (ב) שם היה יושן במטה ובניו כ"ל ומכאן ובניו מתקן:
(ג) רש"י ד"ס כל לנעוריה וכו' מבזויני כיון שהוא: (ד) ר"ה ואפילו אשתו עמו והוא מחזיר:
(ה) ר"ה זה הסתכל תפיליו שהתפילין חיים של אדם. כיב כספק התכלת דף מ"ד ואמר ריש לקיש כל
במניח תפילין מהלך ימים שנאמר ארזי פליטס ימיו: (ו) תוס' ד"ס והא פני וכו' ואמר רב רבינו יוסף דא"כ:
[ברכות]

וגם עגבותיה מכוסות בקרקע^[18]. ואין הוכחה מכאן לרב הונא שעגבות אין בהם משום ערוה^[19].

הגמרא דנה בדיון הברייתא השניה המובאת לעיל:

אָמַר מַר בְּבִרְיָא: אִם הָיוּ בָּנָיו וּבָנֵי בִיתוֹ קֹטְנִים, מוֹתֵר לְקְרוֹא קְרִיאַת שְׁמַע עַל יְדֵי הַחֲזוּרָה פָּנִים אַף עַל פִּי שְׁבָשְׁרוּ נוֹגַע בְּבִשְׂרָם. וְעַד בָּמָּה - עַד אִיזָה גִיל נַחֲשָׁבִים כְּקֹטְנִים לַעֲנִין זֶה? אָמַר רַב חֲסָדָא: תִּינוּקָת עַד שֶׁהָיָה בֵּת שְׁלֹשׁ שָׁנִים וְיוֹם אֶחָד, וְתִינוּק עַד שֶׁהָיָה בֵּת שֶׁשָּׁנִים וְיוֹם אֶחָד^[20].
דעה אחרת:

אִיבָא דְאָמְרֵי - יֵשׁ אוֹמְרִים תִּינוּקָת עַד שֶׁהָיָה בֵּת אֶחָת עֶשְׂרֵה שָׁנָה וְיוֹם אֶחָד נַחֲשָׁבִת כְּקֹטְנָה לַעֲנִין דִּין זֶה, וְתִינוּק עַד שֶׁהָיָה בֵּת שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה שָׁנָה וְיוֹם אֶחָד^[21]. אִידִי וְאִידִי - זֶה זֶה, כְּלוּמַר תִּינוּקָת בֵּת אֶחָת עֶשְׂרֵה וְתִינוּק בֵּן שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה, נַחֲשָׁבִים קֹטְנִים עַד בְּדִי "שְׁדִים נִכְנָו וְשֶׁעָרְךָ צִמְחָה וְאֵת עֶרְם וְעָרְיָה" (יחזקאל טז, ז). כְּלוּמַר, שֶׁאִם כִּשְׁהִיגְעוּ לְגִיל הַזֶּה, עַדִּין נַחֲשָׁבִים כְּקֹטְנִים לַעֲנִין נִגִּיעָה בְּבִשְׂרָם עַד שְׁבָאִים לְכָלל שְׁעֵרוֹת וְשִׁדִּים נִכְוִיִּם^[22].

הגמרא דנה כיצד נוהגים להלכה לענין קריאת שמע כשאשתו עמו במטה:

אָמַר לִיָּה רַב כְּהֵנָּה לְרַב אֲשִׁי: הֵתָם - שֵׁם [לעיל בגמרא] לַעֲנִין הַנִּחַת תְּפִלִּין מִתַּחַת מְרָאשׁוֹתָיו, אָמַר רַבָּא: אִף עַל גַּב דְּתִיּוּבָתָא דְּשִׁמּוּאֵל - אִף עַל פִּי שֵׁשׁ בְּרִייתָא שְׁסוּתֶרַת מִה שְׁאִמֵּר שְׁמוּאֵל שְׁמוּתֶר לַהֲנִיחַ תְּפִלִּין מִתַּחַת מְרָאשׁוֹתָיו כִּשְׁאִשְׁתּוֹ עִמּוֹ, מִכָּל מְקוֹם הַלְבָּתָא בְּוֹתִיָּה דְּשִׁמּוּאֵל - הַהִלְכָה לְמַעֲשֵׂה הָיָה כְּשִׁמּוּאֵל. הֵכָּא - כֵּאֵן, לַעֲנִין הַחֲזוּרָה פָּנִים מֵאִשְׁתּוֹ לְקְרִיאַת שְׁמַע מֵאִי - מִה הָדִין? הָאִם גַּם בִּזְוֵה הַלְכָה כְּשִׁמּוּאֵל שֶׁאִפִּילוֹ אִשְׁתּוֹ עִמּוֹ וּבִשְׁרָוּ נוֹגַע בְּבִשְׂרָהּ מַחְזִיר פָּנָיו וְקוֹרֵא

קריאת שמע או לא? אָמַר לִיָּה רַב אֲשִׁי לְרַב כְּהֵנָּה: אֶטּוּ בּוֹלְהוּ בְּחִדָּא מִחֲתָא מִחֲתִינָהוּ - הָאִם בִּאֲרִיג אֶחָד אֲרִגְתָּ אֶת כּוֹלָם? כְּלוּמַר, הָאִם צָרִיכִים לְהַתִּיחֵס לְכָל פְּסָקֵי הַדִּינִים שֶׁל שְׁמוּאֵל בְּאוֹפֶן אֶחָד? וְאִם הַלְכָה כְּמוֹתוֹ בְּמִקּוֹם אֶחָד מִמִּילָא הַלְכָה כְּמוֹתוֹ בְּכָל מְקוֹם? אָלָא הֵיכָא דְּאִיתְמַר אִיתְמַר, וְהֵיכָא דְּלֹא אִיתְמַר לֹא אִיתְמַר - אֵלָּא בְּמִקּוֹם שְׁנֵאמַר שֶׁהַלְכָה כְּמוֹתוֹ פּוֹסְקִים כֵּן, אֲבָל בְּמִקּוֹם שֶׁלֹּא נֵאמַר, שֶׁהַלְכָה כְּמוֹתוֹ אִין פּוֹסְקִים כְּמוֹתוֹ^[23].

נשאלת שאלה הלכתית:

אָמַר לִיָּה רַב מְרִי לְרַב פֶּפְא: שְׁעַר מִמְּקוֹם עֲרוֹתוֹ הֵיוּצָא דֶּרֶךְ נֶקֶב בְּבִגְדוֹ, מִהוּ לְקְרוֹא קְרִיאַת שְׁמַע כִּנְגֵּדוֹ? הָאִם נַחֲשָׁב כְּעֲרוּהּ וְאִסּוּר לְקְרוֹא קְרִיאַת שְׁמַע כִּנְגֵּדוֹ אוֹ לֹא^[24]?
תשובת רב פפא:

קָרָא עֲלֶיהָ - קָרָא עֲלֶיהָ^[25]: "שְׁעַר, שְׁעַר!" כְּלוּמַר, מִה בִּכְךָ אִין זֶה עֲרוּהּ וּמוֹתֵר לְקְרוֹא קְרִיאַת שְׁמַע כִּנְגֵּדוֹ^[26].

הגמרא ממשיכה לדון בדיון ערוה לענין קריאת שמע:

אָמַר רַבִּי יִצְחָק: טַפַּח בְּאִשָּׁה עֲרֻהָ - טַפַּח מְגוּלָּה בְּמִקּוֹם בְּגוּפָה שְׁדָּרְכוּ לְהִיּוֹת מְכוּסָה נַחֲשָׁב עֲרוּהָ^[27].
מבררת הגמרא:

לְמֵאִי - לַעֲנִין אִיזָה דִּין נֵאמַר שְׁטַפַּח בְּאִשָּׁה עֲרוּהָ? אִילִימָא - אִם תֵּאֲמַר לַעֲנִין הָאִסּוּר לְאִיסְתַּבּוּלִי בָּהּ - לְהַסְתַּכֵּל בָּהּ כִּשְׁהָיָה אִשְׁתּוֹ אִישׁ [או אשה האסורה עליו באיסור לא תעשה]^[28], וְהָאִם אָמַר רַב שִׁשְׁתּוֹ בְּעִנִּין הַתְּכַשִּׁיטִים שֶׁהֵבִיאוּ מִפְּקָדֵי הַצָּבָא אַחֲרֵי מִלְחַמַת מִדְּיָן לְגִדְבָה לְמַשְׁכָּן^[29]. לְמָה מְנָה הַפְּתוּב תְּכַשִּׁיטִין שְׁבָחוּץ - תְּכַשִּׁיטִין שְׁנֵאִים לֹבְשׁוֹת בַּחוּץ, כְּגוֹן אֲצַעְרָה וְצִמִּיד, בִּיחָד עִם תְּכַשִּׁיטִין שְׁבָפָנִים - תְּכַשִּׁיטִין שְׁלֹבְשׁוֹת בְּפָנִים, כְּגוֹן עִגִּיל וְכוּמָז^[30], לֹמַר לָךְ:

הערות

26. מסקנת הגמרא כאן שאין שער ממקום הערוה נדון כערוה, היינו רק בשער היוצא דרך נקב בבגדו ואין ההבטה חוררת תוך הנקב עד לזקן התחתון עצמו. אבל נקב כזה שהעין שולטת בו ונראה מקצת זקן התחתון עצמו, זה נחשב ערוה ואסור לקרוא קריאת שמע כנגדו, מפני שזקן התחתון עצמו דינו כערוה (חזון איש אורח חיים טז, י"ד כ"ד א').
27. דשב"א, ריטב"א, רא"ש ועוד ראשונים; טור ושלחן ערוך אורח חיים עה, א. יש חלקי הגוף של אשה, כגון פניה וידה ובח הרגל עד השוק, שדינם תלוי במנהג המקום אם דרך הנשים לכסותם או לא, ורק במקום שנוהגות לכסותם נחשב טפח שבהם כערוה, אבל במקום שנוהגות ללכת מגולות אין דינם כערוה. אבל יש חלקי הגוף, כגון ורועותיה ושוקיה, שאין דינם תלוי במנהג המקום, אלא אף במקום שנוהגות ללכת בחלקים אלו מגולות, מכל מקום טפח שבהם דינו כערוה (משנה ברורה עה, ב ועיין לקמן בהערה 32).
28. אסור להסתכל באשת איש, או בכל אשה שאסורה עליו באיסור לא תעשה מן התורה, בכונה ליהנות ממנה (רמב"ם איסורי ביאה בא, ב, ג; טור ושלחן ערוך אבן העזר כא, א; ועיין שו"ת אגרות משה אורח חיים א, ב ד"ה ובעצם). יש ראשונים הסוברים שהסתכלות בערוה [אשה שאסורה עליו באיסור שעונשו כרת, והן הנשים המפורסות בתורה בויקרא יח, כ-כ] או באשה האסורה באיסור לא תעשה, היא איסור מן התורה ונלמד ממה שנאמר בתורה (במדבר טו, לט): "וְלֹא תִתְּנוּ... וְאֶחָדָם עִינָיִם" (רבינו יונה בשערי תשובה ג, טד; משנה ברורה עה, ז; ועיין בית שמואל בא, ב).
- אסור להסתכל אף בנשים פנויות משיגיעו לזמן ווסת, כי הן בכלל נדות, ונדה היא אחת מהעריות שבתורה (משנה ברורה שם).
- ורק הסתכלות בנשים אלו ליהנות אסורה מן התורה, אבל ראייה סתם בלא הנאה מותרת. אמנם במקומות שדרכם להיות מכוסים (עיין הערה הקודמת) אף סתם ראייה אסורה (משנה ברורה שם בשם הפרי מגדים; חזון איש אורח חיים טו, ז).
29. כתוב בתורה כי אחרי מלחמת מדן, נדבו מפקדי הצבא הביאו למשכן תכשיטים שבוזו מכוונת מדן, לכפר על חטאם של אנשי המלחמה שהסתכלו בהן בשעת המלחמה ובאו לידי הרחורח עבירה. ולענין זה נאמר בפסוק: (במדבר לא, ג) "וַיִּקְרָב אֶת קָרְפֵּן ה' אִישׁ אֶשֶׁר מֵצָא כְּלִי זָהָב אֶצְעָקָה וְצִמִּיד טַפְעֵת עִגִּיל וְכוּמָז לְכַפֵּר עַל נַפְשֵׁתֵינוּ לִפְנֵי ה'". ועל פסוק זה שואל רב ששת.
30. עגיל הוא דפוס של רדים והם מונחים בו (שבת סד, א ורש"י שם); כומו הוא דפוס של בית הרחם שהמדינים היו עושים לבנותיהם, ונוקבים כותלי בית הרחם כדרך שנוקבים את האונות, ותוחבים אותן שם כדי שלא יוכלו זכרים להודוק לחן (רש"י כאן על פי הגמרא שם).

18. כגון שהיה עפר רך או חול ונשתקעה בו במקצת (מאירי).
19. לענין הלכה למעשה אם עגבות נחשבות כערוה, עיין משנה ברורה רו, טו, וחזון איש אורח חיים טו, י.
20. עד לגילים אלו אין ביאתם [בעילתם] נחשבת כביאה לענין כל דיני התורה (רש"י). כמבואר במשנה נדה מד, ב - מה, א. וכשהגיעו לגילים אלו ביאתם נחשבת ביאה אף שהם עדיין קטנים.
- מה שכתוב בברייתא בת שלש שנים ויום אחד או בן תשעה שנים ויום אחד, פירושו שלש שנים או תשעה שנים והתחלת היום הראשון של השנת הרביעית או העשירית, ולא צריך יום שלם (משנה ברורה עג, י). שיעורים אלו [לענין ביאה] הם הלכה למשה מסיני.
21. שבגילים האלו באים לכלל שערות [של בית הערוה] ושדיהן נכונים, כמבואר בגמרא, ואדם מתאוה להם (רש"י; ועיין בהערה הבאה).
22. ומשמעות הפסוק כך היא: כששדים נכונים ושערך צמח או את נחשבת ערום וערוה (ריטב"א).
- אמנם אם באו לכלל שערות ושדים נכונים לפני הגילים האלו, אין להם דין של גדולים לענין קריאת שמע, ועדיין מותר לקרוא קריאת שמע עמהם במטה על ידי החזרת פנים. ומאידך, תינוק שהגיע לשלש עשרה שנים ויום אחד או תינוקת שהגיעה לשנים עשרה שנים ויום אחד, אף על פי שלא הביאו סימנים אלו יצאו מתורת קטנים, ואינו קורא קריאת שמע עמהם במטה בלא טלית מפסקת (רבינו יונה; רא"ש; ערוך אורח חיים עג, ד). סימנים אלו מועילים רק לתינוקת מבית אחת עשרה עד בת שתיים עשרה, ולתינוק מבן שנים עשרה עד בן שלש עשרה. וכל זה לענין דיני קריאת שמע. אבל לענין שאר דינים אין תינוק ותינוקת נחשבים כגדולים עד שהגיעה התינוקת לשנים עשרה שנים ותינוק לשלש עשרה שנים וגם הביאו שתי שערות (משנה ברורה שם, י).
23. הר"י פוסק כרב יוסף, שהחזרת פנים מועילה רק לגבי אשתו, משום שאשתו כגופו, אבל אינה מועילה לגבי אחר, ואם אחר עמו במטה [ושניהם ערומים] אסור לקרוא קריאת שמע עד שתהא טלית מפסקת ביניהם. ויש ראשונים שפוסקים להלכה כהביריתא שהקשו ממנה על שמואל, שאף אם אשתו עמו במטה אסור לקרוא קריאת שמע עד שתהא טלית מפסקת ביניהם (רא"ש בשם ר"י; ועיין שלחן ערוך אורח חיים עג, ב).
24. אסור לקרוא קריאת שמע כשרואה ערוה כמו שיתבאר להלן כה, ב. וכאן נשאלה השאלה אם יוצא שער ממקום הערוה דרך נקב בבגד - אבל הערוה עצמה מכוסה בבגד - אם נדון השער עצמו כערוה לענין קריאת שמע או לא.
25. בדרך כלל הביטוי "קרא עליה" בתלמוד פירושו פניה לו כינוי, אבל כאן לא שייך לפרש כן. ועיין ברכת ראש כיצד מתפרש הביטוי כאן.

הנהרות הב"ח
 (ב) שש הים יבן חמקס ובני ביתו כלל' וזיתב ובניו חמקס : תרום' דים והתניא כ"י דלא אשכחנ אשתו דמריא בני ביתו . פי' ספחים כ"י
 (ג) מרי' דים כל למצוריהו ופי' מצורין דים שזא : (ד) ריה ואשתו אשתו עמו וזא שמוי : ימחו . ופי' מרי' ארי' בלחשיו (סמן רמ"ח) :
 (ס) ריה זא הטלס פסילין חיים כל אדם . יכ' בנכר הכתל דף מיד ואמר ריש לקיש כל המצור פסילין מלכיד' ימים שנחל' אדני פליס' ימיו : (ו) חס' דים וזא פני וסר' ואמר הכז כבני יוסף דלכ' :
ברכות

אָמַר שְׁמוּאֵל: קוֹל בָּאִשָּׁה עֲרוּהָ ^[35], **שְׁנֵאמַר** (שיר השירים ב, יד): **"בִּי קוֹלְךָ עָרַב וּמְרָאֵךְ נֶאֱנָה"**, וממה שמשבח הפסוק אשה בקולה, משמע שקול האשה תאווה הוא לאיש.

אָמַר רַב שֵׁשֶׁת: שַׁעַר בָּאִשָּׁה עֲרוּהָ ^[36], **שְׁנֵאמַר** (שיר השירים ד, א): **"הִנֵּךְ יָפָה רַעֲיָתִי ... שַׁעַרְךָ כַּעֲדָר הָעֵצִים שְׁגָלְשׁוּ מִהֵר גְּלַעֲד"**. ואף כאן, כיון שמשבח הפסוק אשה בשערה, משמע שהשער הוא דבר של תאווה לאיש.

הגמרא חוזרת לדיני תפילין:

אָמַר רַבִּי חֲנִינָא: אֲנִי רְאִיתִי אֶת רַבִּי - רַבִּי יְהוּדָה הַנְּשִׂיא שֶׁתִּלָּה תְּפִלָּיו בִּיתָד.

הגמרא מקשה:

מִיִּתְיָבִי מְבַרֵּיתָא: הַתּוֹלָה תְּפִלָּיו בִּיתָד ^[37] **וְתָלוּ לוֹ חֲזִיו, שְׁכִיוֹן שֶׁהִתְנַהֵּג בְּהֵן מִנְהַג גָּנָא, יִיעֲנֵשׁ שִׁיחֵיו חֲזִיו בִּסְפָק** ^[38]. **דוֹרְשֵׁי חֲמֻדוֹת - הַחֲכָמִים שְׂדוּרִשִׁים הַדְּבָרִים הַסְּתוּמִּים שִׁבְתוּרָה** ^[39] **אָמְרוּ: מַה שִׁכְתוּב בַּתּוֹרָה בְּתוֹכָהּ (דְּבָרִים כח, טו): "וְהָיוּ חֲזִיף תְּלָאִים לָךְ מִנְּגִד", זֶה הַתּוֹלָה תְּפִלָּיו, וְבֵן הַפְּסוֹק לַחֲזוּרִי שֶׁהַתּוֹלָה תְּפִלָּיו יִהְיוּ חֲזִיו תְּלִים בִּסְפָק** ^[40]. ואם כן איך יתכן שרבי תלה את תפיליו?

הערות

מדברי שמואל אלו אנו למדים שאסור לשמוע קול זמר של אשה האסורה עליו באיסור ערוה [איסור כרת] או באיסור לא תעשה (טור ושלחן ערוך, אבן העזר בא, א). נשים פנויות שהן נדות גם כן נכללות באיסור זה, שהרי נדה מכלל איסורי עריות היא (משנה ברורה עה, יז). וכן קול זמר של פנויה נכרית אסור לשמוע, שגם היא בכלל איסור ערוה (משנה ברורה שם).

יש ראשונים שאומרים ששמואל בא לאסור אף לקרוא קריאת שמע כששומע קול זמר של אשה (רא"ה, ריטב"א, מאירי, שלחן ערוך אורח חיים עה, ג); ולפי שיטה זו אסור לקרוא קריאת שמע אף כששומע קול זמר של אשה פנויה שאינה נדה (משנה ברורה שם, יז) [ואף אם אינו מבין לשמוע את קול האשה (מרדכי סימן פ בשם רב האי גאון)]. וכן לפי שיטה זו אסור לקרוא קריאת שמע אף כששומע קול זמר של אשתו (רמ"א שם).

אמנם יש ראשונים שסוברים שדינו של שמואל שקול באשה ערוה נאמר רק לענין איסור לשמוע קול זמר של אשה האסורה עליו, אבל לא לענין קריאת שמע, ומותר לקרוא קריאת שמע אף בזמן ששומע קול שירה של אשה (רא"ש; תוספות רבי יהודה החסיד; רמב"ם, לפי הכסף משנה, קריאת שמע ג, טז; ועיין מעדני יום טוב אות פ שםפרש שיטה זו).

36. דין זה ששער באשה ערוה נוגע לענין שני איסורים: הראשון, שאסור להסתכל כדי ליהנות משער של אשה האסורה עליו באיסור ערוה או באיסור לא תעשה (טור ושלחן ערוך אבן העזר כא, א). והשני, שאסור לקרוא קריאת שמע כנגד שער מגולה של אשה, ואפילו אשתו (רמ"א אורח חיים עה, ב), ואף בשאינו מסתכל בשער אלא רואהו. [ועיין תוספות רבי יהודה החסיד ורמב"ם (לפי הכסף משנה שם) הסוברים שהדין ששער באשה ערוה לא נאמר לענין קריאת שמע, ומותר לקרוא קריאת שמע כנגד שער מגולה; ועיין בהערה הקודמת].

האיסור לקרוא קריאת שמע כנגד שער מגולה הוא רק באשה שדרבה לכסות שערה, כגון אשת איש [שאף חייבת לכסות שערה מצד הדין (ענין כתובות עב, א ושלחן ערוך אבן העזר כא, ב)]. אבל מותר לקרוא קריאת שמע כנגד שער מגולה של אשה פנויה שדרכן ללכת בשער מגולה (רא"ש, לו; טור ושלחן ערוך אורח חיים עה, ב).

וכמקומות שונים נשואות הולכות פרועות ראש, כיון שמצד הדין חייבות לכסות את השערות, יש לשערן דין ערוה ואסור לקרוא קריאת שמע כנגדו (משנה ברורה שם, י, וחזון איש אורח חיים טז, ח; אבל עיין בערוך השלחן שם, ז, ואגרות משה אורח חיים א, מב). ולענין שער של נכריות נשואות, עיין אגרות משה אורח חיים ד, טז.

37. רש"י. ופירש כן משום שכך היא דרך העולם, אבל עצם האיסור נאמר גם על מי שמחזיק הרצועות בידו והתפילין תלויות באויר (מגן אברהם מ, א, ובפרי מגדים באשל אברהם שם; ועיין גם במשנה ברורה מ, ב).

38. עיין רש"י על התורה, דברים כח, טו; ועיין משנה ברורה מ, א.

39. חמורות פירושו קשרים. כלומר, דברים סתומים וקשה להתירם ולעמוד על סודם כמו קשרים (רש"י; רבינו יונה וריטב"א בפירושו השני; ועיין רש"י בפסחים ג, ד, ר"ה דורשי חמורות ובחולין קלד, ב ד"ה דורשי חמורות). אחרים מפרשים שאחרים פירושו מרגליות, כלומר, שהיו דורשים הדברים שהם כמרגליות (רבינו יונה וריטב"א בפירושו הראשון).

40. התפילין הם חייו של האדם כמבואר במנחות (מד, א"ב): כל המניח תפילין מאריך ימים שנאמר (ישעיה לח, טז): **"אֲדַנִּי עֲלֵיהֶם"** [שלושים תפילין שהן שמו של ה']. יחיו" (עיין רש"י שם). וכיון שהתפילין עצמן הן חייו של האדם, אם כן כוונת הפסוק והיו "חייו" תלואים, היא לשתיים – לתפילין תלויות

כָּל הַמִּסְתַּכֵּל בְּאֶצְבַּע קִטְנָהּ שֶׁל אִשָּׁה, שהיא מקום טבעת ודרכה להיות מגולה, **בְּאִילוּ מִסְתַּכֵּל בְּמָקוֹם הַתּוֹרָף**, שהוא מקום עגיל וכומו ודרכו להיות מכוסה. ובא הפסוק ללמדנו שעל ההסתכלות באצבע קטנה של בנות מדין גם כן היו זקוקים לכפרה, כמו על ההסתכלות במקום מכוסה ^[31]. ואם כן לא יתכן לפרש מה שאמר רבי יצחק טפח של מקום מכוסה באשה נחשב ערוה לענין איסור ההסתכלות, שהרי יש איסור ההסתכלות אפילו באצבע קטנה של אשה שהיא מגולה, ולא רק במקום מכוסה. **אָלָא** דברי רבי יצחק שטפח שדרכו להיות מכוסה נחשב כערוה נאמרו **בְּאִשְׁתּוֹ וּלְקִרְיָתָא שְׁמַע** – לענין לקרוא שמע כנגדה, ובא רבי יצחק להורות שאסור לקרוא קריאת שמע כנגד טפח מגולה באשתו במקום שרגיל להיות מכוסה ^[32]. הגמרא ממשיכה בדיני ערוה:

אָמַר רַב חֲסֵדָא: שוֹק ^[33] **בְּאִשָּׁה עֲרוּהָ** הוא, ואסור להסתכל בשוק של אשת איש ושל כל אשה האסורה לו באיסור לא תעשה, ובאשתו ערוה הוא לקרוא כנגדו קריאת שמע ^[34], **שְׁנֵאמַר** (ישעיה מז, ב): **"גְּלִי שוֹק, עֲבְרֵי נְהָרוֹת"**, וכתוב בפסוק אחר זה: **"תִּגַּל עֲרוֹנְךָ (ו) גַּם תִּרְאֶה חֲרָפְתְּךָ"**, משמע שלגלות השוק הוא לגלות ערוה, הרי שהשוק ערוה הוא.

31. הם הביאו את התבשיטים של בנות מדין לכפר על הרהורי עבירה שנגרמו על ידי התבשיטים האלו! ממה שהביאו אף תבשיטי חוץ – כגון צמיד וטבעת – לכפרה, למד רב ששת שהמסתכל באצבע קטנה [שהיא מקום טבעת] של אשה כאילו מסתכל במקום הערוה (מהרש"א שבת שם).

32. האיסור לקרוא קריאת שמע כנגד טפח מגולה באשתו, הוא אף ברואה את המקום המגולה אף על פי שאינו מבין להסתכל בו (משנה ברורה עה, ז; ערוך השלחן שם, א; אבל עיין ברבינו יונה [ז, א מדפי הרי"ף] סוף ד"ה ערוה, שסובר שרק במסתכל במקום המגולה אסור לקרוא קריאת שמע כנגדו ולא בסתם רואה; ועיין חזון איש אורח חיים טז, ז). טעם האיסור, הוא מפני שראיית מקום שדרכו להיות מכוסה מביאה לידי הרהור ואינו יכול לכוון בקריאת שמע (רשב"א, רא"ה, מאירי).

הפוסקים דנים אם חייב להחזיר פניו ממקום המגולה כדי לקרוא קריאת שמע או שדי לעצמו עיניו (עיין משנה ברורה עה, א וחזון איש אורח חיים טז, ז).

יש פוסקים כי השיעור טפח נאמר רק באשתו, שרק כנגד טפח מגולה אסור לקרוא קריאת שמע ולא כנגד פחות מטפח. אבל כנגד נשים אחרות אסור לקרוא קריאת שמע אפילו כנגד מקום מגולה פחות מטפח. ויש פוסקים שגם בנשים אחרות אין איסור לקרוא קריאת שמע אלא כנגד טפח מגולה (עיין רמ"א אורח חיים עה, א שמביא שתי הדעות). [בדין אם מותר לקרוא קריאת שמע כנגד טפח מגולה בתינוקת בת שלש שנים ויום אחד, עיין באור הלכה שם ד"ה טפח מגולה, ובחזון איש אורח חיים טז, ח].

33. בפירושו של שוק המוזכר כאן נחלקו הפוסקים, דעת המשנה ברורה (עה, ב) ששוק הוא חלק של הרגל מהבשר ולמעלה, וזה חידוש רב חסדא שדינו כערוה כל מקום ואינו חלף במנהג המקום אם דרבן לבסותו [אבל מן הברך ולמטה דינו תלוי במנהג המקום אם דרבן לבסותו או לא]. ודעת החזון איש (אורח חיים טז, ח) ששוק המוזכר כאן, הוא חלק הרגל שבין הברך לבין העקב [והחלק מהבשר ולמעלה דבר פשוט הוא שערוה הוא, ורב חסדא בא לחדש שאף מן הברך ולמטה ערוה הוא].

34. רש"י. אבל הדבר קשה: מה בא רב חסדא ללמדנו במה שאמר שאסור לקרוא קריאת שמע כנגד שוק של אשתו, הרי אסור לקרוא קריאת שמע כנגד טפח מגולה באשתו בכל מקום בגופה שדרכו להיות מכוסה ושוק בכלל. יש ראשונים שמתרצים שאף על פי שלפעמים הולכות והשוק מגולה, מכל מקום השוק נחשב כערוה ואסור לקרוא קריאת שמע כנגדו [ותירוץ זה מתאים יותר לדעה ששוק פירושו מן הברך ולמטה, עיין בהערה הקודמת] (רא"ה, ריטב"א, תוספות הרא"ש; ועוד עיין ברשב"א).

ויש מפרשים שרב חסדא בא לחדש ששוק באשה מביאה לידי הרהור יותר משאר מקומות שדרכם להיות מכוסים, ואסור לקרוא קריאת שמע כנגדו אף כשפחות מטפח ממנו מגולה (ביאורי הגר"א; ב"ח, אורח חיים, עה; חיי אדם ד, ב; משנה ברורה שם, ז).

אבל קשה מה שפירש רש"י שרב חסדא בא לאסור להסתכל בשוק של אשת איש [וכל אשה האסורה עליו], והרי אסור להסתכל אפילו באצבע קטנה של אשה האסורה עליו. ויש מתרצים שאין איסור ההסתכלות באצבע קטנה אלא אם מכון ליהנות (עיין בהערה 28). רב חסדא בא ומחדש שבשוק שהוא מקום שמביא לידי הרהור יותר משאר מקומות אסור להסתכל אפילו כשאינו מתכוון ליהנות (צל"ח; עיין בסוף הערה 28). ועיין ב"ח שם; ביאורי הגר"א ובכרכת ראש שמתרצים דברי רש"י באופנים אחרים.

35. קול באשה ערוה, היינו קול של זמר, אבל קול שאינו של זמר אין לו דין ערוה (ריטב"א ועוד ראשונים; ועיין רשב"א).

עַד אַ תַּי' וּכְכָּהּ פּוֹשֵׁעַ
שֶׁס :
עַד בּ פּוֹשֵׁעַ לוֹמֵר
סִימָן רַח פֶּסֶחַ (ו)
[ח] :
עַד גּ תַּי' סִימָן מַלְכּוּת

ק"ט הלכה יח סטג

עשין יח קושט' חות'
סימן מג סעיף ב :
עז ד מ"י שם קושט'
שם סעיף א :
עזח ה ומ"י פ"א מהל'
ברכות הלכה פ'
שם שם שם שם שם שם שם

סמך פתח כו סוף שיש
חור"ח סי' עד סעיף ד'
ובסי' דו סעיף ג' [וביד
סי' שנה סעיף א] :
עמ"ס : מיי' סוף תהלות
ק"ש הלכה יח סמך
חזו"נ יח סוף שנה א"ת

סימן פג סעיף ג :
פא ח תיי' שם הלי יס
קושי'ע שם סעיף ד :
פא ח תיי' עכ"ל מהלי'
איס"ב הלי נ המג
לארין קט קושי'ע אה"ש

סי' נ"א סעיף א' :
 פ"ב י' מ"י ס"ב מהל'
 ק"ש הל' נ"ה ס"ג
 עשין י"ח עוש"ע ח"א
 סי' ע"ה סעיף א' :
 פ"ב כ' [מ"י] פכ"א מהל'

ח'ס'ר' בל'ב' 3
קו'ש'ע' ש'ס' פ'ע'י'ג' קו'ש'ע'
א'ה'ע' ק'י' ב'א' ס'ע'י' ח'
פ'ר' ל' [מ'י' ש'ס'] קו'ש'ע'
א'ח'א' ב'י' ע'ס' פ'ע'י'g'
3 ו'קו'ש'ע' א'ה'ע' ש'ס':

פה מן מים י"ד חבלי
 חסילין הלי ס סמג
 עשין ככ עושיע לח"ה
 סי' מ סעין ח:
 פו ס מיי' י"ד חכלות
 חסלה בלי יח סמג
 חסין וי חסין חסין

הוא המין ה:

Source: *Food and Agriculture Organization of the United Nations*.

רַב נָסִים גָּאֹן

מסייעת ליה לרב דהא
דאמר רב דהא
עבות אין בהן משום
עדרה. הא מילתא
שיפרשא בפי' נ' דמס'
חלה בפי' דבני מקדשא

הוא אמר
ענינו אין בהם שום
עוון הוא דאיתמר
ברכת אבל להבים אפי'
ל שווא אסור להבים
גדה דתני המסתכל

במפתח כל בניית החדם
המפתח כל בניית החדם
אילו בא עליה :
האמר רב ששה למה
מנה דברוב
בששת שבתות עם

גכשימין שבמנים .
תשרי' לה במס' שבת
'נפ' במה אשה (ד' סד)
קרב את קרבן ה' אמר
'אלעזר עגיל זה דשם
אל רדין טוט זה דשם

אל בית דודם אמר ליה
בא אמו מקרא לא
מסעת מיניה כומו כאן
קום ומה ודעת נבד
הזכיר

מ"ג תוס' ד"ס 534

(פ'צ"ח בלוי"ח
פ'י פ'יה פ'י
פל דברי רש"י
[כללו]

הזכיר

מתרצת הגמרא:

לֹא קָשָׁיָא – אין זה קושיא. **הָא** – הברייתא האוסרת לתלות תפיליו. עוסקת בתולה את תפיליו **בְּרִצּוּעָה** – שהרצועה תלויה על היתד והבית תלוי למטה באויר, וזה גנאי לתפילין. אבל **הָא** – מעשה זה שרבי תלה את תפיליו, **בְּקִצְיָצָה** – בבית, דהיינו שהבית של התפילין מונח על היתד והרצועה תלויה למטה, וזה אינו גנאי לתפילין ומותר.

עוד תירוצ:

וְאִיבָעִית אֵימָא – ועוד יש לומר: **לֹא שָׁנָא רִצּוּעָה וְלֹא שָׁנָא קִצְיָצָה**, **אָסוּר** – אין חילוק בין תולה אותן על ידי רצועה ובין תולה אותן על ידי הבית, בכל אופן אסור. **וְכִי** – וזה ש**תִּלָּה רַבִּי תפִּילִיו, בְּבִיסָתָא תִּלָּה** – הוא תלה את התפילין כשהיו בכיסן, ותלה את הכיס על היתד, ולא את התפילין עצמן, ובזה אין גנאי לתפילין ומותר.

מקשה הגמרא:

אֵי הָכִי – אם כן, שרבי תלה את תפיליו בכיסן, **מֵאִי לְמִימְרָא** – מה בא רבי חנינא לומר בעדותו? הרי זה פשוט שמותר לתלות תפילין בתוך כיסן!

מתרצת הגמרא:

אלמלא עדותו של רבי חנינא, **מֵהוּ דְּתִימָא** – היית אומר **תִּיבָעִי הַנָּחָה** – שאסור שיהיו תפילין תלויות באויר אף בכיסן, אלא הן צריכות להיות מונחות על דבר שעומד על הקרקע, **בְּסִפְרָא תוֹרָה** שאסור לתלותו, אלא צריך להיות מונח על דבר שעומד על הקרקע^[41]. **קָמְשָׁמַע לָן** – בא רבי חנינא ומלמדנו שמותר לתלות תפילין על ידי כיסן^[42].

עדות נוספת של רבי חנינא על התנהגותו של רבי:

וְאָמַר רַבִּי חֲנִינָא: אֲנִי רְאִיתִי אֶת רַבִּי באמצע שמונה עשרה, שְׂגִיחַק וּפְיָהֵק^[43] **וְנִתְעַשֵּׂשׁ, וְרַק על גבי הרצפה**^[44].

הערות

הרצועות בין מהבתים, אבל מותר לתלות אותן בכיסן (או"ח מ, א; ע' משנה ברורה שם, ב).

43. רש"י מפרש גיהק: שאדם מוציא מפיו נפיקה מתוך שובעו וריחה כריח המאכל שאכל. ופיהק: פתיחת הפה להוציא רוח הפה כאדם שרוצה לישן או שעמד משינה. כפירושו השני מפרש רש"י שגיהק הוא שפושט את ידיו ואת גופו כפי שעושים כשקמים משינה (על פי פרי מגרים, משבצות זהב צו, א; ע' בית יוסף שם ד"ה ולא יגהק; ע' כסף משנה הל' תפלה ד, יא).

44. רש"י. כך מבינה הגמרא עכשיו, אבל בהמשך הסוגיא הגמרא תפרש כוונת ר' חנינא שרבי רק באופן אחר.

ולחיים תלויים; ולכן דורשים ממנו התולה תפיליו יתלו לו חייו (רש"י לפי הגהת הב"ח).

רבינו יונה מפרש על פי הגמרא במנחות דף ק"ג, ב שדורשת הפסוק והיו חייר תלואים לך מנגד, זה הלוקח תבואה משנה לשנה, שמי שאין לו שרה לזרוע חייו תלואים, שאינו יודע אם יהיו לו מעות לשנה הבאה לקנות תבואה. וכאן דורשת הגמרא שמי שתולה תפיליו ואינו חושש לכבודו, והיו חייו תלואים – שלא יקבל מזונותיו בכבוד אלא יצטרך להביאם מרחוק.

41. ע' משנה ברורה מ, ג, שספר תורה אסור לתלותה אפילו כשהיא בארון הקודש והארון תלוי בכותל ביתדות.

42. ולהלכה פוסקים כמו התירוצ השני בגמרא שאסור לתלות התפילין בין מן

מי שמתו פרק שלישי ברכות

כר

עין הש"ס
נר מצוה

כל לנשוריה טפי עדיף. להו מבזויני (ג) כמה שהוא מזהיר על שמירתן
מן העבדים ומן הנכבדים טפי עדיף להו מבזויני: כטוב. הוא הכיס
שלהם: לנשוריה דטובע. שהפילין נכרין בצליטתן בקלה הכיס והוא
כמורשא: לזיר להו בצליטת. בידיעה הפרוסה סביב' מטתו קושק:

ומפיק למורשהו לבד. בליטת הקשר תורה אור

שהפילין בולטין מן הידיעה היה
הופך לנר המון ולא לנר המטה:
אשריפא. ספסל: יום טעילה הוא.
יום טעילה אשתו דהוה ליה ליל
תשמיש והיינו כשמואל דאמר אפילו
אשתו עמו: ובלאגמור הלכה למעשה.
מה שנוי להביאם לו לא עשה אלא
ללמדני הלכה לפסוק מעשה כשמואל:

ואפילו אשתו עמו. (ד) שיחזיר פניו
דכל זמן שכן פונים פנים כנגד פנים
פשוטא ליה דאסור דאיכא הרהור
נגיעת ערוה על ידי אברי תשמיש:
אשתו כגופו. ורגיל בה וליכא הרהור
כולי האי: בשלמא לרב יוסף. דאמר

אשתו היא דשריא אבל אחר לא מתיר
להו מתניתא הא בחשמו הא באתר
והא דקתני בני ביתו איש אשתו: היה
ישן במטה ובני ביתו. ואשתו בכלל
ביתו: לדידי נמי. בין אשתו בין אחר
פלוגתא דהני תנאי היא: הא איכא

עבדות. דנעני אהרדי: וקולא חלטה
ערומה. ואף על פי שערס אסור
לברך אשה וישבת מותרת שבידיה

פניה שלמטה מכוסים בקרקע: אבל
לא האש. מפני שהבינים והגיד
בולטין ונראין ואף על פי שמוגלות
ענבותי' והיינו סייעתא: פגון שהיו
פניה ערוה. דבוקות ומכוסות
בקרקע מותרות משמע לשון שיערות
סיה חלק שאינה בולטת אפלטירש"א

בלעז: בת שלש וכן תשע. שהוא זמן
שכן בלון לכלל ביאה: בת י"א וכן
י"ב. זמן שכן בלון לכלל שערות
ושדיה נכונים שמסס ואילך בלון
לכלל (ביאה) שאלם מתאווה להן:

האם אחר רבא. גבי תפילין מתח
מראשותיו דקאמר שמואל אפי'

אשתו עמו הלכה כשמואל: הא.
גבי שנים שהם ישינים דקא שרי

שמואל בחשמו עמו מאי: מתח
מתניתו. בחריגה אחת (ארכנס):

ואם שער כנגדו. סנקב כנגדו כנגד
זקן התחתון ויאל מן השער כנקב
מהו מי היו ערוה לקרות ק"ש כנגדו

או לא: שער שער. כלומר
נקב: ללחשתו. אש אשתו

איש היא: תפילין שפנים. טמו
דפוס של בית הרסם שהיו עושין

לנשותיהן וטקנין כותלי בית הרסם
כדרך שנקבין את האזנים וטקנין
אוחו כדי שלא יודקו להן זכרים:

עם תפילין שחמץ. אע"פ והמיד
הן הביאו זקן על כפרת הרהור
עבירה שנחשבו כנגדו מדיו: לאשתו

ולק"ש. אש טפה מגולה בה לא
יקרא ק"ש כנגדו: שוק. בחשמו

איש: ערוה. להסתכל וכן בחשמו
לק"ש: גלי שוק. וכתוב בתורה תגל

ביתו תגלו חיו: דודש רשות. קשרים
וסחומים הכלולים בתורה דורש

מחורות חיו על אדם (ה) ורמז לך הכתוב שיתלו חיו: דלעשה. והקצילה למטה נגלי הוא להם
אבל תולה הוא לוחם בקצילה ותלה
הקצילה מונחת על הידו הארבעה למטה:
מגופו לפיו נפיה מחור שובעו וריחה כריח המאכל שאל: פיהק. בלילי' בלע"ז

חך מלקוחו פתח להוויא רוח הפה מלא כלום
שורא לישן וא שמוח משינה: ונתענש. שטרטור' בלעז ויש שדורשים גיהק טעניקון גו הקים
שטרילי' פיהק פיו הקים: ויק. ע"ג קרקע:

כל לנשוריה טפי עדיף (ה) והיבא מנה להו

אמר ר' ירמיה "בין כר לבשת שלא כנגד
ראשו והא חני רבי חייא מניחן בבובע

תחת מראשותיו דמפיק ליה למורשא
דבובע לבר *בר קפרא צייר להו בבילתא

ובפיק למורשהו לבר רב שישא בריה
דרב אידי ימנא להו אשרשיפא ופרים סודרא

עליוהי אמר רב המנוא בריה דרב יוסף
זימנא חדא הוה קאימנא קמיה דרבא ואמר

לי ויל אייתי לי תפילין ואשבחתניה בין
כר לבשת שלא כנגד ראשו והוה ידענא

(ג) דיום טבילה הוה ולאגמור *הלכה למעשה
הוא דעבר בעי מנינה רב יוסף בריה דרב

נרנאי מרב יהודה שנים שישנים במטה אחת
מרו שזה יחזיר פניו ויקרא ק"ש וזה יחזיר

פניו ויקרא ק"ש א"ל הכי אמר שמואל
ואפילו אשתו עמו מתקף לה רב יוסף אשתו

ולא מיבעיא אחר יאדרבה *אשהו כגופו יאדר
לא כגופו מתיכי שנים שישנים במטה אחת זה מחזיר פניו וקורא וזה מחזיר

פניו וקורא ותניא אדירתי הישן במטה ובניו ובני ביתו בצדו הרי זה
לא יקרא ק"ש אא"כ היתה מליה מפסקת ביניהן ואם היו בניו ובני

ביתו קמנים מותר בשלמא לרב יוסף לא קשיא הא באשתו הא באדר
אלא לשמואל קשיא אמר לך שמואל לרב יוסף מי ניהא והתניא היה

ישן במטה (ה) ובניו ובני ביתו במטה לא יקרא ק"ש אא"כ היתה מליה
מפסקת ביניהן אלא מאי אית לך למימר אשתו לרב יוסף תנאי היא

לדידי נמי תנאי היא: אמר מר זה מחזיר פניו וקורא ק"ש והא איכא
עגבות מסייע ליה לרב הונא דא"ר הונא עגבות אין בהם משום ערוה

לימא מסייע ליה לרב הונא *האשה יושבת וקוצה לה חלטה ערומה
מפני שיכולה לבסות פניה בקרקע אבל לא האיש תרגמה רב נחמן בר

יצחק כגון שהיו פניה מותרות בקרקע: אמר מר 'אם היו בניו ובני ביתו
קמנים מותר ועד כמה אמר רב חסדא הניקת בת שלש שנים ויום אחד

ותינוק בן פ' שנים ויום אחד איכא דאמרי 'הניקת בת י"א שנה ויום
אחד ותינוק בן פ' שנים שנה ויום אחד *אידי ואידי עד כדי ישיבים

נכחו ושערך צמח א"ל רב כהנא לרב אשי התם אמר רבא אע"ג דתויתא
דשמואל הלכתא כותיה דשמואל הכא מאי אמר ליה *אפו בולדו בחדא

מחרת מתניתו אלא היכא דאיתמר איתמר והיכא דלא איתמר לא
איתמר א"ל רב מרי לרב פפא שער יוצא כנגדו מהו קרא עליה שער

שער: א"ר יצחק טפח באשה ערוה למאי אילימא לאסהבולי בה והא
*א"ר ששת למה מנה הכתוב תכשיטין שכוין ע"כ תכשיטין שבפנים לומר

לך כל המסתכל באצבע קמנה של אשה כאילו מסתכל במקום התורף אלא
באשתו ולק"ש אמר רב חסדא שיק באשה ערוה שנאמר גלי שוק עברי

נהרות וכתוב תגל ערותך וגם תראה חרפתך *אמר שמואל יקול באשה
ערוה שנא *כי קלך ערב ומראך נאווה אמר רב ששת ישער באשה ערוה

שערך כעדר העוים: אמר ר' תינא אני ראייה את רבי שתלה תפיליו
בכיסתא תלה אי הכי מאי למימרא מהו דתימא תיבעי הנהה כספר תורה

קמ"ל: ואמר ר' תינא אני ראייה את רבי שניקת ופיהק ונתעמש ורק
ומבשמש

ממשה. ממשכה לה קרא בגוה שמע מינה תלואה היא: התולה תפיליו.
קשרים וסחומים הכלולים בתורה דורש מחורות גרסינן והיא היא: זה התולה תפיליו.

הקצילה למטה נגלי הוא להם אכל תולה הוא לוחם בקצילה ותלה
הקצילה מונחת על הידו וריחה כריח המאכל שאל: פיהק. בלילי' בלע"ז

חך מלקוחו פתח להוויא רוח הפה מלא כלום שורא לישן וא שמוח משינה: ונתענש. שטרטור' בלעז ויש שדורשים גיהק טעניקון גו הקים
שטרילי' פיהק פיו הקים: ויק. ע"ג קרקע:

וממשה. ממשכה לה קרא בגוה שמע מינה תלואה היא: התולה תפיליו.
קשרים וסחומים הכלולים בתורה דורש מחורות גרסינן והיא היא: זה התולה תפיליו.

ע"כ מ"י' וספס פוסע

ע"כ מ"י' וספס פוסע

ע"כ מ"י' וספס פוסע

ע"כ מ"י' וספס פוסע

ע"כ מ"י' וספס פוסע

ע"כ מ"י' וספס פוסע

ע"כ מ"י' וספס פוסע

ע"כ מ"י' וספס פוסע

ע"כ מ"י' וספס פוסע

ע"כ מ"י' וספס פוסע

ע"כ מ"י' וספס פוסע

ע"כ מ"י' וספס פוסע

ע"כ מ"י' וספס פוסע

ע"כ מ"י' וספס פוסע

ע"כ מ"י' וספס פוסע

ע"כ מ"י' וספס פוסע

ע"כ מ"י' וספס פוסע

ע"כ מ"י' וספס פוסע

ע"כ מ"י' וספס פוסע

ע"כ מ"י' וספס פוסע

ע"כ מ"י' וספס פוסע

ע"כ מ"י' וספס פוסע

ע"כ מ"י' וספס פוסע

ע"כ מ"י' וספס פוסע

ע"כ מ"י' וספס פוסע

ע"כ מ"י' וספס פוסע

ע"כ מ"י' וספס פוסע

ע"כ מ"י' וספס פוסע

ע"כ מ"י' וספס פוסע

ע"כ מ"י' וספס פוסע

ע"כ מ"י' וספס פוסע

ע"כ מ"י' וספס פוסע

ע"כ מ"י' וספס פוסע

ע"כ מ"י' וספס פוסע

ע"כ מ"י' וספס פוסע

ע"כ מ"י' וספס פוסע

ע"כ מ"י' וספס פוסע

ע"כ מ"י' וספס פוסע

ע"כ מ"י' וספס פוסע

ע"כ מ"י' וספס פוסע

ע"כ מ"י' וספס פוסע

ע"כ מ"י' וספס פוסע

ע"כ מ"י' וספס פוסע

ע"כ מ"י' וספס פוסע

ע"כ מ"י' וספס פוסע

ע"כ מ"י' וספס פוסע

ע"כ מ"י' וספס פוסע

ע"כ מ"י' וספס פוסע

ע"כ מ"י' וספס פוסע

ע"כ מ"י' וספס פוסע

ע"כ מ"י' וספס פוסע

ע"כ מ"י' וספס פוסע

ע"כ מ"י' וספס פוסע

ע"כ מ"י' וספס פוסע

ע"כ מ"י' וספס פוסע

ע"כ מ"י' וספס פוסע

ע"כ מ"י' וספס פוסע

ע"כ מ"י' וספס פוסע

ע"כ מ"י' וספס פוסע

ע"כ מ"י' וספס פוסע

ע"כ מ"י' וספס פוסע

ע"כ מ"י' וספס פוסע

ע"כ מ"י' וספס פוסע

ע"כ מ"י' וספס פוסע

ע"כ מ"י' וספס פוסע

ע"כ מ"י' וספס פוסע

ע"כ מ"י' וספס פוסע

ע"כ מ"י' וספס פוסע

ע"כ מ"י' וספס פוסע

ע"כ מ"י' וספס פוסע

ע"כ מ"י' וספס פוסע

ע"כ מ"י' וספס פוסע

ע"כ מ"י' וספס פוסע

ע"כ מ"י' וספס פוסע

ע"כ מ"י' וספס פוסע

ע"כ מ"י' וספס פוסע

ע"כ מ"י' וספס פוסע

ע"כ מ"י' וספס פוסע

ע"כ מ"י' וספס פוסע

ע"כ מ"י' וספס פוסע

ע"כ מ"י' וספס פוסע

ע"כ מ"י' וספס פוסע

ע"כ מ"י' וספס פוסע

ע"כ מ"י' וספס פוסע

ע"כ מ"י' וספס פוסע

ע"כ מ"י' וספס פוסע

ע"כ מ"י' וספס פוסע

ע"כ מ"י' וספס פוסע

ע"כ מ"י' וספס פוסע

ע"כ מ"י' וספס פוסע

ע"כ מ"י' וספס פוסע

ע"כ מ"י' וספס פוסע

ע"כ מ"י' וספס פוסע

ע"כ מ"י' וספס פוסע

ע"כ מ"י' וספס פוסע

ע"כ מ"י' וספס פוסע

ע"כ מ"י' וספס פוסע

ע"כ מ"י' וספס פוסע

ע"כ מ"י' וספס פוסע

ע"כ מ"י' וספס פוסע

ע"כ מ"י' וספס פוסע

ע"כ מ"י' וספס פוסע

ע"כ מ"י' וספס פוסע

ע"כ מ"י' וספס פוסע

ע"כ מ"י' וספס פוסע

ע"כ מ"י' וספס פוסע

ע"כ מ"י' וספס פוסע

ע"כ מ"י' וספס פוסע

ע"כ מ"י' וספס פוסע

ע"כ מ"י' וספס פוסע

ע"כ מ"י' וספס פוסע

ע"כ מ"י' וספס פוסע

ע"כ מ"י' וספס פוסע

ע"כ מ"י' וספס פוסע

ע"כ מ"י' וספס פוסע

ע"כ מ"י' וספס פוסע

ע"כ מ"י' וספס פוסע

ע"כ מ"י' וספס פוסע

ע"כ מ"י' וספס פוסע

ע"כ מ"י' וספס פוסע

ע"כ מ"י' וספס פוסע

ע"כ מ"י' וספס פוסע

ע"כ מ"י' וספס פוסע

ע"כ מ"י' וספס פוסע

ע"כ מ"י' וספס פוסע

ע"כ מ"י' וספס פוסע

ע"כ מ"י' וספס פוסע

ע"כ מ"י' וספס פוסע

ע"כ מ"י' וספס פוסע

ע"כ מ"י' וספס פוסע

ע"כ מ"י' וספס פוסע

ע"כ מ"י' וספס פוסע

ע"כ מ"י' וספס פוסע

ע"כ מ"י' וספס פוסע

ע"כ מ"י' וספס פוסע

ע"כ מ"י' וספס פוסע

ע"כ מ"י' וספס פוסע

ע"כ מ"י' וספס פוסע

ע"כ מ"י' וספס פוסע

ע"כ מ"י' וספס פוסע

ע"כ מ"י' וספס פוסע

ע"כ מ"י' וספס פוסע

ע"כ מ"י' וספס פוסע

ע"כ מ"י' וספס פוסע

ע"כ מ"י' וספס פוסע

ע"כ מ"י' וספס פוסע

ע"כ מ"י' וספס פוסע

ע"כ מ"י' וספס פוסע

ע"כ מ"י' וספס פוסע

ע"כ מ"י' וספס פוסע

ע"כ מ"י' וספס פוסע

ע"כ מ"י' וספס פוסע

ע"כ מ"י' וספס פוסע

ע"כ מ"י' וספס פוסע

ע"כ מ"י' וספס פוסע

ע"כ מ"י' וספס פוסע

ע"כ מ"י' וספס פוסע

ע"כ מ"י' וספס פוסע

ע"כ מ"י' וספס פוסע

ע"כ מ"י' וספס פוסע

ע"כ מ"י' וספס פוסע

ע"כ מ"י' וספס פוסע

ע"כ מ"י' וספס פוסע

ע"כ מ"י' וספס פוסע

רב נסים גאון

הזכיר מבעת שראא
תכשים שברוך עם טמו
שראא תכשים שבתים
וברר הכי חוכרה
שפעתא דרב ששת
התם היא עיקרה ולא
חוכרה בבאן אלא כרי
להשקות חבנה :

תגיות

(ח) בנ"ה המנוגן והמחוק
וכוונתו לומר (יחבר
שכח מכוונת) ה"א מוכר
ס"א שהוא עקוב: (ב) שש
אחר חלו כנ"ל ויחזיק ליה
נחמק: (ג) ש"ר ר' אבי
אמר מנהגא דיו מושגי:
(ד) רש"י ד"ה כרי זה
וכי' לחם כס"ד ואח"כ
מ"ה המנזים (ה) כרי
זה מנזיח: (ו) חוס'
ד"ה ותמנזם וכו' חקן
גזר של יסול:

גליון השנים
תוס' ד"כ פסק ר"ח
וכו' דלמ"ג דר"ח
וכו'. פי' כנ"מ (דף
ל"ג ע"א) :

ישראל 2

יבממשמש בצגדו . פרש"י להעביר הכיסא העוקצתו אבל לא מחטטף אם נפלה עליהו וחרי מילי ניגהו . ור"ם פ"י דחדא מילתא היא פ"י ממשמש בצגדו תקן (ה) שלא יפול מעל ראשו אבל אם נפל מעל ראשו לא היה מחטטף שהרי היא הפסקה אם מחטטף כיוון שנפל לגמרי לא תקנו קצת שלא יפול אבל הוי הפסקה :

ואומר רבון העולמים. מיד
באמנע הפלנו ואח"כ
מתחיל ממקום שפסק :
אמר ליה לדידא לא סבירא לי
פירוש מקום חרות מילי
חדא דסבירנא דלית מוזר לראש
דאמר רבי יוחנן (ר"ה דף ק"ז :)
שמע השם תקיעות בתשע שעות
יאל ועוד דסבירנא לי מניח ידו
על פיו ואם כן הוי ליה ראו
אלא לדידך דסבירא לך דחייב
הנפטים וכו' :

בַּחֲבֵרֵי הַשּׂוֹאֵל. כלומר צחם
מושבים עליהם עון כי
מור היה שלא היו מהימנים מראש כלל:

פסק רבנו חננאל כרב חסדא^{ש"י} חסדא^{תקן} דאסור לקרות ק"ש אפילו^{הכא} נזת רוח מלמטה בן מלמעלה אלא רק נמי לא קשיא אפשר רב יהודה יהיה עומ רוק מבליעו בטליתו מבליעו באפרסקותו דרב אשי נזמן לו א"ל לא סבר לה לית

מבליעו באפרקסותו א"ל אנא 'איננא דעתאי': 'הרי זה מקטני אמנה: אמר רב הונא לא שנו אלא בלחש אבל אין יכול לכיון את לבו בלחש אבל בצבור אתי למיטרד צבורא: רבי אבא תוה דרב יהודה דהוה קא בעי למיסק לארעא דיישרי כל העולה מבבל לא"י עובר בעשה שנאמר כ"ב עד יום פקדי אותם גאם ה' אמר איזיל ואשמע קווערא והדר אפיק אול אשכחיה לחנא דקתני קמ עומד בתפלה ונתעטש ממתין עד שיכלה *הרוח דאמרי יהיה עומד בתפלה ובקש להתעטש מדר ומתעטש וממתין עד שיכלה הרוח והיור ומתפלל נקבים נקבים חלולים חלולים גלוי וידוע לפניך הדר ובאחריתו רמה ותולעה ומתחיל ממקום שפסק [ב] א

באתי אלא לשמוע דבר זה ד"י: תדיר היה ישן
את ראשו מפני הצננה חוצץ במליתו על צוארו ומ
את העורה קסבר לבו רואה את העורה מותר אמר
מניה ידו על פיו וקורא ק"ש א"ל רב חסדא האלל
אוקרא אמרי אר רבה בר בר חנה אמר ריב"ל
וקורא ק"ש א"ל ר' חסדא האלהים אם אמרה לי
הכי והאמר רב הונא ז"ל חסדא אסור לו לעמוד במק
תורה לא קשיא כאן בעומד כאן במהלך ומי אמר
יותנן בכל מקום מותר להרהר בדברי תורה חז"י
כאן בעומד כאן במהלך איני והא *רבי אבהו הו
כי מסא במבואות המסונפות אשתיק א"ל לר' ויותנן
חזור לראש הכי קאמר ליה לדידי לא סבירא לי
חזור לראש תניא כותיה דרב הונא תניא כותיה דר
המסונפות מניה ידו על פיו ויקרא ק"ש תניא כותידי
יקרא ק"ש ולא עוד אלא שאם היה קורא ובא פוסס
הכתוב אומר ז"נס נתי נתתי להם חוקים ולא טובים
העון בחבלי השואר רב אמי בר אבהו אמר מהא
עלי דכתוב אומר ז"בדרב הוה תאריכו ימים: אמר
לקרות ק"ש תניא נמי הכי יהיתה מליתו של בנר ו

וממשמש ב'כס' 17. להעביר הכיסה העוקרתו: אבל לא היה מחטטקף. של
אם נפלה מלידו כשהוא מהפול לא היה נטלה ומחטטקף של
להפסיק: על פנטיס. מנטיין בלעז של ה'ראש פיתוח פיו:
ה'רי זה מקטש אמנה. כליו און הקב'ה שומע תפלה נלם (מ'ד)
תורה אור וזין הקב'ה: ה'רי זה (מ'ד)

השקר. דכתיב ויקרא בקול גדול
(מלכים א' י"ח): המהבוק והמהפק
זה הו' מנסי' הרוח וי"א כיבר
שהו' מנער גרסיק: אלא עטוש
אעטוש קשיא. דלחן עטוש אלא
לאונסו: למטה. משיח עטוש
ותקילא לי כי טלי' תלמדי'.
שקולא עלי ותניבא לפי שהיה גייל
להעטוש: כשם שעושים לו נחת
רוח. השעטוש נחת רוח אלדם:
כי עשים לו נחת רוח מלמעלה.
מן השמים למלאת שאלתו: אשכר
דד' יהודה. להגיש בפרקסותו
סודר שבראשו וספי ראשין תליין
כפניו: פתקא. זרקה: מישתמיט
מיניה. לא היה גיילו לפי
שהיה רבי אבא חפץ לגלותו לאי
ורב יהודה אוסר לו לשיק לא היה
נכנס לבית המדרש: ואשמע מיניה
מימלא. מצחון: מבית וועדא.
מבית המדרש: ותעטוש. מלמסה:
עז שיעלה. דאח. מנופ' שטף
מחורו רוח: וחוזר לפסלה. למקום.
שפסק: ואומר. בתוך הפסלה
דא' מופסקת ועומדת כבר על
ידי הרוח לשיק יכול להפסיק נמי
ולומר דבר זה בחלמא: חוץ
לעולתו עז אסרו. מן שיש מן
הכולתו ולמעלה מן כחשו מודיק
בזאורו ובישן ערוס קאמר: לדידי
לא פפירא לי. לא הייתי מוזיקון
להפסיק: בחבלי האור. בזהבלי
שאניס חוקים אלא עומין להגתק
הן מושכין העשן על מלמא אף זה
על ידי דבור בעלמא אלא נעשן:
ובדבר הזה. בשביל דבור זה
שמהרסא עליו חלריכון ימים: היתה
עולתו חגודה על מחניו. לכבודו
מחנניו ולמטה אש"פ שממחניו
ולמעלה הוא ערוס קורא קיש:
אל

יא ק"ש ו"א *על לבו וחנא קמא דרי לבו רואה
 יב הונא א"ר יוחנן היה מהלך במבואות המסונפות
 יג אם אמרה לי ר' יוחנן בפומיה לא צייחנא ליה
 יד הויה מהלך במבואות המסונפות מניה ידו על פיו
 יה ריב"ל בפומיה לא צייחנא ליה ומי אמר ר' הונא
 יז הטנפות לפי שאי אפשר לו לעמוד בלי הרדור
 יח רבי יוחנן הכי והאמר *רבה בר בר תנה א"ר
 יט מבית המרחץ ומבית הכסא וכי תימא הכא נמי
 כ קא אויל בתריה דרבי יוחנן והוה קא קרי ק"ש
 כא להיכן אהדר *א"ל אם שהית כדי לגמור את כולה
 כב יירד דסבירא לך אם שהית כדי לגמור את כולה
 כג חסדא תניא כותיה דרב הונא המהלך במבואות
 כד דרב חסדא *היה מהלך במבואות המסונפות לא
 כה פסק מאי אמר ר' מואשה בר בריה דריב"ל עליו
 כו משפטים לא יחיו [בהם] ר' אסי אמר (ג) *הוי מושכי
 כז כי דבר ה' בזה ואם פסק מה שזכור אמר ר' אבהו
 כח רב הונא הותה מליתו חגורה לו על מתניו מותר
 כט עור ושל שק חגורה על מתניו מותר לקרות קיש
 דאבל

תיצת ותשדדא
מפרק ליתא
מן הגמ' אלא
מפירש'י נכתב
גמ' דש"א

ספר אבות
[מנחת פרי]

(ח) גמרא
(ומתחיל
מחזקם שם
תלמי (וכ"ע
בתוס' ור"א
והר"י דל"ג
ל"ט) :

שנת תש"א
לחובות קי:

סבית ויזר
ואתי ואזיל
כנל רזר

[כ"ה בר"ה
חבל נקודת
חזק חזק]

[לפיל סו.
שבת סא.]

שבת פ. ק.
קדושין ג.
פ"ג מד:
זכאים קב:
ר"ה לד:
[לעיל כג.]

מחברת

ישעיהו ה
במדבר קז
דברים לז

5. משנה ברורה קא, ו.

וּמִשְׁמֵשׁ בְּבִגְדוֹ. פֶּרֶשׁ"י לְהַעֲבִיר הַכִּינָה הַעוֹקֵלָתוֹ אֲבָל
לֹא מִתְעַטֵּף אֶם נִפְלָה מְלִיתוֹ וְחָרִי מִלִּי נִינְהוּ.
וְרַח"מ פ'י דְּחִדָּא מִלִּתָּא הֵיא פ'י מִשְׁמֵשׁ בְּבִגְדוֹ חָק (ה) שֶׁלָּא יִפּוֹל
מִעַל רֹאשׁוֹ אֲבָל אֵם נִפֵּל מִעַל רֹאשׁוֹ לֹא הֵיא מִתְעַטֵּף כִּיּוֹן שֶׁנִּפֵּל
הֵיא הַפְסָקָה אֵם מִתְעַטֵּף כִּיּוֹן שֶׁנִּפֵּל
לְגַמְרֵי אֲבָל לִחְקוֹן קָלָה שֶׁלָּא יִפּוֹל
לֹא הֵיא הַפְסָקָה:
וְאוֹמֵר רַבּוֹן הַעוֹלָמִים. מִיד
בְּלִמְנוּעַ תַּפְלִתוֹ וְחִלּוֹ"כ
מִתְחִיל מִמָּקוֹם שֶׁפָּסַק:
אֲמַר לִיה לִידִיד לֹא סְבִירָא לִי.
פִּירוּשׁ מִשּׁוּם חֲרָתִי מִיּוֹל
חִדָּא דְּסִבְיָנָא דְּלִיטוֹ חוּזֵר לְרִאשׁ
דְּלִמֵּר רַבִּי יוֹחָנָן (ר"ה דף ל"ד):
שִׁמְעָה הַשֵּׁט תִּקְוֶהוֹת בְּחֻשָּׁעַ שְׁמוֹת
יֵלָא וְעוֹד דְּסִבְיָא לִי מִנִּית יְדוֹ
עַל פִּיו וְחָס כֵּן הֵיא לִיה רִאשׁ
אֲלָא לִידִיד דְּסִבְיָא לִי דְּמִיִּב
לְהַפְסִיק וְכו':
בְּחִבְרֵי הַשָּׂא. כְּלוּמַר בְּחִס
מוֹשְׁבִים עֲלֵיהֶם עוֹן כִּי
טוֹב הֵיא שֶׁלָּא הֵיא מִקְיָמִין חֲוִיתוֹ כִּלְל:
פֶּסֶק רַבִּינּוּ חֲנַנְיָא כְּרִז חֲסָדָא^{י"ז}
דְּלִסְכּוֹר לְקִרְוֹת ק"ש אֶפְיִל^{י"ח}
וְחֵלָה תַּחַת בְּגָדוֹ עַל בְּשָׂרוֹ וְס"ל
כֹּל עֲלֻמּוֹתֵי חֲלָמְרָנָה (תַּלְמִידֵי הַ)
רַחֲמָנָא דְּר' חֲסָדָא תַּלְמִיד דְּר' הוֹנָה
הוּא לְחֻמְרָא חֲלוּלִין וְרַב אֶלְפִּס
פָּסַק כְּרִז הוֹנָה מִדְּחָקֵי גִמְרָא
מִינֵיהּ בְּיוֹמָא פֶּרֶק הַמְמוּנָה (ד' ל):
לִית

גְּלוּיִן הַשֵּׁם
תוֹסֵף דְּרִשׁ סֶפֶק רַח"מ
וְכוֹי' דְּלִמֵּר דְּרִשׁ
וְכוֹי' כְּבִי' (דף
ל"ג ע"א):

יִתְחַלֵּץ כ

וּמִשְׁמֵשׁ בְּבִגְדוֹ. לְהַעֲבִיר הַכִּינָה הַעוֹקֵלָתוֹ: אֲבָל לֹא הֵיא מִתְעַטֵּף.
אֵם נִפְלָה מְלִיתוֹ כִּשְׁהוּא מִתְפַּלֵּל לֹא הֵיא טוֹטָלָה וּמִתְעַטֵּף שֶׁלָּא
לְהַפְסִיק: עַל שְׁטַעְרֵי. מִנְטוּיִן בְּלָטוּ שֶׁלָּא תִרְחַק פְּתִיחַת פִּיו:
הֵיא זֶה מִתְעַטֵּף חֲמֵנָה. כְּאִילוּ אֵין הַקְבִּי"ה שׁוֹמֵעַ תַּפְלַת לִנְחָא (ד')
חֲוִירָה אֲדוּר וּמִגְבִּיהָ הִרְבֵּה: הֵיא זֶה מִגְבִּיָּא
הַשָּׂקֶר. דְּכִתִּיב וַיִּקְרָא בְּקוֹל גָּדוֹל
(מִלְכִּים ח' י"ח): הַמִּגְבֵּק וְהַמְפָּק
הֵיא זֶה מִגְבִּיָּא הַרְוֹ וַיִּלֵּךְ כִּיכָר
שְׁהוּא מִכְוֶעַר גְּרָסִין: אֲלָא עֲטוּשׁ
אֲעֲטוּשׁ קָשִׁיָּא. דְּאֵין עֲטוּשׁ אֲלָא
לְאֻנּוֹס: לְמַטָּה. מִפְּתִיחַ בְּקוֹל:
וְתִקְרִיבָא לִי כִי טָלִי תִלְמִידָאִי.
שְׁקוּלָה עַלִי וְחִיבָהּ לִפִּי שְׁהִי רִנָּי
לְהַתְעַטֵּשׁ: כִּשְׁמַע שְׁעוּשִׁים לִי נִחַח
רוּחַ. שְׁהַעֲטוּשׁ נִחַח רוּחַ לְאֻדָּם:
כִּי עוֹשִׂים לִי נִחַח רוּחַ מִלְמַעְלָה.
מִן הַשָּׁמַיִם לְמַלְאָכָא שְׁלָחוּ: אֲפִשְׁדָּר
כְּדִי יִיחָדָה. לְהַבְלִיעַ בְּחִפְזָא וְכִי
סוֹדֵר סְבִירָא וְשִׁי רִאשִׁין מְלִינִין
בְּפִנְיָו: פְּתִיחָא. זִרְקוֹן: מִשְׁתַּמְמִית
מִינֵיהּ. לֹא הֵיא גִרְמָה אֲלִין לִפִּי
שְׁהִי רַבִּי אֲבָל חָפֵץ לְעֵלוֹת לֵאמֹר
וְכִי יִיחָדָה חֲסִידוֹ לִי לְפִיכָא לֹא הֵיא
נִכְנָס לְבֵית הַמִּדְרָשׁ: וְאֲשַׁמְעַ מִינֵיהּ
מִלְּחָתָא. מִזְכּוֹן: מִבֵּית וְעוֹלָא.
מִבֵּית הַמִּדְרָשׁ: וְהַתְעַטֵּשׁ. מִלְמַעְלָה:
עַד שִׁיבְלָה הַרְוֹ. מִנְטוּשׁ שְׁטַעְרֵךְ
מִחוּצוֹת רוּחַ: וְחֻזֵּר לְתַפְלָה. לְמָקוֹם
שֶׁפָּסַק: וְחֻזֵּר. כְּמוֹן הַתַּפְלָה
דְּהָא מוֹפְסָקָא וְעוֹמֵדָתָא כְּכִי עַל
יְדֵי הַרְוֹ לְפִיכָא יִכּוֹל לְהַפְסִיק נִמִּי
וְלִמֵּר דְּכִי זֶה בְּלִמְנוּעַ: חוּזֵן
כְּעִלּוֹתוֹ עַל טַלְטָלוֹ. מֵה שֵׁשׁ מִן
הַטְּלִית וְלִמְנוּעָה מִן כְּחָפִי מַדְבִּיק
בְּלִיטָא וְכִינֵן שְׁטֵרִים קָלָמֵר: לְדִידִי
לֹא סְבִירָא לִי. לֹא הֵיא מִיִּיחָדָה מוֹזִיקָא
לְהַפְסִיק: בְּחִלְלֵי הַשָּׂא. בְּחִבְרֵי
שְׁלִיכָא מוֹזִיקִים אֲלָא טוֹחִין לְהַתֵּק
כֵּן מוֹשְׁכִין הַעוֹן עַל עֲלָמָא אֵין זֶה
עַל יְדֵי דְּכִי בְּעִלְמָא הוּא נִעְנָשׁ:
וְכִדְכִי הוּא. כְּבִשְׁלִי דְּכִי זֶה
שְׁהוֹרֵס עַלִי חֲלִירִיכּוֹן יָמִים: אִתְּהוּ
טְלִיתוֹ חֲגוּרָה עַל מִתְנִין. לְכַסּוֹתוֹ
מִתְנִינוֹ וְלִמְסָה אֲעִ"פ שְׁמַתְנִינוֹ
וְלִמְנוּעָה הוּא עֲרוֹם קוֹרֵא קִישׁ:
אֲבָל

אֵת רֹאשׁוֹ מִפְּנֵי הַצָּנָה חוּצָן בְּטִלְיָתוֹ עַל צוּרָא וְקוֹרָא ק"ש וַיֵּלֵךְ לְבִי וְתַנָּא קָמָא הֵיא לְבִי רוּחָה
אֵת הָעֵרֶוֶת קָסֵבֵר לְבִי רוּחָה אֵת הָעֵרֶוֶת מוֹתֵר אֲמַר רַב הוֹנָה א"ר יוֹחָנָן הֵיא מַהֲלָךְ בְּמִבְּוֹאוֹת הַמְּמוֹנּוֹת
מִנִּית יְדוֹ עַל פִּיו וְקוֹרָא ק"ש א"ל רַב חֲסָדָא הָאֱלֹהִים אֵם אֲמַרָה לִי ר' יוֹחָנָן בְּפִימִיָּה לֹא צִיִּיחָנָא לִיה
אִיכָא דְּאֲמַרִי אֲמַר רַבָּה בַר בַּר חֲנָה אֲמַר רִיב"ל הֵיא מַהֲלָךְ בְּמִבְּוֹאוֹת הַמְּמוֹנּוֹת מִנִּית יְדוֹ עַל פִּיו
וְקוֹרָא ק"ש א"ל ר' חֲסָדָא הָאֱלֹהִים אֵם אֲמַרָה לִי רִיב"ל בְּפִימִיָּה לֹא צִיִּיחָנָא לִיה וְכוֹי' אֲמַר ר' הוֹנָה
הִכִּי וְהָאֲמַר רַב הוֹנָה אֲמַר לִי לְעִמּוּד בְּמָקוֹם הַמְּנוּפָת לִפִּי שָׂאִי אֲפִשְׁדָּר לִי לְעִמּוּד בְּלִי הִרְוֹר
תוֹרָה לֹא קָשִׁיָּא כָּאֵן בְּעוֹמֵד כָּאֵן בְּמַהֲלָךְ וְכוֹי' אֲמַר רַבִּי יוֹחָנָן הִכִּי וְהָאֲמַר *רַבָּה בַר בַּר חֲנָה א"ר
יוֹחָנָן *בְּכָל מָקוֹם מוֹתֵר לְהִרְוֹר בְּדַבְרֵי תוֹרָה חוּצָן מִבֵּית הַמִּרְחָץ וּמִבֵּית הַכֶּסֶף וְכוֹי' תִּימָא הִכָּא גַּמִּי
כָּאֵן בְּעוֹמֵד כָּאֵן בְּמַהֲלָךְ אֵינִי וְהָא *דְּבִי אֲבִרְוֹ הוּא קָא אוּיִל בְּחִרְיָה דְּרַבִּי יוֹחָנָן וְהוּא קָא קְרִי קִישׁ
כִּי מִטָּא בְּמִבְּוֹאוֹת הַמְּמוֹנּוֹת אֲשִׁיתִּיק א"ל לר' יוֹחָנָן *לְהִיכֵן אֲהִרָד *א"ל אֵם שְׁהִית כְּדִי לְגַמְרֵר אֵת כּוֹלָה
חוּזֵר לְרִאשׁ הִכִּי קָאֲמַר לִיה לִידִיד לֹא סְבִירָא לִי לִידִיד דְּסִבְיָא לִי אֵם שְׁהִית כְּדִי לְגַמְרֵר אֵת כּוֹלָה
חוּזֵר לְרִאשׁ תַּנִּיא כּוֹתִיבָה דְּרַב הוֹנָה תַּנִּיא כּוֹתִיבָה דְּרַב חֲסָדָא תַּנִּיא כּוֹתִיבָה דְּרַב הוֹנָה מַהֲלָךְ בְּמִבְּוֹאוֹת
הַמְּמוֹנּוֹת מִנִּית יְדוֹ עַל פִּיו וְקוֹרָא קִישׁ תַּנִּיא כּוֹתִיבָה דְּרַב חֲסָדָא *הֵיא מַהֲלָךְ בְּמִבְּוֹאוֹת הַמְּמוֹנּוֹת לֹא
יִקְרָא קִישׁ וְלֹא עוֹד אֲלָא שָׂאֵם הֵיא קוֹרָא וְכָא פֶּסֶק מָאִי אֲמַר ר' מִיאֲשָׁה בַר בְּרִיה דְּרִיב"ל עֲלִין
בְּחִבְרֵי אֲמַר *יִגְמֵם אֲנִי נִתְתִּי לֹאֵם חוֹקִים לֹא מוֹבִים וּמִשְׁפָּטִים לֹא יִחִיו [בְּהָרָם] ר' אֲסִי אֲמַר (א) הֵיא מוֹשְׁכִי
הַעוֹן בְּחִבְרֵי הַשָּׂא רַב אֲרָא בַר אֲהִבָּה אֲמַר מַהֲכָא *כִּי דְּכִי בּוֹה וְאֵם פֶּסֶק מָה שְׁכָרוֹ אֲמַר ר' אֲבִרְוֹ
עֲלִין בְּחִבְרֵי אֲמַר *וְכִדְכִי הוּא תַּרְיִכּוֹ יָמִים: אֲמַר רַב הוֹנָה הִתֵּה מְלִיתוֹ לִי עַל מִתְנִינוֹ מוֹתֵר
לְקִרְוֹת קִישׁ תַּנִּיא גַּמִּי הִכִּי הִתֵּה מְלִיתוֹ שֶׁל בְּגָד וְשֶׁל עוֹר וְשֶׁל שֶׁק חֲגוּרָה עַל מִתְנִינוֹ מוֹתֵר לְקִרְוֹת קִישׁ
אֲבָל

מִינֵיהּ וְכִשְׁהוּא
מִפְּתִיחַ לִתָּא
מִן גְּבִי' אֲלָא
מִפְּתִיחַי' בְּכַחַשׁ
בְּגִי' רַח"מ

סִפָּא אֲבִיעַ לִי
[מִנְחָתָא ח.]

הַרְוֹת
דְּגִרָא
(ח) גִּרְמָה
(מִתְחִיל)
מִתְחִיל שְׁטַעְרֵךְ
תַּלְמִיד (וְכוֹי')
בְּחִיטָא וְחֵלָה
וְכוֹי' דְּלִי

שְׁכַח סָא
כְּעוֹטָת קִישׁ:

מִבֵּית הַמִּדְרָשׁ
וְחֻזֵּר חוּצָן
לְבִי רַח"מ

כִּינֵן כְּרִיכָא
אֲבָל כְּמוֹשֵׁשׁ
לִסְתִּי דְּחִי

שְׁכַח פ. פ.
קְדוּשִׁין ג.
סִיג מ.
זְמַנִּים ק.
רִיב ל.
[לְפִיכָא ג.]

חֲסִידָא דְּרַב

דְּחִיטָא
בְּחִיטָא
דְּחִיטָא

שישאר בגולה עד שהוא בעצמו יעלה אותם לארץ ישראל^[21]. אמר רבי אבא: איזיל ואשמע מיניה מילתא מבית וועדא - אלך ואשמע דבר תורה מרב יהודה מבית הוועד [מבית המדרש], כלומר: אעמוד חוץ לבית המדרש ומשמע אשמע את דברי רב יהודה, והדר אפיק - ואחרי זה אלך לררכי^[22]. אזל אשכחיה לתנא דקתני קמיה דרב יהודה - הלך ומצא מלמד הברייתות שהיה שונה ברייתא זו לפני רב יהודה: הנה עומד בתפלה ונתעטש - והפיה מלמטה, ממתיין עד שויכלה הרוח - הריח הנודף מהרוח שיצא מגופו^[23], וחוזר למקום שפסק ומתפלל. איכא דאמרי - יש ששנו ברייתא זו בנוסח אחר: הנה עומד בתפלה - באמצע שמונה עשרה, ובקש להתעטש מלמטה^[24], מרחיק לאחוריו^[25] ארבע אמות ממקום תפלתו, ומתעטש מלמטה, וממתיין עד שויכלה הרוח - הריח הנודף מהרוח, וחוזר למקום שעמד מקודם, ומתפלל ואומר^[26], כלומר: לפני שימשיך להתפלל שמונה עשרה מוסיף תפלה זו: "רבנו של עולם: יצרתנו נקבים נקבים, חלולים חלולים. גלוי וידוע לפניך חרפתנו וכלימתנו בחיינו^[27], ובאחריתנו - במיתתנו רמה ותולעה." ומתחיל שוב להתפלל שמונה עשרה ממקום שפסק^[28]. אמר ליה רבי אבא לשונה הברייתות: אילו לא באתי לבית המדרש אלא לשמוע דבר זה דיי - היה כדאי לי.

כיצד קוראים קריאת שמע כשישן במטה ערום ומכוסה בטלית: תנו רבנן בברייתא: הנה ישן ערום ומכוסה בטליתו, ואינו יכול להוציא את ראשו מחוץ לטלית מפני הצנח - מפני הקור, חוצץ בטליתו על צנארו - ידביק חלק הטלית שלמעלה מכתפיו בצוארו כדי לחצוץ בין עיניו לערותו^[29], וקורא קריאת שמע. ויש אומרים שמדביק טליתו על לבו, כדי לחצוץ בין לבו לערותו, וקורא קריאת שמע. שואלת הגמרא: ותנא קמא, מדוע אין הוא מחייב להדביק טליתו על לבו? הרי לבו

הנהגתו של רב אשי כשנודמן לו רוק בפיו באמצע התפלה: רבינא קאי אחורי דרב אשי - היה עומד מאחורי רב אשי, בעת שרב אשי התפלל. נודמן לו רוק לרב אשי, פתקיה לאחוריה - זרק את הרוק לאחוריו^[15]. אמר ליה רבינא לרב אשי: לא סבר לה מר להא דרב יהודה - וכי מר אינו סובר כדינו של רב יהודה, שהמודמן לו רוק באמצע תפלתו מבליעו באפרקסותו? ומדוע עשה מר אחרת? אמר ליה רב אשי לרבינא: אנא אנינא דעתאי - אני איסטניס [אדם שאינו יכול לראות דבר מאוס]^[16], ומאוס עלי להבליע הרוק בבגדי^[17], לכן מותר לי לזרוק לאחוריו^[18]. הגמרא חוזרת לפרש תחלת הברייתא, האומרת:

המשמיע קולו בתפלתו הרי זה מקטני אמנה. אמר רב הונא: לא שנו שנחשב מקטני אמנה, אלא כשיכול לכנין את לבו כשמתפלל בלחש, ואף על פי כן משמיע קולו בתפלתו; אבל אם אין הוא יכול לכנין את לבו בלחש, מותר לו להשמיע קולו כדי שיכוין^[19]. והנה מילי - ובמה דברים אמורים שמותר להשמיע קולו בתפלתו כדי לכוון, כשמתפלל ביחיד, אבל כשמתפלל בצבור, אין לו לעשות כן, שהרי אתי למיטריד צבורא - יבוא לידי הטרדת הציבור, ולכן כשמתפלל בצבור אסור להשמיע קולו אף על פי שאינו יכול לכנין בלחש.

הלכה בענין עיטוש בשעת תפלה:

רבי אבא הנה קא משתמיט מיניה דרב יהודה - רבי אבא היה משתמט מלפגוש את רב יהודה, ובגלל זה לא היה נכנס לבית המדרש, דהנה קא בעי למיסק לארעא דישראל - מפני שרבי אבא רצה לעלות לארץ ישראל, ורב יהודה היה אוסר עליו^[20]. דאמר רב יהודה: כל העולה מבבל לארץ ישראל עובר במצות עשה מדברי קבלה [מדברי נביאים], שנאמר (ירמיהו כז, כב): "בבלה יובאו וישמה יהיו עד יום פקדי אותם נאם ה', והעליתים והשיבותים אל המקום הזה". משמע מזה שהקב"ה מצוה לעם ישראל

הערות

15. רמב"ם (הל' תפלה ד, יא) בתב שאיטניס זורקו בידו לאחוריו, והבית יוסף (או"ח צו ד"ה ואסור לו לירוק) מסתפק אם זורקו בידו דוקא או אם מותר לו גם להפוך פניו לאחוריו ולירוק (ע' גם ערוך השלחן או"ח צו, ג). להלכה שני האופנים מותרים (משנה ברורה שם ס"ק ו).
16. רמ"א או"ח צו, ב.
17. בית יוסף שם. ועוד יש לפרש כוונת רב אשי: איסטניס אני, ואינו יכול להשהות את עצמי עד שיבלע הרוק בכסותי (רבינו יונה; ע' משנה ברורה שם, ו).
18. הב"ח (או"ח ס"י צו ד"ה ואסור לו) מפרש שהגמרא מביאה המעשה של רב אשי בדרך יישוב נוסף לסתירה מהברייתא לעדותו של רבי חנינא. וכוונת הגמרא לתרץ שכמו שרב אשי רק על הקרקע לאחוריו מפני שהיה איסטניס, כמו כן רק רבי על הקרקע לאחוריו באמצע התפלה מפני שגם הוא היה איסטניס. שבאמת גם רבי רק על הקרקע ולא באפרקסותו, ועשה כן מפני שהיה איסטניס, וכמו שעשה רב אשי מטעם זה. אבל הברייתא עוסקת במי שאינו איסטניס, שאסור לו לירוק על גבי הקרקע באמצע תפלה.
- איסטניס שאינו יכול לזרוק את הרוק לאחוריו יכול לזרוק לצד שמאלו, אבל לא לימינו וכדאי לא לפניו (ע' רמ"א או"ח צו, ב; וע' באר היטב שם, ה). אבל אם אינו יכול לזרוק לאחוריו או לשמאלו ומצטער בתפלה על ידי שאינו יכול לירוק, מותר לו לירוק לימינו, ואם גם זה אי אפשר מותר לירוק אפילו לפניו (משנה ברורה שם, ח).
19. ולא רק שמותר להשמיע את קולו אם אינו יכול לכוון בלחש, אלא הוא הדין שמותר להגביה את קולו אם אינו יכול לכנין בלי זה (רא"ש; רבינו יונה; ריטב"א; או"ח קא, ב; ומקור הדבר בידושלמי ד, א. אבל עיין רשב"א לקמן לא, א. ובטור או"ח שם לפי הבית יוסף [ד"ה ואם משמיע], ובביאור הגר"א שם).
20. רש"י כאן ובכתובות קי, ב ד"ה דבעי ר' זירא; וע' מה שפירש רש"י בשבת מא, א ד"ה משתמיט.
21. פשוטו של הפסוק מתייחס לגלות בבל בלבד, והיא נגמדה שנים רבות לפני תקופת רב יהודה ורבי אבא. אלא שרב יהודה מפרש שכונת הפסוק לכל הגלויות נאמרה, והיא מצות עשה שעל כלל ישראל לשבת בגולה עד שהקב"ה בעצמו יגאלם, לכן סבר שאסור לרבי אבא לעלות לארץ ישראל. רבי אבא סבר לעומתו שמותר לעלות לארץ ישראל, מפני שפירש שהנבואה "בבלה יובאו ושמה

יהיו וגו', על כלי המקדש שגלו לבבל נאמדה, ועליהם אמר הנביא שישארו שם עד הגאולה, אבל אין כוונת הפסוק שכלל ישראל מצוים לשבת בגולה, ולפי שיטתו היה מותר לו לעלות לארץ ישראל (חדושי הגר"א; וע' כתובות קי, ב-קיא, א).

22. פירוש המלים "והדר אפיק" הוא "ואחר כך אצא". אבל רש"י מפרש שרבי אבא התכוון לעמוד מבחוץ לשמוע דברי רב יהודה, ואם כן היאך אמר שאחר כך אצא, הרי לא נכנס? לכן גרס המהרש"א "ואתי ואזיל" [במקום "והדר אפיק"], ופירושו: "ואחר כך אלך". וכך פירשנו בפנים.

23. רש"י. והיינו שמה שהגמרא אומרת עד שיכלה הרוח הבוונה לריח, עיין שער הציון קג, א.

24. והוא יודע שאינו יכול להעמיד עצמו מלהוציא רוח (מאירי; שו"ע או"ח קג, ב; ע' משנה ברורה שם, ג).

25. ע' רבינו יונה שמבאר טעם הדבר שצריך להרחיק לאחוריו ד' אמות ולא לפניו.

26. חוזר למקום שעמד ואז מתפלל תפלה זו (חיי אדם [כלל כה, ג] בשם הב"ח והאליה דבה). וע' שו"ע או"ח שם שפוסק שאינו חוזר למקום שעמד עד אחרי אמירת תפלה זו; אבל ע' משנה ברורה שם, ו. אף על פי שאסור להפסיק באמצע, מכל מקום אחרי שתפלת שמונה עשרה מופסקת ועומדת כבר בגלל הרוח, יכול להפסיק ולומר גם תפלה זו באמצע (רש"י; ע' צ"ח; ע' גירסת הרי"ף והרא"ש בסוגיא זו).

27. בתפלה זו הוא מתורה ומידע שהיה אנוס להוציא רוח באמצע התפלה ולא היה בידו להוחר ממנו. וזוהי כוונתו במה שאומר גלוי וידוע לפניך חרפתנו וכלימתנו, להודיע בכך שאנוס היה ואין היכולת בידו להתאפק (וע' רבינו יונה; ריטב"א).

28. ע' חידושי הגר"א שגורס כאן גירסא אחרת; וע' צ"ח שפירש בע"א; ועיין חיי אדם שם.

29. רש"י. ולהחזיר את פניו מערותו אינו מועיל, לפי שהחזרת פנים בלי החזרת כל גופו אינה מועילה לענין ערה כנגדו, וממילא גם לא בערות עצמו (משנה ברורה עה, בט).

אמנם מפורש בגמרא שאילו היה יכול להוציא ראשו חוץ לטליתו היה די בכך.

רואה את הערוה^[30]!

עונה הגמרא:

קסבר - התנא קמא סובר שאף אם לבו רואה את הערוה מותר לקרוא קריאת שמע, ורק כשעיניו רואות את הערוה אסור, לכן אינו צריך אלא להדביק את הטלית בצוארו כדי לחצוץ בין עיניו לערותו^[31].

כיצד קוראים קריאת שמע במקומות שאינם נקיים:

אמר רב הונא אמר רבי יוחנן: היה מהלך במבואות המטונפות - במקומות שיש בהן צואה או מי רגלים^[32], וזמן קריאת שמע הולך ועובר, מניח ידו על פיו וקורא קריאת שמע^[33]. **אמר ליה רב חסדא** לרב הונא בלשון שבועה: **האלהים! אם אמרה לי רבי יוחנן בפומיה** - אפילו אם רבי יוחנן בעצמו היה אומר לי הלכה זו, לא צייתנא ליה - לא הייתי מקבלה ממנו. לשון אחר:

איבא דאמרי - יש ששנו מימרא זו בנוסח אחר: אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יהושע בן לוי: היה מהלך במבואות המטונפות וזמן קריאת שמע הולך ועובר, מניח ידו על פיו וקורא קריאת שמע. **אמר ליה רב חסדא** לרבה בר בר חנה: **האלהים! אפילו אם אמרה לי רבי יהושע בן לוי בפומיה לא צייתנא ליה** - לא הייתי מקבל ממנו הלכה זו.

מקשה הגמרא:

ומי אמר רב הונא הכי, שיותר לקרוא קריאת שמע במבואות המטונפות כשמניח ידו על פיו? **והאמר רב הונא: תלמיד חכם אסור לו לעמוד במקום הטונפת, לפי שאי אפשר לו לעמוד בלי הרהור תורה**^[34]. ואם רב הונא אוסר להרהר בדברי תורה במקום הטינופת, ודאי שאוסר גם לקרוא קריאת שמע שם אפילו אם יניח ידו על פיו^[35].

מתרצת הגמרא:

לא קשיא - אין שום קושיא. **באן** - מה שמחמיר רב הונא, ואוסר להרהר בדברי תורה, נאמר בעומד במקום הטונפת: **באן** - שהתיר רב הונא לקרוא קריאת שמע במקום הטונפת, נאמר במהלך - כשעובר שם ואינו עומד במקום אחד^[36].

הגמרא מקשה על רבי יוחנן, שבשמו אמר רב הונא הלכה זו:

ומי אמר רבי יוחנן הכי, שיותר לקרוא קריאת שמע במבואות המטונפות? **והאמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן: בכל מקום**

מותר להרהר בדברי תורה חוץ מבית המרחץ ומבית הכסא, הרי שרבי יוחנן אוסר להרהר בדברי תורה בבית המרחץ ובבית הכסא, ואם כן הוא הדין שאוסר להרהר בדברי תורה במקום הטונפת. הגמרא מחזקת את הקושיא:

וכי תימא הכא נמי - ואם תרצה לומר שגם דברי רבי יוחנן יש לתרץ כמו שתרצנו דברי רב הונא, ונאמר: **באן בעומד** - כשעומד במקומות המטונפים אוסר רבי יוחנן להרהר בדברי תורה; **באן במהלך** - וכשעובר במבואות המטונפות ואינו עומד בהן מתיר רבי יוחנן לקרוא קריאת שמע. **איני** - וכי באמת אפשר לתרץ כן? **והא רבי אבהו הנה קא אזיל בתריה דרבי יוחנן** - הרי פעם אחת קרה שהלך רבי אבהו אחרי רבי יוחנן, **והנה קא קרי קריאת שמע**, - והיה רבי אבהו קורא קריאת שמע, **כי מטא** - כשהגיע רבי אבהו במבואות המטונפות **אשתיק**, והפסיק לקרוא קריאת שמע. כשיצאו מהמבואות המטונפות **אמר ליה רבי אבהו לרבי יוחנן: להיכן אהדר** - לאיזה מקום חייב אני לחזור ולקרא^[37]? **אמר ליה רבי יוחנן: אם שהית זמן מספיק שיש בו כדי לגמור את פולא** - כל שלש הפרשיות של קריאת שמע, **חזור לראש** הפרשה הראשונה^[38]. וממה שאמר רבי יוחנן שחייב לחזור לראש בגלל הפסקת קריאתו, מוכח שהוא סובר שאסור לקרוא קריאת שמע במבואות המטונפות אפילו כשמהלך ומניח ידו על פיו; שאם לא כן, נמצא שיכול היה רבי אבהו לקרוא שם קריאת שמע ולא נאנס להפסיק קריאתו, והפסקה שאינה באונס אינה נחשבת הפסקה לחייב לחזור לראש^[39]. ואם כן, חוזרת הקושיא למקומה: היאך אמר רבי יוחנן שהמהלך במקום מטונף מניח ידו על פיו וקורא קריאת שמע?

הגמרא מתרצת:

לעולם סובר רבי יוחנן שיש חילוק בין עומד למהלך, וכמו שחילקנו לדעת רב הונא, ומתשובת רבי יוחנן לרבי אבהו אין להוכיח ולומר ששיטתו לאסור לקרוא קריאת שמע אף כשהוא מהלך במבוי מטונפת, משום שהכי קאמר ליה - כך היתה כוונת רבי יוחנן בתשובתו לרבי אבהו: **לדידי לא סבירא לי** - אני אינני סובר שהיית צריך להפסיק כלל בקריאת שמע כשהלכת במבואות המטונפות, והיית יכול להניח ידך על פיך ולהמשיך ולקרא; אבל **לדידך דסבירא לך** - לפי מה שאתה סובר שצריך להפסיק קריאת שמע כשהולכים במבואות המטונפות, ולכן הפסקת, הנה לפי שיטתך **אם שהית כדי לגמור את פולא חזור לראש**.

הערות

30. המקשן סובר שהאיסור לקרוא קריאת שמע כשעיניו רואות את הערוה אינו משום ראיית העינים, שהרי אף סומא שהוא ערום, וכן ערום שמעצים עיניו, אסורים לקרוא קריאת שמע אף על פי שערום נראית. טעם האיסור הוא משום שאין ראוי שתהא ערותו מגולה כנגד אבריו הנכבדים, כמו עיניו, כשקורא קריאת שמע. ולכן הקשה: הרי לבו גם כן אבר נכבד הוא, והיאך קורא קריאת שמע כשיש חציצה בין עיניו לבין ערותו, הרי לבו עדיין רואה את הערוה (ריטב"א).

31. התנא קמא סובר שלא אסור לקרוא קריאת שמע אלא כשאין חציצה בין ערותו לעיניו (ריטב"א). והיינו, שהתנא קמא סובר שהצורך בחציצה בין ערותו לעיניו אינו מפני שעניו אברים נכבדים הן, שאם כן היה צריך לחצוץ בין ערותו ללבו גם כן שגם הוא אבר חשוב, וכמו שהקשה המקשן [עיי' בהערה הקודמת]. אלא הטעם שצריך חציצה בין ערותו לעיניו הוא מפני שהאיסור לקרוא קריאת שמע ערום תלתא התורה בראייה, שנאמר (דברים כג, טו): "לא יראה בך ערות דבר", ולכן רק עיניו שהן בעלי ראייה צריכות חציצה מערותו, ולא לבו. והייש אומרים שבברייתא חולקים על זה וסוברים שגם בלבו שייך לשון "ראייה", כמו שנאמר (קהלת א, טו): "ולבי ראה הרבה חכמה", לכן צריך לחצוץ גם בין ערותו ללבו בשעת קריאת שמע כדי שגם לבו לא "יראה" את הערוה (ע' משנה ברורה ע"ד).

וע' בביאור הלכה ע, ב בהקדמה שהחובב לחצוץ בין לבו לערוה הוא מדרבנן. וע' באו"ח ע"א, ובמשנה ברורה ובביאור הלכה שם, כיצד חוצצים בין לבו לערוה.

32. רמב"ם הל' קריאת שמע ג, ד.

33. לקמן יתבאר שרב הונא מתיר לקרא קריאת שמע כשהוא מהלך במקומות מטונפים ואינו עומד שם, מפני שהאיסור לומר דברי תורה במקום מטונף נלמד

37. ע' מגן אברהם קר, ו המבאר למה היה מותר לרבי אבהו לדבר באמצע קריאת שמע לשאול שאלה זו; ע' גם בהגהות ר' עקיבא איגר שם.

38. ע' לעיל כג, א הערה 3 לפרטי רינים, מתי חוזר לראש ומתי חוזר למקום שפסק.

39. תוספות ר"ה אמר ליה.

כלומר: אוי לאותם המושכים העון על עצמם בחבלים שאינם חזקים וקלים להנתק; אף זה שקורא קריאת שמע במקום מטונף, הרי על ידי דיבור קל [קריאת שמע] הוא מושך עון על עצמו^[44]. **רַב אָדָא בְּרִי אֲבָהָה אָמַר:** מִהֶבְאָ - מפסוק זה אנו לומדים דינו של הקורא קריאת שמע במקום מטונף (במדבר טו, לא): **"כִּי דָבַר ה' בְּזֶה וְאֵת מִצְוֹתוֹ הִפֵּר,** הכרת תכרת הנפש ההוא עונה בה". וכך נדרש הפסוק: מי שקרא קריאת שמע במקום מטונף הרי ביזה דבר ה', כלומר: דיבור ה', דהיינו קריאת שמע שהיא מצוה שבדיבור^[45].

הגמרא ממשיכה לשאול:

וְאֵם פֶּסֶק מִלְקְרוֹא קְרִיאת שְׁמַע כְּשֶׁהֲגִיעַ לְמִבּוֹאוֹת הַמְטוֹנָפוֹת, מָה שְּׂכָרוֹ?

הגמרא משיבה:

אָמַר רַבִּי אֲבָהוּ: עָלָיו הַכֶּתוּב אוֹמֵר (דברים לב, מז): **"וּבְדָבָר הַזֶּה תֵּאָרִיכוּ יָמִים"** - כלומר: בשביל דיבור זה של קריאת שמע^[46], שנוהרתם בו ולא קראתם במקומות המטונפות, תזכו לאריכות ימים.

הגמרא דנה בקריאת שמע כשחלק מגופו ערום:

אָמַר רַב הוֹנָא: הֵיְתָה טְלִיתוֹ חֲגוּרָה לוֹ עַל מְתָנְיוֹ והוא לבוש בה ממתניו ולמטה^[47], **מוֹתֵר לְקִרְוֹת קְרִיאת שְׁמַע,** אף על פי שממתניו ולמעלה הוא ערום.

הגמרא מביאה ברייתא כדברי רב הונא:

תִּנָּיִן נָמִי הָכִי - וכן שנינו בברייתא: **הֵיְתָה טְלִיתוֹ שֶׁל כָּגֹד וְשֶׁל עוֹר וְשֶׁל שֶׁק חֲגוּרָה עַל מְתָנְיוֹ, מוֹתֵר לְקִרְוֹת קְרִיאת שְׁמַע.**

הגמרא הביאה לעיל מחלוקת לגבי המהלך במבואות המטונפות אם מותר להניח ידו על פיו ולקרוא קריאת שמע: רב הונא מתיר ורב חסדא אוסר. הגמרא מביאה שתי ברייתות, אחת לסייע לרב הונא ואחת לסייע לרב חסדא:

תִּנָּיִן כְּוִתִּיָּה דְרַב הוֹנָא - שנינו בברייתא ברב הונא, **תִּנָּיִן כְּוִתִּיָּה דְרַב חֲסִידָא -** ושנינו בברייתא אחרת ברב חסדא. **תִּנָּיִן כְּוִתִּיָּה דְרַב הוֹנָא: הִמְהַלֵּךְ בְּמִבּוֹאוֹת הַמְטוֹנָפוֹת מְנִיחַ יָדוֹ עַל פִּיו וַיִּקְרָא קְרִיאת שְׁמַע. תִּנָּיִן כְּוִתִּיָּה דְרַב חֲסִידָא: הֵיְה מְהַלֵּךְ בְּמִבּוֹאוֹת הַמְטוֹנָפוֹת לֹא יִקְרָא קְרִיאת שְׁמַע; וְלֹא עוֹד, אֶלָּא שְׂאֵם הֵיְה קוֹרָא קְרִיאת שְׁמַע וְכָא לְמִבּוֹאוֹת הַמְטוֹנָפוֹת בְּאִמְצַע קְרִיאתוֹ, פּוֹסֵק וְאִינוּ קוֹרָא. וּמָמָה שִׁטְמָה הִבְרִייתָא וְלֹא הוֹסִיפָה הָעֵצָה הַפְּשׁוּטָה שִׁינִּיחַ יָדוֹ עַל פִּיו וַיִּמְשִׁיךְ לְקָרָא, מוֹכֵחַ שִׁבְרִייתָא זֶה סוֹבֵרֵת כְּרַב חֲסִידָא שֶׁאִסּוּר לְקָרָא קְרִיאת שְׁמַע בְּמִבּוֹאוֹת הַמְטוֹנָפוֹת כָּבֵל אוֹפֵן^[40].**
שואלת הגמרא:

היה קורא קריאת שמע ולא פֶּסֶק קריאתו כשהגיע למקום מטונף אלא המשיך וקרא^[41], **מָאי -** מה דינו?

הגמרא משיבה:

אָמַר רַבִּי מִיֵּאשָׁה בְּרִי רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לִוִּי: עָלָיו הַכֶּתוּב אוֹמֵר (יחזקאל כ, כה): **"וְגַם אֲנִי נָתַתִּי לָהֶם חֻקִּים לֹא טוֹבִים, וּמִשְׁפָּטִים לֹא יָחִיו בָּהֶם"**. וכך נדרש הפסוק: מי שקורא קריאת שמע במקום מטונף ועובר על הצווי (דברים כג, טו): **"וְהָיָה מַחֲנִיךְ קְדוֹשׁ"**^[42], מקיים מצות קריאת שמע על ידי עבירה, ונמצא שהחוקים והמשפטים אינם טובים בשבילו, וממילא לא יחיה בהם^[43]. **רַבִּי אָסִי אָמַר:** פסוק זה נאמר עליו (ישעיהו ה, יח): **"הוּא מִשְׁכֵּי הָעוֹן בְּחִבְלֵי הַשְּׂוֹא" -**

הערות

40. הרי"ף והרא"ש גורסים בברייתא: "לא ילך אדם במבואות המטונפות ויניח ידיו על פיו ויקרא קריאת שמע וכו'". לפי גירסא זו מפורש בדברי הברייתא כשיטת רב חסדא.

41. שאלת הגמרא היא על מי שחושב שיותר עדיף להמשיך לקרא קריאת שמע אפילו במבואות המטונפות, כדי שלא יהא שום הפסק; והוא סובר שכך נכון לעשות (רבנו יונה ד"ה רב אדא).

42. עיין למעלה הערה 35.

43. רבנו יונה.

44. רש"י, ראש יוסף מוכיח ממה שרש"י מוסיף שהוא מכוסה על ידי חגורתו ממתניו ולמטה, שאסור לקרוא קריאת שמע כשערותו מגולה אף אם אין לבו ועיניו רואים את הערוה. שהרי על ידי חגורה על מתניו בלבד כבר אין לבו ועיניו רואים את הערוה, ומכל מקום הוסיף רש"י שצריך לכסות את ערותו. ועי' עוד משנה ברורה אורח חיים ער, ג. בהקדמה.

44. רש"י, לפי פירוש זה "חבלי השוא" המוזכרים בפסוק הם חבלים שמתנתקים בקלות. אמנם תוספות מפרשים "השוא" המוזכר בפסוק שהוא "בחנם". כלומר:

אָבֵל לַתַּפְלָה צִרִיךְ לְהִרְאוֹת אֶת עֲצָמוֹ כְּעוֹמֵד לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ וּלְעוֹמֵד בְּאִימָה, וְלִכֵּן אִסּוּר לְהִתְפַּלֵּל עַד שְׂיִכְסֶּה אֶת לְבוּיָהּ^[1]; קְרִיאַת שְׁמַע, לְעוֹמֵת זֹאת, אֵינָה בְּגֵדֵר מְדַבֵּר לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ, וְלִכֵּן קוֹרֵא אֶף עַל פִּי שֶׁלָּא כִסָּה אֶת לְבוּ.

עוֹד מִיִּמְרָא שֶׁל רַב הוֹנָא:

וְאָמַר רַב הוֹנָא: שֶׁכַּח וְנִכְנַס בְּתַפְלִין לְבֵית הַכֶּסֶּא וְהִתְחִיל לִפְנוֹת, מֵנִיחַ יָדוֹ עָלֶיהָ^[2] עַד שְׂיִגְמוֹר.

הַגְמָרָא מְבַהֵירָה דְּבָרֵי רַב הוֹנָא:

עַד שְׂיִגְמוֹר סִלְקָא דְּעֵתָהּ – וְכִי יַעֲלֶה עַל דַּעְתָּךְ שְׁמוֹתָר לְהִשְׁאֵר בְּתַפְלִין עַד שְׂיִגְמוֹר לִפְנוֹת? זֶה בּוֹדֵאִי לֹא יִתְכַּן! אֲלֵא בְּדָאֻמֶּר רַב נַחֲמָן בֶּר יִצְחָק: מֵנִיחַ יָדוֹ עָלֶיהָ עַד שְׂיִגְמוֹר עֲמוּד רֵאשׁוֹן.

שׂוֹאֵלֶת הַגְמָרָא:

וְלִפְסוּק לְאַלְתֵּר וְלִיקוּם – וְשִׁיפְסִיק מִיד וְיִקוּם, וְלִמָּה עֲמוּד רֵאשׁוֹן מוֹתָר?

עוֹנֶה הַגְמָרָא:

אֵינּוּ מִפְסִיק מִיד מִשּׁוּם דְּרַבֵּן שְׁמַעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל: דְּתִנָּא בְּבִרְיִיתָא: רַבֵּן שְׁמַעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל אָמַר: עֲמוּד רֵאשׁוֹן שֶׁל צוּאָה הַחוּזָר לְגוֹף מְבִיא אֶת הָאָדָם לִידֵי הַדְּרוֹקָן – מַחֲלֵת מַעֲיִים שֶׁמִּנְפַחַת אֶת הַכֶּסֶּס^[3] סִילּוֹן רֵאשׁוֹן שֶׁל שֶׁתָּן הַחוּזָר לְגוֹף מְבִיא אֶת הָאָדָם לִידֵי מַחֲלֵת יֶרֶקוֹן. לִפְיֶכָּךְ אֵינּוּ קָם עַד שְׂיִגְמוֹר עֲמוּד הָרֵאשׁוֹן.

הַגְמָרָא מְמַשִּׁיכָה בְּדִינֵי קְרִיאַת שְׁמַע בְּמִקּוֹמוֹת מְטוּנָפִים:

אָתְמַר – נֹאמַר: צוּאָה הַנִּמְצָאָה עַל בֶּשָׂרוֹ וְהִיא מְכּוּסָה בְּבִגְד, אוֹ יָדוֹ מוֹנַחַת בְּבֵית הַכֶּסֶּא – מַחֲצִיחָה יֵשׁ בֵּינוֹ לְבֵין בֵּית הַכֶּסֶּא, וּפְשֵׁט יָדָיו לִפְנֵים מִן הַמַּחֲצִיחָה^[4], רַב הוֹנָא אָמַר: מוֹתָר לְקִרְוֹת קְרִיאַת שְׁמַע^[5]. רַב חֲסֵדָא אָמַר: אִסּוּר לְקִרְוֹת קְרִיאַת שְׁמַע.

רַבָּא מְסַבֵּיר הַטַּעַם שֶׁל רַב הוֹנָא:

אָמַר רַבָּא: מֵאִי טַעְמָא דְּרַב הוֹנָא? דְּכִתִּיב (תְּהִלִּים קג, ו): "כָּל

הַנִּשְׁשָׂמָה תִּהְיֶה יָהּ". רַב הוֹנָא דּוֹרֵשׁ "הַנִּשְׁשָׂמָה" מִלִּשׁוֹן נִשְׁמִימָה. כְּלוֹמַר, רַק הִפָּה וְהַחוּטִים בְּכָלֵל הַהִילּוּל וְלֹא שָׂאֵר אַבְרִיִּים, וְכִיּוֹן שֶׁהִפָּה וְהַחוּטִים רְאוּיִם לְהִילּוּל, עַל כֵּן כָּשִׁישׁ צוּאָה עַל בֶּשָׂרוֹ, מִכִּיּוֹן שֶׁהַצּוּאָה מְכּוּסָה, הָרִי כִלְפֵי הִפָּה וְהַחוּטִים כְּאִילוֹ אֵינָה קִיּוּמָה; וְכֵן כְּשִׁידוֹ בְּבֵית הַכֶּסֶּא, הָרִי הִפָּה וְהַחוּטִים לֹא נִמְצָאִים בְּבֵית הַכֶּסֶּא, לִכֵּן מוֹתָר לְהִתְפַּלֵּל.

וְטַעְמוֹ שֶׁל רַב חֲסֵדָא:

וְרַב חֲסֵדָא אָמַר: אִסּוּר לְקִרְוֹת קְרִיאַת שְׁמַע. מֵאִי טַעְמָא דְּרַב חֲסֵדָא? דְּכִתִּיב (שִׁם לֵה, י): "כָּל עֲצָמָתָה תִּאֲמַרְנָה ה' מִי כְמוֹךָ". כְּלוֹמַר, כָּל הָאֲבָרִים בְּכָלֵל הַהִילּוּל וְלֹא רַק הִפָּה וְהַחוּטִים, וְכִיּוֹן שֶׁהִבְשֵׁר שְׁעָלָיו הַצּוּאָה אֵינּוּ רְאוּיִ לְהִילּוּל^[6], וְכֵן הִידִים הַנִּמְצָאוֹת בְּבֵית הַכֶּסֶּא – אִסּוּר לְהִתְפַּלֵּל.

דִּין קְרִיאַת שְׁמַע בְּמִקּוֹם רִיחַ רַע:

אָתְמַר – נֹאמַר: רִיחַ רַע שֶׁיֵּשׁ לוֹ עֵיקָר – שֶׁהַצּוּאָה מוֹנַחַת שִׁם וּמִסְרַחַת, רַב הוֹנָא אָמַר: מִרְחִיק אַרְבַּע אַמּוֹת מִן הָעֵיקָר, דְּהֵיִינוּ מִן הַצּוּאָה, וְכִגּוֹן שֶׁהִיא לְאַחוּרָיו שְׁאִינוֹ רוֹאֶה אוֹתָהּ^[7], וְקוֹרֵא קְרִיאַת שְׁמַע, אֶף עַל פִּי שֶׁהָרִיחַ מְגִיעַ אֵלָיו^[8]. וְרַב חֲסֵדָא אָמַר: מִרְחִיק אַרְבַּע אַמּוֹת מִמָּקוֹם שֶׁפֶּסֶק הָרִיחַ וְקוֹרֵא קְרִיאַת שְׁמַע^[9].

הַגְמָרָא מְבִיאָה בְּרִיִּיתָא שֶׁמְסַיֶּעֶת לְרַב חֲסֵדָא:

תִּנָּא בְּנִתְיָה דְּרַב חֲסֵדָא: לֹא יִקְרָא אָדָם קְרִיאַת שְׁמַע, לֹא כְּנֶגֶד צוּאָת אָדָם^[10], וְלֹא כְּנֶגֶד צוּאָת כְּלָבִים, וְלֹא כְּנֶגֶד צוּאָת חֲזִירִים^[11], וְלֹא כְּנֶגֶד צוּאָת תִּרְנַגּוּלִים^[12], וְלֹא כְּנֶגֶד (צוּאָת) אֲשֶׁפָּה שְׂרִיחָה רַע^[13]. וְאִם הֵיָה מְקוֹם גְּבוּהָ עֲשָׂרָה טַפָּחִים מִמָּקוֹם שְׁעוֹמֵד הָאָדָם, אוֹ נִמּוֹךְ מִמּוֹ עֲשָׂרָה טַפָּחִים וְהַצּוּאָה אוֹ הָאֲשֶׁפָּה מוֹנַחַת שִׁם, יוֹשֵׁב בְּצִדוֹ וְקוֹרֵא קְרִיאַת שְׁמַע^[14], וְאִם לֹא – וְאִם אֵין מְקוֹם הַצּוּאָה גְבוּהָ אוֹ נִמּוֹךְ עֲשָׂרָה טַפָּחִים, מִרְחִיק מִן הַצּוּאָה מֵלֵא עֵינָיו וְקוֹרֵא קְרִיאַת שְׁמַע^[15]. וְכֵן לְתַפְלָה – וְכִשֶּׁם שֶׁמִּרְחִיקִים מְכַל אֵלָה

הערות

1. רש"י. ועיין משנה ברורה צא, ב, שהוא הדין שצריך לכסות כל גופו. אולם עיין בריטב"א שכתב שמכסה את לבו לתפלה, מפני שהלב אבר נכבד מכולם. ומשמע מדבריו שצריך לכסות את לבו ולא כל גופו. אמנם לפי טעמו של רש"י שצריך להראות את עצמו כעומד לפני המלך, מסתבר שצריך לכסות כל גופו. מי שהתפלל וכסה ערותו ולא כסה את לבו יצא (שלחן ערוך אורח חיים צא, ב; ועיין ביאור הלכה שם ד"ה הואיל).
2. היינו על התפילין של ראש (שפתי חכמים); ועיין לעיל כג, א ובהערה 17 שם.
3. רש"י. עיין מלא הרועים; ועיין שבת לג, א.
4. רש"י [וגירסתו: "ידיו בבית הכסא"]; ועיין גירסת הר"ף; ועיין רבינו יונה ובמלחמות ה'.
5. ואף על פי שאסור לקרוא קריאת שמע כשיש צואה בתוך ארבע אמותיו, מצד הדין ש"הנה מחניף קדוש" (עיין כד, ב הערה 36; ומחנה של אדם הוא ארבע אמות), הרי כאן הצואה שעל בשרו מכוסה בבגדו, ומותר לקרוא קריאת שמע תוך ארבע אמות של צואה מכוסה, כמבואר להלן בגמרא כה, ב (רבינו יונה, רשב"א וריטב"א). ואף על פי שאסור לקרוא קריאת שמע במקום ריח רע, כאן מדובר שאין ריח מגיע אליו, ולכן לרב הונא מותר לקרוא קריאת שמע, וגם רב חסדא היה מורה בזה, לולא הטעם של "כל הנשמה" וגו' כמו שיתבאר בסמוך (רבינו יונה).
6. עיין בהערה הקודמת.
7. רש"י. וכונתו דאילו היתה הצואה לפניו היה צריך להרחיק במלוא עיניו, וכמבואר להלן בבבב"א ובגמרא כו, א.
8. רש"י. ומדובר בצואה מגולה (רשב"א) [דלפי דעתו בצואה מכוסה נחשב הריח כאילו לו עיקר]. אמנם הריטב"א מפרש שהצואה מכוסה אך הריח מגיע אליו, ואף על פי שהיא מכוסה נחשב הריח כיש לו עיקר [ולפי פירושו הצואה מונחת לפניו ולא דוקא לאחריו, שאין חיוב להרחיק מהצואה עצמה אחרי שהיא מכוסה]; ועיין צ"ח. ועיין בראשונים שמביאים גירסאות אחרות בדברי רב הונא.
9. האיסור לקרוא קריאת שמע [והוא הדין שאר דברים שבקדושה, כגון להתפלל ולדבר דברי תורה ולברך שום ברכה] במקום צואה, נלמד מהפסוק "הנה מחניף קדוש", וכל תוך ארבע אמות חנייה של אדם הוא, אבל מחוץ לארבע אמות אינו חנייתו ומותר לקרוא בו קריאת שמע (פרי מגדים, מובא בהקדמת המשנה ברורה לסימן עט).
9. רב הונא סובר שצואה אוסרת קריאת שמע אבל ריח רע אינו אוסר. ועל זה חולק רב חסדא וסובר שהריח בעצמו אוסר, ולכן צריך להרחיק ארבע אמות ממקום

שפסק הדין לפני שקורא קריאת שמע; עיין ביאור הלכה עט, א ד"ה ארבע אמות, שדן אם דינו של רב חסדא שצריך להרחיק ארבע אמות ממקום שפסק הריח, הוא מן התורה או רק מדרבנן.

10. ואף על פי שאין ריח (רש"י); והיא הצואה המונחת בתורה שאסור לקרוא קריאת שמע בנגדה שנאמר (דברים כג, יד): "בְּסִיטָה אֶת צִאֲתָהּ" (ועיין בהערה הבאה).

11. לפי ברייתא זו – צואת כלבים וחזירים בטבען ריחן רע יותר מצואת בהמות אחרות, ולכן דינן כדין צואת אדם, ואסור לקרוא קריאת שמע כנגדן אף כשאין בהם ריח. צואת בהמות אחרות אין איסור לקרוא קריאת שמע כנגדן אלא אם יש בהן ריח רע; וביש בהן ריח רע נחלקו הפוסקים, דעת הטור שמרחיקין מהן עד מקום שכלה הריח, ודעת המחבר דביש בהן ריח רע דינן כצואת אדם, וצריך להרחיק ארבע אמות ממקום שכלה הריח [שכן להלכה פוסקים כרב חסדא] (עיין טור אורח חיים עט ובשלחן ערוך שם, ד; ובמגן אברהם שם, יג).

12. אין איסור אלא בלול של תרנגולים שרבתה בו צואה ויש בו טרחון והוא מאוס, אבל צואת תרנגולים ההולכים בבית שאין שם אלא מעט, דינה בצואת שאר בהמות וחיות (תוספות ורא"ש, ובמשנה ברורה עט, כח; ועיין רבינו יונה).

13. הגר"א ומסורת הש"ס אינם גורסים כאן המלה "צואת". באמת אשפה שריחה רע דינה בצואה לענין קריאת שמע אף כשידוע שאין בה צואה (משנה ברורה עט, כט, ובביאור הלכה שם ד"ה אשפה; אבל עיין פסקי ריא"ז ובבית יוסף שם).

14. עיין שבת ו, א, שמקום למעלה מעשרה טפחים או למטה מעשרה טפחים חולק רשות לעצמו; ועיין מגן אברהם עט ה, וט"ז שם, ג, שדנים אם לענין קריאת שמע צריך המקום ארבעה טפחים על ארבעה טפחים כמו לענין שבת.

15. האיסור לקרוא קריאת שמע כשיש צואה תוך ארבע אמותיו אנו למדין ממה שנאמר (דברים כג, טו): "הֵנָּה מְחַנֵּף קָדוֹשׁ". והנה מיד אחרי זה כתוב בפסוק: "וְלֹא יִרְאֶה בָּךְ עֲרִיכָה דְבָרָה", ומשם לומדים שאסור לדבר דברי תורה כשרואים ערוה. וכתב הרשב"א ש"לא יִרְאֶה בָּךְ" הכתוב בפסוק מתייחס גם למה שכתוב לפניו: "הֵנָּה מְחַנֵּף קָדוֹשׁ", ובא ללמד שגם צואה המונחת לפניך נראית לך להדיא, אוסרת לקרוא קריאת שמע אף כשהיא חוץ לארבע אמות, וצריך להרחיק ממנה כמלא עיניו. לכן כשהצואה מונחת לצדדיו (במקום שאינו רואה אותה) או לאחריו, אינו צריך להרחיק ממנה אלא ארבע אמות. וכן אם היא תוך ארבע אמותיו, אבל מונחת על מקום הגבוה או הנמוך ממנו עשרה טפחים שאינה נראית לו להדיא כיון שהיא ברשות אחרת, יושב בצדה וקורא קריאת שמע. וכל זה לא נאמר אלא

ק א (מייסד) מלחם
תלה הלכה [משה]
ש ונסי' א: ענין א:
ק א ב מיי' קיד מל:
תלין ה' ב סג
ענין כב משה א"ח ס'
מג סוף ט:
ק ב ד מיי' קיד מל:
ק"ס הלכה יא
משה א"ח סמן ע
סוף ד:
ק ב ד מיי' שם ה' יב
מג ענין יח
סוף א"ח ס' ע
סוף א:

[גדולות מדלי סיר
 [לפי עמלק ארום סיר
 [העזרים מאים גדלי
 [מבנות סד: וזו מלכין
 [הרבות וזו וזו
 [ממדתה ועי' כ"י [עס]
 קד ה ש ספ ח :
 קדו [מיי' שם כלס פ
 חו'ס'ס'ס'ס'ס'ס'ס'ס'ס'ס'
 קו : יד מלסס
 מלס כלס ה סס
 ש סור ש'ס י'ס'ס'ס'
 ספס כו :
 ס'ס'ס'ס'ס'ס'ס'ס'ס'ס'ס'

[illegible]

רב נסים גאון
 ר'יה רצ שיש לו עיקר.
 נרש בני מערבא.
 [בסיעקן כלבס ה] אמר
 רב חסדאי מקס ר'יה
 ר' יהא ר' אבחי אבא
 דר'המור דאוריאל וכל
 לגני עד מקס שטיני
 דאוריאל כהרר ר' נא
 וחבריו וזו תיבן קמי
 שטיקיה ברסאס אבין
 סדו למיסר מילי
 דאוריית אבין מניח
 דאלו היה ברסאס
 ותיין חסין ליה ואמר
 ברס חסין אסר :
 י'סנינו כג' אל' חמי

גליון הששים
גב' חן בקסט. פ'.
בטרוס מיר פ'ר
תוב' דא' אומי' דרש'י
ד'ס נומ' זש'ט' דערק
לחמן פ' . מ' . גרש'י
בטרוס מיר פ' ד'ס
מקום וז'מ' : שום כמנד
בטרוס . וכו' איה' בילקס
פ' בא כמנד ולא יחנן
כלל לבוש . ולא עד אלה
שט לפעד עירוד מלחמן
ולמנד כמס פמס :

במים פס: מנחות קט. מדע לג: וע' ביטב קדושין כ:]

לקריאת שמע כך מרחיקים מהם לתפלה^[16].

הברייתא מסיימת:

ריח רע שיש לו עיקר שהצואה מונחת שם ומסרחת, מרחיק ארבע אמות ממקום שפסק הריח וקורא קריאת שמע. הרי מפורש בברייתא כרב חסדא שריח שיש לו עיקר צריך להרחיק ממקום שפסק הריח, ולא מספיק להרחיק ד' אמות מן העיקר.

הגמרא מביאה שיש חולקים על אחד מדיני הברייתא:

אמר רבא: לית הלכתא פי הא מתניתא (בכל הני שמעתתא) - אין הלכה בברייתא זו שאסור לקרוא קריאת שמע כנגד צואת כלבים וחזירים באין בהם עורות^[17] [לעבוד^[17]], **אלא פי הא דתניא** בברייתא אחרת: **לא יקרא אדם קריאת שמע לא כנגד צואת אדם, ולא כנגד צואת חזירים ולא כנגד צואת כלבים בזמן שנתן עורות לתוכן לעבדן,** וריחן רע^[18]. אבל בלא נתן לתוכם עורות אין ריחן נחשב כריח רע ומותר לקרוא קריאת שמע כנגדם.

הגמרא דנה בדין ריח רע שאין לו עיקר:

בעו מיניה - שאלו מרב ששת: **ריח רע שאין לו עיקר כגון ריח הנודף מהפחת רוח, מהו לענין הרחקה ממנו לדבר דברי קדושה?** **אמר להו רב ששת: אָתו חוּו הֵנִי צִיפִי דְּבִי רַב -** בואו תראו המחצלות של בית המדרש^[19] **דְּהֵנִי גָנוּ וְהֵנִי גָרְסִי** שאלה ישנים^[20] ואלה לומדים לצידם, אף על פי שדרך הישנים להפיח, הרי שמותר בדברי תורה כשיש ריח רע שאין לו עיקר.

הגמרא מוסיפה:

וְהֵנִי מִיָּלִי - ובמה דברים אמורים שמותר, **בְּדַבְרֵי תוֹרָה,** מפני שאי אפשר להפסיק לימודו כל פעם שיש ריח הפחה, **אָבֵל בְּקִרְיַת שְׁמַע** שיכול לצאת החוצה ולקרוא, **לֹא יִקְרָא** כשיש ריח רע שאין לו עיקר. **וְדַבְרֵי תוֹרָה נְמִי לֹא אֶמְרָן** שמותרים **אֲלֵא דְחֻבְרִיָּה -** בהפחת חבירו, **אָבֵל דִּיבְרִיָּה -** בהפיח הוא עצמו **לֹא יִלְמַד** עד שיכלה הריח.

הגמרא ממשיכה לדון בקריאת שמע במקום צואה:

אָתְמַר - נאמר: **צוֹאָה עוֹבֶרֶת -** אדם שנושאים לפניו כלי שיש בו צואה, **אֲבִי אֶמַר: מוֹתֵר לְקִרּוֹת קְרִיאת שְׁמַע** ואין צריך להפסיק אף כשהכלי עובר לפניו או בתוך ד' אמותיו^[21]. **רַבָּא אָמַר: אָסוּר לְקִרּוֹת קְרִיאת שְׁמַע.**

אביי מביא מקור לדבריו:

אָמַר אֲבִי: מֵנָּה אֶמִּינָא לָהּ - מנין לי לחלק בין צואה עוברת

לעומדת? **דְּתַנֵּן** במשנה (נגעים יג, ז): **הַטֵּמָא -** מצורע^[22] **עוֹמֵד תַּחַת הָאֵילָן וְהַטְּהוֹר עוֹבֵר תַּחַת הָאֵילָן, טֵמָא -** הטהור טמא. כלומר, קיבל טומאה מהמצורע. **טְהוֹר עוֹמֵד תַּחַת הָאֵילָן וְטֵמָא -** מצורע עובר תחת האילן, הטהור נשאר טהור. **וְאִם עוֹמֵד הַמְצוּרֶע תַּחַת הָאֵילָן, הטהור טֵמָא**^[23]. **וְכֵן בְּאֵבֶן הַמְּנוּגָעַת -** הבאה מבית המנוגע, דינה כמצורע^[24]; ואם נושא האבן עומד תחת האילן והטהור עובר תחתיו, הטהור טמא, ואם הטהור עומד תחת האילן ונושא האבן עובר תחתיו, הטהור נשאר טהור. ולמדים אנו ממשנה זו, שמצורע שלא עמד במקום אלא עבר שם, אין המקום נחשב כמקומו הקבוע ומושב. ואם כן גם לענין "והיה מחניך קדוש" (דברים כג, טו) [שמשם לומדים שאסור לקרוא קריאת שמע כשצואה תוך ד' אמות, שמחנה של אדם הוא ד' אמותיו], כל שהצואה עוברת תוך ד' האמות של האדם ואינה עומדת שם, אין ד' האמות נחשבות מקומו של הצואה, וממילא מחנהו נשאר קדוש וראוי לקרוא בו קריאת שמע.

רבא דוחה הוכחת אביי:

וְרַבָּא אָמַר לָךְ: אין הוכחה ממצורע שעובר לצואה שעוברת, **הֵתֵם -** שם, לענין מצורע, **בְּקִבְעוֹתָא תִּלְיָא מִילְתָּא -** טומאת הטהור תלויה בקביעות מקום המצורע, **דְּכִתִּיב (ויקרא יג, מו) "בְּכָרֶךְ יֵשֵׁב מִחוּץ לְמַחֲנֶה מוֹשְׁבּוֹ"; "מוֹשְׁבּוֹ" של המצורע טמא, ומושביו היינו מקום קביעותו, ואין לו קביעות במקום שרק עובר בו. הֵכָּא -** כאן, לענין צואה, **"וְהָיָה מִחְנִיךְ קָדוֹשׁ" אָמַר רַחֲמָנָא -** אמרה תורה, והיינו, דהתורה תלתה האיסור לקרוא דברים של קדושה כנגד צואה, במקום [מחנהו] של האדם ולא במקום של הצואה וקביעותו, **וְהָא לִיכָּא -** ואין מקומו של האדם קדוש אף כשצואה עוברת בו.

הגמרא מביאה עוד דין הנוגע לצואה עוברת:

אָמַר רַב פֶּפְאָ: פִּי חוֹזֵר בְּצוֹאָה עוֹבֶרֶת דָּמִי - דומה לצואה עוברת, ולפי רבא כל שעובר חוזר תוך ד' אמותיו אסור לקרוא קריאת שמע. מקשה הגמרא:

פְּשִׁטָּא שדינו כצואה עוברת, שהרי אין פי חוזר בלא צואה. ומה בא רב פפא ללמדנו? מתרצת הגמרא:

לֹא צְרִיכָא - דינו של רב פפא לא נצרך אלא ללמדנו שפי חוזר כצואה עוברת **אף על גב דְּסָלִיק מִנְהָרָא -** אף על פי שעלה החוזר מהנהר, ופיו התרחץ בו ואין עליו צואה; ובא רב פפא ללמדנו שאף על

הערות

20. ע' גבורת ארי תענית כ, ב לענין היתר שינה בבית המדרש; ועיין בספר מגדים חרשים כאן.

21. רש"י, וט"ז ע, ב; וע' שפתי חכמים כאן.

22. אדם, בגדים ובתים המנוגעים בנגעי צרעת הטמאים, נהיו אב הטומאה (ויקרא יג, א-מו; מז"נה; יד, לג-מו) ומטמאים אדם וכלים [ולא רק הבית המנוגע אלא אף אבן הבאה מהבית; ע' רמב"ם הל' טומאת צרעת טז, ג].

23. לגבי מצורע נאמר בויקרא יג, מו: **"כֹּל יָמֵי אֲשֶׁר הִנֵּגַע בּוֹ יִטְמָא, טִמָּא הוּא בְּדַר יֵשֵׁב מִחוּץ לְמַחֲנֶה מוֹשְׁבּוֹ"**. מכאן למדו שמצורע מטמא אדם וכלים הנמצאים עמו תחת אהל אחד, וכל אהל אשר עומד או יושב בו המצורע נחשב כ"מושב", ומטמא (כלים א, ד; וע' במלכים' ויקרא שם; וע' רמב"ם בפירוש המשניות ור"ש ורע"ב בכלים שם; ועוד ע' רמב"ם הל' טומאת צרעת י, יב, וריטב"א ומאירי כאן). אמנם אין המצורע מטמא בביאתו לאהל אלא כשעמד שם, שעל ידי כך נחשב המקום במושבו (רש"י בשם ספרא); אבל כשעובר מתחת לאהל ולא עמד – אין זה נחשב מושבו, ואינו מטמא אדם וכלים הנמצאים שם, כמבואר במשנה המובאת בסוגיא (ועיין במפרשי המשניות שם).

רש"י מוסיף שדיני המשנה נאמרו רק לענין מצורע, שטומאת מצורע תלויה במושבו, ולכן אם לא עמד המצורע מתחת לאילן אינו מטמא הטהור שעומד שם. אבל מת שמטמא באוהל אין טומאתו תלויה בשם "מושב", אלא בביאתו לתוך האוהל, ולכן נושא את המת בתוך אוהל, בין עומד, בין יושב בין הולך – טומאת אוהל היא, וכל הנמצא בתוכו [אדם כלים ואוכל] נטמא בטומאת המת.

24. שהקישא הכתוב למצורע (ויקרא יד, נד, נה): **"זאת התורה לכל נגע הצרעת ולנתק ולצרעת הבגד ולבית"** (רש"י).

בצואה מגולה, אבל בצואה מכוסה ואפילו בכיסוי שרואים דרכו הצואה (כגון כיסוי של זוכבית שקופה). מותר לקרוא קריאת שמע כנגדה אף כשהיא תוך ד' אמותיו, מפני שהתורה תלתה הדין של צואה בכיסויה שנאמר: **"וכסית את צאתך וגו' והיה מחניך קדוש"**. והיינו, כשהצואה מכוסה המחנה קדוש ומותר לדבר בו דברים של קדושה אף על פי שהצואה נראית, וכמבואר להלן כה, ב, (וע' רשב"ץ, מאירי ורא"ה, שגם כן מפרשים על דרך זו).

אמנם הרא"ש (ג, מו) חולק וסובר שראיית צואה אינה אוסרת כשהצואה נמצאת ברשות אחרת; ועיין בהקדמת המשנה ברורה לסי' עט, אות ב שמאריך בביאור מחלוקת הרא"ש והרשב"א.

16. ע' א"ח"צ, כו.

17. רש"י, וע' תוספות ושאר ראשונים.

18. דרכן היתה לעבד עורות בתוך בורות של צואת כלבים וחזירים (ע' רש"י חגיגה ד, א ד"ה המקמץ, וילקוט שמעוני פרשת בא קפז, המובא בגליון השי"ס; וע' גם שפתי חכמים). מתערובת העורות והצואה נוצר ריח רע, ולכן דינן כצואת אדם ואוסרות קריאת שמע כנגדן (ועיין ביאור הלכה עט, ד"ה אם נתן, לענין אם ניטלו העורות ונתבטל הריח). אבל בלא נתן עורות לתוכן אין ריחן רע, ודינן כדין צואת שאר בהמה חיה ועוף שאין צריך להרחיק מהן (שו"ע עט, ד). וכל זה לענין צואת כלבים וחזירים המוכרות בברייתא, אבל צואת אדם אסורה אפילו בלא נתן עורות לתוכן, שהרי אין דרך לעבד בה עורות, ובעל ברחנו מה שהתנתה הברייתא **"בזמן שנתן עורות לתוכן"**, היינו לתוך צואת כלבים וחזירים (רש"י).

19. רש"י; וע' הגהות יעב"ץ מועד קטן טז, ב.

וְאֵלָּא כִּי הָא דַּתְּנִינָא כּו' . פֿרש"י לִית
לְעֵיל דַּאֲסֵרָה זֵוָּת כְּלָנִים וְחֻזִּירִים
זֵוָּת אָדָם לֹא שׂיךְ וְחֹסֵר כָּל עֵינָן
לֹא חִיירי רַבָּא וְצִידִיד בְּרִיתָהּ לֹא
גַּרְם זֵוָּת תַּרְגֻּמוֹלִים כָּל וְלֹא פְּלִיג

בזה אמהייתא לשלי ופי' זה י
לאסור טוה' תרגוין וואר רבינ
היוד' דרוקא גדול בגל' שלה
שי' שם סרוחן קהל אכל תרגוין
ההולכים בבית אין חוששין
וצירושא* י' דבאדומים בלד' י'
לחוש וילא ידעין פירש ועור קאמר
מרחיקין מגלוי בהם ד' אמות ר'
שמואל רבי ינחן ואמר ובלבד
של חורו :

ריח רע שאין לו עיקר . י"מ
דבחי כסאות שלט בשומק
אס י' בהן מתינה מפסקה הוי'
כמו ריח רע שאין לו עיקר כמו
בהי כסאות דפרסאי לקמן (ד' יו-):
וארי

מִמַּחֲשֵׁי ד' אֲמוֹת וּקּוֹרָא ק"ש
מִסֵּם הָרִיחַ וּקּוֹרָא ק"ש תִּגְיָא
צוֹאת אֶדָם וְלֹא כִנְגֵד צוֹאת
אֵת תִּרְנַנְגוּלִים * וְלֹא כִנְגֵד [6]
זֶה עֲשֶׂה טַפְחִים אוּ נִמּוֹךְ
מִמַּחֲשֵׁי מֵלֵא עֵינָיו יוֹכֵן לְתַפְלָה
יִרְיֵחַ וּקּוֹרָא ק"ש אִמֵּר רַבָּא לִית
אֵלָא כִּי הָא * דְּתִגְיָא הָא יִקְרָא
צוֹאת חוּזִירִים וְלֹא כִנְגֵד צוֹאת
בִּשְׁשֶׁת רִיחַ רַע שְׂאֵן לוֹ עֵיקֵר
גִּנּוּ וְהִנֵּי גִרְסֵי וְה'מ' כְּדִבְרֵי
י' אֵלָא דְּתַבְרִינָא אֲבָל לִידֵּיהּ
כִּי הָא * דְּתִגְיָא עֲמֵד לִידֵּיהּ

וְהָיָה כִּי יִשְׁמַע ה' אֶת קוֹל אֲמֹרֵי אֲשֶׁר
 יִשְׁמַע ה' עוֹמֵד תַּחַת הָאֵילָן
 וְשָׁמָּה יִזְכָּר מִיָּד מִיָּד וְאֵם עֶמֶד
 וְהָיָה כִּי יִשְׁמַע ה' אֶת קוֹל אֲמֹרֵי אֲשֶׁר
 יִשְׁמַע ה' עוֹמֵד תַּחַת הָאֵילָן

ספק צואה אסורה ספק מי
וצאה בבית מותרת באשפה
וזותרין סבר לה כי הא דרב
גלא כנגד עמוד בלבד וכדרכי
דין למחנה ויצאת שמה היין
הא כיצד כאן בגדולים כ"א
כנגד עמוד בלבד הא נפול

במה דבגן בודאן אבל בספק
שמואל כל זמן שמטפחין
פוחין וכן אמר עולא כל זמן
שרשומן ניכר א"ר יוסף שרא
ה אמר רב כיון שקרמו פניה
סמכת אהא סמוך אהא דאמר
אמורה והיכי דמי צואה כחרס
ואינה נפרכת וא"ר כל זמן
קאימנא קמיה דרב יהודה
א"ר יוסף דמי דמי ייחוד

וְיִשְׂרָאֵל אָמַר מוֹתֶרֶת אִמִּי רַבָּא
 שְׁמַטְפִּיחִין אֲסוּרִין
 כָּל זֶמֶן נִבְלָעוּ דַּיִן רִשְׁוֹמִין
 נִיבָר אֶף נִבְלָעוּ דַּיִן רִשְׁוֹמִין
 שְׁמַטְפִּיחִין הוּא דַּאֲסוּר הָאֵל
 מִי רְגִלִּים אֲסוּר לְקוֹחַ ק"ש
 שְׁמַטְפִּיחִין מֵאֵי נִבְלָעוּ וּמֵאֵי
 ר' יוֹסִי לְמִימַר כ"ז שְׁמַטְפִּיחִין
 עוֹד דְּרִשְׁוֹמִין נִיבָר וְאִתָּא ר' יוֹסִי
 וְהָאֲסוּר הָאֵל רִשְׁוֹמִין נִיבָר שְׁרִי
 וְהִכָּא

[illegible]

ק'ס הלכה יג סמב
ענין יח מוסיף זריח
סימן טו חזיק ג :
קי"ב ט עתי"י שם הלי'
קו [ועי"ש כדכ"ט]
מוקד ב"רע שם סה"י ז
קי"ג פ עתי"י שם הלי' ז
סמב שם זריח
לוי"ט סי' טכ עתי"א
[ושע"פ ב] :

רב נסים גאון

ק א [חיי"ס] מלכות
חלום כלום ו[חיי"ס]
כס וכו' לא סוף ח'
קא ב חיי"ס מל'
השליך ח' כ סג
שליך כס ע"ס ח"ח ס'
חג סוף ח'
קב ג חיי"ס מל'
ח"ס חלום יא

וּנְחִיִּים קָס; מִנְחֹת סֶה. מִדֶּה לָג: וּמ' בִּיטָב הַדּוֹשָׁן בִּי:

כנגדו. **וכי גזרו בהו רבנן בנדאן** - בודאי מי רגלים, **אבל בספקן לא גזרו**^[34], ולכן במקום ספק מי רגלים באשפה מותר לקרוא קריאת שמע ולהתפלל. וכל זה במי רגלים, אבל כשיש צואה כנגדו אסור לדבר דברים של קדושה מן התורה, ולכן אסור אף במקום ספק צואה, דבספק אסור מן התורה הולכים לחומרא.

הגמרא דנה עד מתי מי רגלים וצואה אוסרים דברים של קדושה: **ובנדאן** - ובודאי מי רגלים על הארץ, שאסרו רבנן לדבר דברים של קדושה כנגדם, **עד במה** ישוהו על הארץ ויהא אסור לדבר כנגדם דברים של קדושה? **אמר רב יהודה אמר שמואל: כל זמן שמטפחין** - שמרטיבין דבר הנוגע בהם. **וכן אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן: כל זמן שמטפחין. וכן אמר עולא: כל זמן שמטפחין. גניבא משמיה דרב אמר:** מי רגלים אוסרים בדברים של קדושה **כל זמן שרשומן ניכר** בקרקע, אף על פי שאינם מטפחין. **אמר רב יוסף: שרא ליה מריה** - מחול לו רבונו **לגניבא**, שודאי שקר העיד בשם רב; שהרי מדברי רב בעצמו, מוכח שהוא סובר שמי רגלים שאינם מטפחין אף על פי שרשומן ניכר, מותר לדבר כנגדם דברים של קדושה. **השתא צואה** שאוסרת מן התורה לדבר דברים של קדושה כנגדה, **אמר רב יהודה אמר רב: פיון שקרמו פניה** - שנתייבשו פניה והגלדו קצת, אף על פי שעדיין לחה בפנים, **מותר** לדבר כנגדה דברים של קדושה [מפני שיבשות זאת שגרמה לקרמו פניה, מספיקה להפקיע ממנה שם צואה, ונחשבת כסתם עפר]^[35], **מי רגלים** שאינם אוסרים דברים של קדושה כנגדם אלא מדרבנן **מיבעיא** - וכי צריך לומר שמותר לדבר כנגדם אחרי שהתייבשו עד שאינם מטפחין [הרי יבשות כזו, שהיא יותר משיעור יבשות של קרמו פניה, בודאי מפקיעה מהם שם מי רגלים, אף על פי שרשומן ניכר]?

הגמרא מתרצת דברי גניבא:

אמר ליה אביי לרב יוסף: מאי חזית דסמכת אהא - מדוע נראה לך לסמוך על המימרא של רב יהודה בשם רב שהבאת ולהקשות על גניבא? **סמוך אהא** - על מימרא אחרת שנאמרה בשם רב ואל תקשה על גניבא. **דאמר רבה בר רב הונא אמר רב: צואה אפילו יבשה בחרס אסורה** - נחשבת כצואה ואוסרת דברים של קדושה כנגדה; ולפי זה יתכן שגם מי רגלים אוסרים כל זמן שרשומן ניכר, אף על פי שאין מטפחין.

הגמרא מבררת מהי צואה כחרס:

והיכי דמי - באיזה אופן נחשבת צואה בחרס? **אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן: כל זמן שזורקה ואינה נפרכת** - ואינה מתפוררת, מפני שעדיין יש בה קצת לחות - זוהי צואה כחרס, ואוסרת לדבר דברים של קדושה כנגדה^[36], אבל בזורקה ונפרכת הרי היא כעפר^[37], ודברים של קדושה מותרים כנגדה.

פי כן פי חזיר כצואה עוברת; שכיון שדרך החזיר לכלכל פיו כל היום כצואה, אין פיו יכול להיות רחוק לגמרי מכל שמץ צואה, לכן נחשב פי החזיר כגרף של רעי [כלי שעשוי להניח בו צואה], שאסור לקרוא קריאת שמע כשהוא בתוך ד' אמותיו אף כשאין בו צואה ממשי^[25].
הגמרא דנה בדיון ספק צואה:

אמר רב יהודה: ספק צואה^[26] **אסורה** - ספק אם יש צואה במקום, צריך להחמיר ולחשוש שיש צואה, ואסור לקרוא קריאת שמע ולהתפלל. **ספק מי רגלים מותרים** - אפשר להקל כאילו אין שם מי רגלים, ומותר לקרוא קריאת שמע ולהתפלל^[27].
לשון אחר:

איבא דאמרי - יש אומרים שכך **אמר רב יהודה: ספק צואה בבית מותר** - אפשר להקל ואין צריך לחשוש שיש בו צואה, מפני שאין דרך להניח צואה בבית ומסתבר שאין בו צואה^[28]. ספק צואה **באשפה אסורה** שהדרך לימצא בה צואה^[29]. **ספק מי רגלים אפילו באשפה נמי מותרין**^[30].

הגמרא מבארת החילוק בין ספק צואה באשפה לספק מי רגלים: רב יהודה שמתיר לקרוא קריאת שמע במקום ספק מי רגלים, **סבר לה פי הא דרב המנונא, דאמר רב המנונא: לא אסרה תורה דברים של קדושה אלא בגדר עמוד הקלוח של שתן בלבד. וכך רבי יונתן** - וכמו שלמדנו מדרשת רבי יונתן. **דרבי יונתן דמי** - הקשה סתירה: **כתיב** (דברים כג, יג): **"ויד תהיה לך מחוץ למחנה ויצאת שמה חוץ"** ליפנות, ומדתם הפסוק משמע שאחרי שנפנה אינו צריך לכסותו. **וכתיב בפסוק שלאחרי: "ויתר תהיה לך וגו' וכסית את צאתך"**, הרי שאחרי שנפנה צריך לכסות צואתו, ואם כן הפסוקים נראים כסותרים. **הא כיצד** מתיישבת הסתירה? **באן** - בפסוק השני, מדובר **בגדולים** [כצואה] כמפורש בפסוק, וכסית את "צאתך", וחייב לכסותה אף מחוץ למחנה, כמפורש בפסוק "והיה בשבתך חוץ", שכן לפעמים מדברים דברי תורה כשהולכים מחוץ למחנה^[31]. **באן** - בפסוק הראשון מדובר **בקטנים** [במי רגלים] ואינו חייב לכסותם. **אלמא** - הרי מוכח מכאן שבקטנים **לא אסרה תורה** לדבר דברים של קדושה **אלא בגדר עמוד הקלוח בלבד**. ולכן כשהזהיר על קטנים כתיב "ויצאת שמה חוץ", ולא הצריך הכתוב אלא שישתין חוץ למחנה, מפני שבמחנה מדברים דברי תורה תמיד, ואם היה משתין שם היה אסור לדבר דברי תורה בשעת קילוח השתן; אבל חוץ למחנה לא הצריך כיסוי למי רגלים אף על פי שלפעמים מדברים שם דברי תורה, מפני שאחר הקילוח אין איסור אם מדברים דברי תורה ויש שם מי רגלים^[32].

הגמרא מסיימת לבאר החילוק בין ספק צואה לספק מי רגלים: **הא נפול לארעא שרי** - הרי למדנו מדרשת רבי יונתן, שמי רגלים שנפלו לארץ מותר מן התורה לדבר דברים של קדושה כנגדם^[33], **ורבנן הוא דגזרו בהו** לדבר דברים של קדושה כשיש מי רגלים

הערות

32. רבינו יונה.

33. בפשטות היה נראה מהגמרא שכל זמן שהמים יוצאים מגופו אף שאינם בקילוח אלא בטיפטוף, אסור לקרוא קריאת שמע כנגדם מן התורה, כי רק בנמצאים על הארץ מותר מן התורה. אמנם דעת הרא"ש (ג, כג) שאין איסור מן התורה אלא כנגד עמוד הקילוח, אבל מים המטפטפים מגופו אינו אסור לקרוא קריאת שמע כנגדם אלא מדרבנן; ועי' מרומי שדה ושלמה משנתו; ועי' משנה ברורה עו, כז.

34. לכאורה די היה לגמרא לומר שספק מי רגלים מותרים מפני שספק דרבנן לקולא, ולמה הוצרכה הגמרא להאריך כאן ולפרש דגורו רבנן בודאן ולא בספק? ועי' מגיד תעלומה (מובא בבית יוסף על ברכות), שלמה משנתו, חידושי מהר"ם בנעט, וחדושים גם ישנים.

35. עי' דמב"ם הל' קריאת שמע ג, ז.

36. ואף אם נשברת לשתיים או שלש חתיכות עדיין נחשבת צואה כחרס ואוסרת קריאת שמע (בסוף משנה שם).

37. דמב"ם הל' קריאת שמע ג, ז; או"ח פכ, א.

25. כמבואר להלן בגמרא כה, ב (רבינו יונה).

26. כגון שהריח ריח רע ולא הוחזקה לו צואה שם, או שראה שם צואה ולא ידע אם הוציאה אם לא (מאירי); ועי' או"ח עו, ז, ח.

27. הטעם יתבאר מיד.

28. ואם תינתקו מצויים בבית, צריכים לבדוק שאין שם צואה (רבינו יונה דף יד, א מדפי הרי"ף ר"ה הואיל וחטא).

29. ריטב"א; עי' משנה ברורה עו, כד). ועוסקים כאן באשפה שאין ריחה רע, דאם ריחה רע אף אם אין בה צואה אסור לקרוא קריאת שמע כנגדה (ביאור הלכה עט, ח, ד"ה אשפה).

30. והיינו לאחר שברך ולא מצא שם צואה, שאם לא כן - אסור להתפלל כנגדה, משום שרגיל לימצא שם צואה כמבואר בסוגיא (משנה ברורה עו, כו). וכל זה לענין צואה, אבל אינו צריך לבדוק למי רגלים, שמכיון שהאיסור לקרוא קריאת שמע במקום מי רגלים אינו אלא מדרבנן - מקילים מספק וכמבואר בסוגיא.

31. רבינו יונה.

ק א (מייסד) מלחם
תלמה כלבה [משה]
שם ובני' לא שפף א'
קא ב מייסד מלחם
תלמן ה' ב שפ
שפן כב משה' א' ח'
תג שפף ח'
קב ב מיי' סג מל'
ק'ס הלכה יא
משה' ח' א' ח' יא
שפף ד'
קג ד מיי' שם סג יא
שפף שפן יח
שור ש' א' ח' ח' שפ
שפף ח'

(גדולתו מדרכי ש"ס
 ל"ט עמ"ק אדום סיו
 השערים מתיים כדלי'
 הכוזבות סד: וזיו מלכילין
 מלכילין סד: וזלחן
 (החכמה ו"כ ס' ע"א)
 קר ה שס ספ"ח :
 קדו ו (מ"י) שס הלכה ס'
 קו"ט"ס) שס ספ"ח :
 קו : י"ז קד מלכות
 הולק הלכה ס סג
 שס שור ש"ס א"ח ס'
 ש"ס קו :
 קו ה (מ"י) פ"ג מלכות

[illegible]

רַב גַּסִּים גֵּאוֹן

[illegible]

התקדוהו שם שם שם
ספרות וכו' וכו' וכו'
ס' בא נשחק ולא יחזק
כלב לשם. ולא עוד חלל
חזק לעד ספרות מלאה
ולמנו כנס ס' ס' :

לשון אחר:

וְאִיכָא דְאָמְרִי – ויש אומרים **כָּל זְמַן שְׁגוּלָּה וְאִינְה נִפְרָכָת**, שאף על פי שנפרכת כשזורקה, מכל מקום צואה כחרס היא ודברים של קדושה אסורים כנגדה^[38], אבל גוללה ונפרכת הרי היא כעפר, ודברים של קדושה מותרים כנגדה.

הגמרא מביאה מעשה בענין זה:

אָמַר רַבִּינָא: הִנֵּה קְאִימָנָא קָמִיה – פעם עמדתי לפני **רַבִּי יְהוּדָה מִדְּבַתִּי; חָזָא** – ראה צואה. **אָמַר לִי: "עֵינִן אִי קָרְמוּ פְּנֵיהָ אִי לֹא"**. לשון אחר במעשה:

אִיכָא דְאָמְרִי – יש אומרים **הָכִי אָמַר לִיה** – כך אמר רב יהודה מדיפתי לרבינא: **"עֵינִן אִי מִפְּלָאִי אִפְּלוּי"** – אם יש בה הרבה סדקים, ואז יבישה היא ודברים של קדושה מותרים כנגדה^[39].

שואלת הגמרא

מַאי הוּי עָלָה – מהי הלכה למעשה לענין צואה^[40] ומי רגלים יבשים? כלומר, ממתי נחשבים כיבשים ואינם אסורים דברים של קדושה? הגמרא משיבה:

אֲתָמַר – נאמר: **צוּאָה יְבִישָׁה בְּחָרָס, אֲמִימַר אָמַר אֶסוּרָה** – דברים של קדושה אסורים כנגדה, **וּמַר זוּטְרָא אָמַר מוֹתֶרֶת. אָמַר רַבָּא: הִלְכְּתָא** – ההלכה היא **צוּאָה בְּחָרָס אֶסוּרָה, וּמִי רְגָלִים אֶסוּרִים כָּל זְמַן שְׁמִטְפִּיחִין** – שמרטיבים הדבר הנוגע בהם^[41].

הגמרא מקשה על פסק הדין של רבא לענין מי רגלים:

מִיתֵיבִי – הקשו מבריייתא: **מִי רְגָלִים כָּל זְמַן שְׁמִטְפִּיחִין אֶסוּרִין. נִבְלְעוּ בֶּאֱרֶץ, או יָבֵשׁוּ עַל גְּבִי אֲבָנִים בְּשֶׁמֶשׁ, מוֹתְרִים. מַאי לָאוּ** – וכי לא אומרים **נִבְלְעוּ דוּמְיָא** – דומה **דִּיבֵּשׁוּ? מַה יָבֵּשׁוּ דְאִין רְשׁוּמֵן נִיבָר**, אף **נִבְלְעוּ דְאִין רְשׁוּמֵן נִיבָר**. ואם כן משמע **הָא רְשׁוּמֵן נִיבָר אֶסוּר** לדבר דברים של קדושה כנגדם אף על גב דאין **מִטְפִּיחִין**, ודלא כרבא שמתיר דברים של קדושה כנגדם כשאין מטפחים.

הגמרא דוחה:

וּלְטַעְמֵיהּ – ולפי דבריך שמשמע מהבריייתא שמי רגלים אסורים דברים של קדושה כל זמן שרישומן ניכר, **אִימָא רִישָׁא** – אמור תחילת הבריייתא: **כָּל זְמַן שְׁמִטְפִּיחִין הוּא דְאֶסוּר**, ומוזה משמע **הָא רְשׁוּמֵן נִיבָר שְׂרִי כֹל שְׁאִינֵן מִטְפִּיחִים**. ואם תדייק כן בבריייתא – נמצא שראשה וסופה סותרים!

מסיימת הגמרא:

אָלָא, מַהֵא לִיכָא לְמִשְׁמַע מִינָה – מבריייתא זו אין להוכיח עד מתי מי רגלים אסורים^[42].

הגמרא מנסה לומר שנחלקו תנאים עד מתי מי רגלים אסורים דברים של קדושה:

לִימָא בְּתַנָּאִי – נאמר שהדין אם מי רגלים אסורים לדבר דברים של קדושה כנגדם כל זמן שרישומן ניכר, תלוי במחלוקת התנאים. שהרי שנינו בבריייתא: **כָּלִי שֶׁנִּשְׁפְּכוּ מִמֶּנּוּ מִי רְגָלִים, אֶסוּר לְקָרוֹת קְרִיאת שְׁמַע כְּנִגְדּוֹ**^[43]. **וּמִי רְגָלִים עֲצָמֵן שֶׁנִּשְׁפְּכוּ, נִבְלְעוּ בֶּאֱרֶץ, מוֹתֶר לְקָרוֹא קְרִיאת שְׁמַע כְּנִגְדּוֹ, לֹא נִבְלְעוּ אֶסוּר. רַבִּי יוֹסִי אוֹמֵר: כָּל זְמַן שְׁמִטְפִּיחִין אֶסוּר** לקרוא קריאת שמע כנגדם, אבל אם התייבשו יותר מזה – מותר.

הגמרא מבררת דברי הבריייתא:

מַאי הַפִּירוּשׁ שֶׁל נִבְלְעוּ, וּמַאי הַפִּירוּשׁ שֶׁל לֹא נִבְלְעוּ דְקָאֵמַר תַּנָּא קָמָא? אִילִימָא – אם תפרש **נִבְלְעוּ דְאִין מִטְפִּיחִין** אבל רישומן ניכר, ואף על פי כן מתיר התנא קמא לקרוא קריאת שמע כנגדם; **וְלֹא נִבְלְעוּ** פירושו **דְּמִטְפִּיחִין**, ורק אז אסור לקרוא כנגדם; **וְאֲתָא וְבֹא רַבִּי יוֹסִי לְמִימַר** – לומר **כָּל זְמַן שְׁמִטְפִּיחִין הוּא דְאֶסוּר** לקרוא קריאת שמע כנגדם, שמשמע מדבריו **הָא רְשׁוּמֵן נִיבָר שְׂרִי** לקרוא כנגדם, **הֵינּוּ תַנָּא קָמָא** – נמצא שדברי רבי יוסי הם הם דברי התנא קמא, שלפי זה בין לרבי יוסי ובין לתנא קמא קוראים קריאת שמע כנגד מי רגלים שאינם מטפחים אף על פי שרישומן ניכר. **אָלָא** על כרחך, מזה שאמר התנא קמא **נִבְלְעוּ**, היינו שהתייבשו עד דאין **רְשׁוּמֵן נִיבָר**, ואז מותר לקרוא קריאת שמע כנגדם, **וְלֹא נִבְלְעוּ** דקאמר התנא קמא פירושו **דְּרְשׁוּמֵן נִיבָר**, ולפי התנא קמא כל זמן שרישומן ניכר אסור לקרוא קריאת שמע כנגדם. **וְאֲתָא** – ובא **רַבִּי יוֹסִי לְחַלּוֹק וּלְמִימַר: כָּל זְמַן שְׁמִטְפִּיחִין הוּא דְאֶסוּר** לקרוא קריאת שמע כנגדם, **הָא רְשׁוּמֵן נִיבָר** ואינם מטפחים **שְׂרִי** – מותר לקרוא כנגדם. ונמצא שנחלקו תנא קמא ורבי יוסי במי רגלים שרישומן ניכר ואינם מטפחים, לפי התנא קמא אסור לקרוא קריאת שמע כנגדם, ולפי רבי יוסי מותר.

הגמרא דוחה:

לֹא; דְּבֹלִי עֲלָמָא התנא קמא ורבי יוסי שניהם סוברים **כָּל זְמַן שְׁמִטְפִּיחִין הוּא דְאֶסוּר** לקרוא קריאת שמע כנגדם, **הָא רְשׁוּמֵן נִיבָר** ואינם מטפחים **שְׂרִי** – מותר.

הערות

38. רש"י, דעה זו באה להחמיר, שאף על פי שנפרכת על ידי זריקה מכל מקום דינה כצואה כל זמן שאינה נפרכת על ידי גלגול. אבל רבינו יונה מפרש להיפך ולשון הראשון בא להחמיר, שאף על פי שגוללה ונפרכת, מכל מקום כל זמן שזורקה ואינה נפרכת צואה כחרס היא; ועיין בחידושי אנשי שם שמתקשה כיצד יתכן שנפרכת על ידי שגוללה ועדיין אינה נפרכת על ידי שזורקה; ועיין פרישה (פב, ב) שמאריך בביאור שתי השיטות.

39. דעת הראב"ד (מובאת ברשב"א) דמפלאי אפלווי הוא אותו שיעור יובש של גוללה ונפרכת. אמנם דעת רבינו חננאל (מובאת באור זורע) ודעת הערוך (ערך פל) ששיעור זה הוא יובש פחות מהשיעור של צואה כחרס; ועיין עינים למשפט.

40. רש"י מפרש ששאלת הגמרא היא רק לענין מי רגלים; אמנם עיין מהרש"א שלרש"י יש גירסא אחרת בתשובת הגמרא, ולפי גירסתו היה מוכרח לפרש ששאלת הגמרא היא רק לענין מי רגלים. אמנם לפי גירסתנו בגמרא הרי הגמרא השיבה אף לענין צואה, ולפי גירסתנו בעל כרחנו ששאלת הגמרא היא אף לענין

41. רש"י, דעה זו באה להחמיר, שאף על פי שנפרכת על ידי זריקה מכל מקום דינה כצואה כל זמן שאינה נפרכת על ידי גלגול. אבל רבינו יונה מפרש להיפך ולשון הראשון בא להחמיר, שאף על פי שגוללה ונפרכת, מכל מקום כל זמן שזורקה ואינה נפרכת צואה כחרס היא; ועיין בחידושי אנשי שם שמתקשה כיצד יתכן שנפרכת על ידי שגוללה ועדיין אינה נפרכת על ידי שזורקה; ועיין פרישה (פב, ב) שמאריך בביאור שתי השיטות.

42. רש"י, דעה זו באה להחמיר, שאף על פי שנפרכת על ידי זריקה מכל מקום דינה כצואה כל זמן שאינה נפרכת על ידי גלגול. אבל רבינו יונה מפרש להיפך ולשון הראשון בא להחמיר, שאף על פי שגוללה ונפרכת, מכל מקום כל זמן שזורקה ואינה נפרכת צואה כחרס היא; ועיין בחידושי אנשי שם שמתקשה כיצד יתכן שנפרכת על ידי שגוללה ועדיין אינה נפרכת על ידי שזורקה; ועיין פרישה (פב, ב) שמאריך בביאור שתי השיטות.

43. רש"י, דעה זו באה להחמיר, שאף על פי שנפרכת על ידי זריקה מכל מקום דינה כצואה כל זמן שאינה נפרכת על ידי גלגול. אבל רבינו יונה מפרש להיפך ולשון הראשון בא להחמיר, שאף על פי שגוללה ונפרכת, מכל מקום כל זמן שזורקה ואינה נפרכת צואה כחרס היא; ועיין בחידושי אנשי שם שמתקשה כיצד יתכן שנפרכת על ידי שגוללה ועדיין אינה נפרכת על ידי שזורקה; ועיין פרישה (פב, ב) שמאריך בביאור שתי השיטות.

שלישי ברכות

עין משפט
נר מצוה

אנדרלויט מדינת פירש
לפי שבהן אדום סיו
השעורים מתיים כדאי
העובות קד: והיו מאכלין
ההגמולין שפרי' וטחאן
השעורים מתיים כדאי

וּמִסְפָּחָהּ סִיב
קִימָא נ' מִי' סִיב מִלִּי
קִישׁ לִכְלֵה יג אַמַּר
מִשְׁקִין י'ה טוֹשֵׁעַ אִרְחָה
סִימֵן עוֹ מִשְׁקִין ג'
קִיבֵּה ס ע מִי' שֶׁה סִי
סו [וְעִישׁ נִכְסִימָה]
טוֹדֵר בְּרִישׁ שֶׁה סִי' ז'
קִיבֵּה מ מִי' שֶׁה סִי' ז'
טַמֵּן שֶׁה טוֹשֵׁעַ
אִרְחָה סִי' טֵן סִי' א'
[וְהִשְׁתִּיב] :

יָדוֹת רַע שֶׁשֶׁ לֹא יִקְרָא
נִרְשָׁה בְּנֵי מַעֲרָבָה
[מַפְרִיקִין כֻּלָּם בֶּה] אָמַר
רַב הוֹסֵא'א מִסָּפָא רִחָא
דְּרֵיתִיבְתָּא לְאִתְרִיד אֲבָל
לִפְנֵינוּ עַד מָסָם שְׁלֵינִי
דְּהָאֵת כְּהֵדָא ר' כָּא
חֲבֵרִיָּה דְּהוּ יִתְבֵּן קָמִי
מַפְרִיקֵי בִּרְשָׁא אִמְרִין
קֻדָּא לְמִיבֵר מִלִּי
דְּרֵיתִיבְתָּא אִמְרִין מִכִּין
וְרֵאִילוּ דְּהָא בִּימְסָא
וְהִינֵן חֲקֵן לִיה אִסְדֵּר
בְּרַם חֲקֵן אִסְדֵּר :
*לִפְנֵינוּ כָּא לִיזְרִי אִמִּי

גליון ה'ש"ס
ג' כ"א כקדש. פ'
במדות מלך פ"ב
חופ' ד"ה ליתתי דרשני
ד"ה כחן ש"ה מ'הדק
לחמן ט"ו פ"י כרש"י
כסותו ט"ו פ"א ד"ה
מקחן ו"ט: ש"ס כסוד
סעודתו וכן לחת בילקש
פ"ב כ"ה כסוד ולא ימנן
כלל לטעם. ולא עוד אלא
שבו לטעם עוררת מלחמה
ולחמן כ"ה ט"ח:

רִיחַ רע שאַן לו עיקר . י"מ
דבתי כסאות גלגל צומוק
אס יס צהן מוחיל מנסקת סויל
כמו ריח רע שאַן לו עיקר כמו
צתי כסאות דפרסלי לקמן (ד' עו:)
וסרי

וְרַב פַּפַּא יָפִי חוֹזֵר בְּצוּאָה עֹוֹבֶרֶת דְּמִי פָּשִׁיטָא לֹא
מִנְהֵרָא אִלֵּי יְהוּדָה סָפֵק צוּאָה אִסּוּרָה סָפֵק מִי
מִרְבִּי יְהוּדָה סָפֵק צוּאָה בֵּית מוֹתֶרֶת בְּאַשְׁפָּה
אֶפְּלוּ בְּאַשְׁפָּה נִמְי מוֹתֶרִין סָבֵר לֵה כִי הָא דִּב
וְנֹא "לֹא אִסּוּרָה תוֹרָה אֵלָּא כִּנְגֵד עֲמֹד בִּלְבָד וְכִדְרֵי
תִּיב" יוֹד תְּהִיָּה לֶךְ מוֹרִץ לְמַחְזָה וַיֵּצֵאת שְׁמַה חוּץ
יְגוּ" וְכִסִּית אֶת צִאתְךָ הָא כִּיֵּד כֹּאן בְּגִדוּלִים כֹּאן
לֹא אִסּוּרָה תוֹרָה אֵלָּא כִּנְגֵד עֲמֹד בִּלְבָד הָא נְפֹלָ
אִגְדוּרֵי בְּהוּ וְכִי גִזְרוּ בְּהוּ רַבֵּנן בּוֹדֵאן אֲבָל בְּסָפֵק
הָא אִמֵּר רַב יְהוּדָה אִמֵּר שְׁמוּאֵל כֹּל זֶמֶן שְׁמַמְפִּיחִין
אִד' יוֹחֲנָן כֹּל זֶמֶן שְׁמַמְפִּיחִין וְכֵן אִמֵּר עוּלָא כֹּל זֶמֶן
הָא דִּב אִמֵּר כֹּל זֶמֶן שְׁרִשּׁוּמֵן נִיכֵר אִד' יוֹסֵף שְׂרָא
הָא צוּאָה אִמֵּר רַב יְהוּדָה אִמֵּר רַב כִּיּוֹן שְׁקֶרְמוּ פָּנִיה
אִל' אֲבִי מֵאִי חוּיָת דְּסִמְכַת אֵהָא סְמוּךְ אֵהָא דִּאִמֵּר
רַב צוּאָה אֶפְּלוּ כִּרְסֵא אִסּוּרָה וְהִיָּה דְּמִי צוּאָה כִּרְסֵא
יִוְחָנָן כֹּל זֶמֶן שְׁוֹרֶקָה וְאִינֵה נִפְרִיכָת וְאִד' כֹּל זֶמֶן
הָא דִּב אִמֵּר רַבִּינָא הוּוֹ קִיאִמְנָא קִמִּית דִּב יְהוּדָה
לִי עִיּוּ אִי קֶרְמֵי פָּנִיה אִי לֹא אִד' כִּבִּי אִל' עִיּוּ אִי

מר אמר אסורה ומר זוטרא אמר מותרת אמר רבא
פ'חין מיתבי מי רגלים כל זמן שמטפחין אסורין
ו מה יבשו דאין רשומן ניכר אף נבלעו דאין רשומן
מיך אימא רישא כל זמן שמטפחין הוא דאסור הא
כתנאי כלי שנשפכו ממנו מי רגלים אסור לקרות ק"ש
אסור ר' יוסי אומר כל זמן שמטפחין מאי נבלעו ומאי
נבלעו דמטפחין ואתא ר' יוסי למיכר כ"ו שמטפחין
אין רשומן ניכר לא נבלעו דרשומן ניכר ואתא ר' יוסי
א דב"ע כ"ו שמטפחין הוא דאסור הא רשומן ניכר שרי
והכא

אבֿל יִלְחַמְּהָ עַד יִשְׁכַּח וּנְכֻנָּם
 מִנִּיחַ יְדוֹ עָלֶיהָ עַד שֶׁ
 אֵלֶּא כְּדֹאמֵר ר"נ בִּר
 רֵאשׁוֹן וּלְפָסוֹק לֹא
 דְּרִשְׁבִּי * דְּהֵנִיא רֵשׁוֹ
 מִבֵּיא אֶת הָאֲדָם לִידִי
 מִבֵּיא אֶת הָאֲדָם לִידִי
 עַל בִּשְׂרוֹ אִו יְדוֹ מִנּוּחָהּ
 אִמֵּר לְיֹמֶת לִקְרוֹת
 אִמֵּר לִקְרוֹת קִישׁ אִשׁ
 כָּל יִדְּכֻתִּיב * כָּל תִּנְשִׁמָּה
 אִמֵּר אִמֵּר לִקְרוֹת
 כָּל עֲצֻמּוֹתִי * כָּל יִדְּכֻתִּיב

וּלְרַעַתָּה הַגְּבֹד וְלִבִּיתָ (ויקרא יד) :
פְּסִיעוּת . דפי חזיר איז בלא טורא :
פְּתִית מוֹתֵר . דאין דרך להגית טורא
פְּתִית : אֵלֶּיךָ תִּרְדֶּה . אֵלֶּיךָ רַגְלִים
לקרות אלף כננד עמוד הקלוח בלנד:
וְהָאֵת שְׁמֵהּ חוּץ . ולא הלריט כסוי
וכתיב וכסית : **עַד כִּמָּה** . יִסָּהוּ עַל
גְּבִי קִרְקַע וְיִהְיֶה חֹסֶר : **שָׂרָה לֵוִי**
מֵדָה . מחול לו רבנו דודאי שקד
הגיד משמיה דרב : **אֵיבָה נִפְרָכָה**
היא יוצר מן הלחה : **הִיבָה נִפְרָכָה**
חומרל היא חף ע"פ שאם זורקה
נפרכת האויל ואינה נפרכת מגלגול
לחה היא : **קִדְמוֹ** . לשון קדום
סיליג כלומר גלד מעט : **אִי**
מִשְׁלָחֵי אֶפְלָאִי . אִי יֵשׁ זֶה סְדֻקִּים
סְדֻקִּים יֵשׁ־הֵם הִיא וְשָׂרִי : **מִלֵּוֹ**
היא עולה : **דְּמֵה רַגְלִים** . **נִכְלָעֵי**
בְּחָרָץ : **יִבְשׁוּ** . על גבי אבנים בחמה :
בסופה

מפלאי אפלוויי מאי הוי עלה אתמר צואה כחרס א
 מהלכתא צואה כחרס אסורה ומי תגלים בל זמן שני
 נבלעו או יבשו מותרים מאי לאו נבלעו דומיא דדי
 ניכר הא רשומן ניכר אסור אע"ג דאין ממפיחין ולח
 רשומן ניכר שרי *אלא מהא ליכא למשמע מינה לימי
 כנגדו ומי תגלים עצמן שנשפכו נבלעו מותר לא נבל
 לא נבלעו דקאמר ת"ק אילימא נבלעו דאין ממפיחין
 הוא דאסור הא רשומן ניכר שרי היינו ת"ק אלא נביעין
 למימר כ"ז שממפיחין הוא דאסור הא רשומן ניכר שרי

ד'תשנ"ח
[ליתא]

קדושין לג:
געפֿיט סי"ג
משנה ז
תוספתא
לגעפֿיט פֿ"ז
פֿ"ב פֿרשט
תאריך

הנהגות
הגרי"א
[ח] נמי ולא
כעבד אשכנז
ל' - (ב) שם
לכאכעבד טאט
זידיס) חל"מ
י"ב נהוססחא
ל"ג לז :

[שבת קדא.
 ופ"ש ברש"י
 מצלח כב. כז.
 יבמות פו:
 דריס ס: פב.
 פ"ש ברש"י טו:
 לד. פא: ב"ב
 ד. קלג: קסב:
 פ"ג כב. פב.
 שנוסח לח.

לש יד. ד"ה נבואה. בענין
עצת לז. ד"ה לא ח"א. זכ

[illegible]

מקשה הגמרא:

וְהָרִי כִשְׁהוּא מִתְכַּסֶּה בְּמִים, עֲדִיין לְבוּ רֹאֶה אֶת הָעֶרְוָה^[6], וכיצד מותר לו לקרוא קריאת שמע?

מתרצת הגמרא:

אָמַר רַבִּי אֱלֶעָזָר, וְאִי תִּימָא – וִישׁ אֹמְרִים שֶׁאִמַּר רַבִּי אֶחָא בְּרַ אָבָא בְּרַ אֶחָא מִשּׁוּם רַבִּינוּ – בְּשֵׁם רַב^[7]: בְּמִים עֹבְרִין שָׁנוּ – הַדִּין שֶׁל הַמִּשְׁנָה נִשְׁנָה בְּמִתְכַּסֶּה בְּמִים עֹבְרִין [בְּמִים שְׁאִינֶם צְלוּלִים] שְׁאִין אֲבָרֵינוּ נִרְאִים בָּהֶם^[8], דְּדָמּוּ בְּאַרְעָא סְמִיכָתָא – שְׁדוּמִים לְקַרְקַע עֵבֶה. כְּלוּמַר, שְׁדוּמָה כְּאִילוּ גּוֹפּוּ מִכּוּסָה בַּעֲפֵר, שְׁלֵא יִרְאֶה לְבוּ עֶרְוָתוֹ – וְעַל יְדֵיהֶם נִחְשָׁב שְׁאִין לְבוּ רֹאֶה עֲרוּתוֹ אִף שֶׁגַם לְבוּ תוֹךְ הַמִּים^[9].

הגמרא מביאה ברייתא:

תָּנוּ רַבָּנָן בְּבֵרִיתָא: הַרוּחִץ בְּמִים צְלוּלִין, יֵשֵׁב בָּהֶן עַד צִנְאוּרוֹ וְקוֹרֵא שְׁמַע. וִישׁ אֹמְרִים: עוֹכֵרֵן בְּרִגְלוֹ, דְּהֵיִינוּ, מִזִּז בְּרִגְלוֹ הָעֵפֶר שְׁבַתְחִית הַמֶּרְחֵץ וּמַעֲלָהוּ לַתּוֹךְ הַמִּים, וְעַל יְדֵי כֵךְ הַמִּים נִעְכְּרִים^[10].

הגמרא מקשה:

וְתִנָּא קָמָא שְׁסוּבָר שְׁקוּרָא בְּמִים צְלוּלִים, וְהָרִי לְבוּ רֹאֶה אֶת הָעֶרְוָה.

מתרצת הגמרא:

קִסְבָּר תִּנָּא קָמָא שְׁלָבוּ רֹאֶה אֶת הָעֶרְוָה מוֹתָר.

הגמרא נוקטת עכשיו שלבו רואה את הערוה מותר, מפני שדרכו לראות את הערוה [שהלב והערוה דרכן להיות מכוסין יחד בבגד אחד ארוך בלי הפסק בגד אחר ביניהם], אבל כל אבר חשוב שאין דרכו לראות את הערוה ורואהו בשעה שקורא דברים שבקדושה, נאמר עליו: "וְלֹא יִרְאֶה בָךְ עֶרְוַת דְּבָרֶךָ"^[11].

ומתוך כך מקשה הגמרא:

האיך מתיר התנא קמא לקרוא קריאת שמע במים צלולים? וְהָרִי עֲקָבוּ רֹאֶה אֶת הָעֶרְוָה, שהרי העקב והערוה אין דרכן להיות מכוסין יחד בבגד אחד ארוך שלבו יהא רואה את הערוה רק רגל להיות הפסק בגד ביניהם.

מתרצת הגמרא:

קִסְבָּר הַתִּנָּא קָמָא שֶׁגַם עֲקָבוּ רֹאֶה אֶת הָעֶרְוָה מוֹתָר.

הגמרא ממשיכה לדון בדין קריאת שמע במקום ערוה:

אֲתָמַר: עֲקָבוּ רֹאֶה אֶת הָעֶרְוָה מוֹתָר לְקוֹרֵא קְרִיאת שְׁמַע. עֲקָבוּ נוֹגַע בְּעֲרוּהָ, אֲבִי אָמַר: אָסוּר לְקוֹרֵא קְרִיאת שְׁמַע^[12], וְכָבֵא אָמַר: מוֹתָר.

וְהָכָא בְּטוּפַח עַל מִנְתָּ לְהַטְפִּיחַ אֵיכָא בִּינְיָהוּ – הַמְּחַלְקֵת בֵּין תִּנָּא קָמָא לְרַבִּי יוֹסִי הִיא אִם הָאִיסוּר לְקוֹרֵא קְרִיאת שְׁמַע כִּנְגַד מִי רִגְלִים שֶׁנִּשְׁפְּכוּ הוּא בְּתַנְאִי שְׁתִּישָׁאָר בָּהֶם רִטְיֹבוּת כּוּז שֶׁהִדְבֵּר שְׁנוּגַע בָּהֶם יַחֲזוֹר וִירְטִיב דְּבַר אַחֵר. תִּנָּא קָמָא סוּבָר שֶׁאִסוּר לְקוֹרֵא קְרִיאת שְׁמַע רַק כִּנְגַד מִי רִגְלִים שְׁטוּפָחִים עַל מִנְתָּ לְהַטְפִּיחַ, אֲבָל מוֹתָר לְקוֹרֵא קְרִיאת שְׁמַע כִּנְגַד מִי רִגְלִים שְׁטוּפָחִים לֹא עַל מִנְתָּ לְהַטְפִּיחַ [דְּהֵיִינוּ, שְׁמִרְטִיבִים אֲבָל אִין דִּי בְּרִטְיֹבוּת זֶה לַחֲזוֹר וּלְהִרְטִיב דְּבַר אַחֵר]. וְעַל זֶה חוֹלֵק רַבִּי יוֹסִי, וְסוּבָר שֶׁאִסוּר לְקוֹרֵא קְרִיאת שְׁמַע אִף כִּנְגַד מִי רִגְלִים שְׁטוּפָחִים לֹא עַל מִנְתָּ לְהַטְפִּיחַ. אֲבָל כּוֹלֵם מוֹדִים שְׁמוֹתָר לְקוֹרֵא קְרִיאת שְׁמַע כִּנְגַד מִי רִגְלִים שְׁטוּפָחִים כִּלְל אִף שְׁרִישוּמָן נִיכְרִי^[1].

שנינו במשנתנו:

יָרֵד לְטָבּוּל אִם יָכוֹל לַעֲלוֹת כּו', וְלִהְתַּכְסוֹת וּלְקוֹרֵא עַד שֶׁלֹּא תִהְיֶה הַנֶּץ הַחֲמָה יַעֲלֶה וִיתְכַּסֶּה וִיקְרָא, וְאִם לֹא, יִתְכַּסֶּה בְּמִים וִיקְרָא.

במשנה (לעיל ט, ב) נחלקו רבי אליעזר ורבי יהושע עד מתי קוראים קריאת שמע של שחרית, רבי אליעזר אומר עד הנץ החמה ורבי יהושע אומר עד שלש שעות. הגמרא כאן דנה מהי שיטת התנא של משנתנו. ממה שהתנא מחייבת אותו להתכסות במים ולקרא קריאת שמע בצורה בלתי רצויה כדי לקרוא קריאת שמע קודם הנץ החמה, מדייקת הגמרא: **לִימָא תִּנָּא סְתִמָּא בְּרַבִּי אֱלִיעֶזֶר דְּאָמַר עַד הַנֶּץ הַחֲמָה** – נאמר שרבי סתם משנתנו ושנאה כשיטת רבי אליעזר שזמן קריאת שמע הוא עד הנץ החמה, מבלי להזכיר שדבר זה שנוי במחלוקת. ומכיון שכן, נקבע על פיה שהלכה כרבי אליעזר, שכן כלל הוא בידנו^[2]; דין שנשנה במשנה במחלוקת ושוב נשנה בסתם כשיטת אחד מהחולקים במשנה הקדומה, ההלכה נקבעת ונפסקת כסתם משנה^[3].

הגמרא דוחה:

אֲפִילוּ תִימָא – יִתְכַן לֹמַר שֶׁמִּשְׁנַתְנוּ כְּרַבִּי יְהוֹשֻׁעַ שְׁקוּרָאִים קְרִיאת שְׁמַע בְּשַׁחֲרִית עַד שֶׁלֹּשׁ שְׁעוֹת, וְדִלְמָא בְּנִתְיָקִין – וְאִילוּ כֵךְ כּוֹנֵנָה הַמִּשְׁנָה: אִם אִינוּ יָכוֹל לִהְתַּכְסוֹת עַד הַנֶּץ הַחֲמָה, יִתְכַּסֶּה בְּמִים וִיקְרָא קְרִיאת שְׁמַע כְּדִי שִׁיקְרָא כּוֹתִיקִין^[4], דְּאָמַר רַבִּי יוֹחָנָן: וְנִתְיָקִין – אֲנִשִּׁים עֹנִים וּמַחְבִּין מִצּוֹת הֵיוּ גּוֹמְרִין אוֹתָהּ – אֶת קְרִיאת שְׁמַע עִם הַנֶּץ הַחֲמָה, אֲבָל שָׂאָר בְּנֵי אָדָם קוֹרְאִים עַד שֶׁלֹּשׁ שְׁעוֹת^[5], וְלֹא רַק עַד הַנֶּץ הַחֲמָה.

שנינו במשנתנו:

וְאִם לֹא – וְאִם אִינוּ יָכוֹל לַעֲלוֹת וְלִהְתַּכְסוֹת עַד שֶׁלֹּא תִהְיֶה הַנֶּץ הַחֲמָה יִתְכַּסֶּה בְּמִים וִיקְרָא.

הערות

- רש"י; ולפי זה מה שהתנא קמא אמר נבלעו מותר לא נבלעו אסור, כך פירושו: מי רגלים שנבלעו בקרקע עד שאין בהם טופח על מנת להטפוח, מותר לקרוא קריאת שמע כנגדם. לא נבלעו ונשאר בהם טופח על מנת להטפוח, אסור לקרוא קריאת שמע כנגדם; ועיין רמב"ם קריאת שמע ג, ז שפירש בענין אחר; ועיין כסף משנה שם. ועיין שלחן ערוך אורח חיים פב, ב, ובמשנה ברורה שם.
- מיימרא של רבי יוחנן ביבמות מב, ב.
- עיין רש"י; ועיין חידושי מהר"ם בנעט.
- לביאור מלת "ותיקין" עיין לעיל ט, ב הערה 31.
- רש"י; ועיין תוספות ט, ב ד"ה לק"ש כותיקין. ועיין שם הערה 22.
- ואף על פי שהגמרא נוקטת עכשיו שהמשנה עוסקת במים צלולים, מכל מקום אינה מקשה הרי עיניו רואות את הערוה, שכיון שהגוף עומד בתוך המים, המים עצמם הם חציצה בין עיניו לערוה אף על פי שהם צלולים; אבל הלב עומד בתוך המים עם הערוה, ועל זה מקשה הגמרא הרי לבו רואה את הערוה (רבינו יונה, ריטב"א; ועיין רשב"א בשם הראב"ד; ועיין בספר המכתם בשם הראב"ד [קובץ שיטות קמאי דף 560]).
- אמנם יש להקשות למה לא תירצה הגמרא שאין לבו בתוך המים רק למעלה מן המים, וממילא אין לבו רואה את הערוה כמו שאין עיניו רואות את הערוה. וכן פסק רמ"א (אורח חיים ער, ב) שאם לבו למעלה מן המים מותר אף במים צלולים. ותירץ הגר"א (אורח חיים ער, ד) שהגמרא לפני כן הרי העמידה משנתנו בוותיקין, והיינו שקורא קריאת שמע ומיד סומך גאולה לתפלה, ולתפלה הרי צריך לכסות את לבו (כמבואר לעיל כה, א), ובעל כרחנו שגם לבו בתוך המים, ועל זה מקשה
- הגמרא והרי לבו רואה את הערוה, וכן כתב במלוא הרועים; אולם עיין ברבינו יונה על המשנה (דף יג, ב מדפי הרי"ף).
- [דברי רש"י בד"ה והרי לבו רואה את הערוה, באים לפרש את דברי הגמרא להלן: והרי עקבו רואה את הערוה, וכן הוא בפירוש"י על הרי"ף (רבי מרדכי בנעט, וכן מביא הנמוקי יוסף דברי רש"י אלו). ועיין עוד ברש"י בשם ביאור הגר"א לסימן ער, א; ועיין צ"ח].
- רש"י לעיל כב, א בד"ה משום רבינו.
- שלחן ערוך אורח חיים ער, ב.
- מי שכל גופו טמון בקרקע, נחשב "אין לבו רואה את הערוה", אף על פי ששניהם (הלב והערוה) מכוסים על ידי הקרקע בלי הפסק דבר אחר ביניהם, כיון שהקרקע רבוקה לגופו, הרי היא עצמה חוצצת בין לבו לערוה; וכן במים עוברים שנחשבים כקרקע, הרי המים עצמם שדבוקים לגופו חוצצים בין לבו לערוה אף ששניהם תוך המים (עיין ביאור הלכה ער, ב ד"ה ואם היו).
- עיין מגן אברהם ער, ד.
- רש"י, על פי דברי הגר"א אורח חיים ער, א; ועיין עוד תוספות הרא"ש, וספר המכתם (שצויין בהערה 5) ובפני שלמה, שכתבו עוד טעמים שאף על פי שלבו רואה את הערוה מותר, מכל מקום יש מקום לומר שעקבו רואה את הערוה אסור, וכדעת המקשן.
- רבנן גורו שאסור לקרוא קריאת שמע כשעקבו [או אחד משאר אבריו] נוגע בערוה, גזירה שמא יגע בערוהו בידיו (תוספות ד"ה והלכתא; ועיין רשב"ץ). ובנגיעת ידיו אסור לקרוא קריאת שמע שלא יבוא לידי הרהור (משנה ברורה ער, יט).

בְּיָמָיו . ח"ק צ"ע על מנהג להטפח
 גוף סתמא דר' אליעזר . והלכה כמותו :
 וי' עם הנהגה האלה לכל' עד שלש
 שנים . ק"ד כל אשר שאין דרכו לראות
 אחר את הערה [ורואה] אורו בשעה
 שקרא בשורה קרין ביה ולא יראה
 כך ערות דבר : ללא תנא תורה
 למלאכי השדת . שאין להם עורה על
 דרכו יש לנו עורה ואין אנו יכולים
 להשמר מכל זה : **(בצל שהוא)** . מטעם :
 בידו . רוקק עליה ומכסה אותה
 ברוק : **בשפית** . לנטייר"ל בלעז
 כלומר מחליט וזכירה או קלה דק
 מפסיק בנתיים והוא נראה : **בסוף**
 חליט מילתא . וכסית את תאך : **מים**
הרעים . סרוחים : * **מי התורה** .
 שאורים שם הפסקן והקצובים והם
 מסרוחים : ובמה מים רמי ואולי
 כמה ישלך לתוכם ויבטלם הלא
 מרובין ה' ומי רגלים . מושעין
 והם בכליהם בל לקרות ק"ש אללם
 לבסוף . שמי רגלים בכלי זה טוחן
 לתוך מים בהיה קלחמ ר' וצאי
 רביעית : אבל לפתחה . שקדמו
 המים למי רגלים דברי הכל כל שאר
 ששמשלי מי רגלים בכלי לבסוף
 ראשון ראשון שנופל לתוך המים
 מתבטל ואע"פ שהם רבים והולכין
 * כבר בטלו : **איימי לו רביעיתא** . אפי'
 בחלה : גרף ועצמו . שניהם כלי
 חרס הם אלל של רעי קרוי גרף ושל
 מי רגלים קרוי עבים : **אסור בקדוח**
 ק"ש **בגדים** . הואיל וימחידים לך
 ואע"פ שאין בחוק כלום ומי רגלים
 עצמן . בכלי שאינו מיוחד להם : בין
 לפני המטה . שאין המטה מפסקת
 בינו לבנים : בין לאחר המטה .
 שהמטה מפסקת ביניהם אסור : או
 שיהיה תחת המטה גרסין . ולא
 גרסין כלי בתוך כלי : **תחת המטה** .
 כאילו היו טמונים בתוך : **הידי**
האחר . רש"י : בעין ראשיטא לו .
 שאלתו נתפרשה לה בחלוק שבין
 לפני המטה ולאחר המטה : מתנייתא
 מהו קשי' . שהתלפס שיעטן : מין
 שמעת ליה וכו' . ללא ידעתו האין
 היאשיטא לו . במיתן תחת המטה
 ורגליה קורים שאין הימנה ולקרקע
 שלשה טפחים כלבד דמי והרי הן
 כעמומים : עשרה חלי' . לא שאלתי
 ממנו דגראה כאילו אינה תחתיה
 מאחר שיש הפסק כל כך אין זה
 כסוי : עייליה לחופה ולא היה
 משהייעא מילתא . דנישואין שלא
 היה יכול לבטול : **סכנתו לבדי** .
 כמעט סכנתה את בני לוחם
 בעונם העון : **אפי' עשרה מחני** .
 וכולן כליין כחד מאלא דמי :
 אקמטרא

אצטריכא ליה מהו דתימא הואיל וכתביב בהו
א כחמור בעלמא הוא קמ"ל דאינונ נמי איקרי
ראו : ולא יתכסה לא כמים הרעים ולא כמים
: וכמה מיא רמי ואויל אלא ה"ק 'לא יתכסה
שדה כלל ומי רגלים עד שיטיל לתוכן מים
מים כל שהוא ר' זכאי אומר ירביעית אמר רב
תתלה כל שהן רב יוסף אמר 'מחלוקת
ל רביעית אמר ליה רב יוסף לשמעיה אייתי לי
גפר של רעי ועביש של מי רגלים אסור לקרות
בלום ומי רגלים עצמן עד שיטיל לתוכן מים
ר' זכאי אומר רביעית בין לפני המטה בין
יאל אומר לאחר המטה קורא לפני המטה אינו
נותן וקורא ר"ש בן אלעזר אומר אפי' בית מזה
יניחם מרתח המטה איבעיאלהו היכי קאמר (א)
מה מרתח ארבע אמות וקורא או דלמא הכי
אמות וקורא לפני המטה אינו קורא כלל ת"ש
יד המטה קורא מיד לפני המטה מדחיק ארבע
מר אפי' בית מאה אמה לא יקרא עד שיוציאם
איפשיטא לן מתנייתא קשיין אהרדי איפך
דייתא איפך קמיתא מאן שמעת ליה דאמר
ד"ש בן אלעזר היא אמר רב יוסף בעאי מיניה
זה פשיטא לי דכלבור דמי שלשה ארבעה
עקה מהו א"ל לא ידענא עשרה ודאי לא מיבעי
איבעיא לך כל עשרה רשותא אחריתי היא
שה כלבור דמי עשרה רשותא אחריתי היא
יניה רב יוסף מרב הונא ולא פשט ליה אמר רב
מואל הלכה כרבי שמעון בן אלעזר ורבא אמר
רב יצחק בר שמואל בר מרתא עייליה לחופ
יה דמנהא אמר להו איכו השתא לא אחאי
אסור לשמש בו את המטה עד שיוציאם או שני
אבל בכלי שהוא כליין אפילו עשרה מאני כר

[illegible][illegible]

הגמרא מביאה שיש ששונים את המחלוקת בין אביי לרבא באופן אחר:

רב זביד מתני לה להא שמעתא הכי – שונה את המחלוקת בין אביי לרבא כמו שאמרנו. אבל **רב חנינא בריה דרב איקא מתני לה הכי** – שונה את המחלוקת כך: עקבו נוגע בערוה דברי הכל אסור לקרוא קריאת שמע. עקבו רואה את הערוה – **אביי אמר אסור לקרוא קריאת שמע, רבא אמר מותר**, מפני שלא נתנה תורה למלאכי השרת שאין להם ערוה, וכיון שיש לנו ערוה ואין אנו יכולים להשמר מכל זה, ודאי שמותר לקרוא קריאת שמע כשעקבו רואה את הערוה. הגמרא מסיקה להלכה:

והלכתא: עקבו נוגע בערוה אסור לקרוא קריאת שמע. עקבו רואה את הערוה מותר.

הגמרא מחלקת בין קריאת שמע במקום ערוה לקריאת שמע במקום צוואה:

אמר רבא: צוואה בעששית – צוואה המונחת תחת מחיצה של זכוכית או של חומר שקוף ונראית^[18], **מותר לקרות קריאת שמע כנגדה**. אבל ערוה מכוסה בעששית, **אסור לקרות קריאת שמע כנגדה**.

הגמרא מבארת טעם החילוק:

צוואה בעששית מותר לקרות קריאת שמע כנגדה, דצוואה בכסוי תליא מילתא – מפני שההיתר לקרוא שמע במקום צוואה תלוי בכיסוי הצוואה בלבד, שנאמר (דברים כג, יד): "וכסית את צאתך". וְהָא מִיכְסֵיָא – והרי היא מכוסה בעששית; ולכן מותר לקרוא קריאת שמע כנגדה. אבל ערוה בעששית אסור לקרות קריאת שמע כנגדה, מפני שהאסור לקרוא קריאת שמע במקום ערוה תלוי בראיית הערוה, שהרי: "ולא יראה בך ערות דבר" (דברים כג, טו) **אמר רחמנא, והא קמיתחזיא** – והרי הערוה נראית דרך העששית, ולכן אסור לקרוא קריאת שמע כנגדה.

עוד דינים הנוגעים לקריאת שמע ושאר דברים של קדושה במקום צוואה:

אמר אביי: צוואה כל שהוא מבטלה ברוק – יורק עליה ומכסה אותה ברוק, ומותר לקרוא קריאת שמע כנגדה. **אמר רבא: וברוק עבה** – כיסוי על ידי רוק מועיל רק אם הרוק עבה^[14].

אמר רבא: צוואה בגומא – בתוך חור, מניח סנדלו עליה וקורא קריאת שמע^[15].

שאלה בנוגע לדין הזה:

פֶּעַם מֵר בְּרִיָּה דְרַבִּינָא: צוּאָה דְּבוּקָה בְּסַנְדְּלוֹ מַאי – אם כשמניח סנדלו עליה הצוואה נוגעת ונדבקת בתחתית סנדלו, מה הדין? האם גם אז מותר לקרוא קריאת שמע או לא^[16]?

מסיימת הגמרא:

תיקו – השאלה נשארת בספק.

הגמרא חוזרת לדיני קריאת שמע במקום ערוה:

אמר רב יהודה: עובד כוכבים ערום אסור לקרות קריאת שמע כנגדו.

שואלת הגמרא:

מאי איריא עובד כוכבים – מדוע אמר רב יהודה את דינו בנכרי, הרי אפילו ישראל ערום נמי אסור לקרוא קריאת שמע כנגדו.

משיבה הגמרא:

ישראל ערום, פשיטא ליה לרב יהודה דאסור לקרוא קריאת שמע כנגדו, שעל זה נאמר (דברים כג, טו): "ולא יראה בך ערות דבר". **אלא עובד כוכבים ערום אצטריכא ליה** – הוצרך רב יהודה לומר שאסור לקרוא כנגדו. מהו דתימא – מפני שהיית אומר הואיל וכתוב בהו – כיון שכתוב בגוים לענין בשר ערותם (יחזקאל כג, כ): "אשר בשר חמורים בשרם", אימא כחמור בעלמא הוא – הייתי אומר שעובד כוכבים נחשב כחמור בעלמא שאין ערותו נחשבת כערוה לאסור לקרוא קריאת שמע כנגדה.^[17] **קמשמע לן דאינהו נמי איקרו ערוה** – בא רב יהודה להשמיענו שגם בשר ערותם של עובדי כוכבים נחשב ערוה לענין לקרוא קריאת שמע כנגדו, דכתיב לענין נח (בראשית ט, כג): "וערנות אביהם לא ראו"^[18].

שנינו במשנתנו:

ולא יתכסה לא במים הרעים – סרוחים, **ולא במי המשרה** – ששורים בו את הפשתן מפני שהם מסריחים, **עד שיטיל לתוכן מים**.

שואלת הגמרא:

וכמה מין רמי ואזיל – כמה מים ימשיך לזרוק לתוכם כדי לבטל סרוחונם? הרי מים מרובים הם^[19]!

עונה הגמרא:

אלא הכי קאמר – כך כוונת המשנה: **לא יתכסה לא במים הרעים ולא במי המשרה כלל**, כיון שאין בידו להטיל לתוכם מים מספיקים לבטל את סרוחונם^[20]. ומי רגלים מועטים והם בכלי, לא יקרא קריאת שמע כנגדם **עד שיטיל לתוכן מים ואחר כך יקרא**^[21] קריאת שמע.

הערות

כוונתו שסנדלו מועיל דוקא כשהצוואה בגומא, מפני שאין הצוואה רבוקה בסנדלו; או שמא נקט צוואה בגומא מפני שכך היא הדרך שאדם ישתמש בסנדלו לבסות צוואה כשהיא בגומא, אבל מניח סנדלו עליה מועיל אף אם רבוקה בסנדלו (ריטב"א); וע' רבינו יונה, וראב"ד הל' קריאת שמע ג, יא.

17. רבר פשוט הוא שמותר לקרוא קריאת שמע כנגד ערות בהמה (רשב"ץ; ספר המאורות המובא בקובץ שיטות קמאי דף 565).

18. ונח לא היה ישראל (ע' רשב"ץ; וע' כלי חמדה פרשת נח ד"ה אמנם, ובסא רחמים לחיד"א על אבות דרבי נתן ר, ה"ה ומהשתא).

19. רש"י. ומלבד שלא יתכן שיטיל מים המספיקים לבטל סרוחונם מצד רבוי המים הסרוחים [שהרי המשנה מרברת בכמות מים הראויה לטבילת אדם]. הנה גם מבחינת הזמן לא יתכן שיספיק להטיל מים לבטל סרוחונם, שהרי כאן המשנה עוסקת במי שרוצה לקרוא קריאת שמע כותיקין, ואין לו מספיק זמן להתכסות בבגדיו, ואם כן בוראי אין לו זמן מספיק להטיל מים המספיקים לבטל הסרוחון, וכל זה נכלל בתמיהת הגמרא "וכמה מיא רמי ואזיל" (תוס' אנשי שם בשם דמ"ז).

20. ובמקרה שטובל במים סרוחים ואינו יכול לעלות ולהתכסות עד שלא תגץ החמה, לרבי יהושע בהכרח להתבטל מלקרא כותיקין. ולרבי אליעזר שקוראים עד הגץ החמה, בהכרח להתבטל ממצות קריאת שמע כתיקונה (עין לעיל טב, הערה 22). ועיין משנה ברורה פו, ב, בשם הפרי מגדים דהאסור לקרוא קריאת שמע במקום מים סרוחים הוא מן התורה כמו בצוואה.

21. הגמרא מוסיפה כאן המלה "ויקרא", להורות שכאן המשנה אינה עוסקת בבעל קרי שירד לטבול, המוזכר בה לפני כן (חידושי ר' מדרכי בנעט).

13. רש"י.

14. צריך רוק עבה דוקא, מפני שכל שאינו עבה, הצוואה נראית ואינה נחשבת מכוסה (ריטב"א). ואף אמנם שצוואה בעששית נחשבת מכוסה אף על פי שנראית, זהו בעששית שהיא כסוי מעולה, מה שאין כן רוק, שאינו כסוי מעולה, אינו נחשב כסוי אלא כשעל ידו אין הצוואה נראית (עין מגן אברהם עו, ט). ויש מפרשים שאמנם גם רוק שאינו עבה נחשב כסוי, אך צריך לכסות ברוק עבה, מפני שרוק שאינו עבה אינו מונע את ריח הצוואה (רבינו יהונתן).

כסה ברוק אינו מועיל אלא בשקרא קריאת שמע לאלתר, אבל אחר זמן קצר הרוק נבלע ושוב אינו נחשב מכוסה (רשב"א וריטב"א בשם הראב"ד שמביא כן בשם הירושלמי; רבינו יונה; רא"ש).

15. רבא בא ללמדנו שני חידושי דינים. אחד, שאף על פי שכל גופו עומד על הצוואה, מכל מקום מותר לקרוא קריאת שמע. ועוד, שאף על פי שזה הכיסוי [סנדלו] אינו קבוע והוא עומד לינטל, מכל מקום נחשב כיסוי ומתירו לקרוא קריאת שמע (ריטב"א; ועוד ע' רא"ה). ועוד יש לומר שרבא בא ללמדנו, שאף על פי שגופו של אדם לא נחשב כסוי כלפי עצמו כיון שאין דבר שחוצץ בינו לצוואה (ע' שו"ע הרב עו, ב), מכל מקום סנדלו נחשב כסוי ומתירו לקרוא קריאת שמע, ולא אומרים שסנדלו בטל לגופו ולא נחשב כסוי (רא"ש).

16. ואף על פי שגם בעששית הצוואה נוגעת בה, והיא נחשבת כיסוי מועיל וקוראים קריאת שמע כנגדה, מכל מקום סנדלו גרע כיון שהסנדל הוא מלבוש שלו (ט"ז עו, א).

מר בריה דרבינא הסתפק מדוע העמיד רבא את דינו בצוואה בגומא – האם

בין שהם לפני המטה ואין המטה מפסקת בינו לבינם, בין שהם לאחר המטה והמטה מפסקת בינו לבינם, אלא צריך להרחיק מהם ד' אמות. רבן שמעון בן גמליאל אומר: לאחר המטה והמטה מפסקת בינו לבינם, קורא קריאת שמע ואינו צריך להרחיק מהם, כי המטה חוצצת בינו לבינם^[27]. אבל כשהם לפני המטה ואין המטה מפסקת בינו לבינם, אינו קורא כנגדן, אלא מרחיק הוא ארבע אמות מהם וקורא קריאת שמע. רבי שמעון בן אלעזר אומר: אפילו בית שיש בו מאה אמה, לא יקרא קריאת שמע עד שיוציאם מהבית או שניחם תחת המטה^[28], שעל ידי המטה נחשבים כטמונים ומכוסים בארץ. הגמרא מסתפקת בשיטת רבן שמעון בן גמליאל:

איבעיא להו – שאלו: היכי קאמר – מהי כוונת רבן שמעון בן גמליאל במה שאמר [אחרי שחילק בין אחר המטה לבין לפני המטה]: "אבל מרחיק הוא ארבע אמות וקורא"? האם כוונתו לומר שכשהעבט או הגרף אחר המטה והמטה מפסקת בינו לבינם, קורא קריאת שמע מיד בלי להרחיק מהם; וכשהם לפני המטה ואין הפסק בינו לבינם, מרחיק ארבע אמות וקורא? או דלמא הכי קאמר – כך כוונתו: כשהם לאחר המטה והמטה מפסקת בינו לבינם, מרחיק ארבע אמות וקורא קריאת שמע, אבל כשהם לפני המטה ואין הפסק בינו לבינם, אינו קורא קריאת שמע כלל עד שיוציאם מהבית או יניחם תחת המטה?

הגמרא פושטת את הספק:

תא שמע מבריייתא, דתנא: רבי שמעון בן אלעזר אומר: כשגרף של רעי או עבט של מי רגלים אחר המטה, קורא קריאת שמע מיד. כשהם לפני המטה מרחיק ארבע אמות וקורא. רבן שמעון בן גמליאל אומר: אפילו בית מאה אמה, לא יקרא קריאת שמע עד שיוציאם או שניחם תחת המטה. והמחלוקת בבריייתא זו היא המחלוקת בבריייתא הקודמת, אלא שבבריייתא השניה הוחלפו השיטות בין רבן שמעון בן גמליאל לרבי שמעון בן אלעזר [כמו שיתבאר מיד]. הרי מפורש בבריייתא זו שמי שמחלק בהלכה בין לפני המטה לבין אחר המטה, שיטתו שאם העבט או הגרף אחר המטה מותר לקרוא קריאת שמע כנגדם מיד.

הגמרא דנה כמה מים צריך להטיל לתוך מי רגלים: תנו רבנן בבריייתא: כמה יטיל לתוך מים שיוכל לקרוא קריאת שמע כנגדם? כל שהוא מספיק. רבי זבאי אומר: יטיל לתוכם רביעית מים^[22].

הגמרא מבארת במה הם חולקים:

אמר רב נחמן: המחלוקת בין תנא קמא לרבי זבאי היא לבסוף, שמי רגלים מונחים כבר בכלי ועתה מטיל לתוכם מים, בזה אמר רבי זבאי שצריך רביעית מים. אלא בתחלה, שקדמו המים למי רגלים, לדברי הכל מים כל שיהן מספיק, שכשמטיל מי רגלים בכלי לבסוף, ראשון ראשון [כל טפה וטפה של מי רגלים] שנופל לתוך המים מתבטל, ואף על פי שהם רבים והולכין, כבר בטלו^[23].

פירוש אחר במחלוקת:

ורב יוסף אומר: המחלוקת בין תנא קמא לרבי זבאי היא דוקא לבתחילה, שקדמו המים למי רגלים, שתנא קמא מתיר בכל שהוא מטעם ראשון ראשון שנופל לתוך המים מתבטל. ורבי זבאי מצריך גם בזה רביעית. אלא לבסוף, שמי רגלים בכלי וזה נותן לתוכם מים, דברי הכל צריך להטיל בהם רביעית.

הגמרא מביאה כיצד נהג רב יוסף:

אמר ליה רב יוסף לשמעיה – לשמשו: אייתי לי רביעיתא דמיא – הבא לי רביעית מים להטיל לתוך הכלי לפני שמטילים בה מי רגלים, כך רבי זבאי – כמו שפסק רבי זבאי, וכפי שפירש שיטתו רב יוסף, שרבי זבאי מצריך רביעית מים אף בתחלה^[24].

הגמרא מביאה ברייתא:

תנו רבנן בבריייתא: גרף של רעי – כלי חרס המיוחד לצואה, ועבט של מי רגלים – כלי חרס המיוחד למי רגלים, אסור לקרות קריאת שמע כנגדן משום שמייוחדים לכך, ואף על פי שאין בהן כלום^[25]. ומי רגלים עצמן הנמצאים בכלי שאינו מיוחד להם, אסור לקרוא קריאת שמע כנגדן עד שיוטיל לתוך מים^[26]. וכמה יטיל לתוך מים? כל שהוא. רבי זבאי אומר: צריך להטיל לתוך רביעית מים. ממשיכה הבריייתא:

ואסור לקרוא קריאת שמע כנגד עבט של מי רגלים או גרף של רעי,

הערות

25. והיינו, אפילו אם עתה אין בהם כלום, והם רחוצים יפה מבפנים ומבחוץ ונקיים לגמרי ואין בהם אפילו ריח רע (משנה ברורה פו, א). מכל מקום אסור לקרוא קריאת שמע כנגדם וצריך להרחיק מהם כמו מצואה. ואף על פי שאין חיוב להרחיק ממי רגלים מן התורה כשהם על הקרקע, כמבואר, בגמרא לעיל כה, א, מכל מקום מן עבט של מי רגלים חייב להרחיק מן התורה, שכיון שמייוחדים לכך נחשבים בבית הכסא (רבינו יונה, וכמבואר במשנה ברורה שם, ג). וכל זה בגרף או עבט של חרס שהם מאוסים ביותר [ובולעים בתוך דפנותיהם], אבל של מתכת או של זכוכית מותר לקרוא כנגדם אם הם רחוצים יפה (עין שו"ע שם, א).

26. ממה שאמרה הבריייתא דין ביטול על ידי הטלת מים רק לענין מי רגלים עצמם ולא לענין עבט, מוכח שמים לא מועילים לבטל דין עבט, ואפילו הטיל בו מים ומילאו עד שפתי אינן מועיל, וצריך להרחיק מהם לקריאת שמע. בטעם הרב בתבואת ראשונים: כיון שמאוס הוא ביותר נידון כצואה ואין מים מועילים לבטל צואה (רבינו יונה; ועין רשב"א וריטב"א). ראשונים אחרים כתבו: כיון שהעבט מיוחד לכך דינו כבית הכסא ואפילו אין בו ריח רע, ולכן אין מועיל בו ביטול על ידי מים (רא"ש ג, נד). טעם שלישי מבואר בפוסקים, שמים מבטלים מי רגלים על ידי שמתערבים בהם, אבל בעבט המי רגלים בלועים בתוך דפנותיו, ואין המים מגיעים לשם לבטלם (בית יוסף או"ח פז).

27. לדעת התנא קמא המטה אינה חוצצת בינו לבין העבט או הגרף, וצריך להרחיק מהם ד' אמות. ועל זה חולק רבן שמעון בן גמליאל וסובר שהמטה חוצצת ועל ידי המטה נחשבים העבט או הגרף חוץ למחנהו, ומחנהו קרוש ומותר לקרוא בו קריאת שמע בלי להרחיק ד' אמות (עין רא"ה; ועין ברא"ש ג, נד, ובטור או"ח פז, שמפרשים שמחלוקת התנא קמא ורשב"א, היא אפילו במטה הגבוהה עשרה טפחים, שדינה כמחיצה לענין דינים אחרים, ועין ברבינו יונה (יו, א מרפי הר"ף ד"ה ובגמ' ובמ"ב פז, ט ובביאור הלכה ד"ה מותר לקרות).

28. לרבי שמעון בן אלעזר כל הבית כולו נחשב כארבע אמות (כמו שיתבאר מיר בגמרא). לכן לא מועיל להרחיק מהם בתוך הבית וצריך להוציאם, דכל ששניהם בתוך הבית נחשבים העבט או הגרף בתוך ד' אמותיו ואסור לקרוא קריאת שמע כנגדם. אמנם אם יניחם תחת המטה הרי הם כמכוסים ומותר לקרוא קריאת שמע

22. רביעית היינו רביעית הלוג, ושיעורה בין 86 מ"ל ל-150 מ"ל. התנא קמא ורבי זבאי שניהם סוברים שמי רגלים מתבטלים במים מועטים ואפילו היו המי רגלים מרובים. וטעם הדבר, מפני שמן התורה אין איסור לקרוא קריאת שמע רק כנגד עמוד הקילוח (במבואר לעיל כה, א). ואחר שנפלו על הארץ אין איסורו אלא מדברי סופרים (שם). לכן הקילו חכמים שיוכל לבטלם על ידי מעט מים (משנה ברורה עז, ב, בשם הרשב"א). ולפי"ז אינו מועיל ביטול על ידי מעט מים אלא כשאין המי רגלים מסריחים, אבל אם ידוע שמסריחים, שאז אסור מדין תורה לקרוא קריאת שמע כנגדם, שדינם כשאר מים סרוחים שאסור לקרוא כנגדם מן התורה (עין הערה 20). צריך שירבה עליהן מים עד שיתבטל הסרחון (משנה ברורה שם בשם הפרי מגדים).

23. וזהו הכלל המוזכר בש"ס ע"ז עג, א, "ראשון ראשון בטל", שכל טפה שנופלת לתוך המים מתבטלת לפני שנופלת הטפה השניה, ולכן אף על פי שאילו היו מי הרגלים נופלים לתוך המים בבת אחת לא היו מתבטלים, כיון שנופלו טפה טפה מתבטלים (ע' רש"י; וע' תוספות עבודה זרה עג, א ד"ה כי אתא). [וכל זה לרבי זבאי, אבל לתנא קמא הקילו לבטל מי רגלים במים כל שהוא, ואין אנו צריכים לכלל ש"ראשון ראשון בטל".]

ואף שרבי זבאי סובר "ראשון ראשון בטל" בשקדמו המים למי רגלים, מכל מקום כשמטילים רביעית מים לתוך מי רגלים, אין אומרים שהמים מתבטלים במי רגלים מטעם "ראשון ראשון בטל". כיון שהוא מטיל לתוכם הרביעית מים בבת אחת (רבינו יונה, רמב"ם בפירוש המשניות). ויש ראשונים שחולקים ואומרים שמים מבטלים מי רגלים אפילו לא הטילו המים לתוכם בבת אחת, שהקילו חכמים בביטול מי רגלים כיון שאינם אוסרים לקרוא קריאת שמע מן התורה אלא כנגד עמוד הקילוח (רשב"א; ועין משנה ברורה עז, ג, ובשער הציון שם, ה).

24. ע' רש"י; אבל ע' רשב"ץ שפירש בע"א. יש ראשונים שסוברים שרביעית מים אחת מועילה לבטל כמה פעמים של הטלת מי רגלים (ע' רשב"א). ויש ראשונים שסוברים שאין רביעית מבטלת אלא מי רגלים של פעם אחת, ולכל פעם צריך עוד רביעית מים (רמב"ם, הל' קריאת שמע ג, י; או"ח עז, ב; וע' רש"י לעיל ר"ה ומי רגלים).

[illegible][illegible]

עשית שלא שאלת ממנו לענין מטה גבוהה עשרה טפחים מהקרקע, כי כל עשרה טפחים למעלה מהקרקע רשותא אחריתי - רשות אחרת היא, וממילא המטה שהיא גבוהה עשרה מהקרקע אין בכוחה להחשיב מה שתחתיה כטמון בארץ.

הגמרא מסיקה להלכה:

אמר רבא: הלכתא, כשיש פחות משלשה טפחים מהמטה לקרקע, כלבוד דמי - דינו כלבוד, ומה שתחתיה נחשב כטמון בארץ. כשיש עשרה טפחים מהמטה לקרקע רשותא אחריתי - רשות אחרת היא, ומה שתחתיה אינו נחשב כטמון ומכוסה. וכשיש משלשה עד עשרה טפחים בין המטה לקרקע, הנינו דבעא מיניה - זהו מה ששאל רב יוסף מרב הונא, ולא פשט ליה, ונשאר הדבר בספק.

אמר רב: הלכה ברבי שמעון בן אלעזר שאמר בברייתא שאין קוראין קריאת שמע בכל הבית כשיש בו גרף או עביט. **וכן אמר באלי אמר רב יעקב ברה דבת שמואל - בן בתו של שמואל: הלכה ברבי שמעון בן אלעזר. ורבא אמר: אין הלכה ברבי שמעון בן אלעזר.**

הגמרא דנה באיסור תשמיש המטה במקום ספר תורה:

רב אחאי אישק ליה לבריה - שידך את בנו בי רב יצחק בר שמואל בר מרתא - עם בתו של רב יצחק בר שמואל בר מרתא. עיליה לחופה - הביא רב אחאי את בנו לחופה, ולא הנה מסתייעא מילתא - ולא עלתה בידו לבעול ביאת מצוה. אול בתריה לעיוני - רב אחאי נכנס אחריו לבדוק את הענין. חזא - ראה ספר תורה דמנחא - שמונח בחדר. אמר להו לאלו שסדרו להם את החדר, איפו השתא לא אתאי ספנתון לברי - אילולא הייתי בא עכשיו, כמעט שהייתם מסכנים את בני למות בעונש העוון של תשמיש בחדר שיש בו ספר תורה. דתנא בברייתא: בית - חדר שיש בו ספר תורה או תפילין, אסור לשמש בו את המטה עד שיוציאם או שניחם כלי בתוך כלי^[32].

הגמרא מוסיפה:

אמר אבוי: לא שנו שמותר לשמש מטתו כשהספר או התפילין מונחים בכלי תוך כלי אלא בכלי שאינו פליין שלכל הפחות אחד מהכלים אינו כלי מיוחד להם. אבל בכלי שהוא פליין - אם כל אחד מהכלים עשוי להניח בו את התפילין או הספר תורה, אפילו עשרה מאני פחד מאנא דמי - גם עשרה כלים כאלו נחשבים ככלי אחד, וצריך להוסיף עליהם עוד כלי^[33].

רבא מביא דוגמא לכלי בתוך כלי:

אמר רבא: גלימא

הגמרא שואלת:

בעיין איפשיטא לן - הספק שלנו נפשט, אבל מתנייתא קשיין אהדרי - הברייתות עדיין סותרות זו את זו. שבברייתא הראשונה רבן שמעון בן גמליאל מחלק בין אחר המטה ללפני המטה, ורבי שמעון בן אלעזר אומר אין קוראים קריאת שמע עד שיוציאם מהבית, ובברייתא השניה הוחלפו השיטות.

מתרצת הגמרא:

איפוף בתרייתא - הפוך השיטות בברייתא השניה, באופן שגם בברייתא השניה מחלק רבן שמעון בן גמליאל בין אחר המטה ללפני המטה, ושיטת רבי שמעון בן אלעזר היא שאין קוראים קריאת שמע עד שיוציאם מהבית.

שואלת הגמרא:

מה חזית דאפכת בתרייתא - מה ראית להפוך את הברייתא האחרונה? איפוף קמיייתא - הפוך את הברייתא הראשונה, ואמור ששיטת רבי שמעון בן אלעזר היא לחלק בין אחר המטה ללפני המטה, ושיטת רבן שמעון בן גמליאל היא שאין קוראים קריאת שמע עד שיוציאם מהבית!

הגמרא עונה שבהכרח להפוך הברייתא השניה:

מאן שמעת ליה דאמר בוליה בית כארבע אמות דמי - על מי שמעת שאמר במקום אחר, שהבית כולו נחשב כארבע אמות, הרי שיטת רבי שמעון בן אלעזר היא^[29], ולפי שיטתו זו בודאי טובר הוא שאין לקרוא קריאת שמע בבית עד שמוציא את הגרף או את העביט, כפי ששינונו בנוסחת הברייתא הראשונה, ואם כן בהכרח להפוך את הברייתא השניה.

מדברי רבי שמעון בן אלעזר למדנו שעביט או גרף תחת המטה נחשבים כמכוסים וטמונים בארץ. הגמרא דנה בזה:

אמר רב יוסף: בעאי מיניה שאלתי מרב הונא: מטה פחות משלשה, שרגליה קצרות ואין מהמטה לקרקע שלשה טפחים, פשיטא לי דכלבוד דמי, פשוט לי שהיא נחשבת כ"לבוד" לקרקע^[30], וממילא עביט או גרף שתחתיה נחשבים כטמונים, ומותר לקרוא קריאת שמע כנגדם. אבל מטה שיש בינה לקרקע שלשה, ארבעה, חמשה, ששה, שבעה, שמונה או תשעה טפחים, שאינה כלבוד, מהו, האם גם מה שתחתיה נחשב כטמון או לא^[31]? אמר ליה רב הונא לרב יוסף: לא ידענא - אינני יודע.

רב יוסף המשיך:

כשיש עשרה טפחים מהמטה לקרקע, ונדיא לא מיבעי לי - אין לי ספק ולא שאלתי את רב הונא, שהיה ברור לי שמאחר שיש הפסק כל כך גדול בין המטה לקרקע, אין המטה נחשבת לכיסוי על הגרף או העביט. אמר אבוי לרב יוסף: שפיר עבדת דלא איפשיטא לך - היטב

גמ"ח תורת חז"ל

לר"מ א"ל התלמוד הבבלי (סוסיסטי) וחסידי קדושה

רח"מ מאה שנים 85 (בתי ניסיון) ס 5323609

קבלת קהל כל שנה 7.00-8.00

הערות

ביניהם (עיין עירובין ד, ב). וכן כאן בנדרין דין, מטה שאין בינה לבין הקרקע שלשה טפחים, אנו דנין כאילו המטה מגיע עד הקרקע וכולו סתום, וממילא חפץ הנמצא תחתיה הרי הוא כמכוסה לגמרי.

31. רש"י; ועיין רבינו יונה ורא"ש שמפרשים באופן אחר.

32. לאו דוקא כלי בתוך כלי, אלא שני כיסויים גם כן מועילים; ואם פירש טלית או שאר כיסוי על כיס של תפילין, אף על פי שהכיסוי השני אינו מכסה אלא למעלה ומן הצדדין ולא למטה, אף על פי כן מותר לשמש מטתו באותו חדר (משנה ברורה מ, ז).

33. אבל אינו צריך להוסיף שני כלים, שהכלי המיוחד להם משמש ככלי אחד (עיין ריטב"א; ועיין רבינו יונה, וט"ז אורח חיים מ, ב).

כנגדם אף כשהם תוך ארבע אמותיו (רש"י).

29. רש"י כותב: "לא ידעתי היכן היא". כלומר, שלא מצא מקום אחר שרבי שמעון בן אלעזר סובר שכל הבית נחשב כארבע אמות. אמנם רב נסים גאון ורבינו חננאל כותבים שמקור הדבר הוא בתוספתא בעירובין, ומובאת בגמרא שם כב, א שרבי שמעון בן אלעזר סובר שכל מקום שמוקף לדירה אפילו בית חמשה כורין מותר לטלטל בתוכו מפני שכולו נחשב כארבע אמות. ועיין בראשונים שרנים בדבריהם אם הדין הזה דומה לנידון דין (עיין רבינו יונה, וריטב"א; ועיין עוד במאירי שמביא מקור אחר לכך ששיטת רבי שמעון בן אלעזר היא שכל הבית נחשב כארבע אמות).

30. הלכה למשה מסיני שכל דבר שיש פחות משלשה טפחים בינו לבין הקרקע או בינו לבין מקום אחר, המקום ביניהם נחשב כסתום וכאילו אין מקום שמבדיל

אָמְרָא - כסות על גבי ארגו של ספרים **בְּכָלִי בְּתוֹךְ כָּלִי דְּמִי** - נחשב, שהרי הכסות אינה כלי מיוחד לספרים^[1].
הגמרא מביאה הלכה בשם רבי יהושע בן לוי:

אָמַר רַבִּי יְהוֹשֻעַ בֶּן לֵוִי: סֵפֶר תּוֹרָה צָרִיךְ לַעֲשׂוֹת לוֹ מַחֲצִיזָה עֲשָׂרָה טַפְחִים לַחֲצוֹץ בֵּין הַסֵּפֶר לְבִינוּ וְאִשְׁתּוּ^[2], וְאִם לֹא אִסּוּר לְשִׁמְשׁ מִטַּת^[3].

הגמרא מביאה מעשה הנוגע לדינו של רבי יהושע בן לוי:

מֵר זוֹטְרָא אִיקְלַע לְבִי רַב אָשִׁי - בִּיקֵר בְּבִיתוֹ שֶׁל רַב אָשִׁי, חֲזִינְהָ לְדוֹכָתֶיהָ דְּמֵר בֵּר רַב אָשִׁי - רָאָה בְּמָקוֹם מִטַּתוֹ שֶׁל מֵר בְּנוֹ שֶׁל רַב אָשִׁי דְּמִנַּח בֵּיהָ סֵפֶר תּוֹרָה וְעֵבִיד לִיהָ מַחֲצִיזָה עֲשָׂרָה - שְׁמוּנַח בּוֹ סֵפֶר תּוֹרָה וְנִעְשָׂה לוֹ מַחֲצִיזָה גְבוּהָ עֲשָׂרָה טַפְחִים, כְּדִי שִׁיכּוֹל לְשִׁמְשׁ מִטַּתוֹ בְּאוֹתוֹ חֹדֶר. אָמַר לִיהָ מֵר זוֹטְרָא לְרַב אָשִׁי: בְּמָאֵן - לִפִּי מִי עֲשִׂית כֹּךְ? בְּרַבִּי יְהוֹשֻעַ בֶּן לֵוִי? אִמַּר דְּאָמַר רַבִּי יְהוֹשֻעַ בֶּן לֵוִי - מִתִּי אָמַר רַבִּי יְהוֹשֻעַ בֶּן לֵוִי שֶׁמַּחֲצִיזָה עֲשָׂרָה מִסְפִּיקָה לְהַתִּיר תְּשִׁמִּישׁ הַמַּטָּה בְּמָקוֹם סֵפֶר תּוֹרָה, דּוֹקָא דְלִית לִיהָ בֵּיתָא אַחֲרֵינָא - שְׁאִין לוֹ חֹדֶר אַחֵר לְהַנִּיחַ שָׁם אֶת הַסֵּפֶר; אֲבָל מֵר הָא אֵית לִיהָ בֵּיתָא אַחֲרֵינָא - מֵר [רַב אָשִׁי] הָרִי יֵשׁ לוֹ חֹדֶר אַחֵר. אָמַר לִיהָ רַב אָשִׁי לְמֵר זוֹטְרָא: לֹאֹ אֲדַעְתָּאִי - לֹא נִתְּתִי לְבִי לְכָךְ^[4].

שנינו במשנתנו:

בְּמָה יִרְחִיק מֵהֶן - מִמֵּי רִגְלִים וּמִן הַצּוּאָה כְּדִי לְקַרֵּא קְרִיאַת שְׁמַע? אַרְבַּע אַמּוֹת.

מבחינה הגמרא:

אָמַר רַבָּא אָמַר רַב סַחֲוָה אָמַר רַב הוֹנָא: לֹא שָׁנוּ - לֹא שְׁנִינוּ שְׁמַרְחִיק מֵהֶם ד' אַמּוֹת וְקוֹרָא קְרִיאַת שְׁמַע אָלָא כְּשֶׁהֵם לְאַחֲרֵיוֹ, אָבָל כְּשֶׁהֵם לְפָנָיו, מִרְחִיק מֵלֹא עֵינָיו - עַד כַּמָּה שְׁעִינוּ רֹאוֹת. כְּלוּמֹר, מִרְחִיק מֵהֶם עַד שְׁאִי אִפְשָׁר לְרֹאוֹתָם^[5] וְקוֹרָא קְרִיאַת שְׁמַע, וְכֵן לְתַפְלָה, אִם הֵם לְאַחֲרֵיוֹ מִרְחִיק מֵהֶם ד' אַמּוֹת וּמִתְפַּלֵּל, וְאִם הֵם לְפָנָיו מִרְחִיק מֵהֶם מֵלֹא עֵינָיו^[6].

הגמרא מקשה:

אִינִי - הָאֵמָנָם כֵּן שְׁלַפְנִיו מִרְחִיק מִצּוּאָה "מֵלֹא עֵינָיו"? וְהָא אָמַר רַבְרָם בְּרַב פִּפְאָ אָמַר רַב חֲסֵדָא: עוֹמֵד אֲדָם כְּנֶגֶד בֵּית הַכֶּסֶּא

הערות

1. רבא בא לחדש שעל ידי הגלימה נחשב ככלי בתוך כלי, אף על פי שהגלימה אינה כרוכה על הספרים מלמטה אלא נתונה עליהם מלמעלה (רשב"א, ריטב"א).
2. והיינו, שהמחיצה היא גבוהה י' טפחים ורחבה ד' טפחים, כי זה שיעור מחיצה בכל מקום (חיי אדם כלל ג, יט ונשמת אדם שם).
3. רש"י: ובא רבי יהושע בן לוי ללמדנו שכלי בתוך כלי אינו מועיל להתיר תשמיש המטה בחדר שיש בו ספר תורה. ומדבריו למדים שמה ששנינו בבביתא המובאת לעיל כה, ב, "בית שיש בו ספר תורה או תפילין אסור לשמש עד וכו' שיניחם כלי בתוך כלי", פירושו עד שיניח תפילין כלי בתוך כלי, אבל לספר תורה צריך מחיצה עשרה (רא"ש, ריטב"א כה, ב ד"ה חזא).
4. ודוקא לספר תורה צריך מחיצה עשרה, וגם לחומשים [דהיינו, קלף שכתוב עליו אחד מחמשה חומשי תורה] יש להחמיר כמו בספר תורה, שדינם כספר תורה לענין זה; אבל לשאר ספרים די להם שיהיו מונחים בכלי בתוך כלי או בשני כיסויים (תוספות, ור"ע או"ח רמ, ו; אבל עיין במשנה ברורה שם, כג, כח). ומה שרבא התיר בגלימה על ארגו ספרים, שנחשב ככלי בתוך כלי, היינו בספרים אחרים, אבל לא בספר תורה (ריטב"א ד"ה אמר רבא). אמנם יש ראשונים שסוברים שפירוש הברייתא הנ"ל הוא כפשוטו, וגם לספר תורה מועיל להניחו כלי בתוך כלי (רמב"ם הל' ספר תורה י, ז). ומה שרבי יהושע בן לוי מצריך מחיצה עשרה, היינו כשאין לו כלים (כך מסביר הריטב"א שם לפי שיטה זו; ועיין עוד בכסף משנה שם, ובש"ת נודע ביהודה י"ד תנינא קעד, בד"ה ואני אומר וד"ה ולא עוד).
5. רש"י; וע' רש"י שבת צה, א ד"ה לאו אדעתאי, ובמנחות לה, ב ד"ה לאו אדעתאי.
6. ע' או"ח עט, א, ומשנה ברורה שם, ג ובביאור הלכה שם, ד"ה מלפניו. מלא עיניו, הוא שיעור כמה חייב להרחיק מצוואה או מי רגלים כשהם לפניו, ואין זה רק כדי שלא יראה אותם, ואף בלילה או בַּעֲנַן שאינו רואה אותם, מכל מקום צריך להרחיק מלא עיניו כדי לקרוא קריאת שמע (ע' או"ח שם, ובביאור

בריוחוק של ד' אמות^[7] ומתפלל, ואינו חייב להרחיק מלא עיניו. והרי בית הכסא דינו כצוואה^[8], ואף על פי כן סובר רב חסדא שאינו מרחיק מלא עיניו, וקשה לרב הונא שאמר מרחיק כמלא עיניו.

הגמרא:

הָכָא בְּמֵאֵי עֲסָקִינָן - כָּאֵן רַב חֲסֵדָא עוֹסֵק בְּבֵית הַכֶּסֶּא שְׁאִין בּוֹ צוּאָה - שְׁפִינְהוּ וְאִין בּוֹ צוּאָה בּוֹמֵן שְׁקוּרָא קְרִיאַת שְׁמַע. וְלִכְּן אִין לְבִית כֶּסֶּא זֶה דִּין צוּאָה וְאִינוּ צָרִיךְ לְהַרְחִיק מִמֶּנּוּ מֵלֹא עֵינָיו; אֲבָל יֵשׁ בּוֹ צוּאָה צָרִיךְ לְהַרְחִיק מִמֶּנּוּ מֵלֹא עֵינָיו.

הגמרא מדחה:

אִינִי - הָאֵמָנָם כֵּן שְׁבִית הַכֶּסֶּא שְׁפִינְהוּ מִצּוּאָה דִּינוּ שׁוֹנָה מְכִית הַכֶּסֶּא שִׁישׁ בּוֹ צוּאָה? וְהָאֵמַר רַב יוֹסֵף בְּרַחֲמִינָא: בֵּית הַכֶּסֶּא שְׁאִמְרוּ שְׁאִין לְהַתְפַּלֵּל כְּנֶגְדּוֹ, אָף עַל פִּי שְׁאִין בּוֹ צוּאָה. וְכֵית הַמִּרְחָץ שְׁאִמְרוּ שְׁאִסּוּר לְהַרְהֵר בּוֹ דְּבִרֵּי תוֹרָה^[9], אָף עַל פִּי שְׁאִין בּוֹ אֲדָם עֵרוֹם בְּאוֹתָהּ שַׁעַה. הָרִי שְׁבִית הַכֶּסֶּא שְׁפִינְהוּ מִצּוּאָה דִּינוּ כְּבֵית הַכֶּסֶּא לְכָל דְּבִרָיו^[10], וְחוֹזֶרֶת הַקּוּשִׁיא מֵרַב חֲסֵדָא מְדוּעַ אִינוּ מִרְחִיק מֵלֹא עֵינָיו?

הגמרא מתרצת דברי רב חסדא באופן אחר:

אָלָא הָכָא בְּמֵאֵי עֲסָקִינָן בְּחֻדְתִּי - רַב חֲסֵדָא עוֹסֵק בְּבֵית הַכֶּסֶּא חֹדֶשׁ, כְּלוּמֹר, מָקוֹם שִׁיחֲדוּהוּ לְבֵית הַכֶּסֶּא וְעֵדִיין לֹא הִשְׁתַּמְשׁוּ בּוֹ, וְלַעֲנִין זֶה אָמַר רַב חֲסֵדָא שְׁאֵף עַל פִּי שִׁיחֲדוּ הַמָּקוֹם לְבֵית הַכֶּסֶּא, מוֹתֵר לְהַתְפַּלֵּל כְּנֶגְדּוֹ בְּרִיחֻק ד' אַמּוֹת, אֲבָל בֵּית הַכֶּסֶּא יֵשׁן אִפִּילוּ פִּינָה מִמֶּנּוּ הַצּוּאָה, מִרְחִיק מֵלֹא עֵינָיו.

הגמרא מקשה:

וְהָא מִיבְעִי לִיהָ לְרַבִּינָא - וְהָרִי כֹזֶה גּוֹפָא הַסְתַּפֵּק רַבִּינָא כְּשִׁשְׁאֵל אֵת הַשְּׁאֵלָה הַבָּאָה: הַזְּמִינוּ [יִיחָדוּ] לְבֵית הַכֶּסֶּא מֵהוּ? יֵשׁ זִמְמוֹן, וְעַל יְדֵי הִיחָדוּ נִחְשָׁב הַמָּקוֹם כְּבֵית הַכֶּסֶּא אָף שְׁעֵדִיין לֹא הִשְׁתַּמְשׁוּ בּוֹ, וְאִסּוּר לְהַתְפַּלֵּל כְּנֶגְדּוֹ, אִין זִמְמוֹן, וְאִינוּ נִחְשָׁב כְּבֵית הַכֶּסֶּא וּמוֹתֵר לְהַתְפַּלֵּל כְּנֶגְדּוֹ כֹּל עוֹד שְׁלֹא הִשְׁתַּמְשׁוּ בּוֹ. הָרִי שִׁישׁ צַד לֹמֵר שְׁגַם בְּבֵית הַכֶּסֶּא חֹדֶשׁ אִין לְהַתְפַּלֵּל כְּנֶגְדּוֹ.

מתרצת הגמרא:

כִּי קָא מִיבְעִי לִיהָ לְרַבִּינָא - לַעֲנִין מַה שְׁאֵל רַבִּינָא שְׁאֵלָתוֹ, לַעֲנִין לְמִיקָם עָלֶיהָ לְצִלוֹנִי בְּגוּיָה - לַעֲמוֹד בְּתוֹךְ הַמָּקוֹם שִׁיחֲדוּ לְבֵית

הלכה שם ר"ה או).

6. ע' רבינו יונה שתמה למה הוצרך לומר "וכן לתפלה", הרי דין זה פשוט הוא, שכיון שמרחיק לקריאת שמע כל שכן שצריך להרחיק לתפלה שהחמירו בה יותר משאר דברים.

7. רש"י: וכונתו, שמאחרי שהמקשן נוקט שבית הכסא דינו כצוואה, שהרי בא להוכיח מבית הכסא שאין דין להרחיק מצוואה מלא עיניו, אם כן בהכרח שמרחיק מבית הכסא ר' אמות, וכמבואר במשנה דמרחיק מצוואה ד' אמות וקורא קריאת שמע (ע' דרישה או"ח פג, א; וע' להלן בהערות 10, 12).

בית הכסא שבו עוסקים בכל הסוגיא אין לו מחיצות. אבל כשיש לו מחיצות אף על פי שיש בו צוואה, קורא כנגדו בלי הרחקה כלל, כל שאין מגיע לו ריח רע (או"ח פג, א; וע' בית יוסף שם). אמנם הפרי מגדים שם מסתפק אם צריך ד' מחיצות או אפילו ג' מחיצות מספיקות.

8. ב"דרישה" הנ"ל מכריח מתוך הסוגיא שווה קושיית הגמרא, ועיין בהערה 10.

9. רש"י; ע' או"ח פד, א ופה, ב, ובמשנה ברורה שם, ג.

10. ואחרי שבית הכסא הוא, הרי דינו כצוואה, ושוב קשה על רב הונא כיצד מתפלל כנגדו, הרי צריך להרחיק מלא עיניו. [והנה בקושיא הראשונה של הגמרא על רב הונא מרב חסדא, שנקטה הגמרא שרב חסדא עוסק בבית הכסא ישן שיש בו צוואה, היה אפשר לפרש שקושייתו היא מצד הצוואה עצמה הנמצאת בבית הכסא, והקשה על רב הונא למה אינו מרחיק מלא עיניו מבית הכסא מצד הצוואה שבו. אבל מקושיית הגמרא על רב הונא מרבי יוסף בר חנינא האומר שבית הכסא שאמר אף על פי שאין בו צוואה, אשר מזה מקשה הגמרא שאם כן אף באין בו צוואה למה אינו מרחיק מלא עיניו, הרי מוכח שהמקשן נקט שבית הכסא מצד עצמו היה צריך לחייב להרחיק מלא עיניו כצוואה, ומוכח שסובר שבית הכסא בעצמותו דינו כצוואה (עיין "דרישה" שהבאנו לעיל בהערה 7). ועיין משנה ברורה פג, א, שהאיסור לקרוא קריאת שמע כנגד בית הכסא ישן אפילו פינו ממנו הצוואה, הוא מן התורה. וזה משום שבית הכסא בעצמותו נחשב כצוואה].

אקטוארל. ארצו של ספרים ובמילתו
סרגס יונתן ובגנז' ברומים (יחזקאל)
בקטטריין וכן לאשר על המלחמה
ככלי בתוך פלי דמי. דהא גילמס
עדה. ואם לאו לא ישמש: ה
לדוכמל. בחוק מסתו: לא
דעמאלי. לא תחילי: כ. נכד בית
הכמא. ברחוק ארבע אמות: דלית
בה טעם. שפיט ארחה: בית המרחץ.
אמור להרבה זו: דפרסאלי. בחסירה
היו ופיהם ברחוק מן הגומא והוא
בשיטת הרעיו מתלגלג וטפל לגומא:
מתא? זו שאלת קרי. ארע'ס
שטח'ס שומאח סעבה משום יזבה
ואין טבילה זו מטהרתו אפ"ה לרין
טבילה לדברי תורה בהקנת עזרא
משום קרי וכן דהא אם כהא להחפול
י"ח: שפלטא סעבת זרע. הרי הוא
כעכל קרי דראשחון בסויני שלש
ימים אלא תנא לא אשה (שמות)
לפי שסעבת זרע ממחא בפליטתו
כל שלשה ולאחר מכן כבר הסריח
בגופה ואין ראוי עוד להזרע להיות
עוד ולד נולד הימנה וה"פ דהא
שפלטא עדה התשמיש ששמש
אחמול קרחה: ודבי יאהא
פוטור. קא סלקא דעקא האתא
האזיל וטומאת יזבה קודמת והרי
הוא עמא עומאח חמורה ואינו
אורסרתו בדברי תורה דראמרינן
בפערקין הדינ' והאמורע'ס מותר'ס
חו לא אחיל עומאח קרי דקילא
ואסרתי ליה: ג' לאו כד טבילה
הוא. לדברי תורה ואפ"ס שטומאח
חמורה וכו' לא אחיל קרי ומלרין ליה:

הדרן עלך מי שמתי

תפלת השחר : עד הערב . עד
חשכה : עד פלג המנחה .
במזמרה מפרש לה : אין לה קצב .
כל הילה זמנה ובמזמרה מפרש מאי
לשון אין לה קצב :
נב' מטהה . של קריאת שמע :
לוחיקין . לקריאת מלכות
ומחזירים לעשות דבר בזמנו ומזמורו
מקדקדמים (א) לאחר הקץ החמה להתפלל
יכי תנן במתא' למאחרים שלא יאחר
ויאחר מחמתו ששמש ואילך עבר
הזמן : ופולי עלמא . שאר המתפללין
יחזיקו עד תחלת יכולין לאחר
וטו לא : במנחה . היינו אחר
תחלת : אם תימא' לומר . כלומר
אם תשיבני בשאלתי ממה שאמרנו
עשה ולא תתפלל ערביה וכו' : ופיון
עדיעב יומא בטל קדשו . ואיט
מקדקדמו ביום אחר אם זמנו קבוע
גון *מספסם של כל יום ויום :
מבדיל

[שבת לה.
ה פירש"י
יחזיקין נס:
ז"ל כג.
דושין לג.
א: פחות
מסדרין ה:
נחות לה:
תולין ו.]

י. [זשס
לא די יומי]

[כדורים :
שנים :]

לפי שאלה

[illegible]

ה'דרן עלך מי שמתו

תפלת השחר עד חצות ר' יהודה אומר
 "עד ד' שעות תפלת *המנחה עד

הערב רבי יהודה אומר עד פלג המנחה
תפלת הערב אין לה קבע *וישל מוספים כ
(שעות): ג' ומינהו מצותה *עם הני'
לחפלה ונמצא מתפלל ביום כי תניא ההיא
ונזכרים אותה עם הני' התחמה וכ"ע עד חצות ור
אמר רבי יוחנן 'מעה ולא התפלל ערבית מר
א מצלי ואזיל עד חצות יהבי ליה שבר תפ
ומנה לא יהבי ליה איבעיא להו מעה ולא
פלל ערבית מתפלל שחרית ב' משום דחד
לה במקום קרבן היא וכיון דערב יומי בטל
י ואזיל ת"ש דאמר רב הונא בר יהודה א
ב' ואין בזה משום דערב יומי בטל קרבנו כ
לא יוכל לחקן זה שבטל ק"ש של ערבית וק
סרוח לא יוכל להמנות זה שנמנו חביריו לרב
נ' *שבטל במזיד אמר רב אשי דיקא נמי דקא

תנו

[illegible]

איבער לאו טעה ולא התסכל
תפלת מנחה ב' . לא
בעיזא חס טעה ולא התפצל תפלה
מוספא דהא ודאי איזו מתפסל בצערבית
דיהיאן יקרא חס הקרבנות ודבר
ועבר לאו מוסף וגם לא מוסף
שבע ברכות של מוסף אלמא משום
ונשלמה פרים שפתינו וכו' ודאי
ועבר זמנו בטל קרבנו אלמא
שאר תפלות דרחמי ליינא ולואי
שיתפסל אדם כל היום כולו ואין
באין עבר זמנו תפלה אחרת :

קצרה [ע' תוס' פסחים דף ט"ז
במזן וכו' שני קטנים
שנקרא חסידה]

היום ^ו (ר') יהודה אומר עד
 חתמה כרי שישמך גאולה
 תיקין * דא"ר יוחנן ותיקין הו
 ע"פ דף ע: דף נב:

לא והאמר רב מרי בריה דרב
לל בשחרית שתיים ישחרית
; ביומנה מכאן ואילך ישחר
תפלל מצדה מדוי שיתפלל
מא הוא דכתיב וידי ערב
בטו או דילמא כיון דצלותא
יצחק א"ר יוחנן טענה ולא
יביי מעות לא יוכל לחקוק
של שחרית או תפלה של
מצה ולא נמצה עומדים א"ר
בשל ולא קתני טענה שימ :

תנו

נרצחים

קבלת א

97 3107

בית הכסא:

אָמַר רַבָּא: הֲנִי בִּתֵּי כֶּסְאֵי דְפִרְסָאֵי - בתי כסאות של פרסיים, שהיו בחפירה, ופיהם רחוק ד' אמות מן הגומא הקולטת את הצואה, שנעשית בשיפוע והצואה מתגלגלת ונופלת לתוך הגומא^[13] ואינה נשארת למעלה, **אָף עַל גַּב דְּאִית בְּהוּ צוּאָה** - אף על פי שיש בהם צואה בתוך הגומא, **בְּסִתוּמִין דָּמוּ** - נחשבים כאילו אין מקומן בית הכסא כלל^[14], ומותר לקרוא קריאת שמע כנגדן^[15].

מִשְׁנָה למדנו לעיל במשנה (ב, ב), שבעל קרי אסור בדברי תורה עד שטובל במקוה של ארבעים סאה^[16], משנתנו חוזרת לדינים של בעל קרי לגבי לימוד:

זָב שֶׁרָאָה קְרִי^[17] - שהיה טמא טומאת שבעה מחמת זיבה, ובתוך ימי טומאתו ראה קרי, וכן אשה נדה שפלטתה שכבת זרע^[18] מביאה שקדמה לנדרתה, שמלבד טומאת נדה חלה עליה טומאת קרי על ידי פליטת הזרע, וכן **הַמְשַׁמֶּשֶׁת מִטְהָרָה** שדינה כבעל קרי, **שֶׁרָאָתָהּ דָּם נִדָּה^[19]**, כולם **צְרִיכִין טְבִילָה** לדברי תורה, אף על פי שאין טבילתם מטהרת אותם. ורבי **יְהוּדָה פוֹטֵר** אותם מטבילה לדברי תורה^[20].

ערב], ויש לומר שלכן פוטר רבי יהודה מטבילה, שאחרי שטומאתו החמורה לא אסרתו בתורה, אין טומאת קרי הקלה באה אחר כך ואוסרתו. **אָבֵל בַּעַל קְרִי שֶׁרָאָה זִיבָה**, שקדמה קרי לזיבתו, **דְּמַעֲיָקְרָא** - דמתחלה כשנהיה בעל קרי **בְּרַ טְבִילָה הוּא**, היה צריך טבילה לדברי תורה שעדיין לא היה זב, **מִחַיִּיב רַבִּי יְהוּדָה בְּטְבִילָה** לדברי תורה אף על פי שנהיה זב אחרי כן^[21], **אוּ דִּילְמָא לֹא שָׁנָא** - או אולי אין חילוק ביניהם, ובכל אופן פוטר רבי יהודה זב מטבילה לקרי לדברי תורה; ומשום שטעמו של רבי יהודה הוא שכל שהטבילה אינה מטהרת אותו לגמרי אינו צריך טבילה לדברי תורה. ולפי זה אין הבדל אם זיבתו קדמה לקרי או קרי לזיבתו, שהרי סוף סוף אין טבילתו לקרי מטהרת אחרי שהוא טמא טומאת שבעה מחמת זיבתו^[22].

הערות

1. ויש גירסא בגמרא למיקם בגויה לצלוי, והיינו להתפלל כתוכו (עיין דקדוקי סופרים).
2. והנה בתחלת הגמרא כשנקטו שרב חסדא עוסק בבית הכסא ישן, פירש רש"י שזה שאמר רב חסדא עומד כנגד בית הכסא ומתפלל, רצה לומר ברחוק ד' אמות, עיין לעיל הערה 7. אמנם לפי המסקנא שרב חסדא עוסק בבית הכסא חדש, שזהו מקום שהזמינו לבית הכסא אבל עדיין לא השתמשו בו, נחלקו הפוסקים אם צריך להרחיק ד' אמות, או שדברי רב חסדא מתפרשים כפשוטם שמתפלל כנגדו ללא הרחקה (ע' דרישה פג, א, ובמשנה ברורה פג, ז).
3. רש"י על פי דברי הטור א"ח פג.
4. משנה ברורה פג, יא.
5. מאירי; ואף מותר להתפלל בתוכם (א"ח פג, ד; וע' במשנה ברורה שם, יא). [ע' חזון איש א"ח יו, ב - ד, שדן בבתי כסאות שלנו אם נידונים כבתי כסאות הפרסים.]
6. זהו שיעור המים הנדרש להכשיר מקוה לכל טבילת טמא. אבל בגמרא לעיל (כב, ב) מבואר שטבילת בעל קרי לדברי תורה קלה בכמה פרטי דינים מטבילה לטור טומאת קרי או שאר טמאים (וכגון לענין מים שאובים, שלענין טהרת טמאים, מים שאובים פסולים, אבל לטבילת בעל קרי לדברי תורה מועילים). וכן מבואר שם שבמקרים מסוימים מספיקה שיכת ט' קבין מים על גופו להתירו בדברי תורה.
7. דיני הזב כבר נתבאר לעיל בדף כא, ב; ראה שם הערה 18.
8. משנתנו עוסקת בזב כעל שתי ראיות, שטמא טומאת שבעה, ובאמצע ימי טומאתו ראה קרי. נמצא שעכשיו הוא טמא בשתי טומאות: טומאת זב וטומאת קרי. והנה זב שלא ראה קרי מותר בדברי תורה, שלא תקנו טבילה לדברי תורה אלא לבעל קרי ולא לשאר טמאים, כמבואר לעיל כב, א. אמנם כאן שראה קרי בתוך ימי טומאתו, סובר תנא קמא שצריך טבילה לדברי תורה כתקנת עזרא, ואף שאין טבילה זו מטהרתו מטומאת זבו (ע' רש"י).
9. דיני הנדה כבר נתבאר לעיל בדף כא, ב, בהערה 19.
10. אשה הפולטת שכבת זרע דינה כבעל קרי לענין טומאה וטהרה, וכמו כן דינה כבעל קרי לענין שצריכה טבילה לדברי תורה. דין זה נלמד ממה שכתוב בתורה לענין מעמד הר סיני: "שלוש ימים אל תגשו אל אשה". סיבת שלש הימים הוא ששכבת זרע הנשארת בגוף האשה אחרי תשמיש מטמאה בפליטתה עד שלשה ימים. [ולאחר שלשה ימים כבר נסרחה בגופה ואינה מטמאה עוד]. וכדי שגם הנשים תהיינה ראויות לשמוע דברי תורה כדן סיני, היו צריכות פרישה מבעליהן

11. ויש לומר שלכן פוטר רבי יהודה מטבילה, שאחרי שטומאתו החמורה לא אסרתו בתורה, אין טומאת קרי הקלה באה אחר כך ואוסרתו. **אָבֵל בַּעַל קְרִי שֶׁרָאָה זִיבָה**, שקדמה קרי לזיבתו, **דְּמַעֲיָקְרָא** - דמתחלה כשנהיה בעל קרי **בְּרַ טְבִילָה הוּא**, היה צריך טבילה לדברי תורה שעדיין לא היה זב, **מִחַיִּיב רַבִּי יְהוּדָה בְּטְבִילָה** לדברי תורה אף על פי שנהיה זב אחרי כן^[21], **אוּ דִּילְמָא לֹא שָׁנָא** - או אולי אין חילוק ביניהם, ובכל אופן פוטר רבי יהודה זב מטבילה לקרי לדברי תורה; ומשום שטעמו של רבי יהודה הוא שכל שהטבילה אינה מטהרת אותו לגמרי אינו צריך טבילה לדברי תורה. ולפי זה אין הבדל אם זיבתו קדמה לקרי או קרי לזיבתו, שהרי סוף סוף אין טבילתו לקרי מטהרת אחרי שהוא טמא טומאת שבעה מחמת זיבתו^[22].
12. ויש לומר שלכן פוטר רבי יהודה מטבילה, שאחרי שטומאתו החמורה לא אסרתו בתורה, אין טומאת קרי הקלה באה אחר כך ואוסרתו. **אָבֵל בַּעַל קְרִי שֶׁרָאָה זִיבָה**, שקדמה קרי לזיבתו, **דְּמַעֲיָקְרָא** - דמתחלה כשנהיה בעל קרי **בְּרַ טְבִילָה הוּא**, היה צריך טבילה לדברי תורה שעדיין לא היה זב, **מִחַיִּיב רַבִּי יְהוּדָה בְּטְבִילָה** לדברי תורה אף על פי שנהיה זב אחרי כן^[21], **אוּ דִּילְמָא לֹא שָׁנָא** - או אולי אין חילוק ביניהם, ובכל אופן פוטר רבי יהודה זב מטבילה לקרי לדברי תורה; ומשום שטעמו של רבי יהודה הוא שכל שהטבילה אינה מטהרת אותו לגמרי אינו צריך טבילה לדברי תורה. ולפי זה אין הבדל אם זיבתו קדמה לקרי או קרי לזיבתו, שהרי סוף סוף אין טבילתו לקרי מטהרת אחרי שהוא טמא טומאת שבעה מחמת זיבתו^[22].
13. ויש לומר שלכן פוטר רבי יהודה מטבילה, שאחרי שטומאתו החמורה לא אסרתו בתורה, אין טומאת קרי הקלה באה אחר כך ואוסרתו. **אָבֵל בַּעַל קְרִי שֶׁרָאָה זִיבָה**, שקדמה קרי לזיבתו, **דְּמַעֲיָקְרָא** - דמתחלה כשנהיה בעל קרי **בְּרַ טְבִילָה הוּא**, היה צריך טבילה לדברי תורה שעדיין לא היה זב, **מִחַיִּיב רַבִּי יְהוּדָה בְּטְבִילָה** לדברי תורה אף על פי שנהיה זב אחרי כן^[21], **אוּ דִּילְמָא לֹא שָׁנָא** - או אולי אין חילוק ביניהם, ובכל אופן פוטר רבי יהודה זב מטבילה לקרי לדברי תורה; ומשום שטעמו של רבי יהודה הוא שכל שהטבילה אינה מטהרת אותו לגמרי אינו צריך טבילה לדברי תורה. ולפי זה אין הבדל אם זיבתו קדמה לקרי או קרי לזיבתו, שהרי סוף סוף אין טבילתו לקרי מטהרת אחרי שהוא טמא טומאת שבעה מחמת זיבתו^[22].
14. ויש לומר שלכן פוטר רבי יהודה מטבילה, שאחרי שטומאתו החמורה לא אסרתו בתורה, אין טומאת קרי הקלה באה אחר כך ואוסרתו. **אָבֵל בַּעַל קְרִי שֶׁרָאָה זִיבָה**, שקדמה קרי לזיבתו, **דְּמַעֲיָקְרָא** - דמתחלה כשנהיה בעל קרי **בְּרַ טְבִילָה הוּא**, היה צריך טבילה לדברי תורה שעדיין לא היה זב, **מִחַיִּיב רַבִּי יְהוּדָה בְּטְבִילָה** לדברי תורה אף על פי שנהיה זב אחרי כן^[21], **אוּ דִּילְמָא לֹא שָׁנָא** - או אולי אין חילוק ביניהם, ובכל אופן פוטר רבי יהודה זב מטבילה לקרי לדברי תורה; ומשום שטעמו של רבי יהודה הוא שכל שהטבילה אינה מטהרת אותו לגמרי אינו צריך טבילה לדברי תורה. ולפי זה אין הבדל אם זיבתו קדמה לקרי או קרי לזיבתו, שהרי סוף סוף אין טבילתו לקרי מטהרת אחרי שהוא טמא טומאת שבעה מחמת זיבתו^[22].
15. ויש לומר שלכן פוטר רבי יהודה מטבילה, שאחרי שטומאתו החמורה לא אסרתו בתורה, אין טומאת קרי הקלה באה אחר כך ואוסרתו. **אָבֵל בַּעַל קְרִי שֶׁרָאָה זִיבָה**, שקדמה קרי לזיבתו, **דְּמַעֲיָקְרָא** - דמתחלה כשנהיה בעל קרי **בְּרַ טְבִילָה הוּא**, היה צריך טבילה לדברי תורה שעדיין לא היה זב, **מִחַיִּיב רַבִּי יְהוּדָה בְּטְבִילָה** לדברי תורה אף על פי שנהיה זב אחרי כן^[21], **אוּ דִּילְמָא לֹא שָׁנָא** - או אולי אין חילוק ביניהם, ובכל אופן פוטר רבי יהודה זב מטבילה לקרי לדברי תורה; ומשום שטעמו של רבי יהודה הוא שכל שהטבילה אינה מטהרת אותו לגמרי אינו צריך טבילה לדברי תורה. ולפי זה אין הבדל אם זיבתו קדמה לקרי או קרי לזיבתו, שהרי סוף סוף אין טבילתו לקרי מטהרת אחרי שהוא טמא טומאת שבעה מחמת זיבתו^[22].
16. ויש לומר שלכן פוטר רבי יהודה מטבילה, שאחרי שטומאתו החמורה לא אסרתו בתורה, אין טומאת קרי הקלה באה אחר כך ואוסרתו. **אָבֵל בַּעַל קְרִי שֶׁרָאָה זִיבָה**, שקדמה קרי לזיבתו, **דְּמַעֲיָקְרָא** - דמתחלה כשנהיה בעל קרי **בְּרַ טְבִילָה הוּא**, היה צריך טבילה לדברי תורה שעדיין לא היה זב, **מִחַיִּיב רַבִּי יְהוּדָה בְּטְבִילָה** לדברי תורה אף על פי שנהיה זב אחרי כן^[21], **אוּ דִּילְמָא לֹא שָׁנָא** - או אולי אין חילוק ביניהם, ובכל אופן פוטר רבי יהודה זב מטבילה לקרי לדברי תורה; ומשום שטעמו של רבי יהודה הוא שכל שהטבילה אינה מטהרת אותו לגמרי אינו צריך טבילה לדברי תורה. ולפי זה אין הבדל אם זיבתו קדמה לקרי או קרי לזיבתו, שהרי סוף סוף אין טבילתו לקרי מטהרת אחרי שהוא טמא טומאת שבעה מחמת זיבתו^[22].
17. ויש לומר שלכן פוטר רבי יהודה מטבילה, שאחרי שטומאתו החמורה לא אסרתו בתורה, אין טומאת קרי הקלה באה אחר כך ואוסרתו. **אָבֵל בַּעַל קְרִי שֶׁרָאָה זִיבָה**, שקדמה קרי לזיבתו, **דְּמַעֲיָקְרָא** - דמתחלה כשנהיה בעל קרי **בְּרַ טְבִילָה הוּא**, היה צריך טבילה לדברי תורה שעדיין לא היה זב, **מִחַיִּיב רַבִּי יְהוּדָה בְּטְבִילָה** לדברי תורה אף על פי שנהיה זב אחרי כן^[21], **אוּ דִּילְמָא לֹא שָׁנָא** - או אולי אין חילוק ביניהם, ובכל אופן פוטר רבי יהודה זב מטבילה לקרי לדברי תורה; ומשום שטעמו של רבי יהודה הוא שכל שהטבילה אינה מטהרת אותו לגמרי אינו צריך טבילה לדברי תורה. ולפי זה אין הבדל אם זיבתו קדמה לקרי או קרי לזיבתו, שהרי סוף סוף אין טבילתו לקרי מטהרת אחרי שהוא טמא טומאת שבעה מחמת זיבתו^[22].
18. ויש לומר שלכן פוטר רבי יהודה מטבילה, שאחרי שטומאתו החמורה לא אסרתו בתורה, אין טומאת קרי הקלה באה אחר כך ואוסרתו. **אָבֵל בַּעַל קְרִי שֶׁרָאָה זִיבָה**, שקדמה קרי לזיבתו, **דְּמַעֲיָקְרָא** - דמתחלה כשנהיה בעל קרי **בְּרַ טְבִילָה הוּא**, היה צריך טבילה לדברי תורה שעדיין לא היה זב, **מִחַיִּיב רַבִּי יְהוּדָה בְּטְבִילָה** לדברי תורה אף על פי שנהיה זב אחרי כן^[21], **אוּ דִּילְמָא לֹא שָׁנָא** - או אולי אין חילוק ביניהם, ובכל אופן פוטר רבי יהודה זב מטבילה לקרי לדברי תורה; ומשום שטעמו של רבי יהודה הוא שכל שהטבילה אינה מטהרת אותו לגמרי אינו צריך טבילה לדברי תורה. ולפי זה אין הבדל אם זיבתו קדמה לקרי או קרי לזיבתו, שהרי סוף סוף אין טבילתו לקרי מטהרת אחרי שהוא טמא טומאת שבעה מחמת זיבתו^[22].
19. ויש לומר שלכן פוטר רבי יהודה מטבילה, שאחרי שטומאתו החמורה לא אסרתו בתורה, אין טומאת קרי הקלה באה אחר כך ואוסרתו. **אָבֵל בַּעַל קְרִי שֶׁרָאָה זִיבָה**, שקדמה קרי לזיבתו, **דְּמַעֲיָקְרָא** - דמתחלה כשנהיה בעל קרי **בְּרַ טְבִילָה הוּא**, היה צריך טבילה לדברי תורה שעדיין לא היה זב, **מִחַיִּיב רַבִּי יְהוּדָה בְּטְבִילָה** לדברי תורה אף על פי שנהיה זב אחרי כן^[21], **אוּ דִּילְמָא לֹא שָׁנָא** - או אולי אין חילוק ביניהם, ובכל אופן פוטר רבי יהודה זב מטבילה לקרי לדברי תורה; ומשום שטעמו של רבי יהודה הוא שכל שהטבילה אינה מטהרת אותו לגמרי אינו צריך טבילה לדברי תורה. ולפי זה אין הבדל אם זיבתו קדמה לקרי או קרי לזיבתו, שהרי סוף סוף אין טבילתו לקרי מטהרת אחרי שהוא טמא טומאת שבעה מחמת זיבתו^[22].
20. ויש לומר שלכן פוטר רבי יהודה מטבילה, שאחרי שטומאתו החמורה לא אסרתו בתורה, אין טומאת קרי הקלה באה אחר כך ואוסרתו. **אָבֵל בַּעַל קְרִי שֶׁרָאָה זִיבָה**, שקדמה קרי לזיבתו, **דְּמַעֲיָקְרָא** - דמתחלה כשנהיה בעל קרי **בְּרַ טְבִילָה הוּא**, היה צריך טבילה לדברי תורה שעדיין לא היה זב, **מִחַיִּיב רַבִּי יְהוּדָה בְּטְבִילָה** לדברי תורה אף על פי שנהיה זב אחרי כן^[21], **אוּ דִּילְמָא לֹא שָׁנָא** - או אולי אין חילוק ביניהם, ובכל אופן פוטר רבי יהודה זב מטבילה לקרי לדברי תורה; ומשום שטעמו של רבי יהודה הוא שכל שהטבילה אינה מטהרת אותו לגמרי אינו צריך טבילה לדברי תורה. ולפי זה אין הבדל אם זיבתו קדמה לקרי או קרי לזיבתו, שהרי סוף סוף אין טבילתו לקרי מטהרת אחרי שהוא טמא טומאת שבעה מחמת זיבתו^[22].
21. ויש לומר שלכן פוטר רבי יהודה מטבילה, שאחרי שטומאתו החמורה לא אסרתו בתורה, אין טומאת קרי הקלה באה אחר כך ואוסרתו. **אָבֵל בַּעַל קְרִי שֶׁרָאָה זִיבָה**, שקדמה קרי לזיבתו, **דְּמַעֲיָקְרָא** - דמתחלה כשנהיה בעל קרי **בְּרַ טְבִילָה הוּא**, היה צריך טבילה לדברי תורה שעדיין לא היה זב, **מִחַיִּיב רַבִּי יְהוּדָה בְּטְבִילָה** לדברי תורה אף על פי שנהיה זב אחרי כן^[21], **אוּ דִּילְמָא לֹא שָׁנָא** - או אולי אין חילוק ביניהם, ובכל אופן פוטר רבי יהודה זב מטבילה לקרי לדברי תורה; ומשום שטעמו של רבי יהודה הוא שכל שהטבילה אינה מטהרת אותו לגמרי אינו צריך טבילה לדברי תורה. ולפי זה אין הבדל אם זיבתו קדמה לקרי או קרי לזיבתו, שהרי סוף סוף אין טבילתו לקרי מטהרת אחרי שהוא טמא טומאת שבעה מחמת זיבתו^[22].
22. ויש לומר שלכן פוטר רבי יהודה מטבילה, שאחרי שטומאתו החמורה לא אסרתו בתורה, אין טומאת קרי הקלה באה אחר כך ואוסרתו. **אָבֵל בַּעַל קְרִי שֶׁרָאָה זִיבָה**, שקדמה קרי לזיבתו, **דְּמַעֲיָקְרָא** - דמתחלה כשנהיה בעל קרי **בְּרַ טְבִילָה הוּא**, היה צריך טבילה לדברי תורה שעדיין לא היה זב, **מִחַיִּיב רַבִּי יְהוּדָה בְּטְבִילָה** לדברי תורה אף על פי שנהיה זב אחרי כן^[21], **אוּ דִּילְמָא לֹא שָׁנָא** - או אולי אין חילוק ביניהם, ובכל אופן פוטר רבי יהודה זב מטבילה לקרי לדברי תורה; ומשום שטעמו של רבי יהודה הוא שכל שהטבילה אינה מטהרת אותו לגמרי אינו צריך טבילה לדברי תורה. ולפי זה אין הבדל אם זיבתו קדמה לקרי או קרי לזיבתו, שהרי סוף סוף אין טבילתו לקרי מטהרת אחרי שהוא טמא טומאת שבעה מחמת זיבתו^[22].

ספר תורה עושה לו מחילה. ודוק! ספר תורה וגם בחומשים יש להחמיר כמו בספר תורה אבל בשאר ספרים דיין בכבודו בעלמא: הדרך שלך בו שמתו.

תפלת השחר עד תלות וכו' תפלת המנחה עד הערב.

המנחה כל היום כמו גבי תפלת
המוספין וי"ל דזמן מוספין הוא כל
היום אפילו משחרית שהרי קריבית
יכול להקריב מיד אחר התמיד
יכול גם תפלת מוספין יחול להחפול
מיד מן הבקר מה שאין כן במנחה
(ג) אלא משש שעות ומחלה והכי נמי
שפיר דע"פ (ר' ד:) לא לילי איניש
ללולא דהוסיף בתלת שעות קמיתא
בריש דרמא פיידי' כול' לתלמי שפאר
ימות השנה יכול להחפול ולהבי
מקדים תפלת המנחה לתפלת
המוספין משום שהיא חזירה בכל
יום אע"פ שחפלה מוספין קודמה:
טעם ולא החפול ערבית משום
בשמירת שנים. וזאת

והאמר רב לקמן (ד' כז:) תפלה
ערבית רשות וק"ל מיהו צאימרי
ועוד קשה דאמר לקמן (ד' ל:) טעה
והלך התפלה יעלה ויבוא בלילה ח"ן
מחזיריני חרות ממש לדין מקדשין
אח"כ הדגש שיש להם ולמה היה הדין
טעמא תיפוק ליה דתפלה ערבית
רשות וי"ל הא דאמרינן דתפלה
ערבית רשות היינו לגבי מזה
אחרת הדין עוברת דלא אמרינן
דאיהא תפלה ערבית מפניה אבל
לחנם אין לו לבטלה מ"מיהו לא
יחיד עד המנחה נראה דעבר זמנו
בטל קרצנו כיון ששהה כל כך ולאחר
ג' תפלות לא מניס שהיוקו חמיש
לחזור ולהתפלל אם שכן ואשילו
תפלה אחת אם בטל במזיד לא יוכל
לחנק ובבבארי קרי ליה משוות לא
יוכל לתקן :

איבער לאו טענה ולא החפלה
 הפלת ממנה ט'. לא
 זכיו אם טענה ולא החפלה הפלת
 מוסק דהא ודאי איז מוסקל צדברטי
 דהייזך יקרא את הקרבנות וכבר
 עבר זמן מוסק וגם לא תיקט
 שבע צדברט אל מוסק אלז משה
 ועלמה פריש שפתיז וברא ודאי
 עבר זמז בטל קרצט אלז
 שאר החלות דרחמי כינא ולווא
 שיפפל אדם כל היום כולו ואין
 כזן עבר זמז בצפלה אחרת :
 טענה

היום^ו (ר') יהודה אומר עד
החמה כדי שיחמד ואילך

תיקון *א"ר יוחנן ותיקין היו
לא והאמר רב מרי בריה דרב
אל בשחרית שנים ישתרית
ה בזמנה מכאן ואילך ישר
תפלה מצוה מדר שיתפלל
כא הוא דכתיב יידי ערב
בנו או דילמא כיון דצלותא
יצחק א"ר יוחנן משה ולא
יבי מעות לא יוכל לתקן
של שחרית או תפלה של
מצוה ולא נמנה עמיהם א"ר
בסל ולא קרני משה שים :

אקממוהו "כבלי בתוך כלי דמי. אמר רבי יהושע בן לוי ס"ת צריך לעשות לו מחיצה עשרה מר וזמרא איקלע לבי רב אשי חזויה לדוכתיה דמר בר רב אשי דמנח ביה ספר תורה ועביד ליה מחיצה עשרה אמר ליה כמאן כרבי יהושע בן לוי 'אימר דאמר רבי יהושע בן לוי דלית ליה ביתא אחרניא מר הא אית ליה ביתא אחרניא אמר ליה *לאו אדעתאי: כמה ירחיק מהן יומן הצואה ארבע אמות: אמר רבא אמר רב סחורה אמר רב הונא 'לא שנו אלא ללאחריו אבל לפניו מרחיק מלא עיניו וכן לתפלה איני והא אמר רפא בר פפא אמר רב חסדא עומד אדם כנגד בית הכסא ומתפלל הכא במאי עסקין בבית הכסא משאין בו צואה איני והאמר *רב יוסף בר תינא 'בית הכסא שאמרו אע"פ שאין בו צואה ובית המרחץ שאמרו אע"פ שאין בו אדם אלא הכא במאי עסקין בהדתי *והא מיבעי ליה לרבינא 'הומינו לבית הכסא מהו יש זימון או אין זימון כי קא מיבעי ליה לרבינא למיקם עליה לצלווי בגויה אבל כנגדו לא אמר רבא יהני בתי כסאי דפרסאי אע"ג דאית בהו צואה כסתומין דמו: ברתני *זב שראה קרי ונדה שפלטה שחבת ורע והמשמשת שראתה נדה (שבת) וזימון מילך וכו' ודבר (א) מומר:

נצח איבעראל וואו בעל קרי שראה ויבה
לול יתודה מהו כי פטר רבי יהודה התם
כבוד שראה קרי דמעיקרא לאו בר טבילה
הוא אבל בעל קרי שראה ויבה דמעיקרא
כבר טבילה הוא מחייב או דילמא לא שגא
הוא שמע המשמשות וראתה גדה צריכה
מטבילה ורבי יהודה פטר והוא משמשת
וראתה גדה כבעל קרי שראה ויבה דמיא
קא פטר רבי יהודה ש"מ תגי רבי חייא
כזהריא בעל קרי שראה ויבה צריך טבילה
ורבי יהודה פטר :

הדרין עלך מי שמתו

תפלת השחר עד חצות ר' יהודה אומר
"עד ד' שעות תפלת *המנחה עד

הערב רבי יהודה אומר עד פלג המנחה
תפלת הערב אין לה קבע * ושל מוספים ב
(שעות): ג' ורמינחו מצותה עם הני
לחלה ונמצא מתפלל ביום כי תניא הדיא
ומרחיב אומר עם הני דמיא דהדיא ור' יוחנן ור' יוחנן ור' יוחנן

[illegible]

לדוכתיה. במקום מטו: לא
 אדעתאי. לא נתתי לבי: כגד בית
 הכסף. ברחוק ארבע אמות: דלית
 זה טראה. שפינו אותה בית המדחץ.
 אסור להרהר בו: דלראי. בחשירה
 היו ופיסה ברחוק מן הנומא והוא
 בשפיטו והרעו מחתלגלוטפל לגומא:
ברתני' זב שראה קרי. אע"פ
 שטמא טומאת שבעה משום יזבה
 ואין טבילה זו מטהרתו אפ"ה לריך
 טבילה לדברי תורה בתקנת עזרא
 משום קרי וכן נדה אם בזה עתה עתפלל
 י"ח: **שפלתה שבעת זרע**. הרי היא
 כבעל קרי בראשטמן בסמי ששטח
 ימים אל תגשו אל תשה (שמות יט)
 לפי ששבעת זרע מטמא בפליטתו
 כל שלש ואלחר מחזן כבד הסמי
 בצופה ואין רחוי עוד להרעי להיות
 עוד ולד טנר הימנה וה"פ נדה
 שפלתה עתה התשמיש ששמה
 אחמול קודם שראתה: ודעי יאדה
 פוטור. קל סלקא דעתך השתא
 האלי וטומאת יזבה קודמת והרי
 הוא טמא טומאה חמורה ואינו
 אוסרתו בדברי תורה בראמרינן
 בפרקין הוצים והמזורעים מותרים
 הו לא אחיא טומאת קדילא
 ואסרה ליה: **גמ' לאו** בד טבילה
 הא. לדברי תורה אע"פ שטומאה
 חמורה ופו לא אחי קרי ומגרינן ליה:

[שבת 56.
 פ"ח פס"ד]
 שחיזין נס:
 י"ח כב.
 קידושין ג.
 טא: כחוט
 פ: טמא דריה:
 נ"ח:
 תולין ו.]

שבת י. [ושם]
 אחיא ר' יחי']

[מדמים ג.
 שבת י.]

עלי דף כא:

הדרן עלך מי שמתו
תפלת השחר : עד הערב . עד
מנחה : עד פלב המנחה .
בגמרא מפרש לה : אין לה קבע .
כל הילולא זמנא ובגמרא מפרש מאי
לשון אין לה קבע :
גבי מנחה . של קריאת שמע :
לתיקון . המקדימין למלות
ומחזרין לעשות דבר בזמנו ומתפללו
מקדימים (א) לאחר הכן המחה להתפלל
וכי תנן במתני' למחזרים שלא יאחר
יותר מחטות שמעם ואינן עבר
הזמן : ובינו עלמא . שאר המתפללין
המחזרין עד חטות יכולין לאחר
ותו לא : במנחה . היינו אחר
חטות : אם תמימי לומר . כלומר
אם תשיבני בשאלתי ממה שאחרנו
טעה ולא התפלל ערביה וכו' : ופיון
לעבר יומנו ככול קרבנו . ואינו
מקריבו ביום אחר אם זמנו קבוע
כגון *מוספים של כל יום ויום :
מבדיל

הונא בריה דר' ירמיה בר אבא
מתפלל במנחה שחים כולי יו
תפלה יהבי ליה שכר תפלה
ערבית ב' את"ל מעה ולא ד
ייהי בקד יום אחד אבל הכא ה
רחמי היא כל אימת דבעי מז
התפלל מנחה מתפלל ערבית
וחסרון לא יוכל להמנות *מעוה
ערבית או תפלה של שחרית
יצחק א"ר יוחנן הכא במאי עס

צ'ינג 97 :

הגמרא מוכיחה ממשנתנו:

תא שמע ממשנתנו: המשמשת מטתה ואחר כך ראתה נדה, צריכה טבילה לדברי תורה. ורבי יהודה פוטר אותה מטבילה. ביאור ההוכחה:

והא משמשת ואחר כך ראתה נדה, כבעל קרי שראתה זיבה דמיה - דומה לבעל קרי שראה זיבה, שבשניהם טומאת קרי שלהם קדמה לטומאה החמורה שלהם, ואף על פי כן קא פטר רבי יהודה את "המשמשת שראתה נדה" מטבילת עזרא. שמע מינה - הרי מוכח

מכאן שאף בעל קרי שראה זיבה פוטר רבי יהודה מטבילה לדברי תורה; ומשום שכל שאין טבילתו מטהרתו מטומאתו החמורה סובר רבי יהודה שגם אינו צריך טבילה לדברי תורה. הגמרא מביאה סיוע גם מברייתא:

תני רבי חייא ביהדיא - וכך נשנה בפירוש בברייתא של רבי חייא: בעל קרי שראתה זיבה צריך טבילה לדברי תורה. ורבי יהודה פוטר. הרי מפורש בברייתא, שרבי יהודה פוטר מטבילה גם כשקדם קריו לזיבתו.

הדרן עלך מי שמתו

אקמטרא. ארצו של פסרים ובמנולה (ד' כו:) קמטרי דספרי וכן פרגס ויתון ובגמזי ברומים (יחזקאל כו:) אלמין דהירין מחתון בקמטרי וכן לאשר על המלחמה (מלכים ב') לדעל קמטרא: ככלי כחוד כלי דמי. דהא גלימא לאו כליין הוא: ממזלה עשרה. ואם לאו לא ישתם: תורה אור

לדוכתיה. במקום מטהו: לאו. אדעתא. לא נחתי לבי: כנגד בית הכסא. ברחוק ארבע אמות: דלית בה טעם. שפיתו אותה: בית המרחץ. אסור להרהר בו: דפסאלי. בחפירה היא ופיהם ברחוק מן הגומא והוא בשיפוע והרעו מתגלגל וטופל לגומא: ברתני. זכ שאלה קרי. אע"פ שטמא טומאת שבעה משום זיבה ואין טבילה זו מטהרתו מפ"ה לר"ך טבילה לדברי תורה כחקנת עזרא משום קרי וכן נדה אם כלה להתפלל י"ח: שפלטת שכתב זרע. הרי הוא כבעל קרי כדאשכחן בסמי שגשג ימי' אל תגשו אל אשה (שמות יט) לפי ששכתב זרע מטמא בפליטתו כל שגשג ולאחר מכן כבר הסרית בגופה ואין ראוי עוד להרעי' להיות עוד ולד טלר הימנה וה"פ נדה שפלטת עתה העשמי' ששמשא אחתול קודם שראתה: ודמי יאדה פועל. קא פלקא דעקא השמא האילן וטומאת זיבה קודמת והרי הוא טמא טומאה חמורה ואינו אסורו בדברי תורה כדאמרין בפרקין הוי'ס והמלועס מותרים הו לא אחי' טומאת קרי דקילא ואסרה ליה: ג' לאו כד טבילה דא. לדברי תורה ואע"פ שטומאתו חמורה וכו לא אחי קרי ומלר"ך ליה:

הדרן עלך מי שמתו

תפלת השחר: עד הערב. עד חשכה: עד פלג המנחה.

בגמרא מפרש לה: אין לה קבע. כל הילה זמנה ובגמרא מפרש מאי לשון אין לה קבע:

ג' מטה. של קריאת שמע: לחזקין. המקדימין למלות ומחזרים לעשות דבר בזמנו ומלוחו מקדימין (ה) לאחר הכן החמה להתפלל ובי חנן ברתני' למאחרים שלא יאחר יותר מחלות שמעם ואילן עבר הזמן: ופלי עלמא. שאר המתפללין המאחרין עד חלות יכולין לאחר ותו לא: כמנחה. היינו אחר חלות: אם תימלי' למד. כלומר אם תשיבי בשאלתי ממה שזמננו טעה ולא התפלל ערבית וכו': ופיון לעבר זמנו בטל קרבנו. ואינו מקריבו בזמן אחר אם זמנו קבוע כגון "מוספים של כל יום ויום: מבדיל

[שנה נה.
פ"ס בפרש"י
עירובין נט:
ז"ה כג.
קידושין לג.
טא: כדאשכחן
פ"ס סנהדרין כ:
מנחות לה:
מגילת ו.]

שנה י. וזש
איתא ר' יוחנן

[מדיין ו.
שם ו.]

לפי דף כה:

ספר תורה עשה לו מחילה. ודוקא ספר תורה וגם בחומשים יש להממיר כמו בספר תורה אבל בשאר ספרים דין זכאוי בעלמא: הדרן עלך בוי שמתו

תפלת השחר עד חלות וא"ת אחאי לא קמי גבי תפלת המנחה כל היום כמו גבי תפלת המוספין וי"ל דזמן מוספין הוא כל היום אפילו משחרית שהרי קרבנות יכול להקריב מיד אחר התמיד א"כ גם תפלת מוספין יכול להתפלל מיד מן הבקר מה שאין כן במנחה (ב) אלא משש שעות ומחלה והכי נמי בפ"ק דע"ג (ד' ד:) לא לילני איניש ללוחא דמוספין בתלה שעי קמייחא דריש שחא ביחיד כו' אלמא בשאר ימות השנה יכול להתפלל ולהכי מקדים תפלת המנחה לתפלת המוספין משום שהיא תדירה בכל יום אע"פ שתפלת מוספין קודמת: וזוהי תפלת ערבית מתפלל בשחרית ששים. וא"ת והאמר רב לקמן (ד' כו:) תפלת ערבית רשות וק"ל טובה בראשונה ועוד קשה דלמחר לקמן (ד' ל:) טעה ולא התפלל יעלה ויבוא בלילה אין מחזירים אותו משום דלון מקדשין את החדש בלילה ולמה ליה האי טעמא הישוק ליה דתפלת ערבית רשות וי"ל הא דלמריקן דתפלת ערבית רשות היינו לגבי מילה אחרת דאי עוברת דלון אמריקן דתפלת ערבית מפניה אבל לחנם אין לו לבטלה "ומיחו' אם יאחר עד המנחה נראה דעבר זמנו בטל קרבנו כיון ששהה כל כך ולאחר ב' תפלות לא מליט שהיקטו הכמיו לחזור ולהתפלל אם שעה ואפילו תפלה אחת אם בטל במיד לא יוכל לתקן ובסמוך קרי ליה מעוות לא יוכל לתקן:

איבעיא להו טעה ולא התפלל תפלת מנחה כו'. לא בעי אם טעה ולא התפלל תפלת מוסף דהא דלא אינו מתפלל בערבית דהייך יקרא את הקרבנות וכבר עבר זמן מוסף וגם לא תיקט שבע ברכות של מוסף אלא משום ושלמה פרים שפחטי וצא ודלי עבר זמנו בטל קרבנו אבל שאר תפלות דרחמי' נינהו ולוחי שיתפלל אדם כל היום כולו ואין כאן עבר זמנו בתפלה אחרת: טעה

דגהות הבית (א) רש"י ד"ס לוחיקן (ב) וס' מקדימין (א) (ב) להתפלל לאחר סוף החמה (וכי יתן: (ג) ויהי ד"ס תפלת וס' פסא"כ במחנה דאיני' אלא שש:

דגהות הבית (א) רש"י ד"ס לוחיקן (ב) וס' מקדימין (א) (ב) להתפלל לאחר סוף החמה (וכי יתן: (ג) ויהי ד"ס תפלת וס' פסא"כ במחנה דאיני' אלא שש:

[ע' טוס' פסחים ק. ד"ס
מנחם וכו' שני פסוקים
שקראו תפלה במחנה
פ"ה ו.]

לפי דף כה: דף כה:

הדרן עלך מי שמתו

תפלת השחר עד חלות ר' יהודה אומר "עד ד' שעות תפלת *המנחה עד הערב רבי יהודה אומר עד פלג המנחה

תפלת הערב אין לה קבע *וישל מוספים כל היום (ר') יהודה אומר עד ז' שעות: ג' ורבינו מנחם מנחם *עם הנג' החמה כדי שיסמך גאולה לתפלה ונמצא מתפלל ביום כי תניא הריא לוחיקן *דא"ר יוחנן ותיקין היו גומרים אותה עם הנג' החמה וכ"ע עד חלות ותו לא והאמר רב מרי בריה דרב הונא בר אבא אמר רבי יוחנן 'טעה ולא התפלל ערבית מתפלל בשחרית שנים ישחרית מתפלל במנחה שנים כולי יומא מצלי ואויל עד חלות יהבי ליה שחר תפלה בזמנה מכאן ואילך ישחר תפלה יהבי ליה שחר תפלה בזמנה לא יהבי ליה איבעיא להו טעה ולא התפלל מנחה מהו שיחפול ערבית ב' את"ל טעה ולא התפלל ערבית שחרית ב' משום דחד יומא הוא דכתיב ויהי ערב ויהי בקר יום אחד אבל הא תפלה במקום קרבן היא וכיון דעבר יומא בטל קרבנו כיון דצלותא דחמי היא כל אימת דבעי מצלי ואויל ת"ש דאמר רב הונא בר יהודה א"ר יצחק א"ר יוחנן *טעה ולא התפלל מנחה מתפלל ערבית ב' ואין בזה משום דעבר יומא בטל קרבנו מתיבי *מעוות לא יוכל לתקן וחסרון לא יוכל להמנות *מעוות לא יוכל לתקן זה שבטל ק"ש של ערבית וק"ש של שחרית או תפלה של ערבית או תפלה של שחרית וחסרון לא יוכל להמנות זה שנמצא חביריו לדבר מצוה ולא נמצא עומד א"ר יצחק א"ר יוחנן הבה במאי עסקין *שבטל במיד אמר רב אשי דיקא נמי דקתני במל ולא קתני טעה שים: חצו

מלכים א

קבלה

תנינא דף כה:

הקדמה לפרק רביעי

לאחר

שנתבארו דיני קריאת שמע בשלשת הפרקים הראשונים של המסכת, מבארת המשנה בשני הפרקים הבאים דיני תפילה.

לפי הרמב"ם (בהלכות תפילה א, א, ובספר המצוות מצות עשה ה), תפילה היא מצות עשה מן התורה, שנלמדת מן הכתוב "וַעֲבַדְתֶּם אֶת ה' אֱלֹהֵיכֶם" (שמות כג, כה) - ודרשו חכמים "איזוהי עבודה שבלב - זו תפילה". הרמב"ן (בהשגות לספר המצוות שם) חולק וסובר שאין מצות תפילה אלא מדרבנן, והכתוב אינו מדבר במצות תפילה אלא בא לומר שתהיה עבודת ה' בקיום מצוותיו בכל לבבנו, כלומר בכונה שלמה ובלב שלם. מן התורה, סובר הרמב"ן, אין חובת תפילה, אבל ודאי שיש ענין של תפילה שהיא חסד הבורא ששומע ועונה בכל קראנו אליו. לשיטת הרמב"ם, מצות התפילה מן התורה היא להתפלל בכל יום, ויש לה סדר כללי קבוע: מקדים דברי שבח לקב"ה ואחר כך שואל צרכיו ושוב מסיים בדברי שבח והודיה על הטוב שנתן לו ה' (הל' תפילה שם הל' ב). אולם אין לתפילה נוסח קבוע מן התורה ולא זמן קבוע ולא מספר קבוע של תפילות ביום, וכך היה הדבר עד חורבן הבית הראשון: "אם היה רגיל מרבה בתחנה ובקשה, ואם היה ערל שפתים מדבר כפי יכולתו, ובכל עת שירצה, וכן מניין התפילות כל אחד כפי יכולתו, יש מתפלל פעם אחת ביום ויש מתפללין פעמים הרבה" (שם, הל' ג). לאחר גלות בבל, שנשתכחה טהרת לשון הקודש מיהודים רבים, ולא ידעוהו אלא בשבוש והתקשו להתפלל בה, תיקנו עזרא ובית דינו נוסח קבוע של תפילה, הכולל שמונה עשרה ברכות לפי סדר קבוע: שלש ברכות ראשונות שבח לה', ושלש אחרונות הודיה, ושתים עשרה ברכות אמצעיות הכוללות את עיקרי הצרכים של היחיד ושל הציבור (שם, הל' ד).

נוסף על כך תיקנו עזרא ובית דינו שיהא מניין התפילות כמניין קרבנות הציבור שהיו מביאים בבית המקדש: בבוקר מתפללים תפילת "שחרית", כנגד קרבן התמיד של שחר, אחר הצהריים מתפללים תפילת "מנחה", כנגד קרבן התמיד של בין הערביים, ובימים שמקריבים בהם קרבן מוסף (היינו: בשבתות, בראשי חודשים ובמועדים) תיקנו תפילה שלישית כנגד קרבן מוסף (שם, הל' ה). וכן תיקנו להתפלל בלילה תפילת "ערבית" (או: "מעריב"), כנגד הקטרת אברי התמיד של בין הערביים, שהיו מקטירים אותו על המזבח כל הלילה (שם, הל' ו). סתם "תפילה" בלשון חכמים הינה שמונה עשרה הברכות הנזכרות (המכוונות בימינו תפילת "שמונה עשרה", או תפילת "עמידה", מפני שצריכות להיאמר בעמידה), ולא קריאת שמע או שאר הברכות והתפילות הנאמרות מדי יום.

בימי רבן גמליאל, שרבו בישראל מינים ואפיקורסים וכתות שונות, והיו מצירים לישראל ומסיתים אותם לשוב מאחרי השם, ראו חכמים שאיבוד המינים הוא צורך גדול יותר מכל צרכי האדם, ועמד רבן גמליאל ובית דינו והתקינו ברכה נוספת כנגד המינים ("ולמינים", או "ולמלשינים", או "ולמשומדים", לפי הנוסחאות השונות). ונמצא שבזמן הזה יש בתפילה תשע עשרה ברכות (שם, ב, א)^[1].

הערות

1. בשבתות ובמועדים תיקנו חכמים במקום שלש עשרה הברכות האמצעיות לומר ברכה אחת מעניינו של היום. הכינוי "שמונה עשרה" לתפילת העמידה אינו מדויק, לפי זה, שהרי בימי חול יש בתפילה תשע עשרה ברכות, ובמועדים רק שבע (במוסף של ראש השנה: תשע). ומכל מקום נשתמש להלן במונח "שמונה עשרה" לציון תפילת העמידה משום שמקובל להשתמש בכינוי זה.

פרק רביעי

כושנה משנתנו עוסקת בזמנים שקבעו חכמים לתפילות העמידה ("שמונה עשרה")^[1].
תפלת השחר - "שחרית", זמנה **עד חצות היום**. **רבי יהודה** חולק ואומר: **עד ארבע שעות**

מתחילת היום^[2].

תפלת המנחה זמנה **עד הערב**^[3]. **רבי יהודה** חולק ואומר: רק **עד פלג המנחה** - עד שעה ורבע קודם הלילה, כפי שיבואר בגמרא^[4].

תפלת הערב - "ערבית", **אין לה קבע** - אין לה זמן קבוע בתוך הלילה, אלא כל הלילה זמנה.
ושל מוספים - תפילת "מוסף", זמנה **כל היום**^[5]. (**רבי יהודה** חולק ואומר: **עד שבע שעות** מתחילת היום^[6]).

להקדים כל כך, אולם משנתנו מלמדת את עיקר הדין, שזמן תפילה הוא עד ארבע שעות או עד חצות.

מקשה הגמרא:

וכולי עלמא - ו"כל העולם", היינו שאר בני אדם שאינם "ותיקין" ומאחרים ומתפללים כעיקר הדין, וכי זמנם הוא **עד חצות ותו לא** - ולא יותר? **והאמר** - והרי אמר **רב מרי בריה דרב הונא בריה דרבי ירמיה בר אבא, אמר רבי יוחנן**: מי שטעה ולא התפלל ערבית, **מתפלל בשחרית שתיים**, שתי תפילות זו אחר זו, תפילה אחת לשם שחרית, ותפילה שניה להשלמת תפילת ערבית שלא התפלל ("תפילת תשלומין"). וכן אם לא התפלל שחרית, **מתפלל במנחה שתיים**, אחת לשם תפלת מנחה, והשניה להשלמת שחרית, ונמצא איפוא שאפשר להתפלל שחרית גם לאחר חצות היום, בזמן מנחה?

מתרצת הגמרא:

בולי יומא מצלי ואזיל - אכן כל היום רשאי להיות מתפלל והולך אם לא התפלל שחרית קודם לכן, ומכל מקום יש הבדל בין תפילה קודם חצות לתפילה לאחר הזמן, שאם התפלל **עד חצות יהבי ליה** - נותנים לו מן השמים - **שכר תפלה בזמנה**, ואילו אם השלים **מבאין ואילף**, היינו לאחר חצות, **שכר תפלה סתם יהבי ליה** - נותנים לו, אבל **שכר תפלה בזמנה**, שהוא שכר גדול יותר, **לא יהבי ליה** - אין נותנים לו^[12].

גמרא הגמרא דנה בדין הראשון שבמשנתנו, שזמן תפילת השחר הוא עד חצות או עד ארבע שעות:

ורמינהו - ומקשים על המשנה מהברייתא הבאה^[7]: **מצותה של קריאת שמע בשחרית היא לקרוא אותה עם הגן החמה** - מעט לפני זריחת השמש, ולא קודם לכן, אף על פי שכבר הגיע זמן קריאת שמע^[8], **כדי שיסמוך את ברכת "גאולה"** - ברכת "גאל ישראל" הנאמרת מיד לאחר קריאת שמע **לתפלה** - לתפילת שמונה עשרה של שחרית, שעיקר זמנה הוא רק מהגן החמה ואילך^[9], ויקיים בזה את ההידור המיוחד לסמוך גאולה לתפילה, **ונמצא מתפלל תפילת שמונה עשרה ביום**, מיד לאחר הגן החמה^[10]. ומוכח מברייתא זו שזמן תפלת שחרית הוא מיד אחר הגן החמה, שאם תאמר כדברי משנתנו שזמנה הוא עד ארבע שעות או עד חצות היום, אין צורך להקדים כל כך קודם הגן החמה, ויכול לקרוא שמע ולסמוך גאולה לתפילה אחר כך?¹

מתרצת הגמרא:

פי תניא ההיא - כששנו ברייתא זו לא שואה אלא **לנתיקין** - למהדרים במצוות^[11], לפי שהם זריזים המקדימים למצוות ומתפללים מיד בתחילת הזמן עם הגן החמה, **האמר רבי יוחנן: נתיקין היו גומרים אותה** - את קריאת שמע - **עם הגן החמה**, ולכן הוצרכו

הערות

העריכים. ולא הוצרכה המשנה להזכיר זאת, כי הרבד נלמד מאליו מסוף הזמן, שהואיל וסוף הזמן תלוי בזמנו של קרבן התמיד (עיין בגמרא שם), מובן שאף תחילתו תלויה בזמן התמיד (חידושי ר' מרדכי בנעט). ומכל מקום יש סוברים שעיקר זמן תפלת מנחה לכתחילה הוא אחרי תשע שעות ומחצה, מאחר שבפועל היו דגלים להקריב את התמיד של בין הערביים רק בשעה זו (עיין שלחן ערוך, אורח חיים רלג, א).

5. אף שתפלת מוסף קודמת לתפלת מנחה, הוכירה המשנה תפלת מנחה בתחילה, משום שהיא תדירה בכל יום, ואילו תפלת מוסף אינה נאמרת אלא בימים מיוחדים (תוספות).

6. המשפט "רבי יהודה אומר עד שבע שעות" מוקף סוגריים, כי יש מהראשונים שאינם גורסים אותו במשנתנו (עיין תוספות לקמן כו, א ד"ה תא שמע, ובהערותינו שם).

7. מקורה של ברייתא זו הוא בתוספתא, א, ד.

8. בתחילת הברייתא בתוספתא שם נאמר שתחילת זמן קריאת שמע הוא משעה שמכיר את חברו בריחוק ר' אמות, ומסיימת הברייתא שמכל מקום מצוה לקרוא מאוחר יותר, כדי לסמוך גאולה לתפילה.

9. עיין הערה 2.

10. אם יקרא שמע בתחילת זמנה (משיכיד את חברו בריחוק ארבע אמות, שהוא זמן רב קודם הגן החמה) ויתפלל מיד, נמצא שאמנם סמך גאולה לתפילה, אך התפלל לפני עיקר הזמן, ואילו אם ימתין להתפלל בעיקר הזמן, נמצא שאינו סומך גאולה לתפילה. ולפיכך מצוה להמתין ולקרוא שמע סמוך להגן החמה, כדי לסמוך לה תפילה מיד עם הגן החמה, ונמצא שמקיים גם סמיכת גאולה לתפילה וגם מתפלל בזמן העיקרי (עיין תוספות יומא לו, ב ר"ה אמר אביי, רמב"ן כמלחמות ה' על הרי"ף, רף ב, א (כדפי הרי"ף) ורבינו יונה שם, רף ד, ב (כדפי הרי"ף)).

11. המקדימין למצוות ומחזרים לעשות רבר בזמנו ומצוותו (רש"י). ועיין לעיל ט, ב בהערותינו על הסברים אחרים לביטוי "ותיקין".

12. ואפשר היה לתדך באופן אחר, שדברי רבי יוחנן אמורים רק בריעבד, בשטעה ולא התפלל בזמן, ואילו המשנה מרברת על הזמן לכתחילה (חידושי הריטב"א. ועיין עוד מהרש"ל, צ"ח, דברי דוד).

1. עיין בהקדמה לפרקנו.

2. טעמיהם של תנא קמא ושל רבי יהודה מבוארים בגמרא, וכן רנים בגמרא אם ב"עד ארבע שעות" הכוונה היא לתחילת השעה הרביעית או לסופה.

השעות המוזכרות במשנה הן "שעות זמניות", רהינו: מחלקים את היום (כלומר: את שעות האור, לא את היממה כולה) לשתיים עשרה שעות שוות. מכיון שאורך היום משתנה בחורף ובקיץ, אף אורך השעות משתנה בהתאם, וראה בהערותינו לעיל ג, א הסבר מפורט.

יש להעיר, שמשנתנו פותחת בתפילת השחר ורק אחר כך דנה בתפילת ערבית, ואילו בריני קריאת שמע שבתחילת המסכת פתחה המשנה בזמן קריאת שמע של ערבית (לעיל ב, א) ורק אחר כך דנה בזמן קריאת שמע של שחרית (לעיל ט, ב). בטעם הדבר כתב בפני יהושע, שהואיל ותפילות כנגד תמידים תיקנום (עיין בגמרא לקמן כו, ב), ותמיד של שחר מוזכר בתורה לפני תמיד של בין הערביים, הוכירו אף תפילת שחרית תחילה (ועיין תוס' לעיל ב, א ר"ה ליתני). ולמי שאומר שתפילות אבות תיקנום (עיין בגמרא לקמן כו, ב), הוכירו תפילת שחרית, לפי שאברהם הראשון שבאבות תיקנה (ועיין צ"ח שהביא טעמים נוספים).

משנתנו דנה רק בסוף זמן שחרית, ולא הוכירה מאימתי תחילת זמנה. ובתב הרא"ש (כאן, סימן א), שתחילת הזמן של שחרית הוא "משעלה ברק השחר, והאיר פני המזרח". ואף על פי שעיקר המצוה היא להתפלל שחרית עם הגן החמה, מכל מקום אם התפלל קודם לכן, משעלה השחר, יצא ידי חובתו, שהרי זהו זמנו של קרבן תמיד של שחר. ולא הוצרכה המשנה להזכיר רבר זה, לפי שהואיל וסוף הזמן תלוי בזמנו של קרבן התמיד (עיין בגמרא), פשיטא שגם תחילת הזמן תלויה בזמנו של התמיד (ועיין ב:מרא לקמן כו, ב, שגם למי שאומר שתפילות אבות תיקנום תלוי זמן התפילות בזמן הקרבנות). ועיין ביאור הלכה פט, א ר"הואם, מהו הזמן המדויק של "האיר פני המזרח".

3. עד חשיכה (רש"י), כלומר עד "צאת הכוכבים" (הזמן בו נראים בשמים שלשה כוכבים בינוניים). ויש מפרשים "ער הערב": עד שקיעת החמה (רבינו יונה, הגד"א בשנות אליהו). ועיין על כך בשו"ע אורח חיים רלג, א ובמשנה ברורה שם ס"ק יד.

4. כך מסקנת הגמרא לקמן (כו, ב). ועיין שם ביאור העניין. המשנה אינה מבארת מאימתי מתחיל זמן תפילת מנחה (כמו שלא ביארה זאת בתפילת שחרית). ומבואר בגמרא לקמן ע"ב, שהוא משש שעות ומחצה, כזמנו של קרבן התמיד של בין

ערבית, ואחת תשלומין לתפילת מנחה, ואין בזה משום ד'עבר יומו בטרל קרבנו'^[15].

ומקשים על עיקר הדין של תפילת תשלומין שאמר רבי יוחנן: **מיתבי מברייטא: נאמר (קהלת א:טו): "מענות לא יוכל לתקן וחסרון לא יוכל להמנות", ודורשים: "מענות לא יוכל לתקן" - כגון זה שבטל קריאת שמע של ערבית וקריאת שמע של שחרית, או תפלה של ערבית, או תפלה של שחרית, שאינו יכול לתקן עוון זה, "חסרון לא יוכל להמנות" - כגון זה שנמנו חביריו לדבר מצוה - שביקשו לעשות איזו מצוה, ואילו הוא לא נמנה עמהם, שסירב להימנות עמהם, ועקב חסרון זה שלא הצטרף לעושי המצוה אינו יכול עוד "להימנות", להיכלל במנין של עושי המצוה, ואין לו תיקון^[16]. הרי מבואר כאן שאין תיקון ותשלומין לתפילה שביטלו?**

ומתוך רבי יוחנן:

אמר רבי יצחק אמר רבי יוחנן: הכא במאי עסקינן? - במה אנו עסוקים בברייטא זו? לא במי שטעה ולא התפלל, אלא כגון שבטל במזיד את התפילה, שהואיל ועשה כן במזיד הרי זה מעוות שאין לו תיקון, אבל מי שלא התפלל מחמת טעות יש לו תשלומין.

ומוכיח רב אשי בתירוץ זה:

אמר רב אשי: דיקא נמי - כך מדויק גם מלשון הברייטא, דקתני - ששנתה בלשון: "בטל", שמשמעו שביטל במזיד, ולא קתני בלשון "טעה". ומסיימים: שמע מינה - אכן משמע מן הברייטא כן, שרק בביטל במזיד אין לו תקנה.

ומאחר שהוזכר דין השלמה למי שלא התפלל בזמן, דנים עוד בעניין זה:

איבעיא להו - שאלו בני הישיבה: מי שטעה ולא התפלל מנחה, מהו שיתפלל תפילה (שמונה עשרה) של ערבית שתים, לשם תשלומין למנחה? ומבארים מהו הספק: אם תמצא לומר - כלומר: אם תשיבני שאפשר ללמוד דין זה מדברי רבי יוחנן הנזכרים, שטעה ולא התפלל ערבית, מתפלל תפילה של שחרית שתים, והוא הדין שאם טעה ולא התפלל מנחה מתפלל ערבית שתים, הלא יש חילוק בין המקרים, ואפשר שדווקא בשחרית אפשר להשלים תפילת ערבית משום דחד יומא הוא, שהערב והבקר שלאחריו יום אחד הם, דכתיב (בראשית א, ה): "ויהי ערב ויהי בקר, יום אחד", ובאותו יום אפשר עדיין להשלים תפילה קודמת, אבל הכא - כאן, כשטעה ולא התפלל מנחה יש לומר שתפלה במקום קרבן היא, ופינן דעבר יומו של קרבן מסויים שלא הקריבוהו בטל קרבנו ואין להשלימו ביום אחר^[13], אף כאן יש לומר שכיון שעבר יומה של תפילת מנחה זו אי אפשר להשלימה בערבית, שהלילה שייך ליום הבא^[14], או דילמא - או שמה פיון דצלותא רחמי היא - מאחר שהתפילה עניינה הוא בעיקר בקשת רחמים מה' שימלא משאלותינו, יש לומר שהיקלו חכמים ואמרו שכל אימת דבעי מצלי ואזיל - שבכל טעה שרוצה מתפלל והולך, ומשלים תפילתו הקודמת אפילו ביום אחר, אף על פי שבקרבנות אין הדבר כן.

ומביאים ראיה מפסק דין מפורש של רבי יוחנן בנידון זה:

תא שמע, דאמר רב הונא בר יהודה, אמר רבי יצחק, אמר רבי יוחנן: טעה ולא התפלל מנחה, מתפלל ערבית שתים, אחת לשם

הערות

אחר כך את כולו, כגון חולה שלא התפלל שלשה ימים, שמשלים אחר כך תשע תפילות (עיין רבנו יונה, ועיין השגות הראב"ד להלכות תפילה ג, י). אולם יש סוברים שאין תשלומין אלא בתפילה הסמוכה לזו שביטל, ולמשל, אם לא התפלל ערבית ושחרית, אינו משלים במנחה אלא תפילת שחרית שביטל, אבל תפילת ערבית אינו יכול להשלים יותר (תוספות ד"ה טעה, ורמב"ם הלכות תפילה שם), וכך נפסקה ההלכה בשו"ע (או"ח קח, ד, ועיין שם סעי' ה ומשנה ברורה ס"ק יט אם יש להתפלל במקרה כזה תשלומין בתורת נדבה או בתנאי).

16. מכיון שהמצוה כבר נעשתה על ידי אחרים (רש"י חגיגה ט, ב ד"ה שמינהו, ועיין שפתי חכמים שפירש באופן אחר).

13. הדברים אמורים בקרבן שיש לו זמן קבוע, כגון קרבן מוסף, שאם עבר זמנו בטל הקרבן (רש"י).

14. ואף על פי שאין להשוות לגמרי דין תפילה לדיני קרבן, שהרי תמיד של שחר שלא קרב בזמנו אי אפשר להשלימו בין הערביים, שעבר זמנו ובטל קרבנו, ואילו תפילת שחרית שלא התפלל יש לה תשלומין במנחה, ועל כרחך בתפילה היקלו יותר, מכל מקום הואיל ומצינו שקרבן מוסף שכשר כל היום אין להשלימו למחרת, אפשר שאף בתפילה לא היקלו להשלים אלא באותו יום ולא ביום אחר (רש"י ולשון הזהב בביאור לשון רש"י, ועיין עוד פני יהושע, פני שלמה, שלמה משנתו). 15. יש מהראשונים סוברים שאף אם לא התפלל מספר ימים הרבה תפילות, משלים

תנ

[פירוזין פא-
פאמ' קיז: ריס
: סוכה פאל:
זיר: 1: פאמא
: חולין פא.
: פאמין פא.
דא גא:]

גליון השם

הלכות נוספות בעניין תפילת תשלומין:

תנו רבנן בברייתא: טעה ולא התפלל מנחה בערב שבת, מתפלל בליל שבת שתיים, שתי תפילות ערבית של שבת, אחת לשם ערבית ואחת לשם תשלומין של מנחה.^[1]

טעה ולא התפלל מנחה בשבת, מתפלל במוצאי שבת שתיים של חול - שתי תפילות ערבית של חול, אחת לשם ערבית ואחת לשם תשלומין של מנחה.^[2] וכשעושה בן מבדיל בראשונה ואינו מבדיל בשנייה - אומר הבדלה ("אתה חוננתנו")^[3] בתפילתו הראשונה ולא בשנייה, לפי שתפילתו הראשונה היא לשם ערבית של מוצאי שבת וצריך להבדיל בה, ואילו תפילתו השנייה היא לשם תשלומין של מנחה ואין צורך להבדיל בה, כי לעולם התפילה הראשונה היא לשם חיובו העיקרי, והשנייה היא לשם תשלומין.^[4] ואם עשה להיפך, שהבדיל בשנייה, ולא הבדיל בראשונה, התפילה השנייה עלתה לו לשם ערבית של מוצאי שבת, הואיל והבדיל בה, ואילו התפילה הראשונה לא עלתה לו כלל, לא לשם תפילת ערבית של מוצאי שבת - משום שלא הבדיל בה, ולא לשם תפילת תשלומין של מנחה (אפילו אם היה מתכוון לה) - משום שהתפלל אותה ראשונה. על כן צריך הוא כעת להתפלל פעם שלישית לשם תשלומין.^[5]

מקשה הגמרא:

למימרא - האם יש ללמוד מכאן דכיון דלא אבדיל בקמייתא - שהואיל ולא הבדיל בתפלה הראשונה במאן דלא עלי דמי - הרי הוא כמי שלא התפלל תפילה זו ומהדרין ליה - ולכן מחייבים אותו לחזור ולהתפלל? אם כך הדבר: ורמינא - יש להקשות מהברייתא הבאה שסותרת לזה: טעה ולא הזכיר בתפילה גבורות גשמים - "מוריד הגשם", בתחית המתים - בברכה השנייה של "שמונה עשרה", המסיימת "מחיה המתים", שיש להזכיר בה בחורף "מוריד הגשם", ושאלה בברכת השנים - וכן אם טעה, ולא אמר "ותן טל ומטר לברכה" בברכה התשיעית של השמונה עשרה, שחותמים בה "מברך השנים", מחזירין אותו - הוא חייב לחזור ולהתפלל פעם נוספת.^[6] אך, אם טעה בתפלתו במוצאי שבת ולא הזכיר הבדלה - "אתה

חוננתנו" בברכת חונן הדעת, אין מחזירין אותו, מפני שיכול לאומרה - לומר הבדלה אחר כך על הכוס, שהרי כך הדין גם כשלא טעה, שחזור ומבדיל על הכוס^[7], והואיל ובלאו הכי יחזור ויבדיל אין צורך לחזור על התפילה בשל כך. ועל כל פנים ברייתא זו סותרת למה שלמדנו מהברייתא הקודמת, שצריך לחזור ולהתפלל מפני ששכח הבדלה?

ומסיימת הגמרא:

קשיא - אכן קושיה היא.^[8]

הגמרא דנה במקור התקנה של שלש תפילות העמידה שמתפללים בכל יום, ושתי דעות בדבר:

איתמר: רבי יוסי ברבי חנינא אמר: תפלות - האבות אברהם יצחק ויעקב תקנום, כפי שיבאר להלן.^[9] רבי יהושע בן לוי אמר: תפלות כנגד תמידין - קרבנות התמיד שמקריבים בכל יום במקדש, תקנום אנשי כנסת הגדולה, כפי שיבאר להלן.

ומביאים סיוע מדברי תנאים לכל אחת מדעות האמוראים:

חנינא בברייתא אחת בנותיה - כמותו, כשיטתו דרבי יוסי ברבי חנינא, ונתנא בברייתא אחרת בנותיה דרבי יהושע בן לוי.

הברייתא הראשונה, כשיטת האומר "אבות תיקנום":

חנינא בנותיה דרבי יוסי ברבי חנינא: אברהם תקן תפלת שחרית, שנאמר (בראשית יט, כז): "וישכם אברהם בבקר אל-המקום אשר-עמד שם", ואין פירושו "עמידה" בפסוק זה, אלא תפלה, כמו שנאמר במקום אחר (תהילים ק, ל): "ויעמד פינקס ויפלל", ופירוש הפסוק הוא, איפוא, שהשכים אברהם אל המקום שכבר התפלל בו קודם לכן, ומכאן שהתפלל שחרית. יצחק תקן תפלת מנחה, שנאמר (בראשית כד, סג): "ויצא יצחק לשונו בשדה לפנות ערב", ואין פירושו "שיחה", היינו "לשוח" שבפסוק זה, אלא תפלה, שנאמר (תהילים קב, א): "תפלה לפני כי-יעטף ולפני ה' ישפך שיחו", ואף כאן "לשוח" פירושו שהלך להתפלל בשדה לפנות ערב, בזמן מנחה, ומכאן שהתפלל מנחה.^[10] יעקב תקן תפלת

הערות

בתפילה השניה מפני שהיתה דעתו לשם ערכית, והרי הטעם פשוט, שערין לא יצא ידי ערבית, ואין להקדים תפילת תשלומין לתפילה העיקרית? ומבאר הרש"ש, שרק אם לא התפלל כלל תפילתו העיקרית אינו יכול להתפלל תשלומין, אבל כאן, שהתפלל כבר ערבית, אלא שצריך לחזור ולהתפלל בגלל שכחת הבדלה, הואיל ועיקר התפילה כבר התפלל, יכול להתפלל עכשיו תפילתו השניה לשם תשלומין, ולכן הוצרך רש"י לומר שכונתו היתה לערבית.

6. לפרטי דינים אלה, עיין שו"ע אורח חיים קיד, ה, וקיד, ד.

7. על הטעם שאכן תיקנו להבדיל גם בתפילה וגם על הכוס עיין לקמן לג, א.

8. לדעת כמה גאונים וראשונים כלל הוא שלשון "קשיא" אינו דחייה גמורה (ואינו כמו לשון "תיובתא"), אלא שבאותה טעם לא מצאו יישוב לדבר, ומכל מקום הדין קיים ואפשר ליישב את הקושיה בדוחק או אחר העיון (רא"ש כאן בשם רב האי גאון, רש"י סנהדרין עב, א ד"ה קשיא ורשב"ם בבא בתרא נב, ב ד"ה קשיא בשם רבינו חננאל, אבל ראה שם רעת רשב"ם עצמו). ואכן נפסק בשו"ע (או"ח קח, ט) הדין שכברייאת הראשונה, וכתב רב האי גאון (מובא ברא"ש) שבאמת יש ליישב הסתירה, שהטעם שאין התפילה הראשונה עולה לו אינו משום חסרון הברלה (שהרי זה אינו מעב, ואין חוזרים על התפילה מחמת חסרון הברלה), אלא טעם אחר בדבר, שהואיל והבדיל בתפילה השנייה ולא בראשונה, גילה בזה דעתו שהתפלל התפילה הראשונה לשם תשלומין והשנייה לשם ערבית של מוצאי שבת, ומכיון שהקדים תפילת תשלומין לתפילה העיקרית לא יצא ידי חובה, שכלל הוא שאין להקדים תשלומין לתפילה העיקרית, ולכן צריך לחזור ולהתפלל לשם תשלומין.

9. אין הכוונה לומר שהאבות תיקנו נוסח התפילה, שהרי נוסח התפילה נתקן על ידי אנשי כנסת הגדולה (עיין מגילה יו, ב-ח, א), אלא שמהאבות למדו שצריך להתפלל שלש תפילות כל יום (מהרש"א בחידושי אגרות).

10. והקשו תוס', שהרי ביומא (כח, ב) אמרו שאברהם התפלל מנחה, ואיך אמרו כאן שיצחק הוא שתיקן תפילה זו, ותירצו, שאחר שתקן יצחק תפילת מנחה, התפלל אף אברהם תפילה זו (וכן תירצו תוספות ישנים ביומא שם). ויש שתירצו שאברהם התפלל מנחה כתפילת רשות, ויצחק קבע אותה כחובה (תוספות ישנים, שם, ועיין מהרש"א בשם ספר יוחסין).

1. אף על פי שתפילת התשלומין היא משום מנחה של חול, מכל מקום מתפלל בנוסח התפילה של שבת (ועיין בהגהות הגר"א שלפי הגהתו מפורש כך בנוסח הברייתא: "שתיים של שבת"). והטעם, מפני שבכל תפילה של שבת היה מן הראוי להתפלל שמונה עשרה ברכות (ואפשר היה להזכיר שבת באחת הברכות כשם שמזכירים בראש חודש ובחול המועד ב"עלה ויבוא"), אלא שמשום כבוד השבת לא הטריחוהו חכמים ותיקנו רק שבע ברכות (כמבואר בגמרא לעיל כא, א), וכשם שלא הטריחוהו בתפילה העיקרית של שבת כך לא הטריחוהו בתפילת התשלומין (ריטב"א).

2. ואף על פי שתפילת התשלומין היא משום מנחה של שבת, מכל מקום מתפלל שמונה עשרה ברכות של חול, ואף כאן הטעם בעין המבואר בהערה הקודמת, שהואיל ומן הדין היה מחוייב אף בשבת להתפלל שמונה עשרה ברכות, אלא שלא הטריחוהו חכמים מפני כבוד השבת, כאן שעברה השבת חזר לדינו ומחוייב בשמונה עשרה (ריטב"א).

3. על נוסח "אתה חוננתנו" שצריכים לומר בברכת "חונן הדעת" במוצאי שבת עיין לקמן לג, א.

4. על טעם הדבר שיש להקדים את התפילה העיקרית עיין מעדני יום טוב, אות ת, ערוך השלחן או"ח קח, ט, ומשנה ברורה קח, ו.

הטעם שאינו צריך לומר "אתה חוננתנו" גם בתפילה השנייה, אף על פי שבכל תפילת תשלומין יש לחזור שוב על התפילה העיקרית כמות שהיא, מפני שנוסח "אתה חוננתנו" אינו חלק מהותי של נוסח תפילת ערבית של חול, אלא שתיקנו חכמים להבדיל בתוך התפילה על ידי אמירת נוסח זה, כדרך שמבדילים על הכוס, וכיון שהבדיל בתפילה העיקרית שוב אינו צריך להבדיל (מעדני יום טוב אות ר).

5. דעתו היתה בתחילה להתפלל תפילה ראשונה לשם ערבית, שהרי כך עושים בכל תפילת תשלומין, שמקדימים את התפילה העיקרית כמות שהיא, מפני שנוסח "אתה חוננתנו" אינו חלק מהותי של נוסח תפילת ערבית של חול, אלא שתיקנו חכמים להבדיל בתוך התפילה על ידי אמירת נוסח זה, כדרך שמבדילים על הכוס, וכיון שהבדיל בתפילה העיקרית שוב אינו צריך להבדיל (מעדני יום טוב אות ר).

6. דעתו היתה בתחילה להתפלל תפילה ראשונה לשם ערבית, שהרי כך עושים בכל תפילת תשלומין, שמקדימים את התפילה העיקרית כמות שהיא, מפני שנוסח "אתה חוננתנו" אינו חלק מהותי של נוסח תפילת ערבית של חול, אלא שתיקנו חכמים להבדיל בתוך התפילה על ידי אמירת נוסח זה, כדרך שמבדילים על הכוס, וכיון שהבדיל בתפילה העיקרית שוב אינו צריך להבדיל (מעדני יום טוב אות ר).

7. דעתו היתה בתחילה להתפלל תפילה ראשונה לשם ערבית, שהרי כך עושים בכל תפילת תשלומין, שמקדימים את התפילה העיקרית כמות שהיא, מפני שנוסח "אתה חוננתנו" אינו חלק מהותי של נוסח תפילת ערבית של חול, אלא שתיקנו חכמים להבדיל בתוך התפילה על ידי אמירת נוסח זה, כדרך שמבדילים על הכוס, וכיון שהבדיל בתפילה העיקרית שוב אינו צריך להבדיל (מעדני יום טוב אות ר).

שעות ומחצה ולמעלה, דהיינו חצי שעה לאחר חצות היום^[16]. ואינו היא מנחה קטנה? – מתי הוא הזמן שבו היו רגילים להקריב בפועל את קרבן התמיד של בין הערביים בבית המקדש? **מתשע שעות ומחצה ולמעלה**^[17].

לדעת רבי יהודה סוף זמן תפילת מנחה הוא "פלג המנחה", ומבררים אימתי הוא זמן זה. "פלג" פירושו "חציו", כלומר: חצי (אמצע) זמן המנחה, ויש שתי אפשרויות לפרש זמן זה:

איבעיא להו – שאלו: **רבי יהודה, פלג מנחה קמא קאמר** – האם כוונת רבי יהודה לחצי המנחה הראשונה, כלומר "מנחה גדולה", שזמנה משש שעות ומחצה ולמעלה, כפי שמבואר בברייתא זו, ואם כן פלג המנחה הוא בתשע שעות ורביע, שהרי משש שעות ומחצה עד הלילה יש חמש שעות ומחצה, וחצי הזמן הזה הוא שתיים ושלוש רבעי השעה, ונמצא שפלג המנחה הוא שתיים ושלוש רבעי השעה קודם הלילה, או שמא רבי יהודה פלג מנחה אחרונה קאמר? – היינו פלג "מנחה קטנה", שזמנה הוא בתשע שעות ומחצה, כאמור בברייתא, ואם כן פלג מנחה קטנה הוא רבע שעה לפני השעה אחת-עשרה, שהרי מתשע שעות ומחצה עד הלילה יש שתיים וחצי, וחצי הזמן הזה הוא שעה ורבע, ונמצא שפלג המנחה הוא שעה ורבע קודם הלילה^[18]. ופושטת הגמרא את הספק:

תא שמע, דתניא בברייתא, רבי יהודה אומר: פלג המנחה אחרונה אָמרו, והיא אחת עשרה שעות חסר רביע, ומפורש כצד השני של הספק.

הגמרא חוזרת לדון במחלוקת אם תפילות כנגד תמידן תיקנום או שאבות תיקנום, ומקשה:

נימא תיהוי תיובתיה – האם ברייתא זו, שלמדנו בה שתפילות נתקנו בנגד זמני הקרבנות, היא "תיובתא", פירכא גמורה לדרבי יוסי ברבי חנינא שאומר תפילות אבות תיקנום^[19]? מתרצת הגמרא:

אמר לך רבי יוסי ברבי חנינא – רבי יוסי ברבי חנינא יכול לתרץ ברייתא זו כך: **לעולם אימא לך** – אפשר לומר שתפילות בתחילה אבות תקנום, ואסמיכינהו רבנן אַקרבנות – ובזמן מאוחר יותר

עֲרֵבִית, שְׁנָאֵמַר (בראשית כח, יא): **"ויפגע במקום וילן שם"**, ואין פירושו "פגיעה" בפסוק זה, אלא תפלה, שְׁנָאֵמַר (ירמיה ז, טז): **"ואתה, אל תתפלל בעד-העם הזה, ואל תשא בעדם רנה ותפלה, ואל-תפגע-בי"**, ונמצא שהתפלל יעקב סמוך ללינתו, ומכאן שהתפלל תפילת ערבית^[11].

הברייתא השניה, כשיטת האומר "כנגד תמידן תקנום":

ותניא כוותיה דרבי יהושע בן לוי: מפני מה אָמרו חכמים, שזמן תפלת השחר הוא עד חצות היום? שהרי תמיד של שחר בבית המקדש^[12] היה קרב והולך עד חצות היום, ותפילת השחר נתקנה כנגד קרבן התמיד של שחר. ורבי יהודה שחולק ואומר: זמן תפלת השחר הוא רק עד ארבע שעות מתחילת היום, טעמו מפני שהרי לדעתו תמיד של שחר קרב והולך רק עד ארבע שעות. ומפני מה אָמרו חכמים שזמן תפלת המנחה הוא עד הערב? שהרי תמיד של בין הערבים היה קרב והולך עד הערב, ותפילת מנחה נתקנה כנגד תמיד של בין הערביים. ורבי יהודה שחולק ואומר: זמן תפלת מנחה הוא רק עד פלג המנחה^[13] – זמן מסויים קודם הערב, כפי שיבואר להלן, טעמו מפני שהרי תמיד של בין הערבים היה קרב והולך לדעתו רק עד פלג המנחה. ומפני מה אָמרו חכמים, שתפלת הערב אין לה קבע – זמן קבוע בתוך הלילה, אלא כל הלילה זמנה? שהרי אָבִירִים ופְּדִירִים – אברי קרבנות עולה וחלבי כל הקרבנות שצריכים להקטירם על המזבח, שלא נתעבלו באש המזבח מבִּעֶרְב, קודם שקיעת החמה, אם כבר נזרק דמם על המזבח מבעוד יום, היו קָרְבִּים – מוקטרים והולכים על המזבח במשך כל הלילה, ותפילת ערבית נתקנה כנגד הקטרת האברים והפדרים^[14]. ומפני מה אָמרו חכמים שזמן של תפילת המוספין הוא כל היום? שהרי קרבן של מוספין היה קרב במשך כל היום, ותפילת מוסף נתקנה כנגד קרבן מוסף. רבי יהודה אומר: זמן תפלת מוסף אינו אלא עד שבע שעות מתחילת היום, שהרי קרבן מוסף בבית המקדש היה קרב והולך לדעתו רק עד שבע שעות מתחילת היום.

וממשיכה הברייתא:

ואינו היא מנחה גדולה? – מתי הוא הזמן המוקדם ביותר שבו מותר להקריב תמיד של בין הערביים, שנקרא "מנחה גדולה"^[15]? **משש**

הערות

11. יש מפרשים דרשה זו, ש"מקום" שבפסוק זה הוא הקב"ה, המכונה בדברי חז"ל הרבה פעמים "מקום" (במו "כמה מעלות טובות למקום עלינו") מפני שהוא "מקומו של עולם", ופירושו "ויפגע במקום" לפי זה – "התפלל לקב"ה" (ר' אליהו מזרחי בראשית שם). אך יש סוברים ש"במקום" מתפרש כפשוטו, ופירושו הפסוק שהתפלל יעקב במקום ואחר כך לן שם (מהרש"א חולין צא, ב, ועיין גם תרגום יונתן בראשית שם).
12. בכל יום מקריבים בבית המקדש שני כבשים לעולה, אחד בבקר ואחד בין הערביים (במדרב כח, א-ח). קרבנות אלה נקראים "תמידין" משום שמביאים אותם תמיד בכל יום.
13. ענין זה יידון ביתר פירוט להלן בגמרא.
14. רש"י, ומשמע מדבריו שתפילת ערבית נתקנה גם כנגד הקטרת שאר הקרבנות, ומה שהוכיח רבי יהושע בן לוי "תמידין" נאמר בתפילות שחרית ומנחה, אבל תפילת ערבית לא נתקנה כנגד התמיד. אבל הרמב"ם (הלכות מנחה א, א), והטור (אורח חיים רלה) כתבו שתקנו תפילת ערבית כנגד החלבים והאברים של תמיד של בין הערביים שלא נתעבלו ביום, ולפי זה כל שלש התפילות נתקנו כנגד התמידין.
15. זמן "מנחה" (היינו זמן "אחר הצהריים") יש בו שני חלקים: חלקו הראשון קרוי "מנחה גדולה", כי בזמן זה "עוד היום גדול" (עיין פרישה אורח חיים רלב, ה), וחלקו השני קרוי "מנחה קטנה". מתחילת זמן מנחה גדולה מותר להקריב את התמיד של בין הערביים, אבל בפועל לא היו מקדימים כל כך בבית המקדש, והיו מקריבים את התמיד רק בזמן מנחה קטנה.
16. זמן הקרבן הוא "בין הערביים" (שמות כט, לט וזא; במדרב כח, ד וזח). ופירושו הדבר "בין שתי ערבות, בין ערבת היום לערבת הלילה", כלומר: בין הזמן שבו מתחיל היום להחשיך מעט, שהשמש מתחילה לנטות לצד מערב, ובין תחילת החושך של הלילה (בין שני "ערבים"). ואם כי השמש מתחילה לנטות לצד מערב מיד אחר חצות, מכל מקום אין הדבר ניכר עד חצי שעה אחר חצות, שחצי שעה קודם חצות וחצי שעה אחר חצות "חמה עומדת בראש כל אדם, באמצע הרקיע"
17. (פסחים צד, א) ואין הצללים ניכרים. משש שעות ומחצה, שניכרת נטיית החמה לצד מערב, מתחיל זמן "בין הערביים" (עיין רש"י באן ושבת ט, ב ד"ה מנחה גדולה, ורש"י על התורה שמות יב, ו). זמן זה הוא גם תחילת זמן תפילת מנחה. ויש סוברים שזמן בין הערביים מן התורה הוא מחצות היום, שאז מתחילה נטיית החמה למערב, אלא שחששו לטעות, ומשום כך תיקנו חכמים שלא יקריבו את התמיד עד חצי שעה לאחר חצות (עיין ערוך השלחן אורח חיים סי' רלג, יג על פי יומא כח, ב, ועיין גם שער הציון סי' רלג, ו).
17. התמיד של בין הערביים היה נשחט בדרך כלל בשמונה שעות ומחצה ודמו היה נזרק על המזבח בתשע שעות ומחצה (רש"י). ואף שאפשר להקריב משש שעות ומחצה, היו מאחרים את ההקרה כדי שיוכלו להקריב קרבנות אחרים, שאין שום קרבן קרב אחר תמיד של בין הערביים (עיין פסחים נח, א).
18. כפי שהוזכר בהערותינו למשנה, יש סוברים שלכתחילה אין להתפלל מנחה עד תשע שעות ומחצה, לפי שזה הזמן שהיו מקריבים בפועל את התמיד במקדש.
18. פירושו זה הוא על פי רוב האחרונים (עיין למשל מהרש"א וחי'דושי ר' מרדכי בנעט). אך יש מהאחרונים שרצו לפרש שלשני הצדדים של הגמרא מדבר רבי יהודה על מנחה קטנה, אלא שהספק הוא אם הזמן הוא בתחילת החצי האחרון של זמן המנחה (באחת עשרה פחות רביע) או בתחילת החצי הראשון (בתשע ומחצה), ו"פלג מנחה קמא" פירושו החצי הראשון של זמן מנחה, וכן מתפרש לשון "פלג מנחה אחרונה" (עיין רש"י על תוספות ד"ה עד פה"מ, ועיין גם דקדוקי סופרים אות פ).
19. לכאורה אין קושיה זו מובנת, כי אף שכרייתא זו מסייעת לדעת החולקים על רבי יוסי בר חנינא, הרי כבר הובאה לעיל ברייתא אחת המסייעת לדבריו, ועל כרחך מחלוקת תנאים יש בדבר, ואינו "תיובתא" יש כאן? וביאר הצ"ח (ד"ה תניא כוותיה דרבי חנן), שהברייתא המסייעת לרבי יוסי בר חנינא אינה ראייה גמורה לדבריו, שאפשר להרשה שהאבות תיקנו תפילות אלה לעצמם ולא כחובה לדורות הבאים, ואילו הברייתא השנייה מפורש בה שהתפילות הן כנגד הקרבנות, וזהו שהקשו ממנה על רבי יוסי בר חנינא (ועיין מלא הרועים וחי'דושי ר' מרדכי בנעט).

(ה) ויהי חומן חת הדסה וחין הדסים
(ה) הוא חומר להיפך :
מחנן בעי' למהדר אחר אפשר שערבתי
דעתיא למהדר וקסא למחנין דפרק
ה דלחר עד פלג המנחה יחא ויפה
:
הוי תפלת המנחה יחא דהייט מנחה
תפלתו קצרה לפניך (הכלים קח) :
חכמים להחמיר חזק מבגרים של כתמים
מר"י עבר ומט בסל קרבט ואל' במיד :
ת"ש

[עין ספקי
סוס' ערק
הקמן רב
סמן קית]

עד סוף השעה הרביעית, ש"עד" כולל אף את השעה הזו עצמה, או **דילמא** - שמא "עד" ולא "עד" **בכלל** - והכוונה היא עד לתחילת השעה הרביעית בלבד^[22]?

ומנסה הגמרא להוכיח כצד השני, שעד ולא עד בכלל:

תא שמע ממשנתנו: **רבי יהודה אומר**: תפלת מנחה, זמנה עד "פלג המנחה" .. וגם כאן יש לדון מהי הכוונה במלה "עד". והנה אי אמרת בשלמא, עד ולא עד בכלל - אם תאמר שפלג המנחה האחרון עצמן אינו נכלל בזמן שמותר להתפלל בו מנחה, והזמן נמשך רק עד אחת עשרה שעות חסר רביעי, מובנת המשנה היטב, כי היינו דאיכא - זהו ההבדל שיש בין רבי יהודה לרבנן, שלרבי יהודה הזמן הוא עד אחת עשרה שעות חסר רביעי, ולחכמים הזמן הוא עד הערב (היינו עד סוף שתיים עשרה שעות), אלא אי אמרת עד ועד בכלל - אבל אם תאמר שאף פלג המנחה עצמו, דהיינו משעה ורבע קודם הלילה עד הלילה, נכלל בזמן תפילת המנחה לדעת ר' יהודה, ואם כן סוף הזמן הוא עם תחילת הערב, נמצא שרבי יהודה

הסכימו חכמים את התקנה הקדומה של האבות אל ענין הקרבנות, ומשום כך קבעו את זמני התפילות לפי זמני הקרבנות^[20]. ומוכיחה הגמרא שכך הדבר, דאי לא תימא הכי - שאם לא תאמר כן, תפלת מוסף לרבי יוסי ברבי חנינא, מאן תקנה? מי תיקנה? שהרי לדעתו תפילות אבות תיקנום, ולא מצינו שתיקנו אלא שחרית מנחה וערבית, ומי תיקן מוסף? אלא, על כרחך אף לדעתו של רבי יוסי ברבי חנינא תפילות אבות תקנום, ואסמיניהו רבנן אקרבנות, וכשהסמיכו חכמים את התפילות לעניין הקרבנות, וביקשו לתקן תפילת מוסף ולא מצאו שתיקנוה האבות, עמדו הם ותיקנו תפילה זו כנגד קרבנות המוספין^[21].

שנינו במשנתנו:

רבי יהודה אומר: תפלת השחר, זמנה עד ארבע שעות.

ושואלים:

איבעיא להו: "עד" ו"עד" **בכלל** - האם "עד ארבע שעות" היינו

הערות

הערב"י לא שאלו כך, כי ודאי שהכוונה היא לא עד בכלל (עיין רש"י ורש"ש). שהרי פשוט הדבר שהזמן מחצות היום ואילך אינו עוד "בוקר" ואינו ראוי לתפלת השחר, והזמן מתחילת הערב ואילך לילה הוא ואינו ראוי לתפלת מנחה, אבל שעה רביעית לרבי יהודה אפשר שהיא בכלל "בוקר" (רבינו יהונתן מלוניל, ורשב"ץ).

20. יש מפרשים שתקנת האבות לא היתה בגדר חובה גמורה, וחכמים תיקנו את התפילות בתורת חובה כנגד הקרבנות (הגהות מהר"ץ חיות, וכן משמע בריטב"א, ועיין צ"ח).

21. על פי רש"י.

22. לגבי שאר המקומות במשנה שאמרו חכמים "עד" (כגון "עד חצות", "עד

היינו רבנן – שדברי שניהם שווים לגמרי, כי לדעת שניהם, זמן תפלה מנחה הוא עד הערב, ובמה נחלקו איפוא רבי יהודה וחכמים^[1]? ומכאן שב"עד פלג המנחה" הכוונה ל"עד ולא עד בכלל", והוא הדין ל"עד ארבע שעות".

מקשה הגמרא:

אָלֵא מַאי – מה רצונך להוכיח מכאן? שכוונת רבי יהודה **עד, ולא עד בכלל?** אם כך **אימא סיפא** – פרש לי את הסיפא של משנתנו: **וְשֶׁל מוֹסְפִין כָּל הַיּוֹם, רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר: עַד שֶׁבַע שְׁעוֹת**^[2]. והרי אף כאן יש לדון אם "עד שבע שעות" ועד בכלל או לא, והנה **תְּנִינָא** בברייתא: **הָיוּ לִפְנֵינוּ שְׁתֵּי תַּפְלוֹת שֶׁצָּרִיךְ לְהַתְפַּלֵּל עֲכָשִׁיו, אַחַת שֶׁל מוֹסֵף וְאַחַת שֶׁל מִנְחָה, דִּינוּ שֶׁמִּתְפַּלֵּל שֶׁל מִנְחָה תְּחִילָה, וְאַחֵר כֶּף שֶׁל מוֹסֵף, מִפְּנֵי שָׁזוּ** – תפלת מנחה תְּדִירָה יותר, שמתפללים אותה בכל יום, וְאִילוּ זֶו – תפילת מוסף, **אֵינָהּ תְּדִירָה** כמוה, ו"תדיר ושאינו תדיר, תדיר קודם"^[3]. **רַבִּי יְהוּדָה חוֹלֵק וְאוֹמֵר: מִתְפַּלֵּל שֶׁל מוֹסֵף תְּחִילָה, וְאַחֵר כֶּף שֶׁל מִנְחָה, מִפְּנֵי שָׁזוּ** – תפילת מוסף **עוֹבְרָת** – זמנה עובר עוד מעט, שהרי לדעת רבי יהודה זמנה הוא עד שבע שעות בלבד, וְאִילוּ זֶו – תפילת מנחה, **אֵינָהּ עוֹבְרָת**, שיש עוד זמן מרובה להתפלל אותה, שהרי זמנה הוא עד פלג המנחה^[4]. עד כאן הברייתא. ומברייתא זו יש ללמוד מה הכוונה ב"עד שבע שעות", שהרי **אֵי אִמְרַת בְּשִׁלְמָא עַד, וְעַד בְּכָלֵל** – אם תאמר ש"עד שבע שעות" פירושו "עד בכלל" היינו עד סוף השעה השביעית, מובנים דברי הברייתא היטב, כי לפי זה היינו דְּמִשְׁכַּחַת לְהוֹ שְׁתֵּי תַּפְלוֹת בְּהָדִי הָדָדִי – ייתכן לפעמים ששתי התפילות, מוסף ומנחה, מודמנות יחד באותה שעה, כי תחילת זמן מנחה הוא משש שעות ומחצה, ותפילת מוסף זמנה עד סוף השעה השביעית, ונמצא שהחצי האחרון של השעה השביעית אפשר להתפלל בו גם מוסף וגם מנחה, ודנו בברייתא זו איזו תפילה יש להקדים, **אָלֵא אֵי אִמְרַת** – אם תאמר ש"עד, ולא עד בכלל", ואין השעה השביעית בכלל הזמן של תפלת מוסף, אלא שהזמן הוא עד תחילת השעה השביעית בלבד, **הֵיכִי מִשְׁכַּחַת לְהוֹ שְׁתֵּי תַּפְלוֹת בְּהָדִי הָדָדִי** – איך ייתכן שיזדמנו שתי התפילות הללו יחד, הרי **פִּינוֹן דְּאַתִּינָא לָהּ** – שהגיעה לה שעתה של מנחה, שהוא משש שעות ומחצה, **אָלֵא לָהּ** – עברה לה שעתה של תפילת מוספין, שזמנה הוא רק עד תחילת השעה השביעית, ובמה דנו איפוא בברייתא? ונמצא שמוכח מכאן שב"עד שבע שעות" הכוונה ל"עד ולא עד בכלל", והוא הדין ל"עד ארבע שעות", ש"עד ועד בכלל".

שואלת הגמרא:
אָלֵא מַאי, "עַד, וְעַד בְּכָלֵל"? אִם כֵּן, קָשִׁיָא הֲרִישָׁא של משנתנו, "עד פלג המנחה", כפי שהוכחנו למעלה, כי אם עד ועד בכלל **מַאי אֵיבָא בֵּין רַבִּי יְהוּדָה לְרַבָּנָן** – במה נחלקו, הרי אף לרבי יהודה זמן תפילת המנחה הוא עד הערב?

מתרצת הגמרא:

לעולם "עד, ועד בכלל", כפי שהוכחנו מהסיפא של המשנה, ומכל מקום אפשר לפרש גם מה שנאמר "עד פלג המנחה" באופן זה, שעד ועד בכלל, כי **מִי סָבְרַת** – האם סבור אתה דְּהָאִי "פִּלְג מִנְחָה", **פִּלְג אַחֲרוֹנָה קָאָמַר** – ש"פלג המנחה" האמור במשנה הוא החצי האחרון של זמן המנחה? לא כך הדבר! אלא **פִּלְג רִאשׁוֹנָה קָאָמַר** – הכוונה ב"פלג המנחה" היא לחצי הראשון של זמן מנחה קטנה, שהוא הזמן המתחיל משתי שעות ומחצה לפני הלילה, עד שעה ורביע לפני הלילה! וכשאמר רבי יהודה "עד פלג המנחה", הכוונה היא עד החצי הראשון, ועד בכלל, ונמצא שזמן תפילת מנחה, הוא עד שעה ורביע לפני סוף היום, בניגוד לדעת חכמים שזמן מנחה נמשך עד הערב. ואף שלמדנו למעלה (כו, ב) בברייתא: "רבי יהודה אומר: פלג המנחה אחרונה אמרו והוא אחת עשרה שעות חסר רביעי", ומשמע שפלג המנחה הוא החצי האחרון של זמן מנחה, שכן מסתמא נותן התנא סימן בתחילת הזמן, מכל מקום אפשר לפרש לשון הברייתא באופן שלא תהיה סתירה, וְהֵכִי קָאָמַר – שכך היא אומרת: **אֵימַת נָפִיק פִּלְג רִאשׁוֹנָה, וְעִיִּיל פִּלְג אַחֲרוֹנָה** – מתי מסתיים פלג המנחה הראשון ונכנס פלג המנחה האחרון? **מִכִּי נָפִיקִי** – כשעברו אחת עשרה שעות **חֶסֶר רְבִיעֵי**, ואין דברי רבי יהודה בברייתא באים להגדיר את תחילת זמן פלג המנחה שהוזכר בדבריו במשנה, כי במשנה כוונתו היתה לפלג המנחה הראשון, ובברייתא לא בא אלא לבאר מתי הוא סוף זמן מנחה, בסוף הפלג הראשון ובתחילת האחרון^[5].

ומוכיח רב נחמן שאכן "עד ארבע שעות" פירושו "ועד בכלל":

אָמַר רַב נְחֲמָן: אֵף אֲנִי נִמְי תְּנִינָא – שנינו כן אף במשנה (עדות ו, א): **רַבִּי יְהוּדָה בֶּן כָּבָא הֶעִיד^[6] חֲמִשָּׁה דְּכָרִים: (א) שְׁמִמָּאֲנִין אֶת הַקְטָנָה** – שבמקרים מסויימים מלמדים בית דין את היתומה הקטנה שנישאת ל"מאן" בבעלה, ובזאת להפקיע את הנישואין^[7]. **(ב) וְשְׁמִישָׁאִין אֶת הָאִשָּׁה עַל פִּי עַד אָחָד** – שאשה שהעיד עד אחד שמת בעלה – ב"ד מתירים לה להינשא על סמך עדות זו^[8]. **(ג) וְעַל תְּרַנְגוּל שְׁנִסְקַל בִּירוּשָׁלַיִם עַל שֶׁהָרַג אֶת הַנֶּפֶשׁ**, שניקר את קדקדו

הערות

- לפי הבנת המקשן שהקשה קושיה זו "פלג המנחה" הוא החלק האחרון של המנחה (מ"אי שעות חסר רביעי עד סוף היום), ולכן אם עד ועד בכלל, נמצא שהזמן הוא עד סוף היום (ד"ש"י).
- ומוכח מהסוגיא ש"פלג המנחה" הוא כינוי למשך זמן (חצי מזמן המנחה), ולא לרגע מסויים (אמצע זמן המנחה), ולכן יש מקום לדון אם זמן זה הוא בכלל "עד" או לא (עיין רש"י לעיל כו, ב ד"ה אי אמרת בשלמא).
- לפי זה דברי רבי יהודה "עד שבע שעות" הם הסיפא של משנתנו. אולם רוב הראשונים אינם גורסים דברי רבי יהודה במשנתנו (ואף בנוסח המשנה שבגמרא לפניהם הם מוקפים בסוגריים), ולדעתם אין זו משנתנו אלא ברייתא, ואין לגרוס "אימא סיפא", אלא "תא שמע" (תוספות), או "ואלא הא דתניא" (ריטב"א).
- כפי שנאמר במשנה (ובחים פט, א).
- לפי תנא קמא אף תפילת מוסף זמנה עד הערב, ומשום כך אין הברל בין מוסף למנחה אלא שמנחה תרירה יותר, ולכן יש להקדים מנחה. אבל לרבי יהודה, שזמן מוסף הוא עד שבע שעות, נמצא שזמנה עובר ויש להקדימה (רש"י).
- ובא לומר שבסיום הפלג הראשון מסתיים זמן מנחה ומתחיל זמן ערבית (שיטת ריב"ב על המשנה).
- ביום שנשנית מסבת עדיות (רש"י, סוף ד"ה שממאנין), והוא היום שנתמנה רבי אלעזר בן עזריה לנשיא (לקמן ב, א).
- מן התורה אין קידושי קטנה מועילים כלל, אלא אם כן קיבל אביה קידושין עבורה, שיש לו כח לקדשה, כפי שלומדים מן הכתוב: "את בתי נתתי לאיש הזה" (דברים כב, טו). עיין כתובות מו, ב, וסוטה כג, ב ותוספות שם ד"ה שנאמר). קטנה יתומה מאב אינה יכולה, איפוא, להינשא, שזכות הקידושין היא רק לאב ולא לאם או לאחרים. אבל

- תיקנו חכמים קידושין לקטנה כדי שישארה ולא תצא לזנות, ואמה או אחיה הגדול משיאים אותה. מן התורה אין נישואים אלו חלים כלל, ותוקפם הוא רק מדרבנן. ועוד תיקנו חכמים, שיתומה שהשיארה אמה או אחיה, יכולה קדם שתגיע לגדלות לבטל קידושין אלה על ידי "מיאון", כלומר שתאמר בפני בית דין שהיא ממאנת בקידושיה ואינה רוצה כעל זה. ואם עשתה כך בטלים הקידושין למפרע, ואינה צריכה גט מבעלה.
- המקרה שבו מצוה על בית הדין ללמד הקטנה למאן, שעליו העיד רבי יהודה בן כבא, הוא באופן שקידושי הקטנה מעכבים קיום מצוה של תורה: שני אחים נשאו שתי אחיות יתומות, אחת גדולה שקידושיה מן התורה, ואחת קטנה, שאין קידושיה אלא מדרבנן, ומת בעלה של הגדולה בלא בנים. מן התורה חייב אחיו של המת במקרה כזה לשאת את אלמנתו, ולקיים בזה מצות "ויבוס", אולם מכיון שהאלמנה היא אחות אשתו, ואסור לאדם לשאת את אחות אשתו (אפילו אם יגרש את אשתו), אינו יכול לייבם. אילו היתה אשתו נשואה לו נישואין גמורים, היתה האלמנה פטורה מן היבום לגמרי (עיין יבמות ב, א), אבל מכיון שנישואי אשתו אינם אלא מדרבנן, ומן התורה אינם נישואין, לא פקעה מצוות יבום. לא זו בלבד, אלא שאשתו הקטנה אסורה עליו עכשיו, שהרי היא אחות "זקוקתה" (שכל אלמנה הזקוקה ליבום נחשבת כעין אשתו של היבם, ואחותה אסורה לו). משום כך אמר רבי אליעזר (במשנה יבמות קט, א) שמצוה על בית הדין ללמד את הקטנה למאן בבעלה, ובוה בטלו קידושיה למפרע, ויכול עכשיו הבעל לייבם את האחות הגדולה. ועדותו של רבי יהודה בן כבא כאה לומר שהלכה כרבי אליעזר (ולא כשאר התנאים במשנה שם, הסוברים שיש להתרחק מן המיאון).
- עיין יבמות קכב, א. ואף על פי שבשאר עדויות צריכים שני עדים, כאן די בעדותו של עד אחד (ועיין יבמות פח, א על טעם הדבר).

ב' שמתחילין אדם
 בקטנה. בקטנות
 יל (וכתובאר גדה ח):
 אדם ועל חמיד של שחר.
 'גרשי תשלי לא ושי'
 חות ד' סד פ"ב חס'
 ה ועל: עשן לאשריה
 י. חסלה של חול. בן
 טוא גרשי:

של תינוק במקום שהמוח רופס ומת התינוק, וסקלוהו כדרך שסוקלים שור שהרג את האדם^[9], (ד) וְעַל יֵין בֶּן אַרְבָּעִים יוֹם בלבד לאחר סחיטת הענבים שְׁתַּנְסֵף עַל גְּבִי הַמִּזְבֵּחַ - שנחשב כבר יין גמור שמנסכים אותו על המזבח^[10], (ה) וְעַל תְּמִיד שֶׁל שַׁחַר שֶׁקָּרַב בְּאַרְבַּע שָׁעוֹת ולא יותר^[11], ומלשון "בארבע שעות" מוכח שקרב התמיד בשעה הרביעית עצמה, ואם כן שָׁמַע מִיָּנָה, עַד, וְעַד בְּכָל־משמע מכאן שכשאמר רבי יהודה על זמן התפלה שהוא מכון כנגד זמן התמיד של שחר, "עד ארבע שעות", כוונתו היתה לכלול בזה גם את השעה הרביעית. ומסיימים: אכן, שָׁמַע מִיָּנָה.

רב כהנא פוסק הלכה במחלוקת התנאים מתי הוא סוף זמן תפלת השחר:

אָמַר רַב כְּהֵנָא: הִלְכָּה כְּרַבִּי יְהוּדָה שׁוֹמֵן תַּפְלַת שַׁחֲרִית נִמְשָׁךְ עַד סוֹף הַשָּׁעָה הַרְבִּיעִית, הוֹאִיל וּתְנֵן בְּכַחֲרֵיתָא פְּנוּתִיהּ - הואיל ושנינו במשנה במסכת עדיות, הקרויה "בחירתא" (המסכת המובחרת), כדעתו של רבי יהודה^[12], והלכה כאותן עדויות הכלולות במסכת זו^[13].

ורנים בדברי המשנה בעדויות:

וְעַל תְּמִיד שֶׁל שַׁחַר, שֶׁקָּרַב בְּאַרְבַּע שָׁעוֹת^[14].

ורנה הגמרא בענין זה:

מֵאֵן תִּנָּא לְהָא דְתַנֵּן - מי הוא התנא ששנה את הברייתא הבאה^[15]: כתוב (שמות טז, כא): "וַיִּלָּקְטוּ אֹתוֹ בַּבֶּקֶר בַּבֶּקֶר וְחֶם הַשֶּׁמֶשׁ וְנִמְסָ". פסוק זה נאמר על המן שהיו בני ישראל אוכלים במדבר, ומלקטים אותו בבקר בבקר, ואחר כך היה נמס בחום השמש, ומפרשת הברייתא אימתי הוא זמן זה של "וְחֶם הַשֶּׁמֶשׁ": בְּאַרְבַּע שָׁעוֹת. שואלת הברייתא: מנין לך פירוש זה? אָתָּה אוֹמֵר בְּאַרְבַּע שָׁעוֹת. אוֹ אֵינוֹ אֶלָּא בִשְׁשׁ שָׁעוֹת, שהוא הזמן החם ביותר ביום? ומשיבה הברייתא: בִּשְׁהוּא אוֹמֵר בַּמָּקוֹם אַחֵר עַל אֲבֵרָהּ אֲבִינוּ (בראשית יח, א): "וְהוּא יֹשֵׁב פֶּתַח הָאֵהָל בְּחֶם הַיּוֹם", הֲרִי שֶׁשׁ שָׁעוֹת אָמַר - שם אכן הכוונה לשש שעות, שהוא הזמן החם ביותר ביום, הֲאֵם מָה אֲנִי מְקַיֵּים - כיצד אם כן יש לפרש את הנאמר כאן "וְחֶם הַשֶּׁמֶשׁ וְנִמְסָ"? שהואיל ולא נאמר כאן "חֶם הַיּוֹם" כמו שם, אלא "וְחֶם הַשֶּׁמֶשׁ", ודאי אין זה אותו זמן המוזכר שם ולאִיזה זמן הכוונה כאן? על כרחך הכוונה: בְּאַרְבַּע שָׁעוֹת, כי בזמן זה המקומות שהשמש זורחת בהם חמים, ואילו המקומות שבצל צוננים, ומתאים לכך הביטוי "וְחֶם הַשֶּׁמֶשׁ", שהשמש חמה והצל צונן, ואילו בשש שעות כל המקומות חמים, ומתאים לזה הביטוי "חֶם הַיּוֹם"^[16]. עד כאן הברייתא. ושואלים: מִנֵּי - של מי היא, כלומר לפי דעת איזה תנא היא שנויה? הרי הרברים הם לֹא כְּרַבִּי יְהוּדָה, וְלֹא כְּרַבִּינָן שנחלקו לעיל עד מתי זמנו של תמיד של שחר, שהרי אֵי - אם הברייתא היא כְּרַבִּי יְהוּדָה, הרי לדעתו עַד סוֹף אַרְבַּע שָׁעוֹת נִמְי צִפְרָא הוּא - אף זה בכלל "בוקר",

שהרי זמנו של תמיד של שחר הוא בבוקר, כמו שנאמר (במדבר כח, ד): "אֶת הַכֶּבֶשׂ אֶחָד תַּעֲשֶׂה בְּבֹקֶר", ולרבי יהודה זמן זה הוא עד סוף ארבע שעות, ש"עדר ועד בכלל", ואילו הברייתא סוברת שבארבע שעות (היינו בשעה הרביעית) כבר "חם השמש ונמס" וכבר אינו בכלל "בוקר", שזמן לקיטתו של המן היה "בבוקר בבוקר"! ואֵי - ואם הברייתא היא כְּרַבִּינָן קשה יותר, שהרי לדעתם עַד חֲצוֹת נִמְי צִפְרָא הוּא - עד חצות הוא בכלל "בוקר", שהרי זמנו של תמיד של שחר לדעתם הוא עד חצות, ואילו הברייתא סוברת שבשעה הרביעית כבר עבר הבוקר! ואם כן, כמי נשנית ברייתא זו?

מתרצת הגמרא:

אֵי בָּעִית אֵימָא - אם תרצה, אמור שהברייתא כְּרַבִּי יְהוּדָה, אֵי בָּעִית אֵימָא - ואם תרצה אמור שהיא כְּרַבִּינָן, ומבארים מיד:

אֵי בָּעִית אֵימָא שהברייתא כְּרַבִּינָן, ומכל מקום לא קשה, שהרי אָמַר קָרָא - נאמר בכתוב שלקטו את המן "בַּבֶּקֶר בַּבֶּקֶר", ויש לדרוש את הכפילות "בַּבֶּקֶר בַּבֶּקֶר" כך: חֲלָקְהוּ - את ה"בוקר", שנמשך עד חצות, לִשְׁנֵי בָּקָרִים, לשני חלקים, שכל אחד מהם נמשך שלש שעות, ואת המן לקטו רק בחלק הראשון, שהוא קרוי "בַּבֶּקֶר בַּבֶּקֶר", היינו בבוקר הראשון, ואחר כך, בשעה הרביעית, "וְחֶם הַשֶּׁמֶשׁ וְנִמְסָ". ותירוץ שני: וְאֵי בָּעִית אֵימָא שהברייתא כְּרַבִּי יְהוּדָה, ואף על פי שלדעתו הבוקר נמשך עד סוף השעה הרביעית, מכל מקום דורש התנא של ברייתא זו הֵאֵי בָּקֶר וְיִתְיָא - את ה"בקר" המיותר שבכתוב, שנאמר "בַּבֶּקֶר בַּבֶּקֶר", לְהַקְדִּים לוֹ שָׁעָה אַחַת, ולומר שלקטו את המן רק עד סוף השעה השלישית, ובשעה הרביעית "חם השמש ונמס".

והגמרא שואלת עוד על עיקר הביאור של הברייתא:

דְּכוּלָּא עֲלָמָא מִיָּהָא - לדברי הכל, מכל מקום, אומרת הברייתא ש"וְחֶם הַשֶּׁמֶשׁ וְנִמְסָ" היינו בְּאַרְבַּע שָׁעוֹת. מֵאֵי מִשְׁמַע - מניין לתנא שלשון "וְחֶם הַשֶּׁמֶשׁ" הוא בשעה זו?

ומשיב רבי אחא בר יעקב:

אָמַר רַבִּי אַחָא בְּרִי יַעֲקֹב: אָמַר קָרָא - נאמר בכתוב: "וְחֶם הַשֶּׁמֶשׁ וְנִמְסָ". אֵיזוֹ הִיא שָׁעָה שֶׁהַשֶּׁמֶשׁ חָם וְהַצֵּל צוֹנֵן? הֵוֹי אוֹמֵר: בְּאַרְבַּע שָׁעוֹת, וכפי שביארנו לעיל.

הגמרא עוברת לדון בבבא הבאה של משנתנו:

תַּפְלַת הַמִּנְחָה עַד הָעֶרֶב וכו'. רבי יהודה אומר: עד פלג המנחה.

ורנים אמוראים מה ההלכה בענין זה:

אָמַר לִיָּה רַב חֲסֵדָא לְרַב יַצְחָק: הֵתֵם - שם, לענין סוף זמן תפלת השחר, אָמַר רַב כְּהֵנָא: הִלְכָּה כְּרַבִּי יְהוּדָה שֶׁהַזְמָן הוּא עַד אַרְבַּע שָׁעוֹת, הוֹאִיל וּתְנֵן בְּכַחֲרֵיתָא פְּנוּתִיהּ - מכיון ששנינו כדבריו במסכת עדיות, כמבואר לעיל (בעמוד זה), אבל הֵבָא - כאן, לענין סוף זמן תפלת מנחה, מֵאֵי - מה ההלכה, האם הלכה כחכמים או שאף כאן

הערות

9. ואף על פי שבתורה נאמר "שור" (עיין שמות כא, כח-כט), הוא הדין לכל בהמה, חיה, או שף שהרג את האדם. דבר זה נלמד ב"גזירה שוה" במסכת בבא קמא נד, ב (רש"י).

10. אין מנסכים יין על המזבח אלא כשהוא "נִסְךְ שֶׁקֶר", היינו שאפשר להשתכר בשתייתו, ואילו מיץ ענבים מיד אחרי הסחיטה ("יין מגיתו") אין להביא לנסכים. והעיד רבי יהודה בן בבא שיש בן ארבעים יום נחשב יין גמור (רש"י; ועיין רש"י ותוספות נדה ח, א ד"ה ועל הדין, מה דינו של יין קודם ארבעים יום).

11. הראשונים חולקים אם עדותו של רבי יהודה בן בבא במשנה בעדויות היתה עדות על מעשה שהיה או על פסק הלכה ששמע. הרמב"ם בפירושו המשנה שם ובהלכות תמידין ומוספין א, ב (וראה לחם משנה שם), ותוספות מנחות סד, ב (ד"ה ועל אותה שעה), סוברים שהעדויות היא על מעשה שהיה, עיין שם, וכן גם רש"י משלי לא, א (אם כי מפרש על מעשה אחר). הראב"ד בעדויות שם מפרש שהעדויות היא על פסק הלכה ולא על מעשה.

12. [הניקוד "שֶׁקָּרַב" הוא לפי שטת הראב"ד שזהו פסק הלכה; לפי הדעה שהעדויות היא על מעשה שהיה, יש לנקד "שֶׁקָּרַב"].

13. שהרי לעיל בברייתא (כו, ב) פסק רבי יהודה שזמן תפלת השחר הוא עד ארבע שעות ותו לא, ותלה שם את פסקו בכך שזמנו של תמיד של שחר הוא רק עד ארבע

14. לשון "דתנן" נאמרת בדרך כלל על משנה ולא על ברייתא. ואמנם ברוב הרפוסים הישנים הגירסא כאן: "מֵאֵן תִּנָּא לְהָא דְתַנֵּן רַבִּינָן" (דקדוקי סופרים אות ל, ועיין גם רש"י).

15. רש"י (על פי הגמרא לקמן) ועיין פירוש אחר בהגהות רבי אלעזר משה הדורוץ.

א"י ספר
ספר
שם
לפי דף כח

עדות
פסוק
דף

א"י ספר
מנחת
דף

א"י ספר
מנחת
דף

הנהגות
דף
מנחת
דף

היינו רבנן. דקס"ד רבי יהודה פלג אחרון של מנחה אחרונה קאמר: מחפליה של מנחה וכו'. רבנן לטעמייהו דאמרי תפלת המוספים כל יום כמו של מנחה האך חזיר קודם ור' יהודה לטעמיה דאמר מוספין עד שבע שעות וכו' לא הויא לה מנחה עוברת ושל מנחה י"ל לה עוד שהוא עד פלג המנחה: תורה אור

שתי תפלות בהדי הדדי. חלי האחרון של שעה שביעית הוא זמן לשחיית דהא אחר מנחה גדולה משש שעות ומחלה ולמנחה: היכי משכחת לה. הרי עבר זמן המוספים משעברה שעה ששית: פלג ראשונה. של מנחה אחרונה ועד בכלל ואף על גב דהנא יבד סימנא לפלג אחרונה דקמני חזיו פלג מנחה מ"ח שעות חסר רביע דק"ס: אף על גב דנמי חנינא. לרבי יהודה עד ועד בכלל: שםמאמין את האקט. קטנה שהשליחה אמה לאחר מיתת אביה דמאורייתא אין קדושה כלום שהרי קטנה אינה בה דעת ואת אמה לא זכתה תורה להיות לה כח לקדשה אלא לאב שנאמר את בתי נחתי לנשים הוה (דברי' כג) ומיהו רבנן חקט לה קדושתו להאריכה מילין כדי שישארה ולא תאל לוט לפיכך אם מילאה לאחר זמן ואמרה אי אפשר בו יולאה ומותרת לכל אדם ואינה לריכה הימט גס והעיד ר' יהודה בן בבא שפעמים שמינה על בית דין ללמדה שתמאן זו בגון שני אחים נשואין שתי אחיות יתומות אחת גדולה וקדושה קדושה תורה ואחת קטנה שאין קדושה אלא מדרכן ומח כפלה של גדולה כלא כדים ונכסיה לפי חזיו ליטוס ונמלאת וקוקה לו מן התורה וזיקה זו חוכרת את אשתו עליו משום אחות וקוקה שהיא כלוחת אשתו וא"ל אליעזר במסכת יבמות (דף קס.) מלמדן קטנה זו שתמאן כפלה ותמקריה קדושה למפרע ותמשה כל בעיותיה כאלו הן של זות כדי להחיר את כפלה ליכנס את אחותה דתן טשאין על האטמה ועל המעשה (יבמות דף יז.) והעיד רבי יהודה בן בבא ביום ששנינו עדות שהלכה כר"א: ע"פ עד אחד. שאמר לה מה בעליך במדינת הים (יבמות דף קכב.): שנקבל חרעול. שניקד קדקדו של דעוק במקום שהמוח דופק וניקד את מוחו וסלקיה כמשפט שור שגח את האדם דכתיב (שמות כה) השור יסקל וגמרינן ב"ש שור שור משבח לעשות כל בהמה חיה וטף כשור (ב"ק ד' נד:). ועל יין בן כרעשעס יום. שיא' מכלל יין מנחו וכל לכלל יין גמור וקרינן ביה נכח שחר (במדבר כח): בארבע שעות. וכו' לא אלא רבי יהודה ס"ל וקאמר בארבע שעות אלא רבי יהודה עד ועד בכלל: הלכה כרבי יהודה. דמתני' דאין תמיד של שחר קרב לאחר ארבע שעות והיא למפלה: בבביריתא עדות קרי בביריתא שהלכה כמותן

היינו רבנן אלא מאי *עד ולא עד בכלל אימא סיפא ושל מוספין כל היום ר' יהודה אימא עד שבע שעות ותניא *היו לפניו שתי תפלות אחת של מוסף ואחת של מנחה מחפליה של מנחה ואחר כך של מוסף שזו תדירה וזו אינה תדירה רבי יהודה אימא מחפליה של מוסף ואחר כך של מנחה שזו עוברת וזו אינה עוברת אי אמרת בשלמא עד ועד בכלל היינו דמשכחת להו שתי תפלות בהדי הדדי אלא אי אמרת עד ולא בכלל קשיא רישא מאי אימא בין רבי יהודה לרבנן מי סברת דהאי פלג מנחה פלג אחרונה קאמר פלג ראשונה קאמר והבי קאמר אימא נפיק פלג ראשונה ועייל פלג אחרונה מבי נפקי י"א שעות חסר רביע אמר רב נחמן אף אנן נמי תנינא *רבי יהודה בן בבא העיד חמשה דברים *שממאנין את הקטנה ושמשאין *את האשה על פי עד אחד ועל יתרנגול שנשקל בירושלים על שדרג את הנפש ועל יין בן ארבעים יום שנתגסך על גבי המזבח *ועל יתמיד של שחר שקרב בארבע שעות ש"מ *עד ועד בכלל ש"מ אמר רב כהנא הלכה כרבי יהודה הואיל *ותנן בבביריתא כוותיה: ועל תמיד של שחר שקרב בארבע שעות: מאן תנא להא *דתנן *וחם השמש ונמס בארבע שעות אחת אימא בארבע שעות ונמס בארבע שעות חסר רבי יהודה ולא רבנן אי רבי יהודה עד ארבע שעות נמי צפרא הוא אי בעית אימא רבי יהודה אי בעית ארבע שעות נמי צפרא הוא אי בעית אימא רבנן אמר קרא בבביריתא חלקיה לשני בקרים ואי בעית אימא רבי יהודה האי בבביריתא חלקיה לו שעה אחת דטלא עלמא מיהא וחם השמש ונמס בארבע שעות מאי משמע אמר רבי אחא בר יעקב אמר קרא וחם השמש ונמס איוו היא שעה שהשמש חם והצל צונן הוי אומר בארבע שעות: תפלת המנחה עד הערב וכו': אמר ליה רב חסדא לרב יצחק התם אמר רב כהנא הלכה כרבי יהודה הואיל ותנן בבביריתא כוותיה הכא מאי אישתיק ולא אמר ליה ולא מירי אמר רב חסדא נחיו אנן מדרב מצלי של שבת בערב שבת מכוער ויום ש"מ הלכה כרבי יהודה אחרה מדרב חונא ורבנן לא הוו מצלי עד אורתא שמע מינה אין הלכה כרבי יהודה השתא דלא אחמי הלכתא לא כמר ולא כמר *דערב כמר עבר ודערב כמר עבר רב איקלע לבי נגיבא וצלי של שבת בערב שבת והוה מצלי רבי ירמיה בר אבא *לאורויה דרב וסוים רב ולא פסקיה לצלותיה דרבי ירמיה שמע מינה תלת שמע מינה *מתפלל ארם של שבת בערב שבת ושמע מינה מתפלל תלמיד אחר רבי ושמע מינה *אסור לעבור כנגד המתפלל מסייע ליה לרבי יהושע בן לוי דאמר רבי יהושע בן לוי אסור לעבור כנגד המתפלל איני והא רבי אמי ורבי אסי חלפי רבי אמי ורבי אסי חוץ לארבע אמות הוא דחלפי ורבי ירמיה דהכי עביר הכי והא אמר רב יהודה אמר רב לעולם אל יתפלל אדם לא

תא שמע ושל מוספין כל היום ורבי יהודה אומר עד שבע שעות ותמיד היו לפניו וכו'. ולא גרסי' אימא סיפא ושל וכו' שאינו במשנה דרבי רבי יהודה אומר עד שבע שעות אינו במשנה ויש ספרים שהגיהו אותו במשנה ומיהו בכל הספרים הישנים אינו. ורבי רבי למה לא הזכיר אותו במשנה וי"ל משום דלא ס"ל כוותיה כהא דאמר עד שבע שעות אכל כהא דקאמר עד ארבע שעות ס"ל כוותיה משום דהנן בבביריתא כוותיה ובהאיא דפלג המנחה נמי משום דאמרינן לקמן דעבד כמר עבר ודעבד כמר עבר דהכי פירושא דעבד כר' יהודה (עבד) דאמר מפלג המנחה ליליא הוא עבד ומשום הכי מנחה לא אכל אין לפרש הכל בתפלת המנחה ועבד כרבי יהודה שהתפלל מנחה קודם פלג דפשיטא דרבנן מודו דשיעורו דרבי יהודה:

ד"ר לוי של שבת בע"ש. חמיה דהא אמרינן בפסוק בזה מדליקין (ז' נג:) וכלבד שלא יקדים ושלא יאחר. ויש לומר דהאם בשלש מקבל עליו שבת מיד אכל הכא מייירי שמקבל עליו שבת מיד הלכך לא הויא הקדמה וטעמא משום דס"ל כרבי יהודה וכן הקד לקמן שהתפלל של מ"ש בשבת היינו משום דסבירא לכו כרבי יהודה לענין תפלת הערב שהיא שעה ורביע קודם הלילה לעפ"י [אין] אסור לעשות מלאכה (ה) *מ"ש מיד לאחר פלג המנחה וכן לענין תוספת שבת (*ו') (בבא) וי"ה דק"ל שהוא מן התורה *אם כן לא לרד שיעור גדול כל כך: ולא

[משפ]
[מ"ה]
[א"ה]

רב נסים נאן

העיד ר' יהודה בן בבא על המנחה דברים. והא דתני על התרגיל שנקבל בירושלים (על שבת את תבש כב שפירא בתלמוד ארץ ישראל בבבית שירובין בבביריתא חלקיה (לכלה) חזי טיטוס רבא (ר"ה) שדח של חיתק דרשן והלך וניקד וזה הוה ידוע וזה כי התיקת מנחת פתוחה ונראה לן שרשק מנחת הערב ששל רבנן ניקד אותו פסוק עד שנקט וזהו ליתעק וזה התרגיל ראי דאמרן סו דתבש ליתעק וכל כלי חיים שבתותו אבדו אמר רבנן קל יקל השחר והואיל ותנן (בבביריתא) נחתה ומאי ויא ס"ל עדות מ"א ויא שור הששנה שעות בה העיד ר' יהודה בן בבא:

גליון השם

גבי שמשאין את סקנה. הקטנת כלי (שמשאין נדהה) שם ועל פסוק של שחר *י"ה גרסי' מכלי לא וכו' מנחת ד' שיעור חזי ר"ה ושל שמשאין (לחזית) דרבי. תפלה של חל. הוא כדכ"ג:

ירמיה, ולא פסקיה לצלותיה דרבי ירמיה - ולא הפסיק רב את תפילתו של רבי ירמיה, כלומר, לא עבר לפניו כדי לחזור לשבת במקומו, מהטעם שיבואר להלן, אלא נשאר עומד במקומו^[21]. ממעשה זה לומדים כמה הלכות:

שמע מינה תלת - יש ללמוד מכאן שלש הלכות: א) **שמע מינה שמתפלל אדם** תפילת ערבית **של שבת**, **בערב שבת** מבעוד יום אחרי פלג המנחה, כפי שעשה רב, ב) **ושמע מינה שמתפלל תלמיד אחורי רבו**, כפי שעשה רבי ירמיה בר אבא, ואין בזה איסור; ג) **ושמע מינה שאסור לעבור כנגד המתפלל**, כלומר: לפניו, כי על ידי זה הוא מפריע להם לכוון בתפילה^[22], ולכן נזהר רב שלא לעבור לפני רבי ירמיה בר אבא שעדיין לא סיים תפילתו.

ואומרים על ההלכה השלישית: מעשה זה של רב **מסייע ליה** - הוא סיוע וראיה לדברי רבי יהושע **בן לוי**, דאמר רבי יהושע בן לוי: **אסור לעבור כנגד המתפלל**. מקשה הגמרא:

איני - האמנם כך הדין? **והא** - והרי רבי אמי ורבי אסי חלפי - היו עוברים כנגד המתפלל! מתרצת הגמרא:

רבי אמי ורבי אסי, רק חוץ לארבע אמות של המתפלל, הוא **דחלפי** - היו עוברים, ואין איסור לעבור לפני המתפלל אלא בתוך ארבע אמותיו.

הגמרא חוזרת לדון במעשה של רבי ירמיה, בענין ההיתר להתפלל אחורי רבו, ומקשה: **ורבי ירמיה**, הרי עבד הכי - איך עשה כן, שהתפלל אחורי רבו, **והא אמר רב יהודה אמר רב: לעולם אל יתפלל אדם**

הלכה כרבי יהודה? **אישתיק** - שתק רבי יצחק ולא אמר ליה לרב חסדא ולא מידי - ולא כלום. **אמר רב חסדא**: הואיל ולא השיב לי **נחזי אנן** - נראה אנו בעצמנו אם אפשר להוכיח מהי ההלכה: **מדבר מצלי** - ממה שהיה רב מתפלל תפילת ערבית של **שבת**, **בערב שבת מבעוד יום**, אחרי פלג המנחה^[17], ובזה קיבל על עצמו את השבת מבעוד יום, **שמע מינה** - משמע מזה שהלכה כרבי יהודה, שזמן תפילת מנחה מסתיים בפלג המנחה, ומכאן שזמן ערבית מתחיל מיד אחר פלג המנחה, ולפיכך התפלל רב ערבית בזמן זה^[18].

שואלת הגמרא:

אדרבה! מדרב הונא ורבנן לא הוו מצלי עד אורתא - ממה שלא היו רב הונא וחכמים שבודרו עושים כרב, ולא היו מתפללים תפילת ערבית עד הערב, **שמע מינה שאין הלכה כרבי יהודה**, אלא כחכמים, שזמן תפילת המנחה הוא עד הערב, ואז מתחיל זמן תפילת ערבית, ולכן אין להתפלל ערבית מבעוד יום^[19]!

ומסקנת הגמרא בענין זה:

השתא דלא אתמר הלכתא לא במר ולא במר - עכשיו שלא נפסקה ההלכה באופן מוחלט לא כתנא זה ולא כתנא זה, שיש שנהגו כרבי יהודה ויש שנהגו כחכמים, **דעבד במר, עבד; ודעבד במר, עבד** - הנהגו כחכמים עושה כראוי, ואף הנהגו כרבי יהודה עושה כראוי, שבין זה ובין זה יש לו על מי שיסמוך^[20].

ומספרת הגמרא מעשה בענין זה:

רב איקלע לבי גניבא - הודמן לביתו של גניבא (שם חכם), **וצלי** - והתפלל תפילת ערבית של **שבת בערב שבת** מבעוד יום, **והנה מצלי** - והיה מתפלל **רבי ירמיה בר אבא**, תלמידו של רב, **לאחוריה דרב** - מאחורי רב, וסיים רב את תפילתו לפני שסיים רבי

הערות

מנחה אחר פלג המנחה (ורב זה מצוי בארצות הצפון בימי הקיץ הארוכים, שאם ימתינו להתפלל ערבית עד הערב לא יוכלו לאכול סעודת שבת עד שעה מאוחרת מאד). והטעם, שהואיל ומקבל על עצמו תוספת שבת הרי זה כלילה אף לענין תפילה (משנה ברורה סי' רסו, ג).
(על פי סברא זו יש להקשות, איך מוכיחה הגמרא ממה שהתפלל רב ערבית בערב שבת מבעוד יום שהלכה כרבי יהודה, הרי ערב שבת שאני שמקבל על עצמו תוספת שבת! ועיין מגן אברהם סי' רסו, א על קושיה זו).
אף בשעת הדחק או בערב שבת לא התירו להתפלל ערבית מבעוד יום אלא אם כן התפלל מנחה ביום זה עצמו קודם פלג המנחה, אבל אם התפלל מנחה אחר פלג המנחה אינו יכול להתפלל ערבית עד הערב, שאם כן ממה נפשך אינו יוצא ידי חובה באחת התפילות (משנה ברורה סי' רלג, יא). ומכל מקום לפעמים התירו הפוסקים לעשות כן, כגון בציבור שמתפללים מנחה לאחר פלג המנחה, ואם יחבו לתפילת ערבית עד הלילה יש חשש שילכו מקצתם לבתיהם ותתבטל תפילת הציבור לגמרי, וכדי שלא תתבטל התפילה בציבור יש שהתירו להתפלל ערבית קודם הלילה באופן זה (משנה ברורה שם, ועיין משנה ברורה רסו, ג וביאור הלכה ד"ה ובפגל).
21. רב עמד והתפלל סמוך לקיר של המקום שהתפללו בו, ורבי ירמיה עמד מאחוריו, וכשסיים רב תפילתו ורצה לחזור למקומו היה עליו לעבור בין רבי ירמיה ובין הכותל, ולא עשה כן מפני שאסור לעבור כנגד המתפלל (רש"י). ומשמע שמכל מקום היה מותר לרב לפסוע לאחוריו ג' פסיעות בסוף התפילה, אף על פי שהוא לפני המתפלל (ורלא כפסק השו"ע). ואפשר שרבי ירמיה לא עמד מאחורי רב ממש אלא משוך קצת לימינו או לשמאלו, ומשום כך היה מותר לרב לפסוע לאחוריו, שאינו עובר ממש כנגד המתפלל אלא בציורו (מגן אברהם או"ח סי' קב, ז, עיין מחצית השקל שם בשם חמד משה. ועיין בית יוסף סוף סימן קב כשם ארחות חיים).
22. משנה ברורה סי' קב ט"ק טו, ועיין שם טעם נוסף.

17. ריטב"א.
18. רש"י, ריטב"א.
19. כי אילו היתה הלכה כרבי יהודה, היו ודאי מקרימים להתפלל ערבית בערב שבת מבעוד יום כדי לקיים בזה את המצוה להוסיף מחול על הקודש (צל"ח). ולכאורה קשה להבין את קושיית הגמרא, שהרי סוף סוף מדברי רב מוכח שפוסק כרבי יהודה, ואף על פי שמרב הונא מוכח שפוסק כחכמים, הרי במחלוקת רב ורב הונא הכלל הוא שהלכה כרב!
יש מתרצים, שהואיל ורב הונא היה תלמידו של רב, בודאי לא חלק על רבו רב, ומוכרחים לומר שאף רב סבר שהלכה כחכמים, ומה שהתפלל מבעוד יום היה בשעת הדחק או שהיתה לו אז סיבה מיוחדת שהיה מוכרח לסמוך על דעת רבי יהודה (רש"י).
יש מתרצים, שהואיל וגם "רבנן" פסקו הלכה כחכמים, ואף הם היו תלמידי רב, אין זה מסתבר שכולם חלקו על דעת רב, ולכן צריכים לומר שחזר בו רב ופסק כחכמים [וכמו שכתבו בעניין דומה התוספות לקמן מב, ב ד"ה ורב, והרא"ש בפרק ו סי' לב] (ספר מגדים חרשים).
20. ונמצא שרשות ביד כל אדם לנהוג כרבי יהודה או לנהוג כחכמים (ועיין חזון איש שביעית סי' כג ט"ק ב וספר שפתי חכמים).
ומכל מקום כתבו ראשונים (רבינו יונה ורא"ש, ועוד) שצריך אדם לנהוג תמיד כדעת רבי יהודה או תמיד כדעת חכמים, ואין לנהוג פעם כך ופעם כך, שלא יהיו מעשיו סותרים זה את זה. ולכן הנהגה להתפלל מנחה אחר פלג המנחה, לא יתפלל ערבית מבעוד יום אפילו ביום אחר, והנהגה להתפלל ערבית מבעוד יום לאחר פלג המנחה, לא יתפלל מנחה אלא עד פלג המנחה ולא אחר כך, אף ביום אחר.
בשעת הדחק התירו הפוסקים להתפלל ערבית מבעוד יום אף לאדם הנהג תמיד להתפלל מנחה אחרי פלג המנחה (שלחן ערוך או"ח רלג, א). וכן התירו להתפלל ערבית בערב שבת מבעוד יום אף לנהוגים בשאר ימי השבוע להתפלל

איני - האמנם כך הוא, שחייב לפרוש ממלאכה? **והא אביי שרא ליה** - והרי התיר אביי לרב דימי בר לויאי לכבדווי סלי - לעשן סלים בגפרית^[8], בערב שבת מבעוד יום, לאחר שכבר התפלל ערבית של שבת, אף על פי שמעשה זה הוא מלאכה גמורה בשבת! מתרצת הגמרא:

ההוא טעותא הווי - אותו מעשה בטעות היה, שלא קיבל רב דימי על עצמו תוספת שבת אלא משום טעות, שיום מעונן היה וסבור היה שכבר בא הלילה, ואחר כך זרחה השמש והתברר לו שקיבל שבת בטעות, ולכן התיר לו אביי לעשות מלאכה, שקבלה בטעות אינה קבלה, אבל המקבל תוספת שבת בתפילה מדעתו בלא טעות אסור בעשיית מלאכה.

מקשה הגמרא על תירוץ זה:

ושעותא מי הדרא? - וכי אומרים בעניין זה שטעות חזרת, ומתבטלת הקבלה שקיבלו בטעות? **והא** - והרי **אמר אביי: פעם אחת** ביום השבת לפנות ערב **נתקשרו שמים בעבים** - התכסו השמים בעננים, ו**כסבורים העם לומר חשכה הוא, ונכנסו לבית הכנסת, והתפללו תפילת ערבית של מוצאי שבת בשבת, ונתפזרו העבים, וזרחה החמה, והכירו בטעותם. ובאו ושאלו את רבי אם הם חייבים להתפלל שוב תפילת ערבית בזמנה בלילה, ואמר להם רבי: הואיל והתפללו, התפללו, וכבר יצאו ידי חובתם. הרי שיצאו ידי תפילה אף על פי שהיתה בטעות, והוא הדין בתפילת ערבית של שבת שאם התפלל בטעות יצא ידי חובתו, ואם כן אף הקבלה שקיבל על עצמו שבת בתפילה זו קיימת, אף על פי שהיתה בטעות, ולמה התיר אביי לרב דימי לעשות מלאכה לאחר שהתפלל^[9]?**

מתרצת הגמרא:

שאני צבור, דלא מטרחינן להו - שונה הציבור מן היחיד, שהציבור אין מטריחים אותו להתפלל שנית אפילו כשהיתה התפילה הראשונה בטעות, שאין מטריחים ציבור, אבל יחיד שהתפלל בטעות קודם הזמן אין תפילתו תפילה, וממילא מותר גם במלאכה^[10].

ודנים עוד בענין זה של תפילת ערבית מוקדמת בשבת:

אמר רבי חייא בר אבין: רב צלי - התפלל של שבת בערב שבת. רבי יאשיהו מצלי - התפלל של מוצאי שבת בשבת. ודנה הגמרא על המעשה הראשון: **רב צלי של שבת בערב שבת.** ושואלים: מי שעושה כן, האם **אומר קדושה** - קידוש על הכוס של יין, מבעוד יום, לאחר תפילתו, או **שאנינו אומר קדושה**

לא פנגד רבו - ליד רבו, כי מראה בזה כאילו הוא שוה לו, ולא אחורי רבו, שאף בזה יש יוהרא^[11]! וכן **תניא בברייתא: רבי אליעזר אומר: המתפלל אחורי רבו, והנותן שלום לרבו** כדרך שנותן לשאר בני אדם, שאומר לו "שלום עליך" ולא "שלום עליך רבי"^[12], והמחזיר שלום לרבו כדרך שמחזיר לשאר בני אדם, והחולק על ישיבתו של רבו^[13], והאומר דבר שלא שמע מפי רבו^[14], גורם לשכינה שתסתלק מ ישראל. ואם כן איך התפלל רבי ירמיה אחורי רבו?

מתרצת הגמרא:

שאני - שונה היה דינו של רבי ירמיה בר אבא, ד"תלמיד חבר" של רב הנה - היה, שאמנם למד מרב כמה הלכות ומשום כך נחשב תלמידו, אבל היה שווה לרב בחכמה ונחשב אף כחברו^[15], ולא היה צריך לנהוג בו כבוד כתלמיד גמור, והיינו דקאמר ליה - והוא הטעם לכך שאמר לו רבי ירמיה בר אבא לרב באותו יום שהתפלל ערבית של שבת בערב שבת: **"מי בדלת?"** - "האם פרשת מעשיית מלאכה?" (כלומר, מאחר שקיבלת עליך שבת בתפילתך, האם קיבלת על עצמך גם איסור מלאכה?)^[16], ואמר ליה רב לרבי ירמיה: **"אין, בדילנא"** - "כן, פרשתי ממלאכה", ולא אמר רבי ירמיה בר אבא, כדרך תלמיד לרבו: **"מי בדיל מר?"** - "האם פרש מר ממלאכה?", וטעם הדבר כפי שאמרנו, שתלמיד חבר לרב היה ולא תלמיד גמור, ולכן לא פנה אליו כדרך תלמיד לרבו אלא כדרך אדם לחברו, בלי התואר "מר".

ומקשה הגמרא בענין זה של פרישה ממלאכה:

ומי בדיל - האם אמנם פרש רב ממלאכה? **והאמר** - והרי אמר רבי **אבין: פעם אחת התפלל רבי של שבת בערב שבת** מבעוד יום, ונכנס אחר כך למרחץ ויצא, וישנה לו פרקין - ושנה לנו את פרקנו, ונעדיין לא חשקה כשסיימנו ללמוד. והרי בשבת אין להיכנס למרחץ^[17], ומוכח אפוא שאף לאחר שקיבל רבי שבת בתפילה לא פרש ממלאכה האסורה בשבת! ומתוך רבא:

אמר רבא: ההוא - אותו מעשה של רבי - **נכנס להזיע** - לא נכנס רבי להתרחץ במרחץ, אלא נכנס רק כדי להזיע מן החום שם, וקודם גזירה הנה - ומעשה זה היה לפני שגזרו חכמים לאסור כניסה להזיע במרחץ בשבת, ונמצא שלא עשה בזה שום איסור, ולעולם חייב המתפלל של שבת בערב שבת לפרוש ממלאכה, כדברי רב "אין, בדילנא".

וממשיכה הגמרא ומקשה:

הערות

1. רש"י. (ועיין יומא לו, א.) ויש מפרשים הטעם משום שכשמשתחוה בתפילה נראה כמשתחוה לרבו (תוספות). ויש מפרשים משום שגורם לרבו צער, שלא יוכל הרב לפסוע שלש פסיעות לאחוריו כשיגמור את תפלתו, שהרי זה כעובר לפני המתפלל (רבינו יונה, ועי' לעיל ובש"ע או"ח קב, ה).
2. רש"י. לעניין זה הוא דווקא "רבו מובהק", היינו שלמד ממנו רוב חכמתו, או גדול הדור (חיי אדם כב, ו). ועיין בשלחן ערוך או"ח צ, כד פרטי דינים אלה.
3. רש"י. ועיין רבינו יונה פירוש אחר.
4. כלומר, שקובע לעצמו בית מדרש משלו ודורש ומלמד בלי רשות מרבו (עיין רמב"ם הלכות תלמוד תורה ה, ב, ושו"ע יורה דעה רמב, ג).
5. יש מפרשים שאומר בשם רבו דבר שלא שמע ממנו (רבינו יונה, רא"ש). ויש מפרשים שאומר בסתם דבר מעצמו, והשומעים סבורים שוודאי שמע דבר זה מרבו (הואיל והוא רבו מובהק), וכדי שלא יטעו בזה, צריך להודיע שדבר זה אומר מעצמו ולא שמעו מרבו (בית יוסף יו"ד סי' רמב ברעת הרמב"ם). אם אינו עושה כן, פעמים שיש בזה פגיעה בכבוד רבו, שהשומעים תמהים על הדברים מאיזה טעם וסבורים שדברים תמהים אלה אמר הרב (דברי חמודות אות כד).
6. רש"י עירובין סג, א ד"ה תלמיד חבר. ועיין רש"י בבא בתרא קנח, ב ד"ה תלמיד ורמב"ם הלכות תלמוד תורה ה, ט.
7. רבי ירמיה עצמו שהתפלל מאחורי רב לא התפלל תפילת שבת אלא מנחה של חול (בה"ג, מובא בגליון הש"ס לעיל כז, א).
8. איסור זה הוא גזירה שמא יחממו מים בשבת לצורך רחיצה. מדין תורה מותר לרחוץ בשבת במים שהוחמו קודם השבת, אלא שחכמים ראו שהיו בלנים שחיממו בשבת והיו אומרים שהמים הוחמו בערב שבת, ומשום כך גזרו שלא לרחוץ במרחץ במים חמים כלל, אפילו הוחמו בערב שבת, ועדיין לא גזרו איסור על הכניסה למרחץ להזיע (כלי נתינת מים על הגוף), והיו אנשים שנכנסו לרחוץ, והיו אומרים שנכנסו רק להזיע, ומשום כך חזרו ואסרו אף את הכניסה להזיע (שבת מ, א).
9. המקשה היה סבור שרבי נכנס למרחץ לאחר שגזרו חכמים על כל כניסה למרחץ בשבת (רש"י).
10. עישון בגפרית היה נעשה כדי לצבוע או לרכך דברים שונים (עיין שבת יח, א ורש"י ד"ה גפרית, סוטה מט, ב ורש"י ד"ה של מלח, בבא בתרא צו, ב ורש"י ד"ה תנא פיסטות).
11. ודאי לא התיר רבי לציבור לעשות מלאכה בשבת אף על פי שהתפללו של מוצאי שבת, כי אין התפילה יכולה להפקיע את קדושת השבת שהיא מן התורה, אבל המתפלל של שבת בערב שבת, אפילו בטעות, הואיל והתפילה תפילה היא, הרי קיבל על עצמו בזה תוספת שבת (רש"י).
12. טעם זה של טורח הציבור מועיל רק לעניין תפילה, שאין מטריחים אותם להתפלל שנית, אבל לענין עשיית מלאכה אין הדין כן, שאם התפללו בטעות של שבת בערב שבת, אין זו קבלת שבת, ומותרים לעשות מלאכה כמו היחיד, שקבלה בטעות אינה קבלה (רש"י). ועיין ביאור הגר"א אורח חיים רסג, יג שחולק.

תפלת השחר פרק רביעי ברכות

ולא אחורי רבו. פירש רש"י משום יורה ויש מפרש שגלה
כמסתמיה לרבו: ויהיה רבו
פירוש כשאר בני אדם שאין חומר
(כ"ק דף ע"ב) כדי שיהיה חלמיד לרבו וי
ובתלמיד חכם דברי רבי כלל הכי דלמקום:
הואיל והתפללו וכו'. האל נמי
נימא *לענין (ה) חומר

ואמאי שרי ליה ובקונטרס פי' בפנים
אחר: וישאני צבור. אע"ג דלא מלא
זמן *אין (ג) חסירה חסור בעשיית
מלאכה אף על גב דטעמיה הוא: ויש
צרי של מולאי שבת וכו'. יס לומר
דכחא מיידי שיש לו לורך מזה
לעשות כמולאי שבת כגון ללכת למול
תעוק ולא יהיה לו צורך להכדלה אם
לא יקדים ודלי לריך להוסף מחול
על הקדש דלריותא אבל כחגס לא
ופשיטא שלא היו ממנהרים להכדיל
ולתפלת של מולאי שבת בשבת דגם
במלאכה חסור עם חשיכה:

הלכה
דכדברי האומר רשות
לא דוקא רשות אלא
דפרשיש' לעיל (ד' כו) ולכן נקרא
רשות לבטלה עבור מלה אחרת
העוברת:

והלכתא כוותיה דרב. וגרסה
דלכן תקנו פסוקים

וקדש צין גולה לתפלה דרשות היא:
[פ' תוס' לעיל ד' ד"ה אמר ר"י]:

וצלי של שבת בערב שבת אומר קדושה על הכוס או אינו אומר קדושה על
הכוס ת"ש דאמר רב נחמן אמר שמואל *מתפלל אדם של שבת בערב שבת
ואומר קדושה על הכוס והלכתא כוותיה רבי יאשיה מצלי של מוצאי שבת
בשבת אומר הברלה על הכוס או אינו אומר הברלה על הכוס ת"ש דאמר
רב יהודה אמר שמואל *מתפלל אדם של מוצאי שבת בשבת ואומר הברלה
על הכוס אמר ר' יודא אמר ר' אסי אמר ר' אלעזר א"ל חנינא אמר רב בצד
עמוד זה התפלל ר' ישמעאל בר' יוסי של שבת בערב שבת כי אחא עולא
אמר בצד תמרה הוה ולא בצד עמוד הוה ולא ר' ישמעאל ברבי יוסי הוה אלא
ר' אלעזר בר' יוסי הוה ולא של שבת בערב שבת הוה אלא של מוצאי שבת
בשבת הוה: תפלת הערב אין לה קבע: מאי אין לה קבע אילימא *דאי
בעי מצלי כוליה ליליא ליתני תפלת הערב כל הלילה אלא מאי אין לה קבע
כמאן דאמר *תפלת ערבית רשות דאמר רב יהודה אמר שמואל תפלת
ערבית רבן גמליאל אומר חובה ר' יהושע אומר *רשות אמר אביי הלכה
כדברי האומר חובה ורבא אמר *הלכה כדברי האומר רשות. ת"ד מעשה:
בתלמיד אחד שבא לפני ר' יהושע א"ל תפלת ערבית רשות או חובה אמר
ליה רשות בא לפני רבן גמליאל א"ל תפלת ערבית רשות או חובה א"ל חובה:
א"ל והלא ר' יהושע אמר לי רשות א"ל *המתן עד שיכנסו בעלי תריסין לבית

ללא *בנגד רבו ולא אחורי רבו ותניא רבי
אליעזר אומר המתפלל אחורי רבו יהיה
שלוש לרבו *המחזיר שלום לרבו * והחולק
על ישיבתו של רבו והאומר *דבר שלא שמע
מפי רבו גורם לשכינה שחתלת מן ישראל
שאני רבי ירמיה בר אבא *התלמיד חבר הוה
והיינו *דקאמר ליה רבי ירמיה בר אבא לרב
מי בדלת אמר ליה אין ברילנא ולא אמר מי
בריל מר ומי בריל והאמר רבי אבין פעם
אחת התפלל רבי של שבת בערב שבת ונכנס
למרחץ ויצא ושנה לן פרקין ועדיין לא חשבה
*אמר רבא הוה דנכנס להויע *קודם גזירה
הוה איני והא אביי שרא ליה לרב דימי בר
ליואי לבברויי סלי הוהא *מוערתא הוהא ומוערתא
מי הוהא והא אמר אבין פעם אחת נתקשרו
שמים בעבים בסבורים העם לומר חשבה הוה
ונכנסו לבית הכנסת והתפללו של מוצאי
שבת בשבת ונתפורו העבים וזרחת החמה
ובאו ושאלו את רבי ואמר הוהא והתפללו
התפללו שאני *צבור דלא מפרחין להו: א"ר
חייא בר אבין רב צלי של שבת בערב שבת
רבי יאשיה מצלי של מוצאי שבת בשבת רב

צלי של שבת בערב שבת אומר קדושה על הכוס או אינו אומר קדושה על
הכוס ת"ש דאמר רב נחמן אמר שמואל *מתפלל אדם של שבת בערב שבת
ואומר קדושה על הכוס והלכתא כוותיה רבי יאשיה מצלי של מוצאי שבת
בשבת אומר הברלה על הכוס או אינו אומר הברלה על הכוס ת"ש דאמר
רב יהודה אמר שמואל *מתפלל אדם של מוצאי שבת בשבת ואומר הברלה
על הכוס אמר ר' יודא אמר ר' אסי אמר ר' אלעזר א"ל חנינא אמר רב בצד
עמוד זה התפלל ר' ישמעאל בר' יוסי של שבת בערב שבת כי אחא עולא
אמר בצד תמרה הוה ולא בצד עמוד הוה ולא ר' ישמעאל ברבי יוסי הוה אלא
ר' אלעזר בר' יוסי הוה ולא של שבת בערב שבת הוה אלא של מוצאי שבת
בשבת הוה: תפלת הערב אין לה קבע: מאי אין לה קבע אילימא *דאי
בעי מצלי כוליה ליליא ליתני תפלת הערב כל הלילה אלא מאי אין לה קבע
כמאן דאמר *תפלת ערבית רשות דאמר רב יהודה אמר שמואל תפלת
ערבית רבן גמליאל אומר חובה ר' יהושע אומר *רשות אמר אביי הלכה
כדברי האומר חובה ורבא אמר *הלכה כדברי האומר רשות. ת"ד מעשה:
בתלמיד אחד שבא לפני ר' יהושע א"ל תפלת ערבית רשות או חובה אמר
ליה רשות בא לפני רבן גמליאל א"ל תפלת ערבית רשות או חובה א"ל חובה:
א"ל והלא ר' יהושע אמר לי רשות א"ל *המתן עד שיכנסו בעלי תריסין לבית

בנגד רבו. אלל רבו ומראה כאלו הם שוים: אחורי רבו. נמי
יורה ויש מפרש שגלה לרבו: ויהיה רבו
פירוש כשאר בני אדם שאין חומר
(כ"ק דף ע"ב) כדי שיהיה חלמיד לרבו וי
ובתלמיד חכם דברי רבי כלל הכי דלמקום:
הואיל והתפללו וכו'. האל נמי
נימא *לענין (ה) חומר

ואמאי שרי ליה ובקונטרס פי' בפנים
אחר: וישאני צבור. אע"ג דלא מלא
זמן *אין (ג) חסירה חסור בעשיית
מלאכה אף על גב דטעמיה הוא: ויש
צרי של מולאי שבת וכו'. יס לומר
דכחא מיידי שיש לו לורך מזה
לעשות כמולאי שבת כגון ללכת למול
תעוק ולא יהיה לו צורך להכדלה אם
לא יקדים ודלי לריך להוסף מחול
על הקדש דלריותא אבל כחגס לא
ופשיטא שלא היו ממנהרים להכדיל
ולתפלת של מולאי שבת בשבת דגם
במלאכה חסור עם חשיכה:

הלכה
דכדברי האומר רשות
לא דוקא רשות אלא
דפרשיש' לעיל (ד' כו) ולכן נקרא
רשות לבטלה עבור מלה אחרת
העוברת:

והלכתא כוותיה דרב. וגרסה
דלכן תקנו פסוקים

וקדש צין גולה לתפלה דרשות היא:
[פ' תוס' לעיל ד' ד"ה אמר ר"י]:

וצלי של שבת בערב שבת אומר קדושה על הכוס או אינו אומר קדושה על
הכוס ת"ש דאמר רב נחמן אמר שמואל *מתפלל אדם של שבת בערב שבת
ואומר קדושה על הכוס והלכתא כוותיה רבי יאשיה מצלי של מוצאי שבת
בשבת אומר הברלה על הכוס או אינו אומר הברלה על הכוס ת"ש דאמר
רב יהודה אמר שמואל *מתפלל אדם של מוצאי שבת בשבת ואומר הברלה
על הכוס אמר ר' יודא אמר ר' אסי אמר ר' אלעזר א"ל חנינא אמר רב בצד
עמוד זה התפלל ר' ישמעאל בר' יוסי של שבת בערב שבת כי אחא עולא
אמר בצד תמרה הוה ולא בצד עמוד הוה ולא ר' ישמעאל ברבי יוסי הוה אלא
ר' אלעזר בר' יוסי הוה ולא של שבת בערב שבת הוה אלא של מוצאי שבת
בשבת הוה: תפלת הערב אין לה קבע: מאי אין לה קבע אילימא *דאי
בעי מצלי כוליה ליליא ליתני תפלת הערב כל הלילה אלא מאי אין לה קבע
כמאן דאמר *תפלת ערבית רשות דאמר רב יהודה אמר שמואל תפלת
ערבית רבן גמליאל אומר חובה ר' יהושע אומר *רשות אמר אביי הלכה
כדברי האומר חובה ורבא אמר *הלכה כדברי האומר רשות. ת"ד מעשה:
בתלמיד אחד שבא לפני ר' יהושע א"ל תפלת ערבית רשות או חובה אמר
ליה רשות בא לפני רבן גמליאל א"ל תפלת ערבית רשות או חובה א"ל חובה:
א"ל והלא ר' יהושע אמר לי רשות א"ל *המתן עד שיכנסו בעלי תריסין לבית

חלק ק. ויש

סוכה דף כו:
ע"פ מסכת
ע"פ

(פירושין ע"י)

(כ"ה ע"י)

הנהות
הבי

(ה) חסירה חסור
הואיל ויש
מפרש שגלה לרבו:
מלאכה אף על גב
דטעמיה הוא: ויש
צרי של מולאי שבת
וכו'. יס לומר
דכחא מיידי שיש לו
לורך מזה לעשות
כמולאי שבת כגון
ללכת למול תעוק
ולא יהיה לו צורך
להכדלה אם לא
יקדים ודלי לריך
להוסף מחול על
הקדש דלריותא
אבל כחגס לא
ופשיטא שלא היו
ממנהרים להכדיל
ולתפלת של מולאי
שבת בשבת דגם
במלאכה חסור עם
חשיכה:

כ"ה רש"י
הלכתא
כדברי האומר
רשות לא דוקא
רשות אלא
דפרשיש' לעיל
(ד' כו) ולכן
נקרא רשות
לבטלה עבור
מלה אחרת
העוברת:
והלכתא כוותיה
דרב. וגרסה
דלכן תקנו
פסוקים וקדש
צין גולה לתפלה
דרשות היא:

גליון השם

גם וכתבתי
עליו לרבו

כ"ה רש"י
הלכתא
כדברי האומר
רשות לא דוקא
רשות אלא
דפרשיש' לעיל
(ד' כו) ולכן
נקרא רשות
לבטלה עבור
מלה אחרת
העוברת:

כ"ה רש"י
הלכתא
כדברי האומר
רשות לא דוקא
רשות אלא
דפרשיש' לעיל
(ד' כו) ולכן
נקרא רשות
לבטלה עבור
מלה אחרת
העוברת:

כ"ה רש"י
הלכתא
כדברי האומר
רשות לא דוקא
רשות אלא
דפרשיש' לעיל
(ד' כו) ולכן
נקרא רשות
לבטלה עבור
מלה אחרת
העוברת:

כ"ה רש"י
הלכתא
כדברי האומר
רשות לא דוקא
רשות אלא
דפרשיש' לעיל
(ד' כו) ולכן
נקרא רשות
לבטלה עבור
מלה אחרת
העוברת:

כ"ה רש"י
הלכתא
כדברי האומר
רשות לא דוקא
רשות אלא
דפרשיש' לעיל
(ד' כו) ולכן
נקרא רשות
לבטלה עבור
מלה אחרת
העוברת:

כ"ה רש"י
הלכתא
כדברי האומר
רשות לא דוקא
רשות אלא
דפרשיש' לעיל
(ד' כו) ולכן
נקרא רשות
לבטלה עבור
מלה אחרת
העוברת:

כ"ה רש"י
הלכתא
כדברי האומר
רשות לא דוקא
רשות אלא
דפרשיש' לעיל
(ד' כו) ולכן
נקרא רשות
לבטלה עבור
מלה אחרת
העוברת:

כ"ה רש"י
הלכתא
כדברי האומר
רשות לא דוקא
רשות אלא
דפרשיש' לעיל
(ד' כו) ולכן
נקרא רשות
לבטלה עבור
מלה אחרת
העוברת:

כ"ה רש"י
הלכתא
כדברי האומר
רשות לא דוקא
רשות אלא
דפרשיש' לעיל
(ד' כו) ולכן
נקרא רשות
לבטלה עבור
מלה אחרת
העוברת:

שואלת הגמרא:

מאי - מה פירוש **"אין לה קבע"**? **אילימא** - אם תאמר שהפירוש הוא **דאי בעי מצלי פוליה ליליא** - שאם רוצה אדם, רשאי הוא להתפלל תפילת ערבית במשך כל הלילה, ואין לה זמן קבוע כתוך הלילה, אם כן **ליתני** - שיאמר התנא בפירוש: **"תפלת הערב, זמנה כל הלילה"**, למה נקט לשון **"אין לה קבע"**? **אלא, מאי אין לה קבע?** **במאן דאמר** - כמי שאומר שתפלת ערבית רשות, ואינה חובה, וזהו ששנה התנא **"אין לה קבע"**, שאינה חובה קבועה כשאר תפילות אלא רשות^[14]. **דאמר רב יהודה אמר שמואל:** תפלת ערבית, **רבן גמליאל אמר** שהיא חובה. **רבי יהושע אמר** שהיא **רשות**^[15], ומשנתנו היא איפוא כרבי יהושע.

ונחלקו אמוראים בהלכה זו:

אמר אבוי: הלכה כדברי האומר שתפילת ערבית, חובה. **ורבא אמר:** הלכה כדברי האומר רשות^[16].

הגמרא מביאה מעשה בעניין המחלוקת אם תפילת ערבית רשות^[17]. **תנו רבנן** כבייטא: **מעשה בתלמיד אחר שבא לפני רבי יהושע. אמר לו התלמיד לרבי יהושע:** האם תפלת ערבית רשות או חובה? **אמר ליה רבי יהושע** לתלמיד: **רשות**. אחר כך, בא אותו תלמיד לפני **רבן גמליאל**^[18]. **אמר לו התלמיד** לרבן גמליאל: **תפלת ערבית רשות או חובה?** **אמר לו רבן גמליאל:** חובה. **אמר לו התלמיד** לרבן גמליאל: **והלא רבי יהושע אמר לי** שהיא **רשות**? **אמר לו רבן גמליאל** לתלמיד: **המתן עד שיכנסו בעלי תריסין** - נושאי המגינים^[19], כלומר תלמידי החכמים המנצחים זה את זה בהלכה^[20]. **לבית המדרש**, ואז תשאל שוב את שאלתך. **כשנכנסו בעלי תריסין, עמד השואל ושאל**^[20]: **תפלת ערבית רשות או חובה?**

על הכוס עד הלילה, שלא התירו להקדים אלא את התפילה, ולא את הקידוש^[11]?

ומביאה הגמרא ראייה:

תא שמע מדברי אמורא: **דאמר רב נחמן אמר שמואל מתפלל אדם של שבת בערב שבת ואומר קדושה על הכוס**. ומסיימת הגמרא: **והלכתא כוותיה** - והלכה כמותו^[12].

וחזרת הגמרא לדון במעשה השני, ברבי יאשיה:

רבי יאשיה מצלי של מוצאי שבת, בשבת. ושואלים: מי שעושה כן, האם **אומר הבדלה על הכוס** של יין, מבעוד יום לאחר תפילתו, או שאינו **אומר הבדלה על הכוס** עד הלילה, שלא התירו^[13] להקדים אלא את התפילה ולא את ההבדלה?

ומביאה הגמרא ראייה:

תא שמע מדברי אמורא: **דאמר רב יהודה אמר שמואל מתפלל אדם של מוצאי שבת בשבת, ואומר הבדלה על הכוס**^[13]. ומביאה הגמרא עוד מעשה בענייננו:

אמר רבי יורא, אמר רבי אסי, אמר רבי אלעזר, אמר רבי חנינא, אמר רב: בצד עמוד זה, התפלל רבי ישמעאל ברבי יוסי של שבת, בערב שבת.

ומביאים גירסא אחרת למעשה זה:

פי אתא - כשבא עולא מארץ ישראל לכבל, אמר: **בצד תמרה** - עץ דקל הנה - היה המעשה, ולא בצד עמוד הנה, ולא רבי ישמעאל ברבי יוסי הנה, אלא רבי אלעזר ברבי יוסי הנה, ולא של שבת בערב שבת הנה, אלא של מוצאי שבת בשבת הנה.

הגמרא עוברת לדון בבבא הבאה של משנתנו:

תפלת הערב אין לה קבע.

הערות

- ציבור חוזר על התפילה בקול רם (משנה ברורה רלז, א).
- מעשה זה אירע בסנהדרין בתקופת יבנה.
- תקופה זו הייתה מיר לאחר חורבן הבית השני (בשנת ג'אלפים תתכט). כידוע ביקש רבן יוחנן בן זכאי מאספסיינוס קיסר רומא "תן לי יבנה וחכמיה" (עין גיטין נו, א-ב), ובעיר יבנה התכנס בית הדין הגדול, הסנהדרין, בתקופה שמיד אחר החורבן. נוסף לחכמי בית הדין עצמו היו בישיבה שביבנה גם חכמים פחותים מהם ותלמידים שלמדו תורה.
- בראש הסנהדרין, שהיו בה שבעים ושניים חכמים, עמדו "נשיא" ו"אב בית דין" (מעמרו של הנשיא היה למעלה מזה של אב בית הדין). בזמן החורבן היה הנשיא רבן שמעון בן גמליאל, ואב בית הדין היה רבן יוחנן בן זכאי. לאחר החורבן היה הנשיא רבן גמליאל השני, בנו של רבן שמעון בן גמליאל (והוא הנשיא החמישי בשושלת המתחילה בהלל הזקן, ומכונה "רבן גמליאל ריבנה", להבדיל מזקנו המכונה "רבן גמליאל הזקן"). אב בית הדין במקומו של רבן יוחנן בן זכאי (שנפטר מספר שנים לאחר החורבן) היה רבי יהושע, שהיה קשוי יותר מרבן גמליאל.
- בתקופה הראשונה שאחר החורבן הנורא עסקו החכמים בעיקר בצרכי ציבור, כפי שמסופר בתוספתא (ברכות ב, ו): **"אמר רבי אלעזר ברבי צורק:** כשהיה רבן גמליאל ובית דינו ביבנה היו עסוקים בצרכי ציבור לא היו מפסיקין (היינו: אפילו להתפלל), שלא להסיע מליבין". אולם לאחר זמן מה פנו להכריע בענייני הלכה שונים, ברוגמות השאלה אם תפילת ערבית רשות או חובה, כמסופר להלן.
- נוסף לחשיבות שהיתה למעמר הנשיא מאז ומעולם, היתה חשיבות מיוחדת לחיזוק מעמרו בתקופה נוראה זו לעם ישראל. בית המקדש וירושלים חרבו, רבבות רבות של יהודים נהרגו במלחמה ואחריה, ואלפים נמכרו לעבדים. נותרו רק "יבנה וחכמיה", ומכאן מובנת הקפדתו היתירה של רבן גמליאל על כבוד הנשיאות.
- הרבנים הללו מבוססים על "דורות הראשונים" לגאון ר' יצחק אייזיק הלוי (חלק ראשון, כרך חמישי. ראה שם בהרחבה. ולדבריו היה המעשה ללחץ ארבע עשרה שנים אחרי החורבן).
- עין רמ"א בשו"ע יורה דעה סי' רמב, לא, אם מותר לשאול שאלה לחכם אחרי שכבר שאלו לחכם אחר, ושאר פרטי דין זה (ועין בענין זה כספר מילי דברכות ובשפתי חכמים).
- רש"י כאן ובכורות לו, א. ויש מפרשים שנקראים בעלי תריסים מפני שמגינים על הרור בזכותם (תוספות ר' יהודה החסיד. ועין גם ערוך, ע' תריס).
- התוספות (בכורות לו, א ר"ה עמר השואל) כתבו בשם הירושלמי שיש לעמוד בשעה ששואלים שאלה להלכה (ועין צ"ח, שו"ע יורה דעה רמז, יג, ושי"ך ושאר המפרשים שם).

11. חובת התפילה היא מדרבנן, ואילו קידוש בליל שבת הוא מן התורה, ולפיכך יש מקום לומר, שקידוש חמור יותר ולא התירו להקדימו אלא לעשותו בזמנו בלילה (תוספות הרא"ש, ועין גם פני יהושע).
12. ומותר גם לאכול את סעודת השבת מבעוד יום, ואף לגמור את הסעודה כולה בשעה זו, לפי הרבה פוסקים, כי מאחר שקיבל על עצמו את קדושת השבת והוסיף מחול על הקדש, הרי זמן זה בשבת לענין קידוש וסעודת השבת. ויש חולקים לגבי סעודת השבת, וסוברים שצריך לאכול לפחות בזית, בלילה. (משנה ברורה רסז, ה). וצריך להיזהר לחזור ולקראת קריאת שמע בלילה, כי לרוב הפוסקים אינו יוצא ירי חובת המצוה כשקורא מבעוד יום, אפילו לרבי יהודה (עין תוספות ב, א ר"ה מאימתי, ורא"ש שם וכאן).
13. היתר זה הוא רק במקום אונס, כגון שצריך לצאת מיד במוצאי שבת לצורך מצוה, ולשם כך עליו להיות במוצאי שבת מיר בסוף תחום שבת, ושם לא יוכל להבריל, ולפיכך התירו להתפלל מבעוד יום ולהבריל, אבל לא יברך על הנר וכן אסור בעשיית מלאכה עד צאת הכוכבים (שלחן ערוך או"ח רצג, ג, ומשנה ברורה, שם ס"ק ח, ועין תוספות ר"ה צלי ושאר ראשונים כאן).
- ומכל מקום כתבו האחרונים שאף במקום אונס אין לעשות בן בימינו, מפני שהדבר נראה תמוה לרבים, ועוד, שיש לחשוש שמא יבואו להקל לעשות מלאכה לפני צאת השבת, ועוד, שבדרך כלל נוהגים בימינו חכמים ומאחרים להתפלל מנחה אחרי פלג המנחה, ואם כן אין לנהוג ברבי יהודה (ודוקא בליל שבת יש מקילים בזה משום שמצוה להוסיף מחול על הקדש, ולא במוצאי שבת (משנה ברורה שם ס"ק ט).
14. ודאי שבזמנה המשנה לומר שזמן תפילת ערבית הוא כל הלילה, אלא שנקטה לשון **"אין לה קבע"**, ולא **"זמנה כל הלילה"** לרמזו בה דין נוסף, שתפילת ערבית רשות (רכינו יונה).
15. אין הכוונה שהיא רשות גמורה ומותר לבטלה בלי סיבה, אלא, שאם יש מצוה אחרת שזמנה עובר ואינו יכול לקיימה אם יתפלל ערבית, נדחת התפילה מפני אותה מצוה (תוספות באן ולעיל כו, א ר"ה טעה ולא התפלל, ועין פני יהושע; ראה גם ההערה הבאה).
- טעמו של רבי יהושע שתפילת ערבית רשות, היא משום שערבית נתקנה בנגר הקטרת האברים והחלבים של הקרבנות על המזבח (עין גמרא לעיל ב, ב), וכשם שאין ההקטרה מעכבת את כפרת הקרבן, אף תפילת ערבית אינה חובה גמורה (רש"י שבת ט, ב ר"ה למאן, ועין מרומי שדה שם).
16. הלכה כרבא שתפילת ערבית רשות, ומכל מקום נהגו כל ישראל בבל מקום להתפלל ערבית וקבלוה על עצמם כתפילת חובה (רמב"ם הלכות תפלה א, ו, ועין גם רי"ף, רש"י, ר"א"ש). ומאחר שמעיקר הדין תפילת ערבית רשות, אין שלח

ולא אחורי רבו. פירש רש"י משום כמשתחוה לרבו: **והנחת** פירש כשאר בני אדם שאינו יאמר ש' (ב"ק דף עג:) כדי שאילת חלמיד לרבו ובחלמיד חזר דשרי ככל זה הלך לקומן: **הנחית** והספגלו וכו'. והיה נתי

[illegible]

הַלְכָה כדברי האומר רשות
לא דוקא רשות אלא
דפרישית לעיל (ד' כו.) ולקד נקרא
רשות לבטלה עבור מלוא אחרת
העוברת :

והלכתא כוותיה דרב. ונראה
 דלכך תקנו פסוקים
 וקדיש בין גאולה לחפלה דרשות היא:
 [ט' הוס' לעיל ד' ד"ה אמר ר"י] :

ב נסים גאון
 שר רבא [ט'] לחזיק

וְקָדַם בְּיָמֵינוּ אִתּוֹהַ
וְקָדַם בְּכָסִית שֶׁבַת בַּס'
צִלִּי שֶׁל שֶׁבַת בְּעָרֵב שֶׁבַת אוֹר
הַכּוֹס ת"ש דָּאֵמֵר בְּרַחֲמֵינוּ אֵין
וְאוֹמֵר קְדוּשָׁה עַל הַכּוֹס וְהַלֵּכִי
בְּשֶׁבַת אוֹמֵר הַבְּדִלָּה עַל הַכּוֹס
רַב יְהוּדָה אָמַר שְׂמֹאל *מִתְפַּלֵּם
עַל הַכּוֹס אָמַר ר' יוֹרָא אָמַר ר'
עֲמוּדָה הַתְּפִלָּה ר' יִשְׁמֵעֵאל
אָמַר בְּצֵד תִּמְרָה הוּא וְלֹא בְּצֵד
ר' אֶלְעָזָר בִּיּוֹסִי הוּא וְלֹא שֶׁ
בְּשֶׁבַת הוּא: תְּפִלַּת הָעָרֵב
בְּעִי מִצְלִי כִּלְיָה לִפְנֵי אֱלֹהֵינוּ
כַּמָּאן דָּאֵמֵר *תְּפִלַּת עֲרִבְתִּי
עֲרִבְתִּי רַבִּן גַּמְלִיאֵל אוֹמֵר הוּא
כְּדִבְרֵי הָאוֹמֵר חוֹבָה וְרַבָּא א'
בְּתַלְמִיד אַחַד שֶׁבָא לִפְנֵי ר' יוֹרָא
לֵיהּ רִישׁוֹת כֹּא לִפְנֵי דְבִן גַּמְלִיאֵל
א"ל וְהָלֵךְ ר' יְהוֹשֻעַ אָמַר לִי רַחֲמֵינוּ

המדרש כשנכנסו בעלי תריס
להם רבן גמליאל לחכמים כל
רשות אמר ליה יהושע עמוד
יכול החי להכחיש את המת
יושב ודורש ור' יהושע עוב
אמרי עד כמה נצעירה וניזי
צעירה תא ונעבריה מאן רב
עניש ליה דלית ליה זכות
לעזרא הוא חכם דאי מקשי
והוא עשירי לעזרא דאמר
ר'יהוי ריש מתיבתא ארמא

ין של ערבה קלטה רחל דאכל איבוש שושנית אתא לקמה ר' חייא
 ער שבעה בתי חייא לבית הרדוסין חזי שנבעה קמי שושאל
 תישעל על דהא ודבר אסלי אתא (פח) ויהא (פח) ויטל ר' חייא
 אתא ודאס תרעמית ותרעמין העסר : לוק' ל' קעריא טיל ליה את
 ויקן ודסכת נטין (מ' קד) : ויטל ר' אלעזר בן עזריא ודאס חכמי
 וכן בראיתא העשעש האסח בכסכת חטא פתא (א' קצ"ג) והעשירי
 פתא פתא ודאס קסין (מ' קט) על חנה שניא עשירי את אימיסין
 מירדא (ר' עירא) ר' עירא רב אבשלום דהא עשירי ל' את
 פתא ודאס ודאס ר' אלעזר בן עזריא ר' פ' שנה תחמלא ב' דאס
 דאס שיש

יוהרא ויש מפרש שגראה
זום לרבו והמחזיר שום .
ס עלין רבי והיינו דאמרינן
גמי ההוא לכחלה קאמר

לא *כנגד רבו ולא אחורי רבו ותניא רבי אלעזר אומר המתפלל אחורי רבו יתענות שלום לרבו *והמחזיר שלום לרבו * יתחלק על ישיבתו של רבו והאומר *יִרְבֵּר שלא שמע מפי רבו גורם לשכינה שתסתלק מישראל שאני רבי ירמיה בר אבא *החלמיד חבר הוה והיינו *דקאמר ליה רבי ירמיה בר אבא לרב מי בדלת אמר ליה אין בדילנא ולא אמר מי בדיל מר ומי בדיל והאמר רבי אבין פעם אחת התפלל רבי של שבת בערב שבת ונכנס למחיצת ויצא ושנה לן פרקין ועדיין לא חשכה *אמר רבא הווא דנכנס להויע *קודם גזירה הוה איני והא אבוי שרא ליה לרב דימי בר לויא לכברויי סלי ההוא *מעותא הואי ושעותא מי הדרא והא אמר אבידן פעם אחת נתקשרו נשים בעבים בסבורים העם לומר חשכה היא ונכנס לבית הכנסת והתפללו של מציאי יתבסם בייבם *ומימר דהוה יתבסם ויבסם

שבת בשבת ויום נפוח העצים היתה חתונה
ובאו ושאלו את רבי ואמר הואיל והתפללו
התפללו שאני יצבור דלא ממרחינין להו: א"ר
חייא בר אבין רב צילי של שבת בערב שבת
רבי יאשיה מצלי של מוצאי שבת בשבת רב
קדושה על הכוס או אינו אומר קדושה על
שמואל ימחפלא אדם של שבת בערב שבת
א כוותיה רבי יאשיה מצלי של מוצאי שבת
או אינו אומר הברלה על הכוס ת"ש דאמר
ל אדם של מוצאי שבת בשבת ואומר הברלה
אסי אמר ר' אלעזר א"ר חנינא אמר רב בצד
ר' יוסי של שבת בערב שבת כי אתא עולא
עומד הוה ולא ר' ישמעאל ברבי יוסי הוה אלא
שבת בערב שבת הוה אלא של מוצאי שבת
ן לה קבע: מאי אין לה קבע אילימא דאי
פלת הערב כל הלילה אלא מאי אין לה קבע
רשות דאמר רב יהודה אמר שמואל תפלת
ה ר' יהושע אומר ירשות אמר אביי הלכה
שם הלכה כדברי האומר רשות. ת"ר מעשה:
שמע א"ל תפלת ערבית רשות או חובה אמר:
א"ל תפלת ערבית רשות או חובה א"ל חובה
ות א"ל *המתן עד שייכנסו בעלי תריסר לבית

עמד השואל ושאל תחלה ערבית רשות או
יש אדם שחולק בדבר זה אמר ליה ר' יהושע
ל רגליך ויעירו כך עמד רבי יהושע על רגלי
עבשיו שאני חי והוא חי היאך יכול התי' להבי
על רגליו עד שנגנו כל העם ואמרו לח
בר"ה אשתקד צעריה בבכורות במעשה
ם ליה נוקמיה לרבי יהושע בעל מעשה
ות אלא נוקמיה לר' אלעזר בן עזריה דהוא
המפרק ליה והוא עשיר דאי אית ליה. לפלוג
ליה זכות אבות ולא מצי עניש ליה אחר
להו איזיל ואימליך באינשי ביתי אול

[illegible]

כאילו הם שוים : אחריו רצו . נמי כל אדם שגם עליך ולא אמר לו שלום ואחריו היום שהתפלל רב של שבת בערב בדלת מן המלאכה הואיל וקבלה עליך . שבת בתפלתך : ולא אמר ליה מי בדיל

מזר. שמע מינה תלמיד חבר היו
 ליה: לבית המדרש. סלקא דעתך
 לאחר שגזרו על הויזע ועל הרחיזה
 בשבט דראמרי במסכת שבת בפרק
 פירע השקוקים (ד' מ') אלמא ארעא
 דלי לא בדיק לאיסורי שבת: אמר רבא
 להיזע. נכנס להיזע מתחם חום בית
 המדרש ולא נקח עליו מים וקודם
 גזירה. עד שלא גזרו על הויזע וכל
 דוכסא דלמרינן דראמרי רבא להיזע
 בו מהבא אמרינן: לעברוי סלי.
 לען חזק צורפית אחר שהתפלל
 על שבת בגרב שבת: טעמא דהאי.
 לא קבל עליו הוסיב שבת טעמא דהאי
 מדעת אלמא יום המעונ היה וכסבור
 חשבה ואמר כך זרחה חמה: ואזיל
 והתפלל התפלל. ואלא הרביס
 והתפלל משתקשך אלמא הפלה היא
 ואע"פ שלא וסורי במלכא ההם הוא
 ולא לגבור על "לא דל לאיניו וסורי
 וסורי" וכו'.

אע"פ דבטעות הוה חוספס הוה ע"ה
הפלה הוואל וואמר חפלה קבלה היא:
עניו תריסין. חכמים המלחמים זה
אחזה בהלכה: הלאך ויטל האי להחזיק
אח האי. על כרחי: לא לריץ להודות
שאמרו לו: שיהיו: החרבנא. שהיה
עומד לפני רבן גמליאל ומשמעת
לרבים את הדרשה מפי רבן גמליאל:
במזל. שהוק: אשהקד. שנה ששברה:
בראש השנה. במסכת ראש השנה
(דף כה). שאמר לו גורא ראי ענין
שמא אלני במחקר ובמשותף ציוס
הכפורים שחל להיות בשבועון:
בצטורות. במסכת צטורות (דף לו:).
מעשה דרבי דקוק. בצטורות
הוא ר' דקוק הוה ליה בורכא וואמר
ליה רבי גמליאל לר' יעקב עמוד על
רגליך ט"ו י"ה: הלא: תא ועשה. בראו
ונעביר אחורמן הנשיאות: בעל מעשה
הוא. והוה ליה לרבן גמליאל לערר
ט"ו: לית ליה זמא חסות. ודילמא
ענין ליה רבן גמליאל: מעבדין קר.
יורידון מן הנשיאות בשבילי אחר:
ה"ל

ה' א"ל רבן גמליאל חובה אמר
לאו א"ל והלא משמך אמרו לי
אמר אלמלא אני הי' והיא מ'ת
יש את החי היה רבן גמליאל
פית התורגמן עמוד ועמד
רד' צדוק צעדיה הכא נמי
יא נוקמיה לר' עקיבא דילמא
חכם והוא עשיר והוא עשירי
לבי קיסר אף הוא אול ופלה
ואמרו ליה נחא ליה למד
מליך ברכיתו אמרה ליה
דילמא

[illegible]

לק קי. וע"ש

זכר דף כז:
סוף מסכת
לה

פירוזין מ:]

צִיָּה לֵב.

הגהות

(ח) חטאי ד'יה
 חזיל וס'
 מי יתחל לעדין
 ולחכה ולחמי
 ארי: (כ) ר'יה
 חזיל וס' חזן
 יסור נעשיית
 חזיל וס' יתח
 יסורח נחמק:

וְיָחִי רִשְׁתָּהּ
הַלְתָּהּ
בְּרַבִּי וְאֶפְרַיִם
וְכַהֲדָב אֶפְרַיִם
אֵלֶּה בְּרַבִּי
וְאֶפְרַיִם רִשְׁתָּהּ
וְיָחִי רִשְׁתָּהּ:
בְּטוֹרוֹת לֵךְ.
[י"ג בְּטוֹרוֹת]

ליון השם

לזכרנו.

במחזור שלוש

תלמיד חבר
יפה חנוני

דושיין ד' מין
אל תוסי דים

על דאס גורל

ת' ע"כ
ישי ד"כ

היה אומר לו

עד שרצו

עזריה שרדי
שתא ובמס'

[תמיד היא]

10

רבן גמליאל ורבי יהושע, ציער הנשיא את רבי יהושע, כמסופר במסכת בכורות^[25], **הָכָא נָמִי צַעְרִיהּ** – וגם כאן ציערו! **תָּא וְנַעֲבְרִיהּ** – בואו ונעביירו מן הנשיאות^[26]!

ואחרי שהסכימו להעביר את רבן גמליאל מן הנשיאות, שאלו: **מֵאֵן נֹקִים לִיה** – את מי נמנה במקומו? **נֹקְמִיה לְרַבִּי יְהוֹשֻׁעַ** – האם נמנה את רבי יהושע? **בְּעַל מַעֲשֶׂה הוּא**, ואין למנות מי שהיה נוגע במחלוקת זו^[27]. **נֹקְמִיה לְרַבִּי עֲקִיבָא? דִּילְמָא עֲנִישׁ לִיה, דְּלִית לִיה זְכוּת אָבוֹת** – אם נמנה את רבי עקיבא, שמא יגרום לו רבן גמליאל להיענש על הפגיעה בכבודו^[28], שאין לו זכות אבות להגן עליו מעונש זה^[29], **אֵלָּא, נֹקְמִיה** – נמנה לנשיא **לְרַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן עֲזַרְיָה, דְּהוּא חָכֵם, וְהוּא עָשִׂיר, וְהוּא דוֹר עֲשִׁירִי לְעֶזְרָא הַסּוֹפֵר**.

ומסבירה הגמרא את חשיבותן של מדות אלה לענין הנשיאות: **הוּא חָכֵם, דְּאִי מְקַשִּׁי לִיה מִפְּרָק לִיה** – שאם יקשה לו רבן גמליאל קושיות, יוכל לתרץ אותן. **וְהוּא עָשִׂיר, דְּאִי אֵית לִיה לְפָלוּחַ לְבִי קִיסָר, אָף הוּא אָזַל וּפְלַח** – שאם יהיה צורך לשאת ולתת עם הקיסר הרומי, אף הוא (כמו רבן גמליאל) יוכל ללכת ולעשות כן^[30], **וְהוּא דוֹר עֲשִׁירִי לְעֶזְרָא, דְּאֵית לִיה זְכוּת אָבוֹת, וְלֹא מְצִי עֲנִישׁ לִיה** – שיש לו זכות אבות, ולא ייגרם לו עונש על ידי רבן גמליאל. וממשיכה הגמרא לספר:

אָתוּ וְאָמְרוּ לִיה – באו לרבי אלעזר בן עזריה, ואמרו לו: **נִיחָא לִיה לְמַר דְּלִיהוּי רִישׁ מִתִּיבְתָּא** – האם מוכן הרב להיות ראש הישיבה? **אָמַר לְהוּ רַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן עֲזַרְיָה: "אֵיזִיל וְאִימְלִיךָ בְּאִינְשֵׁי בֵּיתִי** – אלך ואתיעץ עם אנשי ביתי". **אָזַל וְאִמְלִיךָ בְּדִבְתָּהּ** – הלך ונמלך באשתו. **אָמְרָה לִיה אִשְׁתּוֹ לְרַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן עֲזַרְיָה:**

אָמַר לוֹ רַבִּן גְּמִלְיָאֵל: "חֻבְהָ," ולא חלקו עליו. **אָמַר לָהֶם רַבִּן גְּמִלְיָאֵל לְחֻכְמִים: "בְּלוּם יֵשׁ אָדָם שְׁחוּלָק בְּדָבָר זֶה?"** **אָמַר לִיה רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ לְרַבִּן גְּמִלְיָאֵל: "לֹאֻ" [21].** **אָמַר לוֹ רַבִּן גְּמִלְיָאֵל לְרַבִּי יְהוֹשֻׁעַ: "וְהֵלֵא מִשְׁמָךְ אָמְרוּ לִי שְׁתַּפְּלַת עֲרֵבִית רְשׁוּת!"** **אָמַר לִיה רַבִּן גְּמִלְיָאֵל לְרַבִּי יְהוֹשֻׁעַ: "יְהוֹשֻׁעַ! עֲמוּד עַל רַגְלֶיךָ, וְיַעֲדִי בָךְ."** **עָמַד רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ עַל רַגְלָיו וְאָמַר: "אֶלְמָלָא אֲנִי חַי וְהוּא מֵת** – לו הייתי אני חי ואילו השואל היה מת, הייתי יכול להכחיש את רבריו, שהרי **יָכוֹל הָחִי לְהַכְחִישׁ אֶת הַמֵּת** ואין המת יכול להכחישו, **וְעַכְשָׁיו שְׁאֲנִי חַי וְהוּא חַי, הֵיכָּךְ יָכוֹל הָחִי לְהַכְחִישׁ אֶת הַחַי?** ועל כרחי עלי להורות שאמנם פסקתי הלכה לאותו תלמיד שתפלת ערבית רשות".

והברייטא ממשיכה:

הִיָּה רַבִּן גְּמִלְיָאֵל יוֹשֵׁב וְדוֹרֵשׁ בְּרַבְרֵי תוֹרָה, וְרַבִּי יְהוֹשֻׁעַ עוֹמֵד עַל רַגְלָיו מאחר שלא קיבל רשות מהנשיא לשבת, והיה נהוג שם שאין לשבת במקרה כזה בלא רשות, **עַד שֶׁרָּגְנוּ כָּל הָעָם** – שרגזו על הפגיעה בכבודו של רבי יהושע **וְאָמְרוּ לְחוֹצְפִית הַתּוֹרָה גִּמְן**, שהיה משמיע לקהל את ררשתו של רבן גמליאל^[22]: **"עֲמוּד – הַפֶּסֶק לַרְרוּשׁ! וְעָמַד – וְהַפֶּסֶק לַרְרוּשׁ.** המשך המעשה^[23]:

אָמְרִי – אמרו: **"עַד בְּמָה נַצְעֲרִיהּ וְנִיזִיל** – עד מתי ילך רבן גמליאל ויצער את רבי יהושע? **הָרִי בְּרֹאשׁ הַשָּׁנָה אֲשֶׁתְּקַד** – בשנה שעברה **צַעְרִיהּ** – ציער רבן גמליאל את רבי יהושע כשנחלקו בענין קביעת מועד החג, כמסופר במסכת ראש השנה^[24], **וְגַם בְּבִכּוּרוֹת בְּמַעֲשֶׂה דְּרַבִּי צְדוֹק, צַעְרִיהּ** – במעשה של רבי צדוק שהיה לו בכור, ונחלקו בו

הערות

21. רבי יהושע לא רצה לומר שהוא חולק, מפני כבודו של רבן גמליאל (צל"ח). ויש אומרים שעשה כן כדי להשתמש ממחלוקת ומריבה, ועוד, שהואיל והדרשה נאמרה בפני העם, והיו שם אנשים שהיו עלולים לסבור בטעות שלדעת רבי יהושע התפלה היא אכן "רשות" גמורה (והרי באמת לדברי הכל אינה רשות ממש, ואין לבטלה אלא לצורך מצוה עוברת, עיין לעיל הערה 15), לא רצה לומר בפני הקהל שהוא רשות, ורק לתלמיד שידע פירוש הדברים אמר שהוא רשות (דורות הראשונים שם עמודים 314 – 316; ועיין פני יהושע).
22. התורגמן היה עומד לפני הדרוש, שומע ממנו את הדברים בקול נמוך, וחוזר עליהם בקול רם לפני הקהל.
23. כפי הנראה הדברים שמכאן ואילך אינם מלשון הברייטא, אלא דברי הגמרא.
24. רבן גמליאל ורבי יהושע נחלקו באיזה יום חל באותה שנה ראש השנה, והורה רבן גמליאל לרבי יהושע לבא אליו ב"יום הכפורים" שלפי חשבוננו של רבי יהושע, במקלו ובתרמילו (היינו: לנהוג בו כפרהסאי כביום חול) ולבטל את דעתו מפני דעת הנשיא (ראש השנה כה, א. ועיין מגדים חדשים ודורות הראשונים שם, עמוד 305).
25. לרבי צדוק, שהיה כהן, היה בביתו בכור בהמה טהורה (שדינו כקרבן ואסור באכילה אלא אם נפל בו מום), והעיד רבי צדוק שנפל מום בבכור זה מעצמו. והנה, גזרו חכמים שאין כהן נאמן לומר על הבכור שנפל בו מום מעצמו, מפני שהוששים שמא יטיל בו מום במתכוין, ונחלקו רבן גמליאל ורבי יהושע אם רבי צדוק, הואיל והיה תלמיד חכם ואינו חשוד לשקר, נאמן על הבכור, או שלא חילקו חכמים וכל כהן אינו נאמן. אף במחלוקת זו השתלשלו העיניים בצורה דומה למעשה המסופר
26. בענין אחר מסופר שרבן גמליאל נהג בתקיפות כנגד רבי אליעזר, כשלא קיבל את דעת הרוב בבית הדין, ואמר רבן גמליאל על כך: "רבונו של עולם, גלוי וידוע לפניך שלא לבביר עשיתי אלא לכבודך, שלא ירבו מחלוקות בישראל" (בבא מציעא נט, ב). וברור שגם בענינו היתה כוונתו של רבן גמליאל לשם שמים וראה בזה צורך השעה להקפיד ביותר על כבוד הנשיאות ולחזק את מעמדה. ומכל מקום הקפידו רוב החכמים, כפי הנראה, על הפגיעה בכבודו של התנא הגדול רבי יהושע, וסברו שתקיפתו של רבן גמליאל הגדישה בענין זה את הסאה. ויש אומרים שהפסקת הדרשה של רבן גמליאל נעשתה מצד "העם" שהיה בבית המדרש, ולא על ידי החכמים, ורק בדיעבד הסכימו החכמים למנות נשיא אחר (עיין דורות הראשונים שם, עמוד 318 ועמודים 324 – 326).
27. מפני שהדבר יצער את רבן גמליאל ביותר (רש"י ומאירי).
28. היינו, שאפשר שמרוב צער יתפלל רבן גמליאל לה' על צרתו, וה' יעניש את מי שממלא את מקומו. וברש"י שבעין יעקב כתוב: "זימות על ידו".
29. רבי עקיבא היה מצאצאי גרים (עיין רב נסים גאון). ויש אומרים שיוסף, אביו של רבי עקיבא, היה גר (רמב"ם בהקדמתו למשנה תורה).
30. אדם עשיר יכול היה לפעול אצל השלטונות הרומיים.

ולמדו תורה כראוי, וההיא - אותו חלום רק ליתובי דעתיה הוא דאחזו ליה - ליישב דעתו של רבן גמליאל הוא שהראו לו כן, שלא יצטער, הואיל ולשם שמים נתכוון^[5]. וממשיכים לספר על אותו יום:

תנא בברייתא: מסכת עדיות^[6] בו ביום נשנית, וכל היכא דאמרינן - וכל מקום שנאמר עליו במשנה "בו ביום אמרו"^[7], ההוא יומא הוה - הריהו אותו יום שבו נתמנה רבי אלעזר בן עזריה לנשיא^[8]. ולא היתה אפילו הלכה אחת שהיתה תלויה - מסופקת בידם בבית המדרש, שלא פירשוהו, כי מתוך שרבו התלמידים, גדל החידוד והפלפול ונתבררו הענינים המסופקים^[9]. ואף רבן גמליאל שהועבר מן הנשיאות לא מנע עצמו מבית המדרש אפילו שעה אחת^[10], וראה לזה שהיה רבן גמליאל בבית המדרש באותו יום, דתנן במשנה (ידים ד, ד): בו ביום בא יהודה, שהיה גר עמוני, מארץ עמון, לפניהם בבית המדרש. אמר להם: מה אני לבא בקהל - מה דיני, האם מותר אני לשאת בת ישראל או לא? אמר לו רבן גמליאל ליהודה הגר: אסור אתה לבא בקהל. אמר לו רבי יהושע לגר: מותר אתה לבא בקהל. אמר לו רבן גמליאל לרבי יהושע: והלא כבר נאמר (דברים כג, ד): "לא יבא עמוני ומואבי בקהל ה'", שאסור להם להינשא לישראל אף אם נתגיירו! אמר לו רבי יהושע לרבן גמליאל: וכי בני עמון ומואב עדיין במקומן בארץ עמון ומואב הן יושבין? הרי כבר עלה סנחריב מלך אשור, ובלבל את כל האומות, שהגלה את העמים שכבש, והושיב אותם בארצות אחרות, שנאמר בדבריו של סנחריב (ישעיה י, יג): "ואסיר גבולות עמים, ועתודתיקהם שושתי, ואוריד באביר יושבים"^[11]. הרי שהסיר את הגבולות הקדומים שבין העמים והעביר אומות שלימות מארץ אחת לחברתה, וגר זה אף על פי שבא מארץ בני עמון, אפשר שאינו מצאצאי העמונים הקדמונים ואינו אסור לבא בקהל, ואף שהדבר ספק שמא הוא עמוני מן האסורים לבא בקהל, מכל מקום רוב העולם הרי אינם עמונים, וכל דפריש, מרובא פריש - כל הפורש, מניחים שמן הרוב הוא פורש, שכלל הוא שהולכים בספק אחר הרוב, וכיון שרוב האנשים בעולם אינם מבני עמון, אף גר זה מן הרוב הוא, ואינו עמוני כלל. אמר לו רבן גמליאל לרבי יהושע: והלא כבר נאמר (ירמיה מט, ו): "ואחרי כן אשיב את שבות בני עמון, ואם ה'", וכבר שבו בני עמון לארצם, שודאי נתקיימה כבר הנבואה. אמר לו רבי יהושע לרבן גמליאל: והלא כבר נאמר (עמוס ט, יד): "ושבתי את שבות עמי ושראל", ועדיין לא שבו, וכשם שהנבואה על שיבת עם ישראל לא נתקיימה עדיין, כך אפשר שעדיין לא נתקיימה הנבואה על שיבת בני עמון לארצם. ומסיימת המשנה: מיד התירוהו לבא בקהל כדעת רבי יהושע^[12].

הגמרא ממשיכה לספר:

אמר רבן גמליאל: "הואיל והיה הוה - שכך הדבר, שהלכה כרבי

דלמא מעברין לך - שמא יעבירו לאחר זמן גם אותך מן הנשיאות?" אמר לה רבי אלעזר בן עזריה לאשתו: "[לשתמש אינש] יומא חדא בבקסא דמוקרא ולמחר ליתבר - ישתמש אדם יום אחד בכוס זכוכית יקרה, ולמחר תישברו!^[13] כלומר: הואיל ועתה יכול אני לשמש בנשיאות, אין לי לדאוג לעתיד שמא יעבירוני". אמרה ליה אשתו לרבי אלעזר בן עזריה: "לית לך חיוורתא - אין לך שערות לבנות של זקנה, וראוי לנשיא הדורש ברבים שיהיה זקן". ההוא יומא, בר תמני סרי שני הנה - אותו יום היה רבי אלעזר בן עזריה בן שמונה עשרה שנה, אתרביש ליה ניסא - נעשה לו נס, ואהדרו ליה תמני סרי דרי חיוורתא - והקיפו את פניו שמונה עשרה שורות שערות לבנות בזקנו, שיהא נראה כזקן.

ואומרת הגמרא בקשר לזה:

היינו דקאמר - וזהו שאמר רבי אלעזר בן עזריה (במשנה לעיל יב, ב)^[2]: "הרי אני בבן שבעים שנה", ולא אמר "בן שבעים שנה", כי "בבן" משמעו שהיה נראה כמו אדם בן שבעים, אבל לא היה עדיין זקן כל כך.

הגמרא ממשיכה לספר על מינויו של רבי אלעזר בן עזריה לנשיא: תנא בברייתא: אותו היום שנתמנה סלקוהו לשומר הפתח של בית המדרש, ונתנה להם רשות לתלמידים ליכנס, שהיה רבן גמליאל מכריז ואומר בשעתו, כשהיה נשיא: "כל תלמיד שאין תוכו כברו - שאין פנימיותו כחיצוניותו, כלומר, שבא לעסוק בתורה אבל אין בלבו יראת שמים^[3], לא יכנס לבית המדרש", ואילו רבי אלעזר בן עזריה נתן רשות לכל אדם להיכנס.

ומספרת הגמרא על כך:

ההוא יומא אתוספו במה ספסלי - אותו יום ניתוספו כמה וכמה ספסלים לבית המדרש, שנוספו תלמידים הרבה שהותר להם להיכנס. אמר רבי יוחנן: פליגי בה - נחלקו בדבר אבא יוסף בן דוסתאי ורבנן, חד - אחד מהם אמר: אתוספו ארבע מאה ספסלי - נוספו ארבע מאות ספסלים, וחד אמר: נוספו שבע מאה ספסלי. הנה קא חלשא דעתיה דרבן גמליאל - חלשה דעתו של רבן גמליאל כשראה את ריבוי התלמידים, כי אמר: "דלמא - שמא חס ושלום מנעתי תורה מישראל", שלא נתן לתלמידים אלה להיכנס לבית המדרש בימיו, והיה דואג שמא ייענש על כך. אחזו ליה בתלמידיה - הראו לו מן השמים בחלומו חצבי חירי דמליין קטמא - כדי חרס לבנים מלאים אפר. ובא החלום לרמוז לו, שכמו שהכדים הלבנים אין תוכם כברים, שנראים לבנים בחוץ ואילו תוכם אפר שחור, כך תלמידים אלו שנוספו לבית המדרש אינם הגונים, ואין תוכם כברים^[4].

ואומרת הגמרא על חלום זה:

ולא היא - אולם באמת אין הדבר כך, שבאמת היו התלמידים הגונים

הערות

- משל הדיוט הוא (רש"י), היינו פתגם שהיה שגור בפי הבריות.
- דברי רבי אלעזר בן עזריה במשנה שם נאמרו ביום שנתמנה לנשיא (רש"י לעיל יב, ב, ועיין הערה 30 שם).
- מהרש"א, על פי יומא עב, ב.
- על פי רש"י ומהרש"א.
- טעמו של רבן גמליאל היה שאין ללמד תורה למי שאינו הגון, וכמו שנאמר בגמרא (חולין קג, א): "כל השונה לתלמיד שאינו הגון, כזורק אבן למרקוליס (מין עבודה זרה שעובדים אותה בכך)", וכפי שפסק הרמב"ם (תלמוד תורה ד, א), ואילו רבי אלעזר בן עזריה סבר שהדברים אמורים דוקא כשירדע שאין התלמיד הגון, אבל בסתם יש ללמדו (תוספות רבי יהודה החסיד, וכן פירשו בבספ משנה ובלחם משנה הלכות תלמוד תורה שם כוונת הרמב"ם. ועיין הסבר אחר בערוך השלחן יורה דעה רמו, כא).
- הטעם שדימו לימוד לתלמיד שאינו הגון לזורק אבן למרקוליס, מפני שהזורק לו אבן אפילו כשכוונתו לבוזה הוא נחשב כעובדו בזה, שאף על פי שכוונתו רצויה מעשיו אינם רצויים, וכן המלמד תורה לתלמיד שאינו הגון, אף שכוונתו לטובה,
- מעשיו אינם רצויים, כי לימודו של התלמיד הוא לתכלית בלתי רצויה (מהרש"א חולין שם).
- עיין לעיל כו, א "הואיל ותנן בבחירתא כוותיה", והערה 13 שם על ענין מסכת עדיות ושמה.
- כמו בארבע המשניות האחרונות במסכת סוטה פרק ה, ובכמה משניות במסכת ידים.
- עיין דורות הראשונים (חלק ראשון כרך חמישי, עמודים 318-323) שהאריך לבאר ענין זה.
- רש"י.
- מפני שלא רצה להיבטל מן התורה (פירוש המשניות לרמב"ם ידים ד, ד), ו"הכותב" בעין יעקב פירש שלא רצה רבן גמליאל להחזיק במחלוקת.
- "נעתודתיקהם שושתי" - שללתי אוצרותיהם. ואוריד באביר יושבים - הורדתי היושבים במקום חוזק" (מצודת דוד לישעיה שם).
- שרוב החכמים שם הסכימו לדעתו ("הכותב" בעין יעקב).

הוא עמד ויחידה נר עשיתי : אמר רבן נמליא ה
את דהי אבא ליה ער ברח את בעי מידע יא
משחק נרעו נשיאתן בכני הבית ק' שנה חר
אבא רבי והוא רבט הקדש דהי שביע' חלל
משק מצא בירושלים וכו' הכה אל המלך דידו ואי
מיט ארזא אבא ביה רין דהיינו דאבא מר שבת של
רבנ' נחם ויחידה חר היום בבית מרחש' ותרש
אמר לב' מסתלי נימ'. פיו מלכ' תרש' חר

שנת איזיל ואפיסיה לר' ירשע אל חזי
לדור שאתה פרנס. והוא ראמר ליה עשר
בן גליאל הנזכר בכאן ורא בנו של רבן
זקן ואיתא בספדת שבח בפרק במה בה
תא בפי' אע"פ שאמר ככתובת (ד' סב)
בן איתא של ר' אלעזר בן עזריה איתא לו
דו לו תלמידין אצטו ומסימך אנו שותין
ין קמך: ע"ה וקרא פרע. עיין לקמ

גדו לאשתא רביתיה דהו קא משחק
ה בשבילי כבוד בית אבא כלומר בשביל
שמעון בן גמליאל שהא רביעי ללול
ספח (דף ט) רבי דאמי מדור סהפך
דרכו במשחנות רבי אמי משמטיה בן
איתא במירקא קמא רביתא (דף ט) חננ
אמר לון קא עזא אי אפשר לבית הס
(דף מ"ג מ"ג): שום כי הוה חני

ה' ויפרישו במצרא דמני מערבא אול ח' ללל הוק וקי שויה מוער דוד כרטיס הוק דדיל ליה רבן נמילאל חסדי ללל בוטתיה רדוד ובמצרא דפרק איתוק דת' אביסל. תהא דאמריקן עפעס לא ענחיה רבן מעשה ר' ידנן כן ברקא ח' אלא דרש שכל חירוש שכל מי היתה אלא

אמר [משנ' ב] ה' הוביח כ" וכתבתי
אשכח לך ירשע תיב עבד חסד
יניב כ' יציאת השבת (דף עו) ה'
לכונן רבן שמעון שש' אבנ' וינ'
ענית רבני מערבא (לכנ' ב) אמר'
ל' אלעזר בן עזריה פירש בתלמוד
עוד חסדא שרש' לוקבלי את פני ר'
עזר' שבת ש' ר' אלעזר בן עזריה :
:

תחליט קצת
חזק

1. (a) $\frac{1}{2} \ln 2$ (b) $\frac{1}{2} \ln 2$ (c) $\frac{1}{2} \ln 2$ (d) $\frac{1}{2} \ln 2$ (e) $\frac{1}{2} \ln 2$ (f) $\frac{1}{2} \ln 2$ (g) $\frac{1}{2} \ln 2$ (h) $\frac{1}{2} \ln 2$ (i) $\frac{1}{2} \ln 2$ (j) $\frac{1}{2} \ln 2$ (k) $\frac{1}{2} \ln 2$ (l) $\frac{1}{2} \ln 2$ (m) $\frac{1}{2} \ln 2$ (n) $\frac{1}{2} \ln 2$ (o) $\frac{1}{2} \ln 2$ (p) $\frac{1}{2} \ln 2$ (q) $\frac{1}{2} \ln 2$ (r) $\frac{1}{2} \ln 2$ (s) $\frac{1}{2} \ln 2$ (t) $\frac{1}{2} \ln 2$ (u) $\frac{1}{2} \ln 2$ (v) $\frac{1}{2} \ln 2$ (w) $\frac{1}{2} \ln 2$ (x) $\frac{1}{2} \ln 2$ (y) $\frac{1}{2} \ln 2$ (z) $\frac{1}{2} \ln 2$

שאינו לא מזה ולא בן מזה, היינו שאינו כהן, וכי יאמר למזה בן מזה - לכהן בן כהן^[21]. 'מיימיק מי מערה, ואפרך אפר מקלה - מי החטאת שאתה מזה אינם מים חיים הכשרים לזה, והאפר אינו אפר פרה המטהר אלא אפר פשוט מן התנור? וכשם שאין זה מן הראוי לאדם פשוט להורות לכהן בן כהן כיצד להזות את מי החטאת, כך אין זה ראוי שמי שאינו ממשפחת הנשיאות ישמש כנשיא'^[22]. אמר לו רבי עקיבא לרבי יהושע: 'רבי יהושע, האם אכן נתפייסת ומחלת לרבן גמליאל? כלום עשינו אלא בשביל כבודך - וכי עשינו מה שעשינו, שסילקנו את רבן גמליאל, מטעם אחר ולא משום כבודך? ומכיון שכך, עכשיו שמחלת לו למחר אני ואתה נשפים ונלך לפתחו של רבן גמליאל, כדי להודיעו על החזרתו לנשיאות'.

ודנו החכמים מה לעשות עכשיו בענין הנשיאות:

אמרי אמרו החכמים: 'היכי נעביד - כיצד נעשה? האם נעבריה - נעביר עכשיו את רבי אלעזר בן עזריה מן הנשיאות? אין לעשות כן, כי גמירי - מסורת בידנו מאבותינו, שמעלין בקדש ואין מורידין, ומאחר שרבי אלעזר בן עזריה עלה לנשיאות, אין להורידו משם. ואם יישאר אף רבי אלעזר ראש ישיבה, ונדרוש מר חדא שבתא, ומר חדא שבתא - וידרשו שניהם, רבן גמליאל ורבי אלעזר, בבית המדרש לסירוגין, שאחד מהם ידרוש שבת אחת, וחבירו בשבת שניה, גם כך אין לעשות, כי אתי לקנאווי - יבואו לידי קנאה. אלא כך יש לעשות: לדרוש רבן גמליאל תלתא שבתות - שלש שבתות, ורבי אלעזר בן עזריה חדא שבתא - שבת אחת'^[23].
הגמרא מעירה:

והיינו דאמר מר - וזו כוונת הברייתא המספרת בענין אחר: שבת של מי היתה - היינו: תורו של מי היה לדרוש בשבת זו? של רבי אלעזר בן עזריה היתה^[24].

הגמרא מסיימת את המעשה:

ואותו תלמיד ששאל אם תפילת ערבית רשות או חובה, ומשאלה זו השתלשל כל המעשה, רבי שמעון בן יוחאי הנה^[25].

שנינו במשנתנו:

ושל מוספין כל היום.

ואומר על כך רבי יוחנן:

אמר רבי יוחנן: והמאחר תפילתו כל כך נקרא 'פושע', אף על פי

יהושע, ובחינם ציערתו^[13], איזיל ואפייסיה - אלך ואפייסנו לרבי יהושע. כי מטא לביתיה - כאשר הגיע רבן גמליאל לביתו של רבי יהושע, חזינהו לאשיתא דביתיה דמשחרן - ראה את כותלי ביתו שהיו שחורים. אמר לו רבן גמליאל לרבי יהושע: 'מכותלי ביתך אתה ניכר שפחמי אתה - שאתה עושה פחמים, או נפח'^[14]. אמר לו רבי יהושע: 'אוי לו לדור, שאתה פרנסו - מנחגו, שאי אתה יודע בצערן של תלמידי חכמים, במה הם מתפרנסים ובמה הם גזונים'^[15]. אמר לו רבן גמליאל: 'נעניתי לך - עניתי לך ודברתי כנגדך דברים יותר מן הראוי'^[16], מחול לי! לא אשגח ביה - לא השגיח בו רבי יהושע ולא מחל לו. אמר לו רבן גמליאל: 'עשה בשביל כבוד אבא'^[17]! פייס - התפייס רבי יהושע ומחל לו.

המשך המעשה:

אמרו החכמים שהיו שם כשנתפייס רבי יהושע: 'מאן גיזיל ולימא להו לרבנן - מי ילך ויאמר לחכמים שבבית המדרש דבר זה שמחל רבי יהושע לרבן גמליאל?' אמר להו ההוא פובס - אמר להם לחכמים כובס אחד שהיה שם: 'אנא אזילנא - אני אלך'. שלח להו רבי יהושע לבי מדרשא - שלח להם רבי יהושע לחכמי בית המדרש על ידי הכובס את הדברים הבאים: 'מאן דלביש מדא, ולבש מדא - מי שרגיל ללבוש את המעיל, ולבש מעיל, כלומר: הרגיל ללבוש את המעיל, של הנשיאות (רבן גמליאל) יהיה נשיא'^[18], ומאן דלא לביש מדא יימר ליה למאן דלביש מדא - ומי שאינו רגיל ללבוש מעיל (רבי אלעזר בן עזריה), האם ראוי לו לומר למי שלובש מעיל: 'שלח מדך ואנא אלבשיה' - פשוט מעילך ואני אלבשנו? ודאי שלא! ויש להחזיר את רבן גמליאל לנשיאותו'.

אולם החכמים לא קיבלו דברים אלה:

אמר להו רבי עקיבא לרבנן, לחכמים שהיו עמו בבית המדרש: 'סרוקו גלי - נעלו את דלתות בית המדרש, דלא ליתו עבדי דרבנן גמליאל ולצערו לרבנן - כדי שלא יבואו עבדי רבן גמליאל ויצערו את החכמים'^[19]. וכשנודע שנעלו את דלתות בית המדרש אמר רבי יהושע: 'מוטב דאיכום ואיזיל אנא לגביהו - שאני עצמי אקום ואלך אצלם. אתא טרף אבבא - בא ודפק בדלת. אמר להו רבי יהושע לחכמי בית המדרש: 'מזה בן מזה, יזה - כהן בן כהן ראוי לו שיזה את מי החטאת של אפר הפרה האדומה על הטמאים'^[20], ואילו מי

הערות

שפתי חכמים). ויש מפרשים שרבי עקיבא הורה לנעול את דלתות בית המדרש עוד טרם בואו של הכובס ולא שמע את שליחותו (דורות הראשונים שם עמודים 321-2).

20. אדם שנטמא על ידי מת אינו נטהר מטומאתו אלא על ידי הזאת "מי חטאת". "מי חטאת" הם מי מעיין ("מים חיים") שיש בהם מעט אפר של פרה אדומה. ביום השלישי לטומאתו וביום השביעי מים עליו מי חטאת ואחר כך הוא טובל במקוה ונטהר (עיין במדבר יט, א-כב). אין צורך דוקא להזאת מי חטאת, שהור כשר להזאה, ומכל מקום רגילים היו להזות על ידי כהן (עיין רש"ש).

21. כל כהן הוא כמובן גם בן כהן.

22. על פי ריטב"א. ומהרש"א מסביר את דברי רבי יהושע בדרך אחרת: במשל הראשון, "לובש המעיל" הוא רבן גמליאל. ואילו במשל זה, ה"מזה" הוא רבי אלעזר בן עזריה, שהיה כהן, וכוונת רבי יהושע היא, שכשם שהור (אפילו הוא מלך) אינו יכול לשמש בכהונה, כך ראוי לכהן להניח את הנשיאות לרבן גמליאל ומשפחתו שהם מבית המלוכה ומזרע רוד.

23. הואיל ומן הדין היה רבן גמליאל לבדו נשיא, ואילו רבי אלעזר בן עזריה נשאר בתפקידו רק משום "מעלין בקדש ואין מורידין", נתנו לרבן גמליאל לדרוש ברוב השבתות, ולרבי אלעזר בן עזריה נתנו לדרוש רק פעם בחודש (עיין יעקב).

יש גורסים: "לדרוש רבן גמליאל תרתי שבתי (שתי שבתות) ורבי אלעזר בן עזריה, חדא" (מנורת המאור פרק סב, ועיין עין יעקב).

24. הברייתא במלואה מובאת במסכת חגיגה (ג, א), עיין שם.

25. הטעם שנזכר שמו רק בסוף המעשה, יש מי שכתב, כדי שלא ייקרא שמו על המחלוקת שהשתלשלה מכך, ולפיכך הוזכר השם רק לאחר שמסיימת הגמרא לספר על הפיוס שהתפייסו רבן גמליאל ורבי יהושע ("באר מים חיים", מובא בספר "בית יוסף" על ברכות).

13. רש"י בעין יעקב (ואינו ברש"י שבגמרא). ופירוש הדברים, שהואיל והסכימו לרבי יהושע רוב חכמי הסנהדרין, ראה רבן גמליאל בזה רמז מן השמים שהסכים הקדוש ברוך הוא לדברי רבי יהושע, וכדרך שאמרו במקום אחר (סנהדרין צג, ב) על הפסוק בדרך המלך (שמואל א טז, ח): "נה עמו", שהלכה כמותו בכל מקום. (מנחם משיב נפש; ועיין דורות הראשונים שם, עמודים 327-8).

14. רש"י.

15. "מוזן" הוא האוכל, ו"פרנסה" היא שם לכל שאר צרכיו של אדם (עיין רש"י גיטין יב, ב).

ועיין דורות הראשונים שם על פירוש דבריו של רבן גמליאל ותשובת רבי יהושע החריפה.

16. רש"י; ועיין בהגהות הרש"ש פירוש אחר.

17. יש מפרשים שהכוונה להלל הזקן, ראש בית הנשיאות, שרבן גמליאל היה צאצא שלו בדרך חמישי (רב נסים גאון, ועיין לעיל כו, ב הערה 17).

יש מפרשים שהכוונה לאביו של רבן גמליאל, דהיינו רבן שמעון בן גמליאל, שהיה מעשרה הרגוי מלכות (חידושי הגר"א; ועיין דורות הראשונים שם, עמודים 177-181).

18. הגמרא (סנהדרין ה, א) דורשת מן הפסוק (בראשית מט, י): "לא יסור שבט מיהודה ומחקה מפיך רגלי", שיש למנות את הנשיא משבט יהודה. ולכן שלח להם רבי יהושע שיש להשאיר את הנשיאות בידי רבן גמליאל, שהיה מזרע דוד המלך משבט יהודה, ולא למנות את רבי אלעזר בן עזריה, שהיה משבט לוי (מהרש"א).

19. טעמו של רבי עקיבא היה שרצה להמתין ולשקול מה לעשות, בלי שירחקו בו בני ביתו של רבן גמליאל להחזירו מיד לנשיאותו (מנחם משיב נפש, ועיין

[illegible]

גליון ד'

שיצא ידי חובת תפילה^[26].

לך? - או משום שחדש הוא אצלך, שקודם לכן סברת שחכם אחר הוא שאמר כן, ועכשיו נודע לך שדברי רבי יוחנן הם? **אמר ליה רבי זירא: חדת היא לי** - חדש הוא לי, משום דמספקא לי ברבי יהושע בן לוי - משום שהיה ספק בידי שמא אמר זאת רבי יהושע בן לוי^[32].
עוד מאמר על המאחר תפילת מוסף:

אמר רבי יהושע בן לוי: כל המתפלל תפלה של מוספין לאחר שבע שעות, לרבי יהודה, שאינו יוצא בזה ידי חובתו, עליו הכתוב אומר (צפניה ג, יח): **"נוג' ממועד אספתי ממך היום"** ודורשים פסוק זה, שעל ידי "ממועד", היינו כעונש על איחור מועדי התפילות, נעשים "נוגים", כלומר "שבורים"^[33], וכפי שמבארת הגמרא מיד:

מאי משמע דהאי "נוג' לישנא דתברא הוא? - מהיכן משמע לרבי יהושע בן לוי שפירוש המלה "נוג'" הוא מלשון "שבירה"? ומבארת הגמרא: רבי יהושע בן לוי דורש פסוק זה **כדמתרגם רב יוסף** - על פי מה שתירגם רב יוסף פסוק זה לארמית^[34] כך: **"תברא אתי על שגאיהון דבית ישראל - שבר יבוא על שונאי ישראל"** (היינו: על עם ישראל, ונקט לשון סגי נהור "שונאי ישראל") **על דאחרו זמני מועדיא דבירושלים** - על שאיחורו זמני המועדים שבירושלים, ועל פי זה דרש רבי יהושע בן לוי שעל איחור זמן תפילת המוסף, שהיא כנגד קרבן מוסף שמביאים במועדים בבית המקדש, נענשים ב"שבר"^[35].

ועוד דרשה דומה על פסוק זה:

אמר רבי אלעזר: כל המתפלל תפלה של שחרית לאחר ארבע שעות לרבי יהודה, שאינו יוצא בזה ידי חובתו, עליו הכתוב אומר (צפניה ג, יח): **"נוג' ממועד אספתי ממך היום"**, שעל איחור מועד התפילה נעשים "נוגים" וכפי שדרש רבי יהושע בן לוי על המאחר תפילת מוסף. ומבארים שוב דרשה זו:

מאי משמע דהאי "נוג' לישנא דצערא הוא? - מהיכן משמע לרבי אלעזר שפירוש המלה "נוג'" הוא מלשון צער^[36]? ומבארת הגמרא: **דכתיב** (תהלים קיט, כח): **"דלפה נפשי מתוגה"**, הרי ש"תוגה" וכן "נוג'" לשון צער הם. **ורב נחמן בר יצחק אמר מקור אחר לזה: מהכא** - מכאן, מהפסוק הבא (איכה א, ד), יש ללמוד דבר זה: **"בתולותיה נוגות והיא מר-לה"**, הרי ש"נוגות" וכן "נוג'" לשון צער הם.

הערות

להקדים מנחה, אבל אם יש לו שהות להתפלל מנחה לאחר זמן, לא יקדים מנחה למוסף, אלא יתפלל עכשיו מוסף, ויתפלל מנחה בזמנה. ויש חולקים וסוברים שלעולם יקדים מנחה (ועיין עוד שו"ע או"ח רפז, ר).

30. בגמרא (קידושין לב, ב) דרשו מן הפסוק (ויקרא יט, לב): **"זהדרת פני זקן"**, שמצוה לקום בפני תלמיד חכם, שאין זקן אלא זה שקנה חכמה.

הלשון "ואקבל אגרא" נראה תמוה, שהרי אין לקיים את המצוות "על מנת לקבל פרס" אלא לשמן (אבות א, ג), וכתב על כך בספר "בני יששכר" (חלק א, חורש סיון ה, יד) שסוף הפסוק "זהדרת פני זקן" הוא "ויראת מאלקך", ובספר חרדים (פרק יח) פירש פסוק זה, שהרגיל לקום מפני תלמידי חכמים וזכה ליראת שמים (וכן הוא במדרש רבה פרשת בהעלותך טו, יז). נמצא איפוא ששכרה של מצוה זו הוא יראת שמים, ודאי מותר לקיים מצוה על מנת לקבל שכר רוחני נעלה כזה (ועיין הסבר דומה בהגהות ר' שאול קצנלנבוגן, נדפסו בש"ס וילנא אחרי מהרש"א).

31. רש"י. ועיין צ"ח ושפתי חכמים בביאור דבריו. ועיין מהרש"ל גירסא אחרת בגמרא.

32. רש"י ד"ה ה"ג, לפי ביאור ה"שפתי חכמים".

33. רש"י: "מחמת שהעבירו מועדי התפילות וחגים יהיו נוגים ואסופים וכלים". ועיין במפרשים על פסוק זה וברבינו יונה כאן פירושים שונים לפשוטו של מקרא.

34. רב יוסף היה בקי בתרגום יונתן בן עוזיאל לנביאים (רש"י קידושין יג, א ד"ה כדמתרגם, ותוספות בבא קמא ג, ב ד"ה כדמתרגם). אמנם כאן אין תרגומו כתרגום יונתן שלפנינו לפסוק זה, ואפשר שהוא תרגום שתרגם מעצמו.

35. ועיין תוספות ומהרש"א אם כוונת התרגום של רב יוסף היא על זמני התפילות, כדרשת רבי יהושע בן לוי, או על ביטול המועדים עצמם.

36. כמי שמאחר תפילת המוספין אמר רבי יהושע בן לוי ש"נוג'" הוא לשון "שבר", ואילו לרבי אלעזר במאחר שחרית אמרו שהוא לשון "צער", ומפרש מהרש"א, שלשון "שבר" הוא גרוע יותר, שהמאחר מוספין אין לו תשלומין וכיטל המצוה לגמרי, אבל המאחר שחרית אינו גרוע כל כך, שהרי יש לו תשלומין במנחה, ולכן מתאים לזה לשון "צער", וכן פירש בצ"ח (ועיין עיין יעקב הסבר אחר).

תנו רבנן בברייתא: היו לפניו שתי תפלות שחייב בהן עכשיו אחת של מנחה ואחת של מוסף, דינו שמתפלל של מנחה ואחר כך מתפלל של מוסף, מפני שזו - תפילת מנחה תדירה יותר, שמתפללים אותה בכל יום, ואילו זו - תפילת מוסף, אינה תדירה כמוה, שמתפללים אותה רק בשבתות ובמועדים, ו"תדיר ושאינו תדיר, תדיר קודם"^[27]. **רבי יהודה חולק ואומר: מתפלל של מוסף ואחר כך מתפלל של מנחה, מפני שזו - תפילת מוסף, מצוה עוברת - זמנה עובר עוד מעט, כי לשיטת רבי יהודה זמן מוסף הוא עד שבע שעות בלבד^[28], ואילו זו - תפילת מנחה, מצוה שאינה עוברת, שיש עוד זמן מרובה להתפלל אותה, שהרי זמנה לדעתו הוא עד פלג המנחה.**

רבי יוחנן פוסק הלכה:

אמר רבי יוחנן: הלכה, מתפלל של מנחה, ואחר כך מתפלל של מוסף^[29].

מעשה בעניין זה:

רבי זירא, בי הנה חליש מגירסיה - כשנחלש מתוך לימוד והיה זקוק למנוחה, **הנה אגיל ויתבי אפתחא דבי רבי נתן בר טובי** - היה חולך ויושב ליד פתח בית המדרש של רבי נתן בר טובי, כי **אמר: בי חלפי רבנן** - כאשר יעברו החכמים להיכנס לבית המדרש או לצאת ממנו, **אז איקום מקמיייהו ואקבל אגרא** - אז אקום מפניהם, שמצוה לקום מפני תלמידי חכמים, ואקבל שכר על מצוה זו מן השמים^[30]. והנה **נפק אתא** - יצא מבית המדרש ובא לקראתו **רבי נתן בר טובי. אמר ליה רבי זירא לרבי נתן: מאן אמר הלכה בי מדרשא?** - מי אמר בבית המדרש שהלכה כרבי יהודה בעניין הנזכר^[31]? **אמר ליה רבי נתן בר טובי: לא פסקו כרבי יהודה, אלא הכי** - כך **אמר רבי יוחנן: אין הלכה כרבי יהודה, דאמר מתפלל אדם של מוסף ואחר כך מתפלל של מנחה. אמר ליה רבי זירא לרבי נתן: האם אמנם רבי יוחנן הוא זה שאמר? אמר ליה רבי נתן בר טובי: אין - כן. תנא מיניה ארבעין זמנין** - רבי זירא חזר ושנה פסק הלכה זה ששמע ממנו ארבעים פעם. **אמר ליה רבי נתן בר טובי: מפני מה חביב עליך מאמר זה כל כך שאתה שונה אותו ארבעים פעם? האם מפני שחדא היא לך** - שהוא המאמר הראשון ששמעת בשמו של רבי יוחנן, **או חדת היא**

26. המדובר הוא כשמתפלל מוסף לאחר שבע שעות (רמב"ם הלכות תפילה ג, ה). והטעם לזה מפני שעיקר זמן הקרבת מוסף לכתחילה הוא עד שעה זו (משנה ברורה רפז, ב בשם לבוש).

27. ובחסיד פט, א וצא, א.

רש"י פירש שמתפלל של מנחה תחילה מכיון שהגיע זמנה, כדי להקדימה בתחילת זמנה, שלא יקרא פושע גם עליה. ותמנהו האחרונים למה לו טעם זה ולא פירש כפשוטו שהקדמת מנחה היא משום תדיר ושאינו תדיר, כמפורש בברייתא. ומתרג' הצ"ח: הרי הכל מודים שתדיר ושאינו תדיר, תדיר קודם, ומכל מקום אומר רבי יהודה שיש להקדים מוסף מפני שזמנה עובר, ומוכרחים לומר שטעם זה שהזמן עובר עדיף על מעלת תדיר, ואם כן היה קשה לרש"י מפני מה אומרים חכמים שיש להקדים מנחה, ואף על פי שלדעתם זמן מוסף כל היום ואינו עובר, הרי נקרא פושע אם מתפלל לאחר שבע שעות, והיה לו להקדים מוסף שלא יקרא פושע (שהרי לרבי יהודה זמן מוסף הוא רק עד שבע שעות, ועל כרחך המדובר בברייתא הוא כשלא עברו עדיין שבע שעות, ואם כן עדיין אינו פושע אם יתפלל עכשיו). וזה עדיף על מעלת תדיר. ולפיכך הוצרך רש"י לומר שגם אם יאחר מנחה ויקרא פושע, ומעתה שוב יש להקדים מנחה שהיא תדירה למוסף, כמבואר בברייתא.

אולם תמה הצ"ח, מפני מה נקרא פושע אם מאחר להתפלל אותה, הרי זמנה הוא לפחות עד פלג המנחה! וכי מי שאינו מתפלל תמיד בתחילת הזמן נקרא פושע? ותירץ (בדרך אפשר), שרש"י סובר כדברי ר"י בתוספות כאן ד"ה הלכה, שהמדובר כאן הוא כשאין לו שהות להתפלל מנחה אחר כך, ומעתה אם לא יתפלל מיד יצטרך לאחר תפילתו עד סמוך לסוף הזמן וגם זה בכלל "פושע".

ועיין עוד בביאורים בדברי רש"י בראש יוסף, דברי דוד, רש"י, פני שלמה ושפתי חכמים.

28. עיין לעיל כז, א. ועיין שאת אריה סי' יט שהאריך לבאר מחלוקת זו בין רבי יהודה וחכמים.

29. וכתבו תוספות בשם ר"י שהמדובר כאן הוא כשצריך להתפלל שתי התפילות מיד, כגון שהולך לסעודת נישואין ומתיירא שמא ישתכר שם, ולפיכך צריך

לג א"י פ"ד תלמי
פ"ה תלמי
י"ד ס' רמז ספ"ז :
[ל' כיוצא ד' פ. כ"ב
תנ"ח ס' רמז רפ"א]

לד ב' מיי' פרי' מאל' :
 ארצו ברוח בלגה
 כה חסד' אלו' קדו
 חוש' ארצ' סמך :
 ספרי' :
 לד ב' מיי' קרא מאל' :
 חסד' בלגה ס' וס'
 מאל' חסד' נשים
 חסד' :
 בלגה י' :
 לד ב' מיי' קרא מאל' :
 בלגה ג' : חוש' :
 יד חסד' רחם חוש' :
 כה חסד' :
 לד ב' מיי' קרא מאל' :
 חסד' בלגה ס' חסד'
 חסד' י' חוש' ארצ'
 סמך רחם חוש' א' :
 לד ב' מיי' קרא מאל' :
 חוש' ארצ' חסד' :
 לד ב' מיי' קרא מאל' :
 חסד' ארצ' חסד' :
 חסד' ארצ' חסד' :
 חסד' ארצ' חסד' :

תאריך ידוע על פני המסמך.

יומא סד: יבטח קז:
באבות קז. קדושין עג.
זבחים עג.]

תה נמן לגרוס תרחי
זה צבדמה כרמנ'ס
י' כפניות כינמות]
צב נ.
יל ס.]

ב נסים גאון

[illegible]

ולבוא לדרשה! **אמר ליה רב אויא לאביי: ולא סבר לה מר להא דאמר -** וכי אינך סובר כדברי רבי יוחנן: **אסור לו לאדם שינקדים תפלתו לתפלת הצבור?** ולא יכולתי, איפוא, להתפלל ביחידות לפני תפילת הציבור! **אמר ליה אביי: לאו אתמר עליה -** וכי לא נאמר על דין זה: **אמר רבי אבא: בצבור שנו, שדווקא אם הוא בבית הכנסת עם הציבור לא יקדים להתפלל קודם הציבור^[6], אבל כאן הרי הלך הציבור לבית המדרש לשמוע את הדרשה ויכולת להתפלל ביחידות ולבוא^[4]?**

ופוסקת הגמרא הלכה למעשה:

ולית הלכתא - ואין הלכה לא **כרב הונא ולא כרבי יהושע בן לוי**, כלומר: אין הלכה **כרב הונא בהא דאמרן** - בהלכה שאמרנו עכשיו בשמו שאסור לטעום קודם מוסף, ואילו להלכה מותר לטעום קודם מוסף, ולא כרב הונא^[6], ואין הלכה **כרבי יהושע בן לוי** בעניין אחר, **דאמר רבי יהושע בן לוי: "בין שהגיע זמן תפלת המנחה, אסור לו לאדם שיטעום כלום קודם שיתפלל תפלת המנחה"**, ואילו להלכה, מותר לטעום קודם תפלת מנחה, ולא כרבי יהושע בן לוי^[6].

הגמרא מביאה מעשה הנוגע לדיני תפילת מוסף:

רב אויא חלש - חלה, **ולא אתא לפרקא דרב יוסף** ולא בא לדרשתו של רב יוסף, שהיה ראש הישיבה בפומבדיתא, והיה דורש בשבת בין שחרית למוסף, ולאחר הדרשה היו הולכים לבית הכנסת להתפלל מוסף^[1]. **למחר, כי אתא -** כשבא רב אויא לבית המדרש, **בעא אביי לאנחוי דעתיה דרב יוסף -** ביקש אביי להפיס דעתו של רב יוסף, שלא יקפיד על רב אויא שלא בא לדרשה^[2]. **אמר ליה אביי לרב אויא: מאי טעמא לא אתא מר לפרקא?** - מפני מה לא באת לדרשה? **אמר ליה רב אויא לאביי: דהנה חליש לבאי ולא מצינא -** מפני שהיה לבי חלש מחמת רעב, ולא יכולתי לבוא. **אמר ליה אביי לרב אויא: אמאי לא טעמת מידי ואתית -** מדוע לא טעמת משהו כדי שתוכל לבוא לדרשה? **אמר ליה רב אויא לאביי: לא סבר לה מר להא דרב הונא?** - וכי אינך סובר כדברי רב הונא, **דאמר רב הונא: אסור לו לאדם שיטעום כלום קודם שיתפלל תפלת המוסף?** וכיון שהדרשה היתה לפני תפילת מוסף, לא יכולתי לטעום. **אמר ליה אביי לרב אויא: איבעי ליה למר לצלוני צלותא דמוספין בנחיד -** היה לך להתפלל מוסף ביחידות, ואז לטעום מידי ולמיתני! - לטעום משהו

כשנה אחרי תפילת שחרית ראוי לאדם שיקבע עתים לתורה וילך לבית המדרש ללמוד קודם שיוצא לעסוק בפרנסתו (עיין שולחן ערוך, אורח חיים סימן קנה). ומשום כך, לאחר שביארה המשנה את זמני התפילות, היא דנה בבניסה לבית המדרש^[7]:

רבי נחוניא בן הקנה הנה מתפלל בבניסתו לבית המדרש וביציאתו תפלה קצרה. אמרו לו החכמים: מה מקום לתפלה זו? - כלומר, מה טיבה ומה אתה מתפלל? **אמר להם: בבניסתי אני מתפלל שלא יאירע דבר תקלה על ידי, וביציאתי אני נותן הודאה על חלקי, כפי שמבואר בגמרא.**

לדברי תורה, והם משפיעים לדברים בטלים. אני עמל והם עמלים: אני עמל ומקבל שכר, והם עמלים ואינם מקבלים שכר^[10]. אני רץ והם רצים: אני רץ לחיי העולם הבא, והם רצים לבאר שחת - לגיהנום^[11].

הגמרא מביאה מעשה הנוגע לזכיה בחיי עולם הבא, שנוכרה בתפילת בית המדרש:

תנו רבנן בברייתא: בשחלה רבי אליעזר נכנסו תלמידיו לבקרו. אמרו לו: רבינו, למדנו אורחות חיים, ונזכר בהן לחיי העולם הבא. אמר להם: הזהרו בכבוד חבריכם, ומנעו בניהם מן ההגיון

אמר ר' תנו רבנן בברייתא: בבניסתו לבית המדרש מהו אומר? "יהי רצון מלפניך ה' אלהי, שלא יאירע דבר תקלה על ידי, ולא אכשל בדבר הלכה וישמחו בי חברי על כשלוני^[8], ולא אומר בטעות על דבר שהוא טמא שהוא טהור, ולא על דבר שהוא טהור שהוא טמא, ולא יכשלו חברי בדבר הלכה ואשמח בהם" בכשלונם. **ביציאתו מבית המדרש מהו אומר? "מודה אני לפניך ה' אלהי, ששמת חלקי מיושבי בית המדרש, ולא שמת חלקי מיושבי קרנות -** עמי הארץ שעוסקים בדברי שיחה^[9], **שאני משכים מוקדם בבוקר והם משפיעים: אני משכים**

הערות

וב "וישמחו בי חברי", היינו שמתפלל שעל ידי כך שלא ייכשל ישמחו חבריו בשמחתו שלא נכשל. ועיין פירושים נוספים בשו"ת חתם סופר או"ח סי' רח"ה להודיע, ובתפארת ישראל, בועז אות ב.

9. רש"י. או: חנוונים (רש"י בפירוש ראשון, ועיין גם רש"י ב"ק פב, א ר"ה משום וסנהדרין ג, א ר"ה גזירה), והיינו אנשים העוסקים בפרנסתם ואינם עוסקים בתורה (עיין ב"ק שם).

10. ה"חפץ חיים" מקשה: וכי בשוטים מרוב, שעושים מלאכה ואינם מקבלים שכר על עבודתם? אלא, מבאר ה"חפץ חיים", שהם עמלים ומקבלים שכר רק על תוצאות עבודתם, אבל לא על עצם העמל, אם, למשל, נכשל החיית במלאכתו, ולא הצליח בתפירת הבגד, לא יקבל כל שכר מן הלקוח. אבל העמל בתורה, גם אם נכשל וטעה, מקבל שכרו על עצם העמל, וזהו "אני עמל ומקבל שכר".

11. על פי תהילים נה, כד ותרנוגם ורד"ק שם (ועיין רמב"ם הל' תשובה ח, ה). לבאורה המשפט "אני רץ לחיי העולם הבא" כבר בלול ב"אני עמל ומקבל שכר", ומבאר רבינו יונה שבאמת יש כאן ענין חדש: אני מרגיש בעצמי כיצר אני "רץ" ומתקרב בכל רגע ליום המיתה, ומשום כך אני מכין לעצמי "צירה לדרך" לחיי העולם הבא, אבל הם אינם מרגישים בלל ביום המיתה ומשום כך הם "רצים" לבאר שחת.

הרמב"ם (בפירוש המשניות) מריק מלשון "מה הוא אומר" (ולא "מה היה אומר") שאין כוונת הברייתא לספר מה היה רבי נחוניא אומר, אלא שתקנת חכמים היא על כל אדם לומר תפילות אלו, אך הריטב"א כתב שתפילות אלו רשות הן (ועיין מאירי). בשולחן ערוך (או"ח קי, ח) נפסק להלכה לומר תפילות אלו, ועיין ראש יוסף כאן שתמה על מנהג העולם שאינם נוהגים לומר אותן.

1. רש"י.

2. ולפיכך שאל את רב אויא מפני מה לא בא, כדי שיוכל לספר אחר כך לרב יוסף שהיתה לכך סיבה מוצדקת.

3. כי תפילת רבים רצויה יותר לפני המקום (רבינו יונה). ויש מפרשים, מפני שהמקרים תפלתו לציבור נראה כמולול בכבוד הציבור (משנה ברורה צ, לד בשם אורחות חיים).

4. ואף על פי שאין איסור ברבר להקרים תפילתו לתפילת הציבור כשצריך להתפלל ביחידות, מכל מקום התפילה נשמעת יותר בשעה שהציבור מתפללים, ולכן יש להשתרל להתפלל כשעה זו אף כשמתפלל ביחידות (שולחן ערוך או"ח צ, ט על פי הגמרא לעיל ז, ב"ח, א).

5. טעימה המותרת לפני מוסף (אחרי קידוש) היא עד כביצה פת ומיני מזונות, ופירות וירקות אפילו הרבה. אבלת סעודה, רהינג, פת יותר מכביצה, אסורה קודם מוסף (שולחן ערוך או"ח רפו, ג ומשנה ברורה שם).

6. אף בענין זה להלכה מותרת רק טעימה ולא סעודה ממש, אולם נחלקו הפוסקים איזו סעודה אסורה (האם כל סעודה, או רק סעודה גדולה כסעודת נישואין) ואם יש הבדל בדבר בין זמן מנחה גדולה לזמן מנחה קטנה, ויש בזה כמה דיעות, ועיין על כך שבת ט, ב וראשונים שם ושולחן ערוך אורח חיים רלב, ב.

7. תפארת ישראל אות ח.

8. ושתי דעות יש בזה: עצם הכשלון שיטעה ברבר הלכה, ועור, שיחטאו חבריו בשמחה לאידו וייענשו, ונמצא שגורם לחבריו להיענש (רש"י, לפי ביאור תוספות יום טוב במשנתנו).

ומהרש"א מפרש באופן אחר, ששני עניינים הם: א) "שלא אכשל ברבר הלכה",

בתפילת שמונה עשרה צריך לעמוד במקום אחד ולכוון פניו כנגד "קודש הקדשים" שבבית המקדש (גמרא לקמן ל, א). ודנה המשנה כיצד מתפללים בשעת נסיעה, כשאי אפשר לעמוד או כשאי אפשר לכוון כנגד בית המקדש: **היה רוכב על החמור והגיע זמן תפילה, אל יתפלל כשהוא רוכב, אלא ירד ויתפלל. ואם אינו יכול לירד שאין לו מי שישמור על החמור שלא יברח^[26], יחזיר את פניו לצד ירושלים ויתפלל ברכיבה על החמור, ואם אינו יכול להחזיר את פניו, יכוין את לבו כנגד בית קדשי הקדשים ויתפלל.** **היה מהלך בספינה או באסדה - רפסודה^[27], ואינו יכול לעמוד^[28], יכוין את לבו כנגד בית קדשי הקדשים.**

גמרא דנה על תפילת שמונה עשרה שנזכרה במשנתנו, ושואלת: **הני שמונה עשרה - שמונה ברכות אלו שתיקנו חכמים כנגד מי תקנום?** כמה רעות אמוראים בדבר:

אמר רבי הלל בריה דרבי שמואל בר נחמני: כנגד שמונה עשרה אזכרות של שם ה' שאמר דוד ב"מזמור לדוד הבו לה' בני אלים (תהילים מזמור כט), שנזכר שם ה' (שם הויה) שמונה עשרה פעמים באותו מזמור^[29]. **רב יוסף אמר: כנגד שמונה עשרה אזכרות שבקריאת שמע^[30]. אמר רבי תנחום אמר רבי יהושע בן לוי: כנגד שמונה עשרה חוליות שבשדרה, בחוט השדרה של כל אדם^[31].**

הגמרא מביאה מאמר נוסף של רבי תנחום בשם רבי יהושע בן לוי כדני תפילה, שנזכרו גם בו החוליות שבשדרה: **ואמר רבי תנחום אמר רבי יהושע בן לוי: המתפלל צריך שיכרע במקומות המיועדים לכך בתפילה^[32] ושיעור הכריעה הוא שיתכופף עד שיתפסקו - שיבלטו בגבו "קשרי" כל חוליות שבשדרה^[33]. עולא אמר: שיעור הכריעה הוא עד כדי שיראה איסר - שם של מטבע מסויים כנגד לבו, כלומר, שעל ידי כריעתו יהיו בבשרו שני קמטים כנגד לבו, אחד מלמטה ואחד מלמעלה, וביניהם רוחב בגודל איסר^[34]. רבי חנינא אמר: כיון שנענע ראשו שוב אינו צריך לכרוע יותר. אמר רבא: והוא דמצער נפשיה ומחוי כמאן דכרע - דווקא באופן שמצער עצמו אם כורע כריעה גמורה, כגון שהוא חולה וקוץ^[35], אז די לו אם מנענע ראשו כמי שרוצה לכרוע, הואיל ועושה באופן שניכר שרצונו לכרוע אלא שאינו יכול, אבל אם אינו מצטער עליו לכרוע כריעה גמורה.**

אמר רבי לוי: לרבי הלל בריה דרבי שמואל בר נחמני שאמר ש"ח ברכות מכוונות כנגד י"ח אזכרות במזמור "הבו לה' בני אלים", אף ברכת המינים מכוונת כנגד הפסוק "אליהם ירעים" שבמזמור זה (תהילים כט, ג)^[37]. **ולרב יוסף** שאמר ש"ח ברכות מכוונות כנגד י"ח אזכרות שבקריאת שמע, ברכת המינים מכוונת כנגד המלה "אחד" שבקריאת שמע^[38]. **ולרבי תנחום אמר רבי יהושע בן לוי** ש"ח ברכות הן כנגד י"ח חוליות שבשדרה, תקנו ברכת המינים כנגד חוליא קטנה שבשדרה^[39]. הגמרא מספרת על תקנת ברכת המינים:

תנו רבנן בבביתא: שמעון הפקולי - מוכר צמר גפן, הסדיר שמונה עשרה ברכות לפניו כנגד גמליאל על הסדר ביבנה^[40].

הערות

26. רש"י. ולא יוכל לכוון אם ישמור על החמור בעצמו (מאירי).
27. עצים הקשורים זה עם זה הרבה יחד ומשיטין בנהר להוליכן ממקום למקום (רש"י בפירוש שני, וכך פירשו רב נסים גאון ורוב המפרשים). ופירוש אחר: אסדה בית סוהר, כמו "סד" (רש"י בפירוש ראשון).
28. רמב"ם הל' תפילה ה, ב. ועיין משנה ברורה צד, טו וביאור הלכה שם ד"ה היה רוכב שאם אפשר לו יחזיר פניו לצד ירושלים.
29. תיקנו כנגד מזמור זה, כי שלושת הפסוקים הראשונים נדרשים במקום אחר (ראש השנה לב, א) כרמו לשלש הברכות הראשונות של התפילה, "אבות", "גבורות" ו"קדושת השם" (רש"י).
30. בקריאת שמע נזכר שם הויה אחת עשרה פעם, ושם אלוקים שבע פעמים (הפסוק "אלהים אחרים" אינו בכלל, כי המדובר בעבודה ודח).
31. כמבואר במשנה אהלות (א, ח). בתפארת ישראל שם (בועז אות טו) הביא שחכמי הרפואה מונים בחלק העליון של השדרה שבע חוליות לצואר, שתיים עשרה חוליות בגב, וחמש חוליות במתנים, ועוד חמש חוליות בקצה התחתון של השדרה. אולם ברברי חז"ל אין מלת "שדרה" כוללת את כל עמוד השדרה, שהרי חוליות הצוואר נמנו במשנה שם לבדן. מניין שמונה עשרה של חז"ל כולל כפי הנראה את החוליות של הגב והמתנים וחוליא אחת נוספת - או שבצואר או העליונה מאותן שבקצה עמוד השדרה. וטעמים שונים נאמרו להעמיד שני הדרכים האלו. עיין שם בתפא"י ובמה שכתבו על כך בספר בינת נבונים (פיטרקוב תרפ"ו, פרק בט), והרופא ד"ר י. פרויס בספרו על הרפואה בתנ"ך ובתלמוד (בתרגום האנגלי עמ' 65).
32. עיין בגמרא לקמן לד, א היכן צריך לכרוע בתפילה.
33. ויעשה עצמו בקשת (רמב"ם הל' תפילה ה, יב).
34. רש"י. (ועיין נקודות הכסף יורה דעה לד, ב וספר "מידות ושיעורי תורה" ט, כ - כ, ב על גודלו של איסר). ועיין רבינו יונה סוף פרק ה ד"ה עד שיתפסקו בשם רש"י פירוש אחר.
35. ויש מפרשים באופן אחר, שיכרע ויכוף ראשו באופן שאם מונח מטבע של איסר על הקרקע כנגד ליבו, יראה אותו, ולא יכרע באופן שראשו זקוף (רשב"א בשם רב האי גאון). ועיין מאירי.
36. "הצדוקים" משיבוי הצנור, ובדפוסים ישנים הגירסא הנכונה "המינים" (דקדוקי סופרים).
37. מתחילה לא תיקנו אלא כנגד אזכרות בשם הויה במזמור זה, והוסיפו גם כנגד הזכרת שם "אל" (תוס' הרא"ש).
38. שגם "אחד" הוא מתארי ה' (ועיין מהרש"א).
39. בערוך (ערך לוז ג) מפרש שחוליא זו היא עצם ה"לז", שחז"ל ייחסו לה סגולות מיוחדות (עיין בראשית רבה כח, ג. ועיין גם מגדים חרשים).
40. תפילת שמונה עשרה נתקנה על ידי עזרא ואנשי כנסת הגדולה, שהיו בתחילת בית שני, ולא על ידי שמעון הפקולי ביבנה, שנים רבות לאחר החורבן, אלא שאנשי כנסת הגדולה קבעו סדר מסויים לברכות, והסמיכו סדר זה על דרשת המקדאות (עיין מגילה יז, ב - יח, א ורש"י שם ד"ה על הסדר). במשך השנים נשתכח הסדר הקבוע לברכות, ושמעון הפקולי חזר ויסד את הסדר הקבוע לתפילה (עיין ריטב"א. ועיין רבינו יונה פירוש אחר. ועיין דורות הראשונים חלק ראשון כרך חמישי עמ' 144-7).

אָמַר לָהֶם רַבֵּן גַּמְלִיאֵל לַחֲכָמִים: כָּלוּם יֵשׁ אָדָם שְׂוִידָע אַחֲרֵית, עֵבֶר שְׁמוּאֵל הַקָּטָן לִפְנֵי הַתִּיבָה וּכְשֶׁהֲגִיעַ לְכַרְכָּה זֶה לְתֵקֶן בִּרְכַּת הַצְדֻקִּים? עֵמֶד שְׁמוּאֵל הַקָּטָן וְתִקְנָה^[41] לְשָׁנָה שְׁכָחָה^[42].

הערות

41. כתב הרמב"ם (הל' תפילה ב, א): "בימי רבן גמליאל רבו האפיקורסין בישראל, והיו מצירין לישראל ומסיתין אותן לשוב מאחרי השם. ובין שראה שזו גדולה מכל צרכי בני אדם, עמד הוא ובית דינו והתקין ברכה אחת שתהיה בה שאלה מלפני השם לאבר האפיקורסין, וקבע אותה בתפלה כדי שתהיה ערוכה בפי הבל".

42. מעיקר הדין אסור לכתוב תורה שבעל פה (ורק בתקופה מאוחרת התירו זאת משום "עת לעשות לה'"), ואף ברכות ככלל איסור זה (עיין שבת קטו, ב), ומשום כך התפללו בעל פה. ואפשר שבתקופה הראשונה אחרי שתיקנו ברכה זו לא היתה שגורה בפי הבל והיתה נאמרת רק על ידי הש"ץ, וכך שכח שמואל הקטן עצמו במשך השנה את נוסח הברכה, אף על פי שהוא עצמו תיקנה (חידושי ר' מרדכי כנט. ועיין רבנו חננאל ורשב"א).

41. כתב הרמב"ם (הל' תפילה ב, א): "בימי רבן גמליאל רבו האפיקורסין בישראל, והיו מצירין לישראל ומסיתין אותן לשוב מאחרי השם. ובין שראה שזו גדולה מכל צרכי בני אדם, עמד הוא ובית דינו והתקין ברכה אחת שתהיה בה שאלה מלפני השם לאבר האפיקורסין, וקבע אותה בתפלה כדי שתהיה ערוכה בפי הבל". כמו בשמונה עשרה ברכות שתיקנו אנשי כנסת הגדולה, כל מלה כברכה חדשה זו (ברכת המינים) היתה טעונה בדיקה ושיקול, כי יש בה כמה בוונות כמבואר בטור או"ח י קיח וכשראה רבן גמליאל שיש לתקן ברכה נוספת נגד המינים הוצרך לשם כך לאדם גדול כשמואל "הקטן" (עיון יעקב). על שמואל הקטן נאמר שיצאה בת קול ואמרה שהוא ראוי שתשרה עליו שכינה אלא שאין

וְהַשְׁקִיף בָּהּ - והתבונן בה לזכור את נוסחה **שְׁתִּים וְשֵׁשׁ שְׁעוֹת**, ואף על פי כן **לֹא הֶעֱלוּהוּ** - לא העבירוהו ממקומו כשליח ציבור^[1]. שואלת הגמרא:

אֲמַאי לֹא הֶעֱלוּהוּ - למה לא העבירו אותו? **וְהָאֵמֵר רַב יְהוּדָה אָמַר רַב:** שליח ציבור שטעה באחת מכל הברכות כָּלָן, אין מעלין - אין מעבירים אותו^[2]. אבל אם טעה בברכת הצדוקים, מעלין אותו; חיישינן - שאנו חוששים שִׁמָּא מִיֵּן הוּא - שמא הוא עצמו מִיֵּן (משומד), ומתחמק מאמירת ברכת המינים שלא לקלל את עצמו^[3]. מדוע אם כן לא העבירו את שמואל הקטן כאשר לא הצליח לזכור את נוסח ברכת המינים?

משיבה הגמרא: **שֶׁאֵינִי** - שונה היה שמואל הקטן, דאִיהוּ תַּקְנָה - שהוא עצמו תיקן את נוסח ברכת המינים, ולכן לא חששו שמא הוא נמנה על המינים. שואלת הגמרא:

וְנִיחוּשׁ דְּלָמָּא הָדָר בֵּיהּ - מדוע לא חששו שמא שמואל הקטן חזר בו מצדקתו, ונעשה מִיֵּן לאחר שתיקן את הנוסח? משיבה הגמרא:

אָמַר אַבְיִי: גְּמִירִי - מסורת לי מרבתי^[4]: **טָבָא לֹא הָוִי בִּישָׁא** - אדם טוב לא נעשה רע. לכן לא חששו שמא שמואל הקטן - שהיה מוחזק לצדיק - נעשה לפתע מִיֵּן. מקשה הגמרא:

וְלֹא - האמנם אין אדם טוב נעשה רע? **וְהִכְתִּיב** - והלא כתוב (יחזקאל יח, כד): **"וּבָשׁוּב צְדִיק מִצְדָּקָתוֹ וְעָשָׂה עוֹל"**! הרי שצדיק עלול לשוב מצדקתו ולעשות עול. משיבה הגמרא:

הפסוק **הָהוּא** מדבר אודות **רָשָׁע מַעֲיָקְרוּ** - צדיק שמתחילה היה רשע, ושב בתשובה ועתה הוא צדיק. צדיק כזה, פעמים שחוזר לסורו ועושה עול. **אָבָל** מי שהיה צדיק **מַעֲיָקְרוּ**, **לֹא** יהפך לעושה עול. לכן לא חששו שמא שמואל הקטן - שהיה צדיק מעיקרו - הפך לפתע למִיֵּן. מקשה הגמרא:

וְלֹא - האמנם אין צדיק מעיקרו נעשה רשע? **וְהָא תֵּנִן** - הלא שנינו (אבות ב, ד): **אֵל תֵּאֲמִין בְּעֶצְמְךָ** שאתה מתמיד בצדקותך וכבר לא תרשע. **עַד יוֹם מוֹתְךָ. שֶׁהִרִי יוֹחֵנָן כִּהֵּן גְּדוֹל שִׁמְשׁ בְּכַהֲנֻתָּה גְּדוֹלָה שְׁמָנִים שָׁנָה, וּלְבָסוֹף נַעֲשָׂה צְדוּקִי** (עד כאן מהמשנה)^[5]. הרי שנמצא צדיק מעיקרו - יוחנן כהן גדול - נעשה רשע.

קושיא זו האחרונה מבוססת על ההנחה שיוחנן כהן גדול היה צדיק מעיקרו. אולם, נקודה זו שנויה במחלוקת. שכן: **וְהָאֵמֵר אַבְיִי** בענין המשנה באבות: **הוּא יֵנְאִי** - אותו ינאי הירדע לשמצה, שהרג חכמי ישראל - **הוּא יוֹחֵנָן** - הוא יוחנן כהן גדול שנעשה צדוקי לבסוף^[6]. ואילו **רַבָּא אָמַר: יֵנְאִי לְחוּד וְיוֹחֵנָן לְחוּד** - ינאי לבדו ויוחנן לבדו, שני אנשים שונים הם. **יֵנְאִי** היה **רָשָׁע מַעֲיָקְרוּ**^[7], ואילו **יוֹחֵנָן** היה צדיק מעיקרו, אבל נעשה צדוקי לבסוף. לכן:

הִנֵּיחָא לְאַבְיִי - לדעת אביי, ניחא. מובן איך נעשה יוחנן צדוקי לבסוף, שכן רשע היה מעיקרו, ואין קורות חייו סתירה למסורת שאדם טוב

מתחילתו אינו נעשה רע. **אֲלֵא לְרַבָּא**, אשר לפי דעתו היה יוחנן צדיק מעיקרו, **קָשְׁיָא** - קשה, שכן נמצא אדם טוב מתחילתו שנעשה רע. משיבה הגמרא:

אָמַר לֵךְ רַבָּא - רבא יאמר לך: **צְדִיק מַעֲיָקְרוּ נְמִי** - אף הוא, דלָמָּא הָדָר בֵּיהּ - אפשר שיחזור בו מצדקותו. רבא חולק על מסורת זו שבפי אביי, ולדעתו אף אדם טוב מתחלתו פעמים שנעשה רע. לכן אין קושי בעובדה שיוחנן - אף שלדעת רבא היה צדיק מעיקרו - נעשה צדוקי לבסוף.

הגמרא שבה ומקשה על המעשה אודות שמואל הקטן: **אִי הָכִי** - אם כן, שלדעת רבא צדיק מעיקרו אף הוא פעמים שנעשה רשע, **אֲמַאי לֹא אֶסְקוּהוּ** - מדוע לא העלו (העבירו) את שמואל הקטן ממקומו כאשר טעה בברכת המינים? הלא היה להם לחשוש שמא נעשה מִיֵּן! משיבה הגמרא:

שֶׁאֵינִי - שונה היה מקרהו של שמואל הקטן, דאִתְחִיל בָּהּ - שכבר התחיל לומר ברכת המינים, אלא שטעה באמצעה. במקרה כזה אין מעבירים את שליח הציבור. **דָּאֵמֵר** - שכן אמר **רַב יְהוּדָה אָמַר רַב, וְאִיתִימָא** - ויש אומרים שאמרו **רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לִוִּי: לֹא שָׁנוּ** שמעלים ממקומו שליח ציבור הטועה בברכת המינים, **אֲלֵא** במקרה **שֶׁלֹּא הִתְחִיל בָּהּ** - באמירתה, אלא דילג עליה לגמרי. **אָבָל** אם **הִתְחִיל בָּהּ** אלא שטעה באמצעה, אין מעלים אותו ממקומו, וממתינים לו לגומְרָהּ. שאילו היה מִיֵּן לא היה מתחיל לאומרה^[8].

כבר למדנו (למעלה, כח, ב) שמספר הברכות שבתפלת חול - שמונה עשרה - רומז לענינים שונים. עתה תבקש הגמרא טעם למספרי הברכות שבתפלות אחרות:

הֵנִי שֶׁבַע דְּשִׁבְתָּא - אלו שבע הברכות שבתפלת שבת, **בְּגִנְדָּא מִי** (מה) תקנום? משיבה הגמרא:

אָמַר רַבִּי חֲלֵפְתָּא בֶּן שְׂאוּל: בְּגִנְדָּא שֶׁבַע קוֹלוֹת שְׁאָמַר דָּוִד במזמור: קול ה' **עַל הַמַּיִם** (תהלים כט, ג-ט). הקולות שבמזמור זה רומזים לקולות שבשעת מתן תורה, שכן נאמר בו (שם ח): **"קוֹל ה'** יחיל מדבר". וכיון שהתורה ניתנה בשבת, ראוי שנתפלל שבע ברכות בתפלת שבת כנגד שבעה קולות שבמזמור זה^[9]. שאלה נוספת:

הֵנִי תִשַּׁע דְּרָאשׁ הַשָּׁנָה - אלו תשע הברכות שבתפלת ראש השנה, **בְּגִנְדָּא מִי** תקנום? משיבה הגמרא:

אָמַר רַבִּי יִצְחָק דְּמִן קְרִיטִינִין: בְּגִנְדָּא תִשַּׁע אֲזָכְרוֹת - הזכרות של שם ה' **שְׁאָמְרָה חֲנָה בְּתַפְלָתָהּ** בהודיה על לידת שמואל (שמואל א ב, א-י). ומה ענין תפלת חנה לראש השנה? **דָּאֵמֵר מַר: בְּרָאשׁ הַשָּׁנָה נִפְקְדָה** בהריון: **שָׂרָה, רַחֵל, וְחַנָּה**, ותפלת חנה היתה הודיה על ישועה שנושעה בראש השנה. שאלה נוספת:

הֵנִי עֶשְׂרִים וָאַרְבַּע דְּתַעֲנִיתָא - אלו עשרים וארבע ברכות

הערות

1. שליח ציבור מכונה "יורד לפני התיבה" משום שמצוה להתפלל במקום נמוך (רש"י ראש השנה לב, א ד"ה ירד). לכן, סילוק שליח הציבור ממקומו נקרא "העלאה" (רש"י; עיין יעקב; וראה אמת ליעקב).
2. וממתינים לו זמן מה כדי שיוכר (ראה רמב"ם הל' תפלה י, ג), או שמוכירים לו, ואם בכל זאת אינו מצליח לחזור לסדר תפלתו ירד אחר תחתיו (ראה רשב"א; שולחן ערוך או"ח קכו, א; וראה רבנו יונה).
3. רבנו יונה.
4. ראה רש"י סוכה מז, א ד"ה גמירי.
5. לפנינו באבות חסר הסיים: שהרי יוחנן כהן גדול וכו'.
6. ינאי ויוחנן הם שמות מלכים מבית החשמונאים המוזכרים במספר מקומות בש"ס. לדעת אביי שני השמות הם של אותו איש. אודות ינאי מסופר במסכת קידושין (רף סו, א) שהרג את כל חכמי ישראל לאחר שאחד מהם פקפק בכשרותו לשמש בכהונה גדולה.
7. ונעשה צדיק ולאחר זמן חזר לרשעתו (רש"י; ראה קידושין שם; ראה מנחם משיב נפש).
8. אלא אומרים שמסתמא נתבלבל (ע' ערוך השולחן או"ח קכו, א).
9. תוס' הרא"ש.

אליעזר אומר בהודאה *אמי
 י מעבא לא עברין כרע
 וקפא לה מר זוטרא ונכללה
 אביי 'כל השנה כולה מר
 ננים מתקין לה מר זוטרא
 דלה בחון הדעת נמי אתי
 תיא באמצע צלוחא ממרד
 הזכיר גבורות נשמים בתחיל
 מדה בשומע תפלה והבדלה
 א א"ר תנחום אמר רב אמי
 דבת השנים אין מחזירין אותה
 נ שייכל לאומרה על הכוס
 ולה 'בברכת השנים מחזירין א
 הא ביחיד הא בצבור בצבור
 לה מפני ששומע משליח צב

שבתפלת התענית^[10], כנגד מי תקנו?

משיבה הגמרא:

אמר רבי חלפו: כנגד עשרים וארבע רגנות – רנות תפלות ותחינות שאמר שלמה בשעה שהכניס ארון לבית קדשי הקדשים (מלכים א, ח כ"ג). בתפלת שלמה שבמעמד חנוכת בית המקדש מוזכרים עשרים וארבע פעמים הביטויים רנה, תפלה, או תחינה.

שואלת הגמרא:

אי הכי – אם אמנם תקנו את מנין הברכות שבתפלת התענית כנגד רגנות שלמה, כל יומא נמי נמרינהו – אף בתפלת כל יום נאמר עשרים וארבע ברכות, שכן אין לכאורה טעם לקשר דוקא את תפלת התענית לתפלתו של שלמה.

משיבה הגמרא:

אימת אמרינהו שלמה – מתי אמר שלמה רגנות אלו? **ביומא דרחמי** – ביום שבו הוזק לבקש רחמים. שבשעה שביקש שלמה להכניס הארון למקדש, דבקו השערים זה לזה ולא הניחו להכניסו עד שאמר שלמה עשרים וארבע רגנות^[11]. **אנן נמי ביומא דרחמי אמרי להו** – לכן אף אנו אומרים עשרים וארבע ברכות בתפלה ביום שבו אנו זקוקים לרחמים, בתענית שמתפללים בה על עצירת גשמים.

שנינו במשנתנו:

רבי יהושע אומר: מתפלל אדם מעין – מענין שמנה עשרה.

שואלת הגמרא:

מאי – מה היא תפלה מעין שמנה עשרה?

הגמרא מביאה מחלוקת בענין:

רב אמר: מעין כל ברכה וברכה – שמתפלל שלש עשרה ברכות קצרות על הסדר – כל אחת מהן תמצית אחת הברכות האמצעיות שבשמנה עשרה^[12]. ואילו **שמואל אמר:** שמתפלל ברכה אחת הכוללת תמצית כל הברכות האמצעיות שבשמנה עשרה^[13], וזו נוסחתה: **הביננו** – תן לנו בינה ה' אלהינו שנוכל לדעת דרכיך (כנגד "אתה חונן"). **ומול את לבבנו** – ופתח את אטימות לבבנו ליראתך – שתכנס יראתך לתוכו (כנגד "השיבנו"), **ותסלח לנו** (כנגד "סלח לנו") **להיות גאולים** – כדי שנגאל (כנגד ברכת "גואל ישראל"), **ורחמנו ממכאובינו** (כנגד "רפאנו"), **ורשנו בנאות ארצך** – והשמן אותנו (שבענו) במרעה ארצך (כנגד "ברך עלינו"), **ונפוצותינו** – ותפוצותינו מארבע כנפות הארץ תקבץ (כנגד ברכת "מקבץ נדחי עמו ישראל"), **והשופטים התועים מהמשפט הישר** – על דעתך **ושפטו** – למדם לשפוט צדק על פי דעתך^[14] (כנגד "השיבה שופטיו כבראשונה"), **ועל הרשעים תניף ידך להשמידם** (כנגד "ולמלשינים")^[15], **וישמחו צדיקים** (כנגד "על הצדיקים") **בבנין עירך ובתקון היכלך** (כנגד "ולירושלים עירך"), **ובצמיחת קרן** – חווק ומלכות לדוד עבדך **ובעריבת נר לכן ושי משיחך** – שמלך המשיח יאיר לישראל (כנגד "את צמח דוד"). **טרם נקרא אתה תענה** (כנגד "שמע קולנו"). **ברוך אתה ה' שומע תפלה.**

הגמרא מקבלת את דעתו של שמואל ומעירה:

לויט עלה אביו – קילל^[16] אביו **אמאן דמצלי הבינו** – את מי שמתפלל "הבינו" במקום שמונה עשרה, שכן מדלג הוא על הברכות האמצעיות וכולל את כולן בברכה אחת – בברכת "שומע תפלה"^[17].

הגמרא מביאה מספר הלכות בענין הזמנים בהם ניתן להתפלל הבינו:

אמר רב נחמן אמר שמואל: כל השנה כולה מתפלל אדם הבינו, חוץ ממוצאי שבת ומוצאי ימים טובים בתפלת ערבית, מפני שאו צריך לומר הבדלה – "אתה חוננתנו" בברכת חונן הדעת. כיון שבתפלת הבינו אין "חונן הדעת" ברכה לעצמה, אי אפשר להוסיף את ההבדלה בתפלת הבינו. לכן יתפלל שמונה עשרה שלמות ויוסיף את ההבדלה בברכת "חונן הדעת".

הגמרא מקשה:

מתקיף לה – מקשה רבה בר שמואל: **ונימרה** – ומדוע לא יאמר את ההבדלה כברכה רביעית בפני עצמה. בין הברכה השלישית – ברכת "האל הקדוש" – לבין הבינו? **מי לא תנן** – האם לא שנינו (משנה להלן דף לג, א): **רבי עקיבא אומר:** אומרה – אומר את ההבדלה כברכה רביעית בפני עצמה, בין ברכת "האל הקדוש" ובין ברכת "חונן הדעת" (מדובר שם בתפלת שמונה עשרה השלמה): **רבי אליעזר אומר:** מוסיף את ההבדלה בברכת הודאה – ב"מודים אנחנו לך" (עד כאן מהמשנה)? אמנם אין הלכה כרבי עקיבא לענין תפלת שמנה עשרה, אלא כתנא קמא (במשנה שם) אשר לדעתו אומרים הבדלה ב"חונן הדעת". אבל לענין תפלת הבינו, שברכת "חונן הדעת" לא נסדרה בה כברכה נפרדת, מדוע לא ננהג כדעת רבי עקיבא ונאמר את ההבדלה כברכה רביעית בפני עצמה?

משיבה הגמרא:

אטו כל השנה כולה – וכי במוצאי השבתות של כל השנה, כאשר מתפללים תפלת שמונה עשרה שלמה, **מי עבדינן כרבי עקיבא** – האם עושים אנו כרבי עקיבא לומר הבדלה כברכה לעצמה דהשתא **נמי נעביד** – שגם עכשיו, כאשר אנו מתפללים הבינו מפני הצורך, נעשה כן? **כל השנה כולה, מאי טעמא לא עבדינן כרבי עקיבא** – ואמנם, מה הטעם שאיננו עושים כרבי עקיבא במוצאי שבתות של כל השנה? **תמני סרי תקון** – מפני ששמונה עשרה ברכות תקנו חכמים; **תשסרי לא תקון** – תשע עשרה, לא תקנו. לכן אין להוסיף את ההבדלה כברכה בפני עצמה ולשנות בכך את מנין הברכות שבתפלה. **הכא נמי** – הוא הדין לענין תפלת הבינו, **שבע תקון** – שבע ברכות תקנו חכמים – שלש ראשונות ושלש אחרונות והבינו באמצע. **תמני לא תקון** – שמונה, לא תקנו. לכן אין להוסיף את ההבדלה כברכה בפני עצמה ולשנות בכך את מנין הברכות שבתפלת הבינו.

הגמרא מוסיפה להקשות:

מתקיף לה – מקשה מר זוטרא: **ונכללה מכלל** – מדוע לא נכלול את ההבדלה בתוך ברכת הבינו, ונאמר: **הבינו ה' אלהינו**, שאתה המבדיל בין קדש לחול, לדעת דרכיך וכו'? באופן זה נאמר את ההבדלה מבלי לשנות את מנין הברכות שבתפלת הבינו – כמו שהמתפלל שמונה עשרה שלמות כולל את ההבדלה בברכת חונן הדעת.

הערות

- בתעניות שגוזרים על הציבור מחמת עצירת גשמים, מוסיפים שש ברכות על השמונה עשרה; ראה משנה תענית טו, א.
- רש"י: ראה מועד קטן ט, א.
- ומתפלל ראשי וסופי הברכות בלבד; אתה חונן לאדם דעת ברוך אתה ה' חונן הדעת, השיבנו אבינו לתורתך ברוך אתה ה' הרוצה בתשובה, סלח לנו אבינו ברוך אתה ה' חונן המרבה לסלוח, וכן כולם. ואת שלש הראשונות (ברכות השבח) ושלש האחרונות (ברכות ההודאה) מתפלל במלואן (פירוש המשניות לרמב"ם; ראה גם שפתי חכמים).
- ואת שלש הראשונות – ברכות השבח – ושלש האחרונות – ברכות

ההודאה – מתפלל במלואן (להלן דף ל, א).

14. רש"י בפירושו השני והעיקרי; לפי פירושו הראשון יש לנקר ישפטו ולפרש: והעוברים על דבריך יבואו כמשפט; וראה רבנו יונה.

15. במשנתנו נאמר "מעין שמונה עשרה" ואין ברכת המינים בכלל, אולם שמואל שחי לאחר שכבר תקנו ברכת המינים ביבנה כלל פיסקה זו כנגדה (מהרש"א).

16. תרגום מילולי, אך נראה שהמשמעות היא: גינה.

17. ההוקעה היא של מתפללים הבינו במקום שמונה עשרה שלא מתוך דחק. אבל בדרך ובנסיבות דוחקות מותר להתפלל הבינו (ראה תוספות כאן ולדף ג, א ד"ה היה לך; שולחן ערוך א"ח ק, א).

27

מאשרת הגמרא:

קָשָׁא - אכן, זו קושיא^[18].

הלכה נוספת בענין זמן אחר שבו אין להתפלל הבינונו:

אָמַר רַב בִּיבִי בַר אֲבִי: כָּל הַשָּׁנָה כּוֹלָה מִתְפַּלֵּל אָדָם הַבִּינּוֹ, חוּץ מִיָּמֹת הַגְּשָׁמִים - בחורף, **מִפְּנֵי שְׁאֵז צָרִיךְ לֹמַר שְׁאֵלָה** - שאלת גשמים, "ותן טל ומטר לברכה", **בְּבִרְכַּת הַשָּׁנִים** - ב"ברך עלינו". כיון שבתפלת הבינונו אין ברכת השנים ברכה לעצמה, אי אפשר להוסיף את שאלת הגשמים בתפלת הבינונו. לכן יתפלל שמונה עשרה שלמות ויוסיף את שאלת הגשמים בברכת השנים.

הגמרא מקשה:

מִתְקִיף לָהּ - מקשה **מַר זוטרא: וְנִכְלָלָה מִכָּלל** - ומדוע לא יכלול את שאלת הגשמים בתוך ברכת הבינונו, ויאמר: **וְדִשְׁנָנוּ בְּנָאוֹת אֶרְצָךְ, וְתֵן טַל וּמָטָר?**

משיבה הגמרא:

אם יכלול שאלת גשמים באמצע הבינונו, **אֲתִי לְאֶטְרוּדִי** - יבוא להתבלבל מחמת השינוי מהנוסח הקבוע של שאר השנה^[19].

שואלת הגמרא:

אִי הָכִי - אם כן, מדוע לא ניישב בכך את התקפתו הקודמת של מר זוטרא ונאמר: המתפלל הבינונו במוצאי שבת ומוסיף את ההבדלה **בְּחוּנֵן הַדָּעַת נָמִי אֲתִי לְאֶטְרוּדִי** - גם הוא יבוא להתבלבל, ולכן אין לכלול הבדלה מכלל ברכת הבינונו. מדוע הנחנו את ההתקפתא בקושיא?

משיבה הגמרא:

אָמַרְי - אמרו: **הָתָם** - שם, בענין הבדלה, **בֵּינָן דְּאֵתִיָּא בְּתַחֲלַת צְלוֹתָא** - כיון שההוספה המוצעת באה בתחלת התפלה [ברכת הבינונו], **לֹא מִטְרִיד** - המתפלל אינו מתבלבל, שכן בתחלת התפלה יכול אדם לבוין דעתו יותר מבאמצעה^[20]. אבל **הָכָא** - כאן, בענין שאלת גשמים, **בֵּינָן דְּאֵתִיָּא בְּאֶמְצַע צְלוֹתָא** - כיון שההוספה באה באמצע התפלה, **מִטְרִיד** - המתפלל מתבלבל. התקפתא נוספת על מאמר רב ביבי בר אבי:

מִתְקִיף לָהּ - מקשה **רַב אֲשִׁי: וְנִימְרָה** - ומדוע לא יאמר את שאלת הגשמים בסוף ברכת הבינונו סמוך לחתימתה - בפסקה "טרם נקרא אתה תענה"^[21] שהיא כנגד ברכת **שׁוֹמֵעַ תְּפִלָּה?** שהרי אין אדם מתבלבל מחמת הוספה בסוף הברכה. ומנין לי שראוי להוסיף שאלת גשמים בפסקה שהיא כנגד ברכת שומע תפלה? מדברי רבי תנחום למדתי. **דְּאָמַר רַבִּי תַנְחוּם, אָמַר רַב אֲסִי:** המתפלל שמונה עשרה וטעה ולא הזכיר גבורות גשמים - השבח "מוריד הגשם" בברכת תחית המתים, **מִחְזִירִין אוֹתוֹ**^[22]. טעה ולא אמר **שְׁאֵלָה** - שאלת גשמים, "ותן טל ומטר לברכה", **בְּבִרְכַּת הַשָּׁנִים, אִין מִחְזִירִין אוֹתוֹ, מִפְּנֵי שְׂכִיבֹל לְאוֹמְרָה בְּשׁוֹמֵעַ תְּפִלָּה,** שיש לו לאדם לבקש צרכיו בשומע תפלה^[23]. מה שאין כן טעה ולא הזכיר גבורת גשמים,

הערות

שמכיון שגבורות גשמים אינן בקשה אלא שבח, אין להזכירן בשומע תפלה, ולכן מחזירים אותו. ואם טעה ולא אמר **הַבְּדִלָה** - "אתה חוננתנו" בברכת **חוּנֵן הַדָּעַת, אִין מִחְזִירִין אוֹתוֹ, מִפְּנֵי שְׂכִיבֹל לְאוֹמְרָה** - לאחר התפלה על הפוס^[24] למדנו מדברי רבי תנחום שניתן לשאול גשמים בברכת שומע תפלה. אם כן, מדוע לא ניתן לשאול גשמים בתפלת הבינונו, בקטע שהוא כנגד שומע תפלה?

משיבה הגמרא:

טָעָה - המקרה של אדם שדילג בטעות על שאלה בברכת השנים - **שְׂאֵנִי** - שונה, ולו אמנם ניתן עוד לשאול גשמים בשומע תפלה, אבל לכתחלה חייב הוא לשאול גשמים בברכת השנים, ואין לו להעביר לכתחלה את שאלת הגשמים לברכת שומע תפלה. באשר לתפלת הבינונו, מאחר שאין לכלול שאלת גשמים בקטע "ודשננו בנאות ארצך" - שהוא כנגד ברכת השנים - פן יתבלבל, מוכרח הוא להתפלל שמונה עשרה שלמות ולשאול גשמים בברכת השנים, ואין לו להתפלל הבינונו על מנת לשאול גשמים בקטע "טרם נקרא אתה תענה". לכן אין להתפלל הבינונו בימות הגשמים.

הגמרא תעסוק במאמר רבי תנחום אמר רב אסי:

גּוֹפָא - עתה נדון לגופה של הלכה זו: **אָמַר רַבִּי תַנְחוּם, אָמַר רַב אֲסִי: טָעָה וְלֹא הִזְכִּיר גְּבוּרֹת גְּשָׁמִים בְּבִרְכַּת תְּחִיַּת הַמֵּתִים, מִחְזִירִין אוֹתוֹ.** טעה ולא אמר **שְׁאֵלָה בְּבִרְכַּת הַשָּׁנִים, אִין מִחְזִירִין אוֹתוֹ, מִפְּנֵי שְׂכִיבֹל לְאוֹמְרָה בְּבִרְכַּת שׁוֹמֵעַ תְּפִלָּה.** ואם טעה ולא אמר **הַבְּדִלָה בְּבִרְכַּת חוּנֵן הַדָּעַת, אִין מִחְזִירִין אוֹתוֹ, מִפְּנֵי שְׂכִיבֹל לְאוֹמְרָה** לאחר התפלה על הפוס.

מקשה הגמרא:

מִיִּתְיָבִי - מקשים מברייא: **טָעָה וְלֹא הִזְכִּיר גְּבוּרֹת גְּשָׁמִים בְּבִרְכַּת תְּחִיַּת הַמֵּתִים, מִחְזִירִין אוֹתוֹ.** טעה ולא אמר **שְׁאֵלָה בְּבִרְכַּת הַשָּׁנִים, מִחְזִירִין אוֹתוֹ.** ואם טעה ולא אמר **הַבְּדִלָה בְּבִרְכַּת חוּנֵן הַדָּעַת, אִין מִחְזִירִין אוֹתוֹ, מִפְּנֵי שְׂכִיבֹל לְאוֹמְרָה** לאחר התפלה על הפוס. הרי שלפי הברייא טעה ולא אמר שאלה בברכת השנים מחזירים אותו, שלא כמאמר רבי תנחום שאין מחזירים אותו מפני שיכול לאומרה בשומע תפלה.

משיבה הגמרא:

לֹא קָשָׁא - אין כאן קושי. **הָא** - הלכה זו שבברייא, שאם טעה ולא אמר שאלה בברכת השנים מחזירים אותו, אמורה **בְּיָחִיד** - לענין יחיד המתפלל לבדו. ואילו **הָא** - מאמרו זה של רבי תנחום, שאם טעה ולא אמר שאלה בברכת השנים אין מחזירים אותו, אמור לענין המתפלל בצבור.

מקשה הגמרא על יישוב זה:

המתפלל **בְּצִבּוֹר, מֵאִי טַעְמָא לֹא** - מה הטעם שאין מחזירים אותו?

18. אבל איננה "תיובתא" (מונח שמשמעו דריחה מוחלטת של דעה מחמת קושיא), והלכה בשמואל שאין להתפלל הבינונו במוצאי שבתות ובמוצאי ימים טובים (שולחן ערוך או"ח קי, א). רבנו יונה מציע יישוב אפשרי להתקפתא של מר זוטרא: כל קטע וקטע בברכת הבינונו ניתן כנגד ברכה שלמה מהשמונה עשרה, ולכן אין לייחד קטע להבדלה בתפלת הבינונו, שלא נטעה לומר שבתפלת שמונה עשרה אומרה ברכה רביעית בפני עצמה וכדעת רבי עקיבא. אולם ראה רש"י לרש"י ד"ה מכלל.

19. בתפלה קצרה בהבינונו שהבקשות שבה מבוטאות במילים ספורות, יש לחשוש שיטעה במספר תיבות באופן שלא יצא ירי חובתו, מה שאין כן בתפלת שמונה עשרה שהבקשות שבה ארוכות (ראה בית יוסף או"ח קי ד"ה וכל השנה).

20. רש"י.

21. ויאמר: טרם נקרא אתה תענה ותן טל ומטר לברכה.

22. סוגייתנו תעסוק בהוספות שונות שמוסיפים לתפלה בזמנים שונים, והן: גבורות גשמים ("משיב הרוח"), שאלת גשמים ("ותן טל ומטר לברכה"), הבדלה

ג. "מחזירים אותו" פירושו: חוזר לתחלת הברכה שבה היה אמור לכלול את ההוספה, חוץ מלגבי גבורות גשמים שאם דילג עליהן ולא נזכר עד שהתחיל "אתה קרוש" חוזר לתחלת התפלה (שולחן ערוך או"ח קיד, ו; ראה רמ"א שם).

ו. לא נזכר עד שסיים את השמונה עשרה, חוזר תמיד לתחלת התפלה.

23. ראה תוספות; שולחן ערוך או"ח קיט, א.

24. אבל אם אין לו כוס להבדיל עליה, חוזר ומתפלל. ואם יודע הוא שתודמן לו כוס למחר, ממתין ואינו חוזר ומתפלל (רבנו יונה; רא"ש סי' טו).

תפלת השחר פרק רביעי ברכות

כט

עין משפט
ג' מצודה

והאקף. חשב לומר אותה לשון סוכה כדמחזקין וישקף ואסמך (בראשית י): רשע מעיקרו. וכן מרשעו פועמים שחור ונעשה רשע: הוא ינא. ששנינו בקידושין (פ"ג דף סו') שהיה חכמי ישראל: ינא רשע מעיקרו. ונעשה לדין וזר לרשעו: דלמחיל פה.

התחיל לאומרה וטעה בלחמניה: תורה אור

לא שט. הא דאמר רב יהודה מעלין אותו: שבעה קולות. במזמור קול ה' על המים (תהלים כג): שלמה חנה: בפרשת עלן לבי (ש"ה ב): כ"ד רגות. בפרשת ויעמוד שלמה (מלכים א') רנה תפלה חנה כלחון כ"ד איכא: ביומא דרחמי. שהולך לבקר רחמים שדבקו עשרים זה בזה ולא היו יחדיו.

מניחין להבנים ארון לבית קדש הקדשים כדאמר' במזמור קמן (דף ט'): מעין כל ברכה. אומר בקולר ומברך על כל אחת ואחת: הבינו. ואיטו מברך אלא שומע תפלה בכל הברכות שכן שלש ראשונות שלש אחרונות הבינו כנגד אחת חוץ ומוזל את לבבנו כנגד השינוי שלש לו כנגד סלח לנו להיות גאולים כנגד גאולה וכן כולם: נגלות ארץ. לשון נוה כמו נגלות דש' ירכבו (תהלים כג) והוא כנגד ברכה השנים: והאומרים על דעתך. העובדים על דברך: ישפצו. כנגד לדיק ומשפט. לשון אחר והאומרים במשפט על דעתך ישפצו השינוי ללמד לשפט כדברך וכן מיקר נראה לו וכן בה"ב: לויט עלה אבי. לפי שמהלך הברכות וכולן בברכה אחת: כל השנה מי עבדינו כדבי עקיבא. כלומר כשאתם מתפללין י"ח שלמות מי עבדינו כר' עקיבא לומר ברכה רביעית בפני עולמה דהשחא כשמתפללין הבינו נעביר טוהים: שבע תקון. שלש ראשונות ושלש אחרונות והבינו: ותכלה. להבדלה: מכלל. בחוק הבינו כדרך שהוא טולה בחוץ הדעת ויאמר הבינו ה' אלהינו המבדיל בין קדש לחול לדעת דרכך: לאשרו. לעשות: בתחלת. התפלה יכול אדם לכוין דעתו יחזר מן האמנות: גמדות בשמים. הזכרה בעלמא היא לפיכך מחזירין אותו שאינה תפלה שיכול לאומרה בשמות תפלה: מחזירין אותו: כדאמר. יחיד המתפלל עם הזכרה: לדברך קודם ש"ח. אין מחזירין אותו שיכול לאומרה בשמות תפלה: תחנונים

[אחת פ"ג
מ"ד
יומא ט']

על השחר

[כ"ה י"ח
יחזקאל ט']

[שבת ג'
מ"ג ט'
מסדרין ק']

[מסדרין ג'
ש"ח
ש"ח]

[קמן ג' מס' מ'
קמן ג']

מסכתא ט"ז
לפ"ט:
קמן ג'.
תפלים ג'

לייט. עלה אביי אמרן דמללי הבינו. והבי ק"ל ויש ספרים דמסיק ה"מ במחא אכל בדרך שרי דמשמע במחילתין (ה) גבי רבי יוחנן וכו'.

ונכללה בהבינו. והא דאמרין בפ"ק לנדח (דף ח'): כל השנה כולה מתפלל אדם י"ח חוץ ממזמור

יה"כ מפני טורח לבור מפני התענית וי"ח שמפליים י"ח שלימות מפני שג"ל הבדלה בחוץ הדעת וזוהי אמאי לא פריך ונכללה בהבינו וי"ל דלא דמי דהא כל השנה כולה מתפלל י"ח ואין לנו להקשות ונכללה מכלל כדי לשנות המנהג של כל השנה אכל הכא שכל השנה מתפלל הבינו פריך שפיר למה לי לשנות המנהג בשביל אחת חוכנתו ונכללה בהבינו: מפני שיכול לאומרה בש"ח.

כדאמר [קמן לא'] (ט"ז)

דף ח') שאל אדם לרביו בש"ח ודוקא לרביו כגון שיש לו מולה בחוק ביתו או שלר' שדכו מים דהוא מעין תפלה וכן שאלה אכל הזכרה והבדלה ושאר שבתים אומר שאינה מעין ש"ח ונראה שכל האומר ברוך אתה ה' ש"ח אחר שסיים דברי תחנונים מיושב מנוגה כדאמר' (מגילה י"ה):

מכאן ואילך אומר לספר בשבתו של מקום כלומר להוסיף ברכות על אלו ואפילו אם בא להתפלל ששנה עשרה עוד פעם אחרת אומר שגרה כמוסף על הברכות והא דאמר לעיל (דף כה') ולווי שיתפלל אדם כל היום (ג') היינו דוקא ספק התפלל אכל ודאי אוקמינן לעיל שפוסק אפי' באלוה ברכה כשמואל בפרק מי שמתו (שם) ומה ששליח לבור שונה בהן היינו להווי רבים יד חובתן וכן שיתפלל כלומר כדאמר דר"ה (דף לז): הא

אומר מעין שמנה עשרה: מאי מעין שמנה עשרה רב אמר מעין כל ברכה וברכה ושמואל אמר הבינו ה' אלהינו לדעת דרכך ומוזל את לבבנו ליראתך ותסלח לנו להיות גאולים ורחקנו ממכאובינו ודשנו בגאות ארצך ונפוצותינו מארבע תקבץ והתועים על דעתך ישפצו ועל הרשעים תגף ידך וישמחו צדיקים בבנין עיך ובתקון היכלך ובצמיחת קרן לדוד עבדך ובעריכת גר לבן ישי משיחך מרס נקרא [ה'] אחת תענה ברוך אתה ה' שומע תפלה *לייט

עלה אביי אמאן דמצינו הבינו אמר רב נחמן אמר שמואל י"ח השנה כולה מתפלל אדם הבינו חוץ ממוצאי שבת וממוצאי ימים טובים מפני שצריך לומר הבדלה בחוץ הדעת מתקין לה רבה בר שמואל ונימרה ברכה רביעית בפני עצמה מי לא תנן ד"ע אומר אומרה ברכה רביעית בפני עצמה

מאי מעינא לא עבדינן כר"ע חמני סרי תקון תשסרי לא תקון הכא נמי שבע תקון חמני לא תקון מתקין לה מר וזמא ונכללה מכלל הבינו ה' אלהינו המבדיל בין קדש לחול קשיא: אמר רב ביבי בר אבבי י"ח השנה כולה מתפלל אדם הבינו חוץ מימות הגשמים מפני שצריך לומר שאלה בברכת השנים מתקין לה מר וזמא ונכללה מכלל ודשנו בגאות ארצך ותן טל ומטר אתי לאשרו אי הכי הבדלה בחוץ הדעת נמי אתי לאשרו אמרי התם כיון דאתי בתחלת צלוחא לא משריד הכא כיון דאתי באמצע צלוחא משריד מתקין לה רב אשי ונימרה בשומע תפלה דא"ר תנחום אמר רב אשי מעה ולא הזכיר גבורות גשמים בתחית המתים מחזירין אותו שאלה בברכת השנים מפני שיכול לאומרה בשומע תפלה בחוץ הדעת אין מחזירין אותו אפי' מעה שאני: גופא א"ר תנחום אמר רב אשי מעה ולא הזכיר גבורות גשמים בתחית המתים מחזירין אותו מפני שיכול לאומרה על הכוס מעה שאני: מפני שיכול לאומרה על הכוס מיתבי *מעה ולא הזכיר גבורות גשמים בתחית המתים מחזירין אותו שאלה בברכת השנים מחזירין אותו והבדלה בחוץ הדעת אין מחזירין אותו מפני שיכול לאומרה על הכוס ל"ק הא ביהדי הא בצבור בצבור מ"ט לא משום דשמעה משליח צבור אי הכי האי מפני שיכול לאומרה בשומע תפלה מפני ששומע משליח צבור מיבעי ליה אלא אידי ואידי ביהדי ול"ק דא דאדר קודם ששמע תפלה

הגרות הגר' [ה'] ס"ח נקרא אחת תפלה. ר"כ כי אחת טוהם כולל ט' ג' ר"ח ור"ח וט"ו רש"י:

הגרות הגר' [ה'] ס"ח נקרא אחת תפלה. ר"כ כי אחת טוהם כולל ט' ג' ר"ח ור"ח וט"ו רש"י:

הגרות הגר' [ה'] ס"ח נקרא אחת תפלה. ר"כ כי אחת טוהם כולל ט' ג' ר"ח ור"ח וט"ו רש"י:

הגרות הגר' [ה'] ס"ח נקרא אחת תפלה. ר"כ כי אחת טוהם כולל ט' ג' ר"ח ור"ח וט"ו רש"י:

הגרות הגר' [ה'] ס"ח נקרא אחת תפלה. ר"כ כי אחת טוהם כולל ט' ג' ר"ח ור"ח וט"ו רש"י:

הגרות הגר' [ה'] ס"ח נקרא אחת תפלה. ר"כ כי אחת טוהם כולל ט' ג' ר"ח ור"ח וט"ו רש"י:

הגרות הגר' [ה'] ס"ח נקרא אחת תפלה. ר"כ כי אחת טוהם כולל ט' ג' ר"ח ור"ח וט"ו רש"י:

הגרות הגר' [ה'] ס"ח נקרא אחת תפלה. ר"כ כי אחת טוהם כולל ט' ג' ר"ח ור"ח וט"ו רש"י:

הגרות הגר' [ה'] ס"ח נקרא אחת תפלה. ר"כ כי אחת טוהם כולל ט' ג' ר"ח ור"ח וט"ו רש"י:

הגרות הגר' [ה'] ס"ח נקרא אחת תפלה. ר"כ כי אחת טוהם כולל ט' ג' ר"ח ור"ח וט"ו רש"י:

הגרות הגר' [ה'] ס"ח נקרא אחת תפלה. ר"כ כי אחת טוהם כולל ט' ג' ר"ח ור"ח וט"ו רש"י:

הגרות הגר' [ה'] ס"ח נקרא אחת תפלה. ר"כ כי אחת טוהם כולל ט' ג' ר"ח ור"ח וט"ו רש"י:

הגרות הגר' [ה'] ס"ח נקרא אחת תפלה. ר"כ כי אחת טוהם כולל ט' ג' ר"ח ור"ח וט"ו רש"י:

הגרות הגר' [ה'] ס"ח נקרא אחת תפלה. ר"כ כי אחת טוהם כולל ט' ג' ר"ח ור"ח וט"ו רש"י:

הגרות הגר' [ה'] ס"ח נקרא אחת תפלה. ר"כ כי אחת טוהם כולל ט' ג' ר"ח ור"ח וט"ו רש"י:

הגרות הגר' [ה'] ס"ח נקרא אחת תפלה. ר"כ כי אחת טוהם כולל ט' ג' ר"ח ור"ח וט"ו רש"י:

משום דְּשִׁמְעָה מְשַׁלֵּיחַ צָבוֹר - משום שעומד הוא לשמוע את שאלת הגשמים מפי שליח הציבור בחזרת התפלה^[25]. אִי הָכִי - אם כן, אם אמנם מאמרו של רבי תנחום אמור לענין המתפלל בציבור, שלכן אין מחזירים אותו, הֲאִי - זה הטעם שמסר רבי תנחום בשם רב אסי: מִפְּנֵי שְׂיָכוֹל לְאוֹמְרָה בְּשׁוֹמֵעַ תְּפִלָּה - אינו מדויק, אלא "מִפְּנֵי שְׂשׁוֹמֵעַ מְשַׁלֵּיחַ צָבוֹר" מִבְּעֵי לִיָּה - היה עליו לומר.

לפיכך צריכה הגמרא ליישב מאמרו זה של רבי תנחום באופן אחר: אֶלָּא, אִידִי וְאִידִי - זו וזה - ההלכה שבכרייתא ומאמרו של רבי תנחום - שניהם אמורים בְּיָחִיד - לענין יחיד המתפלל לבדו. וְאֵף עַל פִּי כֵן, לֹא קִשְׁיָא - אין כאן קושי. הֲאֵ - מאמרו זה של רבי תנחום - טעה ולא אמר שאלה בברכת השנים אין מחזירין אותו - אמור במקרה דְּאִדְכָּר - שנזכר קודם שֹׁמֵעַ תְּפִלָּה, ולכן אין מחזירין אותו, מפני שעדיין יכול לאומרה בשומע תפלה.

[illegible]

רַב וְחֵזַק וְשִׁמְרָה

הָיוּ כִּי־דַעְתִּיתָם
בְּנֵי־בֵן אִמִּי
וְלֹא־בְנֵי־דָד
וְעַתָּה אֲשֶׁר־הִלַּחֲתָם
סִילָתָם מִפְּנֵי־בְתֻלָּהָ
אֶחָד יִשְׂרָאֵל בְּמִקְרָא
וּבִקְרָא כִּי־לֹא־רָאִיתָ
(סֵפֶר 3) וְלֹא־רָאִיתָ
שִׁמְיָאֵל בְּנֵי־דָד עֲשִׂיתִם
וְעַתָּה תִּלְחָחֶנּוּ
שִׁמְיָאֵל בְּנֵי־דָד
וְהָיָה בְּנֵי־בֵן אִמִּי
וְלֹא־בְנֵי־דָד
בֵּית הַחֲזִיקִין
קָרָא (ד 9) וּבְקֶרֶת כִּי
יִשְׂרָאֵל בְּנֵי־לֵוִי לֹא־הָיוּ
(ד 9) בִּשְׁעָה שִׁמְיָאֵל
שָׁמַר וְלֹא־בְנֵי־דָד
וְעַתָּה לְחָזִיקִין
לְבֵית קֶרֶת וְקֶרֶת
דָּבָק שְׂרָעִים וְלֹא־בְנֵי
אִמִּי כִּי־דַעְתִּיתָם כִּי־

תהרות הב"ח
(א) תמ' ד"ה לייס וס'
נמכילתיו. רבננלי
נמ'ק דק ג' ויט' נמס'
נדי'ס סוס נד: (ב) דר'
פמני וכו' הייס דחוק'
נמק' הממל' אל' נודד'
הממל' חוקמק:

הנהגות הצריא
[א] מרד נקרא אחת
תפנה. י"ב כי אחת
עונה בכל ש' ג' יצף
וראש ועיין רעש:

לְכָמֹן לֵג. דִּבְרָה.
[לְכָמֹן לֵג:]

פוסקתא ס"ג
 לפיל בו:
 לקמן לב.
 תענית ג:

תפלת השחר פרק רביעי ברכות

צד א ב ח'י' פ'י מ'א'י
תפלה הלכה י' כ'ת
פ'ש'ן י'ס ט'ש'ע' א'ר'ח
פ'י' ת'כ'ט' ע'פ'י' א'
ג'ה ג' ד' מ'י'י' ט'ד' ט'ט'
ל'כ'ט' ע'ז' ט'ט' ט'ט'
ט'ש'ע' א'ר'ח ס'ת'ן א'
ס'פ'י' ג'
ג'ה ג' ד' מ'י'י' פ'י'ג' ט'ט' כ'ל'ד'
ט'ט' ט'ט' ט'ש'ע' א'ר'ח
פ'י' ט'ט' ט'ש'ע' א'ר'ח
ר'ג'ל' ט'ט' א'
ג'ה ג' ד' מ'י'י' פ'י'ד' ט'ט' כ'ל'
י'ס' כ'ט' ט'ט' ט'ש'ע' א'ר'ח
א'ר'ח ט'י' ט'ט' ט'ש'ע' א'
ג'ה ג' ד' מ'י'י' פ'י'ד' ט'ט' כ'ל'
ד'ט'ו' ל'כ'ט' ד' ו'פ'י'ג'
ל'כ'ט' ג'
ג'ה ג' ד' מ'י'י' פ'י'ג' ט'ט' כ'ל'ד'
ר'כ'ו'ט' ט'ט' ט'ש'ע' א'ר'ח
ה'ח'ל'ה ו'כ'כ'י' ט'י' ט'ט' ט'ש'ע' א'ר'ח
ע'ל' ה'ת'כ'י'ט' ט'ש'ע'ט'ן
ס'ת' ט'ש'ע'ט'ן (ט'ו) ט'ט'
ט'ש'ע'ט' א'ר'ח ס'ת'ן י'ס' ט'ט' ט'ש'ע'ט' ד'

הא דאדכר (אחר) [בחר] שומע תפלה. אז ודאי מחזירין אותו מיהו אם לא עקר רגליו אינו נרדף לחזור לראש ולא לברכת השנים אלא חוזר לשומע תפלה וכן משמע בירושלמי פ' אין עומדין דקאמר אם לא שאל בברכת השנים מחזירין אותו ולהיכן חוזר ר' שמעון בשם ר' יוחנן אמר ב"ר"א חס עקר רגליו חוזר לראש ואם לאו חוזר לעבודה ה"ל חס עקר רגליו חוזר לראש ואם לאו חוזר לשומע תפלה כי לא עקר רגליו מיהו בירושלמי פליג אגמרא דידן בגבורות גשמים דהכל קתי לא הוסיף בגבורות גשמים מחזירין אותו ולא קאמר לאומרו בשומע תפלה ובידכר קאמר אם לא שאל בברכת השנים חוזר בשומע תפלה ודכוחה אם לא הוסיף בגבורות גשמים בתחית המים חוזר בשומע תפלה ומה אם שאלה שהיא מדומק חוזר בשומע תפלה הוכרה שהיא מריוח לא כ"ש אלמא דכדיא איהא תהם דחוזר בגבורות גשמים לשומע תפלה ואפשר להיות שהגמרא שלנו לא חש לפרשו משום הקל וחומר כדאיתא בירושלמי והא דקתי לא הוסיף בגבורות גשמים מחזירין אותו איירי שלא הוסיף כלל בשומע תפלה והא ליתא דהא במסקנא מוקי האי מימרא בזכר קודם שומע תפלה משום פירכא דשאלה ובידכר קאמר היה עומד בטל והוסיף של גשם מחזירין אותו פי' בימות הקץ ופריך והא תניא בטל ובכוחות לא חייבו חכמים להזכיר והכי פריך כי היכי דאם לא הוסיף כלל מטל אינו עיכוב ואם היה רואה להזכיר מוזכר ה"ל חס עומד בטל והוסיף של גשם אין לחוש דלא גרע מלא הוסיף טל כלל ומשני דלא דמי ההוא דמקל ומללי להווא דמללי ולא מקל פי' מקל כלומר אינו דומה כשעומד בטל והוסיף של גשם שהוא סימן קללה למי שאינו מוזכר כלל לא טל ולא גשם שאינו מקלל וכן הלכה למעשה שאם עומד בטל טל והוסיף של גשם מחזירין אותו ואם לא הוסיף משניהם כלל אין מחזירין אותו והדר קאמר בירושלמי קאי בגשם והוסיף בטל טל אין מחזירין אותו ופריך מהכא והתניא או שאל אומר בגבורות גשמים מחזירין אותו ומשני הא דאדכר הא דלא (ד) אדכר הא דלא אדכר לא טל ולא מטר לכך מחזירין אותו והא דאדכר של טל ומטר ולא נהירא דפשיטא אם הוסיף שניהם דאין מחזירין אותו ואם לא הוסיף כלל פשיטא דמחזירין אותו אלא ודאי יש לפרש הא דאדכר טל הא דלא אדכר כלל לא טל ולא מטר לפיכך מחזירין אותו אבל אם הוסיף טל אף בימות הגשמים אין מחזירין אותו לכך יש בני אדם שאומרים כל שעה טל מחוק שהם רגילים אם כן בימות הגשמים אם שבת מוריד הגשם אין מחזירין אותו: **מיעה** ולא הוסיף של ראש חדש בעבודה חוזר לעבודה. ובהלכות גדולות פי' דוקא

הגהות רב"ח
(ה) רש"י ד"ה כחמי
וכו' ידי מוכח
הסדר ואחר כך מתחיל
הדבור מי שאלו חומר
בשמן תחטטו. מי שאינו:
(ב) ד"ה להדגש וכו' קצת
כסיוס כן: (א) ד"ה ייראוך
וכי' תפלה יורד. ר"ב פ'
לפ"ל ד' י' ט"ז פ"ד
דק"ל א"ק: (ד) חס'
ד"ס הא דאדכר וכו' דלא
אדכר פירוש הא דלא
אדכר לא טל ולא מטר
לכן מחזירין אותו הא
דאדכר להזכיר:

הגהות הגר"א
(ה) נ"י (ר"ל ששפת
ספר ישראל ועשה
מסכת ברכות כ"א ט"ז)
פ"ל וכו' כשפשיטא ל'ג'
לכ"כ: (ב) שם ד' מחזור
ל'ג' וכו' בענין ע"ה.
גירסת ר"ף ומהר"ם
וה"א: (ג) שם ומהר"ם
לשם. ל'ג' ומחזירי
ל'ג' (שם): (ד) שם
(ו) שם כרכה כשפשה
(י) תפלה: (ז) שם
כל דא"ל. ל'ג' כ' א"ה
שומע ט'י. שור:

תחטטו. כגון אלהי נגור לשוני מרע שאנו אומרים בעמידה אחר תפלה: **אבל אם אינו רגיל**. הוא כיום תפלתו כעקרה אפילו לא עקר: **פמשי**. והיינו לשון קצת חוק קצת הוא עלי להתפלל ונרדף אזי ללכת ידי חובתי (ה) מי שאינו יכול לכוין לבו לשאל לרכי: **לחש** תורה אור כה דבר. בבקשה והיינו לשון קצת חוס (ב) כן אחתול כן מחזר: **דילמא** מטידנא. שמה אטעה ולא אדע לחזור למקום שהפסקתי: **שאינו מתפלל עם דמיוני חמה**. והיינו לשון קצת תפלתו עליו חוק קצת ללכת ידי חובתי ואינו מקפיד לחזר אחר שעת מלוא ועת רלון: **עם דמיוני חמה**. תפלת יורד עם הנך החמה ותפלת המנחה עם שקיעת החמה: **ייראוך עם שמש**. זו תפלת יורד (ג) ולפני ירח. זו מנחה: **לייתי** ממעריכא. על מי שמשהה תפלת המנחה עד דמיוני חמה שחלף תפלה לו השעה פי' אונס ועבר הזמן: **כלל פדשת העצור וכו'**. כמו פרישה העצור: **אפי' בשעה שאחיה מתמלא עליהם עברה כלשה עברה**. והכי משמע כלל עניני פרישת העצור כגון עברה *בעברה: **יהיו כל צרכיהם**. גלויס לפניך לרחם עליהם: **אפי' בשעה שהם עובדים**. ולשון פרישת העצור שכן פורשין לעצירה: **עשה רצונך בשמים**. שאין שם חטא ואין רצונך עליהם אלא לטוב ועבור לתהוהים על רצונך: **ותן להם ליראוך**. נחת רוח. שלא יתעורר רוחם על ידי הכריות כגון ע"י חיות ולסטים: **והטוב בעיניך עשה**. אהה להם ודוגמא זו מליו בספר שופטים (י) ויאמרו בני ישראל חטאנו עשה אהה לנו (כטוב) [כלל הטוב] בעיניך אף הילינו וגו': **שועת**. לשון גניחה יוהר מתפלה: **ודעתם תלצה**. ואינם יודעים לפרש לרכיהם: **לא תרתח ולא תחטי**. לא תכעוס שמחוק הכעס אהה בא לירי חטא: **לא תרח**. לא תשחקר ציין. תאמץ. טול רשות: **לישקף**

אמר מד עוקבא אפי' בשעה שאחיה מתמלא עליהם עברה כאשה עוברת יהיו כל צרכיהם לפניך איכא דאמרי אמר רב חסדא אמר מד עוקבא אפילו בשעה שהם עובדים על דברי תורה יהיו כל צרכיהם לפניך ת"ר *המהלך במקום גדודי חיה ולסטים מתפלל תפלה קצרה ואיזה היא תפלה קצרה ר' אליעזר אומר עשה רצונך בשמים ממעל ותן נחת רוח ליראך מתחת והטוב בעיניך עשה בא"י שומע תפלה ר' יהושע אומר (ה) שומע שועת עמך ישראל ועשה מהרה בקשתם בא"י שומע תפלה רבי אלעזר ברבי צדוק אומר שמע צעקת עמך ישראל מרובין ודעתם קצרה יהי רצון מלפניך ה' אלהינו שרתן לכל אחד ואחד כדי פרנסתו ולכל גייה וגויה די מחסודה (ז) ברוך אתה ה' שומע תפלה אמר רב הונא הלכה כאחרים אמר ליה אליהו לרב יהודה אחיה דרב סלא חסידא לא תרתח ולא תחטי לא תרחי ולא תחטי ובשאתה יוצא לדרך המלך בקונך וצא מאי המלך בקונך וצא אמר רבי יעקב אמר רב חסדא זו תפלת הדרך ואמר רבי יעקב אמר רב חסדא כל היוצא לדרך צריך להתפלל תפלת הדרך מאי תפלת הדרך יהי רצון מלפניך ה' אלהי שתוליכני לשלום ותציעני לשלום ותסמכני לשלום (ז) ותצילני מבף כל אייב ואורב בדרך ותשלח ברכה במעשי ידי (ז) ותרגני לחן לחסד ולרחמים בעיניך ובעיני כל רואי (ז) בא"י שומע תפלה אמר אביי לעולם לישקף

ביחיד אבל בלבוז אינו חוזר מפני ששומע משה' מיהו נרדף לדקדק מפי החזן כל אדם ואדם של תפלה אפי' שהוא בקי דהא אמרין בראש השנה (פ"ד דף לז) כשם שמוציא את שחיט בקי מוציא הבקי ואפי' דאמרין האם לא פסר רבן גמליאל אלא העם שבשדות תפלו לאיפיו אבל יטעה לא יש לחזר היינו שלא התפלל כלל אבל היכא שהתפלל ליה כחילו לא התפלל כלל וה"ל לכל דבר שמחזירין אותו אי הדר שמת ליה משלוחא דלבוזא מראש ועד סוף נפיק והדר ר"מ פסק דוקא שכת להזכיר של ר"ח הכל שכת ברכה שלמה מחזירין אותו ואינו יולד בשמיטתו משלח לבור (ו) ו"ה ה"ה ר"ה לז: ד"ה כן): **איכא** דאמרי אמר רב נחמן וכו'. רב אלפס פסק כחזקא דאמרי דברגיל לומר תחטטו ולא עקר רגליו אינו חוזר לראש ואם לא עקר רגליו נגס כי לא עקר רגליו חוזר לראש ואם עקר נגס כי רגיל לומר תחטטו כמו אלהי נגור לשוני חוזר לראש:

כל שאינו יכול לומר תחטטו. פי' ר"ח דאם יכול לומר לשון תחטטו אפי' עליו כחשא הוי תפלה מעליא דלא בעינן אלא לשון תחטטו בלבד: והכי

(ט"ז) רש"י
מחזירי אחר

שם דף קי"ח

(קידושין ג')
ובס' נטמן

שם פ"ה

(בבב' לא פ"ז)
וכ"ה שם
מ"ה

אִיכָא דְאָמְרִי – יש אומרים: **אָמַר רַב נַחֲמָן בַּר יִצְחָק**: הָא דְאָמְרִין – זה שאמרנו אודות מי שטעה בראש חודש, **כִּי** – שאם נזכר עד שלא עָקַר רַגְלִיו, חוֹזֵר לַעֲבוּדָה ואינו חוזר לראש התפלה, **לֹא אָמְרִין** – לא אמרנו כן אֶלָּא לגבי אדם שָׁרְגִיל לומר תחנונים אחר תפלתו. שמכיון שעדיין עומד על מקומו כדי לומר תחנונים, דינו כמי שלא סיים תפלתו, אף שכבר סיים את שמונה עשרה הברכות. אָבָל אִם אֵינוֹ רַגִּיל לומר תחנונים אחר תפלתו, חוֹזֵר לְרֹאשׁ אף שעדיין לא עקר רגליו, שהרי סיים את תפלתו ואינו עומד להתחנן עוד, וכאילו כבר עקר רגליו^[6].

שנינו במשנתנו:

רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אָמַר: הַעוֹשֶׂה תַּפְּלוֹתָ קָבַע וכו', [אין תפלתו תחנונים].

שואלת הגמרא:

מַאי "קָבַע"?

הגמרא מציעה כמה פירושים:

אָמַר רַבִּי יַעֲקֹב בַּר אִידִי אָמַר רַבִּי אוֹשַׁעֲנָא: כָּל שֶׁתַּפְּלוֹתוֹ דּוֹמָה עָלָיו כְּמֹשֶׁה – שהתפילה נדמית לו כמשה שעליו לשאת, ומתפלל מחמת חובתו להתפלל ולא מהכרתו שעליו להתחנן על נפשו לפני בוראו. ולשון "קבע" משמעו: כחוק (חובה) קבוע^[7]. פירוש שני:

וְרַבְּנָן אָמְרִי: כָּל מִי שְׁאֵינוֹ אוֹמְרָה בְּלִשׁוֹן תַּחֲנוּנִים – שאינו מתפלל בלשונו של עני כנוע בפתח ושל מתחנן על נפשו, אלא כמי שמונה משאלותיו ברוגע^[8].

פירוש שלישי:

רַבָּה וְרַב יוֹסֵף, דְּאָמְרִי תַּרְוִיחָהּ – שניהם אמרו: כָּל שְׁאֵינוֹ יָכוֹל לכוון לבו^[9] לחדש בה דָּבָר – להוסיף בקשה פרטית עבור צרכיו המיוחדים. ולשון "קבע" משמעו: בנוסח קבוע.

יש מי שרוחה פירוש זה:

אָמַר רַבִּי זִירָא: אֲנָא וְכִילְנָא לְחֻדְשִׁי בְּה מִילְתָּא – אני יכול לחדש בה דבר, ומסתפניא – אולם ירא אני דְּלִמָּא מְשֻׁרְדָּנָא – שמא אתבלבל ולא אדע לחזור אל סדר התפלה^[10].

פירוש רביעי:

אֲבִי בַר אֲבִין וְרַבִּי חֲנִינָא בַר אֲבִין, דְּאָמְרִי תַּרְוִיחָהּ – שניהם אמרו: כָּל שְׁאֵין מִתְפַּלֵּל עִם דְּמִדּוּמֵי חֲמָה – עם ארמימות החמה^[11],

הָא – הלכה זו שבברייתא (שאם טעה ולא אמר שאלה בברכת השנים מחזירין אותו) עוסקת דַּאֲדַכְּר בְּתֵר שוֹמַע תַּפְּלָה – במקרה שנזכר רק לאחר שכבר סיים את ברכת שומע תפלה^[12].

הלכה נוספת שאמר רבי תנחום בשם רב אסי בענין המדלג בטעות על אחת ההוספות לתפלה:

אָמַר רַבִּי תַנְחוּם אָמַר רַב אָסִי אָמַר רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לִוִּי: טַעֲה וְלֹא הִזְכִּיר הַהוֹסְפָה שֶׁל רֹאשׁ חֹדֶשׁ (יעלה ויבא) בְּעֻבּוּדָה – בברכת רצה, ונזכר בין ברכת רצה לבין ברכת מודים שאחריה, חוֹזֵר לַעֲבוּדָה – לתחלת ברכת רצה^[2]. נִזְכָּר בְּהוֹדָאָה – באמצע ברכת מודים, חוֹזֵר לַעֲבוּדָה – לתחילת ברכת רצה. נזכר בְּבֵרַכְתָּ שִׁים שְׁלֹם, חוֹזֵר לַעֲבוּדָה – לתחילת ברכת רצה. וְאִם לא נזכר עד שסיים את כל השמונה עשרה, חוֹזֵר לְרֹאשׁ – לתחילת שמונה עשרה, וחוזר ומתפלל את כל השמונה עשרה על הסדר^[3].

הגמרא מוסיפה תנאים להלכה זו:

אָמַר רַב פֶּפְא בְּרִיה דְּרַב אַחָא בַר אֲדָא: הָא דְאָמְרִין – זה שאמרנו שאם טעה בראש חודש ולא נזכר עד שסיים את כל השמונה עשרה, חוֹזֵר לְרֹאשׁ, לֹא אָמְרִין – לא אמרנו כן אֶלָּא במקרה שלא נזכר עד שִׁכְבַּר עָקַר רַגְלִיו ממקום עמידתו^[4], אָבָל אם לאחר שסיים נזכר ועדיין לא עָקַר רַגְלִיו, חוֹזֵר לַעֲבוּדָה – לברכת רצה. שכל עוד שלא עקר רגליו, דינו כמי שלא סיים תפלתו.

אָמַר לִיה רַבִּי תַנְחוּם לרב פפא בריה דרב אחא בר אדא: מָנָא לָךְ הָא – מנין לך זה, שאם נזכר לאחר שסיים ועדיין לא עקר רגליו, אינו חוזר אלא לרצה? אָמַר רַב פֶּפְא בְּרִיה דְּרַב אַחָא בַר אֲדָא: מֵאֲבָא מְרִי שְׁמִיעַ לִי – מאבי מורי קבלתי את ההלכה הזאת, וְאֲבָא מְרִי קבלה מרב.

תנאי נוסף:

אָמַר רַב נַחֲמָן בַּר יִצְחָק: הָא דְאָמְרִין – זה שאמרנו שאם טעה בראש חודש ולא נזכר עד שִׁכְבַּר עָקַר רַגְלִיו, חוֹזֵר לְרֹאשׁ, לֹא אָמְרִין – לא אמרנו כן אֶלָּא לגבי אדם שְׁאֵינוֹ רַגִּיל לומר תחנונים אחר תפלתו לאחר שעקר רגליו^[5]. אָבָל אדם שָׁרְגִיל לומר תחנונים אחר תפלתו לאחר שעקר רגליו, חוֹזֵר לַעֲבוּדָה – לתחלת ברכת רצה, ואינו חוזר לראש התפלה. שכל עוד שלא סיים את התחנונים שהוא רגיל בהם, דינו כמי שלא סיים תפלתו, אף שכבר עקר רגליו. נוסח אחר במאמר רב נחמן בר יצחק:

הערות

- והווד לברכת השנים (ברך עלינו) ולא לתחלת התפלה (שולחן ערוך או"ח קיז, ה; לדעת התוספות כאן, חוזר לברכת שומע תפלה). ואם לא נזכר עד שסיים את כל התפלה, חוזר לתחלת שמונה עשרה.
- ע' דבינו יונה ד"ה ואם טעה. ברור לכאורה שהלכה זו עוסקת במי שסיים ברכת רצה ועדיין לא התחיל ברכת מודים שלאחריה, שהרי ההלכה הבאה דנה במי שכבר התחיל ברכת מודים. אולם, בשולחן ערוך (או"ח תכב, א) נפסק שאם נזכר קודם שהתחיל מודים אינו חוזר לברכת רצה, אלא אומר יעלה ויבא במקום שנזכר – בין ברכת רצה לברכת מודים. ראה פני יהושע והגר"א בביאורו לאו"ח קיד, ו שהתחבטו בקושי זה. וראה צ"ח ודקדוקי סופרים. וראה ביאור הלכה קיד, ו ד"ה בלא חתימה.
- הלכה זו אמורה לגבי המתפלל ביחידות. אודות המתפלל בצבור שטעה ולא הזכיר יעלה ויבא בראש חודש, כתב כה"ג (הובא בתוספות; רבנו יונה; ועוד) שאינו חוזר ומתפלל, אלא מאוין לחזרת שליח הציבור מראש התפלה ועד סופה, ויוצא בה ידי חובתו. כן נפסק בשולחן ערוך (או"ח קכד, י; וראה ביאור הלכה שם ד"ה יכיון). אולם האחרונים הכריעו שמוטב לו לחזור ולהתפלל בעצמו, כי בימינו אין כל אדם יכול להאזין בכונה לתפלת שליח הציבור מראשה ועד סופה מבלי להחסיד איזו מילה המעכבת (ע' משנה ברורה שם מ).
- בסיום התפלה יש לפסוע אחורה שלש פסיעות ולכרוע (יומא נג, ב).
- תפלת שמונה עשרה שתקנה חכמים מסתיימת בסוף ברכת שים שלום. אולם נהגו להוסיף אחריה תחנונים, כגון תחינת "אלהי נצור" שאנו נוהגים לאומרה בעמידה לאחר התפלה (רש"י; ראה למעלה דף יז, א). אמנם מנהגנו לאומרה לפני שאנו עוקרים דגלינו; רב נחמן בר יצחק מדבר אודות מי שרגיל לומר תחנונים לאחר שהוא עוקר רגליו.
- וכן נפסק להלכה. ולעולם הוא חוזר לתחלת שמונה עשרה, אלא אם כן עדיין לא עקר רגליו וגם רגיל הוא לומר תחנונים לאחר התפלה. לפיכך, אם עדיין לא עקר רגליו ונזכר קודם שאמר "יהיו לרצון" (שבו מסיימים אנו את התחנונים לפי מנהגנו), חוזר לברכת רצה (ראה שולחן ערוך או"ח תכב, א, ומשנה ברורה שם).
- רש"י; וע' מגן אברהם צח, ד. ויש מפרשים שהוא מראה שהתפלה דומה עליו כמשה על ידי שהוא מתפלל במרוצה (רבינו יונה, על פי ב"ח או"ח צח ד"ה מחשבתו; אליה רבה צח, ד).
- "אין תפלתו תחנונים" פירושו: אין תפלתו מקובלת כיון שאינה תחנונים (ריטב"א).
- רבנן מקילים מצד אחד ומחמירים מצד שני לעומת רבי יעקב בר אידו. מצד אחד, מקילים רבנן על מי שאינו מתפלל אלא מחמת חובתו. אף הוא, אם התפלל על כל פנים בלשון תחנונים, תפלתו תפלה. מצד שני, מחמירים רבנן על מי שמתפלל מתוך הכרתו שהוא זקוק לרחמים ולא רק מחמת חובתו שאם לא התפלל בלשון תחנונים, אין תפלתו תפלה (רבנו יונה).
- בשולחן ערוך (או"ח צח, ג) פסק כשני הפירושים – כרבי יעקב בר אידו וכרבנן, וכתב: יתפלל דרך תחנונים כרש המבקש בפתח ובנחת (בכניעה; דאה ב"ח צח ד"ה מחשבתו). ושלא תראה עליו כמשה ומבקש ליפטר ממנה. וראה ביאור הלכה (שם ד"ה יתפלל) שהביא כמה דעות שאם לא התפלל כראוי עליו לחזור ולהתפלל.
- רש"י ד"ה מ; אולם ראה הגהות הב"ח, ומאירי, ומגן אברהם קז, ד.
- ראה עינים למשפט. [בזמן התלמוד התפללו על פה ולא מתוך סידור].
- רש"י לשבת קיח, ב ד"ה דמרומי. אולם ראה ריטב"א (מהדורת מוה"ק) שם מפרש "דמרומי" מלשון "יידם השמש" (יהושע י, יג).

צד א ב מיי' פס' מכל'
 תכלה הלכה י' ספ'
 עשין י' ספ' עש' אר'
 מ' הכ ספ' א' א'
 נה ג ד מיי' ספ' א'
 סלכה ס' ספ' א'
 עוש' א' ספ' א'
 ספ' א'
 נ א מיי' ספ' א'
 ס' ספ' א' ספ' א'
 מ' ספ' א' ונ'
 רלג ספ' א'
 ג ו מיי' ספ' א'
 י' ספ' א'
 אר' מ' י' ספ' א'
 נ א מיי' ספ' א'
 סלכה ד ספ' א'
 ספ' א'
 ג א ב מיי' פס' מכל'
 נכוח' ע' א'
 תחל' ונ' מ' י' ספ'
 א' ספ' א'
 ספ' עשין (כ)
 עוש' א' ספ' א'
 ספ' א'

דא דאדער (אחר) [באר] שומע פארט
אם לא עקר גרליו איז גריך לה
אלא חוזר לשומע תפלה וכן משמע ביר
אם לא שאל בצרכת השנים מחזירין
בשם ר' יוחנן אמר ב"רע"א אם עקר
חוזר חוזר לראש ואם לאו חוזר
לצבורה ה"א אם עקר גרליו חוזר
לראש ואם לאו חוזר לשומע תפלה
אלמא משמע בהדיא דחוזר חוזר אל
לשומע תפלה כי לא עקר גרליו מיהו
יירושלמי פליג אנמרא דידן בגבורות
גשמים דבהא קתני לא הוצרכו גבורות
גשמים מחזירין אורו ואלא קאמר
לאומרי בשומע תפלה יירושלמי קאמר
אם לא שאל בצרכת השנים אומרה
בשומע תפלה ודכוותה אם לא הוצרכו
גבורות גשמים בחזית המים
מוזכר בשומע תפלה ומה אם שאלה
היה מדוחא אומרה בשומע תפלה
הוצרכה יהיה מזיוו כל כ"ט אלמא
דבבירה אימא הסת דחוזר בגבורות
גשמים לשומע תפלה ואפשר להיות
הסגמרא שלנו לא חשש לפרשו משום
הקל ותומר כדאימא יירושלמי והא
דקתני לא הוצרכו גבורות גשמים
מחזירין אורו איירי שלא הוצרכו כלל
בשומע תפלה והא לימא דהא בחסמא
מוקי האי מימרא בגזכר קודם שומע
תפלה משום פירכא דשאלה יירושלמי
קאמר היה עומד בשל והוצרכו של
גשם מחזירין אורו פי' בימות הקיץ
ופריך דלא תניא בשל וגבורות לא
חיובו המים להוציר וכל פריך י
הכי דאם לא הוצרכו כלל משל אינו
עיקבו ואם היה רואה להוציר מוזכר
ה"א אם עומד בשל והוציר של גשם
אין לחוש דלא גרע מלא הוציר טל
כלל ומשמע דלא דמי ההוא דשאל ומללי
להאור מללי ולא מקל י' מקל
כלומר אינו דומה כשעומד בשל
והוציר של גשם שהוא סימן קללה למי
שאינו מוזכר כלל לא טל ולא גשם
שאינו מקל וכן הלכך למעשה שאם
עומד בשל על והוציר של גשם
מחזירין אורו ולא אם הוציר משמיע
כלל אין מחזירין אורו והדר קאמר
יירושלמי קאי בגשם והוציר בשל טל
אין מחזירין אורו ופריך מהבא
והתניא או שלא הוציר גבורות גשמים
אורו ומשמע לא דאדכר ה"א
מלא (ז) אדכר ה"א דלא אדכר לא טל
ולא מעבר לכך מחזירין אורו וה' הוציר
של טל ומעבר ולא נהירא דפשיטא אם
הוציר שניהם דאין מחזירין אורו ואם
לא הוציר כלל פשיטא דמחזירין אורו
אלא ודאי י' לפרש ה' דאדכר טל
ה"א דלא אדכר כלל לא טל ולא מעבר
לפריך מחזירין אורו אבל אם הוציר
של אף בימות הגשמים אין מחזירין
אורו לכך י' בני אדם שאומרים כל
שעה טל מתוך שהם גרלים אם כן
בימות הגשמים אם שבת מוריד הגשם
אין מחזירין אורו : **מנחה** ולא
הוציר של ראש שבת בגבורות חוזר
לצבורה : ובהלכות גדולות פ' דוקא

הוא דאוכר בטר שומע תפלה : אמר רבי
תנחום אמר רב אמי אמר ר' יהושע בן לוי
"מעה ולא הזכיר של ר"ח בעבודה חוזר
לעבודה נזכר בהודאה חוזר לעבודה בשם
שמים חוזר לעבודה ואם סיים חוזר לראש
אמר רב פפא בריה דרב אחא בר אדא הא
דאמרן סיים חוזר לראש לא אמרן אלא שעקר
רגליו אבל לא עקר רגליו חוזר לעבודה א"ל
מנא לך הא א"פ מאבא מרי שמע לי ואבא
מרי מרב. אמר רב נחמן בר יצחק הא דאמרן
עקר רגליו חוזר לראש לא אמרן אלא שאינו
גליל לומר תחנונים אחר תפלתו אבל גליל
לומר תחנונים אחר תפלתו חוזר לעבודה
איכא דאמרי אמר רב נחמן בר יצחק יהא
דאמרן בי לא עקר רגליו חוזר לעבודה לא
אמרן אלא שרגליו לומר תחנונים אחר תפלתו
אבל אם אינו גליל לומר תחנונים אחר תפלתו
חוזר לראש : ר' אליעזר אומר העושה תפלתו
קבע וכו' : מאי קבע א"ר יעקב בר אידי אמר
רבי אושעיא יכל שתפלתו דומה עליו כמשוי
דבנן אמרי יכל מי שאינו אומרה בלשון
תחנונים רבה ורב יוסף דאמרי תרייהו כל
שאינו יכול לחדש בה דבר א"ר זירא אנא
ביכלנא לחדושי בה מילתא ומסתפינא דלמא
ממטרודנא אביי בר אבין ור' תינא בר אבין
דאמרי תרייהו כל שאין מתפלל עם דמדומי
חמה דא"ר חייא בר אבא א"ר יותנן מצינו
להתפלל עם דמדומי חמה וא"ר זירא מאי
קראה יייראוך עם שמש ולפני ירח דור דורים
ל"יטי עלה במערבא אמאן דמצלי עם
דמדומי חמה מאי טעמא דלמא מיזרפא ליה
שמעתא : רבי יהושע אומר המהלך במקום
סבבנה מתפלל תפלה קצרה וכו' בכל פרשת
העבור : מאי פרשת העבור אמר בר חסדא

מחשבות: כבוד אלהי נגזר לשוני מרע שאנו אומרים בעמידה אחר תפלה: **אבל אם אנו רגיל**, הריא סיום תפלתו בעקירה אפילו לא עקר: **משאוי**, והיינו שאנו קבע יותר קבוע הוא עלי להסתכל ולרדף אני ללאת ידי חובתי (ח): **אשר אנו יודע**, לכוין לבו לשאלו דרכיו: **ללמד תורה** אמר לנו **דברי**, בבקשתו והיינו שאנו קבע

כיום (ב) כן אֶתְמוּל כֵּן מַחֵר: דְּלִמְתָּה
מִטְרִידֶנָה. שָׁמָּה אֶתְמַנֶּה וְלֹא אֶדַע
לְחַזֹּר לְמִקְוֵה שֶׁהִפְסַקְתִּי: שְׁאִיט
מִתְפַּלֵּל עִם דְּמֻדּוּמִי חֲמָה. וְהֵיטָו
לְשׁוֹן קָצֵט תַּפְלִיטוֹ עָלָיו חֻק קָצֵט
לְגֵאָת יָדִי, חֻבּוּה וְלֹאִטוּ מִקְפֵּיד לְחַזֵּר
אֲחֵר שְׁעַת מִטָּה וְעַת לְטוֹן: עִם
דְּמֻדּוּמִי חֲמָה. תַּפְלִיט יוֹלֵד עִם הַנֶּץ
הַחֲמָה וְתַפְלִיט הַמִּנְחָה עִם שְׁקִיעַת
הַחֲמָה: יִירָדָוּ יָדָם עִם שָׁמֶשׁ. וְזוֹ תַּפְלִיט
יּוֹלֵד (ג): וְלִפְנֵי יָדָם. וְזוֹ מִנְחָה: לִיִּצְיָה
בְּמַעֲרָבָא. עַל מִי שֶׁמִּנְחָה תַּפְלִיט
הַמִּנְחָה עַד דְּמֻדּוּמִי חֲמָה שָׁמָּה תַּסְדֵּק
לֹא הִשְׁעָה ע"י אֲיוֹנֶס וְעַד הַזֶּמֶן: כָּל
פְּרִשְׁת הַעֲבוּר וְכו'. כִּמוּ פְּרִשְׁת
הַעֲבוּר: אֲפִי בְּשָׁעָה שְׁאֵתָה מִתְמַלֵּא
עֲלֵיהֶם עֲבָרָה כִּהְיָה עֲבִירָה. וְהָכִי
מִשְׁעָה עֲבָרָה עֲנִינִי פְּרִשְׁת הַעֲבוּר
כְּגוֹן עֲבִירָה *בְּעִבְרָה: יִהְיֶה כָּל
פְּרִשְׁתָּם. גְּלוּיִם לִפְנֵיךְ לִרְחֹם עֲלֵיהֶם:
אֲפִי בְּשָׁעָה שָׁה עֲבִירָה. וְלִשׁוֹן
פְּרִשְׁת הַעֲבוּר שָׁהן פּוֹרֵשׁ לִבְעִירָה:
עֲשֵׂה רִטְוֵךְ בְּשָׁמִיִם. שְׂאִין שֶׁסָּחַ
וְאִין רִטְוֵךְ עֲלֵיהֶם אֲלֵל לְטוֹב וְעַד
לְחַתּוּמִים עַל רִטְוֵךְ: וְתָן. לָהֶם
יִירָדִיךְ. נִחַת דָּח. שְׁלֵא יִתְעַרְבֵב
רוּחַם עַל יְדֵי הַבְּרִיּוֹת כְּגוֹן ע"י חִיּוֹת
וְלִסְטִים: וְהַעֲבוּר בְּעִינֵיךְ עֲשֵׂה. אֲתָה
לָהֶם יְדוּגָמָא וְזוֹ מִנְטָה בְּסִפֵּר שֹׁפְטִים
(י) וְהַעֲבוּר בְּנֵי יִשְׂרָאֵל תַּחֲלֹטוּ עֲשֵׂה
אֲתָה לֹט (כְּטוֹב) [כָּל הַטּוֹב] בְּעִינֵיךְ
אֲךָ הִילָלוּ וְגו': שְׁעוּת. לְשׁוֹן גְּנִיחָה
וְיִתֵּר מִתַּפְלִיט: וְדַעַתָּה הָרָה. וְאִיֹּס
יְדוּעִים לִפְרֹשׁ לִכְרִיִם: לֹא תִרְחַת
וְלֹא תִתְעִי. לֹא תִשְׁעוּת שֶׁמִּתּוֹךְ
הַכְּעָם אֲתָה בֹא לִידֵי חֲטָא: לֹא תִתְעִי.
לֹא תִשְׁתַּחֲרַב בֵּינָן: הַמִּלֵּךְ. טוֹל רְשׁוּת:
לִישְׁתָּק

עליהם עברה כאשר עוברה
ב חסדא אמר מד עוקבא אפילו
צרכיהם לפניך ת"ר *המהלך
זה ואיזה היא תפלה קצרה ר'
נחת רוח ליראוך מתחת והטוב
למר [6] שמע שועת עמך ישראל
אלעזר ברבי צדוק אומר שמע
א"י שומע תפלה אחרים אומרים
ציון מלפניך ה' אלהינו שחתן
ה רי מחסודה [9] ברוך אתה ה'
אמר ליה אליהו לרב יהודה
לא תריו ולא תחמי וכשאתה
קונך וצא אומר רבי יעקב אמר
אמר רב חסדא כל היוצא לדרך
הדרך י"הו רצון מלפניך ה'
אמר ר' לשלום [4] ותצילני מבין
שמי יבני [7] ותתני לי לחסד
שומע תפלה אמר אביי לעולם
לישתת

תפלה חט"פ שהוא בקי דהא אמרינן
פסד רבן גמליאל אלא העם שבשדות
לא חשבינן ליה כאלו לא התפלל כלל
מ פסד דוקא שכן להזכיר של ר"ח הבל
איכא דאמרי אחר רב חנמן וכו' .
יטו רגלי גם כי לא עקר רגליו חחר
זר לראש :
וא דלא בעינן אלא לשון תחנונים בלבד:
ודאי

ואמר מ' עוקבא אפי' בשעה שאתה מתחמל
ויהיו כל צרכיהם לפניך איכא דאמר' אמר ר'
בשעה שהם עוברים על דברי תורה יהיו כל
במקום גדודי היה ולסמים מתפלל תפלה קצ'
אליעזר אומר עשה רצונך בשמים ממעל ותן
בעיניך עשה בא"י שומע תפלה ר' יהושע א'
ועשה מהרה בקשתי בא"י שומע תפלה רבי
צעקת עמך ישראל ועשה מהרה בקשתי בי
צרכי עמך ישראל מרובין ודעתם קצרה יהי ר'
לכל אחד ואחד כרי פרנסתו ולכל גויה וגויד'
שומע תפלה אמר רב הונא הלכה כאחרוני'
אחרונה דרב סלא חסידא ולא תרתא ולא תרס'
ויצא לדרך המלך בקונך ולא מאי המלך
רב חסדא זו תפלת הדרך ואמר רבי יעקב א'
אלהי שחוליבני לשלום ותציעדיני לשלום ותכס'
כל איוב ואורב בדרך ותשלח ברכה במע'
לרחמים בעיניך ובעיני כל רואי [א] בא"י

כל שאיט יכול לומר תחטוניס. פי' ר"ר

(א) רש"י ד"ה כמאי
 וכו' ידי מוכחי
 הכ"ד ואמר ק"ל מחלוק
 בדבור מ' שאינו אומר
 בנזכר מהמטות. מ' שאינו:
 (ב) ד"ה וזהו לכו' קבע
 כהיום בן: (ג) ד"ה ייראהו
 וכו' חפלה יולד. כ"ב מ'
 ע"ל ד"ה מ' ע"ב קבע
 דקאי אק"ש: (ד) חום'
 ד"ה כ"א ולדבריו וכו' דלא
 אדם פירוש כ"א דלא
 אדם לא טל ולא מעט
 לכן מוסיפין אותו כ"א
 ולדבר דלמדי:

דְּתוֹרָה הִנֵּינִי
[א] נְבִי' רִי"א שְׁמַע שְׁמַע
פֶּתַח יִשְׂרָאֵל וְתִשָּׁא
מִסֵּד כִּקְדָּשֶׁת רִי"א
תִּלְוִי וְיִצְרָא שְׁמִתָּה [ג]
לִבְ[נ] שֶׁם יִצְרָא מְחֻבָּר .
יִצְרָא וְכֻכּוֹד כְּשִׁינִי עֵשֶׂה .
וְיִרְסָה רִי"א וְרַמְזָה
וְדִלֵּי : [א] שֶׁם וְהַסְמַכִּי
לְשׁוֹן . יִצְרָא וְחִמְיִרִי
לְבִי' שְׁלוֹם : [ד]
וְשִׁלְמוֹ בְּרַכָּה תִּשָּׁא
(יִי) תִּלְוִי : [ס] שְׁכֻמְעִי
כֹּל דְּוִי . יִצְרָא יִצְרָא
וְיִצְרָא :

[וע' רש"י]
 [בתדושי רש"י]

שנא דף קי"ח

[קדושין לב:
וזה נסמן]

27 678010

צפיר לא כצפ
 ביה שם
 [נא"ש]

איכא דאמרי - אחרים אומרים: אמר רב חסדא אמר מר עוקבא: פירוש הביטוי "פרשת העיבור" הוא שאפילו בשעה שהם עוברים על דברי תורה^[14], גם אז יהיו כל צרכיהם גלויים לפניו ותספקם.

המשנה הביאה את נוסח "תפלה קצרה" להולך במקום סכנה, כדעת רבי יהושע. עתה תביא הגמרא מן התוספתא דעות נוספות על נוסח תפלה זו^[15].

תנו רבנן - שנו רבותינו בברייתא: המהלך במקום בו מצויים גידודי חיה ולסטים, מתפלל תפלה קצרה. ואיזה היא תפלה קצרה - מה נוסחה של ברכה זו? רבי אלעזר אומר: נוסח התפלה הוא: "עשה רצונך כשורת דיןך בשמים ממעל - בצבאות מעלה, שאינם חוטאים ואין רצונך עליהם אלא לטוב; אך עבור על רצונך לברואי מטה, שאינם יכולים לעמוד במידת דיןך, ואל תגמול להם כרוע מעשיהם, אלא גלגל עליהם את רחמיך"^[16]. ותן נחת רוח - מנוחה לנפש, שלא יבהלוה סכנות^[17], ליראיך שמתחת - בארץ, והמשפט הטוב והישר בעיניך עשה אתה להם. כלומר, אם ראויים הם לעונש, ייענשו מידך כי רבו רחמיך, רק אל תעזבם ליפול לידי חיות וליסטים אכזריים^[18]. ברוך אתה ה', שומע תפלה.

רבי יהושע אומר: נוסח התפלה הוא: "שמע שועת - אנקת עמך ישראל ועשה מהרה בקשתם: ברוך אתה ה', שומע תפלה"^[19]. רבי אלעזר ברבי צדוק אומר נוסח התפלה הוא: "שמע צעקת עמך ישראל ועשה מהרה בקשתם. ברוך אתה ה', שומע תפלה"^[20].

אחרים אומרים נוסח התפלה הוא: "צרכי עמך ישראל מרובין ונדעתם קצרה ואינם יודעים לפורטם בתפלה כראוי^[21]. יהי רצון מלפניך ה' אלהינו שתתן לכל אחד ואחד כדי פרנסתו - פרנסה המספקת לצרכיו, ולכל גויה וגויה - ולכל גוף וגוף די מחסורה - את החסר לה. ברוך אתה ה', שומע תפלה".

פסק ההלכה:

אמר רב הונא: הלכה באחרים האומרים שנוסח תפלה קצרה להולך במקום סכנה הוא "צרכי עמך ישראל מרובין וכו'"^[22].

דהיינו שחרית בתחילת היום בעת זריחתה, ומנחה בסוף היום בעת שקיעתה. שאלו עתות רצון, ומצוה מן המובחר להתפלל בהן. מי שאינו מתאמץ לבקש עת רצון לחלות פני מלכו, אינו מתפלל כמתחנן על נפשו. ולשון "קבע" משמעו: חוק קבוע לצאת ידי חובה ואינו מקפיד לחזור אחר שעת מצוה ועת רצון.

ומניין שיש להתפלל עם דמדומי חמה? דאמר - שהרי אמר רבי חניא בר אבא אמר רבי יוחנן: מצוה להתפלל עם דמדומי חמה^[12]. ואמר רבי זיקא: מאי קראה - היכן המקור במקרא למצוה זו? שנאמר (תהלים עב, ה): "ויראוך עם שמש, ולפני ירח דור דורים", ודורשים הפסוק: יעמדו לפניך ביראה, בתפלת השחר עם זריחת השמש, ובתפלת מנחה עם שקיעתה לפני עלות הירח.

לענין מנחה, יש חולקים. לדעתם אין להתפלל מנחה סמוך לשקיעת החמה:

לייטי עלה במערבא - קללו במערב, דהיינו בארץ ישראל אמאן דמצלי עם דמדומי חמה - את מי שמתפלל מנחה עם דמדומי חמה סמוך מאד לשקיעתה. מאי טעמא - מדוע? דלמא מיטרפא ליה שעתא - שמא תיטרף לו השעה מאונס בטרם התפלל, ותשקע החמה ויעבור זמן התפלה.

שנינו במשנה:

רבי יהושע אומר: המהלך במקום סכנה מתפלל תפלה קצרה וכו' ואומר: הושע ה' את עמך את שארית ישראל, בכל פרשת העבור יהיו צרכיהם לפניך.

שואלת הגמרא:

מאי - מה פירוש הביטוי "פרשת העבור"?

משיבה הגמרא:

אמר רב חסדא אמר מר עוקבא: פירושו הוא שאפילו בשעה שאתה מתמלא עליהם עברה באשה עברה - שאתה מתמלא עליהם כעס כאשר הרה שעברה ממלאה^[13], גם אז יהיו כל צרכיהם גלויים לפניו ותספקם.

נוסח אחר במאמר רב חסדא:

הערות

12. אולי יש לפרש הטעם לפי שבשחר עוברת השמש על פתח גן עדן ומתאדמת מהשתקפות הוורדים שבגן; ובערב היא עוברת על פתח גיהנום ומתאדמת מהאש שבו. לכן, המתפלל שחרית עם דמדומי חמה יזכר בשכר שבגן עדן המובטח לעושי רצון הבורא, ויקבע יראת שמים בלבו. והמתפלל מנחה עם דמדומי חמה יזכר בעונש גיהנום הנועד לרשעים עובדי רצון הבורא, ויגביר הרהורי תשובה בלבו. כיון שמתפלל מתוך מחשבות נעלות אלו, תפלתו מקובלת (עיין בן יהודע לשבת קיח, ב, וראה בן יהודע כאן).

13. ויהיה פירושו "בכל פרשת העבור" כמו "בכל פרישת" (= פירוש) העבור, כלומר, בכל פירוש של המלה "עבור"; עבור במובן כעס מלשון "עברה וזעם", ועבור במובן הריגה (רש"י לפי מהרש"א; ראה גם מעון הברכות מובא בעץ יוסף; ובמלאכת שלמה פירש דברי רש"י באופן אחר).

14. גם לפי הנוסח הזה במאמר רב חסדא, הביטוי "פרשת העבור" מתפרש כמו "פרישת העיבור", אולם כאן הביאור הוא "פרישה לעבירה" - שעה שהם פורשים מדרך הישר לעבירה (רש"י).

לשני הנוסחים, כוונת התפלה היא שבכל ענין - אפילו בשעה שישיראל חוטאים ומדת הדין מתוחה נגדם - יספק הקב"ה צרכיהם ולא יצטרכו לעם אחר (רבינו יונה, ריטב"א).

"פרשת העיבור" הוא ביטוי שתוסם באם רומזו לשעת כעסו של הקב"ה (לנוסח הראשון) ובין אם הוא רומז לשעה שישיראל עוברים על רצונו (לנוסח השני). חכמים קבעו כוונות אלו בנוסח שתוסם לפי שאין נאה להזכיר אפשרויות אלה בתפלה במפורש (ריטב"א).

15. עיין צ"ח, וראה הערה 22.

16. על פי רש"י. לדעתו בקשת הרחמים עבור דרי הארץ רמוזה בדרך "מכלל הן אתה שומע לאו" ואינה מפורשת, אולי משום שאין נאה לבקש בפירוש שיבטל ה' רצונו (עיין פירוש רע"ב לאבות ב, ד ד"ה כדי שיבטל). אולם לדעת ריטב"א בקשת הרחמים מפורשת (ראה הערה הבאה).

17. על פי רש"י, שהפיסקה "ותן נחת רוח וכו'" היא בקשה נפרדת. אבל הריטב"א

מפרש שזו בקשה שיגה הקב"ה ברחמים עם בריותיו דרי הארץ; וכן פירש מהרש"א.

18. על פי רש"י. ובספר העיקרים מאמר ד, פרק כד (הובא בהגהות מהר"ץ חיות, וכן פירש מהרש"א) פירש: אין אנו מפרטים את בקשתנו - רק אתה עשה את הטוב בעיניך, ולא את הטוב בעינינו, שאין אנו יודעים אחריתנו, ולפעמים הנראה לנו טוב ורצוי טופו לגלגל את הרע, ויש "עושר שמור לבצעלו לרעתו" (קהלת ה, יב).

19. נוסח זה שונה מנוסחו של רבי יהושע במשנתנו, ואלו דברי תנא אחר משמו של רבי יהושע (מעדני יום טוב אות כ, על הרא"ש סימן יח). הגר"א בהגהותיו ורש"י מוחקים את דברי רבי יהושע מהברייתא כאן בגמרא, והם אמנם אינם מופיעים בתוספתא שלפנינו (ג, יא). צ"ח מקיים את גירסת הגמרא שלפנינו, וראה הערה 22. לדעת בעל דקדוקי סופרים הגירסה הנכונה היא "רבי יוסי אומר" במקום "דבי יהושע אומר", ראה שם.

20. אין בין נוסחו של רבי יהושע לנוסחו של רבי אלעזר ברבי צדוק אלא שרבי אלעזר ברבי צדוק מחליף את התיבה "שועת" מנוסחו של רבי יהושע, בתיבה "צעקת". מהרש"א מסתפק אם צעקה חזקה משועה או להיפך. ורש"י ד"ה שועת, פירש ששועה היא יותר מתפלה; אולי גרס "שמע תפלת עמך ישראל" בנוסח רבי אלעזר ברבי צדוק (מהרש"א; ראה צ"ח).

21. בקשה זו שימשה יסוד לסליחה שבסוף תפלת נעילה של יום הכיפורים: "מרוגים צרכי עמך".

22. רמב"ם (תפלה ד, יט) הביא תפלה קצרה כנוסח אחרים למהלך "במקום סכנה כגון מקום גידודי חיות ולסטים", והשמיט את תפלת רבי יהושע במשנתנו להולך במקום סכנה ("הושע ה' את עמך וכו'"). לדעתו, "מקום סכנה" המוזכר במשנה שווה ל"מקום גידודי חיה וליסטים" המוזכר בברייתא, והאחרים שבריייתא חולקים על דברי רבי יהושע שבמשנה, והוא פסק כאחרים כמאמר רב הונא. בתוספתא שלפנינו (ג, יא) פותחת הברייתא: היה מהלך במקום סכנה ולסטים; משמע שדבריה נאמרו אף לענין מקום סכנה, והאחרים שבה חולקים על רבי יהושע שבמשנתנו. בירושלמי הובאו דברי אחרים לבדם מתוך

תחתונים. כגון אלהי גזר לשוני מרע שלטו אומרים בעמדיה אחר
תפלה: אכל אש איט גריל. הויה סיוס תפלתו עקירה אפילו לא
עקר: במשוי. והיוני לשון קבע וסוק קבוע הוא עלי תהפכל ולידך
אני לנחת ידי חובי: (h): פאטי ויול לכון לבו לשלול דרבי: בלחש
תורה אור לה: דבר. בבקשו והיוני לשון קבע

כיום (ב) כן) אלהמו בן מחר: ילמא
מטרידנא. שמה אטעה ולא ארע
להוור למקום שהפקות: ששית
מתפלל עם דמזומי חמה. והיינו
לשון קבע ופלטו עליו חוק קבוע
לנאח ידיו, תוכבו רחמי מקדיל חסד
אחר שעת מזה ועת רגון: עם
דמזומי חמה. תפלת יורע עם הגן
החמה ותפלת התנחלה עם שקיעת
החמה: וייראוך עם שמש. זו תפלת
יורע (ה): ולפני ירח. זו מנחה: לייתי
במערבא. ופני דמי. זו מנחה: תפלת
המנחה עד דמזומי חמה שמה תפלה
לו השעה ע"י אונס ועבר הזמן: ככל
פרשת העמוד וט'. כמו פרישת
העמוד: אפי' בשעה שאתה מתמלא
עליהם עברה כלשה עברה. והכי
משמע ככל ענין פרישת העמוד

כִּנּוּן עֲבָדָה * צִבְעָרָה : יֵהָיֶה
צִבְעָרָה. גְּלוּיִם לִפְנֵיךְ לְרַחֵם עֲלֵיהֶם:
אִפִּי * כִּשְׁמֵה שָׁהם שְׂרָדִים . וּלְשׁוֹן
פִּרְשָׁה הַעֲבֹד שָׁהן פִּרְשִׁין לְעִבְדִּיהֶם:
עֲשֵׂה לְרֹעֶךְ כְּשָׁמִים . שָׁהִין שֶׁם חֲטָא
וְהָיָה לְרֹעֶךְ עֲלֵיהֶם אֵלֶּה לְמוֹד וְעֹבֹד
לְחַתּוּמֵיהֶם עַל לְרֹעֶךְ : וְהָיָה לֵהם
יִירָאִיךְ : נִמְתָּ דָוָה . שְׁלֵא יִתְעַרְבֵב
רוּחַם עַל יְדֵי הַכִּרְוִית כִּנּוּן ע"י חֵיוֹת
וּלְכֻסִּים : וְהָיָה כְּעֵינִיד עֲשֵׂה . אֵחָה
(הָיָה) וְדוּמָאן עַל מַלְיוֹן בְּסֹפֶר שׁוֹפְטִים
לֵהם וְיִאֲמְרוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל חֲטָאָה עֲשֵׂה
אֵחָה לָנוּ (כְּעֹבֹד) [כְּכֹחַ הַעֲבֹד] בְּעֵינִיד
אֵךְ הָיִלְנוּ וְגו' : שׁוּעָה . לְשׁוֹן גְּנִיחָה
יִתְרֵם מִתְּפִלָּה : וְעֵתָם קָרְנָה . וְהָיִס
יֹדְעִים לִפְנֵיךְ צִרְיִים : לֵאחֲרָה
וְלֵאחֲרָה . לֵאחֲרָה כְּעֹסֶה שְׁמִי
הַכְּעֵם אֵחָה בֵּא לְיָדִי חֲטָא : לֵאחֲרָה
לֵאחֲרָה צִיִּין : תִּתְּנֶה . מוֹל רְשׁוֹת:
יִתְּנָה

שעה שאחרי מחמלם עליהם עברה כאשר עובדה
איכא דאמרי אמר רב חסדא אמר מר עוקבא אפילו
קל דברי תורה יהיו כל צרכיהם לפניך ת"ר *המהלך
יום מתפלל תפלה קצרה ואיזה היא תפלה קצרה ר'
נח בשמים ממעל ותן נחת רוח ליראיך מתחת והפזב
מע תפלה ר' יהושע אומר ^[5] שמע שועת עמך ישראל
בא"י שומע תפלה רבי אלעזר ברבי צדוק אומר שמע
שה מהרה בקשתי בא"י שומע תפלה אחרים אומרים
בין ודעתם קצרה יהי רצון מלפניך ה' אלהינו שתתן
ונסנתו ולכל גויה וגויה די מחסודה ^[6] ברוך אתה ה'
הונא ה'לכה באחרים אמר ליה אליהו לרב יהודה
לא תרתח ולא תחמי לא תרוי ולא תחמי וכשאתה
וצא מאי המלך בקונך וצא אמר רבי יעקב אמר
ר' ואמר רבי יעקב אמר רב חסדא כל היוצא לדרך
הדרך מאי תפלת הדרך יייה רצון מלפניך ה'
ותציעיני לשלום ותסמכיני לשלום ^[7] ותצילני מכף
ותשלח ברכה במעשי יידי ותתני לי לחסד
כל רואי ^[8] בא"י שומע תפלה אמר אביי לעולם
לישפה

ועי' החזן כל אלה ואלה של תפלה אע"פ שהוא בקי דרש דאמרין
 ו' אע"פ דלמרינן העם לא פסד רבן גמליאל אלא העם שבשדות
 לא חלל היבא שהתפלל כבר לא חשבין ליה כחזינו לא התפלל כלל
 לאש ועד סוף נפיק והרב ר"מ פסק דוקא שבה להיכיר של ר"ח חל
 "הוב" ר"ה לז: ד"ה קד): **אִיכָא** דלמרי אמר רב נחמן וכו'.
 וי' אינו חוזר לראש ואם אינו רגיל בו גם לא עקר רגליו חוזר
 כמו אלהי נזר לשוני חוזר לראש:
 ו' עליו כמשה הוי תפלה מעליא דלא בעינן אלא לשון תחנונים בלבד:
 ורבי

דאדער (אחר) [בחר] שומע הפלה. אז ודאי מחזירין אותו מיהאם לא עקר רגליו אינו נידד לחזור לראש ולא לברכה השנים

אזלא חוזר לשומע הפלה וכן משמע בירושלמי פ' אין עומדין דקאמר

אם לא שאל בברכה השנים מחזירין אותו ולהיכן חוזר ר' שמעון

[illegible]

שמינו יבול לחדש
יכלנא לחדושי בה מי
מטרידנא אביי בר אב
דאמרי תריוויה בל שא
חמה דא"ר חייא בר א
להתפלל עם דמדומי
קראה ייראוך עם שמש
*ליישי עלה במערב
דמדומי חמה מאי מע
שעתא: רבי יהושע
סכנה מתפלל תפלה
העבור: מאי פריש
אמר מר עוקבא אפי
יהיו כל צרכיהם לפני
בשעה שהם עוברים
במקום גדודי היה ולל
אליעזר אומר עשה ר
בעיניך עשה באי ש
ועשה מדה בקשתה
צעקת עמך ישראל ו
צרכי ישראל מר
לכל אחד ואחד כדי
שומע תפלה אמר ר
אחיה דרב סלא חסידה
יוצא לדרך המלך בקו
רב חסדא זו תפלה ה
צריך להתפלל תפלה
אלהי שתוליכני לשל
כל איוב ואורב בדרך
ולחמים בעיניך ובעי

וַיִּבְרָךְ כָּל בְּצֹרֵחַ אִשׁ חֹרֵר מִפְּנֵי שְׂמֹחֶתָּה מִשׁׁ מִיּוֹ לְרֹךְ לְדַקֵּק
וַיִּבְרָךְ הַשָּׁנָה (פ"ד דף ל"ד): כֵּסֶם שְׂמֹחִית אֶחָד שְׁאִינוּ בָּקִי כֶּךָ מוֹלִיף הַ
שְׂמֹחִית דְּלִינִי וְטָרִידִי אֲבָל *טַעַמָּה לֹא יֵשׁ לומר הֵייוּ שֶׁלָּהּ הַתְּפִלָּה
וְהֵיכָה לְכָל דְּבַר שְׂמֹחִיין אֲחוּרֵי אִי הַדֵּר שֶׁמֶע לִי מִשְׁלֹחַ לְצֹרֵחַ מִ
סִפְּתָה בְּרַחֲמֵי שְׁמֵחָה מַחֲיִיךְ אֲחוּרֵי וְאִשׁ יוֹלָא בְּשִׁמְעִינָהוּ מִשְׁלִיחַ (בְּצֹר
לְרַב אֲלַפְסֵי פֶסֶק כִּיבֹא דְלִמְרֵי דְבְּרַגִּיל לומר חֲמוּסִים וְלֹא עֵקֶר הָ
לְרֹאשׁ וְאִם עֵקֶר נִם כִּי רִגִּיל לומר חֲמוּסִים
כָּל שְׁאִי יִכּוֹל לומר חֲמוּסִים. פ"ר ר"ח דֹּאס יִכּוֹל לומר לְשׁוֹן חֲמוּסִים

דָּר א ב מ״י מ״ל
 חסלס ללכזי י סכנ
 עשין יק עושע אר״ח
 י״י חכנ ספד א
 גה ד מ״י ח״ל
 סלכנ קז סכנ ט
 עוש״ע יסחנ ח
 ספד א
 גז ח״י ס״ל
 עש״ס עוש״ע אר״ח
 י״י סכנ א
 רלנ ספד א
 גז רמ״י ח״ל
 י״י סכנ ט עוש״ע
 אר״ח י״י ק ספד א
 גז ח״ל מלכז
 עוש״ע סלכנ ד עש״ע
 סלכנ א
 גז ח״י מ״י ח״ל
 גרזס [ט״ס ח״ל]
 חסלס וכזי י״י ק חס
 ערמכס עש״ס
 סכנ ערמכס [ט״ס]
 עוש״ע יסחנ ק
 ספד א

(א) רש"י ד"ס כמאן
 וכו' ידו חתמין
 הכיזו וזמך קמחיל
 הדבור מי שאלו זמור
 [בשורקתמטסין] מי שאלו:
 (ב) ד"ה לחדש וכו' קמט
 ככיוס כן: (ג) ד"ה יירחול
 וכו' חתמין וכו' ר"פ כ'
 פליגי ד' ס"ב פירש"י
 דקא' חקש: (ד) חוס'
 ד"ה סא דארכינורי וכו'
 דארכי פירוש סא דלא
 דארכי לא טל ולא חסר
 נגון פתחין וזמור כה
 דארכי דלכורי:

הַתּוֹת הַנִּרְאָה
 [א] נִי' (רִי"א) שֶׁמֶת שׁוֹמֵת
 עִמָּךְ יִשְׂרָאֵל וְשֶׁהָ
 מַחֲסָד כְּשֶׁמֶתָם כֹּאֲלִי (נִי'
 שֶׁלֹּא יִנְי' כְּשֶׁמֶתָהּ לֵאמֹר
 לֵב: [נ] שֶׁ דִי מַחֲסָדִים
 יִבְרָא וְהוֹסֵד בְּיָדֶיךָ עֵשֶׂה.
 יִבְרָא יִרְאֵךְ וְרַב־נִי'
 וְרִאשׁ: [ג] שֶׁם וְהוֹסֵד
 בְּלִפְנֵי. [ד] רִיב וְהוֹסֵד
 לְנִי' לְשׁוֹן: [ז] שֶׁם
 וְהוֹסֵד נִרְכֵּם בְּמַשֶּׁה
 (דִּי) מַחֲסָד: [ח] שֶׁשׁוֹמֵת
 כֹּאֲלִי. רִיב רִיב אֶלֶם
 שׁוֹמֵת ט'. טוֹר:

[וע' רש"ח
[בחדושי אגדו']

מצאנו דף קטן:

[קדושין לב:
עב עמנ]

306

נפיר לא כח
היה שם
[ח'ט]

עוד בענין תפלות ההולך בדרך:

אמר ליה אליהו הנביא לרב יהודה אחוה דרב סלא חסידא - אחי רב סלא החסיד: לא תרתח ולא תחטי - אל תבעס ולא תבא לחטוא, שהבעס מביא לידי חטא; לא תרנוי ולא תחטי - אל תשתכר ולא תבא לחטוא, שהשכרות מביאה לידי חטא. ובשאתה יוצא לדרך המלך בקונך - טול רשות מבוראך, ורק לאחר מכן צא.

שואלת הגמרא:

מאי "המלך בקונך וצא"? - מה היא נטילת הרשות לפני היציאה לדרך?

משיבה הגמרא:

אמר רבי יעקב אמר רב חסדא: זו תפלת הדרך^[23], בה מבקש היוצא לדרך שההשגחה תלווהו, ואינו סומך על עצמו לצאת לדרכו לבדו ועל דעתו^[24].

הגמרא מרחיבה בענין תפלת הדרך:

ואמר רבי יעקב אמר רב חסדא: כל היוצא לדרך צריך להתפלל תפלת הדרך, שתפלה זו חובה היא^[25].

שואלת הגמרא:

מאי תפלת הדרך? - מה הוא נוסח תפלה זו?

משיבה הגמרא:

יהי רצון מלפניך ה' אלהי שתוליכני לשלום, ותצעיני - ותיישר צעדי לשלום, ותסמכני - ותתמוך בי לשלום, ותצילני מליפול לתוך בף כל אויב ואורב בדרך, ותשלח ברכה במעשי ידי, ותתנני לחן לחסד ולרחמים - ועשה שאמצא חן וחסד ורחמים בעיניך ובעיני כל רואי. ברוך אתה ה' שומע תפלה.

אביי מתקן במקצת את נוסח התפלה:

אמר אביי: לעולם

הערות

ההולך בראשון כתפלת ההולך כשני, ולפיכך אין סתירה בין דברי רבי יהושע במשנה לבין דבריו בברייתא בגמרא (ראה הערה 19), ראה שם.

23. תפלת הדרך אינה התפלה הקצרה להולך במקום סכנה שהוזכרה במשנה ושנדונה למעלה, ראה להלן רף ל, א הערה 12.

24. זו נטילת רשות מקונו, בי המתפלל לא ירהיב בנפשו לבקש שההשגחה תלווהו בדרך שאינה לרצון קונו. וצל"ח פירש באופן אחר.

25. ולא עצת אליהו לרב יהודה אחי רב סלא החסיד בלבד.

הברייתא בחולקים על רבי יהושע שבמשנה, ופסקו בשם רב חסדא כאחרים, ראה שם.

בעקבות הרמב"ם פסקו בטור (או"ח סי' קי) ובשלחן ערוך (שם סעיף ג) כאחרים והשמיטו את תפלת רבי יהושע שבמשנה. לכן פירשנו שהדעות שבברייתא חולקות על רבי יהושע שבמשנה.

אבל ע' צל"ח שפירש סוגייתו באופן שהכרייתא אינה חולקת על משנתנו. לרעתו, "מקום סכנה" לחוד ו"מקום גדודי ליסטים וחיות" לחוד, ואין תפלת

לִישְׁתָּף אִינִישׁ נִפְשִׁיהָ בְּהָדִי צְבוּרָא - לעולם ישתף אדם עצמו עם הצבור. ולכן יש לו להתפלל תפלת הדרך בלשון רבים ולבקש אף על שאר הולכי הדרכים^[1], שמתוך כך תפלתו נשמעת^[2]. **הִיכִי נִימָא** - ואיך יאמרנה? **יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ ה' אֱלֹהֵינוּ שְׁתּוּלִיכֵנוּ לְשָׁלוֹם וכו'.**

שואלת הגמרא:

אִימַת מְצִלִי - ממתי חייב להתפלל?

אָמַר רַבִּי יַעֲקֹב אָמַר רַב חֲסֵדָא: מִשְׁעָה שֶׁהוּא מְהַלֵּךְ בְּדֶרֶךְ^[3].
שואלת הגמרא:

עַד בָּמָה - עד איזה מרחק מהעיר יכול עדיין להתפלל תפלת הדרך?
משיבה הגמרא:

אָמַר רַבִּי יַעֲקֹב אָמַר רַב חֲסֵדָא: עַד פְּרִסָּה^[4]. אבל לאחר שהרחיק פרסה מן העיר לא יתפלל^[5]. כי מכיון שכבר הלך משך פרסה בדרך, אינו נחשב יותר לנמלך בקונו לפני יציאתו^[6].

שואלת הגמרא:

וְהִיכִי מְצִלִי לָהּ - ואיך הוא מתפלל אותה?

משיבה הגמרא:

רַב חֲסֵדָא אָמַר: מְעוּמָד - כשהוא עומד על מקומו. **רַב שֶׁשֶׁת אָמַר:** יכול הוא להתפלל אָפִילוּ כשהוא מְהַלֵּךְ, ואינו חייב לעצור. הגמרא מביאה מעשה שהיה בענין זה:

רַב חֲסֵדָא וְרַב שֶׁשֶׁת הָיוּ קְאָזְלִי בְּאוֹרְחָא - היו מהלכים בדרך. **קָם רַב חֲסֵדָא וְקָא מְצִלִי** - עמד רב חסדא והתפלל תפלת הדרך. **רַב שֶׁשֶׁת**, שהיה עיוור, שאל לסיבת העיכוב. **אָמַר לִיה רַב שֶׁשֶׁת לְשִׁמְעִיה** - למשמשו: **מָאִי קָא עָבִיד רַב חֲסֵדָא** - מה עושה עכשיו רב חסדא? **אָמַר לִיה רַב שֶׁשֶׁת** למשמשו: **שֶׁשֶׁת רַב שֶׁשֶׁת: קָאִי וּמְצִלִי** - הוא עומד ומתפלל. **אָמַר לִיה רַב שֶׁשֶׁת** למשמשו: **אוֹקְמֵן נְמוֹ לְדִידִי וְאֶצְלִי** - העמד גם אותי ואתפלל תפלת הדרך; **מִהִיּוֹת טוֹב אַל תִּקְרָא רַע^[7]** - אם יכול אתה להיות נקרא "טוב", אין לך להיקרא "רע", כלומר: אל תחדול חינם ממעשה טוב המזדמן לך לעשותו בנקל. לכן אתפלל הפעם בעמידה, שהרי מתעכב אני בלאו הכי מחמת בני לוויית שעמדו, ולא אתפלל כשאני מהלך ואקרא רע; אף שלדעתי מותר מעיקר הדין להתפלל תפלת הדרך כשהוא מהלך^[8].

משנתנו הזכירה תפלה מעין שמונה עשרה, היא תפלת "הביננו" (גמרא כט, א). שם אף שנינו שההולך במקום סכנה מתפלל "תפלה

קצרה". שואלת הגמרא:
מָאִי אִיכָא בֵּין "הַבִּינֵנוּ" ל"תְּפִלָּה קְצֵרָה" - איזה הבדל יש בין תפלות אלו^[9]?
משיבה הגמרא:

המתפלל "הביננו" **בְּעֵי לְצִלוּי** - צריך להתפלל לפניו **שְׁלוֹשׁ קְמִיּוּתָא** - את שלש הברכות הראשונות משמונה עשרה, ו**שְׁלוֹשׁ בְּתָרֵייתָא** - וצריך להתפלל לאחריה את שלש הברכות האחרונות משמונה עשרה, בנוסחן המלא ובסדרן. **וְכִי מְטִי לְבִיתִיהָ** - וכאשר מגיע לביתו, **לֹא בְּעֵי לְמַהְדֵּר לְצִלוּי** - אינו צריך לחזור ולהתפלל שמונה עשרה, שכבר יצא ידי חובת התפלה בתפלת "הביננו"^[10]. אבל **"תְּפִלָּה קְצֵרָה"**, מי שמתפלל אותה **לֹא בְּעֵי לְצִלוּי לֹא שְׁלוֹשׁ קְמִיּוּתָא וְלֹא שְׁלוֹשׁ בְּתָרֵייתָא** - אינו צריך להתפלל לא את שלש הברכות הראשונות מהשמונה עשרה ולא את שלש הברכות האחרונות, **וְכִי מְטִי לְבִיתִיהָ** - וכשמגיע לביתו, **בְּעֵי לְמַהְדֵּר לְצִלוּי** - צריך לחזור ולהתפלל שמונה עשרה^[11].

הגמרא מסיקה:

וְהִלְכְתָּא: "הַבִּינֵנוּ" צריך להתפלל **מְעוּמָד** דוקא, ואילו "תְּפִלָּה קְצֵרָה" יכול להתפלל **בֵּין מְעוּמָד בֵּין מְהַלֵּךְ^[12]**.

שנינו במשנתנו:

הֵיזָה רוֹכֵב עַל הַחֲמוֹר וכו' ירד ויתפלל.

הגמרא מביאה ברייתא בענין זה:

תָּנוּ רַבָּנֵן בְּבִרְיָתָא: הֵיזָה רוֹכֵב עַל הַחֲמוֹר וְהִגִּיעַ זְמַן תְּפִלָּה אִם יֵשׁ לוֹ מִי שִׂיאָחוֹ אֶת חֲמוֹרוֹ בְּשַׁעַת תְּפִלְתּוֹ, יֵרֵד לְמַטָּה וְיִתְפַּלֵּל. וְאִם לֹא - אִם אֵין לוֹ מִי שִׂיאָחוֹ חֲמוֹרוֹ, יֵשֵׁב בְּמִקְוָמוֹ עַל הַחֲמוֹר וְיִתְפַּלֵּל. רַבִּי אֹמַר: בֵּין כֶּף וּבֵין כֶּף יֵשֵׁב בְּמִקְוָמוֹ וְיִתְפַּלֵּל, לְפִי שֶׁאִם יֵרֵד אֵין דַּעְתּוֹ מִיּוֹשְׁבָתָהּ עָלָיו בְּתִפְלָתוֹ, שִׁקְשָׁה עָלָיו הָעֵיכּוֹב ואינו יכול לכוון כראוי^[13].

הגמרא פוסקת להלכה:

אָמַר רַבָּא, וְאִיתִימָא - ויש אומרים: **אָמַר רַבִּי יְהוֹשֻעַ בֶּן לֹוִי: הִלְכָה כְּרַבִּי.**

משנתנו הזכירה שעל המתפלל להחזיר פניו או לכוון את לבו כנגד בית קדש הקדשים. הגמרא מרחיבה בענין:

תָּנוּ רַבָּנֵן - שנו רבותינו בברייתא: **סוּמָא** העומד להתפלל, **וּמִי שֶׁאֵינוֹ יָכוֹל לְכוּן אֶת הָרוּחוֹת** - שאינו בקי בכיוונים ואינו יודע איך

הערות

1. ראה מגן אברהם תקסה, א.
2. רש"י, ראה רש"י על הרי"ף, ועיין ריטב"א שמפרש באופן אחר.
3. אבל לא בעורו בתוך עירו, אף על פי שכבר התכוון לצאת לדרך. עיבורה של עיר - השטח הגובל בעיר עד שבעים אמה ומעט יותר מעבר לבתיה האחרונים - נחשב כעיר עצמה, ולא יתחיל להתפלל רק אחרי שיצא ממנו (משנה ברורה ק, כט).
4. מרחק השווה לשמונה אלפים אמות, ובמדרות זמנינו הוא בין 3.8 ל-4.6 ק"מ, לפי שיטות שונות (מדות ושיעורי תורה).
5. רש"י, ויש מפרשים: "עד כמה", מהו אורך הדרך שצריך להתפלל עליה בצאתו והתשובה היא: עד פרסה, על דרך שאורכה לפחות פרסה, אבל היוצא לדרך שהיא קצרה מפרסה אינו מתפלל תפלת הדרך (רש"י בשם בה"ג), שאין הסכנה מצויה תוך פרסה מן העיר (משנה ברורה ק, ל, עיין שם).
6. מאירי.
7. פתגם מתוך ברייתא בב"ק פא, ב, ראה שם.
8. מכאן פסק בשולחן ערוך (אורח חיים ק, ד) שאם אפשר לעמוד בתפלת הדרך יעמוד. ואם העיכוב יטרידו יתפלל מהלך או מיושב (משנה ברורה שם כב).
9. אין הגמרא חושבת ששתי התפלות שוות או דומות, שהרי ממשנתנו ידוע שאין להתפלל תפלה קצרה אלא במקום סכנה, ואילו "הביננו" מתפלל אדם אפילו שלא במקום סכנה. הגמרא שואלת רק על השוני שבין הלכותיהן של שתי התפלות, כל אחת במקומה (תוספות).
10. שהרי התפלל שלוש ראשונות ושלוש אחרונות, וברכת "הביננו" היא מעין האמצעיות ועומדת במקומן.
11. לפי ש"תפלה קצרה" אין בה כלום מתפלת שמונה עשרה ואינה עומדת במקומה. אם עבר זמן התפלה כאשר הגיע לביתו, צריך להשלים תפלתו על ידי שיתפלל את התפלה הבאה פעמיים, כדין טעה ולא התפלל המבואר למעלה כו, א (ריטב"א, רמ"א אורח חיים ק, ג).
12. תפלת "הביננו" שיוצא בה ידי חובת שמונה עשרה, יש לו להתפלל מעומד; אבל "תפלה קצרה" שאינו יוצא בה חובת התפלה, שהרי עליו לחזור ולהתפלל שמונה עשרה כשיגיע לביתו, אינו צריך להתפלל מעומד (ריטב"א).
13. לסיכום, הסוגיא עוסקת בארבע תפלות שונות: (א) בדרך כלל, מתפלל אדם את נוסח השמונה עשרה המלא, בעמידה. ולבד ממקרים מיוחדים, אין להחליף את השמונה עשרה באחת התפלות המנויות להלן. (ב) בשעת הדחק, כגון אם הוא מהלך בדרך, אפשר להתפלל תפלת "הביננו" במקום שמונה עשרה, אף היא בעמידה. (ג) ההולך במקום סכנה, בו קשה ביותר לכוון בתפלה (ראה משנה ברורה ק, יג), מתפלל "תפלה קצרה". תפלה זו תקנו חכמים כדי שלא ילך ללא שום תפלה; בקשה זו אינה מחליפה את תפלת שמונה עשרה. ומותר להתפלל אותה כשהוא מהלך. (ד) היוצא לדרך מתפלל תפלת הדרך, שהיא תפלה נוספת על התפלות הרגילות; אפילו אם התפלל כבר שמונה עשרה או שיספיק להתפלל שמונה עשרה כשיגיע לביתו, מוסיף תפלה זו. עדיף להתפלל מעומד אבל אפשר להתפלל אף כשהוא מהלך (ריטב"א).
13. רש"י, ויכול הוא להמשיך ברכיבתו ואינו צריך לעכב בהבמה מלכת (כית יוסף אורח חיים צד, ד"ה וטעמא דרבי, על פי פירוש רש"י; אבל עיין עוד שם בבית יוסף, וברבנו יונה).

5

א ב קושיס ארס פיר
קי סקס ז
אמ ג סקס ד
ב דה חיי קרס מלס
תלס ס"ב [סוסד]
שסס שס סקס ח ג
ג ו רמיי סס סלס
ד סס ססס פסוי
ה שסס ארס פיר
ס סקס ז
ז ד זמיי סס סלס ג
קושיס שס סקס ג
ח ז חיי שס סלס ג
קושיס סס סקס א
ט ו מי קושיס ארס
פיר סס סקס ח
ז קושיס ארס כ'
רס סקס ג

- אשר נועד להיות תל - הר שכל פיות פונים בו - אליו בתפלתם.

משנתנו הזכירה את המתפלל רכוב ומהלך בספינה. הגמרא מרחיבה את הדיון בענין:

אָבוה דְּשְׁמוּאֵל - אביו של שמואל ולוי, כי הוּוּ בְּעוּ לְמִיפָק לְאוֹרְחָא - כאשר היו צריכים לצאת לדרך בקרון או בספינה, הוּוּ מְקַדְּמֵי וּמַצְלֵי - היו מקדימים להתפלל שמונה עשרה לפני זריחת החמה (לאחר שעלה עמוד השחר)^[21], וְכִי הָיָה מָטִי - וכאשר הגיע זמן קריאת שמע^[22] קרו - קראו קריאת שמע לבדה. שואלת הגמרא:

כְּמָאן - כשיטת מי נהגו כן, שהתפללו ואח"כ קראו קריאת שמע? משיבה הגמרא:

כִּי הָיָה תָנָא - כתנא זה ששנה ברייתא זו: דְּתַנְיָא בְּבֵרִייתָא: הַשְּׂפִים מעלות השחר לצאת לדרך לפני זריחת החמה, ולא יהיו לו שם בדרך חפצי מצוה הדרושים למצוות היום, מְבִיאִין לוֹ שוֹפָר בְּרֹאשׁ הַשָּׁנָה^[23] וְתוֹקֵעַ, לִזְלֹב בְּסוּכּוֹת וּמִנְעֻנֵּי; מְגִילָה בְּפּוּרִים וְקוֹרֵא בָּהּ, ולאחר שקיים את מצות היום יצא לדרך^[24]. וּבְשִׁנְיָעֵי זְמַן קְרִיאַת שְׁמַע, קוֹרֵא בְּדֶרֶךְ^[25] הַשְּׂפִים - מעלות השחר לישב בקרון, בו לא יוכל להתפלל בעמידה שמו יפול מחמת הטלטולים^[26], או בספינה, בה לא יוכל להתפלל בעמידה מאימת המים^[27], מִתְפַּלֵּל בְּבֵיתוֹ אִף שְׁטֵרַם וְרַחַח הַחֲמָה וּבְשִׁנְיָעֵי זְמַן קְרִיאַת שְׁמַע קוֹרֵא קְרִיאַת שְׁמַע לבדה^[28]. רַבִּי שְׁמַעוֹן בֶּן אֱלֶעָזָר אוֹמֵר בֵּין כֶּף וּבֵין כֶּף - בין השכים לצאת לדרך רגלית, בין השכים לישב בקרון או בספינה, קוֹרֵא קְרִיאַת שְׁמַע בְּדֶרֶךְ כְּשִׁינְיָעֵי זְמַנָּה^[29] ומתפלל מיד אחריה כְּדִי שִׁסְמוּךְ אֶת בְּרַכַּת הַגְּאוּלָּה שלאחר קריאת שמע לתפלה^[30]. הרי

לפנות לנוכח המקדש, וְכִינִן לְבוֹ בְּתַפְלָתוֹ כְּנֶגֶד אָבִיו שְׂפִים, שְׁנֶאֱמַר (מלכים א ח, מד): "וְהִתְפַּלְלוּ אֶל ה'". אבל מי שיכול לכון את הרוחות, אם הִיָּה עוֹמֵד בַּחוּץ לְאַרְץ, וְכִינִן אֶת לְבוֹ כְּנֶגֶד אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל - יפנה לנוכח ארץ ישראל ויראה עצמו במחשבתו כאילו עומד שם^[15], שְׁנֶאֱמַר (שם מח): "וְהִתְפַּלְלוּ אֵלַי דֶּרֶךְ אֶרֶץ־". הִיָּה עוֹמֵד בְּאַרְץ יִשְׂרָאֵל, וְכִינִן אֶת לְבוֹ כְּנֶגֶד יְרוּשָׁלַיִם - יפנה לנוכח ירושלים ויראה עצמו במחשבתו כאילו עומד שם, שְׁנֶאֱמַר (שם מד): "וְהִתְפַּלְלוּ אֶל־ה' דֶּרֶךְ הָעִיר אֲשֶׁר בְּחֶרֶת־". הִיָּה עוֹמֵד בְּיְרוּשָׁלַיִם, וְכִינִן אֶת לְבוֹ כְּנֶגֶד בֵּית הַמִּקְדָּשׁ, שְׁנֶאֱמַר (דברי הימים ב ו, לב): "וְהִתְפַּלְלוּ אֶל הַבַּיִת הַזֶּה. הִיָּה עוֹמֵד בְּבֵית הַמִּקְדָּשׁ וְכִינִן אֶת לְבוֹ כְּנֶגֶד בֵּית קִדְשֵׁי הַקִּדְשִׁים, שְׁנֶאֱמַר (מלכים א ח, לה): "וְהִתְפַּלְלוּ אֶל הַמָּקוֹם הַזֶּה". הִיָּה עוֹמֵד בְּבֵית קִדְשֵׁי הַקִּדְשִׁים^[16] וְכִינִן אֶת לְבוֹ כְּנֶגֶד (בית)^[17] הַכְּפוֹרֶת. הִיָּה עוֹמֵד אַחֲרֵי בֵית הַכְּפוֹרֶת - אַחֲרֵי בֵית קִדְשֵׁי הַקִּדְשִׁים, וְכִינִן אֶת לְבוֹ כְּנֶגֶד הַכְּפוֹרֶת, וְכִינִן אֶת לְבוֹ כְּנֶגֶד הַכְּפוֹרֶת, ולא כעומד מאחורי מקום שריית השכינה^[18]. נִמְצָא שֶׁהַעוֹמֵד בְּמִזְבֵּחַ - מְזוּרָח לְמִקְדָּשׁ מְחֻזָּר פָּנָיו - פּוֹנֵה לְמַעְרָב; הַעוֹמֵד בְּמַעְרָב - מְמַעְרָב לְמִקְדָּשׁ מְחֻזָּר פָּנָיו לְמִזְבֵּחַ; הַעוֹמֵד בְּדֶרוֹם מְחֻזָּר פָּנָיו לְצָפוֹן; הַעוֹמֵד בְּצָפוֹן מְחֻזָּר פָּנָיו לְדֶרוֹם. וּמִלְבַּד חוֹבְתוֹ הַפְּרִטִּית שֶׁל כָּל יָחִיד לְהִתְפַּלֵּל נוֹכַח הַמִּקְדָּשׁ, יֵשׁ יִתְרוֹן לְכָל עַל יְדֵי הַתְּפִלָּה נוֹכַח הַמִּקְדָּשׁ, שֶׁהִרִי נִמְצָאוּ כָּל יִשְׂרָאֵל בְּכָל תְּפִלָּתוֹתֵיהֶם מְכוּוֹנִין אֶת לְבָם לְמָקוֹם אַחֵר^[19]. אָמַר רַבִּי אֲבִין, וְאִיתִימָא - ויש אומרים, אָמַר רַבִּי אֲבִינָא: מֵאִי קָרָא - היכן במקדא רמו לענין זה? שְׁנֶאֱמַר (שיר השירים ד, ד): "כְּמִגְדַּל דְּוִיד צִנְאָרָךְ בְּנוֹי לְתַלְפִּיּוֹת", וְדוֹרְשִׁים: "בְּנוֹי לְתַלְפִּיּוֹת" מוֹסֵס עַל "צִנְאָרָךְ" - כינוי למקדש שהוא הודם וגובהם של ישראל^[20].

הערות

- ומהלך בספינה יבואו את לבם כנגד בית קדשי הקדשים, וכן משמע מהמקראות מלכים א ח, מד ומד ודברי הימים ב ו, לז ו-לח.
20. כצוואר בגוף האדם (מהרש"א; וראה זכחים נד, ב).
21. תוספות ד"ה אבוה דשמואל. התוספות מביאים בשם רש"י שאבי שמואל ולוי התפללו קודם עלות השחר, וחלקו על פירושו כיון שקודם עלות השחר עדיין אינו יום, והמתפלל או ודאי אינו יכול לצאת ידי תפלת השחר. אולם ברש"י לפנינו ד"ה הוּוּ מְקַדְּמֵי כְּתוּב רַק "קודם היום", ולדעת רבים מן האחרונים אף רש"י התכוון רק לקודם הנץ החמה אבל לאחר עמוד השחר (פני יהושע; ראש יוסף; מלא הרועים ועוד).
22. משיכיר אדם את חברו ממרחק ארבע אמות (למעלה דף ט, ב). רצוי בדרך כלל לאחר את הקריאה עד מעט לפני הנץ החמה (ראה הערה 30), כדי לסמוך את ברכת הגאולה שלאחר קריאת שמע לתפלה, שעיקר זמנה מתחיל מהנץ החמה. אבי שמואל ולוי, שכבר התפללו מקודם, קראו שמע מיד כהגיע הזמן.
23. אף שבדראש השנה ובשאר ימים טובים אסור לצאת מעבר לאלפיים אמה מהעיר, שהוא תחום שבת, כאן מדובר בדרך קצרה בתוך התחום. או שהיו "בורגנים" - סובות קטנות - בדרך (ראה עירובין נה, ב), שהתחום נמדד מהם והלאה (רשב"א).
24. מעלות השחר יוצאים ידי חובת המצוות שומנן ביום, אלא שלכתחילה יש לאחר עד שתנץ החמה ויהיה יום בוראי, שאין הכל בקיאים בזמן עלות השחר (משנה מגילה ב, א; ראה רש"י שם ר"ה וכולן). המשכים לצאת לדרך בה לא יודמנו לו שופר לזלוב ומגילה, מקדים ומקיים מצוות אלו מעלות השחר, אף שטרם הצהה החמה.
25. וסומן את ברכת הגאולה לתפלה ומתפלל מיד. כיון שמדובר בדרך רגלית, יכול הוא לעצור ולהתפלל בעמידה. "זמן קריאת שמע" שבפיסקה זו הוא מעט לפני הנץ החמה (דברי דוד; אבל ראה רש"י ר"ה דתניא).
26. בית יוסף או"ח צד ד"ה ומ"ש וכן אם היה בספינה.
27. רש"י, וראה בית יוסף שם.
28. "זמן קריאת שמע" שבפיסקה זו הוא משיכיר אדם את חברו ממרחק ארבע אמות. ראה הערה 22.
29. מעט לפני הנץ החמה.
30. כבר למדנו שיש לסמוך את ברכת הגאולה שלאחר קריאת שמע לתפלת שמונה עשרה (למעלה דף ט, ב), ושעיקר זמן תפלת השחר הוא מהנץ החמה, ולכן יש לקרוא שמע מעט לפני הנץ החמה ולהתפלל מיד אחריו בתחילת היום (למעלה כ, א).

14. שונה דין סומא ומי שאינו יכול לכון את הרוחות, שעליהם לבין לבם לשמים, מדין רוכב על החמור או מהלך בספינה (משנתנו דף כח, ב). שעליהם לכון את לבם כנגד בית קדשי הקדשים. שכן, הרוכב והמהלך בספינה יודעים היכן המקדש אלא שאינם יכולים להחזיר פניהם אליו. לפיכך, יראו עצמם מצודדים אל מקום שריית השכינה לפי עמדתם ביחס למקדש. מה שאין כן סומא ומי שאינו יכול לכון את הרוחות, שאינם יודעים את עמדתם ביחס למקדש, הם יראו עצמם במחשבתם עומדים לפני השכינה.
15. כתבו התוספות (ר"ה היה עומד) שאין לגרוס תיבת "לבו" מכאן ועד סוף הברייתא, וכוונת הברייתא שיכוון פניו כנגד ארץ ישראל, וכן דעת רמב"ם (הל' תפלה ה, ג; ראה כסף משנה שם). הבי"ח (או"ח צד ד"ה ובקומו) מיישב את גירסתו: אמנם עיקר ההלכה היא שיחזיר פניו לארץ ישראל, אבל אי אפשר לו לאדם לכוון פניו בדיוק מולה, ולכן יכוון מכל מקום את לבו לרוח שמחזיר לה פניו. ראה גם ערוך השולחן (שם ב, ח). בתוספתא שלפנינו ובר"ף הגירסא כבגמרא שלפנינו; בברייתא שבירושלמי הגירסא: הופכין את פניהן כלפי ארץ ישראל.
16. אין נכנס לבית קדשי הקדשים אלא כהן גדול ביום הכפורים, שהיה מתפלל תפלה קצרה בעמרו בין שתי הפרוכות - החיצונית פניה להיכל והפנימית פניה לקדש הקדשים (רבי יעקב עמרין; וראה משנה יומא דף נב, ב; אולם לרש"י שם ד"ה בבית ולרמב"ם הל' עבודת יום הכפורים ד, א תפלתו היתה בהיכל). עוד יתכן שמדובר בבעלי מלאכה שנכנסו לבית קדשי הקדשים לתקן דבר, והגיע זמן תפלה (רבי יעקב עמרין). אולם רבים מן הראשונים לא גרסו את הפסיקה אודות העומד בבית קדשי הקדשים (ראה ר"ף; לחם משנה להל' תפלה ה, ג; דקדוקי סופרים).
17. רש"י מוחק את תיבת "בית", והיא כנראה השתרבבה בטעות לכאן אגב הופעתה בפסיקה הבאה - "היה עומד מאחורי בית הכפרת". שם הכוונה לבית קדשי הקדשים.
18. רווח כן אחת עשרה אמות היה מאחורי בית קדשי הקדשים ועד כותלה המערבי של העזרה. העומד שם יחזיר פניו למזרח נוכח בית קדשי הקדשים, ויראה עצמו במחשבתו כאילו עומד עם שאר ישראל המתפללים במזרח המקדש ופניהם למערב נוכח פתח בית הכפרת (ראה רבנו יונה דף ג, ב בדפי הרי"ף ד"ה ורבינו יצחק).
19. גם העומדים בחוץ לארץ, בארץ ישראל, ובירושלים, מכוונים לבם כנגד בית קדשי הקדשים, אלא שעליהם לכוון אף כנגד ארץ ישראל, ירושלים, והמקדש, וכל אחד מתפלל כנגד כל אלו המקומות שברך ער בית קדשי הקדשים (רבינו יונה; שלחן ערוך או"ח צר, א; כן משמע אף ממשנתנו שאמרה בסתם שרוכב

תפלת השחר פרק רביעי ברכות

לְיִשְׁתָּה נָפְשִׁי. אל יתפַּל תפלה קָרָה בְּשׁוֹן יְחִיד אֶלָּא בְּשׁוֹן רַבִּים שְׂמֹחִין כִּךְ תַּפְּלִהוּ נִשְׁמַעַת: **עַד כְּמָה.** זְמַנָּה לְהַתְּפַל: **עַד פִּרְסָה.** אֲבָל אֵל לֹאֵחֵר שֶׁהָיָה פִּרְסָה וְכֵּן מִפְּרָשׁ עַד כְּמָה יִבְקֵשׁ יוֹלֵךְ שִׂיחָא לְרִיר לְהַתְּפַל עַד פִּרְסָה אִפִּי' אִין לוֹ יוֹלֵךְ אֶלָּא עַד פִּרְסָה אֲדָרָב לְדַבֵּר פְּסוּת תּוֹרָה אֲדָרָב

לִישְׁתָּק אִינִישׁ נַפְשִׁיה בְּהִי צְבוּרָא הִכִּי
נִימָא יְהִי רְצוֹן מִלְּפָנֶיךָ ה' אֱלֹהֵינוּ שְׁתּוּלִיכְנוּ
לְשִׁלּוֹם וְכוּ' אִימַת מְצִלִּי אֲמַר רַבִּי יַעֲקֹב
אֲמַר רַב חֲסָדָא *מִשְׁעָה שְׁמַהֲלֵךְ בְּדֶרֶךְ
עַד כֹּמָה אֲמַר רַבִּי יַעֲקֹב אֲמַר רַב חֲסָדָא
יַעַד פְּרָסָה וְהִכִּי מְצִלִּי לָהּ רַב חֲסָדָא אֲמַר
מְעוּמָד רַב שֶׁשֶׁת אֲמַר *אִפִּילוּ מַהֲלֵךְ רַב
חֲסָדָא וְרַב שֶׁשֶׁת הוּא קְאוּלִּי בְּאוּרְחָא קָם
רַב חֲסָדָא וְקָא מְצִלִּי א"ל רַב שֶׁשֶׁת
לְשִׁמְעִיה מָאִי קָא עָבִיד רַב חֲסָדָא אֲמַר
לִיה קָאִי וּמְצִלִּי א"ל אוֹקְמֵן נָמוּ לְדִידִי
וְאֲצִלִּי *מֵהֵיוֹת מוֹכֵב אֶל תְּקָא רַע . מָאִי
אֵיכָא בֵּין הֵבִינֵנוּ לְחַפְלָה קְצָרָה *הֵבִינֵנוּ בְּעִי
לְצִלוּי ג' קְמִייתָא וּג' בְּתֵרִיתָא וְכוּ' מִמֵּי
לְבִיתִיה לֹא בְּעִי לְמַהֲדֵר לְצִלוּי בְּתַפְלָה
קְצָרָה לֹא בְּעִי לְצִלוּי לֹא ג' קְמִייתָא וְלֹא
ג' בְּתֵרִיתָא וְכוּ' מִמֵּי לְבִיתִיה בְּעִי לְמַהֲדֵר
לְצִלוּי וְהִלְכְתָּא *הֵבִינֵנוּ קְצָרָה תַּפְלָה קְצָרָה
בֵּין מְעוּמָד בֵּין מַהֲלֵךְ הִיָּה רֹכֵב עַל הַחֲמֹר
וְכוּ' : ת"ר *הִיָּה רֹכֵב עַל הַחֲמֹר וְהִנֵּיעַ זֶמֶן
תַּפְלָה אִם יֵשׁ לוֹ מִי שִׂיאָהוּ אֶת הַחֲמֹר יֵרֵד
לְמַטָּה וְיִתְפַּלֵּל וְאִם לֹא יֵשֶׁב בְּמִקְוָמוֹ
וְיִתְפַּלֵּל רַבִּי אוֹמֵר 'בֵּין כֶּךָ וּבֵין כֶּךָ יֵשֶׁב
בְּמִקְוָמוֹ וְיִתְפַּלֵּל לִפְי שְׁאֵין דַּעְתּוֹ מְיוֹשֶׁבֶת
עָלָיו אֲמַר רַבָּא וְאִתִּימָא רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן
לֹוי הִלְכָה כְּרָבִי : ת"ר *סוֹמְאָוִמי שְׁאִינֵי
יִכּוּל לְכוּיִן אֶת הָרוּחוֹת יִכּוּיִן לָבוּ כִּנְגַד
אֲבוּי שְׁבַשְׁמִיִּם שְׁנָא *וְהִתְפַּלְלוּ אֶל ה' הִיָּה
יַעֲמֹד בְּחַ"ל יִכּוּיִן אֶת לָבוּ כִּנְגַד אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל
שְׁנָא *וְהִתְפַּלְלוּ אֵלָיִךְ דֶּרֶךְ אֶרֶצְם הִיָּה עוֹמֵד
בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל יִכּוּיִן אֶת לָבוּ כִּנְגַד יְרוּשָׁלַם
שְׁנָא *וְהִתְפַּלְלוּ אֶל ה' דֶּרֶךְ הָעִיר אֲשֶׁר
בְּחֵרַת הִיָּה עוֹמֵד בִּירוּשָׁלַם יִכּוּיִן אֶת לָבוּ
כִּנְגַד בֵּית הַמִּקְדָּשׁ שְׁנָא *וְהִתְפַּלְלוּ
אֶל הַבַּיִת הַזֶּה הִיָּה עוֹמֵד בְּבֵית הַמִּקְדָּשׁ
יִכּוּיִן אֶת לָבוּ כִּנְגַד בֵּית קִדְשֵׁי הַקִּדְשִׁים
שְׁנָא *וְהִתְפַּלְלוּ אֶל הַמִּקְוֹת הַזֶּה הִיָּה
עוֹמֵד בְּבֵית קִדְשֵׁי הַקִּדְשִׁים יִכּוּיִן אֶת לָבוּ
כִּנְגַד בֵּית הַכְּפֹרֶת *הִיָּה עוֹמֵד אַחֲרֵיהֶם בֵּית
הַכְּפֹרֶת יִרְאֶה עֲצָמוֹ כְּאִילוֹ לִפְנֵי הַכְּפֹרֶת
נִמְצָא עוֹמֵד כְּמוֹרָה מְחֻזָּר פְּנִיז לְמַעַרְב

הדרך קאי ורב ששת אמר אפי' מהלך
ומיאו בחוספ' פסק ה"ר יוסף קרב
לפס פ' דרב חסדא עדיפא ליה טפי :
להפלג קצרה . תימה לימא דלויכא
בינייהו דתפלגה קצרה אילו מתפלג
אלא במקום סכנה והביינו מתפלג
אפילו שלא במקום סכנה וי"ל
דכיו קא בעי מחי בינייהו כל א'
במקום תפלגה קצרה במקום סכנה
והבינו שלא במקום סכנה :
הלכה כרבי . שלא ירד למטה
ואפיו' שלא במקום סכנה
ואפילו במהלך מתפלג ואינו לריך
לחזרו פניו כנגד ירושלים :

היה עומד בח"ל יכוין כנגד ארץ
ישראל. ול"ג לכו דאפניו קא"י
מדקתני סיפא היה עומד במזרח
מחזיר פניו למערב :

לְתַרְפוּיָתָם חַל שָׁכַל פִּיּוּת פּוֹיִטִּים
 צו . וּכְכָּן שִׁמְעָתָהּ
 קו"ל וְכֵן מְסַקֵּין בְּלֵא יַחְפּוֹר (צ"ב כהה)
 וְקָאָמַר חֲמוֹן דְּקִיּוּמִיחוֹן לְפִינָה
 דְּחָ"י אֲדִירִימוּ וְלֹא כְּהֵי אֲמֹרֵא
 דְּלַעֲיִל (ט) דְּפִלְגִינֵי אִי הַשְׁכִּינָה בְּמִזְרַח
 אֲחֵר בְּמִעְרָב עֲכָשְׁיוּ אֲנִי בְּמִעְרָבָהּ עַל
 ח"י עַל כֵּן אֲנִי פּוֹיִטִּים לְמִזְרָח :

אברהם דשמואל ולי' הו' מקדמי ומללו. פירש רש"י קודם עמוד השחר ולא נראה לאס כן לא היו יואלין בו כלל (א) דעדיין אינו יוס נכר נראה כפ' ר"ח דמשתע עמוד השחר קאמר ועדיין אינו פיקר זמן תפלה: **מסמך** גאולה תפלה עדיף. מנהפסלי משומד ודכי פסקי בה"ג הלכה כר"ש בן אלעזר ומשמע דז"ח ברכות מותר להשתפל בדרך צמחק ואין לר"ך לעמוד וז"ח וז"ס ואיני דמסקינן לעיל דמשומד דוקא וי"ל דשאי' הבינו שיהא קליה ואין כאן צבול דרך כ"כ כמו ז"ח ברכות ועוד פירש הר"ם הדכא כי הדר לביתא מללי משומד דמאמרין בשמורן רב אשי מללי בהדי לבורא צייד מיושב כדי לקרות ק"ס בשעתה וכי הדר לביתא מללי משומד ור"ח פסק כצורה דשמואל ולי' ומיהו מדקאמר רב אשי לא חזינן לרבנן קשי' דקא עבדי הכי משמך לאין הלכה כמותא: און

ל
עין משפט
נר מצוה

[illegible]

רב נסים גאון

אמר ליה אוקמן לדידי
ובי ואנלי מוחות
שוב אל הקדקדוק
כבאב קאם מנק מוחה
(ד' ע"ב) אמרין מהלכין
בשכילי דרשת שלמה
אמריה ברנאי דרבי שאר
פירתיין שום מהדשה האט
מניה בני אדם ליכנס
בחק שדור מהדשה
אמרוט עליו מה דנשה
יש לו למלטי ודא
הביתוס מדיקא
עליו הכתוב אשר מוחות
שוב אל הקדקד
ומתפחות מוחות
אל הקדקד רע קרא דא
ומתצריאיתוכיב דבאי
רענא (מלני) אל חבנע
שוב בעלזי:

הגהות הב"ח
(א) תמ' ד"ס אצוה וכו'
לא היו יונאין כלל
בחפלה דיום כיון דעדיין
אין יום -

גליון השנים
גמ' כיס שומד אחורי
בית סכסוכות . עי'
ברכינו יונה ס"ק דף ו'
פ"א ובדף סכסוכ דף ט'
ע"ב: רש"י ד"ס נשכח
דרגל וא"י . ע"ג . עי'
לעיל י"ז ע"ב ברש"י ד"ס
שכחא ותוס' שם ד"ס
ערי יזמתי :

תוצאות

במעבד מחויר פניו למוזר בדרום מחויר פניו לצפון בצפון מחויר פניו לדרום
נמצאו כל ישראל מכוונים את לבם למקום אחד א"ר אבין ואיתימא ר' אבינא
דמאי קראה כמגדל דויד צוארך בניו לתלפיות תל שכל פיות פונים בו ;
אבוה דשמואל ולוי כ"י הוו בעו למיפק לאורחא הוו מקדמי ומצלי וכי
הוה מפי זמן ק"ש קרו כמאן כי האי תנא דתניא *השכים לצאת לדרך
מביאין לו שופר ותוקע לולב ומגענע מגילה וקורא בה וכשיגיע זמן ק"ש
קורא השכים לישב בקרון או בספניה מתפלל וכשיגיע זמן ק"ש קורא
רשבאי אומר בין כך ובין כך קורא ק"ש ומתפלל כדי שיסמך גאולה
לתפלה במאי קמפינלי 'מר סבר תפלה מעומד עדיף ומר סבר מסמך
גאולה לתפלה עדיף מרימר ומר זוטרא הוו מכנפי בי עשרה בשבתא
דרגלא ומצלו והדר נפקא לפרקא רב אשי מצלי בהרי צבורא ביחיד
מיושב כי הוה אתי לביתיה הדר ומצלי מעומד אמרי ליה רבנן ולעביד
מר כמרימר ומר זוטרא אמר להו שריחא לי מלתא ולעביד מר כאבוה
דשמואל ולוי אמר להו לא חוינא להו לרבנן קשישי מינן דעבדי הכי ;
מתני' ר' אלעזר בן עזריה אומר אין תפלת המוספין אלא בחבר עיר
וחכ"א בחבר עיר ושלא בחבר עיר ר' יהודה אומר משמו כל מקום שיש שם
חבר עיר יחיד פטור מתפלת המוספין ; ג' ר' יהודה היינו ת"ק איכא בנייהו
יחיד שלא בחבר עיר ת"ק סבר פטור ור' יהודה סבר חייב א"ר הונא א"ר דהנא
אמר ר' חייא בר בר הלכה בר' יהודה שאמר משום ר' אבהו א"ל בר חייא בר
אבין שפיר קאמרת דאמר שמואל מימי לא מצלינא צלותא דמוספין ביחיד
בנהרעדא

יח לצור פוסרו :
בגהדגא

מפרסה אין גרין להפלט תפלה
 זו : רב ששט . מאור עינים הוא :
 מהיות טוב אל תקרא רע . הואיל
 ואני יכול להפלט מעומד שהרי
 חבורתי עומדת לא אקרא רע
 להפלט מהלך ואש"פ ששורה : ופי
 ממי בלתיים בני מהדר לל"י
 הברי לא התפלט כלום מתפלת
 ח"ה : שאין דעתו מיושבת עליו .
 שקשה עליו עטוב הדרך : לפיו
 את הדמות . לזר ארץ ישראל
 בדבטנין למימר תל שהכל פנים
 זו : מאורי בית הכפרות . במערה
 העזרה היו י"א אמה חזר מכותל
 בית קדש הקדשים לכותל מערבי
 של עזרה והעמוד שם מחזיר פניו
 לבית הכפרות למזרח : הוא מקדמי .
 קודם היום : בקרוז וספניה
 אירע : שפוחלח דמיא : קורא ק"ש .
 ימתין עד שיגיע זמן ק"ש ויקראנה
 ואח"כ יתפלט : תפלה מעמוד
 עדיף . שיכול לבין את לבו לפיכך
 היו מקדימין להפלט מעמוד
 בביתם שלא יטערו להפלט בדרך
 במהלך : שפוחלח דרגל . שלמי
 פסח ועזרת וסוכות ומזמרים בעירו
 ומר זוטרא בעירו היו הדרשים
 ושחרית היו העם הולכים לבית
 המדרש ושמועין זמן ק"ש קורין
 והדרשן חרש והעם נשמעין
 ומתפללין חרש איש לבדו ולכן
 הם היו מאספין להם ' שחרית
 קודם שילכו לבית המדרש וקורין
 ק"ש ומתפללין בסמיכת גאולה
 לתפלה והדר נפקי לפרקא ודרשי :
 ומללי בהדי צבורא ל"ג : רב אשי . היה
 ראשי ציבורה ממחא מחסיא ודרש והוא
 לזר היה מתפלל קודם בית המדרש
 אלא כשמועין זמן ק"ש לוחש הרבה
 יחד למתורגמן העמוד לפניו ובעוד
 שהמתורגמן משמיע לרבים הוא קורא
 את שמעו וכוונת גאולה לתפלה ומתפלל
 מיושב שלא היה רוצה ללכת שלא
 להטריח את הצבור לקום מפניו : בהדי
 צבורא . בשעה שהצבור נשמעין
 ומתפללין אי נמי בהדי צבורא כמו

- היה מתפלל ביחידות ללא מנין "יחד עם הציבור", כלומר, בזמן שהצבור נשמטים להתפלל^[34] ומיושב^[35] פי הנה אתי לביתיה - כאשר היה בא לביתו לאחר הדרשה, הדר ומצלי מעומד - חזר והתפלל שמונה עשרה שנית בעמידה. אָמְרִי לִיה רַבָּן - אמרו לו החכמים: וְלַעֲבִיד - ויעשה מר בְּמִרְיָמ וּמִר זוֹטְרָא שהיו קוראים שמע ומתפללים בעמידה בביתיהם לפני שיצאו לדרוש, ולא תצטרך להתפלל מיושב בזמן הדרשה ולחזור להתפלל בביתך. אָמַר לָהּ - אמר להם: טְרִיחָא לִי מִלְתָּא - טורח עלי הדבר לעכב את הדרשה עד שאקרא שמע עם ברכותיה ואסמוך גאולה לתפלה ואתפלל^[36]. שוב אמרו לו: וְלַעֲבִיד - ויעשה מר בְּאַבוֹה דְּשִׁמוּאֵל וְלוֹי שבצאתם לדרך היו מתפללים בביתיהם לפני זמן קריאת שמע מבלי לסמוך גאולה לתפלה. אף אתה תתפלל בביתך בעמידה ולא תעכב את הדרשה אלא מעט, ואת שמע תקרא לאחר מכן בזמן הדרשה. ולא תצטרך לחזור להתפלל בביתך^[37]. אָמַר לָהּ - אמר להם: לֹא חֲוִינָא לָהּ לְרַבָּן קְשִׁישִׁי מִינָּן דְּעָבְדֵי הָבִי - לא ראיתי את רבותינו הזקנים ממנו עושים כן, להקדים תפלה לקריאת שמע^[38].

שאבי שמואל ולוי נהגו כשיטת תנא קמא שבברייתא. הגמרא שואלת לענין מחלוקת התנאים שבברייתא: בְּמֵאֵי קְמִיפְלָגִי - מהו יסוד המחלוקת שבין תנא קמא ובין רבי שמעון בן אלעזר? משיבה הגמרא:

מִר - התנא קמא סָבַר שֶׁתַּפְלָה מְעוּמָד עֲדִיף - עדיף להתפלל בעמידה, אפילו אם יצטרך להקדים את התפלה לקריאת שמע כדי להתפלל בעמידה, שהעמידה מסייעת לכוונה^[31]. וּמִר - רבי שמעון בן אלעזר סָבַר שֶׁמִּסְמָךְ גְּאוּלָּה לְתַפְלָה עֲדִיף - עדיף לסמוך את ברכת הגאולה לתפלה, אפילו אם מחמת איחור התפלה עד אחרי קריאת שמע יצטרך להתפלל בישיבה.

הגמרא מביאה מנהגי אמוראים שונים בנסיבות דומות: מְרִימָר וּמִר זוֹטְרָא הָווּ מְכַנְפִי בֵּי עֲשָׂרָה - היו אוספים מנין של עשרה אנשים בְּשִׁבְתָּא דְּרַגְלָא - בשבת הרגל - השבתות שלפני פסח שבועות וסוכות^[32], וּמִצְלוֹ - ומתפללים וְהָדָר נִפְקִי לְפָרְקָא - ורק לאחר מכן יצאו לדרשה. רַב אֶשִׁי^[33] מְצַלִּי בְּהָדִי צְבוּרָא בְּיָחִיד

כְּשֶׁנָּה משנתנו עוסקת בדינו של המתפלל לבדו, לענין תפלת מוסף:

רַבִּי אֱלֶעָזָר בֶּן עֲזַרְיָה אוֹמֵר: אֵין תַּפְלַת הַמוֹסֵפִין אֵלָא בְּחֶבֶר עִיר - אין להתפלל תפלת מוסף אלא בחבורת אנשי העיר^[39] - בציבור, אבל יחיד אינו מתפלל מוסף לבדו^[40]. וְחֻכְמִים אוֹמְרִים: בְּחֶבֶר עִיר וְאֵף שְׁלֹא בְּחֶבֶר עִיר - בין בציבור בין יחיד לבדו. רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר מִשְׁמוֹ שֶׁל רַבִּי אֱלֶעָזָר בֶּן עֲזַרְיָה: בְּכָל מְקוֹם שֶׁיֵּשׁ שָׁם חֶבֶר עִיר, וְיָחִיד פְּטוּר מִתַּפְלַת הַמוֹסֵפִין.

יהודה סָבַר שהיחיד חַיִּיב בתפלת מוסף כמו שהוא חייב בשאר התפלות, אלא שבמקום בו מתפללים צבור, שליח הצבור פוטר^[42]. לפיכך אמר רבי יהודה שבמקום שיש חבר עיר - ורק שם - יחיד פטור מתפלת המוספין. פסק הלכה:

אָמַר רַב הוּנָא בְּרַחֲמֵי אָמַר רַב חִינָא בְּרַחֲמֵי: הֲלָכָה בְּרַבִּי יְהוּדָה שֶׁאָמַר מִשּׁוֹם רַבִּי אֱלֶעָזָר בֶּן עֲזַרְיָה. אָמַר לִיה רַב חִינָא בְּרַחֲמֵי: שְׁפִיר קָאֲמַרְתָּ - יפה אתה אומר, דָּאֲמַר שְׁמוּאֵל - שהרי אמר שמואל: מִיָּמֵי לֹא מְצַלִּינָא צְלוּתָא דְּמוֹסֵפִין בְּיָחִיד - מעודי לא התפללתי תפלת המוספין ביחידות כשהייתי

גְּמוּרָא שואלת הגמרא:

רַבִּי יְהוּדָה הֵינָּה תִּנְאָ קָמָא - דברי רבי יהודה בשם ר"א בן עזריה הם כדברי תנא קמא בשם ר"א בן עזריה, שהרי לשניהם אין היחיד מתפלל מוסף לבדו, ומה בין תנא קמא לרבי יהודה?

משיבה הגמרא:

אֵיכָא בִּינְיָהוּ - יש ביניהם מחלוקת בענין יָחִיד שְׁלֹא בְּחֶבֶר עִיר - יחיד הנמצא במקום שאין מתקיימת בו כלל תפלה בצבור. תִּנְאָ קָמָא סָבַר שהיחיד פְּטוּר מתפלת מוסף, שלא תקנוה אלא להתפלל בצבור, דוגמת קרבנות המוספים שהם חובה על הציבור^[41]. וְאִילוּ רַבִּי

הערות

ט"ז צד, ה). ואל תחשוש מביטול סמיכת גאולה לתפלה, שהרי תתפלל בטרם הגיע זמן קריאת שמע וברכותיה, כאשר עדיין לא מוטל עליך לסמוך גאולה לתפלה (רש"י; ראה הגהות רבי עקיבא איגר למגן אברהם פט, יז). ובאשר תקרא שמע בעת הדרשה, לא תתחייב לסמוך גאולה לתפלה שאחריה, שבכך יצאת מקורם ידי חובת התפלה.

38. לכן מוכרח אני להמתין להתפלל עד לאחר שאקרא שמע בעת הדרשה. וכיון שלא התפללתי מקודם, מצוה עלי להתפלל מיד אחרי שמע כדי לסמוך גאולה לתפלה, ואינני מעכב את התפלה עד שאגיע לביתי לאחר הדרשה. אלא שאינני סומך על תפלה זו שאני מתפללה מיושב כיון שאין כוונתי גמורה שלמה, וחוזר אני ומתפלל שנית בעמידה (רש"י).

39. רש"י. לפי הרמב"ם בפירושו למשנה יש לנקד: "בְּחֶבֶר עִיר" - עם חכם העיר [שנהגו להאסף לתפלת ציבור בבית חכם העיר].

40. ע' הטעם בהערה הבאה.

41. שאר התפלות, אף על פי שתקנו מנין וזמניהן כנגד התמידים (ראה למעלה כו, ב ורמב"ם הל' תפלה א, ה), עיקרן בקשת רחמים ושאלת צרכים, וכל יחיד ויחיד זקוק לרחמים ולצרכיו. מה שאין כן תפלת מוסף שלא תקנוה אלא משום "ונשלמה פרים שפתינו" (הושע יד, ג; ראה תוספות לרף כו, א ד"ה איבעיא; וראה רבינו יונה; וראה פני יהושע; רש"י). [באשר לתפלות שחרית מנחה ומעריב של שבת וימים טובים, ראה רבינו יונה וריטב"א שכתבו שאף על פי שאין בהן בקשות, כיון שתוקנן במקום הבקשות של חול דינן כתפלות חול ויחיד חייב בהן].

42. רש"י; ראה צ"ח; ראה גם ראש יוסף.

31. רש"י.

32. בשבתות אלו נהגו העם להאסף משחר בבית המדרש ולהאזין לדרשה בהלכות החג הקרב (אבל ראה תוספות לרף יז, ב ד"ה תרי). בהגיע זמן קריאת שמע היה כל אחד קורא במקומו ונשמט להתפלל לבדו. מרימר ומר זוטרא שהיו הדרשנים בעריהם נהגו לאסוף מנין בביתיהם משעלה עמוד השחר, והיו קוראים שמע וטומכים גאולה לתפלה ומתפללים קודם הנץ החמה, ולאחר מכן יוצאים לדרוש (רש"י; וראה ריטב"א שפירש באופן אחר).

33. הוא היה ראש ישיבה בעיר מחסיא (רש"י).

34. לפי פירושו הראשון של רש"י ד"ה בהרי צבורא. לפי פירושו השני יש להרגם בתוך הציבור - בעורו יושב בקרב ציבור המאזינים היה מתפלל ביחידות.

35. בתקופת התלמוד נהגו הדרשנים ללחוש את רבריהם בלשון הקודש "למתורגמן" - מתרגם, והמתורגמן היה חוזר על הרברים בארמית לפני הציבור (ראה רש"י ליומא כ, ב ד"ה לא היה אמורא). רב אשי לא נהג להתפלל לפני צאתו לדרוש. מעט קודם הנץ החמה היה לוחש קטע ארוך מהדרשה למתורגמן, ובעוד שזה חוזר על הרברים לפני הציבור, היה רב אשי קורא שמע וטומך גאולה לתפלה ומתפלל עם הנץ החמה, מיושב במקומו. ולא היה רב אשי יוצא להתפלל מעומד שלא להטריח את הציבור לקום מפניו (רש"י; וריטב"א פירש שאם היה רב אשי קם ממקומו, היו הציבור מבינים שאינו עוקב אחר המתורגמן ולא היו טומכים על תרגומו).

36. על פי רש"י, וראה רש"י.

37. כיון שאתה חוזר ומתפלל בביתך בעמידה, יותר טוב להקדים ולהתפלל בעמידה בטרם צאתך לדרוש, כאשר עשו אבי שמואל ולוי בצאתם לדרך (ראה

הַדָּרֵךְ קָהָּ וְרַב שָׁשֶׁת אָמַר אִפִּי מַהֲלֵךְ
 יִיְהוּה בְּחוֹסֵף פִּקֵּק הִרָּץ יוֹסֵף כִּרְבִּי
 עַם פִּי דָרַב חֲסֹדָא עֲדִיפֵאל חֵץ עָפִי
 חֲתֵלֵה קִרְרָה יִיְהוּה לִימֹא דְלִוְחֵי
 צִינִייהוּ דְחֲתֵלֵה קִרְרָה אִינּוּ מִחֲפֵל
 אֲלֵא בְּמָקוֹם סִכְנָה וְהִכִּינוּ מִחֲפֵל
 אֲפִינוּ שְׁלֵא בְּמָקוֹם סִכְנָה וְיִיזִי
 דְּהִכִּי קָהָּ בְּעִי מֵאִי צִינִייהוּ כֹּל אִי
 בְּמָקוֹמוֹ חֲתֵלֵה קִרְרָה בְּמָקוֹם סִכְנָה
 וְהִכִּינוּ שְׁלֵא בְּמָקוֹם סִכְנָה
 כִּרְבִּי שְׁלֵא יִיד לִמְנוּהַ
 אִפִּי שְׁלֵא בְּמָקוֹם סִכְנָה
 וְאֲפִינוּ בְּמַהֲלֵךְ חֲסֹדָא וְיִיזִי אֲרִיבִי

היה עומד בח"ל כנגד ארץ
ישראל. ול"ב לבו דלפניו קאי
כדקמי סיפא היה עומד במזרח
מחזיר פניו למערב :

לתרפיות כל שכל פיות פועים
 צו. וכדך שמעתתא
 קי"לוב משקין בלא יחסור (נ"ב כה):
 דקאמר אטון דקיימיתון לצפונא
 ד"י אררימו ולא כהני אמוראי
 לעלין (ספ) דפליגי אי הכינה במזרח
 או במערב עקשו און במערבה של
 א"י על גל גל אט פיוני למרח: :
 אררימו דשמואל וליו רון ממדמ

עליו הכתוב אשר מרחח
 שוב אל תתקרא שוב
 ומהמחנות מלחתי שוב
 אל תתקרא רע קרא דבר
 ומהמחנות מלחתי שוב
 שוב (פסוק ג) אל תתקרא
 שוב מלחתי:

החמה קאמר ועדיין איזו עיקר זמן
תפלה: **מסמך** גאולה לחפלה
עדיף. מלהתפלל מעומד והרי
פסקי ביה"ט הלכה כר"ם בן אלעזר
ומשמע ד"ח ברכות מותר להתפלל

בדרך במהלך ואין לרד לעמוד
וא"ס ומ"ש מהבינו דמסקין לעיל
דמסומד דוקא וי"ל דש"א הבינו
שהיא קלרה ואין בלא בטול דרך
כ"כ כמו ב"ח ברכות ועוד פירש

הר"ם דהנח כי הרר לביחיה מלני
משומד כלחמרינן בכמוך רב אשי
מלני בהדי לבורא ביחיד מיושב כדי
לקרוח ק"ש בשעמה וכי הרר לביחי'
מלני משומד ור"ח פסק כלבזה
המשנה וז"ל ור"ח פסק כלבזה

לשמוח וגו' ומיהו מוקחמח רב חשי
לא חיוק לרבנן קשיש דקא עבדי
הכי משמע דאין הלכה כמוהם :
אין

י"א"ר אבין ואיתומא ר' אבינא
ת תל שכל פיות פונים בו :
וורחא הוו מקדמי ומצלי וכי
דתניא *השכים לצאת לדרך

וקורא בזה ובשינויע זמן ק"ש
פלל ובשינויע זמן ק"ש קורא
ומתפלל בדי שיעסמך גאולה
עומד עדיף ומר סבר מסמך
ו מכנפי בי עשרה בשבתא

מצלי בהדי צבורא ביחיד
ומד אמרי ליה רבנן ולעביד
י מלחא ולעביד מר כאבוא
נן קשישי מינן דעבדי הכי :

וְיִהְיֶה לְךָ חֵן וְחֶסֶד בְּעֵינֵי הָעָם.
וְיִהְיֶה לְךָ חֵן וְחֶסֶד בְּעֵינֵי הָעָם.
וְיִהְיֶה לְךָ חֵן וְחֶסֶד בְּעֵינֵי הָעָם.
וְיִהְיֶה לְךָ חֵן וְחֶסֶד בְּעֵינֵי הָעָם.
וְיִהְיֶה לְךָ חֵן וְחֶסֶד בְּעֵינֵי הָעָם.

[illegible]

[ברי"ף ורא"ש לא גרבי
זה וע' בעור בימן קב"ו
ותכ"ב]

הגהות הב"ח

(א) בַּמָּוֶל וְלֹא הַזִּכּוּר
רָחָה (בְּעֶרְבִית וְכו')
בְּשִׁמְרִית) חֲלִיטָה. וְגַם
פֶּיטָה אֵין זֶה : (ג) הַטֶּס
יִדִּיתָ אֵין הַלֵּב בּוֹ וְלֹא
מִיחָה הַכֹּחַ רָחָה אִמִּי וְכו'
יִנְיָדִי גִיטִי פֶּטְוִדִי וְכו'
דִּבּוֹר גִּרְמִי כִּלְלִי וְחִיבִי
בְּרִכְתּוֹ מִחֶק : (ג) דִּלִּי
מִשְׁכִּירָה וְכו' עֵקֶר בְּרִלִי
פֶּטְוִדִי לִבִּי פִי' אִלּוּ פֶּטְוִדִי
(ד) בִּאֵד וְהֵן יִחוּזוֹ
לְחֹטֵה : בְּרִכְתּוֹ :

הגהות הגר"א

(ח) גב' של ר"ח במרנית.
כ"ב רי"ף וש"ס ל"ג
אלה נשחרות אין כו'
לכד :

גליון הש"ס

מתני' אפי' המלך .
ע"י יומא ימין
פ"ב טוס' ד"ה דס :

י"ה"א איין הלכה כרבי יהודה שאמרו
כרצנן וכן פסק ר"ח דלסה
שסו מחפלים בימים כרצנן בימי ע
ההתנא כרצנן עשה ולא הזכיר
אורו. ל"ב לפי דעה אמרינן כסמון
עשה ולא הזכיר כ ר"ח חין מחזירין
אורו לפי שאין מקדשין בו אי נמי
אי אורא חבב אחריתא נקט ליה :
בבמה ישנה בין הפלה לפתלה .
כגון ארס שפטה שוריה
להתפלה שנים וכן בין הפלה וחריה
לפתלה המוספין : **כדי** שמתחולל
דעוהו עליו. ומפרש בירושלמי דהיינו
בשילך ארבע אמות : **לפי** שאין
מקדשין את הכורס בו. פ' לגיל
גדיש פרקין (דף יו-) מה שמקדש
יתפוק ליה משום מרות ממוס דהיינו
דוקא לעשות אחרת שזכר
י"מ דוקא בזילה ראשונה חין
מחזירין אורו לפי שאין מקדשין
החדש בזילה חבב בזילה שניה
מחזירין אורו ככר מקדש מיום
שלישיו ולא כדעה אחרת :

מסתברא מילתא דהכ כחדש
חולא - בלומר שבי

אורו שנפצו מלא דלו יכול לאומרה
בערבית של מהר שהוא עיקר והיה
לאומר הכי יתכן לכל דבר שאמרו
הגמשים חין מחזירין אורו בגון יעלה
יבא בערבית רגלי הגמשים לא מביט
עקר רגלו (ז) ומהם צדקה אלא
למחזיריה דאין מחזירין אורו אלא
לא תפילו לא עקר אלא שהיים אורם
ברכה שקטנה זה לאומרה אין
מחזירין אורו ולא הירא לרבינו
לאמרו דהא חזין צדקת המזון
לדלותן שאמרו חכמים מחזירין וגם
אורן שאין מחזירין חין היכא דלא
עקר רגלו כדאמר לקמן (דף מו.)
שם שם של שנה וסיים הברכה
בזוהר ופדין לא החליה צדקת
שבו והמשיך אומר צדק אפר
נתן שבות למנוחה כח' וקאמר
ומי הכס אם טעה ולא הזכיר
אזר"ח קודם שעקר רגלו והייט
קודם שיחליה צדקת הטוב והמשיב
ואורם קאמר עקר רגלו אומר
ברוך אפר נתן ראש חדשים וכו'

בנהרדעא לבר מהוהא יומא דאתא פולמוסא
דמלכא למתא ואמרידו רבנן ולא צלי וצלי
לי ביחיד והוא יחיד שלא בחבר עיר יתיב
רבי חנינא קרא קמיה דר' ינאי וייתיב וקאמר
הלכה כר' יהודה שאמר משום ר' אלעזר בן
עזריה א"ל *פוק קרא קראך לברא דאין
הלכה כרבי יהודה שאמר משום ראב"ע א"ה
יוחנן אני ראיתי את רבי ינאי דצלי והדר צלי
א"ל רבי ירמיה לר' זורא *ודילמא מעיקרא
לא כוון דעתיה ולבסוף כוון דעתיה א"ל *חזוי
מאן גברא רבא דקמסדיד עליה : *ר' אמי
ור' אסי יאע"ג דרתו להו תליסר בי כנישתא
בפבריא לא הוו מצלו אלא ביני עמודי היכא
דהוו גרסי איתמר רב יצחק בר אבדימי משום
רבינא אמר הלכה כר' יהודה שאמר משום
ראב"ע ר' חייא בר אבא צלי והדר צלי א"ל
רבי זורא מאי טעמא עכיד מר הכי אילימא
משום דלא כוון מר דעתיה והאמר ר"א
ילעולם ימוד אדם את עצמו אם *יכול לבוין
את לבו יתפלל ואם לאו אל יתפלל אלא דלא
אדכר מר דריש ירחא והתניא טעיה ולא
הזכיר של ר"ח (6) (6) בערבית אין מחזירין אותו
מפני שיכול לאומרה בשחרית *בשחרית אין
מחזירין אותו מפני שיכול לאומרה במוספין
*במוספין אין מחזירין אותו מפני שיכול
לאומרה במנחה א"ל לאו איתמר עלה א"ר
יוחנן *בצבור שנו : כמה ישהה בין תפלה
לתפלה רב הונא ור"ח חד אמר כדי
שתתחנן דעתו עליו וחד אמר כדי שתתחולל
דעתו עליו מאן דאמר כדי שתתחנן דעתו

עליו דכתיב 'ואתחנן אל ה' ומי' כדי שתתן
 משה אמר רב ענן אמר רב 'מעט ולא הזכיר ש'
 לפי שאין בית דין מקדשין את החדש אלא ביום
 דרב בחדש מלא אבל בחדש חסר מחזירין או
 רב מעמא קאמר ר"מ לי חסר ומה ל'

הדדן עלך תפלת השחר

אין "עומדין להתפלל אלא מתוך כבוד ראש חסידים הראשונים היו שותקין שעה אחת ומתפללין כדי שיכונו לבם לאביהם שבשמים" אפי' המלך שואל בשלמו לא ישיבנו ואפי' נחש כרוך על עקבו לא יפסיק: ג' מנא ה"מ א"ר אלעזר דאמר קרא "והיא מרת נפש ממאי דילמא תנה שאני דהות מריא לבא טובא אלא א"ר יוסי בר' חנינא מהכא "ואני ברב חסודא אבא ביתך אשתתוה אל היכל קדשך ביראתך ממאי דילמא דוד שאני דהות מצער נפשיה ברחמי טובא אלא אמר ר' יהושע בן לוי מהכא "השתתו לה' בהדרת קדש אל תקרי בהדרת אלא בחדרת ממאי דילמא לעולם אימא לך הדרת ממש כי הא דרב יהודה "תוה מציינ נפשיה והדר מצלי" אלא א"ר גחמן בר' יצחק מהכא "עבדו את ה' ביראה וגילו כרעדה" מאי וגילו כרעדה א"ר ארא בר מתנא אמר *דרב במקום גילה שם תהא רעדה אביי" תוה יתיב קמיה דרבה חזייה דהוה קא ברח טובא אמר וגילו כרעדה כתיב א"ל אנא תפילין מנחמא ר' ירמיה תוה יתיב קמיה דר' זירא חזייה דהוה קא ברח טובא אמר ליה "בכל עצב יהיה מותר כתיב א"ל אנא תפילין מנחמא מר בריה דרבניא עבר הלולא לבריה חונתו לרבנן דהוה קבדודי טובא אייתי

הדרן עלך תפלת השחר

הקרי בזהרת אלא בזהרה . הימה אחלי לא מוכח בהדיא מדכתיב בתריה חילו מלפניו כל הארץ וי"ל היינו קרא דכתיב במזמור הבו לה' בני אלים ומהסווא קרא בעי להוכיח במסכת מגילה (דף י"ז) שאומרים אבות וגבורות וקדושת השם וי"ח בברכות תקנו כנגד האזכרות ומשום הכי דייק מלואו קרא שכתוב באותה פרשה אבל אותו דחילו וגו' אינו כתוב באותה פרשה : אייתי

והשליח פוטרני : פולטמסא . חיל :
ופלות אלף אחת של שחריה ואחת של
: ודילומא מעיקרא לא טון דעתיא .
א רבא דקמסחיד עליה . רבי יוחנן
שטעדי על הדבר יפה דדקדק שבשביל
תפלת המוספין יהיה : משום דבי .
רב : בלמוד שט . דלון מחזירין משום
דשמעיה מ"ש"ל ואיבא מקתן הכרה
אלב ביחיד לר"ך לחזור ובה"א מפרש
אלב ב"ש"ל משום טיחור ללמוד אלב
יחור הכר : הכר ולא חזר ויחזיר

[יבמות ט.
כמוצא ט.]

[תולין ז.]
לעיל דף ט

[ע' חס' לקמן
לד: ד"ה יט"ז]

[ד' צורי רש"י
נתחברו בזה]

25 DEC

הַיְּהוּדִים
תְּהִלָּה

১১

יומא ד':
[רבי כליפ]

על

ואף תפלת מוסף התפללו ביחידות שם, כדעת חכמים^[6].

דעה שונה:

איתמר - נאמר: **רַב יִצְחָק בַּר אֲבָדִימִי מְשׁוּם רַבִּינוּ**^[6] **אָמַר: הִלְכָּה כְּרַבִּי יְהוּדָה שְׁאָמַר מְשׁוּם רַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן עֲזַרְיָה.**

מעשה נוסף בחכם שהתפלל פעמיים:

רַבִּי חִינָא בַּר אָבָא צָלִי וְהָדָר צָלִי - ארע פעם (בראש חודש) שרבי חייא בר אבא התפלל וחזר והתפלל. **אָמַר לִיה רַבִּי יוֹנָא** - שאלו רבי וירא: **מַאי טַעְמָא עָבִיד מַר הָכִי** - למה עשה מר כן? **אֵילִימָא מְשׁוּם דְּלֹא כְּוִין מַר דַּעְתִּיה** - האם נאמר שלא כוון מר את לבו בראשונה ולכן התפלל שוב? **וְהָאֵמַר** - והרי אמר **רַבִּי אֶלְעָזָר: לְעוֹלָם יְמוֹד אֲדָם אֶת עַצְמוֹ לִפְנֵי עוֹמְדוֹ** להתפלל; **אִם יָכוֹל לְכַוֵּן אֶת לְבוֹ יִתְפַּלֵּל, וְאִם לֹא אֵל יִתְפַּלֵּל**^[7]. לכן ודאי כוונת לבך בראשונה, שאם היה לבך טרוד לא היית מתפלל. **אֲלָא דְלֹא אֲדָכְרַר מַר דְּרִישׁ יִרְחָא** - האם חזר מר והתפלל מפני שלא הזכיר "יעלה ויבא" של ראש חודש? **וְהִתְנָא** - הלא שנינו בברייתא: **טַעָה**^[8] **וְלֹא הִזְכִּיר** "יעלה ויבא" **שֶׁל רֹאשׁ חוֹדֶשׁ בְּעֶרְבִית אֵין מְחֻזְרִין אוֹתוֹ** להתפלל שוב, **מִפְּנֵי שְׂיָכוֹל לְאוֹמְרָה בְּשַׁחְרִית**. טעה בְּשַׁחְרִית **אֵין מְחֻזְרִין אוֹתוֹ, מִפְּנֵי שְׂיָכוֹל לְאוֹמְרָה בְּמוֹסָפִין** - בתפלת מוסף. אמנם אין אומרים "יעלה ויבא" במוסף, אבל כל עיקרה של תפלת מוסף הוא ענין היום וקרבתו. **בְּמוֹסָפִין** - אם לא הזכיר את היום במוסף, אלא טעה והתפלל שמונה עשרה של חול^[9], **אֵין מְחֻזְרִין אוֹתוֹ** - אינו חוזר ומתפלל מוסף שנית, **מִפְּנֵי שְׂיָכוֹל לְאוֹמְרָה בְּמִנְחָה** - שיוכל להזכיר את היום ב"יעלה ויבא" בתפלת מנחה (עד כאן הברייתא). הרי שאין לחזור ולהתפלל שנית כשדילג על הזכרת היום, ומדוע התפלל פעמיים? **אָמַר לִיה רַבִּי חִינָא לְרַבִּי יוֹנָא: לֹא אֵיתִמַּר עָלֶיהָ** - הלא נאמר על ברייתא זו: **אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן: בְּצִבּוֹר שָׁנוּ** - ברייתא זו נשנית רק לענין שליח ציבור שטעה ודילג על הזכרת היום שאין מחזירים אותו, שהקילו על הציבור כדי לא להטריחם, ולכך אנו סומכים על מה שעתיד הוא להזכיר את היום בתפלה הבאה^[10]. אבל יחיד חוזר^[11]. לכן, כיון שטעיתי ודילגתי על של ראש חודש, חזרתי והתפללתי.

הגמרא שואלת בענין המתפלל שתי תפלות זו אחר זו:

בְּמָה יִשְׁהָה - ימתין **בֵּין תַּפְלָה לַתַּפְלָה**^[12]? **רַב הוּנָא וְרַב חֲסָדָא שְׁנֵיהֶם הִשְׁיִבוּ. חָד אָמַר** - אחד מהם אמר: **כְּדִי שֶׁתַּתְּחִיל דַּעְתּוֹ עָלֵיו** - ימתין עד שתתישב דעתו עליו שיוכל להתחנן לפני הקב"ה. **וְחָד אָמַר: כְּדִי שֶׁתַּתְּחַלֵּל דַּעְתּוֹ עָלֵיו** - עד שתתישב דעתו עליו שיוכל לחלות פני הקב"ה^[13].

הערות

1. שהיה בקי במקראות וטעמיהן (עיין רש"י תענית כו, ב ד"ה רבי חנינא קרא).
2. מתשובתו של רבי ינאי לרבי חנינא קרא אי אפשר היה להסיק שפסק כחכמים, שלא אמר אלא שאין הלכה כרבי יהודה משמו של רבי אלעזר בן עזריה, ושנא כוונתו היתה שהלכה כביתא קמא משמו של רבי אלעזר בן עזריה שאין להתפלל מוסף כלל אלא בחבר עיר. אבל ממעשה זה השני אפשר להסיק שדעת רבי ינאי שהלכה כחכמים, ויחיד מתפלל מוסף לבדו, ואף בעיר שמתקיימת בה תפלת ציבור (צל"ח).
3. מי שהתפלל ולא כיוון לבו לפחות בברכה הראשונה של השמונה עשרה (ברכת "אבות") חייב לחזור ולהתפלל שנית (רמב"ם תפלה י, א; שלחן ערוך אורח חיים קא, א). אולם בימינו אינו חוזר ומתפלל, כי בשפלותנו קרוב הדבר שלא יכוון כראוי אף כשיחזור ויתפלל (רמ"א שם; וראה משנה ברורה שם ד וביאור הלכה ד"ה והאידנא).
4. שתקרת בית המדרש נשענת עליהם (רש"י למעלה ח, א). הגמרא מציינת את המקום המדויק להורות שנוהרו להתפלל לא דק בבית המדרש שלמדו בו, אלא אף במקום המיוחד ללמודם בתוך בית המדרש (מעדני יום טוב לרא"ש פרק ראשון סימן ז אות ע).
5. תוספות ד"ה אין; ריטב"א. לפי רמב"ם (תפלה ח, ג) התפללו דבי אמי ורבי אסי בבית מדרשם בציבור, ולכן אין להוכיח ממנהגם דבר לגבי תפלת מוסף שלא בציבור. לדעת מהרש"ל, מנהגם של רבי אמי ורבי אסי מוזכר כאן כענין בפני עצמו ואינו קשור לדין אודות תפלת מוסף ביחידות. הוא אף מצייין שקטע זה אינו מובא ברי"ף כאן. וראה למעלה דף ח, א ובהערה 39 שם.
6. הוא האמורא רב (רש"י). ועיין תוספות בבא בתרא (פו, א ד"ה מי), שהיו שנים בשם רב יצחק בר אבדימי, הראשון תלמידו של רבי (ורבו של רב), והשני תלמידו

בְּהִרְדָּעָא, כיון שתמיד התקיימה בה תפלת ציבור, ושליח הציבור פטר אותי, **לְבַר מַהְוָא יוֹמָא** - חוץ מאותו היום **דְּאֵתָא פּוֹלְמוֹסָא דְּמַלְכָּא לְמָתָא** - שבא חיל המלך לעיר, **וְאֶשְׁרִידוּ בְּכַנּוּ וְלֹא צִלוּ** - והופרעו החכמים ולא התפללו בצבור, **וְצִלִי לִי בִּיחִיד** - אז התפללתי ביחידות, **וְהָנְאִי יִחִיד שְׁלֹא בְּחִבְרָ עִיר** - כיון שהייתי יחיד במקום שאין חבורת אנשי העיר מתפללים. הרי ששמואל סובר כדעת רבי יהודה משמו של רבי אלעזר בן עזריה.

דעה שונה בענין הכרעת הלכה זו:

יְתִיב רַבִּי חִנָּיָא קָרָא קָמִיה דְּרַבִּי יִנְאִי וְיָתִיב וְקָאָמַר - רבי חנינא "הקורא" (בעל המקרא)^[1] ישב לפני רבי ינאי, ואמר: **הִלְכָּה כְּרַבִּי יְהוּדָה שְׁאָמַר מְשׁוּם רַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן עֲזַרְיָה. אָמַר לִיה רַבִּי ינאי** לרבי חנינא קרא: **פּוֹק קָרָא קְרִיאִין לְבָרָא** - צא וקרא את מקראותיך לאלו שבחוץ! כלומר: גירסתך אינה נכונה, **דְּאֵין הִלְכָּה כְּרַבִּי יְהוּדָה שְׁאָמַר מְשׁוּם רַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן עֲזַרְיָה.**

מעשה נוסף המלמד על דעתו של רבי ינאי:

אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן: אֲנִי רִאִיתִי אֶת רַבִּי יִנְאִי דְּצָלִי וְהָדָר צָלִי - אני ראיתי את רבי ינאי מתפלל (ביחידות) וחוזר ומתפלל, היינו: תפלת שחרית ראשונה ותפלת מוסף אחריה. הרי שרבי ינאי נהג כדעת חכמים שבמשנה, והתפלל מוסף ביחידות למרות שהתקיימה בעירו תפלת ציבור^[2].

רבי ירמיה מנסה לדרוח את ההוכחה:

אָמַר לִיה רַבִּי יִרְמְיָה לְרַבִּי יוֹנָא: וְדִילְמָא מַעֲיָקָא לֹא כְּוִין דַּעְתִּיה - שנא שתי התפלות של שחרית היו, אלא שמתחלה, בתפלתו הראשונה, לא כוון רבי ינאי את לבו, **וְלִכְסוּף כְּוִין דַּעְתִּיה** - ולכן הווקק לתפלה שניה לכיוון בה את לבו^[3]. ואם כך, אין להוכיח שרבי ינאי התפלל תפלת מוסף ביחידות.

רבי זירא מבטל את הדחייה, ומליץ בעד עדותו של רבי יוחנן:

אָמַר לִיה רַבִּי זִירָא לְרַבִּי ירמיה: חָזִי מָאן גְּבָרָא רַבָּא דְּקַמְסָהִיד עָלֶיהָ - ראה מי האדם הגדול המעיד על רבי ינאי! הלא רבי יוחנן הוא, ובודאי דקדק במעשה עד שהתברר לו שאמנם התפלה השניה היתה של מוסף.

מנהגם של אמוראים נוספים המוכיח שהכריעו כחכמים:

רַבִּי אֲמִי וְרַבִּי אֲסִי, אָף עַל גַּב דְּהוּוּ לְהוּ תְּלִיסַר בֵּי בְּנֵי שְׁתָּא בְּטַבְרַיָא - אף על פי שהיו להם בעירם טבריה שלשה עשר בתי כנסת, **לֹא הוּוּ מְצִלוּ אֲלָא בִּינֵי עֲמוּדֵי הֵיכָא דְּהוּוּ גְרָסִי** - לא היו מתפללים אלא ביחידות בבית מדרשם, בין העמודים^[4], במקום שבו היו לומדים.

1. שהיה בקי במקראות וטעמיהן (עיין רש"י תענית כו, ב ד"ה רבי חנינא קרא).
2. מתשובתו של רבי ינאי לרבי חנינא קרא אי אפשר היה להסיק שפסק כחכמים, שלא אמר אלא שאין הלכה כרבי יהודה משמו של רבי אלעזר בן עזריה, ושנא כוונתו היתה שהלכה כביתא קמא משמו של רבי אלעזר בן עזריה שאין להתפלל מוסף כלל אלא בחבר עיר. אבל ממעשה זה השני אפשר להסיק שדעת רבי ינאי שהלכה כחכמים, ויחיד מתפלל מוסף לבדו, ואף בעיר שמתקיימת בה תפלת ציבור (צל"ח).
3. מי שהתפלל ולא כיוון לבו לפחות בברכה הראשונה של השמונה עשרה (ברכת "אבות") חייב לחזור ולהתפלל שנית (רמב"ם תפלה י, א; שלחן ערוך אורח חיים קא, א). אולם בימינו אינו חוזר ומתפלל, כי בשפלותנו קרוב הדבר שלא יכוון כראוי אף כשיחזור ויתפלל (רמ"א שם; וראה משנה ברורה שם ד וביאור הלכה ד"ה והאידנא).
4. שתקרת בית המדרש נשענת עליהם (רש"י למעלה ח, א). הגמרא מציינת את המקום המדויק להורות שנוהרו להתפלל לא דק בבית המדרש שלמדו בו, אלא אף במקום המיוחד ללמודם בתוך בית המדרש (מעדני יום טוב לרא"ש פרק ראשון סימן ז אות ע).
5. תוספות ד"ה אין; ריטב"א. לפי רמב"ם (תפלה ח, ג) התפללו דבי אמי ורבי אסי בבית מדרשם בציבור, ולכן אין להוכיח ממנהגם דבר לגבי תפלת מוסף שלא בציבור. לדעת מהרש"ל, מנהגם של רבי אמי ורבי אסי מוזכר כאן כענין בפני עצמו ואינו קשור לדין אודות תפלת מוסף ביחידות. הוא אף מצייין שקטע זה אינו מובא ברי"ף כאן. וראה למעלה דף ח, א ובהערה 39 שם.
6. הוא האמורא רב (רש"י). ועיין תוספות בבא בתרא (פו, א ד"ה מי), שהיו שנים בשם רב יצחק בר אבדימי, הראשון תלמידו של רבי (ורבו של רב), והשני תלמידו

[illegible]

[כרי"ף ור"ש לא גרסי
זה וע' בעור כימן קכ"ו
וחכ"ב]

הנהגות הבית

(ח) נח' ולא הוסיף על
רצח (נעדרים וכו').
נשחרית) תא"ת. וכ"כ
ס"א ח"ן זכ: (ב) רש"י
ד"ה ח"ן כלבד מו' דלהי
מייחית כתיב רנ"י אחי וכו'
מייחיד רנ"י מעורר היבא
דכוור גרסי כח"ל ומביא
כרכנן נחחק: (ג) ד"ה
מחשברא וכו' ע"ק רגליו
ופתח רנ"י פו' או פתח:
(ד) ב"ד וכו' יחזור
לנאום: כרסב:

הגהות הערה

[ח] נבי' של ר"ח בערנית.
נ"ב רי"ף וס"ס ל"ג
אלא נשחרית אין כו'
לכד :

נליין הש"ס

מִתְבַּר אִשִּׁי כְּמִלֵּךְ .
עֵי יוֹמָא יִטַּע
מִלֵּךְ מִסִּי' דִּלְבָּבָא :

אין הלכה כרבי יהודה שאמר
כדבוק וכן פסק ר"ח להלכה
שהיו מחפלים בימים כדבוק בימי עמר
כדבוק : והתניא עשה ולא הזכיר
ואורו : ל"ג ע"ד דלא אמרינן כמחזור
עשה ולא הזכיר של ר"ח אין מחזירין
ואורו לפי שאין מקדשין בו' או גמי
ואי חיטא אבב אחרינא נקט ליה :
כמה שיהיה בין תפלה לתפלה .
בגון אדם ששנה ורואה
להתפלל שנים וכן בין תפלה שחיה
לתפלה המוכסין : **כדי** שיתחולל
דשמו עליו . ומתבאר בירושלמי דהיינו
בשילק ארבע אמות : **רפי** שאין
מקדשין את המקדש בו' . פי' לעיל
בדים ערקין (דף כו-) מה שמקשין
ותופקין עליו משום רשות משום דהיינו
דוקא לעשות מזבח אחרת עוברת
וי"מ דוקא כלילה להשונה אין
מחזירין ואורו לפי שאין מקדשין
החדש כלילה שכלל כלילה שניה
מחזירין ואורו שכלל מקדש מיום
לשנינו ולא נראה לחלק :

מסתברא מילתא דרב בחדש
מלא . גלוסר שריה
שנפיקו מלא דלא יכול לאומרה
בבערבית של מחר שזא עיקר ויהי
אומר ה"ל יתכן לכל דבר שאמרו
החכמים אין מחזירין אותו כגון ועלה
ויובא בערבית ועל הגסים לא מיבעיא
אלא עקר רגליו (ג) ופחה בצרבה
שלאחריה דאין מחזירין אותו אלא
אפילו לא עקר אלא שביים אותו
בצרבה שתקנו זה לאומרה אין
מחזירין אותו וכל גמירא לרבינו
אלחנן דהא חזינן בצרבה המזון
דלוקן שאמרו חכמים מחזירין וכן
איתן שאין מחזירין שוין היבא דלא
עקר רגליו כדאמר לקמן (דף מ"ג)
אם שכן על שבת הריים הצרבה
כולא ועדיין לא התחיל בצרבה
השוב והמטיב אומר כדוך אשר
נתן שבתא למטהה ב' וקאמר
גמ' הסס אם טעה ולא הזכיר
ר"ח קודם שבעקר רגליו הריט
שקל שיתחיל בצרבה הטוב והמטיב
לדושה קורא עקר רגליו אומר
כדוך אשר נתן ראשי חדשים וכו'

אלמלא היבא דלא עקר אלו ואלו
 שוין ואם עקר רגליו שהחיל
 בצרכה הטוב והמטיב של שבת
 נחור לראש ושל ר"ה משות לא יוכל
 לתקון והכי נמי יחזור (ח' בחזרה)
 ברכה אם לא התחיל בצרכה
 שלאחריה . ומיהו אין ראייה מההם
 דשאני ההם בצרכה המזון שכבר
 בירא ג' בצרכות וצרכה הטוב והמטיב
 נולד לאחריהם היא על כן מוחזרין
 אחור לגמרי ר' אין דומה של הפסק
 כל כך ואין להביא ממנו ראייה ל"ח
 ברכות דאם יחזירוהו בדבר שאין לו
 לחזור הוי כמו הפסקה ועוד דאין
 להביא ראייה לכאן דאם היית אומר
 היבא של עקר רגליו צ"ח ברכות
 שהיה לו לחזור א"כ היה צריך לחזור
 לרגל ואין זה הגון ומיהו אומר ר"י דרא

מִסֹּס רֹאשִׁי. אֵלֶּה הַלֵּכָה. מִהֲדַעַל. לִפִּי שֵׁשׁ סָלָה
וַיִּיטֵי (ג) רִבִּי אִמִּי וְר' אִשִּׁי. לְעָלִי וְהִדֵּר לִּי. וְלִמָּה לִּי
דִּגְדָּסוֹ לִשְׁמִיעִין הַלֵּכָה. מִסֹּס שֵׁם לִי לִי דִּרְאֵם
לִפְנֵי כְּעֶרְבִית אֵין מִחְוִירִין. וְתוֹרִייוֹ דְּשִׁמְרִית: מִלֵּן
תּוֹרָה א

כִּי יִירָא מֵאֵי טַעְמָא עֵבֶד מִדְּהִי אִילִימָא
מִדְּרַעְתִּיהָ דְּלֹא כּוֹן מִדְּרַעְתִּיהָ וְהָאֵמֶר רַ"א
לְעוֹלָם יִמּוּד אֲדָם אֵת עֲצֻמוֹ אִם *יִכּוֹל לְכוּן
אֵת לְבוֹ יִתְפַּלֵּל וְאִם לֹא אֵל יִתְפַּלֵּל אֵלָּא דְּלֹא
אֲדַכְּרִי מִדְּרִישׁ יִרְחֹא וְהִתְנִיַּא טַעְמָה וְלֹא
הַיִּכּוּר שֶׁל ר"ח [6] (6) בְּעֶרְבֵית אֵין מַחְזִירִין אוֹתוֹ
מִמֶּנּוּ שִׁיכּוֹל לְאוֹמְרָה בְּשַׁחְרִית 'בְּשַׁחְרִית אֵין
לְאוֹמְרָה אוֹתוֹ מִמֶּנּוּ שִׁיכּוֹל לְאוֹמְרָה בְּמוֹסָפִין
לְאוֹמְרָה בְּמִנְחָה אֵ"ל לֹא אֵיתֵמֵר עַלָּה אֵ"ר
וְיִתְּנוּ 'רִבְצוֹר שֶׁנּוּ: כִּמְהָ יִשְׁהֵי בֵין תְּפִלָּה
לְתְּפִלָּה רִבְ הִנָּא וּר"ח יֵחַד אֲמַר 'כְּדִי
שֶׁתְּתַחֲנוּן דַּעְתּוֹ עֲלוֹ וְחֵד אֲמַר כְּדִי שֶׁתְּתַחֲנוּן
דַּעְתּוֹ עֲלוֹ מֵאֵן דְּאֲמַר כְּדִי שֶׁתְּתַחֲנוּן דַּעְתּוֹ

עליו דכתיב 'ואתחנן אל ה' ומ"ד כד' שתי
משה אמר רב ענן אמר רב 'מעה ולא הוזכר ע
לפי שאין בית דין מקדשין את החדש אלא ביו
דבר בחדש מלא אבל בחדש חסר מחזירין א
רב מעמא קאמר 'מה לי חסר ומה

הדרך עלך תפלת השחר

אין "עומדין להתפלל אלא מתוך כבוד ראש חסידים הראשונים היו שוהין שעה אחת ומתפללין כדי שיכונו לבם לאביהם שבשמים" אפי' המלך שואל בשלוחו לא ישיבנו ואפי' נחש כרוך על עקבו לא יפסיק: גב' מנא ה"מ א"ר אלעזר דאמר קרא "והוא מרת נפש ממאי דילמא תנה שאני דהות מרידא לבא טובא אלא א"ר יוסי בר' חנינא מהבא "ויאני ברכ חסדך אבא ביתך אשתתיה אל היכל קדשך ביראתך ממאי דילמא דוד שאני דהוה מצער נפשיה ברחמי טובא אלא אמר ר' יהושע בן לוי מהבא "השתתיו לה' בהדרת קדש אל תקרי בהדרת אלא בהדרת ממאי דילמא לעולם אימא לך הדרת ממש כי הא דרב יהודה "הוה מציינ נפשיה והדר מצלי" אלא א"ר גחמן בר יצחק מהבא "עברו את ה' ביראה וגילו ברעדה *מאי וגילו ברעדה א"ר אדא בר מתנא אמר *דבה במקום גילה שם תהא רעדה אביי הוה יתיב קמיה דרבה חזייה דהוה קא ברח טובא אמר וגילו ברעדה כתיב א"ל אנא תפילין מנחנא ר' ירמיה הוה יתיב קמיה דר' זורא חזייה דהוה קא ברח טובא אמר ליה "בכל ערב יהיה מוטר כתיב א"ל אנא תפילין מנחנא מר בריה דרבנא עבד הלולא לבריה חזוניה לרבנן דהו קבודי טובא אייהי

זאת ר"ת דהיבא דלא עקר רגליו חזר לרעה אפי' בדברים שאין מחזירין כגון על הגסים וכן עמא דבר:

הדרן עלך תפלת השחר

ומה אמר לא מוכח בהדיא מדכתיב בחריה חילו מלפניו כל הארץ וי"ל היינו קרא דכתיב והוא קרא בני לרובם במסכת מגילה (דף י"ז) שאומרים אבות וגבורות וקדושת השם וי"ל ד"ק מלוחו קרא שכתוב בחומה פירש אכל אורח דחילו וגו' אינו כתוב בחומה פירש :

[יבשות מ.
כשנות מ.]

[תולין ז.
לשיל דף מ.]

[ע' תוס' ליק
לה: ד'ס' יסין]

[דבורי נשי
מכסס' חס']

שם

שם ה' יתברך
ה' יתברך
שם ה' יתברך

יוסף ד:
[רב פז]

משלי יד

הגמרא מביאה מקורות לשתי הלשונות:

מאן דאמר - מי שאמר **בְּדִי שֶׁתְּחַוֶּנְךָ דַּעְתּוֹ עָלָיו, דְּכָתִיב** - מקורו מהכתוב (דברים ג, כג): **"וְנִתְחַנֵּן אֶל ה' "**^[14] **וּמֵאֵן דְּאָמַר** - ומי שאמר **בְּדִי שֶׁתְּחַוֶּנְךָ דַּעְתּוֹ עָלָיו, דְּכָתִיב** - מקורו מהכתוב (שמות לב, יא): **"וְנִחַל מֹשֶׁה"**^[15].

הגמרא חוזרת לדון במי שדילג על "יעלה ויבא" בראש חודש:

אָמַר רַב עֲנָן אָמַר רַב: טַעָה וְלֹא הִזְכִּיר שֶׁל רֹאשׁ חֹדֶשׁ בְּתַפְלַת עֲרֵבִית, אֵין מַחְזִירִין אוֹתוֹ, לְפִי שְׁאִין בֵּית דִּין מְקַדְּשִׁין אֶת הַחֹדֶשׁ אֶלָּא בְּיוֹם - לאחר שנראתה הלבנה בחידושה, בית דין שבירושלים מכריזים על היום שהוא "מקודש", כדי לקובעו כראש החודש הנכנס, ואינם עושים זאת אלא ביום, אבל לא בלילה^[16].

אמימר מבהיר דעתו של רב:

אָמַר אָמִימֵר: מִסְתַּבְּרָא מִילְתָּא דְרַב - מסתבר שדינו של רב אמור רק **בְּעֵנִין חֹדֶשׁ מְלֵא** - ראש חודש שבא לאחר חודש מלא בן שלשים יום, שאז עושים "ראש חודש" יומיים: היום הראשון כהשלמת החודש

שעבר והיום השני בהתחלת החודש הנכנס. מי שטעה ודילג על "יעלה ויבא" בערבית בלילה הראשון של ראש חודש כזה, אין מחזירים אותו, כיון שעתידי הוא להזכירו למחרת בלילו של היום השני, שהוא יום ראש החודש המוחלט והעיקרי^[17]. **אָבָל בְּעֵנִין חֹדֶשׁ חָסֵר** - בראש חודש שבא לאחר חודש חסר בן עשרים ותשעה יום, שאז עושים ראש חודש יום אחד בלבד, והוא היום הראשון של החודש הנכנס, **מַחְזִירִין אוֹתוֹ**. רב אשי דוחה את הנחתו של אמימר:

אָמַר לִיה רַב אֲשִׁי לְאָמִימֵר: מִבְּדִי - הנה, יש לנו להתבונן: **רַב טַעָמָא קָאָמַר** - רב נתן נימוק כללי לדבריו: לפי שאין בית דין מקדשין את החודש אלא ביום. כיון שלעולם אין מקדשים את ראש החודש אלא לאחר שכבר עבר לילו, אין ליל ראש חודש חשוב כיומו, ולכן אין מחייבים את מי שטעה ולא הזכיר "יעלה ויבא" בערבית לחזור ולהתפלל^[18]. לפיכך, **מָה לִי חָסֵר וּמָה לִי מְלֵא** - איזה הבדל יש בין חודש חסר לחודש מלא? **אֶלָּא, לֹא שָׁנָא** - אין הבדל, ולעולם אין מחזירים את מי שלא הזכיר "יעלה ויבא" בערבית בליל ראש חודש, בין לאחר חודש מלא, בין לאחר חודש חסר^[19].

הדרן עלך תפלת השחר

הערות

יש חדשים שהם בני עשרים ותשעה יום, והם נקראים חדשים "חסרים"; ויש חדשים שהם בני שלשים יום, והם נקראים חדשים "מלאים". בדרך כלל, החדשים המלאים והחסרים באים זה אחר זה לסירוגין. יום השלשים הוא לעולם ראש חודש, כיון שחציו השני הוא אחר חידוש הלבנה. אף על פי כן, אם החודש שעבר היה מלא, הוא נמנה כיומו האחרון של החודש היוצא, ולמחרת עושים יום נוסף ראש חודש אשר נמנה כיומו הראשון של החודש הנכנס. אם החודש שעבר היה חסר, יום השלשים נמנה כהיום הראשון של החודש הנכנס ואין עושים ראש חודש אלא יום אחד (רמב"ם קידוש החודש ח, א-ד).

18. ריטב"א. ועיין פני יהושע ומשנה ברורה (תכד, ג) לביאור שונה קצת בענין זה.
19. ואפילו בלילה השני של ראש חודש בן יומיים אין מחזירים אותו (תוספות). לאור מסקנת הגמרא, מצדדים התוספות (בר"ה והתניא) למחוק מהברייתא את הפיסקא "טעה ולא הזכיר של ראש חודש בערבית אין מחזירין אותו מפני שיכול לאומרה בשחרית", שהרי אין אנו זקוקים לטעם זה ובלאו הכי אין מחזירים אותו, לפי שאין בית דין מקדשים את החודש אלא ביום. ועיין הגהות הגר"א אות א.

בעין יעקב). לפי תוספות בשם הירושלמי שיעור זה הוא כאורך הזמן שאדם הולך בו ארבע אמות.

14. תפלת משה להקב"ה שיתן לו להיכנס לארץ ישראל.

15. תפלת משה לאחר חטא העגל שלא יכלה הקב"ה את ישראל.

16. כשהיו ישראל על אדמתם לא היו קובעים את יום ראש החודש על פי לוח מסודר, אלא לפי הראייה. עדים שראו את הלבנה בחידושה היו באים לפני הסנהדרין, ולאחר שנחקרו ועדותם התקבלה, היו בית דין מכריזים "מקודש החודש", דהיינו: יום זה קדוש בקדושת ראש חודש, והיום מתחיל חודש חדש. הכוזה זו לא נעשתה בלילה רק ביום, לפי שההכרעה לקדש החודש היא כעין משפט, ואין לשפוט בלילה (עיין ראש השנה כה, ב). ומשום כך, היות ויממה זו אינה מתקדשת בקדושת ראש חודש עד הבוקר, מי שדילג על "יעלה ויבא" אין מחזירין אותו (משנה ברורה תכד, ג).

17. רש"י. הלבנה משלימה היקף אחד סביב הארץ בעשרים ותשעה וחצי יום בקירוב. מכיון שאין מונים לחודש אלא ימים שלמים, לפיכך ישנם שני סוגי חדשים:

